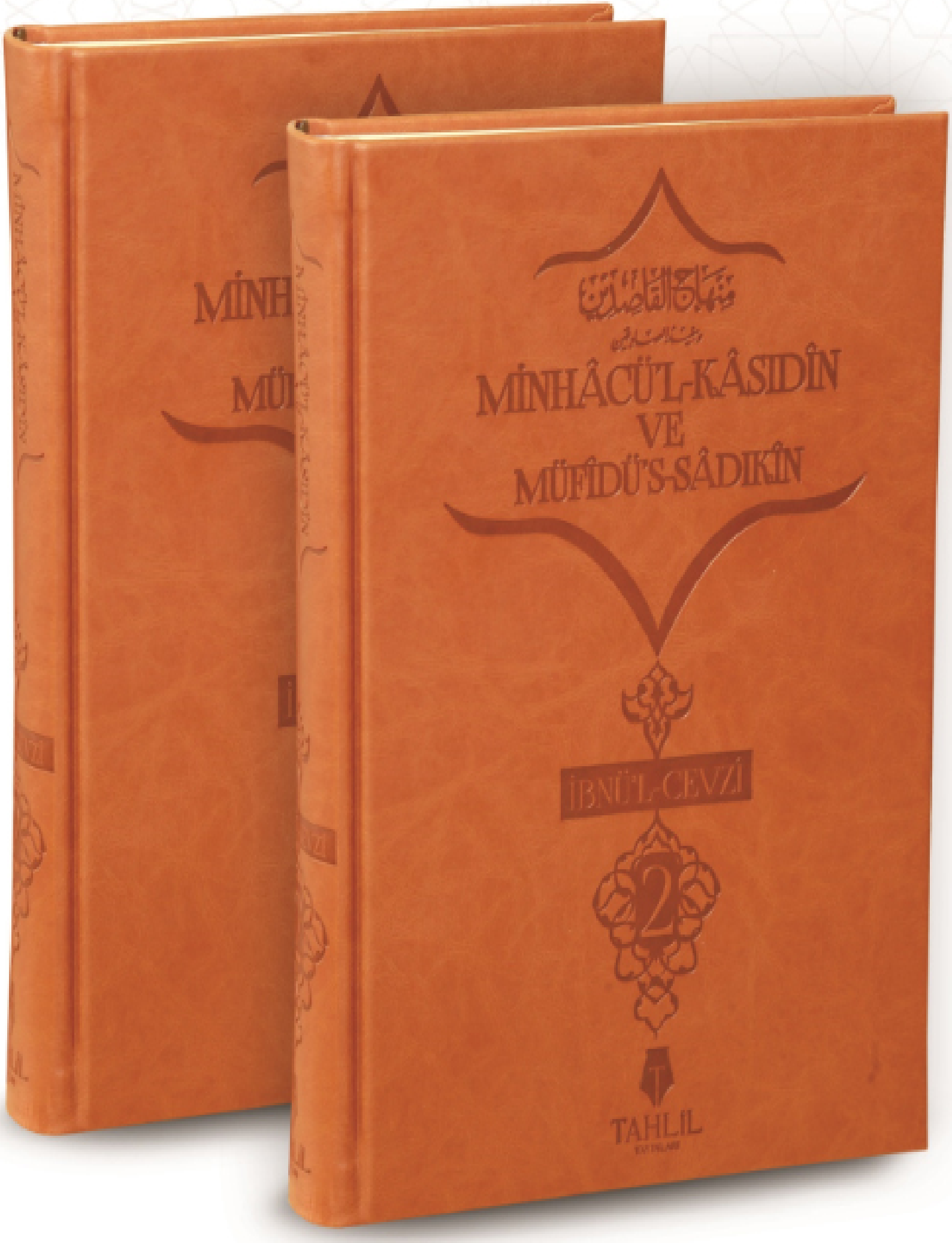
MİNHÂCÜ'L-KÂSIDÎN
VE
MÜFÎDÜ'S-SÂDIKÎN
İBNÜ'L-CEVZÎ
2
TAHLİL

İstanbul - 1435/2014

منهاج القاصدين

ومفيد الصادقين

MİNHÂCÜ'L KÂSIDÎN

VE MÜFÎDÜ'S-SÂDIKÎN - 1

TELİF

Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali

İBNÜ'L-CEVZÎ

TAHKİK

Kâmil Muhammed El-Harrât

TERCÜME

Fatih Mehmet Albayrak

TAHLİL
YAYINLARI

Tahlil Yayınları: 77

Kaynak Eserler Serisi: 3

Yayın Editörü
Sadullah Yıldız

Tashih
Sadullah Yıldız

Kapak Tasarım
Murat Barçın

İç Tasarım
Şaban Muslu

1. Baskı: Haziran 2014

Baskı - Cilt
Acar Basım ve Cilt San. Tic. A.Ş.
(0212) 422 18 34

ISBN
978-605-5271-27-5
978-605-5271-26-8 (Takım)

İletişim Adresi
Kartaltepe Mah. 60. Sok. No: 50 Bayrampaşa/İSTANBUL
Tel/Faks: (0212) 417 77 75

tahlilyayinlari.com
aloku.com
editor@tahlilyayinlari.com

Her hakkı mahfuzdur.

Gazalî ve İbnü’l-Cevzî, iki bilinen isimdir. Bilhassa Gazalî ve İhyâ[u Ulûmi’d-Din] isimleri birleştiğinde asırlardan beri mü’min nesiller yetiştirmek için kullanılan bir kaynak akla gelir. İhyâ, nefis terbiyesi ve ahlâk konularında eşsiz denebilecek bir yere sahiptir. İhyâ’sız bir kitaplık neredeyse düşünülemez.

Ne var ki İhyâ, bir insanın yoğun gayretleriyle ortaya koyduğu çalışma olması hasebiyle iki konuda doğal olarak çok tenkit edilmiştir. Bu iki hususu İhyâ’da yer alan zayıf hatta mevzu hadisler ve abartılı menkıbeler olarak tespit edebiliriz.

İbnü’l-Cevzî, İhyâ’nın bu tenkit edilen yönlerini gideren bir özet çalışması yapmış, özetini yaparken de yer yer kendi kanaatlerini çalışmasına koymuş, böylece İbnü’l-Cevzî ve Gazalî isimleri bu kitapta birleşmiştir. İki büyük şahsiyetin ortak eseri niteliğinde bir çalışma çıkmıştır ortaya. Maddenin ruhumuzu ezdiği, dünyevileşmekte sakınca görmemeye başladığımız bir zamanda bu çalışmanın bir ‘aile rehberi’ niteliğinde olmasını temenni ediyoruz.

Allah Teâlâ her ikisine de rahmetiyle muamele buyursun ve eserin bize ulaşmasına vesile olanlardan razı olsun.

Tahlil Yayınları

SUNUŞ

Bütün hamdler Allah'adır. O'ndan yardım ve bağışlanma dileriz. Nefislerimizin şerrinden ve kötü amellerimizden Allah'a sığınırız. Allah'ın doğru yola ilettiği kimseyi saptıracak yoktur. Kimi de saptırırsa ona doğru yolu gösterecek kimse olmaz. Şahitlik ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur ve yine şahitlik ederim ki Hz. Muhammed O'nun kulu ve elçisidir. Allah ona, âline ve ashâbına çokça salât ve selâm eylesin!

Öğrencilik yıllarımın başlarında çoğu zaman allâme Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Makdisî'nin (öl. hicrî 742) *Muhtasaru Minhâci'l-Kâsıdîn* adlı kitabını okurdum. Arzularını bastırmak ve dizginine hâkim olmak için nefsin ara sıra ihtiyaç duyduğu bu kitabın içindeki çok sayıda ilim, öğüt ve hatırlatma beni ona bağlıyordu. Ben ve birkaç arkadaşım çok kere bu muhtasarın aslı olan ve allâme Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali İbnü'l-Cevzî'ye (öl. hicrî 597) ait olan *Minhâcü'l-Kâsıdîn* adındaki kitabı sorup araştırdık. Ancak onu bulamadık. Ona ait hiçbir ize rastlayamadık. Yazma hâlinde olduğu ve henüz basılmadığı anlaşılıyordu. Arkadaşım ve Dâru't-Tevfîk yayınevinin sahibi Muhammed Tevfik Kutlu'nun Türkiye'deki yazma eserler kütüphanelerinden birinde *Minhâc*'ın yazma bir nüshasını bulduğunu ve bir nüshasını kopyaladığını bana haber vermesine ne kadar sevindiğimi bilemezsiniz! Günışığına çıkması, yazma eserler kütüphanelerinin depolarında hapis kalmaması ve içerisindeki çok değerli, ender bulunan bilgilerden faydalanılması için benden söz konusu nüshayı incelememi istedi. Böylelikle gayretimi artırdı ve kararımı pekiştirdi. Bunun üzerine kitabın başka yazma nüshalarının olup olmadığını araştırmaya başladım ve Şam'daki Zahiriye Kütüphanesi'nde hatayla *Muhtasaru Minhâci'l-Kâsıdîn* adı altında listelenmiş olan bir yazma nüsha buldum. Biraz araştırma ve incelemeden sonra onun *Minhâc*'ın bir nüshası olduğu ortaya çıktı. Amerika'daki Princeton Üniversitesi kütüphanesinde bir başka yazma nüsha daha buldum. Söz konusu nüshanın bir kopyası Riyad'daki Kral Fahd Milli Kütüphanesi'ndeydi. Bu durumda Allah'tan yardım dileyip O'ndan başarı ve aklıselim isteyerek hemen bu büyük kitabı tahkik macerasına girişmeye kesin karar verdim.

KİTABIN MÜELLİFİ VE KİTABIN ONA NİSPETİ

Söz konusu kitap hicrî 597 senesinde vefat eden allâme, hadisçi, vaiz ve şöhretli eserler sahibi Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed b. Ubeydullah b. el-Cevzî el-Kuraşî et-Teymî el-Bekrî el-Bağdâdî'ye aittir. Şöhreti ve tanıtılmaya muhtaç olmaması nedeniyle konuyu uzatmamak için burada onun hayat hikâyesini zikretmedim.

Bu kitabın İbnü'l-Cevzî'ye ait olduğu kesindir. Çünkü İbni Kudâme, muhtasar kitabının mukaddimesinde onu İbnü'l-Cevzî'ye nispet etmiştir. Hayatını kaleme alan kaynakların çoğu bu kitabı onun eserleri arasında zikretmiştir. Bizzat kendisi mukaddimesinde kitabı anarak şöyle söylemektedir: "Bu kitabıma *Minhâcü'l-Kâsıdîn ve Müfîdü's-Sâdıkîn* adını verdim." Yine, başka bir yerde oğlu Ebu'l-Kâsim'e hitap ederek kitabı başka bir isimle şöyle zikretmiştir: "*Minhâcü'l-Mürîdîn* kitabını sakın bırakma! Çünkü o sana sülûkü öğretir. Onu sohbet arkadaşın ve öğretmenin edin." Bu satırları *Leftetü'l-Kebid fî Nasîhati'l-Veled* adlı risalesinde kaleme almıştır. Kitabının içinde *Telbîsü İblîs*, *Zemmü'l-Hevâ* ve *Sıfetü's-Safve* gibi kendisine ait birçok başka eserin adını zikretmesi de bu kitabın ona ait olduğunu pekiştirmektedir.

İHYÂ, MİNHÂC VE MUHTASAR

Bilindiği üzere İbnü'l-Cevzî hazretleri *Minhâc* adlı kitabını allâme ve hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid el-Gazâlî hazretlerinin İhyâu Ulûmi'd-Dîn adlı kitabından özetlemiştir. Ancak o, bu kitabı özetlerken çok fazla insiyatif kullanmıştır. İbnü'l-Cevzî sadece Gazâlî'nin yazdıklarıyla yetinmeyip kendi düşüncelerinden birçok şeyi kitaba ilave etmiştir. Bu hususu kitabın mukaddimesinde şöyle ifade etmektedir: "Onu senin için faydalarına bir halel gelmemiş ve zararlı tarafları ayıklanmış olarak yazacağım. Bunu yaparken nakillerin en doğru ve en meşhurlarına, mânâların en sağlam ve en güzellerine itimat edeceğim. Çıkarılması uygun olanları çıkarıp ilave edilmesi uygun olanları ilave edeceğim. Sen ve senin gibilerin bozuk ve yanlış olan şeylerle meşgul olmaması ve az satılan malı yüklenip risk çöllerinde taşımaması için gereksiz olan şeyleri yazıp konuyu uzatmayacağım. Bazen bâp ve fasıllarda dikkatsiz davrandığımı, birçok haber ve eseri çıkardığımı göreceksin. Sakın bunları yanılarak yaptığımı sanma! Hayır, bunları kasten yaptım. Benim bunları çıkarmamın sebebi onlarda gördüğüm bir âfettir. Bazen sabit olmayan hadisleri, bazen sahih olmayan ve faydasını az bulduğum, bazen de daha önceden geçmiş olan eserleri çıkardım. Bunları bil."

İbnü’l-Cevzî hazretleri, İhyâ’da bulunmayan çok sayıda bâp ve faslı *Minhâc*’da zikretmiştir. Örneğin; “Namazın Sırları” bölümünde “Yüksek Sesle Ezan Okumak”, “Müezzinin Söylediklerini Tekrar Etmek”, “Ezandan Sonra Okunacak Dua”, “Ezan ile Kamet Arasında Dua Etmek”, “Camiye Giderken Atılan Adımların Fazileti”, “Birinci Saffın Fazileti” vb. İhyâ’da bulunmayan pek çok fasıl zikretmiştir.

Bazen İbnü’l-Cevzî hazretleri, yazmış olduğu konularda Gazâlî hazretlerine muhalefet etmiştir. “Nefsin Terbiyesi ve Kalbin Hastalıkları” bölümündeki kalbin hastalıklarının tedavisinin nefsin arzularını terk etmekle olacağına dair delilleri beyan eden fasıl buna bir örnektir. İbnü’l-Cevzî hazretleri burada Gazâlî’nin birtakım mübahların ve arzu duyulan şeylerin terk edilmesi gerektiğine dair ifadelerine muhalefet ederek Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemden örnekler verip onun tatlıları, balı, koyunun ön kolunu yemeyi sevdiğini yazmıştır.

“Sabır” bölümünde de Gazâlî’nin zikretmediği sabrın âdâbı, vücutta ortaya çıkan humma, baş ağrısı ve bulaşıcı hastalık gibi musibetlere sabır, çocuğunun ölümüne sabır vb. birçok fasıl yazmıştır. İmam Gazâlî hazretleri “Muhâsebe” bölümünde geçen ve yapmış olduğu ihmalkârlık sebebiyle nefsin cezalandırılmasını konu alan bâpta nefse zulmedilen birçok cezalandırmaya ilişkin kıssalar nakletmiştir. İbnü’l-Cevzî bunlar hakkında şöyle söylüyor: “İsrâil oğullarından bir adamın elini bir kadının uyluğuna koyduktan sonra yaptığına pişman olup elini kuruyuncaya kadar ateşe soktuğuna, başka birinin oraya doğru gitmek üzere ayağını bir kadının evine yöneltmişken düşünüp ‘Ne yapmak istedim ben’ dedikten sonra ayağını geri çektiğinde ‘Heyhat! Allah’a isyana yönelmiş bir ayak benim yanıma dönemez.’ diyerek yağmur ve rüzgârla paralanıncaya kadar onu terk ettiğine ve yine bir başka adamın bir kadına baktığı için gözlerini çıkardığına dair okuduklarına aldanma! Bütün bunlar onların (İsrâil oğullarının) şeriatında caiz olabilir. Fakat bizim şeriatımızda böyle şeyler yapmak haramdır. Bizim dinimizden olan birçok insan bu yolu izlemiştir. Çoğu hayır ve iyilik sahibi olmalarına rağmen onları böyle yapmaya yönelten şey, ilimden nasiplerinin olmayışıdır. Ancak ilim başka bir şeydir.”

İbnü’l-Cevzî kitabın fasılları içerisinde çoğu zaman kendisinin şeyhlerinden rivâyet etmiş olduğu ve Gazâlî’nin İhyâ’da zikretmediği hadisleri delil göstermiştir. O, Gazâlî’nin zikrettiği hadislerden bir veya ikisini zikredip ardından on veya daha fazla hadisi naklettikten sonra

maksadı açıklayacak şekilde salihlerden rivâyet edilen bazı kıssalara yer vermiştir.

Minhâc kitabı, akıcı üslubu ve tatlı anlatım biçimiyle hemen dikkati çekmektedir. İbnü'l-Cevzî, belâgat ve fesâhat meydanında kimsenin eline su dökemeyeceği bir kalemdir. Vaaz meclislerinde kalpleri çeler ve akılları büyülerdi.

İbni Kudâme'ye gelince, *Minhâc*'ı özetleyerek birçok bâbı ve faslı çıkarmış, sadece ibareyi özetlemekle yetinmemiştir. Her üç kitabı karşılaştıran kişi İhyâ'da bir miktar bezginlik veren uzatmaların ve *Muhtasar*'da asıl kitaba halel getiren çıkarmaların bulunduğunu görür. Söz konusu iki kitabın arasında bir yerde durması *Minhâc*'ın onların yanındaki üstünlüğünü ortaya koymaktadır.

YAZMA NÜSHALARIN TANITILMASI

1- İstanbul'daki Çorlulu Ali Paşa Kütüphanesi 298 numarada kayıtlı olan elyazması nüsha. Bu nüsha eksiksiz olup müellif nüshasından kopyalanarak yazılmıştır. Nüshayı yazan müstensih müellif nüshasının cüz numaralarını hâmişine yazmıştır. Nüshanın 200. varakında bir satırlık bir yerde yazı yoktur. Müstensih bu hususta şunları yazmış: "Bu satır, müellif nüshasına yapıştığı için kazınıp silinmiştir. *Menâkıbü'l-Hasen*'den tahkik edilsin!"

Bu nüshanın birkaç sayfasında şu ifadeleri içeren bir vakıf mührü mevcuttur: "Bu, Hacı Muhammed Ağa'nın oğlu sadrazam Ali Paşa'nın -Allah onları bağışlasın- hicri 1130 senesinde vakfettiği kitaplardan biridir." Nüsha çok güzel bir nesih hatla yazılmıştır. Müstensih, Allah'ın kadim kelamının hafızı diye meşhur olan Ahmed b. Ömer bu nüshayı hicrî 1084 senesinde yazmıştır. Nüshanın varak sayısı 394 olup her varak 26 satırdır. Her ne kadar geç bir tarihte istinsah edilmiş olsa da eksiksiz oluşu, hattının güzelliği ve müellif hattından istinsah edilmiş olmasından dolayı çalışmamda bu nüshayı esas aldım.

2- Şam'daki Zahiriye Kütüphanesi, Tasavvuf/24 numarada bulunan elyazması nüsha. Bu nüsha kitabın ilk cüzünü teşkil etmektedir ve baş tarafından 12 varak eksiktir. Bundan dolayı biri bu kitabın İbni Kudâme'ye ait olan *Muhtasar* olduğunu zannetmiş ve eksik olan varaklardan tamamen farklı bir hatla oradan naklettiği yazıları *Minhâc*'ın bu nüshasının baş tarafına yerleştirmiştir. İşte kitabın *Minhâc* değil de *Muhtasar* olduğuna dair karışıklık bundan kaynaklanmıştır. Kitabın sahiplerinden biri olan Abdullah Paşa bu yüzden kitabın İhyâ olduğunu zannederek kapağına şunları

yazmıştır: “Doğrusu bu, İhyâ’nın birinci cüzüdür…” Fakat kitabın sahiplerinden bir başkası, ismini bilmediği kitabın İbnü’l-Cevzî’ye ait olduğunu anlamıştır. Bunun sebebi sanıyorum ki kitabın içerisinde İbnü’l-Cevzî’ye ait birçok eserin adının geçmesidir. Bundan dolayı söz konusu kişi kitabın kapağına şunları yazmıştır: “Doğrusu bu kitap, içerisinde geçen eserlerin isimlerinden anlaşıldığına göre allâme İbnü’l-Cevzî’ye aittir.”

Kitabın kapağı üzerinde, içerisinde şu ifadenin bulunduğu bir vakfiyesi vardır: “Yüce Allah’ın affına muhtaç Halil Berekât bu kitabın vakfiyesini doğru olarak yeniden yazmıştır ve onun merhum Hacı Abdullah Paşa Azimzâde’nin medresesine konulmasını şart koşmuştur. Kim işittikten sonra bu vakfiyeyi değiştirirse günahı ancak onu değiştirenlerin boynunadır. Bu, 1243 hicrî senesinin Zilhicce ayında yazılmıştır. Allah onu ve anne babasını, onlar için bağışlanma dileyenleri ve bütün Müslümanlar’ı bağışlasın. Şüphesiz ki O çok bağışlayıcı ve çok merhametli olandır.”

Yine nüsha kapağının üzerinde şu temellük ibaresi mevcuttur: “Her hâlükârda Allah’a hamd olsun. Yüce Allah’ın fazlıyla ve gizli lütfuyla fakir Ramazan b. Mûsâ el-Mutîî el-Hanefî bu kitaba sahip oldu. Yüce Allah onu, anne babasını ve bütün Müslümanlar’ı bağışlasın. Âmin.”

Bu yazma nüsha 218 varak olup her varak 25 satırdır. Nüsha güzel bir nesih hatla hicrî 592 senesinde, yani İbnü’l-Cevzî hayattayken Muhammed b. Muhammed b. el-Huseyn b. Muhammed b. el-Huseyn el-Horasânî tarafından istinsah edilmiştir. Bu nüshayı “Z” harfiyle gösterdim.

3- Amerika Birleşik Devletleri’ndeki Princeton Üniversitesi Kütüphanesi’nde 2146 numaralı mecmua içerisinde bulunan ve bir kopyası Riyad’daki Kral Fahd Millî Kütüphanesi’nde saklanan elyazması nüsha. Bu nüshanın başı ve sonu eksiktir. Nüsha “Şöhret ve Riyânın Kınanması” kitabıyla başlayıp “Sabır ve Şükür” kitabıyla sona ermektedir. Son sayfasında yazıldığı gibi nüsha müellif hattından istinsah edilmiş olup kapak sayfası, müstensih ismi ve istinsah tarihi yoktur. Nüsha mutat bir nesih hatla yazılmış ancak müstensih birçok kelimeyi tahrif edip yanlış yazmıştır. Nüsha 194 varak olup her varağı 19 satırdan oluşmaktadır. Bu nüshayı “F” harfiyle gösterdim.

METNİN HAZIRLANMASINDA GÖZETİLEN ESASLAR

Öncelikle kitabın tamamını asıl nüshasından kopya etmekle işe başladım. Sonra kopyalanan metni önce asıl nüshayla, sonra “Z” ve “F” nüshalarıyla karşılaştırdım. Nüshalar arasındaki önemli farkları dipnotlarda belirttim.

Bütün gayretimi kitap metninin eksiksiz, kelime ve noktalama hatalarından uzak bir şekilde ortaya çıkması için harcadım. Bu gayretimi özellikle sadece asıl nüshaya dayanarak ortaya çıkarmaya çalıştığım bölümde yoğunlaştırdım. Çünkü bu bölümde silik, harfleri veya noktalama işaretleri eksik kelimeler bulunuyordu. Bu durumda eksik olan kısmı tamamlamak ve hatayı düzeltmek için İhyâ'ya, *Muhtasar*'a veya müellifin metni naklettiği kaynaklara başvurdum. Sonra metni doğru bir şekilde yazıp gerekli yerlere dipnot numaraları koydum ve fasılları belirttim. Ayetlerin yerlerini belirtip hadislerin kaynaklarını gösterdim. Sonra fazla uzatma korkusuyla kısa tutarak bazı önemli kişileri, yerleri ve grupları tanıtmaya çalıştım. Lügatlere ve Zebîdî'ye ait olan İthâfü'l-Müttekîn bi Şerhi İhyâi Ulûmi'd-Dîn adlı kitaba müracaat ederek anlaşılması zor kelimeleri ve ıstılahları açıkladım.

Yüce Allah'tan bu çalışmamı rızasına uygun eylemesini, bütün Müslümanlar'a faydalı kılmasını ve Allah'ın huzuruna selim bir kalple gelenden başka ne malın ne de evladın kişiye fayda vermeyeceği günde onu iyiliklerimin terazisine koymasını dilerim.

Yüce Allah peygamber efendimiz Hz. Muhammed'e, onun âline ve ashâbına salât ve selâm eylesin.

Kâmil Muhammed Harrât
Şam, 17 Muharrem 1428
04 Şubat 2007
Metnin yazılmasında yararlanılan nüshaların mikrofilm suretleri

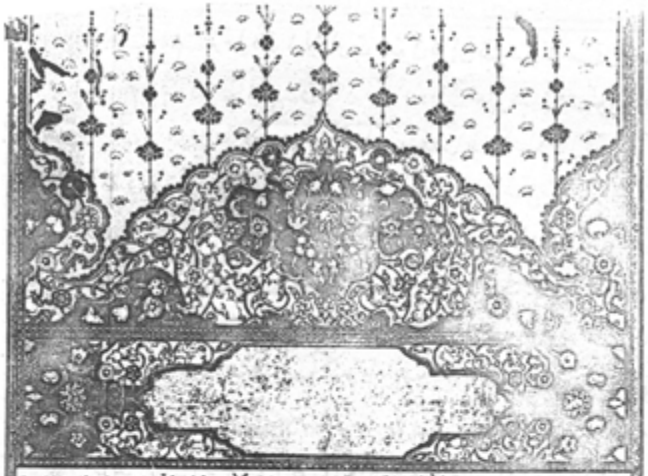

بسم الله الرحمن الرحيم ۞ وما توفيقي الا بالله عليه توكلت واليه انيب ۞
الحمد لله منبه الراقدين من غفلاتهم بعبر عبارات الايقاظ ۞ ومنزه الثابتين من هفواتهم بملاطفات
الوعاظ ۞ ومحذث العارفين في خلواتهم لا بالكلمات والالفاظ ۞ ومحذر الزاهدين من شرب شهواتهم
حتى قذفوا على الفناء بسهام الملاحظ ۞ وغضوا عن غض البشر بحار المنى وانهجوا نهوا من الملاحظ ۞ وقاموا
الى محاربة الهوى فهام اليث العبوس الحرب المغتاظ ۞ وحفظوا ما استحفظوا وانما احفظ الحفاظ
احمده حمدا كثيرا فاتت العدد دايم الاحتفاظ ۞ واصلي على نبيه الذي اعجز الفصحاء بما جاء به فنبي
قس ويرمز عكاظ ۞ وعلى اصحابه اهل اليقين والتقى والاستيقاظ ۞ وعلى ازواجه المبرات من قول
كل جبار شري جواظ ۞ صلاة ابقى بها يوم البعث حرائظا وشواظ ۞ نارو وقودها الناس والحجارة
عليها ملائكة غلاظ ۞ اما بعد فاني رايتك ايها المريد الصادق الحازم العازم قد وطنت نفسك
على التخلي عن فضول الدنيا الشاغلة وصممت على الانقطاع الى الاخرة فعلمت منك ان مخالطة الخلق توجب
التخليط واهمال المحاسبة للنفس اصل التفريط وان الهتمام لم يسدد لك ادراك الفوت وان مراحل
الانفاس تسرع بالراكب الى مغرز الموت فنظرت اي انيس من الكتب تستصحبه في خلوتك وتستظهره في حالة
صحتك فاذا انت تؤثر كتاب احياء علوم الدين وتعلم انفراده عن جنسه ونفاسته في نفسه فاجبتك الى ما
تستدعيه لعلمي بان المستند ينبغي ان يكون وثيقا وفي كتاب الاحياء ما لا يعلمها الا العلماء وانها الاثمة
الباطلة الموضوعة والموقوفة وقد جعلها مزوقة وانما غلطها كما انفرادها لانه انفرادها فلا ينبغي ان تعتمد
بحديث موضوع ولا انفراد بلفظ مصنوع وكيف ارضى لك ان تصل ساعات الايام وليالها الى ضحكها
عن الرسول وسطرها وليس فيها كلمة قالها رسول الله ولا ذكرها وكيف اوثر ان يظهر في سمعك من كلام
المصنوفة الذي جمعه وندب الى العمل به ما لا حاصل له ولا عند الشريعة منه خبر وكان شريعة ابتدا
الهوم مثل الكلام في الفناء والبقاء والامر بشدة الجوع والتغلل الخارج عن المعهود والخروج الى السياحة
لا في غابة ودخول الغلاة بغير زاد الى غير ذلك مما قد كشفت عن عوارة في كتابي المسمى بتلبيس ابليس فعلت
بي لقد اوحشتني من هذا الكتاب بعد اني ظننت انما اردت لك ما اوردت لنفسي وساكشفه لك في كتابي لا يعضل

سياحتها سياح

عذرا وحسنة فيهتز الرجل فيقول لا يا رب فيقول بلى ان لك عندنا حسنة واحدة لا ظلم عليك اليوم فيخرج له بطاقة فيها اشهد ان لا اله الا الله وان محمدا عبده ورسوله فيقول يا رب ما هذه البطاقة مع هذه السجلات فيقال انك لا تظلم قال فتوضع السجلات في كفة والبطاقة في كفة قال فطاشت السجلات وثقلت البطاقة ولا يثقل مع اسم الله وكان الفضيل بن عياض يقول ما من ليلة اختلط ظلامها الا نادى الجليل جل جلاله من اعظم مني جودا اغافلون واقاظ كلاوهم في مضاجعهم كانهم لم يعصوني واتولى حفظهم كانهم لم يذنبوا بافضل على العاصي واتفضل على المسيء من ذا الذي دعاني فلم البه او من ذا الذي سالني فلم اعطه انا الجواد ومنتهى الجود انا الكريم ومنتهى الكرم فاين عني يهرب الخلق واين عن بابي ينتجع العاصون ونشر الفضيل الى جميع الناس وبكائهم يوم عرفة فقال ارايتم لو ان هؤلاء صاروا الى رجل فسالوه واقاموا كان يردهم قيل لا قال والله للمغفرة عند الله عز وجل اهون من اجل هؤلاء

فهم بدانق انبانا ابن ناصر عن ابي القسم بن البسري عن ابي عبد الله بن بطة قال انبانا ابو بكر بن المطيري قال حدثني عبد الله بن عبد الرحمن عن محمد بن عمرو بن حنان الحمصي قال انبانا بقية قال الوليد عن ابراهيم بن ادهم قال خلا لي الطواف في ليلة مظلمة شديدة المطر فلم ازل اطوف الى السحر الاعلى ثم رفعت يدي الى السماء فقلت اللهم اني اسالك ان تعصمني عن جميع ما تكره فاذا قائل يقول من الهواء انا نسالك العصمة وكل خلقي تسالني العصمة فاذا عصمتكم فعلى من اسود

فهذه الاحاديث مع ما ذكرناه في كتاب الرجاء بشرنا بسعة رحمة الله تعالى في وجوده ومن وجوه من الله عز وجل ان لا يعاملنا بما نستحقه وان يتفضل علينا بما هو اهله ونحن نستغفر الله عز وجل من اقوالنا التي خالفت اعمالنا ومن كل صنع تزيينا به للناس شينا في كل كتاب الفناه او علم افدناه ومن كل علم وعمل قصدناه به ثم خالطه ما يكدره فنكرهه نستشفع الى كرمه وبجوده نسال من جوده انه قريب مجيب تم الكتاب وله الحمد والمنة ومن نسال الله عز وجل ان ينفعنا به والمسلمين اجمعين من قراه فيه وسمع به فيدع مؤثقه بالعفو قريب دعاء لا يرد وصلى الله على سيدنا محمد المصطفى وآله وصحبه وسلم

وقد وقع الفراغ من كتابة هذه النسخة الشريفة على يد الفقير الحقير احمد بن عمر الشهير بحافظ كلام الله القديم في شهر ربيع الاول سنة ٩٠٢ هجرة من له العز والشرف

سنة تسع وثمانين والف راجيا من الله تعالى لطفه الخفي والجلي

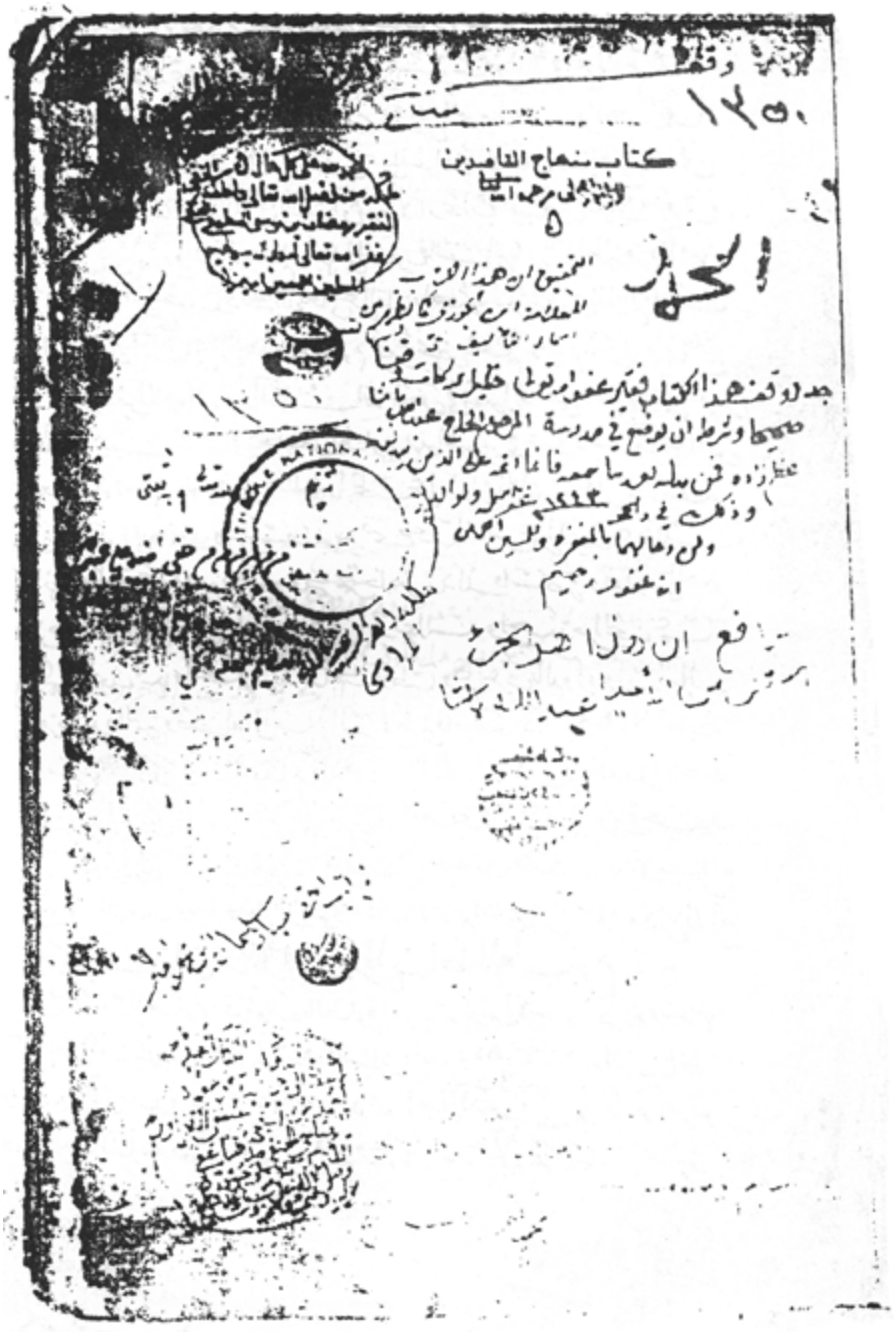

العلة احوال غريبة في الشخص المشهور بين الاسباب مرجحا بها معرفة الله ومعرفة
ولكنها لست بصلح الا للاشرار الحلول والوسيلة الى الشر شر ولكن مع الدم قوم
الثاني ان يعلم ضرر اصابه في باب الامر بتعليم النجوم فانه قسم احدهما
حسابي والثاني الاحكام فهم وجدوا انهم يستدلون على الحوادث بالاسباب وهذا ممنوع منه في
الشرع لما فيه من ايجاب الاعتقاد الى الناس ان هذه الآثار تحدث عقيب سير الكواكب وقع في
اعتقادهم ان الاحكام هي المؤثرة والمدبرة معظمها في القلوب فانتفت بها وزال الخوف والرجاء منها
والتوكل وتوجه القلوب الى مسبب الاسباب وهو الله تعالى فيجب ان يقطع القلب ما صار حجابا
على الاسباب القريبة الثاني ان احكام النجوم تخمين يصيب فيه ويخطئ به وجهل يجهل وانما نفع
الاصابة انفاقا في بعض الاحوال الثالث انه خوض في فضول لا تعني وتضييع النفس
بغير فائدة واما النسب الثالث وذم بعض العلوم فهو الخوض في علم لا يستقل الخائض
فيه بعلم من صلب العلوم بل جهلها والبحث عن اسرار الالهة قال الفلاسفة
والمتكلمون يطلعون على ذلك ولم يستقلوا به فتحرك الناس عن البحث عن ذلك
وردهم الى ما تطمئن الشرع به فمنع منع ومنع من خاض في ذلك واستطرد وقد يضر العلم
بعض الناس كخاطر اللحم الطفل واضر على ابتداع السنة واجتذب من البحث عما
لا ضرر في معرفته الجهل به واعلم ان الامر كما خاطب وهم اعرف بالدواء وورث سؤال
الى الطبيب مرضه الذي وصف له ان يعالج الدواء الآخر فاستبعد ذلك لجهله بانتساب
الاعصاب ومبانيها فكذلك امور العقائد والاحتراز منها لطائف لخص في قوة العقل الاحاطة
بها فكان في خوض الانسان امور اخرى جهل عن ادراك الصلاحية حتى انه لم يعرف احد
منهم السبب الذي يذهب الخاطر الجيد ويستفاد من ضعف العقل ان ذلك على
صورة الرسول صلى الله عليه وسلم وتبين ذلك موارد استشارته عن اعراضه عن النظر ولازم الاتباع

بيان ما يدل من الفاظ العلوم

اعلم ان عنى الناس العلوم المذمومة بالعلوم الشرعية كعلم الاسماء المحمودة وعدها
وذكرها بالاغراض التي يريدها الى معان لم يردها السلف الصالح فهي جمعة الفاظ
الذم في العلم والتوحيد والتذكير والتخويف ك (اما الفقه فانهم نصروا نحو
فيه بالحمل على الآخرة وصرفوا همم الناس عن الدنيا وعلمها وقد دخل اسم الفقه في العصر

السخي قال الله آخذ بيده كلما عثر ودعا عند عرشه على النبي صلى الله عليه وسلم الهول الجبار
الاسخياء وما جبل ولي الله عز وجل الا على السخاء والسخي قريب من الله قريب من
الجنة والبخيل بعيد من الله بعيد من الجنة بعيد من الناس قريب من النار والجاهل السخي احب الى الله من
العابد البخيل وروي ابو هريرة عن النبي صلى الله عليه وسلم قال السخاء شجرة في الجنة فمن كان سخيا
اخذ بغصن منها فلم يدعه ذلك الغصن حتى يدخله الجنة والبخل شجرة في النار فمن كان بخيلا
اخذ بغصن منها فلم يدعه ذلك الغصن حتى يدخله النار الخ وروي انس عن النبي صلى الله عليه وسلم
قال ان بخلا امتي لم يدخلوا الجنة بصلاة ولا بصيام ولكن دخلوها بسخاء الانفس وسلامة
الصدور والنصح للمسلمين الخ وروي ابو سعد عن النبي صلى الله عليه وسلم قال ان احب عباد الله عز وجل
الى الله من حبب الله المعروف وحبب الله تعالى وفعل المعروف في مصارع السوء قال الله عز وجل
جعل للمعروف وجوها من خلقه حبب اليهم المعروف وحبب اليهم فعاله وحبب طلاب
المعروف اليهم ويسر عليهم اعطاءه كما يتيسر الغيث الى البلدة الجدبة فيحييها ويحيي بها اهلها
وروي ابو عمار عن النبي صلى الله عليه وسلم انه قال عليكم باصطناع المعروف فانه يمنع مصارع
السوء الخ وروي عنه حذيفة انه قال كل معروف صدقة وروي عنه او غيره انه قال ان الله عز وجل
وكل بخصهم بالنعم لمنافع العباد ونقلها فيهم ما بذلوها فاذا منعوها نزعها منهم فحولها الى
غيرهم الخ وقال ان الشمال يحتمر يستثنى الممالك بما لا كف لا يستثنى الاحرار بمعروفه الخ

اخر الجزء الاول من كتاب منهاج القاصدين

تلوه في الثاني ان شاء الله تعالى حكاية عن الاسخياء

وافق الفراغ منه يوم الثلثا تاسع عشر جمادى الاولى سنة

اثنتين وتسعين وخمسمائة وصلى الله على سيدنا محمد النبي وآله الطاهرين

كتبه محمد بن محمد الحسين بن محمد الحسين الخراساني عفا الله له

ولوالديه ولجميع المسلمين

وحسبنا الله ونعم الوكيل

وقف

بسم الله الرحمن الرحيم رب يسر وأعن

كتاب ذم الجاه والرياء

الحمد لله المطلع على سرائر القلوب المجاوز عن كبائر الذنوب العالم بكوامن الغيوب البصير بمواطن العيوب لا يعزب عنه ما يعرض في السر والقلوب ولا خالص القصود من الطلب المشوب كما لا يراد به وجهه يضمحل ويذوب وكل طاغية يتزين بها لخلقه الله وجوب احمده حمد معترف بأنه مربوب وأصلي على رسوله محمد أشرف مولود وخير منسوب وعلى أصحابه وأتباعه ما اختلف الشمال والجنوب وأسلم تسليما كثيرا أما بعد فقد روى عن النبي صلى الله عليه وسلم أنه قال ان أخوف ما أخاف على أمتي الرياء والشهوة الخفية والرياء من الشهوة الخفية وهذه الشهوة الخفية يعجز عن الوقوف على غوائلها كبار العلماء فضلا عن عامة العباد والاتقياء وهي من أواخر غوائل النفس ومواطن مكايدها وانما ينجلي بها العلماء والعباد المتمرون عن ساق الجد لسلوك سبيل الآخرة فانهم لما طهروا نفوسهم وجاهدوها ونظموها عن الشهوات وصانوها عن الشبهات وحملوها الفهر على أصناف العبادات لم يطمع في المعاصي الظاهرة الواقعة على الجوارح واستراحت الى النظاهر بالعلم والعمل ووجدت مخلصا من شدة المجاهدة في لذة القبول عند الخلق ونظر هم اليهم بعين الوقار والتعظيم فتوصلوا الى اطلاع الخلق ولم يقنعوا باطلاع الخالق وفرحوا بهم الناس ولم يقنعوا بهم الله وحده وعلموا ان الناس اذا عرفوا منهم ترك الشهوات وتحمل العبادات بالغوا في مدحهم واحترامهم وتبركوا بمشاهدتهم ولقائهم ودعائهم وسامحوهم في المعاملات وتواضعوا

الادب من يدي المنعم شكر وتلقى النعم بحسن القبول واستعظام
صغرها فيما يندرج من الاعمال والاحوال تحت اسم الشكر والصبر لا
يحصر وهي درجات مختلفة فليعلم احتمال القول بتفصيل
احدهما على الاخر الاعلى سبيل ارادة الخصوص باللفظ العام قال
بعض السلف رايت في سفري شيخا كبيرا قد طعن في السن فسالته
عن حاله قال اني كنت في ابتداء امري أهوى ابنة عم لي وكانت تهواني
تزوجتها فقلت لها ليلة زفافها تعالي حتى نحيي هذه الليلة شكرا
لله على جمعنا فصلينا تلك الليلة ولم يتفرغ احدنا لصاحبه فلما
كانت الليلة الثانية فلنا مثل ذلك فصلينا طول الليل فمنذ سبعين
او ثمانين نحن على تلك الحالة كل ليلة اليس كذلك يا فلانة فقالت العجوز
هو كما قال الشيخ وانظر الى هاذين لو صبرا على بلا الفرقة ان لو
لم يجمع الله بينهما وانست صبر الفرقة الى شكر الوصال على هذا
الوجه فلا يخفى عليك ان هذا الشكر افضل فاذن لا وقوف على حقايق
المفضلات لا بتفضل كما سبق والله اعلم احوى كتاب الصبر والشكر
وهو احد الجزء الثالث من كتاب منهاج القاصدين من اصل
المصنف وحظه ويليه كتاب الرجاء والخوف والحمد لله رب العالمين
وصلى الله على سيدنا محمد وآله وصحبه اجمعين

ÖNSÖZ

Başarım ancak Allah'ın yardımı iledir.
Yalnız O'na dayandım ve yalnız O'na döneceğim!

Gafletleri içerisinde uyuyanları can sıkıcı ikazlarla uyandıran, tövbe edenleri vaizlerin latif sözleriyle hatalarından uzaklaştıran, kelimeler ve sözler olmaksızın halvetlerinde ariflerle konuşan, zâhitleri arzularının hilesine karşı uyarıp karanlığı bir miktar aydınlatmalarını, böylece isteklerinden vazgeçmelerini ve onlara göz ucuyla bile bakmaktan emin olmalarını sağlayan Allah'a hamd olsun! Bu sayede o zâhitler sert bakışlı, korkusuz ve kızgın bir aslanın düşmanına karşı harekete geçmesi gibi arzularıyla savaşa girişmiş ve böylelikle kendilerinden muhafaza etmeleri istenenleri muhafaza edip koruma altına alınmışlardır. Gerçekten de ancak muhafaza edenler muhafaza edilir.

Sayılara sığmayacak ve asla bırakmayacak şekilde O'na hep hamd ederim. Getirmiş olduğu (Kur'an) ile fasihleri, karşısında söz söylemekten aciz bırakan ve böylece Ukâz[1] günü Kuss'ü[2] unutturan O'nun peygamberi Hz. Muhammed'e, onun âline, yakîn ve takva sahibi uyanık ashâbına, kaba ve şerli kimselerin dedikodularından beri olan eşlerine salât ve selâm ederim. O salât sayesinde, yeniden dirileceğimiz günde yakıtı insanlar ve taş olan ve acımasız melekler tarafından korunan cehennemin dumansız ateşinden korunurum.

Ey samimî, basiretli ve azimli mürit! Nefsini, dünyanın insanı meşgul eden tâli işlerinden el çekmeye adadığını ve halkın arasına karışmanın taşkınlığa sebep olduğunu, nefsi hesaba çekmeyi ihmal etmenin haddi aşmanın aslı olduğunu, değerlendirilmeyen ömrün zayi olacağını ve alıp verilen her nefesin yolcuyu ölüm menziline hızla yaklaştırdığını bilerek kendini âhirete adamaya karar verdiğini gördüm.

Yalnızken hangi kitapla yoldaş olduğuna ve suskun olduğunda hangi kitabı okuduğuna baktım ve İhyâü Ulûmi'd-Dîn kitabını tercih ettiğini gördüm. Sen de bu kitabın kendi cinsleri arasında tek ve çok değerli olduğunu biliyorsun. Sana dedim ki ilim amelin temeli ve dayanağıdır. Dayanağın sağlam ve güvenilir olması gerekir. İhyâ kitabında âlimlerden başkasının bilemeyeceği âfetler vardır. Bu âfetlerin en düşüğü bâtıl, uydurma ve merfû yapılmış mevkûf hadislerdir.[3] Müellif bu hadisleri,

rivâyet edildikleri gibi kıraat yoluyla nakletmiştir. Hayır, o bunu yapmakla onları uydurmuştur. Uydurma bir hadisle amel edilmez ve sunî bir söze aldanılmaz. Günlerini ve gecelerini, Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemden nakledip yazmış olduğu ve içerisinde onun söylediği tek bir kelime bile bulunmayan şeyleri okumakla geçirmene nasıl razı olurum!

Nasıl olur da mutasavvıfların sözlerine dair derlemiş olduğu ve onlarla amel edilmesini istediği şeyleri dinlemene seyirci kalabilirim! Bunların ne bir faydası var, ne de haklarında şeriattan bir haber! Sanki bu sözler ve davranışlar mutasavvıfların icat etmiş oldukları bambaşka bir şeriat! Mesela; fenâ ve bekâya dair sözleri, çok aç kalmayı emretmek ve alışılmışın dışında yemek yemeyi azaltmak, ihtiyaç olmadığı hâlde seyahate çıkmak, yanında azık olmadan çöle girmek ve buna benzer *Telbîsü İblîs* adlı kitabımda sana kusurlu taraflarını anlattığım bir sürü davranış.

Bunun üzerine bana dedin ki, onu yoldaş edinmişken beni bu kitaptan soğuttun! Dedim ki, kendim için istediğimi senin için de istiyorum. Onu senin için faydalarına bir halel gelmemiş ve zararlı tarafları ayıklanmış olarak yazacağım. Bunu yaparken nakillerin en doğru ve en meşhurlarına, mânâların en sağlam ve en güzellerine itimat edeceğim. Çıkarılması uygun olanları çıkarıp ilave edilmesi uygun olanları ilave edeceğim. Sen ve senin gibilerin bozuk ve yanlış olan şeylerle meşgul olmaması ve az satılan malı yüklenip risk çöllerinde taşımaması için gereksiz olan şeyleri yazıp konuyu uzatmayacağım. Sahih olan hadislerden birinde şöyle denilmiştir: *“Din nasihattir.”*[4]

İHYÂ KİTABINDAN ÇIKARILAN BÖLÜMLER

Bazen bâp ve fasıllarda dikkatsiz davrandığımı, birçok haber ve eserleri çıkardığımı göreceksin. Sakın bunları yanılarak yaptığımı sanma! Hayır, bunları kasten yaptım. Benim bunları çıkarmamın sebebi onlarda gördüğüm bir âfettir. Bazen sabit olmayan hadisleri, bazen sahih olmayan ve faydasını az bulduğum, bazen de daha önceden geçmiş olan eserleri çıkardım. Bunları bil.

İHYÂ’DAKİ HATALARA DAİR BİR KİTABIN TELİFİ

Ona duyduğun sevgiden dolayı İhyâ kitabını özlemenden korktuğumda onu okumanı yasaklamamın sebebini anlayıp verdiği bilgilerin çoğunu bırakarak azıyla yetinmen için onda bulunan kusurları ve bir takım hataları

ortaya koyan bir kitap yazdım.[5] Burada İhyâ'nın hatalarını zikretmemiş olmamın sebebi, arındırmaya yeni başladığımız bir kalbin bulanıp kirlenmemesi veya sağlığına kavuşmaya başladığını gördüğümüz bir hastanın bu karışıklık sebebiyle incinmemesidir.

İSNATLARIN ÇOĞUNUN ÇIKARILMASININ SEBEBİ

Nakledilen hiçbir sözü veya yazıyı isnâdı olmadan zikretmemeyi yeğliyordum. Fakat burada işi fazla uzatmanın bıkkınlığa sebep olacağını gördüm ve isnatların çoğunu bu yüzden çıkardım. Ancak hepsini çıkarmayı uygun bulmadım. Çünkü isnat, senetler için en kuvvetli yöntemdir.

NEFSİN ISLAHI İÇİN İLMİN ÖNEMİ VE ARZULARINA UYANLARDAN SAKINMAK

Hakk'ın nefisteki hakkını elde etmek ve onun elinden tutmak için uzlete çekilmeye azmettiğin zaman ona karşı vekilin ilim olsun. Nefsin arzusunun saklı olduğu yerleri araştır ki onlardan selamet bulasın. Şu iki kişinin yolunda sakın gitme: Birincisi; fıkıhta tartışma ilmini bilip o konuda lider olmakla yetinen, kadılık makamını elde edip onu elinde tutmaya çalışan veya süslü öğütler verip ağının gözlerini daraltan âlimdir. İkincisi; bozuk düşüncesi sebebiyle cehaletinin içinde debelenip duran, elini öpmekle ve bereketine inanmakla gözüne girilen ve Allah'ın şeriatı ve sünneti dışında arzusuna uyulan zâhittir. Bu iki kişi de doğru yoldan sapanlar, amellerin kabuğuyla yetinip özünü elde edemeyenler ve yolun başında olanları (müptedîleri) serabın ışığıyla aldatanlardır. Bu ikisinin gittiği yol; istikamet caddesi ve selamet yolu olan selef-i salihin yolundan tamamen ayrıdır. İnşallah bu kitapta, sana onların yolunu gösterecek olan haberlere dair bilgiler vereceğim.

Yolun başında olan mübtedînin ihtiyaç duyduğu gibi, yolun sonunda olan müntehî de bu kitabımıza muhtaçtır. Çünkü bu kitapta ibadetlerin sırlarından söz edilmiş ve muâmelelerin afetlerine dikkat çekilmiştir. Onun düzenini tercih ettiğini bildiğim için bu kitabı sana İhyâ kitabının düzeni içinde sundum. Başarım ancak Allah'ın yardımı iledir. Yalnız O'na dayandım ve yalnız O'na döneceğim!

Bu kitabıma *Minhâcü'l-Kâsıdîn ve Müfîdü's-Sâdıkîn* adını verdim. Yüce Allah'tan onu bize, okuyanlara, dinleyenlere ve inceleyenlere yararlı kılmasını, rızasına lâyık etmesini, sonumuzu hayır eylemesini, bizleri razı

olduğu söz, davranış ve niyetlerde muvaffak kılmasını, kusurlarımızı ve ihmallerimizi bağışlamasını, bizi göz açıp kapayıncaya kadar bile olsa ne nefsimizin, ne de yarattığı bir mahlûkun eline bırakmamasını dilerim. O bize yeter, O ne güzel vekildir!

KİTABIN İÇERİĞİ

Bu kitap dört bölümden meydana gelmiştir:
A) İbadetler Bölümü
B) Âdetler Bölümü
C) Helâk Eden Ameller Bölümü
D) Kurtaran Ameller Bölümü

İbadetler Bölümü Şu On Kitaptan Oluşmaktadır:
1. İlim Kitabı
2. Akâidin Kuralları Kitabı
3. Taharetin Sırları ve Önemli Meseleleri Kitabı
4. Namazın Sırları ve Önemli Meseleleri Kitabı
5. Zekâtın Sırları ve Önemli Meseleleri Kitabı
6. Orucun Sırları ve Önemli Meseleleri Kitabı
7. Haccın Sırları ve Önemli Meseleleri Kitabı
8. Kur’an Okuma Âdâbı Kitabı
9. Zikirler ve Dualar Kitabı
10. Virdlerin Tertibi ve Geceyi İhyâ Etmenin Tafsili Kitabı

Âdetler Bölümü Şu On Kitaptan Oluşmaktadır:
1. Yemek Yeme Âdâbı Kitabı
2. Nikâh Âdâbı Kitabı
3. Çalışıp Para Kazanma Âdâbı Kitabı
4. Helal ve Haram Kitabı
5. Arkadaşlık, Kardeşlik ve Halk ile Muâşeret Âdâbı Kitabı
6. Uzlet Kitabı
7. Yolculuk Âdâbı Kitabı
8. Semâ ve Vecd kitabı
9. İyiliği Emretmek ve Kötülüğe Engel Olmak Kitabı
10. Maişet Âdâbı ve Nübüvvet Ahlâkı Kitabı

Helâk Edenler Şu On Kitaptan Oluşmaktadır:

1. Kalbin Şaşırtıcı Hâllerinin Şerhi Kitabı
2. Nefis Terbiyesi Kitabı
3. Yemek ve Cinsellik Arzularının Âfetleri Kitabı
4. Dilin Âfetleri Kitabı
5. Kızgınlık, Kin ve Hasedin Âfetleri Kitabı
6. Dünyanın Yerilmesi Kitabı
7. Malın ve Cimriliğin Yerilmesi Kitabı
8. Şöhretin ve Riyânın Yerilmesi Kitabı
9. Kibrin ve Kendini Beğenmenin Yerilmesi Kitabı
10. Aldanmanın Yerilmesi Kitabı

Kurtaranlar Şu On Kitaptan Oluşmaktadır:

1. Tövbe Kitabı
2. Sabır ve Şükür Kitabı
3. Korku ve Ümit Kitabı
4. Fakriyet ve Züht Kitabı
5. Tevhit ve Tevekkül Kitabı
6. Muhabbet, Şevk ve Rıza Kitabı
7. Niyet, Doğruluk ve İhlâs Kitabı
8. Murakabe ve Muhâsebe Kitabı
9. Tefekkür Kitabı
10. Ölümü Hatırlamak Kitabı

Yukarıda sayılan her bir kitapta işlenen konunun gizli kalmış âdâbını, sünnetlerinin inceliklerini ve mânâlarının sırlarını zikredeceğiz. Başarıya ulaştıran Allah'tır.

---

[1]. Ukâz; Nahle vadisi ile Taif arasında kurulan bir panayırdır. Zilkade ayının girmesiyle kurulur ve yirmi gün sürerdi. Arap kabileleri bu panayırda bir araya gelir ve en son ürettikleri şiirleri birbirlerine söyleyerek atışma yapar ve aralarında övünürlerdi.

[2]. Kuss b. Sâide el-İyâdî. Araplar'ın en büyük hatibi ve bilgesiydi. Fetret ehlinden olup uzun yaşamış ve peygamber olmazdan önce Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve selleme yetişmiştir. Peygamberlikten takriben on yıl önce vefat etmiştir.

[3]. Mevkûf hadis: Sahâbenin söz ve davranışlarına dair rivâyet edilen hadisler. Merfû hadis: Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve selleme nispet edilen hadisler.

[4]. Müslim, 55, 96; Ebû Dâvûd, 4944; Nesâî, *Müctebâ*, 7/156, 157; Ahmed, 16940. *Fethu'l-Bârî*'de (1/137) belirtildiğine göre Buhârî hazretleri bu hadisi muallak olarak nakletmiştir.

[5]. Müellif burada İ'lâmü'l-Ahyâ bi Aglâtı'l-İhyâ adlı kitabını kastetmektedir. Hacı Halife *Keşfü'z-Zunûn*'da (1/24), Bağdatlı İsmail Paşa *Hediyyetü'l-Ârifîn*'de (5/521) ve İbni Receb el-Hanbelî *Tabakâtü'l-Hanâbile*'ye yazdığı zeyilde (1/416-421) bu kitaptan söz etmişlerdir.

İBADETLER
BÖLÜMÜ

İLİM KİTABI

BİRİNCİ BÂP:
İLMİN, ÖĞRENMENİN VE ÖĞRETMENİN FAZİLETİ

İLMİN FAZİLETİ

Kur’an, Sünnet ve akıl, ilmin fazilet ve üstünlüğünü ortaya koymuştur.

Kur’an’a gelince, yüce Allah’ın şu kavlidir: “*Allah, adaleti ayakta tutarak şu hususu açıklamıştır ki kendisinden başka ilâh yoktur. Melekler ve ilim sahipleri de bunu ikrar etmişlerdir.*” (Âl-i İmrân, 3/18) Yüce Allah burada önce kendisinden başlamış, sonra melekleri, sonra da ilim sahiplerini zikretmiştir. Bu da şeref olarak sana yeter. Bir başka yerde yüce Allah şöyle buyurmuştur: “*Allah sizden inananları ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltsin.*” (Mücâdele, 58/11)

İbni Abbâs radıyallâhu anhümâ bu hususta şöyle söylüyor: “Âlimler *diğer müminlerden yedi yüz derece daha yüksektedir. İki derecenin arasında yaya yürüyüşüyle beş yüz yıllık mesafe vardır.*”[6] Yine, yüce Allah şöyle buyurmuştur: “*Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?*” (Zümer, 39/9); “*Kulları içinden ancak âlimler Allah’tan korkar.*” (Fâtır, 35/28); “*Fakat onları ancak âlimler düşünüp anlayabilir.*” (Ankebût, 29/43)

Sünnete gelince, (…) Muâviye b. Ebî Süfyân radıyallâhu anh, Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: “*Allah kimin iyiliğini dilerse onu dinde fakih* (ince anlayış sahibi) *yapar.*”[7]

(…) Enes b. Mâlik radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Yeryüzündeki âlimler, kara ve denizin karanlıklarında insanlara yol gösteren gökyüzündeki yıldızlar gibidir. Yıldızlar söndüğü zaman yol gösterenlerin yolu şaşırmaları yakındır.*”[8]

(…) Ebû Ümâme radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: “*Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme biri âbid, diğeri âlim olan iki adamdan söz edilince şöyle buyurdu: Âlimin âbide üstünlüğü, benim en düşüğünüze üstünlüğüm gibidir.*”[9]

Nu’mân b. Beşîr radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Âlimlerin mürekkebi*

şehitlerin kanıyla tartılır ve âlimlerin mürekkebi şehitlerin kanından ağır gelir.”[10]

Ebu’d-Derdâ radıyallâhu anhın rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: *“Âlimin âbide üstünlüğü, dolunayın diğer yıldızlara üstünlüğü gibidir. Kuşkusuz âlimler peygamberlerin vârisleridir. Şüphesiz ki peygamberler ne dinar, ne dirhem miras bırakırlar. Onlar sadece ilim miras bırakırlar. Kim o ilmi alırsa (mirastan) çok büyük bir pay almış olur.”*[11]

Hz. Ebû Bekir es-Sıddîk radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: *“Kim ilimden bir bâp öğrenip onunla amel etmesi veya onunla amel edecek olan bir cahile onu öğretmesi, elinde dünyanın kızıl bir altın parçası olup onu Allah yolunda harcamasından kendisi için daha hayırlı olur.”*[12]

İLMİN FAZİLETİ HAKKINDA NAKLEDİLEN ESERLER

(…) Kümeyl b. Ziyâd en-Nehaî şöyle anlatıyor: “Ali b. Ebî Tâlib radıyallâhu anh elimden tutup beni çöle doğru çıkardı. İyice ıssız bir yere gelince oturdu, sonra derinden nefes alıp vererek iç çekti ve şöyle dedi:

“Ey Kümeyl b. Ziyâd, kalpler birer kaptır ve onların en hayırlısı içerisindekini en iyi muhafaza edenidir. Şimdi sana söyleyeceklerimi iyi muhafaza et! İnsanlar üç çeşittir: Rabbanî âlimler, kurtuluş yolunda olan ilim öğrenen kimseler ve düşük ahlâklı, sefih, herkesin peşinden giden, esen rüzgâra göre yön değiştiren, ilim nuruyla aydınlanmayıp sağlam bir yere sığınmamış olanlardır.

İlim maldan hayırlıdır. İlim seni korur, sen ise malı korursun. Mal harcamakla eksilir. Oysa ilim harcamakla çoğalır. Malın getirisi ve kazancı mal elden gidince gider. Âlimin sevgisi kendisine boyun eğilen bir dindir ve hayattayken ona Allah’a itaati, öldükten sonra da güzel hatırlanmayı kazandırır. İlim hâkimdir, mal hükme konu olandır.

Canlı oldukları hâlde mal biriktirenler ölüdürler. Âlimler ise zaman devam ettiği sürece yaşamaya devam ederler. Kendileri yok olsalar bile benzerleri kalplerde mevcut olmaya devam eder. (Eliyle göğsüne işaret ederek) keşke buradaki ilmi taşıyabilecek insanları bulabilseydim! Aksine, anlama kabiliyeti yüksek olmakla beraber emin olmayan, din aletini dünya için kullanan, Allah’ın verdiği nimetleri kullarına ve O’nun hüccetlerini Kitabına karşı bir üstünlük vesilesi olarak gören adamlarla veya Hak ehline uymakla birlikte basiretsiz, herhangi bir şüphe belirtisi ortaya çıktığı anda

kalbinde şüphe kıvılcımları yanmaya başlayan, ne buna ne şuna yar olmayan, zevklerine iştahlı, kolayca arzularının boyunduruğuna giren adamlarla veya mal toplamaya ve biriktirmeye düşkün, bunları hiçbir şekilde dini gözetmek için yapmayan ve bu nedenle otlayan hayvanlara benzeyen adamlarla karşılaştım. İşte ilim, kendisini taşıyan adamın ölümüyle birlikte bu şekilde ölür.

Aksine, yeryüzünde ya üstün olarak açıktan veya korkarak gizliden her zaman bir hüccetle Allah adına iş gören adamlar vardır ki bu sayede Allah'ın hüccetleri ve açık delilleri hükümsüz kalmaz. Onlar ne kadardır ve nerededir?

Vallahi onlar sayıca çok az olmakla beraber Allah katında büyük bir değere sahiptirler. Allah Teâlâ, dengi olanlara onları iletinceye ve benzerlerinin kalplerine onları ekinceye kadar onlar vasıtasıyla hüccetlerini muhafaza eder. İlim gerçek anlamıyla onlarda yer etmiş, böylece yakîn ruhuyla temasa geçmişler, lüks ve rahat içinde yaşayanların zor ve meşakkatli gördüklerini kolay ve yumuşak görmüşler, cahillerin hiç hoşlanmadığı şeylere aşina olup ısınmışlar ve ruhları en yüksek mahalle bağlı olan bedenleriyle dünya ile arkadaşlık etmişlerdir.

Ey Kümeyl! Onlar Allah'ın yeryüzündeki halifeleri ve dininin davetçileridir. Ah, ah! Onları görmeyi özledim! Kendim ve senin için Allah'tan bağışlanma dilerim. Dilersen kalkabilirsin!"[13]

Hz. Ali radıyallâhu anh şöyle söylemiştir: "Şüphesiz ki âlim gündüzleri oruç tutup geceleri namaz kılan ve Allah yolunda savaşan kimseden daha çok ecir alır. Âlim öldüğü zaman İslam'da bir gedik açılır ve kıyamet gününe kadar o gediği hiçbir şey kapatamaz."[14]

(…) İbni Abbâs radıyallâhu anhümâ şöyle demiştir: "Vallahi, bir tek âlim şeytana bin âbitten daha çetin gelir."[15] Bu eser merfû olarak da rivâyet edilmiş olup merfû rivâyeti sahih değildir.[16]

İbni Abbâs radıyallâhu anhümâ şöyle söylemiştir: "Gecenin bir kısmında ilim müzakere etmeyi geceyi ibadetle geçirmekten daha çok severim."[17]

Mücâhid hazretleri de yüce Allah'ın "*Sizden olan emir sahiplerine…*" (Nisâ, 4/59) kavlinde geçen emir sahiplerini "ilim sahipleri" olarak tefsir etmiş, kendisinden yapılan bir rivâyette ise onların fakihler ve âlimler olduğunu söylemiştir.[18]

Ebû Zür'a ise İmam Ahmed'in yüce Allah'ın "*Sizden olan emir sahiplerine…*" kavlindeki emir sahiplerini "âlimler" olarak tefsir ettiğini rivâyet etmiştir. Yüce Allah'ın şöyle buyurduğunu görmüyor musun:

“*Hâlbuki onu, Resûle veya aralarında emir sahibi kimselere götürselerdi, onların arasından işin içyüzünü anlayanlar, onun ne olduğunu bilirlerdi.*” (Nisâ, 4/83)[19]

Saîd b. Cübeyr, rabbânîlerin fakihler ve âlimler olduğunu söylemiştir.[20] Mücâhid ise rabbânîlerin fakihler ve muallimler olduğunu belirtmiştir.[21] Yine, Mücâhid hazretleri yüce Allah’ın “*Hikmeti dilediğine verir. Kime hikmet verilmişse ona muhakkak çok hayır verilmiştir.*” (Bakara, 2/269) sözündeki hikmetin fıkıh ve ilim olduğunu ifade etmiştir.[22]

Katâde hazretleri de yüce Allah’ın “*Her insan topluluğunu önderleri ile birlikte çağıracağımız o günde…*” (İsrâ, 17/71) kavlinde geçen önderleri âlimler olarak tefsir etmiştir.[23]

Zeyd b. Eslem de yüce Allah’ın “*Biz dilediğimiz kimselerin derecelerini yükseltiriz.*” (En’âm, 6/83) kavlini “ilimle yükseltiriz” şeklinde tefsir etmiştir.[24]

Zübeyr b. Bekkâr şöyle anlatıyor: “Babam bana şöyle bir mektup yazdı: İlme sarıl! Fakir düşersen ilim senin malın, zengin olursan cemâlin olur.”

Ubeydullah b. Âişe şöyle söylemiştir: “Allah bir kulu zelil etmek istediği zaman ona ilmi yasaklar.”

Hikmet sahiplerinden biri şöyle derdi: “Şaşılacak şey! İlmi elden kaçıran neyi elde eder ve ilmi elde eden neyi elden kaçırmış olur?”

Bizim naklettiğimiz bir rivâyete göre İbnü’l-Mübârek’e bir keresinde insanların kim olduğu sorulunca “âlimler” demiştir. Onun bu sözüyle cahilleri insanlardan ayırmasının sebebi, insanı diğer canlılardan ayırt eden ilim öğrenme özelliğidir. Çünkü insan kuvvetiyle diğer canlılara üstün kılınmamıştır. Çünkü deve insandan daha kuvvetlidir. Cesaretiyle de diğer canlılara üstün kılınmamıştır. Çünkü aslan ondan daha cesurdur. Çok fazla yemesiyle de üstün kılınmamıştır. Çünkü devenin karnı onun karnından çok daha geniştir. Çok fazla cinsel ilişkiye girmesiyle de üstün kılınmamıştır. Çünkü serçe bu hususta ondan çok daha kuvvetlidir. İnsanın diğer canlılara üstün kılındığı özelliği ilim öğrenme yeteneğidir. İşte bu sebepten dolayı yüce Allah bütün melekleri Âdem’e secde ettirmiştir. İlmin üstünlüklerinin en gariplerinden biri de ehli olmasa bile bir kimseye “âlim” denildiğinde sevinmesi ve cahil bile olsa bu sıfatla zikredilmediğinde üzülmesidir.

İLMİN FAZİLETİNİ GÖSTEREN AKLÎ DELİLLER

Bir şeyin faziletini veya üstünlüğünü bilmek istediğin zaman önce faziletin ne olduğunu anlamalısın! Çünkü sen Zeyd'in fakih olup olmadığını bilmek istediğin zaman fıkhın ne olduğunu anlamadan bunu öğrenemezsin.

Fazilet fazlalık anlamına gelen "fazl" kelimesinden türemiştir. İki şey bir hususta müşterek olsa ve birinde o hususta bir fazlalık bulunsa "onun bir fazileti var" denilir. Fakat söz konusu fazlalık o şeyin kemâl sıfatında olur. "at, eşekten daha üstündür" sözünde olduğu gibi. Burada at yük taşıma gücünde eşekle ortak özellikler taşımakla birlikte fazladan saldırı ve geri çekilme kabiliyetine ve güzel bir görünüşe sahiptir. Eğer bir insanın fazladan bir parmağı olsa bu bir eksikliktir. Çünkü altı parmaklı olmak insan için bir kemâl sıfatı değildir. Bunu anladıysan ilmin bir üstünlük olduğunu anladın demektir. Çünkü ilim mânâyı tamamlayan bir fazlalıktır. Ne kadar çok ilim sahibi olunursa üstünlük o kadar artar.

Bil ki değerli ve talep edilen şeyler para gibi ligayrihi, âhiret saadeti gibi lizatihi ve vücut sağlığı gibi hem ligayrihi hem de lizatihi talep edilenler olmak üzere üç kısma ayrılır. Beden sağlığı, acıdan kurtulma yönünden bizatihi ve sağlıklı olma sayesinde istediği şeyleri elde etme yönünden ligayrihi talep edilen bir şeydir.

İlme baktığın zaman onun bizatihi talep edilen bir şey olduğunu, dünya ve âhiret menfaatlerini elde etmeye vesile ve yüce Allah'a yakınlık kurmaya vasıta olduğunu görürsün. O'na ancak ilim sayesinde vasıl olunur. İlmin buna vesile olması ise onun en üstün şey olduğunu gösterir.

Bir başka yönden bakacak olursak, bir şeyin üstün olup olmadığını anlamak istediğin zaman onun semeresine bakmalısın. Bildiğin gibi ilmin dünyadaki semeresi izzet ve vakar, hükümdarlara söz geçirmek, halkın saygısını kazanmaktır. Hatta Türkler'in ahmakları ve Araplar'ın aptalları, tecrübelerinden elde etmiş oldukları fazladan bilgi sebebiyle yaşlılarına saygı gösterirler. Hayvanlar bile kendi mizaçlarıyla, en mükemmel anlamda kendilerini geçmiş olduklarının farkında olmalarından dolayı insana saygı duyarlar.

İlmin âhiretteki semeresi ise yüce Allah'a yakın olmak, tam ve ebedi saadeti elde etmektir. Bu söylediğimiz şeyi şöyle açıklayabiliriz: Halkın maksatları din ve dünyada birleşmiştir. Din ancak dünyanın düzene girmesiyle düzen bulur. Çünkü dünya âhiretin tarlasıdır. Dünya işleri ise insanların sahip oldukları zanaatlar sayesinde düzene girer. İnsanların sahip olduğu zanaatlar üçe ayrılır. Birincisi; asıl zanaatlar olup dünya hayatı onlarsız olmaz. Bunlar; yiyecek için ziraat, giyecek için dokuma, barınma

için inşaatçılık ve bir arada yaşamayı ve geçimde yardımlaşmayı sağlayan siyasettir.

İkincisi; demircilik gibi, asıl zanaatlara yardımcı olan tâli mesleklerdir. Demircilik ziraat yapmaya, yün ve pamuk eğirip ip yapmak da dokumaya yardımcı olur.

Üçüncüsü; asıl zanaatları tamamlayan ve onları süsleyen mesleklerdir. Ziraat için un öğütmek ve ekmek yapmak; dokuma için dikiş dikmek gibi mesleklerdir. İnsan vücudunu oluşturan parçalar da buna benzer ve onlar da üçe ayrılır. Asıl olan parçalar; kalp, ciğer ve beyindir. Asıl olan parçalara hizmet edenler; damarlar, mide, sinirler ve benzerleridir. Onları tamamlayan ve süsleyen parçalar ise tırnaklar, parmaklar ve kaşlardır.

Yukarıda sözünü ettiğimiz zanaatların en şereflileri asıl olanlardır. Asıl olan zanaatların içerisinde en şereflisi ise siyasettir. Çünkü siyaset insanlar arasındaki ilişkilerin ıslahına ve düzgün gitmesine sebeptir. İşte bundan dolayı siyaset, diğer zanaatların gerektirmediği şeylerin en mükemmel şekilde sahibinde bulunmasını gerektirir. Bu yüzden siyasetçi (yönetici) diğer zanaatkârları istihdam eder. İnsanların nasıl idare edileceğini bilme meziyetinden dolayı siyasetçinin başkalarından üstün olduğu ortaya çıkmış oldu.

Zanaatın şerefi, aklî ilimlerin lügat ilimlerinden üstün olması gibi, ya o zanaatı öğrenmeye yarayan alet (nesne) sayesinde bilinir ki hikmet akılla, lügat kulakla idrak edilir ve akıl kulaktan daha şereflidir. Veya ziraatın dökümcülükten üstün olması gibi, faydasının umumî olup olmadığına bakılarak veya dökümcülüğün deri tabaklamadan üstün olması gibi, tasarruf mahalline bakılarak bilinir. Çünkü bu işlerden birinin mahalli altın, diğerininki ise ölü hayvanın derisidir. Bütün bu sayılan hususların hepsi ilimde bir araya gelmiştir.

Alete gelince; ilim saf zekâ, mükemmel akıl ve kaliteli bir anlayış ile idrak edilir. Faydasının umumîliğine gelince, ilmin faydası umumîdir ve semeresi âhiret saadetidir. Tasarruf mahalline gelince, yeryüzünde yaşayan en şerefli varlık insandır ve insanın en şerefli parçası kalbidir. Muallim (ilim öğreten) kalbi temizlemek ve mükemmel hâle getirmekle meşgul olur. O, kulunu eğitmede ve kendisine hizmet etmeye hazır hâle getirmede yüce Allah’ın halifesi (vekili) gibidir. Nasıl öyle olmasın ki? O, Rab ile kul arasında bir vasıtadır.

İLİMLE MEŞGUL OLMAK NAFİLE İBADET YAPMAKTAN DAHA HAYIRLIDIR

Anlayışı kıt olan bazı insanlar amelin ilimden daha üstün olduğunu söyleyerek bununla nafile namaz ve oruca işaret etmekte, ilimden murâdın amel olduğunu söylemektedir. Bu yanlış bir düşüncedir. Çünkü ilim kalbin gayreti ve fikrin harekete geçmesiyle elde edilir. O hâlde nasıl olur da ilim, zahirî uzuvların yaptığı amellerden daha üstün olmaz! Hâlbuki ilim bâtınî uzuvların en şereflisinin amelidir. Buna göre ilim öğrenmek ve öğretmek bütün nafile ibadetlerden daha üstün ve faziletlidir. Mutarrif b. Abdullah bu hususta şöyle demiştir: "İlmin fazileti ibadetin faziletinden daha hayırlıdır."[25]

Dedim ki nice ilmi az âbid vardır ki şeytan onu tevazu sahibi gibi görünmeye ve uzlette yaşamaya sevketmiştir. Böyleleri bazen Allah katındaki varsaydığı makamı sebebiyle duasının hemen kabul edilmesini bekler. Duasının kabulüne dair bir iz göremezse ücreti verilmeyen işçi gibi içinden söylenip homurdanır. Bütün bu âfetlerin sebebi ilmin az oluşudur. İblis, karanlıkta yürüsünler diye birçoklarına ilim kitaplarını toprağa gömmelerini güzel bir şey olarak göstermiştir. Oysa ilim karanlığı aydınlatan bir ışıktır. Sakın, sakın ha ilimden kopma veya başka bir sebeple ibadet etmeyi ilim öğrenmeye tercih etme!

İLİM ÖĞRENMENİN FAZİLETİ

Bu hususta ayetlere gelince, yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Onların her kesiminden bir grup dinde geniş bilgi elde etmek ve kavimleri döndüklerinde onları ikaz etmek için geride kalmalıdır.*" (Tövbe, 9/122); "*Eğer bilmiyorsanız bilenlere sorunuz!*" (Enbiyâ, 21/7)

Hadislere gelince, (…) Saffân b. Assâl radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Şüphesiz ki melekler talep ettikleri şeyden hoşnut oldukları için kanatlarını ilim öğrenen kimse için gererler.*"[26]

Ebû Süleymân Hattâbî, meleklerin kanatlarını ilim talipleri için germeleri hakkında üç görüş dile getirmiştir.[27] Birincisi; melekler kanatlarını onlar için yayıp sererler. İkincisi; melekler ilim öğrenenlere saygı göstermek için tevazu yoluyla bunu yaparlar. Üçüncüsü; melekler ilim öğrenilen meclislere inerler ve uçmayı bırakırlar. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin şu

sözü bu anlamdadır: “*Allah’ı zikreden her topluluğu melekler çepeçevre sarıp kuşatırlar.*”[28]

Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: “*Kim ilim öğrenmek için yola çıkarsa* (evine) *dönünceye kadar Allah yolundadır.*”[29];

“*Kim ilim öğrenmek kastıyla bir yola girerse Allah ona o ilim sayesinde cennete giden yolu kolaylaştırır.*”[30];

“*Kim İslam’ı ihya etmek amacıyla ilim öğrenirken ölürse cennette onunla peygamberler arasında sadece bir derece vardır.*”[31]

Bu konuda varit olan eserlere gelince, İbni Abbâs radıyallâhu anhümâ şöyle demiştir: “İlim talebesi olarak zelil, talep edilen biri olarak aziz oldum.”

Ebu’d-Derdâ radıyallâhu anh şöyle demiştir: “Bir meseleyi öğrenmem elbette benim için geceyi ibadetle geçirmekten daha iyidir.”[32]; “İlim öğretenle ilim öğrenen hayırda ortaktır. Diğer insanlar ise avam olup onlarda hayır yoktur.”[33]; “Ya ilim öğreten, ya ilim öğrenen, ya onları dinleyen ya da onları seven ol! Sakın beşincisi olma yoksa helâk olursun.”[34]

Lokmân aleyhisselâm oğluna şöyle tavsiyede bulunmuştur: “Âlimlerin meclisinde bulun ve iki dizinle onlarla kaynaş! Çünkü Allah, toprağı gökten inen yağmurla dirilttiği gibi kalpleri de hikmet nuruyla diriltir.”[35]

Süfyânü’s-Sevrî şöyle söylemiştir: “Farzlardan sonra ilim öğrenmekten daha faziletli bir amel yoktur.”[36]

Meâfî b. İmrân şöyle demiştir: “Bir tek hadis yazmayı geceyi namaz kılarak geçirmekten daha çok severim.”[37]

Abdullah b. Mübârek de şöyle demiştir: “İlim öğrenmeyen kişiye şaşıyorum. Nasıl oluyor da nefsi onu asil bir davranışa davet edebiliyor?”[38]

İmam Şâfiî hazretleri ise şöyle söylemiştir: “İlim öğrenmek nafile bir namaz kılmaktan daha faziletlidir.”[39]

Bir keresinde adamın biri İmam Ahmed b. Hanbel hazretlerine şöyle sordu: “Gece hadis mi yazayım, namaz mı kılayım?” İmam şöyle cevap verdi: “Eğer ilim öğrenen biriysen hadis yaz.”

Yusuf b. Esbat da şöyle söylemiştir: “İlimden bir bâp öğrenmen yetmiş gazaya katılmandan daha faziletlidir.”[40]

İLİM ÖĞRETMENİN FAZİLETİ

İlim öğretmenin fazileti hakkındaki ayetler şunlardır: “*Hani Allah, kendilerine kitap verilenlerden ‘Onu mutlaka insanlara açıklayacaksınız, gizlemeyeceksiniz’ diye söz almıştı.*” (Âl-i İmrân, 3/187); “*Onların her kesiminden bir grup dinde geniş bilgi elde etmek ve kavimleri döndüklerinde onları ikaz etmek için geride kalmalıdır.*” (Tevbe, 9/122); “*Sen, Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır!*” (Nahl, 16/125); “*Allah’a çağıran ve iyi iş yapan kimseden daha güzel sözlü kim vardır?*” (Fussılet, 41/33); “*De ki: İşte bu, benim yolumdur. Ben ve bana uyanlar basiret üzere Allah’a davet ederiz.*” (Yûsuf, 12/108)

Konu hakkında varit olan hadisler şöyledir: (…) Sehl b. Sa’d radıyallâhu anhın naklettiğine göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Hz. Ali’ye şöyle buyurmuştur: “*Vallahi senin elinle Allah’ın bir adamı hidayete ulaştırması bir sürü kızıl deven olmasından daha hayırlıdır.*”[41]

(…) Ebû Mûsâ el-Eş’arî radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Allah’ın beni göndermiş olduğu hidayet ve ilim bir araziye düşen yağmura benzer. O arazideki bir kısım toprak geçirgen olup suyu çeker, birçok ot ve çayır bitirir. Bir kısım toprak da sert olup suyu tutar. Onun sayesinde Allah insanlara fayda sağlar; ondan içerler, hayvanlarını sularlar ve ziraat yaparlar. Bir kısım toprak ise düz ve kaypak olup ne suyu tutar ne de ot bitirir. Allah’ın dinini anlayıp da O’nun benimle gönderdiği hidayet ve ilimden faydalanan, kendisi öğrendiği gibi başkasına da öğreten kimse ile bunu duyduğu hâlde başını kaldırmayan ve Allah’ın benimle gönderdiği hidayeti kabul etmeyen kimse böyledir.*”[42]

Bu hadise bir bak, insanların içinde bulunduğu hâle ne kadar da uyuyor! Çünkü anlayış sahibi fakihler suyu emerek her çeşitten ot ve çayır bitiren bir toprağa benzer. Çünkü onlar ilim öğrenmişler, öğrendiklerini anlamışlar, bilgilerinden yenilerini türetmişler ve başkalarına öğretmişlerdir. Hadisçilerden nakil yapan fıkıh ve anlayış kabiliyetinden yoksun olan kimseler suyu geçirmeyen sert ve çorak toprağa benzerler. Onlar öğrendiklerini muhafaza etmişler ve böylece bu bilgilerinden istifade edilmiştir. İşittikleri hâlde öğrenmeyip muhafaza etmeyenler cahil avam takımıdır.

(…) Abdullah b. Amr radıyallâhu anhümânın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Şüphesiz ki yüce Allah ilmi insanlardan çekip alarak kabzetmez. Fakat âlimleri*

kabzederek ilmi kabzeder. Âlimler tükenince insanlar birtakım cahil liderler edinirler. Onlara soru sorulduğunda bilgileri olmadan görüş bildirirler ve böylece kendileri saptıkları gibi başkalarını da saptırırlar.”[43]

(…) Ebû Hureyre radıyallâhu anhın rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*İnsan öldüğü zaman şu üç şey hariç ameli kesilir: Faydası devamlı olan bir sadaka, herkese faydalı olan bir ilim veya kendisine dua eden salih bir çocuk.”*[44]

Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: “*Halifelerime Allah rahmet etsin! Dediler ki, halifelerin kimlerdir? Şöyle buyurdu: Benim sünnetimi ihya edenler ve onu Allah’ın kullarına öğretenlerdir.*”[45]

İlim öğretmenin fazileti hakkındaki eserler ise şöyledir: Hz. Ömer b. Hattâb radıyallâhu anh şöyle demiştir: “Kim bir hadis söyler de onunla amel edilirse o amelin ecri kadar ecir alır.”[46] Bir diğer sözünde ise şöyle söylemiştir: “Ümmet, insanlara hayırlı olanı öğretendir.”[47] İbni Mes’ûd radıyallâhu anh da buna benzer bir şekilde şöyle demiştir: “Ümmet, hayırlı olanı öğrenen ve öğretendir.”[48]

(…) İbni Abbâs radıyallâhu anhümâ şöyle söylemiştir: “İnsanlara hayırlı olanı öğreten kimse için denizdeki balıklara kadar her hayvan istiğfar eder.”[49]

Denizdeki balığın insanlara hayırlı olan şeyleri öğreten kimse için istiğfar etmesi ne anlama geliyor, diye sorulursa şöyle cevap verilir: İlmin faydası denizdeki balığa kadar her şeyi kapsar. Çünkü âlimler, ilim sayesinde helalle haramı birbirinden ayırıp bilirler ve her şeye, hatta kesilen hayvana ve balığa karşı iyilikte bulunmayı tavsiye ederler. İşte bundan dolayı yüce Allah her hayvana, âlimlerin yaptıkları iyiliğin bir karşılığı olarak onlar için istiğfar etmelerini ilham etmiştir.

Muâz b. Cebel radıyallâhu anh şöyle söylemiştir: “İlim öğrenin! Çünkü Allah için ilim öğrenmek haşyet, ilim talep etmek ibadet, ilmi müzakere etmek tesbih, ilmi arayıp bulmak cihat, bilmeyene ilim öğretmek sadaka ve ehli olana ilmi aktarmak Allah’a yakınlık vesilesidir. İlim, tek başına kalındığı zaman bir dost ve yalnızlık arkadaşıdır.”[50]

Ka’b hazretleri[51] şöyle demiştir: “Yüce Allah, Mûsâ b. İmrân’a vahyedip şöyle buyurdu: Ey Mûsâ, hayırlı olanı öğren ve insanlara öğret! Ben, orada yalnızlık çekmemeleri için hayırlı olanı öğretenlerin ve öğrenenlerin kabirlerini aydınlatırım.”[52]

Hz. İsâ aleyhisselâm ise şöyle buyurmuştur: “İlim öğrenen ve öğreten kimse göğün melekûtunda büyük biri olarak anılır.”[53]

Hasenü’l-Basrî hazretleri şöyle demiştir: “Âlimler olmasaydı insanlar hayvanlar gibi olurdu.” Onun bu sözüyle kastettiği şey insanların öğrenme sayesinde hayvanlıktan insanlık derecesine yükselmiş olmalarıdır.

Atâ hazretleri de şöyle anlatıyor: “Saîd b. Müseyyeb’in yanına girdiğimde ağlıyordu. Ona sordum: Niye ağlıyorsun? Şöyle cevap verdi: Hiç kimse gelip bana bir şey sormuyor!”

Bir keresinde Süfyânü’s-Sevrî Askalân[54] şehrine girmişti. Orada uzun bir süre kaldığı hâlde hiç kimse gelip kendisine bir şey sormayınca şöyle dedi: “Bu beldeden çıkmam için bana bir binek hayvanı kiralayın. Burası ilmin öldüğü bir yerdir!”

---

[6]. İbni Abdilberr, *Câmiu Beyâni’l-İlmi ve Fazlihî*, 1/22. İbni Abbâs’tan merfû olarak şu hadis nakledilmiştir: “Âlim mümin âbid müminden yetmiş derece üstündür.” Bu hadisin isnâdı zayıftır.

[7]. Buhârî, 71, 3116, 7312; Müslim, 1037.

[8]. Ahmed, 51; Hatîb, *el-Fakîh ve’l-Mütefakkih*, 2/70. Hadisin isnâdı oldukça zayıftır.

[9]. Tirmizî, 2685; Taberânî, *Kebîr*, 7911; İbni Abdilberr, *Câmiu Beyâni’l-İlm*, 1/37; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 8/107.

[10]. İbnü’l-Cevzî bu hadisi İlelü’l-Mütenâhiye (sa: 85) adlı kitabında zikretmiş ve sahih olmadığını söylemiştir. Hadis İbni Ömer, İbni Amr, İmrân b. Husayn, Enes b. Mâlik ve Ebu’d-Derdâ’dan rivâyet edilmiş olup bunlardan hiçbirinin isnâdı yalancı, hadis uyduran veya metrûk olan bir raviden eksik değildir. Zehebî de hadisi *Mîzânü’l-İ’tidâl’*de (3/17) zikrederek metninin uydurma olduğunu belirtmiştir. İbni Hacer de *Lisânü’l-Mîzân*’da (5/125, 226) ona uyarak bu hususta şeyhinin hadisin yalan olduğunu söylediğini belirtmiştir.

[11]. Ebû Dâvûd, 3641, 3642; Tirmizî, 2682; İbni Mâce, 239; Ahmed, 21715; İbni Abdilberr, *Câmiu Beyâni’l-İlm*, 1/37.

[12]. Hadisi bu lafızla bulamadım. Ancak İbni Mâce (219), Ebû Zerr hadisinden merfû olarak şu lafzı nakletmiştir: “*Amel edilsin veya edilmesin koşup ilimden bir bâp öğrenmen bin rekât namaz kılmandan daha hayırlıdır.*” Bu hadisin isnâdı zayıf olup Hatîbü’l-Bağdâdî *Fakîh ve’l-Mütefakkih*’de (1/16) benzer bir hadisi hasen bir isnatla Ebû Hureyre’den

mevkûf olarak nakletmiştir. Bir başkasını ise sahih bir isnatla Hasenü'l-Basrî'nin sözü olarak rivâyet etmiştir.

[13]. Bu eserin isnadı hasar görmüştür. Kümeyl b. Ziyad, Hz. Ali radıyallâhu anh hakkında aşırı gidenlerden biri olup kendisinden mudal rivâyetlerde bulunmuş ve hakkında uydurma hadisler söylemiştir. Bu eser şu kitaplarda geçmektedir: *Hilyetü'l-Evliya*, 1/79; *Tehzibü'l-Kemâl*, 6/76, 177; *Tezkiretü'l-Huffaz*, 1/11; *Akdü'l-Ferid*, 2/211; *Tarihu Bağdad*, 6/379; *el-Fakih ve'l-Mütefakkih*, 1/50; Kazvini, *Tedvin*, 3/208.

[14]. Hatib, *el-Cami' li Ahlakı'r-Ravi*, 350. Hatib bu eseri zayıf ve mudal bir isnatla nakletmiştir.

[15]. Eserin isnadı hasar görmüş ve sakıttır. İbnü'l-Cevzi bu eseri İlelü'l-Mütenahiye'de (193), Beyhaki Şüabü'l-İman'da (1713, 1716) ve Hatib *el-Fakih ve'l-Mütefakkih*'de (1/18) nakletmişlerdir.

[16]. Tirmizi, 2681; İbni Mace, 222; Beyhaki, Şüabü'l-İman, 1715; İbnü'l-Cevzi, İlelü'l-Mütenahiye, 192.

[17]. İbni Abdilberr, *Camiu Beyani'l-İlm*, 1/24.

[18]. *Tefsiru't-Taberi*, 7/179; Said b. Mansur, *Sünen*, 653; Ebu Hayseme, *el-İlm*, 62; Temmam, *Fevaid*, 1335; Ebu Nuaym, *Hılye*, 3/92; Hatib, *el-Fakih ve'l-Mütefakkih*, 1/93, 94. Suyutî hazretleri de bu sözü *Dürrü'l-Mensur*'da (2/176) Abd b. Humeyd'e nispet etmiştir.

[19]. Taberi bu sözü tefsirinde (7/180) Ebu'l-Aliye'nin sözü olarak nakletmiştir. Bunun İmam Ahmed'in sözü olarak nakledildiğini bulamadım.

[20]. *Tefsîru't-Taberî*, 5/528.

[21]. *Tefsîru't-Taberî*, 5/527.

[22]. *Tefsîru't-Taberî*, 5/9.

[23]. *Tefsîru'l-Kurtubî*, 10/297.

[24]. Suyûtî, *Dürrü'l-Mensûr*, 3/18.

[25]. İbni Sa'd, *Tabakât*, 7/142; Ebû Hayseme, İlm, 13; Fesevî, *el-Ma'rifetü ve't-Târîh*, 2/82, 83; Beyhakî, Şüabü'l-İmân, 1706; İbni Abdilberr, *Câmiu Beyâni'l-İlm*, 1/23, 24.

[26]. Ahmed, 18089, 18095, 18100; Tayâlisî, 1165; Tirmizî, 3535, 3536; Nesâî, 1/98; İbni Mâce, 226; İbni Hibbân, 1319, 1321, 1325; Taberânî, *Kebîr*, 8/7352, 7353, 7359, 7360; İbni Abdilberr, *Câmiu Beyâni'l-İlm*, 1/32, 33; Ebû Hayseme, İlm, 5.

[27]. Hattâbî, *Meâlimü's-Sünen*, 5/243, 244.

[28]. Müslim, 2700; Tirmizî, 3378; İbni Mâce, 3791; Ahmed, 7427. Ebû Hureyre'nin hadisi.

[29]. Tirmizî, 2647; Taberânî, *Sagîr*, 380. Enes'in hadisi.

[30]. Ahmed, 7427; Müslim, 2699; Ebû Dâvûd, 3643; Tirmizî, 2646, 2945; İbni Mâce, 225. Ebû Hureyre'nin hadisi.

[31]. Taberânî, *Evsat*, 9450; Hatîb, *el-Fakîh ve'l-Mütefakkih*, 2/85; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, 3/78; İbni Abdilberr, Câmiu Beyâni'l-İlm, 1/95. Hadis zayıftır.

[32]. Hatîb, *el-Fakîh ve'l-Mütefakkih*, 1/16, 17. İkisi de munkatı olan iki isnatla nakledilmiştir.

[33]. İbnü'l-Mübârek, *Zühd*, 543; İbni Ebî Şeybe, *Musannef*, 6172, 6173; Fesevî, *el-Ma'rifetü ve't-Târîh*, 3/398; Ebû Nuaym, *Hılye*, 1/212, 213; İbni Abdilberr, Câmiu Beyâni'l-İlm, 1/27, 28.

[34]. Fesevî, *el-Ma'rifetü ve't-Târîh*, 3/398; İbni Abdilberr, *Câmiu Beyâni'l-İlm*, 1/28, 29. "Sakın beşincisi olma." ifadesi, bidat ehli veya ilmi ve âlimleri sevmeyen biri olma, anlamına gelir.

[35]. Taberâni, *Kebîr*, 8/7810; İbnü'l-Mübârek, *Zühd*, 1387; İbni Abdilberr,*Câmiu Beyâni'l-İlm*, 1/106.

[36]. Beyhakî, *Menâkıbü'ş-Şâfiî*,, 2/138; İbni Abdilberr, *Câmiu Beyâni'l-İlm*, 1/25.

[37]. Hatîb, Şerefü Ashâbi'l-Hadîs, 184; İbni Abdilberr, *Câmiu Beyâni'l-İlm*, 1/24.

[38]. İbni Abdilberr, *Câmiu Beyâni'l-İlm*, 1/57, 60.

[39]. Ebû Nuaym, *Hılye*, 9/119; Beyhakî, *Menâkıbü'ş-Şâfiî*, 2/138; İbni Abdilberr, *Câmiu Beyâni'l-İlm*, 1/25; Râzî, Âdâbü'ş-Şâfiî, 97.

[40]. Hatîb, *Fakîh ve'l-Mütefakkih*, 1/16.

[41]. Buhârî, 2942; Müslim, 2406.

[42]. Buhârî, 79; Müslim, 2282.

[43]. Buhârî, 100; Müslim, 2673.

[44]. Müslim, 1631; Buhari, *Edebü'l-Müfred*, 38; Ebu Davud, 2880; Tirmizî, 1376; Nesaî, 6/251.

[45]. Taberanî, *Evsat*, 5842; Ramehürmüzi, *el-Muhaddisü'l-Fasıl*, 2; Hatib, Şerefü Ashabi'l-Hadis, 58.

[46]. İbni Abdilberr, *Camiu Beyani'l-İlm*, 1/52.

[47]. İbn*i Kesir Tefsiri*, 2/590.

[48]. *Taber*î *Tefsiri*, 17/316, 317.

[49]. Ebu Hayseme, İlm, 6; Tirmizi, 2682, 2685; Taberani, *Evsat*, 6215; Ahmed, 5/196; Ebu Davud, 3641; İbni Mace, 223. Hadis, şahitleri sebebiyle merfu olarak sahihtir.

[50]. İbni Abdilberr, *Camiu Beyani'l-İlm*, 1/54, 55.

[51]. Tam adı Ka'b b. Mati' el-Hımyerî olup tâbiîndendir. Hz. Ebu Bekir radıyallâhu anh zamanında Müslüman olmuş, Hz. Ömer devrinde Medine'ye gelmiş ve Hz. Osman döneminde hicrî 32 senesinde vefat etmiştir. (Bkz: İsabe, 5/647).

[52]. İbni Abdilberr,*Camiu Beyani'l-İlm*, 1/61.

[53]. Ebu Hayseme, İlm, 7; Hatib, *el-Camiu li Ahlakı'r-Ravi ve Adabi's-Sami'*, 36; Beyhakî, Şüabü'l-İman, 1799.

[54]. Filistin'de Gazze ile Beyt Cebrin arasında kalan bir belde. (Bkz: *Mu'cemü'l-Büldân*, 4/122).

İKİNCİ BÂP:
ÖVÜLEN, YERİLEN VE
FARZ-I AYIN OLAN İLİM ÇEŞİTLERİ

(…) Enes b. Mâlik radıyallâhu anhın naklettiğine göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: *“İlim öğrenmek her Müslüman’a farzdır.”*[55]

Ebû Dâvûd’un belirttiğine göre ilim öğrenmenin farz olması hakkında bundan daha sahih bir rivâyet yoktur.

Derim ki âlimler, her Müslüman’a farz olan ilmin ne olduğu hakkında ihtilafa düşmüşlerdir. Kelamcılara göre öğrenmenin farz olduğu ilim kelam ilmidir. Çünkü tevhit ve Allah’ı bilmek ancak bu ilim sayesinde elde edilir. Fakihlere göre öğrenilmesi farz olan ilim fıkıh ilmidir. Çünkü fıkıh sayesinde helal ve haram öğrenilir. Tefsircilere ve hadisçilere göre söz konusu ilim Kitap ve Sünnet ilmidir. Çünkü bütün ilimler Kitap ve Sünnet sayesinde elde edilir. Sufîlere göre ise öğrenilmesi farz olan ilim ihlâsa ve nefsin âfetlerine dair ilimdir. Bunlardan başka birçok görüş ifade edilmiştir ki hiçbiri derde şifa değildir.

Ebû Tâlib el-Mekkî ise söz konusu ilmin İslam’ın beş esasına dair ilim olduğunu söylemiştir. Doğrusu bu ilim, kulun Rabbi ile olan muâmelesine dair ilimdir. Kulun mükellef olduğu muâmele üç kısımdır: İnanmak, yapmak ve yapmamak.

Çocuk ergenliğe ulaştığı zaman ilk yapması gereken şey kelime-i şehadeti öğrenmek, araştırma ve delille öğrenemese bile mânâsını anlamaktır. Çünkü Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem, onlara herhangi bir delil öğretmeksizin cahil bedevî Araplar’ın kelime-i şehadeti tasdik etmelerini yeterli bulmuştur. Bu, vaktin farzıdır. Sonra yüce Allah’ı tanımaya sevkeden araştırmaya ve istidlâle yönelmesi gerekir. Namaz vakti geldiğinde tahareti ve namazın nasıl kılınacağını öğrenmesi gerekir. Ramazan ayına kadar hayatta kalmışsa orucun hükümlerini öğrenmesi gerekir. Malı varsa ve üzerinden bir yıl geçmişse zekâtın hükümlerini öğrenmesi gerekir. Hac vakti geldiğinde ve hacca gitmeye gücü yettiğinde hac menâsikini öğrenmesi gerekir.

Yapılmaması gereken şeylere gelince, bunlar değişen hâllere göre farklılık gösterir. Çünkü kör olan kimsenin bakılması haram olan şeyleri öğrenmesi

gerekli değildir. Dilsiz olanın da konuşulması haram olan şeyleri öğrenmesi gerekmez. Eğer kişi şarap içilen ve ipek elbiseler giyilen bir beldede yaşıyorsa bunlarla ilgili haramlığı öğrenmesi gerekir.

İnanca dair şeylere gelince, akla gelebilecek düşünceler hasebiyle bunları öğrenmek gerekir. Kelime-i şehadetin delalet ettiği mânâlarda aklına bir şüphe düşerse şüpheyi ortadan kaldırmaya yarayan ilmi öğrenmesi gerekir. Bidatlerin çok fazla olduğu bir şehirde yaşıyorsa hak ve gerçek olanı öğrenmesi gerekir. Mesela, faizciliğin iyice yaygın olduğu bir ülkede yaşayan bir tüccarın faizden nasıl korunacağına dair ilmi öğrenmesi gerekir. Kişinin öldükten sonra dirilmeye, cennete ve cehenneme iman etmeyi öğrenmesi gerekir. Buraya kadar söylediklerimizden, öğrenilmesi farz-ı ayın olan ilimle her şahsa göre vacipliği zorunlu hâle gelen ilmin kastedildiği ortaya çıkmış oldu.

ÖĞRENİLMESİ FARZ-I KİFÂYE OLAN İLİMLER

Bizim konumuzu teşkil eden amaca nispetle ilimler şer'î ve şer'î olmayanlar olmak üzere ikiye ayrılır. Şer'î olanlar, peygamberlerden öğrenilen ilimlerdir ve ne matematikte olduğu gibi akıl, ne tıpta olduğu gibi deney ve ne de dilbilimde olduğu gibi işitme söz konusu ilimler hakkında bilgi elde edemez.

Şer'î olmayan ilimler üçe ayrılır: Övülen ilimler, yerilen ilimler ve mübah olan ilimler.

1- Öğrenilmesi övülen ilimler tıp ve matematik gibi dünya işlerine yardımcı olan ilimlerdir. Bu ilimler de kendi arasında farz-ı kifâye ve farz olmayıp sadece fazilet olmak üzere ikiye ayrılır.

a) Öğrenilmesi farz-ı kifâye olan ilimler: Tıp gibi, dünya işlerinin idamesi için gerekli olan her çeşit ilimdir. Tıp ilmi vücudun sağlıklı kalmasına duyulan ihtiyaç sebebiyle öğrenilmesi gereken bir ilimdir. Matematik de mirasları taksim etmede, vasiyetlerde vb. hususlarda ihtiyaç duyulan bir ilimdir. Bir beldede söz konusu ilimleri bilen biri bulunmazsa oradakilerin hepsi günahkâr olur. Eğer aralarından bir kişi o ilimleri biliyorsa bu yeterlidir ve farziyet diğerlerinden düşer. Şu sözümüze sakın şaşırma: Tıp ve matematik ilmini öğrenmek farz-ı kifâyedir. Aynı şekilde, çiftçilik, dokumacılık ve idarecilik gibi asıl olan zanaatları öğrenmek de farz-ı kifâyedir, hatta hacamat yapmayı öğrenmek bile böyledir. Çünkü bir beldede uzman bir hacamatçı yoksa halk kısa zamanda ölmeye başlar ve kendilerini ölüme maruz bıraktıkları için günahkâr olurlar. Hiç kuşkusuz

hastalığı veren devasını da vermiş ve onun nasıl kullanılacağını göstermiştir. Hacamat yapmayı ihmal etmekle vücudu ölüme maruz bırakmak caiz değildir.

b) Öğrenilmesi farz olmayıp sadece fazilet olan ilimler: Matematik ilminin inceliklerini ve tıbbın hakikatlerini vb. öğrenmek gibi ihtiyaç duyulmayan hususlardır. Ancak bunları öğrenmek ihtiyaç duyulan ilimlerin değerinin artmasını sağlar.

2- Öğrenilmesi yerilen ilimler; sihir, tılsım, illüzyon ve göz boyamacılık gibi ilimlerdir.

3- Öğrenilmesi mübah olan ilimler ise içerisinde saçma sözler bulunmayan şiirlere, tarihe vb. şeylere dair ilimlerdir.

Şer'î ilimlerin hepsi övülmüştür. Fakat bazen şer'î olduğu zannedilen bazı ilimler onlarla karıştırılabilir ve böylece yerilmiş olur. Övülen ve yerilen ilimleri kısımlandırıp şöyle diyoruz: Övülen ilimler; asıl ilimler, tâli ilimler, alet ilimleri ve tamamlayıcı ilimler olmak üzere dörde ayrılır.

Birinci kısımdakiler asıl ilimler olup dört tanedir: Yüce Allah'ın kitabı, Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin sünneti, ümmetin icması ve sahâbenin -radıyallâhu anhüm- eserleri, yani sözleridir. İcmanın asıl ilimlerden biri olmasının sebebi, Sünnete delalet etmesidir. Sahâbe sözleri de böyledir. Çünkü onlar vahyin ve Kur'an'ın inmesine tanık olmuşlar ve başkalarının görmediği hâl karinelerini görmüşlerdir. Bazen ibareler, onların karinelerle idrak ettikleri hususları ifade edemez.

İkinci kısımdakiler tâli ilimlerdir ki lafızlarının gereği olarak değil de aklın dikkatini çeken mânâları dolayısıyla bu asıl ilimlerden anlaşılmış veya çıkarılmış olan ilimlerdir. Böylece söz konusu asıl ilimler daha kolay anlaşılır hâle gelmiş, hatta söylenen lafızdan kastedilen şeyle birlikte başka şeyler de anlaşılmıştır. Tıpkı Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin "*Kadı kızgınken hüküm vermez.*"[56] sözünden hâkimin küçük veya büyük abdesti sıkıştırırken veya açken hüküm vermemesi gerektiğinin anlaşılması gibi.

Üçüncü kısımdakiler gramer ve lügat ilmi gibi alet ilimleridir. Bu iki ilim yüce Allah'ın kitabı ve Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin sünnetini anlamak için birer alettir.

Dördüncü kısımdakiler tamamlayıcı ilimlerdir. Bu ilimler, Kur'an ilminde kıraat ve harflerin mahreçleri ilmi gibi lafızla, tefsir gibi mânâ ile ve nâsihi mensûhu, âmmı hâssı ve nassı zahiri bilmek gibi, Kur'an'ın hükümleriyle

ilgili olmak üzere üçe ayrılır. Bu son sayılan aynı zamanda fıkıh usulü ilmi adını alır ve Sünneti de içine alır.

Hadis ve eserlerdeki tamamlayıcı ilimler ise ravileri ve isimlerini, sahâbenin isimlerini ve sıfatlarını, ravilerin adaletlerini ve hâllerini, müsnedi mürsel olandan ayırmak için ravilerin ömürlerini inceleyen ilimlerdir. Bu sayılanların tümü şer'î ilimler olup hepsi de övülmüştür, hatta farz-ı kifâye olan ilimlerdir.

MUÂMELE İLMİ

Muâmele ilmi; kalbin korku, ümit, rıza, doğruluk, ihlâs vb. hallerini inceleyen ilimdir. Süfyânü's-Sevrî, İmam Mâlik, İmam Şâfiî ve İmam Ahmed gibi büyük âlimler bu ilimde yüksek dereceler elde etmişler ve bu ilmi içselleştirdikleri için adları şöhret bulmuştur. Kitabımızın içinde, onların muâmele ilminin zirvesine ulaştıklarını gösteren nice haberleri zikredeceğiz.

Süfyânü's-Sevrî için büyük ve özel bir kitap yazdım.[57] Bu kitapta ona dair haberleri ve faziletleri derleyip bir araya getirdim. İmam Ahmed için de özel bir kitap yazdım.[58] *Sıfetü's-Safve* adlı kitabında da İmam Mâlik ve İmam Şâfiî'yi[59] zikrettim. Onlara dair haberler de oradan mütalaa edilsin.

Fakihler ve âlimler diye adlandırılan kimselerin rütbelerinin bu makamlardan daha aşağıda olmasının sebebi, çeşitli ilimlerle meşgul olup nefislerini ilmin hakikatlerine ulaşmaya ve derinliklerine dalmaya yönlendirmemiş olmalarıdır. Fakihin liân, zıhâr, sebk ve ramy hakkında konuştuğunu ve hiç kimsenin yıllar boyu ihtiyaç duymayacağı bir mesele hakkında tâli konulara girip tartışma yaptığını görürsün. Onların ihlâstan söz ettiğini ve riyâya karşı insanları uyardığını göremezsin. Oysa bunlar, ihmal edilmesi hâlinde onun helâkine sebep olacak öğrenilmesi farz-ı ayın olan, öncekiler ise farz-ı kifâye olan şeylerdir.

Eğer bir fakihe ihlâs ve riyâ konusunda nefsi sorguya çekmemesinin sebebi sorulsa verecek bir cevabı yoktur. Liân ve ramy meseleleriyle meşgul olmasının sebebi sorulduğunda ise bunun farz-ı kifâye olduğunu söyleyecektir. Dediği doğrudur. Ancak o matematik öğrenmenin de farz-ı kifâye olduğunu görememiştir. Matematikle de meşgul olsa ya! Böyle yapmakla nefsi onu doğrudan saptırmakta ve bahaneler ileri sürmektedir. Çünkü nefsin riyâya ve nam sahibi olmaya dair maksadı matematik öğrenmekle değil, münazara ve tartışma ilmini öğrenmekle elde edilir!

[55]. Hadisin isnâdı zayıf olup tarikleri ve şahitleri sebebiyle hasendir. Hadisi İbni Mâce (224) zayıf bir isnatla nakletmiştir.

[56]. Buhârî, 7158; Müslim, 1717.

[57]. Müellif burada *Menâkıbü Süfyâni's-Sevrî* adlı kitabını kastetmiştir. (Bkz: Abdülhamid el-Ulucî, *Müellefâtü İbni'l-Cevzî*, 226, 227).

[58]. Müellif burada *Menâkıbü'l-İmâm Ahmed* adlı kitabını kastetmektedir. Kitap 1998'de Dr. Abdullah Türkî'nin tahkiki ile Kahire'de Dâru Hicr tarafından basılmıştır.

[59]. Müellifin *Menâkıbü'ş-Şâfiî* adında bir kitabı daha vardır. (Bkz: *Müellefâtü İbni'l-Cevzî*, 224)

ÜÇÜNCÜ BÂP:
ÖYLE OLMADIĞI HÂLDE HALKIN ÖVÜLMÜŞ SAYDIĞI İLİMLER

Bil ki bir ilim bizatihi ilim olduğu için yerilmez, sadece şu üç sebepten birinden dolayı insanlar hakkında yerilir:

1- Öğrenilen ilmin ya ilim sahibine veya başka birine zararlı olması. Buna örnek olarak sihir ve tılsım ilmi verilebilir. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve selleme sihir yapılmış ve bundan dolayı hastalanmıştır.[60]

Sihir; cevherin özelliklerini bilerek yıldızların doğuş yerlerine dair hesaplar vasıtasıyla elde edilen bir ilim çeşididir. Söz konusu cevherlerden, sihir yapılacak olan şahsın suretinde bir maket kukla yapılarak yıldızların ona mahsus doğuş vaktinin gelmesi beklenir. Sonra o vakit gelince küfür ve çirkin sözler içeren kelimeler ve cümleler okunmaya başlanır ve bu sözler sayesinde şeytanlardan yardım istenir. Bütün bunların toplamından da yüce Allah'ın evrende geçerli olan Sünneti gereği sihir yapılan şahısta garip hâller görülmeye başlanır. Sihrin sonuçlarını doğuran söz konusu araçları ve yöntemleri bir bilgi olarak öğrenmek yerilmez. Ancak bütün bu araç ve yöntemler insanlara zarar vermeye yararlar ve kötülüğe vesile olan şey de kötüdür. İşte bundan dolayı bu ilim yerilmiştir.[61]

2- Yıldızlara dair bilgiler tamamen bir tahmindir. Bunlara bakarak bir şey hakkında hüküm vermek bilgisizce hüküm vermek demektir. Sadece bazı durumlarda verilen hüküm tesadüfen isabetli olabilir.[62]

3- Böyle yapmak, hiçbir faydası olmayan bir işe dalmak ve çok değerli olan ömrü faydasız bir şeyle zayi etmektir.

Bazı ilimlerin yerilmesinin üçüncü sebebine bir örnek de açık ve kolay anlaşılan ilimlerden önce ince ve zor anlaşılan birtakım ilimleri öğrenmek ve ilahî sırları araştırmak gibi, kişinin altından kalkamayacağı ve taşıyamayacağı bir ilimle ilgilenmesidir. Filozoflar ve kelamcılar bu tür ilimlere gözlerini dikmişler ve onları taşıyamamışlardır. İnsanları böyle şeyleri araştırmaktan men etmek ve onları şeriatın emrettiği ilimlere yönlendirmek gerekir. Kişiye yetecek olan her şey bu ilimlerde mevcuttur. Niceleri yukarıda sözünü ettiğimiz türden ilimlere dalıp zarar görmüştür. Bazen ilim, et yemenin süt çocuğuna zarar vermesi gibi bir takım insanlara

zarar verebilir. O hâlde Sünnete uymakla yetin ve hakkında araştırma yapmanın sonundan emin olunmayan ilimlerle uğraşmaktan sakın!

Bil ki peygamberler doktorlara benzer. Onlar hangi ilacın hangi insana daha faydalı olacağını en iyi bilen kişilerdir. Doktora gidip şikâyetini anlatan nice hasta vardır ki sağ eli hasta olduğu hâlde doktor ona sol elini tedavi etmesi için reçete yazmış, oysa hasta sinirlerin dallara ayrıldığını ve bulundukları yerleri bilmediği için o reçeteyle iyileşeceğine ihtimal vermemiştir. Akaid ve âhiretle ilgili işler de böyledir. Bunlarda aklın ihata edemeyeceği incelikler vardır. Tıpkı birtakım özel taşlarda zanaat erbabının bile bilemediği birtakım gizli özelliklerin bulunması gibi. Hatta zanaat erbabından hiçbiri mıknatısın demiri neden çektiğini bilmez. O hâlde aklın sana Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin doğru söylediğini göstermesi ve onun yaptığı işaretlerin hedeflerini göstermesi menfaat olarak senin için yeterlidir. Sonra onun tasarruf görevini elinden al, Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve selleme tâbi ol da selamet bul!

DEĞİŞTİRİLEN İLİM ADLARI

Bil ki, yerilen ilimler ile şer'î ilimlerin birbirine karıştırılmasının sebebi, övülmüş olan isimlerin tahrif edilip değiştirilmesi ve bozuk amaçlar güdülerek selef-i salihin kastetmediği mânâlara nakledilmesidir. Söz konusu isimler beştir: Fıkıh, ilim, tevhid, öğüt verme ve hikmet.

1- Fıkıh: Bu kelimenin anlamını nakille değil, tahsisle değiştirmişler ve fıkhı füru konularını ve illetlerini bilmeye mahsus bir ilim olarak anlatmışlardır. "Fıkıh" ismi birinci asırda âhiret yolunun ilmi, nefsin gizli âfetlerini ve amelleri boşa çıkaran şeyleri bilmek, dünyanın hakir bir nesne olduğunu tam olarak bilmek, âhiret nimetlerini elde etmek için çok çaba sarfetmek ve korkunun kalbi istila etmesi anlamına geliyordu. Yüce Allah'ın şu kavli sana bu hususta yol gösterir: "*Dinde geniş bilgi elde etmek ve kavimleri döndüklerinde onları ikaz etmek için…*" (Tevbe, 9/122) Âyette geçen ikaz ancak bizim zikrettiğimiz şeyle meydana gelir.

Bir keresinde Sa'd b. İbrâhim'e[63] Medineliler'in hangisinin daha fakih olduğu sorulunca şöyle cevap vermişti: "En takvalı olanı."

Hasenü'l-Basrî de şöyle söylemiştir: "Gerçek fakih dünya zevklerinden uzaklaşan, âhirete rağbet eden, dini hususunda basiretli, Rabbine ibadete devam eden, Allah'tan korkan, Müslümanlar'ın onurlarına dil uzatmayan, mallarına göz dikmeyen ve onlara nasihat eden kimsedir."

Derim ki biz bunları söylemekle “fıkıh” isminin fetvaları kapsamına almadığını kastetmiyoruz. Ancak bunu genelleme yoluyla söylüyoruz. Onlar “fıkıh” ismini daha çok âhiret ilmi anlamında kullanırlardı. Fıkıh isminin bu şekilde belirli bir ilmin adı olarak tahsis edilmesi, insanların zahirî fetvalar ilmiyle meşgul olmalarına ve âhiret için öğrenilmesi gereken muâmele ilminden uzaklaşmalarına sebep oldu.

2- İlim: Bu kelime ilk başta yüce Allah’a, ayetlerine ve kulları üzerindeki fiillerine dair ilim anlamında kullanılıyordu. Onu da tahsis edip tefsir ve hadis konusunda bilgisiz bile olsa genellikle fıkıh meselelerinde münazara yapan kimseye “âlim” adını verdiler.

3- Tevhid: Bu kelime ilk önceleri, sebeplere ve vasıtalara bakmadan bütün işlerin Allah’tan olduğunu görmeye işaret ediyor, bu da tevekkül ve rıza neticesini doğuruyordu. Şimdiyse “tevhid” kelimesi akaid konusunda söz söyleme (kelam) sanatından ibaret oldu. Bu ise selef tarafından hoş karşılanmayan bir şeydi.

4- Zikir ve öğüt verme: Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “*Sen yine de öğüt ver! Çünkü öğüt müminlere fayda verir.*” (Zâriyât, 51/55) Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem de şöyle buyurmuştur: “*Cennet bahçelerine uğradığınız zaman oradan faydalanın! Dediler ki cennet bahçeleri nedir? Şöyle buyurdu: Zikir meclisleridir.*”[64]

Zikrin ve öğüt vermenin bu anlamını, kıssaları ve bugün kıssa anlatan kimsenin meclisinde söylenen dengesiz, iddialı ve şeriatta yeri olmayan sözleri (şatahât) ifade edecek şekilde değiştirdiler. Kıssa anlatanlar ve öğüt verenler (müzekkirler) hakkında bir kitap derledim[65] ve orada bu hususta övülen ve yerilen şeyleri zikrettim. Fakat ben burada şuna işaret ederek diyorum ki:

Vaaz meclisinde öncekilerin kıssalarını anlatmakla uğraşan bilsin ki bu konuda anlatılanların çoğu gerçekte meydana gelmemiş olaylardır. Mesela; Yûsuf aleyhisselâmın şalvarının bağını çözdüğünü ve Yakûb aleyhisselâmın parmaklarını ısırır hâlde gördüğünü, Dâvûd aleyhisselâmın Üvirya adındaki komutanını, öldürülsün diye savaşa gönderdiğini[66] anlatırlar. Böyle hikâyeleri dinlemek zararlıdır. Rahiplerin yaptıkları mücahedelerden söz eden kıssaların çoğu ise bizim şeriatımızda yeri olmayan uygulamaları anlatırlar. Avamdan olan halk da bunları dinlemekle zarar görür. Çünkü avam kıssalarda anlatılan şeylerin örnek alınabileceğini zanneder. Nitekim anlatıldığına göre bir kimse gırtlak kemiğini delmiştir!

Şatahât ve hayret uyandıran sözler avama daha çok zarar verir. Çünkü bu tür sözlerde sevgi, kavuşma ve ayrılık acısı temaları işlenir. Bunların anlatıldığı meclislerde bulunan insanların geneli kaba ve medeniyetten nasibini almamış kimselerdir. Bu kimselerin içleri arzularla ve kalpleri suret sevgisiyle dopdoludur. Onların kalplerindeki bu duyguları da ancak söz konusu suretlerde saklı olan kıvılcımlar harekete geçirir. Böylece o kalplerde arzu ve şehvet ateşi yanmaya başlar ve bağrışırlar. Bütün bunlar fesattır. Bazen bu şatahât yüce Allah'a duyulan muhabbet hakkında geniş iddialar ihtiva edebilir. Bazen Ebû Yezîd'in[67] "sübhânî" ve bazen Hallâc'ın[68] "enel-hak" sözünü bu iddialarına şahit gösterirler. Bu, zararı oldukça fazla olan bir sanattır. Hatta bir grup çiftçi bu yüzden çiftçiliği bırakıp buna benzer iddialar ortaya atmışlardır.

5- Hikmet: İlim sahibi olmak ve o ilimle amel etmektir. İbni Kuteybe rahimehullah[69] bu hususta şöyle diyor: "Kişide ilim ile amel birlikte bulunmadıkça asla hikmet sahibi olamaz." Bu isim (hakîm) artık tabiplere ve müneccimlere ad olmuştur!

ÖVÜLEN İLİMLERİN ÖVÜLMÜŞ OLAN MİKTARI

Bil ki bu bakış açısına göre ilim üç kısma ayrılır:

1- Azı da çoğu da yerilen ilimler.

2- Azı da çoğu da övülen ilimler. Bu ilimler ne kadar çok olursa o kadar güzel ve faziletli olur.

3- Yetecek kadarı övülen ilimler. Bu miktardan fazlasını öğrenmek ve derinleşmek bu tür ilimlerde övülmez. Bu sayılanları bedenin hâllerine benzetebiliriz. Çünkü sağlık ve güzellik gibi hâllerin azı da çoğu da övülür, çirkinlik ve kötü huy gibi hâllerin azı da çoğu da yerilir, mal bağışlamak gibi durumlarda ise orta yolu tutmak övülmüştür. Her ne kadar tebzîr (malı israf etmek) mal bağışlama türünden olsa da övülmemiştir. Cesaret de böyledir, çünkü her ne kadar cesaret sayılsa da düşüncesizce tehlikeye atılmak övülmemiştir. İlim de böyledir.

Azı da çoğu da yerilmiş olan ilme gelince sihir, tılsım ve astroloji gibi ne dine ne de dünyaya bir faydası olmayan veya zararı faydasından çok olan ilimlerdir. İnsanın sahip olduğu en değerli şey olan ömrünü bunlara harcaması bir israftır ve değerli şeylerin israfı ise yerilmiştir.

En son noktasına kadar övülmüş olan ilim ise yüce Allah'a, sıfatlarına, fiillerine ve âhireti dünyadan sonraya bırakmasındaki hikmete dair ilimdir. Çünkü bu bizatihi istenen ve âhiret saadetine ulaşmayı sağlayan bir ilimdir.

Bu ilim, dibi görünmeyen bir denize benzer. Bu denize dalanlar, kendilerine verilen imkân kadar onun sahillerinde ve en uç noktalarında dalabilirler. Bu denizin en uç noktalarına peygamberlerden, velilerden ve farklı kuvvetlerine göre farklı derecelere sahip olan ilimde uzmanlaşmış kimselerden başkası dalamaz. Mücahede, riyâzet, kalbi arındırmak ve dünya ilgilerinden temizlemek söz konusu derecelerin bir kısmını elde etmeye yardımcı olan unsurlardır.

Sadece özel bir miktarı övülen ilimlere gelince, bunlar farz-ı kifâye olan ilimler bahsinde zikrettiğimiz ilimlerdir. Çünkü söz konusu ilimlerden her birinde bir yetinilecek miktar -ki en az olanıdır-, bir iktisat miktarı -ki orta olanıdır-, bir de iktisadın arkasından gelen en uç miktar söz konusudur ki ömrün sonuna kadar buna gerçek bir ihtiyaç yoktur.

O hâlde sen şu iki kişiden biri ol: Ya kendi nefsinle meşgul ol veya nefsini hallettikten sonra başkalarına vakit ayıranlardan ol! Sakın nefsini ıslah etmeden başkalarını ıslah edecek şeylerle meşgul olma! Kendi nefsinle meşgul oluyorsan, hâlinin gereği olarak sana farz-ı ayın olan ilimden başkasıyla meşgul olma! Önemli ve ihmal edilmiş olanları düşün. Bunlar hırs, haset, riyâ, kendini beğenmek vb. kalbin yerilen sıfatlarıdır. Bütün bu sıfatlar insanı helâke götürür. Bu hâlleri ıslah edecek yerde, çiçek hastalığı ve sivilcelerden dolayı çekilen sıkıntıda vücudun dışına merhem sürüp zararlı maddeyi kan almak veya müshil kullanmak yoluyla çıkarmakta gevşeklik göstermek gibi zahirî amellerle uğraşmak insanı helâke götürür.

Âhiret âlimleri ise insanın bâtınının temizlenmesi ve kalpteki köklerini sökmek suretiyle kötülük odaklarının yok edilmesi gerektiğine işaret ederler. Çoğu insanın zahirî amellere yönelmesinin ve kalplerini temizlemekten uzak durmasının sebebi, acı ilacı içmekte zorlanan kişinin vücuduna merhem sürmeyi tercih etmesinde olduğu gibi, kol ve bacak gibi uzuvlarla yapılan amellerin kolay, buna karşılık kalbin amellerinin zor olmasıdır.

Eğer âhireti istiyor ve kurtulmayı talep ediyorsan iç âlemindeki hastalıklara bir göz at ve “Helâke Götürenler” bölümünde sözü edilecek olan reçetelerle onları tedavi et! İşte o zaman övülmüş olan makamları elde etmeye ehil olursun. Eğer kendini bu işe vermezsen farz-ı kifâyelerle uğraşma. İnsanlar arasında bu işlerle uğraşanlar pek çoktur. Hiç kuşkusuz başkasını ıslah etmek isterken kendisini helâke sürükleyen kimse beyinsizdir. Böyle bir kişi, akrepler elbisesinin içine girdiği hâlde başkasının üzerindeki sinekleri kovmaya çalışan adama benzer. Nefsini

halledip onu temizlediğin, açık ve gizli günahları terk ettiğin zaman farz-ı kifâyelerle meşgul olabilirsin. Bunu da tedricen yapmaya bak. Önce Allah'ın kitabıyla başla, sonra Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin Sünneti, sonra Kur'an ilimlerinden tefsir, nâsih-mensûh, muhkem-müteşâbih vb. ilimleri öğren ve Sünnette de aynısını yap. Sonra ömrünün yettiği, vaktinin elverdiği kadar fıkhın tâli hükümleri, fıkıh usulü ve geri kalan ilimlerle meşgul ol. Uzmanlaşmak ve inceliklerini öğrenmek amacıyla ömrünü bunlardan sadece birine hasretme. Çünkü ilimler pek çok olup ömür kısadır. Söz konusu ilimler birer alettir ve başka bir amaç için kullanılırlar. Başka bir amacı gerçekleştirmek için kullanılan her şeyde ise asıl amacın unutulmaması gerekir. Daha önce açıkladığımız üzere her ilmin bir yetecek kadarı, bir ortası ve bir de uzmanlık alanı vardır. Biz buna işaret ederek şöyle diyoruz:

İLİM ÖĞRENMEK İSTEYENLER İÇİN BAZI ÖNEMLİ KİTAPLAR

Yetecek kadar usul öğrenmek için *Müntekadü'l-Mu'tekad*[70] adlı kitapta tertip etmiş olduğumuz hususlara itimat edilmesi uygun olur. Bundan daha basitini ise *Minhâcü'l-Vüsûl ilâ İlmi'l-Usûl*[71] adlı eserde zikrettik. Bunlardan fazlasını öğrenmek uygun olmaz.

Yetecek kadar nahiv öğrenmek için *Lüma'* adlı esere[72] ve Cermâ'nın kitabına[73] itimat etmek uygundur. Eğer bunlardan başka kitapları gözden geçirmek için vakit varsa gözden geçirilmesinde bir beis yoktur.

Lügat ilminde öncelikle yüce Allah'ın kitabında, Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin Sünnetinde ve selefin sözlerinde geçen kelimelere itimat edilmelidir. Bu hususta Herevî'nin[74] *Garîbü'l-Kur'an* ve *Garîbü'l-Hadis* adlı kitaplarına itimat etmek yeterlidir. İnsanlar arasında konuşulan dile dair bilinmesi gereken hususlarla ilgili olarak şu kitaplara başvurulabilir: *Islâhu'l-Mantık*,[75] *Edebü'l-Kâtib*[76] ve *Ma'rifetü Mâ Yelhanü Fîhi'l-Avâm*.[77] *Takvîmü'l-Lisân*[78] adlı kitabımızda buna yetecek bilgiler mevcuttur.

Yetecek kadar tefsir öğrenmek için *Tezkiretü'l-Erîb fî Garîbi'l-Garîb*[79] adlı kitabımıza itimat etmek uygundur. Bu konuda orta yollu bilgi edinmek için ise *Zâdü'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr*[80] adlı kitabımıza itimat etmesi uygun olur. Tefsirde uzmanlaşmak isteyenlerin *el-Mugnî fi't-Tefsîr*[81] kitabımıza itimat etmeleri uygundur. Bunların ötesindeki bilgilerin ise sonu gelmez.

Hadise gelince, bu hususta Buhârî ve Müslim'e itimat et. Ebû Abdillâh el-Humeydî[82] bunların metinlerini çok güzel bir şekilde özetlemiştir. Biz bu iki eseri, *el-Keşfü li Müşkili's-Sahîhayn*[83] adlı kitabımızda tefsir ettik. Hadis ilmi hakkında daha fazla bilgi edinmek istersen *el-Hadâık*[84] adlı kitabımızda istediğin şeyi bulabilirsin. Bundan daha fazlasını istersen o zaman İmam Ahmed'in -rahimehullah- *Müsned*'ini,[85] Ebû Dâvûd'un -rahimehullah- *Sünen*'ini ve *el-Câmiu li'l-Mesânid*[86] adlı kitabımızı mütalaa et, umulur ki bizim bu kitabımız diğerlerine ihtiyaç bırakmaz. Hadis ilminde uzmanlaşıp daha derine gitmek; ravileri isimleri ve hâlleriyle tanımak, cerhlerini ve ta'dillerini bilmek ve bütün hadis tariklerini kavramak ise bir ömre sığmayacak bir iştir.[87] Bütün bunları bilmek her şahıs için bir fazilet ve üstünlüktür. Eğer bir ömür bunları öğrenmek için yetseydi bütün bu ilimlerde orta yolu tutmayı emrederdik. Çünkü bu ilimlerde fazladan bilgi sahibi olmak istenen bir şeydir. Ancak ömür çok kısa! Nefsi terbiye edip arıtmaya yönelik yapılacak asıl işleri bitirdikten sonra bu hususlarda fazla bilgi edinmek uygun olur. Asıl gaye nefsi terbiye etmektir.

Fıkha gelince, bu konuda *Esbâbü'l-Hidâye li Erbâbi'l-Bidâye*[88] adlı kitabımızla yetinebilirsin. Biz bu kitapta beş ibadete işaret ettik. Daha fazlasını öğrenmek isteyen *el-Müzheb fi'l-Mezheb*[89] adlı kitabımıza baksın. Bundan daha çoğunu öğrenmek isteyen ise Hırakî'nin kitabını[90] mütalaa etsin. Çok daha fazlasını isteyen Ebu'l-Hattâb'ın *el-Hidâye*[91] adlı kitabına baksın. Hadis sahasında uzmanlaşmak isteyen ise İbni Akîl'in -rahimehullah- *el-Füsûl*[92] adlı kitabını okusun!

Hilâf ve münazara ilmine gelince, bu hususta bazı kitaplar yazdık. Onlardan biri *Cünnetü'n-Nazar*,[93] bir diğeri ise *ed-Delâilü'z-Zevâhir fi'l-Mesâili'z-Zavâhir*'dir.[94] Delilleri iyi niyetle öğrenmek isteyen kişinin münazara ilmini bilmesinde ve kullanmasında bir beis yoktur. Selef-i salihin -radıyallâhu anhüm- ortaya çıkarmak ve şeriatın delillerini öğrenmek kastıyla münazara yaparlardı. Sonradan gelenler ise fıkhın zevkinden uzak olan, rekabete ve birbirine karşı övünmeye sebep olan cedel ilmini[95] icat ettiler.

---

[60]. Lebîd b. A'sam'ın Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve selleme sihir yaptığını anlatan hadis sahih olup Buhârî (5763, Müslim (2189) ve diğer hadis kitaplarında geçmektedir. Bu husus, cahil insanların inandığı gibi

peygamberin ismetine aykırı değildir. Aksine, sihirden dolayı hastalanması da herhangi bir hastalık gibidir. Bu hastalık onun aldığı vahye ve risaletine tesir etmediği gibi, kalbine ve aklına da etmemiştir.

[61]. Âlimlerin büyük çoğunluğuna göre sihir öğrenmek haramdır. Dillerde meşhur olan "*Sihri öğrenin ama yapmayın*" şeklindeki sözün hadis olarak hiçbir aslı yoktur ve bâtıldır. Bu söz Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve selleme atılmış bir yalan ve iftiradır. Aksine, Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin bu hususta söylediği sahih hadiste şu ifade geçmektedir: "*Helâke götüren yedi şeyden uzak durun: Allah'a ortak koşmak, sihir…*" (Bkz: Buhârî, 2766; Müslim, 89)

[62]. Günümüzde cahil insanlar arasında yaygın olan yıldız falı da buna benzer. Bu çok çirkin bir bidattir. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin şu hadisi konuya açıklık getirmektedir: "*Kim bir kâhine veya falcıya gidip onun söylediklerini kabul ederse Muhammed'e indirileni inkâr etmiş olur.*" (Bkz: Buhârî, 5762; Müslim, 2228; Ahmed, 2/429).

[63]. Tam adı Sa'd b. İbrâhim b. Abdurrahman b. Avf olup tâbiîndendir ve hicretin 125. senesinde vefat etmiştir. (Bkz: *Siyeru A'lâmin'n-Nübela*, 5/418).

[64]. Ahmed, 3/150; Tirmizî, 3510; Ebû Ya'lâ, 3442; Hâkim, 1/494; Taberânî, *Kebîr*, 11158. Hadis, şahitleri sebebiyle hasendir.

[65]. Müellif burada *el-Kussâs ve'l-Müzekkirîn* adlı kitabını kastetmektedir. Kitap Mektebü'l-İslâmî tarafından Dr. Muhammed Lutfî es-Sabbâğ'ın tahkikiyle yayınlanmıştır.

[66]. Yahudiler, Dâvûd aleyhisselâmın ordu komutanlarından biri olan Üvirya'yı savaşa gönderdiği ve onun karısıyla evlenmek amacıyla öldürülünceye kadar onu savaşta yalnız bıraktığı yalanını uydurmuşlardır. Bu, tamamen bâtıl olan İsrâiliyâttandır ve Müslüman'ın böyle şeyleri dinlemekten uzak durması gerekir.

[67]. Tam adı Ebu Yezid Tayfur b. İsa el-Bistamî olup zahit bir mutasavvıftır. Dedesi önceleri Mecusî olup daha sonra Müslüman olmuştur. Hicrî 261'de Bistam'da vefat etmiştir. (Bkz: *Siyeru A'lami'n-Nübela*, 13/86)

[68]. Tam adı Huseyn b. Mansur el-Hallac olup ilahlık taslayan bir zındıktır. İlmi olmadığı hâlde ilim sahibi olduğunu iddia ederdi. İlk önce peygamberlik iddiasında bulundu, sonra ilahlık tasladı ve Allah'ın kendisine hulul ettiğini söyledi. Sapık ve cahil insanlar onun bu iddialarına kapıldılar. Devrin âlimleri, kâfir ve zındık olduğu için görüş birliği hâlinde

öldürülmesine fetva verdiler. Hicrî 301 senesinde yakalanıp hapsedildi, sonra halife Muktedir Billah öldürülmesini ve cesedinin yakılmasını emretti. Önce elleri ve ayakları kesildi, sonra boynu vuruldu ve cesedi yakıldı. Kesik başı hicrî 309'da Bağdat köprüsüne dikildi. İbnü'l-Cevzi onun hakkında *el-Katıu bi Muhali'l-Mehac bi Hali'l-Hallac* adılı bir kitap yazmıştır. (Bkz: *Siyeru A'lami'n-Nübela*, 14/313).

[69]. Tam adı Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dineverî olup dilbilimci, edebiyatçı, allâme ve yazardır. En önemli kitapları şunlardır: *Te'vilü Muhtelefi'l-Hadis*, *Edebü'l-Katib*, *Edebü'l-Kadı*, *eş-Şi'ru ve'ş-Şuara*, *Uyunü'l-Ahbar*… Hicrî 276'da vefat etmiştir. (Bkz: *Siyeru A'lami'n-Nübela*, 13/296).

[70]. Müellifin fıkıh usulüne dair yazmış olduğu bir kitap olup İbnü'l-Cevzî'nin torunu tarafından *Mir'âtü'z-Zamân*'da ve İbni Receb el-Hanbelî tarafından *ez-Zeyl alâ Tabakâti'l-Hanâbile*'de zikredilmiştir. (Bkz: *Müellefâtü İbni'l-Cevzî*, 502).

[71]. İbnü'l-Cevzî'nin torunu *Mir'âtü'z-Zamân*'da, İbni Receb *Zeyl*'de, Zehebî *Târîhu'l-İslâm*'da ve Hacı Halife *Keşfü'z-Zunûn*'da bu kitaptan söz etmişlerdir. (Bkz:*Müellefâtü İbni'l-Cevzî*, 502).

[72]. Kitabın tam adı *el-Lüma' fi'l-Arabiyye* olup yazarı nahiv, edebiyat ve sarf ilimlerinde Arapça imamlarının en mahirlerinden biri olan, hicri 330'dan önce Musul'da doğup 392'de Bağdat'ta vefat eden Ebu'l-Feth Osmân b. Cinnî'dir. (Bkz: *Siyeru A'lâmi'n-Nübela*, 17/17; *Mu'cemü'l-Üdebâ*, 4/381).

[73]. Söz konusu kitabın adı *Mukaddimetün fi'n-Nahv* olup *Muhtasar* adıyla bilinir. Yazarı

olan Cermâ hazretleri kitabının her bâbını bitirdikten sonra makam-ı İbrahim'de iki rekât namaz kılarak yazdıklarının insanlara faydalı olması için Allah'a dua ederdi. Cermâ hazretlerinin tam adı Ebû Ömer Sâlih b. İshâk el-Basrî en-Nahvî olup Arapça âlimlerinin önde gelenlerinden biridir. Bazı kitapları şunlardır: Şerhu Garîbi Sîbeveyh, *el-Ebniye*, *el-Arûz*, *es-Siyer*, *el-Kavâfî*, *et-Tesniyetü ve'l-Cem'* ve *et-Tenbîhü fi'n-Nahv*. Cermâ hazretleri hicrî 225'te vefat etmiştir. (Bkz: *Siyeru A'lâmi'n-Nübela*, 10/561).

[74]. Tam adı Ebû Ubeyd el-Kâsim b. Sellâm el-Herevî olup devrinin lügat, hadis ve fıkıh ilimlerinde önde gelen âlimlerinden biriydi. Yazdığı bazı kitaplar şunlardır: *et-Tuhûr*, *el-Emsâl*, *el-Emvâl*. Hicrî 224'te vefat etmiştir. (Bkz: *Siyeru A'lâmi'n-Nübela*, 10/490).

[75]. Bu kitap, Arapça'da sözü geçen âlimlerden tam adı Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İshâk el-Bağdâdî en-Nahvî olan İbnü's-Sikkît'e aittir. Yazmış olduğu bazı kitaplar şunlardır: *el-Elfâz*, *el-Ezdâd*, *el-Kalbü ve'l-İbdâl* ve *el-Ecnâs*. Hicretin 224. senesinde vefat etmiştir. (Bkz:*Siyeru A'lâmi'n-Nübela*, 12/96). Söz konusu kitap Dâru'l-Meârif tarafından Prof. Ahmed Şakir ve Prof. Abdüsselam Harun'un tahkikiyle Kahire'de basılmıştır.

[76]. Bu kitap Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dineverî'ye aittir. Dr. Muhammed Dâlî'nin tahkikiyle Müessesetü'r-Risâle tarafından basılmıştır.

[77]. Bu kitap Ebu'l-Huseyn Ali b. Hamza el-Kisâî'ye aittir. Ramazan Abdüttevvâb'ın tahkikiyle Mektebetü'l-Hâncî tarafından yayınlanmıştır. Bu bâptaki diğer bazı kitapları şöyle sıralayabiliriz: Cevâlikî'nin *Hatau'l-Avâm*, Ebû Bekr ez-Zebîdî'nin *Lahnü'l-Avâm*, İbnü'l-Cevzî'nin *Galatâtü'l-Avâm* adlı kitapları.

[78]. Abdülaziz Mutır'ın tahkikiyle Dâru'l-Ma'rife tarafından Kahire'de basılmıştır. İbnü'l-Cevzî'nin bu hususta *Takvîmü'l-Lüga* adında başka bir eseri daha vardır. (Bkz: *Müellefâtü İbni'l-Cevzî*, 100, 101)

[79]. Bu kitap, Ali Huseyn el-Bevvâb'ın tahkikiyle Riyad'da bulunan Dâru'l-Meârif tarafından *Tezkiretü'l-Erîb fî Tefsîri'l-Garîb* adıyla basılmıştır. Bu hususta *Müellefâtü İbni'l-Cevzî* kitabına bakınız. Söz konusu eserin başka adları da vardır.

[80]. Bu eser hicrî 1384'te Mektebü'l-İslâmî tarafından tahkikli dokuz cilt hâlinde basılmıştır.

[81]. İbnü'l-Cevzî bu eserini *el-Kussâs ve'l-Müzekkirîn* adlı kitabında, İbni Receb *ez-Zeyl alâ Tabakâti'l-Hanâbile'*de ve Zehebî *Târîhu'l-İslâm'*da zikretmiştir. (Bkz: *Müellefâtü İbni'l-Cevzî*, 453).

[82]. Tam adı Ebû Abdillâh Muhammed b. Fütûh b. Abdullah el-Ezdî el-Humeydî olup önde gelen bir âlim ve hafızdır, hicri 488'de Bağdat'ta vefat etmiştir. (Bkz: *Siyeru A'lâmi'n-Nübela*, 19/120). Yazdığı bazı kitaplar şunlardır: *Zehebü'l-Mesbûk fî Va'zı'l-Mülûk*, *Teshîlü's-Sebîl ilâ İlmi't-Tersîl* ve *Tefsîru Garîbi mâ fi's-Sahîhayn*. Müellifin burada işaret ettiği kitabın adı *el-Cem'u beyne's-Sahîhayn* olup Humeydî bu eserini isnat zincirlerine müracaatın kolay olması için müsnetlerin tertibine göre telif etmiştir. Eser, Ali Huseyn Bevvâb'ın tahkikiyle Dâru İbn Hazm tarafından dört cilt hâlinde yayınlanmıştır. Buhârî ve Müslim'in sahihlerini birleştirerek kitap telif edenlerden ikisi Ebu'l-Fezâil es-Sagânî ve Ebû Hafs Ömer el-Mevsilî'dir.

[83]. Bu kitap Dr. Mustafa Zehebî'nin tahkikiyle Dâru'l-Hadîs tarafından yayınlanmıştır. Kitabı tahkik eden onu Buhârî'ye göre tertip etmiştir. Böylesi daha faydalıdır. Müellif ise kitabını müsnetlere göre tertip etmiştir.

[84]. Bu kitap Mustafa es-Sübkî'nin tahkikiyle Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye tarafından basılmıştır. Kitabın bir nüshası İstanbul'daki Beyazıt Kütüphanesi'nde mevcuttur. (Bkz: *Müellefâtü İbni'l-Cevzî*, 128).

[85]. İmam Ahmed hazretlerinin *Müsned*'i, yeni baskısıyla, elli cüz hâlinde ve Şeyh Şuayb el-Arneût'un başkanlığındaki profesörlerden oluşan bir heyetin tahkikiyle Müessesetü'r-Risâle tarafından yayınlanmıştır.

[86]. Kitabın tam adı şudur: *el-Câmiu li'l-Mesânid bi Elhası'l-Esânid*. İbnü'l-Cevzî bu eserini *el-Kussâs ve'l-Müzekkirîn* adlı kitabında, İbni Receb *Zeyl*'de ve İbnü'l-Cevzî'nin torunu *Mir'âtü'z-Zamân*'da zikretmişlerdir. İbnü'l-Cevzî'nin kitaplarını toplayan fihriste göre, bu eser İmam Ahmed'in *Müsned*'inin çoğunu, Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'lerini ve Tirmizî'nin *Câmii*'ni içermektedir. (Bkz: *Müellefâtü İbni'l-Cevzî*, 112, 113).

[87]. Söz konusu ilimler hakkında yazılmış olan kitaplardan bazıları şunlardır: Mezzî'nin *Tehzîbü'l-Kemâl*, Râzî'nin *el-Cerhu ve't-Ta'dîl*, Zehebî'nin *Mîzânü'l-İ'tidâl*, İbni Hacer'in *Lisânü'l-Mîzân* ve Buhârî'nin *et-Târîhu'l-Kebîr* ve *Târîhu'l-Evsat* adlı kitapları.

[88]. Bu eseri İbnü'l-Cevzî'nin torunu *Mir'âtü'z-Zamân*'da, İbni Receb *Zeyl*'de ve Zehebî *Târîhu'l-İslâm*'da zikretmişlerdir. (Bkz: *Müellefâtü İbni'l-Cevzî*, 31)

[89]. Bu eseri İbnü'l-Cevzî'nin torunu *Mir'âtü'z-Zamân*'da, İbni Receb *Zeyl*'de ve Zehebî *Târîhu'l-İslâm*'da zikretmişlerdir. (Bkz: *Müellefâtü İbni'l-Cevzî*, 420)

[90]. *Muhtasaru'l-Hırakî* diye meşhur olmuş bir kitaptır. Prof. Züheyr Şâvîş'in tahkikiyle Mektebü'l-İslâmî tarafından basılmıştır. Kitabın birtakım şerhleri vardır. Bunların en değerlisi İbni Kudâme'nin *el-Mugnî* adlı şerhidir. Bu kitap da Dr. Abdullah Türkî'nin tahkikiyle Dâru Hicr tarafından yayınlanmıştır. Sözü edilen Hırakî'nin tam adı Ebu'l-Kâsim Ömer b. Huseyn b. Abdullah el-Bağdâdî el-Hırakî el-Hanbelî'dir. Kendisi Hanbelîler'in önde gelen şeyhlerindendir. Bağdatlı olup babasının eliyle fıkıh öğrenmiş ve birçok eser yazmıştır. Bağdat'ta sahâbeye sövmek bidati ortaya çıkınca oradan ayrılmış ve kitaplarını bıraktığı ev daha sonra yanmıştır. Kitaplarından geriye sadece bu *el-Muhtasar* kalmıştır. Şam'a yerleşmiş, hicrî 334'te orada vefat etmiş ve Bâbü's-Sagîr mezarlığına

defnedilmiştir. (Bkz: *Târîhu Bağdâd*, 11/234; *Siyeru A'lâmi'n-Nübela*, 15/363)

[91]. *Hidâye* kitabı fıkhın füruna dair olup Hacı Halife tarafından *Keşfü'z-Zunûn*'da (2/2031), Zehebî tarafından *Siyer*'de (19/349) ve Bağdatlı İsmail Paşa tarafından *Hediyyetü'l-Ârifîn*'de (6/6) zikredilmiştir. Kitabın müellifi Ebu'l-Hattâb Mahfûz b. Ahmed b. el-Hasen el-Kelvezânî el-Bağdâdî olup asrındaki Hanbelîler'in şeyhiydi. *Temhîd*, İntisâr ve *Akîdetü Ehli'l-Eser* adlı kitapları telif etmiş ve hicrî 513'te vefat etmiştir. (Bkz: *Siyeru A'lâmi'n-Nübela*, 19/348)

[92]. Bu kitabı Bağdatlı İsmail Paşa *Hediyyetü'l-Ârifîn*'de (5/695) ve İbni Receb *Zeyl*'de (66) zikretmişlerdir. Kitabın bir bölümü Şam'daki Esed Kütüphanesi'nde 2752 numarada mevcuttur. Kitabın müellifi Ebu'l-Vefâ Ali b. Akîl el-Bağdâdî ez-Zaferî olup asrındaki Hanbelîler'in şeyhidir. Fıkıh usulü ve cedele dair yazmış olduğu bazı kitapları şunlardır: *Fünûn* ve *Vâzıh*. Hicrî 513'te vefat etmiştir. (Bkz: *Siyeru A'lâmi'n-Nübela*, 19/443).

[93]. Bu kitabı İbni Receb *Zeyl*'de ve Bağdatlı İsmail Paşa *Hediyyetü'l-Ârifîn*'de zikretmiştir. (Bkz: *Müellefâtü İbni'l-Cevzî*, 120)

[94]. Kitabı bu isimde bulamadık. Ancak Zehebî'ye ait olan *Tezkiretü'l-Huffâz*'da *ed-Delâilü fî Mensûri'l-Mesâil* adıyla zikredilmiştir. Safedî'ye ait olan *el-Vâfî bi'l-Vefeyât*'ta ise *ed-Delâilü fî Müştebehi'l-Mesâil* adıyla geçmektedir. İbnü'l-Cevzî'nin torununa ait olan *Mir'âtü'z-Zamân*'da ise *ed-Delâilü fî Meşhûri'l-Mesâil* adıyla zikredilmiştir. (Bkz: *Müellefâtü İbni'l-Cevzî*, 150, 177)

[95]. Cedel; bir tartışma ve delil gösterme metodu olup filozoflar tarafından değişik şekillerde tasvir edilmiştir. Müslüman mantıkçılara göre cedel; tartışan tarafların kabul ettiği birtakım önermelerden oluşan kıyastır. Bu ilim dalında birçok eserler yazılmıştır. Bazılarını şöyle sayabiliriz: İbn Akîl el-Bağdâdî'nin *el-Cedelü alâ Tarîkati'l-Fukahâ*, Tûfî'nin *Alemü'l-Cezîl fî İlmi'l-Cedel* ve Cüveynî'nin *el-Kâfiyetü fi'l-Cedel*.

DÖRDÜNCÜ BÂP:
İNSANLARIN HİLÂF İLMİNE YÖNELMELERİ, MÜNAZARA VE CEDELİN ÂFETLERİ VE MÜBAH OLMASI İÇİN GEREKLİ ŞARTLAR

Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemden sonra hilafeti Raşit halifeler -radıyallâhu anhüm- yürütmeye başladılar. Onlar Allah'ı bilen âlimlerin önderiydiler. Onlar yüce Allah'ın şeriatının hükümlerini anlayan âlimler (fakih) olduklarından fakihlerden yardım almaya istişare edilmesi gerekli olan bazı vakalar dışında pek nadir ihtiyaç duydular. Bu yüzden âlimler o devirde âhiret ilmiyle meşgul oldular ve kendilerini ona adadılar. Onlar fetva vermekten kaçınırlardı.

Saltanat ve iktidar fakihlere ihtiyaç duyan birtakım kimselerin eline geçince fakihlere başvurdular. O sırada ilk devrin yolunda gitmeye devam eden tâbiînden bazı kimseler vardı ve onlar iktidar sahiplerinden kaçıyorlardı. Hâl böyle olunca, fakihlere değer verildiğini gören birtakım insanlar makam, dünya malı ve yöneticilik elde etmek için fıkıhla meşgul olmaya başladılar. Sonra bazı sultanlar itikatla ilgili hususlarda kelama meyledince bir kısım insanlar kelam ilmiyle uğraşmaya başladılar, kelamla ilgili eserler yazdılar ve yegâne amaçlarının Allah'ın dinini müdafaa etmek olduğunu iddia ettiler.

Sonra sultanlardan bazıları usule dalıp derinleşmeyi doğru bulmadı ve fıkıhla ilgilenmeyi yeğledi. Bunun üzerine insanlar Ebû Hanife ile Şâfiî arasında hilâf meseleleriyle uğraşmaya başladılar. Bir kısmı da Mâlik, Süfyân ve Ahmed -rahimehumullah- ile beraber hilâftan yüz çevirdiler.

Hilâf meseleleriyle uğraşanlar amaçlarının şeriatın inceliklerini ortaya çıkarmak ve tutulan yolun (mezhep) illetlerini belirlemek olduğunu iddia ederek çeşitli tartışmalar düzenlediler. İçlerinde gizli olan niyeti Allah daha iyi bilir ve ona göre karşılığını verir. Çoğu insanın, beğendikleri şeyleri kullanarak avamı elde edip yanına çekmek için vaaza meyletmesi bu cinstendir. "*Ameller ancak niyetlere göredir.*"[96]

BU MÜNAZARALARIN SAHÂBENİN MÜŞAVERELERİNE VE SELEFİN FİKİR ALIŞVERİŞİNE BENZETİLMESİNDEKİ ALDATMA

Hakkı öğrenmek üzere yardımlaşmak dindendir. Ancak bunun bir takım şartları vardır. Söz konusu şartları şöyle sayabiliriz:

Kendisi hakkında farz-ı ayın olan ilimleri halletmemiş olan kimsenin farz-ı kifâyelerden biri olan münazara ilmiyle meşgul olmaması gerekir. Eğer böyle bir şey yapar ve maksadının hak olduğunu zannederse yalancıdır. Bunu yapan kimse, namazı terk edip sonra da elbise dikip onu satan ve bunu yapmaktaki maksadının elbise bulamadığı için çıplak olarak namaz kılmak zorunda kalanların avretini örtmek olduğunu iddia eden kişiye benzer. Veya kendisine verilen emaneti geri almak üzere gelen birini görüp hemen namaza duran kimseye benzer. Böyle yapması caiz değildir. Münazara yapan galip gelmeyi değil hakkı ortaya çıkarmayı amaçlamalıdır. Doğruyu kabul edip boyun eğmelidir.

Teke tek münazara yapmayı kalabalık ortamlarda münazara yapmaktan daha çok sevmeli, kendilerinden istifade edilecek olan önde gelen kimselerle münazara yapmaktan hoşlanmalıdır. Yoksa münazaradan aciz kalıp orayı terk edecek olan kimselerle değil. Maksat doğruyu bulmaksa kendisiyle münazara eden kişinin bir delilden diğerine geçmesine engel olmamalıdır.

Bugün meclislerin çoğu müdafaalar ve tartışmalarla geçmektedir. Hatta delil gösteren kişi kesin olarak bilmediği, zannına göre olan bir illetle bir esasa kıyas yapmaktadır. Böyle yapan adama “Asıldaki hükmün bu illete bağlı olduğuna dair delilin nedir?” diye sorulunca şöyle demektedir: “Benim anladığım bu! Sen bundan daha açığını anladıysan bana söyle de onu inceleyeyim!” Bunun üzerine itiraz eden der ki “Burada senin söylediğin şeyden başka manalar var. Onları sana açıklayamam ve açıklamak zorunda da değilim!” Eğer bu kimse konu hakkında hiçbir şey bilmiyorsa böyle söylemekle “ben biliyorum” iddiasında yalancı duruma düşer. Eğer doğru söylüyorsa o zaman şeriatın emrine dair bildiği şeyi Müslüman kardeşinden gizlemiş olur. “*Kim bildiği bir şeyi gizlerse Allah kıyamet günü ona ateşten bir gem vurur.*”[97] O “Açıklamak zorunda da değilim” ifadesiyle şöyle demek istemiştir: İcat etmiş olduğumuz cedel ilminin şeriatına göre bunu açıklamak zorunda değilim!

Oysa selefin münazaraları asla böyle değildi. Aksine, onlar bir delilden diğerine geçerler ve konu hakkında akıllarına gelen her şeyi açıkça söylerlerdi.

MÜNAZARANIN ÂFETLERİ VE MÜNAZARA YAPANIN YERİLMİŞ OLAN HUYLARI

Bil ki galip gelmek ve başkalarına karşı övünmek maksadıyla yapılan münazara yerilmiş çirkin huyların membaıdır. Münazara yapan kimse karşısında başarılı olamayanları hakir gördüğü için kibirden, münazara ettiği kişilerin çoğundan ileride olduğu için kendini beğenmekten ve ondan daha iyi münazara edenleri haset etmekten kurtulamaz. Yine, sözüne pek fazla önem vermediğini hissettiği rakibine kin beslemekten, rakibinin kusurlarını gösteren sözleri anlatıp onun gıybetini yapmaktan -eğer onda olmayan bir şeyi söylerse rakibine bühtan etmiş olur- ve gerçeğin hasmının diliyle ortaya çıkmasından dolayı ondan hoşlanmamaktan güvende olamaz. İmam Şâfiî rahimehullah şöyle söylemiştir: “Biriyle münazara edip de hüccetin onda olduğunu görürsem onun yanında olurum.”[98]

Münazara yapan kişi, ortaya çıkmış olan gerçek karşısında gururlanıp onu kabulde inatçılık etmekten kurtulamaz. İmam Şâfiî rahimehullah bu hususta şöyle diyor: “Benim hüccetimi kabul eden kişi gözümde büyür, kabul etmeyen ise küçülür ve değersizleşir.”

Münazara yapan kimse riyâdan da güvende olamaz. Çünkü bu devirde münazara edenlerin çoğunun maksadı insanların onun galip geldiğini bilmeleri, ona teşekkür edip övgü yağdırmalarıdır. Böyleleri ömürlerini, güzel konuşma ve nükteli hikâyeleri ezberleme gibi münazarada onlara yardımcı olacak ve âhirete hiçbir faydası olmayan ilimler için harcarlar.

Münazara eden kişi sözlerinin övgüyle karşılanmasından dolayı nefsini tezkiye etmekten ve rakibinin kötü duruma düşmesine sevinmekten de emin olamaz. Öyleyse âlimler arasında ilimle akdedilmiş olan kardeşlik nerede kaldı? İmam Şâfiî rahimehullah şöyle diyor: “İlim, akıllı kimseler arasında sılası yapılan bir akrabalık bağıdır.”

İmam Ahmed rahimehullah, İmam Şâfiî’nin oğluna[99] şöyle söylerdi: “Senin baban, seher vaktinde kendilerine dua ettiğim altı kişiden biridir!”[100] Münazara ile uğraşan kimse yukarıda sayılan kötü hasletlerin bir kısmından neredeyse hiç kurtulamaz. İçlerindeki akıllı kişilerin yegâne gayesi münazaradan elde ettiği netice hakkında nefsiyle mücahede etmektir.

Münazara edenlerin sefil ve ayak takımından olanlarının işleri güçleri ise bir kavgadan diğerine geçmektir.

Sözü edilen âfetler, yüce Allah'ın iyi niyetinde kendisine muvaffakiyet bahşettiği kişiler hariç vaizler ve ilim öğrenme yolunda olanlar için de geçerlidir. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem bu hususta şöyle buyurmuştur: "*Kıyamet günü en şiddetli azaba uğrayacak olanlar ilimleri kendilerine fayda vermeyen âlimlerdir.*"[101]

---

[96]. Buhârî, 1; Müslim, 1907. Hz. Ömer'in -radıyallâhu anh- hadisi.

[97]. Ebû Dâvûd, 3658; Tirmizî, 2649; İbni Mâce, 261. Ebû Hureyre'nin hadisi.

[98]. Beyhakî, *Menâkıbü'ş-Şâfiî*, 1/173.

[99]. İmam Şâfiî hazretlerinin en büyüğü olan Muhammed'dir. İlim ehlinden olup Cezire (Dicle ve Fırat nehirleri arasında kalan Irak toprakları) ve ona bağlı beldelerin kadılığı görevini yürütmüştür. Hicrî 240 senesinden sonra orada vefat etmiştir. (Bkz: Sübkî, *Tabakâtü'ş-Şâfiiyye*, 2/71)

[100]. Sübkî, *Tabakâtü'ş-Şâfiiyye*, 2/72.

[101]. Taberânî, *Sagîr*, 507; İbni Adiyy, *Kâmil*, 3/474, 6/269; Beyhakî, Şüabü'l-İmân, 1778, 7888; Hatîb, *Kifâye*, 21, 22; İbni Abdilberr, *Câmiu Beyani'l-İlm*, 1/162; Ebu'l-Kâsim Hemedânî, *Fevâid*, 1/196; İbnü'l-Mübârek, *Zühd*, 40; Ebû Nuaym, *Hılye*, 1/223.

BEŞİNCİ BÂP:
İLİM ÖĞRENEN VE ÖĞRETENİN UYMASI GEREKEN EDEP KURALLARI

İlim öğrenen kimsenin uyması gereken edep kuralları pek çoktur. Fakat söz konusu edep kurallarının bölümleri arasında dokuz görev yer alır.

Birinci görev: Öncelikle nefsini çirkin huylardan ve kınanmış sıfatlardan arındırması gerekir. Çünkü ilim kalbin ibadeti, sırrın namazı ve bâtının yüce Allah'a yakınlaşmasıdır. Nasıl ki haricî uzuvların görevi olan namaz ancak bedeni maddî ve manevî kirlerden temizlemekle yerine getiriliyorsa bâtının ibadeti ve kalbin ilimle mamur edilmesi de ancak kalbi çirkin huylardan ve pis sıfatlardan temizledikten sonra gerçekleşir.

Bâtının kirlerinden kurtulmak, beden kirinden kurtulmaktan daha önemlidir. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*İçerisinde köpek bulunan eve melekler girmez.*"[102] Hâl böyle olunca, nasıl olur da ilmin nuru hevâ, şehvet, haset, kin, kibir ve kendini beğenme kirleriyle dolu olan kalp evine girebilir? Bütün bu sıfatlar durmadan havlayan birer köpektir. Hayır, aksine bu sıfatlarla dolu olan kalp sadece görünüşte kalptir. Gerçekte ise bir köpektir!

Kötü huylar ilim öğrenmekle ortadan kalkar, nasıl olur da ilim öğrenmeden önce onlardan kurtulabilirim, diye sorulursa cevabı şudur: Bu kötü huyları ortadan kaldırmak Allah'ın emrini bilmenin bizatihi kendisidir. Söz konusu huylar ortadan kalktığında Allah'ı bilmek hâsıl olur ve bu da O'nu tanımayı zorunlu hâle getirir.

İkinci görev: Aklı meşgul eden ilgi ve alakaları azaltmak gerekir. Fikir ve düşünce bir yere odaklanmayıp dağılırsa hakikatleri idrak edemez ve suyu oraya buraya dağılmış, bir kısmını toprak emmiş, bir kısmı buharlaşıp havaya karışmış ve bu yüzden tarlaya ulaşamayan su kanalına benzer. İçerisinde bir miktar su kalmış bile olsa tarlayı sulamaya yetmez.

Selef-i salihin ilmi her şeye tercih ederlerdi. Rivâyet edildiğine göre İmam Ahmed b. Hanbel rahimehullah ancak kırk yaşından sonra evlenmiştir.[103] Bir keresinde Ebû Bekir İbnü'l-Enbârî'ye bir cariye hediye edilir. Cariye onun yanına girince Enbârî'nin düşünmekte olduğu bir mesele aklından gider. Bunun üzerine cariyenin köle satışıyla uğraşan kişiye verilmesini emreder. Cariye "Bir suç mu işledim?" diye sorunca şöyle

cevap verir: “Hayır, fakat kalbim seninle meşgul oldu. Senin gibisinin kadri nedir ki benim ilmime engel olsun!”[104]

Üçüncü görev: Hastanın doktora teslim olması gibi hocasına teslim olması, ona boyun eğmesi ve hizmetinde kusur etmemesi gerekir. İbni Abbâs radıyallâhu anhümâ, Zeyd b. Sâbit radıyallâhu anhın üzengisini tutar ve şöyle derdi: “Bize, âlimlere karşı böyle davranmamız emredildi.”[105]

Kibirlenerek sürekli ilerlemeye önem vermeyip yeni şeyler öğrenmekten uzak duran kimse cahildir. Çünkü “*Hikmet* (bilgi) *müminin yitiğidir. Onu nerede bulursa alır.*”[106]

Sonra yağmurun yağmasıyla yumuşak toprağın düzleşmesi gibi, bütün parçalarının ilmi almada düzleşmesi için kalbini hazır edip gayretini ve aklını toplar. Öğrenci bu sırada kendi görüşünü bırakıp öğretmeninin görüşünü kabul etmelidir. Çünkü öğretmenin hatası, öğrenciye kendi doğrusundan daha faydalıdır.

Yüce Allah, Hz. Mûsâ ile Hz. Hızır’ın başlarından geçenleri anlatarak öğrencilerin dikkatini şöyle çekmektedir: “*Eğer bana tâbi olursan, sana o konuda bilgi verinceye kadar hiçbir şey hakkında bana soru sorma, dedi.*” (Kehf, 18/70) Soru sormakla ilim öğrenildiği hâlde nasıl olur da soru sormak men edilebilir, diye sorulursa cevaben şöyle deriz:

Öğrenci önce soru sormak için izin ister sonra sorusunu sorar. Müminlerin emiri Hz. Ali radıyallâhu anh şöyle demiştir: “Âlimin senin üzerindeki hakları şunlardır: Orada bulunanlara genel olarak selam verip onu özel olarak selamlaman, önünde oturman, yanındayken asla elinle işaret etmemen, kaş göz işareti yapmaman, çok soru sormaman, cevap konusunda onu çok sıkıştırmaman, tembellik ettiği zaman ders vermesi için ısrarcı olmaman, geri durduğu hâllerde ona müracaat etmemen, kalkmak istediği zaman elbisesinden tutup derse devam etmesini istememen, ona ait bir sırrı ifşa etmemen, yanında hiç kimsenin gıybetini yapmaman, asla hata yapmasını istememen, hata ederse özrünü kabul etmen, ona asla “filancanın şöyle dediğini duydum” veya “filancanın senin söylediklerinin aksini söylediğini duydum” dememen, onun yanında asla başka bir âlimi anlatmaman, sohbetinin uzunluğundan dolayı sıkılmaman, ona hizmetten geri durmaman, bir ihtiyacı olduğunda herkesten önce yardımına koşman. Sanki o, ne zaman üzerine hurma düşeceğini beklediğin bir hurma ağacı gibidir.”[107]

Dördüncü görev: İlimle uğraşan kişi, öğrendiği ilim ister dünyaya ister âhirete dair olsun işin başında âlimler arasındaki ihtilaflara kulak

vermemelidir. Çünkü ihtilaflara kulak vermesi aklını şaşırtır, zihnini yorar ve istediği şeyi anlamaktan ümidini kestirir. Aksine, önce hocasının yoluna uymalı, sonra ihtilaflı görüşlere ve şüpheli durumlara kulak vermelidir. Eğer hocası bir görüşle meşgul olmayıp âdeti konu hakkındaki görüşleri ve neler denildiğini nakletmekten ibaretse o hocadan uzak dursun! Çünkü böyle hocalar doğruyu göstermekten çok öğrenciyi saptırırlar.

Beşinci görev: Övülmüş olan ilimlerin bütün dallarını inceleyip maksat ve gayelerine vakıf olmalıdır. Sonra ömrü elverirse bu dallarda derin bilgi sahibi olmayı isteyebilir. Aksi hâlde en önemli olanlarıyla meşgul olmalıdır. Çünkü ilimler derecelerine göre ya kulu yüce Allah'a götürürler veya bu yolda ona bir çeşit yardım ederler.

Altıncı görev: Her ilmin en güzelini almalıdır. Çünkü ömür bütün ilimleri öğrenmek için çok kısadır. Sonra bütün gücünü ilimlerin en şereflisine harcar. Söz konusu ilim, kişiye Ebû Bekir Sıddîk radıyallâhu anhın elde ettiği yakîn bilgiyi kazandıran âhirete ilişkin ilimdir. Hatta Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem onun için şöyle bir şahitlikte bulunmuştur: "*Ancak o, kalbinde kesinlik kazanmış olan bir şeyle sizi geçti.*"[108]

Yedinci görev: İlimlerin en şereflisini elde etmeye neyin vesile olduğunu bilmelidir. İlimlerin en şereflisi Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve bu bilgileri öğrenmeye götüren yolu bilmektir.

Sekizinci görev: Öğrencinin öncelikli maksadı bâtınını süslemek ve onu erdemlerle güzelleştirmektir. Son maksadı ise yüce Allah'a yakın olmak ve O'na yakın olanların (mukarrebler) komşuluğuna yükselmektir. Öğrendiği ilimle lider olmayı, para kazanmayı veya akranlarına karşı övünmeyi amaç edinmemelidir. Bu niyeti samimî olursa sadece âhiret ilmini talep eder. Âhiret ilmi, diğer ilimlerin yanında mücahidin yüce Allah'ın rızasını amaçlaması gibidir. Böylesi dünyada ganimet, âhirette ise ecir elde eder. Kuşkusuz cihada yardımcı olan, savaşçılara su veren ve bineklerini bekleyen kimselere de sevap vardır. Fakat derecesi en yüksek olan kişi cihadında samimî olandır.

Dokuzuncu görev: Yüce ve yakın olanı uzak olana, önemliyi önemsize tercih edebilmesi için ilimlerin maksatla ilgili olup olmadığını bilmelidir. Kuşkusuz fıkıh ilmi azık ve binek hazırlamaya, bâtını kirlerden arındırmak ise çöllere girip engebeli dağları aşmaya benzer. Allah'ı, sıfatlarını ve fiillerini bilmek ise bizzat hac ve haccın rükünleri yerine geçer. Herkesin bir mertebesi vardır. Kendisine bir şey söylenip de onu tasdik eden kimse, bizzat görüp emin olan kişiye benzemez.

Bil ki yakınlığını elde etmek amacıyla yüce Allah'a koşup yönelen beden değil, kalptir. Burada kalp demekle gözle görülen et parçasını kastetmiyoruz. Aksine, bizim kastettiğimiz kalp yüce Allah'ın sırlarından biri olup duyularla idrak edilmez ve onun latifelerinden biridir. Bazen ona "ruh", bazen de "nefs-i mutmeinne" denilir. Şeriat ona kalp demiştir. Çünkü o ilk binektir (matıyye). Sır da böyledir. Onun vasıtasıyla bütün beden söz konusu latifenin bineği ve aleti olmuştur. O, hac yolundaki insanın devesi gibidir.

Kendisini fıkıh ilmine adamış olan kişi nefsiyle mücahede edip kalbini ıslah etmezse deveyi ve yemini, erzak çantasını ve bezini satın almakla uğraşıp hac yolculuğuna başlamayan adama benzer. Bütün ömrünü fıkıhla ilgili tartışmalarla geçiren kişi erzak çantasının dikilmiş olduğu deriden ipleri sağlamlaştırmaya çalışan adama benzer. Örneği verilen bu iki kişinin kalbini ıslah etme yoluna giren kimseyle olan münasebeti, söz konusu adamların hac yoluna çıkıp onun rükünlerini yerine getiren kimseyle münasebeti gibidir.

MÜRŞİDİN VE İLİM ÖĞRETENİN GÖREVLERİ

Bil ki insanın mal edinmede olduğu gibi ilim öğrenmede de dört hâli vardır. Çünkü mal sahibi olan kişinin ilk olarak bir malı elde etme hâli vardır ki bu durumda malı kazanmış olur. İkinci olarak kazanmış olduğu malı biriktirme hâli vardır ki biriktirdiği mal sayesinde insanlara el açmaktan kurtulur. Üçüncü olarak biriktirdiği malı kendi ihtiyaçları için harcama hâli vardır ki böylece ondan faydalanmış olur. Dördüncü olarak da biriktirdiği malı başkası için harcama hali vardır ki böylece cömertlik edip lütufta bulunmuş olur ki mal elde etmenin en şerefli hâli budur. İlim de böyledir; mal gibi elde edilir. Onun da bir öğrenme ve kazanılma hâli, başkasına ihtiyaç bırakmayacak elde edilme hâli, elde edilen bilgi ve ondan nasıl faydalanılacağı hakkında tefekkür etmek anlamına gelen farkındalık (istibsâr) hâli ve bir de içlerinde en şereflisi olan başkasının o ilmin farkına varmasını sağlama hâli vardır.

Kim ilim öğrenir, öğrendiğini uygular ve başkasına öğretirse göklerin melekûtunda büyük bir insan olarak anılır. Çünkü o, kendisini aydınlattığı gibi başkalarını da aydınlatan güneş gibidir. Yine o, kendisi hoş kokulu olduğu gibi başkalarını da hoş kokutan miske benzer.

İlim öğrettiği hâlde bildiklerini uygulamayan kimse, başkasına faydalı olduğu hâlde ilimden nasibi olmayan kitaba; başkasını bileyip

keskinleştirdiği hâlde kesmeyen bileytaşına; başkasını giydirdiği halde kendisi çıplak olan iğneye ve başkasını aydınlattığı hâlde kendisi yanan kandil fitiline benzer.

Âlim, ilmini öğretmeye yöneldiğinde çok büyük bir görev üstlenmiş demektir. Hâl böyle olunca edep kurallarına ve görevlerine riayet etsin. Söz konusu görevlerin belli başlıları sekiz tanedir:

Birinci görev: İlim öğrenen öğrencilere şefkat göstermek ve onları çocuklarının yerine koymak gerekir. Çünkü Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Ben sizin babanız gibiyim.*"[109] Onun burada kastettiği şey, âhirette onları cehennem ateşinden kurtarmada babaları gibi olmaktır. Bu husus, ana babanın çocuklarını dünyadaki bir ateşten kurtarmalarından daha önemlidir. İşte bundan dolayı ilim öğreten kimsenin hakkı ana baba hakkından daha büyüktür. Çünkü baba bu dünya hayatındaki fani bedenin dünyaya gelmesine sebep olmuş, ilim öğreten ise ebedî olan uhrevî hayatta ona faydalı olmuştur. Nasıl ki bir adamın çocuklarının birbirlerini sevmeleri ve yardımlaşmaları haksa, bir âlimin öğrencilerinin de birbirlerini sevmeleri haktır. Bu da ancak maksatları âhiret olanların işidir. Fakat maksatları dünya ise aralarında haset ve kin meydana gelir.

Bil ki âhiretin talipleri yüce Allah'a giden yolda yolculuk etmekte, nice yollar geçmekte, seneler, aylar, konaklar geçirmekteler. Şehre gelinceye kadar yolculuk edenlere yolda refakat etmek karşılıklı bir sevginin ve dostluğun doğmasına vesile olduğuna göre nasıl olur da en yüce Firdevs'e giden yolda olanlara refakat etmek böyle bir sevgiye vesile olmaz!

Âhiret saadetlerinde hiçbir darlık ve sıkıntı söz konusu olmadığından âhiretin talipleri arasında da çekişme olmaz. Dünya saadetlerinde genişlik ve rahatlık olmadığından rekabetin darlığı onda hiç eksik olmaz.

Öğrendikleri ilim sayesinde liderlik elde etmek isteyenler yüce Allah'ın "*Müminler ancak kardeştirler.*" (Hucurât, 49/10) kavlinin çerçevesinden çıkıp O'nun "*Dost olanlar* (bile) *o gün birbirlerine düşman kesilirler.*" (Zuhruf, 43/67) kavlinin kapsamına girerler.

İkinci görev: Şeriatın sahibi olan Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve selleme uymalı, ilim öğretmesi karşılığında bir ücret istememeli, bir karşılık veya teşekkür beklememelidir. Aksine, sadece Allah rızası ve O'na yakınlaşmak için ilim öğretmeli, ilim öğrenenlere minnet ettiğini asla düşünmemelidir. Bilakis fazileti onlarda görmelidir. Çünkü onların kalplerini ilim talebelerine yakın olmak için hazırlayan onlardır. Evet,

fazileti onlarda görmelidir. Çünkü içlerine ilim ekmek suretiyle kalplerini yüce Allah'a yakınlaşmak için hazırlayan onlardır. Onlar, ziraat yapmak isteyenlere toprağı ödünç veren kimseye benzerler. Kuşkusuz ekin sahibinin elde edeceği yarar toprak sahibinden daha çoktur. İlim öğretenin elde edeceği sevap da ilim öğrenen talebenin sevabından daha fazladır. İlim öğrenen talebe olmasaydı öğreten âlim, öğretmenin ecrini elde edemezdi.

İlim öğretenin karşılığını ancak yüce Allah'tan istemesi gerekir. Selef-i salihin hocaları talebelerinden hediye almazlardı. Cerîr b. Abdülhamîd şöyle anlatıyor: "Bir keresinde Hamza ez-Zeyyât bize geldi ve su istedi. Ona su vermek istediğimde dedi ki, sen o musun? Ben de evet, dedim. Bunun üzerine bana dedi ki kıraat öğrenmek için dersimize gelmiyor muydun? Dedim ki evet, geliyordum. Bu cevap üzerine suyu geri çevirdi ve içmedi."[110]

Mettü'l-Belhî[111] şöyle anlatıyor: "Bir keresinde Süfyânü's-Sevrî'ye bir elbise hediye ettim, onu bana geri verdi. Dedim ki Ey Abdullah'ın babası, ben senden hadis öğrenen talebelerden değilim, onu neden bana geri veriyorsun? Bana dedi ki evet, biliyorum ancak kardeşin benden hadis dinliyor. Bu yüzden kalbimin başkasından daha çok kardeşine karşı yumuşamasından korkuyorum!"

Hasen b. Rebî hazretleri şöyle anlatıyor: "Abdullah b. İdris'in yanındaydım. Kalkacağım zaman bana dedi ki, benim için üşnânın[112] fiyatını öğreniver. Tam yola çıkmışken beni geri çağırdı ve dedi ki öğrenme, çünkü sen benden hadis yazıyorsun ve ben benden hadis dinleyen birinden bir şey istemekten hoşlanmam!"

Bir keresinde İmam Ahmed'in yanına bir adam gelerek ondaki uyuz hastalığı için bir ilaç getirir. İmam önce ilacı alıp sonra geri verir. Ona bunu neden yaptığı sorulunca der ki, siz benden hadis dinliyorsunuz![113]

Üçüncü görev: İlim öğrenen talebesine nasihat etmekten geri kalmamalı. Mesela, açık ve kolay anlaşılan ilimleri öğrenmeden zor anlaşılan ilimlerle uğraşmaktan ve hak etmeden önce herhangi bir rütbeyle ilgilenmekten onu men etmeli. İlim öğrenmekten maksadın makam ve mevki elde edip başkaları karşısında övünmek değil, yüce Allah'a yakınlık elde etmek olduğu yönünde talebesini uyarmalı. Makam ve mevki elde etmeyi önce kendi nefsine çirkin göstermeli. Bu da talebesinin öğrenmek istediği cedel ve kelam gibi ilimler sayesinde ortaya çıkar. Talebesinin tefsir, hadis ve dinî öğütler tahsil ettiğini görür ve onun bu ilimleri dünyalık elde etmek için öğrendiğini anlarsa ona engel olmaz. Ancak ara sıra ona nasihat edip uyarır.

Çünkü öğrenmiş olduğu bu ilimler içerisinde onu bu bozuk niyetten uzaklaştıracak olan bilgiler vardır.

Bir keresinde Süfyânü's-Sevrî'yi hüzünlü bir hâlde görürler ve ona neyi olduğunu sorarlar. Şöyle cevap verir: "Dünya malını talep edenlerin metası hâline geldik! Onlardan kimisi bizim derslerimize devam edip ilim öğrendikten sonra vali veya kadı olup çıkıyor!"

Dördüncü görev: Öğretmenin inceliklerinden biri de mümkün mertebe ima yoluyla ama azarlamadan talebeyi kötü huylardan vazgeçirmektir. Çünkü açıkça söylemek heybet örtüsünü ortadan kaldırır ve zıtlık sebebiyle kendisine hücuma cüret edilmesine sebep olur. Bunu ima yoluyla yapmak ise zihni bu imanın ne anlama geldiğini araştırmaya yönlendirir.

Beşinci görev: Bazı ilimleri bilen hocanın talebesine kendi ilminden başka ilimleri kötülememesi gerekir. Mesela, lügat öğreten hocanın fıkıh ilmini kötülemesi caiz olmaz. Fıkıh hocasının da hadisle meşgul olmayı kötülememesi gerekir. Aksine, talebesine bilmediği şeyleri başkasından öğrenme yolunu alabildiğince genişletmelidir. Eğer birçok ilim dalında uzmansa talebesine sırasıyla bildiklerini öğretir.

Altıncı görev: Hoca talebesinin anlama kabiliyetine ve aklının miktarına bakmalı, anlamakta zorlanacağı ve aklının kaldıramayacağı konuları ona anlatmamalıdır. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin bu hususta şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: "*Bize, insanlara akıllarının ereceği şeyleri söylememiz emredildi.*"[114]

Hz. Ali radıyallâhu anh şöyle söylemiştir: "Burada -göğsüne işaret ederek- şüphesiz ki çok ilim var. Keşke o ilmi taşıyabilecek insanları bulabilseydim!" Bu doğrudur. Çünkü cevherinde bir konuya dair bilgi bulunan hiçbir âlimin onu taşıyamayacak olanlara aktarması caiz olmaz. Yüce Allah'ın şu kavli bu hususa dikkat çekmektedir: "*Allah'ın geçiminize dayanak kıldığı mallarınızı aklı ermezlere vermeyin!*" (Nisâ, 4/5)

İmam Şâfiî hazretleri rahimehullah bu konuda şu beyitleri söylemiştir:

Otlayan hayvanların arasına inciler saçar mıyım?
Saçılmış incileri bir koyun çobanı için dizer miyim?
Cahillere bir ilim öğreten onu zayi etmiş olur,
Hak edenlere ilim öğretmeyen de zulmetmiş olur.[115]

Yedinci görev: Aklı yetersiz olan öğrenciye açık ve ona uygun olan bilgiler verilmeli, bunun ardında derin bilgiler olduğu ve onların kendisine

gizli olduğu söylenmemelidir. Çünkü böyle yapmak öğrencinin açık ve anlaşılır bilgileri öğrenme isteğini zayıflatır ve o derin bilgiler konusunda kendisine cimrilik edildiği izlenimine kapılmasına sebep olur. Bunun nedeni kendisinin söz konusu kapalı ve anlaşılması zor derin bilgileri idrak edeceğini zannetmesidir.

Buna şöyle bir örnek verebiliriz: Avamdan bir adamın Allah'ın sıfatlarıyla ilgili olarak nakledilen bilgilere itikat ettiğini ve "Bunları ne başka bir şeye benzetirim ne de tevilini yaparım." dediğini görürsen, onun bu hâlini sakın değiştirme! Çünkü eğer adama sıfatlarla ilgili birtakım açık bilgilerin tevili yapılırsa avam olma bağı çözülür ve havas bağıyla bağlanması da mümkün olmayınca bu durumdan zarar görür.

Avamdan olan kişilere ilimlerin ince hakikatleri öğretilmemelidir. Bunun yerine, cennet ve cehennem anlatılmak suretiyle kalplerine ümit ve korku doldurulmalı, asla şüpheye kapılmamaları sağlanmalıdır. Çünkü bazen kalplerine şüphe arız olur ve onu oradan söküp atmak mümkün olmazsa helak olurlar. Özetle söylemek gerekirse araştırma ve inceleme kapısı avama açılmamalıdır. Çünkü bu kapı açılacak olursa akidelerine darbe vurup yıkar ve geçim vasıtalarını felce uğratır.

Sekizinci görev: Göz sahipleri ise basiret sahiplerinden çok daha fazladır. Yapılan amel öğrenilen ilme aykırı olursa doğruyu bulmaya engel olur. Bir şey yediği hâlde insanlara "Sakın onu yemeyin, çünkü öldürücü bir zehirdir." diyen biriyle insanlar alay ederler, onu suçlarlar ve yemeleri istenmeyen şeye karşı istekleri artar. Sonra derler ki o yediği şey en hoş ve en lezzetli yiyecek olmasaydı onu kendisine ayırmazdı. Yüce Allah bu konuda şöyle buyurmuştur: "*Sizler insanlara iyiliği emredip kendinizi unutuyor musunuz?*" (Bakara, 2/44)

Hz. Ali radıyallâhu anhın şöyle söylediği rivâyet edilmiştir: "Şu iki adam belimi kırdı: İlmine leke sürülmüş âlim ve züht hayatı süren cahil. Cahil adam yaşadığı züht hayatıyla insanları aldatır, âlim ise lekelenmiş ilmiyle onları ürkütüp kaçırır."

---

[102]. Buhârî, 3225; Müslim, 2106. Hadis sahihtir.

[103]. İbnü'l-Cevzî, *Menâkıbü'l-İmâm Ahmed*, 402.

[104]. *Târîhu Bağdâd*, 184, 185.

[105]. İbni Sa'd, *Tabakât*, 2/360; Fesevî, *el-Ma'rifetü ve't-Târîh*, 1/484; Taberî, *Kebîr*, 5/4746; Hâkim, 3/423, 428; Hatîb, *el-Câmiu li Ahlâkı'r-Râvî*,

310; İbni Abdilberr, *Câmiu Beyâni'l-İlm*, 1/128; İbni Hacer, İsâbe, 2/594; Heysemî, *Mecmeuz'z-Zevâid*, 9/345.

[106]. Tirmizî, 2687; İbni Mâce, 4169; Kuzâî, *Müsnedü'ş-Şihâb*, 52, 146.

[107]. Hatîb, *el-Câmiu li Ahlâkı'r-Râvî*, 350; *el-Fakîh ve'l-Mütefakkih*, 2/99; İbni Abdilberr, *Câmiu Beyâni'l-İlm*, 1/129.

[108]. Irâkî'nin *Tahrîcü Ehâdîsi'l-İhyâ'*da belirttiğine göre hadisin merfû olarak bir aslı olmayıp Bekr b. Abdullah el-Müzenî'nin sözü olarak nakledilmiştir. Molla Aliyyü'l-Kârî *Esrâru'l-Merfûa'*da (454) ve İbni Kayyım *Menâru'l-Münîf'*de (246) bu hadisi zikretmiştir. İbni Kayyım şöyle diyor: "Ehli Sünnete müntesip olan birtakım cahillerin Ebû Bekir radıyallâhu anh hakkında uydurdukları hadislerden biri şudur: "*Ebû Bekir sizi ne çok oruç tutmakla, ne de çok namaz kılmakla geçti. O sizi ancak kalbinde kesinlik kazanmış olan bir şeyle geçti.*" Bu, Ebû Bekr b. Ayyâş'ın sözüdür. Hakîm-i Tirmizî de *Nevâdiru'l-Usûl'*de (261, 345) bunun Bekr b. Abdullah el-Müzenî'nin sözü olduğunu zikretmiştir.

[109]. *Müsnedü'ş-Şâfiî*, 64; Ahmed, 7368, 7409; Ebû Dâvûd, 8; Nesâî, 1/38; İbni Mâce, 313; İbni Huzeyme, 80; İbni Hibbân, 1431. Ebû Hureyre'nin hadisi.

[110]. *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr*, 1/116.

[111]. Tam adı Abdullah b. Muhammed b. Sevre el-Belhî olup lakabı Farsça bir isim olan Mett'tir. (Bkz: *Nüzhetü'l-Elbâb*, 2488)

[112]. Üşnân; elleri ve elbiseleri yıkamak için kullanılan bir ilaç olup uyuz ve kaşıntı tedavisinde kullanılır.

[113]. İbnü'l-Cevzî, *Menâkıbü'l-İmâm Ahmed*, 355.

[114]. *Keşfü'l-Hafâ*, 592; *Tahrîcü Ehâdîsi'l-İhyâ*, 3302. Hadis zayıftır. Hz. Ali radıyallâhu anhın şu sözü ise sahihtir: "İnsanlara tanıdıkları şeyleri söyleyin. Allah ve Resûlü'nün yalanlanmasını ister misiniz?" (Bkz: Buhârî, 127) Yine, İbni Mes'ûd radıyallâhu anhın şöyle söylediği nakledilmiştir: "Bir topluluğa akıllarının ermediği bir şey söylersen içlerinden bazısını fitneye düşürmüş olursun." (Bkz: Müslim, üçüncü bâb)

[115]. Beyhakî, *Menâkıbü'ş-Şâfiî*, 2/72; Ebû Nuaym, *Hılyetü'l-Evliyâ*, 9/153; Sübkî, *Tabakâtü'ş-Şâfiîyye*, 1/294.

ALTINCI BÂP:
İLMİN ÂFETLERİ, ÂHİRET ÂLİMLERİ VE KÖTÜ ÂLİMLER

Kötü âlimler, ilim öğrenmekteki amaçları dünya nimetlerini elde etmek ve dünya ehli arasında mevki edinmek olanlardır. Yüce Allah ilmiyle amel etmeyen âlimleri şöyle örneklendirmiştir: "*Onun durumu tıpkı köpeğin durumuna benzer.*" (A'râf, 7/176) Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem de şöyle buyurmuştur: "*Kim âlimlere karşı övünmek, sefihlerle tartışmak veya insanların yüzlerini çevirmek için ilim öğrenirse cehennemdedir.*"[116]; "*Âlimlere karşı övünmek, sefihlerle tartışmak ve meclisleri neşelendirmek için ilim öğrenmeyin. Kim böyle yaparsa sonu cehennemdir, cehennemdir!*"[117]

Yine, (…) Ebû Hureyre radıyallâhu anhın rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kim bir dünyalık elde etmek için ilim öğrenirse kıyamet gününde cennetin kokusunu duyamaz.*"[118]

(…) Enes b. Mâlik radıyallâhu anhın naklettiğine göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Miraç gecesinde dudakları ateşten makaslarla kesilen birtakım kimseler gördüm. Dedim ki bunlar kim? Dediler ki, ümmetinden dünya ehli olan hatipler! Kitabı okudukları hâlde insanlara iyiliği emredip kendilerini unutuyorlardı. Hiç akıllarını kullanmıyorlar mı?*"[119]

(…) Üsâme radıyallâhu anhın naklettiğine göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kıyamet günü adam getirilir ve cehenneme atılır. Karnında ne varsa çıkıp akar ve eşeğin değirmen taşının etrafında döndüğü gibi etrafında döner. Cehennemdekiler yanına toplanıp ona derler ki ey filan, nedir bu hâlin? Bize iyiliği emredip kötülüğü yasaklayan sen değil miydin? Der ki, size iyiliği emreder kendim yapmazdım, sizi kötülükten men eder kendim yapardım.*"[120]

Ebû Hureyre radıyallâhu anhın naklettiği bir başka hadiste Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kıyamet gününde hakkında hüküm verilecek olan insanlar üç kısımdır: … İlim öğrenip onu başkalarına öğreten ve Kur'an okuyan adam Allah'ın huzuruna getirilir. Allah ona verdiği nimetlerini sayıp döker, o da hepsini kabul eder. Allah ona şöyle*

sorar: Nimetlerimle ne yaptın? Adam der ki, senin rızan için ilim öğrendim ve öğrettim, Kur'an okudum. Yüce Allah şöyle buyurur: Yalan söyledin! Sen, 'bu adam âlimdir' desinler diye ilim öğrendin, nitekim dediler. Sen, 'bu adam kârîdir' desinler diye Kur'an okudun, nitekim dediler! Sonra emredilir ve yüzüstü süründürülerek cehenneme atılır."[121]

Hz. İsâ b. Meryem aleyhisselâm şöyle buyurmuştur: "*Ey âlimler! Ne zamana kadar karanlıkta kalanlara yolu tarif edip kendiniz yolu şaşırmış olanlarla birlikte kalacaksınız? Sizler, çiçeklerine bakanın hoşuna giden, onu yiyeni ise öldüren diflâya*[122] *benziyorsunuz. Sözleriniz hastayı iyileştiriyor, amelleriniz ise tedavi kabul etmeyen bir hastalık! Ağızlarınızdan çıkan hikmetli sözlerle kulaklarınız arasında sadece dört parmak var. Sonra kalpleriniz o sözleri unutup gidiyor. Ey âlimler, onunla amel etmek için değil de başkalarına anlatmak için bir şeyler öğrenmek isteyen adam nasıl âlim olabilir? İlim başlarınızın üzerinde ve amel ayaklarınızın altında. Ne onurlu hür kimseler, ne de takva sahibi kölelersiniz!"*

Selef şöyle demiştir: Ölüm anında en çok pişmanlık duyacak olanlar haddi aşan âlimlerdir. Bilge biri diğer bir bilgeye şöyle bir mektup yazar: "Sana çok güzel bir ilim verilmiş. Sakın ilmini günahın karanlığıyla kirletme! Yoksa âlimlerin ilimlerinin nuruyla koştukları günde karanlıkta kalırsın!"

Süfyân b. Uyeyne hazretleri şöyle söylemiştir: "Sana bir faydası olmayan ilim zarar verir. Bu çok doğru, çünkü böyle bir ilim sahibinin aleyhine delil olur. Öğrendiği bu ilimle amel etmeyen âlim, cahilden daha şiddetli azap görür."

Âlimden istenen şey, emir ve yasakları yerine getirmesidir. Yoksa ondan ne dünyadan el etek çekmesi, ne de mübah şeylerden uzak durması istenir. Ancak âlimin gücü yettiği kadar az bir dünyalıkla yetinmesi gerekir. Şüphesiz eylem sözden daha etkilidir. Çünkü dünyayı kınayıp onun mübahlarının hepsinden faydalanan kişinin neyi kınamış olduğunu avam anlamaz. Âlimin ilmi içselleşirse az bir dünyalığa kanaat eder, erdemli amelleri yaparak hâl sahibi olmaya ve zâhitlerin arasına girmeye çalışır. Ancak herkesin bedeni azla yetinemez ve sert yaşam koşullarına dayanamaz.

Cahillerin, özellikle de yaşlılık hâlinde âlimin yemesinde, içmesinde ve giymesinde nefsine yumuşak davranmasını hoş karşılamayıp yadsımaları hatadır. Hasenü'l-Basrî hazretleri çoğu zaman et yerdi. Bunun sebebi

sorulduğunda şöyle derdi: “Evet, ne Ferkad’in mideyi yumuşatan balıkları, ne de Malik’in iki pidesi!” Bir keresinde çok güzel bir elbise giymişti. Ferkad elbiseye dokunup hayretle incelemeye başladı. Ferkad’in üzerinde ise uzun bir kaftan vardı. Hasenü’l-Basrî ona şöyle dedi: “Cehennemliklerin çoğunun kaftan giyenler -rahipleri kastediyor- olduğunu duymadın mı?”

Süfyânü’s-Sevrî hazretleri güzel yemekler yer ve şöyle derdi: “Eğer hayvana güzel yem vermezsen iş görmez!” İmam Ahmed b. Hanbel hazretleri çok sert yaşam koşullarına sabrederdi. Mizaçlar farklı farklıdır. Sakın ola ki Hâtemü’l-Esamm’ın mübahları oldukça geniş bir şekilde kullanan Rey kadısı Muhammed b. Mukâtil’i yadsıyıp kınadığı gibi mübahları kullandığı için bir âlimi kınama! *Telbîsü İblîs’*de onun Rey kadısıyla arasında geçen olayı anlattım ve avamdan birinin fakih birinden mübahlardan uzak durmasını istemesinin onun cahilliği olduğunu ve mübahın kınanmışlığını zannettiğini açıkladım. Bu, bir bakış açısı bozukluğudur. Çünkü yüce Allah kullananın kınanacağı bir şeyi mübah kılmaz. Fakat daha önce açıkladığımız üzere, âlimin onları nasıl kullandığını bilmeyen kimsenin çok fazla kullanmaması için, âlimin onsuz da yapılabilen bütün mübahları terk etmesi uygun olur. Çünkü âlim doktora benzer. İşleri birbirine karıştırırsa, bunu bir bilgiye dayanarak yapmış bile olsa sözü kabul edilmez. Bir de mübahları çok fazla kullanmak onlara alışmaya sebep olur ve neredeyse ancak şüpheli şeylerle birlikte elde edilir hâle gelir.

Zikrettiğimiz şeylerden, avamın ve cahil zâhitlerin mutlak olarak mübahları kınamasının yanlış bir şey olduğunu anlamış oldun. Bütün bunların sebebi ilim azlığıdır. Hatta bazı zâhit geçinenler ilim kitaplarını toprağa gömdüler ve asıl maksadın amel olduğunu söylediler. Daha önceden açıkladığımız üzere ilim, amellerin en üstünüdür. Çünkü ilim, bedenin hareketleriyle meydana gelen amellerin aksine kalple elde edilir. Güzel bir niyetle ilmi yaymak her çeşit nafile ibadetten daha üstündür. Söz konusu cahil zâhitlerin kitaplarını toprağa gömmelerinden dolayı başlarına birçok mihnet gelmiştir. Onlardan biri yolu aydınlatan lamba olan ilmin sönmesidir. Çünkü ilim sâlikin yolunu aydınlatan ışığıdır. Bir diğeri mallarını (kitaplarını) ifsat etmeleridir. Bu ise haramdır. Bir başka mihnet ise şeriat bilgilerinin silinip yok edilmesidir. Çünkü âlimler hadisleri derleyip tasnif ederken nice meşakkatler çekip yorulmuşlardır. Onların derleyip yazdıkları kitapları toprağa gömenler onları yok etmiş sayılır ve Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin “*Benim söylediklerimi*

başkalarına ulaştırın.”[123] ve “*Allah benim sözlerimi işitip ezberleyen ve işittiği gibi başkalarına aktaran kimsenin yüzünü parlatsın.*”[124] şeklindeki sözlerine zıt hareket etmiş olurlar.

Onlardan kimisi “Ben hadis anlatmayı arzuluyor ve nefsimin bu arzusuna engel oluyorum.” diye bahaneler öne sürüyorlar. Bu bahane, ilmin yaygınlaşmasına mâni olmak isteyen İblis’in bir hilesidir. Kuşkusuz nefsin buyruk sahibi olunca sevinmesine mâni olmak mümkün değildir. Buyruk sahibi olmak ise bir fazilet ve üstünlüktür. İmamet de böyledir. Çocuk yapmak için girilen cinsel ilişkiden alınan zevk de böyledir. Nefsin bu gibi şeylere meyli onları elde etmeye yardımcı olur. Bunların nefisteki etkilerini gidermek mümkün değildir. Cinsel ilişkiye girip de zevk almamasının veya hadis anlattığı hâlde bu liderliğe sevinmemesinin mümkün olduğunu hayâl eden kimse imkânsız bir şeyi hayâl etmiş olur. Nefiste bunların bulunması dine zarar vermez. Mücahedenin ancak ve sadece kibirlenerek ve kendini beğenerek liderlik etme kastı olduğunda yapılması gerekir. İlmin terk edilmesi ise asla kabul edilemez.

Bu söylediklerime itimat et ve sahâbe, tâbiin ve önde gelen fakihlerden oluşan din önderlerine bir bak! Acaba içlerinde, nefislerinin bu duygusundan ötürü ilmi yaymaktan el çeken var mı? Mâlik b. Enes hazretleri abdest alıp güzel kokular sürünür, yastığa yaslanır ve yerine iyice yerleştikten sonra “Filan bize şöyle bir hadis nakletti.” der, Bişru’l-Hâfî’den nakledilen “Bize şöyle bir hadis nakletti, sözü dünya kapılarından biridir.” sözüne ve onun kitaplarını toprağa gömmüş olmasına hiç aldırış etmezdi. Çünkü o, zamanındaki âlimlere bu hususta muvafakat etseydi ilim okurdu.

İlmi yayma konusunda nefsin bir definesi olduğu inkâr edilemez. Ancak onunla bu hususta mücahede edilmesi ve sebeplerinin terk edilmesi gerekir ki böylece selâmet hâsıl olur. Eğer Süfyânü’s-Sevrî’nin kitaplarını toprağa gömdüğünün rivâyet edildiğini ileri sürersen bil ki Süfyân zayıf ravilerden hadis naklediyor ve bu yüzden insanları aldatıyordu. Buna pişman oldu ve naklettiği hadisler birbirine karıştı. Bunun üzerine bütün hadis kitaplarını toprağa gömdü. Bu ise bizim men ettiğimiz şeye cevaz veren bir (mücbir) sebeptir.

FASIL

Âhiret âlimlerinin sıfatları; dünyayı hakir, âhireti şerefli ve onları iki kuma olarak görmeleri ve âhireti tercih etmeleri, yaptıklarının söylediklerine uyması, âhirette faydalı olacak ilimlere yönelmeleri, faydası

büyük olanları yeğleyip yararı az ilimlerden uzak durmalarıdır. Rivâyet edildiğine göre Şakîku'l-Belhî, Hâtem'e şöyle demiştir: "Uzun bir süre benim yanımda bulundun, ne öğrendin? Hâtem hazretleri bu soruya cevaben demiş ki, bu süre zarfında sekiz mesele öğrendim:

1- Halka baktım ve herkesin bir sevdiği olduğunu gördüm. Ölüp kabre girdiklerinde sevdiklerinden ayrılıyorlar. Ben de kabrimde yanımda olmaları için iyiliklerimi sevdim.

2- Yüce Allah'ın "*nefsini kötü arzulardan uzaklaştıran kimse…*" (Nâziât, 79/40) kavline baktım ve arzularını defetmek için nefsimi yordum. Sonunda yüce Allah'a itaatte karar kıldı.

3- Herkesin kendine göre kıymetli olan şeylerini muhafaza ettiğini gördüm. Sonra yüce Allah'ın "*Sizin yanınızdaki* (dünya malı) *tükenir, Allah katındakiler ise kalıcıdır.*" (Nahl, 16/96) sözüne baktım ve ne zaman kıymetli bir şey elime geçse benim adıma yanında emanet olarak kalması için onu Allah'a gönderdim.

4- İnsanların mala, soya ve şerefe değer verdiklerini gördüm. Oysa bunların aslında hiçbir değeri yok. Yüce Allah'ın "*Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, O'ndan en çok korkanınızdır.*" (Hucurât, 49/13) kavline baktım ve O'nun katında değerli biri olmak için takvaya uygun olarak yaşamaya çalıştım.

5- İnsanların birbirlerine haset ettiklerini gördüm ve yüce Allah'ın "*Dünya hayatında geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık.*" (Zuhruf, 43/32) kavline baktım ve hasedi bıraktım.

6- İnsanların birbirine düşmanlık ettiklerini gördüm ve onlara düşmanlık etmeyi bırakıp sadece şeytanı düşman edindim.

7- Onların rızıklarını ararken zillete düştüklerini gördüm ve yüce Allah'ın "*Yeryüzünde yürüyen her canlının rızkı, yalnızca Allah'ın üzerinedir.*" (Hûd, 11/6) kavline baktım ve bana düşeni yapmaya uğraştım, O'na düşeni O'na bıraktım.

8- Onların yaptıkları ticarete, bildikleri zanaata ve bedenlerinin sağlıklı olmasına güvendiklerini gördüm. Bunu görünce sadece Allah'a güvenip O'na tevekkül ettim."

Âhiret âlimlerinin sıfatlarından biri de sultanlardan uzak durmaları ve onlarla bir arada bulunmaktan kaçınmalarıdır. Çünkü dünya tatlı bir geçimliktir ve o geçimliğin dizginleri de sultanların elindedir. Onlarla bir arada bulunan kimse şu sebeplerden dolayı selâmetten uzaktır: Bazen sultanı kınaması gerekir, bunu yapabileceği hâlde yapmaz ve dalkavuk olur.

Bazen sultanın kirli mallarına tamah edip onun çirkin hâllerini güzel görür. Bu kötü hallerin en küçüğü sultanın nimetlerini görüp yüce Allah'ın kendisine verdiği nimeti küçümsemektir. Oysa Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kim sultana giderse fitneye düşer.*"[125]; "*Benden sonra başınıza bazı yöneticiler geçecekler ve yaptıkları bazı şeyleri güzel, bazılarını kötü bulacaksınız. Kim kötü bulursa onun günahından beri olur, hoş görmeyen selamet bulur. Fakat razı olup onun peşine düşen* (fitneye düşer)."[126]

Hz. Huzeyfe radıyallâhu anh şöyle söylemiştir: "Fitne yerlerinden uzak durun! Denildi ki nereleridir onlar? Şöyle cevap verdi: Devlet yöneticilerinin kapılarıdır. Sizden biri devlet yöneticisinin yanına girer ve bazı yalanlar söyleyerek onu tasdik edip onda olmayan şeyleri söyler."

Saîd b. Müseyyeb hazretleri de şöyle demiştir: "Bir âlimin devlet yöneticilerinin kapısına gidip geldiğini görürseniz o muhakkak hırsızdır. Ondan uzak durun!"

Seleften birinin söylediği şu söz ne kadar güzel: "Sen onların dünyalığından hiçbir şey alamazsın ama onlar senin dininden o dünyalıktan çok daha iyisini alırlar."

Âhiret âlimlerinin sıfatlarından biri de fetva vermede acele etmemeleri ve ancak tereddütsüz bir şekilde doğruluğundan iyice emin oldukları konuda fetva vermeleridir. Selefe fetva sormada yarışırlar ve sonunda fetva soran ilk sorduğu kişiye dönerdi. Abdurrahmân b. Ebî Leylâ bu hususta şöyle diyor: "Bu mescitte[127] Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellemin ashabından yüz yirmi kişiyle karşılaştım. İçlerinden birine bir hadis veya fetva sorulduğu zaman başka birinin cevap vermesini temenni ederdi."

Bir keresinde Hz. Selmân radıyallâhu anh, Ebu'd-Derdâ radıyallâhu anha şöyle bir mektup yazdı: "Duyduğuma göre tabip olarak göreve başlamışsın. Bir Müslüman'ın ölümüne sebep olmaktan kaçın!"

İbni Ömer radıyallâhu anhümâya bir şey sorulduğu zaman "Saîd b. Müseyyeb'e sorun" derdi.

İmam Mâlik hazretleri de çoğu zaman sorulara "bilmiyorum" diyerek karşılık verirdi. İmam Nehaî hazretlerine bir mesele hakkında soru sorulduğunda ağlar ve "Benden başkasını bulamadınız mı?" derdi.

Sonra iş değişti ve âlim olduklarını iddia eden bazıları öyle meselelerde acele cevap vermeye atıldılar ki onlar Hz. Ömer radıyallâhu anha sorulsaydı

hemen Bedir savaşına katılmış olanları toplar ve onlara danışırdı.

Âhiret âlimlerinin sıfatlarından biri de bütün ihtimamlarını bâtını tedavi etmeye ve âhiret yolunu göstermeye yöneltmeleri ve yakinî bilgiyi takviye etmede yoğunlaşmalarıdır. Yakîn bilgisi, hakkında hiçbir şüphe duyulmayan ve duyulması tasavvur dahi edilmeyen bir delille hâsıl olan irfandır. Kadim olan Allah'ın varlığı buna örnektir. Avam, Allah'ın kadimliğini itikat olarak kabul edip öyle inanırlar ve buna dair bir delil bilmezler. Âlimler ise bunu yakîn olarak bilirler. Çünkü onlar şöyle derler: "Sonradan olma şeylerin hâdis olduğu sabittir. Onların hâdisliği ise sebepsiz olmaz. O hâlde zorunlu olarak kadimin varlığı sabit olur." Böylece onların buna dair bilgileri yakîn hâline gelir. Yakîn bilginin semerelerinden biri de yakîn sahibi olan kişinin bütün sebepleri müsebbipten bilmesi ve sebeplerin kullanılan birer hizmetli olup hiçbirinin bir hükmünün olmadığını görmesidir. Hatta yakîn sahibi kişi söz konusu sebeplerin, kendisine nimet verecek olanın eli ve kalemi mesabesinde olduğunu bilir, kendisine vaat edilmiş olan karşılığı onu görüyormuşçasına gözünün önüne getirir ve Allah'ın her an ve durumda kendisini gördüğünü hisseder. Bunun sonucunda samimî olarak kendisini kontrol eder, edebe uygun davranır, aklına gelen düşünceleri gözler. Böylece çok ulu bir hükümdarın önünde oturan biri gibi olur. Bu makam kişiye utanma, korku, boyun eğme ve itaat hâli kazandırır. Bunlardan her bir hususiyet kişiye çeşitli itaat hâlleri kazandırır.

Âhiret âlimlerinin sıfatlarından bir diğeri hüzünlü, kırılgan ve suskun olmalarıdır. Onlarda baskın olan görüntü haşyet ve tedirginliktir. Kahkahayla gülmelerine, yapmacık tavırlarla konuşmalarına ve böbürlenmelerine engel olacak hâlden yoksun olan dünya âlimlerinin aksine onlar simalarından tanınırlar. Rivâyet edildiğine göre Hz. Ali radıyallâhu anh bir hutbesinde şöyle demiştir: "Ben idareci olduğum hâlde zimmetim rehindir. Hiçbir kavmin tohumu takva üzere harekete geçmiyor, hiçbir gövdenin kökü hidayete susamıyor. Kuşkusuz insanların en cahili kendi mertebesini bilmeyen kişidir. Allah'ın en sevmediği kişi oradan buradan ilim devşirip iyice tuzlu suya doyduktan ve faydasız bir sürü bilgi topladıktan sonra oturup başkalarını kafa karışıklığından kurtarmak için insanlara fetva veren kimsedir. Başına önemli bir iş gelse fikir heybesini kendi görüşüyle hazırlar. O, tıpkı örümceğin ağ örmesi gibi hatalı mı isabetli mi olduğunu bilmez. Onlar cehaletlerin peşine düşenler ve gelişigüzel hareket edenlerdir. Bilmeyerek yaptığı şeyden dolayı özür dilemezler ki selâmet bulsunlar. İlme sımsıkı yapışmazlar ki kazansınlar.

Onlar yüzünden canlar ağlar ve verdikleri hükümden dolayı haram olan ırzlar çiğnenir.”

Âhiret âlimlerinin sıfatlarından bir başkası, çoğunlukla amelleri boşa çıkaran, kalpleri kirleten ve vesveseyi harekete geçiren hususları araştırmalarıdır. Her ne kadar amelleri yakın bulsalar da esas zorluğun onları kirlerden arındırmada olduğunu bilirler. Onlara göre dinin esası kötülükten korunmaktır ve kötülüğü bilmeden ondan korunmak sağlıklı olmaz. Tıpkı Hz. Huzeyfe radıyallâhu anhın söylediği gibi: “İnsanlar Resûlullah sallallahu aleyhi ve selleme iyilikleri sorarlardı. Ben ise başıma gelir korkusuyla ona kötülükleri sorardım.”

Kalbin makamlarına ve hâllerine ihtimam göstermek âhiret âlimlerinin âdetidir. Çünkü yüce Allah’a yakınlaşmaya koşan kalptir. Bu ilim artık terk edildi ve tanınmaz hâle geldi. O kadar ki bir âlim bu konulardan bahsetse ona denilir ki “Bu, vaizlerin sözlerinden biri!” Halkın bundan ürküp kaçmasının en büyük sebebi, onların mizaçlarına zıt olması ve onu işitmeye tahammül edememeleridir. Çünkü bu ilim arzulara muhalefet etmeyi emretmektedir!

Âhiret âlimlerinin diğer bir sıfatı da şer’i amellerin sırlarını araştırmaları ve hikmetlerini incelemeleridir. Çünkü nakledilmiş şeylerin suretleriyle yetinen kişi koruyucu bir kap, illetlerini ve sebeplerini inceleyen kimse ise âlimdir. Eğer bir şeyin illetine vakıf olamazsa şeriata teslim olmak ona yeter.

Yine, onların sıfatlarından biri de sahabeye ve tâbiînin büyüklerine uymaları, sonradan ortaya çıkan her bidatten korunup kaçınmalarıdır. Hz. Huzeyfe radıyallâhu anh şöyle demiştir: “Sizin bugün iyi gördüğünüz şeyler dün kötü görülürdü. Sizin bugün kötü gördükleriniz de yarın iyi görülecek!” Bu çok doğru bir sözdür. Çünkü zamanımızın güzel görülen iyilikleri camileri ve mushafları süslemek, şarkı okumak, cedel ilminin incelikleriyle meşgul olmak, temizliğe dikkat etmemek, yiyeceklerin helâl ve haram olmasına aldırış etmediği hâlde elbisesinin pis olup olmadığı konusunda en uzak ihtimalleri bile düşünmek vb. bir sürü bidat!

---

[116]. Tirmizî, 265. Hadisin garîb olduğunu söylemiştir.

[117]. İbni Mâce, 254; Hâkim, 1/86; İbni Hibbân, 77. Hz. Câbir’in hadisi.

[118]. Ebû Dâvûd, 3517; İbni Mâce, 252; Hâkim, 1/85. Hadis, Buhârî ve Müslim’in şartına göre sahihtir.

[119]. Ahmed, 3/120.

[120]. Buhârî, 3267; Müslim, 2989.

[121]. Müslim, 1905.

[122]. Diflâ; tadı acı ve öldürücü, çiçekleri güle ve meyveleri keçiboynuzuna benzeyen bir bitkidir.

[123]. Buhârî, 3461; Ahmed, 6486; Tirmizî, 2669; Abdürrezzâk, 10157, 19210; İbni Ebî Şeybe, 8/760. Amr b. el-Âs'ın hadisi.

[124]. Ahmed, 16738; Dârimî, 1/74, 75; İbni Mâce, 231; Taberânî, *Kebîr*, 1541; Hâkim, 1/87.

[125]. Ahmed, 8836; Bezzâr, 1618; Beyhakî, 10/101, Şüabü'l-İmân, 9403; İbni Hibbân, *Mecrûhîn*, 1/233; İbni Adiyy, *Kâmil*, 1/312. Ebû Hureyre'nin hadisi olup zayıftır.

[126]. Müslim, 1854, 1864; Ebû Dâvûd, 4760; Tirmizî, 2265; Ahmed, 26528; İbni Ebî Şeybe, 15/71; Ebû Ya'lâ, 6980; Taberânî, *Kebîr*, 23/761, 762; Beyhakî, 3/367. Ümmü Seleme'nin hadisi.

[127]. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin mescidinde.

YEDİNCİ BÂP:
AKIL; AKLIN ŞEREFİ, HAKİKATİ VE KISIMLARI

NAKİL YÖNÜNDEN AKLIN ŞEREFİ

(…) İbni Abbâs radıyallâhu anhümâ şöyle anlatıyor: “Bir keresinde Hz. Âişe radıyallâhu anhânın yanına gittim ve dedim ki ey müminlerin annesi, geceleri az ibadet edip çok uyuyan bir adamı mı, yoksa az uyuyup çok ibadet eden adamı mı seversin? Şöyle cevap verdi: Senin bana sorduğun şeyi ben de Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve selleme sordum ve şu cevabı aldım: ‘*En akıllı olanı*.’ Bu cevap üzerine dedim ki ey Allah’ın elçisi, ben sana onların ibadeti hakkında soru sordum! Şöyle buyurdu: *Ey Âişe, bu iki adama yaptıkları ibadetten değil, akıllarından sorulacak. Kim daha akıllı ise dünya ve âhirette en üstün odur*.”[128]

(…) İbni Ömer radıyallâhu anhümânın rivâyet ettiğine göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Kişi oruç tutanlardan, namaz kılanlardan ve cihat edenlerden olur ama kıyamet gününde ancak aklı kadar karşılık bulur.*”[129]

(…) İbni Abbâs radıyallâhu anhümâ şöyle demiştir: “Allah aklı yarattığı zaman ona ‘uzaklaş’ dedi ve uzaklaştı, ‘yaklaş’ dedi ve yaklaştı. Bunun üzerine şöyle buyurdu: İzzetime yemin ederim ki senden daha güzel bir mahlûk yaratmadım. Senden dolayı verir, senden dolayı alır ve senden dolayı cezalandırırım.”[130]

Vehb b. Münebbih bu hususta şöyle söylemiştir: “Ben, yüce Allah’ın peygamberlerine indirmiş olduğu vahiylerden birinde şöyle yazdığını gördüm: Şeytan, akıllı bir müminden daha çetin bir şeyle uğraşmamıştır. Şeytan yüz cahille uğraşıp onları sürükler, sonunda boyunlarına biner ve onları dilediği yere götürür. Akıllı müminle uğraştığında ondan istediğini alması çok zor olur.”

Muâz b. Cebel radıyallâhu anh şöyle söylemiştir: “Akıllı kimse sabah akşam denizin kumları kadar günah işlese onlardan selâmet bulması ve kurtulması pek yakındır. Cahil kimse sabah akşam denizin kumları kadar iyilik yapsa kazandıklarının zerresini bile elde edememesi pek yakındır.” Bunun nasıl olduğu sorulunca şöyle cevap vermiştir: “Çünkü akıllı olan adam hata işlediği zaman tövbeyle ve kendisine verilmiş olan akılla bunu

telâfi eder. Cahil ise bina yaptıktan sonra onu yıkan kimseye benzer. Cahilliğinden dolayı güzel amelini ifsat eden şeyler yapar.”

Hasenü’l-Basrî hazretleri de şöyle demiştir: “Aklı tam olmadıkça kişinin dini tam olmaz. Allah bir kula akıl vermişse bir gün onun sayesinde onu kurtarır.”

MÂNÂ YÖNÜNDEN AKLIN ŞEREFİ

Aklın şerefli olduğu açık bir husustur. Çünkü akıl ilmin kaynağı, membaı ve temelidir. Aklın sahip olduğu ilim, ağacın meyvesi ve güneşin ışığı gibidir. Dünya ve âhiret saadetine vesile olan bir şey nasıl şerefli olmaz! Hayvanlar bile üstünlüğünü ve çare üretme yeteneğini bildikleri için akıllı olana saygı gösterdiği hâlde bundan nasıl şüphe edilebilir? Aklın izleri akıllı kimsenin yüzünden anlaşılır ve onun bir nişanı ve siması olur. İşte bundan dolayı inatçıların çoğu Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemi sadece görmekle ona uyup gönül vermişlerdir. Abdullah b. Selâm radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: “Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemi gördüğüm zaman onun yüzünün bir yalancının yüzü olmadığını anladım!”

AKLIN HAKİKATİ VE KISIMLARI

Aklın tarifi ve hakikati hususunda âlimler ihtilaf etmişlerdir. Çoğu bu kelimenin, “ayn” kelimesinin birçok anlamda kullanılması gibi müşterek olarak dört anlamda kullanıldığını bilmezler. Böyle kelimelerin bütün kısımları için tek bir tarif istenmez. Aksine, her bir kısmın açıklanarak tarifi yapılır.

1- Akıl; insanı hayvanlardan ayıran niteliktir. İnsan akıl sayesinde nazarî ilimleri öğrenir ve anlaşılması zor olan düşünmeye dayanan maharetleri elde eder. Kendisinden aklı tarif etmesi istenen Hâris el-Muhâsibî bu hususu kastederek şöyle demiştir: “Akıl, nazarî ilimleri elde etmeyi sağlayan bir garizedir (mizaç, içgüdü). Sanki kalbe bırakılan bir ışığa benzer. Onun sayesinde eşya idrak edilir.”

2- Akıl; birin ikiden büyük olduğunu ve bir şahsın aynı anda iki ayrı yerde bulunamayacağını bilmek gibi, olabilirlerin olabilirliğine ve imkânsızların imkânsızlığına dair mizaçlara konulmuş olan bilgidir. Aklı tarif ederken bazılarının kastettiği şey budur: “Akıl, bazı zarurî bilgilerdir.” Bu tarif kendi içinde doğrudur. Çünkü bu zarurî bilgiler mevcuttur ve onları “akıl” olarak adlandırmak anlaşılabilir açık bir şeydir. Anlaşılmayan ve

doğru olmayan şey ise bu garizenin varlığının kabul edilmeyip “Bu bilgilerden başka bir varlık yoktur” denilmesidir.

3- Tecrübelerden ve deneyimlerden elde edilmiş olan bilgilere de “akıl” adı verilir.

4- Söz konusu garizenin kuvveti had safhaya ulaşıp işlerin akıbetlerini bilir ve anlık bir zevk almaya davet eden arzuyu sindirip yener hâle gelirse böyle bir garizenin sahibine “akıllı” denilir. Çünkü böyle bir kişi, anlık arzularla değil, işin akıbetine bakmanın gereğine göre bir şeyi yapmaya veya yapmamaya karar verir. İşte bu, insanı diğer canlılardan ayıran özelliklerden biridir.

Birinci zikredilen tarif asıldır. İkincisi, ona en yakın olan şubedir. Üçüncüsü birinci ve ikinci tarifin şubesidir. Çünkü garizenin kuvveti ve zarurî bilgilerle tecrübeye dayalı bilgiler elde edilir. Dördüncüsü ise sonuncu semere ve ulaşılmak istenen son hedeftir. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin şu sözünde kastedilen birinci tarifteki akıldır: “*Allah, akıldan daha değerli bir mahlûk yaratmamıştır.*”[131] Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin şu sözünde kastedilen ise sonuncu tarifteki akıldır: “*İnsanlar çeşitli iyiliklerle Allah’a yakınlık kazanırsa sen de aklınla yakınlık kazan*.”[132]

Sözü edilen bilgiler sanki fıtratla bu garizenin içine sokulmuştur. Ancak bu bilgiler bademin içindeki yaş ve gülün içindeki gülsuyu gibi, onları varlık sahnesine çıkaran bir sebep ortaya çıktığı zaman var olurlar. İşte bundan dolayı yüce Allah şöyle buyurmuştur: “*Rabbin Âdemoğullarından, onların bellerinden zürriyetlerini çıkardı, onları kendilerine şahit tuttu ve dedi ki: Ben sizin Rabbiniz değil miyim? Evet, buna şâhit olduk, dediler.*” (A’râf, 7/172) Burada kastedilen onların dillerinin değil, nefislerinin O’nun rabliğini kabul etmesidir. Çünkü insanlar, varlık sahnesine çıktıktan sonra dilleriyle bu gerçeği kabul etmede guruplara ayrılmışlardır. İşte bu yüzden yüce Allah şöyle buyurmuştur: “*Sen yüzünü hanif olarak dine, Allah insanları hangi fıtrat üzere yaratmış ise ona çevir. Allah’ın yaratışında değişme yoktur.*” (Rûm, 30/30) Yani, her insan Allah’a inanmak ve eşyayı gerçekte oldukları gibi bilme fıtratına sahip olarak yaratılmıştır. Sonra insanlardan bir kısmı bu fıtrattan yüz çevirip ahdini unutmuştur ki bunlar kâfirlerdir. Bazıları da aklını kullanıp ahdini hatırlamış ve böylece bir şahitlik sorumluluğu yüklenip unutan ama sonra hatırlayan kimse gibi olmuştur. İşte bu sebeple yüce Allah şöyle buyurmuştur: “*Umulur ki iyice düşünürsünüz!*” (En’âm, 6/152); “*Akıl sahipleri iyice düşünüp öğüt alsınlar*

diye…” (İbrâhim, 14/52) Bu, fıtratla nefsin içine konulmuş olan sureti düşünüp hatırlamaktır. Kalp gözü keskin olmayan kişi dinin kabuğunda kalır, özüne ve hakikatine eremez.

İNSANLARIN AKIL KONUSUNDA BİRBİRİNDEN FARKLI OLMALARI

Bu farklılık, akla dair sözünü ettiğimiz dört tariften üçüyle ilgili olup olabilirlerin olabilirliği ve imkânsızların imkânsızlığına dair zarurî bilgiyi anlatan ikincisiyle ilgili değildir. Dördüncü kısım olan garizenin kuvvetinin arzuları sindirmesine gelince, insanların bu hususta birbirlerinden farklı oldukları açıktır. Bu farklılık bazen arzuların farklı olmasından, bazen de arzunun yol açacağı gaileyi gösteren bilginin farklı olmasından kaynaklanır. İşte bundan dolayı doktor bazı zararlı yiyeceklerden korunabildiği hâlde onunla aynı akla sahip ama doktor olmayan biri korunamaz. Aynı şekilde, âlim olan kimse avamdan birinin terk edemeyeceği bir kolaylıkla günahları terk eder.

Bazen söz konusu farklılık akıl garizesinde olur. Çünkü garize kuvvetli olursa arzuları daha sıkı bir şekilde bastırıp sindirir. Bu garize, nefsi aydınlatan bir ışığa benzer ve onun ilk ışıkları temyiz yaşıyla birlikte nefsi aydınlatmaya başlar. Sonra gizliden derece derece artıp çoğalmaya başlar ve sonunda kırk yaşlarına gelindiğinde kemâle erer. Tıpkı sabahın ilk vaktinin gizli olup sonra derece derece karanlığın kalkıp aydınlığın ortaya çıkması ve güneş yuvarlağının tam olarak belirmesinde olduğu gibi. Nasıl olur da garizenin her insanda farklı olduğunu inkâr edebiliriz! Eğer hâl böyle olmasaydı ilimleri anlamada insanlar hep aynı derecede olur ve anlatmakla bile anlamayan ahmaklar, en küçük bir ima ve işaretle anlayan zekiler ve hiçbir eğitim almadan her şeyin hakikatini bilen kâmiller olarak kısımlara ayrılmazlardı. Bu kâmil insanlar hakkında yüce Allah şöyle buyuruyor: “*Onun yağı, neredeyse, kendisine ateş değmese dahi ışık verir.*” (Nûr, 24/35) Onlar peygamberlere benzerler. Çünkü zor anlaşılan bir takım şeyler onların içlerinde öğrenme ve dinleme olmadan açıklığa kavuşur ve anlaşılır hâle gelir. Buna “ilham” denilir. Bu gibi hususlar hakkında Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Şüphesiz ki Rûhu’l-Kuds* (Cebrâil) *kalbime ilham edip esin verdi.*”[133]

---

[128]. Bu söz mevzudur. İbni Arrâk bu sözü *Tenzîhü’ş-Şerîati’l-Merfûa ani’l-Ehâdîsi’ş-Şenîati’l-Mevzûa* adlı kitapta (1/176), İbnü’l-Cevzî

Mevzûât'da (1/176) ve Şevkânî *Fevâidü'l-Mecmûa*'da (477) zikretmiştir.

[129]. İbni Arrâk, *Tenzîhü'ş-Şerîati'l-Merfûa ani'l-Ehâdîsi'ş-Şenîati'l-Mevzûa*, 1/203; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, 13/79; İbnü'l-Cevzî, *Mevzûât*, 1/172; Zehebî, *Mîzânü'l-İ'tidâl*, 878; Şevkânî, *Fevâidü'l-Mecmûa*, 475; İbni Ebi'd-Dünyâ, *Kitâbü'l-Akl*, 12; İbni Hibbân, *Mecrûhîn*, 3/40. İbni Maîn bu hadisin batıl olduğunu ifade etmiştir.

[130]. İbni Adiyy, *Kâmil*, 2/390, 6/14; İbni Arrâk, *Tenzîhü'ş-Şerîa*, 1/203; Şevkânî, *Fevâidü'l-Mecmûa*, 477; İbnü'l-Cevzî, *Mevzûât*, 1/74; Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, 8/28; Zebîdî, İthâf, 1/455.

[131]. Irâkî, *el-Mugnî an Hamli'l-Esfâr*, 1/85, 3/16; Zebîdî, İthâf, 1/461, 7/1; Füttenî, *Tezkiretü'l-Mevzûât*, 29.

[132]. Zehebî, *Mîzânü'l-İ'tidâl*, 625; Zebîdî, İthâf, 1/475.

[133]. Kuzâî, *Müsnedü'ş-Şihâb*, 1151; Begavî, Şerhu's-Sünne, 14/304; İbni Abdilberr, *Temhîd*, 14/406. İbni Mes'ûd'un hadisi.

AKÂİDİN KURALLARI KİTABI

Bu kitapta dört fasıl bulunmaktadır:

BİRİNCİ FASIL

EHL-İ SÜNNET AKİDESİ

Ehl-i Sünneti güzel itikat sahibi olmada muvaffak eyleyen, onları hidayet ve feraset yoluna ileten, akidede şüpheye düşmekten ve geriye dönmekten koruyan Allah'a hamd olsun. Böylece Ehl-i Sünnetin kendisini başlangıcı olmayan kadim, sonu olmayan devamlı, hiçbir şekilde diğer varlıklara benzemeyen ve irfanı ne mükemmellikle ne de hayâlle idrak edilemeyen bir varlık olarak tanımalarını sağlayan Allah'a hamd olsun. Onlar ne teşbihi savundular, ne tatile meylettiler ne de naklin ve aklın hükmünden ayrıldılar.

Bir benzeri bulunmaktan münezzeh olanın hamdiyle O'na hamd eder, şüphelerden uzak olarak O'nu birler, peygamberlerinin sonuncusu ve seçtiklerinin en değerlisine, onun ashâbına, bağlılarına, eşlerine ve taraftarlarına salât ve selâm ederim.

Ehl-i Sünnetin itikadı şudur: Yüce Allah mevcuttur. Bir olup ortağı yoktur. Tek olup bir benzeri yoktur. Samed olup zıddı yoktur. Eşsiz olup dengi yoktur. Kadim olup öncesi yoktur. Ezelî olup başlangıcı yoktur. Varlığı devamlı olup sonu yoktur. Bir cisim değildir. Ne ölçüde, ne de bölünmede cisimlere benzemez. O bir cevher olmadığı gibi cevhere mahal de değildir. O bir araz olmadığı gibi arazlara mahal de değildir. Hiçbir varlığa benzemez. Hiçbir varlık da O'na benzemez. O'nun benzeri gibi bir şey de yoktur. O, kendi buyurmuş olduğu şekilde ve dilemiş olduğu anlamda, temas ve hulûl etmekten münezzeh olarak Arş'a istivâ etmiştir. Arş onu taşımaz, bilakis Arş ve onu taşıyan melekler O'nun lâtif kudreti sayesinde taşınırlar ve onun elinde mağlupturlar. O hiçbir şeye hulûl etmediği gibi, hiçbir şey de O'na hulûl etmez. Sonradan olma şeyler O'na mahal olmadığı gibi arazlar da O'na ilişmez. Asla değişikliğe uğramaz. Görünür olup müminler tarafından cennette görülecektir. Diri ve kudret sahibi olup asla âciz düşmez. Ne uyuklar, ne de uyur. Bütün bilinenleri bilir. Yerde ve gökte zerre kadar bir şey O'nun bilgisinden hariç değildir. Açığı da gizliyi de bilir. Gönülden geçenleri, düşüncelerin hareketlerini ve özlerde saklı olanları ezelî olarak taşıdığı kadim ilim sıfatıyla bilir. O bütün varlıkları irade eden ve bütün olayları çekip çevirendir. Her şey O'nun kazası, kaderi, hükmü ve dilemesiyle olur. O her şeyi işiten ve görendir. Saklı bile olsa işitmesinden hiçbir ses kurtulamaz. Ne kadar küçük bile olsa gözle görülebilen hiçbir şey O'nun görmesinden kaçamaz. O, kadim bir

kelamla konuşandır. O'nun kelamı "*Allah'ın kelamını işitip dinleyinceye kadar*" (Tevbe, 9/6) kavlinden dolayı işitilir. Bütün mahlûkatı ve onların yaptıklarını O yaratmıştır. Onların rızıklarını ve ecellerini O belirlemiştir. Hak etme ve gerekli olma hükmü değil, vaadinin ve kereminin hükmü uyarınca itaatkâr kullarını ödüllendirir. Çünkü hiçbir fiili yapması O'na vacip değildir. O'nun hiçbir şekilde haksızlık etmesi düşünülemez. O, Hz. Muhammed sallallahu aleyhi ve sellemi bütün insanlara peygamber olarak göndermiş ve kabul etmiş oldukları hariç olmak üzere onun şeriatıyla diğer bütün şeriatları hükümsüz kılmıştır. Onu diğer peygamberlerden üstün kılmıştır. Kulun, onun emrettiğini yapması ve ölümden sonrası için vaat ettiği Münker ve Nekir'in sorgusu, kabir azabı, amellerin tartılması, hesaba çekilmek, Sırat, Havz ve şefaate dair hususların tasdik etmesi vaciptir. Ayrıca, kulun Hz. Ebû Bekir'in, sonra Hz. Ömer, Hz. Osmân ve Hz. Ali'nin -radıyallâhu anhüm- üstünlüklerine inanması ve bütün sahâbeye iyi zan beslemesi gerekir. İşte Ehl-i Sünnet itikadı bunlardan oluşur.

İKİNCİ FASIL

İRŞATTA TEDRİCİN SEBEBİ VE İTİKAT DERECELERİNİN TERTİBİ

Yukarıda sözünü ettiğimiz itikada dair hususların büyüme çağındaki çocuklara ezberletilmesi gerekir. Çocuk büyüyüp kavrama kabiliyeti gelişince bunlara inanır, sonra da onları kesin bir şekilde bilir ve tasdik eder. Kur'an'daki deliller ve açık ispatlar onun bu inancını artırır ve kökleşmesini sağlar, tıpkı tohumların sulama ve bakımla büyüyüp serpilmesinde olduğu gibi. Eğer çocuk büyüyünce dünyalık kazanmakla meşgul olup muâmele ilminin (sülûk) yoluna girmezse âhirette bu doğru itikadı sayesinde kurtulabilir. Çünkü şeriat medeniyetten nasibini almamış olan bedevi Araplar'ı zahirdeki hususları tasdik etmekten başka bir şeyle sorumlu tutmamış, onları inancı hakkında inceleme, araştırma ve delil bulmakla mükellef kılmamıştır. Eğer çocuk büyüyünce âhiret yoluna girerse ve Allah'ın bahşettiği muvaffakiyetle riyâzet ve mücahede metotlarını kullanmada başarılı olursa hidayet kapıları ona açılır. Böylece yaptığı mücahede sebebiyle kalbine atılmış olan ilâhî nur sayesinde bu akidenin hakikatlerini açıkça görür hâle gelir. Çünkü yüce Allah şöyle buyuruyor: "*Bizim uğrumuzda mücahede edenleri elbette kendi yollarımıza eriştireceğiz.*" (Ankebût, 29/69) Kişi akidesiyle ilgili inceleme ve araştırma yapan biri olup bidatçilerin sözlerini dinledikten sonra kalbine bir şüphe düşmüşse o şüpheyi derhâl uzaklaştırması gerekir. Bu mümkün olmazsa *Minhâcü'l-Vüsûl ilâ İlmi'l-Usûl* adlı kitabımıza baksın. O yeterlidir.

ÜÇÜNCÜ FASIL

ZİKRETTİĞİMİZ AKİDENİN DELİLLERİ

Mahlûkatın nasıl meydana geldiğini düşünüp irdeleyen ve onların mükemmel düzenine bakan kişi, onları var eden bir mucit ve tasarlayan bir tasarımcı olmaksızın meydana gelemeyeceklerini kesin olarak anlar. Çünkü sonradan meydana çıkmış olan bir şey meydana gelirken bir vasıtaya muhtaçtır. Evren de sonradan meydana gelmiştir ve bir var edene muhtaçtır. Eğer yaratıcı sonradan meydana gelmiş bir varlık olsaydı bir var edene ihtiyaç duyardı. Bu da yaratıcının kadim olduğunu ve yok olmasının imkânsız olduğunu gösterir. Çünkü yokluk da tıpkı varlık gibi bir sebebe muhtaçtır. Kadim olduğu sabit olan bir şeyin yok olması ise mümkün değildir. O bir cevher de değildir. Çünkü her cevher kendi kaplamış olduğu mekâna mahsustur, oraya özeldir. Cevher o mekânda sakin veya hareket hâlindedir. Hareket ve hareketsizlik hâdis olan iki durumdur ve hâdis olan şeyler ise bir başka hâdisten uzak duramaz. O bir cisim de değildir. Çünkü cisim parçalardan mürekkeptir. Cevher olması bâtıl olunca cisim olması da bâtıl olur. O bir araz da değildir. Çünkü araz cisme hulûl edip yerleşen şeydir ve cisimlerden önce var olduğu hâlde nasıl olur da onlara yerleşir. O hâlde hiçbir şey O'na benzemez, O da hiçbir şeye benzemez. O hayat sıfatıyla nitelenir. Çünkü O'nun Âlim ve Kâdir olduğu daha önce sabit olduğuna göre, zorunlu olarak hayat sahibi olduğu da kesinleşmiş olur. Kur'an bize O'nun sıfatlarını haber vermiştir, oraya bakılsın! Bu kadarı işin başında olan için yeterlidir. *Minhâcü'l-Vüsûl* adlı kitabımızda, usule bağlı olarak zikrettiğimiz bu ve başka mânâlar yönünden sadra şifa olacak kadar delil mevcuttur. Burada konuyu daha fazla uzatmayı uygun bulmuyoruz.

DÖRDÜNCÜ FASIL

İSLAM, İMAN, ARALARINDAKİ FARK, İMANIN ARTIP EKSİLMESİNİN SEBEBİ

Bütün bu hususlar *Minhâc* adlı kitabımızda yeteri kadar zikredilmiş olup ona bakılmakla yetinilsin!

TAHARETİN SIRLARI VE ÖNEMLİ MESELELERİ KİTABI

Bedenleri kirlenmek üzere yaratan ve temizliği emreden; akışkan, kuvvetli ve şeffaf olan suyu yaratıp ona herkesin ihtiyacı olmasından dolayı merhamet ve şefkatinden suyu bolca veren Allah'a hamd olsun.

Nimetlerini ve lütuflarını bilen ve afetlerden selim bir şekilde birliğini kabul eden kimsenin hamdiyle O'na hamd ederim. Bütün kâinatı ve etrafını, dünyayı ve etrafını davetiyle doldurup dalâleti silip kökten yok eden elçisi Hz. Muhammed'e; onun kavrayış, ilim ve zarafet sahibi ashâbına, kendilerine salât edenleri o korkulu günde korkulardan emin kılacak şekilde salât ve çokça selâm ederim.

Yüce Allah temizliği emretmiş ve temizlenenleri övmüştür. O, bu hususta şöyle buyuruyor: "*Orada temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da çok temizlenenleri sever.*" (Tevbe, 9/108); "*Allah size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez; fakat sizi tertemiz kılmak ister.*" (Mâide, 5/6) Müslim'in Ebû Mâlik el-Eş'arî radıyallâhu anhdan naklettiği bir hadiste Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Temizlik imanın yarısıdır.*"[134]

Bil ki temizliğin dört derecesi vardır:

1- Bedenî, manevî ve maddî kirlerden temizlemek ve fazlalıklardan arındırmak.

2- Uzuvları günahlardan temizlemek.

3- Kalbi kınanmış huylardan ve nefret edilen kusurlardan arındırmak.

4- Sırrı Allah'tan başka her şeyden arındırmak. İşte en büyük amaç budur. Basireti kuvvetli olan kişi bu hedefe yönelir. Basireti kör olan, temizlik derecelerinden sadece birincisini anlar. Böyle bir adamın değerli olan zamanının çoğunu vesveseye kapılıp istincâda ve elbisesini yıkamada aşırı derecede vakit harcadığını görürsün. Bunu yapmasının sebebi, kendisinden istenen temizliğin sadece bu türden bir temizlik olduğunu zannedip öncekilerin yaşam biçimlerini, onların zamanlarının tümünü kalbi temizlemeye harcadıklarını ve bedenlerini ihmal ettiklerini bilmemesidir. Hatta bir keresinde Ömer b. Hattâb radıyallâhu anh Hıristiyanlar'ın kullandığı bir su kırbasından abdest almıştır. Onlar, et yedikten sonra ellerine sinen kokuyu gidermek için neredeyse hiç ellerini yıkamazlar,

toprak üzerinde namaz kılarlar, yalınayak yürürler ve istincâ ederken taşlarla yetinirlerdi.

Sonra nefsin isteklerini yerine getirmeyi temizlik diye adlandıran ve “bu dindendir” diyen insanlar türedi! Zamanlarının çoğu vücutlarını süslemekle geçiyor. Oysa içleri harap ve kibir, kendini beğenme, cahillik, riyâ ve nifakla dolu! Bu kimseler taşlarla istincâ yapmakla yetinen, yalınayak toprak üzerinde yürüyen, seccade sermeden caminin hasırları üzerinde namaz kılan, ayağında terlik olmadan halılar üzerinde yürüyen veya yaşlı bir kadının su kabından abdest alan birini görseler kıyameti koparırlar, onu şiddetle kınarlar ve “pis adam” derler. Onunla birlikte yemek yemekten hoşlanmazlar, imandan gelen pejmürde ve mütevazı görünüşünü pislik, kendi yaptıklarını temizlik olarak adlandırırlar. Münkerin nasıl maruf, marufun nasıl münker hâline geldiğine bir bak!

Biri çıkıp da “Onların icat ettikleri bu davranışlar hakkında ne dersin? Bunlar münker mi, mübah mı?” diye sorarsa cevaben şöyle deriz:

Biz onların icat etmiş oldukları her şeyi ve onunla neyin amaçlandığını inceleriz. Eğer icat edilen şey mübah ise israfa neden olmuyor ve daha fazla temizliği amaçlıyorsa kınanmaz. Eğer çok fazla su kullanılması sebebiyle israfa neden oluyor ve üstüne üstlük bir de bunun dinin esası olduğuna inanılıyorsa kınanır. Bazen avamdan biri, ısrarla bir şey yapan bir âlimi görünce o şeyi vacip zanneder. Eğer bunu, halkın görmesi için dış görünüşünü süslemek maksadıyla yaparsa daha iğrenç ve çirkin olur. (…) İmam Cafer radıyallâhu anhın babası Ali b. Huseyn radıyallâhu anh şöyle demiştir: “Ey oğlum, keşke bana tuvalet için ayrı bir elbise alsaydın. Sineğin pisliğe konup sonra da benim üzerime konduğunu gördüm. Sonra uyandı ve şöyle dedi: Ne Resûlullâh sallallahu aleyhi ve sellemin ne de ashâbının bir elbiseden başka giyecek giysileri yoktu.”[135]

FASIL

Zamanın değerini bilen âlimin kendini sadece en faziletli şeylere vermesi gerekir. Bir âlimin, çamaşırcının onu yıkarken yeterince titiz davranmamış olmasından korkarak kendisi tekrar yıkamadan yıkanmış olan bir elbiseyi giymediğini görürsen, bu sahâbede bulunmayan bir titizliktir. Onlar -radıyallâhu anhüm- ganimet aldıkları kâfir elbiseleriyle namaz kılarlar ve zamanı değerlendirip onu daha iyi bir şeye harcamak için bu gibi ince ihtimallere bakmazlardı.

FASIL

Temizliğin derecelerini açıkladıktan sonra şimdi sadece beden temizliğinden söz edeceğiz. Temizliğin geri kalan diğer üç derecesini, Allah izin verirse “Kurtuluşa Götürenler” ve “Helake Götürenler” bölümlerinde zikredeceğiz.

Beden temizliği üç kısma ayrılır. Birincisi necasetten temizlenmek; ikincisi hadesten temizlenmek, üçüncüsü ise tırnakları, koltukaltı ve göbek altı kıllarını kesmek gibi bedendeki fazlalıkları temizlemektir.

Birinci kısım: Bize göre necasetin yedi kere yıkanması gerekir. Kan, irin ve istincâ kalıntısı haricinde necasetin azı affedilmez. Katır, eşek, yırtıcı hayvanlar ve yırtıcı kuşların salyaları ile yarasa idrarı, şıra, mezi ve meni hakkında farklı görüşler vardır. Bunların necaset olduğunu söylersek İmam Ahmed’den rivâyet edilen görüşe göre bunun azı da affedilmez. Yine, ondan gelen bir rivâyette bunların kan hükmünde olduğu ifade edilmiştir. Karaciğer, dalak ve balık kanı dışında bütün kanlar necistir. Tahtakurusu ve pirelerin kanı hakkında iki görüş vardır. Necaset çeşitlerini öğrenmek için fıkıh kitaplarına bakalım. Çünkü bu kitap sadece edebe ilişkin konulara ayrılmıştır ve içerisinde pek nadir olarak fıkıh konuları zikredilmiştir.

İkinci kısım: Hadesten temizliktir. Bu bahis birçok fasılda incelenecektir.

---

[134]. Müslim, 223; Tirmizî, 3512.
[135]. Ebû Nuaym, *Hılye*, 3/133.

BİRİNCİ FASIL:
TUVALET ÂDÂBI

Tuvalet ihtiyacını gidermek isteyen kişi gözlerden uzak bir yere çekilmeli, bulabilirse bir şeyi siper edinmeli, yanında içinde Allah'ın zikri bulunan bir şey varsa onu çıkarmalı, helâya girerken sol ayağıyla girmeli, çıkarken sağ ayağıyla çıkmalı, girerken "*Allah'ın adıyla! Pislikten ve pis olan şeylerden* (erkek ve dişi şeytanlardan), *pis ve necis olan kovulmuş şeytandan sana sığınırım.*" diye dua etmeli, oturacağı yere varmadan avret mahallini açmamalı, idrar sıçramaması için küçük abdestini gevşek topraklı bir yerde yapması, açık bir yerde ise güneşe, aya ve kıbleye önünü ve arkasını dönmemesi gerekir. Kapalı bir yerde ise bu hususta iki rivâyet vardır. Büyük veya küçük abdestini yapan kişi otururken sol ayağına dayanıp sağ ayağını diker, yarıklara, hayvanların yaşadığı oyuklara, meyveli ağaçların altına, gölgeye, insanların gelip geçtiği bir yolun ortasına idrar yapmaz. Bu esnada konuşmaz, aksırsa kalbiyle "elhamdülillah" der. İdrarı bittiğinde sol eliyle penisini gövdesinden başına doğru siler, sonra üç kere silkeler. Orada uzun süre kalmaz. Vesveseli olanların alışkın oldukları kalkıp yürümek, çok fazla öksürüp ıhlamak, bir ayağını kaldırıp diğerini indirmek gibi hareketler mesaneyi zayıflatır ve idrar kalıntısını dışarı çıkartır. Bunların hiçbirinin şeriatta yeri yoktur. Vesveseli olan kişi, vesvesesi geldiğinde onu defetmek için penisinin üzerine birazcık su serpsin!

Tuvaletini yapan kişi istincâ etmek istediği zaman yerinden ayrılır. Gaz hariç ön ve arkadan çıkan her şey için istincâ yapmak vaciptir. En güzeli istincâ yapmaya önden başlamak, önce taşlarla slip ardından suyla temizlemektir. Taş veya sudan biriyle yetinmek istenirse en iyisi sudur. Fakat suyu değil de taşı tercih ederse o da caizdir. Daha azıyla temizlenmek hâsıl olsa da üçten az silmek caiz olmaz. Üç kere silindiği hâlde necaset kalırsa iyice temizleninceye kadar avret mahallini siler. Dört taşla necaset temizlenmişse beşinci bir taşla daha siler. Çünkü böyle şeyleri tek sayıda yapmak müstehaptır. Taşla istincâ yapmak sadece dışkının veya idrarın çıktığı yerin etrafına örfün tolerans tanıdığı miktardan fazla yayılmadığı durumlarda caizdir. Eğer her iki tarafa ve penisin çoğuna bulaşmışsa sudan başkasıyla istincâ yapmak caiz olmaz.

İstincâ yapılacak olan şeyin sert, temiz, temizleyici, yenilmeyen, hürmet edilmeyen ve bir hayvanın parçası olmayan bir şey olması gerekir. Taşlar ve

taş yerine geçen odun, çömlek, seramik, çaput ve toprak bu bâptandır. Yiyecek maddeleri, temiz olsalar bile tezek ve kemik -çünkü bunlar cinlerin yiyecekleridir- üzerinde Allah'ın zikri bulunan kâğıtlar vb. şeylerle istincâ edilmez.

İstincânın keyfiyetine gelince, temizlenme hangi şekilde hâsıl olursa o şekilde yapılması caizdir. Fakat ashâbımızın çoğuna göre müstehap olan sağ tarafın önünden bir taşı arkaya doğru gezdirip sol taraftan döndürerek başladığı yere getirmek, sonra ikinci taşı sol tarafın önünden arkaya doğru gezdirip sağ taraftan döndürerek başladığı yere getirmek ve son olarak üçüncü taşı anüsün ve her iki yanının üzerinden geçirmektir. Şerif Ebû Cafer'e[136] göre istincâ yapan kişi her taşla bütün mahalli siler. Çünkü eğer böyle yapmazsa tekrar değil, birleştirme olur. İbni Akîl de bu görüşü tercih etmiştir. İstincâ eden kişi ne bunu sağ eliyle yapar, ne de sağ elinden yardım alır. Gerekli olduğundan dolayı suyu kullanırken sağ elinden yardım alması mekruh değildir.

Düzenli olarak suyun kullanılabileceğini düşündüm ama kitaplarda karşılığını bulamadım. Herhâlde bunun sebebi elin makatı yıkarken yaptığı hareketin bazen testis derisinin iç tarafına isabet etmesi, bazen de ikinci ve üçüncü yıkamalarda aynı yere isabet etmeyip bölgenin pis kalmasıdır. İstincâya önden başlamaktan sakınmak gerekir. İstincâ bitince testis derisi uzatılır ve uyluklar ile karın arasına çekilir. O zaman makat açığa çıkar ve az bir suyla temizlenip söz konusu riskten emin olunur. En son istincâ yapılan el, üzerindeki kokunun gitmesi için duvara veya toprağa sürülür. Tuvaletten çıkınca "*Allah'ım, beni bağışla.*"[137] ve "*Zararlı şeyi benden uzaklaştıran ve bana esenlik veren Allah'a hamdolsun.*"[138] diye dua edilir.

---

[136]. Tam adı Abdülhâlık b. İsâ b. Ahmed b. Muhammed el-Abbâsî el-Hâşimî el-Bağdâdî olup devrindeki Hanbelîler'in imamıdır. Bazı eserleri şunlardır: *Ruûsü'l-Mesâil*, Şerhu'l-Müzheb, *Edebü'l-Fıkh*. Hicri 470 senesinde vefat etmiştir. (Bkz: *Tabakâtü'l-Hanâbile*, 2/237)

[137]. Tirmizî, 7. Hz. Âişe'nin hadisi.

[138]. İbni Mâce, 301. Hz. Enes'in hadisi.

İKİNCİ FASIL:
ABDEST ALMAK

Abdesti bozulan kişinin sürekli olarak taharetli kalması için yeniden abdest alması müstehaptır. (…) Abdullah b. Büreyde'nin babası şöyle anlatıyor: "Sabah olunca Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Bilâl'i çağırdı ve şöyle buyurdu: *'Ey Bilâl, benden önce cennete nasıl girdin? Cennete girince önümde senin hışırtını duydum!'* Bilâl şöyle cevap verdi: 'Ne zaman abdestim bozulsa abdest alıp iki rekât namaz kılarım.' Bunun üzerine Resûlullâh sallallahu aleyhi ve sellem şöyle dedi: *İşte bununla!"*[139]

Abdest almak isteyenin suyu kendisinin alması gerekir. Ömer b. Hattâb radıyallâhu anhın naklettiği şu hadisi rivâyet ettik: "*Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin abdest almak için su çektiğini gördüm ve hemen koşup onun için su çekmek istedim. Bana şöyle buyurdu: Yapma ey Ömer! Şüphesiz ki ben, namazım konusunda hiç kimsenin bana yardımcı olmasını istemem.*"[140]

Abdest alan kişinin öncelikle misvak kullanması ve bununla Allah'ı zikretmek için ağzını temizlemeye niyet etmesi gerekir. (…) Ebû Hureyre radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Ümmetime sıkıntı vermeyecek olsaydım her namazdan önce misvak kullanmalarını emrederdim.*"[141] Buhârî ve Müslim ise Huzeyfe radıyallâhu anhdan şu hadisi nakletmişlerdir: "*Resûlullâh sallallahu aleyhi ve sellem gece kalktığı zaman ağzını misvakla temizlerdi.*"[142]

Hz. Ebû Bekir radıyallâhu anhın rivâyet ettiği bir hadiste Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Misvak ağzı temizler ve Rabb azze ve celleyi hoşnut eder.*"[143] İbni Abbâs radıyallâhu anhümânın naklettiği bir hadiste ise Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Bana o derece misvak kullanmam emredildi ki bu hususta vahiy ineceğini zannettim.*"[144]

Her abdestten önce uyku, açlık veya kötü kokan bir yemek yemekten dolayı ağız kötü koktuğunda misvak kullanmak müstehaptır. Misvak Erâk ve zeytin ağacından veya hurma salkımından olur. Kuru olup suyla ıslatılıp yumuşatılır. Ağızda dağılan veya ağzı yaralayan bir şeyle dişleri

temizlemek mekruhtur. Parmakla veya bir bez parçasıyla dişler temizlense sünnet yerine getirilmiş olmaz. Bir görüşe göre ise sünnet sevabı elde edilmiş olur.

Abdest almaya oturulduğunda namaz, tavâf ve mushafa dokunmak gibi ancak abdestle mübah olan her iş için hadesten kurtulmaya veya temizlenmeye niyet edilir. Niyetin el yıkanırken yapılması müstehaptır. Ağza su alıp verirken yapılması da caizdir. Niyetten sonra besmele okunur. İki rivâyetin en doğrusuna göre besmele çekmek vaciptir. Diğerine göre ise sünnettir. Eller üç kere yıkanır. Gece uykusundan kalkılmışsa iki rivâyetten birine göre ellerin üç kere yıkanması vacip, diğerine göre sünnettir.

Sonra üç kere ağza ve üç kere de buruna su verilip temizlenir. İstenirse ağız ve burun tek bir avuç suyla, dilenirse ayrı ayrı su alınarak temizlenir. Oruçlu olmayanlar ağzı ve burnu yıkarken bunu etkili bir şekilde yaparlar. Sonra üç kere yüz yıkanır. Yüzün boylamasına sınırı saçların başladığı yerden çene altına kadardır. Enlemesine sınırı ise kulağın önündeki küçük çıkıntıdan diğerine kadardır. Eğer yüzde çok sık bir sakal varsa altını yıkamak vacip olmayıp hilâllenmesi müstehaptır. Ancak sakalın altındaki cilt görünüyorsa yanağın ve sakalın yıkanması gerekir.

Sonra kollar dirseklerle birlikte üç kere yıkanır. Sonra baş meshedilir. İki elle başın ön tarafından arkasına doğru meshedilip tekrar öne doğru getirilerek başlanılan yerde bitirilir. Kalan ıslaklıkla kulaklar meshedilir. Kulakların yeni bir suyla meshedilip edilmeyeceği hakkında iki farklı görüş vardır. İki görüşten en doğrusuna göre başın tamamını meshetmek vaciptir. Diğer görüşe göre başın çoğunu meshetmek vaciptir. İki görüşten en doğrusuna göre başın tekrar meshedilmesi müstehaptır. İki farklı görüşten en doğrusuna göre ensenin meshedilmesi müstehap değildir.

Sonra üçer kere topuk kemikleriyle birlikte ayaklar yıkanır. Topuk kemikleri ayağın yan tarafında çıkıntı yapan iki kemiktir. Ayaklar yıkanırken parmak araları hilâllenir. Elleri ve ayakları yıkarken sağdan başlanır.

Yukarıda anlattığımız sıralamaya uyarak abdest almak vaciptir. Bu sıralamaya uyulmazsa sahih olan görüşe göre abdest sahih olmaz. Bir başka görüşe göre sahihtir. Uzuvları yıkarken az bir süreliğine -bunun sınırı önce yıkadığı uzvun kurumayacağı bir süredir- ara vermek abdesti iptal etmez. Eğer söz konusu ara çok uzun ise iki görüşten en doğrusuna göre abdest geçersiz olur.

Abdest alırken çok fazla su kullanmak mekruhtur. (…) Übeyy b. Ka’b radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Abdestin Velehân adında bir şeytanı vardır. Ondan sakının!*”[145] (…) Abdullah b. Amr b. el-Âs radıyallâhu anhümâ şöyle anlatıyor: “*Resûlullâh sallallahu aleyhi ve sellem bir keresinde abdest alan Sa’d’ın yanından geçerken ona şöyle buyurdu: Bu ne israf ey Sa’d! Dedi ki, abdestte de israf olur mu? Şöyle buyurdu: Evet, bir akarsu kenarında olsan bile!*”[146]

Abdest aldıktan sonra uzuvları silip kurulamak müstehap değildir. Bunun mekruh olup olmadığı hakkında İmam Ahmed’den nakledilen iki görüş vardır. Abdest bitince şöyle dua etmek müstehaptır: “Allah’tan başka ilah olmadığına ve Hz. Muhammed’in O’nun kulu ve elçisi olduğuna şahitlik ederim.” Müslim’in, Ömer b. Hattâb radıyallâhu anhdan naklettiği efrad hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Sizden biri güzelce abdest alıp sonra ‘Allah’tan başka ilah olmadığına ve Hz. Muhammed’in O’nun kulu ve elçisi olduğuna şahitlik ederim.’ derse sekiz cennetin kapıları kendisine açılır.*” Hadisin bazı lafızlarında “*tek ve ortağı olmayan…*”[147] ifadesi geçmektedir.

Bazılarının, örneğin yüzü yıkarken “Allah’ım, birtakım yüzlerin kararacağı günde yüzümü ak eyle”; elleri yıkarken “Allah’ım, kitabımı sağımdan ver, solumdan ve arkamdan verme”; başı meshederken “Allah’ım, gölgenden başka bir gölgenin olmayacağı günde beni Arş’ının gölgesinde gölgelendir” ve ayakları yıkarken “Allah’ım, üzerinde ayakların kayacağı günde ayaklarımı Sırat üzerinde sabit kıl” şeklinde yaptıkları dualar hakkında bize göre sünnet sabit olmamıştır. Her ne kadar bu duaları okumakta bir beis olmadığı söylenmiş olsa da bu sebepten dolayı söz konusu duaları zikretmedik.

ABDESTİN VACİPLERİ VE SÜNNETLERİ

Abdestin vacipleri on tanedir: Niyet etmek, besmele çekmek, ağza su alıp vermek, burna su çekip sümkürmek, yüzü yıkamak, kolları yıkamak, başın tamamını meshetmek, ayakları yıkamak, sıralamaya uymak ve uzuvları ara vermeden art arda yıkamak.

Abdestin sünnetleri on tanedir: Elleri abdest alınacak kaba sokmadan önce yıkamak, misvak kullanmak, ağza ve burna su verirken mübalağa yapmak, sakalı hilâllemek, gözlerin içini yıkamak, sağdan başlamak,

kulakları yeni bir suyla meshetmek, enseyi meshetmek, parmak aralarını meshetmek ve her uzvu ikinci ve üçüncü kez yıkamak.

ABDESTİN FAZİLETLERİ

Müslim'in, Osmân b. Affân radıyallâhu anhdan naklettiği efrad hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kim güzelce abdest alırsa bütün günahları tırnaklarının altına varıncaya kadar bedeninden çıkıp gider.*"[148] Müslim'in, Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiği bir başka efrad hadiste Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Müslüman veya mümin bir kul abdest alıp yüzünü yıkadığı zaman yüzünden akan suyla veya suyun son damlasıyla birlikte gözüyle işlemiş olduğu bütün günahlar yüzünden çıkıp gider. Kollarını yıkadığı zaman kollarından akan suyla veya suyun son damlasıyla birlikte onlarla işlemiş olduğu bütün günahlar kollarından çıkıp gider. Ayaklarını yıkadığında ayaklarından akan suyla veya suyun son damlasıyla birlikte onlarla işlemiş olduğu bütün günahlar ayaklarından çıkıp gider. Böylece bütün günahlardan temizlenmiş olarak abdestini tamamlar.*"[149]

Yine, Müslim'in Amr b. Abese radıyallâhu anhdan naklettiği efrad hadislerden birinde şöyle geçmektedir: "*Dedim ki ey Allah'ın peygamberi, bana abdesti anlat. Şöyle buyurdu: Sizden biri abdest almaya başlar da ağzına su alıp çalkalar ve burnuna su çekip sümkürürse yüzünün günahları suyla birlikte sakalının yanlarından akıp gider. Sonra dirseklerine kadar kollarını yıkarsa kollarının günahları parmak uçlarından akıp gider. Sonra başını meshederse başının günahları suyla birlikte saçının yanlarından akıp gider. Sonra yüce Allah'ın emrettiği gibi ayaklarını topuklarına kadar yıkarsa ayaklarının günahları suyla birlikte parmak uçlarından akıp gider.*"[150]

Yine, Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan nakledilen efrad hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Allah'ın dereceleri yükselttiği ve günahları sildiği şeyi size söyleyeyim mi: Sıkıntılı durumlarda güzelce abdest almak, camilere çokça gitmek ve bir namazı kıldıktan sonra diğerini beklemek.*"[151]

Buhârî ve Müslim'in Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettikleri bir başka hadiste Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Muhakkak ki ümmetim kıyamet gününde abdestin etkisiyle*

yüzleri, elleri ve ayakları parlak ve nurlu bir şekilde çağırılacak. Sizden yüzündeki nurunu artırmaya gücü yeten bunu yapsın!”[152]

Abdest alan kişinin iki rekât namaz kılması müstehaptır. İkinci faslın başında Hz. Bilâl radıyallâhu anhın şu hadisini zikretmiştik: “*Ne zaman abdestim bozulsa abdest alıp iki rekât namaz kılarım.*” Buhârî ve Müslim’in Osmân b. Affân radıyallâhu anhdan naklettikleri bir hadiste Hz. Osmân’ın abdest aldıktan sonra şöyle dediği rivâyet edilmiştir: “*Resûlullâh sallallahu aleyhi ve sellem bu abdestim gibi abdest aldı ve şöyle buyurdu: Kim benim aldığım bu abdest gibi alıp vesveseye kapılmadan iki rekât namaz kılarsa geçmiş günahları affedilir.*”[153]

Müslim’in, Ukbe b. Âmir radıyallâhu anhdan naklettiği efrad hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Bir Müslüman güzelce abdest alıp kalbi ve yüzüyle kendini vererek iki rekât namaz kılarsa cennet ona vacip olur*.”[154]

FASIL

Abdesti bozan şeyler yedidir:

1- Gaz gibi temiz veya idrar ve kurtçuk gibi necis, az veya çok, nadir veya mutat olsun ön ve arkadan çıkan şeyler.

2- Bedenin diğer yerlerinden birtakım necis şeylerin çıkması. Çıkan şey idrar ve dışkı ise azıyla çoğu arasında abdesti bozması yönünden bir fark yoktur. Eğer bunlardan başka bir şey çıkarsa azı değil, çoğu abdesti bozar. Çoğundan kasıt kişinin gözüne aşırı görünendir.

3- Aklın veya bilincin gitmesi. Ancak oturarak, ayaktayken, rükû veya secde hâllerinde hafifçe uyuklamakla abdest bozulmaz. İmam Ahmed’in bir görüşüne göre rükû veya secde hâlinde uyuyan kimsenin abdesti her hâlükârda bozulur. Ondan nakledilen bir başka görüşe göre ise oturarak hafifçe kendinden geçmek haricinde her türlü uyku abdesti bozar.[155]

4- Şehvetle bir kadına temas etmek ve dokunmak. Temas edilen kadının abdestinin bozulup bozulmayacağı hakkında iki farklı görüş vardır.

5- Bir insanın; çocuk veya büyük, diri veya ölü olsun ön veya arka avret yerine dokunmak. Kolun penise dokunmasıyla abdestin bozulup bozulmayacağı hakkında iki farklı görüş vardır. İmam Ahmed hazretlerine göre ön veya arka avret yerine dokunmakla hiçbir şekilde abdest bozulmaz.

6- İki görüşten en ağır basanına göre, deve eti yemek de abdesti bozar. Deve sütü içenin abdestinin bozulması hakkında iki rivâyet vardır. Devenin ciğerini veya dalağını yiyen hakkında da iki farklı görüş mevcuttur.

7- Ölü yıkamak.

---

[139]. Ahmed, 22996; Tirmizî, 3689; İbni Ebî Şeybe, 12/150; İbni Hibbân, 7086, 7087; Taberânî, *Kebîr*, 1012; İbni Ebî Âsım, *Sünne*, 1269.

[140]. Ebû Ya'lâ, 231; Bezzâr, 260; Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, 1/237.

[141]. Buhârî, 887; Müslim, 252; Ebû Dâvûd, 46; Tirmizî, 22; Ahmed, 7853; Nesâî, 3042; İbni Mâce, 287.

[142]. Buhârî, 245; Müslim, 255.

[143]. Ahmed, 7, 62; Ebû Ya'lâ, 109, 110; Mirvezî, 108, 110.

[144]. İbni Ebî Şeybe, 1/171; Ahmed, 2125; Ebû Ya'lâ, 2330.

[145]. Ahmed, 21238; Tayâlisî, 547; İbni Mâce, 421; Tirmizî, 57; İbni Huzeyme, 122; İbni Adiyy, *Kâmil*, 3/923; Zıyâ, *Muhtâra*, 1247, 1249; Hâkim, 1/162; Beyhakî, 1/197.

[146]. Ahmed, 7065; İbni Mâce, 425.

[147]. Müslim, 234; Ahmed, 17314; İbni Ebî Şeybe, 1/3, 4; Ebû Avâne, 1/224; Tirmizî, 55; Beyhakî, 1/78; Nesâî, 141.

[148]. Müslim, 33, 245; Ahmed, 476; Bezzâr, 433; İbni Ebî Şeybe, 1/7; Ebû Avâne, 1/229.

[149]. Müslim, 244; Ahmed, 8020; Tirmizî, 2; Dârimî, 718; İbni Huzeyme, 4; İbni Hibbân, 1040; Beyhakî, 1/81.

[150]. Müslim, 832; Ahmed, 17019; Ebû Avâne, 1/386; Beyhakî, 1/81, 2/454; İbni Abdilberr, *Temhîd*, 4/53.

[151]. Müslim, 251; Ahmed, 8021; *Muvatta*, 1/161; İbni Hibbân, 1038; Beyhakî, 1/82.

[152]. Buhârî, 136; Müslim, 35, 246.

[153]. Buhârî, 6433; Müslim, 226, 227, 229.

[154]. Müslim, 234.

[155]. Mansûr el-Behûtî, Şerhu Münteha'l-İrâdât, 1/139.

GUSÜLLE İLGİLİ FASILLAR

GUSÜL ALMAYI GEREKTİREN HÂLLER

Guslü gerektiren hâller yedidir:

1- Spermin hızla ve zevk duyarak dışarı çıkması. Bir hastalık veya iç üşümesi sebebiyle çıkmışsa gusül almak gerekmez. Şehvet anında spermin harekete geçtiğini hissedip penisini tutan ve çıkmasına engel olan kişinin, iki görüşten en meşhur olanına göre gusül alması vacip olur. Gusül aldıktan sonra çıkarsa, gusülden sonra ortaya çıkan sperm kalıntısı hükmündedir. Böyle bir durumda ne olacağına dair üç görüş vardır. Bunlardan birincisine göre gusül almak gerekmez. İkincisine göre gusül almak gerekir. Üçüncüsüne göre ise idrar yapmadan önce sperm ortaya çıkmışsa gusül gerekir. Eğer idrardan sonra çıkmışsa gerekmez.

2- Penis başının kadının cinsel organı içine girmesi. Bütün hayvanların ve insanların diri veya ölüsünün ön veya arkası arasında bir fark yoktur.

3- Aslî veya mürted olsun bir kâfirin Müslüman olması. Ashâbımızdan Ebû Bekir'e[156] göre ise böyle bir durumda gusül almak müstehaptır.

4- Ölüm hâli. Bu sayılan dört madde erkek ve kadınlar için müşterektir. Kadınlara mahsus üç hâl daha vardır ki bunlarda da gusül almaları vacip olur: Hayız, nifas ve iki görüşten birine göre doğum yapmak.

GUSÜL NASIL ALINIR?

Gusül iki çeşittir: Mükemmel olan gusül ve yeterli olan gusül. Mükemmel olan gusülde on şey yapılır: Niyet, besmele çekmek, elleri üçer kere yıkamak, bedendeki necaset kalıntılarını temizlemek, abdest almak, başına üç avuç su döküp saç köklerini bu suyla ıslatmak, bedeninin kalan kısmını üç kere su dökerek yıkamak, eliyle vücudunu ovmak, gusle sağ tarafından başlamak, guslettiği yerden ayrılıp ayaklarını orada yıkamak. Çünkü ayaklarını yıkayıp sonra yere koyarsa onları yine yıkama ihtiyacı doğar ve ilk yıkadığı su boşa gitmiş olur.

Yeterli olan gusül ise şöyledir: Avret yerini yıkamak, niyet etmek, besmele çekmek, bütün vücudunu yıkamak. Ne kadar suyla yıkanırsa gusül geçerlidir. Yalnız gusülde bir sâ' (yaklaşık 4 litre) ve abdestte bir müdd (yaklaşık 1 litre) sudan azıyla yetinmemek müstehaptır.

MÜSTEHAP OLAN GUSÜL ÇEŞİTLERİ

Müstehap olan gusül çeşitleri on üçtür: Cuma günü, iki bayram günü, güneş ve ay tutulmasında, yağmur duasında, ölü yıkadıktan sonra gusletmek, ihtilâm olmaksızın ayılan deli ve baygın kimsenin gusletmesi, istihâze kanı görenin her namaz için gusletmesi, ihram için gusletmek, Mekke'ye girerken, Arafat'ta vakfedeyken, Müzdelife'de gecelerken, şeytan taşlamak için ve tavâf için gusletmek.

TEYEMMÜM

Su bulamayan ve yırtıcı bir hayvan, vücuttaki bir yara, içmek için ihtiyaç duymak veya çok yüksek fiyatla satılması gibi, suyu kullanmasına bir engeli bulunan kimsenin teyemmüm etmesi caizdir.

Vakti girmeden önce bir farz ibadet için teyemmüm etmek caiz değildir. Nafile bir ibadetin yasaklanmış olduğu vakitte de o nafile için teyemmüm edilmez. Teyemmüm edildiği zaman farz olan namaz kılınır ve vakit içerisinde daha önce kaçırmış olduğu namazlar kılınabilir. Vücudun bir kısmı sağlıklı bir kısmı yaralı ise sağlam olan yerler yıkanır, yaralı olanlar için teyemmüm edilir. Yanında bazı uzuvlarını yıkayacak miktarda su varsa onu kullanır ve suyun değmediği kısımlar için teyemmüm eder. Hangisinin pis olduğu bilinmeyen biri pis diğeri temiz iki kap su varsa her ikisini döküp teyemmüm edilir. Suyu bulma umudu olduğu sürece vaktin sonuna kadar teyemmümü ertelemek müstehaptır.

Teyemmüm yapmak için temiz ve üzerinde ele yapışacak tozları bulunan toprak tercih edilir. Söz konusu toprağa teyemmüm edilmesi caiz olmayan kireçtaşı karışmışsa içerisine birtakım temiz maddeler karışmış olan suyun hükmünü alır. Teyemmüm alırken farz olan bir namazı kılmaya niyet edilir. Nafile bir namazı kılmaya niyet edilse veya umumî niyet edilse o teyemmümle sadece nafile namaz kılmak caiz olur. Cünüp olan kişinin cünüplüğü ve hadesi kaldırmaya niyet etmesi, sonra besmele çekmesi, elinde yüzük varsa onu çıkarması, parmakları açık olarak ellerini bir kere toprağa vurup iki elinin parmaklarının iç taraflarıyla yüzünü ve avuç içleriyle ellerinin dışını meshetmesi gerekir. Ebu'l-Hattâb'ın belirttiğine göre İmam Ahmed'e göre sünnet olan teyemmüm şekli budur.

Kadı Ebû Ya'lâ ise şöyle demiştir: "Bu, caiz olan teyemmüm şeklidir. Sünnet olan teyemmüm şekli ise şöyledir: Elleri iki kere toprağa vurup birincisiyle bütün yüzün yıkanması gereken her yerini fazla zorlanmadan meshetmek, diğeriyle de dirseklere kadar kolları meshetmektir. Bunu yaparken sol elin parmaklarının iç tarafları sağ el parmaklarının dış tarafına

konulur sonra elin dış tarafından bileğe doğru gezdirilir. Bileğe gelince parmaklarının uçlarıyla kolun kenarından tutarak dirseğe doğru gezdirilir. Sonra avucun içiyle kolun iç tarafı meshedilir. Bunu yaparken başparmak kaldırılır. Bileğe gelince sağ elin başparmağının dış tarafı meshedilir. Sonra sağ elle, sol el aynı şekilde meshedilir. Sonra bir avuçla diğeri meshedilir ve parmak araları hilâllenir. Kollardan önce yüzün meshedilmesi ve iki görüşten birine göre bunları ara vermeden art arda yapmak vaciptir."

Temizliğin üçüncü kısmı ise görünen kirlerden temizlenmektir. Bunlar iki çeşittir: Birincisi giderilmesi gereken kirler, ikincisi ise kesilip koparılma suretiyle giderilen beden parçaları. Kirler sekiz kısımdır:

1- Saçlarda bulunan kir ve bit gibi şeylerdir. Dağınıklığı ortadan kaldırmak amacıyla bunların yıkamak, taramak ve yağlamakla temizlenmesi müstehaptır. Resûlullâh sallallahu aleyhi ve sellem saçlarına yağ sürer, tarar, böyle yapılmasını emreder ve şöyle buyururdu: "*İki günde bir yağ sürün*."[157] Anlatıldığına göre adamın biri saçı sakalı darmadağınık bir hâlde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin yanına girince şöyle buyurmuştur: "*Bu adamın saçlarını düzeltecek yağı yok muydu?*"[158]

2- Kulak kepçesinin kıvrımları arasında biriken kirler silinerek temizlenir. Kulak kanalı içerisinde biriken kirlerin ise hamamdan çıktıktan sonra dikkatle ve nazikçe temizlenmesi gerekir. Bunu çok sık yapmak bazen işitmeye zarar verebilir.

3- Burun içerisinde biriken sümük ve benzeri kirler buruna su alıp sümkürmek suretiyle giderilir.

4- Dişler ve dil çevresindeki sarı renk, misvak kullanmak ve ağzı suyla çalkalamak suretiyle giderilir.

5- Sakalda biriken kirler ve bulunabilecek bitler yıkamak ve taramakla giderilir. Resûlullâh sallallahu aleyhi ve sellem ne yolculukta ne de ikamette tarak ve kürdanı yanından ayırmaz[159] ve aynaya bakardı. Cahiller böyle yapmanın kınanmış olan süslenme sevgisinden kaynaklandığını zannederler. Oysa hiç de öyle değildir. Çünkü insan güzel görünmek ister ve buna niyet etmişse niyeti sahih ve doğrudur.

6- Parmakların dış tarafındaki boğumların kıvrımları arasındaki kirler giderilir.

7- Parmak mafsalları temizlenir. Çünkü buralarda da kir birikebilir.

8- Terlemek ve yoldan kaynaklanan tozlar sebebiyle bütün vücutta biriken kirler hamamda giderilir.

FASIL

Hamama girmekte bir beis yoktur. Çünkü Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin ashâbından bir kısmı hamama girmiştir. Ancak hamama giren kişinin avret yerlerini insanların bakışlarından ve dokunmasından koruması gerekir. Hamama girenin boş olan saatleri gözetip o saatlerde girmesi gerekir. Hiç şüphesiz böylesi daha korunaklıdır. Çünkü hamamda hayırlı ve dindar kimseler bir araya gelmiş olsalar bile hareket ederken peştamalları açılabilir ve birbirlerinin avret yerlerini görebilirler.

Hamama aşamalı olarak girmek gerekir. Sıcak yere en son girilmelidir. Özellikle sıcak suyu ihtiyaç duyulduğu kadar dökmek gerekir. Çünkü sıcak suyun külfeti daha çoktur. Sıcak suyun hararetini hissedince cehennemin sıcaklığını hatırlamalıdır. Kuşkusuz mümin bütün dünya işlerini düşünüp onlar vasıtasıyla âhireti hatırlar. Çünkü müminde galip olan hâl âhireti hatırlamaktır. Her kap, içerisinde ne varsa dışarıya onu sızdırır. Bir kumaşçı, marangoz, bina ustası ve dokumacı son derece iyi döşenmiş bir köşke girseler kumaşçının döşemelik kumaşlara bakıp onların kıymetini düşündüğünü, dokumacının elbiselerin dokumalarına baktığını, marangozun tavana ve bina ustasının duvarlara baktığını görürsün. Mümin de böyle olup bir karanlık görse kabrin karanlığını, korkutucu bir ses duysa sûra üfürüleceğini, bir nimet görse cennet nimetlerini ve bir azap görse cehennemin azabını hatırlar.

Hamamda selâm vermek sünnet değildir. Hamama güneş batmaya yakınken ve akşamla yatsı arasında girmek mekruhtur. Çünkü bu vakitlerde şeytanlar yayılmaya başlar. Keselenmekte bir beis olmamakla birlikte tellağın avret yerlerine dokunmasına müsaade edilmez. *Laktu'l-Menâfi'* adlı kitapta tıp yönünden hamamda kullanılabilecek birçok faydalı şeyi zikrettim. Bu kitap onun yeri değil. O kitaba bakılsın.

FASIL

Kesilip koparılmak suretiyle giderilen vücut kısımları aynı şekilde sekiz tanedir:

1- Saçlar. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem saçlarını sadece hacda tıraş ederdi. Ashâbı da böyle yaparlardı. Onlardan sonra gelen âlimlerin çoğu da öyle yaptılar. Saç kesmenin mekruh olup olmadığı hususunda İmam Ahmed hazretlerinden nakledilen görüşler farklıdır. Saçın bir kısmını kesip bir kısmını bırakmak suretiyle yapılan tıraş mekruhtur.

2- Bıyıklar. Bu hususta Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Bıyıkları kısaltınız.*”[160] Söz konusu kısaltma, bıyıkları son derece kısa kesmekle olur. İranlılar bıyıklarını uzatıp sakallarını kısalttıkları için Resûlullâh sallallahu aleyhi ve sellem bunun tam aksini yapmayı emrederek şöyle buyurmuştur: “*Bıyıkları kısaltınız ve sakalları uzatınız.*” Bıyıkları kökten tıraş etmek ise mekruhtur.

3- Koltukaltı kılları. Bunları kesmek müstehaptır. İmam Şâfiî hazretleri bu hususta şöyle derdi: “Ben koltukaltı kıllarının kesilmesinin sünnet olduğunu bilmiyorum. Ancak ben bunu yapamıyorum. Maksat temiz olmaksa koltukaltı kıllarını kireçtaşı veya ustura yardımıyla koparmak caizdir.”

4- Avret yerindeki kıllar. Buradaki kılları ustura veya kireçtaşı ile tıraş edip gidermek müstehaptır. Kırk günden fazla bekletilmez.

5- Tırnakları kesmek. Tırnakları kesmek hem görünüşü güzelleştirir hem de pisliği giderir. Rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem tırnaklarını keserken sağ elinin işaret parmağından başlar ve serçe parmağına kadar keser, sonra sol elinin serçe parmağından başlayıp başparmağına kadar tırnaklarını kestikten sonra en son olarak sağ başparmağının tırnağını keserdi.[161]

Bu rivâyet eğer ondan sabit olmuşsa önce el tırnaklarını kesmiş demektir. Çünkü el ayaktan daha şereflidir. Sağdan başlamış olması, sağın soldan daha şerefli olması sebebiyledir. Önce işaret parmağından başlamasının sebebi, tevhide işaret eden parmak olmasıdır. Sonra onun sağındaki parmaklardan devam etmesinin sebebi, temizlik ve diğer işlerde sağdan devam etmenin müstehap olmasıdır. Sonra bir el diğeri üzerine konulduğu zaman bir daire hükmünde olur ve dairenin sıralaması da sol elin serçe parmağından başlanmasını gerektirir.

Ayak parmaklarında ise hilâllemede olduğu gibi en güzeli sağ ayağın serçe parmağından başlayıp sol ayağın serçe parmağıyla tamamlamaktır. Çünkü ayakta işaret parmağı yoktur.

Bütün bu sırları âlimler ilk başta bilemezler. Bunları ancak peygamberler nübüvvet nuruyla idrak ederler, sonra da miras bırakan ile vâris arasındaki faziletin tahakkuk etmesi için âlimler o sırların mânâlarını ortaya çıkarırlar. Çünkü miras bırakan malın sahibidir ve onu bizâtihi kendisi elde etmiştir. Vâris ise başlangıçta o malı kendisi kazanmamış, sadece onu sahibinden almıştır.

6- Göbek kordonu. Bu kordon çocuk doğduktan sonra kesilir.

7- Sünnet derisi. Bazı âlimler sünnet olmanın sünnet olduğu görüşünü benimsemişlerdir. Bize göre sünnet olmak vaciptir. Kadını sünnet ederken aşırıya kaçmamak gerekir. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem kadınları sünnet eden Ümmü Atıyye radıyallâhu anhâya şöyle buyurmuştur: "*Sünnet derisinin bir miktarını bırak, fazla bitkin düşürme! Çünkü böylesi yüz için daha etkili ve koca için daha zevk vericidir.*"[162]

Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin mülâhaza ettiği din ve dünya maslahatlarına bak da bütün mükemmelliklerin ona verildiğini anla.

8- Sakalın uzun olan bölümü. İbni Ömer radıyallâhu anhümâ, sakallarını avuçlarına alıp avuçlarından taşan kılları kesenler arasındaydı. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin "*Sakalları uzatın.*" emrinden dolayı bazıları bunu mekruh saymıştır. Fakat en doğrusu birinci görüştür. Çünkü sakalı uzatmanın da bir sınırı olması gerekir ki kişinin şekli bozulup çirkinleşmesin.

FASIL

İnsanın saç ve sakalında çıkan beyaz kılları koparması mekruhtur. Sünnet olan bunları boyamaktır. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem beyaz kılların değiştirilmesini emretmiştir. Zübeyr, Abdurrahmân b. Avf, İbni Ömer, Ebû Hureyre, Enes, Hz. Âişe ve Esmâ -radıyallâhu anhüm- Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğunu rivâyet etmişlerdir: "*Beyaz kılları değiştirin.*"[163]

Diğer bir rivâyette ise şöyle geçmektedir: "*Yahudiler'e ve Hıristiyanlar'a benzemeyin.*" Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem saç ve sakalın beyaz kıllarını boyamayı emretmiştir. Ebû Hureyre radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Yahudiler ve Hıristiyanlar saçlarını ve sakallarını boyamazlar. Onlara muhalefet edin.*"[164] İbni Abbâs radıyallâhu anhümânın naklettiği bir hadiste Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Saç ve sakalları boyayın. Çünkü melekler müminin saç ve sakalını boyamasına sevinirler.*"[165] İmam Ahmed b. Hanbel'in oğlu Salih hazretleri şöyle anlatıyor: "Babamın yanına saçını sakalını boyamış bir adam girince şöyle dedi: Ben kişinin bir sünneti ihya ettiğini görünce seviniyorum."[166]

Saçın ve sakalın neyle boyanacağına gelince, bazıları kına ve ketem (siyaha yakın renk veren bir bitki) ile beyazlaşmış olan saç ve sakallarını

boyarlardı. (…) Osmân b. Abdullah b. Mevhib şöyle anlatıyor: “Bir keresinde Ümmü Seleme radıyallâhu anhânın yanına gittik. Bize Resûlullâh sallallahu aleyhi ve sellemin kına ve ketem ile boyanmış bir saç telini gösterdi.”[167]

Ebû Rimse radıyallâhu anh şöyle rivâyet etmiştir: “Resûlullâh sallallahu aleyhi ve sellem kına ve ketem ile saç ve sakalını boyardı.”[168] Hz. Ebû Bekir es-Sıddîk, Hz. Ömer b. Hattâb, Ebû Ubeyde ve Vâsile -radıyallâhu anhüm- hep böyle yaparlardı. Diğer bazıları ise bu iş için sadece kına kullanırlardı. (…) Ebû Rimse radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: “*Bir keresinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin yanına gittim ve sakalını kınaya bulamış olduğunu gördüm.*”[169] Hz. Ömer b. Hattâb, Suheyb, Ebû Hureyre, Abdullah b. Ebî Evfâ ve Enes b. Mâlik’in -radıyallâhu anhüm- kına kullandıklarını daha önce nakletmiştik. Tâbiinin büyükleri de böyle yapmışlar, onlardan sonra gelen Muhammed b. el-Hanefiyye, Atâ, İbn Sîrîn, Amr b. Dînâr, Cafer b. Muhammed, Mansûr b. Mu’temir, İbn Mehdî, Ebû Süleymân ed-Dârinî, İmam Şâfiî, İmam Ahmed b. Hanbel ve başka birçokları kına kullanmışlardır.

Diğer bazıları da saçlarını ve sakallarını sarıya boyamışlardır. (…) Ubeyd b. Cüreyc şöyle anlatıyor: “Bir keresinde Abdullah b. Ömer radıyallâhu anhümâya dedim ki ey Abdurrahmân’ın babası, sakalını sarıya boyadığını gördüm? Bana şöyle dedi: Ben Resûlullâh sallallahu aleyhi ve sellemin sakalını sarıya boyadığını gördüm. Bu yüzden sakalımı sarıya boyamayı seviyorum.”[170] Zeyd b. Eslem hazretleri Ubeyd’in şöyle dediğini nakletmiştir: “İbni Ömer’in sakalını sarıya boyadığını gördüm ve neden öyle yaptığını sordum. Bana şöyle cevap verdi: Ben Resûlullâh sallallahu aleyhi ve sellemin sakalını sarıya boyadığını gördüm.”[171] Hz. Osmân b. Affân, Muâviye, İbni Ömer, Mikdâd, İbni Abbâs, Mugîre b. Şu’be, Enes, Sehl b. Sa’d, Câbir b. Abdullah ve başkaları -radıyallâhu anhüm- böyle yaparlardı.

Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Abdullah b. Cafer, Sa’d b. Ebî Vakkâs, Ukbe b. Âmir, Mugîre b. Şu’be, Cerîr b. Abdullah -radıyallâhu anhüm- gibi bazı kimseler de saç ve sakallarını siyaha boyarlardı. Hz. Osmân b. Affân’ın da böyle yaptığını rivâyet ettik. Tâbiînin büyüklerinden bazıları ve onlardan sonra gelenlerden Amr b. Osmân b. Affân, Ali b. Abdullah b. Abbâs, Mûsâ b. Talha, Ebû Seleme b. Abdurrahmân, Zührî, Hişâm b. Abdülmelik, Mansûr, Abdullah b. Mu’temir, Haccâc b. Ertaa, Muhammed b. İshâk, İbni

Ebî Leylâ, Eyyûb es-Sahtiyânî, Ebû Ubeyd el-Kâsim b. Selâm ve benzerleri de böyle yaparlardı.

Saç ve sakalı siyaha boyamak ancak kandırma maksadıyla yapıldığında mekruh olur. Bu maksat yoksa böyle yapmada bir beis yoktur.

---

[156]. Tam adı Ebû Bekr Abdülaziz b. Ca'fer b. Ahmed b. Yezdâd el-Bağdâdî olup "Gulâmü'l-Hallâl" diye bilinir. Bazı eserleri şunlardır: *eş-Şâfî*, *Tenbîh*, *Zâdü'l-Müsâfir*. Hicrî 363 senesinde vefat etmiştir. (Bkz: *Tabakâtü'l-Hanâbile*, 2/120)

[157]. Zebîdî, İthâfü's-Sâdeti'l-Müttakîn adlı eserinde (2/626) şöyle diyor: "İbni Salâh'ın zikrettiğine göre bu sözün bir aslı yoktur. Nevevî de bilinmediğini söylemiştir."

[158]. Zebîdî, İthâf, 2/627.

[159]. Zebîdî, İthâf, 2/628.

[160]. Buhârî, 5893; Müslim, 52, 259; Nesâî, 9294; İbni Ebî Şeybe, 8/564; Tirmizî, 2763; Ahmed, 4654. İbni Ömer'in hadisi.

[161]. İnsâf, 1/252, 253.

[162]. Taberânî, 8137; Hâkim, 3/525. Dahhâk b. Kays'ın hadisi.

[163]. Ahmed, 1415, 13588, 26956; Nesâî, 8/137; Tirmizî, 1752; Beyhakî, 7/311, 9/121; Bezzâr, 2980; İbni Hibbân, 3208; Taberânî, 24/237; Hâkim, 3/46.

[164]. Buhârî, 5899; Müslim, 80, 2603.

[165]. Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, 1/66. Aclûnî bu hadisin yalan ve uydurma olduğunu zikretmiştir.

[166]. İnsâf, 1/264.

[167]. Buhârî, 5896, 8598; Ahmed, 26535; İbni Mâce, 3623; Taberânî, 23/765.

[168]. Ahmed, 17497; Taberânî, 22/726; Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, 1/238.

[169]. Ebû Dâvûd, 4208.

[170]. Buhârî, 166, 5851; Müslim, 25, 1187.

[171]. A.g.e, aynı yer.

NAMAZIN SIRLARI VE ÖNEMLİ MESELELERİ KİTABI

Rüşvet verilecek bir kapıcısı, kapısına gidilecek bir veziri ve kendisine sırrını açanlara veya rızk isteyenlere kapalı bir kapısı bulunmayan Allah'a hamd olsun. Dileyen namaz kılarak O'nun dergâhına girer. Namaz için evler hazırlamış, orada nafile namaz kılanları sevmiş ve farz namazları kılmayanlardan hoşlanmamıştır: "*Namaz, müminler üzerine vakitleri belli bir farzdır.*" (Nisâ, 4/103) Secde ettiğinde O'na yakın olanların hamd ettiği gibi O'na hamd ederim. Araplar'ın ve Arap olmayanların en şereflisi olan elçisi Hz. Muhammed'e, onun ashâbına ve bağlılarına bir farzın vakti girip kılınması farz olduğu (dünya durduğu) sürece salât ve çokça selâm ederim.

Şüphesiz ki namaz dinin direği ve ibadetlerin en güzelidir. Biz burada müride gerekli olan namazın zahirî amellerinden ve bâtınî sırlarından söz edecek; huşû, ihlâs ve niyet hakkında açıklanması uygun olan gizli mânâların inceliklerini açıklayacağız. Namazla ilgili nadir teferruatlar ve şaz vakalar fıkıh kitaplarından öğrenilebilir. Biz bu bölümü yedi bâp hâlinde ele aldık:

Birinci bâp: Namazların faziletleri
İkinci bâp: Namazların zahirî amellerinin tafsili
Üçüncü bâp: Namazların bâtınî amellerinin tafsili
Dördüncü bâp: İmamet ve rehberlik
Beşinci bâp: Cemaatle namaz kılmak ve bunun âdâbı
Altıncı bâp: Genel ihtiyaç hâline gelmiş çeşitli meseleler
Yedinci bâp: Nafile namazlar.

BİRİNCİ BÂP:
NAMAZ, RÜKÛ, SECDE, CEMAAT, EZAN VE BENZERLERİNİN FAZİLETLERİ

EZANIN VE MÜEZZİNLERİN FAZİLETİ

Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "(İnsanları) *Allah'a çağırandan daha güzel sözlü kim vardır?*" (Fussılet, 41/33) Bir görüşe göre burada sözü edilenler müezzinlerdir. (…) Ebû Hureyre radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Namaz için ezan okunduğu zaman şeytan dönüp kaçar ve ezanı duymamak için yellenir. Ezan bittiğinde geri gelir. Namaz için kamet getirildiği zaman dönüp kaçar. Kamet bitince geri gelir ve kişin kalbine veya nefsine vesvese vererek 'şunu, şunu hatırla' der ve namazdan önce aklında olmayan şeyleri hatırlatır. Sonunda kişi kaç rekât namaz kıldığını bilemez hâle gelir.*"[172]

Müslim'in, Hz. Câbir radıyallâhu anhdan naklettiği efrad hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Müezzin ezan okuduğu zaman şeytan Ravhâ'ya* (Medine'den 36 mil uzaklıkta bir yer) *kadar kaçar.*"[173]

(…) Hz. Muâviye radıyallâhu anhın naklettiği bir hadiste Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Şüphesiz ki müezzinler kıyamet gününde insanların en uzun boyunluları olacaklardır*."[174]

İbni Ömer radıyallâhu anhümânın Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemden rivâyet etmiş olduğu bir hadis de şudur: "*Kim yedi sene müezzinlik yaparsa Allah onu cehennemden azat eder.*"[175]

EZANI YÜKSEK SESLE OKUMAK

(…) Ebû Sa'saa el-Mâzinî'nin anlattığına göre Ebû Saîd el-Hudrî radıyallâhu anh kendisine şöyle söylemiştir: "Senin koyunları ve kırda yaşamayı sevdiğini görüyorum. Koyunlarının arasında veya kırdayken ezan okuduğun zaman yüksek sesle oku. Çünkü ezan okuyanın sesini işiten cinler, insanlar ve her çeşit varlık kıyamet gününde onun lehine şahitlik edecektir. Bunu Resûlullâh sallallahu aleyhi ve sellemden işitmiştim."[176]

Ebû Dâvûd'un Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiği bir hadiste ise Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Sesinin*

ulaştığı yere kadar müezzinin günahları bağışlanır ve canlı cansız her şey onun lehine şahitlik eder.”[177]

MÜEZZİNİN SÖYLEDİĞİ CÜMLELERİ TEKRARLAMAK

(…) Ebû Saîd el-Hudrî radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Ezanı duyduğunuz zaman müezzinin söylediklerini söyleyin.*”[178]

Müslim’in, Hz. Ömer b. Hattâb radıyallâhu anhdan naklettiği efrad hadislerden birinde Resûlullâh sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Müezzin ‘Allahu Ekber Allahu Ekber’ dediği zaman sizden biri ‘Allahu Ekber Allahu Ekber’; müezzin ‘Eşhedü en lâ ilâhe illallah’ dediği zaman ‘Eşhedü en lâ ilâhe illallah’; müezzin ‘Eşhedü enne Muhammeden Resûlullâh’ dediği zaman ‘Eşhedü enne Muhammeden Resûlullâh’; müezzin ‘Hayye ale’s-salâh’ dediği zaman ‘Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh’; müezzin ‘hayye ale’l-felâh’ dediği zaman ‘Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh’; müezzin ‘Allahu Ekber Allahu Ekber’ dediği zaman ‘Allahu Ekber Allahu ekber’; müezzin ‘Lâ ilâhe illallah’ dediği zaman kalpten ‘Lâ ilâhe illallah’ derse cennete girer.*”[179]

EZANDAN SONRA OKUNACAK DUALAR

(…) Câbir b. Abdullah radıyallâhu anhın naklettiğine göre Resûlullâh sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Kim ezanı duyduktan sonra ‘Ey bu kâmil duanın ve kılınan namazın Rabbi olan Allah’ım, Hz. Muhammed’e vesileyi ve fazileti ver ve onu vaat etmiş olduğun övülmüş makama ulaştır.’ diye dua ederse kıyamet günü ona şefaatim helâl olur.*”[180]

Müslim’in, Abdullah b. Amr radıyallâhu anhümâdan nakletmiş olduğu efrad hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Müezzini işittiğiniz zaman onun söylediğini söyleyiniz ve sonra da bana salât ediniz. Çünkü bana bir kez salât edene Allah karşılığında on kez salât eder. Sonra Allah’tan bana vesile makamını vermesini isteyiniz. Vesile cennette öyle bir makamdır ki ancak Allah’ın bir kuluna aittir. O kulun ben olacağımı umuyorum. Kim vesile makamının bana verilmesini isterse şefaatim ona helâl olur.*”[181]

EZAN İLE KAMET ARASINDA DUA ETMEK

(…) Enes radıyallâhu anhın naklettiğine göre Resûlullâh sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Şüphesiz ki ezan ile kamet arasında yapılan dua geri çevrilmez. O hâlde dua ediniz.*”[182]

(…) Enes b. Mâlik radıyallâhu anhın naklettiğine göre Resûlullâh sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Ezan okunduğunda gök kapıları açılır ve dualar kabul edilir.*”[183]

CAMİLERİN FAZİLETİ

(…) Hz. Osmân b. Affân radıyallâhu anhın naklettiğine göre Resûlullâh sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Kim Allah için bir cami inşa ederse Allah onun için cennette benzeri bir ev inşa eder.*”[184]

Müslim’in, Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiği efrad hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Allah’ın en sevdiği yer beldelerin camileri, en sevmediği yer de çarşılarıdır.*”[185] Mâlik b. Dînâr hazretleri şöyle diyor: “Küçük abdest ihtiyacı olmasaydı camiden dışarı çıkmazdım!”

CAMİLERE GİDERKEN ATILAN ADIMLARIN FAZİLETİ

Buhârî ve Müslim’in Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan nakletmiş oldukları bir hadiste Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Kim bir camiye gider veya gelirse her gidiş veya gelişinde Allah onun için cennette bir konak hazırlar.*”[186]

Müslim’in, Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiği efrad hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Kim evinde güzelce abdest alıp Allah’ın farzlarından birini eda etmek için Allah’ın evlerinden birine yürüyüp giderse attığı adımlardan biri bir günahını siler, diğeri onu bir derece yükseltir.*”[187] Bir başka lafızda şöyle ifade edilmiştir: “*Atmış olduğu her adım karşılığında Allah ona bir iyilik sevabı yazar, bir derece yükseltir ve bir günahını siler.*”[188] İbni Mes’ûd radıyallâhu anh şöyle söylemiştir: “Bu yüzden biz mescide giderken sık adım atarak yürürdük.”

Müslim’in, Übeyy b. Ka’b radıyallâhu anhdan naklettiği efrad hadislerden birinde şu ifade geçmektedir: “*Aramızda evi mescide en uzak olan bir adam vardı. Cemaatle namazı hiç kaçırmazdı. Ona; karanlıkta ve öğle sıcağında binebileceğin bir eşek satın alsan iyi olmaz mı, diye sorulunca şöyle dedi: ‘Evimin mescidin yanında olmasını istemem. Ben, mescide gidiş ve*

dönüşümün sevap olarak yazılmasını isterim.' Bunun üzerine Resûlullâh sallallahu aleyhi ve sellem ona şöyle buyurdu: Allah bunların hepsini sana verdi."[189]

İbni Abbâs radıyallâhu anhümâ şöyle anlatıyor: "Ensâr'ın evleri mescide uzaktı. Bu yüzden taşınıp mescide yakın olmak istediler. Bunun üzerine '*Onların yaptıkları her işi, bıraktıkları her izi yazarız.*' (Yâsîn, 36/12) âyeti indi. Dediler ki vazgeçtik, olduğumuz yerde kalacağız."[190]

(…) Ebû Hureyre radıyallâhu anhın rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kim güzelce ve sünnetlerine riayet ederek abdest aldıktan sonra sadece orada namaz kılmak niyetiyle camiye giderse gurbette olan kişinin eve dönmesiyle ailesinin sevindiği gibi Allah onun gelişine sevinir ve ona nihayetsiz ikramda bulunur.*"[191]

CAMİDEKİ BİRİNCİ SAFIN FAZİLETİ

(…) Ebû Hureyre radıyallâhu anhın naklettiğine göre Resûlullâh sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*İnsanlar ezana icabet etmenin ve birinci safın faziletini bilmiş olsalar ve sonra bu konuda kura çekmekten başka çare bulamasalardı elbette bunun için kura çekerlerdi.*"[192]

FARZ NAMAZLARIN FAZİLETİ

Yüce Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır: "*Namaz müminler üzerine vakitleri belli bir farzdır.*" (Nisâ, 4/103) (…) Ebû Hureyre radıyallâhu anhın rivâyet ettiğine göre Resûlullâh sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Sizden birinizin kapısının önünde bir nehir aksa ve günde beş kere onunla yıkansa kirinden eser kalır mı? Dediler ki, kirinden hiçbir eser kalmaz. Bunun üzerine şöyle buyurdu: Beş vakit namaz da buna benzer; Allah onlar sayesinde bütün günahları siler*."[193]

Hz. Câbir radıyallâhu anhın naklettiği bir hadiste Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Beş vakit farz namaz birinizin kapısının önünde akan ve onunla günde beş kere yıkandığı bir nehre benzer.*"[194]

Müslim'in, Hz. Osmân radıyallâhu anhdan naklettiği efrad hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kim namaz kılmak için güzelce abdest alıp yürüyerek farz namaz için camiye gider ve insanlarla birlikte onu kılarsa Allah günahlarını bağışlar.*"[195]

Aynı hadisi bir başka lafızla Hz. Osmân radıyallâhu anhdan şöyle nakletmiştir: “*Bir mümin, farz namazlardan birinin vakti gelince güzelce abdest alıp huşûunu ve rükûsunu tam yaparsa büyük günah işlemedikçe bu kıldığı namaz geçmiş günahlarına kefaret olur. Bu her zaman böyledir.*”[196]

Hadis, Müslim tarafından bir başka lafızla şöyle nakledilmiştir: “Bir Müslüman temizlenip Allah’ın kendisine farz kıldığı tahareti tam yaparak bu beş vakit namazı kılarsa namaz aralarında işlemiş olduğu günahlar silinir.”[197]

Ubâde b. Sâmit radıyallâhu anhın naklettiği bir hadiste Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Kim güzelce abdest aldıktan sonra namaza kalkar, rükûsunu, secdelerini ve kıraatini eksiksiz olarak yaparsa kıldığı namaz ona şöyle der: ‘Beni muhafaza ettiğin gibi Allah da seni muhafaza etsin!’ Sonra kıldığı namaz ışık ve nur saçarak göğe yükseltilir. Gök kapıları ona açılır ve sonunda Allah’ın huzuruna çıkarak sahibine şefaatçi olur. Namazın abdestini, rükûsunu, secdelerini ve kıraatini eksik yaparsa kıldığı namaz ona şöyle der: ‘Beni zâyi ettiğin gibi Allah da seni zâyi etsin!’ Sonra namazı karanlık bir şekilde göğe yükseltilir ve gök kapıları ona kapatılır. Eski bir elbisenin katlandığı gibi katlanıp dürülür ve sahibinin yüzüne atılır.*”[198]

CEMAATLE NAMAZ KILMANIN FAZİLETİ

(…) Ebû Hureyre radıyallâhu anhın rivâyet ettiğine göre Resûlullâh sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Kişinin cemaatle kıldığı namaz, evinde ve dükkânında kıldığı namazdan yirmi küsur derece daha faziletlidir.*”[199]

(…) İbni Ömer radıyallâhu anhümânın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Cemaatle kılınan namaz tek başına kılınan namazdan yirmi yedi derece daha üstündür.*”[200] Abdullah b. Mes’ûd radıyallâhu anh şöyle demiştir: “Yarın Müslüman olarak Allah’ın huzuruna çıkmak isteyen kimse ezan okunan camilerde beş vakit namazı kılmaya baksın. Çünkü bu namazlar sünen-i hüdâdır. Yüce Allah peygamberinize sünen-i hüdâyı vermiştir. Evinde bir namaz kılma yeri olmayan kimse yok! Şu cemaate gelmeyen kişi gibi namazları evinizde kılarsanız peygamberinizin sünnetini terk etmiş olursunuz. Peygamberinizin sünnetini terk ederseniz dalâlete düşersiniz. Ben, münafıklığı belli olan münafıklardan başka hiç kimsenin cemaatten geri kaldığını görmedim.

Hatta ben iki kişinin koltuğuna girip saftaki yerine kadar götürülen adamları gördüm.”[201]

Buhârî ve Müslim’in Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettikleri bir hadiste Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Münafıklara en ağır gelen namaz yatsı ve sabah namazıdır. Eğer onlar bu iki namazın ecrini bilmiş olsalardı sürünerek de olsa bu namazları kılmaya gelirlerdi. Ezanın okunmasını ve namazın kılınmasını isteyip sonra bir adama insanlara imamlık etmesini emretmeyi, sonra da ellerinde odun demetleri bulunan birtakım adamlarla gidip namaza gelmeyen bazı kimselerin evlerini yakmayı ciddi bir şekilde içimden geçirdim.*”[202]

(…) Hz. Osmân b. Affân radıyallâhu anhın rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Kim yatsı namazını cemaatle kılarsa gecenin yarısını namazla geçirmiş gibi olur. Kim de yatsı ve sabah namazlarını cemaatle kılarsa gecenin tamamını namazla geçirmiş gibi olur.*”[203]

Selef-i sâlih cemaatler namaz kılmaya çok önem verirlerdi. Saîd b. Müseyyeb’in şu sözünü rivâyet ettik: “Otuz yıldır her ezan okunduğunda camiye gidiyorum.”

SECDE ETMENİN FAZİLETİ

(…) Ma’dân b. Talha el-Ya’merî şöyle anlatıyor: “Bir keresinde Resûlullâh sallallahu aleyhi ve sellemin azatlısı olan Sevbân radıyallâhu anh ile karşılaştım ve ona şöyle sordum: ‘Allah’ın beni cennete koyacağı (veya Allah’ın en sevdiği) ameli bana söyle.’ Sustu. Sonra yeniden aynı soruyu sordum. Sustu. Üçüncü kez sorduğumda şöyle anlattı: Ben de aynı şeyi Resûlullâh sallallahu aleyhi ve selleme sormuştum ve bana şöyle cevap vermişti: ‘Çok secde et! Çünkü Allah’a ettiğin her bir secde ile Allah seni bir derece yükseltir ve bir günahını siler.’ (Ma’dân anlatmaya devam ediyor) Sonra Ebu’d-Derdâ ile karşılaştım ve aynı şeyi ona da sordum. O da bana Sevbân’ın söylediği şeyi söyledi.”[204]

Müslim’in, Rebîa b. Ka’b radıyallâhu anhdan naklettiği efrad hadislerden birinde şu ifade geçmektedir: “*Ben, Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem ile geceyi geçiriyordum. Ona abdest suyunu ve ihtiyacı olan şeyleri getirdiğimde bana ‘Bir şey iste’ buyurdu. Ben de dedim ki, cennette seninle birlikte olmayı istiyorum. Bundan başka bir şey iste, buyurunca tek*

isteğimin bu olduğunu söyledim. Bunun üzerine şöyle buyurdu: O hâlde çok secde etmek suretiyle nefsine karşı bana yardımcı ol!”[205]

Yine, Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan nakledilen efrad hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Âdemoğlu secde ettiği zaman şeytan yanından ayrılıp ağlamaya başlar ve şöyle der: Yazıklar olsun bana! Âdemoğluna secde etmesi emredildi ve secde edip cenneti kazandı. Bana da secde etmem emredildi, secde etmedim ve cehennemi hak ettim*.”[206]

Yine, Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan nakledilen bir başka efrad hadiste Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Kulun Allah’a en yakın olduğu hâl secde hâlidir. Öyleyse secdede çok dua edin.*”[207]

Hz. Ömer b. Hattâb radıyallâhu anh şöyle söylemiştir: “Üç şey olmasaydı Allah’a kavuşmuş olmayı isterdim: Alnımı Allah için secdeye koymak; iyi hurmaların kötüsünden seçildiği gibi, hoş sözlerin seçilip konuşulduğu meclislerde oturmak ve Allah yolunda yürümek.”

Hz. Ka’b radıyallâhu anh şöyle söylemiştir: “Secde ettiği sürece kulun günahları silinir.” Abdullah b. Abbâs’ın oğlu Ali radıyallâhu anhümâ her gün bin kere secde ederdi ve bu yüzden kendisine “seccâd/çok secde eden” adı verilmişti.

Saîd b. Cübeyr hazretleri şöyle demiştir: “Yapamadığım secdeler hariç dünyadaki hiçbir şeye üzülmüyorum!”

NAMAZDA HUŞÛLU OLMANIN VE BAŞKA BİR ŞEY DÜŞÜNMEMENİN FAZİLETİ

Az önce zikrettiğimiz gibi, Hz. Osmân radıyallâhu anhın naklettiği hadiste Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Bir mümin farz namazlardan birinin vakti gelince güzelce abdest alıp huşûunu ve rükûsunu tam yaparsa büyük günah işlemedikçe bu kıldığı namaz geçmiş günahlarına kefaret olur.*”

Diğer bir hadiste ise Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Kim aklına başka bir şey getirmeden iki rekât namaz kılarsa bağışlanır.*”[208] Ukbe b. Âmir radıyallâhu anhdan da buna benzer bir hadis zikretmiştik.

(…) Zeyd b. Hâlid el-Cühenî radıyallâhu anhın naklettiği bir hadiste Resûlullâh sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Kim dalgın*

olmaksızın iki secde yaparsa Allah geçmiş günahlarını bağışlar.”[209]

İbni Abbâs radıyallâhu anhümâ şöyle söylemiştir: “Tefekkürle yapılan iki orta yollu secde, dalgın bir kalple bütün geceyi namazla geçirmekten daha iyidir.”

İbni Zübeyr radıyallâhu anh namaza başladığı zaman huşûdan bir kürdan gibi olurdu. Secde ettiği zaman serçeler sırtına konar ve onu bir duvar kalıntısı zannederlerdi. Bir gün yine Hicr’de (Hicr-i İsmail veya Hatim) yanında namaz kılıyordu. O sırada bir mancınık taşı geldi ve elbisesinin bir kısmını yırttı ama o yerinden ayrılmadı.”

Meymûn b. Câbân şöyle anlatıyor: “Müslim b. Yesâr’ın namaz kılarken asla başka bir yere dönüp baktığını görmedim. Bir keresinde mescidin bir tarafı yıkılmış ve orada bulunanlar bundan dolayı korkup kaçmışlar, oysa o mescitte namazına devam edip hiçbir yere gitmemişti.”

Oğlu Abdullah, Müslim b. Yesâr hakkında şunları anlatıyor: “Babam Müslim b. Yesâr eve girdiği zaman hane halkı susar, hiç konuşmazlardı. O kalkıp gittiğinde konuşup gülerlerdi.”

Ali b. Huseyn hazretleri abdest aldığı zaman yüzü sararırdı. Bir gün ailesi ona abdest alırken neden böyle olduğunu sorunca şöyle cevap verdi: “Kimin huzurunda durmak istediğimi biliyor musunuz?”

Ahmed el-Herevî’nin oğlu Rebâh şöyle anlatıyor: “Bir keresinde Isâm b. Yûsuf, sohbet meclisinde konuşan Hâtemü’l-Esamm’a rastladı ve ona şöyle sordu: ‘Ey Hâtem, nasıl namaz kılıyorsun?’ Hâtem şöyle cevap verdi: Emirle kalkar, vakarla yürür, niyetle girer, azametle tekbir alır, yavaş yavaş ve tefekkürle okur, huşû ile rükû eder, tevazu ile secde yapar, ihlâsla namazı yüce Allah’a teslim eder ve kabul edilmemesinden korkarım! Bunun üzerine Isâm ona şöyle söyledi: O hâlde konuşmaya devam et! Çünkü sen çok güzel namaz kılıyorsun.”[210]

---

[172]. Buhârî, 608; Müslim, 11, 386.

[173]. Müslim, 388.

[174]. Müslim, 14, 387.

[175]. İbnü’l-Cevzî, İlelü’l-Mütenâhiye fi’l-Ehâdîsi’l-Vâhiye, 667. İbnü’l-Cevzî hadisin sahih olmadığını söylemiştir.

[176]. Buhârî, 609, 3296, 7548; *Muvatta*, 1/69; Ahmed, 11305.

[177]. Ebû Dâvûd, 515.

[178]. Buhârî, 611; Müslim, 10, 383.

[179]. Müslim, 385.

[180]. Buhârî, 614.
[181]. Müslim, 384.
[182]. İbni Ebî Şeybe, 10/226; İbni Huzeyme, 427; Ebû Ya'lâ, 3679; İbni Hibbân, 1696; Ahmed, 12584; Tirmizî, 212.
[183]. Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, 8/204; Tayâlisî, 2220; İbni Ebî Şeybe, 10/226; Ebû Ya'lâ, 4109; Taberânî, *Duâ*, 485, 486.
[184]. Müslim, 533.
[185]. Müslim, 671.
[186]. Buhârî, 662; Müslim, 669.
[187]. Müslim, 666.
[188]. Beyhakî, 3/62.
[189]. Müslim, 663.
[190]. *Taberî Tefsiri*, 16/409; Taberânî, 12310; İbni Mâce, 785.
[191]. İbni Huzeyme, 1491; Ahmed, 8065
[192]. Buhârî, 615; Müslim, 437.
[193]. Buhârî, 528; Müslim, 667.
[194]. Müslim, 668; İbni Ebî Şeybe, 2/389; Ahmed, 14408; Ebû Ya'lâ, 1941.
[195]. Müslim, 13, 232.
[196]. Müslim, 228.
[197]. Müslim, 231.
[198]. *Kenzü'l-Ummâl*, 19053.
[199]. Buhârî, 477; Müslim, 272.
[200]. Buhârî, 645; Müslim, 249, 650.
[201]. Müslim, 257, 654.
[202]. Buhârî, 644; Müslim, 252, 651.
[203]. Müslim, 656.
[204]. Müslim, 488.
[205]. Müslim, 26, 489.
[206]. Müslim, 81.
[207]. Müslim, 215, 482.
[208]. Buhârî, 159, 1934; Müslim, 3, 226.
[209]. Ahmed, 21691.
[210]. *Hılyetü'l-Evliyâ*, 8/74, 75.

İKİNCİ BÂP:
NAMAZIN ZAHİRÎ AMELLERİ

Müezzin “Kad kâmeti’s-salâh” dediği zaman namaza kalkılır, sonra hangi namaz kılınacaksa ona niyet edilir. Onu feshetmemek ve “Allahu Ekber” diyerek namaza başlamamak şartıyla tekbirden hemen önce niyet etmek caizdir. Parmaklar uzatılıp birbirlerine yapıştırılarak eller omuz hizasına ve kulak memelerine kaldırılıp tekbir alınır. Tekbir alındıktan sonra eller indirilir ve sağ elin avucuyla sol bilek tutularak göbek altına konulur. İmam Ahmed’e göre göğüs altına konulur. Bir başka görüşünde İmam Ahmed hazretleri bu hususta kişinin muhayyer olduğunu her ikisini de yapabileceğini söylemiştir. Ayaktayken secde edilecek yere bakılır. Tekbir aldıktan sonra ilk olarak Sübhâneke duası okunur. Sonra “Eûzü billâhi’s-Semîi’l-Alîmi mine’ş-şeytâni’r-racîm, bismillahi’r-Rahmâni’r-Rahîm” denilir. Bunlar sessiz olarak okunur. Sonra Fatiha suresi okunup kıraatin sesli olduğu namazlarda imam sesli olarak “veleddâllîn” dediğinde hem imam hem de cemaat tarafından sesli olarak “âmîn” denilir. Fatiha suresinden sonra sabah namazında en uzun sureler, akşam namazında kısa sureler ve diğer namazlarda orta uzunluktaki sureler okunur.

Fatiha suresini güzel okuyamayan ve öğrenmeye kalksa namazı kaçıracak olan kimse Fatiha’dan sonra en iyi bildiği âyeti Fatiha’nın âyetleri kadar tekrar eder. İbni Mes’ûd ve diğerlerinin kıraatleri gibi Hz. Osmân’ın mushafından ayrı olan kıraatleri okuyan kişinin namazı iki rivâyetten birine göre sahih değildir. Kur’an’dan Arapça olarak hiçbir âyeti okuyamayan ancak başka bir dildeki tercümesini okuyabilen kişinin bu şekilde kılacağı namaz caiz olmaz. Böyle birinin namazda şöyle demesi gerekir: “Sübhânallahi ve’l-hamdülillahi velâ ilâhe illallahu vallahu ekber velâ havle velâ kuvvete illa billâh.” Zikre dair hiçbir şey bilmeyen kişi kıraat edecek kadar bir süre bekler. İki rivâyetten en doğrusuna göre sure sonlarını ve ortalarını okumak mekruh değildir.

Sonra tekbir getirilip eller kaldırılır ve dizlere konulur. Rükû sırasında sırt düzleştirilir ve baş ne yüksek ne de alçak olmayacak şekilde sırtla aynı hizada olur. Dirsekler vücudun yan tarafından uzakta tutulur. Rükûda üç kere “sübhâne rabbiye’l-azîm” denilir ki bu kemâlin en düşüğüdür. Sonra “semiallahu limen hamideh” denilerek baş ve eller kaldırılır. Doğrulunca “Rabbenâ leke’l-hamdü mil’e-s’-semâi ve mil’e’l-arz ve mil’e mâ şi’te min

şey’in ba’d” denilir ve buna başka bir şey ilave edilmez. Sonra tekbir alınıp secdeye gidilir. Secdeye gidilirken önce dizler, sonra eller, sonra da alın ve burun yere konulur. Bu sırada ayak parmaklarının ön kısımları yere değdirilir. Burun hariç bütün bu sayılan uzuvlarla secde etmek vaciptir. Burun hakkında iki farklı görüş mevcuttur. Secde ederken kolların vücudun yanlarından, uylukların karın bölgesinden uzak tutulması, ellerin omuz hizasına konulması ve dizlerin birbirinden uzak olması müstehaptır. Secde ederken üç kere “sübhâne rabbiye’l-a’lâ” denilir ki kemâlin en düşüğü budur. Sonra tekbir getirilerek secdeden kalkılır ve oturulur. Oturuş şekli şöyledir: Sol ayak yere yayılıp üzerine oturulur ve sağ ayak dik vaziyette tutulur. Sonra üç kere “Rabbim beni bağışla” denilir. Sonra tekbir alınarak ikinci secde yapılır ve üç kere “sübhâne rabbiye’l-a’lâ” denilir. Sonra tekbir getirilerek secdeden kalkılır. İstirahat oturuşu yapılıp yapılmayacağı hakkında iki görüş vardır. Birincisine göre oturulmaz, aksine dizlerden kuvvet alınarak hemen kalkılır. İkincisine göre ise önce ayakları ve kabaları üzerine oturup sonra dizlerine dayanarak tekbir getirip ayağa kalkılır. İkinci rekât da bu şekilde kılınır. Ancak ikinci rekâtta Sübhâneke okunmaz ve eûzü çekilmez. Eğer iki rekâtlı bir namaz kılınıyorsa ikinci rekâttan sonra oturulur ve sağ el sağ uyluk, sol el sol uyluk üzerine konulur. Sağ elin serçe parmağı ile yüzük parmağı kapatılıp başparmakla orta parmak halka hâline getirilir ve teşehhüt sırasında işaret parmağı birkaç kere yukarı kaldırılıp indirilir. Sol el ise parmaklar bitişik bir şekilde açık olarak uyluk üzerine konulur. Bu sırada Tahiyyât duası okunur. Sonra Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve selleme salât duası (salli bârik) okunur. Bu arada namaz kılanın dört şeyden Allah’a sığınarak şöyle demesi müstehaptır: “Kabir azabından, cehennem azabından, Mesih Deccal’ın fitnesinden, hayatın ve ölümün fitnesinden Allah’a sığınırım.”

Sonra namaz kılan kişi hadislerde varit olan çeşitli duaları dile getirerek dua eder. Onlardan biri de şudur: “Allah’ım, ben nefsime çok zulmettim ve günahları senden başka bağışlayacak kimse de yok. Katından bir bağışlama ile beni bağışla. Bana merhamet eyle. Muhakkak ki sen çok bağışlayıcı ve çok merhametlisin. Allah’ım, bildiğim ve bilmediğim bütün iyilikleri senden istiyor, bildiğim ve bilmediğim bütün kötülüklerden sana sığınıyorum. Allah’ım, salih kullarının senden istemiş olduğu şeylerin hayırlısını senden istiyor ve onların sana sığınmış olduğu şeylerin kötülerinden sana sığınıyorum. Allah’ım, senden cenneti ve cennete yaklaştıran söz ve fiilleri istiyor, cehennemden ve cehenneme yaklaştıran

söz ve fiillerden sana sığınıyorum. Rabbimiz, bize dünyada ve âhirette iyilik ver, bizi cehennem azabından koru.”

Sonra namazdan çıkmaya niyet ederek sağa ve sola selâm verilir. Namazdan çıkma niyetinin vacip olup olmadığı konusunda iki farklı görüş vardır. İki görüşten birine göre selâm vermek vaciptir. Diğerine göre ise ikinci selâm sünnettir. Selâmın vacip olan miktarı şöyle demektir: “Es-selâmü aleyküm ve rahmetullahi ve berekâtüh.” Selâmdan sonra imam olan kişi sabah ve ikindi namazlarında cemaate döner. Çünkü bu namazlarda farzdan sonra başka bir namaz kılınmaz. Sonra şöyle dua eder: “Bir ve ortağı olmayan Allah’tan başka ilah yoktur. Mülk O’nundur, hamd O’nundur, diriltir ve öldürür. Kendisi diri olup asla ölmez. Bütün hayırlar onun eliyle olur. O’nun her şeye gücü yeter. Allah’ım, son anımızı hayreyle, son amelimizi hayreyle, en hayırlı günümüzü Sana kavuştuğumuz gün eyle.” İmam, din ve dünyaya dair caiz olan diğer ifadeleri kullanarak dua eder.

Dört rekâtlı bir namaz veya akşam namazı kılınıyorsa ikinci rekâtta oturup sadece teşehhüt okunur. Teşehhüt okumak unutulup üçüncü rekâta kalkılırsa tam olarak ayağa kalkılmadıkça oturup teşehhüde geri dönülebilir. Eğer tam olarak ayağa kalkılmışsa geri oturup teşehhüdü okumak iyi görülmemiştir. Ayağa kalkıp kıraate başlanılmışsa o zaman geri dönüp oturmak caiz olmaz.

Sonra ilk iki rekâtta olduğu gibi namazın kalan kısmı kılınır. Ancak son iki rekâtta Fatiha’dan başka bir şey okunmaz. Son teşehhüde oturulduğunda sol ayak yayılıp sağ ayak dikilmek ve her ikisi alttan sağ tarafa doğru çıkarılıp kaba etler yere değdirilmek (teverrük) suretiyle oturulur.

NAMAZIN VACİPLERİ VE SÜNNETLERİ

Namazın birtakım şartları, rükünleri, vacipleri, sünnetleri ve kılınma şekilleri vardır. Namazın dışındaki şartlar altı tanedir: Vaktin girmesi, hadesten taharet, necasetten taharet, avret mahallini örtmek, kıbleye dönmek ve niyet.

Namazın rükünleri on beş tanedir: Kıyam, iftitâh tekbiri, Fatiha suresini okumak, rükû, rükûda bir müddet beklemek, rükûdan doğrulmak, rükûdan doğrulduktan sonra bir müddet beklemek, secde, secdede bir müddet beklemek, iki secde arasında oturmak, iki secde arasındaki oturuşta bir müddet beklemek, son teşehhüdü okumak, son teşehhüt için oturmak, Hz.

Peygamber sallallâhu aleyhi ve selleme salât okumak ve bütün bunları sırasıyla yerine getirmek.

Namazın vacipleri dokuz tanedir: İftitâh tekbiri dışındaki tekbirleri getirmek, rükûdan kalkarken “semiallahu limen hamideh” ve “Rabbenâ leke’l-hamd” demek, rükû ve secdede birer kere “sübhâne rabbiye’l-azîm” ve “sübhâne rabbiye’l-a’lâ” demek, iki secde arasındaki oturuşta bir kere istiğfar etmek, birinci teşehhüdü okumak, birinci teşehhüt için oturmak, selâm verirken namazdan çıkmaya niyet etmek.

Namazın sünnetleri on dört tanedir: Sübhâneke duasını okumak, eûzü okumak, besmele çekmek, “âmîn” demek, Fatiha’dan sonra bir sure okumak, “Rabbenâ leke’l-hamd” dedikten sonra “mil’e’s-semâi…” duasını okumak, rükû ve secdede birer tesbihten sonrakiler, bir istiğfardan sonraki istiğfarlar, secdede burnu yere değdirmek, iki görüşten birine göre iki secde arasında istirahat oturuşu yapmak, salli bârikten sonra daha önce zikredilen dört şeyden Allah’a sığınmak, son teşehhütte Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve selleme salât okuduktan sonra dua etmek, vitirde kunut duası okumak, bir rivâyete göre ikinci selâmı vermek.

Namazın kılınma şekilleri: Bunlar da namazın sünnetleri olmakla beraber sünnetlerden başka birtakım niteliklerdir. Bundan dolayı onlara “kılınma şekilleri” adı verilmiştir. Söz konusu şekiller yirmi beş tanedir: İftitâh tekbiri alırken ve rükûya inip kalkarken elleri kaldırmak, rükûdan kalktıktan sonra elleri yana salmak, sağ eli sol elin üzerine koymak, elleri göbek altında bağlamak, secde yerine bakmak, kıraat esnasında sesli olan namazlarda sesli ve sessiz olan namazlarda sessiz kıraat etmek ve âmîn demek, rükûda elleri dizlere koymak, rükûda sırtı düz tutup kollarını iki yana açmak, secdeye inerken önce dizleri sonra elleri yere koymak, secdede uylukları karından ve baldırlardan uzak tutmak, dizleri birbirinden ayırmak, secde hâlinde elleri omuz hizasında yere koymak, iki secde arasında ve birinci teşehhüde oturulduğunda sol ayağı yayıp sağ ayağı dikerek sol ayağın üzerine oturmak (iftirâş), ikinci teşehhüde oturulduğunda sol ayağı yayıp sağ ayağı dikmekle beraber kabaların üzerine oturmak (teverrük), sağ eli kapalı ve yukarıda açıkladığımız gibi halka yaparak sağ uyluk üzerine koymak, işaret parmağını kaldırıp indirerek işaret etmek, sol eli açılmış olarak sol uyluğun üzerine koymak.

Mazereti olmaksızın yukarıda sayılan şartları ihlâl eden kişinin namazı mün’akit olmaz. Namazın bir rüknünü yapmayıp selâm verinceye kadar bunu hatırlamayan kişinin namazı, bunu ister kasten, ister yanlışlıkla

yapmış olsun bâtıl ve geçersiz olur. Namazın vaciplerinden birini kasten yerine getirmeyen kimsenin namazı bâtıl olur. Eğer vaciplerden biri unutularak terk edilmişse sehiv secdesi yapılır. Sünnetlerden veya namaz kılma şekillerinden birini terk eden kişinin namazı hiçbir şekilde bâtıl olmaz. Bu durumdaki birinin sehiv secdesi yapıp yapmayacağı hakkında iki görüş vardır.

FASIL

Bil ki, namaz insana benzer. Şüphesiz insan ancak zahirî uzuvlarının ve ruhtan ibaret olan bir de bâtının varlığıyla tam bir insan olur. Kalp, akciğer ve beyin gibi, uzuvlardan bazısı olmadığında insan yaşayamaz. Göz, el ve ayak gibi bazı uzuvlar olmadığında ise insan yaşayabilir ancak bazı şeyleri yapamaz. Kaşlar, sakal ve kirpikler gibi bazı vücut parçalarının yokluğunda ise insan yaşamaya devam eder, her şeyi yapabilir ancak güzelliği eksik olur. Kaşların kavisli olması ve siyah saç gibi bazı özelliklerin yokluğunda ise güzelliğin aslına bir zarar gelmez ancak güzellik mükemmel olmaz. İşte namaz da böyledir. Namazın rükünleri vücudun kalbi, akciğeri ve beyni yerine geçer. Vacipleri gözler, eller ve ayakların yerine geçer. İşte bundan dolayı vaciplerini kasten terk etmek namazı bâtıl hâle getirir. Ancak bu durum, rükünlerin kasten terk edilmesinden her hâlükârda ehvendir ve vaciplerin terk edilmesinde olduğu gibi sehiv secdesiyle telâfi edilmez. Namazın sünnetleri ise kaşlar, sakal ve kirpikler yerine geçer. Kılınma şekilleri de kaşların kavisli ve saçın siyah olması gibidir. Namazın ruhu niyet, ihlâs, huşû ve namazda başka bir şey düşünmemektir.

ÜÇÜNCÜ BÂP:
NAMAZIN KALPLE İLGİLİ OLAN BÂTINÎ ŞARTLARI

Bil ki, onu yaparken başka bir şey düşünmek namaz dışındaki bütün ibadetlere her zaman zarar vermez. Çünkü diğer ibadetlerde imtihan ve sınanma başka bir şeyi düşünmekle hâsıl olur. Mesela; hac her ne kadar akıl başka şeylerle meşgul olsa da meşakkatli fiillerden ibarettir. Mesela; zekât, çok sevilen malın bir kısmını başkasına vermektir. Mesela; oruç, nefsin birtakım arzularını terk etmesidir.

Fakat namaz birtakım zikirlerden, münacâtlardan ve hareketlerden oluşur. Namazda kalp başka bir şeyle meşgul olursa söz konusu zikirlerle ve münacâtla elde edilmesi istenen şey hâsıl olmaz. Çünkü dil kalpte olanı ifade etmezse bu bir hezeyan olur. Aynı şekilde, kalp başka bir şeyle meşgul olursa namaz hareketlerinden elde edilmesi istenen şey de kazanılmaz. Çünkü kıyamın maksadı eğer hizmet, rükû ve secdelerin amacı boyun eğme ve saygı göstermekse, kalp de bütün bunlardan uzak bir şekilde başka şeylerle meşgul oluyorsa maksat hâsıl olmaz. Bu hâl şuna benzer: Bir adamın önünde bir put olsa ve o puttan habersiz olsa onun puta saygı gösterdiği söylenebilir. Bu söz söylenmiyorsa adamın yaptığı işin o fiilin amacına uygun olduğu anlaşılır. Bir fiil amacının dışına çıkarsa sadece bir görüntüden ibaret olur ve hiçbir şekilde itibar görmez. Yüce Allah bu hususta şöyle buyurmuştur: “*Onların ne etleri ne de kanları Allah’a ulaşır! Fakat O’na sadece sizin takvanız ulaşır.*” (Hac, 22/37)

Burada kastedilen, Allah’a ulaşan şeyin kalbi kaplayan ve onun kendisinden istenen emirlere uymasını sağlayan vasıftır. Kalp başka bir şeyle meşgul olduğunda namaz bozulur mu, diye sorulsa deriz ki hükmünün kalan kısma tatbik edilebilmesi için namaza başlarken kalbin başka bir şeyle meşgul olmaması şarttır. Şeriat namaza başladıktan sonra arız olan bir gaflete müsamaha etmiş ve gafletten dolayı yapılmamış olan bir fiil için sehiv secdesini gerekli görmüştür. Namaza başlarken kalbin başka şeylerle meşgul olmaması ruhun bedendeki son kalıntısı gibidir. Kalp ne kadar kuvvetliyse ruh namazın sonuna kadar o kadar mutlu olur. Ne kadar zayıfsa kişinin kuvvetleri zayıflar. Üzerinde hareket emaresi olmayan nice diri insan gördük!

NAMAZI DİRİ TUTAN BÂTINÎ MÂNÂLAR

Söz konusu mânâlar birçok ibareyle dile getirilebilir. Fakat şu altı maddede özetlenebilir: Kalbin başka bir şeyle meşgul olmaması, anlama, tazim, heybet, umut ve hayâ. Önce bunların tafsilatını, sonra sebeplerini, en son olarak da onları elde etmenin yollarını zikredeceğiz.

NAMAZI DİRİ TUTAN BÂTINÎ MÂNÂLARIN TAFSİLATI

Kalbin başka bir şeyle meşgul olmaması: Bundan kastımız kalbin namazla ilgili olmayan her şeyden uzak durmasıdır.

Anlama: Namazda söylenen kelamın mânâsını anlamak, kalbin başka bir şeyle meşgul olmamasından sonra gelen bir husustur. Bazen kalp okunan kelamla meşgul olmakla beraber mânâsından gafildir. Bizim burada "anlama" ifadesiyle kastettiğimiz şey, kalbin lafzın anlamını bilmesidir. İnsanlar bu hususta farklı makamlarda yer alırlar. Çünkü insanlar okunan ayetlerin ve zikirlerin mânâlarını anlamada aynı seviyede değillerdir. Bu yüzden namaz çirkin sözleri ve kötü fiilleri yasaklar. Çünkü namaz birtakım şeyleri anlamaya neden ve o şeyler de çirkin sözleri ve fiilleri yapmaya engel olur.

Tazim: Bu, kalbin başka bir şeyle meşgul olmaması ve anlamadan sonra gelen bir husustur. Çünkü insan bazen kölesine aklı başındayken ve söylediği sözün mânâsını anlayarak hitap eder ancak onu tazim edip saygı duymaz.

Heybet: Bu, tazime ilave olan bir husustur. Hatta heybet, kaynağı tazim olan bir çeşit korkudan ibarettir. Mesela, akrepten korkmak heybet olarak nitelendirilmez. Aksine, tazim ve saygı gösterilen bir hükümdara karşı heybet hissi duyulur. Heybet, bir kimseyi yüceltmekten kaynaklanan korkudur.

Umut: Bunun da ilave bir husus olduğunda şüphe yoktur. Bir kralı tazim eden nice insan vardır ki satvetinden korktuğu ve kendisine bir iyilik yapmasını umut etmediği için ona karşı heybet duyar. Namaz kılan kimsenin ise kusurlu olduğunda cezadan korktuğu gibi, kıldığı namazın sevabını almayı umut etmesi gerekir.

Hayâ: Bu ise diğerlerinin hepsine ilavedir. Çünkü hayânın temeli kusurlu olduğunu hissetmek ve günah işlediği zannına kapılmaktır.

SAYILAN ALTI MÂNÂNIN SEBEPLERİ

Kalbin namazda başka bir şeyle meşgul olmamasının sebebi niyettir. Çünkü kalp niyetlere tâbidir ve ancak ilgilendiği şeyi düşünür. Ne zaman bir şeyle ilgilensen istese de istemese de kalbin onunla meşgul olur. Kalbin başka bir şeyle meşgul olmasının yegâne ilacı ilginin namaza odaklanmasıdır. Âhirete iman hâsıl olmadıkça kalbin ilgisi namaza odaklanmaz. Çünkü namaz âhirete ileten bir vasıtadır. Bir de buna dünyanın hakirliği eklenince kalbin namazla meşguliyeti artar. Ne zaman kalbinin namazla meşgul olmadığını görürsen bil ki bunun tek sebebi iman zayıflığıdır. İmanını kuvvetlendirmeye çalış.

Namazda söylenen kelamın mânâsını anlamanın sebebi ise zihni mânâyı anlamaya odaklamaktır. Bunun ilacı da kalbi namazla meşgul etmenin ilacıyla birlikte düşünmeye yönelmek ve köklerini kesmek suretiyle insanı meşgul eden düşünceleri defetmek için kolları sıvamaktır. Söz konusu düşüncelerin kökleri kesilmediği sürece bu hâlden kurtulmak mümkün değildir.

Tazim, kalbin bir hâli olup iki şeyle elde edilir. Birincisi; Allah'ın yüceliğini ve azametini bilmektir. İkincisi ise nefsin hakirliğini ve bir köle olduğunu bilmektir. Bu iki bilgi teslimiyet ve boyun eğmeye sebep olur ve böylece istenen tazim elde edilir.

Heybet ve korku ise nefsin bir hâli olup Allah'ın kudreti ve satvetini bilmekle ve bütün mahlûkatı helâk etse bile mülkünden zerre eksilmeyeceğini anlamakla hâsıl olur. Allah onları savunmaya kâdir olduğu hâlde peygamberlerin ve evliyanın başına gelen belaları ve musibetleri görmek de heybet ve korku hâli meydana getirir. Allah hakkında ne kadar çok bilgi edinilirse heybet o kadar artar. Bunun sebeplerini Allah izin verirse "Kurtuluşa Götürenler" bölümündeki "Korku Kitabı" bahsinde zikredeceğiz.

Umudun sebebi ise Allah'ın lütfunu, keremini ve ihsanını bilmek ve O'nun vaadini tasdik etmektir. O'nun lütfu bilinirse ve vaadine kesin bir şekilde inanılırsa umut canlanır ve harekete geçer.

Hayâ ibadette kusuru olduğunu hissetmek ve yüce Allah'ın hakkını yerine getirmekte aciz olduğunu bilmektir. Nefsin kusurlarını, âfetlerini ve dünyaya meylettiğini anlamak bu duyguyu kuvvetlendirir.

İşte, söz konusu altı sıfatın sebepleri bunlardır. Elde edilmek istenen her şeyin ilacı, sebebini elde etmektir. Sebep bilinirse ilaç da bilinir. Namaz kılarken heybete gark olup ne yaptıklarını ve çevrelerinde olan biteni hissedemeyecek hâle gelenlerin haberlerini daha önce zikrettik. Onlardan

biri de Müslim b. Yesâr'dı. Bir keresinde namaz kılarken direklerden biri hemen yanına düştüğü hâlde hiçbir şey hissetmedi. İnsan bazen bir hükümdarın yanına girer ve aralarında konuşmalar geçer. Oradan çıkınca kendisine sorulur: Hükümdarın yanında kimler vardı? Hükümdarın elbisesi ne renkti? Bu sorulara muhatap olan adam kalbinin hükümdarla meşgul olmasından dolayı onun yanındakileri ve elbisesinin rengini bilemez. Her namaz kılanın kıldığı namazdan aldığı pay, duymuş olduğu korkusu, huşûu ve tazimi kadardır. Bütün bunlar da onun yakinî bilgisi kadar olur: "*Herkesin yaptıkları işlere göre dereceleri vardır.*" (En'âm, 6/132) Allah sadece kalplere bakar.

KALBİN BAŞKA ŞEYLERLE MEŞGUL OLMASININ İLACI

Bil ki her ne kadar bu nitelikler yakinî bilginin kuvveti miktarınca kuvvetlense de müminin yüce Allah'ı tazim edip O'na saygı göstermesi, O'ndan korkması, umutlu olması ve kusurlarından dolayı O'ndan hayâ duyması gerekir. Namaz kılarken müminde bu niteliklerin bulunmamasının sebebi aklının dağınıklığı, düşüncesinin bölük pörçük olması ve kalbin münacât hâlinden uzak olmasıdır. Kalbin başka şeylerle meşgul olmasının ilacı yabancı düşünceleri uzaklaştırmaktır. Bir şey ise ancak sebebi ortadan kalktığında ortadan kalkar. Düşüncelerin arka arkaya kalbe doğmasının sebebi, ya haricî veya dâhilî bir şeydir. Haricî olan şeyler ya kulağa çalınan sesler veya göze görünen suretlerdir. Bütün bunlar ilgiyi kendilerine çeker, kalp bunlara odaklanır ve onlarla hâllenir. Sonra zihin bunlardan başkasına geçer. Bakmak tefekkürün bir sebebidir. Sonra tefekkür sonucu oluşan birtakım düşünceler diğerlerine sebep olur. Duyularının başına gelen şeyler, dini kuvvetli ve gayreti çok olanları etkileyip oyalamaz. Ancak zayıf olanları bu düşünceler oraya buraya götürür. Bunun ilacı ise kıbleye dönüp secde yerine bakmak, duyularını etkileyecek hiçbir şeyi yanında bulundurmamak, işlemeli ve nakışlı yerlerde namaz kılmaktan kaçınmaktır.

Dâhilî sebepler ise daha tehlikelidir. Çünkü dünya ile ilgili düşünceleri oraya buraya dağılmış olan birinin aklı bir tek alanda yoğunlaşmaz ve gözünü yere indirip hiçbir şeye bakmaması ona fayda etmez. Çünkü kalbe düşmüş olan şey onu meşgul etmeye yeter. Bundan kurtulmanın yolu, nefsi namazda okunan âyetleri anlamaya zorlamak ve onu bununla meşgul etmeye çalışmaktır. Namaza başlamadan önce kalbindeki düşünceleri oradan atması, meşguliyetlerine son vermesi, sonra nefsine tekrar tekrar âhireti hatırlatıp Allah'ın huzuruna çıkacağını düşünmesi kişinin buna

hazırlanmasında yardımcı olacaktır. Eğer bunları yaptığı hâlde düşüncelerden kurtulamazsa bilsin ki o sadece kendi ilgisini çeken şeyleri düşünüyordur ve ilgisini çeken şeyler de arzu ettikleridir. O hâlde arzuları terk etsin ve o ilgileri kessin! Çünkü Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem bir keresinde üzerinde işlemeler bulunan bir elbiseyle namaz kılınca onu çıkarıp şöyle buyurmuştu: "*Bu elbise az önce namazımda beni oyaladı.*"[211] Hastalığı kökten halleden ilaç işte budur ve ondan başkası fayda etmez.

Yukarıda anlattığımız ilk ilaç kalbin köşelerinde dolaşıp duran düşünceleri teskin etmek içindir. Fakat hastalık iyice kalbe yerleşip kök salmışsa o zaman kuvvetli bir ilaçtan başkası fayda vermez. Hastalık kuvvetlendiğinde namaz kılanı çekiştirmeye başlar. Namaz kılan da onunla çekişir. Sonunda namaz karşılıklı çekişmeyle biter. Bu durum bir ağacın altında oturup aklındaki düşünceleri uzaklaştırmak isteyen adamın hâline benzer. Ağaçtaki serçelerin sesleri adamın aklını karıştırır. O da elindeki bir sopayla serçeleri kaçırmaya çalışır. Adam tam tefekkür etmeye dönmüşken serçeler yine gelirler. Bu adama şöyle denilir: 'Bu, nehirden su çekmek için bir dolaba bağlanan develerin sürekli olarak dönüp durmasıdır ve hiç bitmeyen bir yolculuktur. Eğer bu durumdan kurtulmak istiyorsan ağacı kökünden kes!' İşte şehvet (arzu) ağacı da böyledir.

Alev alev yanmaya başlayıp dalları oraya buraya dağılan arzu ağacı fikir ve düşünceleri cezbeder, tıpkı ağaçların serçeleri ve pisliklerin sinekleri cezbettiği gibi. Böylece ömür bir türlü gitmek bilmeyen düşünceleri defetmeye çalışmakla geçip tükenir. Bu düşüncelerin kalbi istilâ etmesi sonucunu doğuran arzuların sebebi dünya sevgisidir. Ma'rûfü'l-Kerhî hazretleri sâlihleri tarif ederken şöyle söylüyor: "Onların kalplerinde dünya sevgisi olsaydı secdeye varamazlardı."

Bir keresinde Âmir b. Abdi Kays'a soruldu: 'Namazda aklına dünya ile ilgili bir şey geliyor mu?' Âmir şöyle cevap verdi: Her yanımı mızraklı adamların sarmasını böyle bir şeye tercih ederim!

Bil ki dünya sevgisini kalpten söküp atmak çok zordur. İlacın çok acı olmasından dolayı illetler müzmin bir şekilde devam etmiş ve hastalık tedavisi imkânsız hâle gelmiştir. Sökülüp atılması mümkün olanların sökülmesi için ne kadar çok gayret edilirse o oranda arınma olur. İnsana zarar veren bu illetin tamamen ortadan kalkması çok nadir gerçekleşen bir durumdur. Öyleyse mümkün olanı atmak için gayret etmeye çalışmalıdır. Başarıya ulaştıran Allah'tır.

NAMAZDAKİ HER HAREKETTE AKLA GELMESİ GEREKEN ŞEYLER

Müezzinin çağrısını duyduğun zaman kıyametteki çağrıyı gözünün önüne getir ve çağrıya icabet etmek için kolları sıva! Çağrıya ne şekilde icabet ettiğine ve namaza hangi bedenle durduğuna bak. En dıştaki zarfın olan namaz kılacağın yeri, sonra en yakın kabın olan giysilerini, sonra da kabuğun olan bedenini temizlediğin zaman özün olan kalbini temizlemeyi unutma! Çünkü kalp mabut olan Allah'ın nazargâhıdır. Kalbin temizlenmesi, haddi aşmaktan dolayı pişmanlık duyup bir daha yapmamaya azmetmekle olur.

Avret yerlerini örttüğün zaman bil ki böyle yapmaktan maksat bedeninin çirkin yerlerini halkın gözünden gizlemektir. Peki, içindeki avretleri ve Rabbinden başkasının görüp bilmediği sırrındaki rezaletleri nasıl örteceksin? Bütün bunları Allah'ın görmesine engel olacak hiçbir şey yoktur. Bunların kefareti pişmanlık, hayâ ve korkudur.

Kıbleye döndüğün zaman, yüzünü bütün yönlerden çevirip Allah'ın evine döndürdün demektir. O hâlde bil ki kalbini Allah'a çevirmen bundan daha önemlidir. Nasıl ki başka şeylerden yüz çevirmeden, yüz Allah'ın evine dönemiyorsa kalp de O'ndan başkasına yüz çevirmedikçe yüce Allah'a dönemez.

Namaza başlamak üzere ayakta durduğun zaman Rabbinin azameti karşısında mütevazı bir kalple dur ve kıyamet günü O'nun huzurunda duracağını düşün. O'nun ululuk ve azametini bilmiyorsan bir kölenin hükümdarın huzurunda durduğu gibi dur.

Namaza niyet ettiğin zaman emirlerine uymada O'na icabet etmeye karar ver. Rabbine itaat etmeyip arzuna uygun hareket ederek arzunun O'ndan daha önemli olmasından kaçın! "*Yüzümü döndürdüm…*" sözünü söylerken yalancı olmaktan sakın! Çünkü kişi arzusuna yönelmişse Allah'a yönelmemiş demektir.

Eûzü çekip Allah'a sığındığın zaman bil ki istiâze yüce Allah'a iltica etmektir. O'na iltica etmez ve şeytanın taraftarları arasında olursan bu sözün hükümsüz kalır! O hâlde okuduğun şeyin mânâsını anlamalısın! "Elhamdülillah" cümlesini okurken kalbin O'nun nimetlerini, "er-Rahmâni'r-Rahîm" derken lütfunu, "Mâliki yevmi'd-dîn" derken azametini düşünsün. Okuduğun her şeyde böyle yap. Zürâre b. Evfâ'dan naklettiğimize göre, kendisi bir keresinde namaz kılarken "*Sûr'a*

üfürüldüğü zaman…” (Müddessir, 74/8) ayetini okurken düşüp öldü. Böyle olmasının sebebi, onun bu hâli tasavvur edip çok korkmuş olmasıydı.

Rükû ettiğin zaman tevazu ile dol, secde ettiğinde daha fazla boyun eğ! Çünkü sen nefsini gerçek yerine koydun ve yaratılmış olduğun toprağın üzerinde secde etmekle şubeyi aslına döndürmüş oldun. Yaptığın zikirlerin mânâsını tadarak anlamaya çalış.

Bil ki namazı bu bâtınî şartlara uyarak eda etmek kalbin pasını giderir, Allah’ın azametini görmesini ve sırlarına muttali olmasını sağlayan nurları elde etmesine sebep olur. Söz konusu sırları ise ancak âlimler idrak ederler. Namazın mânâlarını değil de sadece suretini yerine getiren kişi bunlardan hiçbirini elde edemediği gibi, onların varlığını da inkâr eder. Tıpkı bir cenin gibi; eğer aklı olsaydı bulunduğu yerden daha geniş bir yerin varlığını inkâr ederdi. Eğer çocuğun temyiz kabiliyeti olsaydı akıl sahiplerinin göklerin ve yerin melekûtuna dair anlattıkları şeyleri kabul etmezdi.

Namaza başlamak üzere tekbir aldığın zaman kalbin sakın dilini yalanlamasın! Çünkü eğer kalbinde yüce Allah’tan daha büyük bir şey varsa yalan söylüyorsun demektir.

---

[211]. Buhârî, 719; Müslim, 556.

DÖRDÜNCÜ BÂP:
İMAMET VE REHBERLİK

İmamın kendisinden hoşlanmayan kimselerin önüne geçip namaz kıldırmaması gerekir. Azınlıkta kalanlar dindar kimseler değilse, cemaatin imam hakkında farklı görüşlere sahip olması hâlinde çoğunluğun görüşüne bakılır. İmam kendisinden daha fakih ve Kur'an'ı daha iyi okuyan birinin önüne geçmez. Arkadaşlarımız ezan okumayı imamlıktan üstün saymışlardır. Bana göre imamlık daha üstündür. Çünkü ezan sadece namaz içindir, bir de Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem ve ashâbı imamlığı ezan okumaya tercih etmişlerdir.

İmamın, ilk vaktinde kılabilmek için namaz vaktini gözetlemesi gerekir. Buhârî ve Müslim'in İbni Mes'ûd radıyallâhu anhdan naklettikleri bir hadiste şu ifade geçmektedir: "*Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve selleme Allah'ın en çok hangi ameli sevdiğini sorunca şöyle buyurdu: Vaktinde kılınan namaz.*"[212]

İmamın bir ücret bekleyerek değil, ihlâsla ve karşılıksız olarak imamlık yapması gerekir. İmam fâsıklıktan ve adalet sıfatını zedeleyecek davranışlardan sakınmalıdır. İmam, hadeslerden ve necasetlerden temiz olup olmadığına bakmalıdır. Çünkü bunu kendisinden başkası bilemez. Namaz kıldırırken safların düzeltilmesini emretmesi, yüksek sesle tekbir alması ve namazı hafif olarak, fazla uzatmadan kıldırması gerekir. Hz. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem bu hususta şöyle buyurmuştur: "*Sizden biri insanlara imamlık yaparsa namazı hafif kıldırsın. Çünkü onların içinde zayıf, yaşlı ve işi olan kimseler vardır*."[213]

---

[212]. Buhârî, 5970; Müslim, 85, 139.
[213]. Buhârî, 703; Müslim, 185, 467.

BEŞİNCİ BÂP:
CUMA NAMAZININ FAZİLETİ, FARZ OLMASI VE ÂDÂBI

Yüce Allah bu hususta şöyle buyurmaktadır: "*Cuma günü namaza çağırıldığı zaman, hemen Allah'ı anmaya koşun ve alış verişi bırakın.*" (Cuma, 62/9)

(…) Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan nakledilen bir hadiste Resûlullâh sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Güneşin üzerine doğduğu en hayırlı gün cuma günüdür. Âdem o gün yaratıldı, o günde cennete sokuldu ve o gün cennetten çıkarıldı.*"[214] Aynı hadisin başka lafızlarından birinde şu ifade geçmektedir: "*Kıyamet ancak cuma günü kopacaktır.*"[215]

Ebû Lübâbe el-Bedrî radıyallâhu anhın rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Günlerin efendisi ve Allah katında en değerlisi cuma günüdür. Kıyamet cuma günü kopacaktır. Cuma gününden tedirgin olmayan hiçbir mukarreb melek, gök, yer, rüzgâr, dağ ve deniz yoktur!*"[216]

Buhârî ve Müslim'in Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettikleri bir hadiste Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Her ne kadar onlara bizden önce, bize ise onlardan sonra kitap verilmiş olsa da biz sonradan gelenler kıyamet günü önde olacağız. Kendilerine farz kılınan bu cuma gününde ihtilafa düştüler. Allah onu bize gösterdi. Onlar o günde bize tâbidirler. Yarın* (cumartesi) *Yahudiler'in, ertesi gün* (pazar) *Hıristiyanlar'ındır.*"[217]

CUMA NAMAZININ FARZİYETİ

Kadın, çift cinsiyetli kişi ve iki görüşten birine göre köle hariç olmak üzere; mukim, ezanı işiten veya cuma namazının kılındığı yerle arasında bir fersah mesafe bulunan ve beş vakit namazı kılması gereken herkesin cuma namazını kılması farzdır. Hariç tutulanlara cuma farz olmayıp onu veya öğle namazını kılmakta muhayyer bırakılmışlardır.

Kendisine cuma farz olan kimsenin zeval vaktinden sonra yolculuğa çıkması caiz değildir. Cuma namazının geçerli sayılabilmesi için kendilerine cuma farz olan kırk kişinin bulunması gerekir. İmam Ahmed'in bir görüşüne göre elli, başka bir görüşüne göre üç kişinin bulunması gerekir.

Cumadan önce iki hutbe okunması gerekir. Bu iki hutbenin sahih olması için yüce Allah'a hamd edilmesi, O'nun elçisi Hz. Muhammed'e salât okunması, bir veya daha fazla sayıda âyet okunması, Allah'tan korkulmasının tavsiye edilmesi ve cuma namazı için gereken sayıda cemaatin bulunması şarttır. Cuma namazının geçerli olabilmesi için imamın (devlet başkanı veya kamu otoritesi) izninin şart olup olmadığı hakkında iki görüş vardır.

Köylerde ve yerleşim yerlerine çok yakın olan kır alanlarında ve ihtiyaç olursa bir beldede iki yerde cuma namazı kılmak sahihtir. Eğer ihtiyaç söz konusu değilse ikinci yerde kılınan namaz geçersizdir. Cuma namazının bir rekâtına yetişen kişi namazını cuma olarak tamamlar. Eğer bir rekâttan daha azına yetişmişse öğle namazı olarak tamamlar. Bu durumda olan birinin nasıl niyet edeceği hakkında Hırakî öğlene niyet edeceğini, İbni Şâklâ ise önce cumaya niyet edip sonra öğle olarak namazını tamamlayacağını söylemişlerdir.

CUMA GÜNÜNÜN ÂDÂBI

Söz konusu edepler on tanedir:

1- Perşembe gününden cumaya hazırlanmak, cuma gecesi temizlenmek, elbiseleri yıkamak ve cumaya uygun olan giysileri hazırlamak.

2- Yıkanmak. Buhârî ve Müslim'in Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettikleri bir hadiste Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kim cuma günü gusül abdesti gibi abdest alıp yıkanır, sonra camiye giderse bir deve kurban etmiş gibi olur.*"[218]

Buhârî'nin Selmânü'l-Fârisî radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur:

"*Cuma günü yıkanan, elinden geldiği kadar temizliğini yapan, yağından yağlanan veya evindeki kokudan sürünen, sonra namaza çıkan, camide iki kişinin arasını açıp oraya oturmayan, sonra kendisi için yazılmış olan namazı kılan, sonra imam hutbede konuşurken susan kimsenin o cuma ile diğer cuma arasındaki günahları bağışlanır.*"[219]

Tirmizî'nin Evs b. Evs radıyallâhu anhdan naklettiği bir hadiste Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kim cuma günü yıkanır, camiye erken gider, imama yakın bir yere oturup hutbeyi dinler ve susarsa attığı her adım karşılığında bir senelik oruç ve namazın ecrini kazanır.*"[220]

Bil ki tan yeri ağardıktan sonra yıkanan kişi sünneti yerine getirmiş olur. Fakat en güzeli, yeniden kirlenmemek için cuma namazına gitmeden az önce yıkanmaktır.

3- Süslenmek. Süslenmek üç şeyde olur:

a) Bedeni temizlemek. Bu da yıkanmak, tırnakları kesmek, misvak kullanmak ve daha önce zikredilmiş olan şeyleri yapmakla gerçekleşir.

b) Güzel koku sürmek. Kişi mümkün olan en hoş ve güzel kokuyu sürmeye çalışmalıdır.

c) Sahip olduğu en güzel ve kaliteli elbiseyi giymek. Abdullah b. Selâm radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: "*Bir cuma günü Resûlullâh sallallahu aleyhi ve sellem bize hitap ederek şöyle buyurdu: Sizden birinin cuma günü için çalışma elbisesi dışında iki parçadan oluşan bir elbise satın almasında beis yoktur.*"

4- Cumaya erken gitmek. (…) Ebû Hureyre radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Cuma günü geldiğinde melekler cami kapılarında durup içeri ilk girenleri yazarlar. Cumaya en önce gelen kişi* (Allah'a) *deve sunana, sonra gelen kişi sığır sunana, daha sonra gelen kişi koç sunana, ondan sonra gelen tavuk sunana, en son gelen ise yumurta sunana benzer. İmam hutbe için çıkıp minbere oturduğunda melekler yazdıkları sayfaları kapatırlar ve oturup zikri dinlemeye başlarlar.*"[221]

Camiye giden kişinin sakin ve huşu içerisinde yürümesi, camiden çıkıncaya kadar orada itikâfa niyet etmesi gerekir.

5- Camiye girince insanların üzerinden geçmemek, iki kişinin arasına girmemek. (…) Sehl b. Muâz b. Enes el-Cühenî'nin babasından naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kim cuma günü camide insanların üzerinden geçerse cehenneme ileten bir köprü edinmiş olur.*"[222]

Erkam b. Ebu'l-Erkam radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Cuma günü insanların üzerinden geçen ve imam hutbeye çıktıktan sonra iki kişinin arasına giren bağırsaklarını cehenneme sürükleyen kişi gibidir.*"[223]

Biri "Birinci saf boşsa ne yapacağız?" diye sorarsa cevabı şudur: O zaman insanların üzerinden geçerek birinci safa girmek caizdir. Çünkü birinci safa girmeyip geride oturanlar haklarını zâyi etmiş olurlar.

6- Namaz kılanların önünden geçmemek. Buhârî ve Müslim'in Ebu'l-Cehm radıyallâhu anhdan naklettikleri bir hadiste Hz. Peygamber sallallâhu

aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Namaz kılanın önünden geçen kişi bunu yapmakla ne kadar günaha gireceğini bilseydi onun önünden geçmek yerine orada kırk* (gün, ay veya yıl) *beklemesi kendisi için daha hayırlı olurdu.*”[224]

7- Birinci safta namaz kılmaya çalışmak. Birinci safta namaz kılmanın faziletini daha önce zikretmiştik. Ancak çirkin ve hoş olmayan bir şeyi görmekten veya duymaktan korkan kişinin geride kılmasında bir beis yoktur.

8- İmam minbere çıkınca namaz kılmayı ve zikir yapmayı bırakmak, müezzinin sözlerini tekrarlamakla meşgul olmak, sonra hutbeyi dinlemek. Onu duyamayacak şekilde imamdan uzak olan kişinin kelam etmesi caizdir.

9- Cuma namazında imama uyarken diğer namazlarda zikrettiğimiz hususlara dikkat etmek. İmamın kıraate başladığı duyulduğu zaman onun durduğu bir sırada Fatiha’dan başka bir şey okumamak gerekir. Cuma namazından sonra sünnet olarak iki rekât sünnet kılınır. Kişi dilerse altı rekât da kılabilir. Buhârî ve Müslim’in İbni Ömer radıyallâhu anhümâdan naklettiği bir hadiste şöyle gelmiştir: “*Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem cumadan sonra iki rekât* (sünnet) *kılardı.*”[225]

Müslim’in Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Sizden biri cumadan sonra namaz kılacaksa dört rekât kılsın.*”[226]

Tirmizî hazretleri bu hususta şöyle demektedir: “Şâfiî ve Ahmed, İbni Ömer’in hadisiyle amel etmiştir. Süfyânü’s-Sevrî ve İbnü’l-Mübârek, İbni Mes’ûd radıyallâhu anhın fiiliyle amel etmişlerdir.”

İshâk hazretlerinin dediğine göre, kişi sünnetleri camide kılarsa dört, evinde kılarsa iki rekât olarak kılar.

10- İkindi namazını kılıncaya kadar camide ikamet etmek. Akşam namazına kadar camide kalmak ise daha faziletlidir. (…) Sehl b. Sa’d radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Kılmış olduğunuz her cuma namazında size bir hac ve umre sevabı vardır. Hac sevabı öğle sıcağında cumaya geldiğiniz, umre sevabı ise cumadan sonra ikindi namazını beklediğiniz içindir.*”[227]

ÖNCEKİ SIRALAMADAN AYRI OLAN VE BÜTÜN GÜNÜ KAPSAYAN EDEP VE SÜNNETLER

1- İlim meclislerine sabah erkenden, cumadan sonra veya ikindiden sonra gitmek. Bütün gün hayırlı işlerle, zikir ve dua ile meşgul olmak gerekir ki cuma gününün şerefli saatinde hayırlı bir işle uğraşıyor olunsun.

2- Gönlünü vererek ve sürekli zikirle meşgul olarak cumanın o şerefli saatini gözetlemek. (…) Ebû Hureyre radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem cuma gününün üstünlüğünü anlatıp şöyle buyurmuştur: "*Cuma gününde öyle bir saat* (an) *vardır ki namaz kılarken ona denk gelen Müslüman kula Allah her istediği şeyi verir*."[228]

İttifakla nakledilmiş bir başka lafızda ise şu ifade geçmektedir: "*Cuma gününde öyle bir saat vardır ki ona denk gelip Rabbinden bir şey isteyen Müslüman'a Rabbi istediğini verir.*"[229]

Söz konusu saatin ne zamana denk geldiği hususunda farklı rivâyetler nakledilmiştir. Müslim'in Ebû Mûsâ el-Eş'arî radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*O saat, imamın minberde oturması ile cuma namazının bitmesi arasındadır.*"[230]

Kesîr b. Abdullah'ın babası ve dedesi yoluyla naklettiği bir hadiste, Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve selleme söz konusu saatin ne zamana denk geldiği sorulunca şöyle buyurmuştur: "*İmamın hutbeyi bitirmesi ile namazın bitmesi arasındadır*."[231]

Câbir radıyallâhu anhın naklettiği bir hadiste Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem cuma günündeki şerefli saati zikrederek şöyle buyurmuştur: "*Onu, ikindiden sonraki son saatlerde arayın.*"[232]

Enes radıyallâhu anhın naklettiği bir hadiste Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Onu, ikindi namazı ile güneşin batışı arasında arayın.*" Hz. Fâtıma radıyallâhu anhâ bir keresinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve selleme o şerefli saati sorunca şöyle buyurmuştur: "*Güneş yuvarlağının yarısı battığı zamandır.*"[233]

İmam Ebû Bekr el-Esrem şöyle söylüyor: "Bu hadisler iki şekilde yorumlanabilir. Ya bu hadislerden bir kısmı diğerlerinden daha sahihtir veya söz konusu şerefli saat, Kadir gecesinin Ramazan'ın son on gününün gecelerini dolaşması gibi cuma gününün vakitleri arasında dolaşmaktadır. En doğrusu bu saati bütün gün içinde aramaktır.

3- Cuma günü Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve selleme çok daha fazla salât edilmelidir. Bir hadiste Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kim cuma günü bana seksen kere salât ederse Allah*

onun seksen senelik günahını bağışlar.”[234] Kişi dilerse salât etmenin yanı sıra Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve selleme şu şekilde de dua edebilir: “*Allah’ım, Hz. Muhammed’e vesileyi ve fazileti ver, onu yüce dereceye ve kendisine vaat etmiş olduğun makâm-ı mahmuda yükselt. Allah’ım, peygamberimiz Hz. Muhammed’i kendisine lâyık olacak şekilde mükâfatlandır*.” Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve selleme salât etmenin yanında istiğfar da edilebilir. Çünkü cuma günü istiğfar etmek müstehaptır.

4- Cuma günü çok Kur’an okumak. Bu günde özellikle Kehf suresi okunmalıdır. (…) Hz. Âişe radıyallâhu anhânın naklettiğine göre Resûlullâh sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Büyüklüğü gökle yer arasını dolduran, onu yazanın aynı ecri alacağı, cuma günü okuyanın o cuma ile diğer cuma arasındaki günahları ile fazladan üç günlük günahlarının bağışlanacağı ve uyurken son beş âyetini okuyanı Allah’ın gecenin dilediği saatinde kaldıracağı bir sureyi size söyleyeyim mi? Dediler ki, söyle ey Allah’ın elçisi! Şöyle buyurdu: Kehf suresi*.”[235]

Gücü yettiği takdirde kişinin cuma günü ve gecesinde Kur’an hatmi yapması müstehaptır. Eğer gece hatmederse akşamın sünnetinde, gündüz hatmederse sabahın farzında okumasını bitirir. İbrâhim en-Nehaî’den naklettiğimiz bir rivâyette kendisi şöyle demiştir: “Kim Kur’an’ı gece hatmederse sabaha kadar melekler ona dua ederler. Kim de gündüz hatmederse melekler ona akşama kadar dua ederler.”[236] Cuma günü tesbih namazı kılmak müstehaptır. İleride bu namazdan bahsedeceğiz.

6- Mümkün mertebe cuma günü sadaka vermeye çalışmalı ve sadakayı cami dışında vermelidir. Çünkü camide dilenmek kınanmıştır. Dilenen kişiye camide bir şey verilirse bu çirkin işte ona yardım edilmiş olur.

7- Cuma gününü âhireti kazandıracak işlere ayırmalı ve bütün dünya işlerinden el çekmelidir.

---

[214]. Müslim, 854.

[215]. Müslim, 18, 854.

[216]. Ahmed, 15548; İbni Ebî Şeybe, 2/150; İbni Mâce, 1084; Taberânî, 4511; Beyhakî, Şüabü’l-İmân, 2973.

[217]. Buhârî, 238, 876, 896, 2956, 3486, 6624, 6887, 7036, 7495; Müslim, 855.

[218]. Buhârî, 881; Müslim, 850.

[219]. Buhârî, 883.

[220]. Tirmizî, 496; Ahmed, 16178; İbni Huzeyme, 1767; Nesâî, 1708; Dârimî, 1/363; Hâkim, 1/282. Tirmizî'nin belirttiğine göre hadis hasendir.
[221]. Buhârî, 929; Müslim, 850.
[222]. Tirmizî, 513; Ahmed, 15609; İbni Mâce, 116; Taberânî, 20/418; Ebû Ya'lâ, 1491; Begavî, Şerhu's-Sünne, 1086.
[223]. Ahmed, 15447; Taberânî, 908; Hâkim, 3/504.
[224]. Buhârî, 510; Müslim, 507.
[225]. Buhârî, 937; Müslim, 71, 882.
[226]. Müslim, 69, 881.
[227]. Beyhakî, 3/241; İbni Adiyy, *Kâmil*, 6/38; Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, 21173.
[228]. Buhârî, 935; Müslim, 852.
[229]. Müslim, 15, 852.
[230]. Müslim, 853.
[231]. Tirmizî, 490; İbni Mâce, 1138; Begavî, Şerhu's-Sünne, 4/210.
[232]. Ebû Dâvûd, 1048; Nesâî, 3/99; Beyhakî, 3/250; Hâkim, 1/279.
[233]. Beyhakî, Şüabü'l-İmân, 2977.
[234]. Hatîb, 13/489; İbnü'l-Cevzî, İlelü'l-Mütenâhiye, 796; Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdîsi'z-Zaîfe*, 215. Elbânî bu hadisin uydurma olduğunu belirtmiştir.
[235]. Suyûtî, *Dürrü'l-Mensûr*, 4/209; Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, 2602.
[236]. Ebû Nuaym, *Hılye*, 5/26; Suyûtî, *el-Habâik fî Ahbâri'l-Melâik*, 692.

ALTINCI BÂP:
GENEL İHTİYAÇ HÂLİNE GELMİŞ VE MÜRİDİN BİLMESİ GEREKEN ÇEŞİTLİ MESELELER

Mesele: Önünden geçen birine engel olmak, akrep ve bit öldürmek, gerekli durumda kaşınmak gibi amel-i yesîr her ne kadar namazı bozmasa da ihtiyaç olmadığı hâlde yapılması mekruhtur. Namazda esneme gelirse elle ağız kapatılır. Namazda hapşırınca içinden “elhamdülillah” denilir. Namazda tükürmek namazı bozmaz. Çünkü bu bir amel-i yesîrdir. Tükürme sırasında ortaya çıkacak bir ses her ne kadar kelam sayılmasa da mekruhtur.

Mesele: Âlimler, namaza sonradan yetişen kişinin kıldığı rekâtların namazının sonundan mı başından mı sayılacağı konusunda ihtilaf etmişlerdir. En doğrusu sonradan yetişen kimsenin kıldığı rekâtların namazının sonundan sayılmasıdır. Buna göre bu kimse namazının başındaki rekâtları kaza eder; Sübhâneke duasını okur, eûzü besmele çeker ve Fâtiha’dan sonra bir sure okur.

Mesele: Namazı kıldıktan sonra elbisesinde bir necaset olduğunu fark eden kişinin takvaya uygun olarak yapması gereken, namazı kaza etmesidir. Namaz esnasında bir necaset görürse elbiseyi değiştirip namazı kaldığı yerden tamamlar. Takvaya uygun olan ise yeniden kılmaktır.

Mesele: Namaza niyet ederken meydana gelen vesvesenin sebebi, akıl karışıklığı veya şeriatı bilmemektir. Çünkü yüce Allah’ın emrine uymak başkasının emrine uymak gibidir ve niyet bâbında O’na saygı göstermek, başkasına saygı göstermek gibidir. Bilindiği üzere yanına bir âlim geldiğinde ayağa kalkıp “Fazilet sahibi biri olan Zeyd içeriye girer girmez ona saygı göstermek amacıyla ayağa kalkıp yüzümü ona çevirmeye niyet ettim.” diyen bir kimsenin aklından zoru olduğu söylenir. Oysa Zeyd’i gördüğü ve faziletini bildiği için ona saygı gösterme dürtüsü birden harekete geçerek kendisini ayağa kaldırır. Kişi başka bir iş için veya bir gaflet sonucu ayağa kalkmadığı sürece yaptığı bu hareket bir saygı göstergesi sayılır. İnsanın, yüce Allah’ın hakkını ödemek amacıyla farzı eda etmek üzere namaza kalkması nefiste bir anda tasavvur edilen bir hâldir. Bir anda olmayan şey ise dille telaffuz ve kalple tefekkür etme bakımından

saygı göstergesi olan lafızların söylenme zamanıdır. Elbette bir şeyin akla gelmesi ile onun ayrıntılı olarak düşünülmesi arasında fark vardır.

Namaza niyeti bu şekilde anlamayan kişi niyeti anlamamış gibidir. Vesvese ise katışıksız bir cehalettir. Bu inceliğin bilinmemesi sebebiyle vesvese harekete geçer. Çünkü vesveseli kimse aynı anda lafızlarıyla birlikte hem öğleni, hem edayı, hem de farzıyeti aklına getirmeye çalışır. Oysa bu muhaldir. Eğer daha önce zikrettiğimiz üzere yanına gelen âlim için ayağa kalkarken böyle yapmaya çalışsaydı bunu başaramazdı. İşte, bu bilindiği zaman vesvese ortadan kalkar. Niyet konusunda Allah'ın emrine uymak başkasının emrine uymak gibidir. Sonra kolaylık ve ruhsat bâbından buna ilave ederek deriz ki niyeti bozmadığı sürece kişinin tekbirden az önce niyet etmesi caizdir. Sahâbeye bu türden hiçbir vesvese arız olmamıştır. Bu da işin kolay olduğunu gösterir.

Mesele: İmama uyan kişinin rükûda, secdede, rükû ve secdeden kalkarken ve namazın diğer fiillerini yaparken imamdan önce ve onunla birlikte hareket etmemesi gerekir. Aksine, imama uyan kişinin ona tâbi olması ve takip etmesi lazımdır. Çünkü Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*İmam, kendisine uyulmak üzere oraya getirilmiştir. O rükû ettiği zaman rükû ediniz.*"[237] Eğer kasten imamla aynı anda hareket ederse namazı bozulmaz. Eğer imamdan önce davranıp rükû veya secde ederse onunla birlikte rükû ve secde etmek üzere geri dönmesi gerekir. Eğer bunu yapmaz ve imam söz konusu rükû veya secdede ona yetişirse Kadı Ebû Ya'lâ'ya göre yine namazı bozulmaz. Arkadaşlarımızdan birine göre ise namazı bozulur. Eğer imama uyan kişi imamdan önce rükû edip imam rükû etmeden önce kasten başını rükûdan kaldırırsa acaba namazı bozulur mu? Bu konuda iki görüş vardır.

Mesele: İmamdan önce hareket etmek veya rükû ve secdeyi kusurlu yapmak gibi namaz kılan kişide bazı eksiklikler gören kimsenin ona doğruyu emretmesi gerekir. Çünkü bu, iyiliği emretmek bâbındandır. Buhârî ve Müslim'in Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettikleri bir hadiste Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmaktadır: "*İmamdan önce başını kaldıran kişi, Allah'ın başını eşek başına çevirmesinden korkmaz mı?*"[238]

Buhârî'nin Huzeyfe radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde geldiğine göre, Hz. Huzeyfe radıyallâhu anh rükû ve secdesini tam yapmayan bir adam görür. Namazını bitirince adama şöyle sorar: "Ne

zamandır bu şekilde namaz kılıyorsun?” Adam: “Şu kadar zamandır kılıyorum” deyince ona şöyle der: “Hiç namaz kılmamışsın!”

---

[237]. Buhârî, 2658; Müslim, 82, 412; Ahmed, 24250.
[238]. Buhârî, 691; Müslim, 963.

YEDİNCİ BÂP:
NAFİLE NAMAZLAR

Bil ki farzlar dışındaki namazlar üç kısma ayrılır: Sünnet namazlar, müstehap namazlar ve nafile namazlar. Sünnet namazlardan kastımız farz namazlardan sonra kılınan müekket sünnetler, duhâ ve vitir namazları gibi, Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin sürekli olarak kılmış olduğu namazlardır. Çünkü sünnet, tutulan ve izlenen yoldan ibarettir. Müstehap namazlardan kastımız eve girerken ve çıkarken kılınan namazlar gibi, faziletine dair hadisler varit olmakla beraber Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin sürekli olarak kılmadığı namazlardır. Nafile namazlardan kastımız ise hakkında hadis varit olmayan ancak kulun gönüllü olarak kılmış olduğu, bunların dışında kalan namazlardır. Bu üç kısımdaki namazlara "nafile namazlar" denilir. Çünkü "nafile" fazladan olan anlamına gelir ve bu namazlar farzlardan ayrı olarak fazladan kılınan namazlardır.

Bil ki bedenle yapılan en faziletli nafile ibadet namazdır. Bunların en kuvvetlisi de küsuf, istiskâ ve teravih gibi cemaatle kılınan namazlardır. Bunlardan sonra fazilet sıralamasında müekket sünnetler gelir.

Bil ki nafile namazlar ilişkili oldukları şeylere göre husuf ve istiskâ gibi sebeplere bağlı olan ve vakitlere bağlı olanlar olmak üzere ikiye ayrılır. Vakitlere bağlı olanlar da kendi arasında gece ve gündüzün tekrarlanmasıyla veya haftanın ve senenin tekrarlanmasıyla tekrarlanan namazlar olmak üzere kısımlara ayrılır.

Bütün bu nafile namazlar üç kısma ayrılır:

Birinci kısım: Gecelerin ve günlerin tekrarlanmasıyla tekrarlanan namazlardır ki sekiz tanedir. Bunlardan beşi farz olan beş vakit namazın sünnetleridir. Kalan üçü ise duhâ namazı, akşamla yatsı arasındaki vakti ihya etme namazı ve teheccüt namazıdır.

1- Sabah namazının sünneti iki rekâttır ve ikinci fecrin doğmasıyla birlikte vakti girmiş olur. Müstehap olan, bu namazın evde kılınmasıdır. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: "*Sabah namazının iki rekât sünneti dünyadan ve içindeki her şeyden daha hayırlıdır.*"[239]

2- Öğlenin sünnetleri; farzından önce kılınan iki rekât ile sonra kılınan iki rekât sünnet. Öğlenin farzından önce dört rekât kılmak müstehaptır. (…) Ömer b. Hattâb radıyallâhu anhın rivâyet ettiğine göre Resûlullâh sallallâhu

aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Öğlenin farzından önce ve zevâl vaktinden sonra kılınan dört rekât namaz gece kılınan dört rekât namaza denktir. Bu vakitte yüce Allah'ı tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur*."[240]

(…) Ebû Eyyûb el-Ensârî radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: "Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem sürekli olarak zevâl vaktinden sonra dört rekât namaz kılardı. Bir keresinde ona dedim ki ey Allah'ın elçisi, sürekli olarak kıldığını gördüğüm bu rekâtlar nedir? Şöyle buyurdu: '*Güneşin tepe noktasından batıya döndüğü anda gök kapıları açılır ve öğle namazı kılınıncaya kadar kapanmaz. Ben de bu sırada hayırlı bir amelimin oraya yükselmesini isterim.' Dedim ki ey Allah'ın elçisi, bütün rekâtlarda kıraat ediyor musun? Evet, buyurdu. Dedim ki, aralarında selâm veriyor musun? Hayır, buyurdu.*"[241]

(…) İbrâhim b. Muhammed b. el-Münteşir'in babasından naklettiğine göre Hz. Âişe radıyallâhu anhâ şöyle söylemiştir: "Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem öğlenin farzından önceki dört rekâtı ve sabahın farzından önceki iki rekâtı hiçbir hâlde terk etmezdi."[242]

Müslim'in Ümmü Habîbe radıyallâhu anhâdan naklettiği efrâd hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmaktadır: "*Her gün farzların dışında on iki rekât nafile namaz kılan her Müslüman kul için cennette bir ev bina edilir*."[243]

Tirmizî de aynı hadisi ayrıntılı olarak şöyle nakletmiştir: "*Kim bir gün ve gece içerisinde on iki rekât namaz kılarsa cennette kendisi için bir ev bina edilir. Bu on iki rekât şunlardır: Öğlenden önce dört rekât, sonrasında iki rekât, akşamdan sonra iki rekât, yatsıdan sonra iki rekât, sabah namazından önce iki rekât.*"[244]

3- İkindiden önce kılınan dört rekât sünnet. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem bu hususta şöyle buyurmuştur: "*İkindiden önce dört rekât namaz kılan bir kula Allah rahmet etsin.*"[245]

4- Akşamdan sonra kılınan iki rekât sünnet. Sahâbe -radıyallâhu anhüm- akşamın farzından önce de iki rekât nafile kılarlardı.

5- Yatsıdan önce kılınan iki rekât sünnettir. Yatsının farzından sonra dört rekât nafile kılmak ise müstehaptır. (…) Mücâhid hazretleri şöyle demiştir: "Yatsıdan sonra kılınan dört rekât nafile namaz kadir gecesi kılınan dört rekâta denktir."[246]

6- Vitir namazı olup en azı bir ve en faziletlisi on bir rekâttır. Her iki rekâtta bir selâm verilir ve kalan bir rekât tek olarak kılınır. Vitrin kemâl

mânâda en azı ise üç rekât olup iki selâmla kılınır. Birinci rekâtta Fatiha'dan sonra A'lâ suresi, ikinci rekâtta Kâfirûn suresi ve üçüncü rekâtta İhlâs suresi okunur, rükûdan sonra kunut (dua) yapılır ve eller kaldırılarak şöyle dua edilir: "*Allah'ım! Senden yardım, hidayet ve bağışlanma dileriz, sana inanırız, sana tevekkül ederiz, bütün iyilikleri senden biliriz, sana şükreder, sana nankörlük etmeyiz. Allah'ım, yalnızca sana ibadet eder, yalnızca senin için namaz kılar, sana secde eder, sana koşar, senin için amel eder, rahmetini umar ve azabından korkarız. Muhakkak ki senin vahim azabın kâfirleri yakalar.*"[247];

"*Allah'ım, hidâyet ettiklerinin arasında bana hidâyet eyle, sağlık ve afiyet verdiklerinin arasında bana sağlık ve afiyet ver, yardım ettiklerinin arasında bana yardım et, verdiğin şeylerde bana bereket ihsân eyle, hükmünü infaz buyurduğun şeylerin şerrinden beni koru! Şüphesiz ki hükmeden sensin, senin hakkında hüküm infaz edilmez. Şüphesiz senin yardım ettiğin kimse zelil olmaz. Senin düşmanlık ettiğin kimse de aziz olmaz. Şanın yücedir Rabbimiz, sen her şeyden ulusun.*"[248];

"*Allah'ım, şüphesiz ki ben gazabından rızana, cezalandırmandan affına sığınırım. Senden yine sana sığınırım. Seni gerektiği gibi övemem. Sen kendini övdüğün gibisin.*"[249]

Bu şekilde kunut okuduktan sonra ellerin yüze sürülüp sürülmeyeceği hakkında iki rivâyet vardır. Vitir, bütün sünnetlerden daha kuvvetlidir. Çünkü vitrin vacip olup olmadığı hususunda ihtilaf edilmiştir. Ebû Bekr *Tenbîh*'te vitrin vacip olduğunu belirtmiştir. İmamımız Ahmed de buna işaret buyurmuştur. Vitrin vakti yatsı namazından sonra başlayıp ikinci fecir olan fecr-i sâdık doğuncaya kadar devam eder.

7- Duhâ (kuşluk) namazı. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemden rivâyet ettiğimiz bir hadiste şöyle buyurmuştur: "*Cennetin 'duhâ' denilen bir kapısı vardır. Kıyamet günü olduğunda duhâ namazına devam edenlere şöyle denilecek: Bu sizin kapınız, oradan girin.*"[250]

Duhâ namazının vakti güneşin iyice yükselip sıcaklığının şiddetlendiği zaman başlar. Duhâ namazının kaç rekât olduğuna dair hadisler farklı şeyler söylemektedir. Cübeyr b. Mut'im radıyallâhu anhın rivâyet etiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem bu namazı iki rekât olarak kılmıştır. [251]

(…) Hz. Âişe radıyallâhu anhâ şöyle anlatıyor: "*Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem duhâ namazını dört rekât olarak kılar ve Allâh'ın dilediği kadar rekât sayısını artırırdı.*"[252] Câbir radıyallâhu

anhdan rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem duhâ namazını altı rekât olarak kılmıştır.

İbni Ebî Leylâ şöyle anlatıyor: "Ümmü Hâni radıyallâhu anhâdan başka hiç kimse bana *Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemi Duhâ namazı kılarken gördüğünü söylemedi. Ümmü Hâni'nin anlattığına göre, Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem Mekke'nin fethedildiği gün onun evine girip yıkandıktan sonra sekiz rekât namaz kılmış. Rükû ve secdelerini tam yapması haricinde onun bundan daha hafif ve hızlı bir namaz kıldığını hiç görmemiş.*"[253]

İmam Ahmed'in dediğine göre duhâ namazı hakkında varit olan en sahih hadis budur. Ebû Zerr hadisine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Duhâ namazını iki rekât olarak kılarsan gafillerden yazılmazsın. Onu dört rekât olarak kılarsan âbidlerden yazılırsın. Eğer altı rekât olarak kılarsan o gün sana günah ilişmez. Sekiz rekât olarak kılarsan itaatkârlardan yazılırsın. On iki rekât olarak kılarsan Allah senin için cennette bir ev bina eder.*"[254]

Tirmizî'nin Enes radıyallâhu anhdan naklettiği bir hadiste Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kim duhâ namazını on iki rekât olarak kılarsa Allah onun için cennette altından bir saray bina eder.*"[255] Tirmizî'nin belirttiğine göre hadis garîbdir. Derim ki, bundan önceki hadis de böyledir. Tercih edilen, Ümmü Hâni hadisiyle amel etmektir.

8- Akşamla yatsı arasındaki vakti ihya etmek. Yüce Allah'ın "*Korkuyla ve umutla Rablerine yalvarmak üzere vücutları yataklardan uzak kalır.*" (Secde, 32/16) şeklindeki kavlinde işaret edilenin akşamla yatsı arasını ihya etmek olduğu söylenmiştir. Ebû Bekir es-Sıddîk radıyallâhu anhın rivâyet ettiği bir hadiste Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kim akşam namazını kıldıktan sonra dört rekât namaz kılarsa bir hacdan sonra bir hac daha yapmış olur. Dedim ki, akşam namazından sonra altı rekât kılarsa? Şöyle buyurdu: Elli yıllık günahı bağışlanır.*"[256]

Hz. Âişe radıyallâhu anhânın naklettiği bir başka hadiste Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kim yanında oturan kişiyle konuşmaksızın akşam namazından sonra dört rekât namaz kılarsa Allah onun için inci ve yakutla bezenmiş iki saray bina eder. Yanında oturan kişiyle konuşmaksızın altı rekât kılarsa Allah onun kırk yıllık günahını bağışlar.*"[257]

Ebû Hureyre radıyallâhu anhın naklettiği bir hadiste Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Aralarında konuşmaksızın kim akşam namazından sonra altı rekât namaz kılarsa bunlar on iki yıllık ibadete denk gelir.*”[258]

Ammâr b. Yâsir radıyallâhu anhın Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemden rivâyet ettiği bir hadiste ise şu ifadeler geçmektedir: “*Kim akşam namazından sonra altı rekât kılarsa deniz köpüğü kadar bile olsa günahları bağışlanır.*”[259]

Sevbân radıyallâhu anhın naklettiği bir hadiste de Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur:

“*Kim cemaatle namaz kılınan bir mescitte akşamla yatsı arasında inzivaya çekilir, hiç kimseyle konuşmadan namaz kılıp Kur’an okursa yüce Allah’ın kendisi için cennette her biri yüz yıllık genişlikte iki saray bina etmesini ve çok sayıda ağaç dikmesini hak etmiş olur. Öyle ki dünyada yaşayanlar bu ağaçların altında gölgelenmiş olsalar hepsini içine alır.*”[260]

İkinci kısım: Senenin geçmesiyle tekrarlanan namazlar. Bunlar bayram namazları ve teravihtir. Bayram namazları farz-ı kifâyedir. Bayram namazının vakti güneşin yükselmesiyle başlar ve batıya dönmeye başladığında son bulur. Kurban bayramında namazın erken kılınıp Ramazan bayramında geç kılınması, Ramazan bayramında kahvaltıyı namazdan önce yapmak ve Kurban bayramında namaz kılınıncaya kadar bir şey yememek sünnettir. Ramazan bayramının arife günü güneş battıktan sonra başlayıp iki rivâyetten birine göre imamın bayram günü ikinci hutbeyi bitirmesine, diğerine göre ise imamın bayram namazına çıkmasına kadar tekbir getirmek sünnettir. Kurban bayramında tekbir getirmeye arife günü sabah namazında başlanır. Eğer kişi ihramlı ise bayramın birinci günü öğle namazında tekbir getirmeye başlayıp dördüncü günü ikindi namazına kadar devam eder. Şu şekilde tekbir getirilir: Allahu ekber Allahu ekber, lâ ilâhe illallahu vallahu ekber, Allahu ekber ve lillahi’l-hamd.

Nafilelerden değil, sadece farzlardan sonra tekbir getirilir. İmama uyacak olan kişinin sabah namazından sonra en güzel elbisesini giymiş ve en güzel şekilde süslenmiş olarak namaza erken gitmesi müstehaptır. İtikafta bulunan kimse ise itikâfta giydiği elbiseyle bayram namazına gider. İmam ise cemaate namaz kıldıracağı vakitte gider. Bayram namazının açık ve geniş bir alanda kılınması müstehaptır. İnsanlar bayram namazına giderken yaya olarak gider ve başka bir yoldan evlerine dönerler. İmam cemaate iki rekât bayram namazı kıldırır. Birinci rekâtta imam iftitâh tekbirini alıp

Sübhâneke duasını okuduktan sonra eûzü besmele çekmeden altı kez tekbir alır. İkinci rekâtta ise secdeden kalktıktan sonra beş kez tekbir alır. Her tekbir alışında ellerini kaldırır ve şöyle der: “Allahu ekber kebîran ve’l-hamdü lillahi kesîran ve sübhânallahi bükraten ve asîlan ve salavâtullahi alâ Muhammedin ve âlihi ve selleme teslîmen.”

İmam birinci rekâtta Fatiha suresinden sonra A’lâ suresini, ikinci rekâtta ise Gâşiye suresini okur. Kıraat tekbirden sonra edilir. Cemaatten olan kişi imam rükûdayken namaza yetişirse hemen iftitâh tekbirini alıp imama uyar ve kaçırdığı tekbirleri kaza etmekle uğraşmaz. Eğer imama teşehhüt esnasında (tahiyyâtta) yetişmişse imam selâm verdikten sonra kalkıp tekbirleriyle birlikte iki rekâtı kılar. İmama hutbede yetişen kişinin oturup hutbeyi dinlemesi müstehaptır. Hutbe bittikten sonra bayram namazını kılıp kaza eder. Bayram namazının nasıl kaza edileceği hakkında üç rivâyet vardır.

a) İmamla kıldığı gibi bayram namazını iki rekât olarak kaza eder.

b) Bayram namazını dört rekât olarak kaza eder.

c) İki veya dört rekât olarak kılmada muhayyerdir.

Kurban kesmek sünnet-i müekkededir. İmam Ahmed’den nakledilen bir rivâyete göre, zengin olan Müslüman’ın kurban kesmesi vaciptir. Sünnet olan, kurban etinin üçte birinin yenilmesi, üçte birinin hediye edilmesi ve üçte birinin tasadduk edilmesidir. Kurbanın sünnet olduğunu kabul ettiğimizde durum budur. Eğer kurbanın vacip olduğunu kabul edersek o zaman temettu ve kırân haccı kurbanındaki gibi, kesen kişinin etten yemesi veya adakta olduğu gibi yememesi muhtemeldir. Kurban derisinin satılması caiz olmayıp sadaka olarak verilebilir.

Teravih namazı yirmi rekâttır ve Hz. Ömer radıyallâhu anhın tercih ettiği gibi cemaatle kılınması sünnettir. Teheccüt kılan kimse vitri en sona bırakır. Teravih arasında nafile namaz kılmak mekruhtur. Regâib namazı, Şaban ayının yarısı olduğunda kılınan namaz[261] ve haftalık namazlar hakkında aslen hiçbir haber sabit değildir. Bu yüzden onlardan bahsetmedik.

Üçüncü kısım: Vakitlere değil, arızî sebeplere bağlı olan nafile namazlar sekiz tanedir.

1- Küsuf Namazı:

Buhârî ve Müslim’in Hz. Âişe radıyallâhu anhâdan naklettikleri bir hadiste Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Kuşkusuz güneş ve ay Allah’ın ayetlerinden birer ayettir. Onlar bir kişinin*

ölmesi veya hayatta kalması için tutulmazlar. Güneş ve ayın tutulduğunu gördüğünüz zaman hemen namaza sığının.”[262]

Küsuf namazının vakti güneş veya ay tutulmasının başlamasından son bulmasına kadar geçen zamandır. Kılınma yeri ise cuma namazının kılındığı yer olup “cemaatle namaza” diye çağrı yapılarak insanlara küsuf namazı kılınacağı duyurulur. Namaz iki rekât olup imam birinci rekâtta Sübhâneke’yi okuduktan sonra eûzü besmele çekip sesli olarak Fatiha suresini, sonra da Bakara suresini okur. Sonra rükû edip uzun süre rükûda kalarak yüz ayet okuyacak kadar bir süreyi tesbih ederek geçirir. Sonra başını kaldırıp “semiallahu limen hamideh” dedikten sonra sırasıyla Fatiha ve Âl-i İmrân surelerini okur. Sonra birinciden daha kısa bir rükû yapar. Sonra başını kaldırıp “semiallahu limen hamideh” der ve secde ederek rükûda uzun bir şekilde tesbih eder. Sonra ikinci rekâta kalkıp aynı şeyleri yapar ancak birinci kıyamda Nisâ suresini, ikincisinde ise Mâide suresini okur. Sonra iki secde yapıp teşehhüde oturur, tahiyyâtı ve diğer duaları okuyarak selam verir. Böylece her rekâtta iki kıyam, iki kıraat, iki rükû ve iki secde olur.

İmam Ahmed hazretlerinden nakledilen bir rivâyette kendisinin her rekâtta dört rükû ve iki secde ettiği nakledilmiştir. Namaz esnasında tutulma sona ererse imam namazı kısa tutar.

2- İstiskâ namazı:

Bu namazın nasıl kılınacağını ve hükümlerini yerinde anlattım. İstiskâ namazı bayram namazı gibi kılınır. Namaza giderken temizlenmek müstehaptır ancak koku sürülmez. Namaz kıldırmak üzere sahraya çıkmak isteyen imam oradaki insanlara nasihat eder, onlara günahlardan tövbe etmelerini, haksızlık yapmamalarını, oruç tutmalarını ve sadaka vermelerini emreder. Sonra mütevazı bir şekilde, huşû içerisinde ve boyun eğmiş olarak yaşlılar, acizler ve çocuklarla beraber sahraya çıkar. Cemaate namaz kıldırdıktan sonra tıpkı bayram hutbesindeki gibi tekbirle başlayan bir hutbe okur. Hutbede Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve selleme çokça salât okur. Hutbede “*Rabbinizden bağışlanma dileyin; çünkü O çok bağışlayıcıdır.*” (Nûh, 71/10) âyetini okur. Sonra ellerini kaldırarak Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin yaptığı gibi şöyle dua eder: “*Allah’ım! Bize imdat edecek, sağlık ve afiyet verecek, bol ve bardaktan boşanırcasına yağan, her yanı kaplayan, yaygın ve sürekli bir yağmur ver. Allah’ım! Bize yağmur ver ve bizi umutsuz olanlardan eyleme. Allah’ım! Bize rahmet yağmuru ver. Bize azap, yok etme, bela, yıkım ve boğulma getiren bir*

yağmur verme. Allah'ım! Kullar, beldeler ve canlılar o kadar geçim sıkıntısı, meşakkat ve darlık içindeler ki bunu yalnızca sana şikâyet ediyoruz. Allah'ım! Bizim için ot bitir, memeleri sütle doldur, göğün bereketlerinden bize su yağdır ve yerin bereketlerinden bizim için bitki bitir. Allah'ım! Sıkıntımızı, açlığımızı ve çıplaklığımızı, senden başkasının gideremeyeceği bu belayı gider."[263]

Hutbe sırasında imam kıbleye döner, elbisesini (ridâsını) ters çevirir ve sağ omzundaki kısmı sol omzuna, sol omzundaki kısmı sağ omzuna atar. Ancak elbisenin üst tarafını altına çevirmez. Cemaat de imamın yaptığı gibi yapar. İmam kıbleye dönük olarak içinden şöyle dua eder: "Allah'ım! Sen, bize kendine dua etmemizi emrettin ve icabet edeceğini vaat ettin. Biz de emrettiğin gibi sana dua ettik. Sen de vaat ettiğin gibi bize icabet eyle."

Eğer yağmur yağmazsa ikinci ve üçüncü kere istiskâ yapılır. Yağmur yağmaya başladığı zaman durup yağmurdan nasibini alsın diye yükünü ve elbisesini çıkarması müstehaptır. Vadi suyla dolunca o suyla yıkanır ve abdest alır. Eğer yağmur zarar verecek şekilde çok yağarsa şöyle dua eder: "*Allah'ım! Etrafımıza yağdır, üzerimize değil. Dağların üzerine ve ağaç köklerine yağdır.*"[264]; "*Rabbimiz, bize gücümüzün yetmeyeceği şeyleri yükleme.*" (Bakara, 2/286).

3- Cenaze namazı:

Cenaze namazı farz-ı kifâyedir. Cenaze namazını kılması öncelikli olan, ölenin vasiyet ettiği kişidir. Sonra sultan, sonra da ölenin baba tarafından en yakın akrabasıdır. Ölen kadının kocasının, onun baba tarafından akrabalarından önce gelip gelmeyeceği konusunda iki rivâyet vardır. Ölen erkek ise imam onun göğüs hizasında, kadın ise ortasında durur. Önce niyet eder, sonra sırasıyla dört tekbir alır. Birinci tekbirden sonra Fatiha'yı okur. İkinciden sonra Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve selleme salât (salli bârik) okur. Üçüncüden sonra ölü için şöyle dua eder: "*Allah'ım! Dirilerimizi ve ölülerimizü, burada bulunanlarımızı ve bulunmayanlarımızı, küçüklerimizi ve büyüklerimizi, erkeklerimizi ve kadınlarımızı bağışla. Şüphesiz ki sen döneceğimiz ve kalacağımız yeri biliyorsun. Senin her şeye gücün yeter. Allah'ım! İçimizden hayatta bıraktığın kişileri İslâm ve sünnet üzere yaşat. İçimizden ölmesini takdir ettiğin kişileri de İslâm ve sünnet üzere öldür.*"[265]

"*Allah'ım! O senin kulunun oğlu olan kulundur. Senin yanına misafir geldi. Sen ise yanına misafir olarak gelinenlerin en hayırlısısın. Allah'ım, eğer iyi biri idiyse ona iyiliği sebebiyle karşılığını ver. Eğer kötü biri idiyse*

onu bağışla. Allah'ım, bizler bu ölüye şefaat etmek üzere senin huzuruna geldik. Bizi ona şefaatçi eyle. Onu kabir fitnesinden, cehennem azabından koru. Onu affet. Kalacağı yeri güzel eyle. Ona dünyadaki yurdundan ve komşularından daha iyisini ver. Allah'ım, bizleri onun ecrinden mahrum eyleme ve ondan sonra bizi imtihan etme."

Dördüncü tekbirden sonra şöyle dua eder: "*Rabbimiz, bize dünyada iyilik ve âhirette iyilik ver. Bizi cehennem azabından koru.*" Bundan sonra sağ tarafına bir kez selâm verir.

4- Tahiyyetü'l-Mescit namazı:

(…) Ebû Katâde radıyallâhu anhın rivâyet ettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Sizden biri mescide girdiği zaman oturmadan önce iki rekât namaz kılsın.*"[266] Diğer sahih lafızlardan birinde ise şu ifade geçmektedir: "… *İki rekât namaz kılmadan oturmasın.*"[267]

Camiye giren kişi bir farz veya kaza namazı kılarsa tahiyyetü'l-mescid namazının maksadı yerine gelmiş olur. Çünkü buradaki maksat, kişinin camiye ilk girişinde namaz kılmadan oturmamasıdır.

5- Abdest aldıktan sonra kılınan iki rekât namaz:

Abdest aldıktan sonra kılınan bu namaz müstehaptır. Çünkü abdest almak bir kurbet olup maksat namaz kılmaktır. Bu iki rekât namazın faziletini Abdest Kitabında zikrettik. Bu namazı kılarken nafileye niyet edilir ve niyette "tahiyyetü'l-mescit" denilmediği gibi, "abdestin iki rekâtına" da denilmez.

6- Eve girerken ve evden çıkarken kılınan iki rekât namaz:

Ebû Hureyre radıyallâhu anhın rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Evinden çıktığın zaman iki rekât namaz kıl ki seni kötü çıkıştan korusunlar. Evine girdiğin zaman iki rekât namaz kıl ki seni kötü girişten korusunlar.*"[268] Tesiri olan her işe başlarken de böyle yapılır. Bu yüzden ihrama girerken[269] ve yolculuğa çıkarken de iki rekât namaz kılmak[270] sünnettir.

7- İstihâre namazı:

(…) Câbir b. Abdullâh radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: "*Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem Kur'an'dan bir sureyi öğretir gibi bize istihare yapmayı öğretir ve şöyle buyururdu: Sizden biri bir işe niyetlendiğinde farzlar dışında iki rekât namaz kılsın ve sonra şöyle desin: Allah'ım, senin ilmini vesile edinerek senden hayır diliyor, kudretini vesile edinerek senden kudret istiyorum. Senin büyük fazlından istiyorum. Çünkü sen kudret*

sahibisin, ben değilim. Sen bilirsin, ben bilmem. Sen bütün gizlileri en iyi bilensin. Allah'ım! Bu işin dinim, hayatım ve akıbetim hakkında benim için hayırlı olduğunu biliyorsan onu bana takdir buyur ve kolay eyle. Sonra da onu bana bereketli kıl. Allah'ım! Bu işin dinim, hayatım ve akıbetim hakkında benim için şerli olduğunu biliyorsan beni ondan uzaklaştır ve onu benden uzak eyle. Nerede olursa olsun benim için hayırlı olanı takdir buyur, sonra da beni onunla hoşnut eyle."[271]

8- Tesbih namazı:

(…) İbni Abbâs radıyallâhu anhümâ şöyle anlatıyor: "*Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem bir keresinde Abbâs'a şöyle buyurdu: Ey amcacığım! Sana vereyim mi? Sana öğreteyim mi? Sana izin vereyim mi? Onları yaptığında Allah'ın senin gelmiş geçmiş, eski yeni, hatalı kasıtlı, küçük büyük, gizli açık bütün günahlarını bağışlayacağı on hasleti sana göstereyim mi? O on haslet şunlardır: Dört rekât kılarsın ve her rekâtta Fatiha suresini ve ardından bir sure okursun. Birinci rekâtta kıraati bitirince ayaktayken on beş kere 'sübhânallahi velhamdülillahi velâ ilâhe illallahu vallahu ekber' dersin, sonra rükû edersin. Rükû ederken bu tesbihi on kere okursun. Sonra başını rükûdan kaldırıp yine on kere aynı tesbihi okursun. Sonra secdeye gidersin ve secdedeyken aynı tesbihi on kere okursun. Sonra başını secdeden kaldırıp on kere daha aynı tesbihi okursun. Sonra yine secde edip on kere daha bu tesbihi okursun. Sonra başını kaldırıp on kere daha bu tesbihi okursun. Böylece her rekâtta yetmiş beş kere bu tesbihi okumuş olursun. Dört rekâtta da böyle yaparsın. Her gün bu namazı bir kere kılabilirsen kıl. Kılamazsan her hafta bir kere kıl! Bunu da yapamazsan her ay bir kere kıl. Bunu da yapamazsan her sene bir kere kıl! Bunu da yapamazsan ömründe bir kere kıl.*"[272]

FASIL

Namaz kılınması yasak olan vakitlerde tesbih namazı gibi, sebebi olmayan hiçbir nafile namaz kılınmaz. Çünkü bu hususta yasaklama kuvvetlidir ve bu nafileler zayıf olup yasaklama delili karşısında duramaz. Küsuf ve istiskâ namazları, sabah namazının sünneti, tahiyyetü'l-mescit namazı, tavâf namazı, tilavet ve şükür secdeleri ve kazaya kalan vitir namazı gibi sebebi olan namazlar bu vakitlerde kılınabilir.

FASIL

Söz konusu vakitlerde namaz kılmanın yasaklanmasında üç sır vardır:

1- Güneşe tapanlara benzememek.

2- Şeytanın boynuzunun doğduğu zamanda secde etmekten sakındırmak. Çünkü güneş şeytanın boynuzuyla birlikte doğar. Ufukta yükselmeye başladığı zaman ondan ayrılır. Tam tepe noktasına ulaştığında yine onunla birleşir. Batıya dönmeye başladığı zaman yine ondan ayrılır. Batmaya başladığı zaman yeniden şeytanın boynuzuyla birleşir.

3- Âhiret yolcuları ibadetlere devam ederler. Sürekli olarak bir çeşit ibadeti yapmak usanmaya sebep olur. Yasaklama vaki olunca canlılık ve hareket artar. Çünkü insan kendisine yasaklanan şeye karşı isteklidir. Söz konusu vakitlerde namaz kılmak yasaklandığı hâlde, kul bir hâlden başka bir hâle geçsin diye Kur'an okumak ve tesbihâtla meşgul olmak gibi diğer ibadet şekilleri yasaklanmamıştır. Namaz da bu şekilde kıyam, oturma, rükû ve secdelerden oluşur. Çünkü aynı şeyi yapmak usanmaya ve bıkmaya neden olur.

---

[239]. Müslim, 725; Tirmizi, 416. Hz. Âişe'nin hadisi.

[240]. Tirmizî, 3128.

[241]. Tirmizî, Şemâil, 287; Ebû Dâvûd, 1270; Ahmed, 23532; İbni Mâce, 1157; İbni Huzeyme, 1214; Humeydî, 385; Taberânî, *Kebîr*, 4032; Beyhakî, 2/488.

[242]. Buhârî, 1182.

[243]. Müslim, 103, 728; Ebû Dâvûd, 1250; İbni Mâce, 1141.

[244]. Tirmizî, 415; Nesâî, 3/262.

[245]. Ebû Dâvûd, 1936; Ebû Ahmed, 1271; Tirmizî, 430; İbni Huzeyme, 1193; İbni Hibbân, 2453; Ahmed, 5980; Beyhakî, 2/473. İbni Ömer'in hadisi olup "…*bir kişiye rahmet etsin*" lafzıyla rivâyet edilmiştir.

[246]. Ukaylî, *Zuafâ*, 4/102.

[247]. Beyhakî, 2/211. Hz. Ömer'in hadisi.

[248]. Tirmizî, 464; Ebû Dâvûd, 1425; Ahmed, 1718; Beyhakî, 2/9; Nesâî, 3/248. Hz. Hasan radıyallâhu anhın hadisi.

[249]. İbni Ebî Şeybe, 2/306; Tayâlisî, 123; Ebû Dâvûd, 1427; Ahmed, 751; Nesâî, *Kübrâ*, 7753; Beyhakî, 3/42. Hz. Ali radıyallâhu anhın hadisi.

[250]. İbnü'l-Cevzî, İlelü'l-Mütenâhiye, 1/472. Ebû Hureyre'nin hadisi. İbnü'l-Cevzî bu ve diğer duhâ namazı ile ilgili hadisleri naklettikten sonra bu hadislerden hiçbirinin sahih olmadığını belirtmiştir.

[251]. Cübeyr b. Mut’im’in naklettiği böyle bir hadise rastlamadım. Bilinen şey bu hadisin Ebû Zerr radıyallâhu anh tarafından, Müslim’de şöyle nakledilmiş olduğudur: “*Sizden birinin her bir eklem yeri için sadaka vermesi gerekir. Her ‘sübhânallâh’ her ‘elhamdülillâh’ her ‘lâ ilâhe illallâh’ ve her ‘Allahu ekber’ birer sadakadır. İyiliği emretmek ve kötülüğe engel olmak birer sadakadır. Kılınacak iki rekât duhâ namazı ise bütün bunların yerine geçer.*”

[252]. Müslim, 79, 719.

[253]. Buhârî, 1176; Müslim, 336.

[254]. Beyhakî, 3/48; Münzirî, *et-Tergîb ve’t-Terhîb*, 1/466.

[255]. Tirmizî, 473.

[256]. İbnü’l-Cevzî bu hadisi İlelü’l-Mütenâhiye’de (1/458) naklederek sahih olmadığını belirtmiştir.

[257]. İbnü’l-Cevzî bu hadisi İlelü’l-Mütenâhiye’de (1/435) naklederek aynı şekilde sahih olmadığını belirtmiştir.

[258]. Tirmizî, 435. Tirmizî hadisin garîb olduğunu ve sadece Zeyd b. Hubâb-Ömer b. Ebî Has’am yoluyla bilindiğini söylemiştir.

[259]. Taberânî, *Sagîr*, 2/48; Ebû Nuaym, *Ahbâru Asbahân*, 2/223; İbnü’l-Cevzî, İlelü’l-Mütenâhiye, 1/457.

[260]. Zebîdî, İthâfü’s-Sâdeti’l-Müttakîn, 3/617.

[261]. Zebîdî İthâf adlı eserinde (3/702) İmam İzz b. Abdüsselâm Sülemî’nin şöyle söylediğini nakletmiştir: “Kudüs’te Recep ayında asla Regâib namazı ve Şaban’ın yarısında namaz kılınmamıştır. Hicrî 448’de Nablus’tan Kudüs’e çok güzel Kur’an okuyan İbnü’l-Hayy adında bir adam gelir. Kalkıp Mescid-i Aksâ’da Şaban ayının yarısı olan Berat gecesi namaz kılmaya başlar. Adamın biri gelip onun arkasında tekbir alır ve ona uyar. Sonra üçüncü ve dördüncü kişiler gelip onlara katılır. Adam namazını bitirdiğinde arkasında oldukça kalabalık bir cemaat olur. Sonra Nabluslu adam ertesi yıl yine gelir ve arkasında çok kalabalık bir cemaat namaz kılar. Böylece, Mescid-i Aksâ’da ve insanların evlerinde bu namaz yaygın bir şekilde kılınmaya başlar. Sonra günümüze kadar bir sünnet gibi kabul edilerek devam eder.”

[262]. Buhârî, 1044; Müslim, 3, 901.

[263]. Taberânî, *Evsat*, 7615. Enes b. Mâlik’in hadisi.

[264]. Buhârî, 1017; Müslim, 897. Enes radıyallâhu anhın hadisi.

[265]. Ahmed, 8809; Tirmizî, 1024; İbni Mâce, 1498; Hâkim, 1/358. Ebû Hureyre’nin hadisi.

[266]. Buhârî, 444; Müslim, 714. Ebû Katâde'nin hadisi.

[267]. Buhârî, 1163; Müslim, 70, 714.

[268]. Suyûtî, *Leâli'l-Masnûa*, 2/45; Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, 2/283, 284; Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, 540.

[269]. İbni Abbâs radıyallâhu anhümâ şöyle anlatıyor: "*Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem hac yapmak üzere yola çıkmıştı. Zülhuleyfe'deki mescidinde iki rekât namaz kıldıktan sonra orada ihrama girdi ve namazını bitirince hac için telbiye getirdi…*" (Ebû Dâvûd, 770; Hâkim, 1/451).

[270]. İbni Ebî Şeybe'nin (2/81) Mut'im b. Mıkdâm radıyallâhu anhdan naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Yolculuğa çıkmak isteyen hiçbir kul onların yanında kıldığı iki rekât namazdan daha üstün bir şeyi ailesine bırakmamıştır.*"

[271]. Buhârî, 1162. Câbir radıyallâhu anhın hadisi.

[272]. Ebû Dâvûd, 1297; İbni Mâce, 1387; İbni Huzeyme, 1216; Beyhakî, 3/51; Hâkim, 1/318.

ZEKÂTIN SIRLARI VE ÖNEMLİ MESELELERİ KİTABI

Zenginlerin mallarından fakirlerin ihtiyaç duydukları miktarda malın onlara verilmesini farz kılan, içlerinden anlayış sahibi olanlara fazla mal edinmek yerine sabretmeyi emreden, dünyanın bir geçiş yeri olduğunu ve herkesin buradan gideceğini öğreten, içlerinden söz dinleyen zenginlere, verilmesini farz kıldığı malı vermede cimrilik etmelerini yasaklayan ve üzerlerine vacip olanı vermedikleri takdirde onları "(Bu paralar) *cehennem ateşinde kızdırılıp bunlarla alınları, yanları ve sırtları dağlanacağı gün onlara denilir ki 'İşte bu kendiniz için biriktirdiğiniz servettir. Artık yığmakta olduğunuz şeylerin azabını tadın!*" (Tevbe, 9/35) kavliyle uyaran Allah'a hamd olsun.

Kuşkusuz, yüce Allah zekâtı İslâm'ın temellerinden biri kılmış ve onu ibadetlerin en yücesi olan namazla birlikte zikrederek şöyle buyurmuştur: "*Namazı dosdoğru kılın ve zekâtı verin.*" (Bakara, 2/43) Buhârî ve Müslim'in İbni Ömer radıyallâhu anhümâdan naklettikleri bir hadiste Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*İslâm beş şey üzerine kurulmuştur: Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Hz. Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şahitlik etmek, namaz kılmak, zekât vermek, haccetmek ve Ramazan orucunu tutmak.*"[273]

Yüce Allah zekâtını vermeyenleri şiddetli bir azapla uyararak şöyle buyurmaktadır: "*Altın ve gümüşü yığıp da onları Allah yolunda harcamayanlar yok mu, işte onlara elem verici bir azabı müjdele!* (Bu paralar) *cehennem ateşinde kızdırılıp bunlarla alınları, yanları ve sırtları dağlanacağı gün onlara şöyle denilir: İşte bu kendiniz için biriktirdiğiniz servettir. Artık yığmakta olduğunuz şeylerin azabını tadın!*" (Tevbe, 9/34, 35)

(…) Ebû Zerr radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: "*Kâbe'nin gölgesinde oturduğu sırada Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin yanına gelince şöyle buyurdu: 'Kâbe'nin Rabbine yemin olsun ki onlar kaybedenlerdir, Kâbe'nin Rabbine yemin olsun ki onlar kaybedenlerdir.' Bunları duyunca büyük bir üzüntüye kapıldım ve derin derin nefes almaya başladım. Kendi kendime, bu benim hakkımda söylendi, dedim. Sonra dedim ki anam babam sana feda olsun, onlar kimlerdir? Şöyle buyurdu: Onlar malları çok olanlardır. Ancak Allah'ın kullarına şöyle şöyle dağıtan kimseler bunun*

dışındadır. Onlar da pek azdır. Bir adam ölür de geride zekâtını vermediği koyun, deve ve sığır bırakırsa bu hayvanlar dünyada olduklarından daha büyük ve semiz olarak kıyamet günü gelip insanlar arasında hüküm verilinceye kadar ayaklarıyla onu çiğner ve boynuzlarıyla süser. Sonra bu hayvanların başta olanı arkaya geçer ve onu çiğneyip süsmeye öylece devam ederler.”[274]

(…) Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan nakledildiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Allah bir kişiye mal verir de onun zekâtını ödemezse o mal kıyamet günü kendisi için iki gözü üstünde iki kara nokta bulunan zehirli bir yılan suretine girer ve onun boynuna gerdanlık yapılır. Bu yılan ağzıyla onun çenesini iki yanından yakalayıp der ki, ben senin malınım, ben senin hazinenim! Sonra Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şu ayeti okudu:* ***Allah’ın, kereminden kendilerine verdiklerinde*** (infakta) ***cimrilik gösterenler, sanmasınlar ki bu kendileri için hayırlıdır; tersine, bu onlar için pek fenadır. Cimrilik ettikleri şey kıyamet gününde boyunlarına dolanacaktır.***”[275]

Müslim’in Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan nakletmiş olduğu efrâd hadislerden birinde Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Altın ve gümüş sahibi olup da bunların zekâtını vermeyenler için kıyamet gününde ateşten levhalar hazırlanır ve zekâtını vermedikleri o altınla gümüş cehennem ateşinde onların üzerinde kızdırılıp yanları, alınları ve sırtları onlarla dağlanır. Bu levhalar soğudukça uzunluğu elli bin yıl olan bir günde kullar arasında hüküm verilip cennete veya cehenneme gideceği belli oluncaya kadar tekrar tekrar kızdırılır. Denildi ki ey Allah’ın elçisi, deve sahibi de mi? Şöyle buyurdu: Evet, deve sahibi de. Kıyamet günü o develer için büyük ve açık bir alan açılır ve develerden tek bir yavru bile eksik kalmamak üzere hepsi gelip ayaklarıyla onu çiğner ve ağızlarıyla dişlerler. Uzunluğu elli bin yıl olan bir günde kullar arasında hüküm verilip cennete veya cehenneme gideceği belli oluncaya kadar sürünün başındaki develer onu çiğneyip dişledikçe arkadakiler gelerek aynı şeyi yapmaya devam ederler.*”[276]

FASIL

Bu bölümde zekâtın sırlarını, şartlarını ve taşıdığı anlamları göstereceğiz. Bütün bu hususları dört fasılda ele alacağız.

Birinci fasıl: Zekâtın çeşitleri ve vacip olmasının sebepleri.

İkinci fasıl: Zekâtın âdâbı ve şartları.

Üçüncü fasıl: Zekât verilecek kişinin özellikleri, zekâta hak kazanmasının şartları ve zekâtı alma âdâbı.

Dördüncü fasıl: Sadaka vermek ve sadakanın fazileti.

ZEKÂTLARIN ÇEŞİTLERİ VE VACİP OLMA SEBEPLERİ

Zekât vermek; hür, Müslüman ve tam bir mülkiyete sahip olan herkese vaciptir. Köle zekât vermez. Her ne kadar kölenin de mükâtebe akdinde olduğu gibi bir kısım mala sahip olabileceğini söylesek bile mükâtebe akdi yapmış olan bir kölenin borcu gibi, insanın tam bir mülkiyete sahip olmadığı durumlarda zekât verilmez.

Zekâtın vacip olmasında ergenliğe ulaşma ve akıllı olma şartı aranmaz. Çünkü zekât çocuğun ve delinin sahip olduğu mal hakkında da vaciptir. Verildikleri nesneler açısından zekâtlar altı çeşittir: Hayvanların zekâtı, altın ve gümüşün zekâtı, ticaret mallarının zekâtı, madenlerin zekâtı, toprak ürünlerinin zekâtı ve fıtır sadakası.

HAYVANLARIN ZEKÂTI

Bunlar deve, sığır ve koyun cinsinden olan hayvanlardır. Develerin sayısı beşe ulaşıp üzerinden bir yıl geçmedikçe zekât gerekmez. Deve sayısı beşe ulaşıp üzerinden bir yıl geçerse bir koyun zekât verilmesi gerekir. Kişi, koyun yerine bir deve zekât verse kabul edilmez. On devede iki koyun, on beş devede üç ve yirmi devede dört koyun zekât vermek gerekir. Zekât olarak verilen koyunun en az altı aylık, keçinin ise bir yaşını doldurmuş olması gerekir. Yirmi beş devede, bir yaşını doldurmuş bir dişi deve zekât olarak verilir. Eğer bir yaşını doldurmuş devesi yoksa iki yaşını bitirip üçe girmiş bir erkek deve de kabul edilir. Otuz altı devede, iki yaşını bitirip üçe girmiş bir dişi deve zekât olarak verilir. Kırk altı devede, üç yaşını bitirip dörde girmiş bir dişi deve zekât olarak verilir. Altmış bir devede, dört yaşını bitirip beşe girmiş bir dişi deve zekât olarak verilir. Yetmiş altı devede, iki yaşını bitirip üçe girmiş iki dişi deve zekât olarak verilir. Doksan bir devede, üç yaşını bitirip dörde girmiş iki dişi deve zekât verilir. Bu sayıdan yüz yirmi deveye kadar zekâtta herhangi bir artış yoktur. Develerin sayısı yüz yirmiyi geçtiğinde farziyet baştan başlar ve her kırk devede, iki yaşını bitirip üçe girmiş bir dişi deve ve her elli devede, üç yaşını bitirip dörde girmiş bir dişi deve zekât verilir.

Sığır cinsinden olan hayvanlara gelince, bunların sayısı otuz oluncaya kadar zekât gerekmez. Sığırların sayısı otuz olunca, bir yaşını bitirmiş bir

erkek veya dişi düve zekât olarak verilir. Kırk sığırda, iki yaşını doldurmuş bir dişi dana zekât verilir. Altmış sığırda, bir yaşını doldurmuş iki erkek düve verilir. Bu şekilde sayı arttığında her otuz sığırda, bir yaşını doldurmuş bir erkek veya dişi düve ve her kırk sığırda iki yaşını doldurmuş bir dişi dana zekât olarak verilmeye devam edilir.

Geyiklere zekât verilmez. Vahşi sığırlara zekât verilip verilmeyeceği konusunda iki rivâyet vardır. Vahşi ve evcil sığırdan doğmuş olan sığırlarda zekât vermek gerekir. Mandalar sığır cinsine girer.

Koyun cinsinden olan hayvanlara gelince, sayıları kırk olunca bir koyun zekât verilir. Yüz yirmi bir koyunda iki koyun zekât verilir. İki yüz bir koyundan dört yüz koyuna varıncaya kadar üç koyun verilir. Dört yüzden sonra her yüz koyun için bir koyun verilir. İmam Ahmed'e göre koyunların sayısı üç yüz bire ulaştığında dört koyun, sonra her yüz koyun için bir koyun zekât olarak verilir.

Deve ve sığır yavruları ile kuzular eğer annelerinin sayısı zekât nisabına ulaşmışsa üzerlerinden bir yıl geçmesi hususunda annelerine tâbi olurlar. Eğer annelerin sayısı zekât nisabına ulaşmamış ancak yıl içinde yavrularıyla birlikte nisap miktarı tamamlanmışsa sayı tamamlandığı andan itibaren hepsi için bir yıl hesap edilir. İmam Ahmed'e göre ise annelere sahip olunduğu andan itibaren yavrularıyla birlikte bir yıl hesap edilir.

Zekât alınırken yavrusunu büyüten anne ve hamile olan hayvanlar alınmaz. Aynı şekilde, erkek tarafından aşılmış dişi de zekât olarak alınmaz. Çünkü çoğu zaman böyle bir dişi hamile olur. Semiz olan hayvanlar, damızlık olarak ayrılmış koçlar, malın en iyisi, yaşlısı ve şaşı olanları da zekât olarak alınmaz.

İki veya daha fazla kimsenin zekâta konu olan hayvanları birbirine karışmış ve üzerinden bir yıl geçmiş olsa hepsinin vereceği zekâtın hükmü birinin vereceği zekâtın hükmü gibidir. İki rivâyetten birine göre, hayvanlar dışında altın, gümüş, hububat ve meyvelerde birden fazla kişinin mallarının birbirine karışması etkili değildir. Diğer rivâyete göre ise etkilidir.

TOPRAK ÜRÜNLERİNİN ZEKÂTI

İster buğday, arpa, pirinç, bakla ve kenevir tohumu gibi azık olarak kullanılsın; ister keten ve turp tohumu, salatalık ve kimyon çekirdeği gibi azık olarak kullanılmasın; ister insan tarafından yetiştirilsin, ister çövenotu gibi kendiliğinden yetişsin ölçülüp tartılan ve saklanıp biriktirilen her çeşit ürünün zekâtını vermek vaciptir. Aynı şekilde, ölçülüp tartılan ve saklanıp

biriktirilen kuru hurma, kuru üzüm, badem ve yerfıstığı gibi meyvelere de zekât gerekir. Şeftali, kayısı, armut ve incire zekât gerekmediği gibi kavun, karpuz, salatalık, patlıcan ve çeşitli otlar (semizotu, ebegümeci vb.) gibi yıllık bitkiler için de gerekmez.

Pamuk, zeytin ve safran hakkındaki rivâyetler, biz onlarda zekât gerekir desek de farklılık göstermektedir. Kadı Ebû Ya'lâ şöyle demiştir: "Bu ürünlerin nisabı, zekâtının verilmesi vacip olan toprak ürünlerinin en düşüğünden beş vesk kıymetinde olan ürünün nisabı olarak saptanır." Zekâtının verilmesi ve nisap miktarı hususunda vers (boya maddesi olarak kullanılan bir bitki) ve usfurun (aspir) zekâtı hakkında da safrana kıyas edilerek iki görüş ileri sürülmüştür.

Yukarıda sayılan bütün ürünlerin miktarı, hububat sap ve samanından ayrıldıktan ve meyveler kurutulduktan sonra beş veska ulaşmadan zekât verilmez. Bir vesk altmış sâ', bir sâ' beş Irak rıtlı ve bir rıtlın üçte biridir. Buna göre beş vesk, pirinç ve ales hariç olmak üzere altı yüz rıtl eder. Ales, bir çeşit buğday olup kabuğuyla birlikte saklanır. Bu ürünün nisabı, kabuğuyla birlikte on vesktır.

İnsan balı ister kendi sahip olduğu kovandan, ister doğadan almış olsun onda biri zekât olarak verilir. Balın nisabı on feraktır. İbni Hâmid'in dediğine göre bir ferak altmış rıtldır. Kadı Ebû Ya'lâ'nın söylediğine göre ise bir ferak otuz altı rıtldır.

ALTIN VE GÜMÜŞÜN ZEKÂTI

Yirmi dinara ulaşmayan altın için zekât verilmez. Yirmi dinar altın için yarım dinar zekât verilir. İki yüz dirheme kadar gümüş için de zekât verilmez. İki yüz dirheme ulaşmış olan gümüş için beş dirhem gümüş zekât verilir. Altın ve gümüşte nisaptan fazla olan miktarın zekâtı kendi hesabına göre verilir. Nisaptan bir veya iki habbe az olması zekâtın vücubuna engel değildir. Nisaptan bir veya iki dânik az olmasının zekâtın vücubuna engel olup olmayacağı hakkında iki görüş vardır. Nisapta, altının gümüşe eklenip eklenemeyeceği hakkında da iki görüş vardır. Biz eklenebileceğini söylüyoruz. Fakat miktar değil, değer üzerinden ekleme yapılabilir. Bir görüşe göre miktar veya değerin hangisi fakirler için daha faydalı ise o şekilde eklenir.

Mağşuş veya halis olmayan altın ve gümüşe sahip olan kişi, altın veya gümüşün miktarı nisaba ulaşmadığı sürece zekât vermez. Kişi, halis olan altınlarının zekâtını kendi cinsi olan halis altınlardan verir. Eğer zekâtını

değersiz ve kalp olan altınlarla verirse halis ve kalp olanların arasındaki fazlalık kadarını zekâta ilave eder.

Sadece kullanılmak üzere bulundurulan mübah süs ve takılara zekât düşmez. Erkekler için mübah olan gümüş süs eşyası yüzük ve kılıcın kabzasıdır. Kemer süsüne dair iki görüş vardır. Zırh, miğfer, terlik ve kılıç bağı da kemer süsüne kıyas edilmiştir. Altın burun ve dişleri birbirine bağlayan altın bağlar gibi zorunlu hâllerde erkekler altın eşya kullanabilirler.

Kadınlar için mübah olan altın ve gümüş süs eşyalarına gelince; bunlar halhal, bilezik, kolye ve taç gibi örfen kadınların takmış olduğu takılardır. Eğer söz konusu süs eşyaları kullanmak için değil de ihtiyaç anında kira veya nafaka için bulunduruluyorsa zekâtlarının verilmesi gerekir. Altın ve gümüşten yapılmış kaplara da zekât gerekir.

TİCARET MALLARININ ZEKÂTI

Ticaret mallarının kıymetlerinin zekâtı verilir. Zekât, ticaret mallarından değil, onların kıymetleri üzerinden alınır.

MADENLERİN ZEKÂTI

Zekât vermeye ehil olan bir kimse, kamuya açık bir arazideki veya sahipli bir yerdeki madenden nisap miktarı kadar altın veya gümüş veya yakut, zümrüt, akik, safir, cıva, antimon, petrol ve kalsit gibi maden diye tanımlanan maddelerden nisap miktarı kadar çıkarırsa hemen yüzde iki buçuğunu zekât olarak vermesi gerekir. Madeni ister bir defada, ister birkaç defada çıkarsın hüküm değişmez. Çıkarılan madenin zekâtı ancak onu eritip kalıba döktükten sonra vacip olur ve diğer zekâtların sarfedileceği yerlere sarfedilir.

Kişinin denizden çıkarmış olduğu inci, mercan, amber ve balık gibi şeylerin maden hükmünde olup olmadığı konusunda iki görüş vardır. Birincisine göre bunlar da maden hükmündedir. İkinci görüşe göre ise bunlar için hiçbir şekilde zekât verilmez.

Sahipsiz veya sahipli bir arazide, eskiden yaşamış kimselerin gömüsü olarak bulunan ve sahibi bilinmeyen definenin cinsi ne olursa olsun, ister az, ister çok miktarda olsun beşte birinin hemen zekât olarak verilmesi gerekir. Eğer define, sahibinin bilindiği bir yerde bulunur ve yerin sahibi Müslüman veya zimmî ise define yerin sahibine aittir. Eğer yerin sahibi harbî ise ve onu bulan kendi başına çıkarmışsa define, Müslüman olan bir

grup insan yardımıyla çıkarmışsa ganimet sayılır. Defineden alınan zekâtın sarfedileceği yer, feyin beşte birinin harcandığı yerlerdir. İmam Ahmed'e göre ise diğer zekâtların harcandığı yerlere harcanır.

FITIR SADAKASI

Fıtır sadakasını Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem farz kılmıştır. Buhârî ve Müslim'in İbni Ömer'den naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem, Ramazan ayındaki fıtır sadakasını her Müslüman hür kişiye, köleye, erkeğe ve kadına bir sâ' hurma veya arpadan verilmek üzere farz kıldı ve insanlar bayram namazı kılmaya çıkmadan önce verilmesini emretti.

Fıtır sadakası olarak beş Irak rıtlı ile bir rıtlın üçte biri kadar hurma, kuru üzüm, buğday veya arpa veya bunların unlarını veya unlarından yapılmış sevîk (bir çeşit helva) vermek vaciptir. Ekıta[277] gelince, İmam Ahmed'den nakledilen bir rivâyete göre yukarıda sayılan gıda maddeleri varken ekıt fıtır sadakası olarak verilmez. Yine İmam Ahmed'den nakledilen bir başka rivâyete göre, bir sınırlama olmaksızın ekıt olarak da fıtır sadakası verilebilir. Bu sayılan gıda maddeleri mevcut olduğu takdirde başka bir şeyin fıtır sadakası olarak verilmesi caiz değildir. Cinsleri belirtilen gıda maddelerinden bir sâ' kadar verilmesi caizdir. Fıtır sadakası olarak en iyisi hurma, sonra kuru üzüm, sonra buğday, sonra da arpa vermektir.

Bayram günü ve gecesi kendisi ve ailesinin yiyeceği gıda maddesinden fazla olarak bir sâ' kadar yiyeceği olan her Müslüman'ın fıtır sadakası vermesi vaciptir. Bir sâ'dan daha az yiyecek olduğunda fıtır sadakasının gerekip gerekmeyeceği hakkında iki görüş vardır.

Kendisine fıtır sadakası vacip olan kişinin eğer durumu iyiyse bakmakla yükümlü olduğu Müslüman kimselerin fıtır sadakasını da vermesi gerekir. Eğer hepsinin değil de bazılarının fıtır sadakalarını verecek durumu varsa o zaman öncelikli olarak nafakasını sağlaması gereken kişinin fitresini verir. Kişi önce kendisinin, sonra sırasıyla eşinin, varsa kölesinin, çocuklarının, annesinin, babasının, kardeşlerinin, kardeş çocuklarının, amcalarının, amcasının oğullarının fitrelerini mirastaki yakınlık derecelerindeki sıraya göre verir.

Fıtır sadakasını bayram namazından önce vermek daha iyidir. Fitreyi bayramdan iki gün önce vermek de caizdir. Bayram gününden sonra vermek ise günahtır ve kazası gerekir.

[273]. Buhârî, 8; Müslim, 16, 21.
[274]. Buhârî, 6638; Müslim, 990.
[275]. Buhârî, 1403.
[276]. Müslim, 23, 986.
[277]. Ekıt; sütün suyu buharlaşıp koyulaşıncaya kadar kaynatıldıktan sonra tablet şeklinde yoğrulması ve kurutulmasıyla elde edilen, yumuşatılarak veya sert olarak yenilen bir yiyecektir.

ZEKÂT VERİRKEN UYULMASI GEREKEN ZAHİRÎ VE BÂTINÎ ŞARTLAR

ZEKÂT VERİRKEN UYULMASI GEREKEN ZAHİRÎ ŞARTLAR

Zekât veren kişinin şu beş şeye dikkat etmesi gerekir:

1- Niyet. Zekât veren kişinin kalbiyle farz olan zekâtını vermeye niyet etmesi gerekir. Velisinin niyeti, delinin ve çocuğun niyeti yerine geçer. Devlet başkanının niyeti de zekât vermek istemeyen mülk sahibinin niyeti yerine geçer. Ancak bu durum dünyadaki zahirî hükme göredir. Şöyle ki dünyada artık ondan zekât istenmez. Fakat âhirette durum böyle değildir. Çünkü zekâtını vermek istememesi sebebiyle zimmeti sorumluluktan kurtulmamıştır. Kişinin, zekâtını vermek üzere birini vekil tayin ve ona vekâlet verirken niyet etmesi caizdir.

2- Üzerinden bir yıl geçtikten sonra zekâtı acele olarak vermek gerekir. Zekâtını vermeye gücü yettiği hâlde geciktirirse günahkâr olur. Zekâtını henüz vermeden önce ve bir yılı doldurduktan sonra mal telef olsa zekât sorumluluğu düşmez. Nisap tamam olmuşsa bir yılın dolmasını beklemeden zekât vermek caizdir. İki görüşten birine göre zekâtı bir yıldan daha önce vermek caiz olmaz. Diğer görüşe göre ise bunu yapmak caizdir. Zekâtını önceden verip de malı bir yıl dolmadan telef olan birinin fakire gidip verdiği parayı istemesinin caiz olup olmadığı konusunda iki vecih vardır. Adam zekâtını bir yıl dolmadan önce bir fakire vermiş ve fakir zengin olmuş, ölmüş veya bir yıl dolmadan dinden dönmüş ve sonra bir yıl dolmuşsa zekâtı geçerli olur.

3- Zekât verirken kıymetini göz önüne alıp verilmesi gereken malın yerine bir başkasını vermemek gerekir. Aksine, nas ile belirlenmiş olanlar zekât olarak verilmelidir. İmam Ahmed’den gelen başka bir rivâyete göre başka bir malı vermek caizdir. Birinci görüş daha doğrudur. Buna cevaz veren sadece fakirin ihtiyacını gidermeyi göz önüne almıştır. Oysa maksat tamamıyla bu değildir. Çünkü şeriatın koyduğu vacipler üç kısımdır:

a) Şeytan taşlamak gibi sırf taabbüdî olan vacipler. Şeriatın bu türden vacipteki maksadı, ne mânâya geldiğini anlamadığı bir fiili yapmakla kulun kulluğunun ortaya çıkmasıdır. Çünkü mânâsı anlaşılan bir fiili yapmaya kulun mizacı yardımcı olur ve onu yapmasını ister. Bundan dolayı

kulluktaki ihlâs bu türden bir fiili yapmakla ortaya çıkmaz. Çünkü kulluktaki ihlâs başka bir şey için değil, sadece Allâh'ın emretmiş olduğu bir hakkı yerine getirmek üzere harekete geçmekle ortaya çıkar.

b) Şeriatın koyduğu vaciplerden biri de maksadı kulluğu ortaya çıkarmak (taabbüt) olmayan, onun yerine borcu ödemek ve gasp edilmiş malı geri vermek gibi mânâsı akılla anlaşılabilen bir şeyin yapılmasını amaçlayan vaciptir. Bu türden vaciplerde fiilin nasıl yapıldığının ve niyetin bir önemi yoktur. Aksine, hakkın hak sahibine ulaşmasıyla maksat hâsıl olur ve şeriatın bu hususta hitabı düşer. Bu iki vacip çeşidinde de maksat tektir.

c) Bu vacip çeşidinde tek değil, iki şey birden amaçlanmıştır; kulların payının verilmesi ve mükellefin kullukla imtihan edilmesi. Bu vacip türünde şeytan taşlamanın taabbüdü ile kullara ait olan hakları sahiplerine vermek birlikte yer almaktadır. Tabiî burada söz konusu iki mânânın en dakik olanı unutulmamalıdır ki o da bu iki mânânın en değerlisi olan taabbüttür. Belki de en dakik olan mânâ en önemli olanıdır. Zekât da bu kabildendir. Zekâtta, ihtiyacının giderilmesinde fakirin pay alması amaçlanmıştır. Şeriatın zekâttaki bir diğer amacı ise ayrıntıları gözetmede taabbüt hakkıdır. Bu itibarla zekât, İslâm'ın iki esası olan namaz ve haccın karinesi olmuştur. Mükellefin, sahip olduğu malların cinslerini ayırmada ve her cins malın zekâtını çeşidine, cinsine ve sıfatına göre vermede yorulacağında kuşku yoktur. Bu hususta gevşeklik göstermek fakirin payına bir zarar vermez ancak taabbüdü zedeler. Şeriatın beş devede bir koyun zekât verilmesini vacip kılıp zekâtın deve yerine koyundan verilmesini kabul ederek altın ve gümüş olarak verilmesini istememesi, zekât olarak verilecek şeylerin belirlenmesinde güdülen amacın taabbüd olduğunu göstermektedir. Eğer şeriatın bunu, o devirde Araplar'ın elindeki nakit azlığı sebebiyle kabul ettiği söylenecek olursa, zekât olarak belirli bir yaşta deve vermesi gereken kişinin o yaşta bir deve bulamayınca bir yaş daha küçük bir deveyle birlikte iki koyun veya yirmi dirhem para vermesinin kabul edilmiş olması bu iddiayı geçersiz kılmaktadır. Bu da gösteriyor ki zekât taabbütlerden arınmış bir ibadet değildir. Fakat zayıf akıllar birden fazla amaç içeren mürekkep konuları idrâk etmede zorlanır.

4- Zekâtın, aralarında namazı kısaltacak kadar mesafe bulunan bir beldeden diğerine verilmemesi gerekir. Çünkü her beldede yaşayan fakirlerin gözü o beldenin mallarına bakar. Kişi malının zekâtını yaşadığı beldeden başka bir yere gönderirse bunun geçerli olup olmayacağı hakkında

iki görüş vardır. Bunların en doğrusuna göre, bu şekilde verilen bir zekât geçerlidir.

5- Yüce Allah'ın "*Sadakalar* (zekâtlar) *Allah'tan bir farz olarak ancak yoksullara, düşkünlere* (zekât toplayan) *memurlara, gönülleri* (İslâm'a) *ısındırılacak olanlara, kölelere, borçlulara, Allah yolunda çalışıp cihat edenlere, yolculara mahsustur.*" (Tevbe, 9/60) şeklindeki kavlinden dolayı, zekât verilecek sınıfların hepsine zekât vermek ve aralarında bir ayrım yapmamak gerekir. Bu âyet, mülk edindirmede herkese eşit davranmayı emretmektedir. Eğer kişi tek bir sınıfa zekât verirse caiz olmaz. Bu görüş Ebû Bekr Abdülaziz'e aittir. Bizim arkadaşlarımızın çoğuna göre bütün sınıflara zekât vermek müstehaptır ve tek bir sınıfa zekât vermek caizdir. Kişinin tek bir sınıfa zekâtını verebileceğini söylediğimiz zaman onun bütün zekâtını bir tek fakire vermesi caiz demektir. Eğer, tek bir sınıfa zekâtını veremez, dersek o zaman her sınıftan en az üç kişiye vermesi gerekir. Ancak zekât memuru bunun dışında kalır. Çünkü onun aldığı şey ücrettir ve ona tek başına vermek caizdir.

ZEKÂT VERİRKEN UYULMASI GEREKEN BÂTINÎ ŞARTLARIN İNCELİKLERİ

Bil ki âhiret yolunu isteyen kişinin zekât verirken şu sekiz vazifeyi yerine getirmesi gerekir:

1- Zekât vermenin amacının ne olduğunu anlamak. Zekât vermenin üç amacı vardır:

a) Sevdiği şeyi vermesini istemek suretiyle Allah'ı sevdiğini iddia eden kişiyi denemek.

b) Kişiyi helâke götüren cimrilik sıfatından uzaklaşmak.

c) Mal nimetinin şükrünü yapmak.

2- Ortaya çıkabilecek bir engelden korkarak, fakiri bir an önce sevindirmek isteyerek ve bir de geciktirmede zımnen var olan günahtan dolayı zekâtı vermekte acele etmek gerekir.

3- Zekâtı gizli olarak vermek gerekir. Çünkü böyle yapmak riyâ ve gösterişten kişiyi uzak tutar. Zekâtı vermekten maksat nefsin sevdiği bir şeyi başkasına vermek olduğuna göre, insanların gözüne girmek istemenin nefisteki etkisi mal sevgisinden daha çoktur. O hâlde cimrilik güdüsüne muhalefet edip riyâ güdüsünün dediğini yapmada bir fayda yoktur. Zekâtı açıktan vermek fakiri küçük düşürür, iffet ve namusunu zedeler. Biri çıkıp da "Zekâtımı gizli olarak verirsem onu vermedim diye beni suçlarlar."

diyebilir. Buna cevap olarak deriz ki, zekât alanların hâlleri birbirlerinden farklıdır; kimisi insanların ortasında zekât verildiğinde buna aldırmaz, kimisi de yüce gönüllü olduğundan sıkılır. İnsanların arasında kendisine bir şey verilmesinden etkilenmeyen birine verdiğin şeyi açıktan vermen zekâtını verdiğinin bilinmesi açısından yeterlidir. Onu yönetmek amacıyla bir insana para vermek için bu sebep mazeret olarak gösterilemez. Çünkü tenkitçi basiret sahibidir. Biri çıkıp da "Fakirin zekâtı almaktan utanması bir çeşit kibirdir ve buna iltifat edilmez." derse bunun cevabı şudur: Şeriat, erdemli insanın iffet ve namusunu reddetmez. Bundan dolayı yüce Allâh şöyle buyurmuştur: "*Eğer sadakaları gizli olarak fakirlere verirseniz bu sizin için daha hayırlıdır.*" (Bakara, 2/271) Bişru'l-Hâfî de şöyle söylemiştir: "Gece verip gündüz verdiğiniz şeyden bahsediyorsunuz!"

4- Zekâtı açıktan vermenin insanları zekâtlarını vermeye teşvik edeceğinin bilindiği ve kalbin de riyâdan korunduğu veya isteyen kişinin insanların ortasında kendisine zekât verilmesini istediği -ki böyle biri söz konusu isteğiyle ar perdesini yırttığı için onun iffetini korumanın artık bir anlamı yoktur- durumlarda zekât açıktan verilebilir.

5- Verilen zekâtı, insanların başına kakıp ona eziyet vermek suretiyle ifsat etmemek gerekir. Verilen şeyi fakirin başına kakmak ona şöyle demektir: "Sana iyilik ettim ve seni fakirlikten kurtardım!" Ona eziyet vermek ise şöyle demektir: "Sen de hep fakirsin! Başıma bela oldun! Allah beni senden kurtarsın!"

Bil ki yukarıda sözü edilen başa kakmanın kaynağı insanın kendisini fakire iyilik yapıp ona ihsanda bulunan biri olarak görmesidir. Kişi bu işi inceden inceye düşünecek olsa kendisini arındırma vesilesi olan Allah'ın hakkını ondan alıp kabul ettiği için gerçekte fakirin kendisine iyilik ettiğini görür. Bir kimsenin başka birinde alacağı olsa, alacağını tahsil etmeyi rızkını sağlamış olduğu kölesine havale etse ve borçlu olan adam borcunu verirken parayı alan kölenin kendisine minnettar olması gerektiğine inansa ahmaklık etmiş olur. Çünkü aslında ona iyilikte bulunan borcu ödeyen değil, rızkını sağlayandır. Zekâtın vacipliğinin anlaşılması hakkında söylediğimiz şeyi anlayan kişi, malını Allah rızası veya nefsini bir kötülükten arındırmak veya mal nimetinin şükrünü yerine getirmek için malını vermekle gerçekte ancak kendisine iyilik yaptığını anlar. Bu durumda da fakirle onun arasında böyle bir durum ortaya çıkmaz ve fakirin kendisine teşekkür etmesini veya bir karşılık vermesini istemesine bir neden kalmaz.

Fakire eziyet etmenin kaynağı şu iki şeydir: Birincisi; kişinin malının elinden çıkmasını istememesi ve bunun nefsine çok ağır gelmesi. Bu durum halkı tedirgin eder. İkincisi ise zekâtı veren kişinin, kendisinin fakirden daha hayırlı olduğunu ve muhtaçlığı sebebiyle fakirin ondan daha aşağı konumda olduğunu zannetmesidir. Her iki durumun kaynağı da cahilliktir. Malın elinden çıkmasını istememek şu iki sebepten dolayı ahmaklıktır: Birincisi; malını başkasına veren kişiden bütün malı değil, çok az bir kısmı istenmiştir. O hâlde burada cimrilik yapmaya sebep yoktur. İkincisi; verilen malın kat kat artacağı kesindir ve kârın çok olduğunu bile bile malını vermekte tereddüt etmek ahmaklıktır. Fakirin aşağı bir konumda olduğunu düşünmek ve onu hor görmek tam bir cahilliktir. Çünkü üstünlük malla olmadığı gibi, malın bulunmaması da bir eksiklik değildir.

6- Kişinin verdiği malı az bulması gerekir. Çünkü verdiği şeyi çok bulan yaptığı işi beğenir ve kendini beğenmek ameli ifsat eder. Şöyle denilmiştir: “Yapılan iyilik ancak şu üç şeyle tamam olur: Onu az bulmak, acele yapmak ve gizli yapmak.” Verilen malı az bulmak şu iki vecihle gerçekleşir: Birincisi; malın çoğu yanında, verilmesi gereken malın pek az olduğunu görmek. İkincisi; din kardeşine onun ihtiyacı olan şeyi verirken utanmak ve mahcup olmak.

7- Malının en helâlini, en kalitelisini ve en çok sevdiğini seçip vermek. Malın helâlini vermeye gelince, çünkü Allâh iyidir ve ancak iyi olanı kabul eder. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem de şöyle buyurmuştur: “*Allah, ganimetten çalınmış paradan verilen sadakayı kabul etmez.*”[278]

Malın en kalitelisini vermeye gelince, yüce Allah bu hususta şöyle buyurmaktadır: “*Gözünüzü yummadan almayacağınız kötü şeyleri vermeye kalkışmayın!*” (Bakara, 2/267) Bu konuda şu iki şeye dikkat edilmesi gerekir: Birincisi; Allah’ın hakkına öncelikle saygılı olmak gerekir. Çünkü Allah her şeyin en iyisine lâyıktır. Bir kişi misafirine kötü ve değersiz bir şey takdim etse onun kalbini nefretle doldurmuş olur. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “*Kendilerinin hoşlarına gitmeyen şeyleri Allah’a isnat ediyorlar.*” (Nahl, 16/62) İkincisi; kişinin kendi hakkını da gözetmesi gerekir. Çünkü kıyamet gününde karşısına çıkacak olan dünyadayken verdiği şeydir. O hâlde dünyada bir şey verirken, yine kendisi için malının en iyisinden seçip vermelidir.

En çok sevdiği şeyi vermeye gelince, yüce Allah bu hususta şöyle buyurmuştur: “*Sevdiğiniz şeylerden harcamadıkça iyiye eremezsiniz.*” (Âl-i İmrân, 3/92)

(…) Enes b. Mâlik radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: “*Ebû Talha, Ensâr içinde en çok hurma ağacı olan kimseydi ve en çok sevdiği hurmalığı da mescidin kıble tarafında bulunan Beyruhâ idi. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem sık sık o bahçeye girer, oradaki hoş ve tatlı sudan içerdi. ‘**Sevdiğiniz şeylerden harcamadıkça iyiye eremezsiniz.**’ âyeti inince Ebû Talha kalkıp şöyle dedi: ‘Ey Allah’ın elçisi, Allah buyuruyor ki ‘**Sevdiğiniz şeylerden harcamadıkça iyiye eremezsiniz.**’ Benim en çok sevdiğim mal da Beyruhâ hurma bahçesi. Burası artık Allah için bir sadakadır. Bunun iyiliğini ve hazinesini Allah katında bulmayı diliyorum. Bu bahçeyi Allah’ın sana gösterdiği şekilde kullan.’ Bunun üzerine Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: *‘Aferin, bu kazançlı bir mal! Dediklerini duydum. Benim görüşüme göre onu akrabalarına vermelisin.’ Ebû Talha ‘Bunu yapacağım ey Allah’ın elçisi’ dedi ve bahçeyi akrabaları ve amcaoğulları arasında paylaştırdı.*”[279]

Müslim’in Ömer b. Hattâb radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde şöyle gelmiştir: “*Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve selleme gelerek dedim ki ey Allah’ın elçisi, öyle bir arazi aldım ki ondan daha çok sevdiğim ve benim için daha değerlisi yok. Bunun üzerine şöyle buyurdu: ‘Dilersen onu tasadduk et.’ Ben de onu sadaka olarak verdim.*”[280]

Nâfi hazretlerinin anlattığına göre İbni Ömer radıyallâhu anhümâ sahip olduğu herhangi bir mal çok fazla hoşuna gitmeye başlarsa onu Rabbi için sadaka olarak verirdi. Köleleri de bu huyunu bildikleri için bazen içlerinden biri ibadete ağırlık verip mescitten pek çıkmaz, İbni Ömer radıyallâhu anhümâ onu bu güzel hâlde görünce hemen azat ederdi. O böyle yapınca arkadaşları ona şöyle derlerdi: “Ey Abdurrahmân’ın babası, vallahi onlar bunu seni kandırmak için yapıyorlar.” İbni Ömer hazretleri de onlara şöyle cevap verirdi: “Kim bizi Allah uğrunda kandırırsa ona kanarız!”

Nâfi hazretleri şöyle anlatıyor: “Bir akşamüzeri İbni Ömer bir mal karşılığında almış olduğu değerli devesine binip yola koyuldu. Devenin yürüyüşü hoşuna gidince onu yere çöktürüp indi ve şöyle dedi: Ey Nâfi, devenin dizginlerini ve semerini çıkarın, kösteğini çözün ve hedy kurbanı olduğunu göstermek için işaretleyip diğer kurbanlıkların yanına katın.”

Saîd b. Ebî Hilâl şöyle anlatıyor: “İbni Ömer, bir keresinde hastayken Cuhfe’de konaklamıştı. Dedi ki, balık yemek istiyorum. Onun için balık aradılar ve sadece bir tane bulabildiler. Karısı balığı alıp pişirdi ve kendisine getirdi. O sırada bir fakir geldi. İbni Ömer fakire balığı almasını söyledi. Bunun üzerine ailesi dedi ki: ‘Sübhânallah, balığı bulup pişirmek

için onca cefa çektik, şimdi sen onu bu adama veriyorsun! Evde ona verecek başka şeyler de var!' İbni Ömer şöyle dedi: Çünkü Abdullâh bu yemekten hoşlanıyor."

Nüsîr şöyle anlatıyor: "Bir dilenci Rebî b. Huseym'in kapısının önünde durunca Rebî ona şeker vermelerini emretti. Ailesi dedi ki ekmek verirsek onun için daha faydalı olur. Bunun üzerine Rebî şöyle dedi: Yazıklar olsun size, ona şeker verin! Çünkü Rebî şekerden hoşlanıyor!"

8- Zekâtı vermek için, onu arındırıp temizleyecek olanları arayıp bulmak. Söz konusu kişiler zekât verilecek olan sekiz sınıf içerisinden hususî olan kimselerdir ve şu altı vasıfla tanınırlar:

a) Takva. O hâlde zekât verecek olan kişi onu takva sahibi olanlara versin. Çünkü verdiği zekât sayesinde onların muhtaçlıktan dolayı dağılmış olan ilgileri yeniden yüce Allah'a odaklanır.

Âmir b. Abdullâh b. Zübeyr, onlar secdede iken Ebû Hâzim, Safvân b. Süleym, Süleymân b. Sühaym vb. âbidlerin yanına gelip içi altın ve gümüş para dolu keseleri onların hissetmeyecekleri şekilde ayakkabılarının yanına koyardı. Ona parayı neden doğrudan onlara vermediği sorulunca şöyle derdi: "Onlardan birinin benim adamımı gördüğünde veya benimle karşılaştığında yüzünün renginin değişmesinden hoşlanmıyorum!"

İbnü'l-Münkedir bir keresinde Safvân b. Süleym'e bir şey gönderdikten sonra çocuklarına şöyle demişti: "Safvân'ı ibadete yönelmesi için yükten kurtaran kişi hakkında ne söylersiniz?"

b) İlim. Zekâtı âlime vermek ilme yardım etmek demektir. Din ise ilimle yayılır ve bu da şeriatı güçlendirir.

c) Zekât verilen kişinin, bu nimeti sadece Allah'tan bilen ve mendup olan teşekkür dışında vasıtalara iltifat etmeyen kimselerden biri olması gerekir. Kendisine bir şey verildiği zaman sürekli yaptığı gibi veren kişiyi öven biri bir şey alamadığında pişman olur.

d) Zekât verilen kimse; ya fakirlikte sınanan veya erdemli biriyken elindeki nimeti gidip üzerinde eski günlerin süsü kalan biri olduğundan dolayı fakir olmakla beraber iffetini koruyan, muhtaçlığını gizleyen ve hiç kimseye derdini anlatmayan biri olmalıdır. Tıpkı yüce Allah'ın buyurduğu gibi: "İstemeye utandıklarından dolayı bilmeyen onları zengin zanneder." (Bakara, 2/273) Böyle insanlar ancak araştırdıktan ve her mahallede yaşayanlara bu vasıfta kişilerin orada yaşayıp yaşamadıklarını sorduktan sonra bulunabilirler.

e) Zekât verilen kişinin aile sahibi, bir hastalık veya borç sebebiyle zor durumda olan biri olması gerekir. Böyle bir insana verilen zekât onu zor durumdan kurtarır.

f) Zekât verilen kişinin, geçindirmekle yükümlü olunmayan akrabalardan ve yakınlarından olması gerekir. Böylece ona verilen zekât hem zekât, hem de sıla-i rahim yerine geçmiş olur. Akrabaya yardım etmek, aralarında daha temiz insanlar olsa bile bütün uzak insanlara yardım etmekten daha iyidir. Selmân b. Âmir radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: *"Akrabaya verilen sadakanın iki sevabı vardır: Hem sadaka, hem sıla sevabı."*[281]

Ebû Eyyûb el-Ensârî radıyallâhu anhın rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: *"Sadakanın en üstünü seninle ilişkisini kesen akrabaya verdiğin sadakadır."*[282]

Bütün bu sayılan hasletlerden iki veya daha çoğunu taşıyan kişiye sadaka veya zekât vermek, taşıdığı sıfatların miktarına göre fazilet yönünden üstünlük taşır.

ZEKÂT VERİLECEK KİŞİNİN ÖZELLİKLERİ, ZEKÂTA HAK KAZANMASININ ŞARTLARI VE ZEKÂTI ALANIN VAZİFELERİ

Bil ki zekât ancak hür, Müslüman ve Hâşimoğulları'ndan olmayan kimselerin hakkıdır. Muttaliboğulları'nın zekât alıp alamayacakları konusunda iki görüş vardır. Zekât almayı hak edenin Kur'an'da adları geçen zekâtın verileceği şu sekiz sınıftan biri olması gerekir:

1- Fakirler. Kendilerine yetecek kadar parayı kazananlardır. Onlar miskinlerden daha az muhtaç durumdadırlar. Bundan dolayı ihtiyaçlarını giderecek kadar zekât onlara verilir.

2- Miskinler. Kendilerine yetecek miktarın büyük çoğunluğunu kazananlardır. Kendilerine yetecek miktarda geçimliği tamamlamak üzere onlara zekât verilir. Miskinin oturduğu bir evinin ve ev eşyasının, bir de avretini örtecek kendi hâline uygun bir elbisesinin bulunması onu miskin olmaktan çıkarmaz. İhtiyaç duyduğu ilim kitapları da böyledir. Çünkü kitaplar da ihtiyaç duyulan ev eşyası hükmündedir.

3- Zekât toplayan görevliler. Zekât toplayan görevlinin ergen, akıllı ve güvenilir olması şarttır. Zekât görevlisinin zengin, köle veya akraba olması caizdir. Çünkü aldığı para, yaptığı iş karşılığında devlet başkanının ona

verdiği, miktarı belirlenmiş bir ücrettir. Zekât görevlisinin kâfir olup olamayacağı konusunda İmam Ahmed hazretlerinden iki görüş nakledilmiştir.

4- Kalpleri ısındırılacak olan kimseler. Söz konusu kişiler aşiretleri ve çevreleri tarafından kendilerine boyun eğilen liderlerdir. Bu kişiler kâfir ve Müslüman olmak üzere iki kısma ayrılır. Kâfir olanları da kendi arasında Müslüman olması umulanlar ve şerrinden korkulanlar olmak üzere ikiye ayrılır. İki görüşten en meşhur olanına göre, eğer İslâm'ın maslahatına olacaksa böylelerine zekât verilerek kalplerini kazanmak caizdir. Hanbel'in naklettiğine göre böylelerinin hükmü artık ortadan kalkmıştır.

Kalpleri ısındırılacak olan Müslümanlar da birkaç kısma ayrılır. Kimisi şeref sahibi olup ona zekât verilmek suretiyle onun gibi birinin Müslüman olması amaçlanır. Kimisinin iyi bir Müslüman olduğundan şüphe duyulduğu için zekât verilmek suretiyle imanının güçlendirilmesi ve cihatta samimî olması amaçlanır. Kimisi de İslâm beldelerinin sınırlarında yaşar ve kendisine zekât verilirse Müslümanlar'ı savunur. Kimisi ise kendisine zekât verilirse korkutulmadıkça zekât vermeyenlerden zekâtları alır. Bütün bu sayılan gruplara zekâttan pay vermek caizdir.

5- Köleler. Onlar hakkında İmam Ahmed hazretlerinden iki görüş nakledilmiştir. Birincisine göre sadece mükâteb kölelere zekât verilir. Mükâteb kölenin mükâtebe akdini yerine getirip hürriyetini satın alacak parası yoksa bunu ödeyecek miktarda zekât parası onlara verilir. İkinci görüşe göre ise her çeşit köleye zekât verilebilir. Zekât parasıyla müşriklerin elinde esir olan bir Müslüman'ı kurtarmak da caizdir.

6- Borçlular. Borçlular iki kısma ayrılır. Birincisi; iki kişinin arasını bulmak için borç yükü altına girenlerdir. Böyle bir borçlu zengin bile olsa borcunu ödemesi için ona zekât verilir. İkincisi; mübah bir işte kendisi için borca girmiş olanlardır. Bunlara da borçlarını ödeyemedikleri zaman zekât verilir. Ama günah olan bir işte borca girmişse tövbe etmedikçe ona zekât verilmez.

7- Hazineden alacakları herhangi bir hak bulunmayan savaşçılar. Bu kimseler zengin bile olsalar savaşmalarına yetecek miktarda para zekât mallarından kendilerine verilir. Eğer savaşa katılmazlarsa verilen para geri alınır.

8- Yolcular. Burada kastedilen memleketinden yola çıkmaya çalışan yolcular değil, memleketine dönemeyip yolda kalmış olan yolculardır. Böyle bir yolcuya yaşadığı yere gitmesine yarayacak miktarda zekât parası

verilir. Bundan daha fazlası verilmez. Eğer yolcu bir günah işlemek üzere yola çıkmışsa ona hiçbir şekilde zekât verilmez.

ZEKÂTI ALANIN VAZİFELERİ

Zekât alan kişinin dört vazifesi vardır:

1- İhtiyacını görmesi ve bütün ilgisini Allah'ın rızasını kazanmaya yönlendirmesi için yüce Allah'ın, zekâtın kendisine sarfedilmesini vacip kıldığını anlaması gerekir. Çünkü yüce Allah zenginlere bol bol nimet verip kendisini nimetin fazlasından koruyarak ihtiyacını görecek kadarını verdiğinde zenginlerin içinde bulunduğu tehlikeli durumlardan onu selamete çıkarmıştır. O hâlde yüce Allah'ın kendisine vermediği ve farz kıldığı şeylerdeki nimetini bilmelidir. Bundan yardım alarak Allah'ın emirlerine uyup takva üzere yaşamaya çalışsın.

2- Zekâtı kendisine veren kişiye teşekkür etmeli, ona dua edip övmelidir. Bunu yaparken sebeplere ne kadar teşekkür edilmesi gerekiyorsa o kadar etmeli, ölçüyü kaçırmamalıdır. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem bu hususta şöyle buyurmuştur: "*İnsanlara teşekkür etmeyen Allah'a da şükretmez.*"[283]; "*Size bir iyilik yapana mükâfat veriniz. Eğer buna gücünüz yetmezse onu mükâfatlandırdığınıza kanaat getirinceye kadar dua ediniz.*"[284]

Şükrün en mükemmeli, az bile olsa verilen şeyi küçük görmemek, kınamamak ve kusurunu örtmektir. Nasıl ki zekâtı verenin vazifesi verdiğini küçük görmekse alanın vazifesi de verileni büyük görmektir.

Elbette bütün bunlar nimetin Allah'tan geldiğini bilmekle çelişmez. Çünkü vasıtayı bir vasıta olarak görmeyen kişi cahildir. Gerçek inkârcı, vasıtayı asıl kabul edendir. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem bu konuda şöyle buyurmuştur: "*Bana Ebû Bekr'in malı gibi fayda veren bir mal olmadı.*"[285]; "*Arkadaşlığı ve malı hususunda insanların bana karşı en cömerti Ebû Bekir'dir.*"[286]; "*Ebû Bekir hariç kimin bize bir iyiliği dokunmuşsa ona mutlaka karşılığını vermişizdir. Ebû Bekir'in bizim katımızda öyle bir iyiliği var ki onun karşılığını kendisine kıyamet günü Allah verecek.*"[287]

3- Kendisine verilen şeye bakması gerekir. Eğer helâlden kazanılmamışsa onu asla almamalıdır. Çünkü başkasının malını vermek zekât değildir. Onu almamaktan dolayı sıkıntıya düşmeyecekse şüpheli parayı almaktan uzak

durmalıdır. Kazancının çoğunu haram yolla sağlayan bir adamın verdiği zekâtı tasadduk etmek gerekir. Ancak böyle bir zekâtın kendisine verildiği fakir, sıkıntı içerisindeyse ihtiyacını görecek kadarını alması caizdir.

4- Aldığı zekâtın miktarı konusunda şüphe ve karışıklığa düşmekten kaçınmalı, ancak hak ettiğini kesin olarak bildiği miktarı almalı ve sadece kendisi için mübah miktarı almalıdır. Eğer borcunu ödemek için alıyorsa borç miktarından fazlasını almamalıdır. Savaşa çıkmak için alıyorsa ihtiyaç duyduğundan fazlasını almamalıdır. Eğer miskin olduğu için alıyorsa evindeki eşyalara, elbiselerine ve kitaplarına bakıp içlerinde ihtiyaç duymadığı şeyler olup olmadığını araştırmalıdır. Bütün bunlar elbette onun gayretine, kendisinin ve ailesinin ihtiyaç miktarına bağlıdır. Takvaya uygun olan ise kişiyi şüpheye düşüren şeyleri terk etmektir.

Âlimler, zekât almaya engel olan zenginliğin tarifi konusunda ihtilaf etmişlerdir. Bir gruba göre elli dirhem veya onun kıymeti kadar altını olan zengin sayılır. Bir başka gruba göre ise yirmi dinar altını olan zengin sayılır. Doğrusu, zekât almaya engel olan zenginlik ticaret, zanaat, kira geliri ve benzeri vasıtalarla devamlı olarak kendi geçimini sağlayacak bir gelire sahip olmaktır. Eğer kendine yetecek miktarın bir kısmını karşılayacak geliri varsa onu eksiğini tamamlayacak şekilde zekât alır. Eğer hiçbir geçim vasıtası yoksa kendine yetecek kadar zekât alır. Zekât alan kişi, kendisine bir yıl yetecek miktardaki zekâtı almalı ve bundan fazlasını bırakmalıdır. Bir yıl yetecek miktarda zekât alması gerektiğini söylememizin sebebi, bir yıl geçtiğinde yeniden zekât zamanının gelecek olmasıdır. Bir yıllık ihtiyacından fazlasını almak, diğer fakirleri sıkıntıya sokmak ve onların hakkını yemek olur.

---

[278]. Müslim, 224; Tirmizî, 1; İbni Mâce, 272; Ahmed, 5205; Ebû Ya'lâ, 5614; İbni Ebî Şeybe, 1/4, 5. Hz. İbni Ömer'in hadisi.

[279]. Buhârî, 1461; Müslim, 998.

[280]. Müslim, 1632.

[281]. Tirmizî, 658; Nesâî, 5/92.

[282]. Ahmed, 23530; Taberânî, *Kebîr*, 4015, *Evsat*, 3303; Ebû Nuaym, *Ahbâru Asbahân*, 2/12, 13.

[283]. Ebû Dâvûd, 4811; Tirmizî, 1954; Ahmed, 7504; İbni Hibbân, 3407; Tayâlisî, 2491; Buhârî, *Edebü'l-Müfred*, 218. Ebû Hureyre'nin hadisi.

[284]. Ebû Dâvûd, 5109; Nesâî, *Kübrâ*, 2348; Ahmed, 5365; Tayâlisî, 1895; Beyhakî, *Sünen*, 4/199; Hâkim, 1/412; Ebû Nuaym, *Hılye*, 9/56. İbni

Ömer’in hadisi.

[285]. Tirmizî, 3714; İbni Ebî Âsım, *Süne*, 2/577; İbnü’l-Cevzî, İlelü’l-Mütenâhiye, 1/253; Ukaylî, *Zuafâ*, 4/210. Ebû Hureyre’nin hadisi.

[286]. Buhârî, 466, 3654; Müslim, 2382; Ahmed, 3/18; İbni Ebî Şeybe, 12/6; İbni Hibbân, 6594; İbni Sa’d, 2/227; İbni Ebî Âsım, *Süne*, 1227.

[287]. Tirmizî, 3661.

SADAKANIN FAZİLETİ, SADAKA VERMENİN VE ALMANIN EDEPLERİ

SADAKA VERMENİN FAZİLETİ

Buhârî ve Müslim'in Hârise b. Vehb el-Huzâî radıyallâhu anhdan naklettikleri bir hadiste Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Sadaka veriniz. Çünkü pek yakında kişi sadaka vermek için yola koyulacak ve kendisine sadaka verdiği kişi şöyle diyecek: 'Bunu bana dün getirmiş olsaydın kabul ederdim. Ama şimdi ona ihtiyacım yok.' Sonra sadakasını kabul edecek birini bulamayacak.*"[288]

Buhârî'nin İbni Mes'ûd radıyallâhu anhdan nakletmiş olduğu efrâd hadislerden birinde Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Hanginiz vârisinin malını kendi malından daha çok sever? Dediler ki ey Allah'ın elçisi, hepimiz kendi malını daha çok sever. Bunun üzerine Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: Çünkü kişinin gerçek malı hayatında önceden gönderdiği, varisinin malı ise geriye bıraktığıdır*."[289]

Müslim'in Ebû Saîd el-Hudrî radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde şöyle gelmiştir: "*Biz Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem ile birlikte seferdeyken adamın biri kendi devesi üzerinde çıkageldi ve gözünü sağa sola çevirmeye başladı. Bunun üzerine Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: *'Kimin fazla bir bineği varsa onu bineği olmayana versin! Kimin fazla yiyeceği varsa yiyeceği olmayana versin!' Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem başka mallardan da söz etti. Ta ki biz hiçbirimizin yanında fazla bir mal bulundurmaya hakkı olmadığını anladık.*"[290]

(…) Ebû Hureyre radıyallâhu anhın rivâyet ettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kim helâl ve hoş kazancından -ki Allah'a ancak helâl ve hoş olan şeyler yükselir- bir hurmaya denk gelen sadaka verirse Allah onu sağ eliyle kabul eder. Sonra o sadakayı, sizden birinin tayını besleyip büyüttüğü gibi sahibi için dağ gibi büyütür.*"[291]

Buhârî ve Müslim'in Adiyy b. Hâtem radıyallâhu anhdan naklettiklerine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur:

“*İçinizden yarım hurmayla bile olsa cehennemden korunmaya gücü yeten hemen bunu yapsın*!”[292]

Müslim’in Ebû Mes’ûd el-Ensârî radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde şöyle geçmektedir: “Adamın biri koşumlu olan bir deveyi getirip ‘*Bu deveyi Allah yolunda bağışladım*.’ dedi. Bunun üzerine Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: *Sana bu verdiğine karşılık kıyamet gününde hepsi de koşumlu olan yedi yüz deve verilecek.*”[293]

(…) Enes radıyallâhu anhın naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Şüphesiz ki sadaka Rabb’ın gazabını yatıştırır ve kötü ölüme engel olur*.”[294]

(…) Yine Enes radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Sadaka veriniz. Muhakkak ki sadaka sizin ateşten kurtulma fidyenizdir.*”[295]

(…) İbni Büreyde’nin babasından naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Kişi bir sadaka verdiği zaman yetmiş şeytanın iki çenesini kendisinden kurtarır.*”[296]

Mugîs b. Sümâ şöyle anlatıyor: “Bir rahip uzlette yaşadığı hücrede altmış yıl ibadetle meşgul olmuş. Sonra bir gün yanında bir ekmekle dağdan inmiş. O sırada kadının biri karşısına çıkıp önünde soyununca onunla ilişkiye girmiş ve o hâldeyken ölüm vakti gelmiş. Tam bu sırada fakirin biri gelmiş ve ekmeği ona verdikten sonra ölmüş. Öldükten sonra altmış senelik ibadeti getirilip terazinin bir kefesine, günahı diğer kefesine konulmuş. Günahının bulunduğu kefe ağır basınca dilenciye vermiş olduğu ekmek getirilip amel kefesine konulmuş ve amel kefesi ağır gelmiş.”[297]

Mâlik b. Dînâr hazretleri şöyle anlatıyor: “Bir yırtıcı hayvan küçük bir çocuğu kapmıştı. Annesi hemen bir ekmeği sadaka olarak verince yırtıcı hayvan çocuğu bıraktı ve o sırada şöyle bir ses duyuldu: Bir lokmaya karşılık bir lokma!”[298]

Bişr b. Hâris el-Hâfî hazretleri şöyle söylemiştir: “Sadaka hac, umre ve cihattan daha faziletlidir.”

Ümmü Büceyd radıyallâhu anhâ şöyle anlatıyor: “*Dedim ki ey Allah’ın elçisi, dilenci gelip kapımda bekliyor ve ona verecek hiçbir şey bulamıyorum! Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: Ona verecek bir koyunun yanmış tırnağından başka bir şey bulamasan bile onu dilencinin eline ver*.”[299]

Hz. Âişe radıyallâhu anhâ bir keresinde bir salkım üzüm sadaka verdikten sonra şöyle demişti: “Şüphesiz ki o salkımda birçok tane var.”[300]

Müslim’in Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Sadaka vermek malı eksiltmez.*”[301]

Hz. Âişe radıyallâhu anhâ şöyle anlatıyor: “*Bir koyun kesmiştik. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem, koyundan geriye ne kaldı, diye sorunca dedim ki, sadece kürek kemiği kaldı. Bunun üzerine şöyle buyurdu: Kürek kemiği hariç koyunun hepsi kalmış!*”[302]

Müslim’in Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Kul ‘malım malım’ der. Oysa yiyip tükettiği, giyip eskittiği ve sadaka olarak verip gönderdiği şeyden başkası gider ve onu insanlara bırakır.*”[303]

(…) Ebû Hureyre radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: “*Bir keresinde Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve selleme hangi sadakanın daha üstün olduğu sorulunca şöyle buyurdu: Sağlıklı ve cimri olduğun, dünyada kalmayı umduğun ve fakir düşmekten korktuğun zaman sadaka vermen daha üstündür. Can boğaza ulaşıp ‘bu malım filanın, şu malım filanın’ demeden sadaka vermeyi erteleme!*”[304]

FASIL

Sadakayı gizli ve açık vermeye gelince, zekâtın bâtınî âdâbından söz ederken bunları zikretmiştik. Âlimler, fakirin zekâttan mı yoksa sadakadan mı almasının daha iyi olduğu hakkında ihtilaf etmişlerdir. Bir grup âlime göre fakirin sadakadan alması daha iyidir. Bunun sebebi olarak demişlerdir ki zekât malından almak miskinlerle rekabet ve onları sıkıştırmak demektir. Bazen zekâtı alanın onu hak etme sıfatı tam olmaz. Oysa sadakada daha geniş bir alan vardır ve şartlar daha esnektir. Diğer bir gruba göre ise fakirin zekât malından alması daha iyidir. Bu görüşlerinin sebebi olarak böyle yapmanın vacibin edasına yardımcı olacağını söylemişlerdir. Bir de zekâtta başka birine minnet duyulmaz ve aynı zamanda ihtiyaçtan dolayı alınır. İnsan kendi ihtiyacının ne olduğunu bilir. Sadaka ise dinî sebeplerle alınır. Çünkü sadaka veren, genelde hakkında hayır düşündüğü kişiye sadaka verir. Bir de miskinlere vermek zillet ve meskenete daha uygun ve kibirden daha uzak bir davranıştır.

Doğrusu şudur: Bu konudaki hâller şahsın hâllerine ve sahip olduğu niyete göre değişir. Eğer verilen kişinin onu hak edip etmediği hakkında şüphe varsa zekâtı ona vermemek daha iyidir. Fakirin hak ettiği kesin olarak bilinirse ve sadakayı veren de ancak o fakirin alması şartıyla verecekse fakir onu alsın ki zekât hak edenlere harcanabilsin ve iyilik çoğalsın. Eğer mal sadaka için ayrılmışsa ve zekât almada miskinler açısından bir sıkıntı yoksa kişi muhayyerdir. Nefsin hoşlanmaması ve zelil olması açısından zekât almak genel olarak daha ağır bir etkiye sahiptir.

---

[288]. Buhârî, 1411, 1424, 7120; Müslim, 1011.
[289]. Buhârî, 6442.
[290]. Müslim, 1728.
[291]. Buhârî, 1410, 7430; Müslim, 1014.
[292]. Buhârî, 1417; Müslim, 1016.
[293]. Müslim, 1892.
[294]. Tirmizî, 664.
[295]. Taberânî, *Evsat*, 8/90; Münzirî, *et-Tergîb ve't-Terhîb*, 2/12; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, 1/363; Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, 3/106.
[296]. Ebû Ubeyd el-Kâsim b. Selâm, *Emvâl*, 904; İbni Zencüveyh, *Emvâl*, 331; İbni Huzeyme, 2457; Ahmed, 22962; Taberânî, *Evsat*, 1038; Hâkim, 1/417; Beyhakî, *Sünen*,4/187, Şüabü'l-Îmân, 3474.
[297]. İbni Hibbân, 378; Suyûtî, *Câmiu'l-Kebîr*, 473; Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, 16173.
[298]. Ahmed, *Zühd*, 123.
[299]. Ahmed, 27150, Tayâlisî, 1659; İbni Ebî Âsım, *el-Âhâd ve'l-Mesânî*, 3386; Taberânî, *Kebîr*, 24/560; İbni Abdilberr, *Temhîd*, 4/299; İbni Sa'd, 8/459; Ebû Dâvûd, 1667; Tirmizî, 665; İbni Huzeyme, 2473; İbni Hibbân, 3373; Hâkim, 1/417; Beyhakî, 4/177.
[300]. Mâlik, *Muvatta*, 2106; Ebû Ubeyd, *Emvâl*, 910.
[301]. Müslim, 2588.
[302]. Müslim, 2959.
[303]. Müslim, 2959.
[304]. Buhârî, 1419; Müslim, 93, 1032.

ORUCUN SIRLARI VE ÖNEMLİ MESELELERİ KİTABI

Müminlere cennete yaklaşma kapısını açıp namazı onlar için bir vuslat vesilesi, orucu günahlardan korunmada bir kalkan yapan, nefs-i emmâreyi riyâzetle nefs-i mutmainne hâline getiren ve böylece zorlu mücahedede onu kuvvetlendiren, kâfirleri kapısından uzaklaştırıp onların hidâyetlerine engel olan ve "*kalplerimiz örtülüdür*" (Fussılet, 41/5) demelerine sebep olancinleri onlara musallat eden Allah'a hamd olsun.

Sünnetin yolunu takip etmede beni muvaffak kıldığı için O'na hamd eder, onun dizginleri çeken en şerefli binici olan elçisi Hz. Muhammed'e, üstün anlayış sahibi olan âline ve ashâbına çokça salât ve selâm ederim.

Orucun başka hiçbir ibadette olmayan bir özelliği vardır ki bu da onun diğer ibadetler arasından ayrılarak "*oruç benim içindir*" buyuran yüce Allah'a nispet edilmiş olmasıdır. Bu bahiste anlatılanlar dört fasılda dile getirilmiştir:

Birinci fasıl: Orucun fazileti,

İkinci fasıl: Orucun vacipleri, sünnetleri ve orucu bozan şeyler,

Üçüncü fasıl: Orucun sırları ve bâtınî şartları,

Dördüncü fasıl: Nafile oruç ve nafile oruçların sıralaması.

ORUCUN FAZİLETİ

(…) Ebû Hureyre radıyallâhu anhın naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Âdemoğlunun her iyi ameline karşılık on mislinden yedi yüz misline ve Allah'ın dilediği misline kadar sevap verilir. Allah azze ve celle buyuruyor ki: 'Oruç bundan müstesnadır. Çünkü oruç benim içindir ve onun karşılığını ben vereceğim. Kul benim için yemeğinden ve arzusundan vazgeçer.' Oruç tutanın iki sevinci vardır: Orucunu açtığı andaki sevinci ve Rabbine kavuştuğundaki sevinci. Muhakkak ki oruçlunun ağız kokusu Allah katında misk kokusundan daha hoştur. Oruç bir kalkandır, oruç bir kalkandır!*"[305]

(…) Sehl b. Sa'd radıyallâhu anhdan rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Cennetin Reyyân denilen bir kapısı vardır. Kıyamet günü denilecek ki oruç tutanlar nerede, Reyyân'a gelin! Sonuncuları kapıdan girince o kapı kapanacak.*"

Bir başka rivâyette ise şu ifade geçmektedir: “*O kapıdan onlardan başkası girmeyecek.*”[306]

(…) Ebû Hureyre radıyallâhu anhın rivâyet ettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Ramazan ayı geldiğinde rahmet kapıları açılır, cehennemin kapıları kapanır ve şeytanlar zincirlenir.*”[307] Bir başka lafızda ise şu ifade geçmektedir: “*Cennetin kapıları açılır.*”[308] Bir başka lafız ise şöyledir: “*Göğün kapısı açılır.*”[309]

Ebû Ümâme şöyle anlatıyor: “*Dedim ki ey Allah’ın elçisi, bana senden öğreneceğim bir amel emret ki Allah bana onunla fayda versin. Şöyle buyurdu: Oruç tutmaya devam et. Çünkü onun gibisi yoktur*.”[310] Ebû Ümâme, karısı ve hizmetkârı hep oruçlu olurlardı. Gündüz vakti evlerinde ateş veya duman görürlerse bir misafirleri olduğunu anlarlardı.

(…) Ebû Mûsâ radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: “Denizde savaşmak üzere yola çıkmıştık. Bizden yana güzel bir rüzgâr esiyordu ve yelkenimiz şişmişti. O sırada şöyle bir ses işittik: ‘Ey gemidekiler! Durun, size haber vereceğim!’ Arka arkaya yedi kez aynı sesi duyduk. Geminin ön tarafında durup dedim ki sen kimsin, nerelisin, nerede olduğumuzu görmüyor musun, bu hâldeyken durabilir miyiz? O ses bana şöyle cevap verdi: ‘Allah’ın kendi üzerine aldığı bir hükmü size haber vereyim mi?’ Dedim ki evet, haber ver! Şöyle dedi: Allah kendisi üzerine şöyle hükmetti ki, çok sıcak bir günde kim O’nun rızası için kendisini susuz bırakırsa kıyamet günü onu suya kandırmayı Allah üzerine almıştır. Ebû Mûsâ o günden sonra öyle çok sıcak günleri gözler ve neredeyse hiç kimsenin oruç tutmadığı o günlerde oruç tutardı.”[311]

Bil ki orucun en büyük faziletlerinden biri “*oruç benim içindir*” buyuran Allah’a izafe edilmiş olmasıdır. Şeref olarak bu izafet yeterlidir. Çünkü Kâbe de yüce Allah’ın şu kavlinde O’na izafe edilmekle şeref kazanmıştır: “*Evimi temizle!*” (Hac, 22/26) Orucun fazileti şu iki şeyden dolayıdır: Birincisi; oruç gizli bir ibadettir ve bâtına ait bir ameldir. Onu ne halk görür, ne de ona bir riyâ karışır. İkincisi; oruç Allah’ın düşmanını kahreder. Çünkü düşman arzuları kullanarak insanı kandırır. Arzular ise yeme ve içmeyle kuvvetlenir. Arzu toprağı verimli olduğu sürece şeytanlar sürekli olarak o otlağa gelirler.

ORUCUN VACİPLERİ, ORUCU BOZUNCA GEREKEN ŞEYLER VE ORUCUN SÜNNETLERİ

Orucun zahirî vacipleri altı tanedir:

1- Ramazan ayının ne zaman başlayacağını gözlemek. Bu da hilâli görmekle olur. Ramazan ayının başladığı, bir âdil kişinin hilâli gördüğünü söylemesiyle sabit olur. Diğer aylar hakkında ise iki âdil şahit gerekir. Bulut veya tozdan dolayı hilâl görülemezse ne yapılacağı hakkında İmam Ahmed hazretlerinden üç görüş nakledilmiştir. Birincisine göre Ramazan ayına niyet ederek oruç tutmak vacip olur. İkicisine göre oruç tutmak vacip olmaz. Üçüncü görüşe göre ise insanlar devlet başkanına uyar ve o tutarsa oruçlarını tutarlar. Bir belde halkı hilâli görse bütün beldelerde yaşayanların oruç tutması gerekir.

2- Ramazan ayının her günü için geceden niyet etmek vaciptir. İmam Ahmed hazretlerinden nakledildiğine göre bütün Ramazan ayı için bir tek niyet yeterli olur.

3- Herhangi bir şey yiyip içmemek. Kim oruçlu olduğunu hatırlayarak ve haram olduğunu bilerek bir şey yer içer, burnuna ilaç akıtır, içeriye ulaşacak şekilde gözüne bir şey damlatır, dimağına ulaşacak şekilde kulağına bir şey akıtır, başından veya başka bir yerinden aldığı derin yarayı tedavi etmek amacıyla içeriye ulaşacak şekilde bir ilaç kullanırsa, lavman yaparsa, kan alır-aldırırsa, kendisini kusturursa veya istimnâ (mastürbasyon) yaparsa orucu bâtıl olur. Böyle yapan birinin günün geri kalanında bir şey yiyip içmemesi ve orucunu kaza etmesi gerekir. Eğer bu sayılanları unutarak, zorlama altında veya haram olduğunu bilmeyerek yapmışsa orucu bâtıl olmaz.

Toz ve sinek gibi kasıt olmadan insanın içerisine giren bir şey olursa oruca bir zarar vermez. Gayri ihtiyarî olarak abdest esnasında ağzına veya burnuna aldığı suyun boğazına kaçması hâlinde de hüküm aynıdır. Fakat ağzına ve burnuna su alırken üçten fazla almış veya burnuna su alırken aşırıya kaçmışsa iki görüşten birine göre orucu bozulur.

4- Cinsel ilişkiye girmekten sakınmak. İlişkiye girmek, ister oruçlu olduklarını unutmuş ister unutmamış, ister zor altında yapmış ister yapmamış olsunlar erkeğin ve kadının orucunu bozar. Kefârete gelince, mazereti ortadan kalktığı anda erkeğin oruç kefâretini yerine getirmesi gerekir. Zor altında veya unutarak bunu yapan erkeğe kefâret gerekip gerekmediği konusunda iki görüş vardır. Kadının özrü varken kefâret ödemesi gerekmez. İstekli olarak bunu yapmışsa kefâret gerekip gerekmeyeceği hakkında ise iki görüş vardır. İbnü’l-Kâsim’in İmam Ahmed hazretlerinden naklettiğine göre, oruçlunun üstesinden gelemediği her

durumda kaza veya kefâret gerekmez. Bu da zor altındayken ve unutarak ilişkiye girmede kaza ve kefâretin düştüğünü gösterir.

Fecir doğduktan sonra ilişkiye devam ederse hem kaza hem kefâret ödemesi gerekir. Eğer fecir doğduğu sırada ilişkiye son verirse ne olacağı hakkında iki görüş vardır. Birincisine göre kaza ve kefâret ödemesi gerekir. İkincisine göre kaza ve kefâret gerekmez. Kişi oruçluyken eşinden vajinası haricinde faydalansa, onu öpse, ona dokunsa veya tekrar tekrar bakıp boşalsa orucunu kaza etmesi gerekir. Kefâret verip vermeyeceği konusunda iki görüş vardır. Karısına dokunsa ve mezisi gelse sadece kaza gerekir.

Orucu bozmanın kefâreti, herhangi bir kusuru bulunmayan mümin bir köle azat etmektir. Kişi bunu yapamazsa arka arkaya iki ay kesintisiz oruç tutmalıdır. Bunu da yapamazsa altmış fakiri doyurması gerekir. Bunu da yapamazsa kefâret ondan sakıt olur. İmam Ahmed hazretlerinden nakledilen bir görüşe göre orucu bozmanın kefâretinde bu sıralama gerekli değildir ve kişi köle azat etmek, arka arkaya iki ay oruç tutmak veya altmış fakiri doyurmak arasında tercih yapabilir.

5- Cinsel ilişki sonucu veya başka bir yolla olsun istimnâdan kaçınmak gerekir. Hayal etme sonucu meni gelirse orucun bozulup bozulmayacağı konusunda iki görüş vardır.

6- Kendini kusturmaktan kaçınmak gerekir. Daha önce söylediğimiz gibi kişi oruçlu olduğunu hatırladığı ve bunu yapmanın haram olduğunu bildiği hâlde kendisini kusturursa orucu bozulur. Fakat kendi isteği dışında kusarsa orucu bozulmaz. Kişinin kendi balgamını yutması sonucunda orucunun bozulup bozulmayacağı hakkında iki görüş vardır. Tükürüğü ağzında biriktirip sonra yutması hâlinde orucun bozulup bozulmayacağı hususunda da iki görüş vardır.

ORUCU BOZUNCA GEREKEN ŞEYLER

Oruç bozulduğu zaman dört şey gerekir: Kaza, kefâret, fidye ve oruçlulara benzemek suretiyle gündüzün kalan kısmında bir şey yiyip içmemek.

Orucu kaza etmek her Müslüman, mükellef ve orucu özürlü veya özürsüz olarak tutmamış olan herkese vaciptir. Kefâret ise cinsel ilişkiye girmek sebebiyle vacip olur. Başka bir şeyle kefâretin gerekip gerekmeyeceği konusuna daha önce değinmiştik. Fidye konusuna gelince, hamile veya çocuk emziren bir kadın bebeğine bir şey olacağı endişesiyle oruç tutmazsa fidye vermesi ve tutmadığı orucu kaza etmesi gerekir. Fidye, bir miskini doyurmaktır. Fidyenin miktarı, her gün için bir müdd buğday, yarım sâ’

hurma veya arpadır. Yaşlı veya iyileşemeyecek derecede hasta olduğu için oruç tutamayan kişi oruç tutamadığı her gün için bir miskini doyurur ve orucunu kaza etmesi gerekmez.

Oruçlulara benzemek suretiyle gündüzün kalan kısmında bir şey yiyip içmemek ise orucu bozarak Allah'a isyan eden kişinin yapması gereken bir davranıştır. Bir kâfir Müslüman olsa, çocuk ergenliğe ulaşsa veya deli gündüz delilikten kurtulsa iki görüşten birine göre bu sayılan kimselerin hepsi o günün kalan kısmını yiyip içmeden geçirmeli ve kazasını yapmalıdırlar. Diğer görüşe göre ise böyle yapmaları gerekli değildir. Hayızlı veya lohusa olan bir kadın temizlense, yolcu vatanına dönse ve gündüz vakti Ramazan hilâlinin görüldüğüne dair hüküm verilmiş olsa bu sayılanların o günü kaza etmeleri gerekir. Böyle bir durumda oruç tutmalarının gerekip gerekmeyeceği konusunda iki görüş vardır.

ORUCUN SÜNNETLERİ

Orucun sünnetleri altıdır:

1- Sahur yemeği yemek. Buhârî ve Müslim'in Enes radıyallâhu anhdan naklettiklerine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Sahur yemeği yiyiniz. Çünkü sahurda bereket vardır.*"[312]

Ebû Saîd el-Hudrî radıyallâhu anhın rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Sahur yemek berekettir. Sizden biriniz bir yudum suyla bile olsa sahur yemeyi terk etmesin. Çünkü Allah ve melekleri sahur yemeği yiyenlere salât ederler.*"[313]

2- Sahur yemeğini geç yemek. Buhârî ve Müslim'in Zeyd b. Sâbit radıyallâhu anhdan naklettikleri bir hadiste şöyle gelmiştir: "*Bir keresinde Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem ile birlikte sahur yemeği yedik ve sonra namaza gittik. Zeyd'e sahur ile namaz arasının ne kadar olduğu sorulunca şöyle cevap verdi: Elli âyet okuyacak kadar.*"[314]

3- İftarı acele yapmak. Buhârî ve Müslim'in Sehl b. Sa'd radıyallâhu anhdan naklettiklerine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*İnsanlar iftarı acele yaptıkları sürece hayır içerisindedirler.*"[315]

(…) Ebû Hureyre radıyallâhu anhın rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Allah şöyle buyurur: En çok sevdiğim kulum en çabuk iftar edendir.*"[316]

4- Hurma ile iftar etmek. (…) Selmân b. Âmir ez-Zabiyy radıyallâhu anhın naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Sizden biri iftar ettiği zaman hurmayla iftar etsin. Eğer hurma bulamazsa suyla iftar etsin. Çünkü su onun için temizleyicidir*.”[317]

Enes radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: “*Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem birkaç taze hurmayla iftar ederdi. Taze hurma yoksa kuru hurmayla iftar ederdi. Kuru hurma da yoksa birkaç yudum su içerdi.*”[318] Vehb b. Münebbih hazretleri şöyle söylemiştir: “İnsan oruç tuttuğu zaman gözü baygınlaşır. Tatlı bir şeyle iftar ettiğinde gözü eski hâline ve kuvvetine kavuşur.”

5- Zeval vaktinden sonra misvak kullanmamak. İmam Ahmed hazretlerinden nakledilen iki görüşten birine göre zeval vaktinden sonra misvak kullanmak mekruhtur.

6- Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve selleme uyarak Ramazan ayında çok cömert olmak, iyilik yapmak ve çok sadaka vermek. Buhârî ve Müslim’in İbni Abbâs radıyallâhu anhümâdan naklettikleri bir hadiste şu ifade geçmektedir: “*Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem iyilik konusunda esen rüzgardan daha cömertti. En cömert olduğu zaman dilimi ise Ramazan ayıydı.*”[319]

Buradan şu ortaya çıkmaktadır ki Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem cömertlik konusunda Rabbi ile uyum içerisindeydi. Çünkü bunun tesirleri diğer aylardan daha çok Ramazan ayında ortaya çıkar ve bu ayda çok sayıda köle azat edilir, birçok suçlu bağışlanırdı.

7- Kur’an okumak. Buhârî ve Müslim’in İbni Abbâs radıyallâhu anhümâdan naklettikleri bir hadiste şöyle gelmiştir: “*Cebrâil aleyhisselâm Ramazan ayında Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve selleme gelirdi ve onunla karşılıklı Kur’an okurlardı.*”[320]

İmam Şâfiî hazretleri her gün Kur’an’ı bir kez, Ramazan ayında ise altmış kere hatmederdi.[321]

8- İtikâfa girmek. Özellikle Ramazan ayının son on günü itikâfa girmek sünnettir. Buhârî ve Müslim’in Hz. Âişe radıyallâhu anhâdan naklettikleri bir hadiste şu ifade geçmektedir: “*Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem vefat edinceye kadar Ramazan ayının son on günü itikâfa girerdi.*”[322]

Kişi ancak cemaatle namaz kılınan bir mescitte itikâfa girebilir. Kadınlar ise bütün mescitlerde itikâfa girebilirler. Bir günün belirli bir vaktinde itikâf yapmak da sahihtir. İtikâfa giren kişinin onu Allah’a yaklaştıracak

ibadetlerle meşgul olması müstehaptır. Samimî niyetle Kur'an okur ve ilim öğrenirse bu da müstehap olur.

9- Ramazan ayının son on gününde daha çok ibadet etmeye çalışmak. Buhârî ve Müslim'in Hz. Âişe radıyallâhu anhâdan naklettikleri bir hadiste şöyle gelmiştir: "*Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem Ramazan ayının son on gününde geceleri ibadetle geçirir, eşlerini uyandırır ve kendisini ibadete verirdi.*"[323]

Müslim'in nakletmiş olduğu bir başka rivâyette ise şu ifade geçmektedir: "*Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem, başka hiçbir zamanda olmadığı kadar Ramazan ayının son on günü kendisini ibadete verirdi.*"[324]

Âlimler, Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin kendisini ibadete vermesini açıklama sadedinde iki görüş belirtmişlerdir. Bunlardan birincisine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem Ramazan ayının son on günü eşlerinden uzak dururdu. İkincisine göre ise daha gayretli ve ciddi olurdu. Âlimlerin dediğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin Ramazan ayının son on gününü bu şekilde geçirmesinin sebebi, Kadir gecesini ihyâ etmek istemesiydi. En iyisi Kadir gecesini tek sayılı gecelerde, özellikle de yirmi yedinci gecede aramaktır. Müslim'in İbni Ömer radıyallâhu anhümâdan naklettiği efrâd hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kim Kadir gecesini arıyorsa yirmi yedinci gecede arasın.*"[325]

Übeyy b. Ka'b radıyallâhu anh Kadir gecesinin, Ramazan ayının yirmi yedinci gecesi olduğuna dair yemin ederdi.[326] Ebû Kılâbe şöyle demiştir: "Kadir gecesi, Ramazan ayının son on günü içerisinde bir günden diğerine intikal edip durur. Buna göre Kadir gecesini ihyâ etmek isteyen kişinin özellikle de tek gecelerde olmak üzere Ramazan ayının son on gününün gecelerinde bıkıp usanmadan kendisini ibadete vermesi gerekir."

Buhârî ve Müslim'in Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiklerine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kim iman edip sevabını Allah'tan umarak Kadir gecesini ihyâ ederse geçmiş günahları bağışlanır.*"[327]

Hz. Âişe radıyallâhu anhâ şöyle anlatıyor: "*Dedim ki ey Allah'ın elçisi, Kadir gecesine denk gelirsem nasıl dua edeyim? Şöyle buyurdu: De ki Allah'ım, sen çok affedicisin, affetmeyi seversin, beni affet.*"[328]

ORUCUN SIRLARI VE BÂTINÎ ŞARTLARI

Orucun üç mertebesi vardır: Umumun orucu, hususun orucu ve hususu'l-hususun orucu. Umumun orucu bir şey yiyip içmemek ve cinsel ilişkiden uzak durmaktır. Hususun orucu bir şey yiyip içmemek, cinsel ilişkiden uzak durmak, dilini, elini, ayağını, kulağını, gözünü ve sair organlarını günahlardan uzak tutmaktır.

Hususu'l-hususun orucu ise kalbi bayağı isteklerden, yüce Allah'tan uzaklaştıran düşüncelerden ve Allah'tan başka her şeyden bütünüyle uzak tutmaktır. Bu orucun ayrıntılı açıklaması başka bir yerde zikredilecektir. Umumun orucuna az önce değinmiştik. Şimdi hususun orucunda hangi edeplere riayet edildiğine değinelim. Bunlar toplam üç husus olup ikisi zahir, biri bâtındır.

Zahir olan iki edebin birincisi; gözü haramdan korumak, dili haram, mekruh veya faydasız sözlerden korumak ve diğer organları da aynı şekilde muhafaza etmektir. Buhârî ve Müslim'in Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiklerine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Oruç bir kalkandır. Sizden biri oruçlu olduğu zaman cahillik etmesin, çirkin söz söylemesin! Bir kimse onunla kavga eder veya söverse 'ben oruçluyum' desin!*"[329] Âlimler, hadiste geçen "*ben oruçluyum, desin*" sözünü iki şekilde yorumlamışlardır. Birincisi; oruçlunun bu sözü diliyle söylemesidir. İkincisi ise bu sözü içinden söylemesi ve "Ben oruçluyken bu adama nasıl karşılık veririm!" demesidir.

Buhârî'nin Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kim yalan söylemeyi, yalanla iş yapmayı ve cahillik etmeyi bırakmazsa Allah'ın onun yemeyi ve içmeyi bırakmasına ihtiyacı yoktur.*"[330]

(…) Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Nice oruç tutan kimse vardır ki orucundan aldığı pay sadece açlık ve susuzluktur. Nice gece ibadetine kalkan kimse vardır ki bundan aldığı pay sadece uykusuz kalmasıdır.*"[331]

İkinci edep ise geceden karnını tıka basa yiyecekle doldurmamak, aksine bir miktar yemektir. Çünkü "Âdemoğlu midesinden daha şerli bir kap doldurmamıştır."[332] Kişi gecenin ilk saatlerinde karnını iyice doyurursa gecenin kalan kısmında kendisine bir faydası dokunmaz. Seher vakti karnını iyice doyurursa öğle vaktine kadar kendisine bir faydası dokunmaz. Çünkü böyle yapmak kişiye tembellik ve gevşeklik verir. Sonra da oruçtan amaçlanan şey elden kaçar. Çünkü oruçludan istenen şey açlığı tatması ve

arzu duyduğu şeyleri terk etmesidir. Kuşkusuz insan, sahip olduğu arzusunu dizginleme kuvveti sayesinde hayvanların mertebesinden yukarıda ve sürekli arzuların kendisini istila etmesi sebebiyle meleklerin rütbesinden aşağıdadır. İnsan arzularına yenik düşerse hayvanlar ondan daha mazur sayılır. Çünkü hayvanın arzusunu yenecek bir gücü yoktur. Oysa insanın bu gücü vardır. Eğer insan arzularını yenerse meleklerden daha yüce bir konuma çıkar. Çünkü meleklerin bu hususta bir engeli olmadığı hâlde insanların birçok engeli vardır.

Bâtındaki edebe gelince, bu da kalbin iftar anında orucunun kabul edilip edilmediği hakkında korku ile ümit arasında gidip gelmesidir.

NAFİLE ORUÇ TUTMAK VE NAFİLE ORUÇLARIN SIRALAMASI

Bil ki faziletli günlerde nafile oruç tutmanın müstehaplığı daha da pekişir. Faziletli günlerin bir kısmı her senede, bir kısmı her ayda ve bir kısmı da her haftada mevcuttur. Ramazan ayından sonra sene içerisinde mevcut olan günlere gelince, bunların bir kısmı günler ve bir kısmı aylardır. Günleri şöyle sayabiliriz: Şevval'in ilk altı günü, arefe günü, aşure günü, Zilhicce ayının ilk on günü ve Muharrem ayının ilk on günü.

Şevval'in ilk altı gününe gelince, Müslim'in Ebû Eyyûb el-Ensârî radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kim Ramazan ayı orucunu tutup ardından Şevval'in ilk altı gününde de oruç tutarsa bütün yılı oruçlu geçirmiş gibi olur.*"[333]

Arefe gününe gelince, Müslim'in Ebû Katâde radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde geldiğine göre, Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve selleme arefe günü oruç tutmakla ilgili bir soru sorulunca şöyle buyurmuştur: "*İki senenin kefâretidir*."[334] Bir başka lafızda ise şöyle buyurmuştur: "*Geçmiş seneye ve kalan seneye kefârettir.*"[335]

Aşure günü orucuna gelince, Müslim'in Ebû Katâde radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde geçtiğine göre, Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve selleme aşure günü oruç tutmakla ilgili bir soru sorulunca şöyle buyurmuştur: "*Bir seneye kefârettir.*"[336] Başka bir lafızda ise şu ifade geçmektedir: "*Geçmiş seneye kefârettir*."[337]

Zilhicce ayının ilk on gününde tutulan oruca gelince, Buhârî'nin İbni Abbâs radıyallâhu anhümâdan naklettiği efrâd hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Allah, bu günlerde yapılan sâlih amelleri başka günlerde yapılandan daha çok sever. Dediler ki ey Allah'ın elçisi, Allah yolunda cihat etmekten de mi? Evet, Allah yolunda cihat etmekten de! Yalnız canı ve malıyla Allah yolunda cihada çıkıp canını ve malını veren adam bundan müstesnadır.*"[338]

(…) Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Allah'ın* (Zilhicce'nin ilk) *on gününden başka kendisine ibadet edilmesini daha çok sevdiği dünya günü yoktur. O günlerde tutulan her günün orucu bir senelik oruca denktir. O günlerde bir geceyi ihyâ etmek Kadir gecesini ihyâ etmek gibidir.*"[339]

Muharrem ayının ilk on gününe gelince, Ebû Osmân en-Nehdî bu hususta şöyle demiştir: "Sahâbe radıyallâhu anhüm şu üç tane on günü faziletli sayarlardı: Zilhicce ayının ilk on günü, Muharrem ayının ilk on günü ve Ramazan ayının son on günü."

Aylara gelecek olursak, Şaban ayı ve haram aylardır. Şaban ayının faziletine gelince, Buhârî ve Müslim'in Hz. Âişe radıyallâhu anhâdan naklettikleri bir hadiste şu ifade geçmektedir: "*Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem, senenin ayları içerisinde Şaban ayında tuttuğu oruçtan daha fazlasını tutmazdı. Şaban ayının tümünü oruçlu geçirirdi.*"[340]

Haram aylara gelince; Recep, Zilkâde, Zilhicce ve Muharrem aylarıdır. Aralarında Hasenü'l-Basrî hazretlerinin de bulunduğu seleften bir grup kişi saygı gösterildiğinden dolayı bu aylarda oruç tutarlardı. Haram aylardan biri olduğu için Recep ayında oruç tutmak güzel bir davranıştır. Ancak ardından Şaban ve Ramazan ayında da oruca devam edilmezse Recep ayının tamamını oruçlu geçirmek mekruhtur. Recep ayında oruç tutmakla ilgili birçok hadis nakledilmiş olmakla beraber aralarında sabit olanı yoktur. Zilkâde ayı hakkında ise haram ay olduğu bilgisinden başka bir nakil yoktur. Fazilet olarak bu yeterlidir. Zilhicce ayı ise hem haram hem de hac ayıdır. Bu ayın ilk on gününün faziletini yukarıda zikretmiştik. Muharrem ayına gelince, Müslim'in Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Ramazan ayından sonraki en faziletli oruç Allah'ın ayı olan Muharrem orucudur.*"[341] Bir başka lafızda şu ifade geçmektedir: "*Sizin Muharrem dediğiniz ayın orucudur.*"[342]

Her ay tekrar eden günlere gelirsek; bunlar her ayın başı, ortası ve sonudur. Her ayın ilk, orta ve son günü oruç tutan kişi güzel bir şey yapmış olur. Ancak en faziletli olanı her ayın on üç, on dört ve on beşinci günleri (eyyâmü'l-bıyz) oruç tutmaktır. Buhârî ve Müslim'in Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettikleri bir hadiste şöyle gelmiştir: "*Dostum* (Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem) *bana şu üç şeyi tavsiye etti: Her aydan üç gün oruç tutmak, iki rekât duhâ namazı kılmak ve uyumadan önce vitir kılmak.*"[343]

Müslim'in Ebû Katâde radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Her ay üç gün oruç tutmak ve bir de Ramazan orucunu tutmak bütün seneyi oruçlu geçirmek demektir.*"[344]

Yine, Müslim'in Hz. Âişe radıyallâhu anhâdan naklettiği efrâd hadislerden birinde şöyle gelmiştir: "*Bir keresinde Hz. Âişe'ye, Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin her ay üç gün oruç tutup tutmadığı sorulunca, evet, cevabını vermişti. Ayın hangi günlerinde oruç tuttuğu sorulunca da şöyle demişti: Ayın hangi günlerinde oruç tutacağına aldırmazdı.*"[345] Ancak Ebû Zerr radıyallâhu anhın naklettiğine göre bir keresinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem ona şöyle demişti: "*Üç gün oruç tutacağın zaman ayın on üç, on dört ve on beşinci günleri oruç tut.*"[346]

Her hafta tekrar eden günlere gelince; bunlar pazartesi ve perşembe günleridir. Müslim'in Ebû Katâde radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde şu ifade geçmektedir: "*Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve selleme pazartesi günü oruç tutmakla ilgili bir soru sorulunca şöyle buyurdu: Ben o gün doğdum ve bana o gün vahiy inmeye başladı.*"[347]

Müslim'in Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Cennetin kapıları pazartesi ve perşembe günleri açılır.*"[348]

Üsâme b. Zeyd radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: "*Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem bazen arka arkaya öyle oruç tutardı ki, hiç iftar etmeyecek, derdik. Bazen de haftanın iki günü hariç hiç oruç tutmazdı. Dedim ki: 'Ey Allah'ın elçisi, bazen öyle oruç tutuyorsun ki neredeyse hiç iftar etmiyorsun. Bazen de iki gün hariç neredeyse hiç oruç tutmuyorsun.' Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem o iki günün hangi günler olduğunu sorunca pazartesi ve perşembe günleri olduğunu söyledim. Bunun üzerine*

şöyle buyurdu: Ameller o iki günde âlemlerin Rabbine arz edilir. Ben de amelimin oruçluyken arz edilmesini isterim.”[349]

Yukarıda sözünü ettiğimiz faziletli günlerde oruç tutmak müstehaptır. Bu günlerde mümkün olduğu kadar çok ibadet etmek daha çok ecir almaya vesiledir. Bazı günler oruç tutup bazı günler tutmamaya gelince, Müslim’in Ebû Katâde radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde şöyle gelmiştir: “*Bir keresinde Ömer b. Hattâb, Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve selleme şöyle sordu:* ‘İki gün oruç tutup bir gün tutmayan kişi hakkında ne buyurursun?’ Şöyle buyurdu: *‘Buna hiç kimsenin gücü yeter mi?’ Dedi ki, bir gün oruç tutup iki gün tutmayan kişi hakkında ne dersin? Şöyle buyurdu: ‘Buna gücümün yetmesini çok isterdim.’ Dedi ki, peki bir gün oruç tutup bir gün tutmayan kişi hakkında ne dersin? Şöyle buyurdu: Bu, Dâvûd aleyhisselâmın orucudur.*”[350]

Buhârî ve Müslim’in Abdullâh b. Amr radıyallâhu anhümâdan naklettikleri bir hadiste Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Allah’ın en çok sevdiği oruç Dâvûd’un orucuydu. O bir gün oruç tutar, bir gün tutmazdı.*”[351] Bir başka rivâyette şu lafız geçmektedir: “*Dâvûd’un tuttuğu orucun üzerinde oruç tutulmaz.*”[352]

Bil ki bir gün oruç tutup bir gün tutmamak üç şeyi kendisinde toplamıştır: Birincisi; oruç tutulmadığı gün nefse istediği şey verilir ve oruç tutulan günde nefisten ibadet etmesi istenir. Bu ise nefsin lehine ve aleyhine olan şeyleri uzlaştırıp denkleştirmedir, bir adalettir. İkincisi; oruç tutulmayıp yemek yenildiği gün şükür günüdür. Oruç tutulan gün ise sabır günüdür. İman iki yarımdan ibarettir; şükür ve sabır. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Bir gün aç kalır, bir gün doyarım. Aç kaldığımda Rabbime yalvarır, doyduğumda ise hamd ederim.*”[353]

Üçüncüsü ise böyle yapmak nefisle mücahedede en ağır yöntemdir. Çünkü nefis bir hâle alışmadan diğerine geçmektedir.

Bütün yılı oruçlu geçirmeye gelince, Müslim’in Ebû Katâde radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde şu ifade geçmektedir: “İbni Ömer *bir keresinde Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve selleme şöyle sordu: ‘Bütün yılı oruçlu geçiren kişi hakkında ne dersiniz?’* Şöyle buyurdu: *Ne oruç tutmuş ne de iftar etmiştir*.”

Bu hadisteki hüküm, oruç tutulması haram olan günlerde de oruç tutmaya devam eden kişi için geçerlidir. Fakat bütün yıl oruç tutan kişi Ramazan ve Kurban Bayramı günlerinde oruç tutmazsa bütün seneyi oruçlu geçirmesinde bir beis yoktur.

(…) İbni Ömer radıyallâhu anhümâ şöyle demiştir: “Ömer, ölünceye kadar devamlı oruç tuttu.”[354]

(…) Hişâm b. Urve’nin anlattığına göre, babası Urve radıyallâhu anh bütün seneyi oruçlu geçirirdi. Hz. Âişe radıyallâhu anhâ da bütün sene oruç tutardı.[355] Enes b. Mâlik radıyallâhu anhın anlattığına göre, Ebû Talha radıyallâhu anh Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin vefatından sonra kırk yıl sürekli oruç tutmuştur.[356]

Bil ki, kendisine kıvrak bir zekâ bahşedilen kişi oruç tutmanın maksadını anlar ve kendisini oruçtan daha faziletli amelleri yapmaktan aciz bırakmayacak şekilde oruç tutmaya devam eder. İbni Mes’ûd radıyallâhu anh az oruç tutar ve şöyle derdi: “Oruç tuttuğum zaman namaz kılma hususunda zayıf düşüyorum. Ben, namazı oruç tutmaya tercih ediyorum.”

Bir başkası oruç tuttuğu zaman Kur’an okuma hususunda zayıf düştüğü için Kur’an okuyabilmek amacıyla daha az oruç tutuyordu. Her insan kendi durumunu ve neyin kendisi için daha hayırlı olacağını iyi bilir.

Sadece cuma veya cumartesi günü oruç tutmak mekruh sayılmıştır. Arka arkaya iftar etmeden oruç tutmak da mekruhtur. Tutamadığı farz oruçları bulunan kişinin, İmam Ahmed hazretlerinden nakledilen iki görüşten birine göre nafile oruç tutması caiz değildir.

---

[305]. Buhârî, 1904; Müslim, 164, 1151.
[306]. Buhârî, 1869; Müslim, 1152.
[307]. Buhârî, 3277; Müslim, 2, 1079.
[308]. Müslim, 1, 1079.
[309]. Buhârî, 1899.
[310]. Ahmed, 22140; Taberânî, *Kebîr*, 7465; Ebû Nuaym, *Hılye*, 5/175.
[311]. Ebû Nuaym, *Hılye*, 1/260.
[312]. Buhârî, 1923; Müslim, 1095.
[313]. Ahmed, 11086, 11396.
[314]. Buhârî, 575; Müslim, 1097.
[315]. Buhârî, 1957.
[316]. Ahmed, 7241; Tirmizî, 700; İbni Hibbân, 3507, 3528; Begavî, 1733.
[317]. Ahmed, 16225, 16226; Nesâî, *Kübrâ*, 3324, 3325; Ebû Dâvûd, 2355; Tirmizî, 658, 685; İbni Mâce, 1699.
[318]. Ebû Dâvûd, 2356; Tirmizî, 696.
[319]. Buhârî, 6, 1902; Müslim, 2308.

[320]. Buhârî, 1902; Müslim, 2308.
[321]. Beyhakî, *Menâkıbü'ş-Şâfiî*, 2/159.
[322]. Buhârî, 2026; Müslim, 1172.
[323]. Buhârî, 2024; Müslim, 1174.
[324]. Müslim, 1175.
[325]. Buhârî, 1165.
[326]. Müslim, 221, 762.
[327]. Buhârî, 2014; Müslim, 760.
[328]. Ahmed, 25495; Tirmizî, 3513, İbni Mâce, 3850.
[329]. Buhârî, 1894; Müslim, 1151.
[330]. Buhârî, 1903, 6057.
[331]. Ahmed, 8856; Dârimî, 2720; İbni Mâce, 1690; İbni Huzeyme, 1997; Beyhakî, *Sünen*, 4/270; Ebû Ya'lâ, 6551; Hâkim, 1/431.
[332]. Ahmed, 17186; Tirmizî, 2380; İbni Mâce, 3349; İbni Hibbân, 5236; Beyhakî, Şüabü'l-Îmân, 5649; Nesâî, *Kübrâ*, 6769. Mıkdâm b. Ma'di Yekrib'in hadisi.
[333]. Müslim, 1164.
[334]. Müslim, 196, 1162.
[335]. Müslim, 197, 1162.
[336]. Müslim, 1162.
[337]. Müslim, 196.
[338]. Müellifin belirttiği gibi bu hadis Buhârî'nin efrâdında mevcut değildir. Sadece şu kitaplarda mevcuttur: Ahmed, 1968; Tirmizî, 757; İbni Mâce, 1727; İbni Hibbân, 324; Ebû Dâvûd, 2438.
[339]. İbni Mâce, 1728; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 11/208.
[340]. Buhârî, 1970; Müslim, 176, 1156.
[341]. Müslim, 1163.
[342]. İbni Mâce, 1742.
[343]. Buhârî, 1981; Müslim, 721.
[344]. Müslim, 196, 1162.
[345]. Müslim, 1160.
[346]. Ahmed, 21437; Tirmizî, 761; Nesâî, 4/223.
[347]. Müslim, 197, 1162.
[348]. Müslim, 2565.
[349]. Ahmed, 21753; Abdürrezzâk, 7917; İbni Ebî Şeybe, 3/103; Nesâî, 4/201; Beyhakî, Şüab, 3821.
[350]. Müslim, 1162.

[351]. Buhârî, 1976; Müslim, 1159, 1320.

[352]. Buhârî, 1980; Müslim, 191, 1159.

[353]. Ahmed, 22190; Tirmizî, 2347; Beyhakî, Şüabü'l-Îmân, 1467; Taberânî, *Kebîr*, 7835; Ebû Nuaym, *Delâil*, 540, *Hılye*, 8/133. Ebû Ümâme'nin hadisi.

[354]. İbnü'l-Cevzî, *Menâkıbü Ömer*, 169; İbni Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 10/185; Abdülhayy Leknevî, İkâmetü'l-Hucce, 61.

[355]. İbni Sa'd, *Tabakât*, 8/75.

[356]. Taberânî, *Kebîr*, 4981; İbni Asâkir, *Târîh*, 19/420.

HACCIN SIRLARI VE ÖNEMLİ MESELELERİ KİTABI

Suretler vasıtasıyla mânâyı ve işaret vasıtasıyla işaret edilen ve kastedilen şeyi gösteren, sakin olmaktan ve mesken tutmaktan çok yüce olduğu hâlde kendisi için bir ev bina edip sonra kulunu onu ziyaret etmeye çağırarak ona: Bize buyur, "*Biz, evi* (Kâbe'yi) *insanlar için bir toplanma mahalli ve güvenli bir yer kıldık.*" (Bakara, 2/125) buyuran Allah'a hamd olsun. Daha güzelini elde etmeyi gerektirecek şekilde ona güzel bir hamd ile hamd ederim. Kâbe kavseyn ev ednâ mertebesine nâil olan elçisi Hz. Muhammed'e ve onun dini koruyup kollayan âline ve ashâbına çokça salât ve selâm ederim.

Şüphesiz ki yüce Allah, haccı İslâm'ın rükünlerinden ve esaslarından biri olarak ömürde bir kere olmak üzere farz kılmış ve haccedip Arafat vakfesini yapan elçisine şu âyeti indirmiştir: "*Bugün size dininizi ikmâl ettim.*" (Mâide, 5/3) Ebû Ümâme radıyallâhu anhın rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Bir hastalık, baskın bir ihtiyaç veya zalim bir sultan tarafından engellenmediği hâlde hacca gitmeyen kişi ister Yahudi, ister Hıristiyan olarak ölsün fark etmez!*"[357]

Bu ibadetin kıymeti böylece anlaşıldıktan sonra, şimdi haccın rükünlerini, sünnetlerini, edeplerini ve sırlarını zikredelim. Bütün bunlar yüce Allah'ın tevfiki ile şu üç bâpta ele alınacaktır:

Birinci bâp: Haccın faziletleri, Mekke'nin ve Kâbe'nin faziletleri, haccın rükünleri ve vacip olmasının şartları.

İkinci bâp: Yola çıkılmasından itibaren eve dönünceye kadar sırasıyla hacda yapılan zahirî ameller.

Üçüncü bâp: Haccın ince edepleri, gizli sırları ve bâtınî amelleri.

---

[357]. İbni Sa'd, *Tabakât*, 8/75.

BİRİNCİ BÂP:
HACCIN FAZİLETLERİ, KÂBE'NİN, MEKKE'NİN, MEDİNE'NİN VE ZİYARET YERLERİNE GİTMENİN FAZİLETİ

HACCIN FAZİLETİ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Kendilerine ait birtakım yararları yakînen görmeleri ve Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği kurbanlık hayvanlar üzerine belli günlerde Allah'ın ismini anmaları için insanlar arasında haccı ilân et ki gerek yaya olarak, gerekse nice uzak yoldan argın develer üzerinde sana gelsinler!*" (Hac, 22/27, 28) Mücâhid hazretlerinin belirttiğine göre, âyette geçen birtakım yararlar dünya ve âhiret menfaatleridir.[358] İbni Mes'ûd radıyallâhu anh ve Hasenü'l-Basrî hazretleri yüce Allah'ın "*Ben de onları saptırmak için senin doğru yolunun üstüne oturacağım.*" kavlinde geçen yolun Mekke'ye giden yol olduğunu ve şeytanın insanların hacca gitmelerine engel olmak için bu yolun üzerine oturduğunu söylemişlerdir.[359]

(…) Ebû Hureyre radıyallâhu anhın naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Mebrûr olan haccın cennetten başka karşılığı yoktur. İki umre* (veya bir umre diğer umreye kadar) *aralarındaki günahlara kefârettir.*"[360]

(…) Ebû Hureyre radıyallâhu anhın rivâyet ettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kim bu evi hacceder ve orada cinsel ilişkiye girmez ve kimseye sövmezse annesinin onu doğurduğu gibi ülkesine döner.*"[361]

(…) Ebû Hureyre radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: "*Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve selleme hangi amelin daha üstün olduğu sorulunca şöyle buyurdu: Allah'a iman. Sonra hangisi, diye sorulunca Allah yolunda cihat etmek olduğunu söyledi. Sonra hangisi, diye sorulunca şöyle buyurdu: Mebrûr bir hac.*"[362]

İbni Mes'ûd radıyallâhu anhın rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Arka arkaya hac ve umre yapınız. Çünkü hac ve umre, körüğün demir ve gümüşün pasını giderdiği*

gibi fakirliği ve günahları giderir. Mebrûr olan bir haccın cennetten başka karşılığı yoktur.”[363]

İbni Abbâs radıyallâhu anhümânın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Vatanına dönünceye kadar hacının yapacağı dua reddedilmez.*”[364]

Hz. Ali radıyallâhu anhın rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Kim dünyayı ve âhireti isterse bu eve* (Kâbe’ye) *gelsin. Buraya gelip de Allah’tan dünyalık isteyen kula Allah istediği şeyi verir. Âhireti isteyen kul için ise istediği şeyi biriktirir.*”[365]

Câbir radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Kim haccetmek amacıyla bu eve gelir, onu yedi kere tavâf eder, sonra İbrâhim makamına gelip orada iki rekât namaz kılar ve sonra Zemzem kuyusuna gelip onun suyundan içerse yüce Allah onu annesinin doğurduğu gün gibi günahlarından arındırır.*”[366]

Büreyde radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Hac için harcanan para, Allah yolunda harcanan gibi bir dirheme karşılık yedi yüz misli olmak üzere artırılır.*”[367]

YÜRÜYEREK HACCA GİTMENİN FAZİLETİ

(…) Zâdân’ın anlattığına göre İbni Abbâs radıyallâhu anhümâ ağır bir hastalığa yakalanmıştı. Bütün çocuklarını toplayıp onlara Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin şu sözlerini nakletti: “*Kim Mekke’den yürüyerek hacca gider ve Mekke’ye dönerse atmış olduğu her adım karşılığında Allah ona haremin hasenelerinden yedi yüz hasene verir. Dediler ki, haremin haseneleri nedir? Şöyle buyurdu: Her iyiliğe karşılık yüz bin iyilik sevabıdır.*”[368]

Hz. Âişe radıyallâhu anhânın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Şüphesiz ki melekler binekli hacılarla tokalaşır, yaya hacılarla kucaklaşırlar*.”[369]

Mücâhid hazretlerinin belirttiğine göre Hz. İbrâhim aleyhisselâm ve Hz. İsmâil aleyhisselâm yürüyerek haccetmişlerdir.[370] Hz. Ali radıyallâhu anhın oğlu Hz. Hasan radıyallâhu anh da on kez yürüyerek haccetmiştir. Hiç şüphesiz asil ve seçkin olanlar insanlara rehberlik ederler.[371]

KÂBE’NİN FAZİLETİ

Yüce Allah şöyle buyurmuştur: “*Şüphesiz, âlemlere bereket ve hidâyet kaynağı olarak insanlar için kurulan ilk ev Mekke’deki* (Kâbe)*dir.*” (Âl-i İmrân, 3/96)

Ebû Hureyre radıyallâhu anhın dediğine göre Kâbe, dünyanın yaratılmasından iki bin yıl önce su üzerinde duran yumuşak bir kaya idi ve üzerinde gece gündüz Allah’ı tesbih eden iki melek vardı.[372]

HACERÜ’L-ESVED’İN FAZİLETİ

(…) İbni Abbâs radıyallâhu anhümânın naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Hacerü’l-Esved cennetten indiğinde sütten daha beyazdı. Âdemoğullarının günahları onu karartt*ı.”[373]

İbni Abbâs radıyallâhu anhümânın rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Bu hacer kıyamet günü gören iki gözü ve konuşan bir dili olduğu hâlde gelecek ve kendisini gerçekten istilâm edenlere şahitlik edecektir.*”[374]

RÜKNÜ YEMÂNÎ

(…) İbni Abbâs radıyallâhu anhümânın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Allah’ın gökleri ve yeri yarattığı günden beri Rüknü Yemânî üzerinde görevli olan bir melek vardır. Rüknü Yemânî’nin yanına geldiğiniz zaman şöyle dua ediniz: ‘Rabbimiz, bize dünyada iyilik, âhirette iyilik ver ve bizi cehennem azabından koru.’ Siz böyle dua ettiğiniz zaman o melek âmin, âmin der.*”[375]

Ebû Hureyre radıyallâhu anhın rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Allah, Rüknü Yemânî için yetmiş melek görevlendirmiştir. Kim oraya gelir ve ‘Senden af ve esenlik dilerim. Rabbimiz, bize dünyada iyilik, âhirette iyilik ver ve bizi cehennem azabından koru.’ diye dua ederse onlar âmin derler.*”[376]

TAVÂFIN FAZİLETİ

(…) Abdullâh b. Amr radıyallâhu anhümânın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Kim Kâbe’yi yedi kere tavâf eder ve makâmın* (makâm-ı İbrâhim) *arkasında iki rekât namaz kılarsa bir köle azat etmiş gibi ecir alır.*”[377]

(…) İbni Abbâs radıyallâhu anhümânın naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Şüphesiz ki her gün ve gecede yüce Allah’ın bu Kâbe’ye inen yüz yirmi rahmeti vardır. Bunların altmışı tavâf edenler, kırkı namaz kılanlar ve yirmisi ona bakanlar içindir*.”[378]

(…) İbni Ömer radıyallâhu anhümânın naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Kim Kâbe’yi tavâf ederse ayağını her kaldırıp indirdiğinde yüce Allah ona bir iyilik yazar, bir günahını siler ve onu bir derece yükseltir. Onun şöyle buyurduğunu da işittim: Kim* (şartlarını yerine getirip adetlerini) *sayarak yedi kere Kâbe’yi tavâf ederse bir köle azat etmiş gibi ecir alır.*”[379]

(…) İbni Abbâs radıyallâhu anhümânın rivâyet ettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Kim Kâbe’yi elli kere tavâf ederse annesinin onu doğurduğu gün gibi günahlarından arınır.*”[380]

MEKKE’NİN FAZİLETİ

(…) Abdullâh b. Adiyy b. el-Hamrâ’nın naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem, Mekke çarşılarından biri olan Hazvere’de durmuş ve şöyle buyurmuştur: “*Vallâhi sen Allah’ın en hayırlı ve en çok sevdiği toprağısın! Senden çıkarılmamış olsaydım asla çıkmazdım.*”[381]

HACCIN KABUL OLUNMASI

(…) Ali b. Muvaffak hazretleri[382] şöyle anlatıyor: “Altmışıncı haccımı tamamlayıp tavâftan çıkınca Altınoluk’un hizasında bir yere oturdum ve düşünmeye başladım: Buraya defalarca gelmiş biri olarak acaba Allah katındaki hâlim nasıldı? Bunları aklımdan geçirirken uyumuşum. O sırada biri sanki bana şöyle dedi: ‘Ey Ali, sen evine ancak sevdiğin kişileri davet etmez misin?’ Tam o anda uyandım, söz konusu tereddüdüm ortadan kalkmıştı.”[383]

Yine başka bir yolla nakledildiğine göre Ali b. Muvaffak şöyle anlatıyor: “Senenin birinde hacca gitmiştim. Arefe gecesi Hayf mescidinde uyudum. Rüyamda gökten inen iki melek gördüm. Meleklerden biri diğerine ‘ey Allah’ın kulu’ diye hitap edince diğeri ‘buyur, ey Allah’ın kulu’ dedi. Bunun üzerine melek ‘Bu sene Rabbimizin evini kaç kişinin haccettiğini biliyor musun?’ diye sordu. Diğeri ‘bilmiyorum’ diye cevap verince öteki şöyle dedi: ‘Bu sene Rabbimizin evini altı yüz bin kişi haccetti. Onlardan

kaçının haccının kabul edildiğini biliyor musun?’ Diğer melek ‘bilmiyorum’ deyince şöyle dedi: ‘Onlardan sadece altı kişinin haccı kabul edildi!’ Sonra melekler havaya doğru yükseldiler ve gözden kayboldular. Bu sözleri işittiğimden dolayı çok üzüldüm ve bu durum aklımı meşgul etmeye başladı. Kendi kendime dedim ki sadece altı kişinin haccı kabul edildiyse ben kimim ki o altı kişinin içerisinde olayım? Arafat’tan ayrılıp Meş’ar-i Haram’da geceyi geçirirken hacıların ne kadar çok olduğunu, buna karşılık haccı kabul edilenlerin sayısının ne kadar az olduğunu düşünmeye başladım. O sırada uyumuşum. Rüyamda o iki meleğin gökten indiğini gördüm. Biri diğerine hitap edip meleğin söylemiş olduğu şeyi söyledi ve sonra şöyle dedi: ‘Bu gece Rabbimizin ne hüküm verdiğini biliyor musun?’ Diğeri ‘hayır’ deyince öteki şöyle dedi: ‘Rabbimiz, haccı kabul edilen o altı kişiden her birine yüz bin kişi bahşetti!’ O sırada uyandım ve tarif edilemeyecek şekilde sevindim!”

MEKKE’DE MÜCÂVİR OLMAK

Âlimler, Mekke’de mücâvir olmak hususunda ihtilaf etmişlerdir. İmam Ebû Hanife hazretleri Mekke’de mücâvir olmayı mekruh saymıştır. İmam Ahmed ve birçok âlim ise Mekke’de mücâvir olmayı mekruh saymamış, hatta müstehap görmüşlerdir. Orada ikamet etmeyi mekruh sayanlar bunu şu dört sebebe bağlamışlardır:

1- İbadetten bıkma korkusu.

2- Mekâna alışmaktan dolayı saygı göstermede kayıtsızlık ve azalma.

3- Mekke’den ayrılma isteğinin uyanması ve eve dönme isteğinin ortaya çıkması.

Kuşkusuz, insanın kendi evindeyken kalbinin Kâbe’yi düşünmesi, Kâbe’deyken evini düşünmesinden daha iyidir.

4- Mekke’de günah işleme endişesi. Çünkü Mekke’de işlenecek bir günah başka yerde işlenen günaha benzemez. Çünkü orada işlenecek bir günahın cezası kat kat artar. Bir mekânın hoş görülmemesinin, oranın faziletine aykırı olduğunu sanma sakın! Çünkü bu hoş görmemenin sebebi, halkın zayıf olması ve o kutsal mekânların hakkını tam olarak yerine getirememeleridir. Orada mücâvir olmayı müstehap sayan âlimler ise mekânın faziletini ve iyiliklerin karşılığının kat kat fazla verilmesini göz önüne almıştır.

MEDİNE'NİN FAZİLETLERİ

(…) Sâib b. Hallâd radıyallâhu anhın naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kim haksız yere Medineliler'i korkutursa Allah da onu korkutur. Allah, melekler ve bütün insanlar ona lânet eder ve Allah kıyamet günü onun ne farz ne de nafile amellerini kabul eder.*"[384]

(…) Enes b. Mâlik radıyallâhu anhın rivâyet ettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Allah'ım! Mekke'ye verdiğin bereketin iki mislini Medine'ye ver!*"[385]

Buhârî ve Müslim'in Abdullâh b. Zeyd b. Âsım radıyallâhu anhdan naklettikleri bir hadiste Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Şüphesiz ki İbrâhim Mekke'yi haram kılıp ehli için dua etmişti. Ben de İbrâhim'in Mekke'yi haram kıldığı gibi Medine'yi haram kıldım ve Medine'nin meyvelerinin bereketli olması için, İbrâhim'in Mekke ehli için yapmış olduğu duanın iki mislini yaptım.*"[386]

Buhârî ve Müslim'in Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettikleri bir hadiste Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Medine'nin giriş kapılarında melekler vardır. Oraya tâûn ve Deccâl giremez.*"[387]

Buhârî'nin Sa'd b. Ebî Vakkâs radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kim Medine ehline tuzak kurup kandırırsa tuzun suda eridiği gibi erir.*"[388]

Müslim'in Sa'd radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde ise Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Medine'nin mihnetine ve sıkıntısına sabreden kimseye kıyamet günü şefaatçi* (veya şahit) *olurum.*"[389]

Ma'kıl b. Yesâr radıyallâhu anhın naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Medine benim hicret ettiğim yerdir, kabrim oradadır ve orada diriltileceğim. Ümmetimin yapması uygun olan şey, büyük günahlardan uzak durdukları sürece benim komşularımı himaye etmeleridir. Kim onları himaye ederse kıyamet günü ona şefaatçi* (veya şahit) *olurum. Onları himaye etmeyen kişiye cehennem ehlinin usaresinden içirilir.*"[390]

İbni Ömer radıyallâhu anhümânın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Medine'de ölmeye gücü*

yeten orada ölsün. Çünkü Medine'de ölen kişiye kıyamet günü şefaat edeceğim."[391]

Sâbit b. Kays b. Şemmâs radıyallâhu anhın anlattığına göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Medine'nin tozu cüzzama şifadır.*"[392]

RESÛLULLÂH SALLALLÂHU ALEYHİ VE SELLEMİN MESCİDİNİN FAZİLETİ

(…) İbni Ömer radıyallâhu anhümânın rivâyet ettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Benim bu mescidimde kılınan bir namaz, Mescid-i Harâm hariç başka mescitlerde kılınan bin namaz gibidir.*" Müslim bu hadisi efrâd hadisler arasında zikretmiş ve şöyle demiştir: "*…bin namazdan daha üstündür.*"[393]

(…) Ebu'l-Erkam radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: "*Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve selleme dedim ki, ben Beytü'l-Makdis'e gitmek istiyorum. Bana neden gitmek istediğimi sorunca orada namaz kılmak istediğimi söyledim. Bunun üzerine şöyle buyurdu: Burada kılınan namaz orada kılınan namazdan bin kat daha faziletlidir.*"[394]

RAVZANIN FAZİLETİ

Buhârî ve Müslim'in Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiklerine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Evimle minberimin arası cennet bahçelerinden bir bahçedir.*"[395]

MEDİNE'DE CUMA NAMAZI KILMANIN VE RAMAZAN ORUCU TUTMANIN FAZİLETİ

(…) İbni Ömer radıyallâhu anhümânın naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Medine'de kılınan bir cuma namazı başka bir yerde bin ay oruç tutmak gibidir.*"[396]

Bu iki yere fazilet hususunda Beytü'l-Makdis de dâhildir. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Ancak şu üç mescide yolculuk yapılabilir: Mescidü'l-Harâm, benim bu mescidim ve Mescidü'l-Aksâ.*"[397]

HACCIN VACİP OLMASININ ŞARTLARI, RÜKÜNLERİ, VACİPLERİ VE HACDA YAPILMASI YASAK OLAN ŞEYLER

Hac ibadeti şu beş şeyden oluşur: Şartlar, rükünler, vacipler, sünnetler ve ibadetlerin yapılma şekilleri.

Haccın Şartları: Haccın vacip olması için beş şart ileri sürülmüştür: Ergen olmak, akıllı olmak, hür olmak, Müslüman olmak, hacca gidip gelecek azığa ve bineğe sahip olmak.

Haccın genel olarak edâsının şartları ise üçtür:

1- Yol güvenliği. Bu, yol güzergâhında cana ve mala zarar verecek bir şeyin bulunmamasıdır.

2- İbadetin edâ edilmesinin mümkün olması. Bu, vaktin hac ibadetini yapmaya veya hac yerlerine uzak bir bölgeden geliniyorsa yolculuğa yetecek kadar geniş olması.

3- Bineğe binebilecek durumda olmak.

Kör olan kişinin hacca gitmesinin vacip olması için ona uygun bir rehberinin olması şart koşulmuştur. Kadının ise yanında bir mahreminin bulunması şarttır. Mahrem; kadının kocası veya kadına nikâhı düşmeyen uygun kimselerden biridir. Mahremin bulunması şartının vaciplik mi yoksa edânın mı şartı olduğu hakkında İmam Ahmed hazretlerinden nakledilen iki farklı görüş vardır.[398]

Haccın Rükünleri: Bu hususta İmam Ahmed hazretlerinden üç görüş nakledilmiştir. Birincisine göre haccın rükünleri dörttür: İhram, Arafat vakfesi, ziyaret tavâfı ve sa'y. İkinci görüşe göre haccın rükünleri üçtür. Buna göre sa'y sünnettir ve hacı sa'y yapmasa bir şey gerekmez. Bizim ashâbımız demişlerdir ki, sa'y yapmayı terk ederse ceza kurbanı kesmesi gerekir. Çünkü onlar sa'y yapmayı vacip saymışlardır. Üçüncü görüşe göre haccın rükünleri ikidir: Arafat vakfesi ve ziyaret tavâfı. Çünkü İmam Ahmed hazretleri Arafat vakfesini ve ziyaret tavâfını yapan kişinin ceza kurbanı kesmesi gerektiğini söylemiştir ve bu hususta delili sahihtir.

Haccın Vacipleri: Bunlar yedi adettir: Mikât yerinde ihrama girmek, akşama kadar Arafat'ta vakfe yapmak, gece yarısından sonraya kadar Müzdelife'de kalmak, hacıları koruyan ve onlara su getirenler dışında kalanların şeytan taşlama günlerinde Mina'da gecelemesi, şeytanları taşlamak, saçları tıraş etmek ve veda tavâfı yapmak.

Haccın Sünnetleri: Bunlar da on tanedir: Gusletmek, ihrama niyet ederken iki rekât namaz kılmak, kudüm tavâfı yapmak, vakfeye gündüz vakti başlanmamışsa gece ve gündüzü Arafat'ta cem etmek. Çünkü hacı adayı vakfeye girmeden önce iki zamanı cem etmek ile sadece geceyi orada geçirmek arasında muhayyerdir. Eğer gündüz vakti vakfe yapmışsa gecenin bir kısmında da vakfe yapması vacip olur. Eğer bunu ihlâl etmişse o zaman ceza kurbanı kesmesi gerekir. Telbiye getirmek, tavâftan sonra iki rekât namaz kılmak, Hacerü'l-Esved ve Rüknü Yemânî'yi istilâm etmek, istilâmdan sonra elini öpmek, Mekke'den Arafat'a arefe günü sabahı çıkmışsa arefe gecesini Mina'da geçirmek ve hacda yapılan bütün zikir ve dualar.

Hacdaki İbadetlerin Yapılma Şekilleri: Bunlar da on tanedir: Erkeklerin telbiye getirirken seslerini yükseltmeleri, Mekke'ye yukarı taraftan girmek, Mescidü'l-Harâm'a Şeybeoğulları kapısından girmek, tavâfta ve sa'y yaparken ihrâmı sağ omuzun altından geçirip sol omuza atmak, hızlı yürünmesi gereken yerlerde hızlı yürümek, normal yürünmesi gereken yerlerde normal yürümek, Kâbe'yi görecek şekilde Safâ ve Merve tepelerine çıkmak, Muhassir vadisine gelince hızlanmak, Meş'arü'l-Harâmda ve cemrelerde (büyük, orta ve küçük şeytan) bir süre vakfe yapmak.

Haccın rükünlerinden birini terk eden kişinin ibadeti, onu yerine getirmedikçe tamam olmaz. Haccın vaciplerinden birini terk eden kişinin ceza kurbanı kesmesi gerekir. Haccın sünnetlerinden veya ibadet şekillerinden birini terk eden kişiye bir şey gerekmez. Şartlar tamam olduğunda kişinin acilen haccetmesi gerekir. İmam Şâfiî dışında âlimlerin çoğu bu görüşü kabul etmiştir. Temettu, ifrat ve kıran haccı konusunda âlimler arasında bir ihtilaf yoktur.

Temettu haccı: Hacı adayı hac ayları içerisinde mikâtlardan birinde önce umreye niyet ederek ihrama girer. Sonra Mekke'ye girerek tavâf ve sa'y yapar. Umrenin bütün gereklerini yerine getirdikten sonra ihramdan çıkar. Terviye günü (Zilhicce'nin sekizinci günü) gelince Mekke'de hacca niyet ederek yeniden ihrama girer. Sonra Arafat'a çıkar ve haccın diğer fiillerini yerine getirir.

İfrat haccı: Hacı adayı hac ayları içerisinde mikâtlardan birinde umreye niyet edip ihrama girer. Sonra Mekke'ye girip tavâf ve sa'y yapar. Sonra haccın diğer bütün fiillerini yerine getirir. İhramdan çıktıktan sonra

Ten’îm’e gider ve orada umre için ihrama girerek umrenin gereklerini yerine getirir.

Kıran haccı: Hacı adayı hac ayları içerisinde mikâtlardan birinde hem hacca hem umreye niyet ederek ihrama girer ve hem hac hem de umre tavâfı yapar. Bu sayılan hac türlerinin hepsi caizdir. Ancak bunların hangisinin daha faziletli olduğu konusunda ihtilaf vardır. İmam Ahmed hazretlerine göre en faziletlisi temettu haccıdır. İmam Ebû Hanife hazretlerine göre ise kıran haccı daha faziletlidir. İmam Mâlik ve İmam Şâfiî’ye göre en faziletlisi ifrat haccıdır.

İhram Yasakları: Bunlar dokuz tanedir: Dikişli giysi giymek, başı örtmek, saçı tıraş etmek, tırnak kesmek, güzel koku koklamak, av öldürmek, cinsel ilişkiye girmek, cinsel organı haricinde kadınla ilişkiye girmek ve şehvetle kadına dokunmak.

Kişi unutarak dikişli elbise giyse veya güzel koku sürünse fidye vermesi gerekir. Günün bir bölümünde dikişli elbise giymiş olsa bile hüküm böyledir. Hacının başını örtmesi caiz değildir. Hacının, yüzünü örtmesinin caiz olup olmadığı hususunda iki görüş vardır.

Hacının, devesinin hevdecini gölgelendirmesi caiz değildir. Eğer gölgelendirirse fidye gerekip gerekmeyeceği konusunda iki görüş vardır. Eğer hacı başı üzerinde bir şey taşır, kendisini güneşten ve soğuktan koruyacak şekilde başının önüne bir elbise asarsa veya bir çadırda, ağaç gölgesinde veya duvar altında otururbut hiçbir şey gerekmez.

Hacı, başını çamura bularsa veya bir ağrı veya yaradan dolayı başını sarıp üzerine içerisinde ilaç bulunan bir kâğıt veya bez koyarsa fidye vermesi gerekir. İhramlı olan kişinin ridâsını ve gömleğini omzuna atması caizdir ama onu bağlayamaz. İzâr giyebilir ve onu bağlayabilir. Eğer elbise üzerine giyilen kabâyı omzuna atarsa ellerini yenlerin içerisine sokmasa bile fidye vermesi gerekir.

İhramlı kişi bir uzvunun bir kısmına güzel koku sürse fidye vermesi gerekir. İhramlı kişinin buhurlanmış elbise giymesi caiz değildir. İhramlı kimse susam yağı ve zeytinyağı sürerse fidyenin vacip olup olmadığı konusunda iki görüş vardır. İhramlı kimsenin güzel kokulu yağları koklaması, kokusu veya tadı ağzında ortaya çıkacak şekilde güzel kokulu bir şeyi yemesi veya misk, kâfur, amber, zaferân ve vers gibi bitkileri koklaması haramdır. İhramlı kimsenin güzel kokulu bitkileri koklamasından dolayı fidye gerekip gerekmeyeceği hakkında iki rivâyet vardır.

İhramlı kimsenin ayva, elma, karpuz, turunç, pelin vb. şeyleri koklaması caizdir. Kasıtlı olarak koku ve gül suyu gibi ele bulaşan şeylere ellerse fidye vermesi gerekir. Kâfur parçaları ve amber gibi ele bulaşmayan kokulara temas ederse fidye gerekmez. Bunları koklarsa fidye gerekir.

Saçlarından üç kılı tıraş etse ceza kurbanı kesmesi gerekir. Üçten azını keserse her bir saç kılı için bir müdd miktarı yiyecek maddesi sadaka vermesi gerekir. İmam Ahmed'e göre bir avuç gıda maddesi vermelidir. İhramlı kişinin başını sidr ve hatmi ile yıkadığında fidye vermesinin gerekli olup olmayacağı konusunda iki rivâyet vardır.

İhramlı olan kişi üç tırnağını keserse ceza kurbanı kesmesi gerekir. İhramlı kimsenin ne kendisi ne de başka biri için nikâh akdi yapması sahih değildir. Böyle birinin karısına ric'at etmesinin sahih olup olmayacağı hakkında İmam Ahmed'den iki görüş rivâyet edilmiştir. İhramlı kişinin kız istemesi ve nikâha şahitlik etmesi mekruhtur. Cinsel ilişkiye girmesi, şehvetle eşine dokunması ve istimnâ etmesi haramdır. Bunlardan birini yaparsa kefâret vermesi gerekir. Vakfeden önce cinsel ilişkiye girerse ceza olarak bedene (büyükbaş hayvan) kesmesi gerekir. Vakfeden sonra ve ilk tahallülden (ihramdan çıkma) önce cinsel ilişkiye girerse haccı fasit olur ve bedene kesmesi gerekir. İlk tahallülden sonra cinsel ilişkiye girerse haccı fasit olmaz. Bu durumda ceza olarak bedene mi yoksa koyun mu kesmesi gerektiği konusunda iki rivâyet vardır. Bu durumda ten'îmde yeniden ihrama girerek umresini, tavâfını, sa'yini yapar ve haccın diğer fiillerini yerine getirir.

İhramlı olan kişi unutarak cinsel ilişkiye girerse haccı fasit olur. Cinsel ilişkiye girmek suretiyle umreyi ifsat etmişse ceza olarak bir koyun kesmesi gerekir. Kıran haccı yapan kişi cinsel ilişkiye girerse ceza olarak bir tek koyun kesmesi gerekir.

İhramlı kişi bir av avlarsa ona malik olmaz. İhramlı kimse benzeri bulunan bir avı öldürürse evcil hayvanlar arasında misli varsa misliyle onu tazmin eder. Devekuşu öldürmüşse bedene, vahşi eşek ve antilop öldürmüşse sığır, sırtlan ve kertenkele öldürmüşse koyun, gazel ve tilki öldürmüşse keçi, tavşan öldürmüşse dişi oğlak olarak tazmin eder. Eğer serçe ve tarla kuşu gibi, öldürülen avın misli yoksa güvercin hariç olmak üzere kıymetini tazmin eder. Suyu yudumlayarak içen ve ses çıkaran halkalı kumru, kayakuşu ve keklik gibi avları öldürürse bir tanesi için bir koyun gerekir. Bir av hayvanına zarar verirse verdiği zarar kadarını tazmin eder.

Eğer avı hatayla öldürürse cezanın gerekip gerekmeyeceği konusunda iki rivâyet vardır.

---

[358]. *Tefsîru't-Taberî*, 16/521; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 5/425.
[359]. İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 3/176.
[360]. Buhârî, 1773; Müslim, 1349.
[361]. Buhârî, 1521, 1819, 1820; Müslim, 1350.
[362]. Buhârî, 26, 1519; Müslim, 83.
[363]. Ahmed, 3669; Tirmizî, 810; Nesâî, 5/115, *Kübrâ*, 3610; İbni Hibbân, 3693; Taberânî, *Kebîr*, 10406; Ebû Ya'lâ, 4976, 5236; İbni Huzeyme, 2512.
[364]. Beyhakî, Şüabü'l-Îmân, 1125; Fâkihî, *Ahbâru Mekke*, 1/420.
[365]. Abdürrezzâk, 8834; Fâkihî, *Ahbâru Mekke*, 1/432 (Saîd b. Cübeyr'den nakledilmiş).
[366]. Aliyyü'l-Kârî, *el-Masnû' fî Ma'rifeti'l-Hadîsi'l-Mevzû'*, 1/188; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, 2/340.
[367]. Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*, 3/63; İbni Ebî Âsım, Cihâd, 176; Ahmed, 23000; Beyhakî, *Sünen*,4/332, Şüabü'l-Îmân, 4124, 4125.
[368]. Beyhakî, *Sünen*, 4/331, 10/78, Şüabü'l-Îmân, 3981; Taberânî, *Kebîr*, 12606; İbni Huzeyme, 2791; Hâkim, 1/460.
[369]. Beyhakî, Şüabü'l-Îmân, 4099; Suyûtî, *Cem'u'l-Cevâmi'*, 5939, *el-Habâik fî Ahbâri'l-Melâik*, 676.
[370]. Taberî, *Tefsîr*, 16/518; İbni Ebî Şeybe, 4/98; Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, 1/34.
[371]. *Zâdü'l-Mesîr*, 5/424.
[372]. *Nihâye*, 2/34, 35.
[373]. Tirmizî, 877; İbni Huzeyme, 2733; Fâkihî, *Ahbâru Mekke*, 6.
[374]. Ahmed, 2643, 2796; Beyhakî, 5/75; Dârimî, 1839; Taberânî, *Kebîr*, 12479.
[375]. İbni Ebî Şeybe, 10/368; Fâkihî, *Ahbâru Mekke*, 24, 154.
[376]. İbni Mâce, 2957; Beyhakî, 5/128; Fâkihî, *Ahbâru Mekke*, 152.
[377]. İbnü'l-Cevzî, İlelü'l-Mütenâhiye, 2/81. İbnü'l-Cevzî, hadisin sahih olmadığını söylemiştir.
[378]. Taberânî, *Kebîr*, 11475; İbni Asâkir, *Târîh*, 34/388; İbnü'l-Cevzî, İlelü'l-Mütenâhiye, 2/82. İbnü'l-Cevzî, bu hadisin sahih olmadığını söylemiş, Elbânî ise zayıf hadisleri topladığı kitabında (sa: 187) zikretmiştir.

[379]. Tirmizî, 959; İbni Huzeyme, 2753; Ahmed, 4462; Ebû Ya'lâ, 5687, 5688, 5689; Beyhakî, 5/110; Bagavî, Şerhu's-Sünne, 1916; Hâkim, 1/489.

[380]. Tirmizî, 666; İbnü'l-Cevzî, İlelü'l-Mütenâhiye, 2/83. Tirmizî'nin belirttiğine göre hadis hasendir.

[381]. Dârimî, 2510; Ahmed, 18715, 18716; Tirmizî, 3925; Nesâî, *Kübrâ*, 4252; İbni Mâce, 3108; İbni Hibbân, 3708; Hâkim, 3/7.

[382]. Tam adı Ali b. Muvaffak Ebu'l-Hasen el-Bağdâdî olup âbid ve zâhid bir kimseydi. Hicrî 265'te vefat etti. Bkz: *Târîhu Bağdâd*, 12/110; *Hılyetü'l-Evliyâ*, 10/312; *Sıfetü's-Safve*, 2/386.

[383]. *Târîhu Bağdâd*, 12/111.

[384]. Ahmed, 16557, 16559, 16562, 16565; Taberânî, *Kebîr*, 6632, 6633, 6635, 6637; İbni Ebî Âsım, *el-Âhâd ve'l-Mesânî*, 52.

[385]. Buhârî, 1885; Müslim, 1369; Ahmed, 12452; Ebû Ya'lâ, 3578, 3620.

[386]. Buhârî, 2129; Müslim, 454, 1360.

[387]. Buhârî, 1880, 7133; Müslim, 1379.

[388]. Buhârî, 1877.

[389]. Müslim, 1363.

[390]. Taberânî, *Kebîr*, 20/470.

[391]. Ahmed, 5437, 5818; Tirmizî, 3917; İbni Mâce, 3112; İbni Hibbân, 3741; Beyhakî, Şüabü'l-Îmân, 4185, 4186.

[392]. Feyrûzâbâdî, *el-Megânimü'l-Mutâbe*, 1/385; Suyûtî, *el-Hucecü'l-Mübeyyine*, 85; Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, 34828.

[393]. Müslim, 1395.

[394]. Ahmed, 1/24009; *ez-Zıyâü fi'l-Muhtâra*, 1300, 1301, 1302; Taberânî, *Kebîr*, 907; Hâkim, 3/504; İbni Ebî Âsım, *el-Âhâd ve'l-Mesânî*, 188; Tahâvî, Şerhu Müşkili'l-Âsâr, 607; İbni Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 8/326.

[395]. Buhârî, 1196, 1888, 6588, 7335; Müslim, 1391.

[396]. İbnü'l-Cevzî, İlelü'l-Mütenâhiye, 2/87. İbnü'l-Cevzî hadisin sahih olmadığını söylemiştir.

[397]. Buhârî, 1189; Müslim, 511, 1397. Ebû Hureyre'nin hadisi.

[398]. İbni Kudâme, *Kâfî*, 2/303, 304.

İKİNCİ BÂP:
HAC YOLCULUĞUNUN BAŞLANGICINDAN VATANINA DÖNÜNCEYE KADAR GEÇEN SÜREDE SIRAYLA YAPILMASI GEREKEN ZAHİRÎ AMELLER

Söz konusu ameller on kısımdır:

A. Hac İçin Yola Çıkmaktan Başlayarak İhrama Girmeye Kadar Olan Sünnetler:

Bunlar on tane olup şöyle sıralanır:

1- Mala dair sünnetler. Hacca gidecek olan kişinin önce günahlarına tövbe etmesi, sonra hakkını yediği kişiler varsa onların haklarını vermesi, borçlarını ödemesi, geri dönünceye kadar bakmakla yükümlü olduğu kimselerin nafakasını temin etmesi ve yanındaki emanetleri sahiplerine vermesi gerekir. Yine, azığı bol olacak ve fakirlere verebilecek şekilde cimrilik yapmaksızın gidiş ve dönüşünde kendisine yetecek kadar helâl malı (parayı) yanına alması gerekir. Yola çıkarken misvak, tarak, ayna ve sürmedanlık gibi araçları yanına alması iyi olur. Yola çıkmadan önce bir miktar sadaka verir. Yola çıkarken bineceği hayvanı satın alır veya kiralar. Eğer kiralarsa az çok götüreceği ne varsa hepsini hayvanın sahibine gösterir ve rızasını alır. Adamın biri İbnü'l-Mübârek'e şöyle der: "Bu kumaşı benim için filancaya götürür müsün?" İbnü'l-Mübârek şöyle cevap verir: "Deve sahibinden izin alırsam götürürüm."

(…) Hz. Ömer radıyallâhu anhın naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kim haram bir malla hacca gider ve 'buyur Allah'ım, buyur Allah'ım' diye telbiye getirirse yüce Allah ona şöyle karşılık verir: Sana ne icabet var ne de saadet! Haccın sana iade edildi.*"[399]

İbni Ömer radıyallâhu anhümânın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Haramdan elde edilmiş bir dânikı geri vermek Allah katında yetmiş hacca bedeldir.*"[400]

2- Yol arkadaşına dair sünnetler. Hacca gidecek olan kişinin iyiliği seven, kendisine bu konuda yardımcı olan, unuttuğunda kendisine hatırlatan, hatırladığında yardımcı olan ve canı iyice sıkıldığında ona sabır tavsiye

edip avutan sâlih bir yol arkadaşı arayıp bulması gerekir. Yol arkadaşları, içlerindeki en güzel huylu ve arkadaşlarına karşı en şefkatli kişiyi lider seçsinler. Lider seçmeye ihtiyaç duyulmasının sebebi, herkesin farklı bir görüşe sahip olması ve son sözü söyleyecek bir lider bulunmadığı zaman işlerin düzeninin bozulacak olmasıdır. Lider seçilen kişinin yol arkadaşlarına şefkatli olması ve onların maslahatına olacak hususları araştırıp kendini onlara adaması gerekir.

Abdullâh Ribâtî şöyle anlatıyor: "Bir keresinde Abdullâh Mirvezî ile yolculuğa çıkmıştık. Bana dedi ki, hangimiz lider olsun? Ben de onun lider olmasını istedim. Lider olunca, kendisinin ve benim azığımı o taşımaya başladı. Yağmur yağdığında beni bir mîlin[401] gölgesine oturttu ve kendi paltosunu üzerime örttü. Ne zaman bir şey hakkında ona 'Yapma!' dediysem bana dedi ki, sen bana 'lider sen ol' demedin mi? Kendisine yaptığı bunca eziyetten dolayı, keşke onunla yolculuk yapmasaydım, diye içimden geçirdim."

Hac için yola çıkan kişinin arkadaşlarına tatlı söz söylemesi, yemek yedirmesi, güzel huylar sergilemesi gerekir. Çünkü yolculuk, kişinin içerisinde gizlediği şeyleri açığa çıkarır. Memnuniyetsizlik ve sıkıntı kaynağı olan bir yolculukta güzel huylu olan kimse normal hâldeyken daha güzel huylu olur. Bu hususta şöyle denilmiştir: "Kendi vatanında onunla iş yapanlar ve yolculukta arkadaşlık edenler bir adamı övüyorsa onun sâlih biri olduğundan şüphe etmeyin."

3- Yolculuğa çıkan hacı adayı arkadaşlarına ve kardeşlerine veda etmeli, onlardan dua istemeli ve kendisini uğurlamaya gelenlere şöyle demelidir: "Dinini, emanetini ve amelinin sonuçlarını Allah'a ısmarlıyorum." İbni Ömer ve Ebû Hureyre radıyallâhu anhümânın rivâyet ettiklerine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem biriyle vedalaşırken böyle buyururdu.[402]

Bir başka rivâyette geldiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem bir kimseyi uğurlarken şöyle buyururdu: "*Allah sana takva azığı versin, günahını bağışlasın ve nereye gidersen git seni hayra yöneltsin.*"[403]

4- Yolculuğa erken çıkmak. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem bu hususta şöyle buyurmuştur: "*Allah'ım! Ümmetimin erken yaptıkları işlere bereket ihsan eyle.*"[404] Yola perşembe günü çıkılması iyi olur. Ka'b b. Mâlik radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: "*Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem perşembe günü dışında yolculuğa pek az çıkardı.*"[405]

5- Hacca gidecek olan kişi evinden çıkacağı zaman iki rekât namaz kılıp şöyle dua etsin: “*Allah’ım, yolculuğumda yanımda ol. Eşime, malıma ve çocuklarıma vekilim ol. Allah’ım, bütün ailemi ve malımı sana emanet ediyorum.*”

(…) Zeyd b. Eslem babasından naklen şöyle anlatıyor: “Bir keresinde Ömer b. Hattâb’ın yanındayken omzuna oğlunu almış bir adam çıkageldi. Hz. Ömer ona şöyle dedi: ‘Bu çocuğun babasına benzediği kadar birbirine benzeyen iki karga görmedim!’ Bunun üzerine adam şöyle dedi: ‘Vallahi ey müminlerin emiri, annesi bu çocuğu öldükten sonra doğurdu!’ Hz. Ömer dedi ki, nasıl oldu bu? Adam şöyle anlattı: Şu şu gazalara katılmak için evden ayrılmış ve karımı hamile olarak geride bırakmıştım. Onlara veda ederken dedim ki, karnındaki çocuğu Allah’a emanet ediyorum. Seferden dönünce karımın öldüğünü söylediler. Bir gece amcamın oğullarından birkaçıyla Bakî mezarlığında otururken baktım ki mezarların üzerinde kandile benzeyen bir ışık yanıyor. Amcamın oğullarına dedim ki, nedir bu ışık? Dediler ki, bilmiyoruz ama bu ışığı her gece filan kadının mezarının üzerinde görüyoruz. Bunları dinledikten sonra yanıma bir kazma alarak o mezarın yanına gittim. Bir de ne göreyim, mezar açılmış ve çocuk annesinin kucağında duruyor! Mezara yaklaşınca biri bana şöyle seslendi: ‘Ey çocuğunu Rabbine emanet eden adam, emanetini al! Vallahi eğer çocuğun annesini de emanet etmiş olsaydın onu da diri olarak bulacaktın!’ Ben de çocuğu hemen aldım ve mezar kapandı.”

6- Hacca gidecek olan kişi evinin kapısına gelince şöyle dua etsin: “*Allah’ın adıyla! Allah’a tevekkül ettim, güç ve kuvvet ancak Allah iledir. Rabbim; sapmaktan, hata yapmaktan, zulmetmekten, zulme uğramaktan, bilmemekten, bilinmemekten sana sığınırım! Allah’ım, ben bu yolculuğa kötülük, böbürlenme, riyâ ve nam yapmak için çıkmıyorum. Bu yolculuğa senin gazabından korunmak, rızanı kazanmak, farz kıldığın bir ibadeti yerine getirmek, peygamberine uymak, sana kavuşmak için çıkıyorum.*” Evden çıkıp yürümeye başladığı zaman şöyle dua eder: “*Allah’ım, seninle yola çıktım, sana tevekkül ettim, sana sığındım, sana yöneldim. Allah’ım, güvencem ve umudum sensin, beni ilgilendiren, ilgilendirmeyen ve benden daha iyi bildiğin hususlarda ihtiyaçlarımı karşıla! Sana komşu olan azizdir, övgün yücedir, senden başka ilâh yoktur. Allah’ım, bana takvayı azık eyle, günahımı bağışla, nereye dönersem döneyim beni hayra yönelt.*” Ayrıldığı her konakta bu duayı yapar.

7- Hacca giden kişi bineğine binerken şöyle dua etsin: *“Allah’ın adıyla, Allah ile bindim. Allah en büyüktür, Allah en büyüktür. Bu bineği bizim hizmetimize vereni tesbih ederiz, yoksa biz buna güç yetiremezdik, biz şüphesiz Rabbimize döneceğiz! Allah’ım, yolculukta sahibim, eşimde, malımda ve çocuklarımda halifem sensin! Allah’ım, bu yolculuğumda senden iyilik, takva ve razı olacağın amelleri isterim. Allah’ım, yolculuğumu kolay eyle ve uzaklığı kısalt. Allah’ım, yolculuğun sıkıntısından, üzüntüden, mal ve eş hususunda kötü âkıbetten ve artıştan sonra eksilmeden sana sığınırım. Allah’ım, toprağı benim için tut ve yolculuğumu kolaylaştır.”*

Hacca giden kişi bineğine şefkat göstermeli, kaldıramayacağı yükü yüklememeli, yüzüne vurmamalı ve mümkün mertebe üzerinde uyumamalıdır. Ebu’d-Derdâ radıyallâhu anh bir keresinde devesine şöyle seslenir: “Ey deve, beni Rabbine şikâyet etme! Ben sana gücünün yetmediği yükü yüklemiyorum.” Arada bir bineğinden inmelidir. Böyle yaptığında hem hayvanı dinlendirmiş, hem hayvan sahibinin gönlünü rahatlatmış hem de yürümekle vücut sağlığını korumuş olur. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem bu hususta şöyle buyurmuştur: *“Bu bineklere sağlıklı hâldeyken binin ve onları kürsü yerine kullanmayın.”*[406]

Çoğu kez gece yolculuk yapmalıdır. Bu hususta Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: *“Gece yolculuk yapın. Çünkü gece daha çok yol alınır.”*[407]

8- Hacı adayı konakladığında yol üzerinde durmaktan kaçınmalıdır. Müslim’in Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: *“Gecenin sonunda konakladığınız zaman yollardan uzak durun! Çünkü oraları binek hayvanlarının yolları ve geceleyin haşeratın sığınağıdır.”*[408]

Yine, Müslim’in Havle binti Hakîm radıyallâhu anhâdan naklettiği efrâd hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: *“Bir yerde konaklayıp da ‘Yarattığı şeylerin şerrinden Allah’ın tam kelimelerine sığınırım.’ diye dua eden kişiye oradan ayrılıncaya kadar hiçbir şey zarar vermez.”*[409]

(…) Abdullâh b. Amr radıyallâhu anhümâ şöyle anlatıyor: *“Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem gazada veya seferdeyken akşam olduğunda şöyle dua ederdi: Ey toprak, benim de senin de Rabbin Allah! Senin şerrinden, içinde bulunan şeylerin şerrinden, sende yaratılan şeylerin şerrinden ve üzerinde yürüyenlerin şerrinden Allah’a sığınırım! Aslanın, siyahlığı olan*

büyük yılanın, küçük yılanın, akrebin şerrinden, cinlerin şerrinden ve her babanın ve çocuğun (veya İblisin ve şeytanların) şerrinden *sana sığınırım.*”[410]

Hacca giden kişi konakladığı yerden ayrılmak istediği zaman iki rekât namaz kılar. Enes b. Mâlik radıyallâhu anhın rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem yolculuk sırasında bir yerde konaklayıp sonra da oradan ayrılmak istediğinde iki rekât namaz kılardı. [411]

9- Hacca giden kişi yolda, özellikle gece vakti yalnız başına yürümemelidir. Buhârî’nin İbni Ömer radıyallâhu anhümâdan naklettiği efrâd hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*İnsanlar yalnız başına kalmanın ne demek olduğunu bilselerdi hiç kimse gece vakti asla yolculuk yapmazdı*.”[412] Gece olduğunda, namaz vakti kaçmasın diye hac arkadaşları sırayla nöbet tutmalıdır.

10- Hacca giden kişi yüksek bir yere çıktığında üç kere tekbir getirir ve şöyle dua eder: “*Allah’ım! Her yüksek yerin üzerinde şeref senindir ve her hâlükârda hamd sanadır.*” Oradan aşağı indiği zaman ise Allah’ı tesbih eder.[413]

B. Mîkattan Başlayarak Mekke’ye Girinceye Kadar Uygulanacak Olan İhram Âdâbı:

1- Mîkat mahalline ulaşan hacı adayı yıkanmalı, bununla ihram guslüne niyet etmeli, tırnaklarını kesmeli, kasık kıllarını temizlemeli, bıyıklarını kısaltmalı ve buna benzer diğer temizliğini yapmalıdır. Eğer su bulamazsa teyemmüm yapar.

2- Dikişli elbisesini çıkartır ve iki parçadan oluşan ihramını giyer. Beyaz renkli ve temiz izârını ve ridâsını üzerine giyer ve ihram için güzel koku sürer. Buhârî ve Müslim’in Hz. Âişe radıyallâhu anhâdan naklettiği bir hadiste şöyle gelmiştir: “*İhrama girdiği ve ihramdan çıktığı zaman Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve selleme, içerisinde misk bulunan bir güzel koku sürdüm.*”[414]

3- Hacı adayı önce iki rekât namaz kılar, sonra ihram için niyet ederek telbiye getirmeye başlar. Dilerse bineğine bindiği zaman ihrama niyet eder. Önce kalbinden ihrama niyet edip sonra şöyle telbiye getirir: “*Lebbeyk allâhümme lebbeyk, lebbeyke lâ şerîke leke lebbeyk, inne’l-hamde ve’n-ni’mete leke ve’l-mülk, lâ şerîke lek.*”[415]

4- Ne için ihrama niyet ettiğini belirtmeli ve şöyle demelidir: “Allah’ım, ben filanca ibadeti yapmaya niyet ettim. Onu bana kolaylaştır ve benden kabul eyle.”

5- Her namazdan sonra yeniden telbiye getirmek. Yüksek bir yere çıktığında veya bir vadiye indiğinde, bir toplulukla karşılaştığında, gece veya gündüz olduğunda, seher vaktinde, telbiye getiren birini işittiği zaman veya unutarak bir yasağı çiğnediğinde ve harem içindeki bütün mescitlerde ve her yerde telbiye getirir.

C. Tavâf Etmek Üzere Mekke’ye Girerken Uyulması Gereken Âdâp:

1- Mekke’ye girmek için önce gusletmelidir. Tahâret bahsinde hacca ilişkin olan konularda müstehap olan guslü zikretmiştik.

2- Hareme girerken şöyle demelidir: “*Allah’ım! Burası senin haremin ve emniyetli kıldığın yer. Etimi, kanımı ve cildimi ateşe haram kıl, beni azabından koru ve beni dostlarından eyle.*”

3- Mekke’ye en yukarı bölgesinden; Kedâ tepesinden girmelidir. Mekke’den çıkarken de en aşağı bölgesinden; Küdey tepesinden çıkmalıdır. Buhârî ve Müslim’in naklettikleri bir hadiste Hz. Âişe radıyallâhu anhâ şöyle anlatıyor: “*Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem Mekke’ye geldiği zaman oraya en yukarısından girer ve en aşağısından çıkardı.*”[416]

4- Mescidü’l-Haram’a Şeybeoğulları kapısından girmeli ve şöyle dua etmelidir: “*Allah’ın adıyla! Allah’tan geldik ve Allah’a dönüyoruz. Allah’ım, bana fazlının kapılarını aç.*”

5- Kâbe’yi gördüğü zaman ellerini kaldırıp yüksek sesle şöyle der: “*Allah’ım! Sen Selâm’sın, selâm sendendir. Rabbimiz, bizi selâmla yaşat! Allah’ım, bu evin saygınlığını, onurunu, şerefini, mehabetini ve iyiliğini arttır. Ona saygı gösteren ve şereflendiren hacıların veya umrecilerin saygınlığını, şerefini, mehabetini ve iyiliğini arttır.*[417] *Ehli olduğu üzere, zatının keremine ve celâlinin izzetine lâyık olacak şekilde Allah’a çokça hamd olsun. Beni evine ulaştıran ve beni buna lâyık gören Allah’a hamd olsun. Her hâlükârda Allah’a hamd olsun. Allah’ım, sen evini haccetmeye insanları davet ettin ve biz de bunun için geldik. Allah’ım, benden kabul buyur, beni affet ve bütün işlerimi ıslah eyle. Senden başka ilâh yoktur.*”

6- Sonra Hacerü’l-Esved’e doğru yönelir ve sağ eliyle ona dokunup öper. Bunu yapamazsa hizasında durarak uzaktan işaret etmekle yetinir. Sonra kudüm tavâfına başlar.

D. Tavâf Yaparken Uyulacak Âdâp:

1- Namazdaki şartlar gibi tavâf yaparken de elbisenin, bedenin ve tavâf mahallinin hadesten ve necasetten arınmış olması, avret mahallinin örtülmesi gerekir. Çünkü Kâbe'yi tavâf etmek aslında bir namazdır. Ancak Allah Teâlâ tavâfta konuşmaya müsaade etmiştir. Tavâfa başlamadan önce ihramın üst parçasını (ridâ) sağ omzunu açıkta bırakacak şekilde sağ koltuğunun altından geçirip sol omzun üzerine atmalıdır.

2- Kâbe'yi sol tarafına alarak Hacerü'l-Esved'den tavâfa başlar. Tavâfa başlarken bütün bedeniyle Hacer'e dönerek istilâm eder.

3- Tavâfın başında Hacer'i geçmeden önce şöyle dua eder: "*Allah'ın adıyla başlarım. Allah en büyüktür. Sana iman ederek, Kitabını tasdik ederek, ahdini yerine getirerek ve peygamberin Hz. Muhammed sallalâhu aleyhi ve sellemin sünnetine uyarak tavâfa başlıyorum.*" Hacer'i geçer geçmez Kâbe'nin kapısına gelerek şöyle dua eder: "*Allah'ım! Bu ev senin evindir, bu emniyet senin verdiğin emniyettir, burası cehennemden sana sığınanın makamıdır.*" Rüknü Irâkî'ye geldiğinde şöyle dua eder: "*Allah'ım! Şirkten, şüpheden, küfürden, ayrılıktan, nifaktan ve kötü huylardan sana sığınırım.*" Altınoluk'a geldiği zaman şöyle dua eder: "*Allah'ım! Senin gölgenden başka bir gölgenin olmayacağı günde beni arşının altında gölgelendir. Allah'ım, sonrasında bir daha asla susamayacağım şekilde bana Hz. Muhammed sallalâhu aleyhi ve sellemin kadehinden su içir.*" Rüknü'ş-Şâmî'ye geldiği zaman şöyle dua eder: "*Allah'ım! Haccımı mebrûr, sa'yimi meşkûr, günahımı mağfûr ve ticaretimi kârlı eyle, ey Azîz ve Gafûr olan! Rabbim bağışla, merhamet eyle, bildiğin şeyleri affet. Sen en aziz ve en keremli olansın.*" Rüknü'l-Yemânî'ye geldiği zaman şöyle dua eder: "*Rabbimiz, bize dünyada ve âhirette iyilik ver ve bizi cehennem azabından koru.*" Bu şekilde dua ederek yedi şavtı tamamlar ve tavâflarında istediği diğer duaları yapar.

4- Tavâfın ilk üç şavtında hervele yapar. Kalan dört şavtta ise normal bir şekilde yürür. Hervele kısa adımlarla hızlı yürümektir. Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin haccettiği devirde herveleden ve sağ omuzu açık bırakmaktan maksat kuvvet ve dayanıklılığı göstermekti. Çünkü kâfirler o sırada Müslümanlar'ı zayıf görmüşler ve bundan dolayı Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem onlara bu şekilde yürümelerini emretmişti. Böylece bu sünnet zamanımıza kadar geldi. Buhârî ve Müslim'in naklettikleri bir hadiste İbni Abbâs radıyallâhu anhümâ şöyle anlatıyor: "*Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem ve ashâbı, Yesrib'in* (Medine'nin) *humması onları zayıf düşürmüş olduğu hâlde Mekke'ye geldiler. Bunun*

üzerine müşrikler dediler ki, ülkenize gelen bu adamlar Yesrib'in humması tarafından zayıf düşürülmüşler ve ondan kötülük görmüşler! Müşrikler Hacerü'l-Esved'in hemen yan tarafına oturup onları seyretmeye başladılar. O sırada yüce Allah peygamberine onların söyledikleri şeyi bildirdi. Bunun üzerine Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem, müşriklerin onların ne kadar dayanıklı olduklarını görmeleri için ashâbına ilk üç şavtta kısa adımlarla hızlı yürümelerini emretti. Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem onların hayatlarından endişe etmeseydi bütün şavtlarda böyle yürümelerini emredecekti. Müslümanlar'ın bu hâlini gören müşrikler dediler ki, hummanın zayıf düşürdüğünü söylediğiniz adamlar bunlar mı? Bu adamlar şundan ve şundan daha dayanıklılar!"[418]

Tavâfın her şavtında Hacerü'l-Esved'i istilâm etmek mümkünse bunu yapmak daha iyidir. Eğer kalabalıktan dolayı istilâm edemezse uzaktan eliyle işaret edip elini öper. Aynı şekilde, Rüknü Yemânî'yi de istilâm eder ve elini öper. Dokunma ve öpmenin sadece Hacerü'l-Esved'e mahsus olması için Rüknü Yemânî'yi öpmez.

5- Yedi şavtı bitirip tavâftan çıkınca Hacerü'l-Esved ile Kâbe'nin kapısı arasında bulunan Mültezem'e gelir, karnını Kâbe'ye yapıştırır, sağ yanağını ona yaslar ve kollarını Kâbe'nin duvarına yayarak şöyle dua eder: "*Allah'ım! Ey Beyt-i Atîk'ın Rabbi, beni cehennemden azat eyle. Burası sana sığınanların makamıdır.*"

6- Bundan sonra Makâm-ı İbrâhim'e giderek onun arkasında iki rekât namaz kılar. Birinci rekâtta Fatiha'dan sonra Kâfirûn suresini, ikinci rekâtta ise İhlâs suresini okur. Sonra Hacerü'l-Esved'e döner ve onu istilâm eder.

E. Sa'y Sırasında Uyulacak Âdâp:

Tavâfı bitirince Safâ kapısından çıkar ve bir adam boyu kadar tırmandıktan sonra üç kere tekbir getirip şöyle dua eder: "*Bize hidâyet verdiği için Allah'a hamd olsun. Tek ve ortağı olmayan Allah'tan başka ilâh yoktur. Mülk O'nundur, hamd O'nadır. O diriltir ve öldürür. O'nun her şeye gücü yeter. Tek ve ortağı olmayan Allah'tan başka ilâh yoktur. O, verdiği sözü yerine getirdi, kuluna yardım etti, ordusunu aziz kıldı ve bütün düşmanları tek başına yendi. Allah'tan başka ilâh yoktur. O'ndan başkasına tapmayız. Kâfirler hoşlanmasalar da dini yalnızca O'na has kılarız.*"

Sonra Safâ tepesinden iner ve yeşil direklerin hizasına gelinceye kadar normal yürür. Yeşil direklerin hizasına gelince koşmaya başlar ve Hz. Abbâs'ın evinin hizasında olan diğer yeşil direğe kadar böyle devam eder.

Sonra Merve'ye kadar normal yürümeye devam eder. Merve'ye çıkınca Safâ'da yaptığı gibi yapar.

Abdestli ve avret yerlerini örtmüş olarak sa'y etmek müstehaptır. Esrem'in naklettiğine göre sa'y sırasında abdestli olmak tavâfta abdestli olmak gibidir. Tavâfta ve sa'yde şavtlara ara vermemek şarttır. Bir ihtiyacından dolayı kişi tavâftan veya sa'yden çıkarsa ve verdiği ara iyice uzarsa yeniden başlar. Eğer ara uzun değilse kaldığı yerden tavâfa veya sa'ye devam eder.

F. Vakfe ve Vakfeden Önceki Âdâp:

Hacı adayı Arafat'a arefe günü gelmişse kudüm tavâfı yapmaz ve vakfeden önce Mekke'ye girmez. Arefe gününden birkaç gün önce gelmişse kudûm tavâfını yapıp ihramlı kalır. Terviye günü geldiğinde -ki Zilhiccenin sekizinci günüdür- Mina'ya çıkarak öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarını orada kılar. Geceyi orada geçirip sabah namazını kılar. Güneş Sebîr dağı[419] üzerinde doğduğunda Arafat'a doğru yürümeye başlar. Vakfe için gusül abdesti alır ve güneş tepe noktasından batıya dönünceye kadar Nemire'de[420], bir görüşe göre ise Urane'de[421] kalır. Güneş batıya dönünce imam hutbe vererek vakfe yapılacak yer, vakfenin vakti, Arafat'tan ayrılma zamanı vb. hac menâsiki hakkında insanlara bilgi verir. Sonra hutbeden inip her biri için birer kâmet getirmek suretiyle öğle ve ikindi namazını cem-i takdim olarak kıldırır. Vatanından on altı fersah[422] ve daha fazla uzaklıkta olmayanların namazları cem etmeleri ve kısaltmaları caiz değildir. Sonra vakfe yapacağı yere gider. Hacı adayının büyük kayaların ve cebel-i rahmenin[423] yanında imama yakın bir yerde vakfe yapması müstehaptır. Hacı adayı vakfe yaparken kıbleye dönük olarak bol bol dua eder. Dualar bölümüde bununla ilgili duaları zikredeceğiz. Bu güne mahsus olan duaları şöyle zikredebiliriz:

(…) Amr b. Şuayb-babası-dedesi yoluyla naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Arefe günü yapılacak duaların en hayırlısı, benim ve benden önceki peygamberlerin söylemiş olduğu sözlerin en hayırlısı şudur: Tek ve ortağı olmayan Allah'tan başka ilâh yoktur. Mülk O'nundur, hamd O'nadır. O'nun her şeye gücü yeter.*"[424]

Hz. Ali radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: "*Arefe günü Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin en çok yaptığı dua şuydu: Tek ve ortağı olmayan Allah'tan başka ilâh yoktur. Mülk O'nundur, hamd O'nadır. O diriltir ve öldürür. Bütün hayırlar O'nun elindedir. O'nun her şeye gücü yeter.*

Allah'ım! Kulağımda bir nur, gözümde bir nur, kalbimde bir nur yarat. Allah'ım, günahımı bağışla, işimi kolaylaştır, kalbimi genişlet. Allah'ım, şüphesiz ki ben kalbe vesvese verenin şerrinden, işlerin dağınık olmasından ve kabir azabından sana sığınırım. Allah'ım, şüphesiz ki ben geceleri nüfuz eden şeylerin şerrinden, gündüzleri nüfuz eden şeylerin şerrinden, rüzgârların getirdiği şeylerin şerrinden ve zamanın âfetlerinden sana sığınırım."[425]

Mutrif ve Bekr b. Abdullâh Arafat'ta vakfeye durduklarında Mutrif şöyle dua eder: "Allah'ım, benim yüzümden onları reddetme." Bekr ise şöyle der: "Ben aralarında olmasaydım burası ne şerefli bir vakfe yeri ve burada bulunanlar için ne ümit verici bir yer olurdu!"

Fudayl hazretleri Arafat'ta vakfeye durmuştu. İnsanlar dua ediyorlar, o ise çocuğunu yitirmiş ciğeri yanan bir anne gibi ağlıyordu. Güneş batmaya yüz tuttuğunda eliyle sakalını avuçladı ve sonra başını göğe kaldırarak şöyle dedi: "Affetmiş olsan bile vah sana karşı işlediğim suçlara!"

G. Vakfeden Sonra Mina'da Gecelemek, Şeytan Taşlamak, Kurban Kesmek, Tıraş Olmak ve Ziyaret Tavâfı Yapmak gibi Haccın Diğer Menâsiki:

Hacı adayı Arafat'tan ayrılmak istediğinde güneş battıktan sonra Me'zimeyn[426] yolu üzerinden Müzdelife'ye doğru hareket eder. Müzdelife'nin sınırı Me'zimeyn ile Muhassir vadisi arasındadır. Hacı adayı yolda sekinet ve vakarla yürür ve hacılar arasında bir boşluk görürse hızlanır. Müzdelife'ye geldiği zaman yükünü indirmeden akşam ile yatsı namazlarını birlikte kılar. Müzdelife'ye giderken akşam namazını kılarsa bu da caizdir. Sonra ikinci fecir (tan yeri) doğuncaya kadar Müzdelife'de geceler ve şeytan taşlamada kullanacağı taşları toplar. Söz konusu taşları nereden toplarsa toplasın caizdir. Toplanan taşların hacimleri nohut tanesinden büyük, fındıktan küçük olmalıdır. Taşların toplamı yetmiştir. Toplanan taşları yıkamanın sünnet olup olmadığı konusunda İmam Ahmed'den iki görüş nakledilmiştir. Gece yarısından sonra Müzdelife'den ayrılırsa caizdir. Fakat gece yarısından önce ayrılırsa ceza kurbanı kesmesi gerekir. Gece yarısından sonra Müzdelife'ye gelmişse ceza kurbanına gerek yoktur. Fecir doğduktan sonra gelmişse ceza kurbanı kesmesi gerekir. Sonra vaktin evvelinde sabah namazını Müzdelife'de kılar. Sonra Meş'ar-i harâma gelir ve eğer mümkünse oraya tırmanır, mümkün değilse eteklerinde vakfe yapar. Vakfe sırasında Allah'a hamd, tehlil ve tekbir getirerek dua eder. Duasında şunları söyler: *"Allah'ım, bizi bu haccımızı yapmaya muvaffak*

*kıldığın ve buraları bize gösterdiğin gibi, seni zikretme hususunda bize muvaffakiyet nasip eyle, tıpkı bize doğru yolu gösterdiğin gibi. Kavlinde bize vaat ettiğin gibi bizi bağışla ve bize merhamet eyle ki senin kavlin haktır: '**Arafat'tan sel gibi akıp inerken Meş'ar-i Haram'da Allah'ı zikredin! Daha önce sapmışlardan olduğunuz hâlde size doğru yolu gösterdiği gibi O'nu anın! Sonra insanların akın akın döndüğü yerden dönün ve Allah'tan bağışlanma dileyin! Şüphesiz ki Allah çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.**" (Bakara, 2/198, 199)

Hava iyice aydınlanınca henüz güneş doğmadan Müzdelife'den ayrılır. Muhassir vadisine ulaştığında eğer yaya ise koşar adımlarla yürümeye başlar. Eğer bineği varsa bir taş atımı mesafede bineğini koşturur. Mina'ya vardığında ilk önce cemre-i akabeyi taşlar ve teker teker olmak üzere yedi taş atar ve her taş atışında tekbir getirir. Taşların yerine gidip gitmediğine dikkat eder. Taş dışında antimon (rastık veya sürme taşı), mermer, toprak kap, altın ve gümüş atsa veya daha önceden taşlama yerine atılmış taşlardan birini alıp atsa caiz olmaz. Taş atarken koltukaltları görülecek şekilde elini kaldırır. En güzeli, yaya olarak şeytan taşlamaktır. Taş atmaya başlar başlamaz telbiyeye ve farzların hemen akabindeki tekbir hariç olmak üzere tekbir getirmeye arar verir. Hacı adayı Kurban Bayramı günü öğle namazının farzından başlamak üzere son teşrik günü ikindi namazına kadar tekbir getirir. Tekbir şöyle getirilir: "Allâhu ekber, Allâhu ekber, lâ ilâhe illallâhu vallâhu ekber, Allâhu ekber ve lillâhil-hamd." Hacı adayı sadece cemaatle namaz kıldığı zaman tekbir getirir. Tek başına kılan kimsenin tekbir getirip getirmeyeceği hususunda İmam Ahmed hazretlerinden iki rivâyet nakledilmiştir.

Hacı adayı yedi taşı attıktan sonra orada durmaz. Taşları güneş doğduktan sonra atar. Gece yarısından sonra atsa caizdir. Sonra eğer yanındaysa kurbanını keser. Hz. Âişe radıyallâhu anhânın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kurban Bayramı gününde Âdemoğlu, Allah'a kan akıtmaktan daha sevimli gelen hiçbir amel işlememiştir. Şüphesiz ki kurban edilen hayvanlar kıyamet günü boynuzları, tüyleri ve tırnaklarıyla gelecektir. Şüphesiz ki kurbanın kanı daha yere düşmeden Allah katına ulaşır. O hâlde kestiğiniz kurbandan dolayı gönlünüzü hoş tutun.*"[427]

Evlâ olan, kurbanı bizzat kendisinin kesmesidir. (…) Enes b. Mâlik radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: "*Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem, kurbanını kendi eliyle kesti ve keserken tekbir getirdi.*"[428]

Eğer kurban kesmeyi beceremiyorsa en iyisi kurbanı kesilirken yanında bulunmasıdır. Ebû Saîd radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: "*Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem, Fâtıma radıyallâhu anhâya şöyle buyurdu: Kurbanının yanına git ve orada bulun. Çünkü onun yere düşen ilk kan damlası karşılığında geçmiş günahların affedilir*."[429]

Bize göre kurbanlar arasında en faziletli olan develerdir, sonra sığırlar, sonra da koyunlar gelir. Kurbanlık hayvanların en üstünü beyaz ve gri renkli olanları, sonra sarı, sonra da siyah renklileridir. Bir koyunu bir kişi kurban edebilir. Deve ve sığırı ise yedi kişi kurban edebilir. Koyun keçiden daha üstündür. Etini azaltacak şekilde sakat ve kusurlu olan hayvanın kurban edilmesi caiz değildir. Boynuzlarının çoğu kırılmış ve kulaklarının yarıdan fazlası kesilmiş hayvanlar kurban olmaz. Doğuştan boynuzu olmayan hayvanlar hakkında ashâbımızın iki görüşü vardır. Gözü iyice içeriye batıp kaybolmuş olan hayvan kurban olmaz. Seçilip satın alınmayan iyice zayıf düşmüş hayvanlar kurban olmaz. Topallığı iyice belli olan ve diğer hayvanlarla birlikte yürüyemeyip onlarla yem yiyemeyen hayvanlar kurban olmaz. Uyuz olan hayvanlar da kurban olmaz. Çünkü uyuz hastalığı etlerini ifsat eder.

Hz. Ali radıyallâhu anhın "*Kulaklarının ön veya arka tarafından bir miktar kesilmiş olan hayvanlar ile dağlamadan dolayı kulağı delinmiş veya yarılmış hayvanlar kurban olmaz.*"[430] şeklindeki sözü tenzih yoluyla söylenmiştir ve bu sayılan hayvanların kurban edilmesi caizdir. Burulmuş, yani hadım edilmiş erkek hayvanların kurban edilmesi de caizdir.

Develerin ayakta ve ayakları bağlanmış olarak kurban edilmesi müstehaptır. Diğer kurbanlık hayvanlar ise boğazlanarak kurban edilir. Kurban kesme, bayramın ilk üç gününde yapılır. Kurban kesme zamanı geçerse vacip olan kurbanı kaza olarak keser. Gece vakti kurban kesmenin caiz olup olmadığı konusunda İmam Ahmed hazretlerinden iki rivâyet nakledilmiştir. Kesilen kurbanların derilerini ve gübresini satmak caiz değildir. Aksine, bunlar sadaka olarak dağıtılır. Sünnet olan; kurban etinin üçte birini yemek, üçte birini sadaka olarak dağıtmak ve üçte birini hediye etmektir.

Kurbanını kesen hacı, rivâyetlerden birine göre saçının tamamını keser veya kısaltır. Diğer rivâyete göre ise meshetmede olduğu gibi, saçının bir kısmını kesmesi caizdir. Eğer saçı yoksa usturayı başının üzerinde gezdirmesi müstehaptır. Kadın hacı saçlarını parmak boğumu kadar kısaltır. Saçlarını tıraş eden hacıya karısıyla ilişkiye girmek hariç bütün ihram

yasakları helâl hâle gelir. Sonra Mekke'ye gider ve ziyaret tavâfını yapar. Ziyaret tavâfının ilk vakti Kurban Bayramı'nın birinci gününün gece yarısından sonra başlar. En faziletli vakti ise Kurban Bayramı günleridir. Ziyaret tavâfının son vaktine dair bir sınır yoktur. Ancak hacı ziyaret tavâfını yapmadığı sürece ihram bağına bağlı kaldığı için karısıyla ilişkiye girmesi helâl olmaz. Eğer kudüm tavâfından sonra sa'y etmemişse ziyaret tavâfından sonra sa'y eder. En güzeli; önce şeytan taşlayıp sonra kurbanı kesmek, sonra tıraş olup ziyaret tavâfını yapmaktır. Sünneti bilmediği için şeytan taşlamadan veya kurbanı kesmeden önce tıraş olursa bir şey gerekmez. Ziyaret tavâfını bitirince üç gecesini geçirmek üzere Mina'ya döner. Ancak acelesi varsa iki gün de kalabilir. Mina'da, teşrik günlerinde öğleden sonra cemreleri taşlar. Cemre-i akabe konusunda anlattığımız şekilde her cemreye günde yedi taş atar. Taş atmaya, Mekke yönünden gelindiğinde en uzakta kalan ve hemen Hayf mescidinin yanında bulunan birinci cemreden başlar. Taşları atarken cemreyi sol tarafına alıp kıbleye döner. Sonra taşların gelmediği bir yere kadar ilerler ve Bakara sûresini okuyacak bir süre kadar orada durup yüce Allah'a dua eder. Sonra orta cemreye gelip onu sağ tarafına alarak kıbleye döner. Orada da birincide yaptığı gibi durup dua eder. Sonra cemre-i akabeyi taşlar ve onu da sağ tarafına alır, vadinin ortasına gelerek kıbleye döner ve taşları oradan atar. Taşları attıktan sonra orada durmaz.

Teşrik günleri bitinceye kadar şeytan taşlamayı terk eden kişinin ceza kurbanı kesmesi gerekir. Bir taş atmayı terk ederse ne olacağı hakkında dört farklı görüş vardır. Birincisine göre ceza kurbanı kesmesi gerekir. İkincisine göre bir müdd miktarında gıda maddesi sadaka vermesi gerekir. Üçüncüsüne göre yarım dirhem vermesi gerekir. Dördüncü görüşe göre ise bir şey vermesi gerekmez. Eğer hacı adayı iki taş atmayı terk etmişse iki müdd gıda maddesi sadaka vermesi gerekir. Eğer üç taş atmamışsa o zaman ceza kurbanı kesmesi gerekir.

Geceleri Mina'da geçirmeyi terk ederse ceza kurbanı kesmesi gerekir. Eğer bir geceyi Mina'da geçirmeyi terk ederse bu hususta yukarıdaki gibi dört görüş vardır. Kurban Bayramı'nın ikinci gününde güneş batmadan önce Mekke'ye dönen kişi yanında kalan atmadığı taşları gömer. Eğer güneş batıncaya kadar Mina'da kalırsa geceyi orada geçirmesi ve ertesi günün taşlarını atması gerekir. Mina'dan ayrıldıktan sonra Ebtah'a, yani Muhassab'a gelmesi müstehaptır. Muhassab denilen yer, Hacûn yakınlarında iki dağ arasında kalan bir vadidir. Muhassab'a gelen hacı öğle,

ikindi, akşam ve yatsı namazlarını orada kılar, sonra bir miktar uyur ve kalkıp Mekke'ye girer.

H. Umre ve Vedâ Tavâfına Kadar Yapılacak İbadetler:

Haccın umresini yapmak vaciptir. Umrenin rükünleri ihrâm, tavâf ve iki görüşten birine göre sa'y etmektir. Umrenin vacibi, iki görüşten birine göre saçı tıraş etmektir. Umrenin sünnetleri ise şunlardır: İhram için gusletmek, tavâf ve sa'y sırasında meşru olan zikirleri ve duaları okumak. Umre yapmak isteyen kişi yıkanıp güzel koku süründükten sonra mikat mahallinde ihrama girer ve iki rekât namaz kılar. Eğer Mekke'de ise en yakın hıll mahalline kadar çıkıp orada ihrama girer. En faziletli olanı Ten'îm'de ihrama girmektir. Sonra Kâbe'yi tavâf eder, sa'y eder, sonra saçını tamamen tıraş eder veya kısaltır. Böylece ihramdan çıkmış olur.

Mekke'de ikamet eden kişinin çok umre ve tavâf yapması ve Kâbe'ye çok bakması gerekir. Kâbe'ye girince öndeki iki direğin arasında namaz kılar ve çokça zemzem suyundan içer. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem bu hususta şöyle buyurmuştur: "*Zemzem suyu hangi niyetle içilirse o olur.*"[431] Zemzem içen kişinin şöyle dua etmesi müstehaptır: "*Allah'ım, bunu bizim için faydalı bir ilim, geniş bir rızık ve her hastalıktan şifa bulma vesilesi eyle. Onunla kalbimi yıka ve onu haşyetinle doldur.*"

Mekke'de ikamet eden kişi Ramazan ayında umre yapsın. Buhârî ve Müslim'in İbni Abbâs radıyallâhu anhümâdan naklettiklerine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem Ensâr'dan Ümmü Sinân adındaki kadına şöyle buyurmuştur: "*Ramazan ayında yapılan bir umre, bir hac* (veya benimle beraber yapılmış bir hac) *yerine geçer.*"[432]

I. Veda Tavâfı:

Hacı Mekke'den çıkmaya niyetlendiğinde işlerini bitirsin, eşyalarını hazırlasın ve en son yapacağı iş Kâbe'ye veda etmek olsun. Veda tavâfı yedi şavt olup şavtlarda ne hervele ne de ıztıbâ yoktur. Veda tavâfını bitirince makâm-ı İbrâhim'in ardında iki rekât namaz kılar ve Mültezem'e gelip dua eder. Mücâhid hazretlerinin belirttiğine göre, yüce Allah orada dua eden her kulun duasını kabul eder. Orada şöyle dua etsin: "*Allah'ım, bu senin evindir. Ben de senin kulunum ve cariyenin oğluyum. Benim emrime verdiğin bineğin üzerinde beni buraya kadar getirdin. Beldelerini bana gezdirdin ve beni nimetin vasıtasıyla evine ulaştırdın. Menâsikimi yapma hususunda bana yardım ettin. Eğer benden razı olduysan rızanı daha da artır. Yoksa evinden ayrılmadan önce bana ihsanda bulun. Ayrılma zamanı geldi çattı. Eğer bana izin verirsen, senin ve evinin yerine başkasını geçirmeksizin,*

senden ve evinden yüz çevirmeksizin gideyim. Allah'ım, bedenime afiyet ver, cismime sıhhat ver, dinimi koru, sonumu güzel eyle, beni yaşattığın sürece sana ibadet etmeyi bana nasip eyle, bana dünya ve âhiret iyiliklerini ihsan eyle. Muhakkak ki senin her şeye gücün yeter."

J. Medine'yi Ziyaret ve Ziyaretin Âdâbı:

İbni Ömer radıyallâhu anhümânın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kim hacceder de vefatımdan sonra kabrimi ziyaret ederse hayattayken beni ziyaret etmiş ve sohbetimde bulunmuş kimse gibi olur.*"[433]

Bir başka rivâyette ise şu lafız geçmektedir: "*Kim kabrimi ziyaret ederse şefaatim ona vacip olur.*"[434]

Medine'yi ziyaret etmeye niyetlenen kişi Medine'yi gördüğü zaman şöyle dua etsin: "*Allah'ım, burası resûlünün haremidir. Burasını beni ateşten koruyan bir yer eyle.*" Medine'ye mütevazı olarak ve hürmet ederek girsin. Önce Mescid-i Nebevî'ye gidip orada namaz kılsın. Daha önce orada namaz kılmanın faziletini anlatmıştık. Namazını Ravza'da, yani minber-i şerif ile kabr-i şerif arasında kılsın. Daha önce burasının faziletini zikretmiştik. Sonra Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin kabrine gelsin ve onun yüzüne karşı dursun. Şöyle ki kabri karşısına ve kıbleyi arkasına alsın, kabrin kıble tarafındaki kandilin tam altında dursun. Ayakta duran kişi hücre-i şerifenin duvarına çakılmış olan bakır çivinin hizasına geldiğinde kandil tam başının üzerinde olur.

Kabrin duvarına ellemek ve duvarı öpmek sünnet değildir. Aksine, sünnet olanı hürmete daha yakın olmak için uzakta durmak ve uzaktan selâm verip şöyle demektir: "Selâm sana ey Allah'ın peygamberi, selâm sana ey Allah'ın elçisi, selâm sana ey elçilerin efendisi, selâm sana ey peygamberlerin sonuncusu! Allah seni, lâyık olduğun şekilde mükâfatlandırsın." Sonra şu âyeti okusun: "*Allah ve melekleri, peygambere salât ederler. Ey müminler, siz de ona salât edin ve tam bir teslimiyetle selâm verin.*" (Ahzâb, 33/56)

Sonra şöyle dua etsin: "*Allah'ım, Hz. Muhammed'e ve Hz. Muhammed'in âline onu razı edeceğin şekilde salât ve selâm eyle. Ona vesileyi ve fazileti ver. Onu en yüksek dereceye ve vaat etmiş olduğun övülmüş makama çıkar.*" Sonra şöyle dua etsin: "*Şahitlik ederim ki sen elçilik görevini yerine getirdin, emaneti eda ettin, ümmete nasihat ettin ve Allah yolunda gerektiği gibi cihat ettin. Allah sana ve âline salât ve selâm eylesin.*"

Sonra yarım metre kadar geri çekilerek Hz. Ebû Bekir es-Sıddîk radıyallâhu anha selâm verir. Sonra yarım metre daha geri çıkıp Hz. Ömer b. Hattâb radıyallâhu anha selâm verir ve şöyle der: "Selâm size ey Allah Resûlünün vezirleri! Allah sizi en güzel şekilde mükâfatlandırsın." Sonra dönüp Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin başı yanında durur ve ona çokça dua ve salât eder. Sonra şöyle der: "*Allah'ım, muhakkak ki sen '**Eğer onlar kendilerine zulmettikleri zaman sana gelseler de Allah'tan bağışlanma dileseler, resûl de onlar için istiğfar etseydi Allah'ı ziyadesiyle affedici ve esirgeyici bulurlardı.**' buyuruyorsun. Ben de senin bu kavlini işittim, emrine uydum ve günahlarım hakkında senin katında şefaatçi olması için peygamberini ziyarete geldim. İşlediğim günahlara tövbe ederek ve hatalarımı itiraf ederek geldim. Tövbemi kabul eyle ve peygamberini bana şefaatçi kıl.*"

Sonra Ravza'ya gelerek orada namaz kılar. Ziyaretçinin Bakî kabristanında yatanları ve Uhud şehitlerini ziyaret etmesi müstehaptır. Kubâ mescidini de ziyaret etmeli ve orada namaz kılmalıdır. Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin namaz kıldığını bildiği her yerde namaz kılmalı, onun su içtiğini bildiği her kuyudan su içmelidir. Medine'den ayrılmak istediğinde Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve selleme veda etmelidir.

HAC YOLCULUĞUNDAN DÖNERKEN YAPILACAK SÜNNETLER

(…) İbni Ömer radıyallâhu anhümâ şöyle anlatıyor: "*Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem bir savaştan, hacdan veya umreden dönerken her yükselti üzerinde üç kere tekbir getirir, sonra şöyle derdi: Tek ve ortağı olmayan Allah'tan başka ilâh yoktur. Mülk O'nundur, hamd O'nadır. O'nun her şeye gücü yeter. Tövbe ve Rabbimize hamd ederek geri dönüyoruz. O, vaadini yerine getirdi, kuluna yardım etti ve düşmanları tek başına yendi.*"[435]

Evine geri dönen hacının, hazırlık yapmaları için gelişini ailesine haber verecek birini önden göndermesi gerekir. Gece vakti evine gelmez. Buhârî ve Müslim'in Enes radıyallâhu anhdan naklettikleri bir hadiste şu ifade geçmektedir: "*Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem gece vakti evine gelmezdi. Ya sabah vakti veya akşamüzeri evine girerdi.*"[436]

Buhârî ve Müslim'in Câbir radıyallâhu anhdan naklettiklerine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Sizden biri uzun*

süre evinden uzakta kaldığında dönüşünde gece vakti evine gelmesin.”[437]

Beldesine girdiği zaman ilk önce mescide gitsin ve orada iki rekât namaz kılsın. Buhârî ve Müslim’in Ka’b b. Mâlik radıyallâhu anhdan naklettikleri bir hadiste şöyle gelmiştir: “*Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem bir yolculuktan döndüğü zaman ilk önce mescide gider ve orada iki rekât namaz kıldıktan sonra biraz otururdu.*”[438]

Hacı olan kişi evine girdiği zaman şöyle desin: “Tövbe, tövbe!” İbni Abbâs radıyallâhu anhümâ şöyle anlatıyor: “*Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem yolculuktan döndüğünde evine girdiği zaman şöyle derdi: Tövbe, tövbe! Üzerimizde hiçbir günah bırakmamış olduğu hâlde Rabbimize döndük.*”[439]

Evine yerleştiği zaman haccını yapması ve o kutsal mekânlara ulaşması hakkında Allah’ın kendisine verdiği nimeti hatırlasın, geçmiş günahlarının bağışlandığını hissetsin ve bir daha günahlarla kirlenmekten kaçınsın.

---

[399]. İbnü’l-Cevzî, İlelü’l-Mütenâhiye, 2/75; Suyûtî, *Dürrü’l-Mensûr*, 1/347; Hindî, *Kenzü’l-Ummâl*, 11900. İbnü’l-Cevzî bu hadisin sahih olmadığını söylemiştir.

[400]. Suyûtî, *Leâli’l-Masnûa*, 2/175; Aclûnî, *Keşfü’l-Hafâ*, 1/428; Aliyyü’l-Kârî, *Esrâru’l-Merfûa*, 207.

[401]. Yolcuların yönlerini kaybetmemeleri ve gittikleri mesafeyi bilmeleri için yapılmış olan kule.

[402]. İbni Ömer’in hadisi: Ahmed, 4524, 5605, 5606; Tirmizî, 3443; Nesâî, *Kübrâ*, 8805, 8806, 10357; İbni Huzeyme, 2531; Hâkim, 2/97; Beyhakî, *Sünen*, 5/251; İbni Mâce, 2826. Ebû Hureyre’nin hadisi: Ahmed, 8694; İbni Mâce, 2825; İbnü’s-Sünnî, *Amelü’l-Yevm ve’l-Leyle*, 507.

[403]. Tirmizî, 3444; Hâkim, 2/97. Hz. Enes radıyallâhu anhın hadisi.

[404]. Ahmed, 1320, 1323, 1329, 1331, 1339; Bezzâr, 696; Ebû Ya’lâ, 425; İbnü’l-Cevzî, İlelü’l-Kebîr, 184; Ukaylî, *Zuafâ*, 2/323; Râmehramzî, *Muhaddisü’l-Fâsıl*, 256. Münzirî hazretleri *Tergîb ve’t-Terhîb*’de (2/529) şöyle diyor: “Aralarında Hz. Ali, İbni Abbâs, İbni Mes’ûd, İbni Ömer, Ebû Hureyre, Enes b. Mâlik, Abdullâh b. Selâm, Nüvâs b. Sem’ân, İmrân b. Husayn ve Câbir b. Abdullâh gibi sahâbenin de bulundğu bir grup râvi bu hadisi Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemden rivâyet etmişlerdir. Hadisin isnat zincirlerinden biri ceyyiddir.”

[405]. Buhârî, 2949; Ebû Dâvûd, 2605; İbni Ebî Şeybe, 12/516; Ahmed, 15781; Taberânî, *Kebîr*, 19/110; Nesâî, *Kübrâ*, 8787.

[406]. Ahmed, 15639, 15641; Dârimî, 2/286; İbni Huzeyme, 2544; İbni Hibbân, 5619; Taberânî, *Kebîr*, 20/431; Hâkim, 1/444; Beyhakî, *Sünen*, 5/255. Muâz b. Enes'in hadisi.

[407]. Ahmed, 14277, 15091; Abdürrezzâk, 9247; İbni Huzeyme, 2548, 2549; İbnü's-Sünnî, *Amelü'l-Yevm ve'l-Leyle*, 523; İbni Mâce, 329. Câbir radıyallâhu anhın hadisi.

[408]. Müslim, 1926; Ahmed, 8918; Tirmizî, 2858; İbni Huzeyme, 2550, 2556.

[409]. Müslim, 54, 2708; Ahmed, 27120, 27123, 27126, 27310; Buhârî, *Halku Ef'âli'l-İbâd*, 89, 90; Tirmizî, 3437; Nesâî, *Kübrâ*, 10394.

[410]. Ahmed, 6161; Ebû Dâvûd, 2603; İbni Huzeyme, 2572; Nesâî, *Kübrâ*, 10398; Hâkim, 1/446, 447, 2/100; Beyhakî, *Sünen*, 5/253.

[411]. Ebû Ya'lâ, 4315, 4316; Dârimî, 2/289; Bezzâr, 747.

[412]. Buhârî, 2998; Ahmed, 4748, 4770, 5252; Abd b. Hamîd, 824; Dârimî, 2/289; Beyhakî, *Sünen*, 5/257; İbni Huzeyme, 2569; Hâkim, 2/101.

[413]. Çünkü Hz. Câbir radıyallâhu anh şöyle rivâyet etmiştir: "*Yüksek bir yere çıktığımızda tekbir getirir, oradan indiğimizde Allah'ı tesbih ederdik.*" (Bkz: Buhârî, 2993, 2994)

[414]. Buhârî, 1539, 1754, 5922, 5928; Müslim, 1189.

[415]. Buhârî, 1549; Müslim, 1184. İbni Ömer'in hadisi.

[416]. Buhârî, 1577, 1581, 4290, 4291; Müslim, 1258.

[417]. Buraya kadarki duayı İmam Şâfiî *Müsned*'inde (1/338, 339) Saîd b. Müseyyeb'e mevkûf olarak nakletmiştir.

[418]. Buhârî, 1602, 4256; Müslim, 1266.

[419]. Mina'dan Mekke'ye giderken yolun sağında kalan bir dağ.

[420]. Nemire; bir görüşe göre Arafat'a dâhil, bir görüşe göre dâhil değildir.

[421]. Urane; Mescidü'l-Haram'ın batı tarafında Arafat hizasında bulunan bir vadidir.

[422]. Fersah bir uzunluk ölçüsü birimi olup üç mile denktir. Çağımızda takriben altı kilometredir.

[423]. Cebel-i rahme Arafat'ın tam ortasında bulunan ve Araplar'ın "İl" adını verdikleri bir tepedir.

[424]. Tirmizî, 3585.

[425]. Beyhakî, *Sünen*, 5/174.

[426]. Arafat ile Müzdelife arasında kalan iki dağ.

[427]. Tirmizî, 1493; İbni Mâce, 3126; Bagavî, Şerhu's-Sünne, 4/342; Hâkim, 4/221, 222.

[428]. Buhârî, 5558, 5565; Müslim, 1966.

[429]. Beyhakî, *Sünen*, 6/283; Hâkim, 4/247; Bezzâr, *Keşfü'l-Estâr*, 1202; Münzirî, *et-Tergîb ve't-Terhîb*, 1622.

[430]. Ebû Dâvûd, 2804; Nesâî, *Kübrâ*, 4446-4449; İbni Mâce, 3142, 3144; Tirmizî, 1498.

[431]. Ahmed, 14849; Taberânî, *Evsat*, 853, 9023; İbni Adiyy, *Kâmil*, 4/1455; İbni Ebî Şeybe, 8/95; İbni Mâce, 3062; Ukaylî, *Zuafâ*, 2/303; Beyhakî, *Sünen*, 5/148; Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, 2/52. Câbir radıyallâhu anhın hadisi.

[432]. Buhârî, 1782, 1863; Müslim, 221, 222, 1256; Ahmed, 2025, 2808; İbni Hibbân, 3699, 3700.

[433]. Taberânî, *Kebîr*, 13496, 13497, *Evsat*, 3376; İbni Adiyy, *Kâmil*, 2/790; Beyhakî, *Sünen*, 5/246; Dârekutnî, 2/278; Suyûtî, *Dürrü'l-Mensûr*, 2/470; Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdîsi'z-Zaîfe*, 47.

[434]. Hakîmü't-Tirmizî, *Nevâdiru'l-Usûl*, 2/67; Bezzâr, *Keşfü'l-Estâr*, 1198; İbni Adiyy, *Kâmil*, 6/2350; Dârekutnî, *Sünen*, 2/278; Beyhakî, *Sünen*, 5/245; Suyûtî, *Dürrü'l-Mensûr*, 2/470; İrvâü'l-Galîl, 1128.

[435]. Buhârî, 1797, 2995, 4116, 6385; Müslim, 1344.

[436]. Buhârî, 1800; Müslim, 1928.

[437]. Buhârî, 5244; Müslim, İmâre, 183.

[438]. Buhârî, 3088; Müslim, 716.

[439]. Ahmed, 2311; İbni Ebî Şeybe, 10/358, 360, 12/517; Ebû Ya'lâ, 2353; İbni Hibbân, 2716; Taberânî, *Kebîr*, 11735, *Duâ*, 809; İbnü's-Sünnî, *Amelü'l-Yevm ve'l-Leyle*, 531; Bezzâr, *Keşfü'l-Estâr*, 3127; Hâkim, 1/488.

ÜÇÜNCÜ BÂP:
HACCIN İNCE ÂDÂBI VE BÂTINÎ AMELLERİ

Haccın ince edepleri on tanedir:

1- Hac için harcadığı paranın helâl olması ve kendisini ibadete vermesi için kalbini meşgul edecek ve ilgisini dağıtacak bir ticaretle uğraşmaması gerekir. (…) Enes b. Mâlik radıyallâhu anhın naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*İnsanlara öyle bir zaman gelecek ki ümmetimin zenginleri gezmek, orta hâllileri ticaret yapmak, karileri riyâ ve gösteriş, fakirleri ise dilenmek için hacca gidecekler.*"

2- Topraklarından geçen hacı adaylarından vergi alarak insanların Allah'ın evine gitmesine mâni olan bedevilere yardımcı olmaması gerekir. Çünkü böyle adamlara para vermek zulme yardımcı olmak ve bunu yapmalarını kolaylaştırmak demektir. Onlara para vermek, bizzat kendi eliyle yardım etmek demektir ki bu Müslüman için bir zül ve küçük düşme vesilesidir. Hacı adayı onlardan kurtulmak için dikkatli ve hassas davranmalıdır. Eğer kurtulamazsa bazı âlimlere göre bundan dolayı nafile haccı terk edip geri döner.

3- Yola çıkarken kendisine bol bol yetecek kadar azık almalı, pintilik yapmadan ancak israfa da kaçmadan harcama yaparak gönlünü hoş tutmalıdır. (…) Büreyde radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Hacda harcanan para, tıpkı Allah yolunda harcanan para gibi kat kat artar; bir dirheme yedi yüz dirhem verilir.*"

Câbir radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Mebrûr bir haccın cennetten başka mükâfatı yoktur. Dediler ki ey Allah'ın elçisi, haccın mebrûrluğu nedir? Buyurdu ki: Yemek yedirmek ve selâmı yaymaktır.*"

Abdullâh b. Mübârek hazretleri ihvânı ile beraber hacca gittiği zaman onlara en güzel yemekleri ve tatlıları yedirirdi. Ebu'ş-Şa'sâ hazretleri ise Mekke'ye gitmek üzere kiralayacağı hayvanın, azat etmek için satın alacağı kölenin ve kurban etmek için alacağı hayvanın ücreti hakkında pazarlık yapmaz ve şöyle derdi: "Yüce Allah'a yakınlaşmaya vesile edindiğimiz hiçbir şeyde pazarlık etmeyiz."

Bil ki, bu yolda para harcamak şu dört sebepten dolayı başka bir şeye para harcamaktan daha iyidir:

a) Hacdaki ihtiyaçlar başka bir şeydeki ihtiyaçtan daha fazladır.

b) Orada, sıkıntıya düştüğünde sığınacak bir belde yoktur.

c) Nefis, ihtiyaç duyacağından endişe ederek bir şey vermekte cimrilik eder ve bu yüzden onunla mücahede etmek gerekir.

d) Bu para, hacca gitmeye veya bir şey yapmaya niyetlenenlere yardımcı olan bir araçtır.

Bir keresinde Zübeyde hanımı[440] rüyada görürler ve ona derler ki Allah sana ne yaptı? O da şöyle cevap verir: “Mekke yolunun yapımında yere vurulan ilk kazma darbesiyle beni bağışladı.”

4- Hacda rafes, füsûk ve cidâli terk etmek. Rafes; boş ve müstehcen sözler söylemek demektir. Kadınlara kur yapmak, onlarla şakalaşmak, cinsel ilişki ve öncülleri hakkında konuşmak da buna dâhildir. Çünkü böyle yapmak haram olan ilişkiye davetiye çıkartır. Haram olan ilişkiye götüren şey de haramdır. Füsûk; yüce Allah’a itaat etmekten insanı alıkoyan her şeyin genel adıdır. Cidâl ise kin duygusunu kalıcı hâle getiren ve güzel ahlâka aykırı olan aşırı husumet ve münakaşadır. Hacca giden kişinin güzel ahlâklı olması gerekir. Güzel ahlâklı olmak sadece başkasına zarar vermemek değil, aynı zamanda başkasının verdiği eziyete ve zarara tahammül etmektir. Yolculuğa “sefer” denilmesinin sebebi, kişinin huylarını ortaya çıkarmasıdır. Mücâhid hazretleri şöyle diyor: “Kendisine hizmet etmek amacıyla İbni Ömer radıyallâhu anhümânın yanından ayrılmıyordum. O bana daha çok hizmet ediyordu!”

5- Kişinin gücü yettiği takdirde yürüyerek hacca gitmesi iyi olur. Yaya olarak hacca gitmenin faziletini daha önce zikretmiştik. Hac menâsikini yerine getirirken yürümek, Mekke’den vakfe mahalline ve Mina’ya gider gelirken yürümek de müstehaptır. Bazı âlimlerin dediğine göre Mekke’ye binekli olarak gitmek, binek ve gıda için para harcanması sebebiyle daha faziletlidir. Bu görüş doğru değildir. Çünkü insanların çoğu için beden meşakkati para harcama meşakkatinden daha ağırdır. Bazıları yukarıdaki görüşün illetini belirtme sadedinde şöyle demişlerdir: Binekli olarak hacca gitmek, nefsin rahatsız olup sıkıntıya düşmesini önler. Biz deriz ki, zayıf olan kişi yaya olarak hacca giderse zarar görür ve bu da onu kötü davranışlara ve amelde kusurlu olmaya sevkeder. Böyle zayıf kimselerin binekli olarak hacca gitmeleri daha iyidir. Yürümek kendisine kolay gelen kişinin ise yürüyerek hacca gitmesi daha iyidir.

6- Bir özürden dolayı üzerinde duramayacağından endişe etmedikçe hevdeci olan yük devesine binmekten kaçınıp yolcunun sadece eşyalarını

taşıyan deveye binmesi iyi olur. Bunun iki sebebi vardır. Birincisi; devenin yükünü hafifletmektir. Çünkü hevdeç deveye zaten eziyet vermektedir. İkincisi ise lüks içinde yaşayanların ve kibir ehlinin göründüğü gibi görünmekten kaçınmaktır. Çünkü Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem, altında eski ve yıpranmış bir semer olduğu hâlde hevdeci olmayan bir devenin üzerinde haccetti. Denildiğine göre hevdeci icat edenler hacılar olmuştur.

7- Hacının pejmürde görünmesi, saçı başı dağınık, toz içinde olması, çok süslenmemesi, başkalarına karşı övünmeye ve onlardan daha çok malı olduğunu göstermeye sebep olacak şeylerden uzak durması gerekir. Câbir radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Şüphesiz ki yüce Allah, hacılarla meleklerine karşı övünerek şöyle buyurur: 'Kullarıma bakın! Saçları başları dağınık ve toz toprak içinde uzak diyarlardan bana geldiler. Şahit olun, Ben onları bağışladım*!' Bunun üzerine melekler derler ki Rabbim, onların arasında filanca adam ve kadın da var! Yüce Allah buna karşılık şöyle buyurur: '*Onları da bağışladım*!' Sonra Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: *Arefe gününden başka hiçbir günde bu kadar çok sayıda cehennemden azat olan kimse yoktur. O gün sadece kibirliler bağışlanmaz*."

8- Hacca giden kişi bineğine şefkatli olmalı, ona taşıyamayacağı yükü yüklememeli ve üzerinde uyumamalıdır. Hac kitabının başlarında bu hususa değinmiştik.

9- Kurban keserek yüce Allah'a yakınlık kurmaya çalışmalıdır. Kurbanın hayvanların en semizlerinden ve değerlilerinden olmasına gayret etmelidir. Eğer nafile kurbansa onun etinden yesin ve satın alırken pazarlık yapmasın. Bir keresinde Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve selleme şöyle soruldu: "*Haccın mebrûrluğu nedir? Şöyle buyurdu: Telbiye getirirken sesi yükseltmek ve kurban keserek kan akıtmaktır.*" Daha önce kurban kesmenin faziletinden söz etmiştik.

10- Hac yolunda harcamış olduğu para hakkında, malına ve bedenine gelebilecek zararlar karşısında gönlünün hoş olması gerekir.

HACCIN BÂTINÎ AMELLERİ, NİYETTE İHLÂS, ŞEREFLİ MEKÂNLARDAN İBRET ALMANIN YOLU, BU MEKÂNLARIN SIRLARINI VE MÂNÂLARINI DÜŞÜNMEK

Bil ki, haccın evveli onu anlamaktır. Yani, haccın dindeki yerini anlamak, sonra haccetmeye özlem duymak, sonra hacca niyet etmek, sonra hacca mâni olan şeylerden ilgiyi kesmek, sonra ihram giysilerini satın almak, sonra yol azığını temin etmek, sonra bineği kiralamak, sonra yola çıkmak, sonra kırlarda yol almak, sonra mikat mahallinde ihrama girip telbiye getirmek, sonra Mekke'ye girmek, sonra da daha önce geçtiği üzere diğer hac fiillerini tamamlamaktır. Bütün bu sayılanlarda öğüt ve ibret almak isteyen kişi için nice öğütler ve ibretler vardır. Bütün bunlarda samimî mürit için nice tembihler ve zeki kimseler için nice işaretler vardır. Bunlardan her birinin anahtarlarına işaret edelim ki kapıları açıldığında ve onları elde etme vasıtaları öğrenildiğinde her hacının kalbini arındıracak, bâtınını temizleyecek ve ilmini artıracak sırlar ortaya çıkmış olsun.

Haccın dindeki yerini anlamaya gelince, bil ki Allah'a ancak kendini O'na adamak ve O'nun hizmetine girmekle varılır. Rahipler eskiden yüce Allah ile ünsiyet kurmak için dağların tepelerinde tek başına inzivaya çekilirlerdi. Hac da bu ümmetin ruhbanlığı oldu. Yüce Allah, kendisine nispet etmekle evi (Kâbe'yi) şereflendirdi ve onu kulları için bir ziyaret mekânı yaptı. Saygınlığını artırmak için Kâbe'nin etrafını harem kıldı. Arafat'ı hareminin bahçesindeki bir meydan yaptı. Bölgenin av hayvanlarını öldürmeyi ve bitkilerini koparmayı haram kılarak evinin saygınlığını daha da pekiştirdi. Yüce Allah evini, ziyaretçilerin çok uzak diyarlardan saçları dağınık, toz toprak içinde gelip ziyaret ettikleri kralların huzuruna benzetti. İnsanlar yüce Allah'ın ululuğuna boyun eğerek Kâbe'nin Rabbi karşısında tevazu içerisinde bulunarak, O'nun izzeti önünde eğilerek gelmişler ama bununla beraber hiçbir evin onu barındıramayacağını ve hiçbir beldenin onu içine alamayacağını bilmişlerdir. Böyle düşünmeleri onların kullukları açısından daha oturaklı, duaları ve boyun eğişleri bakımından daha mükemmel bir tutumdur. İşte bundan dolayı yüce Allah insanlara hacda, nefislerin aşina olmadığı ve hiçbir aklın anlamını kavrayamadığı şeytan taşlamak, Safâ ile Merve arasında defalarca gidip gelmek gibi birtakım amelleri yapmalarını emretmiştir. Bu ameller sayesinde köleliğin ve kulluğun kemâli ortaya çıkmaktadır. Burada aklın işlevini yapmaktan uzak tutulması ve zekâtta kıymetlerin çıkarılıp verilmesinde işaret ettiğimiz gibi, mizacın aşina olup alıştığı şeyleri terk etmesi söz konusudur.

Haccetmeye özlem duymaya gelince, bu duygu ancak Kâbe'nin Allah'ın evi olduğunu, oraya gitmek isteyen kişinin yüce Allah'ı ziyaret etmeye

gittiğini, oraya gitmek isteyenin âhirette de böyle bir ziyaretle mükâfatlandırılacağını ve gözünü yüce Allah'ı görmeye hazırlayacak bir kuvvetle takviye ettiğini iyice anladıktan sonra ortaya çıkar.

Hacca niyet etmeye gelince, hacca niyet eden kişi bilsin ki o bu niyetiyle ailesinden ve vatanından ayrılmaya, arzularını terk etmeye ve Allah'ın evini ziyarete niyet etmiştir. O hâlde nefsinde Kâbe'nin kadrini yüceltsin ve niyetini sadece Allah'a has kılsın! İhlâs, niyetin sahih ve sadece Allah için olmasıdır. İhlâsın içeriğinden uzak olmak ise riyâ ve gösteriştir.

Hacca mâni olan şeylerden ilgiyi kesmeye gelince; bunun anlamı, yapmış olduğu haksızlıkları sahiplerinden özür dileyerek veya aldığı şeyleri geri vererek telâfi etmektir. Çünkü yapılan her haksızlık bir ilgidir ve her ilgi de hacca gitmeye niyetlenen kişinin karşısında durup onun yakasına yapışan bir alacaklı gibidir. Bu alacaklı ona şöyle der: Nereye gidiyorsun? Evinde onun emirlerini yerine getirmediğin hâlde Melik olan Allah'ın evini ziyaret etmek mi istiyorsun? Onun yanına gittiğinde seni reddetmesinden korkmuyor musun? Önce O'nun emirlerini yerine getir! Zahir yüzünle O'nun evine yöneldiğin gibi, kalbinin yüzüyle de O'na yönelip tövbe et ki hacdan alacağın pay sadece yorulmak olmasın!

Hacca gitmek isteyen adam bir vasiyet yazsın. Çünkü yolcu ve onun malı, Allah'ın korumuş oldukları müstesna, helâk olma tehlikesi altındadır. Yola çıkmadan önce dünyadan bütün ilgisini kesip âhiret yolculuğuna hazırlanmalıdır.

Yol azığını temin etmeye gelince, bunu helâl parayla yapsın. Nefsinin, bütün yolculuğu boyunca kendisine yetecek ve bozulmayacak bir azık istediğini görürse âhiret azığını hatırlasın! Amellerinin riyâ ve kusur sebebiyle fesada uğramasından sakınsın ve yolculuğun daha başlarında bozulacak ve ihtiyaç anında sahibini şaşkın bir hâlde bırakacak olan yaş yiyecek maddeleri örneğinde olduğu gibi, bunlarla yola çıkmasın!

Bineği kiralamaya gelince, hacca gidecek olan kişi bineğini hazırladığında onu kendisine bahşettiği için yüce Allah'a şükretsin. Sonra buna bakıp bir gün tabuta bineceğini hatırlasın! Kim bilir belki de devesine binmeden önce ölüp tabuta biner!

İhram elbisesini satın almaya gelince, hacı adayı ihramını alırken kefenini aklına getirsin! Çünkü pek yakında dünyada yaşayanların giydikleri elbiselere hiç benzemeyen bir elbise içerisinde yüce Allah'ın huzuruna çıkacaktır!

Vatanından ayrılıp yola çıkmaya gelince, hacı adayı kalbini buna hazırlamalıdır. Rabbini ziyaret edeceğini düşünerek amellerine güvenip övünerek değil de yüce Allah'ın fazlına güvenerek O'nun huzuruna varmayı ve kabul edilmeyi ummalıdır. Eğer O'nun huzuruna varamazsa yüce Allah'ın şu kavlinden dolayı varanlardan sayılmasını umar: "*Kim Allah ve resûlü uğrunda hicret ederek evinden çıkar da sonra kendisine ölüm yetişirse artık onun mükâfatı Allah'a düşer.*" (Nisâ, 4/100)

Kırlarda yol almaya başlayıp oradaki zorluk ve güçlükleri görünce ölüp dünyadan ayrılacağını ve kıyamet kopuncaya kadar karşılaşacağı korku verici hâlleri düşünsün! Yol kesicilerin, Münker ve Nekir'in, vadilerdeki yırtıcı hayvanlar mesabesinde olan mezardaki akreplerin ve kurtların, ailesinden ayrılıp kabirde tek başına kalmanın korkularını düşünsün ve bütün bu sıkıntılı durumlar için azık hazırlasın!

İhrama girmeye ve telbiye getirmeye gelince, hacı adayı bilsin ki bunların anlamı yüce Allah'ın çağrısını kabul etmektir. O hâlde kabul edileceğini umsun ve kendisine "Sana ne lebbeyk, ne de sa'deyk!" denilmesinden korksun! Ali b. Huseyn hazretleri bir keresinde hacca gitmişti. İhrama girip bineğinin üzerine oturunca yüzü sarardı, titremeye başladı ve telbiye getiremedi! Kendisine neden telbiye getirmediği sorulunca şöyle dedi: "Bana 'Sana ne lebbeyk, ne de sa'deyk' denilmesinden korkuyorum!" Telbiye getirmeye başlayınca bayıldı.

Caferü's-Sâdık hazretleri hacca gidip telbiye getirmek istediğinde yüzünün rengi birden değişti. Ona "Ey Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin torunu, ne oldu sana?" diye sorulunca şöyle dedi: "Telbiye getirmek istiyorum ama istediğim cevaptan başkasını duymaktan korkuyorum!"

Ahmed b. Ebu'l-Havârî hazretleri şöyle anlatıyor: "İhrama girdiği sırada Ebû Süleymân ed-Dârânî hazretlerinin yanındaydım. Bir mil kadar gittiğimiz hâlde telbiye getiremedi ve bayıldı! Ayıldığında şöyle dedi: Ey Ahmed, yüce Allah Hz. Mûsâ'ya vahyetti ki İsrâiloğulları'nın zalimlerine emret, beni anmasınlar! Çünkü ben onlar arasından beni ananları lânetle anarım! Vah sana Ahmed! Bana anlatıldığına göre, kim helâlinden kazanmadığı parayla haccedip telbiye getirirse yüce Allah ona 'Sana ne lebbeyk, ne de sa'deyk!' buyurur. Bize de böyle denilmeyeceğinden emin olamayız!"

(…) Ebû Abdillâh b. Cellâ şöyle anlatıyor: "Zülhuleyfe'deyken bir gencin ihrama girmek istediğini gördüm. Genç şöyle diyordu: 'Ey Rabbim,

‘Lebbeyk allâhümme lebbeyk’ demek istiyorum ama bana ‘Sana ne lebbeyk, ne de sa’deyk!’ diye karşılık vermenden korkuyorum!’ O genç bu sözleri defalarca tekrarladı ve sonra sesini iyice yükselterek ‘Lebbeyk allâhümme’ dedi ve o anda ruhunu teslim etti.”

Telbiye getiren kişi, yüce Allah’ın “*İnsanlar arasında haccı ilân et.*” (Hac, 22/27) şeklindeki çağrısına icabet ederken bütün yaratılmışların sûra üfürülmesi sırasındaki çağrıya nasıl icabet edeceklerini ve kıyamet meydanında kabul edilmiş ve reddedilmiş olanlar diye iki kısma ayrılarak izdiham içinde bulunacaklarını düşünmelidir.

Mekke’ye girmeye gelince, o anda emniyet içindeki bir harem bölgeye geldiğini düşünmeli, cezalandırılmaktan güvende olduğunu ummalı ve böyle bir yakınlık makamına ehil olmamaktan korkmalıdır. Ancak burada umudunun korkusundan fazla olması gerekir. Çünkü bu makamda cömertlik umumîdir, ziyaretçinin hakkı gözetilir ve ücretli işçinin (kulun) hakkı zayi edilmez!

Kâbe’yi gördüğünde kalbinde Allah’ın evinin azametini hayal etmelidir. Ona taştan yapılmış bir bina gözüyle değil, bir sembol gözüyle bak ve Kâbe’nin Rabbini müşâhede ettiğini tasavvur et. Oradayken sana nasıl bu dünyada evine bakmayı nasip etmişse âhirette de cemâline bakmayı nasip edeceğini ümit eyle. Seni bu rütbeye ulaştırdığı ve evine gelenler zümresine kattığı için Allah’a şükret.

Kâbe’yi tavâf etmeye gelince, bu bir namazdır. O hâlde namazda yaptığın gibi kalbini tazim ve umutla doldur. Bil ki, sen tavâf ederken arşın çevresinde dönen meleklere benziyorsun. Sakın senden istenen şeyin bedeninle Kâbe’nin etrafında dönmek olduğunu zannetme! Aksine, senden istenen şey kalbinin Kâbe’nin Rabbinin zikrini tavâf etmesidir.

Hacerü’l-Esved’i istilâm etmeye gelince, orada kendini yüce Allah’a itaat etmek üzere O’na biat etmekte olan birisi gibi düşün ve biatini yerine getirme konusundaki kararlılığını pekiştir. Çünkü verdiği sözden dönen kimse cezalandırılmayı hak eder. İbni Abbâs radıyallâhu anhümâ şöyle demiştir: “*Hacerü’l-Esved Allah’ın yeryüzündeki sağ elidir. Sizden birinin din kardeşiyle tokalaşması gibi Allah da kullarıyla* (onun vasıtasıyla) *tokalaşır.*”

Kâbe’nin örtüsüne asılmaya ve Mültezem’e karnını yapıştırmaya gelince, burada günahkârın ilticasını ve sevenin sevdiğine yakın olmasını düşün. (…) Kadı Ebu’l-Hasen b. Sahr el-Ezdî şöyle anlatıyor: “Adamın biri Kâbe’nin örtüsüne asılıp şu şiiri okudu:

Evinin örtüsü senden emniyette olma eteğidir
Ey Bârî olan, sığınma talep ederek asıldım ona
Cehennemden korkarak ona asıldığım için
Beni cehenneme yaklaştıracağını zannetmiyorum
Ben burada öyle bir eve komşuyum ki hakkında sen
Bize demiştin onu haccedin ve komşuyu salık vermiştin!”

Safâ ile Merve arasında sa’y etmeye gelince, bu ibadet şekli kulun hizmetindeki samimiyeti göstermek ve kendisine merhamet gözüyle bakılmasını ümit etmek amacıyla kralın sarayının bahçesinde oraya buraya koşuşturmasına benzer. Tıpkı kralın huzuruna girip kendisi hakkında kabul veya redden hangisine hükmettiğini bilmeden oradan çıkan adamın hâli gibi… Adam sarayın bahçesinde bir oraya bir buraya gidip gelmekte ve kralın kendisi hakkındaki hükmünü merak etmektedir. Safâ ile Merve arasında gidip gelirken kıyamet gününde terazinin iki kefesi arasında gidip geleceğini düşünsün ve Safâ’nın iyiliklerinin, Merve’nin ise günahlarının konulduğu kefe olduğunu gözünün önüne getirsin.

Arafat’ta vakfeye gelince, halkın oradaki izdihamını, seslerin yükselmesini, dillerin farklı farklı oluşunu, ümmetlerin peygamberlerine uymasını ve onların şefaatlerini istemelerini örnek alarak hac menâsikini yerine getirirken her grubun kendi imamına uymasını, bu büyük kalabalık içerisinde Allah dostlarının ve kalp erbabının bulunduğunu düşünsün. Buradaki halkın bütün gayretleri rahmet istemeye odaklanınca sakın onların emellerinin boşa çıkacağını sanma!

Şeytan taşlamaya gelince, burada kulluğunu gösterip akla ve nefse hiçbir pay vermeksizin sadece emre uymayı amaçlamalıdır. Sonra orada İblis’in karşısına çıktığı Hz. İbrâhim aleyhisselâma benzemeye niyet et. Eğer aklına “İblis ona göründü ama bana görünmedi ki ona taş atayım.” diye bir düşünce gelirse bil ki bu, azmini kırmak ve şeytan taşlamanın faydasız bir iş olduğunu düşündürmek için şeytanın aklına düşürdüğü bir vesvesedir. Taş atarken gayrete gelerek bu düşünceyi aklından at ve o vesvese vereni taşla!

Kurban kesmeye gelince, bil ki kurban sadece O’nun emrine uyma hükmü sebebiyle yüce Allah’a yaklaştıran bir ibadettir. O hâlde güzel bir şekilde kurban kes ve sevabını alacağını ümit et.

Medine’yi ziyaret etmeye gelince, Medine’yi uzaktan gördüğün zaman orasının yüce Allah’ın, Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem için seçmiş olduğu, hicret ettiği, farzların ve sünnetlerin meşru kılındığı ve

mezarının bulunduğu bir belde olduğunu düşün. Sonra bir yerden bir yere giderken Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin ayaklarının bastığı yerleri gözünün önüne getir. Onun nasıl huşû ve vakar içerisinde yürüdüğünü tasavvur et. Yüce Allah'ın onun ashâbına verdiği nimetleri hatırlayıp senin bunlardan yoksun olduğuna üzül! Onu dünyada göremediğini düşün. Sen onu -sallallâhu aleyhi ve sellem- âhirette görme hususunda da tehlike içindesin. Buhârî ve Müslim'in İbni Mes'ûd radıyallâhu anhdan naklettiklerine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Ben havzın yanında sizi bekliyor olacağım. O sırada arkamda bazı adamlar titreyecekler. Diyeceğim ki yâ Rabbi, ashâbım! Bana denilecek ki: Senden sonra onların neler yaptığını bilmiyorsun!*"

Yine, Buhârî ve Müslim'in Ebû Hâzim yoluyla Sehl b. Sa'd radıyallâhu anhdan naklettiklerine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Muhakkak ki yanıma kendilerini tanıdığım ve onların da beni tanıdıkları birtakım insanlar gelecek, sonra aramıza perde çekilecek.*" Ebû Hâzim şöyle diyor: "Ben onlara hadisi anlatırken Nu'mân b. Ebî Ayyâş beni işitince şöyle dedi: 'Ben de Ebû Saîd'in aleyhine şahitlik ederim ki onun şu ifadeyi hadise eklediğini işittim: *Onlar bendendir. Bana denildi ki, onların senden sonra neler yaptığını bilmiyorsun! Ben dedim ki, benden sonra dinimi değiştirenler benden uzak olsunlar, uzak olsunlar!*"

Sonra Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem ile senin arana perde çekilmeyeceği hususunda kalbinde ümit ağır bassın. Çünkü yüce Allah sana iman bahşetmiş ve sadece ona duyduğun sevgi ve özlem sebebiyle seni onu ziyarete getirmiş. Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin mescidini gördüğün zaman orasının yüce Allah'ın, peygamberi ve ilk faziletli Müslümanlar için seçtiği yer olduğunu ve yüce Allah'ın farz kıldığı ilk ibadetlerin burada yapıldığını düşün.

Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin kabrini ziyaret ederken kalbini ona tazim etmeye ve hürmet göstermeye hazırla! Lahitte senin hizana konulmuş olarak onun mübarek suretini gözünün önüne getirmeye çalış ve onun ulu rütbesini kalbinde hisset. Bil ki o, huzurunda bulunduğunu ve selâm verdiğini biliyor. (…) Ebû Hureyre radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Bana selâm veren birinin selâmını almak üzere Allah ruhumu bana geri verir ve ben onun selâmını alırım.*"[441]

İmam Ahmed hazretlerinin İbni Nümeyr-Süfyân b. Abdullâ b. Sâib-Zâdân yoluyla Abdullâh b. Mes'ûd radıyallâhu anhdan naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Şüphesiz ki yüce Allah'ın yeryüzünde dolaşan birtakım melekleri vardır. Onlar ümmetimin selâmını bana ulaştırırlar.*"[442] Sonra minber-i şerifin yanına gel ve Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin onun üzerinde hutbe verdiğini hayal et. Kalbinde, muhâcirlerin ve ensârın gözlerini ona dikmiş vaziyette dinlerken minberin üzerinde onları iyiliğe teşvik eden Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin parlak yüzünü tasavvur eyle.

Bütün bu sayılanlar kalbin hac amelleri konusundaki vazifeleriydi. Hacı bütün bunları bitirdiği zaman kalbinde korku duyması gerekir. Çünkü hacı, haccının kabul edilip edilmediğini bilemez. Haccının kabul edilip edilmediğini kalbine ve amellerine bakarak öğrenmeye çalışsın. Kalbinin aldanma yurdundan (dünyadan) ayrılıp Allah'a aşina olduğunu ve amellerinin şeriatın terazisinde tartıldığını görürse bilsin ki bu, haccının kabul edildiğini gösterir. Eğer durum bunun aksi ise hac yolculuğundan kendi payına düşenin sadece yorgunluk olduğundan korksun! Böyle bir durumdan Allah'a sığınırız!

---

[440]. Zübeyde Hanım, Abbâsî halifesi Cafer b. Mansûr'un kızı ve Hârûn Reşid'in eşidir. İyilik yapmayı çok seven bir kadındı. Kuraklıktan dolayı Mekke'de bir kırba suyun bir dinara satılmaya başlandığı günlerde Mekkeliler'e su dağıtmış ve on mil öteden Mekke'ye su getirtmiştir. Hacılar için Bağdat Mekke arasındaki yolu düzenleyerek yol üzerinde küçük havuzlar, kuyular ve konaklama yerleri yaptırmıştır. Zübeyde Hanım hicrî 216 senesinde vefat etti. (Bkz: *A'lâmü'n-Nisâ*, 2/17)

[441]. Ahmed, 10815; Ebû Dâvûd, 2041; Beyhakî, *Sünen*, 5/245; Taberânî, *Evsat*, 3116.

[442]. Ahmed, 3666, 4210, 4320; Abdürrezzâk, 3116; Nesâî, *Müctebâ*, 3/43, *Amelü'l-Yevm ve'l-Leyle*, 66; Dârimî, 2/317; Bezzâr, 845; Taberânî, *Kebîr*, 10529, 10530; Hâkim, 2/421; Ebû Nuaym, *Hılye*, 4/200; Bagavî, Şerhu's-Sünne, 687; Beyhakî, Şüabü'l-Îmân, 1582.

KUR’AN OKUMA ÂDÂBI KİTABI

Kitabı indirmekle bize ihsanda bulunan, her çeşit hükmü ve edebi bize gösteren, icâzı sayesinde onun Rablerin Rabbinin kelamı olduğunu bize bildiren Allah’a hamd olsun. Kur’an’ın acayiplikleri bitmez, tümü hayret uyandırır. O, Allah’ın en sağlam ipi ve sebeplerin en kuvvetlisidir. Onun ehli Allah’ın ehlidir, bu ne şerefli intisap! Azıyla çoğuyla bütün hataları ve doğruları gösterdi. Susuz kalmışların suya duydukları iştiyak gibi âlimlerin kalpleri ona iştiyak duyar. Onu okudukları zaman onlarla konuşur ve bir de bakarlar huzurdaki gaip olmuş: “*Sen dağları gördüğünde onları yerinde duruyor sanırsın. Oysa onlar bulutların yürümesi gibi yürümektedir.*” (Neml, 27/88) Ondan bilgi edindiklerinde yaş dalların hareket edip coşmaları gibi harekete geçip coşarlar: “*Sana bu mübarek kitabı, âyetlerini düşünsünler ve aklı olanlar öğüt alsınlar diye indirdik.*” (Sâd, 38/29) Onu okumakla bizi ud ve rebabdan uzak kılan Allah’a hamd ederim. Onun sayesinde, mashûbun (refakat edilenin) ashâptan (refakat edenlerden) üstün oluşu gibi diğer peygamberlere üstün olan elçisine, haşir ve dönüş gününe kadar ona tâbi olan herkese salât ederim.

Şüphesiz ki aziz Kur’an ilimlerin en üstünü ve ondaki konuları anlamak anlayışların en mükemmelidir. Çünkü ilmin şerefi ilme konu olan nesnenin şerefiyle orantılıdır. Biz burada Kur’an okumaya ve okuma âdâbına ilişkin hususları dört bâpta ele alacağız. Doğruya ulaştıran Allah’tır.

Birinci bâp: Kur’an’ın fazileti ve Kur’an’ın ehli.

İkinci bâp: Kur’an okumanın zahirî âdâbı.

Üçüncü bâp: Kur’an okurken gözetilmesi gereken bâtınî ameller.

Dördüncü bâp: Kur’an’ı anlamak, onu kendi düşüncesine ve başka şeylere göre tefsir etmek.

BİRİNCİ BÂP:
KUR’AN’IN VE KUR’AN EHLİNİN FAZİLETİ, KUR’AN OKUMAYI İHMAL EDENLERİN YERİLMESİ

Kur’an’ın en büyük fazileti, onun yüce Allah’ın kelamı olmasıdır. Birçok âyette yüce Allah Kur’an’ı övmektedir: “*Bu* (Kur’an), *Ümmü’l-kurâ* (Mekke) *ve çevresindekileri uyarman için sana indirdiğimiz ve kendinden öncekileri doğrulayıcı mübarek bir kitaptır.*” (En’âm, 6/92); “*Şüphesiz ki bu Kur’an en doğru yola iletir.*” (İsrâ, 17/9); “*Ona önünden de ardından da bâtıl gelemez.*” (Fussılet, 41/42)

Buhârî’nin Hz. Osmân b. Affân radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Sizin en hayırlınız Kur’an’ı öğrenen ve öğreteninizdir.*”

(…) Enes b. Mâlik radıyallâhu anhın naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Şüphesiz ki insanlar arasında Allah’ın ehli olanlar vardır.* Denildi ki, onların arasında Allah’ın ehli olanlar kimlerdir? Şöyle buyurdu: *Kur’an ehli, Allah’ın ehli ve O’nun önde gelen yakınlarıdır.*”

(…) Ukbe b. Âmir radıyallâhu anhın naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Allah, Kur’an’ı ezberinde bulunduran kalbe azap etmez.*”

(…) Abdullâh b. Amr radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Kur’an sahibine ‘Oku ve yüksel, dünyada tane tane okuduğun gibi şimdi de öyle oku! Şüphesiz senin derecen okuyacağın en son âyetin olduğu yerdedir.’ denilir.*”

İmam Ahmed hazretlerinin Ebû Nuaym-Huseyn b. Muhâcir-Abdullâh b. Büreyde yoluyla Büreyde radıyallâhu anhdan naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Şüphesiz ki Kur’an, kıyamet günü kabri açıldığı zaman sahibini yüzü solgun bir adam gibi karşılar ve der ki, beni tanıyor musun? Sahibi onu tanımadığını söyler. Kur’an der ki ben, öğle sıcağında seni susatan ve sabaha kadar uyutmayan arkadaşın Kur’an’ım! Şüphesiz her tüccar ticaretinin arkasında koşar. Bugün sen bütün ticaretlerin ötesindesin. Sonra sağ eliyle mülkü ve sol eliyle ebediyeti verir. Başının üstüne vakar tacı konulur ve ana babasına*

dünyada bir benzeri olmayan iki elbise giydirilir. Ana babası derler ki, bunlar bize hangi sebeple giydirildi? Denilir ki, çocuğunuzun Kur'an'ı alması sebebiyle! Sonra ona şöyle denilir: Oku ve cennetin basamakları ve odalarında yüksel! O, ister hızlı ister tane tane okusun Kur'an okuduğu sürece sürekli yükselir."

(…) Ebû Ümâme el-Bâhilî radıyallâhu anhın rivâyet ettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kur'an'ın üçte birini okuyana nübüvvetin üçte biri, üçte ikisini okuyana nübüvvetin üçte ikisi ve bütün Kur'an'ı okuyana nübüvvetin tamamı verilir ve kıyamet günü ona şöyle denilir: Oku ve her âyete mukabil bir derece yüksel! Sonunda bildiği bütün Kur'an âyetlerini okur ve ona şöyle denilir: 'Avucunu kapa!' O da avucunu kapatır. Sonra ona yine avucunu kapaması söylenir o da kapar. Sonra ona şöyle denilir: 'Sağ avucunda ne olduğunu biliyor musun?' Bir de bakar ki sağ avucunda ebediyet, diğerinde ise nimetler var!*" (…) İbni Abbâs radıyallâhu anhümânın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Ezberinde Kur'an'dan hiçbir âyet bulunmayan adam harap bir eve benzer.*" Sa'd b. Ubâde radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kur'an'ı okuyup sonra unutan kişi kıyamet günü Allah'ın huzuruna cüzzamlı olarak çıkar.*"

Ebu'l-Âliye şöyle anlatıyor: "Biz, adamın Kur'an öğrendikten sonra onu unutmasını en büyük günahlardan sayardık." Talk b. Habîb şöyle diyor: "Kur'an öğrendikten sonra onu unutan kişi unuttuğu her âyet karşılığında bir derece aşağı düşer ve kıyamet günü mağlup olarak gelir." (…) Abdullâh b. Mes'ûd radıyallâhu anhın naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kim Allah'ın kitabından bir harf okursa ona karşılık kendisine bir iyilik yazılır. Bir iyilik on mislidir. Elif-lâm-mîm bir harftir demiyorum! Lâkin elif bir harf, lâm bir harf ve mîm bir harftir.*"

İbni Mes'ûd radıyallâhu anh şöyle demiştir: "Kur'an hafızının insanlar uykudayken gecesiyle, insanlar yemek yerken gündüzüyle, insanlar sevinç içindeyken hüznüyle, insanlar gülerken ağlamasıyla, insanlar hata yaparken susmasıyla ve insanlar böbürlenirken tevazusuyla tanınması gerekir."[443] Kur'an hafızının ağlamaklı, hüzünlü, hikmet sahibi, halim ve suskun olması gerekir. Kur'an hafızının sert, gafil, çirkin sözler söyleyen, bağırıp çağıran ve çabuk sinirlenen biri olmaması gerekir. Hasenü'l-Basrî hazretleri şöyle demiştir: "Vallahi Kur'an'dan öte bir zenginlik ve ondan sonra bir muhtaçlık yoktur."

Fudayl hazretleri de şöyle söylemiştir: “Kur’an hafızı, İslâm sancağını taşıyan kimsedir. Onun, Kur’an’ın hakkına hürmet edip oyuna dalan kimseyle oyuna dalıp boşa zaman harcaması, hata yapanla hata yapması ve boş söz söyleyenle boş söz söylememesi gerekir. Halife veya onun altındaki devlet adamlarına muhtaç olmaması gerekir. İnsanların ona muhtaç olmaları gerekir. Ahmed b. Ahmed hazretleri şöyle söylemiştir: “Rüyamda Rabbimi gördüm ve dedim ki yâ Rabbi, yakın olmaya çalışanların sana yakın olmalarını sağlayan şeylerin en kestirmesi nedir? Buyurdu ki, kelamımdır ey Ahmed! Dedim ki yâ Rabbi, anlayarak veya anlamayarak okumak mı? Buyurdu ki, hem anlayarak hem anlamayarak!”[444]

---

[443]. Ebû Ubeyd, *Fezâilü’l-Kur’an*, 52; Ahmed, *Zühd*, 202, 203; Âcürrî, Âdâbü Hameleti’l-Kur’an, 39; Beyhakî, Şüabü’l-Îmân, 1807.

[444]. İbnü’l-Cevzî, *Menâkıbü’l-İmam Ahmed*, 583. Müminin rüyasında Rabbini görmesi mümkündür. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem de böyle bir rüya görmüştür: “*Gece kalktım ve bana takdir edilen kadar namaz kıldım. Namaz sırasında uyanıncaya kadar hafifçe uykuya dalmışım. Rüyamda Rabbimi en güzel bir surette gördüm. Bana dedi ki ey Muhammed, Mele-i A’lâ’nın kim hakkında tartıştıklarını biliyor musun? Dedim ki bilmiyorum…*” (Bkz: Ahmed, 22109; Tirmizî, 3233).

İKİNCİ BÂP:
KUR’AN OKUMANIN ZAHİRÎ ÂDÂBI

Kur’an okumanın zahirî edepleri on tanedir:

1- Okuyanın hâli hakkındadır. Kur’an okuyanın abdestli olması, edebe riayet etmesi ve kibirlilik görüntüsü verecek şekilde bağdaş kurma, bir yere dayanma ve oturma olmaksızın başını eğerek okuması gerekir. Kur’an okuma şekillerinin en faziletlisi namazda ayaktayken ve mescitte okumaktır.

2- Kıraatin miktarı hakkındadır. Selefin bu hususta ki âdetleri birbirinden farklı olmuştur. Bazıları her gün bir hatim yapar, bazısı bir günde iki hatim yapar, bazısı üç hatim yapardı. Bu sonuncu gruptakiler ömürlerinin tükendiği düşüncesi kendilerine galip gelenlerdir. Bazıları da ilmi yayma ve öğretmeyle veya Kur’an okumak dışındaki başka bir ibadetle veya geçimini sağlamak üzere bir işle meşgul oldukları için haftada bir hatim yapanlardır. Bazıları da okuduğunu tedebbür etmekle meşgul oldukları için ayda bir hatim yaparlar. İşlerin en güzeli insanın önemli meşguliyetlerine engel olmayan, bedenine zarar vermeyen, tane tane okumasına ve okuduğunu anlamasına mâni olmayanıdır. Bu husus, insanın süratine ve yavaşlığına, işlerinin azlığına ve çokluğuna, bedenin güçlü veya zayıf oluşuna göre değişir. Kim bir vakit bulur ve onu daha çok sevap kazanmak maksadıyla Kur’an okumakla değerlendirirse iyi bir şey yapmış olur. Osmân b. Affân radıyallâhu anh, bütün Kur’an’ı bir rekâtta okurdu. İmam Şâfiî hazretleri de Ramazan ayında altmış hatim yapardı.

Devamlı okumaya gelince, yukarıda işaret ettiğimiz üzere imkân miktarınca olmalıdır. En doğrusu üç günde bir hatim yapmaktır. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Üç günden daha az bir sürede Kur’an’ı okuyan kimse onu anlamamıştır.*”

Bazı âlimler insanın, bir hatim gündüz ve bir hatim gece olmak üzere her hafta iki hatim yapmasını, gündüz hatmini pazartesi günü sabah namazının farzında veya farzından sonra, gece hatmini de cuma günü akşam namazının sünnetinde veya sünnetinden sonra bitirmesini müstehap saymışlardır. Hatimleri gündüzün ve gecenin ilk saatlerinde yapmalıdır.

(…) Talha b. Musarrif şöyle diyor: “Kim Kur’an’ı gündüzün hangi saatinde olursa olsun hatim ederse melekler akşama kadar ona salât ederler.

Gecenin hangi saatinde olursa olsun hatim ederse melekler sabaha kadar ona salât ederler.”

Abdurrahmân b. Esved şöyle diyor: “Kim Kur’an okur da onu gündüz hatmederse o gün işlediği günahlar bağışlanır. Kim de gece hatmederse o geceki günahları bağışlanır.”

Mücâhid hazretleri şöyle söylüyor: “Kur’an hatmedilirken rahmet iner.”

İbni Mes’ûd radıyallâhu anh şöyle söylemiştir: “Kim Kur’an’ı hatmederse duası kabul edilir.” Enes b. Mâlik radıyallâhu anh Kur’an’ı hatmettiği zaman ailesini toplar ve dua ederdi.

Muhammed b. Cühâde şöyle demiştir: “Kim Kur’an’ı hatmederse bütün melekler ona salât ederler.”

3- Kur’an’ı hatmederken vakti taksim etmek hakkındadır. Kur’an’ı iki günde hatim etmeyi isteyen kişi bir günde yarısını okur. Üç günde hatim etmek isteyen günde üçte birini okur. Dört günde hatim etmek isteyen kimse günde dörtte birini okur. Okuma miktarı hususunda günlerin eşit paya sahip olması için yedi güne kadar bu şekilde taksim yapılır ve bir gün az, bir gün çok okunmaz.

4- Mushaf yazmak hakkındadır. Mushaf yazmak ve onu harekelendirmek müstehaptır. Harflerin noktalarını ve harekelerini yazmak mekruh değildir ancak bunu yaparken başka renkte bir mürekkep kullanmak gerekir. Çünkü böyle yapmak Kur’an okuyanın hata yapmasına engel olur. Bu şekilde noktalama ve harekeleme işini mekruh sayan “Kur’an’ı sade hâlde bırakın” diyenler, böyle yapmakla Kur’an’a birtakım sonradan olma ilaveler yapılması için kapının aralanmasından endişe duydukları için öyle düşünmüşlerdir. Fakat şimdi iş istikrara kavuşmuştur ve bundan dolayı söz konusu işlem mekruh sayılmaz.

5- Kur’an’ı tane tane (tertil) okumak hakkındadır ki iki amacı vardır. Birincisi; bu şekilde okumak Kur’an’a hürmet ve tazim etmeye daha uygundur. İkincisi ise şudur: Kur’an okumaktan maksat tefekkür etmektir ve onu tertil ile okumak buna yardımcı olur. İşte bundan dolayı Ümmü Seleme radıyallâhu anhâ, Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin nasıl Kur’an okuduğunu tarif ve onun Kur’an’ı harf harf okuduğunu söyleyerek kıraatini tefsir etmiştir. İbni Abbâs radıyallâhu anhümâ şöyle söylemiştir: “Tertil ile Bakara ve Âl-i İmrân surelerini okumayı bütün Kur’an’ı hızlıca okumaya tercih ederim.”

6- Hüzünlü ve ağlamaklı bir şekilde Kur’an okumak hakkındadır. Buhârî ve Müslim’in Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiklerine göre Hz.

Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Allah, Kur’an ile teganni eden bir peygamberi dinlediği kadar hiçbir şeyi dinlemedi.*” Buhârî’nin naklettiği bir başka rivâyette şu ifade geçmektedir: “*Kur’an ile teganni etmeyen bizden değildir.*”

İmam Şâfiî diyor ki: Kur’an okuyan kişi kederli görünmeye çalışır, onu terennümlü bir şekilde ve hızlı okur.[445]

İbnü’l-A’râbî[446] şöyle söylüyor: “Araplar deveye bindikleri, bahçelerde oturdukları zaman ve diğer hâllerde hep terennümlü şarkılar söylerlerdi. Kur’an inince Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem, Kur’an’ın onların bu âdeti yerine geçmesini istedi.”[447]

Bil ki, hüzünlü bir şekilde Kur’an okumak ağlama isteği doğurur. Bunun yanında kalbini sevap ve azap vaatlerini anlamaya hazırlayan, Allah’ın emir ve yasaklarında kusurlu olduğunu düşünen kişi kederlenir ve ağlar. Eğer böyle bir duyguya sahip değilse ona sahip olmadığı için ağlasın!

7- Okumaya başlamadan önce şeytandan Allah’a sığınmak hakkındadır. Kur’an okumaya başlayacak olan kişi “Kovulmuş şeytandan Allah’a sığınırım” diyerek eûzü çeker.

8- Âyetlerin hakkını gözetmek hakkındadır. Kur’an okuyan kişi secde âyetine geldiği zaman secde eder. Yine, başkasından Kur’an dinlediği zaman eğer abdestliyse okuyanın da secde etmesi şartıyla o da secde eder. Bir dua ve istek âyetine geldiğinde dua edip ister, bir ceza âyetine geldiğinde Allah’a sığınır.

9- Namaz dışında Kur’an’ı sessiz olarak okur. Kur’an okumanın namazdaki hükmü ise bellidir. Bir hadiste şöyle gelmiştir: “*Kur’an’ı sessiz okumanın sesli okumaya üstünlüğü, gizli verilen sadakanın açıktan verilene üstünlüğü gibidir.*” Bir başka rivâyette şu ifade geçmektedir: “*Kur’an’ı sesli olarak okuyan, açıktan sadaka veren kimseye benzer. Kur’an’ı sessiz okuyan ise gizli olarak sadaka verene benzer.*”

Bir başka hadiste Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Gizli olarak yapılan bir amel açıktan yapılandan yetmiş kat üstündür.*” Fakat bu şekilde sessiz Kur’an okuyan kimsenin kendisi işitecek şekilde okuması gerekir. Çünkü böyle okumak sessiz olmaya aykırı değildir. Bazı vakitlerde sahih maksatlar veya ezberi pekiştirmek için sesli okumakta bir beis yoktur. Çünkü açıktan sesli okumak ezberi güçlendirir. Kişinin tembellik ve uykusunu dağıtmak, nefsini veya Hz. Ömer’in dediği gibi[448] uykuda olanı uyandırmak için sesli olarak Kur’an okumasında bir sakınca

yoktur. Evinde Kur'an bulunan birinin onu terkedilmiş bırakmaması için hiç olmazsa günde birkaç âyet okuması gerekir.

10- Kur'an'ı güzel bir şekilde okumak hakkındadır. Buhârî ve Müslim'in Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiklerine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Allah, güzel sesli ve Kur'an'ı açıktan okuyan bir peygamberi dinlediği kadar hiçbir şeyi dinlemedi.*"

İbni Ebî Müleyke şöyle diyor: "Kişinin sesi güzel değilse gücü yettiği kadar sesini güzelleştirmeye çalışmalıdır. Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem, Ebû Mûsâ'nın okuduğu Kur'an'ı işitince şöyle buyurmuştu: '*Bu adama Dâvûd ailesinin mezmurlarından bir parça verilmiş.*"

Heysem el-Fârisî, bir gece rüyasında Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemi görmüş. Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem ona "*Sesinle Kur'an'ı güzelleştiren Heysem sen misin*?" diye sormuş. Heysem "evet" deyince şöyle buyurmuş: "*Allah sana iyilik versin*."[449]

Burada sözü edilen güzelleştirme, Kur'an'ı tecvitli ve hüzünle okumaktır. Nağme yaparak Kur'an okumak ise selef tarafından mekruh sayılmıştır. Onlar şimdi insanların nasıl Kur'an okuduklarını görmüş olsalardı elbette bunu harama yakın mekruh sayarlardı.[450]

---

[445]. Beyhakî, *Menâkıb*, 1/280.

[446]. Tam adı Ahmed b. Ziyâd Ebû Saîd olup hadisçidir. Mekke'de yerleşmiş ve Harem'in şeyhi olmuştur. Hicrî 340 senesinde vefat etmiştir. (Bkz: *Siyeru A'lâmi'n-Nübela*, 15/407)

[447]. Hattâbî, *Meâlimü's-Sünen*, 1/291; *Tefsîru'l-Kurtubî*, 1/13.

[448]. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem bir keresinde Hz. Ömer'e Kur'an okurken neden sesli olarak okuduğunu sorunca şöyle cevap vermiştir: "Şeytanı korkutmak ve uyuyanı uyandırmak için." (Bkz: Ahmed, 865; Beyhakî, Şüabü'l-Îmân, 2612; *Tefsîru't-Taberî*, 15/186).

[449]. İbni Atıyye, *Muharrerü'l-Vecîz*, 12/214; *Tefsîru'l-Kurtubî*, 14/320.

[450]. İbni Hacer hazretleri *Fethu'l-Bârî*'de (9/72) nağme yaparak Kur'an okumak hakkındaki ihtilafı zikrederek şöyle demektedir: "Delillerden elde ettiğimiz neticeye göre Kur'an'ı güzel bir sesle okumak gerekir. Eğer okuyanın sesi güzel değilse gücü yettiğince güzelleştirmeye çalışmalıdır. Sesi güzelleştirmenin yollarından biri de ses tonuna ve perdelere dikkat etmektir. Çünkü böyle yapıldığında sesin güzelliği daha da artar. Eğer buna dikkat edilmezse sesin güzelliği bozulur. Kıraat âlimleri tarafından muteber

sayılan eda şartının dışına çıkılmadığı sürece yukarıda zikredilen hususa dikkat edilirse güzel olmayan sesin eksikliği telafi edilebilir. Eğer bu şartın dışına çıkılırsa sesin güzelleştirilmesi edanın çirkinliğini örtmeye yetmez. Belki de nağmeli okumayı mekruh sayanların dayanağı budur. Çünkü okuma sırasında nağmelere dikkat edenler çoğu zaman edaya dikkat etmezler. Her ikisine birden dikkat etmek hiç kuşkusuz, birine dikkat etmekten daha iyidir. Çünkü böyle yapılınca hem güzel sesle okunmuş hem de yasak olan eda şeklinden uzak kalınmış olur.”

ÜÇÜNCÜ BÂP:
KUR’AN OKUMANIN BÂTINÎ AMELLERİ

Söz konusu ameller on tanedir: Kelamın aslını anlamak, tazim, kalp huzuru (odaklanma), tedebbür, tefehhüm, okuduğunu anlamaya engel olan şeylerden kurtulmak, tahassus, teessür, terakki ve teberri.

1- Öncelikle kelamın azametini ve yüceliğini anlamalıdır. Kur’an okuyan kişi, kelamının mânâlarını onların idrâklerine ulaştırmada, yarattığı varlıklara yüce Allah’ın nasıl nazik ve yumuşak davrandığına bir baksın.

2- Kelam sahibini tazim edip O’na saygılı olmak. Kur’an okuyanın, okuduğu şeyin insan sözü olmadığını bilmesi gerekir. Nasıl ki Kur’an’ın cildine ve yapraklarına abdestsiz olarak dokunmak yasaksa; her çeşit kirden arınmış ve saygı nuruyla aydınlanmış bir kalpten başkasına da onun mânâsını anlamak yasaktır. Nasıl ki her el ona dokunmaya uygun değilse her kalp de onun mânâlarına ulaşamaz. İşte bu tazimden dolayı İkrime b. Ebî Cehl radıyallâhu anh Kur’an’ı açtığı zaman şöyle derdi: “Rabbimin kelamı, Rabbimin kelamı!” Kelamı tazim etmek, onun sahibini tazim etmekle olur. Kur’an okuyan kişi, sıfatlarını ve fiillerini tefekkür etmedikçe kelamın sahibi olan Allah’ın azametini kalbinde hissedemez. Allah’ın yarattığı varlıklara bakan ve onların O’nun kudret elinde bulunduğunu gören kimse kelam sahibinin azametini anlar.

3- Kur’an okuyanın kalp huzuru (odaklanma) içinde okuması ve kalbinden başka şeyler geçirmemesi gerekir. Büyüklerden birine şöyle soruldu: “Kur’an okuduğun zaman kalbinden bir şey geçiyor mu?” Şöyle cevap verdi: “Kur’an’dan daha çok sevdiğim bir şey var mı ki kalbimden onu geçireyim!” Bu hâl ancak tazimin ve ünsiyetin bir sonucudur. Kalbin ünsiyet kuracağı şeyler Kur’an’dadır. Nasıl olur da başka şeyleri düşünmede ünsiyet aranabilir?

4- Tedebbür, kalp huzurundan sonra gelir. Kur’an okumaktan maksat tedebbürdür. Hz. Ali radıyallâhu anh şöyle söylemiştir: “İçinde anlayış (fıkıh) bulunmayan ibadette ve tedebbür bulunmayan kıraatte hayır yoktur.” Eğer okunan âyeti tekrar etmeksizin tedebbür mümkün olmazsa o zaman âyeti tekrar etsin. Ebû Zerr radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: “*Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem bir geceyi ihyâ ederken sürekli olarak* ‘***Eğer onlara azap edersen şüphesiz onlar senin kullarındır.’*** *âyetini* (Mâide, 5/118) *tekrar etti*.”

Yine, Temîmü'd-Dârî radıyallâhu anh ve Rebî b. Huseym bir gece sürekli olarak "*Yoksa kötülük işleyenler ölümlerinde ve sağlıklarında kendilerini, inanıp iyi ameller işleyen kimseler ile bir mi tutacağımızı sandılar? Ne kötü hüküm veriyorlar!*" (Câsiye, 45/21) âyetini tekrar etmişlerdi.

Ebû Süleymân ed-Dârânî şöyle söylemiştir: "Ben bir âyeti okuduğumda dört beş gecemi onunla ihyâ ederim. Okuduğum âyeti tamamen anlamadan başkasına geçmem!" Seleften bazıları birçok sene boyunca bir hatimi tamamlayamamışlardır.

5- Tefehhüm; her âyetten ona uygun olan mânâyı anlamaya çalışmaktır. Örneğin; yüce Allah'ın sıfatlarını anlatan "*O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. O işitendir, görendir.*" (Şûrâ, 42/11) veya fiillerinden söz eden "*Gökleri, yeri ve bunların içine yayıp ürettiği canlıları yaratması da O'nun delillerindendir*" (Şûrâ, 42/29) âyetlerini okuduğunda yüce Allah'ın büyüklüğünü anlamalı ve kudretini görmelidir. Bakıp gördüğü her şeyde Allah'ı görmeyen kimse O'nu tanımamış gibidir. "*Döktüğünüz meni nedir?*" (Vâkıa, 56/58) âyetini okuduğunda, her parçası birbirinin aynı olan homojen bir meninin (erkeğin döl suyu) nasıl olup da et, kemik, damar ve sinir şeklinde kısımlara ayrıldığını, sonra da baş, kol ve ayak gibi değişik şekillerdeki organlara dönüştüğünü, sonra bu organlarda işitme, görme ve akıl gibi değerli; kızma, şehvet ve cahillik gibi çirkin sıfatların ortaya çıktığını düşünmelidir. Bu hayret uyandıran şeyleri iyice düşün ki onların kaynağını oluşturan sıfatı öğrenme derecesine yükselip yaratıcıyı bütün yarattığı varlıklarda müşahede edebilesin.

Kur'an okuyan kişi yalancıların hâllerinden söz eden âyetleri okuduğu zaman, Allah'ın emirlerini yerine getirmediğinde O'nun kendisini cezalandırmasından korksun. Kur'an okuyan kimse okuduğunu anlamadığı sürece hiçbir şey okumamış gibidir.

6- Okuduğunu anlamaya engel olan şeylerden kurtulmak. İnsanın okuduğunu anlamasına engel olan hususlar dörttür:

a) Şeytanın, Kur'an okuyana okuduğu kelimeyi tam olarak okuyamadığını veya harfin mahrecini yanlış telaffuz ettiğini hayal ettirmesi ve bu yüzden okuyucunun onu tekrarlamasıdır. Hâl böyle olunca, Kur'an okuyan kişinin bütün gayreti bu hususa yoğunlaşır ve okuduğu âyetin ne anlama geldiğini anlayamaz.

b) Kur'an okuyan kimsenin kendi mezhebinde mukallit olması ve bir âyeti okurken taklit etmiş olduğu mezhebin anladığı şeyi anlamasıdır. Okuyucunun "*Sonra arşa istivâ etti.*" (A'râf, 7/54) âyetini okuduğu zaman

orada sözü edilen “istivâ”nın[451] oturmak anlamına geldiğini zannetmesi buna bir örnektir. Okuyanın aklına, yüce Allah’ı yaratılmışlara ait sıfatlardan takdis etmeyi gerektiren bir düşünce gelmişse şeytan hemen onun aklını çelip “Bu senin inandığın şey değil!” der. Kur’an okuyanın bu tuzağa düşmesi onun okuduğunu anlamasına engel olur.

c) Kur’an okuyanın sürekli olarak bir günahı işlemesi, kibir sahibi olması veya genelde arzularına uyması bu bâptandır. Çünkü bu sayılanlar kalbin karanlıkta kalmasına ve paslanmasına sebep olur. Bu durum, ayna üzerindeki pasa benzer ve Hakk’ın kalpte tecelli etmesine engel olur. Kalp aynaya, arzular pasa ve Kur’an’ın mânâları aynada görünen suretlere benzer. Kalbi eğitmek, ayna cilacısının aynanın pasını giderip temizlemesi gibi, arzuları kalpten uzaklaştırmakla olur.

d) Kur’an okuyan kişi okuduğu bir âyetin yorumunu dinler ve ona takılıp kalır. Âyeti anlamanın, onun lafzının yorumuna aykırı olmadığını bilmez.

7- Tahassus; okuyan kişinin Kur’an’daki bütün hitapların, her sevap ve azap vaadinin kendisine yönelik olduğunu bilmesi ve orada anlatılan kıssaların sohbet olsun diye değil, ibret almak için zikredildiğini bilmesidir. Okuyan kişi bu konuda uyanık olsun. İşte o zaman efendisinin belli bir amaca yönelik olarak kendisine mektup yazdığı kölenin okuduğu gibi Kur’an’ı okur, ne yazıldığını anlamaya çalışıp gereğini yapar.

8- Teessür; âyetlere göre değişen hüzün, korku, umut vb. çeşitli etkenler sebebiyle okuyan kimsenin kalbinin etkilenmesidir. Okuyanın bilgisi ne kadar mükemmel ve eksiksiz olursa kalbi o kadar çok haşyet hisseder. Çünkü Kur’an âyetlerinde galip olan şey kapsamı daraltmaktır. Bundan dolayı bağışlama ve merhametin bir şarta bağlanmadığı neredeyse hiçbir âyet göremezsin. Buna örnek olarak yüce Allah’ın şu sözlerini gösterebiliriz: “*Muhakkak ki ben tövbe eden, inanan ve yararlı iş yapan, sonra da doğru yolda giden kimseyi bağışlarım.*” (Tâhâ, 20/82); “*Muhakkak ki Allah’ın rahmeti iyilik edenlere çok yakındır.*” (A’râf, 7/56).

Bunu anlayan kimse kalbinde haşyet ve hüzün duyar. Hasenü’l-Basrî şöyle demiştir: “Vallahi bu Kur’an’ı okuyan ve ona inanan hiçbir kul yoktur ki hüznü çoğalıp sevinci azalmasın, ağlaması çoğalıp gülmesi azalmasın!”

Vüheyb b. Verd ise şöyle demiştir: “Bu sözleri ve nasihatleri inceledik ve Kur’an okumak, onu anlamak ve irdelemekten başka kalpleri daha çok caydıran ve daha çabuk hüzünlendiren bir şey bulamadık.”

Kulun Kur’an okumaktan etkilenmesi demek, korkutan bir âyeti okuduğunda zayıflığını hissetmesi, sevindiren bir âyeti okuduğunda

sevinmesi demektir. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin, İbni Mes'ûd radıyallâhu anha söylemiş olduğu şu söz buna bir örnektir: "*Bana Kur'an oku!*" İbni Mes'ûd radıyallâhu anh bu emir üzerine Nisâ suresini okumaya başlar. "*Her bir ümmetten bir şahit getirdiğimiz ve seni de onlara şahit gösterdiğimiz zaman hâlleri nice olacak!*" (Nisâ, 4/41) âyetine gelince Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem ağlamaya başlar ve "*Bu kadar yeter!*" buyurur. Çünkü bütün kalbiyle âyette anlatılan hâlin müşahedesine garkolmuştur.

Eskiden, Allah'tan korkanlardan kimisi azap âyetlerini okuduğu zaman bayılır, kimisi ölürdü. Kim "*Rabbimiz, ancak sana tevekkül ettik ve ancak sana yöneldik*" âyetini okur da O'na tevekkül etmez ve yönelmezse sadece anlatan biri olur ve okuduğundan aldığı pay dilinin hareket etmesinden ibarettir. Böyleleri yüce Allah'ın şu kavlinin kapsamına girer: "İçlerinde birtakım ümmiler vardır ki kitabı bilmezler. Bütün bildikleri kulaktan dolma şeylerdir." (Bakara, 2/78); "*Göklerde ve yerde nice deliller vardır ki onlar bu delillerden yüzlerini çevirip geçerler.*" (Yûsuf, 12/105). Kur'an'ı okuyup tekrar eden âsi kimse, kralın ona gönderdiği ve ülkesini imar etmesini emreden mektubunu her gün defalarca okuduğu hâlde ülkeyi harap eden ve işi gücü mektubu incelemek olan adama benzer. Eğer mektubun içeriğine muhalefet etmeyi ve onu incelemeyi bırakmış olsaydı kendisiyle alay edilmekten ve cezalandırılmaktan kurtulacaktı.

9- Terakki; okuyan kimsenin Allah'ın kelamını kendi nefsinden değil, yüce Allah'tan dinleme derecesine yükselmesi demektir. Kur'an okumanın üç derecesi vardır:

a) Birincisi ve en düşüğü, kulun Kur'an okurken yüce Allah'ın huzurunda olduğunu ve O'nun kendisini dinlediğini düşünmesidir. İşte o zaman kul yaltaklık etmeye, boyun bükmeye ve yalvarıp yakarmaya başlar.

b) Kulun Kur'an okurken Rabbinin ona hitap edip konuştuğunu düşünmesidir. O zaman kulun makamı hayâ, saygı, kulak verme ve anlama olur.

c) Kulun Kur'an okurken okuduğu kelamda kelamın sahibini görmesidir. O zaman kul O'nu müşahedeye garkolur.

10- Teberri; Kur'an okuyan kişinin rıza ve tezkiye gözüyle kendi gücünden, kuvvetinden ve nefsine iltifat etmekten uzaklaşmasıdır. Kişi sevap vaat eden ve salihleri öven âyetleri okuduğunda kendi nefsini bunlara lâyık görmez, aksine yakîn sahiplerinin bu mertebelere lâyık olduklarını bilir ve yüce Allah'ın onu da yakîn sahiplerine ilhak etmesine özlem duyar.

Cezalandırmaktan söz eden ve âsileri kınayan âyetleri okuduğu zaman nefsini bunlara lâyık görür ve muhatabın kendisi olduğunu düşünür. Kendisinin kusurlu olduğunu düşünen kişi bu sebeple Allah'a yakın olur. Kimin de umudu galip gelirse umduğu şey ona gösterilir. Seleften biri şöyle demiştir: "Vitir namazını kıldım, bir de baktım ki yemyeşil bir bahçe önümde duruyor! Sabaha kadar o bahçeye bakakaldım." Kişiye korku hâli galip gelirse de durum aynıdır. Ebû Süleymân hazretleri şöyle anlatıyor: "Kızkardeşime cehennem üzerindeki köprülerden birinden söz ettiğimde gün boyunca durmadan çığlık attı! Bana onun neden çığlık attığını sorduklarında dedim ki: Kendisini o köprünün üzerinde hissetti!"

---

[451]. İbn Ebi'l-İzz ed-Dimeşkî Şerhu'l-Akîdeti't-Tahâviyye adlı kitabında (sa: 372, 373) şunları söylüyor: "İmam Mâlik rahimehullâha, yüce Allah'ın '*Sonra Arş'a istivâ etti.*' âyetindeki 'istivâ'nın nasıl olduğu sorulunca şöyle cevap verdi: İstivâ malum, nasıl olduğu ise meçhuldür."

DÖRDÜNCÜ BÂP:
KUR’AN’I ANLAMAK VE ONU KENDİ DÜŞÜNCESİNE GÖRE TEFSİR ETMEK

Kur’an lafızlarının tefsir edilmesi lügatçilere bırakılmış bir husustur. Kur’an hakkında kendi düşünce ve görüşüne göre söz söylemek ancak o düşüncenin sahih bir esasa dayanmadığı durumlarda kınanır. Fakat âyetlerden anlaşılan şeyler lafızların tefsirine aykırı değildir. Gerçek şu ki, her şahıs anlayışının kuvveti ve kalbinin arınmışlığı oranında Kur’an’ı idrâk eder.

ZİKİRLER VE DUALAR KİTABI

Kendisinden beklentisi olanları isteklerine kavuşturan, sıkıntılarını gidermek suretiyle zorda kalmışların dualarına icabet eden, onu ayakta, oturarak ve yanları üzerine yatmış vaziyette zikredenleri kalplerini ıslah etmek suretiyle zikreden Allah'a hamd olsun. Bana vermiş olduğu ve şükrünü yapamadığım sayısız nimetlere karşılık O'na hamd ederim. Arka arkaya verdiği nimetlerinin şükrünü yapamadığım için beni ayıplamayıp vermeye devam etti. Nasıl böyle olmasın ki; rabbânî ihsan beni, keremi hakkında uzak ve yakın olanları cesaretlendirdiği yönünde eğitti. O şöyle buyurdu: "*Kullarım Beni sana sorarlarsa şüphesiz ki ben çok yakınım. Bana dua ettiği zaman dua edenin duasını kabul ederim.*" (Bakara, 2/186) Seb'u'l-mesânî sahibi olan elçisi Hz. Muhammed'e, onun bütün ashâbına ve bedenlerin yeniden inşa edileceği kıyamet gününe kadar ona tâbi olanlara çokça salât ve selâm ederim.

Kur'an okumaktan sonra yüce Allah'ı zikretmekten ve ihtiyaç duyulan şeyleri elde etmek üzere samimî olarak O'na dua etmekten daha faziletli dille yerine getirilen bir ibadet daha yoktur. Burada genel olarak zikrin faziletini açıklamak, sonra ayrıntıya girip zikirleri teker teker belirtmek, duanın faziletini, şartlarını ve âdâbını açıklamak, din ve dünya maslahatını birlikte ifade eden me'sûr duaları nakletmek, bağışlanmak için özel dualar vb. hususları ele almak gerekiyor. Bunları dört bâpta ifade etmeye çalıştık:

Birinci bâp: Zikrin fazileti, icmalî ve tafsilî olarak zikrin faydası.

İkinci bâp: Dua, istiğfar ve Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve selleme salât etmenin fazileti.

Üçüncü bâp: Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin, onun ashâbının ve daha sonra gelen büyüklerin yaptığı dualar.

Dördüncü bâp: Başa gelen olaylar esnasında yapılan me'sûr dualar.

BİRİNCİ BÂP:
ÂYETLERE, HABERLERE VE ESERLERE GÖRE İCMALÎ VE TAFSİLÎ OLARAK ZİKRİN FAZİLETİ

İcmalî olarak zikrin faziletini gösteren âyetlerden biri yüce Allah'ın şu kavlidir: "*Beni zikredin ki ben de sizi zikredeyim.*" (Bakara, 2/152) Sâbit el-Bünânî hazretleri "Muhakkak ki ben Rabbimin beni ne zaman zikrettiğini biliyorum." deyince orada bulunanlar ürkerek "Bunu nasıl biliyorsun?" diye sordular. Bünânî hazretleri onlara şöyle cevap verdi: "Ben O'nu zikredince O da beni zikrediyor." Yüce Allah şöyle buyuruyor: "*Allah'ı anmak elbette en büyüktür.*" (Ankebût, 29/45) Yani, Rabbinizin sizi anması sizin O'nu anmanızdan daha büyüktür. Yüce Allah kendisini zikretmeyi emrederek şöyle buyurmuştur: "*Ey inananlar, Allah'ı çok anın.*" (Ahzâb, 33/41); "*Atalarınızı andığınız gibi veya daha fazlasıyla Allah'ı anın.*" (Bakara, 2/200); "*Rabbini içinden, yalvararak ve O'ndan korkarak, yüksek olmayan bir sesle sabah akşam an.*" (A'râf, 7/205) Yüce Allah, kendisini zikredenleri şöyle övmektedir: "*Onlar ayaktayken, otururken Allah'ı anarlar.*" (Âl-i İmrân, 3/191); "*Allah'ı çok anan erkekler ve çok anan kadınlar…*" (Ahzâb, 33/35)

Bu konuda vârit olan haberlere gelince, Buhârî ve Müslim'in Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettikleri bir kudsî hadiste Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Ben kulumun bana duyduğu zan üzereyim ve kulum beni andığında onunla beraberim. Beni içinden anarsa ben de onu içimden anarım, Beni bir topluluk içerisinde anarsa ben de onu onlardan daha hayırlı bir topluluk içerisinde anarım. Kulum bana bir karış yaklaşırsa ben ona bir arşın yaklaşırım. O bana bir arşın yaklaşırsa ben ona bir kulaç yaklaşırım. O bana yürüyerek gelirse ben ona koşarak gelirim.*"

Yine, Buhârî ve Müslim'in Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiklerine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Yedi sınıf insan vardır ki yüce Allah onları kendi gölgesinden başka bir gölgenin bulunmadığı günde, gölgesinde gölgelendirecektir. Onlardan biri de yalnız başına Allah'ı anıp ağlayan kimsedir*."

Buhârî'nin Ebû Mûsâ radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Rabbini anan kimse ile Rabbini anmayan kimse diri ile ölü gibidir.*"

Müslim'in Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde şu ifade geçmektedir: "Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem bir keresinde Mekke yolunda yürüyordu. Cümdân denilen bir dağın yanından geçerken *'Yürüyün, bu Cümdân'dır, müferridûn öne geçti.' buyurdu. Dediler ki, müferridûn nedir ey Allah'ın elçisi? Şöyle buyurdu: Allah'ı çok zikreden erkekler ve kadınlardır.*"

Abdullâh b. Büsr radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: "*Adamın biri dedi ki ey Allah'ın elçisi, İslâm hükümleri bana çok geldi. Bana bir şey emretsen de ona sarılsam? Şöyle buyurdu: Dilin hep Allah'ı zikretsin.*"

Enes radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: "*Yüce Allah şöyle buyurur: Beni bir gün* (veya an) *zikredeni veya bir makamda benden korkanı cehennemden çıkarın.*"

Ebu'd-Derdâ radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Yüce Allah şöyle der: Beni andığı ve dudakları adımı anarak kımıldadığı sürece ben kulumla beraberim.*"

Ebu'd-Derdâ radıyallâhu anhın rivâyet ettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Amellerinizin en hayırlısını, sahibinizin katında en temizini, derecelerinizi en çok yükseltecek olanını, altın ve gümüş vermekten daha hayırlısını ve düşmanınızın karşısına çıkıp onların boyunlarını vurmanızdan ve onların da sizin boyunlarınızı vurmasından daha hayırlısını size söyleyeyim mi? Dediler ki nedir o ey Allah'ın elçisi? Şöyle buyurdu: Yüce Allah'ı zikretmektir.*"

ZİKİR MECLİSLERİNİN FAZİLETİ

(…) Ebû Hureyre radıyallâhu anhın naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Şüphesiz ki Allah'ın yollarda dolaşan ve zikir ehlini arayan melekleri vardır. Allah'ı zikreden bir topluluk gördükleri zaman 'İşinizin başına gelin.' derler. Melekler gelip onları dünya semasına kadar kanatlarıyla çepeçevre sararlar. Rableri onlardan daha iyi bildiği hâlde meleklere sorar: 'Kullarım ne diyorlar?' Derler ki: 'Seni tesbih ediyorlar, tekbir getiriyorlar, sana hamd ediyorlar ve seni yüceltiyorlar.' Allah şöyle buyurur: 'Onlar beni gördüler mi?' Derler ki hayır, vallahi seni görmediler. Allah şöyle buyurur: 'Beni görseler ne*

yaparlardı?' Derler ki: 'Seni görseler sana daha çok ibadet ederler, seni daha çok yüceltirler ve daha çok tesbih ederlerdi.' Allah şöyle buyurur: 'Ne istiyorlar?' Derler ki, senden cenneti istiyorlar. Allah şöyle buyurur: 'Cenneti gördüler mi?' Derler ki hayır, vallahi görmediler. Allah şöyle buyurur: 'Cenneti görseler ne yaparlardı?' Derler ki: 'Cenneti görseler onun için daha çok gayret ederler, onu daha çok isterler ve ona daha çok rağbet ederlerdi.' Allah şöyle buyurur: 'Neye karşı korunma diliyorlar?' Derler ki, cehenneme karşı. Allah şöyle buyurur: 'Cehennemi gördüler mi?' Derler ki hayır, vallahi görmediler. Allah şöyle buyurur: 'Cehennemi görseler ne yaparlardı?' Derler ki: 'Onu görseler ondan daha fazla kaçarlar ve daha çok korkarlardı.' Allah şöyle buyurur: 'Sizleri şahit tutarım ki ben onları bağışladım!' Bunun üzerine meleklerden biri der ki, aralarındaki filanca adam onlardan değil, sadece bir işi için gelmiş. Allah şöyle buyurur: Onlarla birlikte oturanlar asla bahtsız olmaz!"

(…) Ebû Hureyre ve Ebû Saîd radıyallâhu anhümânın naklettiklerine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Bir topluluk Allah'ı zikretmek üzere oturduklarında melekler onları çepeçevre sarar, rahmete garkolurlar, üzerlerine sekinet iner ve Allah kendi katında bulunanların yanında onları anar.*"

İmam Ahmed hazretlerinin Ali b. Bahr-Merhûm b. Abdülaziz-Ebû Neâme es-Sa'dî-Ebû Osmân en-Nehdî yoluyla Ebû Saîd el-Hudrî radıyallâhu anhdan naklettiği bir hadiste şöyle gelmiştir: "*Bir keresinde Muâviye, mescitte kurulmuş olan bir halkanın yanına gelerek sorar: 'Sizi buraya oturtan şey nedir?' Derler ki, Allah'ı zikretmek üzere buraya oturduk. Muâviye sorar: Allah aşkına söyleyin, sadece bunun için mi oturdunuz? Derler ki, vallahi sadece bunun için oturduk! Muâviye şöyle der: Ben size karşı zan beslediğim için yemin etmenizi istemedim! Bir keresinde Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem, ashâbının oluşturduğu bir halkanın yanına gelmiş ve şöyle buyurmuştu: 'Sizi buraya oturtan şey nedir?' Demişlerdi ki Allah'ı zikretmek, bize İslâm'ı bahşettiği ve seni bize gönderdiği için O'na hamd etmek üzere buraya oturduk. Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem bunu duyunca onlara şöyle sormuştu: 'Allah aşkına söyleyin, sadece bunun için mi oturdunuz?' Demişlerdi ki, vallahi sadece bunun için oturduk! Bunun üzerine onlara şöyle buyurmuştu: Ben size karşı zan beslediğim için yemin etmenizi istemedim. Cebrâil yanıma geldi ve yüce Allah'ın meleklere karşı sizinle övündüğünü bana haber verdi.*"

İmam Ahmed hazretlerinin Muhammed b. Bekre-Meymûn el-Mereî-Meymûn b. Siyâh yoluyla Enes b. Mâlik radıyallâhu anhdan naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Sadece O'nun rızasını dileyerek oturup Allah'ı zikretmek için toplananlara gökten bir ünleyici şöyle seslenir: Bağışlanmış olarak kalkınız. Günahlarınız iyiliklere dönüştürüldü.*"

İmam Ahmed hazretlerinin Abdüssamed-Muhammed b. Sâbit-babası Sâbit yoluyla Enes b. Mâlik radıyallâhu anhdan naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Cennet bahçelerine uğradığınız zaman oradan faydalanın. Dediler ki, cennet bahçeleri nedir? Şöyle buyurdu: Zikir halkalarıdır.*"

Hasenü'l-Basrî hazretleri şöyle söylüyor: "Dâvûd aleyhisselâm dedi ki ilahî, seni zikreden bir topluluğa uğrar da onların yanında durmayıp gidersem onların yanından ayrılan ayağımı kır!"

ZİKİRDEN YOKSUN OLAN MECLİSLERİN KINANMASI

(…) Ebû Hureyre radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Bir topluluk bir yere oturur da yüce Allah'ı anmadan dağılırlarsa eşek leşinin başından ayrılmış gibi olurlar ve o meclis kıyamet günü kendileri için keder vesilesi olur.*"

(…) Ebû Saîd el-Hudrî radıyallâhu anhın rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Bir topluluk bir mecliste oturup yüce Allah'ı zikretmez ve onun peygamberine salât getirmezlerse bu onlar için bir keder vesilesi olur. Cennete girseler bile sevap namına bir şey göremezler.*"

TEHLİL GETİRMENİN (LÂ İLÂHE İLLALLÂH DEMENİN) FAZİLETİ

(…) Ebû Hureyre radıyallâhu anhın naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kim günde yüz kere 'Tek ve ortağı olmayan Allah'tan başka ilâh yoktur, mülk O'nundur, hamd O'nadır, O'nun her şeye gücü yeter.' derse on köle azat etmiş gibi ecir alır. Defterine yüz iyilik yazılır, defterinden yüz kötülük silinir ve o gün akşama kadar şeytandan korunur. Bundan fazlasını yapan kimseden başka onun bu yaptığından daha faziletlisini yapan yoktur.*"

Buhârî ve Müslim'in Ebû Eyyûb el-Ensârî radıyallâhu anhdan naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kim günde on kere 'Tek ve ortağı olmayan Allah'tan başka ilâh yoktur, mülk O'nundur, hamd O'nadır, O'nun her şeye gücü yeter.' derse İsmâiloğulları'ndan dört köle azat etmiş gibi ecir alır.*"

Muâz radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kim ihlâsla Allah'tan başka ilâh olmadığına şahitlik ederse cennete girer.*"

Nevf hazretleri şöyle demiştir: "Tevrat'ta okuduğuma göre yedi gök, yedi yer ve bunların içinde bulunanlar demirden bir tabaka olsalar ve bir kul Allah'tan başka ilâh yoktur, dese o kul onların oluşturduğu demir tabakayı delip Allah'a ulaşır."

Abdestten bahsederken geçtiği üzere, kim abdest alıp "Şahitlik ederim ki Allah'tan başka ilâh yoktur ve Hz. Muhammed O'nun kulu ve elçisidir" derse sekiz cennetin kapısı kendisine açılır.

SÜBHÂNALLÂH VE ELHAMDÜLİLLÂH DEMENİN VE DİĞER ZİKİRLERİN FAZİLETİ

(…) Ebû Hureyre radıyallâhu anhın naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*İki kelime vardır ki dilde hafif, tartıda ağır ve Rahmân'a sevimlidir: Sübhânallâhi ve bihamdihî, sübhânallâhi'l-azîm.*"

Buhârî ve Müslim'in başka bir yolla Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kim günde yüz kere 'Sübhânallâhi ve bihamdihî' derse denizköpüğü kadar bile olsa günahları silinir.*"

Müslim'in Ebû Zerr radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde şu ifade geçmektedir: "*Bir keresinde Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem bana şöyle buyurdu: Sana Allah'ın en çok sevdiği sözü haber vereyim mi? Sübhânallâhi ve bihamdihî…*"

Bir başka rivâyette ise şöyle ifade edilmiştir: "*Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve selleme sözün hangisinin daha faziletli olduğu sorulunca şöyle buyurdu: Allah'ın melekleri* (veya kulları) *için seçmiş olduğu söz; Sübhânallâhi ve bihamdihî…*"

(…) Cüveyriyye binti'l-Hâris radıyallâhu anhâ şöyle anlatıyor: "*Bir keresinde sabahleyin ben tesbihle meşgul olurken Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem yanıma geldi. Sonra bir iş için gitti. Sonra gün ortasına*

yakın geri döndü ve şöyle sordu: Hâlâ oturuyor musun? Ben de evet, dedim. Bunun üzerine şöyle buyurdu: Senin yaptığın tesbihle denkleştirilseler onlara baskın gelecek ve onlarla tartılsalar onlara ağır basacak bazı kelimeleri sana öğreteyim mi? Üç kere 'Sübhânallâhi adede halkıhî', üç kere 'Sübhânallâhi zinete arşihî', üç kere 'Sübhânallâhi rızâ nefsihî' ve üç kere 'Sübhânallâhi midâde kelimâtihî…"

İmam Ahmed hazretleri, Abdullâh b. Nümeyr-Mûsâ el-Cühenî-Mus'ab b. Sa'd yoluyla babası Sa'd radıyallâhu anhdan şöyle nakletmiştir: "*Bir keresinde Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem ile birlikte otururken sizden biri her gün bin iyilik sevabı kazanmaktan aciz mi, buyurdu. Orada oturanlardan biri şöyle sordu: 'Ey Allah'ın peygamberi, bizden biri nasıl olur da günde bin iyilik sevabı kazanabilir?' Şöyle buyurdu: Yüz kere tesbih eder ve kendisine bin iyilik sevabı yazılır veya bin günahı silinir*."

(…) Rifâa b. Râfi ez-Zürakî radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: "*Bir gün Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem ile birlikte namaz kılıyorduk. Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem başını rekâttan kaldırıp 'Semiallâhu limen hamideh' dediği zaman arkasındaki bir adam 'Rabbenâ leke'l-hamd, hamden kesîran tayyiben mübâreken fîh' dedi. Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem namazı bitirince bunu söyleyenin kim olduğunu sordu. Adam, benim, deyince Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: Otuz küsur meleğin bu sözün sevabını yazmak için birbirleriyle yarıştığını gördüm*!"

Enes b. Mâlik radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: "*Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem ile birlikte halkada oturuyordum. O sırada bir adam geldi ve selâm verip oturunca şöyle dua etti: 'Rabbimizin hamd edilmeyi istediği ve O'na yaraşır şekilde çok, tayyip ve mübârek bir hamd ile Allah'a hamd olsun.' Bunun üzerine Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem ona şöyle buyurdu: Nefsimi elinde tutana yemin ederim ki hepsi de bu sözü yazma isteğiyle on melek birbirleriyle yarıştılar. Onu nasıl yazacaklarını bilemediklerinden izzet sahibi olan Allah'a ilettiler. O da şöyle buyurdu: Onu kulumun dediği gibi yazın!*"

Müslim'in İbni Ömer radıyallâhu anhümâdan naklettiği efrâd hadislerden birinde şu ifade geçmektedir: "*Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem ile birlikte namaz kılarken cemaatin arasında bulunan bir adam şöyle dedi: 'Allâhu ekber kebîran ve'l-hamdülillâhi kesîran ve sübhânallâhi bükraten ve asîlen.' Bunun üzerine Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem bu sözleri kimin söylediğini sordu. Cemaatin içinde bulunan bir adam kendisinin*

söylediğini ifade edince Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: Bu sözlere hayret ettim, çünkü göklerin kapısı onlar için açıldı."

Müslim'in Ebû Mâlik el-Eş'arî radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Elhamdülillâh sözü tartıyı doldurur, sübhânallâh ve elhamdülillâh sözleri göklerle yerin arasını doldurur.*"

Müslim'in Semüre b. Cündüb radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Allah'ın en çok sevdiği sözler sübhânallâh, elhamdülillâh, lâ ilâhe illallâh ve Allâhu ekber'dir. Hangisinden başladığının sana bir zararı olmaz.*"

Müslim'in Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Sübhânallâhi velhamdülillâhi ve lâ ilâhe illallâhu vallâhu ekber demeyi güneşin üzerine doğduğu her şeyden daha çok severim.*"

Müslim'in Ebû Zerr radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Her bir tesbihe* (sübhânallâh) *karşılık bir sadaka, her bir tekbire* (Allahu ekber) *karşılık bir sadaka, her bir tahmide* (elhamdülillâh) *karşılık bir sadaka ve her bir tehlile* (lâ ilâhe illallâh) *karşılık bir sadaka vardır.*"

Abdullâh b. Amr radıyallâhu anhümânın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Yeryüzü üzerinde 'Lâ ilâhe illallâh, Allâhu ekber, sübhânallâh, elhamdülillâh, velâ havle velâ kuvvete illâ billâh' diyen hiçbir kul yoktur ki denizköpüğünden bile fazla olsa günahları affedilmiş olmasın!*"

Buhârî ve Müslim'in Ebû Mûsâ radıyallâhu anhdan naklettiklerine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Sana cennet hazinelerinden bir kelime öğreteyim mi? Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh.*"

SÜLEYMÂN ET-TEYMÎ[452] HAZRETLERİNİN TESBİHÂTI

(…) Süleymân et-Teymî hazretlerinin oğlu Mu'temir şöyle anlatıyor: "Babam beş hadis okuduktan sonra şöyle derdi: Biraz bekleyin! Yarattıkları sayısınca, yaratacakları sayısınca, yarattıkları ağırlığınca, yaratacakları ağırlığınca, yarattıkları dolusunca, yaratacakları dolusunca, gökleri

dolusunca, yeri dolusunca, bunun bir misli ve katları kadar, yarattıkları sayısınca, arşı ağırlığınca, rahmeti miktarınca, kelimelerinin mürekkebi miktarınca, rızası miktarınca, razı oluncaya kadar ve razı olduğu sürece, yarattıklarının geçmişte kendisini zikrettiği kadar ve her sene, ay, hafta, gün, gece ve anda gelecekte kendisini zikredecekleri kadar, ebetten ebede kadar, dünya ve âhiret ebedine kadar ve bundan daha fazla, evveli kesilmeyecek ve âhiri tükenmeyecek şekilde sübhânallâhi velhamdülillâhi velâ ilâhe illallâhu vallâhu ekber velâ havle velâ kuvvete illâ billâh.”

Muhammed b. el-Huseyn şöyle anlatıyor: “Basralılar’dan birinin bana anlattığına göre, Yûnus b. Ubeyd rüyasında -Rum diyarında öldürülmüş olan- bir adamı görür ve ona şöyle sorar: ‘Orada gördüğün en faziletli amel nedir?’ Adam şöyle der: Ebu’l-Mu’temir’in yaptığı tesbihâtın Allah katında değerli olduğunu gördüm.”

Mu’temir b. Süleymân hazretleri şöyle söylemiştir: “Abdülmelik b. Hâlid’i ölümünden sonra rüyamda gördüm. Dedim ki, ne yapıyorsun? İyi olduğunu söyleyince günahkâr kimse için bir şey tavsiye etmesini istedim. Şöyle dedi: Günahkâr kimsenin Ebu’l-Mu’temir’in tesbihâtına devam etmesi ne güzel şey!”

Birisi “Nasıl olur da zikir dilde hafif olmasına rağmen zor amellerin çoğundan üstün olabilir?” diye sorabilir. Cevaben deriz ki, faziletli ve diğer amellerin çoğundan üstün olan zikir kalbin odaklanmış olduğu zikirdir. Kalbin yüce Allah’a odaklanması amelî ibadetlerden önce gelir. Çünkü bu, kişiyi ünsiyete ve sevgiye terakki ettirir. Zikre devam eden kişinin bu devamlılığı onu tehlikeli vesveselerden uzak tutar ve böylece kalbinde zikredilenin (Allah’ın) sevgisini yeşertir.

---

[452]. Tam adı Süleymân b. Tarhân olup Basralı büyük âbid ve zâhidlerden Mu’temir et-Teymî’nin babasıdır. Hicrî 143 senesinde Basra’da vefat etmiştir. (Bkz: *Hılyetü’l-Evliyâ*, 3/27; *Siyeru A’lâmi’n-Nübela*, 6/195)

İKİNCİ BÂP:
DUANIN FAZİLETİ, ÂDÂBI VE BAZI ME'SÛR DUALARIN FAZİLETİ

DUANIN FAZİLETİ

Yüce Allah bu hususta şöyle buyurmuştur: "*Kullarım beni sana sorarlarsa şüphesiz ki ben çok yakınım. Bana dua ettiği zaman dua edenin duasını kabul ederim.*" (Bakara, 2/186); "*Rabbinize yalvara yakara ve gizlice dua edin!*" (A'râf, 7/55); "*Rabbiniz şöyle buyurdu: Bana dua edin, kabul edeyim. Çünkü bana ibadeti* (dua etmeyi) *bırakıp büyüklük taslayanlar aşağılanarak cehenneme gireceklerdir.*" (Mü'min, 40/60)

İbni Mes'ûd radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Allah'tan fazlını isteyiniz. Çünkü Allah kendisinden istenmesini sever*."

Ebû Hureyre radıyallâhu anhın rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Allah için, duadan daha değerli bir şey yoktur. İbadetlerin en şereflisi duadır. Kim Allah'tan bir şey istemezse ona gazap eder.*"

DUANIN ÂDÂBI

Duanın on dört tane edebi vardır:

1- Sene içinde arefe günü, aylar içinde Ramazan ayı, hafta içinde cuma günü ve gece içinde seher vakti gibi, dua etmek için şerefli vakitleri seçmelidir. Rivâyet edildiğine göre çarşamba günü iki namaz arasında dua etmek faziletlidir. (…) Câbir radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: "*Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem pazartesi, salı ve çarşamba günlerinde Fetih mescidinde dua etti ve duası çarşamba günü iki namaz arasında kabul edildi. O sıradaki sevinci yüzünden okunuyordu. Ne zaman önemli bir işim olsa o anı gözetleyip dua ederim ve duamın kabul edileceğini bilirim.*"

2- Ezan ve kamet arasındaki zaman dilimi gibi şerefli hâlleri gözetmelidir. Enes radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Ezan ile kamet arasında yapılan dua reddedilmez.*" Şerefli vakitlerden bazıları şunlardır: Namazların akabinde, yağmur yağarken, Allah yolunda savaşırken, Kur'an hatmi sonunda, secde

ederken, oruç açarken, kalbin Allah'a odaklandığı ve korku içinde olduğu an. Şehr b. Havşeb'in naklettiğine göre Ümmü'd-Derdâ radıyallâhu anhâ şöyle demiştir: "Âdemoğlunun kalbindeki Allah korkusu hurma yaprağının yanması gibidir. Yanarken onun titrediğini görmüyor musun? Dedim ki evet, görüyorum. Bunun üzerine şöyle dedi: Kalbinde bu hâli hissedersen dua et. İşte o zaman dua kabul edilir."

Gerçek şu ki vakitlerin şerefi aynı zamanda hâllerin şerefiyle ilgilidir. Çünkü seher vakti kalbin saf ve meşguliyetten uzak olduğu bir vakittir. Secde hâli de zillet ve meskenet hâlidir.

3- Kıbleye dönerek ve elleri kaldırarak dua etmelidir. Câbir radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: "*Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem vakfe yapacağı yere geldi, kıbleye döndü ve dua etmeye başladı.*"

Selmân radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Şüphesiz ki Rabbiniz Hay ve Kerîmdir, kendisine ellerini kaldıran kulunu boş olarak geri çevirmekten hayâ eder.*"

Ellerini kaldırıp dua ettikten sonra onları yüzüne sürmesi gerekir. Hz. Ömer radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: "*Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem dua sırasında ellerini kaldırdığı zaman onları yüzüne sürmeden indirmezdi.*"

4- Alçak sesle dua etmelidir. Buhârî ve Müslim'in naklettikleri bir hadiste Ebû Mûsâ radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: "*Bir gazada Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin yanında bulunuyorduk. Ne zaman bir tepeye çıksak, bir vadiye insek yüksek sesle tekbir getiriyorduk. Bir ara Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem bize yaklaştı ve şöyle buyurdu: Ey insanlar, kendinize biraz acıyın! Şüphesiz ki sizler ne bir sağıra ne de gaip olan birine sesleniyorsunuz. Sizler ancak her şeyi işiten ve her şeyi gören Semî ve Basîr'e sesleniyorsunuz. Sizin seslenip dua ettiğiniz zat sizden birine devesinin boynundan daha yakındır.*"

5- Duaya başlamadan önce yüce Allah'ı zikretmelidir. Ümmü Süleym radıyallâhu anhâ bir keresinde Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemden, dua edeceği bazı sözleri kendisine öğretmesini isteyince ona şöyle buyurur: "*On kere Allah'ı tesbih edersin* (sübhânallâh), *on kere tahmid edersin* (elhamdülillâh), *on kere tekbir getirirsin* (Allâhu ekber), *sonra ihtiyacını istersin. O zaman Allah buyurur ki yaptım, yaptım!*"

6- Duaya başlamadan önce Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve selleme salât etmelidir. Tirmizî'nin İbni Mes'ûd radıyallâhu anhdan naklettiği bir hadiste

şöyle gelmiştir: “*Bir keresinde namaz kılıyordum. Oturduğum zaman yüce Allah’ı övmeye başladım, sonra Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve selleme salât ettim ve sonra kendim için dua ettim. Bunun üzerine Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: İste, sana verilecek! İste, sana verilecek*!”

Tirmizî’nin Ömer b. Hattâb radıyallâhu anhdan naklettiği bir hadiste şu ifade geçmektedir: “*Dua, gökle yer arasında asılı durur. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve selleme salât edinceye kadar ondan hiçbir şey Allah katına yükselmez.*”

Ebû Süleymân ed-Dârânî şöyle demiştir: “Kim Allah’tan bir şey istemek dilerse önce Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve selleme salât eylesin, sonra isteyeceğini istesin, sonra da duasını Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve selleme salât ederek bitirsin. Çünkü yüce Allah iki salâtı kabul eder ve O, iki salât arasındaki şeyi (isteği) geri çevirmeyecek kadar cömerttir.

7- Dua ederken secili ve kafiyeli sözler söylemeye çalışmamalıdır. Çünkü böyle dua etmek için çabalamak niyaz eden kimseye yakışmaz. Buhârî’nin İkrime radıyallâhu anh yoluyla İbni Abbâs radıyallâhu anhümâdan naklettiği efrâd hadislerden birinde şu ifadeler geçmektedir: “*Duada secili söz söylemekten uzak dur! Ben, Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin ve ashâbının hiçbir zaman böyle yapmadıklarını gördüm.*”

Birisi çıkıp “*Fayda vermeyen ilimden ve yaşarmayan gözden sana sığınırım.*” şeklinde secili ve kafiyeli dualar varit olmuştur, derse cevaben şöyle deriz: Bunlar, secili konuşmak için çabalayıp da söylenmiş sözler değildir. Bu hususta kınanmış olan şey, kendini zorlamak ve secili konuşmaya çabalamaktır.

8- Kişinin faydasına olmayan bir şeyi istememesi için, dilediği şey hakkında doğru olanı bilmediği sürece me’sûr duaların dışına çıkmamalıdır. Herkes güzel dua etmeyi beceremez.

9- Dua ederken yalvarıp yakararak, boyun eğerek, huşû ve korku içerisinde dua etmelidir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “*Umarak ve korkarak bize yalvarırlar.*” (Enbiyâ, 21/90); “*Rabbinize yalvara yakara ve gizlice dua edin.*” (A’râf, 7/55); “*Hiç olmazsa, onlara bu şekilde azabımız geldiği zaman boyun eğselerdi!*” (En’âm, 6/43)

10- Azim ve kararla dua etmelidir. Buhârî ve Müslim’in Enes radıyallâhu anhdan naklettiklerine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Sizden biri dua ettiği zaman azimle dua yapsın! Dilersen bana ver, demesin! Çünkü yüce Allah onu zorlayıcı değildir.*”

11- Duanın kabul edileceğine inanmalıdır. Ebû Hureyre radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kabul edileceğine inanmış olarak Allah'a dua edin ve bilin ki Allah gafil ve ilgisiz bir kalbin duasını kabul etmez.*"

12- Duada ısrarcı olmalıdır. Hz. Âişe radıyallâhu anhânın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Yüce Allah duada ısrar edenleri sever.*"

13- Duanın kabul edilmesi beklenmelidir. Buhârî ve Müslim'in Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiklerine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Acele etmediği ve 'Dua ettim ama kabul edilmedi.' demediği sürece sizden birinizin duası kabul edilir.*"

14- Dua ederken bâtın edebine riayet etmelidir ki duanın kabul edilmesinde esas nokta budur. Sonra duanın kabul edilmesi için tövbe etmiş olmak, haksızlık yapmışsa telâfi etmek gerekir. Müslim'in Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Adam uzun bir yolculuktadır, saçı başı dağınık ve üstü başı toz içerisinde olduğu hâlde ellerini semaya kaldırıp 'yâ Rabb, yâ Rabb!' diye dua eder. Oysa yediği haram, içtiği haram, giydiği haramdır ve haramla beslenmiştir! Böylesinin duası nasıl kabul edilsin*!"

Mâlik b. Dînâr hazretleri şöyle demiştir: "İsrâiloğulları'nın başına bir bela gelmişti. Bir çıkış yolu aramaya başladılar. Yüce Allah onların peygamberine onlara şunu söylemesini vahyetti: Kirli bedenlerle açık bir alana çıkıyorsunuz, kan döktüğünüz ve evlerinizi onları kullanarak haramla doldurduğunuz elleri bana doğru kaldırıyorsunuz! İşte o zaman size çok gazap ediyorum ve benden daha çok uzaklaşıyorsunuz!"

RESÛLULLÂH SALLALLÂHU ALEYHİ VE SELLEME SALÂT ETMENİN FAZİLETİ

Yüce Allah şöyle buyuruyor: "*Allah ve melekleri peygambere salât ediyorlar. Ey müminler, siz de ona salât edin ve tam bir teslimiyetle selâm verin.*" (Ahzâb, 33/56)

(…) Ebû Hureyre radıyallâhu anhın rivâyet ettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kim bana bir kere salât ederse yüce Allah ona on kere salât eder.*"

Enes b. Mâlik radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kim bana bir kere salât*

ederse Allah ona on kere salât eder ve on günahını siler.”

(…) Abdullâh b. Mes’ûd radıyallâhu anhın naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Kıyamet günü insanların bana en yakın olanları bana en çok salât edenleridir.*”

İbni Mes’ûd radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Şüphesiz ki yüce Allah’ın yeryüzünde dolaşan melekleri vardır ve ümmetimin verdiği selâmı bana iletirler*.”

İSTİĞFARIN FAZİLETİ

Yüce Allah şöyle buyuruyor: “*Onlar, bir kötülük yaptıklarında ya da kendilerine zulmettiklerinde Allah’ı hatırlayıp günahlarından dolayı hemen istiğfar ederler.*” (Âl-i İmrân, 3/135) İbni Mes’ûd radıyallâhu anh şöyle demiştir: “Allah’ın kitabında iki âyet vardır ki bir kul günah işleyip de o iki âyeti okur ve Allah’a istiğfar ederse bağışlanır. O âyet yüce Allah’ın şu kavlidir: ‘*Kim bir kötülük yapar yahut nefsine zulmeder de sonra Allah’tan mağfiret dilerse, Allah’ı çok esirgeyici bulacaktır.*’ (Nisâ, 4/110) Yine, yüce Allah şöyle buyurmuştur: ‘*Seher vaktinde Allah’a istiğfar edenler.*’ (Âl-i İmrân, 3/17) Yine, şöyle buyurmuştur: ‘*Rabbine hamdederek O’nu tesbih et ve O’na istiğfar et!*’ (Nasr, 110/3)”

Buhârî ve Müslim’in Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiklerine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Bir adam bir günah işledi ve dedi ki ben bir günah işledim, beni bağışla.* Yüce Allah buyurdu ki*: ‘Kulum bir günah işledi ve kendisinin günahları bağışlayan, günah sebebiyle ceza veren bir Rabbi olduğunu bildi, ben de kulumu bağışladım.’ Sonra adam başka bir günah işledi ve dedi ki Rabbim, ben bir günah işledim, onu bağışla.* Yüce Allah buyurdu ki*: ‘Kulum kendisinin günahları bağışlayan, günah sebebiyle ceza veren bir Rabbi olduğunu bildi, ben de kulumu bağışladım.’ Sonra adam başka bir günah işledi ve dedi ki Rabbim, ben bir günah işledim, onu bağışla.* Yüce Allah buyurdu ki*: ‘Kulum kendisinin günahları bağışlayan, günah sebebiyle ceza veren bir Rabbi olduğunu bildi, ben de kulumu bağışladım.’ Sonra başka bir günah işledi ve dedi ki Rabbim, ben bir günah işledim, onu bağışla.* Yüce Allah buyurdu ki*: ‘Kulum kendisinin günahları bağışlayan, günah sebebiyle ceza veren bir Rabbi olduğunu bildi, ben de kulumu bağışladım. Şahit olun ki ben kulumu bağışladım, dilediğini yapsın!*”

(…) Şeddâd b. Evs radıyallâhu anhın naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*İstiğfar dualarının efendisi*

şöyle dua etmektir: ‘Allah’ım, sen benim Rabbimsin, senden başka ilâh yoktur, beni yarattın ve ben senin kulunum. Gücüm yettiğince senin ahdine ve vaadine uymaya çalışıyorum. İşlediğim günahların şerrinden sana sığınırım. Üzerimdeki nimetini Sana itiraf ediyorum. Günahlarımı sana itiraf ediyorum. Beni bağışla! Çünkü günahları senden başka bağışlayacak kimse yoktur.’ Kim sabah vakti inanarak bu duayı okur ve o gün ölürse cennetlik olur. Kim akşam vakti inanarak bu duayı okur ve o gece ölürse cennetlik olur.”

İmam Ahmed hazretlerinin Yûnus-Hammâd b. Zeyd-Sâbit-Ebû Bürde yoluyla Egarr el-Müzenî radıyallâhu anhdan naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Kuşkusuz benim de kalbim perdelenir ve günde yüz kere yüce Allah’a istiğfar ederim.*”

İmam Ahmed hazretlerinin Abdürrezzâk-Ma’mer-Cafer el-Cezerî-Yezîd b. Esamm yoluyla Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Nefsimi elinde tutana yemin ederim ki günah işlemeseydiniz elbette yüce Allah sizi götürür ve günah işleyen başka bir topluluğu getirirdi. Onlar Allah’a istiğfar ederler ve Allah da onları bağışlardı.*”

Hz. Ali radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Rabb, ‘Rabbim, beni bağışla.’ diye dua eden kuluna şaşar ve der ki, kulum benden başkasının günahları bağışlamadığını bildi.*”

Ebû Saîd el-Hudrî radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*İblis Rabbine şöyle dedi: İzzetin ve celâlin hakkı için, ruhları bedenlerinde bulunduğu sürece Âdemoğullarını saptırmaya devam edeceğim! Bunun üzerine Rabbi azze ve celle şöyle buyurdu: İzzetim ve celâlim hakkı için, bana istiğfar ettikleri sürece onları bağışlayacağım!*”

Lokmân aleyhisselâm oğluna şöyle nasihat etmiştir: “Sevgili oğlum, ‘Allah’ım, beni bağışla!’ duasını dilinden düşürme! Çünkü yüce Allah’ın öyle anları vardır ki o anlarda kendisinden istekte bulunan hiç kimseyi geri çevirmez!”

ÜÇÜNCÜ BÂP:
RESÛLULLÂH SALLALLÂHU ALEYHİ VE SELLEMDEN NAKLEDİLEN BAZI DUALAR

(…) Hz. Âişe radıyallâhu anhânın naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle dua ederdi: “*Allah’ım, şüphesiz ki ben cehennemin fitnesinden ve cehennem azabından, kabrin fitnesinden ve kabir azabından, zenginlik fitnesinin şerrinden ve fakirliğin fitnesinden sana sığınırım. Mesih Deccal’ın fitnesinden sana sığınırım. Allah’ım, günahlarımı kar ve dolu suyu ile yıka. Kalbimi, beyaz elbisenin kirden temizlendiği gibi günahlardan temizle. Doğu ile batıyı birbirinden uzak kıldığın gibi beni günahlarımdan uzak eyle. Allah’ım, şüphesiz ki ben tembellikten, ihtiyarlıktan, günah işlemekten ve borca girmekten sana sığınırım.*”

Buhârî ve Müslim’in Ebû Mûsâ radıyallâhu anhdan naklettiklerine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle dua ederdi: “*Allah’ım; hatamı, cahilliğimi, işimdeki aşırılığı ve senin benden daha iyi bildiğin şeyleri bağışla. Allah’ım; ciddi ve şaka olarak yaptıklarımı, hatalı ve kasıtlı işlerimi bağışla. Bütün bunlar bende bulunan şeylerdir. Allah’ım; önceden ve sonradan, gizli ve açıktan yaptıklarımı ve senin benden daha iyi bildiğin günahlarımı bağışla! Mukaddim* (öne geçiren) *ve Muahhırolan* (sona bırakan) *sensin. Senin her şeye gücün yeter.*”

Buhârî ve Müslim’in Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Belanın meşakkatinden, sıkıntıya düşmekten, kötü kazadan ve düşmanların diline düşmekten Allah’a sığının!*”

Buhârî ve Müslim’in Enes radıyallâhu anhdan naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem çoğu zaman şöyle dua ederdi: “*Allah’ım, bize dünyada iyilik ve âhirette iyilik ver, bizi cehennem azabından koru.*”

Müslim’in Zeyd b. Erkam radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle dua ederdi: “*Allah’ım, şüphesiz ki ben acizlikten, tembellikten, korkaklıktan, cimrilikten, ihtiyarlıktan ve kabir azabından sana sığınırım. Allah’ım, nefsime takvasını ver, onu temizle. Sen nefsi temizleyenlerin en hayırlısısın. Sen onun velisi ve mevlâsısın. Allah’ım, şüphesiz ki ben fayda vermeyen*

ilimden, korkmayan kalpten, doymayan nefisten ve kabul edilmeyen duadan sana sığınırım.”

Müslim’in Hz. Ali radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*De ki: Allah’ım, şüphesiz ki ben senden hidayet ve doğruluk isterim ki o hidayetle senin doğru yola iletmeni ve o doğrulukla sözümün ve eylemimin doğruluğunu zikredeyim.*”

Müslim’in Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle dua ederdi: “*Allah’ım, işimin ismeti olan dinimi ıslah eyle, yaşamış olduğum dünyamı ıslah eyle, dönecek olduğum âhiretimi ıslah eyle. Hayatı benim için her çeşit hayrı artırmaya ve ölümü benim için her çeşit şerden rahatlamaya vesile kıl.*”

Müslim’in Hz. Âişe radıyallâhu anhâdan naklettiği efrâd hadislerden birine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle dua ederdi: “*Allah’ım, şüphesiz ki ben yaptığım ve yapmadığım şeylerin şerrinden sana sığınırım.*”

Hz. Âişe radıyallâhu anhâ bir keresinde Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin şöyle dua ettiğini naklediyor: “*Allah’ım; gazabından rızana, cezalandırmandan affına ve senden yine sana sığınırım. Seni lâyık olduğun şekilde övemem. Sen kendini övdüğün gibisin.*”

(…)İbni Abbâs radıyallâhu anhümânın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle dua ederdi: “*Rabbim; bana destek ol ve bana karşı başkasına destek olma, bana yardım et ve bana karşı başkasına yardım etme, benim lehime tuzak kur ve aleyhime tuzak kurma, bana doğru yolu göster ve doğru yolu bulmayı bana kolaylaştır. Bana haksızlık edene karşı bana yardım eyle. Rabbim, beni sana çok şükreden, seni çok zikreden, senden çok korkan, sana çok itaat eden, sana çok boyun eğen ve sana çok yalvarıp dönenlerden eyle. Rabbim, tövbemi kabul eyle, günahımı yıka, duamı kabul eyle, hüccetimi sabit eyle, dilimi doğrult, kalbime doğruyu göster, kalbimin kinini çekip al.*”[453]

(…) Şeddâd b. Evs radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*İnsanlar altın ve gümüşü biriktirdikleri zaman siz şu kelimeleri biriktirin: Allah’ım, ben senden işte sebat, hak yolda kararlılık isterim. Senden, nimetine şükretmeyi isterim. Senden, sana güzel ibadet etmeyi isterim. Senden, selim bir kalp ve doğru bir dil isterim. Senden, bildiğin şeylerin hayrını isterim. Bildiğin şeylerin*

şerrinden sana sığınırım. Bildiğin günahlarım için sana istiğfar ederim. Şüphesiz ki sen bütün bilinmeyenleri bilirsin.”

İmam Ahmed hazretlerinin Affân-Hammâd-Cübeyr b. Habîb-Ümmü Külsûm binti Ebî Bekr yoluyla Hz. Âişe radıyallâhu anhâdan naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem ona şu duayı öğretmiş: “*Allah’ım, şüphesiz ki ben senden acil ve tehirli, bildiğim ve bilmediğim bütün hayırları isterim. Acil ve tehirli, bildiğim ve bilmediğim bütün şerlerden sana sığınırım. Allah’ım, şüphesiz ki ben kulun ve peygamberinin senden istediği şeylerin hayırlısını diler, kulun ve peygamberinin sana sığınmış olduğu şeylerin şerrinden sana sığınıırm. Allah’ım, şüphesiz ki ben senden cenneti ve cennete yaklaştıran söz ve fiilleri ister, cehennemden ve cehenneme yaklaştıran söz ve fiillerden sana sığınırım. Benim için hükme bağladığın her kazayı hayır kılmanı dilerim.*”

İmam Ahmed hazretlerinin Yahyâ b. Saîd-Mâlik b. Migvel-Abdullâh b. Büreyde yoluyla Büreyde radıyallâhu anhdan naklettiği bir hadiste şu ifadeler geçmektedir: “*Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem, ‘Allah’ım, şüphesiz ki ben Senin kendisinden başka ilâh olmayan, Ahad ve Samed, doğurmamış ve doğmamış olan ve hiç kimse kendisine denk olmayan Allah olduğuna şahitlik etmem karşılığında senden istiyorum.’ diye dua eden bir adamı işitince şöyle buyurdu: Bu adam Allah’ın en büyük ismiyle istekte bulundu ki o isimle kendisinden bir şey istendiğinde verir ve o isimle kendisine dua edildiğinde kabul eder.*”

(…) Berâ b. Âzib radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Allah bir kuluna hayır vermeyi dilediği zaman ona şu kelimeleri öğretir, sonra onları bir daha unutmaz: Allah’ım, şüphesiz ki ben zayıfım, zayıflığımı rızan yolunda kuvvetlendir, beni hayra yönlendir ve rızamın son noktasını İslâm eyle. Allah’ım, şüphesiz ki ben zayıfım, beni kuvvetlendir; ben zelilim, beni aziz eyle; ben fakirim, beni zengin eyle.*”

(…) Enes b. Mâlik radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: “Ümmü Süleym bir keresinde *Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve selleme geldi ve şöyle dedi: Ey Allah’ın elçisi, bana dua edebileceğim bazı kelimeler öğret. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: On kere sübhânallâh, on kere elhamdilillâh ve on kere Allahu ekber de, sonra ihtiyacını iste. O zaman Allah der ki yaptım, yaptım!*”

---

[453]. Tirmizî’nin belirttiğine göre bu hadis hasen ve sahihtir.

DÖRDÜNCÜ BÂP:
BAZI HÂLLERDE YAPILACAK ME'SÛR DUALAR

Ezan sırasında, ezan ile kamet arasında ve abdest aldıktan sonra yapılacak duaları daha önce zikretmiştik. Burada, diğer hâllerde yapılacak bazı duaları zikredeceğiz.

Camiye gitmek üzere evden çıkarken yapılan dua: *"Allah'ım, senden isteyenlerin ve şu sana gelişimin hakkı için senden istiyorum. Ben evimden mağrur ve kibirli olarak, riyâ ve gösteriş yaparak çıkmadım. Ben, senin gazabından korkarak ve rızanı umarak evimden çıktım. Beni cehennemden uzak tutmanı ve günahlarımı bağışlamanı diliyorum. Şüphesiz ki günahları ancak sen bağışlarsın."*

Camiye girince yapılan dua: Müslim'in naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Sizden biri mescide girdiği zaman şöyle dua etsin: Allah'ım, rahmetinin kapılarını bana aç. Mescitten çıkınca şöyle desin: Allah'ım, şüphesiz ki ben fazlını dilerim.*"

Namazı kıldıktan sonra yapılan dua: Buhârî ve Müslim'in Mugîre radıyallâhu anhdan naklettiklerine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem her namazdan sonra şöyle dua ederdi: "*Tek ve ortağı olmayan Allah'tan başka ilâh yoktur. Mülk O'nundur, hamd O'nadır. O'nun her şeye gücü yeter. Allah'ım, senin verdiğine engel olacak yoktur, senin engel olduğunu verecek yoktur. Senden olmayan zenginlik de sahibine fayda vermez.*"

Müslim'in İbni Zübeyr radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem her namazda selâm verdikten sonra şöyle dua ederdi: "*Tek ve ortağı olmayan Allah'tan başka ilâh yoktur. Mülk O'nundur, hamd O'nadır. O'nun her şeye gücü yeter. Güç ve kuvvet ancak Allah sayesindedir. O'ndan başkasına ibadet etmeyiz. O nimet, ihsân ve güzel övgü ehlidir. O'ndan başka ilâh yoktur. Kâfirler hoşlanmasa da dini O'na has kılarak ibadet ederiz.*"

Müslim'in Sevbân radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem namazdan ayrılmak istediği zaman üç kez istiğfar eder, sonra şöyle derdi: "*Sen Selâm'sın, selâm sendendir. Ey celâl ve ikrâm sahibi, sen çok yücesin!*"

Müslim'in Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kim her namazdan sonra otuz üç kere 'sübhânallâh', otuz üç kere 'elhamdülillâh' ve otuz üç kere 'Allahu ekber' der ve yüzü tamamlamak üzere 'tek ve ortağı olmayan Allah'tan başka ilâh yoktur, mülk O'nundur, hamd O'nadır, O'nun her şeye gücü yeter' derse denizköpüğü kadar bile olsa bütün günahları bağışlanır.*"

Müslim'in Ka'b b. Ucra radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Şu tesbihâtı her farz namazdan sonra söyleyen kimse hüsrana uğramaz: Otuz üç kere sübhânallâh, otuz üç kere elhamdülillâh, otuz dört kere Allahu ekber.*"

Bir meclisten kalkıldığı zaman okunan dua: Bir meclisten kalktığın zaman Ebû Hureyre radıyallâhu anhın, Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemden rivâyet ettiği şu hadiste geçen duayı oku: "*Kim bir mecliste oturup orada çok fazla yaygara yapmışsa oradan kalkmadan şu duayı okursa o mecliste işlediği günahlar bağışlanır: Allah'ım, hamdinle seni tesbih ederim! Senden başka ilâh olmadığına şahitlik ederim. Senden bağışlanma diliyor ve tövbe ediyorum.*"[454]

Çarşıya girildiği zaman okunan dua: Büreyde radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem çarşıya veya pazara girdiği zaman şöyle dua ederdi: "*Allah'ım, şüphesiz ki ben senden bu çarşının ve içinde bulunanların hayrını ister, onun ve içinde bulunanların şerrinden sana sığınırım. Allah'ım, şüphesiz ki ben bu çarşıda yalan yere yemin etmekten veya ziyanlı bir alışveriş yapmaktan sana sığınırım.*"

Ömer b. Hattâb radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kim çarşıya girerken şöyle dua ederse Allah kendisine bir milyon iyilik yazar, bir milyon günahını siler ve onu bir milyon derece yükseltir: Tek ve ortağı olmayan Allah'tan başka ilâh yoktur. Mülk O'nundur, hamd O'nadır. O diriltir ve öldürür. O diridir, ölmez. Bütün hayırlar O'nun elindedir. O'nun her şeye gücü yeter.*"

Yeni bir elbise giyildiği zaman yapılan dua: (…) Ebû Saîd el-Hudrî radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: "*Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem yeni bir elbise* -bir gömlek veya sarık- *giyince şöyle dua ederdi: Allah'ım, sana hamd olsun. Bunu bana giydiren sensin. Senden bu elbisenin ve yapıldığı şeyin hayrını diler, onun ve yapıldığı şeyin şerrinden sana sığınırım.*"

İmam Ahmed hazretlerinin Yezîd b. Hârûn-Asbug-Ebu'l-Alâ eş-Şâmî yoluyla naklettiğine göre Ebû Ümâme yeni bir elbise giymeye başlamış ve giysi boğazına gelince şöyle dua etmişti: "Avretimi örteceğim ve yaşarken beni süsleyen bu elbiseyi bana giydiren Allah'a hamd olsun." Sonra Ebû Ümâme şöyle demişti: Ömer b. Hattâb radıyallâhu anhın Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin şu sözünü naklettiğini duydum: "*Kim yeni bir elbise bulup onu giymeye başlar ve elbise boğazına varınca'Avretimi örteceğim ve yaşarken beni süsleyen bu elbiseyi bana giydiren Allah'a hamd olsun.' dedikten sonra eskimiş olan elbisesini alıp tasadduk ederse hayattayken ve öldükten sonra, hayattayken ve öldükten sonra, hayattayken ve öldükten sonra Allah'ın zimmetinde, Allah'ın yanında ve Allah'ın himayesinde olur.*"

Yeni hilâl görüldüğü zaman yapılan dua: Yeni hilâli gördüğün zaman üç kere tekbir getir ve şöyle dua et: "*Allah'ım, onu bizim için emniyet, iman, selamet ve teslimiyete vesile eyle. Ey hilâl, benim ve senin Rabbin Allah'tır.*"

Rüzgâr estiği zaman yapılan dua: Buhârî ve Müslim'in Hz. Âişe radıyallâhu anhâdan naklettiğine göre hızlı bir rüzgâr esmeye başladığı zaman Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle dua ederdi: "*Allah'ım, şüphesiz ki ben senden onun, getirdiği ve gönderildiği şeyin hayrını dilerim. Ondan, getirdiği ve gönderildiği şeyin şerrinden sana sığınırım.*"

Gökgürültüsü işitildiği zaman yapılan dua: (…) Sâlim'in, babası -radıyallâhu anhümâ- yoluyla naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem gökgürültüsü ve yıldırım sesini işittiği zaman şöyle dua ederdi: "*Allah'ım, gazabınla bizleri öldürme, azabınla bizleri helâk eyleme ve bundan önce bize esenlik ver.*"

İnsanın kızdığı zaman yapacağı dua: İnsan kızdığı zaman "*Kovulmuş olan şeytandan Allah'a sığınırım.*" desin! Buhârî ve Müslim'in Süleymân b. Surad radıyallâhu anhdan naklettiği bir hadiste şu ifade geçmektedir: "*Ben, Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem ile birlikte otururken iki adam birbirlerine sövmeye başladılar. Adamlardan birinin yüzü kıpkırmızı oldu ve şahdamarları şişti. Bunu gören Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: Şüphesiz ben öyle bir kelime biliyorum ki bu adam onu söylese bu hâlden kurtulur. Eğer 'Kovulmuş olan şeytandan Allah'a sığınırım.' deseydi bu hâlden kurtulurdu.*"

Akşam ezanı duyulduğu zaman yapılan dua: Akşam ezanını duyduğunda şöyle dua et: "*Allah'ım, şüphesiz ki ben senin geceni karşılayıp*

gündüzüne veda ederken, namazlarında bulunur ve sana dualar edilirken beni bağışlamanı diliyorum.”

Bir sıkıntıya düşüldüğünde veya kederlenildiğinde yapılan dua: Buhârî ve Müslim’in İbni Abbâs radıyallâhu anhümâdan naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem kederli olduğunda şöyle dua ederdi: “*Azîm ve Halîm olan Allah’tan başka ilâh yoktur. Arşın azametli Rabbinden başka ilâh yoktur. Göklerin Rabbi, yerin Rabbi ve arşın kerim Rabbinden başka ilâh yoktur*.”

Hz. Ali radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: “*Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem, kederli olduğum zaman bana şöyle dua etmemi öğretti: Halîm ve Kerîm olan Allah’tan başka ilâh yoktur. Allah’ı tesbih ederim. Arşın azametli Rabbi olan Allah’ın şanı ne büyüktür. Âlemlerin Rabbi olan Allah’a hamd olsun.*”

(…) Abdullâh radıyallâhu anhın naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Kim bir sıkıntıya düştüğünde ve üzüldüğünde şöyle dua ederse Allah onun sıkıntısını ve üzüntüsünü giderir ve bunların yerine ona sevinç verir: ‘Allah’ım, şüphesiz ki ben senin kulunum, kölenin ve cariyenin oğluyum. Canım senin elindedir. Hükmün benim üzerimde geçerlidir. Kazan benim hakkımda adaletlidir. Senin olan ve kendini isimlendirmiş olduğun veya yarattıklarından birine öğretmiş olduğun veya kitabında indirmiş olduğun veya katındaki gayb bilgisinde saklamış olduğun bütün isimlerin hürmetine Kur’an’ı kalbimin baharı, sadrımın nuru, hüznümün cilası ve sıkıntımın izalesi eyle.’ Denildi ki ey Allah’ın elçisi, bu duayı öğrenelim mi? Şöyle buyurdu: Evet, bu duayı işitenin onu öğrenmesi gerekir.*”

İbni Mes’ûd radıyallâhu anh şöyle demiştir: “*Her peygamber sıkıntıya düştüğü zaman tesbih vasıtasıyla yardım dilemiştir.*”

Kendi vücudunda veya başkasının vücudunda bir ağrı olduğunda yapılan dua: Böyle bir durumda Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin yaptığı gibi sığınma duası okur. Buhârî ve Müslim’in Hz. Âişe radıyallâhu anhâdan naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem, ailesinden birini sağ eliyle meshedip şöyle sığınma duası okurdu: “*İnsanların Rabbi olan Allah’ım, acıyı dindir, şifa ver. Şifa veren sensin, senin şifandan başka şifa yok. Öyle bir şifa ver ki hiçbir hastalık bırakmasın.*”

İttifakla nakledilmiş olan bir hadiste şu ifadeler geçmektedir: “*Bir kimse ona ağrısından şikâyette bulunsa veya üzerinde yara bulunsa Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem işaret parmağını toprağa değdirip*

kaldırır ve şöyle dua ederdi: Allah'ın adıyla! Ülkemizin toprağı ve birimizin tükürüğüyle hastamız Rabbimizin izniyle şifa bulur."

Müslim'in Osmân b. Ebi'l-Âs radıyallâhu anhdan naklettiğine göre, Osmân Müslüman olmasından beri vücudunda sürekli var olan bir ağrıdan şikâyet edince Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurur: "*Elini vücudunun ağrıyan yerine koy ve üç kere şöyle de: 'Allah'ın adıyla!' Sonra yedi kere şöyle de: Üzerimde hissettiğim ve tasalandığım şeyin şerrinden Allah'a ve O'nun kudretine sığınırım.*"

Müslim'in Ebû Saîd radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde şu ifadeler geçmektdir: "*Cebrâil aleyhisselâm Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve selleme gelip şöyle dedi: 'Ey Muhammed, bir yerin mi ağrıyor?' O da evet, dedi. Bunun üzerine Cebrail şöyle buyurdu: Sana zarar veren her şeyden; her nefsin veya hasetçi gözün şerrinden seni Allah'ın adıyla O'na sığındırırım. Allah sana şifa versin. Allah'ın adıyla seni O'na sığındırırım.*"

Yatarken yapılan dua: Önce abdest al, sonra kıbleye dön, sağ tarafına yat ve sağ elini yanağının altına koy! Buhârî ve Müslim'in Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiklerine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Sizden biri uyumak üzere yatağına girdiği zaman önce izârının ucuyla yatağını silkelesin. Çünkü kişi yataktan kalktıktan sonra ona ne olduğunu bilmez. Yatağa yattığı zaman şöyle desin: Allah'ım, senin adınla yatağa yattım ve senin adınla kalkarım. Allah'ım, eğer nefsimi katında tutarsan onu bağışla. Eğer onu geri gönderirsen, sâlih kullarını muhafaza ettiğin şeyle onu muhafaza eyle.*"

Buhârî ve Müslim'in Hz. Âişe radıyallâhu anhâdan naklettikleri bir hadiste şu ifadeler geçmektedir: "*Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem her gece yatağına girdiği zaman avuçlarını birleştirir, sonra onlara üfler ve üzerlerine İhlâs, Felak ve Nâs surelerini okuduktan sonra elleriyle bedenini meshederdi. Meshetmeye önce başından ve yüzünden başlar, sonra bedeninin geri kalanını meshederdi. Bunu üç kere tekrarlardı.*"

Buhârî ve Müslim'in Berâ b. Âzib radıyallâhu anhdan naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem Berâ'ya şöyle buyurmuştur: "*Yatacağın zaman namaz abdesti gibi abdest al, sonra sağ tarafına yatıp şöyle dua et: 'Allah'ım, yüzümü sana döndürdüm, işimi sana havale ettim, sırtımı sana yasladım. Bunları sadece seni isteyerek ve senden korkarak yaptım. Senden ancak sana kaçılır. Allah'ım, indirmiş olduğun kitaba, göndermiş olduğun peygambere iman ettim.' Bu duayı okuyup o gece*

ölürsen fıtrat üzere ölmüş olursun. Son söylediğin söz bu dua olsun! Berâ diyor ki, ben bu duayı Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve selleme okumaya başladım. 'İndirmiş olduğun kitaba iman ettim' cümlesinden sonra 'resûlüne iman ettim' dedim. 'Hayır, öyle değil! Göndermiş olduğun peygambere, diyeceksin' buyurdu."

Buhârî ve Müslim'in Hz. Ali radıyallâhu anhdan naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem ona ve Hz. Fâtıma radıyallâhu anhâya şöyle buyurmuş: "*Yatağınıza yattığınız zaman otuz üç kere sübhânallâh, otuz üç kere elhamdülillâh ve otuz dört kere Allahu ekber deyin! Bunu söylemeniz sizin için bir hizmetkârınız olmasından daha hayırlıdır.*"

Buhârî'nin Huzeyfe radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde şu ifade geçmektedir: "*Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem yatağına yattığı zaman elini yanağının altına koyar ve şöyle dua ederdi: Allah'ım, senin adınla ölür ve senin adınla yaşarım.*"

Buhârî'nin Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde şu ifade geçmektedir: "Şeytanın birisi bana şöyle dedi: Yatağına girdiğin zaman Âyetü'l-Kürsî'yi oku! Böylece Allah tarafından sana bir muhafız gönderilir ve sabaha kadar sana hiçbir şeytan yaklaşamaz. Ben de bunu Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve selleme anlatınca şöyle buyurdu: *O şeytan yalancı biri olduğu hâlde sana doğruyu söylemiş!*"

Müslim'in Enes radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde şu ifade geçmektedir: "*Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem yatağına girdiği zaman şöyle dua ederdi: Bizi yediren, içiren, işlerimizi gören ve barındıran Allah'a hamd olsun. Nice insanın ne işini gören biri ne de barındıranı var!*"

Gece namazı kılmak üzere kalkıldığında yapılan dua: Gece namazına kalktığında Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin yaptığı duayı yap. (…) İbni Abbâs radıyallâhu anhümâ şöyle anlatıyor: "*Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem gece teheccüde kalktığı zaman şöyle dua ederdi: Allah'ım! Bütün hamdler sanadır; göklerin, yerin ve onların içerisinde bulunanların kayyumu sensin. Bütün hamdler sanadır; gökleri, yeri ve onların içerisinde bulunanları eşsiz bir şekilde yaratan sensin. Bütün hamdler sanadır; göklerin, yerin ve onların içerisinde bulunanların nuru sensin. Bütün hamdler sanadır; göklerin, yerin ve onların içerisinde bulunanların sahibi sensin. Bütün hamdler sanadır; sen haksın, vaadin haktır, sana kavuşmak haktır, cennet haktır, cehennem haktır, peygamberler haktır, Muhammed haktır, kıyamet haktır. Allah'ım, sana teslim oldum, sana iman ettim, sana tevekkül ettim, sana yöneldim, senin yardımınla hasımlaştım, senin*

hükmünü kabul ettim! Önceki ve sonraki, gizli ve açık günahlarımı bağışla! Mukaddim ve Muahhır olan sensin! Senden başka ilâh yoktur, senden gayrı ilâh yoktur."

Sabah uykudan uyanınca yapılan dua: Buhârî'nin Huzeyfe radıyallâhu anhdan naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem uykudan uyandığında şöyle dua ederdi: "*Öldürdükten sonra bizi dirilten Allah'a hamd olsun! Dönüş O'nadır*."

Müslim'in İbni Mes'ûd radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem akşam olduğu zaman şöyle dua ederdi: "*Akşama ulaştık ve mülk de Allah'ın olarak akşama ulaştı, Allah'a hamd olsun. Tek ve ortağı olmayan Allah'tan başka ilâh yoktur, mülk O'nundur ve hamd O'nadır. O'nun her şeye gücü yeter. Rabb'im, senden bu gecenin ve ondan sonrasının hayrını isterim. Bu gecenin ve ondan sonrasının şerrinden sana sığınırım. Rabb'im; tembellikten, yaşlılıktan, cehennem azabından ve kabir azabından sana sığınırım.*"

Sabah olduğunda şöyle dua eder: "*Sabaha ulaştık ve mülk de Allah'ın olarak sabaha ulaştı, Allah'a hamd olsun. Tek ve ortağı olmayan Allah'tan başka ilâh yoktur, mülk O'nundur ve hamd O'nadır. O'nun her şeye gücü yeter. Rabb'im, senden bugünün ve ondan sonrasının hayrını isterim. Bugünün ve ondan sonrasının şerrinden sana sığınırım. Rabb'im; tembellikten, yaşlılıktan, cehennem azabından ve kabir azabından sana sığınırım.*"

Osmân b. Affân radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kim günün başında veya gecenin başında şöyle dua ederse o gün veya o gecede hiçbir şey kendisine zarar veremez: İsmi anıldığında yerde ve gökteki hiçbir şeyin zarar veremeyeceği Allah'ın adıyla! O her şeyi işiten ve her şeyi bilendir.*"

Ebû Eyyûb el-Ensârî radıyallâhu anhın naklettiğine göre, Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kim sabah olduğunda on kere şu duayı okursa her biri için Allah ona on iyilik sevabı yazar, on köle azat etmiş gibi olur, gün sonuna kadar onu muhafaza ederler ve o gün içinde bu duaya galebe çalacak hiçbir amel işlemez: Tek ve ortağı olmayan Allah'tan başka ilâh yoktur. Mülk O'nundur, hamd O'nadır. O'nun her şeye gücü yeter*."

Ebû Zerr radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kim sabah namazından sonra dizleri*

üzerinde oturup hiç konuşmadan on kere şöyle dua ederse kendisine on iyilik sevabı yazılır, on günahı silinir, on derece yükseltilir, o gün bütün kötülüklerden ve şeytandan korunur. O gün Allah'a ortak koşmaktan başka hiçbir günah ona ulaşamaz: Allah'tan başka ilâh yoktur."

(…) Zeyd b. Sâbit radıyallâhu anhın naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem ona şu duayı öğretmiş ve her gün onu ehline okumasını emretmiş: "*Sabah olunca şöyle de: Emret Allah'ım! Emret, buyur! Bütün hayırlar senin elindedir. Bütün hayırlar senden, senin sayende ve sanadır. Allah'ım; bir söz söylemiş, bir adak adamış veya bir yemin etmiş ve sana gelmişsem bunlardan dilediğin olur, dilemediğin olmaz. Güç ve kuvvet ancak seninledir. Senin her şeye gücün yeter. Allah'ım, yaptığım her dua senin rahmet ettiğin kimseye, ettiğim her lânet senin lânet ettiğin kimseyedir. Dünyada ve âhirette velim sensin. Beni Müslüman olarak vefat ettir ve sâlihlere kat! Allah'ım, herhangi bir zarara ve saptırıcı fitneye uğramaksızın senden kazadan sonra rıza, ölümden sonra rahat hayat, cemâline bakmanın lezzetini ve sana kavuşma özlemi dilerim. Zulmetmekten veya zulme uğramaktan, düşmanlık etmekten veya düşmanlık edilmekten, iyiliklerimi boşa çıkaracak bir hata veya bağışlanmayacak bir günah işlemekten sana sığınırım. Ey gökleri ve yeri yoktan var eden, gizliyi ve açığı bilen, celâl ve ikrâm sahibi olan Allah'ım, ben bu dünya hayatında sana söz verir ve seni şahit tutarım -ki sen şahit olarak yetersin- senden başka ilâh olmadığına, bir olduğuna, ortağın bulunmadığına, mülkün senin olduğuna, hamdin sana olduğuna ve senin her şeye gücünün yettiğine şahitlik ederim. Yine şahitlik ederim ki Hz. Muhammed senin kulun ve elçindir. Şahitlik ederim ki senin vaadin haktır, sana kavuşmak haktır, cennet haktır, kıyamet gelecektir, bunda kuşku yoktur ve sen kabirlerde olanları dirilteceksin. Şahitlik ederim ki eğer beni nefsime bırakırsan; beni yitmeye, kusura, günaha ve hataya terk etmiş olursun. Şüphesiz ki ben ancak senin rahmetine güveniyorum. Bütün günahlarımı bağışla. Muhakkak ki günahları senden başkası bağışlamaz. Tövbemi kabul eyle! Şüphesiz ki sen tövbeleri çok kabul eden ve çok merhametli olansın.*"

Abdurrahmân b. Ebzâ radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem sabah ve akşam şöyle dua ederdi: "*İslâm fıtratı, ihlâs kelimesi, peygamberimiz Hz. Muhammed'in dini ve atamız, hanif ve Müslüman olan, müşriklerden olmayan Hz. İbrâhim'in milleti üzere sabahladık* (veya İslâm fıtratı üzere akşamladık)."

Ebû Mûsâ radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem sabah namazını kıldıktan sonra ashâbının duyabileceği şekilde yüksek bir sesle şöyle dua ederdi: *“Allah’ım, benim için ismet kıldığın dinimi ıslah eyle* (üç kez). *Allah’ım, geçimimi sağladığın dünyamı ıslah eyle* (üç kez). *Allah’ım, şüphesiz ki ben gazabından rızana sığınırım. Allah’ım, şüphesiz ki ben cezalandırmandan affına sığınırım. Allah’ım, şüphesiz ki ben senden sana sığınırım. Senin verdiğine engel olacak kimse yoktur. Senin engel olduğunu verecek kimse yoktur. Zenginlik sahibine zenginliği fayda vermez* (bir kez).”

Ma’kıl b. Yesâr radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: *“Kim sabahleyin üç kere ‘Kovulmuş şeytandan, her şeyi işiten ve her şeyi bilen Allah’a sığınırım.’ diye dua ettikten sonra Haşr suresinin sonundaki üç âyeti okursa yüce Allah onun için yetmiş bin melek görevlendirir ve o melekler akşama kadar ona salât ederler. O gün içinde ölürse şehit olur. Akşamleyin bu duayı okuyan da aynı derecede olur.”*

(…) Talk hazretleri şöyle anlatıyor: “Ebu’d-Derdâ’nın yanına bir adam geldi ve dedi ki ey Ebu’d-Derdâ, evin yandı! Ebu’d-Derdâ adamın söylediğine hiç aldırmadan ‘yanmadı’ diye cevap verdi. Sonra başka bir adam geldi ve dedi ki ey Ebu’d-Derdâ, evin yandı! Ebu’d-Derdâ yine aynı cevabı verdi. Sonra başka bir adam geldi ve dedi ki ey Ebu’d-Derdâ, yangın senin evine ulaştığında birden söndü! Bunun üzerine Ebu’d-Derdâ radıyallâhu anh şöyle dedi: ‘Ben Allah’ın evimi yakmayacağını kesin olarak biliyordum!’ Dediler ki ey Ebu’d-Derdâ, ‘yanmadı’ sözüne mi yoksa ‘Ben Allah’ın evimi yakmayacağını kesin olarak biliyordum.’ sözüne mi şaşacağımızı bilemiyoruz! Bunun üzerine Ebu’d-Derdâ hazretleri şöyle söyledi: Bunun sebebi, Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemden duymuş olduğum ve sabahleyin onları okuyan kişinin akşama kadar ve akşamleyin okuyanın sabaha kadar başına bir musibet gelmeyeceği şu kelimelerdir: *Allah’ım, şüphesiz ki sen benim Rabbimsin, senden başka ilâh yoktur. Sana tevekkül ettim. Sen arşın Kerim olan Rabbisin! Allah ne dilerse o olur. O neyi dilemezse olmaz. Güç ve kuvvet ancak yüce ve azametli olan Allah iledir. Biliyorum ki Allah’ın her şeye gücü yeter ve Allah her şeyi bilir. Allah’ım, şüphesiz ki ben nefsimin şerrinden ve senin perçeminden tutmuş olduğun her canlının şerrinden sana sığınırım. Muhakkak ki Rabbim dosdoğru yoldadır.*”

Bunlar, müridin ezberlemekten kaçınmaması gereken dualardır. Buna benzer sabit olmayan duaları buraya almadık. Abdest, namaz ve yolculuk gibi, zikrettiklerimizin dışındaki hususlarla ilgili duaları yerlerinde ele aldık. Biri çıkıp da "Kaza geri çevrilemediğine göre duanın ne faydası var?" diye sorarsa cevaben şöyle deriz: Nasıl ki kalkan oku geri çevirmeye yarıyorsa dua ile belanın geri çevrilmesi de kazadandır. Kazayı kabul etmenin şartlarından biri silah taşımayı bırakmak değildir. Yüce Allah şöyle buyurmuşken bu nasıl olabilir: "*Tedbirinizi alın.*" (Nisâ, 4/71) Her şeyi takdir eden yüce Allah her makdur (kader konusu nesne) için bir sebep belirlemiştir. Sonra dua etmek kalbin odaklanmasını gerektirir. Dua, O'ndan yüz çevirmiş olan kalbi yeniden yüce Allah'a döndürür. Sonra dua, kişinin içinden samimî olarak sığınma ve boyun eğme duygusunu ortaya çıkartır ki bütün bu sayılanlar istenen şeylerdir.

---

[454]. Bu hadisi Tirmizî hazretleri rivâyet etmiş ve sahih saymıştır.

VİRDLERİN TERTİBİ VE GECEYİ İHYÂ ETMENİN TAFSİLİ KİTABI

İnsanları kendisine hizmet etmeye teşvik edip çağıran, O'na itaat etmeye koşanlara cömert davranan, sözlerini anlayıp idrâk edenleri halvetine seçen, onlara seher hullelerinden nice hulleler giydiren, muhabbet kadehinden yudum yudum içiren Allah'a hamd ederim. Korku ve umutla Rablerine yalvarmak üzere vücutları yataklardan uzak kalır.

Kuvvetlenip takva sahibi olan, emirleri gözetip hatadan dönenlerin hamdetmesi gibi O'na hamd ederim. Bütün peygamberlerden ve meleklerden yüce olan elçisi Hz. Muhammed'e; ilim öğreten, ilim öğrenen, ilmi seven veya âlimleri dinleyen olsun ona tâbi olan herkese çokça salât ve selâm ederim.

Şüphesiz ki insanlar bu dünyada yolculuk hâlindeler. Onların ilk durakları beşik, son durakları mezardır. Sürekli kalınacak yer ise ya cennettir veya cehennemdir. Ömür, yolculuk mesafesidir. Ömrün seneleri bu yolculuğun merhaleleri, ayları fersahları, günleri milleri, nefesleri adımları, ibadetleri azığı, vakitleri sermayeleri, arzuları yol kesicileri ve kârı selâm yurdunda büyük bir mülk ve kesintisiz bir nimet içerisinde Allah'a kavuşma ödülünü kazanmaktır. Bu yolculuğun hüsranla sonuçlanması Allah'tan uzak kalmanın yanında cehennemin derin çukurlarında elem verici bir azap görmektir. Nefeslerinden birinin değerini bilmeyip onu değerlendirmeden kendisini Allah'a yakınlaştıracak ibadetler yerine başka işlerle uğraşan kimse sonu olmayan bir tuzağa ve hüsrana düşer. İşte bu büyük tehlikeden ve cesametli durumdan dolayı kendilerine tevfik ihsan edilmiş olanlar bu yolculuğu ciddiye alıp yürürler. Onlar nefsin arzularını ve zevklerini bütünüyle terk ederler, ömrün her anını ganimet bilirler ve vakitlerin art arda yinelenmesi olgusuna göre hareket edip yüce Allah'a yakın olmak ve sürekli kalınacak vatana ulaşmak amacıyla vird vazifelerini sıraya koyarlar. Bu yüzden âhiret yolu ilminin önemli konularından biri de virdlerin ve ibadetlerin vakitlere göre nasıl taksim edileceği olmuştur. Bu konunun açıklaması iki bâpta yapılacaktır. Başarıya ulaştıran Allah'tır.

Birinci bâp: Virdlerin fazileti, gece ve gündüze göre sıralanması.

İkinci bâp: Geceyi ihyâ etmenin keyfiyeti, bunun fazileti ve buna dair hususlar.

BİRİNCİ BÂP:
VİRDLERİN FAZİLETİ VE VİRDLERE DEVAM ETMENİN ALLAH'A ULAŞTIRAN YOL OLMASI

Bil ki Allah'ı tanıma, O'nun vaadini tasdik etme ve ömrün kısalığını bilme hâlini elde eden kimsenin bu kısacık ömründe ihmalkârlığı terk etmesi gerekir. Nefis sürekli aynı şeyle meşgul olursa usanır. Nefsi bir konudan diğer konuya geçirmek ona yapılacak bir iyiliktir. Yüce Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır: "*Sabah akşam Rabbinin ismini an. Gecenin bir kısmında O'na secde et; gecenin uzun bir bölümünde de O'nu tesbih et.*" (İnsân, 76/25, 26); "*Gecenin bir kısım saatleri ile gündüzün etrafında* (iki ucunda) *da tesbih et ki sen, Allah'tan hoşnut olasın.*" (Tâhâ, 20/130); "*Güneşin doğuşundan önce de, batışından önce de Rabbini hamd ile tesbih et. Gecenin bir bölümünde ve secdelerin ardından da O'nu tesbih et.*" (Kâf, 50/39, 40) Bu ve benzeri âyetler, sana Allah'a giden yolun vakitleri gözlemekten ve sürekli bir şekilde onları virdlerle mamur etmekten geçtiğini gösterir. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Allah'ın en çok sevdiği kullar, O'nu zikretmek için güneşi, ayı ve gölgeleri gözetleyenlerdir.*" Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*İbret almak veya şükretmek isteyen kimseler için gece ile gündüzü birbiri ardınca getiren de O'dur.*" (Furkân, 25/62) Yani, yüce Allah'ın gece ile gündüzü peşpeşe getirmesinin sebebi, kulların birinde kaçırmış olduğu ibadeti diğerinde telâfi edebilmesidir.

VİRDLERİN SAYILARI VE SIRALAMASI

Bil ki gündüz virdlerinin sayısı yedi, gece virdlerininki altıdır. Aşağıda bu virdlerden her birinin faziletini, vazifesini ve buna dair hususları zikredeceğiz.

GÜNDÜZ VİRDLERİ

1- Tan yerinin ağarmasından (fecrin doğmasından) güneşin doğmasına kadar olan zaman dilimidir ki bu çok değerli bir vakittir. Yüce Allah bu zaman dilimine yemin ederek şöyle buyurmuştur: "*Ağarmaya başladığında sabaha andolsun ki…*" (Tekvîr, 81/18) Bir başka yerde yüce Allah sabahı

yaratmakla zatını şöyle övmektedir: “*O, sabahı ağartandır.*” (En’âm, 6/96) Bir başka yerde ise bu zaman diliminde kendisini tesbih etmeyi emretmiştir: “*Akşama ulaştığınızda, sabaha kavuştuğunuzda Allah’ı tesbih edin.*” (Rûm, 30/17); “*Güneş doğmadan önce Rabbini övgü ile tesbih et.*” (Tâhâ, 20/130); “*Sabah akşam Rabbinin ismini an.*” (İnsân, 76/25)

Bu virdin vazifesine gelince, müridin uyandığı zaman yüce Allah’ı anması ve şöyle demesi gerekir: “*Öldürdükten sonra bizi dirilten Allah’a hamd olsun. Dönüş O’nadır*.” Bunun yanında, Dualar bahsinde zikrettiğimiz sabah dualarını yapar. Sonra yüce Allah’ın emrine uymak üzere avret mahallini örtmeye ve ne riyâ ne de düşüncesizlik yapmaksızın O’na ibadet etmeye yardımcı olması niyetiyle elbisesini giyer. Sonra eğer ihtiyacı varsa tuvalete gider. Taharet bahsinde tuvalet âdâbından söz etmiştik. Sonra abdest alır. Sonra evinde sabah namazının sünnetini kılar. Sonra camiye gitmek üzere evinden çıkar. Daha önceden camiye giderken yapılacak duaları zikretmiştik. Camiye sakin bir şekilde gitmelidir. Camiye sağ ayağıyla girmelidir. Camiye girerken nasıl dua edileceğini önceden zikretmiştik. Sonra eğer mümkün olursa birinci safa geçmeli ve cemaatin gelmesini beklerken oturup zikirle meşgul olmalıdır. Günün başlarında yapılacak duaları yeteri kadar zikretmiştik. Bu dualardan yapabildiğini yapmalıdır. Sonra sabah namazının farzını kılar. Daha önceden namazın âdâbından söz etmiştik. Namaz bitince güneş doğuncaya kadar oturduğu yerden ayrılmamalıdır. Buhârî ve Müslim’in Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Sizden biriniz güzelce abdest aldıktan sonra mescide girerse namaz onu tuttuğu sürece namazda olur ve namaz kıldığı yerde oturduğu sürece melekler ona salât ederler. Melekler onun için şöyle dua ederler: Allah’ım, mescitte birine zarar vermediği ve abdesti bozulmadığı sürece onu bağışla. Allah’ım, ona merhamet eyle. Allah’ım, onun tövbesini kabul eyle*.”

Müslim’in Câbir b. Semüre radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde şu ifade geçmektedir: “*Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem sabah namazını kıldıktan sonra güneş iyice yükselinceye kadar namaz kıldığı yerde otururdu.*”

Tirmizî’nin Enes radıyallâhu anhdan naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Kim sabah namazını cemaatle kıldıktan sonra oturup güneş doğuncaya kadar yüce Allah’ı*

zikreder, sonra da iki rekât namaz kılarsa tam bir hac ve umre, tam bir hac ve umre, tam bir hac ve umre ecri kazanır.”

Mürit bu vakitte şu dört vazifeyi yapmalıdır: Dua, zikir, Kur’an okuma ve tefekkür. Daha önce zikrettiğimiz dua ve zikirleri mümkün olduğu kadar yapmaya çalışsın ve okuyabildiği kadar Kur’an okusun! Sonra şu iki husus hakkında tefekkür etsin: Birincisi; günlük vazifelerini yapabilmek için kendisini bunları yapmaktan ve hayırlı şeylerle uğraşmaktan alıkoyan şeyleri nasıl defedeceğini düşünüp tedbir almaktır. İkincisi; şükrünü yerine getirmek amacıyla yüce Allah’ın nimetlerini tefekkür etmek.

2- Güneşin doğmasından itibaren duhâ vaktine kadar olan zaman dilimidir. Bu, eğer gündüz on iki saat olarak hesaplanırsa güneşin doğmasından itibaren geçen üç saatlik bir süre olup gündüzün dörtte biridir. Bu vakit de değerli bir vakittir. Yüce Allah bu vakte şöyle yemin etmiştir: “*Andolsun kuşluk vaktine ve sükûna erdiğinde geceye…*” (Duhâ, 93/1, 2); “*Akşam vakti ve işrâk vakti onunla beraber tesbih ederlerdi.*” (Sâd, 38/18). Gündüzün bu dörtte birlik zaman diliminde müridin iki vazifesi vardır. Birincisi; duhâ namazı olup daha önce nasıl kılınacağından söz etmiştik. Duhâ namazının iki rekâtını güneşin açılıp ufuktan yükselmeye başladığında kılıp kalan rekâtları güneş iyice yükseldikten sonraya bırakmak güzel olur. İkincisi; hasta ziyareti, cenaze uğurlama, ilim meclisine katılma ve bir Müslüman’ın ihtiyacını görme gibi insanların sosyal hayatlarına ilişkin olan vazifedir. Mürit bunlardan birini yapmazsa Kur’an okumakla ve zikirle meşgul olur.

3- İlerlemiş duhâ vaktinden başlayıp güneşin tepe noktasına geldiği zevâl vaktine kadar devam eden zaman dilimidir. Bu vakitte yapılacak vazife yukarıda saydığımız dört vazifeye ilave olarak şu iki hususdur: Birincisi; para kazanmakla meşgul olmak, geçimini temin için gereken şeyleri düzenleyip planlamak ve çarşıya gitmektir. Eğer kişi tüccarsa doğruluk ve güvenle ticaret yapmalıdır. Zanaat sahibi ise samimiyet ve şefkatle insanlara muamele etmelidir. İşini yaparken yüce Allah’ı anmayı unutmamalıdır. İbadete bol bol zaman ayırabilmek için az bir kazançla yetinmelidir.

İkincisi ise kaylûledir. Kaylûle uykusu, sahur yemeğinin gündüz oruç tutmaya yardımcı olduğu gibi, gece kalkıp namaz kılmaya yardımcı olan hususlardandır. Eğer kaylûle uykusuna yatarsa öğle namazına hazırlanmak üzere abdest almaya ve vakit girmeden önce camide bulunmaya yetecek kadar önce uyanmaya çalışmalıdır. Para kazanmak için çalışmaz ve uyku da uyumazsa namaz ve zikirle meşgul olur.

4- Zevâl vakti ile öğle namazının bitmesi arasındaki zaman dilimidir. Bu, gündüz virdlerinin en kısa ve en faziletli olanıdır. Eğer zevâlden önce abdest almış ve camiye gitmişse güneş batıya dönmeye ve müezzin ezan okumaya başladığında müezzinin sözlerini tekrar eder. O hâlde iki ezan arasında (ezan ile kamet arasında) ibadet etmeye çalışsın ve dört rekât namaz kılsın. Nafile namazlardan söz ederken bu namazdan söz etmiştik. Bu namazı olabildiği kadar uzun kılsın. Çünkü gök kapıları bu vakitte açılır. Sonra öğle namazını kılar. Sonra öğlenin iki rekât sünnetini kılar ve dört rekât nafile namaz kılar.

5- Bu vakitten ikindi vaktine kadar olan zaman dilimidir. Bu vakitte camide kalıp zikir, namaz veya diğer hayırlı amellerle meşgul olmak iyi görülmüştür. Bana göre, camide kalamazsa evinde namazını kılar. Buhârî ve Müslim'in Zeyd b. Sâbit radıyallâhu anhdan naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Farzlar dışında erkeğin kıldığı en faziletli namaz evinde kıldığıdır.*" Eğer zevâlden önce uyumuşsa öğleden sonra uyumaması gerekir.

Bil ki, gece ve gündüz yirmi dört saattir. Uykunun mutedil olanı sekiz saattir ki bu, günün üçte biridir. Bundan daha az uyuyan kişinin vücudu rahatsızlanabilir ve kuruluk bedenine galip gelebilir. Bundan fazla uyuyan kişinin ise tembelliği artar. Gece sekiz saat uyuyan kimsenin gündüz uyumasına bir sebep yoktur. Aksine, gece uykusunu eksik uyuyan kişi gündüz uyuyarak eksiğini tamamlar. Günde sekiz saat uyuyan kişi bilsin ki ömrünün üçte birini uyuyarak geçirmiştir. Fakat bedenin bekası ancak uyku ile sağlanır. Uyku azığa benzer ve iki faydası vardır. Birincisi; hararetin içe aksetmesi ve böylece yiyeceklerin sindirilmesi. İkincisi ise günboyu çalışıp yorulmuş olan organların dinlenmesi.

6- İkindi vaktinden güneşin kırmızı renge büründüğü vakte kadar olan zaman dilimidir. Bu virdde ezan ile kamet arasında kılınan dört rekât sünnet dışında bir namaz yoktur. Bundan sonra ikindinin farzı kılınır. Farzdan sonra mürit birinci virdde sözünü ettiğimiz dört vazifeyi yapmalıdır. En iyisi bu vakitte Kur'an okumak ve onu tedebbür edip anlamaya çalışmaktır. Bu da zikir, dua ve tefekkürü içine alır.

7- Güneşin kırmızı renge dönmeye başlamasından batıncaya kadar geçen zaman dilimidir. Bu da değerli bir vakittir. Hasenü'l-Basrî hazretleri şöyle demiştir: "Sahâbe, günün başından daha çok akşam vaktine hürmet ederlerdi." Bu vakitte tesbihâtla meşgul olmak ve özellikle de istiğfar etmek müstehaptır. Akşamüzeri yapılacak dua ve zikirleri daha önce zikretmiştik.

Akşamla birlikte gündüz virdleri sona erer. Kulun günün sonunda neler yaptığını düşünmesi ve nefsini hesaba çekmesi gerekir. Çünkü yaptığı yolculukta bir merhaleyi geride bırakmıştır. Kul bilsin ki ömür günlerden oluşur ve teker teker günlerin bitmesiyle ömür de biter. Hasenü'l-Basrî hazretleri şöyle söylemiştir: "Ey Âdemoğlu, sen ancak günlerden oluşan bir varlıksın! Bir günün bittiği zaman bir parçan gitmiş demektir."

Kul şunu tefekkür etsin: Ömür gününün bir sonu vardır ve o günün sonunda hayat güneşi batar. Kul baksın bakalım günü ile dünü birbirine eşit mi? Eğer eşitse aldanmış, eğer günü dününden daha kötüyse lânetlenmiş demektir. Eğer kul bütün gününü hayırlı işlerle geçirdiğini düşünüyorsa bu başarıyı kendisine bahşettiği için yüce Allah'a şükretsin! Eğer aksi olmuşsa tövbe etsin ve ihmalkârlığını gece telâfi etmeye azmetsin! Çünkü iyilikler kötülükleri yok eder. Kul, vücudunun sağlıklı olmasından ve ihmalkârlığını telâfi edebileceği kadar bir ömrünün kalmasından dolayı Allah'a şükretsin! Seleften bir gurup insan sadaka vermeden bir günü geçirmekten hoşlanmazlar ve ellerinden geldiğince hasta ziyareti, cenaze uğurlama vb. hayırlı amelleri yapmaya gayret ederlerdi.

GECE VİRDLERİ

1- Güneşin batmasından yatsı vaktine kadar olan zaman dilimidir. Güneş battığı zaman akşam namazını kılar ve akşamla yatsı namazı arasını ihyâ etmekle meşgul olur. Enes b. Mâlik radıyallâhu anh, "*Korkuyla ve umutla Rablerine yalvarmak üzere vücutları yataklardan uzak kalır*" (Secde, 32/16) âyetinin Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin ashâbından olan bazı insanlar hakkında indiğini söylemiştir. Onun anlattığına göre, söz konusu kimseler akşamla yatsı arasında namaz kılıyorlardı. Akşamla yatsı arasındaki vakti ihyâ etmenin faziletini nafile namazlar bahsinde zikretmiştik. Kişi yatsıyı beklemek üzere camide kalırsa bu daha faziletlidir. Eğer halvet amacıyla söz konusu nafile namazı evinde kılarsa o da güzeldir.

2- Güneşin batışından sonraki kızıllığın kaybolmasından insanların uyumasına kadar olan zaman dilimidir. Kişi mümkün mertebe yatsı ezanı ile kamet arasında nafile namaz kılmaya gayret etsin. Bu namazında Secde ve Mülk surelerini okusun. Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem bu sureleri okumadan uyumazdı. İbni Mes'ûd radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Her gece Vâkıa suresini okuyan fakir düşmez.*"

3- Vitir. Kişi, eğer gece kalkma âdeti yoksa uyumadan önce vitir namazını kılsın. Ebû Hureyre radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: “*Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem bana vitri kılmadan uyumamamı tavsiye etti.*” Eğer kişi gece namazına kalkmayı âdet edinmişse vitrin tehir edilmesi daha faziletlidir. Hz. Âişe radıyallâhu anhâ şöyle anlatıyor: “*Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem gecenin başında, ortasında ve sonunda seher vaktine kadar vitir namazı kıldı.*” Vitirden sonra üç kere şöyle demelidir: “Sübhâne’l-Meliki’l-Kuddûs.”

4- Uyku. Uykuyu virdlerden biri saymamızın sebebi, uykunun edeplerine riayet edilip amaç güzel olduğunda bir ibadet sayılmasıdır. Muâz radıyallâhu anh şöyle söylemiştir: “Ben gece namazımdan beklediğim sevabı uykumdan da bekliyorum.”

Uykunun on edebi vardır:

a) Abdestli olmak. (…) Hz. Âişe radıyallâhu anhâ şöyle anlatıyor: “*Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem uyumak istediği zaman namaz abdesti gibi abdest alırdı.*” Abdullâh b. Amr b. el-Âs radıyallâhu anhümâ şöyle demiştir: “*Ruhlar uykuda göğe çıkarılırlar ve arşın yanında secde etmeleri emredilir. İçlerinde temiz olanlar arşın yanında secde eder. Temiz olmayanlar arştan uzakta secde eder.*”

b) Uyumadan önce tövbe etmek. Çünkü zahirini temizleyen kimsenin birçok nedenle uyumadan önce bâtınını da temizlemesi gerekir. Söz konusu nedenlerden en önemli iki tanesi şunlardır: Birincisi; belki uykuda ölebilir. Bundan dolayı yola çıkmaya hazır olmalıdır. İkincisi ise uyku rüya görme, peygamberlerin ve sâlihlerin ruhlarıyla karşılaşma ve gayp perdelerinden bir kısmının bırakılma mahallidir. Bütün bunlar ise ancak temizlenmiş bir kap için uygundur.

c) Kalbinde bulunabilecek herhangi bir Müslüman’ı aldatma duygusunu izale etmeli, ona zulmetmeye niyet etmemeli ve uyandığında günah işlemeye azimli olmamalıdır.

d) Vasiyet edecek bir şeyi bulunan kişinin vasiyetini yazıp yanına koymadan yatmaması gerekir. Buhârî ve Müslim’in İbni Ömer radıyallâhu anhümâdan naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Vasiyet edeceği bir şeyi bulunan kimsenin, vasiyeti yanında yazılı olmadan iki gece üst üste uyuması hakkı değildir.*”

e) Bundan hoşlanarak yatağı hazırlamada aşırıya kaçmamak gerekir. Çünkü yatağı daha konforlu yapmak uykuyu artırır. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem için bir keresinde iki kat yatak yapılınca şöyle

buyurmuştu: “*Yatağın yumuşak oluşu bu gece namaza kalkmama engel oldu.*”

f) Uykusu gelmeden uyumamalıdır. Selef, iyice uykuları gelmeden yatmazlardı.

g) Kıbleye dönerek uyumalıdır. Kıbleye dönmek iki şekilde olur. Birincisi; ölüm döşeğinde olanın kıbleye dönmesi gibi sırtüstü yatıp yüzü ve ayak tabanları kıbleye dönük olarak yatmaktır. İkincisi ise lâhitte yatan kimsenin kıbleye dönmesi gibi yan tarafına uzanıp sağ tarafına yattığında yüzü kıbleye gelecek şekilde uyumaktır.

h) Uyumadan önce dua etmelidir. Uyumadan önce okunacak dualar Dualar bahsinde geçti.

ı) Uyumadan önce uykunun bir çeşit ölüm ve uyanmanın bir çeşit dirilme olduğunu hatırlamalıdır. O hâlde kişi, ölümün kendisini uygunsuz bir biçimde yakalamasından korkup hangi azim ve niyetlerle yattığına dikkat etsin!

j) Uykudan uyandığında Allah’ı anmalı ve kendisine selâmet ve esenlik verdiğinden dolayı O’na şükretmelidir. O hâlde kalbinden ve dilinden en son geçen şeyin yüce Allah’ın adı olmasına gayret etmelidir. Uyandığında da kalbi ve diliyle Allah’ı anmalıdır. Bu iki şey imanın alâmetidir. Zikirde ne kadar safiyet varsa zikredilen o kadar çok tanınır ve sevilir.

5- Gecenin ilk yarısından başlayıp altıda biri kalıncaya kadar olan zaman dilimidir. Bu da değerli bir vakittir. Ebû Zerr radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: “*Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve selleme hangi gece namazının daha faziletli olduğunu sorduğumda şöyle buyurdu: Gece yarısında kılınan namaz. Bunu yapan pek azdır.*”

Rivâyet edildiğine göre Hz. Dâvûd aleyhisselâm şöyle buyurmuştur: “*Ey Rabbim, hangi saat sana ibadet etmeye daha uygundur? Yüce Allah ona vahyederek şöyle buyurdu: Ey Dâvûd, gecenin başında ve sonunda değil, benimle yalnız başına kalacağın ve benim de seninle yalnız başıma kalacağım gecenin ortasında namaz kıl! O vakitte bana isteklerini arz et.*”

Bu zaman diliminde teheccüt namazını kılar. Buhârî ve Müslim’in İbni Abbâs radıyallâhu anhümâdan naklettikleri bir hadiste şöyle gelmiştir: “*Teyzem Meymûne’nin yanında geceyi geçiriyordum. Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem gecenin bir vakti kalktı, yüzünü ovuşturarak uykusunu dağıtmaya başladı. Sonra Âl-i İmrân suresinin son on âyetini okudu.*”

Gece kalkınca Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin yaptığı duayı yapmalıdır. Söz konusu dua Dualar bahsinde zikredildi. Sonra hafif ve uzun

olmayan iki rekât namaz kılar. Müslim'in Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Sizden biri gece kalkıp namaz kılmak istediği zaman hafif olarak iki rekât namaz kılsın.*"

Müslim'in Hz. Âişe radıyallâhu anhâdan naklettiği efrâd hadislerden birinde şu ifadeler geçmektedir: "*Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem gece namazına kalktığı zaman namazına hafif olarak iki rekât kılmakla başlar, sonra ikişer ikişer kılardı.*"

Buhârî'nin İbni Ömer radıyallâhu anhümâdan naklettiği efrâd hadislerden birinde şu ifadeler geçmektedir: "*Adamın biri dedi ki ey Allah'ın elçisi, gece nasıl namaz kılmamızı emredersin? Şöyle buyurdu: İkişer ikişer namaz kılar. Sabah namazı vaktinin girmesinden endişe ederse bir rekât kılar ve bu tek rekât gece kılmış olduğu rekâtları tekleştirir.*" Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemden nakledilen rivâyetlerin çoğuna göre, gece vitirle birlikte on üç rekât namaz kıldığını ve en azının yedi rekât olduğunu göstermektedir.

6- Gecenin son altıda biri olan seher vaktidir. Yüce Allah bu hususta şöyle buyurmuştur: "*Seher vakitlerinde istiğfar ederlerdi.*" (Zâriyât, 51/18) Buhârî ve Müslim'in Hz. Âişe radıyallâhu anhâdan naklettikleri bir hadiste şu ifade geçmektedir: "*Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem gecenin ilk saatlerinde uyur, son saatlerinde kalkardı.*"

Müslim'in Câbir radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Sizden biri gecenin sonunda kalkamamaktan endişe ederse gecenin ilk saatlerinde vitir kılıp uyusun. Sizden gecenin sonunda kalkacağını umanlar bilsinler ki gecenin sonunda yapılan kıraat huzurda yapılmıştır.*" Bu daha faziletlidir.

Amr b. Abese radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Rabbin, kuluna en yakın olduğu zaman dilimi gecenin son vaktidir. O vakitte Allah'ı zikredenlerden olabiliyorsan ol.*"[455]

Ebû Dâvûd, aynı hadisi Amr b. Abese radıyallâhu anhdan şu şekilde nakletmiştir: "*Dedim ki ey Allah'ın elçisi, gecenin hangi vaktinde duamız daha iyi işitilir? Şöyle buyurdu: Gecenin son vaktidir. O vakitte dilediğin kadar namaz kıl. Çünkü o vakitte kılınan namaz şahitler huzurunda olur ve yazılır.*"

Adamın biri seher vaktinde tâbiînin büyüklerinden Tâvûs hazretlerine gelerek der ki: "O uyuyor mu?" Tâvûs hazretleri der ki: "Seher vaktinde bir

kimsenin uyuyacağını zannetmiyordum!”

Mürit, seher vaktinde kıldığı namazı bitirince Allah’a istiğfar etsin. Nâfi hazretleri şöyle diyor: “İbni Ömer radıyallâhu anhümâ geceyi namaz kılarak geçirdikten sonra seher vaktinin gelip gelmediğini sorar, ben gelmediğini söyleyince namazına devam ederdi. Sonra yeniden seher vaktinin girip girmediğini sorunca ben girdiğini söylerdim. O da bunun üzerine oturup sabaha kadar istiğfar ve dua ederdi.”

VİRDLERİN HÂLLERE GÖRE FARKLI OLMASI

Bil ki, âhiret yoluna girmiş olan kimsede şu altı hâlden biri bulunur: Ya kendisini ibadete vermiş ya ilim öğreten ya öğrenen, ya yönetici ya zanaat erbabı veya Allah aşkına gark olup başka şeyle ilgilenmeyen biri olur.

1- Kendisini ibadete veren kimse (âbid) her şeyden uzaklaşıp ibadetle meşgul olandır. Bu kimse zikretmiş olduğumuz virdleri kullanır. Bazen vazifeleri farklı olabilir. Seleften olan âbidlerin hâlleri birbirlerinden farklı olurdu. Kimisinde Kur’an okuma sevgisi galip olur ve her gün bir hatim yapardı. Kimisi günde iki üç kez hatim yapardı. Bazısı çok namaz kılar, hatta yüz, beş yüz veya bin rekât kılanlar bulunurdu. Kimisinde Kâbe’yi tavâf etme sevgisi galip olur ve her gün yetmiş kez tavâf ederdi. Bununla birlikte Kur’an’ı bir veya iki kez okurdu. Bu virdlerden hangisine daha çok vakit ayırmalıdır, diye sorulursa şöyle cevap veririz:

Namazda ayaktayken tedebbür ederek Kur’an okumak bütün virdleri bir araya getirir. Ancak bazen bunu sürekli olarak yapmak zordur. Virdlerin en faziletli olanı şahsın hâline göre değişir. Virdlerden amaçlanan şey kalbi temizleyip arındırmak, zikir ve ünsiyete yer açmak üzere içindeki her şeyi tahliye etmektir. O hâlde mürit bu hususta kendisi için en tesirli gördüğü şeyi yapmalı ve ona devam etmelidir. Eğer bunu yaparken bıkkınlık hissederse hemen başka bir virde geçmelidir. Ebû Süleymân ed-Dârânî hazretleri şöyle demiştir: “Kalbini kıyamda bulursan rükû etme, rükûda bulursan kalkma, secdede bulursan kalkma!”

2- İlim öğreten (âlim); fetva vermek, ders vermek, kitap yazmak veya vaaz etmek suretiyle insanlara faydası olan kimsedir. Âlimin virdler hususunda gözeteceği sıralama âbidinkinden ayrıdır. Çünkü âlim kitapları mütâlaa etmeye, tasnife ve başkalarına anlatmaya ihtiyaç duyar. Farz ibadetlerden sonra âlimin meşgul olacağı en faziletli şey bütün vaktini bunlara vermektir. İlmin ve ilim öğretmenin fazileti hakkında daha önce zikretmiş olduğumuz sözler bu söylediğimizin ne kadar doğru olduğunu

gösterir. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem, Hz. Ali radıyallâhu anha şöyle buyurmuşken nasıl böyle olmasın: "*Vallahi senin elinle Allah'ın bir adamı doğru yola iletmesi senin için güneşin üzerine doğduğu her şeyden daha hayırlıdır.*" İnsanlar ise ancak ilimle doğru yolu bulurlar. İnsanın öğrenmiş olduğu nice mesele vardır ki ömrü boyunca yaptığı ibadetler o öğrendiği bilgi sayesinde doğru ve yerinde olmuştur. Eğer o meseleyi öğrenmemiş olsaydı bütün amelleri zâyi olacaktı. Burada ibadetten önce gelen ilimle kastedilen şey, kişiyi âhiret için çalışmaya yönelten ve o yola girmesine yardımcı olan ilimdir.

Âlim için en uygun olanı, vakitlerini de taksim etmesidir. Çünkü bütün vakitlerini ilimle geçirmek nefsin sabredemeyeceği bir şeydir. Âlim, sabah güneş doğuncaya kadar geçen zamanı zikrettiğimiz şekilde zikir ve virde tahsis etmelidir. Güneşin doğmasından duhâ (kuşluk) vaktine kadar olan zamanı başkalarına ilim öğretmeye ayırmalıdır. Eğer yanında öğretecek birileri yoksa bu zamanı ilimleri tefekkür etmeye ayırır. Çünkü zikri bitirdikten sonra ve dünya işleriyle meşgul olmaya başlamadan önce kalbin düşüncelerden arınmış olması karmaşık sorunları anlayıp çözmeye yardımcı olur. Gün ortasından ikindi vaktine kadar tasnif ve mütâlaa ile vakit geçirmelidir. Bunu ancak yemek yemek, abdest almak, farz namazları kılmak veya öğle uykusu uyumak için terk edebilir. İkindi vaktinden güneşin sararmasına kadar kendisine okunan tefsir, hadis veya başka bir faydalı ilmi dinlemekle meşgul olur. Güneşin sararmasından batmasına kadar geçen zamanı istiğfar ve tesbihâtla meşgul olarak geçirir. Güneş doğmadan önceki ilk virdi dilin ameliyle ilgili olur. Gün ortasına kadar süren ikinci virdi tefekkür ederek kalbin ameliyle ilgili olur. İkindiye kadar süren üçüncü virdi kitap mütâlaa ederek ve yazarak gözün ve elin ameliyle olur. İkindiden sonraki dördüncü virdi gözü ve eli dinlendirmek için kulağın ameliyle ilgili olur. Çünkü ikindiden sonra mütâlaa yapmak ve kitap yazmak bazen göze zarar verebilir. Güneşin sararmaya başlamasıyla birlikte dilin zikri geri döner. Günün her anı, hepsinde kalp huzuru (odaklanması) bulunan bu sayılan organların ameliyle dolu olarak geçmiş olur.

Geceye gelince, gece konusunda yapılan en iyi taksimat Şâfiî hazretlerinin taksimatıdır. İmam Şâfiî hazretleri geceyi üç kısma ayırırdı. Gecenin ilk üçte birini ilim yazmaya, ikinci üçte birlik kısmını namaza ve üçüncü kısmını ise uykuya ayırırdı. Yazın bazen buna tahammül edemez ve uyksunun çoğunu gündüze kaydırırdı.

3- İlim öğrenen. Şüphesiz ki ilim öğrenmekle meşgul olmak zikirle ve nafile ibadetlerle meşgul olmaktan daha faziletlidir. İlim bahsinde bunun faziletini zikretmiştik. Virdlerin tertibi konusunda, ilim öğrenenin durumu âlim gibidir. Ancak âlim başkalarına ilim öğretirken o ilim öğrenmekle meşgul olur. Âlim tasnifle meşgul olurken o not almakla ve nüsha çıkarmakla meşgul olur. İlim öğrenen kimse avamdan ise zikir, ilim ve vaaz meclislerine gitmesi nafile virdlerle meşgul olmasından daha faziletlidir. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Cennet bahçelerine uğradığınız zaman oradan faydalanın. Denildi ki, cennet bahçeleri nedir? Şöyle buyurdu: Zikir halkalarıdır.*"

Râhib Ammâr[456] şöyle söylemiştir: "Rüyamda sürekli olarak zikir halkalarına katılan Miskînetü't-Tufâviyye'yi[457] gördüm ve dedim ki merhaba ey Miskîne, merhaba! Dedi ki: 'Heyhat ey Ammâr, Miskîne gitti ve en büyük zenginlik geldi!' Dedim ki anlat, ne oldu? 'Her şeyini vermek karşılığında kendisine cennet verilen ve orada dilediği gibi dolaşan kimseyi mi soruyorsun?' Dedim ki: 'Bu nasıl oldu?' Dedi ki: Zikir meclislerine katılmakla ve hak üzere sabretmekle oldu." Ammâr hazretleri diyor ki, bu kadın bizimle birlikte Übülle'de[458] Îsâ b. Zâzân'ın zikir meclisine katılırdı. Onun meclisine katılmak amacıyla Basra'dan kalkıp buraya gelirdi.

İlim öğrenen kişi bilmelidir ki vaaz ve nasihat meclisine katılmak, eğer vaaz eden doğru sözlü ve söylediği sözlerde selefin yolunu takip eden biriyse avamdan olan biri için en faydalı şeydir. Çünkü avamdan olan kişinin sürekli olarak vaaz dinlemesi kalbini deler ve oradan günah işleme isteğini çıkarıp takva mücevherini yerleştirir. Bu ise avamdan biri için çok fazla namaz kılmaktan ve uzun uzun tesbihât yapmaktan daha faydalıdır.

4- Zanaat erbabı; kendisi ve ailesi için çalışıp para kazanmaya ihtiyaç duyan kimsedir. Zanaat erbabı olan kimsenin bütün vaktini ibadetle geçirmesi doğru değildir. Bilâkis, devamlı zikir hâlinde bulunarak kendi zanaatıyla meşgul olur. Çalışmasıyla kendisine yetecek kadar para kazandığı zaman virdlerini yapar. Kendisine yetecek miktardan daha fazla kazanır ve bunu ileride kendisi veya ailesinin bir ihtiyacını görmek için veya başka bir amaçla biriktirirse bu güzel bir niyettir. Çünkü Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Vârislerini zengin olarak bırakman, onları insanlara el açacak şekilde fakir olarak bırakmandan senin için daha hayırlıdır.*" Zanaat erbabı olan kişi ihtiyacı olan miktardan fazlasını tasadduk ederse bu da virdlerden daha faziletlidir. Çünkü sadaka

başkasına faydalı olur. Bu niyetlerle çalışıp para kazanmak bizatihi bir ibadet ve Allah'a yakınlaşma vesilesidir.

5- Yönetici; devlet başkanı, vali, hâkim ve Müslümanlar'ın işlerinden birine bakmak üzere görevlendirilmiş bir kimsedir. Bu konumda olan birinin şeriata uygun olarak ve samimî bir niyetle müslümanların ihtiyaçlarını görmek için çalışması sözünü ettiğimiz virdlerden daha faziletlidir. Çünkü onun bu yaptığı da bir ibadettir. Sonra onun yaptığı iş, ilim bahsinde söylediğimiz gibi başkalarına faydalı olduğu için ibadetlerden daha üstündür. Yönetici olan kimsenin gündüz vakti farz ibadetleri yapmakla yetinmesi, sonra kalan zamanını işinde harcayıp gece virdleriyle yetinmesi gerekir.

6- Yüce Allah'ın aşkına garkolup başka bir şeyle ilgilenmeyen kişi. Böyle birinin farz ibadetlerden sonraki virdi kalbini Allah'a odaklamasıdır. Böylece Allah onu, dilemiş olduğu bir virde yönlendirir. Hiçbir kimse virdlere devam etmeden bu makama ulaşamaz. O hâlde müridin işittiği birinin hâline aldanıp o hâle sahip olmayı istemesi ve yaptığı ibadetin vazifelerini ihmal etmesi doğru değildir. Aksine, iç âlemininin (bâtınının) sıfatları değişinceye kadar virdlerine devam etmesi gerekir. Çünkü o bir virdin ardından diğerini yapmazsa ilk yaptığı virdin tesiri kaybolur. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem bu konuda şöyle buyurmuştur: "*Allah'ın en sevdiği amel az da olsa devamlı olanıdır.*" Bir keresinde Hz. Âişe radıyallâhu anhâya Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin ameliyle ilgili bir soru sorulunca şöyle cevap vermişti: "*Onun ameli devamlıydı.*"

---

[455]. Bu hadisi Tirmizî hazretleri rivâyet etmiş ve sahih saymıştır.

[456]. Nüshalarda ve müellifin *Sıfetü's-Safve* adlı eserinde bu şekilde, İhyâ'da ise "Zâhid Ammâr" şeklinde yazılmıştır.

[457]. Araplar'ın bir oymağı olan Tufâveoğulları'na mensuptur. Zâhid ve âbid kadınlardan biriydi. Müellif onu *Sıfetü's-Safve* adlı eserinde (4/42) zikretmiştir.

[458]. Dicle kenarında Basra'ya yakın bir şehir.

İKİNCİ BÂP:
GECE NAMAZINA KALKMAYI KOLAYLAŞTIRAN ŞEYLER, İHYÂ EDİLMESİ MÜSTEHAP OLAN GECELER, GECEYİ VE AKŞAM İLE YATSI ARASINDAKİ VAKTİ İHYÂ ETMENİN FAZİLETİ VE GECEYİ DEĞERLENDİRMENİN KEYFİYETİ

GECE NAMAZINA KALKMANIN FAZİLETİ

Yüce Allah bu hususta şöyle buyurmuştur: "*Vücutları yataklardan uzak kalır.*" (Secde, 32/16); "*Gecelerini Rablerine secde ederek ve kıyamda durarak geçirirler.*" (Furkân, 25/64); "*Yoksa geceleyin secde ederek ve kıyamda durarak ibadet eden, âhiretten çekinen ve Rabbinin rahmetini dileyen kimse* (o inkârcı gibi) *midir?*" (Zümer, 39/9)

(…) Ebû Hureyre radıyallâhu anhın naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Şeytan sizden birinin ensesine uyurken üç düğüm atar ve her düğümü 'Önünde uzun bir gece var, uyu!' diyerek bağlar. Kişi uyanır ve yüce Allah'ı zikrederse bir düğüm çözülür. Abdest alırsa ikinci düğüm çözülür. Namaz kılarsa üçüncü düğüm çözülür ve böylece canlı ve neşeli bir şekilde güne başlar. Aksi hâlde bezgin ve tembel bir şekilde güne başlar.*"

(…) Abdullâh b. Mes'ûd radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: "*Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin yanında bir adamdan bahsedildi ve sabaha kadar uyuyup namaza kalkmadığı söylendi. Bunun üzerine Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: Şeytan onun kulaklarına işemiş.*"[459]

(…) İbni Mes'ûd radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Rabbimiz şu iki adamın hâline şaşar: Birincisi; döşeğini, yumuşak yatağını, yorganını bırakıp kalkan, sevdiği eşinin yanından ayrılıp namaz kılan adamdır. Rabbimiz der ki ey meleklerim, kuluma bakın; katımdaki sevabı isteyerek ve katımda olan azaptan endişe ederek döşeğini, yumuşak yatağını ve sevdiği eşini bırakıp namaz kılıyor! İkincisi; Allah yolunda savaşa çıkıp ordu yenilgiye*

uğrayınca kaçtığı takdirde ne ve kaybedip geri dönerek savaştığında ne kazanacağını bilen ve dönüp ölünceye kadar savaşan adamdır. Yüce Allah meleklerine şöyle der: Kuluma bakın, katımdaki sevabı isteyerek ve azabımdan korkarak geri dönüp savaştı ve kanı dökülüp öldü."

İmam Ahmed hazretlerinin Ali b. Abdullâh-Hüşeym-Mücâhid-Ebu'l-Veddâk yoluyla Ebû Saîd el-Hudrî radıyallâhu anh yoluyla naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Yüce Allah şu üç kişiye güler: Gece namaza kalkan adam, namaz için saf tutan cemaat, savaşmak üzere saf olan askerler.*"

(…) Ebû Ümâme el-Bâhilî radıyallâhu anhın naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Gece namazı kılınız. Çünkü gece namazı sizden önceki sâlih insanların âdetidir. Gece namazı Allah'a yakınlaşma, günahları bağışlatma ve günahtan korunma vesilesidir*."

Hasenü'l-Basrî hazretleri şöyle derdi: "Ben, gecenin ortasında kılınan namazdan daha ağır bir ibadet bilmiyorum!" Ona teheccüt namazı kılanların neden insanların en güzel yüzlüleri olduğu sorulunca şöyle cevap verdi: "Çünkü onlar Rahmân ile baş başa kaldılar ve O da onlara kendi nurundan bir elbise giydirdi."

GECE NAMAZINA KALKMAYI KOLAYLAŞTIRAN ŞEYLER

Bil ki onu kolaylaştıran vesileler kendisine verilmek suretiyle gece kalkmaya muvaffak kılınmış kimseler dışında gece namazına kalkmak insanlara ağır gelir. Gece kalkmayı kolaylaştırıcı vesilelerden bir kısmı zahir, bir kısmı bâtındır. Zahirî vesileler dört tanedir:

1- Çok fazla yiyip içmemek suretiyle uykuya yenik düşmemek. Bazı büyükler şöyle derdi: "Ey müritler, çok yemek yemeyin ki çok su içip çok uyumayasınız ve böylece hüsrana uğramayasınız!"

2- Gündüz vakti organları bitkin düşürecek ve sinirleri zayıflatacak işlerle nefsi yormamak. Çünkü böyle yapmak uykuyu kaçınılmaz hâle getirir.

3- Gün ortasındaki uykuyu terk etmemek. Çünkü gündüz uykusu gece kalkmaya yardımcı olur. Hasenü'l-Basrî hazretleri çarşıya girip de insanların lakırdılarını işittiği zaman şöyle derdi: "Sanırım bu adamların gecesi kötü geçmiş! Gündüz uyumuyorlar mı acaba?"

4- Gündüz vakti günah işlememek. Adamın biri Hasenü'l-Basrî hazretlerine şöyle der: "Ben abdest alarak yatıyorum ama sabaha kadar uyanamıyorum." Hazret şöyle der: "Günahların kalkmana engel oluyor!"

Sevrî hazretleri de şöyle söylemiştir: “İşlediğim bir günahtan dolayı beş ay gece namazına kalkmaktan mahrum bırakıldım.” Ona söz konusu günahın ne olduğu sorulunca şöyle cevap verdi: “Bir adamın ağladığını görünce kendi kendime dedim ki, bu adam ikiyüzlü!”

Bir keresinde ağlamakta olan Kürz b. Vebra hazretlerinin yanına gelip neden ağladığını sorarlar. Şöyle cevap verir: “Kapım kapalı, perdem indirilmiş ve dün gece hizbimi okuyamadım. Bunun sebebi işlediğim bir günah olmalı!”

Bil ki, bütün günahlar kalp katılığına sebep olur ve gece namazına kalkmayı engeller. Tesir bakımından günahların en özeli haram lokma yemektir. Tam tersi ise helâl lokmadır. Helâl lokma yemek, başka hiçbir şeyde olmadığı kadar kalbin arınması ve onu hayırlı işlere yönlendirme konusunda etkilidir.

Gece kalkmayı kolaylaştırıcı vesilelerden bâtınî olanları da dört tanedir:

1- Müslümanlar hakkında kalpte kötü duygular beslememek, bidatlerden uzak olmak ve dünyanın fuzulî işlerinden yüz çevirmek. Çünkü kalbin dünya işleriyle meşgul olması kişinin gece kalkmasını zorlaştırır. Kalksa bile dünya işlerini düşünür.

2- Kalpte sürekli bir korku hâlinin ve beklentisizliğin bulunması. Çünkü kişi âhiretin korkunç hâllerini ve cehennemin çukurlarını tefekkür ettiği zaman uykusu kaçar ve teyakkuz hâlinde olur. Şeddâd b. Evs radıyallâhu anh yatağına girdiği zaman kızartma tavası üzerindeki bir buğday tanesi gibi olur ve “Allah’ım, cehennemi hatırlamak uyumama engel oluyor.” diyerek seccadesinin başına giderdi. Tâbiînin büyüklerinden Tâvûs hazretleri de yatağını serip üzerine yattığında kızartma tavası üzerindeki buğday tanesinin kavrulduğu gibi kavrulur, sonra birden sıçrayıp yatağını dürer ve sabaha kadar kıbleye dönüp ibadet ederek şöyle derdi: “Cehennemi hatırlamak âbidlerin uykusunu kaçırdı!”

Bir keresinde Rebî b. Huseym hazretlerinin kızı sorar: “Sevgili babacığım, insanlar uyuduğu hâlde sen neden uyumuyorsun?” Rebî hazretleri şöyle cevap verir: “Sevgili kızım, baban yatmaktan korkuyor!”

3- Sevap kazanma konusunda şevkli olmak için daha önce zikrettiğimiz şekilde gece namazına kalkmanın faziletini öğrenmek.

4- Şimdiye kadar saydığımız vesilelerin en değerlisi olan Allah sevgisi ve gece kalktığında Rabbi ile konuşacağına, Rabbinin karşısında olup kendisini göreceğine olan inançtır. Kişi Allah’ı sevdiği zaman O’nunla baş başa kalmayı ve O’nunla konuşmanın zevkini duymayı ister. Sevdiğiyle

konuşmanın verdiği zevk onu uzun uzadıya namaz kılmaya sevkeder. Bu zevki yaşamanın mümkün olmadığı zannedilmemelidir. Çünkü akıl ve nakil bunun olabileceğini göstermektedir.

Aklın deliline gelince, güzelliğinden dolayı birini veya kendisine sağladığı geniş imkânlardan dolayı bir kralı seven kişiyi düşün. Nasıl da sevdiği kişiyle baş başa kalmaktan ve onunla konuşmaktan zevk alır. Hatta gece boyu uykusu gelmez!

Eğer "Güzel olana bakmaktan zevk duyulur ancak Allah kanuşma sırasında görülmez ki!" denilecek olursa şöyle cevap veririz: Güzel olan sevgili, perde arkasında veya karanlık bir odada olup görülmese bile âşık ona bakmadan veya başka bir şey istemeden sadece onunla konuşmakla zevk alır, onun duyacağı şekilde diliyle anmaktan ve sevdiğini göstermekten haz duyar. Sevgilisi tarafından bu sevgisi bilinse bile âşığın hâli budur.

Eğer "Âşık, sevdiğinin cevabını bekler ve onun vereceği karşılığı duymaktan zevk alır; oysa Allah'ın kelamını kişi duyamaz." denilirse cevaben şöyle deriz: Âşık, sevdiğinin kendisine cevap vermeyeceğini biliyorsa hâlini ona arzetmekten ve sırrını söylemekten dolayı zevk alır. Nasıl böyle olmasın ki mümin, münâcâtı sırasında kalbine gelen her şeyi Allah'tan dinler ve bundan zevk alır. Gece yarısı bir kral ile baş başa kalan ve ihtiyaç duyduğu şeyi ona arzeden kimse de onun ihsanını umarak bundan zevk alır. Hâl böyle olunca, Allah hakkında beslenen umut kralınkinden daha gerçektir. Allah katında olanlar, başkalarında olandan daha kalıcıdır. Nasıl olur da seven kişi baş başa kaldığında ihtiyacını O'na arzetmekten zevk almaz!

Naklin deliline gelince, bunun en iyi göstergesi gece namaza kalkanların bunu yapmaktan zevk almaları ve bu zevki pek kısa bulmalarıdır. Tıpkı bir âşığın sevgilisiyle buluştuğu geceyi kısa bulması gibi… Hatta âşıklardan birisine "Geceyi nasıl geçirdin?" diye sorulunca şöyle cevap vermiştir: "Yüzünü bana gösterdi, sonra ayrıldı. Daha onun yüzüne dikkatle bakamadım bile!"

Bir diğer âşık şöyle söylemiştir: "Ben ve gece iki yarış atı gibiyiz. Bazen benden önce şafağa varıyor, bazen de düşüncelerimi yarıda kesiyor!" Ali b. Bekkâr hazretleri şöyle söylemiştir: "Kırk yıldan beri şafağın sökmesinden başka hiçbir şeye üzülmedim!" Fudayl hazretleri de şöyle demiştir: "Güneş battığı zaman Rabbimle baş başa kalacağım için sevindim. Güneş doğduğu zaman ise insanların yanıma gelecek olmasından dolayı üzüldüm!" Ebû

Süleymân hazretleri şöyle söylemiştir: “Gece namazına kalkanlar, eğlenceye dalmış olanlardan daha çok zevk alırlar. Gece olmasaydı dünyada kalmak istemezdim!”

Yüce Allah kendilerine ilham ettiği kişilerden birine şöyle ilham etmiştir: “Benim öyle kullarım var ki onlar beni severler, ben de onları! Onlar beni özlerler, ben de onları! Onlar beni anarlar, ben de onları! Onlar bana bakarlar, ben de onlara! Eğer onların yolunda yürürsen seni severim. Eğer onların yolundan ayrılırsan seni sevmem! Kul dedi ki ey Rabbim, o sevdiğin kimselerin alâmeti nedir? Şöyle buyurdu: Onlar gündüz vakti, çobanın koyunlarını gözetmesi gibi gölgeleri (vakitleri) gözetirler ve kuşların yuvalarına dönmeyi hasretle beklemeleri gibi güneşin batmasını hasretle beklerler. Gece onları örtünce, karanlık basınca ve herkes sevdiğiyle baş başa kalınca benim için ayağa kalkarlar, yüzlerini benim için yerlere sürerler, benim kelamımla benimle konuşurlar, ihsanım sebebiyle bana yaltaklanırlar! Kimisi çığlık atar, kimisi ağlar, kimisi ah çeker, kimisi acı çeker! Benim için katlandıkları şeyden ve sevgimden dolayı çektikleri acıdan dolayı onları mükâfatlandırırım. Onlara ilk vereceğim şey nurumdan bir parçayı kalplerine atmak olur ve benim onlar hakkında konuştuğum gibi benim hakkımda konuşurlar. İkinci vereceğim şey şudur: Yedi gök, yedi yer ve bunların içerisinde olanların hepsi onların terazilerinde bulunmuş olsa onları kendileri için az bulurum. Üçüncü olarak vereceğim şey şudur: Zatımla onlara yönelirim. Benim zatımla yöneldiğim kişiye ne vermek istediğimi acaba hiç kimse bilebilir mi?”

Müritlerden biri şeyhine gelip geceler boyunca uykusuz kaldığını söyleyerek şikâyette bulundu ve ondan uyuyabilmesi için yardımcı olmasını istedi. Şeyhi ona şöyle dedi: “Sevgili oğlum, Allah’ın geceleri ve gündüzleri esen hoş kokulu esintileri vardır. Bu esintiler uyanık olan kalplere dokunur, uyuyan kalplere dokunmadan geçip gider. O hâlde sen bu esintilere maruz kalmaya bak!” Mürit bu sözler üzerine şeyhine şöyle dedi: “Sevgili hocam, gece gündüz beni uykusuz bıraktın!”

Bil ki, gece namazına kalkıldığı zaman kalbin saf ve meşguliyetlerden uzak olması sebebiyle söz konusu esintileri almak daha kolaydır. Müslim’in Câbir radıyallâhu anhdan naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Gecede öyle bir an vardır ki ona rastlayan ve Allah’tan bir iyilik isteyen hiçbir Müslüman kul yoktur ki Allah ona istediğini vermesin. Bu durum her gece devam eder.*”

GECEYİ TAKSİM ETMENİN YOLLARI

Miktar açısından gece kalkmanın yedi mertebesi vardır:

1- Gecenin tümünü ihyâ etmek. Seleften bir grup insanın metodu buydu. İçlerinden bazısı yatsı abdestiyle sabah namazını kılardı. İbni Ömer radıyallâhu anhümâ hakkında bize anlatılanlara göre, kendisi bütün geceyi namaz kılarak ihyâ ederdi. Abde b. Hilâl hazretleri şöyle söylemiştir: "Geceler benim uyuduğuma şahit olmamıştır!" Âmir b. Abdi Kays'ın hizmetkârı şöyle demiştir: "Âmir, kendisi için geceleyin serdiğim yatağa ancak gündüz yatardı." Ömer b. Münkedir hazretlerinin annesi bir keresinde ona şöyle demiştir: "Sevgili oğlum, senin uyuduğunu görmek istiyorum artık!" Ömer annesine şöyle cevap vermiştir: "Anneciğim, vallahi gece olduğu zaman beni bir korku tutuyor ve ben ondan istediğimi alamadan gece bitiyor!"

Bize rivâyet edildiğine göre, Atâ el-Horâsânî bütün geceyi namaz kılarak geçirirdi. Süleymân et-Teymî'den nakledildiğine göre, kendisi kırk sene boyunca yatsı abdestiyle sabah namazı kılmıştı. Mansûr b. Zâdân da yirmi sene boyunca yatsı abdestiyle sabah namazı kılmıştır. Hüşeym hazretleri de yirmi yıl boyunca yatsı abdestiyle sabah namazını kılanlardan biriydi. Bütün geceyi namaz kılarak geçirmekle şöhret bulanları şöyle sayabiliriz: Medineli Saîd b. Müseyyeb ve Safvân b. Süleym, Mekkeli Fudayl b. Iyâz ve Vüheyb b. Verd, Yemenli Tâvûs ve Vehb b. Münebbih, Kûfeli Rebî b. Huseym ve Hakem, Şamlı Ebû Süleymân Dârânî ve Ali b. Bekkâr, Abadanlı Ebû Abdillâh Havvâs ve Ebû Âsım, Farisli Habîb Ebû Muhammed ve Ebû Câbir Selmânî, Basralı Mâlik b. Dînâr, Süleymân Teymî, Yezîd Rakkâşî, Habîb b. Ebî Sâbit, Yahyâ Bekkâ…

2- Gecenin yarısını ihyâ etmek. Seleften bir grup insan böyle yaparlardı. Onlardan biri de İbni Abbâs radıyallâhu anhümâ idi. İbni Ebî Müleyke şöyle anlatıyor: "Medine'den Mekke'ye ve Mekke'den Medine'ye giderken onun yanında bulundum. Gece yarısında kalkar ve vallahi bu tesbihi çok zikrederdi."

Bunu yapmanın en güzel yolu, gecenin ilk üçte birlik kısmından başlayıp son altıda birine kadar uyuyup gece ortasında kalkmaktır. Bu en güzelidir.

3- Gecenin üçte birinde kalkmak. Bu durumda kişinin, gecenin ilk yarısından son altıda birine kadar uyuması gerekir. Dâvûd aleyhisselâmın kıyamı böyleydi. Buhârî ve Müslim'in Abdullâh b. Amr radıyallâhu anhümâdan rivâyet ettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem ona şöyle demiştir: "*Allah'ın en sevdiği namaz Dâvûd'un namazıdır. O, gece*

yarısına kadar uyur, gecenin üçte biri olunca kalkar ve altıda biri olunca tekrar uyurdu.”

Buhârî ve Müslim’in naklettiğine göre İbni Abbâs radıyallâhu anhümâ şöyle anlatıyor: “*Teyzem Meymûne’nin yanında geceyi geçiriyordum. Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem gece yarısına veya az öncesine veya az sonrasına kadar uyudu. Sonra uyandı ve abdest alıp on iki rekât namaz kıldı. Sonra bir rekât daha* (vitir) *kıldı. Sonra yattı.*”

Genel olarak gecenin sonunda uyumak güzeldir. Çünkü bu uyku sabahleyin yüzde oluşacak uyku izlerini giderir ve yüzdeki sarılığı azaltır. Gece sonu uykusu, gündüz virdlerini yapabilmek için vücudu rahatlatır. Buhârî ve Müslim’in Hz. Âişe radıyallâhu anhâdan naklettikleri bir hadiste şu ifade geçmektedir: “*Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem gece kalktığı zaman abdest alır ve Allah’ın kendisine takdir buyurduğu kadar namaz kılardı. Eğer eşine ihtiyacı varsa onun yanına gider, yoksa yatağına yatardı. Eğer eşiyle ilişkiye girmişse suya dokunmadan o hâliyle uyurdu. İlk ezan okunduğunda hemen sıçrardı. Eğer cünüpse hemen su dökünür, sonra iki rekât namaz* (sabahın sünneti) *kılar ve mescide gitmek üzere evden çıkardı*.”

4- Gecenin altıda biri veya beşte birinde kalkmak. Bunun en güzel şekli gecenin son yarısında kalkmaktır. Bazıları, en faziletli olanın gecenin son altıda birinde kalkmak olduğunu söylemişlerdir.

5- Bütün bu zamanlamalara riayet etmemektir. Çünkü bunlara riayet etmek zordur. Sonra kişinin gece kalkmada uygulayabileceği iki yöntem vardır. Birincisi; gecenin başlarında kalkıp uykusu gelene kadar geceyi ihyâ etmek ve uyumaktır. Uyandığı zaman kalkıp uykusu gelince tekrar yatmaktır. Bu yöntem geceyi ihyâ konusunda sabredilmesi en zor olanıdır ve seleften bir grup insan bunu uygulamışlardır. Buhârî ve Müslim’in naklettiğine göre Enes radıyallâhu anh şöyle demiştir: “*Biz Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemi gece namaz kılarken görmeyi ummadığımız zaman onun namaz kıldığını görür, onu uyurken görmeyi ummadığımız zaman uyuduğunu görürdük.*”

Eslem şöyle anlatıyor: “Ömer b. Hattâb radıyallâhu anh, geceleri Allah’ın dilediği kadar namaz kılar ve gece sonuna doğru ailesini uyandırır ve şöyle derdi: Namaza, namaza!” Dahhâk hazretleri şöyle diyor: “Öyle insanlar gördüm ki Allah’tan utanıp bu gecenin karanlığında uzun süre yatmazlardı.”

İkinci yöntem ise gecenin başlarında uyuyup uykusunu aldıktan sonra kalkıp gecenin kalan kısmını ihyâ etmektir. Süfyânü’s-Sevrî hazretleri şöyle

söylüyor: “Sadece ilk başta uyurum. Bir kere uyandığım zaman bir daha uyumam.”

6- Dört veya iki rekât namaz kılacak kadar bir süreden daha azında geceyi ihyâ etmektir. Bize rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Gece namaz kılın. Dört rekât kılın, iki rekât bile olsa namaz kılın. Kendilerine gece namazı bildirilen bir ev halkına bir ünleyici şöyle der: Ey ev halkı, namazınıza kalkın.*” Ebû Dâvûd’un, Ebû Saîd ve Ebû Hureyre radıyallâhu anhümâdan naklettiği bir hadiste Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Kim gece uyanıp karısını uyandırır ve birlikte iki rekât namaz kılarlarsa Allah’ı çok zikreden erkekler ve kadınlar siciline yazılırlar.*”

Talha b. Musarrif hazretleri ailesine gece kalkıp namaz kılmalarını emreder ve şöyle derdi: “İki rekât bile olsa namaz kılın. Çünkü gece ortasında kılınan namaz günahları siler.” Bu saydıklarımız, geceyi ihyâ etmek için onu taksim etme yollarıydı. Mürit kendisine en kolay olanını seçsin. Eğer gece yarısında kalkmak kendisine zor gelirse, gündüzün ve gecenin başında kıyamda olabilmesi için akşam ile yatsı arasını ihyâ etmeyi ve seher virdini yapmayı asla ihmal etmemesi gerekir. Bu da yedinci bir mertebedir.

FASIL

Gece kalkıp abdest almak ve namaz kılmak kendisine ağır gelen kişi kıbleye dönerek olduğu yerde otursun, yüce Allah’ı zikretsin ve edebildiği kadar dua etsin. Eğer oturamazsa yattığı yerden Allah’ı zikretsin. Buhârî’nin Ubâde b. Sâmit radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Gece vakti kendisini uyku tutmayan kişi yatağındayken ‘Tek ve ortağı olmayan Allah’tan başka ilâh yoktur, mülk O’nundur, hamd O’nadır, O’nun her şeye gücü yeter. Elhamdülillâh, sübhânallâh, Allâhu ekber. Güç ve kuvvet ancak Allah iledir.’ diye dua eder ve sonra ‘Allah’ım, beni bağışla.’ derse veya dua ederse duası kabul edilir. Eğer abdest alıp namaz kılarsa namazı kabul edilir.*”

FASIL

Kimin bir virdi olup da uykusuna yenik düşerek virdini yapamazsa duhâ namazından sonra virdini yapsın. Müslim’in Ömer b. Hattâb radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi

ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Kim hizbinin tamamını veya bir kısmını okuyamadan uyur da sabah namazı ile öğle arasındaki vakitte okursa gece okumuş gibi kendisine sevap yazılır.*”

Gece namazına kalkmayı âdet edinmiş olan kişi bunu terk etmekten sakınsın. Buhârî ve Müslim’in Abdullâh b. Amr radıyallâhu anhümâdan naklettiklerine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Ey Abdullâh, sakın önceleri gece kalktığı hâlde sonra bunu yapmayı bırakan filanca gibi olma!*”

FAZİLETLİ GÜNLER VE GECELER

Sene içinde ihyâ edilmeleri müstehap olan çok faziletli geceler on beş gecedir. Müridin bu gecelerden gafil olması doğru değildir. Çünkü tüccar kâr getirecek mevsimden gafil olursa ne zaman kâr eder? Söz konusu gecelerden altı tanesi Ramazan ayındadır; Ramazan’ın on yedinci gecesi, sabahında Bedir savaşının vuku bulduğu gecedir. Diğer beş tanesi ise geriye kalan tek sayılı gecelerdir. Çünkü Kadir gecesi bu geceler içerisinde aranır. On beş geceden geriye kalan dokuz gece ise şunlardır: Muharrem ayının ilk gecesi, aşure gecesi, Recep ayının ilk gecesi, Recep ayının tam ortasındaki gece, Recep ayının yirmi yedinci gecesi ki Miraç gecesidir, Şaban ayının ortasındaki gece, arefe gecesi, Ramazan Bayramı gecesi ve Kurban Bayramı gecesi. Bu gecelerde okunan bazı dualar rivâyet edilmiş olmakla birlikte içlerinde sabit olanı bulunmadığından onları buraya almaktan kaçındık.

Sene içindeki faziletli günlerin sayısı ise on dokuzdur: Arefe günü, aşure günü, Recep ayının yirmi yedinci günü -ki Ebû Hureyre radıyallâhu anh bu gün hakkında şöyle demiştir: “*Kim Recep ayının yirmi yedinci günü oruç tutarsa Allah ona altmış ay oruç tutmuş gibi sevap yazar.*” Cebrâil aleyhisselâm Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve selleme vahiy getirmek üzere yeryüzüne ilk defa bu günde inmiştir-, Ramazan ayının on yedinci günü -ki Bedir savaşı bu günde vuku bulmuştur-, Şaban ayının ortasındaki gün, cuma günü, Ramazan bayramı günü, Kurban Bayramı günü ve malum olan günler ki Zilhicce ayının onuncu günü ile teşrik günleridir.

Hafta içindeki faziletli günler ise pazartesi ve perşembe günleridir. Bunların faziletine dair hususları daha önce zikretmiştik. Haram ayların ve kameri ayların on üç, on dört ve on beşinci günlerinin faziletine dair hususlar ise Oruç bahsindedir.

[459]. Hadisi Buhârî ve Müslim tahriç etmiştir.

ÂDETLER BÖLÜMÜ:
YEMEK YEMENİN ÂDÂBI KİTABI

Yeryüzünü inşa edip gökleri yaratan, yağmuru indirip bitkileri çıkaran, rızıkları taksim edip tatlı, ekşi, acı, kabız ve ishal yapan çeşitli gıdaları takdir eden Allah'a hamd olsun. İlaçlar hastalığı giderir ve gıdalar canlılığın devamını sağlar. Sonra cömert davranıp sayısız ihsanda bulunarak "*Bütün iyi ve temiz şeyler size helâl kılınmıştır.*" (Mâide, 5/4) buyuran Allah'a art arda gelen anlar boyunca sürecek şekilde hamd ederim. O'nun apaçık mucizeler sahibi olan elçisi Hz. Muhammed'e, ashâbına ve tâbilerine kesin hüküm ve mikat gününe kadar art arda gelen anlar boyunca devam edip katlanarak artacak şekilde çokça salât ve selâm ederim.

Kuşkusuz âhiret iyiliklerine ancak dünyada ilim ve amel sahibi olarak ulaşılabilir. İlim öğrenmeye ve öğrendiklerini uygulamaya devam etmek ise ancak sağlıklı bir vücutla olur. Vücut sağlığı ise ancak ihtiyaç duyulan gıda maddelerini yemekle korunur. Dinin hükümlerini yaşamaya vasıta olan şey dinden sayılır. O hâlde dinin hükümlerini yaşamaya vesile olan şeyin üzerinde dinin nurlarının parıldaması gerekir. Dinin nurları ise âdâbı ve sünnetleridir. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem bu hususta şöyle buyurmuştur: "*Kişi, karısının ağzına verdiği bir lokma yüzünden bile sevap kazanır.*" Kişinin bu sevabı alabilmesi için o lokmayı dine uygun olarak karısına yedirmesi gerekir. Biz burada dinin yemek yeme hususundaki farzlar, sünnetler, edepler, erdemler ve şekillere dair getirdiği kuralları dört bâpta ve son olarak bir fasılda ele alacağız.

Birinci bâp: Tek başına yese bile yemek yiyen kişinin gözetmesi gereken hususlar.

İkinci bâp: Toplu olarak yenmesinden dolayı fazladan gözetilmesi gereken edepler.

Üçüncü bâp: Ziyarete gelen din kardeşlerine yemek vermeye dair edepler.

Dördüncü bâp: Davet, ziyafet ve bunların sebeplerine dair gözetilmesi gereken hususlar.

BİRİNCİ BÂP:
TEK BAŞINA YEMEK YİYEN KİŞİNİN GÖZETMESİ GEREKEN EDEPLER

Bu edepler üç kısımda incelenir. Birinci kısım yemekten önce, ikincisi yemek yerken ve üçüncüsü yemekten sonra gözetilmesi gereken edeplerden bahseder.

YEMEKTEN ÖNCE GÖZETİLMESİ GEREKEN EDEPLER

1- Yenilen yemeğin bizatihi helâl olmasından başka kazanılma yolunun da sünnete ve takvaya uygun olması gerekir. Şöyle ki, yenilen şeyin şeriat tarafından mekruh sayılan bir yolla elde edilmemiş olması yanında, arzuya uyularak ve bir borç hususunda ikiyüzlü davranarak elde edilmemiş olması da gerekir. Yüce Allah tayyip, yani helâl olan yiyecekleri yemeyi emretmiş ve haramın çirkinliğini vurgulamak için haksız yollarla elde edilen şeyleri yemeyi adam öldürmekten önce yasaklayarak şöyle buyurmuştur: "*Ey iman edenler! Karşılıklı rızaya dayanan ticaret olması hâli müstesna, mallarınızı haksız ve haram yollarla aranızda* (alıp vererek) *yemeyin ve kendinizi öldürmeyin.*" (Nisâ, 4/29)

2- Yemekten önce elleri yıkamak gerekir. Çünkü eller genel olarak her zaman kirli olur. Bir hadiste şöyle gelmiştir: "*Yemekten önce abdest almak fakirliği giderir, yemekten sonra ise deliliği giderir.*" Buradaki "abdest almak" kelimesini elleri yıkamak şeklinde tefsir etmişlerdir ancak bu doğru değildir.

3- Yemeğin, zemin üzerine konulmuş olan bir sininin üstüne konulması gerekir. Böyle yapmak, her ne kadar yerden yüksek bir sofrada yemek yasaklanmamış olsa da Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin fiiline daha yakın ve tevazuya daha uygundur. Enes radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: "*Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem ne bir sofra üzerinde, ne de salata gibi içine yemeğin yanında iştah açıcı bir şeyin konulduğu kaptan yemek yedi. Denildi ki, peki ne üzerinde yemek yiyordunuz?* (Enes) Şöyle dedi: Siniler üzerinde. "

4- Sağ ayağını dikip sol ayağı üzerinde, sofrada güzel bir şekilde oturmalıdır.

5- Yemeğe başlarken sadece karnını doyurmaya değil, O'na itaatkâr bir kul olabilmek amacıyla yüce Allah'a ibadet etme kuvveti bulmak için yemeye niyet etmelidir. Kişinin bu niyetle yemek yediğinin alâmeti, doymadan çekilmektir. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Âdemoğlu karnından daha kötü bir kap doldurmamıştır. Belini doğrultacak birkaç lokma Âdemoğluna yeter. Yemesi kaçınılmaz hâle geldiyse karnının üçte birini yemeğe, üçte birini içeceğe ve üçte birini de nefesine ayırsın.*" Bu niyetin gereklerinden biri de ancak acıktığı zaman yemek yemesi ve doymadan önce elini yemekten çekmesidir. Böyle yapan kişi doktora hayatında neredeyse hiç ihtiyaç duymaz. Az yemenin faydaları ve az yemede riayet edilecek hususlar Helâke Götürenler bahsindeki Yemeğin Tahribâtını Önlemek kitabında gelecektir.

6- Mevcut olan yiyeceğe razı olup az olmasını küçümsememeli, daha fazlasını ve katığın da gelmesini beklememelidir.

7- Eşi ve çocukları bile olsa yemeğe uzanan ellerin çoğalmasına gayret etmelidir. Hadiste şöyle gelmiştir: "*Yüce Allah'ın en sevdiği yemek çok elin uzandığı yemektir.*"

YEMEK YERKEN GÖZETİLMESİ GEREKEN EDEPLER

Yemeğe başlarken besmele çekmek ve sonunda Allah'a hamd etmek gerekir. Câbir b. Abdullah radıyallâhu anhdan naklettiğimiz bir hadiste Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kişi evine girerken ve yemek yerken Allah'ı anarsa şeytan adamlarına der ki, burada size ne gece kalacak yer ne de yemek var! Kişi evine girerken Allah'ı anmazsa şeytan der ki, işte gece kalacak yer buldunuz! Yemek yerken Allah'ı anmazsa şeytan der ki, hem gece kalacak yeri hem de yemeği buldunuz!*"

Kişinin sağ eliyle yemesi, küçük lokmalar alması, onları iyice çiğnemesi, önceki lokmasını yutmadan diğer lokmaya el uzatmaması ve hiçbir yemeği kınamaması edeptendir. Buhârî ve Müslim'in Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettikleri bir hadiste şöyle gelmiştir: "*Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem hiçbir yemekte kusur bulmazdı. Bir şeyi canı çekerse onu yer, hoşlanmazsa yemezdi.*"

Yenilen şey meyve gibi çeşitli yiyeceklerden oluşmuyorsa kişinin önünden yemesi ve yemeğin ortasından almaması edeptendir. İbni Abbâs radıyallâhu anhümâ şöyle anlatıyor: "*Bir keresinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve selleme büyükçe bir tencere tirit getirilince şöyle*

buyurdu: Etrafından yiyin, ortasından yemeyin. Çünkü bereket yemeğin ortasına iner.”

Kişi yemeği üç parmağını kullanarak yesin. Müslim’in Ka’b b. Mâlik radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde şu ifade geçmektedir: “Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem üç parmağını kullanarak yemek yerdi.”

Yere bir lokma düşerse onu almalıdır. Müslim’in Câbir radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Birinizin lokması düştüğü zaman onu alsın, üzerine bulaşan şey varsa temizlesin ve yesin. Onu şeytana bırakmasın.*”

Henüz sıcak olan yemeğe üflememek de edeptendir. Tam aksine, soğuyup yenebilecek hâle gelinceye kadar sabretmelidir. Yediği hurmaların çekirdeklerini aynı tabak içerisine koymamalı, elinde de biriktirmemelidir. Çekirdekleri ağzından alıp elinin dış tarafına koymalı, sonra da atmalıdır. Çekirdeği ve posası olan her yiyeceği böyle yapmalıdır. Yemek esnasında su içmemelidir. Çünkü tıbben en güzeli böyle yapmaktır.

Su içmeye gelince, içerken kabı sağ elle tutmak, besmele çekmek ve içmeden önce kabın içine bakmak, sonra da bir dikişte değil, yudum yudum suyu içmek edeptendir. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem bu hususta şöyle buyurmuştur: “*Suyu yudumlayarak için, bir dikişte içmeyin. Çünkü ciğer ağrısı bir dikişte su içmekten olur*.”

Ayakta su içilmez. Müslim’in Ebû Saîd radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem ayakta su içmeyi yasaklamıştır. Onun ayakta su içtiğine dair hadisler de varit olmuştur. Bunların bir mazeretten dolayı veya ayakta içmenin de caiz olduğunu beyan etmek için vuku bulmuş olması muhtemeldir. Suyu içerken üç nefeste içmelidir. Buhârî ve Müslim’in naklettiğine göre Enes radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: “*Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem suyu üç nefeste içerdi*.” Yani, her yudumda su kabını ağzından uzaklaştırıp nefes alırdı. Bu hadisten onun su kabının içine nefes verdiği anlaşılmamalıdır. Suyu içtikten sonra Allah’a hamd etmek ve bardağı sağındaki kişiye vermek edeptendir.

YEMEKTEN SONRA YAPILMASI MÜSTEHAP OLAN ŞEYLER

İlk yapılacak şey doymadan önce sofradan kalkmaktır. Sonra (eliyle yemek yemişse) parmaklarını yalamak edeptendir. Buhârî ve Müslim’in

İbni Abbâs radıyallâhu anhdan naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Sizden biri yemek yediği zaman yalamadan elini silmesin.*"

Tabakta hiçbir yemek artığı bırakmamak edeptendir. Müslim'in Câbir radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde şu ifade geçmektedir: "*Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem bize yemek kabında hiçbir yemek artığı bırakmamamızı emretti ve şöyle buyurdu: Sizler bereketin yemeğinizin neresinde olduğunu bilmezsiniz.*"

Yemekten sonra Allah'a hamd etmek gerekir. Buhârî'nin Ebû Ümâme radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde şöyle gelmiştir: "*Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem yemeğini bitirdikten veya sofrası kaldırıldıktan sonra şöyle dua ederdi: Çok, temiz, bereketli ve yeterli olmayacak, terk edilmeyecek ve müstağni olmayacak şekilde Rabbimiz Allah'a hamd olsun.*"

Müslim'in Enes radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Şüphesiz ki Allah bir yiyeceği yiyip onu verdiği için ve bir içeceği içip onu verdiği için kendisine hamd eden kulundan razı olur. Kul, bir topluluğun sofrasında yemek yediği zaman şöyle dua etsin: Sofranızda oruçlular iftar etsin, yemeğinizden iyiler yesin ve melekler size salât etsinler.*"

Yağlı ve kokan elleri yemekten sonra yıkamalıdır. Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Sizden biri eli yağlı ve kokar hâldeyken yatar da başına bir iş gelirse kendisinden başkasını suçlamasın!*"

İKİNCİ BÂP:
TOPLU YEMEKLERDE GÖZETİLMESİ GEREKEN FAZLADAN EDEPLER

Söz konusu edepler yedi tanedir:

1- Yaşı büyük olduğundan veya faziletinden dolayı öncelik verilmesi gereken birinin yanında yemeğe ondan önce başlamamak gerekir. Ancak kişi o topluluk içinde kendisine uyulan ve örnek alınan biriyse bunu yapabilir.

2- Yemek yerken susmamak gerekir. Çünkü yemekte konuşmamak Acemler'in tarzıdır. Aksine, yemekte güzel şeylerden söz edilmeli ve salih kimselerin yemekle veya başka şeylerle ilgili hikâyeleri anlatılmalıdır.

3- Yemek yiyen herkes arkadaşını kendisine tercih etmeli, ondan fazla yememeli ve keyifsizse ona moral vererek neşelendirmelidir.

4- Kişi, yemek yediği arkadaşını kendisine "ye" demek zorunda bırakmamalı, aksine rahat olmalı ve utangaç numarası yapmamalıdır.

5- Yanında başka biri varken tabağa balgamını çıkarmaması gerekir. Eğer tek başına yiyorsa bunda bir beis yoktur. El yıkama kabı iyice dolmadan kaldırılmamalıdır. Ömer b. Abdülaziz hazretleri eyalet valilerine göndermiş olduğu bir genelgede şunları emretmiştir: "İyice dolmadan el yıkama kapları insanların önünden kaldırılmasın. Acemler'e benzemeyin. Önce büyüklere el yıkamaları için kabı verin. Sonra onun sağından devam edin. Bu işle görevli olan kişi ayakta olsun ve hiç kimseye sıçramaması için suyu yavaş yavaş döksün."

6- Utanmaması için yemek yiyenin arkadaşlarına bakmaması gerekir. Eğer kendisinden sonra yemek yemekten utanacaklarsa onlardan önce yemeğini bitirmez. Aksine, onlar yemeklerini bitirinceye kadar azar azar yer. Eğer bir sebepten dolayı yemek yemeyecekse oradakilerin utanmamaları için mazeretini açıkça ifade etmelidir.

7- Başkasının çirkin bulacağı bir şeyi yapmamalı, elini tabağın içine silkelememeli, lokmayı ağzına götürürken tabağa eğilmemelidir. Atmak üzere ağzından bir şey çıkarmışsa yüzünü arkaya çevirerek sol tarafına atmalıdır. Yağlı olan lokmayı sirkeye, sirkeyi de yağa batırmamalıdır. Başkaları bundan hoşlanmayabilir. Yemiş olduğu lokmanın kalanını çorbaya batırmamalıdır.

ÜÇÜNCÜ BÂP:
DİN KARDEŞLERİNE VE GELEN ZİYARETÇİLERE YEMEK VERMENİN EDEPLERİ

Din kardeşlerine yemek vermenin fazileti: Abdullâh b. Selâm radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Ey insanlar, selâmı yayınız, akrabayı ziyaret ediniz, yemek yediriniz ve insanlar uykudayken gece kalkıp namaz kılınız ki selâmetle cennete giresiniz.*"

Hz. Ali b. Ebî Tâlib radıyallâhu anhın şöyle söylediği rivâyet edilmiştir: "Bir sâ' kadar yemek etrafında din kardeşlerimi toplayıp onlara yemek yedirmeyi köle azat etmekten daha çok severim."

Saîd b. el-Âs hazretleri komşularını ve meclis arkadaşlarını her cuma günü davet eder, onlar için yemek yapar ve onlara giysiler hediye ederdi. Davetlileri oradan ayrılmak istedikleri zaman kendilerine bir takım hediyeler verir ve ailelerine de yüklü miktarda para gönderirdi.

Hayseme hazretleri de hurma ve sade yağdan yapılan bir çeşit helva ve güzel yemekler pişirir, sonra da İbrâhim ve A'meş'i davet edip onlara şöyle derdi: "Haydi yiyin. Bunları sadece sizin için yaptım."

İhvanı, Hasenü'l-Basrî hazretlerinin yanına geldiklerinde yanında ne varsa onlara getirir ve bazen onlardan birinden yatağının altındaki sepeti çıkarmasını isterdi. Bir de ne görsünler, sepet yaş hurma dolu! Sonra da onlara şöyle derdi: "Bu hurmaları sizin için saklamıştım."

Ebû Halde şöyle anlatıyor: "Bir keresinde ben ve İbni Avn, İbni Sîrîn hazretlerinin yanına gittik. Bizi buyur edip şöyle dedi: Sizi nasıl ağırlayacağımı bilemiyorum. İkinizin de evinde ekmek ve et var. Ancak ben size evinizde görmediğim bir şey yedireceğim! Sonra bir bal peteği getirdi ve bıçakla kesip kendi eliyle bize yedirmeye başladı."

Ebû Cafer Muhammed b. Ali hazretleri ihvanından bir grubu her cuma günü davet edip onlara güzel yemekler yedirir, giysiler hediye eder ve güzel buhurlarla onları buhurlandırırdı. Onlar da mescide gitmek üzere evinden ayrılırlardı.

Sözünü ettiğimiz edeplerin bir kısmı yemek yenilen yere girmek ve bir kısmı da yemek takdim etmekle ilgilidir. Yemek yenilen yere girmeye

gelince, birilerinin yemek yediklerini bildiği hâlde kişinin onların yanına girmesi doğru olmaz. Eğer kastı olmaksızın yemek yiyenlere tesadüf eder de kendilerine katılıp yemek yemesini isterlerse duruma bakar. Eğer onların bu teklifi kendisinden utandıkları için yaptıkları kanaatine varırsa yemeğe katılmaz. Eğer onların kendisiyle beraber yemek yemekten hoşlanacakları kanaatine varırsa o zaman yemesi caiz olur. Bir kişi arkadaşının evine girip onu evde bulamazsa, bu arkadaşının sadakatine güveniyor ve onun yemeğinden yediği takdirde sevineceğini kesin olarak biliyorsa evde bulacağı yemeği yemesi caizdir. Hasenü'l-Basrî hazretlerinin dostları onun evine girip ondan izin almaksızın buldukları yiyeceği yerlerdi. Hasenü'l-Basrî hazretleri eve gelip de onları bu hâlde görünce sevinir ve şöyle derdi: "Biz işte böyleydik!"

Yemek takdim etme edeplerine gelince, herhangi bir zorlamaya girmeden hazırda olan yemeği takdim etmek gerekir. Gelen misafire "Sana şunu takdim edeyim mi?" diye sorulmaz. Aksine, misafirden izin sormaksızın ona yemeğini takdim etmelidir. Kişinin evinde ne varsa gelen misafire takdim edip ailesini zor durumda bırakması doğru değildir. Eğer evindeki şeyin misafiri için uygun olmadığını düşünür ve ondan daha iyisini satın alabilirse ve bunu severek, isteyerek yapacaksa bu bir zorlama olmaz. İbrâhim b. Edhem hazretleri borç para alır ve satın aldığı şeyleri ihvanına ikrâm ederdi. Bazen de elbisesini satıp parasını onlar için harcardı. Eğer içinden gelerek misafirinin canının çektiği bir şeyi almak için ona sorar ve alırsa bu da güzel bir şeydir. Ziyarete gelen kişinin gözeteceği edeplere gelince, bizzat ismini söyleyerek bir şey istememelidir. Çünkü bazen onun istediğini yapmak ziyaret ettiği kişiye ağır gelebilir. Ziyarete gelen misafire iki yemekten birini tercih etmesi söylenirse en kolay yapılanını tercih etmelidir. Fakat ev sahibinin, kendisinin öneri getirmesine sevineceğini ve önerisini yerine getirmede kusur etmeyeceğini biliyorsa aksini de yapabilir. Bir keresinde İmam Şâfiî hazretleri Za'ferânî'nin evine misafir olur. Za'ferânî hazretleri her gün bir kâğıda o gün pişirilecek olan yemeklerin listesini yazıp hizmetkârına teslim eder. İmam Şâfiî de kâğıdı alıp listeye bir yemek daha ilave eder. Bunu öğrenen Za'ferânî hazretleri çok sevinir.

DÖRDÜNCÜ BÂP:
ZİYAFET ÂDÂBI

Ziyafete ilişkin edepler altıdır: Davet, davetin kabul edilmesi, davete gelme, yemeğin takdimi, yemek yeme ve davetten ayrılma. Bu edepleri açıklamaya başlamadan önce ziyafetin faziletinden söz edelim: Buhârî ve Müslim'in Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kim Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsa misafirine ikrâm etsin.*"

Câbir radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Mebrûr olan bir haccın cennetten başka bir mükâfatı yoktur. Dediler ki, haccın mebrûrluğu nedir? Şöyle buyurdu: Yemek yedirmek ve selâmı yaymaktır.*"

Yemek yedirmenin fazileti hakkındaki hadisler pek çoktur. Hz. İbrâhim Halil aleyhisselâm yemek yemek istediği zaman bir veya iki mil kadar evinden uzaklaşır ve kendisiyle birlikte yemek yiyecek bir kişi arardı. Bu yüzden ona "misafirlerin babası" lâkabı verilmiştir ve meşhedinin bulunduğu yerde günümüze kadar misafir eksik olmamıştır.

Davet: Davet eden kişinin yaptığı davette fasık kimseleri değil, takva sahiplerini çağırmaya niyet etmesi gerekir. Enes radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: "*Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem bir ailenin yanında yemek yediği zaman onlara şöyle buyururdu: Sofranızda oruçlular iftar etsin, yemeğinizden iyiler yesin ve melekler size salât etsinler.*"

Seleften biri şöyle söylemiştir: "Takva sahibinden başkasının yemeğini yeme ve senin yemeğini takva sahiplerinden başkası yemesin." Bil ki, takva sahiplerine yemek yedirmek takva üzere yaşamasında ona yapılmış bir yardımdır. Fasık kişiye yedirilen bir yemek ise onun günah işlemesine yardım etmek demektir.

Davette zenginlerin değil, fakirlerin gözetilmesi gerekir. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*En kötü yemek, zenginlerin davet edilip fakirlerin edilmediği düğün yemeğidir.*" Kişi ziyafet verirken akrabalarını da ihmal etmemelidir. Çünkü ihmal etmek, onları kendisinden uzaklaştırır ve akrabalık bağlarını koparır. Aynı şekilde, davet eden kişi arkadaşları ve tanıdıkları arasındaki sıralamayı gözetmelidir. Çünkü arkadaşlarından bir kısmını ziyafete davet edip diğerlerini etmemek, davet edilmeyenleri kendisine karşı soğutur.

Yapacağı davetle gösteriş ve övünme amacı gütmemelidir. Aksine, yemek yedirme konusunda sünneti uygulama, din kardeşlerinin kalplerini kazanma ve müminleri sevindirme amacı taşımalıdır. Davete icabet etmesi kendisine zor gelecek olan ve geldiğinde herhangi bir sebeple orada bulunanlardan rahatsız olacak bir kişiyi davet etmemelidir. Davetine gelmesini istediği kişiden başkasını davet etmemelidir.

Davete icabet etmeye gelince, eğer düğün yemeğine davet ediliyorsa ve davet eden kişi Müslümansa gitmek vaciptir. Eğer düğün sahibi düğünün ikinci günü davet etmişse oraya gitmek müstehaptır. Üçüncü günü davet etmişse gitmesi müstehap olmaz. Eğer düğün yemeği dışında caiz olan başka bir yemeğe davet edilirse oraya gitmek vacip değildir. Buhârî ve Müslim'in İbni Ömer radıyallâhu anhümâdan naklettiklerine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Sizden biri düğün yemeğine davet edildiği zaman oraya gitsin.*" Buhârî'nin Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Eğer bir hayvanın paçasını veya kolunu yemek üzere davet edilsem elbette o davete giderim.*"

Davete İcabet: Davete icabet etmenin beş edebi vardır:

1- Davete icabet ederken zenginin davetini fakirinkinden ayırmamalıdır. Böyle bir ayrım yapmak yasaklanmış olan kibirlenmedir. Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem kölelerin davetine giderdi. Bir keresinde Hasen b. Ali radıyallâhu anhümâ, yere ekmek parçaları serpiştirmiş yemek yiyen miskinlerden oluşan bir topluluğun yanından geçerken kendisine dediler ki: "Ey Resûlullâh'ın torunu, bizimle yemek yer misin?" O da şöyle dedi: "Evet, kuşkusuz Allah kibirlenenleri sevmez." Sonra devesinden inip onların yanına oturdu ve birlikte yedi. Sonra onlara selâm verip şöyle dedi: "Ben sizin davetinize geldim, siz de benim davetime gelin." O miskin fakirler Hz. Hasen radıyallâhu anhın verdiği davete geldiklerinde onlara yemek yedirdi ve kendisi de onlarla birlikte yedi.

"Yemek üzere elimi bir kişinin tabağına ne zaman uzatsam boynumu ona eğmiş olurum." diyen kimsenin ve "Şerefini korumak isteyen kişi hiç kimsenin yemeğini yemesin." diyen Bişr hazretlerinin bu sözlerine gelince, burada söz konusu olan şey davet edenin vermiş olduğu yemeği insanların başına kaktığı ve gösteriş yaptığı davettir. Ma'rûfü'l-Kerhî hazretleri kendisini davet eden herkese gider ve şöyle derdi: "Ben sadece O'nun beni götürdüğü yere giden bir misafirim."

2- Mesafenin uzak olmasından dolayı davete gitmemezlik etmemelidir. Aynı zamanda, davet edenin fakir olmasından dolayı da davete gitmekten kaçınmamalıdır. Ma'rûf hazretleri şöyle derdi: "Kardeşine yardımcı olmak için on bir mil yürü. Allah yolunda kardeşin olan birini ziyaret etmek için on iki mil yürü."

3- Davete çağrılan kimse oruçlu olduğu için oraya gitmekten kaçınmamalı ve davete gitmelidir. Eğer tuttuğu oruç nafile ise ve orucunu bozup yemek yediğinde kardeşinin sevineceğini biliyorsa orucunu bozup yemek yemelidir. Çünkü bir Müslüman'ı sevindirmek nafile oruç tutmaktan daha faziletlidir. Müslim'in Câbir radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Sizden biri yemeğe davet edilirse icabet etsin. Dilerse yemekten yer, dilerse yemez.*"

Müslim'in Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Sizden biri davet edildiği zaman icabet etsin. Eğer oruçluysa* (davet sahibi için) *dua etsin, oruçlu değilse yemekten yesin.*"

4- Davet yemeği, mekânı veya üzerine oturulan mefruşat haram ise veya davet yerinde mefruşat, yemek kapları, suretler veya çalgı bağlamında bir münker varsa o davete gitmekten kaçınmalıdır. Yine, davet sahibi zalim, fasık, bidatçi veya davetiyle başkalarına karşı övünen bir adamsa oraya gitmekten kaçınmalıdır.

5- Davete giderken yemek yeme niyetiyle değil, sünnete uyma ve onu ziyaret edip yemeğini yemekle mümin kardeşini onurlandırma niyetiyle gitmelidir. Kişi, hakkında kötü zan besleyen birine karşı kendisini korumaya da niyet edebilir. Davete gitmediğinde onun hakkında "kibirli adam" denilebilir. Ameller elbette niyetlere göredir.

Davete Katılma: Hazırlıklar tamamlanmadan önce davete gelmemeli, katıldığında hemen başköşeye değil, uygun bir yere geçip tevazu göstermelidir. Eğer davet sahibi kendisi için bir yer belirlemişse onun belirlediği yerin dışına çıkmamalıdır. Kadınların bulunduğu yerin tam karşısına gelecek şekilde oturmamalıdır. Yemeğin çıkmış olduğu tarafa çok fazla bakmamalıdır. Çünkü böyle yapmak aç gözlülüğe işarettir.

Yemeğin Takdimi: Yemeğin takdim edilmesinin edepleri beştir:

1- Yemeği getirmekte acele edilmelidir. Çünkü böyle yapmak misafiri onurlandırma bâbındandır. Bir veya iki kişiyi beklemek için orada

bulunanları bekletip yemeği geciktirmek doğru değildir. Fakat geç kalan kişi fakirse onun kalbini kırmamak için geciktirilebilir.

2- Yiyeceklerin getirilme sırasına uyulmalı ve ilk önce meyve takdim edilmelidir. Böylesi tıbben daha faydalıdır. Çünkü meyve çabucak sindirilir ve midenin alt kısmına iner. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "*Onlara beğendikleri meyveler, canlarının çektiği kuş etleri verilir.*" (Vâkıa, 56/20, 21) Meyveden sonra takdim edilecek en üstün yemek et, özellikle de ateşte kızartılmış ettir. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "*Hemen kızartılmış bir buzağı getirdi.*" (Hûd, 11/69)

Buhârî ve Müslim'in naklettiğine göre Ebû Hureyre radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: "*Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem ön kol etini yemeyi çok severdi.*" Ebû Râfi radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: "*Bir keresinde Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem için bir koyun kızartılıp kendisine getirilince şöyle buyurdu: 'Ey Ebû Râfi, bana kolu uzat.' Ben de ona koyunun kolunu uzattım. Sonra yine şöyle buyurdu: 'Ey Ebû Râfi, bana kolu uzat!' Ben de ona kolu uzattım. Sonra şöyle buyurdu: 'Ey Ebû Râfi, bana kolu uzat!' Bunun üzerine dedim ki ey Allah'ın elçisi, koyunun sadece iki kolu var! Bunun üzerine şöyle buyurdu: Eğer susmuş olsaydın, senden her istediğimde bana bir kol verecektin!*"

Etten sonra en üstün yemek tirittir (serîd). Buhârî ve Müslim'in Enes b. Mâlik radıyallâhu anhdan naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Âişe'nin diğer kadınlara üstünlüğü, tiridin diğer yemeklere üstünlüğü gibidir*."

Daha sonra tatlı gelir. Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem tatlıyı çok severdi. Buhârî ve Müslim'in Hz. Âişe radıyallâhu anhâdan naklettiği bir hadiste şu ifade geçmektedir: "*Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem balı ve tatlıyı çok severdi.*"

Bütün bu güzel yemeklerden sonra soğuk su takdim edilir. Buhârî'nin Câbir radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde şöyle gelmiştir: "*Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem bir keresinde Ensâr'dan oluşan bir topluluğun yanına geldi ve yakında akan bir dere olduğu hâlde onlardan su isteyerek şöyle buyurdu: Eğer yanınızda kırbada bir gece beklemiş su varsa içeriz, yoksa yudumlarız.*" Yemeğin sonunda elleri ılık suyla yıkamalıdır.

3- Hazırlanmış olan bütün yemekleri sofraya koymak gerekir ki misafirler diledikleri yemekten yiyebilsinler ve istedikleri yemeğin gelmesini beklemesinler. Bazen o istedikleri yemek olmayabilir. Anlatıldığına göre bir

grup insan bir adamın ziyafetine gitmişler. Adam onlara kızartılmış kuzu başları takdim etmiş. Onlar da kuzuların gelmesini bekleyip yemeği ağırdan alacak bir şey yememişler. Sonunda ziyafet sahibi el yıkama tasını getirince birbirlerine bakıp aralarından biri şöyle demiş ve bu dediği mizah olmuş: "Şüphesiz ki Allah, bedenleri olmayan başlar yaratmaya kâdirdir!" Böylece geceyi aç olarak geçirmişler.

4- Ev sahibinin acele edip yemek çeşitlerini sofradan kaldırmaması gerekir. Aksine, davete gelenlerin onlardan yeterince yiyip ellerini çekmelerini beklemelidir. Çünkü bazen misafirlerden biri kaldırılan yemek çeşidini sonradan getirilecek olana tercih edip ondan yemek isteyebilir. Bir de ziyafet sahibi, oradaki misafirlerin utanmamaları için onlardan önce yemeğini bitirmemelidir.

5- Ziyafet sahibinin herkese yetecek kadar yemek takdim etmesi gerekir. Çünkü yetecek kadardan az olan yemek cömertliği lekeler. Ziyafet sahibi misafirlere yemek sunmadan önce, gözleri ziyafetten geriye kalacak yiyeceklere tamah etmesin diye ailesi için yemeğin bir kısmını ayırmalıdır. Bazen ziyafetten geriye bir şey kalmaz ve aile fertleri buna içerleyip misafirler hakkında ileri geri söz söyleyebilirler. Ziyafetten geriye kalan yiyecekleri misafirlerin alma hakkı yoktur. Ancak yemek sahibi buna izin verirse alabilirler.

Davetten Ayrılma: Davetten ayrılmanın üç edebi vardır:

1- Ziyafet sahibi, misafirlerini evin kapısına kadar çıkıp uğurlamalıdır. Böyle yapmak sünnettir ve misafiri onurlandırmadır. Misafiri onurlandırmanın tamamlayıcı unsurlarından biri de güleryüzlü olmak, misafirlerin davete gelişlerinde, sofrada ve gidişlerinde onlara güzel ve hoş sözler söylemektir.

2- Her ne kadar haklarında kusur edilmişse de misafirlerin gönül hoşluğuyla davetten ayrılmaları gerekir. Böyle yapmak güzel ahlâkın ve mütevazı olmanın gereğidir. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem bu hususta şöyle buyurmuştur: "*Şüphesiz ki kişi güzel ahlâkı sayesinde gündüzleri oruç tutan ve geceleri namaz kılan kimsenin derecesine ulaşır.*"

3- Misafirin, ev sahibinin rızası ve izni olmadan oradan ayrılmaması ve kalma konusunda ev sahibinin kalbinin hoşnut olmasını gözetmesi gerekir. Bir yere misafir olunduğu zaman, ev sahibinin bıkıp usanmaması için üç günden fazla kalmamalıdır. İnsanın evinde misafir için bir yatak bulundurması müstehaptır. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem bu

hususta şöyle buyurmuştur: “*Bir yatak adam için, bir yatak kadın için, bir yatak da misafir için. Dördüncüsü şeytan için olur*.”

FASIL

YEMEKLE İLGİLİ BAZI EDEPLER, ŞER’Î VE TIBBÎ YASAKLAR

Müminlerin emiri Hz. Ali radıyallâhu anh şöyle söylemiştir: “Kim uzun süre yaşamak isterse acıkınca yesin, susayınca içsin, az su içsin, sabah yemeğinden sonra uzansın, akşam yemeğinden sonra yürüsün ve sakın tuvalete girmeden gece yatmasın! Tok karınla hamama girmek hastalıkların en kötüsüdür. Yazın bir kere hamama girmek, kışın on kere girmekten daha iyidir. Kim sabah yemeğine tuzla başlarsa Allah ondan yetmiş çeşit belayı giderir. Kim her gün yirmi kırmızı kuru üzüm tanesi yerse vücudunda hoşlanmadığı bir şeyi görmez. Et, et yapar. Sığır eti hastalıktır. İnek sütü şifadır. Sığırın yağları ilaçtır. Balık bedeni eritir. Misvak kullanmak ve Kur’an okumak balgamı giderir.”

Hâris b. Kelede şöyle demiştir: “Şu dört şey vücudu yıkıma uğratır: Tok karnına cinsel ilişkiye girmek, tok karnına hamama girmek, kurutulmuş et yemek ve yaşlı kadınla ilişkiye girmek. Genç kadınlardan başkasıyla evlenmeyiniz. Meyveleri iyice olgunlaşmadan yemeyiniz. Vücut hastalığa tahammül ettiği sürece sakın ilaç kullanmayınız. Sizden biri sabah yemeği yedikten sonra bir saat bile olsa uyusun, akşam yemeğinden sonra en az kırk adım yürüsün.”

Bilge kimseler şöyle demişlerdir: “Şu dört şey vücudu hasta eder: Çok yemek, çok cinsel ilişkiye girmek, çok uyumak ve çok kan kaybetmek. Şu dört şey vücudu güçlendirir: Et yemek, güzel koku koklamak, cinsel ilişkiye girmeksizin çokça yıkanmak ve keten elbise giymek. Şu dört şey vücudu zayıflatır: Çok cinsel ilişkiye girmek, çok üzülmek, aç karnına çok su içmek, çok fazla ekşi yemek. Az yiyen kişinin hastalığı az olur.”

Biz, tıp ilmi hakkında yazmış olduğumuz *Laktu’l-Menâfi’* adlı kitabımızda bu sahaya ve diğer sahalara dair birçok bilgi verdik. Burada ise sadece bu kadarıyla yetindik. Çünkü her makamın kendine özgü söylenecek sözleri vardır.

NİKÂH ÂDÂBI KİTABI

Bedenleri cesametli hikmetlerle bina eden, uzun bir süre öylece kaldıktan sonra farklı mizaçları zor kullanarak o bedenlerde bir araya getiren, o mizaçların birlikteliğini bozmaya hükmettiğinde yerlerine geçecek olanı onların içinden çıkarmak için üzerlerine zorla şehveti musallat eden ve böylece kaybettikleri şeyi telâfi eden Allah'a hamd olsun. Dilediğini öldürüp diriltmeye gücü yeten Allah'ı bütün noksan sıfatlardan tenzih ederim. Sudan (dölsuyu) bir insan yaratıp onu nesep ve hısımlık vesilesi yapan O'dur.

O'na hamd ederim ve hamd eden için müjdeler vardır. O'nun, dünya ve uhrânın efendisi olan elçisi Hz. Muhammed'e, bütün ashâbına ve tâbilerine kolaylıkların zorlukları silip ortadan kaldırdığı sürece çokça salât ve selâm ederim.

Şüphesiz ki nikâh dini muhafaza eder, şeytanların tuzağını bozar ve elçilerin efendisi Hz. Muhammed sallallâhu aleyhi ve sellemin diğer peygamberlere karşı övüneceği neslin çoğalmasına vesile olur. Biz bu bölümde nikâhın en önemli hükümlerini ve edeplerini üç bâpta açıklayacağız.

Birinci bâp: Nikâha teşvik etmek.

İkinci bâp: Nikâh akdi ve nikâh akdini yapan taraflarda gözetilmesi gereken edepler.

Üçüncü bâp: Nikâh akdi yapıp evlendikten sonra ayrılıncaya kadar tarafların birbirlerine karşı gözetmeleri gereken edepler.

BİRİNCİ BÂP:
NİKÂHA TEŞVİK ETMEK

Âlimler, nikâhın veya evlenmenin müstehap ve birçok fazileti içeren teşvik edilmiş bir akit olduğu konusunda görüş birliği içindedir. Âlimlerden bazıları nihâhın vacip olduğu görüşünü benimsemiştir. Nikâhın sünnet olduğunu kabul edenler onun nafile ibadetlerden daha üstün olup olmadığı hususunda ihtilaf etmişlerdir. Böyle düşünenlerin çoğu, din ve dünya konusunda barındırmış olduğu birçok maslahattan dolayı nikâhı nafile ibadetlerden öncelikli saymışlardır. Nikâh ve evlenmenin fazileti hakkında birçok ayet ve hadis varit olmuştur. Âyetlere gelince, yüce Allah bu hususta şöyle buyurmuştur: "*Aranızdaki bekârları, kölelerinizden ve cariyelerinizden elverişli olanları evlendirin.*" (Nûr, 24/32) Bir başka yerde nikâhla ihsanda bulunduğunu hatırlatarak şöyle buyurmuştur: "*Andolsun senden önce de peygamberler gönderdik ve onlara da eşler ve çocuklar verdik.*" (Ra'd, 13/38)

Evlenmek konusunda varit olan hadislere gelince, (…) Abdullâh radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: "*Bizler Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin yanında bulunan hiçbir şeyi olmayan gençlerdik. Bir gün bize şöyle buyurdu: Ey gençler, içinizden evlenmeye gücü yetenler evlensin. Çünkü böylesi gözleri haramdan daha iyi korur ve ırzı daha iyi muhafaza eder. Kimin evlenmeye gücü yetmezse oruç tutsun. Çünkü oruç onun için* (hadım etme yerine geçen) *bir kalkandır.*"[460]

Buhârî'nin Saîd b. Cübeyr'den naklettiği efrâd hadislerden birinde şöyle gelmiştir: "*İbni Abbâs bir keresinde bana evlenip evlenmediğimi sorunca evlenmediğimi söyledim. Bunun üzerine bana şöyle söyledi: Evlen. Çünkü bu ümmetin en hayırlıları çok karısı olanlardır*."

Câbir radıyallâhu anhın naklettiği bir hadiste Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Erken yaşta evlenen bir gencin şeytanı şöyle bağırır: Yazıklar olsun ona! Dinini benden korudu!*" Tâvûs hazretleri şöyle söylemiştir: "Kadın, erkeğin dininin yarısıdır. Genç, evleninceye kadar yaptığı ibadetler tam olmaz."

İmam Ahmed rahimehullah hazretleri şöyle söylemiştir: "Bekârlığın İslâm ile hiçbir şekilde alâkası yoktur. Eğer Bişr b. Hâris evlenmiş olsaydı bütün işi tamam olacaktı."[461] İnsanlar evlenmeyi bırakmış olsalar ne gaza ne de hac yapılırdı. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem on dört

kadınla evlendi. Sabah olur evlerinde yiyecek bir şey olmaz, akşam olur yine yiyecek bir şey olmazdı. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem vefat ettiğinde dokuz karısı vardı. O, evlenmeyi tercih ve teşvik ederdi. Kim Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin yaptığı şeyi yapmaktan hoşlanmazsa hak üzere değildir. Çocuğun, kızmış bir şekilde ondan ekmek isteyerek babasının önünde ağlaması şundan ve bundan daha iyidir. Bekâr kimse nasıl kulluk edecek?

"*Sizin ikinci asırdan sonra en hayırlınız karısı ve çocukları olmayanınızdır*" şeklinde rivâyet edilen hadis sabit ve sahih değildir. İlimleri pek az olup evlenmeyi kınayan birtakım zahit görünen ve "Evlenen kişi dünyaya meyletmiş olur." diyen adamın sözüne asla iltifat edilmez! Çünkü Mirvezî hazretleri şöyle söylemiştir: "İmam Ahmed hazretleri evlenmeyi övüp teşvik ettiğinde ona dedim ki, İbrâhim b. Edhem şöyle şöyle diyor… Konuşmamı tamamlamama fırsat vermeden bana bağırdı ve şöyle dedi: Allah seni affetsin, sen Hz. Muhammed sallalâhu aleyhi ve sellemin ve ashâbının yaptıklarına bak!"

NİKÂHIN FAYDALARI

1- Nikâhın birinci faydası çocuktur. Bu fayda, evlenmenin meşru kılınma sebebinin aslıdır. Çünkü evlenmekten maksat neslin devamıdır. Onlara yem atmada kuşlara cömertlik yapmak gibi, şehvet de neslin devamını sağlamak üzere teşvik edici ve harekete geçirici bir unsur olarak yaratılmıştır.

Elbette kudret, şahısları bir anda var etmekten âciz değildi. Ancak hikmet, yaratılışın hayret uyandıran yönlerini tamamlamak üzere sonuçların sebepleri izlemesini gerektirdi.

Bununla beraber sonuçların meydana gelmesi sebeplere muhtaç değildir. Çocuk sahibi olmak şu dört sebepten dolayı bir Allah'a yakınlaşma vesilesidir:

a) İnsan türünün devam etmesi için bu hususta gayret etmek yüce Allah'ın sevgisine uygun düşer.

b) Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin övünme vesilesi edineceği kimselerin sayısını çoğaltmada onun sevgisini talep etmek.

c) Babasının ölmesinden sonra salih olan çocuğun duasıyla bereket talep etmek.

d) Kendisinden önce ölmesi hâlinde küçük çocuğun ölümüyle onun şefaatini talep etmek.

Birinci sebep, yüce Allah'ın yaratmasındaki hayret uyandıran yönleri ve hikmetinin cereyan ettiği yerleri gören basiret sahibi insanlara göre bu sebeplerin en kuvvetlisidir. Şöyle ki, efendisinin bir köleye tohumları ve tarlayı sürme aletlerini teslim edip kendisine ekilmeye hazır bir arazi verdiğini, kölenin de tarlayı ekmeye kâdir olduğunu ve efendisinin ondan bu işi yapmasını isteyen ve onu işe teşvik eden birini yanına vekili olarak tayin ettiğini düşünelim. Bunun karşılığında köle tembellik ederek sürme aletlerini kullanmayıp bir kenara bıraksa, tohumları çürümeye terk etse ve çeşitli hilelere başvurarak efendisinin vekilini başından uzaklaştırsa efendisinin ona kızmasını ve cezalandırmasını hak eder. Yüce Allah da erkek ve kadını yaratmış, erkeğin dölsuyunu, kadının rahmini var etmiş ve şehvet vekilini başlarına dikmiştir. Bütün bu fiiller ve aletler, anlaşılır bir dille kendilerini yaratan Allah'ın onlardan istediği şeyi anlatmakta ve akıl sahiplerine bunların ne amaçla hazırlandığını yüksek sesle haykırmaktadır. Yüce Allah, "*Evlenin, çoğalın!*" buyuran elçisinin diliyle bu amacını açıkça ifade etmiştir. Böyle olmasaydı bile evlenmekten kaçınan herkes tarlayı ekmeyen, tohumları zâyi eden, bu iş için hazırlanmış aleti kullanmayan kişi gibi olacaktı. Böyle yapan bir kişi, bu uzuvlara harfler ve sesler olmaksızın ve ezelî hikmetin inceliklerini idrak edecek keskin bir basireti olan herkesin okuyabileceği ilâhî bir yazıyla yazılmış olan yaratılışa ait delillerden anlaşılan hikmete ve fıtrata karşı suç işlemiş olacaktı. İşte bundan dolayı şeriat çocukları öldürmeyi ve kız çocuklarını diri diri gömmeyi çok büyük bir suç saymıştır. Çünkü bunlar vücut bütünlüğüne mâni olan şeylerdir. Evlenen kişi yüce Allah'ın bütünleştirilmesini istediği şeyi bütünleştirmeye çalışmakta, evlenmekten kaçınan ise yüce Allah'ın zâyi olmasından hoşlanmadığı şeyi zâyi etmektedir. Nasıl böyle olmasın ki, bu kişi Hz. Âdem'den kendisine kadar gelen nesli kesintiye uğratmış olmaktadır. Yüce Allah, canların canlılıklarını devam ettirmelerine duyduğu muhabbetten dolayı yemek yedirmeyi emretmiş, bunu teşvik etmiş ve şu kavlinde görüldüğü üzere onu "borç" ibaresiyle ifade etmiştir: "*Kim Allah'a güzel bir borç verirse…*" (Bakara, 2/245)

İkinci sebebe gelince, Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin sevmiş olduğu nesli çoğaltma işinde gayret etmektir. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem bunu açıkça şöyle ifade etmiştir: "*Cana yakın ve doğurgan*

kadınlarla evlenin. Çünkü ben, kıyamet gününde diğer peygamberlere karşı sizin çokluğunuzla övüneceğim.”

Üçüncü sebebe gelince, kişinin öldükten sonra geride kendisine dua edecek sâlih bir evlat bırakmasıdır. (…) Ebû Hureyre radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*İnsan öldüğü zaman şu üç şey hariç ameli kesilir: Kesilmeyen bir sadaka, faydalanılan bir ilim veya kendisine dua eden sâlih bir evlat.*”[462] “Bazen evlat sâlih olmaz.” diyen adamın sözüne iltifat edilmez. Çünkü genelde müminin evladı sâlih olur. Sonra böyle bir evladın duası, fasık bile olsa ana babasına fayda verir. Sonra kişinin, çocuk sahibi olmada sâlih bir evlat yetiştirme niyeti esas alınır.

Dördüncü sebebe gelince, çocuk ana babasından önce ölürse onlara şefaatçi olur. (…) Ebû Hureyre radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Ergenlik çağına girmemiş üç çocuğu ölen bir Müslüman’a cehennem ateşi ancak yemini yerine gelecek kadar kısa bir süreliğine dokunur.*”[463] Buhârî ve Müslim’in Ebû Saîd el-Hudrî radıyallâhu anhdan naklettikleri bir hadiste şöyle gelmiştir: “*Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem bir keresinde kadınlara şöyle buyurdu: Sizden birinin üç çocuğu ölürse ona cehennem ateşine karşı siper olurlar. Kadının biri dedi ki, iki çocuğu ölse de olur mu, çünkü benim iki çocuğum öldü? Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: İki çocuğu da.*”

Müslim’in Ebû Hassân’dan naklettiği efrâd hadislerden birinde şöyle gelmiştir: “İki oğlum ölmüştü. Ebû Hureyre’ye dedim ki, *Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemden bizim ölülerimiz hakkında gönlümüzü ferahlatacak bir şeyler işittin mi? Ebû Hureyre şöyle dedi: Küçük yaşta ölen çocuklar cennet çocuklarıdır. Onlardan biri babasıyla* -veya ana babasıyla- *karşılaşınca, şu elbisenin ucunu tuttuğun gibi babasının elbisesinin ucundan* -veya elinden- *tutar ve yüce Allah onu ve babasını cennete sokuncaya kadar bırakmaz.*”

Muâviye b. Kurra babasından naklen şöyle anlatıyor: “*Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin yanına oğluyla gelen bir adam vardı. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem bir keresinde ona şöyle sormuştu: ‘Oğlunu seviyor musun?’ Adam dedi ki ey Allah’ın elçisi, benim onu sevdiğim gibi Allah da seni sevsin! Daha sonraki günlerde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem onu göremeyince şöyle sordu: ‘Filancanın oğluna ne oldu?’ Dediler ki ey Allah’ın elçisi, o çocuk öldü. Bunun üzerine*

Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem çocuğun babasına şöyle buyurdu: 'Cennetin hangi kapısına gitsen orada oğlunun seni beklediğini görmek istemez misin?' Adam dedi ki ey Allah'ın elçisi, bu durum sadece oğlum için mi, yoksa hepimiz için mi geçerli? Şöyle buyurdu: Hepiniz için."

(…) Vekî hazretleri şöyle anlatıyor: "İbrâhim el-Harbî'nin on bir yaşında, Kur'an'ı ezberlemiş ve kendisine fıkıhla ilgili birçok bilgi öğrettiği bir oğlu vardı. Bir gün oğlu öldü. Ben de ona taziye ziyaretine gittim. Bana dedi ki, bu oğlumun ölmesini arzuluyordum! Dedim ki ey Ebû İshâk, sen dünyanın en bilgili adamı olduğun hâlde yaşıtları arasında temayüz etmiş, Kur'an'ı ezberlemiş, hadis ve fıkıh öğretmiş olduğun bir çocuk hakkında nasıl böyle bir şey söylersin! Dedi ki evet, söylediklerin doğru. Fakat rüyamda kıyametin koptuğunu gördüm. Ellerinde su testileri bulunan bazı çocuklar çok şiddetli sıcağı olan o günde insanları karşılayıp onlara su veriyorlardı. Onlardan birine dedim ki, bana da bu sudan verir misin? Bana baktı ve dedi ki, sen benim babam değilsin! Dedim ki, siz nesiniz? Dedi ki, biz dünya yurdunda ölen ve babalarımızı orada bırakan çocuklarız, şimdi onları karşılayıp su veriyoruz! İşte bundan dolayı oğlumun ölmesini arzulamıştım."

Yukarıda saydığımız dört sebepten anlaşılmış oldu ki evlenmek, çocuk sahibi olmaya sebep olduğu için faziletlidir.

2- Evlenmenin ikinci faydası şehvetin ortaya çıkaracağı gaileleri defetmekle şeytandan korunmaktır. Çünkü şehvetin gaileleri defedildiği zaman göz yere bakar ve ırz muhafaza edilmiş olur. Bu mânâ birincinin bir basamak altındadır. Çünkü şehvet görevli bir vekildir. Rızasını elde etmek uğruna mevlasının dediğini yapan kimse, tayin edilen vekilden kurtulma talebinden dolayı O'nun dediğini yapan kimse gibi değildir. Ancak kişide bu şehvetin bulunmasının iki faydası vardır. Birincisi; cennet zevklerine dikkat çekmektir. Çünkü bir şeye dikkat çekmek o şeyin cinsinden olur. Bu sona erecek olan zevk, hiç bitmeyecek olan zevklere dikkat çekmekte ve ona ulaşmayı sağlayacak şeyleri yapmaya teşvik etmektedir.

İkincisi; toplanmış olan dölsuyunu defetmektir. Çünkü biriken dölsuyu zarar verir ve hareketi sebebiyle kişinin kendi maslahatını gerektiren işleri yapmasına engel olur. Evlenmeyi terk eden takva sahibi birinin gayretinin son noktası gözünü haramdan sakınması ve ırzını korumasıdır. Bazen namaz kılarken kişinin aklına cinsel ilişkiye dair öyle düşünceler gelir ki bir insanın önünde dile getirilmiş olsalar ondan utanır! Halk hakkında dil ne ise Hak hakkında da kalp odur. Âhiret yoluna girmiş olan müridin sermayesi

kalbidir. Oruca devam etmek çoğu zaman vesveseyi kesmez. Mücâhid hazretleri yüce Allah'ın "*İnsan zayıf yaratılmıştır.*" (Nisâ, 4/28) kavli hakkında şöyle demiştir: "İnsan, kadınlara dayanamaz." Katâde hazretleri de "*Gücümüzün yetmeyeceği şeyi bize yükleme.*" (Bakara, 286) âyetinde kastedilen gücün yetmediği şeyin kızışma ve şiddetli şehvet olduğunu belirtmiştir. Söz konusu şehvet, şeytanın insana karşı kullandığı en kuvvetli silahtır. Buhârî ve Müslim'in Ebû Saîd el-Hudrî radıyallâhu anhdan nakletmiş oldukları hadiste Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem buna benzer bir şeye işaret buyurarak kadınlara şöyle söylemiştir: "*Basiretli ve kararlı bir adamın aklını gideren sizden başka aklı ve dini yarımlar görmedim!*" Bunun sebebi, kadınların sebep oldukları şehvet heyecanıdır.

Cüneyd-i Bağdâdî hazretleri şöyle derdi: "Yemek yemeye ihtiyaç duyduğum gibi, cinsel ilişkiye girmeye de ihtiyaç duyarım." Evlenmek, nefisten vesveseyi uzaklaştırmaya vesile olur. İşte bundan dolayı Müslim'in Câbir radıyallâhu anhdan naklettiği bir hadiste Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Şüphesiz ki kadın bir şeytan suretinde gelir ve bir şeytan suretinde gider. Sizden biri hoşuna giden bir kadın gördüğü zaman eşine varsın! Çünkü bu, nefsindeki şeyi* (şehveti) *bertaraf eder.*" Bunun sebebi şudur: Vesveseler genelde, birikmiş olan fazla dölsuyunu çıkarmak için kadınlar hakkında vaki olur. Kişinin eşiyle ilişkiye girmesi ise bu vesveseyi izale eder ve hafifletir. Sahâbe -radıyallâhu anhüm-, daha önce açıkladığımız üzere bazen çocuk sahibi olmak, bazen de vesveseyi kalpten uzaklaştırmak ve nefsi korumak amacıyla eşleriyle çokça ilişkiye girerlerdi. Mürit, bütün gayretini kalbini korumaya sarfetmelidir. Söz konusu koruma nasıl gerçekleşirse gerçekleşsin istenen budur.

3- Kadınla birlikte olup ona bakarak ve onunla oynaşarak nefsi rahatlatmak ve neşelendirmektir. Kalbin rahatlatılması ibadet hususunda onu güçlendirir. Çünkü nefis ibadet etmekten bıkar ve haktan kaçar. Çünkü bu, onun mizacına aykırıdır. Herhangi bir vakitte kendi mizacına uygun düşen bir şeyle rahatlatıldığı zaman nefis kuvvetlenir ve hareketlenir. Enes radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Dünyadan bana kadınlar ve güzel koku sevdirildi ve gözümün aydınlığı namaz kılındı.*" Nefsini zikirler, fikirler ve çeşitli amellerle yormayı deneyen kimse bu faydayı asla inkâr etmez. Bu niyetle, yani ibadet etmek için güç toplamak amacıyla nefsi rahatlatma niyetiyle yapılan bir nikâh fazilettir.

4- Kalbi, ev işlerini düşünmekten; yemek yapmak, evi süpürmek, döşek yayıp toplamak, yemek kaplarını yıkamak ve yaşamak için gerekli olan şeyleri hazırlamak gibi düşüncelerden uzak tutar. Çünkü insan tek başına olduğunda bu işlerin çoğunu yapamaz. Bunlara zaman ayıracak olsa vaktinin çoğu zâyi olur, kendisini ilim ve amele veremez. Saliha bir kadın bu yolla, erkeğin dinine yardımcıdır. Çünkü bütün bu yaşam şartlarının nasıl sağlanacağını düşünmek kalbi meşgul edip durur. Buhârî ve Müslim'in Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiklerine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kadın şu dört şey için nikâhlanır: Malı, soyu, güzelliği ve dindarlığı. Sen dindar olanını al. Böyle yapmazsan fakir düşersin*."

Müslim'in Abdullâh b. Amr b. el-Âs radıyallâhu anhümâdan naklettiği efrâd hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Şüphesiz ki dünyanın tamamı kısa süreliğine faydalanılacak bir metâdır. Dünya metâının en hayırlısı ise saliha kadındır*."

Sa'd b. Ebî Vakkâs radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Âdemoğlunun mutluluğu üç, mutsuzluğu da üç şeydedir. Âdemoğlunun mutluluğu şu üç şeydedir: Saliha bir kadın, kullanışlı bir ev ve iyi bir binek. Âdemoğlunun mutsuzluğu ise şu üç şeydedir: Kötü bir kadın, kötü bir ev, kötü bir binek*." Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Sizden biri zikreden bir dil, şükreden bir kalp ve âhireti konusunda kendisine yardım eden bir kadın sahibi olmaya baksın.*"

Hz. Ömer b. Hattâb radıyallâhu anh şöyle söylemiştir: "*Hiçbir kula, Allah'a imandan sonra saliha bir kadından daha hayırlısı verilmemiştir.*" Muhammed b. Ka'b el-Kurazî "*Rabbimiz, dünyada bize iyilik ver.*" (Bakara, 2/201) âyetinde geçen iyiliğin saliha kadın olduğunu söylemiştir. Ebû Süleymân ed-Dârânî hazretleri şöyle demiştir: "Saliha bir eş dünyadan değildir. Çünkü böyle bir kadın senin âhirete yönelmene yardımcı olur. O bunu, ev işlerini düzenleyerek ve şehvetini tatmin ederek yapmış olur."

5- Evlenmenin beşinci faydası; aile bireylerini gözetmek, sorumluluklarını üstlenmek, haklarını yerine getirmek, kötü huylarına sabretmek, eziyetlerine katlanmak, ıslahlarına çalışmak, onlara din yolunu göstermek, onlar için helâl para kazanmak ve çocukları büyütmekle nefis mücahedesi yapmak ve nefsi terbiye etmektir. Bütün bu sayılanlar, fazileti çok büyük olan amellerdir. Çünkü bunlar gözetim ve sorumluluk üstlenme, çocuklar ise gözetilenlerdir. Gözetimin fazileti ise pek büyüktür. Bunları

yapmaktan sakınan kimsenin sakınmasının sebebi, haklarını yerine getirmede kusur etme korkusudur. Kendini ve başkalarını ıslah etmekle uğraşan kişi, sadece kendisini ıslah etmekle uğraşana benzemez. Eziyete sabreden kişi de nefsi kendisinden bir şey yapmasını istediğinde istediğini yapıp onu rahatlatan kimseye benzemez. Eşinin ve çocuklarının sıkıntılarını çekmek Allah yolunda cihat etmek gibidir.

Buhârî ve Müslim'in İbni Mes'ûd radıyallâhu anhdan naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Sevabını Allah'tan bekleyerek kişinin eşine ve çocuklarına yaptığı harcama sadakadır.*" Müslim'in Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Yüce Allah'ın yolunda harcadığın, bir köleyi azat etmek için harcadığın, sadaka olarak verdiğin, eşine ve çocuklarına harcadığın dinarlardan* (paralardan) *en faziletli olanı eşine ve çocuklarına harcamış olduğun dinardır.*"

Müslim'in Sevbân radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Dinarların en faziletlisi, kişinin eşine ve çocuklarına harcamış olduğu dinardır.*" Müslim'in Sa'd b. Ebî Vakkâs radıyallâhu anhdan naklettiğine göre, hasta olduğu bir sırada Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem kendisini ziyarete gelir ve şöyle buyurur: "*Eşine ve çocuklarına yapmış olduğun harcama bir sadakadır. Şüphesiz ki karının senin malından yemiş olduğu şey de bir sadakadır.*"

Gazadayken bir gün İbnü'l-Mübârek hazretleri ihvanına şöyle der: "Bizim yaptığımız bu amelden (cihattan) daha üstün bir amel biliyor musunuz? Derler ki, böyle bir amel bilmiyoruz! Bunun üzerine şöyle der: Ben biliyorum. Çoluk çocuğu olan iffetli bir adamın gece kalkıp uyuyan çocuklarına bakarak üstleri açık olanların üstlerini örtmesi bizim yaptığımız bu amelden daha üstündür."

Eşin ve çocukların kötü huyları karşısında sabretmek nefsi terbiye eder ve öfke duygusunu köreltir. Bu söylediğimiz beşinci faydadan ancak şu iki kişiden biri faydalanabilir: Birincisi; yolun başında olması sebebiyle nefisle mücahedeyi, onu terbiye etmeyi ve ahlâkını güzelleştirmeyi amaçlayan kişidir. Böyle bir kişi evlenmeyi bir mücahede yolu olarak görür ve buna razı olur. İkincisi; sadece uzuvlarıyla amel eden ve bâtında bir yolculuğa çıkmamış, fikrini ve kalbini hiçbir şekilde kullanmayan âbid kimsedir. Böyle bir âbidin eşi ve çocukları için çalışması, onların işlerini üstlenmesi,

iyiliği kendisinden başkasına dokunmayan bedenî ibadetlerinden daha faziletlidir. Fakat bâtında yolculuğa çıkmış olan ahlâkı güzel kimsenin sadece bu amaçla evlenmesi gerekmez.

NİKÂHIN ÂFETLERİ

1- Helâl para kazanmaktan âciz olmaktır ki söz konusu âfetlerin en güçlüsüdür. Çünkü helâl para kazanmak zor bir iştir. Hatta bazen evli kişi elini kendisine ait olmayan şeye uzatır. Hadiste şöyle denilmiştir: "*Kıyamet gününde şöyle nida edilir: Aileleri emanetlerini yemiş olan kimseler nerede?*" kendisine ve ailesine yetecek kadar malı olan veya kendisi ve ailesi kanaat sahibi olan kimseden başka bu âfetten kurtulan pek azdır.

2- Kadınların haklarını yerine getirmede kusurlu olmak ve onların çirkin huylarına ve eziyetlerine sabretmek. Bu tehlikeli bir durumdur. Çünkü erkek bir çobandır ve gütmüş olduğu sürüden, yani ailesinden sorumludur. Bundan dolayı Bişr hazretleri özür dileyerek şöyle söylemiştir: "Yüce Allah'ın '*Kadınların da erkekler üzerinde maruf hakları vardır.*' (Bakara, 2/228) şeklindeki kavli beni evlenmekten men ediyor!" Bilge, akıllı, güzel ahlâklı, kadınların âdetlerini bilen, onlara karşı sabırlı, haklarını yerine getirme hususunda hırslı ve onların hatalarını görmezden gelen kimseden başkası bu âfetten kurtulamaz.

3- Eşinin ve çocuklarının kişiyi meşgul edip Allah Teâlâ'dan uzaklaştırması ve kişinin gecesini gündüzünü onlarla ilgilenerek geçirmesidir. Bu durumda kişi âhireti düşünmeye ve ona yönelik amel işlemeye fırsat bulamaz.

Bütün bu saydıklarımız, nikâhın faydaları ve âfetleriydi. Bir şahsın evlenmesinin veya bekâr kalmasının kendisi hakkında daha faziletli olduğuna mutlak olarak hükmetmek, bütün bu saydığımız hususları tam olarak bilememekten kaynaklanır. Aksine, müridin kendisinde bu hâllerin bulunup bulunmadığına bakması gerekir. Eğer kişide sayılan âfetler yoksa ve helâl malı, güzel ahlâkı, din hususunda evlenmesinin kendisini meşgul etmeyeceği bir gayreti varsa, bir de genç olduğu için şehvetini teskin etmeye ve tek başına olduğu için ev işlerinin düzenlenmesine ihtiyacı varsa hiç şüphesiz evlenmesi daha faziletlidir. Böylece çocuk sahibi olmaya da gayret eder. Eğer kişide söz konusu faydalar yok da âfetler varsa ve evlenmeye ihtiyacı yoksa evlenmemesi daha uygundur. Eğer kişide söz konusu hususlar eşit seviyede varsa dinine faydası dokunacak olan hususları, dinini noksanlaştıracak olanlara galip kılması gerekir. Bütün

bunlar evlenmeye ihtiyacı olmayan kişi hakkında geçerlidir. Eğer kişinin evlenmeye ihtiyacı varsa evlenmesi şart olur.

---

[460]. Buhârî ve Müslim'in rivâyeti.
[461]. *Târîhu Bağdâd*, 7/73.
[462]. Sadece Müslim tarafından nakledilmiştir.
[463]. Buhârî ve Müslim.

İKİNCİ BÂP:
NİKÂH AKDİ SIRASINDA KADININ HÂLLERİNE DAİR GÖZETİLECEK HUSUSLAR VE AKDİN ŞARTLARI

Nikâh akdinin sıhhatinin şartları beştir: Veli, velisi olunan kadının izni -ancak baba, küçük yaştaki oğullarını ve ergen olmuş bakire kızlarını onların izni olmadan evlendirebilir-, şahitler, icap (evlenme teklifi) ve kabul etme.

Nikâh akdinin edepleri ise şunlardır: İddet gören kadının iddeti içerisinde olmaması ve daha önce kızı istemeye gelenlerin bulunmaması şartıyla kızı velisinden istemek, nikâhtan önce kadını görmek, velisinin kıza evlilik talebini haber vermesi, kız bakireyse sükût etmesinin izin sayılması, nikâhtan önce hutbe okunması, mehrin belli ve hafif olması ve şahitlerin yanında salih insanlardan bir grubun nikâh sırasında orada bulunması.

Nikâh akdinin edeplerinden biri de evlenirken sünneti yerine getirmeye, gözü korumaya, çocuk sahibi olmaya ve yukarıda saymış olduğumuz faydaları elde etmeye niyet etmektir. Evlenmekten amaç sadece kadından faydalanmak olmamalıdır. Nikâh akdinin cuma günü ikindiden sonra yapılması edeptendir. Nikâh akdi tamamlanınca tarafları şöyle söyleyerek kutlamak müstehaptır: "*Allah bu evliliği sana mübârek kılsın, seni bereketlendirsin ve sizi hayırlı işlerde birleştirsin.*"

Nikâh akdi yapılacak kadına gelince, onun hakkında iki şey göz önüne alınır. Birincisi, kadında nikâhlanmasına engel olan; başkasının nikâhında olması, iddet beklemesi, mürtet olması veya süt akrabalığından dolayı haram olması vb. hâllerin bulunmamasıdır. İkincisi ise onunla iyi geçinmek ve maksada ulaşmak için gözetilecek hususlardır ki sekiz tanedir: Dindarlık, güzel ahlâk, güzellik, mehrinin az olması, bakirelik, doğurganlık, soyluluk ve yakın akraba olmaması. Bunları sırasıyla şöyle açıklayabiliriz:

1- Evlenilecek kadında esas olarak aranması gereken husus dindarlıktır. Eğer kadın nefsini korumada din yönünden zayıfsa kocasını azarlar ve hayatı ona zehir eder. Bu durumda kocası ona bir şeyler söyleyip durumunu düzeltmeye kalksa dert içinde kalmaya devam eder. Bir şey söylemeyip susmuş olsa namusunu ihmâl etmiş hamiyetsiz biri olur. Karısı, onun parasını har vurup harman savurmak gibi, başka bir yönden dini bozuk

biriyse adamın fakir düşmesine ve aklının dağılmasına sebep olur. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin "*Sen dindar olanını al.*" sözünü söylemesinin sebebi, böyle bir kadının din konusunda kocasına yardımcı olmasıdır. Eğer kadın dindar değilse adamın da dinini ifsat veya hayatını zehir eder.

2- Güzel ahlâk da önemli bir esastır. Eğer kadın küfürbaz, çirkin huylu ve nimete nankörlük eden biriyse zararı faydasından daha çok olur. Evlenilecek kadının ahlâkını öğrenmenin tek yolu, kendisinde olmayan şeyleri söyleyecek şekilde ona haset etmeyen ve onu göklere çıkaracak şekilde aşırı sevmeyen birinden onun hakkında bilgi almaktır.

3- Güzellik de kadında aranan bir özelliktir. Çünkü kadının güzel olması erkeği başka kadınlardan korur. Çirkin kadın genel olarak yeterli olmaz. Bundan dolayı bize, evlenilecek olan kadına bakmamız emredilmiştir. Bazıları ise evlenirken ne kadının güzelliğine bakar ne de ondan cinsel yönden faydalanmayı amaçlarlardı. İmam Ahmed rahimehullâh, güzel bir kızkardeşi varken tek gözlü olan kızla evlenmeyi tercih etmiştir. Ancak bu gibi örnekler pek nadirdir ve mizaçlar bunun tam tersine meyillidir.

4- Mehrin az olması. Ömer b. Hattâb radıyallâhu anh şöyle buyurmuştur: "*Kadınların mehirlerini artırmayın!*" Saîd b. Müseyyeb hazretleri kendi kızını iki dirhem mehir karşılığında evlendirmişti. Kadın yönünden mehrin fazla olması nasıl hoş değilse erkek yönünden de kadının ne kadar malı olduğunu sormak hoş karşılanmaz. Sevrî hazretleri şöyle söylemiştir: "Biri evlenip de kadının neyi var, diye sorarsa bil ki o adam hırsızdır."

5- Bakirelik. Buhârî ve Müslim'in Câbir radıyallâhu anhdan naklettikleri bir hadiste kendisi şöyle anlatıyor: "*Bir keresinde Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem bana evlenip evlenmediğimi sorunca evlendiğimi söyledim. Bir dulla mı yoksa bakireyle mi evlendiğimi sorunca ben dul bir kadınla evlendiğimi söyledim. Bunun üzerine şöyle buyurdu: Onunla oynaşacağın ve seninle oynaşacak bakire bir kızla evlenseydin ya!*"

Bakirelikte iki fayda vardır. Birincisi; bakire kız kocasını sever ve ona alışıp aşina olur. Bu da kocasına daha cana yakın olmasını sağlar. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Cana yakın olan kadınlarla evleniniz.*" Mizaçlar, aşina olunan ilk kimseyle ünsiyet kurmak üzere yaratılmıştır ve genellikle ilk sevilen kişiyle paylaşılan sevgi daha kuvvetlidir. İkinci faydası ise erkeğin onu sevmesi için en mükemmel olanı, kadının bakire olmasıdır. Çünkü mizaç, başka bir erkeğin el sürdüğü kadından kaçınır ve o adamdan söz edilmesi kendisine ağır gelir.

6- Doğurganlık. Bu husus, kadının daha önce evlenmiş olmasıyla, akrabalarına veya soyuna bakılarak bilinir.

7- Soyluluk; kadının dindar ve salih bir ailede yetişmiş olmasıdır. Çünkü kız dindar bir ailede yetişmemişse çocuklarını bu niteliklere sahip olacak şekilde yetiştiremez. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem bu hususta şöyle buyurmuştur: "*Hadrâu'd-dimenden sakının! Dediler ki, hadrâu'd-dimen nedir? Şöyle buyurdu: Kötü yerde yetişmiş güzel kadındır.*"; "*Dölleriniz için seçici olunuz. Çünkü damar çeker*."

8- Kadının yakın akraba olmaması. Kuşkusuz kadının yakın akrabadan olması şehveti azaltır. Çünkü şehveti ancak yabancı ve yeni olan kadın harekete geçirir. Oysa akraba, aşina olunan ve tanınan kimsedir. Şehvetin az olması ise çocuğun cılız olmasına sebep olur. Nasıl ki erkeğin evlenecek olduğu kadına bakması gerekliyse, kadının velisi olan kişinin de damat olacak adamın dindarlığına, ahlâkına ve hâllerine bakması gerekir. Çünkü kadın nikâhlandığı zaman köle gibi olur. Kızın velisi onu fasık veya bidatçi biriyle evlendirdiği zaman kıza ve kendi dinine karşı suç işlemiş olur. Çünkü bunu yapmakla Rabbinin gazabına maruz kalmış olur. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem bu hususta şöyle buyurmuştur: "*Kim kızını fasık biriyle evlendirirse onunla akrabalık bağını kesmiş olur*." Adamın biri Hasenü'l-Basrî hazretlerine şöyle sorar: "Kızımı bazı adamlar istedi, hangisiyle evlendireyim?" Hasen hazretleri şöyle cevap verir: "Kızını, Allah'tan korkan adamla evlendir. Çünkü böyle bir adam kızını severse onu onurlandırır, sevmezse de ona zulmetmez."

ÜÇÜNCÜ BÂP:
ÂDÂB-I MUÂŞERET, ERKEĞE VE KADINA DÜŞEN GÖREVLER

ERKEĞE DÜŞEN GÖREVLER

Kocanın şu sayacağımız on iki şeyde itidali ve edebi gözetmesi gerekir: Velime (düğün yemeği), iyi geçinme, lâtife yapma, idare, kıskançlık, nafaka, öğretme, birden fazla eşi varsa aralarında haftanın günlerini taksim etme, şirretlik etmesi hâlinde cezalandırma, cinsel ilişki, doğum ve boşanma.

1- Velime veya düğün yemeği, müstehap olan bir sünnettir. Buhârî ve Müslim'in Enes radıyallâhu anhdan naklettiğine göre Abdurrahmân b. Avf radıyallâhu anh bir kadınla evlenince Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem ona şöyle buyurmuştur: "*Bir koyunla bile olsa düğün yemeği ver.*"

2- Kadınla iyi geçinmek, onlara güzel davranmak ve akıllarının eksik olması sebebiyle eziyetlerine katlanmak gerekir. Buhârî ve Müslim'in Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kadınlara özenli davranın. Çünkü kadın kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Şüphesiz kaburganın en eğri tarafı üstüdür. Onu doğrultmaya kalkarsan kırarsın, olduğu gibi bırakırsan eğri kalır. O hâlde kadınlara özenli davranın.*"

(…) İbni Ömer radıyallâhu anhümânın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Ey insanlar, kadınlar sizin yanınızda birer emanettir. Kendileri için ne bir fayda ne de zarara maliktirler. Onları Allah'ın emaneti karşılığında aldınız ve Allah'ın kelimesiyle ırzlarını helâl kıldınız. Sizin onlar üzerinde hakkınız olduğu gibi, onların da sizin üzerinizde hakkı vardır. Sizin onlar üzerindeki hakkınız yataklarınızı başkasına çiğnetmemeleri ve dinin iyi saydığı hususlarda size isyan etmemeleridir. Bunları yaptıkları zaman onları örfe uygun olacak şekilde yedirmek ve giydirmek onların sizin üzerinizdeki hakkıdır. Onları dövmeyin! Onlara vuracağınız zaman incitmeyecek şekilde vurun!*"

Bil ki, kadına sadece eziyet ve zarar vermemek güzel ahlâk değildir. Bilakis, Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve selleme uyarak ondan gelen eziyete ve zarara katlanmak, düşüncesizlik ettiği ve öfkelendiği zaman bunu

yumuşaklıkla karşılamak güzel ahlâktır. Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin eşleri -radıyallâhu anhünne- onunla cinsel temas etmemek üzere bir süreliğine kendisinden ayrılırlardı. Buhârî ve Müslim'in naklettiği bir hadiste Hz. Ömer radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: "*Bir gün karıma çok kızmıştım. Bir de ne göreyim, benimle cinsel temastan kaçınıyor! Onun, benimle cinsel temastan kaçınması ağırıma gitti. Bana dedi ki: 'Seninle cinsel temastan kaçınmamı mı yadırgıyorsun? Vallahi Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin eşleri de bazen onunla cinsel temastan kaçınıyorlar ve onlardan biri bütün gün boyunca ondan uzak duruyor.' Bu sözleri işitince* (kızım ve Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin eşi olan) *Hafsa'nın yanına gittim ve dedim ki, siz Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem ile cinsel temastan bazen kaçınıyor musunuz? Dedi ki, evet! Dedim ki, içinizden biri bütün gün boyunca ondan uzak duruyor mu? Dedi ki, evet! Dedim ki, o hâlde sizden böyle yapan biri kaybeder ve hüsrana uğrar!*"

(…) Nu'mân b. Beşîr radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: "*Bir keresinde Ebû Bekir, Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin yanına girmek üzere izin istemek üzereyken Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem karşısında yüksek sesle konuşan Âişe'yi işitti. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem ona izin verip içeriye girince Âişe'yi tutup 'Ey Ümmü Rûmân'ın kızı, Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem karşısında sesini mi yükseltiyorsun?' diye çıkışınca hemen Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem aralarına girip onları ayırdı. Ebû Bekir dışarıya çıkınca Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem gönlünü almak üzere Âişe'ye şöyle buyurdu*: *'Babanla aranızı ayırdığımı görmüyor musun?' Bir müddet sonra Ebû Bekir yine gelip içeriye girmek üzere izin istediği sırada onların gülüştüklerini gördü. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem girmesine izin verince içeriye girdi ve şöyle dedi: Ey Allah'ın elçisi, savaşınıza beni ortak ettiğiniz gibi, barışınıza da ortak edin.*"

3- Kadına lâtife yapmak ve şakalaşmak. Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem eşlerine lâtife yapar ve onlarla şakalaşırdı. Bir keresinde Câbir radıyallâhu anha şöyle buyurmuştu: "*Onunla oynaşacağın ve seninle oynaşacak bakire bir kızla evlenseydin ya!*" Bir keresinde Hz. Âişe radıyallâhu anhâ ile yarış yapmışlar ve Hz. Âişe onu geçmişti. İkinci kez onunla yarış yapınca bu sefer Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem onu geçti ve gülerek şöyle buyurdu: "*Bu, geçen yarışın rövanşı oldu.*"

Buhârî ve Müslim'in naklettiklerine göre Hz. Âişe radıyallâhu anhâ şöyle anlatıyor: "*Bir keresinde mescitte oyun oynayan Habeşliler'i seyrederken*

Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem ridâsıyla üzerimi örttü ve ben seyretmekten bıkıp oturuncaya kadar öyle kaldı. Oyun oynamaya istekli olan genç kadınların konumunu takdir edip ona göre davranın."

Yine, Hz. Âişe radıyallâhu anhâ şöyle anlatıyor: "*Ben kız arkadaşlarımla oyun oynardım ve arkadaşlarım bana gelirlerdi. Onlar Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemi gördükleri zaman ondan kaçıp saklanırlar, Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem de benimle oynasınlar diye onları toplu hâlde yanıma gönderirdi.*"

Hz. Âişe radıyallâhu anhânın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Sizin en hayırlınız eşine karşı en hayırlınızdır. Ben, eşine karşı sizin en hayırlınızım.*"

Hz. Ömer b. Hattâb radıyallâhu anh şöyle söylemiştir: "*Erkeğin eşinin yanında çocuk gibi olması gerekir. Sahip olduğu bir şey kendisinden alınmak istendiği zaman ise erkekliğini göstermelidir.*"

4- Kadının gözünde tamamen heybetini ve saygınlığını yitirecek derecede lâtife ve şakalaşmada aşırıya gitmemelidir. Bu hususta orta yolu tutmalıdır. Hoşlanmadığı bir şeyi gördüğünde ilgisiz davransın. Şeriata aykırı bir şey görürse yüzünden belli olacak şekilde kızsın ve bozulsun.

Özetle söyleyecek olursak, erkek karısına muhalefet ve muvafakat etme hususunda orta yolu izlemeli ve bütün bunlarda hakkı gözetmelidir. Her hâlükârda erkeğin siyasetle karışık bir yumuşaklık ve nezaket içerisinde olması gerekir. Bize nakledildiğine göre Ömer b. Hattâb radıyallâhu anh, valilerinden birini azarlamıştı. Azarlanan vali de Hz. Ömer'in karısına gidip ona şikâyette bulundu. Karısı da Hz. Ömer'e şöyle dedi: "Ey müminlerin emiri, ona neden kızdın?" Bu sözleri işiten Hz. Ömer radıyallâhu anh karısına şöyle dedi: "Ey Allah'ın düşmanı, bu adamla ne işin var? Sen sadece kendisiyle oynanan ve sonra kenara bırakılan bir oyuncaksın!"

5- Kıskançlık konusunda itidalli olmak. Şöyle ki, gailesinden korkulan şeylerin neden kaynaklandığından gafil olmamalı ve akıldan geçirilen düşünceler hakkında bilgi elde etmeye çalışarak kötü zanda aşırıya gitmemelidir. Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem, erkeğin gece vakti ansızın eşinin yanına gelmesini yasaklamıştır. İbni Ömer radıyallâhu anhümâ şöyle anlatıyor: "*Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem, gece vakti kadınların yanına gelmeyi yasakladı. İki adam acele edip eşlerinin yanına gece vakti gidince onların yanında hoşlarına gitmeyen şeyi gördüler.*"

Hz. Ali radıyallâhu anh şöyle buyurmuştur: "*Eşini çok fazla kıskanma ki senin yüzünden kötü bir şeyle suçlanmasın.*"

Fakat yeri geldiğinde eşini kıskanmak övülmüş bir huydur. Buhârî ve Müslim'in Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiklerine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Şüphesiz ki Allah da kıskanır, mümin de kıskanır.*" Yine, Buhârî ve Müslim'in Mugîre b. Şu'be radıyallâhu anhdan nakletmiş oldukları bir hadiste Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Sa'd'ın kıskanmasına hayret mi ediyorsunuz? Vallahi ben ondan daha kıskancım! Allah ise benden daha kıskançtır. Allah, kıskançlığından dolayı açıktan ve gizli olarak yapılan bütün çirkin işleri haram kılmıştır.*"

Yine, Buhârî ve Müslim'in İbni Mes'ûd radıyallâhu anhdan naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Yüce Allah'tan daha kıskanç kimse yoktur!*" Bir başka hadiste ise şöyle gelmiştir: "*Kıskançlığın bazısını Allah sever ki bu şüphe anındaki kıskançlıktır. Bazısına da gazap eder ki bu şüphe yokken kıskanmaktır.*"

Bil ki, kıskanmaya engel olan şey kadının yanına erkeklerin girmemesi ve kadının evinden çıkmamasıdır. Bize nakledildiğine göre Hz. Ali b. Ebî Tâlib radıyallâhu anh bir gün Hz. Fâtıma radıyallâhu anhâya şöyle sordu: "Kadınların en hayırlı hâli hangisidir?" Şöyle cevap verdi: "Ne onların erkekleri görmesi, ne de erkeklerin onları görmesidir." Hz. Ali radıyallâhu anh bu sözü Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve selleme haber verdiğinde şöyle buyurduğunu söylemiştir: "*Fâtıma gerçekten benim bir parçamdır.*"

Bir keresinde Muâz b. Cebel radıyallâhu anh karısının duvardaki delikten dışarıyı kolaçan ettiğini görünce onu dövmüştür. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Birinizin karısı mescide gitmek üzere izin istediği zaman ona engel olmayın.*" Hz. Âişe radıyallâhu anhâ, Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin vefatından sonra neler olduğunu görünce şöyle demiştir: "*Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem, kendisinden sonra kadınların neler icat ettiklerini bilmiş olsaydı onların evden çıkmasına izin vermezdi!*"

Kadının mümkün olduğu kadar evinden çıkmaması gerekir. Evinden çıkması gerekirse erkeklere bakmaması gerekir. Kadının erkeklere bakması, ona karşı arzu duymalarına sebep olmadıkça caizdir. Tıpkı erkeğin tüyü bitmemiş oğlana bakması gibi… Fakat bu bakış, her iki tarafın birbirlerine arzu duymalarına sebep olursa o zaman haram olur.

6- Harcama yapmada itidalli olmalı ve israf ile pintilik arasında orta bir yol tutmalıdır. Yüce Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır: "*Eli sıkı olma; büsbütün eli açık da olma!*" (İsrâ, 17/29) Erkeğin, güzel yiyecekleri eşinden

saklayıp kendisine ayırmaması gerekir. Çünkü bu, kalbin kin tutmasına sebep olur. İlle de bunu yapacaksa onlardan gizli yapsın! Kadına yapılan harcamada gözetilmesi gereken en önemli husus ona helâlinden yedirmektir.

7- Koca, eşine hayızla ilgili hükümleri ve hayızlı kadının nasıl davranması gerektiğini öğretmelidir. Ona doğru itikadı telkin etmeli ve eğer varsa kalbindeki bidati izale etmelidir. Erkek eşine namaz, hayız ve istihâze hükümlerini öğretmelidir. Ona, hayız kanı akşam vaktinden önce bir rekât kılacak kadar kesilirse öğleni ve ikindiyi, sabah vaktinden önce bir rekât kılacak kadar kesildiğinde ise akşam ile yatsıyı kaza etmesi gerektiğini anlatmalıdır.[464] Kadınlar neredeyse buna hiç dikkat etmezler. Kocası eşine dini bilgileri öğretiyorsa kadının âlimlere mesele sormak için evinden çıkması doğru değildir. Onun yerine, öğrenmek istediği meseleyi kocası sorarsa bu da yeterlidir. Bunlar mümkün olmazsa kadının evinden bu amaçla çıkması caiz olur.

8- Birden fazla karısı olan kimsenin onlar arasında adaleti gözetmesi gerekir. Söz konusu adalet sevgi ve cinsel ilişki konusunda değil, gece yanında kalma ve ona yapılan harcama konusundadır. Çünkü sevgi ve cinsel temas kişinin elinde olan şeyler değildir. Yolculuğa çıkar ve eşlerinden birisini yanında götürmek isterse, Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin yaptığı gibi aralarında kura çeker. Ebû Hureyre radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Kimin bir karısı varsa ve biri aleyhine diğerine meylediyorsa kıyamet günü bir tarafını çeke çeke veya bir tarafı meyletmiş olarak gelir.*”

Kadınlardan biri kendi gecesini bir diğer kadına verir ve kocası da buna razı olursa hak o kadına geçer. Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem, eşi Hz. Sevde radıyallâhu anhâyı boşamak isteyince o da kendi gecesini Hz. Âişe radıyallâhu anhâya vermiş ve kıyamet gününde onun eşleri arasında haşrolmak için kendisini boşamamasını ondan istemiş, Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem de bunu kabul etmiştir. Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem, eşlerinden birini canı çekip de günü olmadığı hâlde onunla cinsel ilişkiye girdiğinde o gün bütün eşlerini dolaşırdı.

9- Kadınının şirretlik ve huysuzluk etmesi hâlinde kocanın onu cezalandırması ve zorla itaate sevketmesi hakkıdır. Ancak kocanın böyle huysuzluk eden eşini cezalandırırken tedrice riayet etmesi gerekir. Önce karısına nasihat edip onu korkutur, bu fayda vermezse yatakta ona sırtını

döner veya birden üç geceye kadar aynı evde ancak başka bir yatakta yatar. Eğer bunlar da fayda vermezse bir tarafını incitmeyecek şekilde onu dövebilir. İncitmeyecek şekilde dövmek, bir tarafını kanatmayacak ancak acıtacak şekilde vurmaktır. Kadının yüzüne asla vurulmaz. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem bu hususta şöyle buyurmuştur: "*Yüzüne vurma, çirkin söz söyleme ve ancak evin içerisinde ondan ayrı yat!*"

10- Cinsel ilişkinin edepleri: Cinsel ilişkiye girmeden önce besmele çekmek, kıbleye dönmemek, erkek ve kadının aynı yorganla örtünmeleri ve çıplak olmamaları, ilişkiye girmeden önce oynaşma, sarılma ve öpme müstehaptır. Buhârî ve Müslim'in İbni Abbâs radıyallâhu anhümâdan naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Sizden biri eşiyle ilişkiye girmeden önce 'Bismillâh! Allah'ım, şeytanı bizden ve bize rızık olarak vereceğin çocuktan uzak tut.' diye dua eder ve bu ilişkiden bir çocukları olursa şeytan ona ebediyen zarar veremez.*"

Bazı âlimler, Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin "*kim guslettirir ve guslederse*" hadisinden dolayı cuma günü cinsel ilişkiye girmeyi müstehap saymışlardır. Erkek boşaldıktan sonra eşinin de boşalması için ona süre tanımalıdır. Çünkü bazen kadının boşalması gecikebilir ve boşalamadığı takdirde bundan zarar görebilir.

İşin itidalli olanı her dört gecede bir cinsel ilişkiye girmektir. Erkek, kendisinin ve karısının ırzlarını korumaya ne kadar ihtiyaçları olduğuna bakıp buna göre cinsel ilişkiye girme sıklığını ayarlar. Çünkü kadının ırzının korunması erkek için gereklidir. Hayızlı olduğu zaman veya hayız kanı kesilip henüz gusletmemişken kadına yaklaşmak caiz değildir. Vajinası dışında, erkek hayızlı olan karısının bütün vücudundan faydalanabilir.

Cinsel ilişkiye girmenin edeplerinden biri de hayızlı kadının kalçasından dizlerinin hemen üzerine kadar bir şey giyinip örtünmesidir. Eşiyle ikinci kez ilişkiye girmek isteyen kişi avret yerini yıkasın. Müslim'in Ebû Saîd el-Hudrî radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Sizden biri karısıyla ilişkiye girdikten sonra tekrar girmek isterse namaz abdesti gibi abdest alsın.*"

Kişinin cünüpken kıllarını tıraş etmemesi, tırnaklarını kesmemesi ve bir yerini kanatmaması edeptendir.

Azil yapmak (dışarıya boşalmak/doğum kontrolü) mübahtır. Buhârî ve Müslim'in naklettiği bir hadiste Câbir radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: "*Biz,*

Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem zamanında Kur'an inerken azil yapıyorduk." Azil yapmak mekruh sayılmıştır. Çünkü azil, evlenmenin asıl maksadına aykırıdır. Buhârî ve Müslim'in naklettiklerine göre Ebû Saîd radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: "*Ben ve arkadaşlarım Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve selleme şöyle sorduk: Biz bazı cariyeler* (savaş esirleri) *ele geçiriyoruz ve onları daha sonra satmak istiyoruz. Onlarla ilişkiye girdiğimiz zaman azil yapmamıza ne dersiniz? Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: Sizler bunu yapıyor musunuz? Yapmanıza bir engel yok. Çünkü yüce Allah'ın ortaya çıkmasını takdir ettiği her canlı muhakkak ortaya çıkar.*" Buradaki mekruhluk, "Camide oturan kişinin Kur'an ile meşgul olmaması mekruhtur." sözünde olduğu gibi, bir fazileti elden kaçırmaya yönelik mekruhluktur. Yoksa tahrimen ve tenzihen mekruh değildir. Çünkü ilişki sırasında azil yapan kişi, ilişkiye girmemiş gibidir. Çocuk, sadece erkeğin sperminden meydana gelemez. Ama eğer ilişkiye girip de kadın ve erkeğin dölsuları birleşirse o zaman bu ikisinden bir canlının ortaya çıkması mümkündür. Böyle bir durumda döllenmiş olan yumurtayı ifsat etmek bir suçtur. Şekillenmeye başlamış olan döllenmiş yumurtayı ifsat etmek daha çirkin bir suçtur. Ruh üflenmiş olan bir cenini düşürmek ise çok daha büyük bir suçtur. İki dölsuyunun bir arada bulunması akitlerdeki icap ve kabul gibidir. Kim "malımı sattım" deyip müşteri kabul etmeden bundan cayarsa onun hakkında "akdi feshederek suç işledi" denilemez. Malı satan kişi ancak kendi icabından ve müşterinin kabulü gerçekleştikten sonra suç işlemiş olur.

Azil yapan kişi, bunu yaparken şu üç amacı güder: Birincisi; doğacak olan çocuğun, sahibi olduğu cariyenin tam mülkiyetinin elinden çıkmasına sebep olmamasıdır. İkincisi; ondan sürekli olarak faydalanabilmek için kadının güzelliğinin ve endamının devam etmesidir. Üçüncüsü ise daha fazla çalışmaya muhtaç kalmaktan kaçınmaktır. Bütün bunlar mübahtır.

11- Çocuk sahibi olmanın edeplerine dair olup bunlar altı tanedir:

a) Çocuğu erkek olduğu için çok sevinmemek ve kızı olduğu için çok üzülmemek gerekir. Çünkü kişi hangisinin kendisi için hayırlı olduğunu bilemez. Buhârî ve Müslim'in Hz. Âişe radıyallâhu anhâdan naklettiklerine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kimin kız çocukları olur da onlara iyi davranırsa o kızlar kendisine cehenneme karşı siper olurlar.*" Câbir radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kimin üç kızı olur da onları barındırır, onlara merhamet eder ve onları doyurup bakarsa*

elbette cennet ona vacip olur. Denildi ki ey Allah'ın elçisi, eğer iki kız olursa? Buyurdu ki iki kız da olsa aynı. (Câbir diyor ki) *orada bulunanlardan biri, 'bir kız olursa' diye sormuş olsaydı Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin 'bir kız da aynı' diyeceğini söyledi.*"

b) Doğan çocuğun kulağına ezan okumak. Ebû Râfi radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: "*Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem, Fâtıma onu doğurduğu zaman Ali'nin oğlu Hasan'ın kulağına ezan okudu.*"

c) Çocuğa güzel bir isim vermek. Müslim'in İbni Ömer radıyallâhu anhümâdan naklettiği efrâd hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Allah'ın en çok sevdiği isimleriniz Abdullâh ve Abdurrahmân'dır.*" Kimin hoş karşılanmayan bir ismi varsa onu değiştirmesi müstehaptır. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem bazı insanların isimlerini değiştirmiştir. Müslim'in İbni Ömer radıyallâhu anhümâdan naklettiği efrâd hadislerden birine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem Âsıye ismini değiştirmiş ve şöyle buyurmuştur: "*Sen güzelsin* (cemile)." Eflah, Nâfi, Yesâr, Rebâh ve Bereke gibi isimler hoş görülmemiştir.

d) Erkek çocuk için iki koyun, kız çocuk için bir koyun olmak üzere akika kurbanı kesmek. Buhârî'nin Selmân b. Âmir radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Akikası çocukla beraberdir. Onun namına kan akıtınız.*"

İbni Sîrîn hazretleri şöyle söylemiştir: "Saçı tıraş etmek eğer eziyeti gidermek değilse, eziyeti gidermenin ne olduğunu bilmiyorum!" Semüre radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Çocuk, akikası karşılığında rehindir. Çocuğun akikası onun adına yedinci gününde kesilir, adı konulur ve saçı tıraş edilir*."

Tirmizî hazretleri şöyle demiştir: "Bu, sahih bir hadis olup âlimler ona göre hareket etmişlerdir. Âlimler, çocuğun akikasının doğumunun yedinci gününde kesilmesini müstehap saymışlardır. Eğer yedinci günde kesmek mümkün olmazsa on dördüncü günde, bu da mümkün olmazsa yirmi birinci günde kesilmelidir. Akika kurbanında da normal kurbanda geçerli olan şartlar geçerlidir.

e) Yeni doğan çocuğun damağına bir hurma veya tatlı sürmek. Çünkü Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem, Abdullâh b. Zübeyr doğduğu zaman damağına bir hurma sürmüştü.

f) Çocuğu sünnet etmek. Câbir b. Abdullâh radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: “*Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem, doğumlarından yedi gün sonra Hasan ve Hüseyin’i sünnet etti ve akika kurbanlarını kesti.*”

12- Boşanmak. Allah’ın en hoşlanmadığı mübah boşanmaktır. Hiçbir günahı olmaksızın erkeğin karısını aniden boşaması mekruhtur. Kadının da kocasını kendisini boşamaya zorlaması caiz değildir. Erkek, karısını boşamak istediği zaman şu dört şeyi gözetmelidir:

a) Bekleyeceği iddet müddeti uzamaması için karısını, cinsel ilişkiye girmediği bir temizlik devresinde boşamalıdır.

b) Sonradan pişmanlık duyacak olursa tekrar ona dönebilmesi için karısını bir talakla boşamalıdır.

c) Kederli olan kadını bir nebzecik olsun teselli edebilmek için ona geçimini sağlayacak şekilde para vermelidir. Rivâyet edildiğine öre Hz. Hasan b. Ali radıyallâhu anhümâ bir karısını boşamış ve ona on bin dirhem göndermişti. Kadın buna karşılık şöyle dedi: “Benden ayrılan bir sevgiliden gelen pek az bir dünyalık!”

d) Boşandıktan sonra kadının sırrını ona buna anlatmamalıdır. Müslim’in Ebû Saîd el-Hudrî radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Kıyamet gününde insanların Allah katında en kötü konumda olanları eşiyle birleşen ve eşinin kendisiyle birleştiği sonra da eşinin sırrını ona buna anlatan kişidir.*”

Anlatıldığına göre salihlerden biri karısını boşamak ister. Ona denilir ki, ondan kuşkulanmanın sebebi nedir? Der ki, akıllı olan adam karısının sırrını ifşa etmez! Bu salih adam karısını boşayınca derler ki, onu neden boşadın? Der ki, başkasının karısından size ne!

Buraya kadar anlattıklarımızın hepsi kocanın yapması gereken görevlerdi.

KADINA DÜŞEN GÖREVLER

İmam Şâfiî hazretlerinin dediğine göre, nikâh bir çeşit kölelik olup kadının bir köle gibi kocasının kendisinden istediği her şeyi günah olmadığı sürece yerine getirmesi gerekir. (…) Ebû Ümâme radıyallâhu anhın naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Bir kimsenin Allah dışındaki birine secde etmesi caiz olsaydı, üzerindeki büyük hakkından dolayı kadına kocasına secde etmesini emrederdim.*”

(…) İbni Abbâs radıyallâhu anhümâ şöyle anlatıyor: “*Kadının biri Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve selleme şöyle sordu: ‘Erkeğin kadın*

üzerindeki hakkı nedir?’ Şöyle buyurdu: *‘Küçük bir semerin üzerinde bile olsa kocasının kendisiyle ilişkiye girmesine engel olmamasıdır.’ Kadın yine sordu: ‘Erkeğin karısı üzerindeki hakkı nedir?’* Şöyle buyurdu: *‘Kocasının izni olmadan bir gün bile nafile oruç tutmamasıdır. Eğer tutarsa günahkâr olur ve tuttuğu oruç kabul edilmez.’ Kadın yine sordu: ‘Erkeğin karısı üzerindeki hakkı nedir?’* Şöyle buyurdu: *‘Kocasının izni olmadan evdeki hiçbir şeyi başkasına vermemesidir. Eğer verirse sevabını kocası alır ve günahı kendisine kalır.’ Kadın yine sordu: ‘Erkeğin karısı üzerindeki hakkı nedir?’* Şöyle buyurdu: *‘Kocasının izni olmadan evinden çıkmamasıdır. Eğer çıkarsa evine dönünceye kadar rahmet ve gazap melekleri ona lânet ederler.’ Bu sözleri işiten kadın şöyle dedi: Vallahi artık hiçbir erkek ebediyen bana sahip alamaz!*”

Enes b. Mâlik radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Bir insanın başka bir insana secde etmesi uygun olsaydı, üzerindeki büyük hakkından dolayı kadına, kocasına secde etmesini emrederdim. Nefsimi elinde tutana yemin ederim ki adamın ayağından başına kadar bir yarası olsa da o yara patlayıp irin ve cerahat akıtmaya başlasa, sonra karısı adamı karşılayarak yarasını yalayıp sıyırsa onun hakkını ödemiş olmaz.*”

Hz. Âişe radıyallâhu anhâ bir keresinde şöyle söylemiştir: “*Ey Kadınlar, kocalarınızın sizin üzerinizdeki haklarını bilmiş olsaydınız sizden biri yüzüyle kocasının ayaklarındaki tozları silerdi.*”

Saîd b. Müseyyeb hazretlerinin karısı da şöyle demiştir: “Biz kocalarımızla ancak sizin liderlerinizle konuştuğunuz gibi saygı ve hürmetle konuşurduk!” Buhârî ve Müslim’in İbni Abbâs radıyallâhu anhümâdan naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Cehennemliklerin çoğunun kadınlardan oluştuğunu gördüm. Dediler ki, neden ey Allah’ın elçisi? Buyurdu ki, inkârlarından! Denildi ki, Allah’ı mı inkâr ediyorlar? Şöyle buyurdu: Hayat arkadaşlarını inkâr ediyorlar, kendilerine yapılan iyilikleri inkâr ediyorlar! Kadınlardan birine hep iyilik yapmış olsan da sonra senden bir kötülük görse hemen ‘senden hiçbir iyilik görmedim zaten!’ der.*”

Bil ki, erkeğin kadın üzerindeki hakları pek çoktur. Bunların en önemlileri şu iki şeydir: Birincisi örtünmek ve korunmak, ikincisi ise kanaat etmektir. Eskiden kadınlar böyleydi. Eskiden erkek evinden çıkarken eşi ona şöyle derdi: “Sakın haram bir kazanç elde etme. Biz açlığa sabrederiz ama cehennem ateşine sabredemeyiz!”

Kadının yerine getirmesi gereken görevlerden biri de kocasının malını saçıp savurmayıp muhafaza etmesidir. Eğer onun rızasını alarak kocasının malından başkasını yedirmişse kocasının aldığı ecrin aynısını alır. Onun rızasını almadan başkasını yedirirse ecri kocası alır, günahı ona kalır.

Evlenecek olan kızın anne babasının onu damadın evine göndermeden önce kocasıyla nasıl geçineceğine dair edepleri ona öğretmeleri gerekir. Kızını evlendiren Esmâ b. Hârice ona şu nasihatte bulunmuştur: "Şimdi sen içerisinde büyüdüğün yuvadan çıkıp tanımadığın bir eve ve bilmediğin bir adamın yanına gidiyorsun. Sen ona köle ol ki o da sana köle olsun. Onun burnunu, kulağını ve gözünü muhafaza et ki senden hoş kokudan başkasını duymasın, güzel sözden başkasını işitmesin ve güzellikten başkasını görmesin."

Kadının evinde oturması, yün eğirme yerinden ayrılmaması, komşularıyla az konuşması, oraya buraya fazla bakmaması, kocası yokken daha çok kabuğuna çekilmesi, kocasının varlığında ve yokluğunda onun namusunu koruması, her hâlükârda onu sevindirmesi, kendisi ve malı hakkında ona ihanet etmemesi, yabancı birinin onun sesini işitmesinden ve şahsını tanımasından sakınması gerekir. Kadının bütün işi kendisini ıslah etmeye çalışmak ve mümkün mertebe evinin hizmetini yapmak olmalıdır. Hz. Ali radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: "*Annem Fâtıma binti Esed'e dedim ki: 'Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin kızı Fâtıma'ya ev dışındaki işlerde yardım et, o da ev içindeki tahıl öğütme ve hamur yapma işinde sana yardımcı olsun.*"

Ebû Bekir radıyallâhu anhın kızı Esmâ radıyallâhu anhâ da kocası Zübeyr radıyallâhu anhın atını yemler, su taşıdığı hayvanın yemesi için hurma çekirdeklerini ezer ve onları bir fersahın üçte ikisi kadar mesafeden başında taşıyarak getirirdi.

Kadın, kocasının hakkını kendisinin ve akrabalarının hakkından daha öncelikli görmelidir. Kocasına karşı güzelliği ile övünmemeli, kocası çirkinse onu küçümsememelidir. Her zaman kocasının kendisinden faydalanabilmesi için temiz olmaya çalışmalıdır. Kocası ne zaman onunla ilişkiye girmek istese ona engel olmamalıdır. Buhârî ve Müslim'in Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiklerine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Erkek karısını yatağına çağırdığı zaman gelmezse ve adam ona kızmış olarak geceyi geçirirse sabaha kadar melekler o kadına lânet ederler.*"

İttifakla nakledilmiş bir başka hadiste şu ifade geçmektedir: "*Nefsimi elinde tutana yemin ederim ki bir erkek karısını yatağına davet eder de kadın gitmezse adam ondan razı oluncaya kadar semâda olan ona gazap eder.*"

Muâz b. Cebel radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Bir kadın dünyada kocasına eziyet edip canını sıkarsa onun hurilerden olan eşi o kadına der ki: Allah seni kahretsin, ona eziyet etme! O senin yanında sadece kısa bir süre kalacak ve pek yakında senden ayrılıp bizim yanımıza gelecek!*"

---

[464]. Bu İmam Mâlik, İmam Şâfiî ve İmam Ahmed hazretlerinin görüşüdür. İmam Sevrî ve Ebû Hanife hazretlerine göre ise böyle bir kadın hangi namazın vakti içerisinde temizlenmiş ve hayız kanı kesilmişse sadece o vaktin namazını kılmak zorundadır. (Bkz: *Mukni'*, 3/180)

ÇALIŞIP PARA KAZANMA ÂDÂBI KİTABI

Bir eşi ve benzeri bulunmaktan yüce, zıddı ve dengi olmaktan bütünüyle ulu ve beri olan, mahlûkatı için yeryüzünü bir döşek, yerleşme ve yatma yeri yapan, gündüzü aydınlatıp geceyi karanlık kılan ve insanların karanlıkta hareketsiz kalıp aydınlıkta canlanmalarını sağlayan Allah'a hamd olsun: "*Geceyi bir örtü yaptık. Gündüzü de çalışıp kazanma zamanı kıldık.*" (Nebe, 78/10, 11)

Susuzluktan yanarken suya kandırdığı canların hamdetmesi gibi O'na hamd ederim. Üstünlüğünün karşısında bütün üstünlüklerin küçük kalıp silindiği elçisine ve onun dini açıklamak için çok fazla çaba sarfeden ashâbına ve onlara tâbi olanlara çokça salât ve selâm ederim.

Şüphesiz ki yüce Allah lâtif hikmetiyle bu yeryüzünü bazen dünya, bazen de âhiret için birtakım vasıtaları kullanıp kazanma yurdu kılmıştır. Biz burada ticaret ve zanaat âdâbını, kazanç çeşitleri ve kazanma yollarını zikredecek, Allah'ın izniyle bunları şu beş bâpta açıklayacağız:

Birinci bâp: Çalışıp para kazanmanın fazileti ve bunun teşvik edilmesi.

İkinci bâp: Doğru olan alışveriş ve muamelelere dair ilim.

Üçüncü bâp: Muamelede adaletli olmak.

Dördüncü bâp: Muamelede ihsan.

Beşinci bâp: Tüccarın dini hakkında endişe duyması.

BİRİNCİ BÂP:
ÇALIŞIP PARA KAZANMANIN FAZİLETİ VE BUNUN TEŞVİK EDİLMESİ

Kur’an’ın bu hususta söylediklerine gelince, yüce Allah insanlara bahşetmiş olduğu nimetlerinden birini zikrederek şöyle buyurmuştur: “*Gündüzü de çalışıp kazanma zamanı kıldık.*” (Nebe, 78/ 11) Bir başka yerde çalışmayı bir nimet olarak zikredip ondan dolayı kendisine şükredilmesini istemiştir: “*Orada size geçim vasıtaları verdik. Ne kadar da az şükrediyorsunuz!*” (A’râf, 7/10) Yine, yüce Allah başka yerlerde şöyle buyurmaktadır: “*Rabbinizin lütfundan rızık aramanızda bir günah yoktur.*” (Bakara, 2/198); “*Bir kısmınız Allah’ın lütfundan rızık aramak üzere yeryüzünde yol tepecekler.*” (Müzzemmil, 73/20); “*Namaz kılınınca artık yeryüzüne dağılın ve Allah’ın lütfundan isteyin.*” (Cuma, 62/10)

Bu konuda varit olan hadislere gelince, (…) İbni Abbâs radıyallâhu anhümânın naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Helâl kazanç elde etmek için çalışmak cihattır. Şüphesiz ki Allah meslek sahibi kulu sever.*”

(…) Mıkdâm radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Hiç kimse kendi elinin kazandığıyla yediği yemekten daha hayırlısını yememiştir. Şüphesiz Allah’ın peygamberi Dâvûd da kendi el emeğiyle kazandığını yerdi.*”[465]

Buhârî’nin Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Şüphesiz ki Dâvûd peygamber sadece kendi el emeğiyle kazandığını yerdi*.”

Müslim’in Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Zekeriyyâ bir marangozdu.*” İbni Abbâs radıyallâhu anhümâ şöyle söylemiştir: “*Hz. Âdem çiftçi, Hz. Nûh marangoz, Hz. İdris terzi, Hz. İbrâhim ve Hz. Lût birer çiftçi, Hz. Sâlih tüccar, Hz. Dâvûd zırh ustası, Hz. Mûsâ, Hz. Şuayb ve Hz. Muhammed sallallâhu aleyhi ve sellem çobandı.*”

Râfi b. Hadîc radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: “*Denildi ki ey Allah’ın elçisi, hangi kazanç yolu daha hoştur? Şöyle buyurdu: Kişinin el emeğiyle çalışması ve her türlü mebrûr alım satımdır.*”

Bu konuda nakledilen eserlere gelince, Lokmân Hekim aleyhisselâm oğluna şöyle nasihatte bulunmuştur: “Ey oğlum, helâl kazanıp kendi kendine yeterli ol! Çünkü bir kimse fakir düşüp de başkasına muhtaç olursa başına şu üç şey gelir: Dini kırılganlaşır, aklı zayıflar ve mertliği gider. Bu üç şeyden daha kötüsü ise insanların onu hafife almalarıdır.”

Ömer b. Hattâb radıyallâhu anh şöyle demiştir: “Kendime yetecek kadar bir dünyalık kazanma yolunda devemin semeri üzerindeyken ölmeyi Allah yolunda savaşırken ölmekten daha çok isterim.”

Eyyûb hazretleri şöyle anlatıyor: “Bir keresinde Ebû Kılâbe bana şöyle dedi: Pazara git. Çünkü kimseye muhtaç olmamak esenliktir.” Bir keresinde İbrâhim b. Edhem’e gemideyken şöyle soruldu: “Şu çektiğimiz sıkıntıyı görmüyor musun?” Şöyle cevap verdi: “Asıl sıkıntı insanlara muhtaç olmaktır.”

Bir keresinde Ahmed b. Hanbel hazretlerine evinde veya camide oturup “Rızkım ayağıma gelinceye kadar çalışmayacağım.” diyen adam hakkında ne düşündüğü sorulunca şöyle cevap vermişti: “Bu adamın ilimden haberi yok! O, Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin ‘*Şüphesiz ki Allah benim rızkımı mızrağımın gölgesi altına koydu.*’ şeklindeki sözünü ve kuşlardan bahsederken söylediği ‘*Onlar sabah aç karnına yuvalarından çıkıp akşam tok olarak dönerler.*’ sözünü duymamış mı?” Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin ashâbı, karada ve denizde ticaret yaparlar ve hurma bahçelerinde çalışırlardı. Örnek alınması gerekenler onlardır. Ebû Süleymân ed-Dârânî hazretleri şöyle söylemiştir: “Bize göre ibadet, başkası senin için para kazanıp seni doyururken senin namazda saf tutman değildir. Fakat önce yiyeceğin iki somun ekmekten başlayıp onları elde et, sonra ibadet eyle.”

Bil ki mal kınanmış değil, övülmüştür. İnsana malını ıslah etmesi emredilmiş ve malını israf etmesi yasaklanmıştır. Yüce Allah bu hususta şöyle buyurmaktadır: “*Allah’ın, geçiminize dayanak kıldığı mallarınızı aklı ermezlere* (reşit olmayanlara) *vermeyin.*” (Nisâ, 4/5) Mal mevcut olduğu için ödünç verilir ve denilir ki: “*Kim Allah için güzel bir ödünç verirse…*” (Bakara, 2/245) Hayır yapmak üzere malını harcayan kişi üstün tutulmuş ve ecrinin kat kat verileceği ifade edilmiştir. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem bu hususta şöyle buyurmuştur: “*Salih kişi için salih mal ne güzeldir!*” Sahâbe radıyallâhu anhüm, para kazanıp mal elde ederler ve kazandıklarını miras bırakırlardı. Talha radıyallâhu anh 300 deve yükü mal bırakmıştı. Bir deve yükü mal üç kıntâr geliyordu. Zübeyr radıyallâhu anhın

bıraktığı mal 50.200.000 dirhemdi (gümüş para). İbni Mes'ûd radıyallâhu anh 90.000 dirhem mal bırakmıştı. Saîd b. Müseyyeb hazretleri şöyle derdi: "Borcunu ödeyebileceği, namusunu koruyabileceği ve öldüğünde kendisinden sonrakilere miras bırakabileceği bir malı kazanmak istemeyen kişide hayır yoktur." İbni Müseyyeb hazretleri de miras olarak 400 dinar (altın para) kadar bir mal bırakmıştı. 200 dinar miras bırakmış olan Süfyânü's-Sevrî ise şöyle derdi: "Bu devirde mal bir silahtır!"

Ebu'd-Derdâ radıyallâhu anh "Hem ticaretle hem de ibadetle meşgul oluyordum fakat ikisi bir arada yürümedi, ben de ibadeti tercih ettim." demiştir, denilirse cevaben şöyle deriz: Biz, ticaretin bizatihi hedeflenmesi gerektiğini söylemiyoruz. Bizim söylediğimiz şey insanlara muhtaç kalmayacak, ailesine yetecek ve artanı da ihvana ve diğer Müslümanlar'a dağıtacak kadar ticaret yapıp para kazanmaktır. İbnü'l-Mübârek hazretleri şöyle derdi: "Beş şey olmasaydı ticaret yapmazdım!" Hiç kuşkusuz ticaretle uğraşmak birçok ibadeti yapmaya engeldir. Ancak kişinin ticaret yapmadaki niyeti güzel, kazancı temiz ve maksadı iyi olursa yaptığı ticaret birçok ibadetten daha hayırlı olur. Fakat maksat mal ve para elde edip onları biriktirmek ve bununla övünmek veya haram yollarla mal elde etmek olursa bütün bunlar kınanmış ticaret kapsamına girer. Âlimin ve kadının (hâkim), onları kamu yararına harcanmak üzere ayrılmış olan mallara muhtaç etmeyecek kadar gelirleri varsa Müslümanlar'ın faydasına olacak işlere yönelmeleri para kazanmakla meşgul olmalarından daha faziletlidir. İşte bundan dolayı sahâbe radıyallâhu anhüm, hilafet görevini üstlenen Hz. Ebû Bekir radıyallâhu anha ticareti bırakmasını salık vererek devlet hazinesinden ona yetecek kadar bir parayı kendisine tahsis etmişlerdir. Eğer âlim ve kadı devlet hazinesinden kendilerine yetecek kadar parayı bulamayıp zekât ve sadaka parasından bulsalar çalışıp para kazanmakla uğraşmak yerine Müslümanlar'a faydalı olmayı tercih ederek bu paradan alabilirler. Fakat bu parayı ancak istemekle elde edebileceklerse o zaman çalışmaları daha hayırlıdır. Çalışma akdinin şu dört hususu içermesi gerekir: Sıhhat, adalet, iyilik ve dinî konulara riayet etmek. Biz bu maddelerden her biri için birer bâp açacağız. Şimdi, bahsimizin ikinci bâbında Allah'ın izniyle sıhhatten başlayarak bunları açıklamaya çalışacağız.

---

[465]. Bu hadisi sadece Buhârî nakletmiştir.

İKİNCİ BÂP:
ALIŞVERİŞ, FAİZ, SELEM, İCÂRE, KIRÂZ VE ORTAKLIK YOLUYLA PARA KAZANMA İLMİ, ŞERİATTA PARA KAZANMAYA VESİLE OLAN TASARRUFLARIN SIHHATİNİN ŞARTLARI

Bil ki bu bâptaki ilmi elde etmek, çalışıp para kazanmak isteyen herkese vaciptir. Çünkü kişinin ihtiyaç duyduğu bilgiyi öğrenmesi her Müslüman'a farzdır. Para kazanmak isteyen kişi, kazanma ilmini öğrenmeye muhtaçtır. Bu konudaki bilgileri elde edince muamelesini ifsat edebilecek hususları öğrenmeye gayret etmeli ve böylece onlardan sakınmalıdır. Pek nadir ortaya çıkan problemli tâli meselelerde problemin sebebini anlamaya çalışmalıdır. Böyle bir işe girişmeden önce bilen birine sormalıdır. Çünkü kişi genel olarak muamelesinin fasit olmasının sebeplerini bilmezse ne zaman durması ve bir bilenden bilgi alması gerektiğini bilemez. Eğer kişi "Ben bunları öğrenmeye öncelik veremem. Ancak başıma bir olay gelinceye kadar beklerim, o zaman öğrenir ve fetva isterim." derse ona şöyle denilir: "Akitleri bozan şeyleri genel olarak bilmediğin zaman başına böyle bir olayın geldiğini nereden bileceksin? Çünkü sen ticaret yapmaya devam ederken, yaptığın şeylerin doğru ve mübah olduğunu zannedersin!" O hâlde hangi tasarrufun mübah, hangisinin haram olduğunu ayırabilmek için ticaret ilmine dair bilginin yeteri kadarının öğrenilmesi gerekir. İşte bundan dolayı Hz. Ömer radıyallâhu anh şöyle derdi: "*Yaptığı işin fıkhını bilen kimselerden başkası bizim pazarımızda ticaret yapmasın. Aksi takdirde ister istemez faiz yemiş olur.*" Akitler ilmi pek çoktur. Ancak genelde kazançlar, zikrettiğimiz şu altı akitle elde edilir: Alışveriş, faiz, selem, icâre, kırâz ve ortaklık. Şimdi sırasıyla bu akitlerin şartlarını açıklayalım.

ALIŞVERİŞ

Alışverişin üç rüknü vardır: Akdi yapan kişi, akde konu olan mal ve akdi tamamlayan lafız.

1- Akdi yapan kişi: Tüccarın deli olan bir adamla iş yapmaması gerekir. Çünkü deli mükellef değildir ve bundan dolayı alışverişi sahih olmaz.

Tüccar, ticaret yapması hususunda efendisinden izinli olduğunu bilmediği sürece köleyle de ticaret yapamaz. Ancak kölenin o beldede ticaret yapması meşhur ve yaygın bir husus ise yetkili olduğuna itimat edilir. Babasının veya vasisinin izin verdiği bilinmedikçe çocukla da alışveriş yapılmaz. Eğer izin verilmişse, kendisine ticaret izni verilmiş olan köle hükmünde olur. Bu bizim mezhebimizin görüşüdür. Ebû Hanife de böyle söylemiştir ancak ona göre, izin verilmiş olan çocuk köle gibi bütün muamelelerde izinli olur. İmam Şâfiî'ye göre ise çocuğun yaptığı akitler sahih değildir. Körle yapılan muameleye gelince, bize göre körün mal satması ve alması sahihtir. İmam Şâfiî'ye göre sahih değildir. Takvaya uygun olanı, kör kendi yerine ticaret yapmak üzere gözleri gören birini vekil tayin etmediği sürece kendisiyle ticaret yapmamaktır. Kâfirle ticaret muamelesi yapmak caiz olmakla birlikte ona mushaf ve Müslüman köle, eğer harbî ise silah satılmaz. Bunlar yapılırsa merdut muamele olur ve kişi Allah'a isyan etmiş sayılır. Hırsızlar, zalimler ve malının çoğunu haramdan kazanmış olan kimselerle, ticarete konu olan malın helâl olduğu kesin olarak bilinmedikçe muamele yapılmaması gerekir.

2- Akde konu olan mal: Burada söz konusu olan, alışverişi yapan iki taraftan birinden diğerine nakledilmesi amaçlanan mal veya paradır. Bu mal veya parada şu altı şartın gözetilmesi gerekir:

a) Aynı (özü) itibariyle necis olmaması. Buna göre köpek ve domuzun satılması sahih değildir. Katır ve eşeğin satılmasına gelince, bunların temiz veya necis olduklarını söylesek bile caizdir.

b) Fayda temin edilen bir mal olması. Buna göre haşerelerin ve avlanmaya uygun olmayan yırtıcı hayvanların satılması caiz değildir. Fil, tilki, yaban kedisi, doğan ve şahinin satılıp satılamayacağı hakkındaki rivâyetler muhteliftir. Ud, nefesli sazlar ve hayvan boynuzundan yapılmış borunun satılması caiz değildir.

c) Akde konu olan malın, akdi yapanın malı olması, eğer onun malı değilse mal sahibi tarafından yetkilendirilmiş olması gerekir.

d) Akde konu olan malın hissî ve şer'î olarak teslim edilmeye müsait olması gerekir. Hissî bakımdan alıcıya teslimi mümkün olmayan mallara örnek olarak havadaki kuşu, kaçmış köleyi ve deveyi verebiliriz. Bütün bu sayılan şeyleri hissî olarak teslim etmek mümkün değildir. Şer'î olarak alıcıya teslimi mümkün olmayan mallara örnek olarak rehin malı, küçük çocuğunu ayırıp annesini veya annesini ayırıp küçük çocuğunu satmak verilebilir. Bütün bunların şeriata göre alıcıya teslimi yasaktır.

e) Satışa konu olan malın “Bu elbiseyi sana bu dinar karşılığında sattım.” sözünde olduğu gibi ya gözle görülecek veya “Şu şu nitelikleri taşıyan Türk kölemi sana sattım.” sözünde olduğu gibi nitelikleri belli olacak şekilde aynının bilinmesi gerekir.

f) Akde konu olan malın, eğer muâvaza (takas) yoluyla mülk edinilmiş ise kabzedilmiş olması gerekir. Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem kabzedilmemiş olan malın satılmasını yasaklamıştır.

3- Akdi tamamlayan lafız: Söz konusu lafız icap ve kabuldür. Kabul sözü icaptan önce söylenirse iki görüşten birine göre satış akdi sahih olmaz. Diğer görüşe göre ise ister alıcının “Bu elbiseyi senden bir dirheme satın aldım.” ve satıcının “ben de sana sattım” demesinde olduğu gibi geçmiş zaman kipiyle, ister alıcının “elbiseni bana bir dirheme sat” ve satıcının “sattım” demesinde olduğu gibi talep kipiyle söylenmiş olsun akit sahih olur. Alıcı “Bana bu dinar karşılığında ekmek ver” deyip satıcının da ona istediğini vermesi veya satıcının alıcıya “bu elbiseyi bir dinara al” deyip müşterinin de alması örneklerinde olduğu gibi, satıcı ve alıcı muâtat (aldım-verdim diyerek) yoluyla alışveriş yaparlarsa İmam Ahmed’in görüşüne göre akit sahihtir. Kadı Ebû Ya’lâ ise bu türden alışverişlerin basit ve önemsiz şeylerde geçerli olacağını söylemiştir. Bu, görüşlerin en doğrusudur. Yani, aldım-verdim cinsinden yapılan alışverişlerin, âdetlere uygun olarak değerli eşyalarda değil de basit ve önemsiz şeylerde geçerli olması daha doğrudur. Fakat takva sahibi olan kişinin, âlimler arasındaki ihtilaf şüphesinden çıkması için icap ve kabulü terk etmemesi gerekir.

FAİZ

Yüce Allah faizi şiddetle yasaklamıştır. Bundan dolayı altın ve gümüş alışverişi yapanların fazlalıktan (ribe’l-fazl) ve veresiyeden (ribe’n-nesîe) kaçınmaları gerekir. Ribe’l-fazl, akde konu olan malların ölçüyle veya tartıyla satılan maddeler olması sebebiyle haram kılınmıştır. Bir adamın, ölçüyle satılan ister buğday ve hurma gibi, ister kalsit ve çövenotu gibi yenilmeyen bir maddeyi birbiriyle takas edip satarken fazlalık vermesi haramdır. Yine, tartıyla satılan gümüş karşılığında gümüş ve demir karşılığında demir satmak gibi durumlarda fazlalık vermek haramdır. Bu, İmam Ahmed hazretlerinden nakledilen görüşlerden biridir. İkinci görüşe göre, bu faizdeki illet satışa konu olan malın yiyecek maddesi olmasıdır. Yiyecek maddesi dışında geçerli olan ribe’l-fazlın illeti ise bizatihi kıymet birimi olmasıdır. Bu ise sadece altın ve gümüşe mahsustur. Üçüncü görüşe

göre ise altın ve gümüş dışında, aynı cinsten ölçüyle ve tartıyla satılan gıda maddesi olmak sebebiyle fazlalık verilmesi haramdır. Nar ve karpuz gibi ne ölçüyle ne tartıyla satılmayan yiyeceklerin satışındaki fazlalık haram olmadığı gibi, demir ve çövenotu gibi ölçüyle ve tartıyla satılıp yenilmeyen maddelerde de haram değildir. Alınıp satılan iki malın cinsi farklı olursa bütün görüşlere göre fazlalık caiz olur.

Ribe'n-nesîeye gelince, ribe'l-fazlın kendilerindeki illeti aynı olan iki şeyin birini diğerine karşılık olarak veresiye satmak caiz değildir. Faizin geçerli olduğu bir cins malın bir kısmını bir başka kısmına karşılık ve bir müdd acve hurması ve bir dirhem karşılığında iki müdd acve hurması gibi cinsleri farklı olarak satmak caiz değildir. Buna göre, inci ve altından yapılmış bir gerdanlığı altın karşılığında satın almak caiz olmadığı gibi, ateşe tutulduğunda kendisinden altın elde edilecek olan altınla dokunmuş bir elbiseyi altın karşılığında satmak da caiz değildir. Yine, buğday karşılığında ekmek, susam karşılığında susamyağı ve süt karşılığında tereyağı satın almak caiz değildir.

SELEM

Selem bir çeşit satım akdi olup satışın gerçekleştiği her lafızla geçerli olduğu gibi, selem veya selef lafzıyla da gerçekleşir. Selem akdi; meyve, hububat, elbise, un, ekmek, pamuk, ibrişim, keten, kâğıt, hayvan, köle, et, hayvan başı, deri, demir, kurşun, bakır, pirinç metali, değerli taşlar, kereste, ilaç, parfüm, sirke, sıvı yağlar, süt ve benzeri niteliğiyle ölçülen her malda geçerlidir. Selem akdi ancak şu beş şartla sahih olur:

1- Uzmanlarına göre malın kıymetini değiştirecek olan her niteliğinin akit sırasında belirtilmesi gerekir. Bir gıda maddesi konusunda selem akdi yapılıyorsa "buğday" denilerek cinsinin, "Bağdat veya Vâsıt buğdayı" denilerek türünün, "kırmızı veya sarı" denilerek renginin, "iri taneli veya küçük taneli, yeni veya eski, kaliteli veya kalitesiz" denilerek kemmiyeti belirtmek ve karşı tarafı aldatmamak gerekir.

2- Selem akdine konu olan malın miktarını belirtmek gerekir. Ölçüyle satılan mallarda belirli bir ölçüde, tartıyla satılanlarda belirli bir tartıda olması gerekir. Arşınla ve sayıyla ölçülen mallarda ise yine o ölçülerde olması gerekir. Ölçüyle satılan bir malda tartıyla selem akdi yapılırsa sahih olmaz. Tartıyla ölçülen mallarda ölçüyle ve arşınla ölçülen mallarda tartıyla selem akdi yapılması sahih olmaz. Fakat yumurta, ceviz, nar, ayva, karpuz, salatalık, patlıcan ve benzeri sayıyla ölçülüp ölçülmeyeceği ihtilaflı olan

maddelerde selem akdi yapmak iki görüşten birine göre sahihtir. Bu sayılanlarda selem akdinin sayıyla mı yoksa tartıyla mı yapılacağı hususunda iki görüş vardır.

3- Bir, iki ay veya daha fazla bir teslim süresinin belirlenmesi gerekir. Eğer aynı anda malı teslim etse veya bir saat veya bir gün sonrası için teslim şartı koşsa selem akdi sahih olmaz. Ancak ekmek veya et gibi yiyeceklerde her gün belirli bir miktar almak koşuluyla selem yapsa sahih olur.

4- Selem akdine konu olan malın umumen mevcut olduğu bir zamanda teslimini şart koşmak. Üzüm konusunda selem akdi yapsa ve teslim zamanını şubat ayı olarak belirlese akit sahih olmaz.

5- Selem akdinin parasını akit meclisinde kabzetmek. Selem akdine konu olan mal gibi, paranın da niteliğinin ve miktarının belirli olması gerekir. Para kabzedilmeden önce ayrılırlarsa selem akdi geçersiz olur. Eğer paranın bir kısmını akit meclisinde verse, sonra da ayrılsalar, iki görüşten birine göre paranın tümü hakkında akit geçersiz olur. Diğer görüşe göre ise akit sadece kabzedilmemiş olan para hakkında geçersiz olur. Mücevher, inci, yakut gibi nitelikle ölçülemeyen şeylerde selem akdi geçerli olmaz.

İCÂRE

İcâre; bir şeyin menfaatini sağlamak (kiralamak) üzere yapılan bir akit olup her iki tarafı (kiracı/kiraya veren) bağlar. İcâre akdi, malda tasarruf yetkisine sahip olan kişi tarafından yapılabilir. İcâre iki çeşittir. Birincisi; bir bina veya dikiş yaptırmak veya bir şeyi bir yerden taşımak için yapılan emeği kiralama gibi zimmete bağlı olan icâredir. İkincisi ise oturmak için ev, binmek için binek veya hizmet etmesi için adam kiralamak gibi ayna (mala) bağlı olan kiralamadır. Ayna bağlı olan kiralamada, kiralanan mal telef olursa kira müddetinin kalan kısmı için kira akdi fesholur. Kiralanan mal ev olup yıkılmış veya ekim dikim için kiralanmış bir arazi olup suyu kesilmişse iki görüşten birine göre kalan müddet için kira akdi fesholur. Diğer görüşe göre ise böyle bir durumda kiralayan kişinin akdi feshetme hakkı doğar.

İcâre akdi ancak belirli bir müddet söz konusu olduğu zaman geçerlidir. Bu müddet ya bir ay oturmak veya bir sene hizmet etmek gibi zaman veya bir ev inşa etmek, bir gömlek dikmek veya belirli bir yere kadar bineğe binmek gibi kiralama örneklerinde olduğu gibi çalışma ile belirlenir.

KIRÂZ

Kırâz akdine mudârebe de denilir. Kırâz; bir kişinin elindeki sermayeyi ticaret yapması için başkasına vermesidir. Elde edilecek kârı sermaye sahibi sermayesi, mudârib (sermayeyi çalıştıran) ise emeği karşılığında hak eder. Bu akdin dayanağı güven ve vekâlettir. Çünkü mal sahibi, sermayesini mudâribe vermekle ona güvenmiş, alıp satması için ona vekâlet vermiştir. Mudâribin yapmış olduğu ticaretten bir kâr elde edilirse sermaye sahibi o kâra ortak olur. Çünkü kârın bir kısmını almaya hak kazanmıştır. İki görüşten birine göre mudârebe ancak dinar ve dirhemle olur. Diğer görüşe göre ise akit anında değerinin belirlenmesi şartıyla ticaret mallarında da mudârebe akdi geçerlidir.

Mudârebe akdi ancak taraflardan her birinin kârın belirli bir yüzdesini alması esasına göre yapılırsa sahih olur. Kârın bilinmemesi sebebiyle elde edemeyecekleri bir miktarı şart koşsalar, bu durumda akit ya sahih veya fasit olur. Sahih olanı; sermaye sahibinin mudâribe yalnızca buğday veya pamuklu elbise alıp satması veya sadece Bağdat'ta ticaret yapması şartıyla akit imzalamaktır. Fasit olanı ise sermaye sahibinin mudâribe malın telef olması hâlinde tazmin edilmesini veya zararına sattığı takdirde belirli bir yüzdesini karşılamasını şart koşmaktır.

ORTAKLIK (ŞİRKET)

Ortaklık iki çeşittir. Birincisi mülk ortaklığı, ikincisi ise akit ortaklığıdır. Mülk ortaklığı, ortaklardan her birinin belirli bir mülke kendi istekleriyle ortak olmalarıyla meydana gelir. Örneğin; iki kişi bir mülkü birlikte satın alsalar veya kendilerine bir mülk hibe edilse ve onlar da kabul etseler ortak olurlar. Bazen de ortaklık iki kişinin aynı mülke kendi tercihleri dışında mirasçı olmalarıyla meydana gelir. Ortaklardan her biri, diğerinin payına düşen mülk hususunda yabancı biri hükmündedir ve onun izni olmadan o mülkte tasarrufta bulunamaz. Ortaklardan biri bir satış, hibe veya rehin gibi bir tasarrufta bulunursa kendi payına düşen hissede söz konusu tasarrufu geçerli olur.

Akit ortaklığı ise ancak tasarrufu caiz olanlarsa geçerli olur. Akit ortaklığı beş çeşittir: İnân ortaklığı, vücûh ortaklığı, ebdân ortaklığı; mufâvada ortaklığı ve mudârebe ortaklığı.

İnân ortaklığı: Mal ve vekâlete dayalı bir ortaklıktır. Bu ortaklık, her iki ortağın mallarını ortaya koymalarıyla kurulur ve her ortağın iki maldaki

çalışması, kendi payına düşen hissede mülkiyet ve diğer ortağın payına düşen hissede vekâlet hükmündedir. İnân ortaklığı iki görüşten birine göre ancak para cinsinden olan mallarda geçerlidir. Ortaya konulan iki malın cinsi ve sıfatı ister aynı ister farklı olsun fark etmez. Ortaklardan biri dirhem (gümüş para), diğeri dinar (altın para) koymuş olsun veya ortaklardan biri düşük değerli (örneğin; 18 ayar), diğeri tam değerli (örneğin; 24 ayar) altın veya gümüş para vermiş olsun ortaklık geçerlidir. Diğer görüşe göre ise inân ortaklığı ticaret mallarında da geçerlidir. Ticaret malında inân ortaklığı kurulmuşsa akit sırasında söz konusu ticaret malının kıymeti hesaplanarak sermaye kabul edilir. Ortaklar mallarını birbirine karıştırmasalar bile bu ortaklık geçerlidir. İnân ortaklığı kurulduktan sonra ortaklardan her birinin kendi malıyla satın aldığı şey hem kendisinin, hem de ortağının sayılır. Aynı şekilde, iki maldan biri telef olsa her iki ortak tarafından tazmin edilir. İnân ortaklığında elde edilen kazanç ortakların şirketi kurarken kabul ettikleri şarta göre dağıtılır. Zarar olursa ortaya konulan para veya mal oranında paylaşılır. Ortaklar, şirkete kattıkları mal oranları farklı olduğu hâlde zararı eşit olarak karşılamayı şart koşmuş olsalar bu şart geçersiz, akit ise sahihtir.

İnân ortaklarından her birinin mal satın alma ve satma, para alma ve verme, şirket alacağını isteme ve bu hususta dava açma, şirket borçları için çek veya senet ciro etme veya şirket alacakları için ciro edilmiş çek veya senetleri kabul etme, kusurlu olan malı geri verme hakkı vardır. Özetle söylemek gerekirse, ortaklardan her biri ortaklığın bir gereği olarak ticaretlerinin yararına olan her çeşit tasarrufu yapabilirler. Ortaklardan hiçbirinin bir para karşılığında köleyle mükâtebe akdi yapması veya onu azat etmesi, köleyi evlendirmesi, köleyi hibe etmesi, borç vermesi, alışverişte birine iltimas geçmesi ve ortağı izin vermedikçe şirket malıyla mudârebe yapması caiz değildir. Ortakların şirket malını emanet olarak vermeleri, söz konusu malla yolculuğa çıkmaları, veresiye mal satın almaları, bidâa yoluyla şirket malından bir kısmını başkasına vermeleri, kendisinin yapabileceği bir iş için başkasını vekil tutmaları, rehin vermeleri ve rehin almaları veya pazarlık yapıp sözleşme imzalamalarının caiz olup olmadığı hususunda iki görüş vardır.

Vücûh ortaklığı: Sermayeleri olmaksızın kendi itibarları ve tüccarların onlara duyduğu güven karşılığında zimmetlerine borç olarak aldıkları şeylerin kârında iki kişinin ortak olmasıdır. Bu ortaklık sahih olup ortaklardan her birinin sattığı ve satın aldığı mallar konusunda diğerinin

vekili ve kefili olmasına dayalıdır. Ortakların, satın alınacak şeyi belirlemeleri veya her birinin “Bir şey satın alırsam aramızda ortaktır.” demesi arasında bir fark yoktur ve satın alınacak şeyin aralarında nasıl paylaşılacağını şart koşmuşlarsa o şekilde paylaşmaları caizdir. Mallarını satıp borçlarını ödedikten sonra kalan kârı şart koşmuş oldukları şekilde eşit veya biri diğerinden fazla olarak taksim ederler. Zarar edilmişse, iki görüşten birine göre her ortak satın alınan maldaki hissesi oranında zararı tazmin eder. Diğer görüşe göre ise kâr ve zarar, ortaklardan her birinin satın aldıkları maldaki hisseleri oranında olmalıdır. Burada ortaklar, yapmış oldukları bütün tasarruflarda inân şirketinin ortakları konumundadır.

Ebdân ortaklığı: Bu ortaklıkta ortaklar kendi bedenleriyle çalışarak kazandıkları malda ortak olurlar. Bu ortaklık da sahih olup ortaklardan her birinin kabul edeceği her çeşit işin (taahhüt) tazmin yükümlülüğü ortaklara aittir ve her birinden tazmin etmesi istenebilir. Ortaklardan birinin taahhüt ettiği bir iş diğerini de bağlar. Ebdân veya çalışma ortaklığı aynı iş kolunda çalışanlar için caizdir. Farklı iş kollarında çalışanların bu ortaklığı kurup kuramayacakları konusunda iki görüş vardır ve en doğrusu böyle bir ortaklığın sahih olmayacağıdır. Ot ve odun toplamada, avlanmada, dağlardaki meyveleri toplamada, dâru’l-harpte hırsızlık yapmada ve diğer mübah işlerde bu ortaklığı yapmak sahihtir.

Mufâvada ortaklığı: Mufâvada ortaklığı iki çeşittir. Birincisi; ortaklardan her birinin diğerini satın alma, satma, vekâlet verme, şirket malıyla yolculuk yapma, şirket sermayesiyle mudârebe yapma, uygun gördüğü işlere kefil olma gibi hususlarda yetkili kılmasıyla olur. Bu türden bir ortaklık sahih olup elde edilen kâr aralarında anlaştıkları şarta göre taksim edilir. Zarar ise her birinin ortaklığa kattığı mal oranında karşılanır.

İkincisi ise ortakların söz konusu şirkete gaspetmiş oldukları malları, fasit bir alışverişten elde ettikleri bir malı, bir malın tazminatını veya bir suçun diyetini katmaları ve bulacakları bir mal veya defineye veya kendilerine miras kalan mallara ortak olmaları şeklinde kurulan ortaklıktır. Bu ortaklık çeşidi bâtıl ve geçersizdir. Mufâvada ortaklığında ortaklardan her biri kendi kattığı paranın veya malın kârını, şirketin işinde çalışmasının ücretini, bulduğu şeyi veya kendisine miras kalan malı alır. Mal gaspetmiş olan gaspettiği malı tazmin etmek, suç işlemiş olan diyetini ödemek zorundadır.

Mudârebe ortaklığı: Bu ortaklık, bir kişinin sermayesini işletmek üzere başkasına vermesidir. Bu ortaklıkta, mal sahibi sermayesi ve parayı işleten kişi (mudârib) çalışması karşılığında kâra hak kazanır. Mudârebe

ortaklığının temeli güven ve vekâlettir. Bu hususu kırâz bahsinde zikretmiştik. Çünkü kırâzın bir diğer adı da mudârebedir. Ortaklardan birinin mutlak ortaklık akdiyle yapması caiz olan her şeyi, mudârebe akdiyle mudâribin (işletmeci) de yapması caizdir. Ortaklardan birinin ancak ortağının izniyle yapabileceği bir şeyi ise mudârib ancak sermaye sahibinin izniyle yapabilir. Eğer sermaye sahibinin zararına olacaksa mudâribin başka bir adamla mudârebe ortaklığı yapıp sermayeyi ona işlettirme hakkı yoktur. Eğer mudârib başka bir adama sermayeyi verip ikinci bir mudârebe akdi yapar ve kâr elde ederse o kârı birinci mudârebe şirketine iade eder. Eğer mudârebe akdinin bizatihi adı konulmadan mudârib ölürse işletmek üzere aldığı sermaye, ödenmesi gereken bir borca dönüşür.

ÜÇÜNCÜ BÂP:
MUAMELEDE ADALETLİ OLMAK VE ZULÜMDEN KAÇINMAK

Bir muamele bazen müftünün sahih ve geçerli olduğuna hüküm vereceği şekilde cereyan edebilir. Ancak böyle bir muamelede taraflardan birini Allah'ın gazabına maruz bırakacak bir haksızlık ve zulümde bulunabilir. Çünkü yasaklanmış olan her şey akdin fesadını gerektirmez. Söz konusu haksızlıktan kastımız, başkasına zarar veren şeylerdir. Bu haksızlıklar; zararı genel olan ile zararı sadece muamele edene has olan haksızlık olmak üzere ikiye ayrılır.

ZARARI HERKESE DOKUNAN HAKSIZLIKLAR

Bu bâpta ilk zikredilmesi gereken şey ihtikârdır (stokçuluk). Fiyatların artmasına ve insanların temel gıda maddelerini teminde büyük sıkıntıya düşmelerine sebep olduğu için ihtikâr yasaklanmış bir muameledir. İhtikâr şudur: Kişi pahalılık zamanında çok fazla hububat alıp fiyatların artmasını bekler ve bu arada hiçbir şekilde elindeki malı satmaz. Fakat bir kişi kendi arazisinden çıkan hububatı saklayıp fiyatların yükselmesini beklerse stokçuluk yapmış olmaz. Yine, insanları sıkıntıya düşürmeyecek şekilde malın bol ve erişilebilir olduğu bir zamanda satın alıp stok yapmış olsa stokçuluk sayılmaz. Ortada bir pahalılık olmamakla birlikte satın almasıyla insanları sıkıntıya düşürecek bir şekilde mal satın alması -bir kervan şehre geldiğinde parası çok olan bir adamın hemen koşup bütün malları satın alıp insanları sıkıntıya sokması- hâlinde bu yapılan iş yasaklama kapsamına girer ve yapan da stokçu sayılır. Stokçuluk yapmak yasaklanmış olduğuna göre acaba bu yasaklama haramlığa mı yoksa tenzihe mi hamledilmelidir? Bu hususta iki görüş vardır. Söz konusu stokçuluk Mekke ve Medine gibi harem bölgeleri ve sınır boyları gibi insanların sıkıntı ve kıtlık içinde olduğu yerlerde olursa harama hamledilir. Fakat Bağdat ve Basra gibi hayrı ve ürünleri bol olan geniş beldelerde olursa haram olmaz. Sonra stokçuluk özellikle hurma, bal vb. temel gıda maddeleri için söz konusudur. Genel olarak temel gıda maddelerinde ticaret kaygısı güderek kâr elde etmeye çalışmak mekruhtur. Çünkü bu maddeler insanların yaşaması için esas olan gıdalardır. Seleften biri hubutatı öğütüp un hâline getirenlerin kazandıkları

paralar hakkında şöyle söylemiştir: “Müslümanlar’ın umumundan toplanmış olan paralar!”

Bu bâpta zikredilmesi gereken diğer husus ise ödeme sırasında sahte dirhemleri piyasaya sürmektir. Bunlar aslen içinde ne altın ne gümüş bulunmayan paralardır. Alışveriş yapan kişi paranın sahte olduğunu bilmezse bundan zarar görür. Paranın sahte olduğunu bilmiş olsa onu başkasına verir. Böylece söz konusu paralar elden ele dolaşır ve herkese zarar vermiş olur. Sahte paraları ilk olarak piyasaya süren kişi sonrakilerin günahından da pay alır. O hâlde bir Müslüman’a bilmeden sahte para vermemesi için tüccarın paraları iyi tanıması gerekir. Çünkü satıcı, özellikle de piyasaya sürülmesinin mümkün olmadığını bildiğinde sahte parayı başkasına vermek için alır. Bunda ise satıcıya, yapacağı kötülük konusunda yardım edilmiş olur.

ZARARI MUAMELE YAPANA MAHSUS OLAN HAKSIZLIKLAR

Kişinin, kendisi için istediği şeyi din kardeşi için de istemesi gerekir. Bunu gösteren şeylerden biri de satıcının sattığı malda bulunmayan bir özelliği söyleyip malını övmemesi ve malın kusurları ve gizli özellikleri hakkında hiçbir şeyi gizlememesidir. Yûnus b. Ubeyd’in bize anlattığına göre kendisi ipek elbise satıyormuş. Yanında çalışan çırak bir müşteriye birkaç elbise çıkarıp “Allah sana salât etsin yâ Resûlallâh” demiş.[466] Bunun üzerine Yûnus, çırağına parayı geri vermesini istemiş ve malı satmamış. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem de bu hususta şöyle buyurmuştur: “*Bizi aldatan bizden değildir*.” Cerîr radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: “*Her Müslüman’a nasihat etmek üzere Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve selleme biat ettim.*” Bir keresinde celebin biri satmak üzere bir koyunu ortaya çıkartıp şöyle demiştir: “Bu koyunun sütünde biraz tuzluluk olduğunu sanıyorum.” Hasen b. Sâlih hazretleri de satmak üzere olduğu bir cariye hakkında müşteriye şöyle söylemiştir: “Bir keresinde bu cariye kan tükürmüştü!”

Sattığı maldaki bu hususları saklamanın rızkını çoğaltacağına inanan kişi cahildir. Buhârî ve Müslim’in Hakîm b. Hızâm radıyallâhu anhdan naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Birbirlerinden ayrılmadıkları sürece satıcı ve müşteri muhayyerdir. Eğer doğruyu söyler ve açık konuşurlarsa alışverişlerinin*

bereketini elde ederler. Yalan söyler ve gizlerlerse alışverişlerinin bereketi gider.”

Malını çok satmak için yalan yere yemin etmeye gelince, Müslim’in Ebû Katâde radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Alışveriş yaparken çok yemin etmekten sakının. Çünkü böyle yapmak malı çok sattırır, sonra da bereketini yok eder*.” Müslim’in Ebû Zerr radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Üç kişi vardır ki yüce Allah kıyamet gününde onlarla konuşmayacak ve onların yüzüne bakmayacaktır. Onlar için elem verici bir azap vardır: … Yalan yere yemin ederek çok mal satmak isteyen kişi.*”

Bil ki ancak hıyanetin malı artırmayacağını, verilen sadakanın parayı azaltmayacağını, âhiret kazancının dünya kazancından daha hayırlı olduğunu ve kazanılan kârların akıbette karşılaşılacak olan azaba karşı koyamayacağını bilen mümine nasihat edilir. Hayırlı olanı bırakıp en değersizi almak doğru değildir. Bütün hayırlar din selâmetindedir.

Bil ki, aldatma hem alışverişte hem de her çeşit meslekte haramdır. Bir keresinde İmam Ahmed hazretlerine yırtığı belli olmasın diye elbiseye yama yapılıp yapılamayacağı hakkında bir soru sorulunca şöyle buyurmuştur: “O elbiseyi satacak olan kişinin yırtığını gizlemesi caiz olmaz. Yama yapan kişinin, elbiseyi satmak için almayana veya sattığı zaman yırtığını gösterecek olan kişiye bunu bildirmesi hâlinde helâl olur.”

Tüccarın tartısını kontrol etmesi gerekir. Bir şey satarken fazlasını tartıp vermesi, bir şey alırken de eksik alması gerekir. Hayvan yemi satan biri yemin içine toprak karıştırıp öylece tartarsa veya kasap örfte geçerli olmayacak şekilde etin içine kemik katıp öylece tartarsa mutaffif (noksan tartmış) olurlar. Kendisi almayacak olduğu hâlde sırf başka bir müşteriyi aldatmak için malın fiyatını artırmak yasaklanmıştır. Yine, satılacak olan dişi hayvanların birkaç gün sağılmayarak memeleri sütle dolu olduğu hâlde satılmak üzere pazara çıkarılması da yasaklanmıştır.

---

[466]. İhyâ’daki metne göre “Allah’ım, bize cenneti ver” demiş. Bunun üzerine Yûnus satışı iptal etmiş. Çünkü o, çırağının satılan malı övmüş olmasından korkmuş!

DÖRDÜNCÜ BÂP:
MUAMELEDE İHSAN

Yüce Allah adaleti ve ihsanı emretmektedir. Adalet sadece kurtuluşun sebebidir. Adalet ticaretteki sermaye gibidir. İhsan ise kazanmanın ve saadete ulaşmanın sebebidir. İhsan ticaretteki kazanç gibidir. Dünyadaki alışverişlerinde sadece sermayesiyle kanaat eden kişi akıllılardan sayılmaz. Âhiret alışverişlerinde de durum aynıdır. Dindar olan kimsenin sadece adaletli olup haksızlık etmekten kaçınmakla yetinerek ihsanı bir kenara bırakmaması gerekir. Yüce Allah bu hususta şöyle buyurmaktadır: "*Allah sana ihsanda bulunduğu gibi sen de ihsanda bulun.*" (Kasas, 28/77) İhsan; fazladan vermek olup vacip değildir. Çünkü vacip olan adalet bâbına girer. İhsan rütbesine şu altı şeyden biriyle erişilebilir:

1- Alışverişte kâr sağlamak. Mal satan kimsenin, genelde alınmayan bir kârla müşteriye mal satmaması gerekir. Aslen kâr almaya izin verilmiştir. Çünkü alışveriş kazanç elde etmek için yapılır ve kazanç az da olsa bir kâr olmaksızın elde edilemez. Ancak bunu yaparken orta yolu gözetmek gerekir. Çünkü müşterinin mutat olan kârdan fazlasını vermesinin sebebi, ya satılan mala çok rağbet etmesi veya ona acilen ihtiyaç duymasıdır. Bu durumda satıcının söz konusu fazlalığı kabul etmemesi gerekir. İşte bunu yapmak ihsandır. Fakat satıcı veya müşteriden biri satılan malın gerçek fiyatını bilmiyorsa ve biri diğerini normalde insanların aldanmayacakları bir fiyatla aldatırsa bize göre karşı tarafın malı geri verme muhayyerliği vardır. Ashâbımızdan bazıları bunu üçte birle sınırlandırmıştır.

(…) Müemmil b. İsmâil şöyle anlatıyor: "Şamlı bir adam ipekli elbise satılan çarşıya gelmişti. Satıcının biri işlemeli bir ipek elbiseye 400 dirhem fiyat verdi. Bunun üzerine Yûnus b. Ubeyd dedi ki, aynı elbise bizde 200 dirhemdir. O sırada bir adam namaz vaktinin girdiğini ilan edince Yûnus b. Ubeyd oradan ayrılıp Kuşeyroğulları'na namaz kıldırmak üzere onların bulunduğu yere gitti. Geri döndüğünde yeğeninin söz konusu ipek elbiseyi 400 dirheme sattığını görünce dedi ki, nedir bu dirhemler? Yeğeni dedi ki, o ipek elbiseyi Şamlı adama sattık. Bunun üzerine Yûnus Şamlı adama dedi ki ey Allah'ın kulu, dilersen sana 200 dirheme arzetmiş olduğum o ipek elbiseyi ve şu 200 dirhemi al, dilersen elbiseyi bırak. Şamlı ona kim olduğunu sorunca Yûnus dedi ki, Müslümanlar'dan biriyim! Adam ısrar edip dedi ki; Allah aşkına söyle, adın ne? Bunun üzerine ona adının Yûnus

b. Ubeyd olduğunu söyledi. Bunu işiten adam şöyle dedi: ‘Allah’a yemin ederim ki bizler düşman denizinde yol alırken sıkıştığımız zaman şöyle dua ederdik: Allah’ım, ey Yûnus’un Rabbi, bizi kurtar!’ Adamın bu sözlerini dinleyen Yûnus ‘sübhânallâh, sübhânallâh’ diyerek şaşkınlığını ifade etti.”

Hz. Ali radıyallâhu anh şöyle söylemiştir: “Ey tüccarlar, kârın azını bırakıp da çoğundan mahrum olmayın!”

2- Fakir birinden bir şey satın aldığında gönüllü olarak aldanıp fazladan kâr vermek. Zengin birinden bir şey satın alındığında böyle yapmamak gerekir. Çünkü şöyle denilmiştir: “Aldanan adam ne övülür ne de ecir alır.”

3- Ücreti veya borcu almada ihsan. Bunlardaki ihsan bazen müsamaha göstermek, bazen ücretin veya alacağın bir kısmını almamak, bazen karşı tarafa süre tanımak, bazen de nakdin (altın veya gümüş paranın) kalitesi hususunda müsamaha göstermekle olur. Buhârî ve Müslim’in Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiklerine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Bir adam insanlara borç para veriyor ve adamına şöyle diyordu: ‘Zor durumda olan birine gittiğin zaman onu kendi hâline bırak, belki böylece Allah da bizi bağışlar!’ Adam ölüp Allah’a kavuşunca Allah onu bağışladı.*”

Buhârî ve Müslim’in Huzeyfe radıyallâhu anhdan naklettiklerine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Sizden önce yaşayanlardan bir adama canını almak üzere melek geldi ve ona dedi ki, bir iyilik yaptın mı? Dedi ki, herhangi bir iyilik yaptığımı hatırlamıyorum! Adama denildi ki bir bak, belki yapmışsındır? Adam dedi ki, herhangi bir iyilik yaptığımı hatırlamıyorum ancak ben insanlara mal satar, durumu iyi olanlara mühlet tanır, fakir olanlardan bir şey almazdım. Bundan dolayı Allah onu cennete koydu.*”

Buhârî’nin Câbir radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Satın alırken ve borcunu isterken müsamaha gösteren adama Allah rahmet etsin.*”

Müslim’in Ebû Katâde radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Yüce Allah’ın kıyamet gününde kendisini kurtarmasını isteyen kişi sıkıntı içindeki birinden alacağını isterken ona mühlet versin veya alacağını ona bağışlasın.*”

Ebu’l-Yeser Ka’b b. Ucra radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Sıkıntı içinde bulunan birinden alacağını isterken ona mühlet veren veya alacağını ona*

bağışlayan kişiyi yüce Allah, kendi gölgesinden başka hiçbir gölgenin bulunmadığı günde gölgelendirecektir.”

Ebû Ümâme radıyallâhu anhın naklettiği bir başka hadiste Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Cennete girdim ve kapısı üzerinde ‘Sadakanın karşılığı on misli, borcun karşılığı on sekiz misli verilir.’ diye yazdığını gördüm. Cebrâil’e bunun sebebini sorunca şöyle cevap verdi: Çünkü sadaka zenginin de fakirin de eline geçer. Borç ise sadece ona muhtaç olanın eline düşer.*”

4- Borcu ödeme konusunda yapılan ihsan. Borcu güzel bir şekilde ödemek de bu tür bir ihsandır. Şöyle ki, hak sahibine veya alacaklıya giderek bizzat borcunu ödemek, onu borcunu istemek veya dava açmak zorunda bırakmamak, yapabiliyorsa zamanı gelmeden borcunu ödemek ve sonra ona teşekkür etmektir. Alacaklı, borcun ödenme süresi bittiğinde kendisine sert sözler söylerse buna tahammül etmek gerekir. Buhârî ve Müslim’in Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiği bir hadiste şöyle gelmiştir: “*Adamın biri Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemden alacağına karşılık bir deve istemişti. Dediler ki, vermiş olduğundan daha iyi yaşta bir deveden başkasını bulamadık. Bunun üzerine Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem o devenin adama verilmesini emretti. Adam dedi ki: ‘Bana en iyisini verdin, Allah da sana en iyisini versin!’ Allah’ın elçisi bu sözler üzerine şöyle buyurdu: İnsanların en hayırlısı, borcunu en güzel şekilde verendir.*” Bu hadisin sahih olarak nakledilen lafızlarından birinde ise şu ifade geçmektedir: “*Bir adamın Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemden alacağı vardı ve bundan dolayı ona ağır sözler söyledi. Bunu gören Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin ashâbı adamın üzerine yürüdükleri sırada Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: Ona dokunmayın! Çünkü alacaklının söz söylemeye hakkı vardır*!”

(…) Abdullâh b. Ebî Rebîa el-Mahzûmî şöyle anlatıyor: “*Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem Huneyn savaşına giderken benden otuz* -veya kırk- *bin* (dirhem) *ödünç para istedi. Huneyn dönüşünde bütün borcunu ödedi ve sonra şöyle buyurdu: Allah ailene ve malına bereket versin. Borcun karşılığı ancak onu ödemek ve borcu vereni övmektir.*”

Buhârî’nin Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Kim ödemek niyetiyle insanlardan borç alırsa o borcu onun yerine Allah öder. Kim de harcayıp itlâf etmek niyetiyle borç alırsa Allah onu itlâf eder.*”

Hz. Âişe radıyallâhu anhâ borca girerdi. Bir keresinde ona denildi ki, senin borçla ne işin var? Şöyle cevap verdi: Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğunu işittim: "*Borcunu ödeme niyeti olan hiçbir kul yoktur ki Allah tarafından ona bir yardım ulaşmasın.*" Ben de söz konusu yardımı diliyorum.

5- Yaptığı alışverişten caymak isteyenin bu isteğini kabul etmek de ihsandır. Çünkü alışverişten zarar görmüş olandan başkası bunu yapmaz. O hâlde kişinin, din kardeşinin zarar görmesine razı olmaması gerekir. Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kim bir Müslüman'ı yaptığı alışverişten muaf tutup yapılmamış kabul ederse Allah da onun hatasını yapılmamış sayar*."

6- Fakir birinden alacağı olan kişinin borcunu ertelemesi ve durumu düzelmediği sürece ondan alacağını istememeye niyetli olması da bir ihsandır. Özetle söylemek gerekirse, ticaret mertliği ve dürüstlüğü ortaya çıkaran, kişinin adam olup olmadığını gösteren bir mihenk taşıdır. Kişinin dindarlığı ve takvası ticaretinden anlaşılır. Bir keresinde Hz. Ömer b. Hattâb radıyallâhu anhın huzurunda bir adam şahitlik yapar. Hz. Ömer ona şöyle der: "Bana, seni tanıyan birini getir." Adam birini bulup getirir ve o getirdiği şahıs adamın iyi biri olduğunu söyleyerek onu över. Hz. Ömer o şahsa şöyle sorar: "Sen bu adamın eve girip çıkmasını görecek kadar yakın bir komşusu musun?" Adam hayır, diye cevap verir. Hz. Ömer sorar: "Sen, güzel ahlâkı ortaya çıkaran bir yolculukta bu adama yoldaş oldun mu?" Adam hayır, diye cevap verir. Hz. Ömer sorar: "Peki sen, kişinin takvasını ortaya çıkaran para ile bu adamla bir alışveriş yaptın mı?" Adam hayır, deyince Hz. Ömer şöyle der: "Sanırım ki sen bu adamı mescitte mırıldanarak Kur'an okurken, kâh başını indirip kâh kaldırırken görmüşsün?" Adam evet, deyine Hz. Ömer şöyle buyurdu: "Haydi git, sen bu adamı tanımıyorsun!" Şahit istediği adama da gidip kendisini gerçekten tanıyan birini getirmesini emretti.

BEŞİNCİ BÂP:
TÜCCARIN ÖZELDE KENDİSİNİ VE GENELDE ÂHİRETİNİ İLGİLENDİREN KONULARDA DİNİ HAKKINDA ENDİŞE DUYMASI

Tüccarın bu dünyadaki geçim endişesinin onu âhiretini düşünmekten uzaklaştırmaması gerekir. Aksine, tüccar dinî hassasiyetleri gözetmek zorundadır. Muâz b. Cebel radıyallâhu anh şöyle söylemiştir: “Şüphesiz ki dünyadan nasibini almalısın. Ama sen âhiretten nasibini almaya daha çok muhtaçsın.” O hâlde sen önce âhiretten nasibini almakla işe başla! Çünkü o, dünyadan alacağın nasibi de getirir ve onu tam bir düzene koyar. Tüccarın dini hakkındaki endişesi şu yedi şeyle izâle olur:

1- Ticaret yaparken iyi niyetli olmak. Ticaretle uğraşan kişi, işini yaparken insanlara el açmaktan kurtulmaya, insanlardan gelecek şeylere tamah etmekten sakınmaya ve ailesini geçindirip onları kimseye muhtaç etmemeye niyet etsin. Böyle yaparsa mücahitler zümresine dâhil olur. Ticaret yaparken Müslümanlar’a nasihat etmeye ve kendisi için istediğini onlar için de istemeye niyet etsin. Yaptığı ticarette, daha önce geçtiği üzere adalet ve ihsanı gözetmeye niyet etsin. Ticaret yaparken çarşıda ve pazarda gördüğü her şeyde iyiliği emretmeye ve kötülüğe engel olmaya niyet etsin. Bütün bu niyetler vasıtasıyla tüccar âhiret yolunda çalışmış olur. Bu durumda bir mal kazanırsa fazladan malı olmuş olur. Eğer zarar ederse âhiret sevabını kazanmış olur.

2- Kişi bir şey üretirken veya ticaret yaparken farz-ı kifâyelerden birini yerine getirmeyi amaçlamalıdır. Çünkü bir mal üretmek ve ticaret yapmak terk edilmiş olsaydı dünyada yaşam dururdu. İnsanların işlerinin düzen içinde yürümesi için her grup belirli bir işi yapacak şekilde herkesin birbiriyle yardımlaşması gerekir. Ancak üretim yapan meslekler içerisinde önemi diğerlerinden daha fazla olanlar vardır. Bazı meslekler insanların süslenmeleri, daha lüks ve müreffeh bir hayat yaşamaları için yapıldığından onlara ihtiyaç duyulmayabilir. O hâlde kişi önem arz eden bir meslekle meşgul olsun ki böylece Müslümanlar’ın önemli bir açığını gidermiş olabilsin. Müslüman kuyumculuktan, nakışçılıktan, kireçtaşıyla bina inşa

etmekten ve bütün süsleme ve dekorasyon işlerinden uzak dursun! Çünkü bunlar mekruhtur.

Günahlardan biri de müzik aletleri yapmak ve terzinin erkekler için ipek brokarlı elbise dikmesidir. Kişinin kasaplık yapması da mekruhtur. Çünkü kasaplık kalp katılığına sebep olur. Müslüman'ın hacamatçılık ve süpürgecilik yapması da böyledir. Çünkü bu mesleklerde necasetle temas söz konusudur. Deri tabaklama mesleği de böyledir. Selef âlimleri özellikle ipek ticaretini, terziliği, kumaş boyama işini, ayakkabıcılığı, demirciliği, iplik imalatını, avcılığı ve kâğıt üretimini müstehap saymışlardır. Abdülvehhâb el-Verrâk şöyle demiştir: "İmam Ahmed bir keresinde bana ne iş yaptığımı sordu. Ben de kâğıt üretimiyle uğraştığımı söyledim. Bunun üzerine bana şöyle dedi: Helâl ve hoş bir kazanç yolu. Yazacağın şeyleri ayrıntılı bir şekilde yaz. Sayfa altlarına ve arkalarına yazı yazma."

Kur'an'ı ve çeşitli ibadetleri öğretme, ölü yıkama gibi farz-ı kifâyeleri yerine getirme karşılığında ücret almak caiz değildir.

3- Dünya pazarının, tüccarı âhiret pazarından uzaklaştırmaması lazımdır. Âhiret pazarı camilerdir. Tüccarın günün başından pazara gireceği vakte kadar geçen zamanı âhiret için ayırması ve virdlerine devam etmesi gerekir. Selefin salih tüccarları günün başını ve sonunu âhirete, ortasını ticarete ayırırlardı. Tüccarın öğle ve ikindi ezanlarını duyduğu zaman farzı eda etmek için meşguliyetini bırakması gerekir.

4- Tüccarın çarşı ve pazarda yüce Allah'ı devamlı olarak zikretmesi, tehlil ve tesbihle meşgul olması gerekir. Zikir kitabında çarşıda okunabilecek zikirleri yazmıştık. Ebû Cafer el-Fergânî şöyle anlatıyor: "Biz Cüneyd-i Bağdâdî'nin yanındayken mescitte oturup çarşı pazara gidenleri ayıplayan birtakım insanlardan söz edildi. Bunun üzerine Cüneyd şöyle dedi: 'Çarşıda olan niceleri var ki mescide girip orada bulunanlardan bazılarının kulağından tutarak oradan çıkarmaya ve yerine oturmaya lâyıktırlar! Ben çarşıya giren öyle bir adam tanıyorum ki günlük virdi üç yüz rekât namaz ve otuz bin tesbihât!' Bu arada aklıma onun kendisini kastettiği geldi."

5- Tüccarın çarşıya ve ticarete karşı çok hırslı olmaması gerekir. Şöyle ki çarşıya ilk giren ve son çıkan o olmamalı, ticaret için denize açılmamalıdır. Abdullâh b. Amr b. el-Âs radıyallâhu anhümâ şöyle söylemiştir: "Çarşıya ilk giren ve oradan son çıkan sen olma. Çünkü şeytan orada yumurtlar ve civciv çıkarır." Çarşıdan sakınmanın en uç noktası ise kendisine yetecek kadar bir para kazandıktan sonra oradan ayrılmaktır. Hammâd b. Seleme hazretleri kendisine yetecek miktarda dünyalık kazandıktan sonra çarşıdan

ayrılırdı. Hatta seleften bazıları, ihtiyaçlarına göre haftada iki gün veya bir gün çalışırlardı.

6- Tüccarın sadece haramlardan kaçınmakla yetinmemesi, aksine şüpheli durumlardan ve yerlerden de uzak durması gerekir.

Tüccarın fetvalarla yetinmemesi, kalbinden fetva istemesi ve kalbinde yara açan şeylerden uzak durması gerekir. Çünkü günah kalplerde yara açar ve çok acı verir.

Tüccarın kimlerle muamele ettiğine bakması lazımdır. Tüccar, bir zalimle veya hainle alışveriş yapmamalıdır. Çünkü tüccar zalim adamlarla alışverişte bulunursa bu yaptığıyla onların zulümlerine yardımcı olmuş olur. Buhârî ve Müslim'in naklettiğine göre Huzeyfe radıyallâhu anh şöyle demiştir: "Öyle bir zamanda yaşadım ki hanginizle alışveriş yaptığıma aldırmıyordum! Müslümansa dini, Yahudi veya Hıristiyansa velisi onu muhakkak bana geri getirirdi. Oysa bugün içinizden filanca ve falanca dışında hiç kimseyle alışveriş yapmam!"

7- Tüccarın alışveriş yaptığı herkesle muamelelerini gözden geçirmesi gerekir. Çünkü tüccar bunların hepsinden hesaba çekilecektir.

Bütün bu saydıklarımız, para kazanmak için çalışan kişinin alışverişinde bulunması gereken adalet, ihsan ve dini konusunda endişe duyma maddeleriydi. Ticaretle meşgul olan kişi sadece adaletle yetinirse salihlerden olur. Adaletin yanına ihsanı ilave ederse mukarreblerden olur. Beşinci bâpta zikrettiğimiz vazifeleri de gözetirse sadıklardan olur.

HELÂL VE HARAM KİTABI

İnsanı yapışkan çamurdan ve kuru balçıktan yaratan, onu en eksiksiz bir biçim ve en mükemmel dengede şekillendiren, sonra ona vücudunu ve gücünü zayıf düşmekten koruyacak gıdasını veren, doğumundan hemen sonra ağzına damlatılan sütle -ki eğer akıtılmış olsaydı ona zarar verirdi- onu besleyen, sonra çalışıp kendisi için para harcayan ana babasının şefkatiyle onu büyüten, anlayış sahibi olup rızkını aramaya başladığında onu haramı bırakıp helâli almakla mükellef tutan Allah'a hamd olsun.

Her hâlükârda O'na hamd ederim. Yanlışları yok edip sapmaları ortaya çıkaran elçisi Hz. Muhammed'e, ashâbına ve ailelerin en hayırlısı olan ailesine sabahlar ve akşamlar devam ettiği müddetçe salât ve selâm ederim.

Bil ki, helâli talep etmek her Müslüman'a farzdır. Cahillerden pek çoğu helâl bir şeyin kalmadığını iddia etmişler ve şöyle demişlerdir: "Fırat'ın suyundan ve boş arazilerdeki otlardan başka helâl bir şey kalmadı. Geri kalanların hepsini fasit muameleler bozup ifsat etti!" Bu düşünce akıllarında yer edip de yaşamalarını sağlayacak gıdaya muhtaç olduklarını bildikleri zaman şüpheli ve haram şeyleri kullanmaya devam ettiler. Kalplerinde bu duruma neden olan şey bilgisizlikleriydi. Oysa Buhârî ve Müslim'in Nu'mân b. Beşîr radıyallâhu anhdan naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Helâl bellidir, haram bellidir ve bu ikisinin arasında şüpheli şeyler vardır.*"

Buhârî'nin Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*İnsanlara öyle bir zaman gelecek ki kişi malı helâlden mi haramdan mı kazandığına önem vermeyecek.*"

O cahillerin bu iddiası, zararı herkese dokunan ve kıvılcımı dini yakan bir bidat olunca, şüpheli şeyler ile helâli birbirinden ayırarak insanlara doğruyu göstermekle onun fesadını ortaya koymak gerekli oldu. Biz bu konuyu şu altı bâpta açıklayacağız:

Birinci bâp: Helâli talep etmenin fazileti, haramın kınanması ve helâl ile haramın dereceleri.

İkinci bâp: Şüpheli şeylerin mertebeleri, sebepleri ve helâl ile haramdan ayırt edilmeleri.

Üçüncü bâp: Araştırıp sormak, üzerine atlayıp araştırmayı ihmâl etmek ve bunların helâl ile haramda bulunduğu yerler.

Dördüncü bâp: Tövbe edenin malî haksızlıklardan kurtulmasının keyfiyeti.

Beşinci bâp: Sultanların ihsanları, onlara yakın olmak ve bunlara ilişkin helâl olan şeyler.

Altıncı bâp: Sultanların yanına gitmek ve onlarla birlikte olmak.

BİRİNCİ BÂP:
HELÂLİ TALEP ETMENİN FAZİLETİ, HARAMIN KINANMASI VE HELÂL İLE HARAMIN DERECELERİ

HELÂLİN FAZİLETİ VE HARAMIN KINANMASI

Yüce Allah bu hususta şöyle buyurmaktadır: "*Temiz olan şeylerden yiyin ve güzel işler yapın.*" (Müminûn, 23/51) Burada sözü edilen "temiz olan şeyler" helâl olanlardır ve güzel işler yapmaktan önce helâl olanların yiyilmesi emredilmiştir. Yine, yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Birbirinizin mallarını haksız yere yemeyin.*" (Bakara, 2/188); "*Haksızlıkla yetimlerin mallarını yiyenler şüphesiz karınlarına ancak ateş tıkınmış olurlar!*" (Nisâ, 4/10); "*İnanıyorsanız faizden geri kalan kısmı bırakın. Eğer böyle yapmazsanız Allah ve Resûlü ile savaşa girdiğinizi bilin*!" (Bakara, 2/278, 279); "*Kim faizden vazgeçerse geçmişte olan kendisinindir ve işi Allah'a kalmıştır. Kim de tekrar dönerse onlar cehennem ehlidir.*" (Bakara, 2/275)

(…) Ebû Hureyre radıyallâhu anhın rivâyet ettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Ey insanlar, şüphesiz ki Allah temizdir ve temiz olandan başkasını kabul etmez. Kuşkusuz, Allah müminlere de elçilerine emrettiği şeyi emrederek şöyle buyurmuştur:* ***Ey peygamberler, temiz olan şeylerden yiyin ve güzel işler yapın. Ey iman edenler, size vermiş olduğumuz rızıkların temiz olanlarından yiyin.*** *Sonra Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem uzun bir yolculuğa çıkmış, saçı başı toz toprak içerisinde olan bir adamdan söz etti ve şöyle buyurdu: Adamın yediği haram, içtiği haram, giydiği haram olduğu ve haramla beslendiği hâlde ellerini göğe uzatıp yâ Rab, yâ Rab diye dua ediyor. Bu adamın duası nasıl kabul edilsin!*"[467]

Ahmed b. Hanbel hazretlerinin Muhammed b. Ubeyd-Ebbân b. İshâk-Sabbâh b. Muhammed b. Mürre el-Hemedânî yoluyla İbni Mes'ûd radıyallâhu anhdan naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Bir kul haram mal kazanır da onu harcarsa bereketini bulamaz, ondan tasadduk ederse kabul edilmez, kendisinden sonrakilere bırakırsa cehenneme giden yolda azığı olur. Şüphesiz ki Allah kötülüğü*

kötülük karşılığında silmez. Ancak O, kötülüğü iyilik karşılığında siler. Şüphesiz ki pis olan şey pisliği gidermez.”

Sahih bir hadiste geldiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem faiz yiyene, yedirene ve faiz işlemi yapana lânet etmiştir. Bir keresinde Sa’d radıyallâhu anh Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemden duasının kabul edilmesini isteyince ona şöyle buyurdu: “*Helâl lokma ye ki duan kabul edilsin.*”

Selef, helâli bile inceleyip tetkik ederlerdi. Hz. Ebû Bekir Sıddîk radıyallâhu anh bir keresinde şüpheli bir şey yiyince onu kustu. İbrâhim b. Edhem şöyle demiştir: “Ancak karnına giren şeyin şuurunda olan kimse gerçek idrâk sahibi olabilir.” Seleften biri de şöyle söylemiştir: “Mide vücudun havuzudur. Oraya helâl lokma girerse uzuvlar tâat yaparlar. Oraya haram lokma girerse uzuvlar günah işlerler.”

HELÂL ÇEŞİTLERİ VE ELDE EDİLME YOLLARI

Bil ki, mal ya aynında (özünde) bulunan bir özellikten veya kazanma yöntemindeki bir noksanlıktan dolayı haram olur. Liaynihi harama (özündeki özellikten dolayı haram olan şey) şarabı örnek verebiliriz. Bu hususun açıklaması şöyledir: Yeryüzünde bulunan yenilebilen şeyler üç kısmın dışına çıkmazlar. Bunlar ya tuz ve balçık gibi madenler, ya bitkiler veya hayvanlardır. Madenler yeryüzünü oluşturan parçalardır. Madenlerin, yiyen kimseye zarar verecek olanları dışında hiçbir çeşidi haram olmaz. Bazı madenler zehir etkisi gösterirler. Bitkilerin ise içki gibi aklı izale edenleri, zehir gibi hayata son verenleri veya vakitsiz olarak alınan ilaçlar gibi sağlığı bozanları dışında hiçbiri haram değildir. İçki dışında bütün saydıklarımızın haram olmasının sebebi zararlı olmalarıdır. Sarhoş etmeyen miktarda içki, az olmasına rağmen aynından ve vasfı olan âfetinden dolayı yine haramdır. Zehir ise az olmasından veya başka bir şeyle karıştırılmasından dolayı zararlı olmaktan çıkarsa haram olmaz. Hayvanlar da eti yenilen ve yenilmeyenler olmak üzere ikiye ayrılır. Bu konunun ayrıntıları Yiyecekler kitabında açıklanacaktır. Hayvanların helâl olanları da ancak şeriata uygun olarak kesildiğinde ve kesen kimsede, kesme aletinde ve kesilen hayvanda bulunması gereken şartlara riayet edildiği zaman helâl olurlar. Bu husus da Avlanma ve Kesilen Hayvanlar kitabında zikredilecektir. Şeriata uygun olarak kesilmeyen veya ölen hayvanın etini yemek haramdır. Ancak biz Müslümanlar’a, iki ölü hayvanın etini yemek helâl kılınmıştır: Balık ve çekirge.

Kazanma yöntemindeki bir noksanlıktan dolayı haram olan şeylere gelince, bir malı edinmek ya mal sahibinin iradesiyle veya onun iradesi olmadan gerçekleşir. Mal sahibinin iradesi olmaksızın mal elde etmeye mirası örnek verebiliriz. Mal sahibinin iradesiyle gerçekleşen mal edinme ise ya maden işletmek gibi mülk sahibi olmakla veya mülk sahibi olmaksızın gerçekleşir. Söz konusu mal edinme ya zorla veya karşılıklı rıza ile olur. Zorla ele geçirilen mal ya ganimetlerde olduğu gibi mal sahibinin koruma ve himayesinin sakıt olması veya zekât vermekten kaçınanlardan alınan zekâtlar ve ödemeleri vacip olan nafakalar gibi alınmayı hak etmesi sebebiyle alınır. Karşılıklı rıza ile alınan mal ise ya satılan mal, mehir veya ücrette olduğu gibi bir bedel karşılığında veya vasiyet ve hibede olduğu gibi bedelsiz olarak alınır. Burada şu altı husus ortaya çıkmaktadır:

1- Madenler, sahipsiz arazileri ihyâ edip ürün alır hâle getirmek, avlanmak, odun toplamak ve ot toplamak gibi bir mülk sahibinden elde edilmeyen mallardır. Bu şekilde elde edilen mal, dokunulmazlık sahibi olan herhangi bir insana mahsus olmaması şartıyla helâldir ve onu alan kişinin mülkü olur.

2- Dokunulmazlık sahibi olmayan kimselerden zorla alınan mallar ise fey, ganimet ve diğer muharip kâfirlerin mallarıdır. Bütün bu mallar, beşte birini devlete verdikten ve hak edenler arasında adaletli olarak taksim edildikten sonra alan Müslümanlar’a helâl olur. Dokunulmazlığı, emânı ve ahdi olan bir kâfirin malı zorla alınamaz.

3- Kendisine vacip olduğu hâlde vermeyen kimselerden hak edilmesi sebebiyle zorla alınan mallar ki hak etme sebebi ve hak edenin vasfı tam olduğunda alınması helâl olur. Bu durumda hak edilen mal ne kadarsa o kadar alınır. Söz konusu hak edişi, onu alma yetkisine sahip olan sultan, kadı veya hak eden alabilir.

4- Alışveriş yoluyla karşılıklı rıza ile alınan mallar. Bu ise alışverişe konu olan mal ve paranın, alışverişi yapanların ve icap kabul lafızlarının şartları yerine getirildiğinde helâl olur.

5- Hibe gibi, bir bedel ödemeksizin rıza ile alınan mallar. Bu ise akit konusu olan malın, akdin, akdi yapanların şartları yerine getirildiği ve bir varise veya başkasına zarar vermediği zaman helâl olur.

6- Miras gibi, kendi iradesi dışında elde edilen mallar. Miras kalan mal helâl yollarla kazanılmışsa helâldir. Fakat bu mal ancak ölenin varsa borçları ödendikten, vasiyetleri yerine getirildikten, vârisleri arasında adaletli bir taksim yapıldıktan, varsa hac ve kefâret borcu çıkarıldıktan

sonra helâl olur. Bütün bunlar helâl malın elde edilme yollarıydı ve onlara sadece işaret etmekle yetindik.

HELÂL İLE HARAMIN DERECELERİ

Bil ki, helâl malın hepsi tayyip ve temizdir. Ancak bunların bazısı diğerlerinden daha temizdir. Haramın da hepsi pistir. Ancak bazı haramlar diğerlerinden daha pistir. Tabip her tatlı çeşidinin hararet ihtiva ettiğini söyler. Bununla beraber der ki; bu birinci derecede, şu ikinci derecede, şu üçüncü derecede ve şu da dördüncü derecede hararet ihtiva eder. Bunu, bu bâpta zikredeceğimiz şeyde örnek alarak deriz ki, haramdan sakınmak dört derecedir:

1- Âdil kimselerin sakınması. Burada sakınılması gereken fiili işlemek fasık olmaya, adalet sıfatının düşmesine, isyankâr olmaya ve cehennem ateşine maruz kalmaya sebep olur. Burada sakınılması gereken, fakihlerin vermiş oldukları fetvaların haram kıldığı şeylerdir.

2- Salih kimselerin sakınması. Burada sakınılması gereken, zahirine bakarak müftünün ruhsat vermiş olmasıyla beraber haram olma ihtimali bulunan şeylerdir. Genel olarak bu tür şeylerin helâl olup olmaması şüphelidir.

3- Fetvanın haram kılmadığı ve helâl olması hakkında şüphe bulunmayan fakat bununla birlikte harama sebep olmasından korkulan şeylerdir. Bu, hakkında beis olmayan bir şeyi, beis olan bir şeye düşmekten korkarak terk etmektir.

4- Aslen hakkında beis olmayan ve bir beise sebep olmasından da korkulmayan ancak Allah’a ibadet etmede kuvvet kazanma niyeti olmadan, Allah rızası gözetilmeden alınan veya elde edilmesini kolay hâle getiren vasıtaların birinde mekruhluk veya masiyet bulunan şeylerdir. Bu tür şeylerden sakınmak sıddıkların sakınmasıdır.

Yukarıda özet olarak verdiğimiz helâlin derecelerini bazı örnek ve olaylarla açıklayalım.

İlk derecede sözünü ettiğimiz haram, adalet sıfatını korumada ve fasıklık niteliğini reddetmede sakınılması şart olan haramdır. Bu haram çeşidi de pis olmakta derece derecedir. Fasit bir akitle elde edilen şey haramdır. Ancak zorla gaspedilen şeyin haramlığı derecesinde değildir. Zorla gaspedilen şey daha ağır bir haramdır. Çünkü onda şeriatın para kazanma hususunda koymuş olduğu kuralları terk etmek ve başkasına zarar vermek söz konusudur. Fasit olan akitlerde ise sadece taabbüt yolunu terk etmek vardır.

Sonra bu konuda taabbüt yolunu terk etmek, faiz muamelesinde taabbüt yolunu terk etmekten ehvendir. Haramlar arasındaki bu farklılıklar, Tövbe kitabında küçük günah ile büyük günah arasındaki fark anlatılırken geleceği üzere, şeriatın daha şiddetli azap ve tehdit uyarısında bulunmasından anlaşılmaktadır. Hatta fakir, salih veya yetim birinden haksız bir şekilde mal almak kuvvetli, zengin ve fasık birinden bu yolla mal almaktan daha pistir ve daha ağır bir haramdır. Çünkü zarar ve eziyet vermenin dereceleri, zarar ve eziyet verilen şeye göre değişir. Bu anlattıklarımız, gafil olunmaması gereken pisliklerin ayrıntıları hakkındaki inceliklerdi. Âsilerin dereceleri faklı, olmasaydı cehennemin derekeleri farklı olmazdı. Haramın daha şiddetli olmasına sebep olan hususları anladıysan onu üç veya dört dereceyle sınırlandırmaya ihtiyacın olmaz. Çünkü bu, istediği gibi davranıp arzusuna göre hareket etme yerine geçer. Bu durumda böyle bir sınırlandırmanın pratik bir faydası olmaz. Haramlık derecelerinin pis olmakta birbirinden farklı olmalarını sana gösteren şeylerden biri de birden fazla haramın söz konusu olması ve birinin diğerlerine tercihi hakkında ileride değineceğimiz hususlardır. Değineceğimiz şeylerden biri de şudur: Kişi bir leşi, başkasına ait olan bir yemeği veya haram bir avı yemek zorunda kaldığı zaman biz bu üç şeyden kimini diğerlerinden önceye alırız.

Sakınma hakkında yukarıda zikrettiğimiz dört dereceye dair bazı örnekler ve olaylar:

Birinci derece: Bu, âdil kimselerin derecesidir. Fetvanın haram olduğunu söylediği her şey bu maddenin kapsamına girer ve bunu örneklendirmeye gerek yoktur.

İkinci derece: Bunun örnekleri, kaçınılması vacip olmayıp müstehap olan her türlü şüpheli şeydir. Şüpheli Şeyler kitabında buna değineceğiz. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin şu sözü de bu bâptandır: “*Seni şüphelendiren şeyi bırak, şüphelendirmeyeni yap.*”

Üçüncü derece: Bu, takva sahibi kimselerin sakınmasıdır. Bize anlatıldığına göre Hz. Ömer b. Hattâb radıyallâhu anha bir misk gelince der ki, keşke tartıdan iyi anlayan bir kadın olsa da Müslümanlar arasında paylaştırmak üzere bu miski benim için tartsaydı! Bunun üzerine karısı Âtike der ki; ben tartıdan iyi anlarım, senin için onu tartabilirim? Hz. Ömer der ki hayır, senin o miski şöyle alıp parmaklarını saçlarının arasına sokmandan ve boğazına sürmenden, böylece benim miskten Müslümanlar’dan daha fazla pay almamdan korkarım! Hz. Ömer bazen Müslümanlar’a (devlet hazinesine) ait olan bir kokuyu veya parfümü

satması için karısına verirdi. Bir keresinde böyle bir kokuyu satarken parmağına o kokudan bir miktar yapıştı, o da onu örtüsüne sürdü. Hz. Ömer gelip de “Bu koku nereden geliyor?” diye sorunca karısı olan biteni ona anlattı. Bunun üzerine Hz. Ömer karısının örtüsünü başından alıp üzerine su dökerek yıkadı. Bunu sadece bir daha böyle bir şey yapmasına engel olmak için yapmıştı. Yoksa örtünün yıkanmasının Müslümanlar’a bir faydası yoktur.

Bir keresinde de Ömer b. Abdülaziz hazretlerinin huzurunda Müslümanlar’a ait bir misk tartılmıştı. O sırada burnunu eliyle kapatarak şöyle dedi: “Bu, ancak kokusundan faydalanılan bir şeydir.” Seleften biri ölmüştü. Karısı kandili söndürüp şöyle dedi: “Bu kandilin yağında bize ortak oldu.”

Dördüncü derece: Bunun örneği, Yahyâ en-Neysâbûrî’ye dair anlatılan şu hikâyedir: “Yahyâ hazretleri hastalığı sırasında bir ilaç içer. Karısı der ki, ilacın daha iyi etki etmesi için evin içinde biraz yürüsen olmaz mı? Yahyâ şöyle cevap verir: Ben böyle bir yürüme şekli bilmiyorum! Ben otuz yıldan beri nefsimi hesaba çekiyorum!” Bu öyle bir adamdır ki söz konusu yürümede dine yönelik bir niyet olmadığı için yürümeye yeltenmemiştir.

Seriyy es-Sekatî hazretleri şöyle anlatıyor: “Bir keresinde bir su birikintisi içerisinde ot buldum ve kendi kendime dedim ki helâl bir şey yiyeceksem şimdi tam zamanı! O sırada gaipten bir ses bana şöyle dedi: Ey Seriyy, seni buraya kadar getiren nimet nereden geldi?”

Zünnûn-ı Mısrî bir keresinde hapsedilmişti. Saliha bir kadın kendisine yiyecek bir şey gönderince onu yemedi ve şöyle dedi: “Bana haram bir tabak üzerinde (gardiyanın eliyle) geldi!” Helâlinden kazanmak için gösterilen sakınma örneklerinden biri de bir mescitte dikiş işi yapan terzinin hâlidir. Mescitte bulunanlardan biri, terzinin çırağının mallarını uygunsuz yollarla kazanan birtakım insanların parasıyla alıp yakmış olduğu kandili söndürdü. Başka birileri de bir zalimin kandiliyle aydınlanmayı hoş görmeyerek onu söndürdüler.

Bu saydıklarımız, âhiret yoluna girenlerin göstermiş olduğu sakınmanın incelikleriydi. Bu durumu şöyle açıklayabiliriz: Sakınmanın bir başlangıcı vardır ki o da fetvanın haram saydığı şeylerden kaçınmaktır. Bu çeşit sakınma adalet sahibi kimselerin sakınmasıdır. Sakınmanın bir de son noktası vardır ki o da sıddıkların sakınmasıdır. Söz konusu sakınma, kişinin arzusuna uyarak aldığı veya mekruh bir yolla elde ettiği ve içinde Allah rızası taşımayan her şeyden kaçınmaktır. Bu ikisi arasında ise sakınmanın

ihtiyat dereceleri vardır. İnsan, sakınma konusunda ne kadar dikkatli davranırsa sıratı o kadar hızlı geçer ve âhiretteki yükü o kadar hafif olur. Sakınma konusundaki bu derecelerin farklılığına göre âhiretteki menziller de farklı olur. Tıpkı pis olma hususunda haramın derecelerinin farklı olmasına göre zalimlerin içinde bulunacağı cehennem derekelerinin farklı olması gibi… Dilersen sakınma konusunda daha fazla ihtiyatlı ol, dilersen ruhsatlara uyup ucuz şeylerle ilgilen! Sen bunları yaparken kendin için ihtiyatlı olmuş ve kendi aleyhine ruhsatlara uymuş olacaksın!

---

[467]. Hadisi Müslim tahriç etmiştir.

İKİNCİ BÂP:
ŞÜPHELİ ŞEYLERİN MERTEBELERİ, SEBEPLERİ VE HELÂL İLE HARAMDAN AYIRT EDİLMELERİ

Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem bu hususta şöyle buyurmuştur: “*Helâl bellidir, haram bellidir ve bunların arasında insanların çoğunun bilmediği şüpheli şeyler vardır. Kim şüpheli şeylerden sakınırsa ırzını ve dinini korumuş olur. Kim de şüpheli şeylere düşerse harama düşmüş olur. Tıpkı korunun etrafında koyun otlatan çoban gibi ki az sonra koruya girip orada otlatmaya başlar.*” Bu hadis, söz konusu üç kısmın varlığını ortaya koyan bir nastır. Bunların içerisinde problemli olanı, insanların pek çoğunun bilmediği ve helâl ile haramın ortasında kalan şüpheli şeylerdir. Biz burada söz konusu şüpheli şeylerin üzerindeki örtüyü kaldırıp bunların neler olduğunu açıklamaya çalışacağız. Mutlak helâl; özünde haram kılınmasını gerektirecek şekilde zatına ilişkin bir sıfatı bulunmayan ve elde edilme vasıtaları haramlık ve mekruhluk niteliği taşımayan şeylerdir. Bunun örneği, hiç kimsenin mülkiyetine girmeden önce insanın yağmurdan elde ettiği sudur. Kişi bu suyu kendi mülkünde veya mübah ve herkese açık olan bir arazide havadan düşen yağmurdan toplayıp almıştır.

Katışıksız haram olan şey ise şaraptaki âfet ve idrardaki necaset gibi, kendisinde haram kılıcı bir sıfat bulunan veya zulüm ve faiz yoluyla elde edilen malda olduğu gibi kesin olarak yasaklanmış olan bir vasıtayla kazanılmış maldır. Bu iki şekil, haramın görünen iki tarafıdır. Buna ilave olarak helâlliği kesin olmakla beraber bunun değişmesi ihtimali bulunan ve bu ihtimalin gerçekleştiğini gösteren bir sebebin bulunmadığı durumu gösterebiliriz. Nitekim kara ve deniz avı helâldir. Ancak bir kişi geyik veya balık avlasa daha önce o geyiği veya balığı başka bir avcının avlamış, sonra da onun elinden kaçmış olma ihtimali vardır. Bu ihtimal havadan elde edilmiş olan yağmur suyu için geçerli değildir. Av konusundaki ihtimalle beraber yaşamak vesvese sahiplerinin sakınma hâlidir. Çünkü söz konusu ihtimal, hiçbir delili ve gerekçesi olmayan bir vehimden ibarettir. Avlanan geyikte bir yara görülmesi gibi, söz konusu ihtimali gösteren bir delil bulunmuş olsa bunun ancak geyiği yakaladıktan sonra yapılabilecek bir dağlama işlemi olma ihtimali olabilir. Başka bir ihtimal de bunun gerçekten

başka bir avcının açtığı yara olmasıdır ki sakınmanın yeri burasıdır. Fakat hiçbir şekilde böyle bir delil bulunmuyorsa delâleti olmayan bir ihtimal, bizatihi var olmayan bir ihtimaldir. Buna şu olayı örnek verebiliriz: Adamın biri bir ev ödünç alsa, uzun süre o evi kendisine ödünç vereni göremese ve bunun üzerine evden çıkarak "herhâlde adam öldü ve ev vârislerin mülkiyetine geçti" dese bu bir vesvesedir. Çünkü adamın öldüğünü gösteren kesin veya şüpheye düşüren bir delil mevcut değildir. Çünkü kaçınılması istenen zan, şüpheden kaynaklanan zandır. Şüphe ise iki ayrı sebepten kaynaklanan birbirine zıt iki inançtan ibarettir. Sebebi bulunmayan bir inancın, onun zıddı olan inançla eşitlenip şüphe hâline gelmemesi için akıldan uzaklaştırılması gerekir. Elinde, kendisinden başka mirasçısı olmayan ve uzun süredir ortada gözükmeyen birine ait yiyecek bulunan kişi "herhâlde öldü ve bunun mülkiyeti bana geçti" diyerek o yiyeceği yemişse haram yemiş olur. Çünkü onun bu düşüncesi, hiçbir dayanağı olmayan bir ihtimalden ibarettir. O hâlde bu türden ihtimallerin şüpheli şeylerin kısımlarından biri olarak görülmemesi gerekir. Şüphe ancak iki farklı inancı gerektiren iki sebepten iki inancın birbiriyle karşı karşıya geldiği durumdur.

Şüpheyi doğuran şeyler pek çok olup bunlardan en önemlileri iki tanedir:

A. Helâl ve haram kılan sebep hakkında şüpheye düşmek. Bu durumda ya iki sebep birbirine denktir veya ihtimallerden biri daha baskındır. Eğer iki ihtimal eşitse önceden bilinen hüküm geçerli olup onu yapmak müstehaptır ve şüphe sebebiyle terk edilmez. İhtimallerden biri diğerine baskınsa ve muteber bir delilden kaynaklanıyorsa hüküm baskın olana göre verilir. Bu anlattığımız hususlar ancak birtakım misaller ve olaylar anlatılmak suretiyle açıklanabilir. Bu birinci şıkkı dört kısma ayırabiliriz:

1- Önceden helâl olduğu bilinmediği hâlde sonradan helâl kılan sebep hakkında şüphe ortaya çıkması. Bu, kaçınılması gereken bir şüphedir ve o şeyin yapılması haram olur. Buna örnek verecek olursak, avcı bir ava ok atsa da av yaralanıp suya düşse ve yanına geldiğinde avın ölmüş olduğunu görse, boğulmaktan dolayı veya aldığı yaranın etkisiyle ölüp ölmediğini de bilemese avı yemesi haramdır. Çünkü av muayyen bir yolla ölmedikçe aslolan hüküm haramlıktır. Burada, muayyen yol hakkında şüphe meydana gelmiştir. Bu durumda hadesten taharet, necasetten taharet, kılınan rekâtların sayısı vb. hususlarda söylediğimiz gibi, şüpheden dolayı kesin bilgi terk edilmez.

2- Helâl olduğu bilindiği hâlde haram kılan sebebin bilinmemesi. Aslolan, her şeyin helâl olmasıdır ve hüküm helâl olması yönündedir. Mesela; bir

kuş havalansa ve bir adam “Eğer bu havalanan kuş kargaysa karım boş olsun.” ve bir başkası “Eğer havalanan kuş karga değilse karım boş olsun.” demiş olsa, sonra da kuşun karga olup olmadığı belirlenemese söz konusu kadınlardan hiçbiri için haramlık hükmü veremeyiz. Vera (sakınma, takva) ancak o iki kadından uzak durup onları boşamaktır.

3- Aslen haram olmasına rağmen galip bir zan sebebiyle helâl olmasını gerektirecek bir şeyin meydana gelmesi. Bunlar şüpheli şeylerdir ve galip olan helâl olmalarıdır. Mesela; avcı bir ava ok attıktan sonra av kaçsa, sonra üzerinde kendi okunun yarasından başka yara olmadığı hâlde avı ölü olarak bulsa, bu durumda avın onun okuyla veya başka bir sebeple ölmüş olması muhtemeldir. Eğer avın üzerinde bir darbe izi veya başka bir yara varsa birinci kısımdaki hükme tâbi olur. Eğer bu türden bir iz ve yara yoksa galip olan, avın helâl olmasıdır. Çünkü muhtemel olan şey kesin bir delile dayanmazsa vesvese sayılır. Bir adam başka birini yaralamış olsa ve yaralı adam kaçıp ortadan kaybolduktan sonra ölü olarak bulunsa onu yaralayana kısas yapılması gerekir. Bu adamın kalbine bir kan pıhtısı gelip o sebeple ölmüş olması ihtimali olsa bile bu ihtimale bakılmaz.

4- Helâl olduğu bilinmekle beraber, şeriata göre galip zan olmaya elverişli bir sebepten dolayı haram olduğunun zannı galiple bilinmesi hâlinde istishâb delili ortadan kalkar ve o şeyin haram olduğuna hükmedilir. Çünkü galip zannın olduğu yerde istishâb zayıf kalır. Mesela; içtihadı sonucunda zann-ı galibi gerektirecek muayyen bir alâmete dayanarak iki su kabından birinin necis olduğuna hükmederse o kaptan su içmesi haram olur. Bu durum, kişinin o kaptan abdest almasını da men eder.

B. Zannın, karışmaktan kaynaklanan bir şüphesi vardır. Şöyle ki, helâl ile haram olan şey birbirine karışır ve o derece birbirine benzer ki ayırt edilemez. Söz konusu karışıklık ya her iki taraftan sınırsız veya sadece bir taraftan sınırsız veya sınırlı bir sayıda meydana gelebilir. Eğer sınırlı sayıda olursa, bu da ya sıvıların birbirine karışmasında olduğu gibi işaretle ayırt edilemeyecek şekilde mezcolmuş (homojen) bir karışım veya kölelerin, evlerin ve atların karışmasında olduğu gibi zatları ayırt edilecek şekilde (hetorojen) bir karışım olur. Zatların ayırt edilecek şekilde karışması hâlinde ise ya ticaret malları gibi bizatihi kendisi maksud olan veya paralar gibi kendisi maksud olmayan şeylerden olur. Böylece bu kısımdan şu yedi kısım çıkar:

1- Zatın sınırlı bir sayıda karışması. Mesela; bir leş şeriata uygun olarak kesilmiş bir hayvan ile veya on hayvanla karışırsa veya süt emen çocuk on

kadınla karışırsa veya iki kız kardeşten biriyle evlenip de hangisiyle evlendiği karışırsa, bütün bunlar icma ile kaçınılması gereken şüpheli durumlardır. Çünkü bu türden durumlarda içtihada ve alâmetlere yer yoktur. Sınırlı bir sayıda karışma olursa karışan şeylerin hepsi tek şey hükmünde olur ve helâllik ile haramlık bilgisi onda eşit hâle gelir. Burada önce helâllik sabit olup sonradan haram kılan bir şeyle karışması hâli -daha önce zikrettiğimiz havalanan kuş örneğinde geçen adamın iki karısından biri hakkında talakın vaki olması gibi- ile helâl olmadan önce karışması hâli -süt kızkardeşin yabancı bir kadınla karışması ve bunlardan birini helâl saymayı istemekte olduğu gibi- arasında bir fark yoktur. Bu durum, istishâbda geçen iki kadından birini boşamak gibi, bazen haramlığın geçerli olup olmadığı konusunda problem olabilir. Bu problemin cevabına dikkat çekmiştik. O da şudur ki, haramlık bilgisi helâllik bilgisine denk olunca istishâb zayıflamıştır. Şeriatın nazarında haramlık yönü daha ağır basar ve bundan dolayı haramlık tercih edilir. Bu husus, sınırlı sayıda haram ile sınırlı sayıda helâlin karışması hâlinde geçerlidir. Eğer sınırlı sayıda helâl ile sınırsız sayıda haram karışırsa bundan kaçınmanın evlâ olacağı açıktır.

2- Sınırlı sayıda haram ile sınırsız sayıda haramın karışması. Mesela; kişinin süt kızkardeşi veya on süt kızkardeşi büyük bir şehrin kadınları arasına karışmış olsa o şehrin kadınlarıyla evlenmekten uzak durmak gerekmez. Aksine, kişinin onların arasından dilediği kadınla evlenme hakkı vardır. Bu hükmün, helâlin çok olması illetine dayandırılması caiz değildir. Çünkü bunu helâlin çok olmasına dayandırırsak o zaman haram olan bir kadının on tane helâl kadınla karışması hâlinde onlardan biriyle evlenmenin caiz olması gerekir. Oysa bu görüşü hiç kimse dile getirmemiştir. Tam aksine, buradaki illet hem çokluk hem de ihtiyaç duymadır. Çünkü kendisinin sütkardeşi, yakın akrabası veya hısımlıktan veya başka bir sebeple mahremi olan birini kaybeden herkese evlenme kapısını kapatmak mümkün değildir. Aynı şekilde, dünya malına kesin olarak haram karıştığını bilen kişinin de alışverişi ve yemek yemeyi terk etmesi gerekmez. Çünkü bunda zorluk vardır. Oysa dinde zorluk yoktur. Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem ve onun ashâbı, insanlar arasında dirhemlerde faizcilik yapanların olduğunu bildikleri hâlde dirhemleri kullanmayı bütünüyle terk etmemişlerdir. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem devrinde bir kalkan çalınmış olduğu hâlde kalkan satın almayı terk etmemişlerdir. Bu tür şeylerden kaçınmak vesvesenin yol açtığı bir sakınmadır.

3- Sınırsız sayıda haram ile sınırsız sayıda helâlin karışması. Zamanımızdaki malların hükmü böyledir. Bu karışmadan dolayı, zatında haram olduğunu gösteren bir alâmet olmadığı sürece bir şeyi bizatihi almak haram değildir. Eğer bir şeyin zatında onun haram olduğunu gösteren bir alâmet yoksa onu terk etmek takvadır. Söz konusu haramlık alâmetlerinden biri söz konusu şeyi zalim bir sultandan almaktır. Söylediğimiz şeyin delili hadis ve kıyastır. Hadise gelince, Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin ve ondan sonraki halifelerin devrinde satılan şaraplardan alınan paraların, faizden kazanılan paraların ve çalınan ganimetlerin diğer helâl mallara karıştığı biliniyordu. Sahâbe radıyallâhu anhüm, Medine'nin yağma edilip insanların soyulduğunu ve zalimlerin orada yaptıkları uygulamaları gördükleri hâlde pazardan alışveriş yapmaktan çekinmediler. Kıyasa gelince, eğer böyle bir kapı açılacak olsa bütün muamelelerin kapısı kapanır. Çünkü insanlarda galip olan, doğru yoldan ayrılmak ve günah işlemektir. Ancak mümkün olan hâllerde bunu terk etmek takvadır.

Eğer "İlk devirde haram çok azdı, haramın çok daha fazla olduğu şimdiki duruma ne diyorsun?" diye sorulursa şöyle cevap veririz: "Haramın çok daha fazla olduğu" şeklindeki ifadenle eğer zalimlerin, faizin ve fasit muamelelerin çoğaldığını kastediyorsan buna çok denemez. Çünkü zalimler, diğer insanlara nispetle azdırlar. Fasit muameleler de doğru yapılanlara nispet edildiğinde az sayıdadır. Bu durum tıpkı şu sözde denildiği gibidir: "Şarap içilmesi iyice yaygınlaştı!" Oysa bilindiği üzere şarap içmeyenlerin sayısı daha çoktur.

Eğer "Takva sahibi kimsenin eline geçinceye kadar harama bulaşmamış dinar nerede, gaspedilmiş bir soydan türememiş koyun nerede?" diye sorulursa şöyle cevap veririz: Bu hususa bakılmaz. Çünkü mallarda aslolan, haklarında yapılan tasarruflara uygun olmaları ve üzerlerine karşılıklı rıza ile akit yapmanın caiz olmasıdır. Kişi bir dinarın veya koyunun harama bulaşıp bulaşmadığını kesin olarak nereden bilebilir? Sonra genelde bir koyunu gaspeden kimse onu yer, üretip çoğaltmaz. Hububat çalan kişi de onları yer, toprağa ekmez. Bu durumda nasıl olur da mallarda yaygın olan hâlin haramlık olduğu söylenebilir? Mallarda aslolan helâl olmalarıdır. Aslolan ile yaygın olan karşı karşıya gelseler ve yaygın olanın herhangi bir emaresi olmasa, caddelerdeki çamur ve Hıristiyanlar'ın testileri hakkında söylediğimiz gibi, aslolana göre hüküm verilir. Sonra bu malların bir sahibinin olduğu söyleniyor ancak malın sahibini bilmeye imkân yok! Bu durumda o mal Müslümanlar'ın faydalanması için devlet hazinesine

aktarılır ve diğer kayıp mallarda olduğu gibi onu kullanmak ve üzerinde akit yapmak caiz hâle gelir. Biz diyoruz ki, herhangi bir necaset görünmüyorsa caddelerde namaz kılmak caizdir. Çünkü caddelerdeki çamur temizdir. Müşriklerin su kaplarından abdest almak da caizdir. Hz. Ömer radıyallâhu anh şarap içmelerine, domuz yemelerine ve necasetten sakınmamalarına rağmen bir Hıristiyan'ın testisinden abdest almıştır. Sahâbe radıyallâhu anhüm, tabaklanmış hayvan kürklerini ve boyanmış elbiseleri giyerlerdi. Deri tabaklayanların ve elbise boyayanların hâllerini inceleyen kişi onların yaygın bir şekilde necaset içinde olduklarını görür. Sahâbe radıyallâhu anhüm çıplak ayakla yürürler ve toprak üzerinde namaz kılarlardı. Bu da onların ancak gözle görülen veya bir alâmeti bulunan necasetlerden sakındıklarını göstermektedir. Fakat onlar, vehmin olayların akışına bakarak ortaya attığı birtakım zanlarına itibar etmezlerdi.

Eğer "Sahâbe taharet işinde çok titiz davranırlar ve haram şüphesi bulunan şeylerden uzak dururlardı, fark da burada açığa çıkmaktadır." denilirse şöyle deriz: Sen bu sözünle sahâbenin necasetle namaz kıldıklarını kastediyorsan bu yanlış bir kanıdır. Eğer onların, kaçınılması vacip olan her çeşit necasetten uzak durduklarını kastediyorsan bu doğrudur. Onların şüpheli şeylerden sakınmaları ise hakkında beis olan bir şeyi yapma korkusuyla hakkında beis olmayan şeylerden nefislerini uzak tutmaktan ibaretti. Necasetlerin aksine, nefis her türlü mala meyleder. Sahâbe radıyallâhu anhüm, kalplerini meşgul edebilecek helâl şeylerden de uzak dururlardı. Sonra, eğer dünya bütünüyle haramla dolmuş olsa ve dünyada asla helâl bir şeyin kalmadığı kesin bir biçimde bilinse bile şeriatın koyduğu şartların ve kuralların yeniden düzenlenmesini emrederdik. Çünkü Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem peygamber olarak gönderildiği zaman Araplar saldırı ve talan yoluyla elde ettikleri mallarla geçiniyor ve ehli kitap kendi şeriatlarının vaz etmediği kurallara göre muamele ediyordu. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem daha önce yapılmış olan muamelelere dokunmadı. Aksine, mal sahiplerinin mallarını olduğu gibi bıraktı ve kuralları koydu. Bilindiği üzere, bir kanunda haram olduğu sabit olan şey helâle dönüşmez. Fetvanın hükmüne göre, haram iyice yaygınlaşmış olsa onu kullanmanın azaltılması emredilmeksizin şeriatın koyduğu kurallar yeniden düzenlenir. Bu durumda takvaya uygun olanı, şeriatın öngördüğü yolları kullanarak gerçek mal sahiplerinden ihtiyaç miktarında alışveriş yapmakla yetinmektir. Burada yetinmekten kastımız otlarla ve avla yetinmek değildir. Çünkü böyle yapmak vücudun telef

olmasına sebep olur. Aksine, bizim kastımız vücudun maslahatına olacak şeylerde ihtiyaç miktarı ile yetinmektir.

Bazen delillerde şüphe meydana gelir. İki fasık kişinin şahitliklerinin çelişmesiyle şüpheli bir durum ortaya çıkabilir. Bazen bir malın fakihlere verilmesi vasiyet edilebilir. Bu durumda fıkıh ilminde kâmil olan kişi o malı alabilir. Fıkıh ilminin henüz başında olanlar ise bu vasiyetin kapsamına giremezler. Bu ikisi arasında ise şüphenin söz konusu olduğu dereceler vardır. Yine, sufîlere verilmek üzere vasiyet edilen mal da böyledir.

Her şeyde takvaya uygun olan, problemli ve karışık olandan uzak durmaktır. Çünkü günah kalpleri kertip çentik çentik yontar. Ancak bu hususta yakîn sahibi olan âlimin kalbine itibar edilir, vesvese sahibi olan cahilin kalbine değil!

ÜÇÜNCÜ BÂP:
ARAŞTIRIP SORMAK VEYA ÜZERİNE ATLAYIP ARAŞTIRMAYI İHMÂL ETMEK

Bil ki sana bir yiyecek takdim edilse, bir hediye verilse veya bir şahıstan bir şey satın almak istesen “Bunun kesin olarak helâl olduğunu bilmiyorum ve araştırmak istiyorum.” deme hakkın yoktur. Ama araştırmayı da tamamen bırakman doğru olmaz. Aksine, böyle bir araştırmayı ve soruşturmayı yapmak bazen vacip, bazen haram, bazen mendup ve bazen de mekruh olur. Bütün bunları açıklamak gerekiyor. Bu hususta net ve anlaşılır söz, soruşturmanın şüphe ve kuşkudan kaynaklanması gerektiğidir. Söz konusu araştırma ve soruşturmasın nedeni ya malla veya mal sahibiyle ilgili hâllerdir.

1- Mal sahibinin hâlleri: Mal sahibinin, senin bilgine ek olarak üç hali vardır: Ya bilinmeyen, ya şüpheli veya hâlin delâletine dayanan bir çeşit zanla bilinen hâl. Birincisi; hâlin bilinmemesidir. Bilinmezlik; askerlerin giysileri gibi zulmüne veya âlimlerin, zahitlerin ve tüccarların giysileri gibi salahına dair bir karinenin bulunmadığı şeydir ve buna, şüphelidir, denilmez. Çünkü şüphe, birbirine zıt iki sebebi bulunan iki zıt inançtan ibarettir. Hem bu husus, hem de kişinin Müslüman olması onunla muamele yapmak için yeterli iki delildir. Böyle bir durumda senin “Fesat ve zulüm insanlar arasında iyice yaygınlaştı.” demeye hakkın yoktur. Çünkü bu bir vesvese ve o Müslüman’a karşı bir kötü zandır. O, Müslüman olması sebebiyle kendisine kötü zan beslenmemesini hak etmektedir. Başka birindeki bir fesadı görüp de o yüzden bu adama kötü zan beslersen ona karşı suç işlemiş olursun. Eğer ona malının haram olup olmadığını sorarsan onu incitirsin. Onunla ilgili bilgi topladığın zaman örtüsünü açmış ve namusuna leke sürmüş olursun. Bir Müslüman’ı incitmedeki günah, şüpheli bir şeyi yemekten kaynaklanan günahtan daha ağırdır. Sahâbe radıyallâhu anhüm, savaşa giderler, çeşitli şehir ve köylerde konaklarlar ve o devirde haram yaygın olduğu hâlde oradaki pazarlarda alışveriş yapmaktan sakınmazlardı. Onların, kuşku ve şüphe olmadığı sürece bir malın haram yoldan elde edilip edilmediğini sordukları görülmemiştir. Kim takva hususunda onların yaptıklarından fazlasını yapmak isterse bidat çıkarmış olur. Çünkü hiç kimse, yeryüzündeki her şeyi infak etmiş olsa bile onların vermiş olduğu ne bir avuç ne de yarım avuç sadakanın sevabına ulaşamaz!

Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem de Berîre radıyallâhu anhâya sadaka olarak verilmiş olan etten yemiş ve şöyle buyurmuştur: “*Bu et onun için sadaka, bizim için hediyedir.*” Bu olayda Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem söz konusu eti Berîre’ye kimin verdiğini bilmiyordu.

Kuşku doğuran bir delil sebebiyle malın şüpheli olması hâline gelince, burada kuşku doğuran sebebe örnek olarak adamın zulüm yapmak ve yol kesmekle tanınan Türkmenler’in ve kırda yaşayanların kılığında olmasını, uzun bıyıklı veya fesatçıların âdeti olduğu üzere saçlarının bir kısmı tıraş edilmiş bir kısmı bırakılmış olmasını, üzerinde zalimlerin giymiş olduğu bol yenli bir elbise ve başında onların taktığı bir başlık bulunmasını veya adamın helâl olmayan bir şeyi yapmaya yeltendiğinin görülmesini verebiliriz. Böyle bir kimseyle muamele yapmak caizdir. Çünkü malın onun elinde bulunması, mülkiyetinde olduğunu gösterir. Bu deliller zayıf olmakla birlikte böyleleriyle alışveriş yapmamak takvadandır.

Bir çeşit uzmanlık ve deneyim sayesinde malın helâl veya haram olduğu zannını doğuracak şekilde adamın hâlinin bilinmesine gelince, kişinin alışveriş yapacağı adamın zahiren salahını, dindarlığını ve adaletli oluşunu bilmeyi buna örnek olarak verebiliriz. Sonra, zahiren durum böyle görünmekle beraber adamın gerçekte böyle olmaması da mümkündür. Bu durumda, hâli bilinmeyen kişi hakkında söylediğimiz gibi, burada da malın helâl veya haram olup olmadığını sormak gerekli olmayıp caiz değildir. Fakat tecrübeyle kişinin şarkıcı veya faizci olduğu anlaşılırsa o zaman böyle bir soru sormak gerekli olur.

2- Malla ilgili bir sebepten dolayı şüphe doğuran hâller: Bu, haram malın helâle karışması hâlidir. Mesela; bir pazara yükler dolusu gaspedilmiş yiyecek maddesi sürülmüş ve pazarcılar da bu maddeleri almış olsalar, böyle bir durumda o şehirde ve pazarda alışveriş yapanların ellerindeki malların çoğunun haram olduğu ortaya çıkmadığı sürece satın aldıkları malın helâl veya haram olup olmadığını sormaları gerekmez. Fakat malın çoğunun haram olduğu ortaya çıkarsa bunun sorulması gerekir. Eğer malların çoğu haram değilse araştırma yapmak takvaya uygun olmakla beraber vacip değildir. Çünkü büyük bir pazaryeri şehir hükmündedir. Bunun doğru olduğunu gösteren delillerden biri de faizden ve ganimet hırsızlığından elde edilmiş dirhemlerin bulunduğunu bildikleri hâlde sahâbenin orada alışveriş yapmaktan kaçınmamasıdır. Sahâbe, Müslümanlar’la savaşıp onların mallarını almış olan kâfirlerden ganimet alırlardı. Hz. Ömer radıyallâhu anh, Azerbaycan valisine şunları yazmıştı:

“Sizler ölü hayvanların kesildiği bir yerde bulunuyorsunuz. O hâlde ölmüş hayvan yerine, ölmeden önce kesilmiş hayvanları sorup alın.” Hz. Ömer radıyallâhu anh, bunun hakkında soruşturma yapmaya izin vermiş, hayvanların fiyatları olan dirhemler hakkında soruşturma yapmayı emretmemiştir.

Bu konuyu daha iyi açıklamak için şöyle farazî bir mesele ortaya atalım: Bir adamın, içerisine haram karışmış helâl malı var. Mesela; sahih muameleler yapıp faiz veren bir tüccar olduğunu düşünelim. Bu adamın malının çoğu haram ise ziyafetine gitmek ve hediyesini almak ancak araştırma yaptıktan sonra caiz olur. Eğer alınan malın helâl yoldan kazanıldığı ortaya çıkarsa kabulü caiz olur, aksi hâlde alınmaz. Eğer adamın malının azı haramdan kazanılmış ancak alınan hediye şüpheli ise o zaman takvaya uygun olanı onu almamaktır. Araştırma yapıp sormak takvadan olduğu hâlde mal sahibine sormamak gerekir. Çünkü mal sahibine böyle bir şeyi sormak onu kızdırır. Ama adamın malının çoğu haramdan kazanılmış ise böylelerinin kızmasına aldırış edilmez.

Eğer “Mal sahibine böyle bir soru sormanın ne gibi bir faydası olur ki, belki de adam yalan söyleyecektir?” diye sorulursa cevaben şöyle deriz: “Adam haram mal kazanmakla itham edilen biri değilse ona bu soru sorulur. Fakat adamın malında haram olduğunu ve senin yanına gitmende ve hediyesini almanda bir amaç güttüğünü biliyorsan o zaman onun sözüne güvenilmez. Bu durumda başkasına onun hakkında soru sormak gerekir.

Bil ki soruşturmak ancak şüpheden dolayı olur ve soruşturmayı gerektiren şüphe ortadan kalkmadığı sürece o da ortadan kalkmaz. Eğer malın sahibi helâl kazancın yolunu bilmiyorsa, mesela zulüm yapmakla tanınan biri “Bu süt benim koyunumun sütüdür.” demiş olsa bu sözle yetinilmez. Eğer “Bu koyunu benim koyunum doğurdu.” demiş olsa bu sözle de yetinilmez. Çünkü gaspedilen şey Araplar’ın elinde üreyip çoğalır. Eğer adam “Bu koyunu satın aldım.” dese o zaman soru sormaya gerek kalmaz.

DÖRDÜNCÜ BÂP:
TÖVBE EDEN KİŞİ YAPMIŞ OLDUĞU MALÎ ZULÜMLERDEN NASIL KURTULUR?

Bil ki, tövbe ettiği hâlde elinde haramla karışmış mal bulunan kişinin yapması gereken iki şey vardır: Birincisi; haram malı ayırıp çıkarmak ve ikincisi çıkarılan haram malı nereye sarfedeceğini araştırmak.

Birinciye gelince, bil ki tövbe eden ve malı içerisinde gasp veya emanet alma yoluyla alınmış zatı muayyen haram bir mal bulunan kişinin yapması gereken şey, haram malı diğerlerinden ayırmaktır. Eğer haram mal muayyen değilse ve anlaşılamayacak derecede diğerlerine karışmışsa iki şık ortaya çıkar. Ya söz konusu haram mal hububat, altın, gümüş para ve yağlar gibi misli bulunan mallardandır veya köleler, elbiseler ve evler gibi birbirinden farklı mallardır. Eğer haram olan mal, misli bulunan malların içerisindeyse veya bütün mala yayılmışsa, mesela yağ gaspetmiş ve onu kendi yağına karıştırmışsa veya hububat, dirhem gaspetmişse ve söz konusu haram malın miktarı biliniyorsa o miktarda malı bir kenara ayırır. Eğer işin içinden çıkamazsa önünde iki yol vardır. Birincisi galip zannına göre, ikincisi ise kesin bilgiye göre hareket etmektir ki bu takvadır. Mesela; kişi malının yarısının helâl ve üçte birinin haram olduğunu bilse geriye altıda biri kalır ve bunda şüphe eder. Galip zannına göre haram olduğu kanısına varırsa o malı çıkarır, helâl olduğuna kani olursa çıkarmayıp elinde tutar. Galip zanna göre bu şekilde hareket edilir. Takvaya göre ise böyle bir malı çıkarmak gerekir.

Belki şöyle diyebilirsin: Böyle bir malın çıkarılması gerekir. Çünkü kişi malı içerisinde haramın bulunduğunu kesin olarak anlamış ve bir kısmında ise şüphe etmiştir. Bu durumda haramlık öne geçer. Eğer “Haram ile helâlin karışması ve ayırt edilememesi hâlinde elinden çıkardığı malın helâl mal olmadığı konusundan nasıl emin olacaktır?” diye sorulursa şöyle cevap veririz: Mal değiştirilebilir. Bir şahıstan bir dirhem gaspetmiş olsa ve o dirhemin hangisi olduğunu bilmese adama herhangi bir dirhemi verir. Böylece kişi değiştirme yoluyla onu telâfi etmiş olur. İçerisinde haram bulunan bir mala mirasçı olan kişi de araştırıp mal içerisindeki haram miktarını öğrenerek onu elinden çıkarır.

Elinde haram karışmış mal bulunan kişinin yapması gereken ikinci görev, çıkarılan haram malı nereye sarfedeceğini araştırmaktır. Kişi söz konusu

haram malı çıkardığında önünde üç durum vardır: Ya söz konusu haram malın muayyen bir sahibi vardır ki bu durumda malın ona veya vârisine verilmesi gerekir. Eğer söz konusu malın bir yavrusu veya menfaati varsa bütün bunları bir araya toplayıp sahibine verir. Eğer mal sahibinin kim olduğunu bulmaktan ümidini keser ve mal sahibinin geride bir vâris bırakıp bırakmadan öldüğünü bilemezse o zaman malı tasadduk eder. Eğer haram mal, fey mallarından veya Müslümanlar'ın yararına kullanılmak üzere devlet hazinesine aktarılmış mallardan biriyse o zaman köprü, cami, Mekke yolunda kervansaraylar ve o yoldan geçen bütün Müslümanlar'ın faydalanacağı şeylerin yapılması için verilir.

Eğer "Nasıl oluyor da böyle birine sahip olmadığı malı tasadduk etmesini emredebiliyorsun?" diye sorulursa şöyle cevap veririz: Çünkü söz konusu mal ya zâyi olacak veya bir hayır işine harcanacaktır. Zâyi edilmesi caiz olmayacağına göre hayır işine harcanmasından başka bir seçenek kalmaz.

Eğer "Nasıl olur da hıyanet yoluyla mal edinen birinin sadakası kabul edilir?" diye sorulursa şöyle cevap veririz: Bu sadaka ile biz kendimiz için bir sevap talep etmiyoruz. Bizim istediğimiz şey haram maldan kurtulmaktır.

Bir mesele: Kişinin elinde helâl ve şüpheli mallar varsa kendisine helâl olanı ayırsın; yiyeceğini ve giyeceğini, hacamatçının ve tandır ateşçisinin ücretine tercih etsin. Bunun esası, Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin hacamatçı hakkındaki şu sözüdür: "*Bu parayla su taşıdığın hayvanına yem al*." Eğer kişinin anne babasının elinde haram mal varsa onlarla birlikte yemek yemekten kaçınsın. Eğer şüpheli bir mal varsa anne babasına karşı siyasî davranarak onları güzel sözlerle avutsun. Eğer anne babası birlikte yemek yememesini kabul etmezlerse o zaman az miktarda yiyebilir. Bir keresinde Bişru'l-Hâfî hazretlerine annesi bir hurma vermişti. Bişr onu yedikten sonra odasına çıkıp o hurmayı kusarak çıkardı.

BEŞİNCİ BÂP:
SULTANLARIN İHSANLARI, ONLARA YAKIN OLMAK

Bil ki, bir sultandan mal alan kimse üç şeye dikkat etmelidir: O aldığı şeyin sultanın eline nereden geçtiğine, onu hangi sıfatla almaya hak kazandığına ve almış olduğu miktara bakması gerekir. Acaba kendi hâline ve kendisiyle ortak olan diğer hak sahiplerinin hâline bakıldığında o miktarda malı almaya hakkı var mıdır yok mudur?

Boş arazileri ihyâ edip işlemesi ve halkla ortak olduğu şeyler dışında sultanın gelirleri ve ona helâl olan mallar iki kısımdır. Birincisi kâfirlerden alınanlardır ki savaş yoluyla alınan ganimet, savaş yapmadan ele geçirilen fey, cizye ve barış karşılığında elde edilen mallardır. Bu son saydıklarımız birtakım şartlara ve yapılan antlaşmalara göre alınır. İkincisi ise Müslümanlar'dan alınan mallardır ki bunlardan sadece şu ikisi helâldir: Geride mirasçı bırakmamış olan ölünün malı ile sahibi belli olmayan kayıp mallar, mütevellisi olmayan vakıf malları. Alınırken hakkın gözetilmiş olduğu beşte birlik hisse ve şeriatın kanununa uygun olarak alınan cizyede olduğu gibi insana verilen mallar mübahtır. Ancak vakıflar hususunda vakfedenin koyduğu şartların gözetilmesi gerekir. Sultanın ihyâ etmiş olduğu boş arazilerde herhangi bir şart gözetilmez. Çünkü bu araziler onun mülküdür ve dilediğine dilediği kadar verebilir. Fakat burada sultanın söz konusu araziyi zorla adam çalıştırarak ve zulümle ihyâ edip etmediğine bakılır. Seleften bir gurup insan, bazen hakkı olmayan şeyleri almış olsa da sultanın elindeki mallar arasında helâl malın olduğunu bildikleri için onun vermiş olduğu bağışları kabul etmişlerdir. Takva durumu dışında, hâlin böyle olması onları söz konusu malları almaktan men etmemiştir. Seleften bazıları da sultanın verdiği şeyi almaktan sakınmışlardır. İçlerinden bazıları da söz konusu malları almasına rağmen onu hemen tasadduk etmişlerdir. Bu zamana gelince, bu tür hediyelerden sakınmak daha iyidir. Çünkü bunların nasıl elde edildiği bilinmektedir. Sonra zamanımızda böyle hediyelere ancak boyun eğme, isteme ve eleştiri karşısında ses çıkarmamak sayesinde ulaşılmaktadır. Seleften bazıları böyle hediyeleri almazlar ve bunun sebebi olarak da geri kalan hak sahiplerinin böyle bir hediye almadığını söylerlerdi. Bu bir şey sayılmaz. Çünkü böyle diyen kendi hakkını alır ve

alamayan diğerleri mazlum makamında olurlar. Alınan mal da aralarında ortak değildir.

Alınan malın miktarına ve hangi sıfatla alındığına gelince, verilen malın Müslümanlar'ın yararına harcanmak üzere ayrılmış olan fondan alındığını farzedelim. Çünkü vakıf, sadaka, beşte bir, ganimet veya fey yoluyla gelen diğer malları hak edenler bellidir. Müslümanlar'ın yararına harcanmak üzere ayrılmış olan mallar ancak kendisinde kamu yararı bulunan kişilere verilebilir. Böyle bir kişi para kazanmak için çalışacak olsa yaptığı kamu görevi sekteye uğrayacaktır. Bunlara devlet hazinesinden kendilerine yetecek kadar bir para verilir. Söz konusu kimseler şunlardır: Âlimler, ülkeyi koruyan askerler, katipler, hesap uzmanları, yetkili yöneticiler ve haraç defterlerini düzenlemede kendilerine ihtiyaç duyulan uzmanlar. Sultanın dilediği kişiye ona yetecek miktardan daha fazlasını verme ve bazılarına fazladan ödül verme hakkı vardır.

ALTINCI BÂP:
ZALİM SULTANLARLA BİRLİKTE OLMANIN HELÂL VE HARAM OLAN TARAFLARI, ONLARI GÖRMEYE GİTMENİN VE ONURLANDIRMANIN HÜKMÜ

Bil ki, zalim yöneticiler ve devlet görevlileri karşısında üç hâlde bulunabilirsin. Birincisi; onları görmeye gitmendir ki en kötüsü budur. İkincisi; onların seni görmeye gelmesidir ki birincinin bir alt derecesidir. Üçüncüsü ise onlardan uzak durman, ne senin onları görmen ne de onların seni görmesidir ki en güvenlisi budur.

1- Zalim yöneticileri görmeye gitmek kınanmış bir davranıştır. (…) Ebû Hureyre radıyallâhu anhın naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kim sultanların kapısına giderse fitneye düşüp günaha sürüklenir. Bir kul sultana yaklaştıkça Allah'tan uzaklaşır.*"

İmam Ahmed hazretlerinin Abdürrezzâk-Ma'mer-İbn Huseym-Abdurrahmân b. Sâbit yoluyla Câbir b. Abdullâh radıyallâhu anhdan naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem Ka'b b. Ucra radıyallâhu anha şöyle buyurmuştur: "*Allah seni sefih yöneticilerden korusun! Ka'b dedi ki, sefih yöneticiler nedir? Şöyle buyurdu: Benden sonra gelecek olan, benim yoluma uymayıp sünnetimi uygulamayacak olan birtakım yöneticilerdir. Kim onların yalanlarını tasdik edip zulümlerine yardımcı olursa onlar benden değillerdir, ben de onlardan değilim! Onlar benim havzıma da gelemeyeceklerdir. Kim onların yalanlarını tasdik etmez ve zulümlerine yardımcı olmazsa onlar bendendir, ben de onlardanım ve onlar benim havzıma geleceklerdir.*"

Huzeyfe radıyallâhu anh şöyle söylemiştir: "*Fitne yerlerinden uzak durun! Denildi ki, fitne yerleri nerelerdir? Şöyle söyledi: Yöneticilerin kapılarıdır. Sizden biri yöneticinin yanına giderek onun yalanını tasdik eder ve onda olmayan şeyleri söyleyip onu över.*"

Meymûn b. Mihrân hazretleri de şöyle söylemiştir: "Ona Allah'a itaat etmeyi emredeceğim, desen bile bir sultanın yanına sakın gitme!"

Bir keresinde Alkame hazretlerine "yöneticilerin yanına gitsen de senin şerefini görseler" denilince şöyle söyledi: "Korkarım ki böyle yaparsam benim onlarda bulduğum noksandan fazlasını onlar bende bulurlar!"

Muhammed b. Vâsi hazretleri de şöyle söylemiştir: “Şeker kamışı kemirmek ve toprak yemek sultana yaklaşmaktan daha hayırlıdır!”

Ebû Hâzim bir keresinde sultanların yanına gidip gelen Zührî’ye şöyle yazar: “Bil ki, işlediğin şeyin en düşüğü ve kazandığın şeyin en büyüğü zalimle ünsiyet kurup seni çağırdığında gitmen, ona zulüm yolunu kolaylaştırmandır. Yarın zalimlerin zulmüne göz yummakla istemiş olduğun şeyden hesaba çekilmek seni ne çok yıpratacak! Sen, sana verenin sahip olmadığı şeyi aldın. Seni kendi bâtıl işlerine alet ettiler, seni belalarına giden yolda köprü, sapıklıklarına ileten bir merdiven yaptılar. Seni kullanarak âlimleri şüpheye düşürüyor ve cahillerin kalplerini kendilerine ram ediyorlar. En has vezirleri ve en güçlü yardımcıları ancak senin onların fesatlarını ıslah etme derecenin altına ulaşabildiler. Senin için imar ettikleri şey, harap ettiklerinin yanında ne kadar da önemsiz kalıyor! Sana verdikleri şey, senden aldıklarının yanında ne kadar az! Nefsine bak! Çünkü ona senden başkası bakamaz! Sorumlu bir adam gibi nefsini hesaba çek! Kitabını sana taşıtan ve ilmini sana emanet eden Allah’a şükrün nerede kaldı? Yüce Allah’ın haklarında ‘*Onların ardından da şu değersiz dünya malını alan birtakım kötü kimseler geldi.*’ buyurmuş olduğu kimselerden olmadığın konusunda güvencen mi var?”

Bişru’l-Hâfî hazretleri ise şöyle demiştir: “Filanca âlim nerede, diye sorulduğunda ‘yöneticinin kapısında’ denilmesi ne kadar çirkin bir şeydir!”

Yöneticilerden biri zahitlerden birine neden yanına gelmediğini sorunca zahit şöyle cevap vermiş: “Beni yanına yaklaştırdığında fitneye düşürmenden, beni uzaklaştırdığında mahrum bırakmandan korkuyorum. Benim istediğim şey sende yok. Senden korktuğum şey de bende yok. Sana gelenler sadece senin sayende başkalarına muhtaç olmasınlar diye geliyorlar. Ben ise seni bana muhtaç etmeyenin sayesinde sana muhtaç değilim.”

Bütün bu olaylar ve sözler sultanların ve yöneticilerin yanlarına gidip gelmenin hoş olmayıp mekruhluğunu göstermektedir. Biz bu konuyu fıkhî olarak açıklayıp haram olan gidip gelmeyi, mekruh ve mübah olan gidip gelmelerden ayırmaya çalışacağız.

Sultanın yanına giden kişi ya fiiliyle, ya sükût etmesiyle, ya sözüyle veya inancıyla yüce Allah’a isyan etmek durumundadır ve bunlardan biri muhakkak gerçekleşir. Fiiliyle isyan etmeye gelince, çoğu kez sultanların yanına gaspedilmiş olan konaklarda girilir. Söz konusu konak sahibinin izni olmaksızın oraya girmek haramdır. Diyelim ki zalim sultanla

gaspedilmemiş, devlete ait boş bir arazide görüşüldü, onun malı olan bir çadır veya gölgeliğin altında görüşülmüşse bu da haramdır ve görüşme yapmak caiz değildir. Çünkü böyle yapmak haramdan faydalanmak ve haram bir şeyle gölgelenmektir. Söz konusu yerin helâl bir mekân olduğu farzedilse o zaman sultanla görüşmek için oraya girmek ve ona selâm vermekle Allah'ın emrine isyan edilmiş olmaz. Ancak sultanın önünde secde eder, eğilir veya ona selâm verir ve hizmet ederken ayakta saygı duruşunda bulunursa zulmünün bir aleti olan yetkisi sebebiyle zalime hürmet etmiş olur. Zalimin önünde tevazu göstermek ise masiyettir. Hatta zalim olmayan bir zenginin yanında, tevazu göstermeyi gerektiren bir şey için değil de sadece zengin olduğu için tevazu gösteren kişinin dininin üçte ikisi gitmiştir. Zalim karşısında tevazu gösterirse ne olur bir düşün! Bu durumda mübah olan, sadece sultana selâm vermektir. El öpmeye gelince, korku olmadıkça böyle bir şey yapmak masiyettir. Sadece âdil bir yöneticinin veya dinî bir sebepten dolayı bunu hak etmiş olan bir âlimin eli öpülebilir. Ebû Ubeyde b. Cerrâh radıyallâhu anh, Hz. Ömer b. Hattâb radıyallâhu anhın elini öpmüştür. Sultanın yanına giren kişi bütün bunları yapmasa ve sadece selâm vermekle yetinse bile sultanın halısı üzerinde oturmaktan kurtulamaz. Sultanların mallarının çoğu da haramdan elde edilmiştir. Buraya kadar anlattıklarımız sultanın yanına giren kişinin fiiliyle Allah'ın emrine isyan etmesi hakkındaydı.

Sükût etmesiyle Allah'a isyana gelince, sultanın yanına giren kişi hepsi de haram olan oturdukları yerdeki ipek halıları ve döşemeleri, gümüş kapları, sultanın ve hizmetkârlarının giydikleri ipekli giysileri görecektir. Bir kötülük görüp de sükût eden ve buna ses çıkarmayan kimse o kötülüğe ortak olur. Hatta sultanın çirkin, yalan, küfürlü ve eziyet verici sözlerini işitir. Bütün bunlar karşısında susmak da haramdır. Eğer "Kişi canı hakkında endişe ettiği için susmakta mazurdur." dersen şöyle deriz: Doğru söylüyorsun. Ancak kişi, mazereti olmaksızın ona mübah olmayacak bir şeyi yapmaya kendisini maruz bırakmayabilir. Çünkü sultanın yanına gitmemiş ve söz konusu durumlara şahit olmamış olsa iyiliği emretme ve kötülüğü yasaklama işi kendisine vacip olmaz. Bir yerde fesat işlendiğini ve oraya gittiğinde o fesadı ortadan kaldırmaya gücünün yetmeyeceğini bilen kişinin oraya gitmesi caiz değildir.

Kişinin sözüyle Allah'a isyan etmesine gelince; zalime dua etmesi, onu övmesi, zalimin söylemiş olduğu bâtıl sözleri diliyle, başını sallayarak veya yüzüne gülerek tasdik etmesi veya onu sevdiğini, dostu olduğunu, onunla

buluşmaya özlem duyduğunu ve ömrünün uzun olmasını istediğini söylemesidir. Çünkü sultanın yanına giren kişi çoğu zaman ona selâm vermekle yetinmez, onunla konuşur ve bu konuşması söz konusu ettiğimiz kısımlardan birine dairdir. Kişinin "Allah seni ıslah eylesin" veya "Allah seni muvaffak eylesin" demek dışında sultana dua etmesi caiz değildir. Bir hadiste şöyle gelmiştir: "*Kim bir zalimin uzun ömürlü olması için dua ederse Allah'a isyan edilmesini istemiş olur. Eğer dua övgüye dönüşürse o sözleri söylemekle yalancı, münafık ve zalimi onurlandıran biri durumuna düşer.*"; "Şüphesiz ki Allah fasığın övülmesine gazap eder." Eğer bu övgü onun söylediklerini kabul etmeye ve yaptığı işleri temize çıkarmaya kadar giderse bunu yapmakla âsi ve günah işlemesinde zalime yardımcı olmuş olur. Eğer daha ileri gidip onu sevdiğini ve özlediğini söyleyip ömrünün uzun olmasını diler ve bu söylediklerinde samimî olmayıp yalancı olursa yalan ve ikiyüzlülük günahını işlemiş olur. Eğer içinden gelerek bu sözleri söylemişse o zaman da bir zalimin ömrünün uzun olmasını istediği için isyankâr olmuş olur. Onun, söz konusu zalimi Allah için sevmemesi ve ondan iğrenmesi gerekir. Eğer zulmünden dolayı onu severse bundan dolayı âsi olur. Başka bir sebepten dolayı severse bu kez ona buğzetmediği için âsi olur. Oysa ona buğzetmesi gerekiyordu.

Eğer kişi bütün bu saydığımız durumlardan kurtulursa -ki bu pek mümkün değildir- kalbine sızacak olan fesattan kurtulamaz. Çünkü sultanın veya zalim bir yöneticinin yanına giren kişi onların nimetler içerisinde yüzdüğünü görerek Allah'ın ona vermiş olduğu nimetleri küçümser. Sonra da onların yanına girme konusunda başkalarına örnek olur. Böylece zalimlerin destekçilerinin sayısını artırmış ve onların yaptıklarını süslü göstermiş olur. Saîd b. Müseyyeb hazretleri Emevi halifesi Abdülmelik'in iki oğlu olan Velîd ve Süleymân'a biat etmeye davet edildiğinde şöyle söylemiştir: "Dünya durduğu sürece o ikisine biat etmem!" Dediler ki bu kapıdan gir, diğerinden çık! Bunun üzerine şöyle dedi: "Hayır vallahi, insanlardan hiçbiri beni örnek almasın!" Saîd böyle söyleyince yüz değnek yedi ve kendisine çul giydirildi. Daha önce açıkladığımız üzere, iki mazeret bulunmadığı sürece zalim yöneticilerin yanına girilmez. O mazeretlerden biri, onlar tarafından buna mecbur edilmek ve aksini yaptığı takdirde işkence görmekten korkmaktır. İkincisi ise bir Müslüman'a yapılan zulmü ortadan kaldırmak için onların yanına gitmektir. Bu da yalan söylememek, onu övmemek ve kabul edeceği umulan bir nasihati terk etmemek şartıyla caiz olur. Bu saydıklarımız onların yanına girmenin hükümleriydi.[468]

2- Sultanın kişiyi ziyaret için evine gelmesi. Böyle bir durumda sultanın selâmını almak gerekir. Bu durumda onun için ayağa kalkmak ve ikrâmda bulunmak, onun yaptığı ikrâma mukabele etmek itibariyle haram olmaz. Çünkü o, nasıl ki zulüm yapması nedeniyle kınanmayı hak ediyorsa ilme ve dine değer vermesi sebebiyle de övülmeyi hak etmiştir. Eğer sultan, kişinin yanına tek başına girer ve o da dini aziz tutmak, zulmü küçümsemek ve onun kötü fiilinden dolayı Allah için ona kızdığını göstermek amacıyla onun için ayağa kalkmamaya gücü yetiyorsa böyle yapması en güzelidir. Sultan onun yanına bir grup insanla gelmişse o zaman kamu yetkisini kullanan yöneticilerin halk arasındaki haşmetine riayet etmek mühim olur. Bu niyetle olursa ayağa kalkmada bir beis yoktur. Ayağa kalkmaması hâlinde halk arasında fesada sebep olmayacağını ve sultanın gazabından dolayı bir eziyet görmeyeceğini bilirse ayağa kalkmamak daha iyidir.

Sonra yanına gelen sultana nasihat etmesi ve haram olduğunu bilmeden yaptığı şeylerin haram kılınmış olduğunu ona bildirmesi gerekir. Fakat sultana zulmün ve şarap içmenin haram olduğunu bildirmesinin bir faydası yoktur. Aksine, ona düşen görev, korkutmanın fayda vereceği kanısındaysa sultanı günahlara dalmaması konusunda korkutmaktır. Sultana maslahatına olacak şeyleri göstermesi gerekir. Şeriatta, zalimin amacını gerçekleştirebileceği meşru bir yol biliyorsa ona bunu gösterir. Öyleyse sultana onun bilmediğini öğretmesi, cüret ettiği şeylere karşı onu korkutması ve onu zulümden uzak tutacak olan bilmediği hususları göstermesi gerekir. Seleften bazıları devlet yöneticilerinin yanlarına gidip onlara nasihat ederlerdi. Bu konuya dair bazı ayrıntıları İyiliği Emretmek kitabında zikredeceğiz.

Dünyayı isteyen âlimlere gelince, onlar sultanların ve yetki sahiplerinin yanına onlara yakınlaşmak için giderler, onlara ruhsatları gösterirler ve çeşitli hile yollarını kullanarak onlara amaçlarına uygun düşen çıkış yolları bulurlar. Bu arada onlara nasihat etseler ve “Biz bununla onları zulümden men etmek istedik.” deseler bile amaçları onların katında makam kazanmaktır. Onların bu hususta doğru söylediklerini gösterecek şey, başka birinin onların yerine sultana nasihat etme işini yapması hâlinde sevinmeleridir. Çünkü o şahıs onların yerine bu görevi yerine getirmiştir. Fakat başkalarının değil de sadece kendilerinin sultana nasihat etmesini isterlerse o zaman amaçlarının kötü olduğu ortaya çıkmış olur. Bazen de “Biz sadece bir Müslüman için aracılık yapmak üzere sultanın yanına

gidiyoruz.” diyebilirler. Onların bu hususta doğru söyleyip söylemediklerinin ölçütü söz konusu aracılığı başkalarının yapmasıdır.

3- Sultandan ve kamu yöneticilerinden uzak durmak, onları görmemek ve onlar tarafından görülmemek. Selâmet işte bundadır. Yapmış oldukları zulümlerden dolayı onlara buğzetmesi, makamlarında kalmalarını istememesi, onları övmemesi, ne hâlde olduklarını sormaması, onlara gidip gelenlere yakın olmaması ve onlardan uzak durması sebebiyle elden kaçırdığı nimetlere esef etmemesi gerekir. Tıpkı Hâtemü’l-Esamm’ın dediği gibi: “Benimle hükümdarlar arasında sadece bir gün var. Düne gelince, onun zevkini şimdi alamazlar. Ben ve onlar yarın ne olacağı konusunda korku içindeyiz. Bu durumda kala kala içinde yaşadığımız gün kalıyor. Bir gün içinde ne olabilir ki?”

Sultanların yanına gitmekle ilgili hususlardan söz ettikten sonra şimdi onlarla birlikte olmak ve verdikleri malları almakla ilgili arızî hâlleri anlatalım.

BAZI MESELELER

Mesele: Sultan sana fakirlere dağıtman için bir mal göndermiş olsa ve bu malın belirli bir sahibi varsa onu alman helâl olmaz. Eğer sahibi yoksa ve daha önce açıklandığı üzere tasadduk edilmesine hükmedilen bir mal ise o zaman onu alabilir ve fakirlere dağıtabilirsin. Âlimlerden bazıları böyle bir malı almaktan kaçınmışlardır. Başa gelmesinden emin olunamayan üç âfet olmasaydı biz de evlâ olanın o malı almak olduğunu söylerdik. Söz konusu âfetler şunlardır:

1- Verdiği malı alman sebebiyle sultanın, malının helâl olduğunu zannetmesidir. Böyle olmasaydı onun verdiği malı almazdın. Eğer sultan böyle düşünecekse verdiği malı alma! Çünkü haram yoldan mal edinmeye cüret etmelerine sebep olacağından senin o malı fakirlere dağıtmanda hayır olmaz.

2- Başka âlimler ve cahiller sana bakıp sultandan mal alma konusunda seni örnek alırlar, bunu onlardan mal almanın caiz olduğuna delil gösterirler, sonra da aldıklarını fakirlere dağıtmazlar. Bu ise birçok insanın sapmasına sebebiyet verir. Vehb b. Münebbih şöyle söylemiştir: “Adamın biri domuz eti yemesi için baskı gördü ve yemedi. Sonra önüne koyun eti getirildi ve onu yemesi söylendi. Onu da yemedi ve şöyle dedi: İnsanlar benim domuz eti yemem için baskı gördüğümü biliyorlar. Şimdi yiyeceğim etin koyun eti olduğunu nereden bilecekler?”

Bir keresinde Vehb b. Münebbih ve Tâvûs hazretleri, soğuk bir sabah vakti Haccâc'ın kardeşi olan Muhammed b. Yûsuf'un yanına girdiler. Muhammed b. Yûsuf hizmetkârını çağırıp ona oradaki taylesânı (baş ve omuzları örten bir giysi) alıp Tâvûs'un üzerine atmasını emretti. Hizmetkâr da onu alıp Tâvûs'un üzerine attı. Tâvûs hazretleri omuzlarını hareket ettirmeye başladı ve sonunda taylesân üzerinden düştü. Muhammed b. Yûsuf bunu görünce kızdı. Bunun üzerine Vehb b. Münebbih Tâvûs'a dedi ki: 'Onu kızdırmayabilirdin! Taylesânı alıp tasadduk etseydin ya!' Tâvûs ona şöyle cevap verdi: Benden sonrakilerin "Tâvûs taylesânı aldı" deyip de benim yaptığım gibi onu alıp tasadduk edeceğini bilseydim dediğini yapardım.

3- O malı sadece sana verip seni başkalarına tercih ettiği için kalbinde sultana karşı bir sevgi duyarsın. O zaman da onun makamında kalmasını ister, azledilmesinden hoşlanmaz ve yetkisinin daha da artmasını dilersin. Bütün bunlar zulmü sevmek anlamına gelir. Eğer durum böyle olursa o malı almak öldürücü bir zehir hâline gelir. Sana zalimleri sevdiren şeyde hayır yoktur. (…) İbni Şevzeb şöyle anlatıyor: "Basra valisi, Basralılar'a birtakım mallar dağıttı. Bu arada Mâlik b. Dînâr'a da bazı şeyler gönderdi, o da kabul edip aldı. Muhammed b. Vâsi onun yanına gidip şöyle dedi: 'Ey Mâlik, sultanın hediye ettiği malları kabul mü ettin?' Mâlik hazretleri dedi ki ey Ebû Bekir, yanımdakilere sor? Bunun üzerine yanındakiler dediler ki, o hediye edilen mallarla köleler alıp onları azat etti. Bunları işiten Muhammed ona dedi ki: 'Allah aşkına bana söyle, şimdi kalbinde sana hediye vermeden önce ona karşı hissettiğin şeyin aynısını mı hissediyorsun?' Mâlik hazretleri dedi ki, Allah için hayır. Muhammed dedi ki, acaba sende ne gibi bir değişiklik oldu? Bunun üzerine Mâlik yanındakilere dönüp şöyle dedi: "Mâlik ancak bir merkeptir! Allah'a gerçek anlamda ancak Muhammed b. Vâsi gibileri kulluk ediyorlar!"

Mesele: Sultanın verdiği malı alıp dağıtmak caiz olunca acaba onların mallarının çalınması veya verdikleri emanetin saklanarak inkâr edilmesi, sonra da fakirlere dağıtılması caiz olur mu?

Cevap: Böyle bir şey yapmak caiz olmaz. Çünkü bazen söz konusu malın muayyen bir sahibi bulunabilir ve sultan o malı sahibine vermeyeniyetli olabilir. Fakat sultanın dağıtılmak üzere gönderdiği mal böyle değildir. Çünkü sultanın onu göndermesi sahibini bilmediğini gösterir. Sonra, çalınacak olan malın sultanın mülkiyetinde olması ve onu satın alma yoluyla zimmetine geçirmesi ihtimali varken nasıl olur da böyle bir hırsızlık

yapılabilir. Kuşkusuz kişinin bir şeyi elinde bulundurması onun mülkiyetinde olduğunu gösteren delillerden biridir.

Mesele: Sultanın elinde bulundurduğu malların çoğu haramdan elde edilmişse onlarla muamelede bulunmak haram olur. Onların zulümlerine yardım edecek hiçbir şey caiz değildir. Sultanın haram malla inşa etmiş olduğu çarşılarda ticaret yapmak caiz değildir. Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şarap hakkında on çeşit insana, hatta şarap yapılacak üzümü sıkana ve sıktırana bile lânet etmiştir. Yine; faiz alana, verene, faiz işlemini yazana ve buna şahitlik edenlere lânet etmiştir.

Mesele: Zalimlerin inşa ettikleri köprüler, su kanalları, camiler ve çeşmelerin durumuna bakılır. Eğer söz konusu yapıların üzerine inşa edildikleri arsanın sahibi biliniyorsa o köprülerden geçmek bunu helâl kılacak bir zaruret olmadıkça caiz değildir. Eğer arsa sahibi bilinmiyorsa hayır yapılmak üzere bir fonda biriktirilen malların hükmüne tâbi olur. Bu durumdaki bir köprünün üzerinden geçmek caiz olmakla birlikte geçmemek takvaya daha uygundur.

---

[468]. (Z) Nüshasının dipnotunda şu ifade geçmektedir: “Şeyh Celâlüddin Suyûtî’nin *Mâ Ravâhu’l-Esâtîn fî Tahrîmi Duhûli’l-Ulemâi ale’l-Ümerâi ve’s-Selâtîn* adını verdiği bir kitabı vardır.” Hacı Halife de söz konusu kitabı *Mâ Ravâhu’l-Esâtîn fi’d-Duhûli ale’s-Selâtîn* adıyla *Keşfü’z-Zunûn*’da (2/1574) zikretmiştir.

ARKADAŞLIK, KARDEŞLİK VE HALK İLE MUAŞERET ÂDÂBI KİTABI

Takva sahiplerinin, önceleri ayrı ayrı olan kalplerini birleştiren, ihlâsla ibadet edenlerin nefislerini birbirine aşina kılıp onları dostlar hâline getiren, müminlerin kalplerinden kini çekip alarak onları birbirlerine sırdaş yapan ve bunu yapmakla onlara ihsanda bulunup hakkında Kur'an indirerek "*Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani siz birbirinize düşmandınız da O gönüllerinizi birleştirmiş ve O'nun nimeti sayesinde kardeşler olmuştunuz.*" (Âl-i İmrân, 3/103) buyuran Allah'a hamd olsun. Bizleri ülfet ve aşinalık vatanına yerleştirdiği ve her zaman lütfu ile bizi gözetip kolladığı için O'na hamd ederiz. İnsan olarak yaratılanların en şereflisi olan elçisine ve onun dine yardımcı olup destekleyen âline ve ashâbına çokça salât ve selâm ederiz.

Şüphesiz ki Allah uğrunda birini sevmek ve O'nun dininde kardeş olmak yakınlıkların en üstünü ve âdetler bâbında cereyan eden tâatlerin en hoşudur. Bu sevgi ve kardeşliğin bazı şartları ve hukuku vardır ki onlara riayet edildiğinde kardeşlik, kirlerden ve şeytanın dürtüp kışkırtmalarından arınır. Kardeşlik hukukunu yerine getirmekle yüce Allah'a daha çok yaklaşılır. Biz bu kitabın anlatmak istediği konuları Allah'ın izniyle üç bâpta açıklayacağız:

Birinci bâp: Allah için sevmenin ve kardeş olmanın fazileti, şartları, dereceleri ve faydaları.

İkinci bâp: Arkadaşlık hukuku, edepleri ve gerekleri.

Üçüncü bâp: Müslüman'ın, akrabanın, komşunun ve mülkiyetinde bulunanların hakları, bu nitelikleri taşıyanlarla muaşeretin keyfiyeti.

BİRİNCİ BÂP:
ALLAH İÇİN SEVMENİN VE KARDEŞ OLMANIN FAZİLETİ, ŞARTLARI, DERECELERİ VE FAYDALARI

ALLAH İÇİN SEVMENİN VE KARDEŞ OLMANIN FAZİLETİ

Bil ki, Allah için sevmek güzel ahlâkın semeresidir. Ayrılık ise kötü ahlâkın semeresidir. Güzel ahlâk birbirini sevmeyi, birlikte olmayı ve uyum içinde bulunmayı gerektirir. Kötü ahlâk ise birbirine kin duymaya, haset etmeye ve birbirine sırt çevirmeye neden olur. Ağaç övgüye değer olursa onun meyvesi de övgüye değer olur. Güzel ahlâkın üstünlüğü aşikârdır. Yüce Allah bu hususta şöyle buyurmaktadır: "*Sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin.*" (Kalem, 68/4)

(…) Abdullâh b. Amr radıyallâhu anhümânın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Sizin en hayırlınız en güzel ahlâka sahip olanınızdır.*"[469] Ebu'd-Derdâ radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kıyamet gününde müminin terazisinde güzel huydan daha ağır gelecek bir şey yoktur.*"[470] Ebû Dâvûd'un Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Müminlerin iman bakımından en kâmilleri en güzel ahlâka sahip olanlarıdır.*" Ebû Sa'lebe el-Huşenî radıyallâhu anhın rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Benim en çok sevdiğim ve âhirette bana en yakın olacak kimseler güzel ahlâklı olanlarınızdır. Benim en sevmediğim ve âhirette benden en uzak olacaklar da kötü ahlâklı, gevezelik edip gerçeği konuşmayan, lâfı uzatıp duran ve konuşurken şişinip övünen kişilerdir.*"

Hz. Âişe radıyallâhu anhânın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz ki mümin güzel ahlâkı sayesinde geceyi ibadetle, gündüzü oruçla geçiren kişinin derecelerini elde eder." Ebû Hureyre radıyallâhu anhın naklettiğine göre, bir keresinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve selleme insanları en çok cennete sokan şeyin ne olduğu sorulunca şöyle buyurdu: "*Allah'tan sakınmak* (takva) *ve*

güzel ahlâk.” Bir başka hadise göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle dua ederdi: “*Allah’ım, bana en güzel ahlâkı göster. Senden başka ahlâkın en güzelini kimse gösteremez. Beni kötü ahlâktan uzak tut. Senden başkası kötü ahlâktan uzak tutamaz.*”

Bir keresinde Hz. Ümmü Habîbe radıyallâhu anhâ Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve selleme şöyle sordu: Dünyada iki kocası olmuş bir kadının iki kocası ölmüş ve cennete girmiş olsalar kadın o kocalarından hangisinin yanında olur? Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem bu soruya şöyle cevap verdi: “*En güzel ahlâkı olanın yanında olur ey Ümmü Habîbe! Güzel ahlâk, dünya ve âhiret hayırlarını alıp götürür.*”

Güzel ahlâkın semeresinin gönül birlikteliği ve muhabbet olduğu sabit olunca, birliktelik övülmüştür. Özellikle bu birlikteliğe sebep olan rabıta din ve takva olduğunda bu övgü daha da anlamlı olur. Yüce Allah bu hususta şöyle buyurmuştur: “*Sen yeryüzünde bulunan her şeyi verseydin, yine onların gönüllerini birleştiremezdin, fakat Allah onların gönüllerini birleştirdi.*” (Enfâl, 8/63) Başka bir yerde yüce Allah ayrılığı kınayarak şöyle buyurmuştur: “*Ayrılığa düşmeyin!*” (Âl-i İmrân, 3/103)

Yüce Allah için birbirini sevmeye gelince, Buhârî ve Müslim’in Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiği bir hadiste Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Yedi kişi vardır ki yüce Allah onları gölgesinde gölgelendirecektir:… Allah için birbirini seven, bu uğurda bir araya gelip ayrılan iki kişi…*”

Yine, Buhârî ve Müslim’in Enes radıyallâhu anhdan naklettikleri bir hadiste Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Üç şey vardır ki kimde onlar bulunursa imanın tadına varır: Allah ve resûlünü diğer herkesten daha çok sevmek, kişinin sadece Allah için birisini sevmesi, kişinin kendisi için bir ateş yakılıp onun içine atılmaktan hoşlanmadığı gibi, Allah kendisini ondan kurtardıktan sonra küfre düşmekten hoşlanmaması.*”

Müslim’in Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Yüce Allah kıyamet gününde şöyle buyurur: Benim için birbirini sevenler nerede? Bugün, gölgemden başka bir gölgenin olmayacağı günde onları gölgelendireceğim.*”

Ebû Müslim el-Havlânî’nin Muâz b. Cebel radıyallâhu anhdan naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Allah için birbirlerini sevenler, onun gölgesinden başka gölgenin olmadığı günde arşın gölgesinde nurdan minberler üzerinde*

oturacaklardır.” Ebû Müslim diyor ki, Ubâde b. Sâmit radıyallâhu anh ile karşılaştım ve Muâz’ın hadisini ona anlattım. Bunun üzerine bana dedi ki, Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin Rabbinden naklen şöyle buyurduğunu işittim: “*Benim uğrumda birbirlerini sevenleri sevmem haktır. Benim uğrumda birbirlerine karşılıksız ihsanda bulunanları sevmem haktır. Benim uğrumda birbirlerini ziyaret edenleri sevmem haktır. Allah için birbirlerini sevenler onun gölgesinden başka gölgenin olmadığı günde Arş’ın gölgesinde nurdan minberler üzerinde oturacaklardır.*”

Berâ b. Âzib radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*İman bağlarının en sağlamı Allah için sevmen ve Allah için buğzetmendir.*”

Ebû Hureyre radıyallâhu anhın rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Şüphesiz, Allah’ın kulları arasında öyle kullar vardır ki peygamberler ve şehitler onlara gıpta ederler! Dediler ki onlar kimlerdir, umulur ki onları severiz? Şöyle buyurdu: Onlar öyle kimselerdir ki Allah’tan gelen bir ruh sayesinde ne mal ne de soya bakmadan birbirlerini sevdiler. Onların yüzleri nurdur. Onlar nurdan minberler üzerinde otururlar. İnsanların korku içinde olduğu anda onlar korkmazlar. İnsanların üzüldükleri anda onlar üzülmezler.*”

Amr b. Abese radıyallâhu anhın anlattığına göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Yüce Allah şöyle buyurur: Benim için birbirlerini sevenleri sevmem haktır. Benim için saf olanları sevmem haktır.*” Ebû Ümâme şöyle demiştir: “Kim Allah için sever, Allah için buğzeder, Allah için verir ve Allah için vermezse imanı kemâle ermiştir.” Ebû Zür’a b. Amr b. Cerîr şöyle söylemiştir: “Allah için birbirini seven iki kişinin en üstünü arkadaşını en çok sevendir.”

DİN KARDEŞİNİ ZİYARET ETMEK

(…) Ebû Hureyre radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Adamın biri başka bir köyde oturan Allah için sevdiği kardeşini ziyaret etmek için yola çıkar. Allah da onun gittiği yola gözcü olarak bir melek gönderir. Melek adama rastlayınca ona nereye gittiğini sorar. O da filanca kişiyi görmeye gittiğini söyler. Melek ona der ki, gittiğin kişi akraban mı? Adam der ki, hayır. Melek der ki, ondan bir nimet elde etmek için mi gidiyorsun? Adam der ki, hayır. Melek der ki, o hâlde onun yanına neden gidiyorsun? Adam der ki, ben onu Allah için seviyorum. Bunun üzerine melek şöyle der: Ben Allah’ın sana*

göndermiş olduğu bir elçiyim. Allah da seni, o adamı O'nun için sevdiğinden dolayı seviyor."[471]

Buhârî ve Müslim'in İbni Mes'ûd radıyallâhu anhdan ve diğer râvilerden naklettiklerine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kişi sevdiğiyle beraberdir.*"

Ömer b. Hattâb radıyallâhu anh geceleyin bir din kardeşini hatırlayınca "Ne uzun bir gece!" diyerek hayıflanır, sabah namazını kıldıktan sonra o din kardeşini görmeye gider ve onu görünce sarılıp kucaklardı.

İmrân b. Hıttân şöyle söylemiştir: "Allah için bin kardeş sevdim. Her birinin adını, babasının ve kabilesinin adını, evinin yerini bilirim." Bu da İmrân b. Hıttân'ın o kardeşlerini ziyaret ettiğini göstermektedir. Ma'rûfü'l-Kerhî şöyle demiştir: "On iki mil yol yürü ve Allah için kardeşini ziyaret et."

ALLAH İÇİN KARDEŞ OLMANIN ANLAMI VE BUNUN DÜNYA İÇİN KARDEŞ OLMAKTAN AYRILMASI

Bil ki, arkadaşlık bazen yolculuk ve komşulukta olduğu gibi tesadüfen, bazen de istemekle ve kasten olur. Bütün bu durumlardaki arkadaşlık birlikte oturmayı, bir arada bulunmayı ve komşu olmayı gerektirir. Bunlar ise ancak sevilen biri için yapılır. Çünkü sevilmeyen kişiden uzak durulur. Sevilen kişi ya şahsı itibariyle sevilir ya da onun sayesinde bir maksada ulaşmak için. Söz konusu maksat ya sadece dünya ve onun zevkleriyle sınırlıdır veya âhiret ve yüce Allah ile ilgilidir. Bunlar böylelikle dört kısım olur.

1- Bir insanı şahsı itibariyle sevmektir ki bu mümkündür. Şöyle ki, şahsı itibariyle sen onu seversin, onu görmekten, tanımaktan ve güzel bulduğun huylarını müşahede etmekten zevk alırsın. Güzelliği idrâk eden kişiye, her güzel leziz ve hoş gelir. Her leziz de sevilir. Lezizlik güzel bulmaya, güzel bulmak ise mizaçlar arasındaki ilgiye, uygunluğa ve münasebete tâbidir. Sonra, söz konusu güzel bulunan şey ya dış görünüşü itibariyle güzeldir -ki bu yaratılışın güzel olmasıdır- veya iç görünüşü itibariyle ki bu da aklın kâmil ve ahlâkın güzel olmasıdır. Güzel ahlâk güzel fiilleri ortaya çıkartır. Bütün bunlar ise selim ve aslını koruyan mizaçlar tarafından güzel bulunur. Güzel bulunan ve hoşlanılan her şey ise insana lezzet verir ve sevilir. Hatta kalplerin birbirlerine ülfet ve muhabbet duymasında bundan daha esrarlı bir

şey daha vardır ki o da ülfete sebep olan bâtınî uyumdur. Çünkü bir şey ile diğeri arasındaki benzerlik mizaçları birbirine çeker. Buhârî ve Müslim'in Hz. Âişe radıyallâhu anhâdan naklettiklerine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Ruhlar bölüklere ayrılmış askerlerdir. Tanışık olanlar birbirlerine ülfet edip kaynaşırlar. Tanışık olmayanlar ise birbirleriyle anlaşamazlar.*"

Ülfet edip kaynaşmak hadiste "teârüf/tanışmak" diye ifade edilen birbirine uyumun bir sonucudur. Anlaşmazlık ise tanışık olmamanın neticesidir. Şair şöyle söylemiştir:

Biri dedi ki, nasıl ayrıldınız birbirinizden?
İnsaflı bir söz söyledim ve dedim ki
Bana benzemiyordu, ben de ayrıldım ondan
İnsanlar ya birbirine benzer veya benzemezler.

Buradan ortaya çıkmış oldu ki bazen insan, sadece içyapısındaki ve gizli huylarındaki türdeşlik ve uyumdan dolayı şahsı itibariyle sevilebilir. Amacı şehveti tatmin etmek olmadığı sürece güzel olanı sevmek de bu kısma girer. Çünkü güzel görünüş insana bizatihi zevk verir. Arzunun tamamen yok olduğu farz edilse çeşitli meyvelere, ışıklara, çiçeklere, kırmızıya çalan elmaya, suya ve yeşilliğe başka hiçbir amaç gütmeden bakmak bile insana zevk verir. İşte bu, mizaç vasıtasıyla sevmektir.

2- Bir şeyi, onun vasıtasıyla başka bir şeye ulaşmak için sevmektir. Böylece o şey, sevilen başka bir şeye vesile olur. Sevilen bir şeye vesile olan şey de sevilir. Burada asıl sevilen nesne vesile olunandır. Ancak sevilene vasıta olan şey de sevilir. İşte bundan dolayı insanlar altını ve gümüşü sevmişlerdir. Bunların sevilmesinin tek nedeni başka sevilen şeyleri elde etmeye vasıta olmalarıdır. İnsanlardan bazıları da maksada ulaşmaya vesile olmaları yönünden altın ve gümüş gibi sevilir. Çünkü altın ve gümüş (para) sayesinde kişi istediği makama, mala veya bilgiye sahip olur. Tıpkı bir kişinin, onun malından veya makamından faydalanmak amacıyla sultanı sevmesi gibi… Aynı zamanda kişi, onun gözünde kendisini güzel göstermelerini sağlamak için sultanın yakın adamlarını da sever. Sevgiye vesile olan şeyin faydası sadece dünyaya dönükse söz konusu sevgi Allah için olmaz. Söz konusu şeyin faydası dünyaya dönük olmamasına rağmen öğrencinin hocasını sevmesinde olduğu gibi, kişi onunla sadece dünya menfaatini elde etmeyi dilemiş olsa yine Allah için olmaz. Çünkü böyle bir

durumda öğrenci, ondan sadece ilim elde etmek için hocasını sever. Böylece sevdiği şey ilim olur. Öğrenci ilim öğrenirken Allah'a yaklaşmak amacını değil de mal ve makam elde etmek veya halkın gözünde kabul görmek amacını güdüyorsa onun sevdiği şey makam ve halkın gözünde kabul görmektir. Bu durumda öğrendiği ilim, makam elde etmesine, halkın gözünde kabul görmesine ve hocası ilim öğrenmesine vesile olmuş olur. Bunların hiçbirinde Allah için sevmek söz konusu değildir. Çünkü bunların hepsi aslen Allah'a iman etmeyen birinden de beklenebilir.

Sonra bu sevgi kınanmış ve mübah olmak üzere ikiye ayrılır. Eğer söz konusu sevgiden amaç akranlarını yenmek ve yargı erkini kullanarak halka zulmetmek gibi kınanmış hedeflere ulaşmaksa bu sevgi kınanır. Eğer amaç mübah bir şeyi elde etmek ise o zaman sevgi mübah olur. Vesile olan şey, kendisine ulaşılmak istenen şeyin hükmünü ve sıfatını alır. Vesile, kendi başına kaim olmayıp vesile olduğu şeye tâbidir.

3- Bir kimseyi şahsı için değil, bir başka şey için sevmektir. Söz konusu başka şey, kişinin dünya zevklerine dönük olmayıp âhiret hazlarına dönüktür. Bu durum da gayet açık olup hiçbir kapalılığı yoktur. İlim elde etmeye ve amellerini güzelleştirmeye vesile oldukları için hocasını ve şeyhini sevmeyi buna örnek verebiliriz. Burada kişinin ilim ve amelden maksadı âhiretini kazanmaktır. Böyle biri Allah için sevenler zümresine dâhildir. Kendisinden ilim öğrenip onun vasıtasıyla ilim öğretme rütbesine ulaşarak göklerin melekûtunda saygı görme derecesine yükseldiği için öğrencisini seven hoca da böyledir. Çünkü Meryem oğlu İsâ aleyhisselâm şöyle buyurmuştur: "Kim ilim öğrenir, onunla amel eder ve başkasına öğretirse göklerin melekûtunda saygın biri olarak çağırılır." Öğretme işi ise ancak öğrenci vasıtasıyla gerçekleşir. O hâlde öğrenci, bu mükemmeliyeti elde etmeye vesiledir. Kim öğrencisini, göklerin melekûtunda saygınlık rütbesine yükselmesine sebep olan ekinine (ilmine), kalbini tarla yaptığı için severse Allah için sevenlerden olur. Hatta Allah'ın kendisine bahşettiği malları sadaka olarak dağıtan, misafirleri toplayıp Allah'a yaklaşmak için onlara lezzetli yemekler hazırlayan, yemek pişirme sanatını çok iyi bildiği için bir aşçıyı seven kişi de Allah için sevenler zümresine dâhildir. Yine, kişinin verecek olduğu sadakasını hak edenlere dağıtma işini onun adına yapan birini sevmesi de Allah için sevmektir.

Hatta bunlara ilave edip deriz ki, kişinin kendisine bizzat hizmet edip elbiselerini yıkayan, evini süpüren, yemeğini pişiren ve bu sayede onun ilim ve amelle meşgul olmasını sağlayan kimseyi sevmesi de ibadete vakit

ayırmak amacıyla onu bu işlerde istihdam etmiş olması hâlinde Allah için sevmektir.

Buna ilave edip deriz ki, malını kendisine infak eden; giyecek, yiyecek, mesken ve diğer bütün ihtiyaç duyduğu dünyevî hususlarda kendisine destek verip yardımcı olan ve bunu yapmadaki tek amacı ilim, amel ve Allah'a yaklaşmaya vakit ayırmasını sağlamak olanları seven de Allah için sevmiştir. Bazı servet sahipleri, seleften bir grup insanın bütün ihtiyaçlarını karşılarlardı. Bu durumda yardım eden de yardım edilen de Allah için sevenler zümresine dâhil olur.

Buna ilave edip deriz ki, şeytanın vesveselerinden korunmak ve kendisine dua edecek salih bir çocuk sahibi olmak amacıyla saliha kadınla evlenip dinini muhafaza eden, karısını bu saydığımız dinî amaçlara ulaşmaya vesile olduğu için seven kimse de Allah için sevenlerdendir. İşte bundan dolayı adamın karısı için yaptığı harcama hususunda Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Adamın karısının ağzına koyduğu lokma bile sadakadır.*"

Bil ki, Allah'a ve âhiret gününe iman olmasa mevcut olmayacak olan her sevgi Allah içindir. Aynı şekilde, Allah'a ve âhiret gününe iman olmasa meydana gelmeyecek her sevgi artışı da Allah içindir. Bu her ne kadar ince bir konu olsa da çok değerlidir.

4- Kişinin ne ilim ve amele ulaşmak ne de şahsının ötesinde başka bir şeye ulaşmaya vesile olması için değil, sadece Allah için ve Allah uğrunda bir kimseyi sevmesidir. Sevginin en yüksek derecesi, en ince ve esrarlı olanı budur.

Sevginin etkilerinden biri de sevileni aşıp sevilenle ilgisi olan her şeye sirayet etmesidir. Çünkü bir insanı çok fazla seven kişi onun sevdiklerini, ona hizmet edenleri, onu övenleri veya sevgilisinin övdüğü kimseleri de sever. Şairin şu sözü bu bâptandır:

Leyla'nın diyarına uğruyorum
Duvar sahibine yöneliyorum
Kalbimi çelen diyarın sevgisi değil
Lâkin diyarda mesken tutanın sevgisi

Bu durum ancak aşırı ve güçlü bir sevginin sonucunda ortaya çıkar. Allah'ı seven ve O'nun sevgisi kalbini istila eden kişi, O'nun kudretinin eserlerinden olan her varlığı sever. Çünkü bir insanı seven kişi onun

yazısını ve yaptığı şeyleri de sever. Yüce Allah bazen samimî bir şekilde O'nun vaadini beklemekten, bazen daha önce elde edilmiş olan fazladan nimetlerden, bazen de O'nun zatından dolayı sevilir. Allah izin verirse bu hususlar Sevgi kitabında açıklanacaktır.

Nasıl meydana gelmiş olursa olsun, Allah sevgisi kuvvetlendiği zaman O'nunla ilgili olan her şeye sirayet eder. Hatta acı veren ve hoşa gitmeyen şeylere bile sirayet eder. Ancak sevginin bu uç noktasında, sevilen tarafından içinde bir çeşit azarlama barındıran çimdiklenmeye sevinmek gibi, acı duyma hissi zayıflar. Bazı insanlardaki Allah sevgisi o dereceye varmıştır ki şöyle söylemişlerdir: "Biz bela ile nimeti birbirinden ayırt etmeyiz. Çünkü bunların hepsi Allah'tandır." Allah izin verirse bu konu Sevgi kitabında açıklanacaktır.

Burada kastedilen şey şudur: Yüce Allah'ın sevgisi bir kulun gönlünde iyice yer edip kuvvetlenince bunun bir sonucu olarak o kul ilim ve amelde yüce Allah'a ibadetin hakkını veren herkesi sever hâle gelir. Böylece kul, Allah katında hoşnut olunan güzel bir huyu taşıyan veya şeriatın edeplerine uyan kimseleri sever. Âhireti ve Allah'ı seven herhangi bir kula, biri âlim ve sürekli ibadetle meşgul olan ve diğeri cahil ve günahkâr olan iki adamdan söz edilse gayri ihtiyari olarak hemen o âlim ve ibadetle meşgul olan kula gönlü meyleder. Sonra söz konusu meyil, bu kulun imanının zayıf veya kuvvetli, Allah'a duyduğu sevginin zayıf veya kuvvetli oluşuna göre zayıflar veya kuvvetlenir. Eğer sevgi, şimdi veya daha sonra sevilen kişiden elde edilecek bir payla sınırlı olsaydı ölmüş âlimlerin ve âbidlerin, hatta peygamberlerin sevilmesi düşünülemezdi. Bilindiği üzere, bütün bu sayılanların sevgisi her dindar Müslüman'ın gönlünde saklıdır. Bunu en iyi gösteren delillerden biri de sayılan kimselere düşman olanların onları kötülemesi durumunda kızmak, övmeleri hâlinde sevinmektir. Bütün bunlar Allah için sevmektir. Çünkü söz konusu edilen kimseler Allah'ın has kullarıdır. Bir kralı seven kişi, ona yakın insanları ve hizmetkârlarını da sever.

Bazen sevgi her şeye galip gelir ve nefis artık sadece sevilenin sevdiği şeyleri sevmeye başlar. Bazen de sevgi, nefsinin kendisine sahip olduğu malı sevdiğiyle paylaşmasına izin verdiği kimse örneğindeki gibi, kişinin kimi payları alıp kimini bıraktığı şekilde de gerçekleşebilir. Sevgi uğruna harcanan mallar sevginin ölçüsüdür. Çünkü sevilenin ne kadar sevildiği ancak onun uğrunda terk edilen başka bir şeyle bilinir. Tamamen sevgiye garkolmuş kimsenin Rabbinden başka bir sevdiği kalmaz. Buradan

anlaşılmış oldu ki bir âlimi veya âbidi veya bir bilgi, ibadet, hayırlı bir işi öğrenmek amacıyla bir kulu seven herkes onu Allah için ve Allah yolunda sevmiş olur. Böyle birisi, sevgisinin kuvveti oranında sevap kazanır. Buraya kadar anlattıklarımız Allah için sevmek ve bunun dereceleriydi. Böylece Allah için buğzetmenin de ne demek olduğu ortaya çıkmış oldu. Ancak biz bu konuyu biraz daha açıklayacağız.

ALLAH İÇİN BUĞZETMEK

Bil ki, Allah için seven kişinin Allah için buğzetmesi de gerekir. Çünkü sen, Allah'a itaat ettiği ve O'nun tarafından sevildiği için bir insanı sevdiğin zaman, Allah'a isyan ederse ona buğzetmen gerekir. Çünkü böyle bir durumda o, Allah'a isyan etmiş ve O'nun tarafından sevilmemiştir. Bir sebepten dolayı birisini seven kimse, o sebebin zıddının varlığında ona buğzeder ve sevmez. Sevgi ve buğzdan her birinin kalpte saklı bir yönü olup bu yön sevilenlerin ve buğzedilenlerin yakınlaşma, uzaklaşma, muhalefet etme ve uyum gösterme konularındaki fiillerinin ortaya çıkmasıyla yetişip büyür. Kalpteki bu saklı yön fiilde ortaya çıktığı zaman dostluk ve düşmanlık adını alır. İşte bu yüzden buyurmuştur: "*Benim uğrumda bir dostuma dost ve düşmanıma düşman oldun mu?*"

Kendisinde hem övülmüş hem de hoş görülmeyen hasletler bulunan bir kimseyi, güzel ama günahkâr bir karısı olan adam örneğinde olduğu gibi bir yönden sever, bir yönden sevmezsin. Müslüman olduğu için bir Müslüman'ı sevmen ve isyankâr olduğunda ona buğzetmen gerekir. Böylece bir Müslüman'a karşı, ondan uzak durmak veya karşısında rahat davranmak, dost olmak veya yabancı olarak görmek arasında orta bir yol tutarsın. Bütün isteklerinde sana uyan kimseye yaptığın gibi, böyle birini onurlandırmada aşırıya kaçma! Sonra, bu kişi sana ihanet etse orta yoldan çıkıp ona hor bakar, seninle uyum içinde olsa onu onurlandırır ve nazik davranırsın. Hata ile yaptığını ve pişman olduğunu bildiğin zaman en iyisi hatasını görmemek ve örtmektir. Eğer günahında ısrar ederse ondan yüz çevirerek ve uzak durarak, günahının ağırlığına ve hafifliğine göre ağır söz söyleyerek ona kızdığını göstermen gerekir. Fiilen yapılacak şeylere gelince, ona yardım etmeyi kesersin ve sevilmeyen düşmanlara yapıldığı gibi, amacına ulaşmaması için gayret edersin. Ancak bunu yaparken günah işlemesinin yolları kapatman gerekir, yoksa bunda etkisi olmayan yollara başvurmamalısın.

ALLAH İÇİN SEVİLMEYENLERİN MERTEBELERİ VE ONLARA NASIL MUAMELE EDİLECEĞİ

Bil ki, Allah'ın emrine muhalif olan kimse ya akidesinde veya amelinde muhaliftir. Akidesinde muhalif olan ya kâfirdir veya bidatçidir. Bidatçi ise ya kendi bidatinin propagandasını yapar veya acizliğinden veya kendi tercihiyle susar. İtikattaki fesat üç kısımdır:

1- Küfür veya inkâr. Kâfir olan kişi eğer harp ehli ise öldürülmeyi ve köle edilmeyi hak eder. Bu ikisinden daha kötü hor ve hakir kılma şekli yoktur. Eğer söz konusu kâfir zimmet ehli ise ondan yüz çevirmek, yolda yürürken onu yolun en dar yerine itmek suretiyle hakir düşürmek ve selâm vermemekten başka bir şekilde eziyet edilmesine cevaz yoktur. Eğer o selâm verirse "ve aleyke" denilip "selâm" kelimesi kullanılmadan selâmı alınır. En iyisi onunla bir arada bulunmamak, onunla alışveriş yapmamak ve birlikte yemek yememektir. Arkadaşların birbirlerine yaptığı gibi, ona karşı rahat olmak ve yüzüne gülmek mekruhtur. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Allah'a ve âhiret gününe inanan bir toplumun -babaları, oğulları, kardeşleri yahut akrabaları da olsa- Allah'a ve resûlüne düşman olanlarla dostluk ettiğini göremezsin.*" (Mücâdele, 58/22); "*Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanlara sevgi göstererek, gizli muhabbet besleyerek onları dost edinmeyin!*" (Mümtehıne, 60/1)

2- Kendi bidatinin propagandasını yapan bidatçi. Eğer bidat küfre düşüren cinsten ise böyle birinin durumu zimmet ehli olandan daha ağırdır. Çünkü böylesi ne cizye verir ne de zimmet akdine müsamaha eder. Eğer kişiyi küfre düşürmeyen bir bidat ise hiç şüphesiz Allah ile onun arasındaki durum kâfirinkinden daha hafiftir. Ancak yaptığı şey kâfirin yaptığından daha şiddetli olarak reddedilir. Çünkü kâfirin kötülüğü başkalarına sirayet etmez ve Müslümanlar onun kâfir olduğunu bildiklerinden sözüne aldırış etmezler. Kâfir kendisinin Müslüman olduğunu iddia etmediği gibi, hakka inandığını da söylemez. Fakat bidatinin propagandasını yapan ve iddiasının hak olduğunu zanneden adam halkın doğru yoldan sapmasına ve günah işlemesine sebep olur. Bu durumda onun kötülüğü başkalarına sirayet etmiş olur. Ona açıktan buğzetmek, düşmanlık etmek, onu yalnız bırakmak, tahkir etmek, bidatinden dolayı teşhir etmek ve insanları ondan uzak tutmaya çalışmak şiddetle müstehaptır. Yalnızken böyle biri selâm vermiş olsa selâmını almakta bir beis yoktur. Eğer kişi ondan yüz çevirmesinin ve selâmını almamasının bidatini ona çirkin göstereceğini ve böylece bidatinden vazgeçeceğini bilirse selâmını almaması daha iyidir. Eğer bir

topluluk içindeyken selâm verse insanları ondan uzak tutmak ve bidatini onların gözünde çirkin göstermek amacıyla selâmını almamak daha iyidir. Süfyânü's-Sevrî hazretleri şöyle söylemiştir: "Kim bir bidatçi ile tokalaşırsa İslâm'ı ilik ilik çözmüş olur." Fudayl hazretleri de şöyle söylemiştir: "Kim bir bidat sahibini severse Allah onun amelini iptal eder ve İslâm nurunu kalbinden çıkarır."

3- Halktan biri olan, bidatinin propagandasını yapmaktan âciz ve insanların kendisine uymasından endişe edilmeyen bidatçinin durumu daha ehvendir. En iyisi böyle birine yumuşak şekilde nasihat etmektir. Çünkü halktan olan kimselerin kalpleri çabucak değişebilir. Eğer nasihat fayda etmezse ve ondan yüz çevirmek kendi gözünde bidatini ona çirkin gösterecekse yüz vermemek kesin bir şekilde müstehap olur. Mizacının sert olmasından ve inancının kalbinde iyice yer etmesinden dolayı böyle bir şeyin ona etki etmeyeceğini bilirse ondan yüz çevirmek daha iyidir. Çünkü bidati çirkin göstermede her şey yapılmazsa halk arasında iyice yaygınlaşır ve fesadı herkese ulaşır.

İtikadı ile değil de fiili ve ameliyle âsi olan kimseye gelince, böyle birisi ya zulüm, gasp, yalan yere şahitlik, gıybet, lâf taşıma vb. fiilleriyle başkasına zarar veriyordur veya başkasına değil, sadece kendisine zararı vardır. Bunlar da iki kısma ayrılır. Birincisi, erkek ve kadınları bir araya toplayıp fesat ehline her çeşit içki ve fesat vasıtasını sağlayan eğlence yeri sahibi gibi başkalarını fesada davet edenlerdir. İkincisi ise hırsızlık ve zina yapan kimse gibi başkalarını bu yaptığına davet etmeyenlerdir. Başkasını yaptığı çirkin işe davet etmeyen bu sonuncu gruptakilerin isyanı ise ya büyük günah veya küçük günah sebebiyledir. Veya bunlar yaptıkları çirkin işte ya ısrarcı olur veya olmazlar. Bu taksimattan ortaya üç kısım çıkar. Bunlardan her kısmın bir rütbesi vardır ve bazısı diğerlerinden daha ağırdır. Bundan dolayı da hepsinde aynı yolu izleyemeyiz.

a) Bu kısım en ağırı olup zulüm, gasp, yalan yere şahitlik etmek ve lâf taşımak gibi insanlara zarar veren fiillerdir. Uzak durulması öncelikli olan insanlar bu fiilleri işleyenlerdir. Onlarla oturup kalkmamak, yüzlerine gülmemek ve alışveriş yapmamak gerekir. Çünkü halka zarar veren fiillerin masiyeti daha ağırdır. Sonra bu fiilleri işleyenler can, mal ve ırz konularında zulüm yapanlar olmak üzere kısımlara ayrılır. Bunlardan bazısının günahı diğerinden daha ağırdır. Böyle kimseleri aşağılamak ve onlardan yüz çevirmek kuvvetli bir müstehaptır. Aşağılandıkları takdirde yaptıkları çirkin işten vazgeçecekleri beklentisi kuvvetliyse o zaman aşağılanmaları gerekir.

b) Fesat vasıtalarını hazırlayıp halkın fesada bulaşmasının yollarını kolay hâle getiren eğlence yeri sahibi, dinleri hususunda insanlara zarar vermektedir. Bu fiil de aşağılamayı, yüz çevirmeyi ve ilişkiyi kesmeyi gerektirir.

c) İçki içmek, vacip olan bir ameli yapmamak veya kendisini ilgilendiren bir haramı işlemek gibi, günahı sadece kendisine zarar veren kimsedir. Bu kimsenin işlediği fiilin çirkinliği diğerlerinden daha hafif olmakla birlikte bu fiilleri işlerken görüldüğü zaman onu vazgeçireceği umulan bir şeyle kendisine engel olmak vaciptir. Eğer sadece nasihatle vazgeçecekse ona nasihat edip yumuşak davranmalıdır. Eğer ağır sözler söylemek daha faydalı olacaksa onu yapmalıdır.

ARKADAŞ OLUNAN KİMSEDE BULUNMASI GEREKEN ŞARTLAR

Bize rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Kişi dostunun dini üzeredir. O hâlde sizden biriniz kimi dost edindiğine baksın!*”

Bil ki, herkes arkadaş olunmaya uygun değildir. Arkadaş olunacak kişinin, kendisiyle arkadaşlık etmeye sebep olan birtakım vasıflara ve hasletlere sahip olması gerekir. Söz konusu hasletler, arkadaşlıktan istenen faydalara göre şart koşulur. Çünkü şart, bir şeye ulaşmak için gerekli şey anlamına gelir. Arkadaşlıktan dinî ve dünyevî olmak üzere iki çeşit fayda istenir.

Dünyevî faydalar; mal ve makamından faydalanmak veya sadece onu görmek ve konuşmakla kendisiyle samimiyet kurmak gibi hususlardır. Bunlar bizim konumuz değildir.

Dinî faydalara gelince, birçok değişik amaç burada bir araya gelebilir. Bunlara örnek verecek olursak; ilim ve amelinden istifade etmek, kalbi kederlendirip ibadetten alıkoyacak bir zarardan korunmak amacıyla makamından istifade etmek, geçimini sağlamak için rızık peşinde koşarken vakitlerini zayi etmekten kaçınmak amacıyla malından istifade etmek, musibetlere hazırlıklı olmak ve çeşitli hâllerde ondan kuvvet almak amacıyla önemli konularda yardımına başvurmak, sadece duasını almak, âhirette şefaatini beklemek gibi hususları sayabiliriz. Seleften biri şöyle söylemiştir: “İhvanınızı çoğaltmaya bakın. Çünkü her müminin bir şefaat hakkı vardır.” Bu faydalardan her birinin onlar olmadan elde edilemeyeceği birtakım şartları vardır. Özetle söyleyecek olursak, arkadaşlığı tercih

edilecek olan kişide şu beş özelliğin bulunması gerekir: Akıllı olmak, güzel ahlâk, fasık olmamak, bidatçi olmamak ve dünyaya meyilli olmamak.

Akıllı olmaya gelince, akıl sermayedir ve her şeyin temelidir. Ahmak ve akılsız olanlarla arkadaşlık etmede hayır yoktur. Bil ki ahmak, sana yararlı olmak isterken zarar verir. Burada akıllıdan kastımız, ya kendiliğinden veya ona anlatıldığı zaman işlerin içyüzünü anlayan kişidir.

Güzel ahlâka gelince, bu olmazsa olmaz bir şarttır. Çünkü nice akıllı kimse işlerin içyüzünü idrâk etmekle beraber gazabına veya şehvetine yenik düştüğünde arzusuna uyar ve arzusunu yenmekten âciz olduğundan dolayı bildiği şeyin aksini yapar. Böyle bir kişiyle arkadaş olmada hayır yoktur.

Günah işlemeye ısrarla devam eden fasığa gelince, böyle bir adam Allah'tan korkmaz. Allah'tan korkmayan kişinin gailesinden ise emin olunamaz ve sadakatine güvenilemez. Yüce Allah bu hususta şöyle buyurmaktadır: "*Sen bizi anmaktan yüz çeviren ve dünya hayatından başka bir şey istemeyen kimselere yüz verme!*" (Necm, 53/29); "*Bana yönelenlerin yoluna uy.*" (Lokmân, 31/15)

Bidatçi kimseye gelince, onunla arkadaş olunduğu zaman benimsemiş olduğu bidatin sirayet etmesinden korkulur. Ömer b. Hattâb radıyallâhu anh şöyle söylemiştir: "Doğru insanlarla arkadaş ol ve onların yanında bulun. Çünkü onlar bollukta senin için bir süs ve belada sana yardımcıdır. Arkadaşının işini en güzel biçimde yap ki ondan beklediğini sana versin. Düşmanından uzak dur. Güvenilir olanlar dışındaki arkadaşlarına karşı uyanık ol. Allah'tan korkandan başkası güvenilir değildir. Günah işlediğini bildiğin biriyle arkadaşlık etme ve ona sır verme. Herhangi bir işin olduğunda yüce Allah'tan korkanlara danış."

Hakîm de oğluna şöyle demiştir: "Onunla arkadaş olduğunda sana değer katacak, ona hizmet ettiğinde iffetini koruyacak, geçim sıkıntısına düştüğünde yardımına koşacak biriyle arkadaş ol."

Bir diğeri şöyle demiştir: "Sırrını gizleyen, kusurunu örten, seni başkalarına tercih eden, belalarda yanında olan, yaptığın iyiliği yayan, kötülüğünü gizleyen kişiden başkasıyla arkadaşlık etme. Eğer böyle birini bulamazsan ancak nefsinle arkadaş ol."

Rivâyet edildiğine göre Hz. Ali radıyallâhu anh şöyle söylemiştir:

Samimî arkadaşın her zaman senin yanında olandır
Sana faydalı olabilmek için kendisi zarar görendir
Kaderin cilvesi seni sıkıntıya soktuğu zaman

Seni toparlamak için kendi işini dağıtandır

Hakîm şöyle söylemiştir: “İnsanlar dört kısma ayrılır. Birincisi bütünüyle tatlıdır, ona doyamazsın. İkincisi bütünüyle acıdır, ondan hiçbir şey yiyemezsin. Üçüncüsü ekşidir, o senden almadan sen ondan al. Dördüncüsü tuzludur ve ondan sadece ihtiyaç duyduğun vakitte bir şey al.”

Cafer-i Sâdık hazretleri şöyle buyurmuştur: “Şu beş kişiyle arkadaş olma: Yalancı. Çünkü o uzağı yakınlaştırıp yakını uzaklaştıran bir serap gibi seni aldatır. Ahmak. Çünkü onunla hiçbir ortak yanın yoktur ve sana fayda vereyim derken zarar verir. Cimri. Çünkü cimri, ona en çok ihtiyaç duyduğun anda seninle ilişkiyi keser. Korkak. Çünkü o, büyük bir felâket anında seni terk eder. Fasık. Çünkü o seni bir lokmaya veya daha azına satar.” Cafer-i Sâdık hazretlerine daha azının ne olduğu sorulunca şöyle söyledi: “O lokmaya tamah etmek, sonra da onu elde edememektir.”

Dindarlığa ve fasık olmamaya gelince, günah işlemek fasığa kolay ve ehven gelir. Dünyaya hırsla bağlı olana gelince, hiç şüphesiz mizaçlar farkında bile olmadan birbirlerinden huy kaparlar. Dünyaya hırsla bağlı olan kişiyle beraber olmak kişinin mizacında olan hırsı harekete geçirir, tıpkı zahid olanla birlikte bulunmanın zühdü harekete geçirdiği gibi… Bu şartları taşıyan birini bulamayan kimse için tek başına kalmak daha hayırlıdır. Ebû Zerr radıyallâhu anh şöyle buyurmuştur: “*Tek başına kalmak kötü arkadaştan daha hayırlıdır. Salih olan arkadaşla birlikte olmak ise tek başına kalmaktan daha hayırlıdır.*”

---

[469]. Buhârî ve Müslim’in rivâyeti.
[470]. Tirmizî’nin rivâyeti olup sahih olduğuna hükmetmiştir.
[471]. Bu hadisi sadece Müslim tahriç etmiştir.

İKİNCİ BÂP:
DİN KARDEŞLİĞİ VE ARKADAŞLIK HUKUKU

Bil ki kardeşlik akdi, eşler arasındaki nikâh akdi gibi, iki şahıs arasındaki bir bağdır. Nasıl ki nikâh, yerine getirilmesi gereken birtakım hakları gerektiriyorsa kardeşlik akdi de böyledir. Din kardeşinin senin üzerinde sekiz hakkı vardır:

1- Birinci hak mal konusundadır. Bu hak ise üç mertebede ortaya çıkar.

a) Bu mertebelerin en düşüğü din kardeşini kölen veya hizmetkârın yerine koyarak onu istemeye muhtaç bırakmadan malının fazlasından verip ihtiyacını görmendir. Eğer onu istemeye muhtaç bırakırsan kardeşlik hukukunda çok büyük bir kusur işlemiş olursun.

b) Onu kendin yerine koyup malını paylaşmasına razı olman ve hatta malının yarısına ortak olmasına müsamaha göstermendir. Buhârî ve Müslim'in naklettiğine göre Enes radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: "*Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem, Abdurrahmân b. Avf ile Sa'd b. Rebî'i kardeş yapmıştı. Sa'd, Abdurrahmân'a dedi ki: 'Ensâr arasında malı en çok olan benim. Malımı ikiye bölüp paylaşalım. Benim iki karım var, hangisinin hoşuna gittiğine bak ve bana söyle, ben de onu boşayayım. İddeti bitince onunla evlenirsin.' Bu sözleri dinleyen Abdurrahmân şöyle dedi: 'Allah aileni ve malını sana mübârek eylesin! Pazarınız nerede kuruluyor?' Ona pazarın yerini gösterdiler. Abdurrahmân pazardan dönünce yanında fazladan bir miktar süzme peynir ve yağ vardı*."

c) Bu mertebe en yücesi olup kardeşini kendine tercih etmen ve onun ihtiyaçlarını kendininkinden önce görmendir. Birbirini sevmenin en son derecesi budur. Bize rivâyet edildiğine göre, Allah yolunda iki kardeş ıssız bir kırdan geçiyorlardı. Birden karşılarına bir aslan çıktı. Biri diğerine şöyle dedi: "Ben geçip gidinceye kadar sen dur. Aslan benimle uğraşırken sen kurtulursun!" Diğeri ona şöyle dedi: "Vallahi gönlüm buna razı olmaz!" Bunun üzerine ikisi birden yola devam ettiler ve aslan onlara saldırmadı.

Bil ki, kardeşinle aranda bu üç rütbeden biri yoksa kalpte henüz kardeşlik akdi mevcut değildir. Aranızda olan sadece gerçekliği olmayan resmî ve yüzeysel bir birlikteliktir. Hasenü'l-Basrî hazretleri şöyle söylemiştir: "Biz din kardeşine borç vereni cimri sayardık. Kişinin arkadaşı üzerinden kâr etmesi erdemli bir davranış değildir."

Muarrık el-Iclî içerisinde 400 veya 500 dirhem bulunan bir keseyi getirip din kardeşlerinden birine emanet verir sonra onunla karşılaştığında şöyle derdi: “O paraları kullan, onlar senin.”

Bize rivâyet edildiğine göre bir keresinde Mesrûk hazretleri ağır bir borç altına girdi. Hayseme’nin de borcu vardı ve Mesrûk gidip onun haberi olmadan kardeşi Hayseme’nin borcunu ödedi. O arada Hayseme de gidip onun haberi olmadan Mesrûk’un borcunu ödedi.

Bir keresinde ihvanı, uyumakta olan Hasenü’l-Basrî’nin evine girdiler ve içlerinden biri odada bulunan meyvelerden yemeye başladı. O sırada Hasenü’l-Basrî uyandı ve şöyle dedi: “Allah sana merhamet etsin. Vallahi işte bu, ihvanın yapacağı şeydir.”

Ebû Cafer el-Bâkır hazretleri bir keresinde arkadaşlarına şöyle dedi: “Sizden biri elini din kardeşinin cebine sokup dilediğini alıyor mu? Dediler ki, hayır! Dedi ki o hâlde sizler, zannettiğiniz gibi kardeş değilsiniz!”

Hayseme hazretlerine yüz bin dirhem miras kalmıştı. Paranın hepsini din kardeşlerine dağıttı. Seleften biri şöyle derdi: “Ben, bir din kardeşim için Allah’tan cenneti isterken ona bir dinar veya dirhemi vermemekten hayâ ederim!” Adamın biri arkadaşına gelip borcu olduğunu söyledi. Arkadaşı da evine gidip onun için 400 dinar (altın) tarttı, çıkıp adama verdi. Sonra da ağlayarak evine girdi. Karısı ona dedi ki, bu kadar altını vermek sana zor geldiyse ona bir bahane söyleyip vermeseydin! Kocası ona dedi ki: Ben onun ne hâlde olduğunu araştırmadığım ve gelip bunu bana söylemesine neden olduğum için ağlıyorum!

Ebû Süleymân ed-Dârânî hazretleri şöyle söylemiştir: “Bütün dünya bir tek lokma olsaydı ve bir kardeşim yanıma gelseydi, o lokmayı onun ağzına koymayı tercih ederdim.”

Yahyâ b. Muâz hazretleri de şöyle demiştir: “Kendisine; dua yaparken beni de hatırla, demek zorunda kaldığın, müdârât (idare) ederek yaşadığın veya özür dilemeye ihtiyaç duyduğun bir arkadaş ne kötü arkadaştır!”

(…) Reyyâh b. Cerrâh el-Abdî şöyle anlatıyor: “Feth el-Mevsılî, İsâ et-Temmâr adındaki arkadaşını ziyarete gider ama onu evinde bulamaz. Cariyesine der ki, kardeşimin para kesesini bana getir. Cariye, İsâ’nın para kesesini ona getirince oradan iki dirhem alır. İsâ evine geldiğinde, cariyesi arkadaşı Feth’in geldiğini ve para kesesinden iki dirhem aldığını söyler. İsâ der ki, eğer söylediğin şey doğruysa seni azat edeceğim. Bakar ve söylediğinin doğru olduğunu görünce onu azat eder.

2- İkinci hak, çeşitli ihtiyaçlarını görmek için din kardeşine bizzat yardım etmendir. Nasıl ki malla yardımda bulunmanın dereceleri varsa bunun da bazı dereceleri vardır. Söz konusu derecelerin en düşüğü, kardeşin senden bir şey istediğinde ve senin de onu yapmaya gücün varsa güleryüzlü bir şekilde ona yardım etmendir. Derecelerin orta olanı, kardeşin istekte bulunmadan onun ihtiyacını karşılamandır. En yüksek derece ise onun ihtiyaçlarını kendi ihtiyaçlarından öncelikli görmendir. Seleften bazıları, öldükten kırk sene sonra bile bir din kardeşinin ailesini sorup araştırır ve onların ihtiyaçlarını görürlerdi. Bil ki bu araştırma şefkatin bir semeresidir. Şefkat ise kardeşliğin semeresidir. Eğer kardeşlik şefkat semeresini vermiyorsa ona kardeşlik denilmez. Söz konusu şefkatin zirvesi, kardeşini kaybettiğinde hayattan tat alamamak ve tek başına kaldığında onun yokluğuna üzülmektir.

3- Üçüncü hak dille ilgili olup bazen susmak, bazen de konuşmaktır. Susmaya gelince, onun huzurundayken veya yokken din kardeşinin kusurları hakkında konuşmamak, yanlışını yüzüne vurmamak, tartışmamak, rekabet etmemek, ortaya çıkmasından hoşlanmayacağı hâlini sormamak, onunla karşılaştığın zaman “Nereye gidyorsun?” diye sormamak gerekir. Çünkü belki de nereye gittiğini söylemek istemiyordur. Din kardeşiyle ilişkisini koparmış olsa bile onun sırlarını gizlemek, onun dostlarını ve ailesini kötülememek ve başkasının kendisini kötülediğini ona haber vermemek lazımdır. Çünkü seni kötüleyen kişi, gerçekte o haberi sana getirendir. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem hiç kimseye hoşlanmayacağı bir şeyi söylemezdi. Hatta kişinin, din kardeşi hakkında işittiği övgüleri gizlememesi gerekir. Çünkü kişi önce bu övgü haberini getirene, sonra o övgü sözünü söyleyene sevinir. Böyle bir şeyi gizlemek ise hasettir.

Özetle söylemek gerekirse kişinin, bir iyiliği emretmek ve kötülüğe engel olmak konusunda konuşması gerekli olduğu ve susması için bir ruhsat bulamadığı durum haricinde din kardeşinin hoşlanmayacağı hiçbir şeyi söylememesi gerekir. Fakat iyiliği emretmek ve kötülüğe engel olmak için ona bir şeyler söylemek, görünüşte ona karşı kötü davranmak olsa da manen ona yapılan bir iyiliktir. Din kardeşinin kötü yönlerini ve kusurlarını anlatmak gıybettir. Gıybet ise haramdır. Şu iki şey kişiyi bunu yapmaktan caydırmalıdır. Birincisi; nefsin hâllerini mütalâa etmektir. Şüphesiz ki sen böyle yaptığın zaman kendinde de bazı kötü vasıfların bulunduğunu görürsün. Sen nasıl ki kötü huylarından birini izale etmekten âcizsen

karşındaki kişinin o bir tek haslet hakkında nefsini yenmekten âciz olduğunu değerlendir. Hangi adam tam anlamıyla düzgün ki?

İkincisi; bilmelisin ki sen hiçbir kusuru bulunmayan birini ararsan bulamazsın. Herkesin iyi ve kötü yanları vardır. İyi yanları galipse istenen odur. İbnü'l-Mübârek şöyle söylemiştir: "Mümin, mazeretleri talep eder. Münafık ise tökezlemeleri talep eder." Fudayl hazretleri şöyle demiştir: "Fütüvvet (yiğitlik); ihvanın hatalarını affetmektir."

Dilinle din kardeşinin kötülüklerini söylememen gerektiği gibi, kalbinle de bunu yapmaman gerekir. Bu ise ona kötü zan beslememektir. Şöyle ki, mümkün mertebe onun fiillerini iyiye yormalısın. Kesin bilgiyle ve görmekle ortaya çıkmış olan kötü bir davranışını ise mümkün mertebe hataya ve unutmaya yormalısın.

Bil ki, din kardeşine kötü zan beslemek iki kısma ayrılır. Birincisine teferrüs derler ki bir işarete dayanır. Böyle bir işaret zannı zorunlu bir şekilde harekete geçirir ve engellenmesi mümkün değildir. İkincisi ise onun hakkındaki kötü inançtan kaynaklanır. Din kardeşin bir iş yaptığında bunu iki şeye yorabilirsin. Ona duyduğun kötü inanç, ortada belirleyici hiçbir işaret yokken yaptığı işi o iki şeyden kötü olanına yormana sebep olur. Bu ise din kardeşine karşı kalbinden cinayet işlemektir. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem bu hususta şöyle buyurmuştur: "*Zandan sakının! Çünkü zan sözün en yalan olanıdır.*"

Bil ki, din kardeşine kötü zan beslemek, onun kusurlarını araştırıp gözetlemeye sebep olur. Oysa yüce Allah şöyle buyurmuştur. "*Birbirinizin kusurunu araştırmayın.*" (Hucurât, 49/12) Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem de şöyle buyurmuştur: "*Birbirinizle ilişkiyi kesmeyin, birbirinize sırt çevirmeyin. Allah'ın birbiriyle kardeş kulları olun.*"

Bil ki, kusurları örtmek ve onları görmezlikten gelmek dindar insanların huyudur. Bu hususta dua edip şöyle demek sana yeter: "Ey güzellikleri ortaya çıkarıp çirkinlikleri örten!" Allah katında razı olunmuş kul, O'nun ahlâkını içselleştirip yaşamına yansıtan kuldur.

Bil ki, kendisi için istediğini din kardeşi için de istemediği sürece kişinin imanı kemâle ermez. Kardeşlik derecelerinin en düşüğü, din kardeşinin kendisine nasıl davranmasını istiyorsa ona o şekilde davranmaktır. Şüphesiz ki sen din kardeşinden gizlini saklını örtmesini ve kötü yanların hakkında konuşmamasını istersin. Din kardeşin sana bunların zıddını yaparsa gazaba gelirsin! Bu durumda nasıl olur da kendisine yapmaya niyetli olmadığın bir şeyi ondan beklersin! Senin ona göstermediğin bir insaflı davranışı ondan

beklediğin zaman yüce Allah'ın şu kavlinin kapsamına girersin: "*Eksik ölçüp noksan yapan hilekârlara yazıklar olsun! Onlar insanlardan bir şey alırken ölçüp tarttıklarında tam, onlara vermek için ölçüp tarttıklarında ise eksik ölçüp tartarlar.*" (Mutaffifîn, 83/1-3)

Din kardeşinin gizlisini saklısını örtmede kusurlu davranmanın veya onları ortaya dökmeye çalışmanın sebebi, ona duyulan kin ve hasettir. Çünkü kindar ve hasetçi kişinin kalbi pislikle doludur. Ancak uygun bir ortam bulamadığı sürece onu içinde hapseder ve gizler. Bir fırsat çıktığında ise içindeki pislik dışarıya sızmaya başlar. İnsanın içinde bir kişiye karşı kin ve haset varsa ondan uzak durmak, bir araya gelmekten daha iyidir.

Kişinin, din kardeşinin ona emanet etmiş olduğu bir sırrı ifşa etmemesi de bu bâptandır. Buhârî'nin naklettiği efrâd hadislerden birinde Hz. Ebû Bekir radıyallâhu anh şöyle buyurmuştur: "*Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin sırrını ifşa edecek değilim!*" Buhârî ve Müslim'in naklettiğine göre Enes radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: "*Anneme dedim ki, Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem beni bir iş için bir yere gönderdi. Annem dedi ki, ne işi? Dedim ki, bu bir sır! Bunun üzerine annem şöyle söyledi: O hâlde Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin sırrını muhafaza et.*"

Câbir b. Abdullâh radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kişi bir söz söyleyip sonra dönüp gittiğinde o söz emanettir.*" Hz. Abbâs radıyallâhu anh, oğlu Abdullâh'a şöyle söylemiştir: "Görüyorum ki şu adam -Hz. Ömer'i kastediyor- sana öncelik veriyor. O hâlde sakın onun sırrını ifşa eyleme."

Amr b. el-Âs radıyallâhu anh şöyle demiştir: "Bir kimseye sırrımı açıp da sonra onu ifşa ettiği için kendisini kınayamam. Sırrımı söylemekle zor duruma düşürmüşken onu nasıl kınayabilirim!" Hasenü'l-Basrî hazretleri şöyle demiştir: "Kardeşinin sırrını başkalarına söylemen hıyanettir." Zünnûn hazretleri ise şöyle demiştir: "Seni masum olarak görmek isteyen biriyle arkadaşlık etmekte hayır yoktur. Bir kızgınlık anında başkasının sırrını ifşa eden kişi alçaktır. Çünkü hoşnutluk anında sırrı gizlemek bütün sağlam mizaçların gereğidir."

Bir keresinde Ebû Yezîd Bistâmî hazretlerine "Kiminle arkadaş olalım?" diye sordular. Şöyle cevap verdi: "Senin hakkında Allah'ın bildiği şeyleri bilip sonra da Allah'ın örttüğü gibi onları örten kişiyle arkadaş olun."

Bilgelerden biri şöyle söylemiştir: "Sırrını ona buna anlatan kişi onu zâyi etmiş olur. Düşmanından gizlediğin bir şeyi arkadaşından da gizlemelisin!"

Bir bedeviye sırrı nasıl sakladığını sorduklarında şöyle cevap vermiş: “Kuşun kanatlarını kapattığında altındaki tüyleri sakladığı gibi.”

Din kardeşin hakkında susmanın bir başka örneği de onun söylediği hiçbir söze karşı çıkmamak ve mukavemet etmemektir. Ebû Hureyre radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Haklı bile olsa bir kul itiraz etmeyi bırakmadıkça imanın hakikatini elde edemez.*”

Bil ki, kardeşler arasında kini alevlendiren en güçlü unsur itiraz ve karşı çıkmadır. Karşı çıkmanın sebebi ise kardeşinden daha üstün ve akıllı olduğunu göstermek ve onu küçük görmektir. Kim din kardeşine itiraz edip karşı çıkarsa onu cahilliğe ve ahmaklığa veya gafilliğe ve bir şeyi gerektiği şekilde anlamaktan âciz olmaya nispet etmiş olur. Bütün bunlar ise onu küçümsemek anlamına gelir. Bir kimseyi küçük görmek ise kalbi kin ve nefretle doldurup düşmanlığa neden olur ki bu kardeşliğin tam zıddıdır.

4- Dördüncü hak dille ilgili olup konuşmakla gerçekleşir. Çünkü kardeşlik hoşa gitmeyen şeylere karşı susmayı gerektirdiği gibi, hoşa gidenleri dile getirmeyi de gerektirir. Hatta bu, kardeşliğin hasıdır. Çünkü susmakla yetinen kişi mezardakilerle arkadaş olur. Kardeşler, onların zararlarından kurtulmak için değil, kendilerinden istifade etmek içindir. Çünkü susmanın anlamı zarar ve eziyet vermemektir. Kişiye düşen görev; din kardeşinin dostluğunu diliyle kazanmak, her durumda onu arayıp sormak, başına gelen şeyleri sormak, kalbinin onunla meşgul olduğunu göstermek ve onu sevindirecek şeyleri yapmaktır.

Mıkdâm b. Ma’dikerib radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Sizden biri din kardeşini sevdiği zaman bunu ona bildirsin.*”[472]

(…) Enes b. Mâlik radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: “*Bir keresinde Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin yanında otururken önümüzden bir adam geçti. Orada bulunan bir adam dedi ki ey Allah’ın elçisi, ben bu adamı seviyorum! Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem buyurdu ki, bunu ona söyledin mi? Adam hayır, deyince şöyle buyurdu: ‘Kalk ve bunu ona söyle.’ Adam hemen kalktı ve dedi ki ey kişi, vallahi ben seni Allah için seviyorum! Bunun üzerine o adam şöyle söyledi: Beni kendisi için sevmiş olduğun Allah da seni sevsin.*”

Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin o adama din kardeşini sevdiğini söylemesini emretmesinin sebebi, onun bunu öğrendiğinde diğerini sevecek olmasıdır. Müminler arasında sevgi bağlarının kurulup

güçlenmesi şeriat tarafından istenen bir şeydir. Müslim'in Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Nefsimi elinde tutana yemin ederim ki iman etmedikçe cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe de iman etmiş olmazsınız. Onu yaptığınızda birbirinizi seveceğiniz bir şeyi size söyleyeyim mi? Aranızda selâmı yayın.*"

Din kardeşini, onun en sevdiği isimle çağırmak da bu bâptandır. Hz. Ömer b. Hattâb radıyallâhu anh şöyle söylemiştir: "Üç şey kardeşinin sana katıksız bir sevgi duymasını sağlar: Onunla karşılaştığında selâm vermen, mecliste ona yer açman ve en sevdiği ismiyle onu çağırman."

Bilinen güzel hâllerinden dolayı din kardeşini övmek de bu bâptandır. Çünkü böyle yapmak sevgiyi elde etmedeki en önemli vesilelerden biridir. Onun çocuklarını, eşini, fiillerini ve hatta huylarını, aklını, dış görünüşünü, yazısını, kitap yazmasını ve onu sevindirecek her şeyi aşırıya kaçmadan, yalan söylemeden övmek de böyledir. Bunlardan daha etkili olanı ise sevinmiş bir şekilde ona kendisini öven birinin bu övgüsünü ona bildirmektir. Çünkü böyle bir şeyi gizlemek katıksız hasettir. Sana yapmış olduğu bir iyilikten dolayı ve hatta gerçekleşmemiş olsa bile böyle bir iyiliğe niyet etmiş olmasından dolayı ona teşekkür etmek de böyledir. Çünkü güzel niyetinden dolayı din kardeşini övmeyen kişi, yapmış olduğu iyilikten dolayı da övmez.

Din kardeşinin sevgisini kazanmada en etkili olan şey ise hakkında kötü bir niyet beslendiğinde gıyabında onu savunmaktır. Kardeşliğin haklarından biri de koruma, yardım ve gıybet edeni azarlamada işi ciddiye almaktır. Buhârî'de geldiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Müslüman Müslüman'ın kardeşidir; ona zulmetmez, onu terk etmez…*"

Bilindiği üzere kişinin din kardeşinin namusunu savunmayı ihmal etmesi, onu terk etmesi demektir. Köpekler etini parçalarken seni gördüğü hâlde kurtarmak için şefkatin harekete geçirmediği bir kardeş ne kadar adidir! Bilindiği gibi, namusun paramparça edilmesi, etin parçalanmasından daha ağır bir durumdur. Senin bu hususta iki ölçütün vardır. Birincisi; din kardeşin hakkında söylenen şeyin, o oradayken senin hakkında söylendiğini farz etmen ve bu durumda onun ne söylemesini isteyeceğini kendine sormandır. İkincisi ise onun bir duvarın arkasında bulunduğunu ve söylediklerini dinlediğini farz etmendir. O yanındayken kalbini ona yardıma yönelten şeyin, onun yokluğunda da yöneltmesi gerekir. Kardeşliğinde

samimî olmayan kişi münafıktır. Bu söylediklerimizi yapamayan kişinin uzlet edip insanların arasına karışmaması daha iyidir.

Yine, din kardeşine ilim öğretmek ve nasihat etmek de bu bâptandır. Kardeşinin ilme olan ihtiyacı, mala olan ihtiyacından daha az değildir. Eğer ilim yönünden zengin biriysen ona ilminle ikramda bulun ve doğruyu göster. Ona doğruyu gösterdiğinde söylediklerini yapmazsa nasihat edip yaptığı işin çirkinliğini açıklamalı ve iyiyi göstermelisin. Ancak bunun gizli olarak yapılması gerekir. Buhârî ve Müslim'in İbni Ömer radıyallâhu anhümâdan naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Şüphesiz ki yüce Allah mümini* (kıyamet gününde) *yanına yaklaştırıp üzerine gölgeliğini koyarak insanlardan gizler. Sonra orada ona işlemiş olduğu günahları teker teker itiraf ettirerek buyurur ki şu günahını biliyor musun, bu günahını biliyor musun? Böylece ona bütün günahlarını itiraf ettirip de o mümin içinden helâk olduğunu düşündüğü sırada şöyle buyurur: Ben o günahlarını dünyada örtmüştüm. Bu gün de senin için o günahları bağışlıyorum.*"

Mis'ar hazretlerine bir keresinde sorarlar: "Birinin sana kusurlarını söylemesini ister misin?" Der ki: "Eğer nasihat bâbından söyleyecekse evet. Ama eğer beni azarlamak için bunu yapacaksa hayır." Azarlamak ile nasihat etmek arasındaki fark, birinin açıktan, diğerinin gizliden yapılmasıdır. Tıpkı müdârât (idare etmek) ile göz yummaya sebep olan bir garazla müdâhene (yağcılık yapmak) arasındaki fark gibi… Dininin selâmeti için göz yummuşsan veya ona göz yumman sebebiyle kardeşinin ıslah olacağını düşündüğün için bunu yapmışsan sen müdârât ehlisin. Eğer nefsinin payını vermek, arzularını yerine getirmek ve makamını korumak için göz yummuşşan sen yağcısın!

"Kusurları söylemek kalpleri ürkütür ve kardeşliğe tesir eder." diyecek olursan şöyle deriz: Biz sana, ona gizli kalmış olan bir şeye dikkat çekmeni emrettik. Bu şey ya onun çirkin olduğunu bilmediği açık bir hatadan veya farkında olmadığı gizli bir yanlıştan meydana gelmiştir. Bu durumda sen onun dikkatini çekmekle, bir kimseyi elbisesi içindeki akrebe karşı uyaran biri konumunda olursun. Bu davranış şefkatten kaynaklanır ve akıllı kimseler katında kardeşliği pekiştirir. Nakledildiğine göre Hz. Ömer radıyallâhu anh şöyle derdi: "*Bize kusurlarımızı gösteren kişiye Allah merhamet etsin.*"

Huzeyfe el-Mer'aşî, Yûsuf b. Esbât'a göndermiş olduğu mektupta şöyle söylemiştir: "Duydum ki sen iki habbe karşılığında dinini satmışsın! Kerpiç

satan birinin yanında durup ona, bu kaç para, diye sormuşsun. O da sana, altıda bir, demiş. Sen ona, hayır sekizde bir, deyince o da peki deyip malı sana vermiş. Üstelik o adam seni tanıyan biriymiş. Yüzündeki gafil maskesini indir ve ölülerin uykusundan uyan."

5- Beşinci hak hataları affetmektir. Eğer din kardeşinin hatası dini hakkındaysa mümkün mertebe dikkatli bir şekilde ona nasihat et. Ona mâni olmayı ve öğüt vermeyi sakın bırakma! Eğer sana direnirse onunla bozuş. Bu bozuşma işi ancak başka çaren kalmadığında yapılması gereken bir davranıştır. Çünkü maksat nezaket ve kurnazlıkla onu yaptığından vazgeçirmektir. Eğer bunların bir faydası olmazsa o zaman onunla bozuşmak söz konusu maksadı sağlar. Anlatıldığına göre ilk asırlarda yaşayanlardan biri doğru yoldan ayrılır. Onun bir din kardeşine denilir ki "Onu terk etmeyecek misin?" O da onlara şöyle cevap verir: "Onun bana en çok ihtiyaç duyduğu an bu andır. Elinden tutacağım ve onu azarlarken kibar olmaya çalışacağım."

Anlatıldığına göre İsrâiloğulları arasında yaşayan iki âbid kardeşten biri bir kadın görür, ona âşık olup ilişkiye girer, kadının yanında kalmaya başlar ve kardeşinin yanına dönmekten utanır. Kardeşi onu arayıp nerede olduğunu öğrenmeye çalışır. Yerini öğrenince kadının yanında olduğu bir anda evine girer, onu kucaklayıp öpmeye başlar. Diğeri bu davranışı yadırgar ve çok utandığından dolayı "seni tanımıyorum" der. Kardeşi ona şöyle der: "Haydi kalk! Ey kardeşim, ne yaptığını öğrendim. Seni önceki hâlinden daha çok seviyor ve sana daha çok değer veriyorum." Diğeri, bu yaptığı çirkin işin kendisini kardeşinin gözünden düşürmediğini görünce kalkıp onunla birlikte gider.

Din kardeşi hakkındaki hata ondan uzaklaşmayı gerektiren bir şey ise en güzeli onu affetmek, hoşgörü göstermek ve mazeret belirlemektir. Kalbinin mazeret kabul etmediğini görürsen ona şöyle söyle: "O değil, sen kusurlusun!" Onu suçlamanın aranızdaki sevgi bağını zedelediğini ve göçürdüğünü görürsen o zaman gizliden ve nazik bir şekilde onu azarla.

6- Altıncı hak, kendine ettiğin duaların aynısını hayattayken ve öldükten sonra kardeşin için yapmaktır. Bu hususta onu kendinden ayırma. Müslim'in Ebu'd-Derdâ radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadisleren birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Müslüman kişinin, din kardeşine gıyabında yapmış olduğu dua kabul edilir. Kişinin başında bir melek vardır ve din kardeşine ne zaman hayır dua etse o melek şöyle der: Âmin, sana da yaptığın duanın aynısı olsun.*" Ebu'd-

Derdâ radıyallâhu anh birçok din kardeşine adlarını söyleyerek dua ederdi. İmam Ahmed b. Hanbel hazretleri de seher vaktinde altı kişi için dua ederdi.

Öldükten sonra dua etmeye gelince, Amr b. Hureys bu hususta şöyle söylemiştir: "Kul, ölmüş olan din kardeşi için dua ettiği zaman bir melek o duayı ölenin kabrine getirerek şöyle der: Ey bu kabirde yatan garip adam, bu sana çok şefkatli olan bir kardeşin hediyesidir."

7- Yedinci hak, din kardeşine vefa göstermek ve ona karşı samimî olmaktır. Vefa; sevgisinde sebat etmek, ölünceye kadar o sevgiyi devam ettirmek, din kardeşin öldükten sonra da onun çocuklarına ve arkadaşlarına sevgi göstermektir. Çünkü sevgi ancak âhiret için istenir ve kesintiye uğraması için bir sebep yoktur. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem bir keresinde yaşlı bir kadına ikrâmda bulunmuş ve şöyle buyurmuştur: "*O kadın, Hadîce hayattayken bizi ziyarete gelirdi. Şüphesiz ki ahde vefa göstermek imandandır.*"

Yüksek bir konuma gelmiş, yetki sahibi olup önemli bir makama geçmiş olsa bile kişinin din kardeşine gösterdiği tevazuda bir değişiklik olmaması da vefa bâbındandır. Rebî hazretlerinin anlattığına göre İmam Şâfiî hazretleri Bağdat'ta bir adamı kardeş edinmişti. Adam Irak'ta bulunan yukarı ve aşağı Sîb beldelerinin yönetimine getirilince birden değişiverdi. Bunun üzerine İmam Şâfiî hazretleri ona, içerisinde kendisini artık sevmediğini belirten beyitlerin bulunduğu ibretli bir mektup yazdı.

Bil ki, dine aykırı konularda din kardeşine bir şey söylememek vefa değildir. İmam Şâfiî hazretleri Muhammed b. Abdülhakem'i kardeşi edinmişti. Onu kendisine yakın bulur ve yanına gider gelirdi. Ölmek üzereyken ona (İmam Şâfiî'ye) şöyle denildi: "Senden sonra kimin yanına gideceğiz ey Ebû Abdillâh?" O sırada hemen yanıbaşında bulunan Muhammed b. Abdülhakem kendisine gitmelerini söylemesi için ona işaret etti. Bunun üzerine İmam Şâfiî hazretleri onlara Ebû Yakûb el-Büvaytî'ye gitmelerini salık verdi. Muhammed buna gücendi. Oysa Muhammed onun görüşlerini başkalarına ulaştırıyordu. Ancak Büvaytî zühde ve takvaya daha yakın biriydi. Böylece İmam Şâfiî hazretleri Müslümanlar'a nasihatte bulunup başkalarına yağcılık yapmadı. Bundan dolayı Muhammed b. Abdülhakem onun mezhebinden döndü ve İmam Mâlik'in mezhebine geçti.

Din kardeşinden ayrılmaktan dolayı üzülüp sızlanmak da vefa bâbındandır. Ma'rûfü'l-Kerhî şöyle demiştir: "Bir kimseyi sevmiş olsam gece gündüz ondan ayrılmak istemem, her zaman onu ziyaret ederim ve her

hâlükârda onu kendime tercih ederim.” Kişinin, insanların arkadaşı hakkında söyledikleri çirkin sözleri dinlememesi ve arkadaşının düşmanıyla arkadaşlık etmemesi de vefa bâbındandır. İmam Şâfiî hazretleri bu hususta şöyle söylemiştir: “Arkadaşın düşmanına itaat ederse sana düşmanlık etmekte ortak olmuşlar demektir.”

8- Sekizinci hak, din kardeşine kolaylık göstermek, çekingenliği ve zorlama tavırları terk etmektir. Şöyle ki, onu sıkıntıya sokacak ve ağır gelecek bir şeyi din kardeşine yüklememek gerekir. Aksine, onun işlerini ve ihtiyaçlarını görerek kalbini rahatlatmalıdır. Onun malından ve makamından yardım almamalı, kendi hâlini araştırma, haklarını yerine getirme ve onu kendisine boyun eğme sıkıntısına sokmamalıdır. Din kardeşini sevmedeki maksadı sadece yüce Allah’ın rızası, onun duasının bereketini ummak, onunla karşılaşmaya can atmak, onun yardımıyla dinini yaşamak ve haklarını yerine getirmekle yüce Allah’a yakınlaşmaya çalışmak olmalıdır.

Din kardeşine kolaylık göstermenin tamamlayıcı unsuru, kendisinden utanmadığı hususlarda din kardeşinden utanmayacak şekilde aradaki utanma ve çekingenliği ortadan kaldırmaktır. Cafer b. Muhammed bu hususta şöyle söylemiştir: “Bana en ağır gelen kardeşim, rahat etmem için kendisini zorladığı için ondan çekindiğim kimsedir. Kardeşlerin içerisinde bana en hafif geleni, onunla beraber olduğumda yalnız olduğum zamanki gibi rahat davrandığım kimsedir.” Yûsuf b. Huseyn şöyle söylemiştir: “Zünnûn’a, kiminle arkadaşlık yapayım, diye sorunca bana şöyle dedi: Günah işlediğin zaman tövbe eden kimseyle!” Bilgelerden biri ise şöyle demiştir: “Külfeti olmayanın ülfeti sürekli olur.”

Bu konunun tamamlayıcı unsurlarından biri de din kardeşinin senden üstün olduğunu düşünmen, nefsine karşı onların yanında olman, kendini onların hizmetkârı olarak görmen ve onların kusurlarına değil, iyi taraflarına bakmandır. Onlara baktığın zaman sevgiyle bakmalısın. Sözlerini duyduğunda zevk alarak, sevinerek dinlemeli, sözlerini kesip onlara itiraz etmemelisin. Onlara yardımcı olmayı asla terk etmemelisin. Büyük bir adama bağlı olanların onun ardından yürüdükleri gibi, sen de kardeşinin arkasından yürümelisin. Kardeşler arasındaki birliktelik ne zaman eksiksiz olursa o zaman söz konusu hakları yerine getirmek kolaylaşır, zorlama ve yapmacık davranışlar ortadan kalkar.

HALKLA İLİŞKİLERDE GÖZETİLECEK BAZI EDEPLER

Kibire kapılmadan vakur ve zillete düşmeden mütevazı olmak, arkadaşı ve düşmanı onlara boyun eğmeden, onlardan korkmadan hoşnutlukla karşılamak iyi geçinme bâbındandır. Otururken parmaklarını birbirine geçirmemeye, sakalınla ve yüzüğünle oynamamaya, dişlerini temizlememeye, parmağını ağzına sokmamaya, çok fazla tükürmemeye, yüzüne konan sinekleri kovmamaya ve esnememeye çalış. Seninle konuşana kulak ver ve ondan söylediklerini tekrarlamasını isteme. Çocuklarını, cariyeni ve tasnif etmiş olduğun eserleri beğendiğini söyleme. Kadınların süslenirken allanıp pullanmada aşırıya kaçmaları gibi çok süslü giyinme, kölelerin pejmürdelikleri gibi pejmürde de olma. Değil başkaları, eşin bile malının miktarını bilmesin. Çünkü onlar malının az olduğunu görürlerse gözlerindeki değerin düşer. Eğer malının çok olduğunu bilirlerse onları asla hoşnut edemezsin. Şiddete başvurmadan onları korkut! Zafiyet göstermeksizin onlara yumuşak davran! Kadın ve erkek kölenle şakalaşma ki vakarını kaybetmeyesin. Yürürken çok fazla arkana dönme. Sultanla ve yetki sahipleriyle oturup kalkma. Eğer bunu yaparsan yalan söylemekten ve gıybet yapmaktan uzak dur. Onun (sultanın) sana verdiği sırrı koru. Onun yanında şaka yapmaktan sakın. Onun yanındayken geğirmemeye ve dişlerini temizlememeye çalış. Seni kendisine yakınlaştırırsa ona karşı dikkatli ol. Sana hoş davranırsa aleyhine dönmesinden emin olma. Çocuklara yumuşak davrandığın gibi ona yumuşak davran. Onunla sevdiği şekilde konuş. Onunla eşi ve maiyeti arasına girme. Çünkü bu hiç yapılmayacak bir hatadır. Bazen hükümdar, sırrını ifşa etmek dışında her şeye; yönetiminin eleştirilmesine ve eşlerinin tartışma konusu olmasına bile katlanabilir. İyi zaman arkadaşından uzak dur. Malın, namusundan daha değerli olmasın. Bir meclise girdiğin zaman tevazuya en yakın yerde otur. Yol üzerinde sakın oturma! Eğer oturmak zorunda kalırsan önüne bak, haksızlığa uğrayana yardım et, yolunu kaybetmişe yolu göster. Kıble tarafına veya sağ tarafına sakın tükürme. Tükürmen gerekiyorsa sol tarafına ve sol ayağının altına tükür. Avamla birlikte oturmaktan sakın. Eğer onlarla oturman gerekirse kötü ahlâklarından kaynaklanan davranışları görmezden gel ve onların konuştukları konulara dalma. Şaka yapmaktan sakın. Çünkü zeki kişiye şaka yaptığında sana kin duyar, ahmak adama yaparsan sana karşı cüretkâr olur.

---

[472]. Hadisi Tirmizî nakletmiş ve sahih saymıştır.

ÜÇÜNCÜ BÂP:
MÜSLÜMAN'IN, AKRABANIN, KOMŞUNUN, MÜLKİYETİ ALTINDA OLANLARIN HAKLARI VE BUNLARLA İLİŞKİ KURMANIN KEYFİYETİ

Bil ki, insanın diğer insanlarla birlikte yaşaması gereklidir. Bundan dolayı da birlikte yaşamanın edep kurallarını bilmek kaçınılmazdır. İnsanların arasına giren kişinin edebi hakkı kadardır. Onun hakkı ise birlikte olmaya sebep olan bağın derecesine göre değişir. Söz konusu bağ, ya bağların en özeli olan akrabalık ya en geneli olan İslâm kardeşliği ya komşuluk ya yol arkadaşlığı ya ders arkadaşlığı veya arkadaşlık ve kardeşliktir. Bu bağlardan her birinin dereceleri vardır. Akrabalığın bir hakkı vardır ancak yakın akrabalığın hakkı daha büyüktür. Yakın akrabalığın da bir hakkı vardır ancak ana babanın hakkı daha büyüktür. Komşu hakkı da bu şekilde komşunun senin evine yakınlığına ve uzaklığına göre değişir.

Müslüman'ın hakkı tanışıklığının kuvvetine göre daha çok pekişir. İlim öğrenmek, yol arkadaşlığı hakkından daha büyüktür. Arkadaşlık da çeşitlidir. Arkadaşlık kuvvetlendiği zaman kardeşliğe dönüşür. Daha da kuvvetlenirse muhabbete (sevgiye) dönüşür. Daha da kuvvetlenirse dostluğa (hullet) dönüşür. Muhabbet, kalbin habbesine (çekirdeğine) hâkim olan şeydir. Dostluk (hullet) ise kalbin bütün gözeneklerine sızan şeydir. İşte bundan dolayı Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Bir dost edinecek olsaydım Ebû Bekir'i dost edinirdim. Fakat sahibiniz* (kendisini kastediyor) *Allah'ın dostudur.*" Burada Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem, kalbinde Allah sevgisinden başkasına yer olmadığına işaret etmektedir. Bir keresinde Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem, Hz. Ali radıyallâhu anhı kardeş edinerek şöyle buyurmuştur: "*Benim yanımdaki konumunun, Hârûn'un Mûsâ yanındaki konumu gibi olmasından hoşnut olmaz mısın? Ancak şu kadar var ki benden sonra bir peygamber yoktur.*" Bu sözleriyle Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem, Hz. Ebû Bekir'i dostluktan ayırdığı gibi, Hz. Ali'yi de peygamberlikten ayırmış oldu. Hz. Ebû Bekir, din kardeşliğinde Hz. Ali'ye ortak olduğu gibi, eğer dostluk hususunda Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin kalbinde yer olsaydı ona dost ve dostluğuna ehil olmaktan

dolayı da Hz. Ali'den daha fazlasına sahip olurdu. Tanışıklıktan önce kişiler arasında bir bağ olmaz. Dostluktan öte bir derece yoktur. Dereceler bu iki konum arasında çeşit çeşittir.

Daha önce arkadaşlık ve kardeşlik hukukundan söz etmiştik. Bunların ötesinde olan muhabbet ve dostluk da bu hukukun kapsamındadır. Fakat söz konusu hakların rütbeleri, daha önce geçtiği üzere kardeşlik ve muhabbetin rütbelerine göre değişir. Bu rütbelerin son haddi dostunu kendi canına ve malına tercih etmeye kadar varır. Tıpkı Hz. Ebû Bekir radıyallâhu anhın, hicret yolculuğu sırasında konakladıkları mağaradaki bir deliği ayağıyla kapattığında kendi canının selâmeti yerine Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin canının selâmetini tercih etmesinde olduğu gibi… Talha b. Ubeydullâh radıyallâhu anh da eliyle ona siper olduğunda kendi canı yerine Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin canını korumayı tercih etmiştir. Uhud savaşında Amr b. Kamîe, Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin sağ yanına kılıçla bir darbe indirmiş ve o sırada Talha koluyla bu darbeyi karşıladığı için kolu sakat kalmıştı.

Biz şimdi İslâm kardeşliği, yakın akrabalık, ana-baba, komşuluk ve mülkiyet, yani malik olunan kölelerin haklarından söz edeceğiz.

MÜSLÜMAN'IN HAKLARI

Müslüman kimse din kardeşiyle karşılaştığında ona selâm verir, onu davet ettiğinde icabet eder, aksırdığında "yerhamükellâh" der, hastalandığında ziyaret eder, öldüğünde cenazesine katılır, onun için yemin ettiğinde yeminini yerine getirir, kendisinden nasihat istediğinde ona nasihat eder, yanında olmadığı zaman onun namusunu korur, kendisi için istediği şeyi onun için de ister, kendisi adına hoşlanmadığı bir şeyden onun adına da hoşlanmaz. Bütün bu saydığımız haklar hadis ve eserlerde zikredilmiştir.

(…) Ebû Hureyre radıyallâhu anhın naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Müslüman'ın Müslüman üzerindeki hakkı beştir: Onunla karşılaştığında selâm verir, aksırdığı zaman 'yerhamükellâh' der, hastalandığı zaman ziyaret eder, öldüğü zaman cenazesine katılır, davet ettiği zaman icabet eder.*"[473]

Müslim'in efrâdında naklettiği aynı hadiste şu ziyade geçmektedir: "*Müslüman'ın Müslüman üzerindeki hakkı altıdır: … Senden nasihat istediğinde ona nasihat et.*"

Müslüman'ın Müslüman üzerindeki genel haklarından biri de kendisi için istediği bir şeyi bütün Müslümanlar için istemesi, başına gelmesinden

hoşlanmadığı bir şeyin diğer Müslümanlar'ın başına gelmesinden de hoşlanmamasıdır. Çünkü Müslümanlar tek bir vücut gibidirler. Buhârî ve Müslim'in Nu'mân b. Beşîr radıyallâhu anhdan naklettiklerine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Birbirlerini sevmede, merhamet etmede ve şefkat göstermede Müslümanlar bir vücuda benzerler. O vücudun bir organı ağrıdığında vücudun diğer organları da onunla birlikte uykusuzluğa ve ateşe katlanırlar.*"

Buhârî ve Müslim'in Enes radıyallâhu anhdan naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Nefsimi elinde tutana yemin ederim ki kendisi için istediği şeyi din kardeşi için de istemedikçe hiçbir kul* (kâmil olarak) *iman etmiş olmaz.*"

Yine, Buhârî ve Müslim'in Ebû Mûsâ radıyallâhu anhdan nakletmiş oldukları bir hadiste Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Mümin, diğer mümin için parçaları birbirini destekleyen bir bina gibidir.*" Bunu söylediği sırada Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem parmaklarını birbirine kenetledi.

Söz konusu haklardan biri de ne bir fiili ne de sözüyle Müslümanlar'dan birine eziyet ve zarar vermemesidir. Buhârî ve Müslim'in Ebû Mûsâ radıyallâhu anhdan naklettiği bir hadiste şöyle gelmiştir: "*Dediler ki ey Allah'ın elçisi, hangi Müslüman daha üstündür? Buyurdu ki, diğer Müslümanlar'ın dilinden ve elinden zarar görmediği.*"

Yine, Buhârî ve Müslim'in Abdullâh b. Amr radıyallâhu anhümâdan naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Müslüman, diğer Müslümanlar'ın dilinden ve elinden zarar görmediği kimsedir*."

Müslim'in Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*İnsanlara sıkıntı veren bir ağacı yoldan kaldıran bir adamın cennette dilediği gibi dolaştığını gördüm.*"

Müslim'in Ebû Berze radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde şu ifade geçmektedir: "*Dedim ki ey Allâh'ın elçisi, bana faydalanacağım bir şey öğret. Şöyle buyurdu: Müslümanlar'ın geçtikleri yoldaki zararlı şeyleri kaldır.*" Bir başka hadisinde Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Hiçbir Müslüman'ın başka bir Müslüman'ı korkutması helâl olmaz.*"

Söz konusu haklardan bir diğeri her Müslüman'a karşı mütevazı olup ona büyüklük taslamamasıdır. Buhârî'nin Enes radıyallâhu anhdan nakletmiş

olduğu efrâd hadislerden birinde şöyle geçmektedir: “*Medineli bir cariye bazen Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin elinden tutup bir ihtiyacını gördürmek üzere onu dilediği yere götürürdü.*”

Müslüman’ın Müslüman üzerindeki haklarından biri de insanların birbirleri hakkında söyledikleri sözleri dinlememek ve bazılarından işittiği sözleri diğerlerine ulaştırmamaktır. Buhârî ve Müslim’in Huzeyfe radıyallâhu anhdan naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*İftiracı kimse cennete giremez.*” Bir başka rivâyette ise şöyle gelmiştir: “*Lâf taşıyan kişi cennete giremez.*”

Buhârî ve Müslim’in İbni Abbâs radıyallâhu anhümâdan naklettiği bir hadiste şöyle gelmiştir: “*Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem iki kabrin yanına geldi ve şöyle buyurdu: Burada yatanlar azap görüyorlar. Büyük bir günahtan dolayı azap görmüyorlar; birisi idrarını yaparken sıçrayan damlalardan kaçınmıyordu, diğeri ise insanların lâflarını birbirlerine taşıyordu.*”

Bir başka hak ise tanıdığı kişiyle üç günden fazla ayrı kalmamaktır. Buhârî ve Müslim’in Ebû Eyyûb ve Enes radıyallâhu anhümâ yoluyla naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Bir Müslüman’ın din kardeşinden üç günden fazla uzak kalması ve karşılaştıklarında birbirlerinden yüz çevirmeleri helâl olmaz. Bu iki Müslüman’dan en hayırlısı ilk önce diğerine selâm verendir.*”

Müslim’in Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Şüphesiz ki cennetin kapıları pazartesi ve perşembe günleri açılır ve Allah’a ortak koşmayan her kul bağışlanır. Ancak din kardeşiyle arasında düşmanlık bulunan adam bağışlanmaz ve iki kez şöyle denilir: Aralarını düzeltinceye kadar o ikisini bekleyin!*”

Ebû Hırâş es-Sülemî radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Kim bir yıl boyunca din kardeşine küs kalırsa kanını dökmüş gibi olur.*”

Ebû Hureyre radıyallâhu anhın naklettiğie göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Bir adamın üç günden fazla bir mümine küs durması helâl olmaz. Üç gün geçince ona uğrasın ve selâm versin. Eğer karşısındaki selâmını alırsa ecirde ortak olurlar. Eğer selâmını almazsa selâm veren o küslüğün günahından kurtulur.*”

Bil ki söz konusu küslük, karşılıklı ilişkiler vb. haklarda meydana gelen kusurlar gibi, azarlamayı ve kızmayı gerektiren dünya işleriyle ilgili

konularda olur. Böyle bir durumda, hata yapmış olan kişiyi cezalandırmada üç gün küs durmakla yetinilmesi gerekir. Sonra o kişi affedilir. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Allah affeden bir kulun ancak izzetini artırır.*" Fakat din konusunda yapılan bir hataya gelince, şüphesiz ki diledikleri gibi arzularının peşinden gidenler, bidat sahipleri ve sürekli olarak günah işleyenler tövbe etmedikleri ve hakka dönmedikleri sürece onlarla küslük devam etmelidir. Çünkü Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem, tövbelerinin kabul edildiğine dair vahiy ininceye kadar Ka'b b. Mâlik ve iki arkadaşıyla konuşulmasını yasaklamıştır.

Söz konusu haklardan bir diğeri de iyilik yapabileceği her Müslüman'a gücü yettiği kadar iyilik yapmaktır. Buhârî'nin Câbir b. Abdullâh radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Yapılan her iyilik bir sadakadır. Din kardeşini güleryüzle karşılaman ve kovandaki sudan onun kabına dökmen de bir iyiliktir.*"

(…) Ebû Hureyre radıyallâhu anhın naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kim bir Müslüman'ın dünya sıkıntılarından birini giderirse Allah da kıyamet günü onun sıkıntılarından birini giderir. Kim bir Müslüman'ın kusurunu örterse Allah da dünyada ve âhirette onun kusurunu örter. Kim bir fakire kolaylık sağlarsa Allah dünyada ve âhirette ona kolaylık sağlar. Kul din kardeşine yardım ettiği sürece Allah da kula yardım eder.*"[474]

İmam Ahmed hazretlerinin Yezîd-Sellâm b. Miskîn-Akîl b. Talha yoluyla naklettiğine göre Ebû Cürâ el-Hüceymî radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: "*Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin yanına gittim ve dedim ki: 'Ey Allah'ın elçisi, biz çölde yaşayan insanlarız. Bize bir şey öğret ki Allah bize onun sayesinde fayda versin.'* Şöyle buyurdu: *Su almak üzere gelen kişinin kabına kovandan dökmek ve din kardeşinle güleryüzlü bir şekilde konuşmak bile olsa iyilik namına yapacağın hiçbir şeyi küçümseme. Bir kişi senin hakkında bildiği şeyden dolayı sana söverse sen onun hakkında bildiğin şeye dayanarak ona sövme! Çünkü onun ecri senin, vebali de sana sövenindir.*"

Müslüman'ın Müslüman üzerindeki haklarından biri de üç kere izin istemeden kardeşinin bulunduğu yere girmemektir. Eğer üçünde de kendisine izin verilmezse oradan ayrılır. Buhârî ve Müslim'in Ebû Saîd radıyallâhu anhdan naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve

sellem şöyle buyurmuştur: “*Kim üç kere izin ister ve kendisine izin verilmezse geri dönsün.*”

Söz konusu haklardan biri de insanlara karşı güzel huylu olmaktır. Şöyle ki, herkese durumuna göre muamele etmelidir. Kişi cahili ilimle, ilgisizi fıkıhla ve zengini belâgatla karşıladığı zaman hem eziyet verir hem de eziyet görür.

Bir diğer hak ise yaşlılara saygılı olmak ve çocuklara merhamet göstermektir. Rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Büyüklerimize saygı göstermeyen ve çocuklara merhamet etmeyen bizden değildir.*”; “*Müslüman olan yaşlı bir kimseye saygı göstermek Allah’ı yüceltmektir.*”

Yaşlılara saygının en mükemmeli, izin vermedikleri sürece önlerinde konuşmamaktır. Enes b. Mâlik radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Bir genç, yaşının büyüklüğünden dolayı yaşlı birine saygı gösterirse Allah da yaşlılık vaktinde saygı gösterecek birini ona nasip eder.*” Bu hadiste ömrün uzun olması hakkında müjde vardır. Bu hususta dikkatli olmalıdır. Ancak Allah’ın kendisine uzun bir ömür takdir ettiği kimseler yaşlılara saygı konusunda muvaffak olurlar. Çocuklara nazik ve kibar davranmak Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin âdetiydi. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem Enes radıyallâhu anhın kardeşine şöyle derdi: “*Ey Umeyr’in babası, küçük serçe ne yapıyor?*”

Müslim’in Abdullâh b. Cafer radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde şu ifade geçmektedir: “*Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem bir seferden döndüğü zaman ehli beytinin çocukları tarafından karşılanırdı. Bir keresinde yolculuktan döndüğü sırada beni diğer çocuklardan önce onun yanına götürdüler. Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem beni kucağına aldı, sonra Fâtıma’nın iki oğlundan biri getirildi, onu da devesinin arkasına bindirdi ve Medine’ye bir deve üzerinde üç kişi olarak girdik.*”

Haklardan bir başkası da herkese karşı güleryüzlü ve nazik olmaktır. Daha önce zikrettiğimiz Ebû Cürâ hadisinde şu ifade geçmişti: “*Din kardeşinle güleryüzlü bir şekilde konuşmak bile olsa iyilik namına yapacağın hiçbir şeyi küçümseme.*” Adiyy b. Hâtem’in naklettiği bir hadiste de Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Yarım hurmayla bile olsa cehennem ateşinden kendinizi koruyun. Bunu bulamayan kimse hoş bir söz söylemekle kendisini korusun.*”

Hz. Ali radıyallâhu anh şöyle söylemiştir: “*Kibar, yumuşak, kolaylık gösteren ve kendisiyle kolayca anlaşılabilen kişiye cehennem haramdır.*” Urve radıyallâhu anh ise şöyle söylemiştir: “Hikmette şöyle yazar: Hoş sözlü ve güleryüzlü ol ki insanlar seni, onlara bir şeyler veren kimselerden daha çok sevsinler.”

Abdülmelik b. Umeyr şöyle demiştir: “Allah bir kulu sevdiği zaman onu güzel yüzlü ve güzel huylu yapar.” İbnü’l-Mübârek güzel ahlâkı şöyle tarif etmiştir: “Güleryüzlü olmak, iyilik yapmak ve hiç kimseye zarar vermemek.”

Söz konusu haklardan biri ise verdiği her sözü yerine getirmektir. (…) Ebû Hureyre radıyallâhu anhın naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Münafığın alâmeti üçtür: Konuştuğu zaman yalan söyler, söz verdiğinde yerine getirmez ve kendisine emanet verildiğinde hıyanet eder.*”[475]

Bir başka hak da insanların kendisinden haklarını almasına izin vermek ve onlara ancak kendisine davranmalarını istediği gibi davranmaktır. Hasenü’l-Basrî hazretleri bu hususta şöyle söylemiştir: “İnsanların seninle nasıl arkadaşlık etmelerini istiyorsan onlarla öyle arkadaşlık edersen iyi bir Müslüman olursun.”

Yine, bir başka sözünde Hasenü’l-Basrî şöyle demiştir: “Yüce Allah, Âdem aleyhisselâma dört kelime vahyetti ve şöyle buyurdu: Senin ve çocuklarının ihtiyaç duyacağı her şey bu dört kelimede toplanmıştır. Kelimelerden biri benim için, biri senin için, biri benimle senin aranda ve biri de seninle diğer insanlar arasındadır. Benim için olan bana ibadet etmen ve hiçbir şeyi bana ortak koşmamandır. Senin için olan amelindir ve ben ona karşılık sana ecir vereceğim. Senin en çok muhtaç olduğun şey amelindir. Benimle senin arandakine gelince, sana düşen dua etmek ve bana düşen kabul etmektir. Seninle diğer insanlar arasında olan ise seninle nasıl arkadaşlık etmelerini istiyorsan insanlarla öyle arkadaşlık etmendir.”

Hz. Mûsâ aleyhisselâm Rabbine şöyle sordu: “Kullarının hangisi daha âdildir?” Yüce Allah şöyle buyurdu: “Kendi nefsine karşı âdil olandır.”

Söz konusu haklardan biri de statü sahiplerine saygı göstermektir. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem bu hususta şöyle buyurmuştur: “*Yanınıza bir topluluğun önderi geldiği zaman ona saygı gösterin.*”; “*Toplumun önde gelenlerinin yaptıkları hataları bağışlayın.*”

Müslüman’ın Müslüman üzerindeki haklarından bir diğeri kardeşlerin arasını bulmaktır. Buhârî ve Müslim’in Ümmü Külsûm binti Ukbe

radıyallâhu anhâdan naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*İnsanların arasını bulmak için yalan söyleyip iyiliğe niyet eden veya iyilikten söz eden kişi yalancı değildir.*" Ümmü Külsûm radıyallâhu anhâ diyor ki, şu üç şey dışında Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin insanların yalan söylemesine izin verdiğini duymadım: Savaş, insanların arasını bulmak ve erkeğin karısıyla, kadının da kocasıyla konuşması.

Haklardan bir başkası Müslümanlar'ın gizli hâllerini örtmektir. Yukarıda zikrettiğimiz gibi Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kim bir Müslüman'ın kusurunu örterse Allah da dünya ve âhirette onun kusurunu örter.*"

Bil ki, yüce Allah'ın âsilerin yaptıklarını örtmesini iyice düşünen kişi O'nun bu hususta ki yumuşaklığını örnek alır. Çünkü yüce Allah zina cezasındaki şahit sayısını dört adil kişi olarak belirlemiş ve bu dört kişinin olayı milin sürmedanlığa girip çıkması gibi görmüş olmalarını şart koşmuştur. Böyle bir şey ise neredeyse hiç denk gelmez. Dünyadaki kereminin eseri bu olan Allah'tan âhirette de böyle yapması umulur.

Buhârî ve Müslim'in Ubâde b. Sâmit radıyallâhu anhdan naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayacağınıza, hırsızlık yapmayacağınıza, zina etmeyeceğinize, çocuklarınızı öldürmeyeceğinize, birbirinize iftira etmeyeceğinize, bir iyilik konusunda isyankâr olmayacağınıza dair bana biat edin. Sizden kim biatini yerine getirip sözünü tutarsa ecri Allah'a kalmıştır. Bu sayılan günahlardan birini işleyip de dünyada cezasını gören kişiye o ceza kefaret olur. Bu günahlardan birini işleyip de Allah'ın günahını örttüğü kimsenin işi Allah'a kalmıştır. Dilerse onu affeder, dilerse cezalandırır.*" Biz de ona bu şartlarda biat ettik.

Hz. Ali radıyallâhu anhın rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kim dünyada bir günah işlemiş ve Allah da onu örtmüş ve bağışlamışsa elbette Allah dönüp affetmiş olduğu kimseyi cezalandırmaktan yücedir.*"

(…) Ebû Berze el-Eslemî radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Ey diliyle iman ettiğini söyleyen fakat imanın kalplerine girmediği kimseler! Müslümanlar'ın gıybetini yapmayın, onların kusurlarını bulup çıkarmaya çalışmayın! Çünkü kim onların kusurlarını bulmaya çalışırsa Allah da onun kusurunu bulur. Allah kimin kusurunu bulursa evinin içinde onu rezil eder.*"

Söz konusu haklardan bir diğeri, insanların kendisine kötü zan beslemesine ve dilleriyle gıybet etmelerine engel olmak için töhmet yerlerinden uzak durmasıdır. Çünkü insanlar onun gıybetini yaparak Allah'a karşı isyankâr oldukları zaman buna sebep olan kişi onların işledikleri günaha ortak olmuş olur. Yüce Allah bu hususta şöyle buyurmaktadır: "*Allah'tan başkasına tapanlara* (ve putlarına) *sövmeyin; sonra onlar da bilmeyerek Allah'a söverler.*" (En'âm, 6/108)

Buhârî ve Müslim'in Abdullâh b. Amr radıyallâhu anhdan naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kişinin ana babasına sövmesi büyük günahlardandır. Dediler ki ey Allah'ın elçisi, kişi ana babasına söver mi? Buyurdu ki, evet söver; bir adamın babasına sövünce o da onun babasına söver. Bir adamın annesine sövünce o da onun annesine söver.*"

Buhârî ve Müslim'in Safiyye binti Huyayy radıyallâhu anhâdan naklettikleri bir hadiste şöyle gelmiştir: "*Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem itikaftayken gece vakti onu ziyarete gittim. Onunla konuştuktan sonra eve gitmek üzere kalktım. O da benimle birlikte kalktı. O sırada Ensâr'dan iki adam yanımızdan geçti. Adamlar Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemi görünce adımlarını hızlandırdılar. Bunun üzerine Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem onlara şöyle buyurdu: 'Yavaş olun! Bu kadın Safiyye binti Huyay'dır.' Adamlar dediler ki, sübhânallah yâ Resûlallah! Bunun üzerine onlara şöyle buyurdu: Şüphesiz ki şeytan insan vücudunda kanın aktığı yerde akar. Ben, şeytanın kalplerinize bir kötülük atmasından endişe ettim.*" Bu hadisten anlaşıldığına göre, kendisinin insanlardan esenlikte olması ve insanların da ona kötü zan beslemekten kurtulması için kişinin kötü zanna sebep olacak hoş olmayan her şeyden kaçınması müstehaptır.

Hz. Ömer radıyallâhu anh şöyle söylemiştir: "Kim kendisini töhmet altında bırakacak bir yerde bulunursa kendisine kötü zan besleyen kişileri kınamasın."

Haklardan bir başkası ise sözünün geçtiği birisi ile ihtiyacı olan bir Müslüman arasında aracılık yapmak ve onun ihtiyacını görmeye çalışmaktır. Buhârî ve Müslim'in Ebû Mûsâ radıyallâhu anhdan naklettikleri bir hadiste şöyle gelmiştir: "*Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve selleme ihtiyaç sahibi birisi geldiği zaman orada oturanlara dönerek*

şöyle buyururdu: Aracılık ediniz ki ecir alasınız ve Allah da peygamberinin diliyle dilediğini yapsın.” Bir keresinde ise Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem kocası hakkında Berîre radıyallâhu anhâya şöyle buyurmuştur: “*Kocana geri dönseydin!*” Berîre bunun bir emir olup olmadığını sorunca şöyle buyurmuştur: “*Hayır, ben sadece aracılık yapmak istedim.*”

Bir başka hak da onunla konuşmadan önce her Müslüman’a selâm vermektir. Daha önce zikrettiğimiz gibi Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Aranızda selâmı yayın.*” Buhârî ve Müslim’in Abdullâh b. Amr radıyallâhu anhdan naklettiği bir hadiste şöyle gelmiştir: “*Adamın biri Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve selleme hangi Müslümanlığın daha hayırlı olduğunu sorunca ona şöyle buyurdu: Yemek yedirmen ve tanıdığın tanımadığın herkese selâm vermendir.*”

Buhârî ve Müslim’in Sâbit radıyallâhu anhdan naklettiğine göre Hz. Enes radıyallâhu anh bazı çocukların yanından geçerken onlara selâm verdi ve şöyle dedi: “Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem böyle yapardı.” Yine, Buhârî ve Müslim’in Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Küçük büyüğe, yürüyen oturana, sayıca az olan çok olana selâm versin.*”

Müslümanlar’ın birbirleriyle karşılaştıklarında tokalaşmaları (musâfaha) sünnettir. Buhârî’nin Katâde radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde şöyle gelmiştir: “*Bir keresinde Enes’e dedim ki, Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin ashâbı musâfaha ederler miydi? Dedi ki, evet.*” Enes radıyallâhu anhdan rivâyet edilen bir başka hadiste ise Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Yarın sizin yanınıza, kalpleri İslâm’a karşı sizden daha yumuşak olan bir topluluk gelecek. Ertesi gün Eş’ar kabilesine mensup olanlar geldi. Aralarında Ebû Mûsâ da vardı. Adamlar Medine’ye yaklaştıklarında şiir söylemeye başladılar ve şu beyti okudular:*

Yarın dostlara kavuşacağız
Muhammed’e ve onun arkadaşlarına.

Medine’ye gelir gelmez musâfaha ettiler. Böylece musâfahayı icat edenler onlar oldu.”

(…) Enes b. Mâlik radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*İki Müslüman karşılaşıp da*

birbirlerinin ellerini tutarlarsa Allah'ın onların duasında hazır bulunması ve elleri ayrıldığında onları bağışlaması hak olur."

(…) Berâ radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: "*Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem benimle musâfaha etti, ellerimi tuttu ve bana şöyle dedi: 'Ey Berâ, ellerini niçin tuttuğumu biliyor musun?' Dedim ki hayır, bilmiyorum yâ Resûlallah. Şöyle buyurdu: Mümin mümin kardeşiyle musâfaha ettiği zaman üzerlerine yüz rahmet iner. Bunun doksan dokuzu onların en güleryüzlü ve en güzel huylusuna nasip olur.*"

Bir din ulusunun elini teberrüken öpmekte beis yoktur. İbni Ömer radıyallâhu anhümâ şöyle anlatıyor: "*Biz Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin elini öptük.*" Yine, Hz. Ömer radıyallâhu anh, Hz. Ebû Bekir radıyallâhu anhın başını öpmüştür. Ebû Ubeyde radıyallâhu anh da, Hz. Ömer radıyallâhu anh ile karşılaşınca onun elini öpmüştür.

Müslümanlar'ın birbirleriyle karşılaştıkları zaman kucaklaşmalarında bir beis yoktur. Hz. Âişe radıyallâhu anhâ şöyle anlatıyor: "*Cafer* (Habeşistan'dan) *geldiği zaman Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem onu karşılayıp kucakladı.*" Şa'bî hazretleri bu hususta şöyle diyor: "Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin ashâbı bir yolculuktan geldikleri zaman kucaklaşırlardı."

Müslümanlar'ın birbirleri karşısında eğilmeleri ise yasaklanmıştır. Enes radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: "*Dedik ki ey Allah'ın elçisi, birbirimizin karşısında eğilebilir miyiz? Şöyle buyurdu: Hayır*." Âlimlere saygı göstermek için onların bindikleri hayvanın üzengisini tutmaya gelince, İbni Abbâs radıyallâhu anhümâ, Zeyd b. Sâbit radıyallâhu anha böyle yapmıştır. Din önderlerine saygı göstermek için ayağa kalkmak güzel bir şeydir.

Söz konusu haklardan biri de Müslüman kardeşinin ırzını, canını ve malını başkasının zulmüne karşı savunmak, korumak ve ona yardım etmektir. Buhârî'nin Enes radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Zalim de mazlum da olsa din kardeşine yardımcı ol. Denildi ki ey Allah'ın elçisi, mazluma yardım etmesini anladık ama zalime nasıl yardım edecek? Şöyle buyurdu: Onun zulüm yapmasına engel olacak.*"

Ebu'd-Derdâ radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Din kardeşinin ırzını koruyan bir Müslüman'ı, kıyamet gününde Allah'ın cehennem ateşinden koruması haktır*."

Câbir radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Bir Müslüman kardeşinin ırzına dil uzatıldığı ve onurunun ayaklar altına alındığı bir sırada onu terk eden kişiyi, kendisine yardım edilmesini istediği bir anda Allah terk eder. Bir Müslüman kardeşinin ırzına dil uzatıldığı ve onurunun ayaklar altına alındığı bir sırada ona yardım eden kişiye de Allah, kendisine yardım edilmesini istediği anda yardım eder*."

Ebû Ümâme b. Sehl radıyallâhu anhın babası yoluyla naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Ona yardım etmeye gücü yettiği hâlde yanında zelil edilen mümine yardım etmeyen kimseyi yüce Allah bütün yaratılmışların önünde zelil eder.*"

Söz konusu haklardan bir diğeri de aksıran Müslüman'a 'yerhamükellâh' demektir. Hz. Ali radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Sizden biri aksırdığı zaman 'elhamdülillâh' desin. Onun yanında bulunanlar da 'yerhamükellâh' desinler. Aksıran da buna karşılık, Allah sizi doğru yola iletsin ve işlerinizi düzeltsin, diye dua etsin.*"

(…) Ebû Eyyûb radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Sizden biri aksırdığı zaman, her hâlükârda elhamdülillâh, desin. Onun yanında bulunan kişi de 'yerhamükümüllâh' desin. Bu kez aksıran ona şöyle karşılık versin: Allah da sizi doğru yola iletsin ve işlerinizi düzeltsin.*"

Buhârî'nin Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Şüphesiz ki Allah aksırışı sever, esnemekten hoşlanmaz. Sizden biri aksırdığı ve Allah'a hamd ettiği zaman onu duyan her Müslüman'ın 'yerhamükellâh' demesi hak olur.*"

Buhârî ve Müslim'in Enes radıyallâhu anhdan naklettiği bir hadiste şöyle gelmiştir: "*Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin yanında iki adam aksırdı. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem birisine 'yerhamükellâh' dedi ve ötekine demedi. Kendisine 'yerhamükellâh' demediği kişi dedi ki filan adam aksırınca ona 'yerhamükellâh' dedin, ben aksırınca demedin? Şöyle buyurdu: Çünkü bu adam Allah'a hamd etti ama sen etmedin.*"

Müslüman'ın din kardeşi üzerindeki haklarından biri de şerli bir adamla imtihan edildiği zaman ona hoş davranması ve ondan sakınmasıdır. Buhârî ve Müslim'in Hz. Âişe radıyallâhu anhâdan aklettiği bir hadiste şöyle gelmiştir: "*Ben yanındayken adamın biri Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve*

sellemin yanına girmek üzere izin istedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem buyurdu ki ne geçimsiz, ne kötü bir adam! Sonra adamın içeriye girmesine izin verdi. Adam oturunca Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem ona güleryüzlü ve memnun olduğunu gösterecek şekilde davrandı. Adam dışarı çıkınca dedim ki ey Allah'ın elçisi, önce adam hakkında diyeceğini dedin, içeriye girince de ona yumuşak sözler söyledin? Bu sözlerime karşılık şöyle buyurdu: Ey Âişe, benim çirkin ve kaba sözler söylediğimi ne zaman gördün? Muhakkak ki insanların Allah katında mertebe bakımından en kötüsü, çirkin ve kaba sözlerinden dolayı insanların kendisini terk ettikleri kişidir."

Ebu'd-Derdâ radıyallâhu anh şöyle söylüyor: "Bizler, kalplerimiz onlara lânet ettiği hâlde bazı insanların yüzlerine karşı tebessüm edip güleriz." Muhammed b. Hanefiyye hazretleri de şöyle söylemiştir: "Allah kendisini ondan kurtarıncaya kadar, kendisiyle iyi geçinmekten başka çaresi olmayan kişinin onunla iyi geçinmemesi hikmetten değildir."

Söz konusu haklardan biri de zenginlerle düşüp kalkmaktan kaçınmak, fakirlerle birlikte olmak ve yetimlere iyilikte bulunmaktır. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin şöyle dua ettiği rivâyet edilmiştir: "*Allah'ım, beni miskin olarak yaşat, miskin olarak öldür ve miskinlerin arasında haşreyle!*"

Yetimlere gelince, Buhârî'nin Sehl b. Sa'd radıyallâhu anhdan naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Ben ve yetimi gözeten kişi cennette şöyleyiz* (işaret ve orta parmaklarını gösterdi)." Ebû Hureyre radıyallâhu anhın naklettiği bir başka hadiste Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Müslümanlar'ın en hayırlı evi, içerisinde bir yetim bulunan ve ona iyi davranılan evdir. Müslümanlar'ın en şerli evi de içerisinde bir yetim olup ona kötü davranılan evdir.*"

Bir başka hak da her Müslüman'a nasihat etmektir. Buhârî ve Müslim'in Cerîr b. Abdullâh radıyallâhu anhdan naklettikleri bir hadiste şöyle gelmiştir: "*Namazı kılmak, zekâtı vermek ve her Müslüman'a nasihat etmek üzere Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve selleme biat ettim.*"

Müslim'in Temîm ed-Dârî radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Şüphesiz ki din nasihattir, şüphesiz ki din nasihattir, şüphesiz ki din nasihattir! Dediler ki, kim için ey Allah'ın elçisi? Şöyle buyurdu: Allah için, kitabı için, peygamberi için, müminlerin önderleri ve avamı için.*"

Söz konusu haklardan bir başkası da hasta olan Müslüman'ı ziyaret etmektir. Buhârî ve Müslim'in Berâ b. Âzib radıyallâhu anhdan naklettiği bir hadiste şöyle gelmiştir: "*Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem bizlere hastaları ziyaret etmemizi emretti.*" Müslim'in Sevbân radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Hasta ziyaretine giden kişi cennet meyvelerinin devşirildiği yerdedir.*" Bir başka rivâyetin lafzı ise şöyledir: "*Kim bir hastayı ziyarete giderse evine dönünceye kadar cennet meyvelerinin devşirildiği yerde olur. Denildi ki ey Allah'ın elçisi, cennet meyvelerinin devşirildiği yer nedir? Şöyle buyurdu: Cennetin hasat yerleridir.*"

Hz. Ali radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kim sabah vakti bir hastayı ziyaret ederse hepsi de kendisi için bağışlanma dileyen yetmiş bin melek akşama kadar ona eşlik ederler ve cennette bir bahçesi olur. Kim de akşam vakti bir hastayı ziyaret ederse hepsi de kendisi için bağışlanma dileyen yetmiş bin melek sabaha kadar ona eşlik ederler ve cennette bir bahçesi olur.*"

Ebû Hureyre radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Müslüman, din kardeşini hastayken görmeye gittiğinde veya ziyaret ettiğinde yüce Allah şöyle buyurur: Hem sen hem de yürümüş olduğun yol makbuldür. Cennette kendine bir konak yeri hazırladın.*"

Hasta ziyaretine gidenin uyması gereken edepler şunlardır: Elini hastanın üzerine koyup nasıl olduğunu sormak, yanında fazla kalmamak, ona cana yakınlık göstermek, sağlığına kavuşması için dua etmek ve oradaki görmemesi gereken şeylere gözünü yummak. Buhârî ve Müslim'in Hz. Âişe radıyallâhu anhâdan naklettiği bir hadiste şöyle gelmiştir: "*Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem bir hastayı ziyarete gittiğinde veya kendisine bir hasta getirildiğinde şöyle buyururdu: Ey insanların Rabbi, acıyı dindir, şifa ver. Sen şifa verensin, senin şifandan başka şifa yoktur. Öyle bir şifa ver ki geriye hastalık bırakmasın.*" Hz. Âişe radıyallâhu anhânın belirttiğine göre, Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem işaret parmağını yere koyup tekrar yukarı kaldırarak şöyle dua ederdi: "*Allah'ın adıyla! Ülkemizin toprağı ve birimizin tükürüğüyle, Rabbimizin izniyle hastamız şifa bulsun.*"

İbni Abbâs radıyallâhu anhümânın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Bir Müslüman kul, henüz eceli gelmemiş olan bir hastayı ziyaret edip yedi kere 'Azametli olan*

Allah'tan, azametli arşın Rabbinden dilerim ki sana şifa versin.' derse o hasta iyileşir."

Hasta olan kimsenin, Müslim'in Osmân b. Ebi'l-Âs radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden biri olan şu hadiste belirtilen şeyi yapması müstehaptır: "*Müslüman olduğumdan beri vücudumda hissettiğim bir ağrıdan Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve selleme şikâyette bulunduğumda bana şöyle buyurdu: Elini vücudunun ağrıyan yerine koy ve üç kere 'bismillâh', yedi kere de şöyle söyle: Hissettiğim şeyin şerrinden Allah'a ve O'nun kudretine sığınırım ve sakındırırım.*"

Hastanın uyması gereken edepleri özetleyecek olursak; güzel bir şekilde sabretmek, az şikâyette bulunmak, sızlanmamak, duaya sarılmak ve yüce Allah'a tevekkül etmektir.

Söz konusu haklardan bir diğeri Müslüman'ın cenazesine katılmaktır. Buhârî ve Müslim'in Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Namazı kılınıncaya kadar kim bir cenazeye katılırsa bir kırat sevap kazanır. Kim de kabre konuluncaya kadar cenazeye katılırsa iki kırat sevap kazanır. Denildi ki ey Allah'ın elçisi, iki kırat ne kadardır? Şöyle buyurdu: İki büyük dağ kadar.*"

Bil ki, cenazeye katılmaktan maksat Müslüman kardeşinin hakkını yerine getirmek ve ibret almaktır. A'meş hazretleri şöyle buyurmuştur: "Biz cenazeye katılırdık ve orada bulunanların hepsinin hüzünlü olmalarından dolayı kime taziye dileyeceğimizi bilemezdik." Buhârî ve Müslim'in Enes radıyallâhu anhdan naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Üç şey ölünün peşinden gider, ikisi geri döner ve onun yanında birisi kalır. Ailesi, malı ve ameli ölünün peşinden giderler, ailesi ve malı geri döner ve ameli onun yanında kalır.*"

Müslüman'ın din kardeşi üzerindeki haklarından bir başkası da öldükten sonra onun kabrini ziyaret etmektir. Bundan maksat dua etmek, ibret almak ve kalbi yumuşatmaktır. Müslim'in Büreyde radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Daha önceden kabir ziyaretini size yasaklamıştım. Şimdi kabirleri ziyaret ediniz.*" Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem, kabir ziyaretine giden ashâbına aralarındaki birinin şöyle seslenmesini bildirirdi: "*Müminlerden ve Müslümanlar'dan oluşan diyarın sakinleri, selâm üzerinize olsun! Allah dilerse bizler de sizleri takip edeceğiz. Sizler bizden önce gittiniz ve bizi bekliyorsunuz. Bizler ise sizden sonra geleceğiz. Bizler*

ve sizler için Allah'tan esenlik dilerim." Ölümle ilgili bahiste kabirlere ilişkin olan hususları zikredeceğiz.

Cenazeye katılırken uyulacak olan edepler şunlardır: Huşû içerisinde olmak, konuşmamak, ölüye dikkati yoğunlaştırmak, ölümü ve ona hazır olup olmadığını tefekkür etmek, cenazenin önünde yürümek.

Buraya kadar söylediklerimiz genel olarak herkesle geçinmenin edeplerine dikkat çeker mahiyetteydi. Söylediklerimizin hepsini özetlemek üzere şöyle diyebiliriz: Hiç kimseyi küçük görme, belki o küçük gördüğün kişi senden daha hayırlıdır. Elindeki dünyalığın çok olmasından dolayı sakın bir zengini büyük görme! Dünyanın tümü pek küçük bir şeydir. Dünyalık elde etmek için dinini ayaklar altına alma. Hiç kimsenin şahsına düşmanlık etme! Ancak bir günah işlendiğini görürsen işleyenin şahsına değil, fiiline düşmanlık göster. Allah'ın azabına ve cezalandırmasına maruz kalacakları için onlara acı! İnsanların seni övmelerine aldanma. Hâllerini insanlara şikâyet etme yoksa Allah seni onlara havale eder. Görünüşte senin yanında oldukları gibi sen yokken de yanında olmalarını isteme.

İnsanların ellerinde olan şeylere tamah etme ki çabucak zillete düşmeyesin. Onlara muhtaç olmadığın için büyüklenerek yukarıdan bakma. Yoksa onlara muhtaç kalmak suretiyle cezalandırılabilirsin.

İnsanlardan birinden, bir ihtiyacını görmesini istediğinde istediğin şeyi yerine getirirse onu kendisinden faydalanacağın bir kardeş olarak gör. Eğer istediğini yerine getirmezse bundan dolayı onu azarlama, sonra düşmanın olur ve uzun süre derdini çekersin. Kabul etme emareleri görmediğin kişiye nasihat eyleme ki sana düşman olmasın. Sana yaptıkları bir kötülüğe karşılık onlara kötülük yapma ki zararın çok ve ömrün zâyi olmasın. Onların arasında, doğru yaptıklarını dinleyen ve anlatan birisi ol. Onların bâtıl işlerine karşı sağır ol ve sus! İnsanların çoğundan uzak dur, onlarla arkadaşlık etmek hüsrandır. Arkadaşlığa uygun olan insan çok nadir bulunur. İnsanların çoğunun dışı elbise, içi ise kurttur. Zanlarını kesin bilgi kabul ederler, arkandan göz işareti yaparlar ve hasetlerinden dolayı arkadaşlarının başına kötü şeylerin gelmesini beklerler. Kızdıkları zaman onları yüzüne karşı sayıp dökmek için yaptığın hataları sayarlar. Fakirlikte ve zenginlikte, yetkisiz biriyken ve yetki sahibiyken, yolculukta ve ikamette, alışverişte ve sıkıntıda deneyip tecrübe ettiğin kimselerden başkasıyla arkadaşlık etme! Eğer bütün bu saydığımız hususlarda ondan

hoşnut olduysan o zaman senden büyükse onu bir baba, senden küçükse oğul ve seninle yaşıtsa kardeş edin.

KOMŞU HAKLARI

Bil ki komşuluk, İslâm kardeşliğinin gerektirdiği haklardan başka birtakım hakları gerektirir. Müslüman bir komşu, her Müslüman'ın hak ettiğinin dışında fazladan haklara sahiptir. Buhârî ve Müslim'in Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Allah'a ve âhiret gününe inanan kişi komşusuna eziyet ve zarar vermesin.*"

Yine, Buhârî ve Müslim'in Hz. Ömer ve Hz. Âişe radıyallâhu anhümâdan naklettiklerine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Cebrâil bana komşu hakkında o kadar tavsiyede bulundu ki onu mirasçı yapacak zannettim.*"

Buhârî'nin Hz. Âişe radıyallâhu anhâdan naklettiği efrâd hadislerden birinde şöyle gelmiştir: "*Dedim ki ey Allah'ın elçisi, benim iki komşum var, hangisine hediye vereyim? Şöyle buyurdu: Kapısı sana en yakın olana…*"

Buhârî'nin Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Hayır, vallahi iman etmiş olmaz, hayır vallahi iman etmiş olmaz, hayır vallahi iman etmiş olmaz! Dediler ki ey Allah'ın elçisi, sözünü ettiğiniz kimdir? Şöyle buyurdu: Komşusunun, eziyetinden emin olmayan komşu. Dediler ki, onun eziyeti nedir? Şöyle buyurdu: Şerridir.*"

Müslim'in Ebû Zerr radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Ey Ebû Zerr, bir tencere yemek pişirdiğin zaman suyunu çok koy ve komşularına götür.*"

Ebû Hureyre radıyallâhu anhın naklettiği bir hadiste şöyle gelmiştir: "*Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve selleme dediler ki, filanca kadın bütün sene oruç tutuyor, geceyi ibadetle geçiriyor ve diliyle komşularına eziyet ediyor. Bunun üzerine Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: O kadında hayır yoktur. O cehennemdedir.*"

İbni Abbâs radıyallâhu anhümânın rivâyet ettiği bir hadiste Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kendisi tokken komşusu aç olan kişi mümin değildir.*"

Hasenü'l-Basrî hazretleri şöyle söylemiştir: "Ey Âdemoğlu, komşularına güzel komşuluk et ki mümin olasın." Bir keresinde kendisine komşu

hakkında bir soru sorulunca şöyle dedi: “Önündeki kırk ev, arkandaki kırk ev, sağındaki kırk ev ve solundaki kırk ev komşudur.”

Bir hadiste şöyle gelmiştir: “*Komşular üçtür: Bir hakkı olan komşu, iki hakkı olan komşu ve üç hakkı olan komşu. Üç hakkı olan komşu, yakın akraba olan Müslüman komşudur. Böyle bir komşunun hem komşuluk, hem Müslümanlık, hem de akrabalık hakkı vardır. İki hakkı olan komşu Müslüman komşudur, onun hem komşuluk, hem Müslümanlık hakkı vardır. Tek hakkı olan komşu ise müşrik olan komşudur.*”

Bil ki, komşuluk hakkı sadece komşuya eziyet ve zarar vermemekten ibaret değildir. Aksine, onun verdiği eziyete katlanmak, ona yumuşak davranmak ve iyilik yapmaktır. Komşuluk haklarını özetleyecek olursak şöyle diyebiliriz: Komşuya ondan önce selâm vermek, onunla fazla uzun konuşmamak, hâliyle ilgili fazla soru sormamak, hasta olduğunda ziyaret etmek, ölüsü olduğunda taziyeye gitmek, sevinçli anında kutlamak, sevincine ortak olmak, küçük hatalarını affetmek, evini gözetlememek, duvarına tahta koyup onu sıkıştırmamak, yağmur suyu oluğuna su dökmemek, bahçesine toprak atmamak, evine bir şey götürürken gözüyle onu takip etmemek, açılan gizli bir şeyini örtmek, aleyhine söylenen sözleri dinlememek, karısına bakmamak, başına bir bela geldiğinde ona moral verip hayata sarılmasını sağlamak, o yokken ailesinin ihtiyaçlarını görmek.

ANNE VE BABA TARAFINDAN AKRABALARIN HAKLARI

Buhârî ve Müslim’in Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Yüce Allah mahlûkâtı yarattı. Onları yaratmayı tamamlayınca rahim kalkıp şöyle dedi: Burası, akrabalık ilişkisini kesenlerden sana sığınıldığı makam değil mi? Yüce Allah buyurur ki evet, seninle ilişkisini kesmeyenle ilişkimi kesmememden ve seninle ilişkisini kesenle ilişkimi kesmemden hoşnut olmaz mısın? Rahim dedi ki evet, bundan hoşnut olurum. Yüce Allah buyurdu ki, o hâlde bu hak senindir...*” Sonra Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: “*Dilerseniz bu hususta yüce Allah’ın şu kavlini okuyun:* ***Geri dönerseniz, yeryüzünde bozgunculuk yapmaya ve akrabalık bağlarını kesmeye dönmüş olmaz mısınız? İşte bunlar, Allah’ın kendilerini lânetlediği, sağır kıldığı ve gözlerini kör ettiği kimselerdir.***”

Buhârî ve Müslim’in Hz. Âişe radıyallâhu anhâdan naklettiklerine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Rahim,*

arşa asılı olarak şöyle der: Benimle ilgisini devam ettirenle Allah da ilgisini devam ettirir, benimle ilgisini kesenden Allah da ilgisini keser.”

Buhârî ve Müslim’in Enes radıyallâhu anhdan naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Kim Allah’ın, rızkını genişletmesini ve ömrünü uzatmasını isterse akrabasıyla ilişkisini sürdürsün.*”

Buhârî’nin Abdullâh b. Amr radıyallâhu anhümâdan naklettiği efrâd hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Akrabasıyla ilişkisini sürdüren kişi onlara aynıyla mukabele eden değildir. Asıl akrabasıyla ilişkisini sürdüren kimse akrabası onunla ilişkisini kestiğinde onunla ilişkisini kesmeyendir.*”

Müslim’in Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde şöyle gelmiştir: “*Adamın biri dedi ki ey Allah’ın elçisi, benim bazı akrabalarım var, ben onlara gittiğim hâlde onlar bana gelmiyorlar, ben onlara iyilik yaptığım hâlde onlar bana kötülük yapıyorlar, ben onların hatalarını bağışladığım hâlde onlar bunu görmezden geliyorlar. Bunun üzerine Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: Eğer dediğin gibiysen sen onların yüzüne sanki sıcak kül serpiyormuş gibisin! Böyle yapmaya devam ettiğin sürece Allah tarafından sana destek veren biri bulunacaktır*.” Yani, sana onlara karşı yardım edilir ve akrabalık hakkı sebebiyle onların sana karşı ileri sürebilecekleri bir bahane kalmaz.

Buhârî ve Müslim’in Cübeyr b. Mut’im radıyallâhu anhdan naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Akrabasıyla ilişkisini kesen kişi cennete giremez.*” Ebû Hureyre radıyallâhu anhın rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Şüphesiz ki Âdemoğullarının amelleri her perşembe günü Allah’a arz edilir ve akrabasıyla ilişkisini kesenin ameli kabul edilmez.*” Abdullâh b. Ebî Evfâ radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Aralarında akrabasıyla ilişkisini kesenlerin bulunduğu bir topluluğa rahmet inmez.*”

(…) Ebû Bekre radıyallâhu anhın naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Âhirette onun için sakladığı ceza haricinde yüce Allah’ın daha dünyadayken sahibine cezasını vermeye en lâyık olan günah zulüm ve akrabayla ilişkiyi kesmektir*.”[476]

Sadaka kitabında zikrettiğimiz gibi Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Sadakanın en üstünü, içinden sana karşı düşmanlık besleyen akrabana verdiğin sadakadır.*” Resûlullâh sallallâhu

aleyhi ve sellem, tarlasını sadaka olarak veren Talha radıyallâhu anha şöyle buyurmuştur: “*O tarlayı akrabaların arasında paylaştırman gerektiği kanısındayım.*”

Rivâyet edildiğine göre Ömer b. Hattâb radıyallâhu anh valilerine gönderdiği bir genelgede şunu emretmiştir: “Akraba olanlara emredin; birbirlerini ziyaret etsinler, komşu olmasınlar!” Hz. Ömer radıyallâhu anhın böyle söylemesinin sebebi, komşuluğun onların gözetmesi gereken hakların daha da artmasına yol açmasıdır. Bazen bu durum akrabadan kaçmaya ve onlarla ilişkiyi kesmeye neden olmaktadır.

ANA BABA HAKLARI

(…) Abdullâh b. Amr radıyallâhu anhümâ şöyle anlatıyor: “*Adamın biri geldi ve Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemden cihada çıkmak için izin istedi. Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem ona ana babasının hayatta olup olmadığını sorunca hayatta olduklarını söyledi. Bunun üzerine Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: O zaman onlar uğrunda çalışıp rızalarını almaya gayret et.*”[477]

Müslim’in Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Bir çocuk, babasının hakkını ancak onu köle olarak bulup da azat edince ödeyebilir.*”

Müslim’in İbni Ömer radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde geldiğine göre İbni Ömer’in Mekke’ye gitmek üzere yola çıktığında deveye binmekten usandığında üzerinde istirahat etmesi için bir eşeği ve başına bağladığı bir sarığı olurdu. Bir gün o eşeğin üzerindeyken bir bedevi geldi. İbni Ömer ona “Sen filan oğlu filan değil misin?” diye sordu. Adam evet, deyince eşeği ona verip “buna bin” ve sarığını da uzatıp “bunu da başına sar” dedi. Arkadaşları ona şöyle dediler: “Allah seni bağışlasın! Yolculuk sırasında üzerinde istirahat ettiğin eşeği ve başına sardığın sarığı bu bedeviye mi verdin?” Bunun üzerine İbni Ömer radıyallâhu anhümâ şöyle söyledi: Ben Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğunu işittim: “İyiliklerin en üstünü, kişinin ölmüş olan babasının dostlarıyla ilişkisini sürdürmesidir.” Bu bedevinin babası, babam Ömer’in arkadaşıydı.

İYİLİK YAPARKEN ANNEYE ÖNCELİK TANIMAK

(…) Ebû Hureyre radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: “*Adamın biri dedi ki ey Allah’ın elçisi, hangi insan güzel arkadaşlık edilmeye daha çok hak sahibidir? Buyurdu ki, annen. Adam, sonra kim, diye sordu. Buyurdu ki, annen. Adam, sonra kim, diye sordu. Buyurdu ki, annen. Adam yine aynı soruyu sorunca bu kez şöyle buyurdu: Baban.*”[478]

İmam Ahmed hazretlerinin Halef b. Velîd-İbn Ayyâş-Bahîr b. Sa’d-Hâlid b. Ma’dân yoluyla Mıkdâm b. Ma’dikerib radıyallâhu anhdan naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Şüphesiz ki Allah, annelerinize iyi davranmanızı emrediyor. Şüphesiz ki Allah, annelerinize iyi davranmanızı emrediyor. Şüphesiz ki Allah, babalarınıza iyi davranmanızı emrediyor. Şüphesiz ki Allah, önce en yakın akrabaya olmak üzere sırasıyla bütün akrabalarınıza iyi davranmanızı emrediyor*.”

İmam Ahmed hazretlerinin Abdürrezzâk-Ma’mer-Zührî-Amra yoluyla Hz. Âişe radıyallâhu anhâdan naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Uyuduğumda kendimi cennette gördüm ve bir şey okuyan birinin sesini işittim. Dedim ki, bu kim? Dediler ki, Hârise b. Nu’mân! Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: İşte gerçek iyilik, işte gerçek iyilik!*” Söz konusu Hârise, insanlar içinde annesine en çok iyilik yapan kimseydi.

Hz. Âişe radıyallâhu anhâ şöyle anlatıyor: “*Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin ashâbından iki adam bu ümmetin annelerine karşı en çok iyilik yapanıydılar: Osmân b. Affân ve Hârise b. Nu’mân. Osmân’a gelince, o şöyle demişti: ‘Müslüman olduğumdan beri anneme dikkatle bakamadım.’* Hârise’ye gelince, o da annesinin başındaki bitleri ayıklar ve eliyle ona yemek yedirirdi. Annesinin hiçbir emri hakkında ona soru sormamış, o dışarı çıktıktan sonra yanındakilere şöyle demiştir: Annem ne söyledi?”

Ebû Hureyre radıyallâhu anh evinden çıkmak istediği zaman annesinin kapısında durup şöyle derdi: “*Sevgili anneciğim, Allah’ın selâmı, rahmeti ve bereketi üzerine olsun. Annesi ona şöyle karşılık verirdi: ‘Selâm, Allah’ın rahmeti ve bereketi senin de üzerine olsun sevgili oğlum.’ Bunun üzerine Ebû Hureyre şöyle derdi: ‘Beni küçükken büyüttüğün gibi Allah sana merhamet etsin.’ Annesi de şöyle derdi: Bu yaşımda bana iyi davrandığın gibi Allah da sana merhamet etsin.*” Ebû Hureyre radıyallâhu anh eve girmek istediğinde de böyle yapardı.

(…) Atâ b. Yesâr hazretlerinin İbni Abbâs radıyallâhu anhümâdan naklettiğine göre, bir gün İbni Abbâs’a bir adam gelip şöyle der: “Ben,

evlenmek üzere bir kadına talip oldum. Kadın benimle evlenmek istemedi. Başka biri kadına evlenme teklif edince kadın onunla evlenmek istedi. Ben de kadını kıskandım ve onu öldürdüm. Benim için bir tövbe yolu var mı?" İbni Abbâs ona annesinin hayatta olup olmadığını sordu. Adam da hayatta olmadığını söyleyince İbni Abbâs adama şöyle cevap verdi: "Allah'a tövbe et ve gücün yettiği kadar ibadet ederek O'na yaklaşmaya çalış." Ben merak edip İbni Abbâs'a adama neden annesinin hayatta olup olmadığını öğrenmek istediğini sordum, bana şöyle dedi: "Ben Allah'a, ana babaya iyilik etmekten daha yakın olan bir amel bilmiyorum."

Muhammed b. Münkedir hazretleri şöyle demiştir: "Ben annemim ayağını ovmakla, kardeşim Ömer de namaz kılarak geceyi geçirdi. Kardeşimin yerinde olmayı istemedim." Muhammed b. Münkedir yanağını yere koyar ve sonra annesine şöyle derdi: "Ayağını yanağımın üzerine bas!"

Zubyân b. Ali hazretleri annesine en iyi davranan insanlardan biriydi. Bir keresinde annesi geceyi ona dargın olarak geçiriyordu. O da kalkıp annesinin başucunda durdu ve onu uyandırmak istemedi, oturmak da istemedi. İyice yorulunca iki hizmetkârı geldi ve onlara dayanarak annesi kendiliğinden uyanıncaya kadar öylece bekledi.

Süfyân b. Uyeyne hazretleri şöyle anlatıyor: "Adamın biri yolculuktan döndüğü sırada annesinin namaz kılmakta olduğunu gördü ve o ayaktayken oturmak istemedi. Annesi onun niyetini anlayınca daha fazla sevap alması için namazını uzattı."

Muhammed b. Sîrîn hazretleri annesinin yanına girdiği zaman tevazusundan onunla rahat konuşamazdı. Bize rivâyet edildiğine göre, bir gün İbni Avn'ın annesi onu çağırınca ondan daha yüksek sesle ona cevap verdi. Bunun üzerine iki köle azat etti.

Bişru'l-Hâfî şöyle söylemiştir: "Annesinin onun nefesini duyacak şekilde yakınında olması oğlun Allah yolunda cihat etmesinden daha faziletlidir. Anneye bakmak her şeyden daha üstündür."

Buhârî ve Müslim'in Ebû Bekre, Abdullâh b. Amr ve Enes radıyallâhu anhümden naklettiği bir hadiste şöyle gelmiştir: "*Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem, anne babaya karşı gelmeyi büyük günahlar arasında saydı.*"

(…) İbni Abbâs radıyallâhu anhümânın naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Anne babası kimden razı olmuş olarak sabahlar ve akşamlarsa cennette kendisine bakan iki kapı açılır. Anne babası kime kızmış olarak sabahlar ve akşamlarsa kendisine*

cehenneme bakan iki kapı açılır. Bunlardan biri olursa bir kapı açılır. Adamın biri dedi ki ey Allah'ın elçisi, anne babasına zulmederse? Şöyle buyurdu: Onlara zulmederse, onlara zulmederse, onlara zulmederse!.."

İbni Ömer radıyallâhu anhümâ şöyle söylemiştir: "Anne babanın ağlaması, onlara karşı çıkmak demektir." İbni Muhayrîz şöyle söylemiştir: "Yolu üzerindeki zararlı maddeleri ortadan kaldırmak için yürümesi dışında, babasının önünden yürüyen kişi ona karşı gelmiş demektir. Ey baba, demesi hariç, babasını ismiyle veya künyesiyle çağıran kişi ona karşı gelmiş olur."

Anne babasına sövülmesine neden olmamak için çocuğun başkalarına sövmekten uzak durması gerekir. Çünkü Buhârî ve Müslim'in Abdullâh b. Amr radıyallâhu anhümâdan naklettikleri bir hadiste Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Şüphesiz ki büyük günahların en büyüğü, kişinin anne babasına lânet etmesidir! Denildi ki, kişi anne babasına nasıl lânet eder? Şöyle buyurdu: Başka birinin babasına söver, o da onun babasına söver. Başkasının annesine söver, o da onun annesine söver.*"

ÇOCUKLARIN HAKLARI

Mizaçlar ihmalkârlık yoluyla anne babadan ayrılmaya meylettiği için daha çok onlara iyi davranılmasını tavsiye etmeye ihtiyaç duyulmuştur. Mizaçlar daha çok çocuğa meylettiği için onun hakları konusunda bir tavsiyeye ihtiyaç duyulmamıştır. Ancak bazen babanın çocuğu karşısındaki isteği galip gelir ve ona eğitim ve terbiye vermez. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun.*" (Tahrîm, 66/6) Tefsircilere göre bu cümlenin anlamı şudur: Onları eğitip terbiye etmek suretiyle kendinizi ve ailenizi ateşten koruyun. Babanın çocuğuna güzel bir isim koyması, onu iyi terbiye etmesi, doğduğu zaman akika kurbanı kesmesi, yedi yaşına geldiği zaman namaz kılmasını emretmesi, kötü arkadaşlardan uzak tutması ve ergen olunca evlendirmesi gerekir.

KÖLELERİN HAKLARI

Rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem vefat etmeden hemen önce şöyle buyurmuştur: "*Namaza ve kölelerinize dikkat edin.*" Buhârî ve Müslim, Ma'rûr b. Süveyd radıyallâhu anhdan naklen şöyle anlatıyorlar: "Rebeze'de Ebû Zerr ile karşılaştım. Kendisinin üzerindeki elbiseyle kölesininki aynıydı. Bunun sebebini sorunca dedi ki,

Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem bir keresinde bana şöyle demişti: *Kölеleriniz ve uşaklarınız sizin kardeşlerinizdir. Allah onları sizin emriniz altına vermiştir. Kimin kardeşi emri altındaysa yediğinden ona yedirsin, giydiğinden giydirsin. Yapamayacakları şeyleri onlardan istemeyin. Eğer isteyecek olursanız siz de onlara yardımcı olun*.”

Buhârî ve Müslim’in Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Suçsuz olduğu hâlde kim kölesine zina iftirası atarsa kıyamet gününde ona değnek vurulur. Ancak dediği doğruysa vurulmaz.*”

Buhârî’nin Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Hizmetkârı sizden birine yemeğini getirdiği zaman, eğer onu yanına oturtmazsa hiç olmazsa ona bir iki lokma yedirsin. Çünkü o yemekle ilgilenmiştir.*”

Müslim’in Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Yedirilmesi ve giydirilmesi, kölenin hakkıdır. Ondan gücünün yetmeyeceği işi yapması istenemez*.”

Müslim’in İbni Mes’ûd radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde şöyle gelmiştir: “Bir keresinde kölelerimden birini döverken arkamdan bir adamın şöyle bağırdığını işittim: ‘Bil ki ey İbni Mes’ûd, bil ki ey İbni Mes’ûd*!’* Arkama dönüp baktım ki bir de ne göreyim, Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem! Şöyle buyurdu: *‘Allah’a yemin ederim ki senin bu köleye muktedir olmandan daha çok, Allah sana muktedirdir.’* İşte o zaman bir daha asla hiçbir köleyi dövmeyeceğime yemin ettim.” Hadisin başka bir lafzında şu ifade geçmektedir: *“Dedim ki ey Allah’ın elçisi, onu Allah rızası için azat ettim! Bunun üzerine şöyle buyurdu: Eğer bunu yapmamış olsaydın cehennem ateşi sana dokunacaktı.*”

Müslim’in İbni Ömer radıyallâhu anhümâdan naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Kim işlemediği bir suçtan dolayı kölesini döverse veya tokat atarsa bunun kefareti onu azat etmesidir*.” Adamın biri hamur yoğurmakta olan Selmân radıyallâhu anhın yanına gelince Selmân hazretleri şöyle der: “Hizmetkârı başka bir işte iyice yorunca ona ikinci bir iş vermek istemedik.”

Ahnef b. Kays’a bir keresinde şöyle denilir: “Yumuşak huylu olmayı kimden öğrendin?” Ahnef şöyle cevap verir: “Kays b. Âsım’dan öğrendim.” Şöyle sorarlar: “Yumuşak huyluluğu hangi dereceye ulaşmıştı?” Ahnef bu

soruya şöyle cevap verir: “Bir keresinde Kays evinde otururken bir cariyesi ona üzerinde kızartılmış et bulunan demirden bir ızgarayı getirirken ızgara elinden kayıp Kays’ın oğlunun üzerine düştü ve çocuk öldü. Cariye bu olay karşısında dehşete kapıldı. Bunun üzerine Kays ona şöyle dedi: Sen hürsün, bir günahın yok.”

Abdullâh b. Avn, kölesi emrini dinlemediği zaman ona şöyle derdi: “Efendine ne kadar çok benziyorsun! Senin efendin, efendisinin (Allah’ın) sözünü dinlemiyor, sen de efendinin sözünü dinlemiyorsun.” Bir keresinde kölesi onu iyice kızdırınca şöyle dedi: “Seni dövmemi istiyorsun! Git buradan, artık hürsün!”

Özetle kölenin haklarını şöyle sıralayabiliriz: Yedirmek, giydirmek, gücünün yetmeyeceği işleri yüklememek, küçümseyici gözle bakmamak, hatasını affetmek. Kişi, kölesi hata yaptığında kendi hatalarını hatırlayıp Allah’ın kendisini affetmesi ümidiyle onu affetsin.

---

[473]. Buhârî ve Müslim’in rivâyeti.
[474]. Hadisi sadece Müslim tahriç etmiştir.
[475]. Buhârî ve Müslim’in rivâyeti.
[476]. Tirmizî’nin belirttiğine göre bu hadis sahihtir.
[477]. Buhârî ve Müslim’in rivâyetleri.
[478]. Buhârî ve Müslim.

UZLET KİTABI

Kendisini tanıyan ârifi halvetine aşina eyleyen, kendisiyle gizliden gizliye konuşmasının verdiği zevkle onu diğer insanlardan uzak tutan ve böylece onun arzusunun yalancı süsünden ve pırıltısından uzaklaşmasını sağlayan, yalnızken ona kendisini düşünme bahçesini açan, o bahçenin yeşilliği içerisinde onu kendisinin huzurunda bir o yana bir bu yana salındıran ve böylece basiret gözüyle ona Firdevs ile çöplük arasındaki farkı gösteren Allah'a hamd olsun.

Nimetlerini bol ve eksiksiz biçimde verdiğinden dolayı O'na hamd ederim. Bu nimetlerin en üstünü O'nu tanımaktır. O'nun seçkin kullarının en seçkini olan elçisi Hz. Muhammed'e, ashâbına ve getirmiş olduğu dinin yolunda onu takip edenlere çokça salât ve selâm ederim.

İnsanlar, uzlet ve insanların arasında yaşamanın hangisinin daha faziletli olduğu konusunda ihtilaf ettiler. Oysa bunlardan her birinin birtakım faydaları olduğu gibi, gaileleri de vardır. Zahidlerin çoğu uzleti tercih ettiler. Bu hususstaki doğru davranışı ortaya koymak önemli olduğundan konuyu iki bâpta ele alacağız:

Birinci bâp: Konu hakkındaki görüşler ve deliller.

İkinci bâp: Her iki hususun faydalarının ve gailelerinin sayılarak doğrunun ortaya çıkarılması.

BİRİNCİ BÂP:
KONU HAKKINDAKİ GÖRÜŞLER VE DELİLLER

KONU HAKKINDAKİ GÖRÜŞLER

Süfyânü’s-Sevrî, İbrâhim b. Edhem, Dâvûd et-Tâî, Fudayl, Süleymân Havvâs, Yûsuf b. Esbât, Huzeyfe el-Mer’aşî, Bişru’l-Hâfî ve başkaları, uzletin insanların arasında bulunmaktan daha faziletli olduğu görüşünü tercih etmişlerdir.

Başka bir grup da insanların arasına karışmayı ve iyilik hususunda yardımlaşmak amacıyla daha çok bilgi ve kardeş edinmeyi güzel saymışlardır. Saîd b. Müseyyeb, Şüreyh, Şa’bî, İbn Ebî Leylâ, Hişâm b. Urve, İbn Şübrume, Şerîk b. Abdullâh, İbn Uyeyne, İbnü’l-Mübârek ve başkaları bu görüşü benimsemişlerdir.

Âlimlerden bu konu hakkında nakledilen görüşler ikiye ayrılmakta olup birinci kısım görüşler mutlaktır ve yukarıda verdiğimiz iki görüşten birine meyillidir. İkinci kısım, söz konusu meylin nedenini de belirten görüşlerdir. Biz burada önce konu hakkındaki görüşleri belirtmek için mutlak olanları zikredecek, sonra da meylin nedenini açıklayan görüşleri aktarıp itiraz olan yerde uzletin ve insanlarla birlikte yaşamanın gailelerine ve faydalarına değineceğiz.

(…) Ebû Saîd radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: “*Denildi ki ey Allah’ın elçisi, insanların en hayırlısı kimdir? Şöyle buyurdu: Canıyla ve malıyla cihat eden ve tenha bir yerde Rabbine ibadet edip insanları kendi şerrinden kurtaran adam.*”[479]

Ukbe b. Âmir radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: “*Dedim ki ey Allah’ın elçisi, nasıl kurtuluşa erebilirim? Şöyle buyurdu: Dilini tut, evine sığ ve günahına ağla.*”

Ömer b. Hattâb radıyallâhu anh şöyle söylemiştir: “Uzletten nasibinizi alın.”

Sa’d b. Ebî Vakkâs radıyallâhu anh şöyle demiştir: “Vallahi insanlarla aramda demirden bir kapının olmasını ve Allah’a kavuşuncaya kadar hiç kimseyle konuşmamayı çok istedim!”

İbni Mes’ûd radıyallâhu anh arkadaşlarına bir keresinde şöyle söylemiştir:

“İlim pınarları, geceyi aydınlatan kandiller, evi donatan eşyalar, azimli kalplere sahip olanlar, eski giysiler giyenler, göktekiler tarafından bilinen ve yerdekiler tarafından tanınmayan kimseler olunuz.”

Ebû Cüheym Hâris b. Samme, Ensâr ile birlikte oturmazdı. Yalnızlık hakkında kendisine bir şey söylenildiği zaman şöyle derdi: “İnsanlarla birlikte olmak, yalnız olmaktan daha kötü.” Huzeyfe radıyallâhu anh şöyle söylemiştir: “Vallahi malıma sahip çıkacak bir adamım olmasını ve sonra da kapıyı kapatıp Allah’a kavuşuncaya kadar hiç kimseyle görüşmemeyi çok arzu ettim.”

Ebu’d-Derdâ radıyallâhu anh da şöyle söylemiştir: “Müslüman kişinin evi ne güzel bir ibadethanedir! Dilini, ırzını ve gözünü korur. Sakın çarşı pazarda oturmayın. Çünkü o yerler kişinin vaktini zâyi edip boş konuşmasına sebep olur.”

Saîd b. Müseyyeb hazretleri şöyle demiştir: “Uzlete çekil. Çünkü uzlet ibadettir.”

Mekhûl hazretleri de şöyle söylemiştir: “Her ne kadar fazilet cemaat içinde olmaktaysa da selâmet uzlettedir.”

Dâvûd et-Tâî ise şöyle söylemiştir: “Aslandan kaçtığın gibi insanlardan kaç!”

Süfyânü’s-Sevrî hazretleri de şöyle demiştir: “İnsan için, içine gireceği bir oyuktan daha hayırlı bir şey yoktur!”

Ebû Mühelhel şöyle demiştir: “Bir keresinde Süfyânü’s-Sevrî elimden tuttu ve beni mezarlığa götürdü. Mezarlığın bir köşesinde uzlete çekildik ve ağlamaya başladı. Daha sonra bana şöyle dedi: Ey Ebû Mühelhel, şu zamanda hiç kimseyle birlikte bulunmamaya gücün yeterse bunu hemen yap. Bütün işin âhirete hazırlanmak olsun.”

Abdullâh b. Merzûk hazretleri şöyle söylemiştir: “Süfyânü’s-Sevrî’ye, nerede ikamet edeyim, diye sorunca şöyle cevap verdi: Seni hiç kimsenin tanımadığı Merru’z-Zahrân’da.”

Bir keresinde adamın biri Süfyânü’s-Sevrî hazretlerine kendisine tavsiyede bulunmasını söyleyince ona şöyle dedi: “Bu, susma ve evde oturma zamanıdır.”

Bir keresinde Fudayl hazretlerinin yanına biri gelip oturdu. Fudayl onun neden yanına oturduğunu sorunca adam şöyle dedi: “Seni yalnız gördüğüm için oturdum.” Fudayl ona şöyle dedi: “Eğer benim yanıma oturmasaydın benim için de senin için de daha iyi olurdu! Ya ben kalkayım, ya da sen

kalk!” Bunun üzerine adam şöyle dedi: “Ben kalkarım. Ne olur bana bir tavsiyede bulun!” Süfyân, adama şu tavsiyede bulundu: “Gizli bir yerde otur ve dilini tut.”

Adamın biri Şuayb b. Harb’in yanına gelince Şuayb ona sordu: “Niçin yanıma geldin?” Adam onunla arkadaşlık etmek için yanına geldiğini söyleyince Şuayb hazretleri şöyle dedi: “Ben kırk yıldan beri yalnız kalmak için uğraşırken sen benimle arkadaşlık etmeye mi geldin?”

Mâlik b. Enes hazretleri şöyle söylemiştir: “Önceki insanlar uzleti ve insanlardan ayrı durmayı severlerdi.” Buraya kadar aktardıklarımız uzleti savunanların sözleriydi.

İNSANLARIN ARASINDA YAŞAMAYI SAVUNANLARIN DELİLLERİ VE BU DELİLLERİN ZAYIF OLAN YÖNLERİ

Bu görüşte olanlar yüce Allah’ın “*Parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın!*” (Âl-i İmrân, 3/105) ve “*O, gönüllerinizi birleştirdi.*” (Âl-i İmrân, 3/103) şeklindeki sözlerini delil göstermişlerdir. Yüce Allah bu âyetlerde müminlerin gönüllerini birleştirmesi sebebiyle onlara verdiği nimeti hatırlatmaktadır. Bu âyetlerin delil olması zayıftır. Çünkü kastedilen şey, şeriatın temel konularındaki görüş ayrılığıdır. Ülfetten ve gönüllerin birleşmesinden kasıt, kalplerdeki kinin çekilip alınmasıdır.

Bu görüşü savunanlar ayrıca Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin şu sözünü de delil göstermişlerdir: “*Mümin, cana yakın ve kendisiyle kolaylıkla anlaşılabilen kimsedir. Başkasıyla anlaşamayan ve başkasının kendisiyle anlaşamadığı kimsede hayır yoktur.*” Bu delil de zayıftır. Çünkü burada işaret edilen şey insanların birbirleriyle ülfet ve ünsiyet kurmalarına engel olan kötü ahlâktır.

Yine, Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin şu sözünü de delil göstermişlerdir: “*Kim topluluktan ayrılır ve o hâlde ölürse bir çeşit cahiliye ölümüyle ölmüş olur.*” Bu delil de zayıftır. Çünkü burada kastedilen şey, biat edilmiş bir yöneticinin etrafında toplanmaktır.

Yine şu hadisi de delil göstermişlerdir: “Üç günden fazla küslük olmaz.” Demişlerdir ki, uzlet tamamen insanlara küsmektir. Bu delilleri de zayıftır. Çünkü burada kastedilen şey insanlarla konuşmayı, onlara selâm vermeyi kesmek ve alışılagelen şekilde bir arada bulunmamaktır.

Yine, bu görüşü savunanlar Muâz b. Cebel radıyallâhu anhın nakletmiş olduğu Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin şu sözünü delil göstermişlerdir: “*Koyunların kurdu olduğu gibi, insanın kurdu da şeytandır.*

Kurt, sürüden uzaklaşan ve kenarda duran koyunu kapar. Tenha yerlerde oturmaktan uzak durunuz. Topluluğun ve halkın içinde, mescitte bulunmaya bakınız." Burada kastedilen şey, kesin bir biçimde cemaatten ayrılmak ve mescide hiç gitmemektir. Oysa farzları ve sünnetleri yerine getirdikten sonra uzlete çekilmenin kınanacak bir yanı yoktur.

UZLETİ ÜSTÜN GÖRENLERİN DELİLLERİ

Uzlete çekilmeyi daha faziletli görenler yüce Allah'ın Hz. İbrâhim aleyhisselâmdan hikâye ettiği şu kavlini delil göstermişlerdir: "*Sizden de, Allah'ın dışında taptığınız şeylerden de uzaklaşıyor ve Rabbime yalvarıyorum. Umulur ki Rabbime dua etmemle bedbaht olmam. Nihayet İbrâhim onlardan ve Allah'tan başka taptıkları şeylerden uzaklaşıp bir tarafa çekildiği zaman biz ona İshak ve Yakub'u bağışladık.*" (Meryem, 19/48, 49) Burada İshâk ve Yakûb'un, uzlete çekilmenin bereketi olduğuna işaret edilmiştir. Oysa bu bir şey sayılmaz. Çünkü kâfirlerle bir arada yaşamanın onları dine davet etmekten başka bir faydası yoktur. Bu daveti yapacak kadar onların arasında kalmak ise peygamberler için vaciptir. Fakat burada söz konusu olan şey Müslümanlar'ın arasında yaşamak ve bunun getireceği berekettir. Çünkü Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem Mekke'deki sudan içmek isteyince ona şöyle denildi: "Sana bundan daha temiz bir su getirelim mi?" Buna cevaben Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem "*Hayır, bana insanların içtiği bu sudan verin. Ben sadece Müslümanlar'ın ellerinin değdiği şeyin bereketini isterim.*" buyurmuş, sonra o sudan içmişti.

Bu görüşü savunanlar ayrıca ashâb-ı kehfin kıssasını anlatan şu âyeti delil göstermişlerdir: "*Madem ki siz onlardan ve onların Allah'ın dışında tapmakta oldukları varlıklardan uzaklaştınız…*" (Kehf, 18/16) Bu âyette bir delil yoktur. Çünkü burada söz konusu olan uzlet kâfirlerden uzaklaşmaktır.

Yine, bu görüşte olanlar daha önce geçmiş olan Ebû Saîd ve Ukbe b. Âmir hadislerini delil göstermişlerdir. Söz konusu iki hadis de selâmeti uzlette olan kimseler içindir. Çünkü Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem bütün ashâbına böyle yapmalarını emretmemiş ve şöyle buyurmuştur: "İnsanların arasında yaşayıp onların eziyetlerine sabreden mümin, onların arasında yaşamayan ve eziyetlerine sabretmeyen müminden daha hayırlıdır."

Buraya kadar yaptığımız açıklamalardan her iki grubun delillerinin de sadra şifa olmadığı ortaya çıktığına göre, şimdi uzletin faydalarının ve

gailelerinin açıklanarak meselenin üzerindeki örtüyü kaldırmak ve bunları karşılaştırıp doğrunun hangisi olduğunu açıklamak gerekmektedir.

---

[479]. Buhârî ve Müslim'in rivâyeti.

İKİNCİ BÂP:
UZLETİN FAYDALARI, GAİLELERİ VE UZLETİN FAZİLETLİ GÖRÜLMESİ HAKKINDA GERÇEĞİN ORTAYA KONULMASI

Bil ki, insanların bu hususta ihtilafları evlenmek ile bekâr durmanın fazileti hakkındaki ihtilaflarına benzemektedir. Daha önce de zikrettiğimiz gibi, bu husus evlenmenin âfetleri ve faydaları bahsinde açıkladığımız şeylere bağlı olarak durumlara ve şahıslara göre değişir. Bu konuda da durum aynıdır.

Önce uzletin faydalarını zikredelim. Söz konusu faydalar dinî ve dünyevî olmak üzere ikiye ayrılır. Dinî faydalar da ikiye ayrılır. Birincisi; ibadete ve tefekküre devam etmek ve ilmini geliştirmek suretiyle halvette çeşitli ibadetleri yapmayı sağlayan faydalardır. İkincisi ise zina, gıybet, iyiliği emredememek ve kötülüğe engel olamamak ve mizacın kötü arkadaşların çirkin ahlâkından huy kapması gibi, insanın toplum içine karışmakla maruz kalacağı yasaklanmış fiilleri işlemekten kurtaran faydalardır.

Dünyevî faydalar da ikiye ayrılır. Birincisi; meslek sahibi kişinin yalnızken mesleğinde iyice sağlamlaşması gibi, yalnızken kazancına hâkim olmasıdır. İkincisi ise dünyanın güzelliklerine bakmak, halkın kendisine teveccüh etmesi, insanlara tamah etmesi, birlikte olduğu kişinin kötü huyundan, kötü zannından, lâf taşımasından veya hasedinden zarar görmesi gibi, insanlarla birlikte olduğunda maruz kalabileceği birtakım mahzurlardan kurtulmaktır. Buraya kadar saydıklarımız özet olarak uzletin faydalarıydı. Bu sayılanları şu altı faydaya indirgeyebiliriz:

1- İbadet, tefekkür, halkla konuşmak yerine Allah ile konuşmaya aşinalık kazanmak, yüce Allah'ın dünyadaki, âhiretteki, göklerin ve yerin melekûtundaki sırlarını keşfetmekle meşgul olmak için vakit ayırmak. Bütün bu sayılanlar için insanın boş vakte ihtiyacı vardır. İnsanlarla birlikte olunduğunda ise boş vakit bulunamaz. Uzlet ve insanlardan uzak kalmak buna vesiledir. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem Hira dağında uzlete çekilirdi. Onun peygamberlik nuru kuvvetlenince halk onu artık yüce Allah'tan perdelemez hâle geldi. Bedeniyle halkın arasında ve kalbiyle Allah ile beraberdi. Şu sözleriyle bütün ilgisinin Allah'a dönük olduğunu

bizlere haber vermiştir: “*Eğer bir dost edinecek olsaydım Ebû Bekir’i dost edinirdim. Fakat sahibiniz* (kendisini kastediyor) *Allah’ın dostudur*.” Zahiren halk ile birlikte olmak ile gizliden Allah’a yönelmek ancak nübüvvetin kuvvetiyle bir arada bulunabilecek şeylerdir. Her zayıf adamın nefsine aldanıp da böyle yapmak istemesi doğru olmaz. Bazı velilerin derecelerinin buna benzer bir seviyeye ulaşması mümkündür.

Cüneyd hazretleri şöyle demiştir: “Ben otuz yıldan beri Allah ile konuşuyorum. Oysa insanlar benim kendileriyle konuştuğumu zannediyorlar!” Bu hâl ancak kalbinde başkasına yer bırakmayacak şekilde Allah sevgisine gark olmuş birine müyesser olur. Böyle bir şey reddedilemez. Çünkü yaratılmışlardan birine âşık olmak bazen o dereceye varır ki âşık aşka gark olur ve insanların arasında bulunduğu hâlde onların ne yaptıklarını bilmez. Âhiretin hâli bundan daha azametlidir. Ancak böyle bir durum nadir olarak görülür. O hâlde uzlet, mürit için daha iyidir.

Bilgelerden birine sorarlar: “Dünya nimetlerinden ve insanlardan uzlete çekilmek insanı nereye götürür?” Şöyle cevap verir: “Allah’a aşina olup ünsiyet kurmaya götürür.” Gazvân’a sorarlar: “Kardeşlerinle birlikte bulunsan olmaz mı?” Şöyle cevap verir: “Ben kalbimin huzurunu, ihtiyacımı görenle birlikte olmakta buldum.”

Hasenü’l-Basrî hazretlerine sorarlar: “Burada bir adam var, onu ne zaman görsek tek başına bir direğin arkasında oturuyor.” Şöyle der: “Onu gördüğünüz zaman bana haber verin.” Adamı görünce ona haber verirler, o da gelip adama şöyle der: “Ey Allah’ın kulu, insanlarla birlikte olmana engel olan nedir?” Adam der ki, beni insanlardan uzak tutan şeydir. Hasenü’l-Basrî şöyle devam eder: “Ey Allah’ın kulu, kendisine Hasen denilen şu adamın yanına gidip onun sohbetine katılmaktan seni alıkoyan nedir?” Adam der ki, beni Hasen’den ve insanlardan uzak tutan şeydir. Hasenü’l-Basrî bu kez şöyle sorar: “Allah sana merhamet etsin, seni bunlardan uzak tutup meşgul eden şey nedir?” Adam şöyle cevap verir: “Ben gece gündüz günah ile nimet arasında yatıp kalkıyorum. Nefsimi günahlarım için istiğfar etmekle ve nimetleri için Allah’a şükretmekle meşgul etmem gerektiğini düşündüm.” Bu sözleri duyan Hasenü’l-Basrî hazretleri adama şöyle dedi: “Sen ey Allah’ın kulu, bana göre Hasen’den daha fakihsin. Yaptığın şeye devam et.”

Üveys hazretleri şöyle söylemiştir: “Bir kişinin Rabbini tanıdıktan sonra O’ndan başkasıyla ünsiyet kuracağını düşünmüyorum.”

Bilgelerden biri şöyle söylemiştir: “Zatında fazilet olmadığından dolayı insan yalnız kalmaktan çekinir ve yalnızlık duygusunu içinden atabilmek için insanlarla birlikte olmak ister. Eğer insanın zatı fazilet sahibiyse tefekkür etmesine yardımcı olması, ilim ve hikmet elde etmesi için yalnız kalmak ister.”

Bil ki, zikre devamla kendisine Allah’a ünsiyet müyesser olan veya tefekküre devamla Allah’ı tanımaya muvaffak olan kişinin uzlete çekilmesi insanlarla birlikte olmakla ilgili her şeyden daha faziletlidir. Çünkü muamelenin gayesi marifet ve muhabbet derecesine yükselmektir.

Marifet ancak devamlı tefekkür ve muhabbet ancak devamlı zikirle meydana gelen ünsiyetle elde edilir. Kalbin boş olması bu ikisinden her biri için şarttır. İnsanlarla birlikte olunca kalp asla boş olmaz.

2- Kişinin insanlarla birlikteyken çoğu kez maruz kaldığı günahlardan uzlet sayesinde kurtulmasıdır. Söz konusu günahlar dörttür: Gıybet, riyâ, iyiliği emredememek ve kötülüğe engel olamamak, dünyaya hırsla bağlanmanın neticesi olarak ortaya çıkan kötü ahlâk ve pis amellerden etkilenen mizacın bunlara meyletmesi.

Gıybete gelince, Dilin Âfetleri kitabındaki kişiyi Helâke Götüren Şeyler bölümünde gıybetin şekillerini gördüysen insanların arasındayken gıybetten kaçınmanın çok zor olduğunu ve ondan sadece sıddîkların kurtulabileceğini anlarsın. Çünkü insanların âdeti kişilerin ırzlarına dair gevezelik etmek ve eğlenmektir. Sen onlarla birlikte olup bu yaptıkları gıybete muvafakat edersen günahkâr olur ve Allah’ın gazabına maruz kalırsın. Eğer susarsan onlara ortak olmuş olursun. Çünkü dinleyen de gıybet edenlerden biri sayılır. Eğer bu yaptıklarını reddedip kınarsan sana kızarlar ve gıybet ettikleri kişiyi bırakıp senin gıybetini yaparlar. Böylece gıybet üstüne gıybet yapmış olurlar. Bazen daha da ileri giderek sövmeye başlarlar.

İyiliği emretmek ve kötülüğe engel olmaya gelince, bu husus dinin temel esaslarından biridir. Bu bahsin sonunda açıklanacağı gibi, iyiliği emretmek ve kötülüğe engel olmak vaciptir. İnsanların arasında yaşayan kişi her an kötü şeyler görür. Eğer gördüğü kötülükler karşısında susarsa yüce Allah’a isyan etmiş olur. Eğer yapılan kötülüğü reddederse çeşitli zararlara maruz kalır. Uzlette bütün bunlardan kurtuluş vardır.

Riyâ, kaçınılması çok zor olan amansız bir hastalıktır. İnsanların arasında bulunmak en azından onları memnun edici şeyler söyleyip kendilerine

duyduğun özlemi göstermeni gerektirir. Bu ise çoğu zaman yalan söylemek demektir. Selef kendilerine “Nasıl sabahladın, nasıl akşamladın?” diye soranlara cevap vermekten kaçınırlardı. Üveys b. Âmir el-Karenî hazretleri kendisine “Nasıl sabahladın?” diye sorulduğu zaman şöyle cevap verirdi: “Sabaha canlı çıkıp çıkamayacağını, akşama varıp varamayacağını bilmeyen bir adam nasıl sabahlar?”

Rebî b. Huseym kendisine “Nasıl sabahladın?” diye sorulunca şöyle derdi: “Zayıf ve günahkâr kullar olarak sabahladık. Rızıklarımızı yiyip ecellerimizi bekliyoruz.”

Hâmid el-Leffâf’a bir keresinde “Nasıl sabahladın?” diye sorulunca şöyle dedi: “Geceye kadar günümün esenlik içerisinde geçmesini arzulayarak sabahladım.” Kendisine “Sen esenlik içerisinde değil misin?” diye sorulunca şöyle dedi: “Bir günün esenlik içerisinde geçmesi o gün günah işlememek demektir.”

Bilgelerden birine “Nasıl sabahladın?” diye sorulunca şöyle cevap vermiş: “Ölümüm adına hayatımdan, Rabbim adına nefsimden hoşnut olmadığım hâlde sabahladım.”

Ölmek üzere olan bir adama “Hâlin nasıl?” diye sorulunca şöyle demiş: “Azığı olmadan uzun bir yolculuğa çıkmak isteyen, arkadaşı olmadan ıssız bir kabre giren ve âdil bir melek karşısında hiçbir delili olmadan konuşan birinin hâli nasıl olur?”

Bil ki, kişinin din kardeşine “Nasılsın?” diye sormasının nedeni, ona duyduğu şefkat ve iyi hâlde olmasını istemesi değilse bu, zorlama ve riyakârca sorulmuş bir soru olur. Hatta bazen kişinin, bu soruyu sorarken kalbinde karşısındaki adamın kötü hâlde olmasını tercih eden bir garez ve kin bulunur. Uzlette böyle şeylerden kurtuluş vardır. Çünkü halkla karşılaşıp da onlara onların alışageldikleri şekilde davranmayan kimseden hoşlanmazlar, onu sıkıcı bulurlar ve gıybetini yaparlar. Böylece halkın o kimse hakkındaki inançları gittiği gibi, onun da onlardan intikam alayım derken dini ve dünyası elden gider.

Mizacın, görmüş olduğu insanların huylarından ve davranışlarından etkilenerek söz konusu huy ve davranışlara meyletmesi ise gafiller bir yana, pek az akıllı kimsenin fark edebileceği gizli bir hastalıktır. İçinden onun yaptığını reddetse bile, bir fasıkla uzun süre birlikte olduktan sonra, önceki hâliyle kendisini kıyas etmiş olsa fesattan kaçmak ve hoşlanmamak hususunda arada fark olduğunu görmeyen pek az insan vardır. Çünkü fesadı uzun bir süre görmek mizacın onu kanıksamasına ve önemsiz bulmasına yol

açar. Böylece fesat artık kişiye önemli bir şey gibi görünmez olur. Kişiyi fesattan alıkoyan şey, kalbin onu kötü bulmasıdır. Uzun süre bozuk işleri görmekle fesat önemsiz sayılmaya başladığında kişiyi ondan alıkoyan kuvvet gevşeyip çözülmeye yüz tutar ve mizaç fesada veya daha kötüsüne meyletmeye gönüllü olur. İnsan başkalarının işlediği büyük günahları ne kadar uzun süre görmeye devam ederse kendi işlediği küçük günahları önemsiz sayar. İşte bundan dolayı zenginlerle birlikte olmak, fakirin Allah'ın ona vermiş olduğu nimeti küçümsemesine neden olur. Fakirlerle birlikte olmak ise söz konusu nimetleri büyük görmeye yol açar. Aynı şekilde, Allah'a itaat edenlere ve âsi olanlara bakmak da mizacı bu yönde etkiler.

Selefin zühd ve ibadet konusundaki hâllerini gözden geçiren kişi nefsini hakir bulur ve yaptığı ibadeti küçümser. Bu ise onun daha çok gayrete gelmesine sebep olur. Zamanımızda yaşayan insanlardaki genel hâle, onların Allah'tan yüz çevirmelerine, dünyaya yönelmelerine ve günah işlemeyi alışkanlık edinmelerine bakan kişi, kalbinde bulduğu en küçük bir iyilik isteği sebebiyle kendi yaptığını çok bulur. Mizacın değişmesi hususunda, görmek bir yana iyiliği veya kötülüğü işitmesi bile yeterlidir. İşte bu incelik sayesinde "Salihler anıldığında rahmet iner." sözünün sırrı anlaşılmış olur. Burada kastedilen, salihlerin bizatihi kendilerinin anılması değildir. Aksine, onların mutlak olarak anılması kalpteki hayır isteğinin harekete geçmesine, onlara uyma hırsının uyanmasına ve kişinin içinde bulunduğu kusur ve taksirden hoşlanmaz hâle gelmesine sebep olur. Rahmetin başlangıcı iyilik yapmak, iyilik yapmanın başlangıcı onu yapmaya istek duymak ve bu isteği duymanın başlangıcı da salihlerin hâllerini dile getirip anlatmaktır. İşte rahmetin inmesinin mânâsı budur.

Bu sözden şu da anlaşılabilir: Fasıklar anıldığında lânet iner. Çünkü onları çok fazla anmak, mizacın günahları hafife almasına sebep olur. Lânet, uzaklaşmak demektir. Yüce Allah'tan uzaklaşmanın başlangıcı günah işlemek ve meşru yoldan olmamak kaydıyla insanın dünya zevklerine ve arzularına yönelip yüce Allah'tan yüz çevirmesidir. Günahların başlangıcı ise onların kalpteki ağırlığının ve çirkinliğinin yok olmasıdır. Söz konusu ağırlığın ve çirkinliğin yok olmasının başlangıcı da günahları çok işitip dinlemekle onlara aşina olmaktır. Salihleri ve fasıkları anmak böyle olunca, onları görmenin ve birlikte olmanın nelere yol açacağını sen düşün! Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem bunu dile getirmiştir. (…) Ebû Mûsâ radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve

sellem şöyle buyurmuştur: “*Salih arkadaş ile kötü arkadaş, misk taşıyan adam ile körük üfleyene benzer. Misk taşıyan adam ya sana ondan verir veya ondan satın alırsın veya ondan güzel bir koku duyarsın. Körük üfleyen ise ya elbiseni yakar veya ondan pis bir koku duyarsın.*”[480]

İşte zikrettiğim bu mânâdan ötürü diyorum ki bir âlimin hatasını bilen kişinin, şu iki nedenden dolayı o hatayı başkalarına anlatması haramdır: Birincisi; böyle bir hatayı anlatmak gıybettir. İkincisi ve en önemlisi ise söz konusu hatayı anlatmak, dinleyenlerin onu küçük ve önemsiz bulmalarına yol açar, o hatayı işlemeye karşı kalplerinde hissettikleri korkuyu ortadan kaldırır. Bu da onların söz konusu günah veya hatayı önemsiz saymalarına sebep olur. Çünkü derler ki, âlimler bunu yapıyorlarsa biz niye yapmayalım! Nice şahıslar var ki dünya malı toplama konusunda hırs sahibi olup baş olma sevdasıyla yanıp tutuşurken yüce Allah’ın Hz. Süleymân aleyhisselâmdan haber vererek buyurduğu şu âyeti yaptığı işe delil gösterir: “*Bana, benden sonra kimsenin ulaşamayacağı bir hükümranlık ver.*” (Sâd, 38/35) Bunun yanında bir de Hz. Süleymân aleyhisselâmın kendi arzusunu ve hükümdarlığı kastettiğini zanneder. Bazen de Hz. Ali radıyallâhu anh ile Hz. Muâviye’nin arasındaki savaşı delil gösterip bunun hak için değil, liderliği elde etmek için yapıldığını zanneder. Bu yanlış inanç liderlik işini basit görmesine ve liderliğin yol açacağı günahları küçümsemesine neden olur. Adi mizaç hata ve yanlışlara uymaya ve iyiliklerden yüz çevirmeye meyillidir. Hatta böyle bir mizaç hatayı veya günahı, onu mazeret olarak göstermek amacıyla arzusunun gerektirdiği mertebeye indirerek hata değilmiş gibi sunar. İşte bu anlattıklarımız şeytanın incelikli hileleridir. Uyanık olanlar her şeyin güzel yanlarını idrâk ederler. Tıpkı yüce Allah’ın buyurduğu gibi: “*Onlar sözü dinlerler, sonra da en güzeline uyarlar.*” (Zümer, 39/18) Gaflet ehli ise dinlediklerinin en kötüsüne uyarlar ve işittikleri şeyi anladıklarının en kötüsüne yorarak naklederler. Tıpkı şu rivâyette Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin buyurduğu gibi: “*Hikmetli sözü dinledikten sonra dinlediğinin en kötüsünü yapan kişi, bir çobana gidip ona ‘Bana kesmek üzere koyunlarından birini ver.’ diyen adama benzer. Çoban ona der ki, git ve sürüdeki en iyi koyunu al. Adam gider ve koyunları bekleyen köpeğin kulağını tutup gelir!*” Önder âlimlerin hatalarını nakleden herkes işte bu misaldeki adama benzer.

Bir şeyin tekrarlanması ve görülmesi sebebiyle kalpteki çirkinliğinin ortadan kalkmasını gösteren hususlardan biri şudur: İnsanların çoğu Ramazan’da oruç tutmayan birini gördüklerinde bunu çok kötü bir şey

olarak görürler, hatta neredeyse onun kâfir olduğuna inanırlar. Oysa bu insanlar namazları vaktinden sonraya bırakanları görünce, oruç tutmayan adamdan hoşlanmadıkları gibi bunlardan hoşlanmazlık etmezler. Oysa bir tek namazı terk etmek insanı küfre götürür. İnsanların bu algılarının sebebi, namazın tekerrür etmesi ve bundan dolayı namazda ihmalin çok olmasıdır. Bundan dolayı da sürekli olarak göz önünde tekerrür eden namazı terk fiili onun kalp tarafından çirkin bulunmasını yok eder. Aynı şekilde, fakih olan bir âlim ipek elbise giymiş, altın yüzük takmış olsa veya gümüş bir bardaktan su içmiş olsa insanlar bunun normal olmadığını düşünerek şiddetle reddederler. Oysa bazen bu fakihi insanların gıybetini yaparken görürler ama bunu çirkin bulmazlar. Gerçekte gıybet, ipek elbise giymekten daha ağır bir günahtır. Ancak gıybetin çok fazla dinlenmesi ve gıybet edenlerin çokça görülmesi bu fiilin kalp tarafından çirkin ve kötü bulunmasına engel olmuş ve insanların onu önemsiz saymalarına yol açmıştır.

Bütün bu saydığımız incelikleri kavra ve insanlarla birlikte olmaktan uzak dur. Çünkü sen onlardan dünyaya olan hırsını ve âhiretten gafletini artıracak şeylerden başkasını neredeyse göremezsin! Onların yaptıkları şeyler senin günahları önemsiz görmene sebep olur ve ibadet etme isteğini zayıflatır. Şahsı ve hâli Allah'ı zikreden bir arkadaş bulursan ondan ayrılma! Çünkü böylesi mümin için ganimettir.

3- Fitnelerden ve düşmanlıklardan kurtulmak, dinini bunlara dalmaktan ve tehlikelerine maruz kalmaktan korumak. Ülkelerin pek azı kavmiyetçilik ve düşmanlıktan kurtulabilmiştir. Bunlardan uzlette olan kişi selâmettedir. Abdullâh b. Amr radıyallâhu anhümânın rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem bir keresinde fitneleri anlatıp tanıtırken şöyle buyurmuştur: "*İnsanların sözlerini tutmadıklarını, güvenilirliklerinin azaldığını ve böyle* (parmaklarını kenetledi) *birbirlerine girdiklerini görürsen evinde otur, dilini tut, bildiğini yap, bilmediğini bırak, havâssın yaptığını yap, avamın yaptığını bırak.*"

Buhârî'nin Ebû Saîd radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Pek yakın bir zamanda Müslüman'ın sahip olduğu en hayırlı mal, dinini fitnelerden koruyabilmek için onların peşinden dağ başlarına ve yağmur düşen yerlere gideceği bir koyun sürüsü olacak.*"

Müslim'in Ebû Bekre radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur:

“*Fitneler ortaya çıkacak ve o fitne zamanında oturan yürüyenden, yürüyen koşandan daha hayırlı olacak. Dikkat edin! Bu fitneler indiği veya meydana geldiği zaman develeri olan develerinin yanına, koyunları olan koyunlarının yanına, toprağı olan toprağına gitsin! Adamın biri dedi ki ey Allah’ın elçisi, peki develeri, koyunları ve toprağı olmayan adam ne yapacak? Şöyle buyurdu: ‘Kılıcını alıp keskin tarafını taşa vurup köreltsin, sonra da kendini kurtarabilirse kurtulmaya baksın. Allah’ım, tebliğ ettim mi?’ Adamın biri dedi ki ey Allah’ın elçisi, eğer zorla beni iki gruptan birine götürürler de adamın birinin kılıcıyla veya gelen bir okla öldürülürsem ne olacak? Şöyle buyurdu: O adam kendi günahını ve seninkini yüklenerek cehennemlik olur.*”

O hâlde düşmanlıklardan ve fitnelerin kargaşasından kurtulmak uzletin faydalarından biri oldu.

4- İnsanların şerrinden kurtulmak. Çünkü insanlar bazen gıybetini yaparak, bazen lâf taşıyarak, bazen kötü zanda bulunarak, bazen töhmet altında bırakarak ve bazen de yalancı isteklerle sana eziyet ve zarar verirler. Bazen senin yaptığın birtakım fiilleri görüp söylediğin sözleri işittikleri zaman maksadını anlamazlar ve bir fırsatını bulduklarında hakkında ileri geri konuşurlar. İnsanların arasında bulunan kişinin muhakkak bir haset edeni ve ona kötü zan besleyip tuzak kuran düşmanı vardır. İnsanın karşılaşmış olduğu kötülük çeşitleri ancak tanıdığı kimselerden gelir. Uzlette bütün bunlardan kurtulma vardır. Hz. Ömer radıyallâhu anh şöyle söylemiştir: “Uzlette, kötü arkadaştan kurtulma vardır.”

Ebu’d-Derdâ radıyallâhu anh şöyle söylemiştir: “İnsanlar eskiden dikensiz yaprak gibiydiler. Şimdi ise yapraksız diken oldular!”

Seleften biri şöyle demiştir: “Eskiden insanlar tedavi edici ilaçlar gibiydiler. Şimdi devası olmayan bir hastalık oldular!”

Süfyân b. Uyeyne hazretleri şöyle söylemiştir: “Sevrî bana şu tavsiyede bulundu: Olabildiğince az insan tanı!”

İbrâhim b. Edhem hazretleri de şöyle demiştir: “Seni tanımayan kişiye kendini tanıtma ve tanıdığın kişiyi de tanımazdan gel.”

Adamın biri, din kardeşine hac yolculuğunda ona arkadaşlık etmek istediğini söyleyince ondan şu cevabı aldı: “Bizi bırak da Allah’ın örtmesi altında yaşayalım. Çünkü biz, birbirimizden nefret etmemize sebep olacak şeyleri görmekten endişe ederiz.”

İşte, uzletin bir başka faydası da dindarlık, yiğitlik, erdemlik ve diğer gizli olması gereken şeylerin örtülü kalmasıdır.

5- İnsanların senden ve senin insanlardan bir beklentin kalmaz. Onların senden bir beklentilerinin kalmamasına gelince, senden hoşnut olmaları ulaşılması mümkün olmayan bir hedeftir. Onlardan ayrı yaşayan kişi, verdikleri düğün yemeklerine ve ziyafetlere katılma vb. yöndeki beklentilerini kesmiş olur. Şöyle denilmiştir: "İnsanlardan uzlette olan kişiden herkes razı olur."

Senin insanlardan bir beklentinin kalmamasına gelince, dünyanın süsüne bakan kişinin hırsı harekete geçer, bu hırsın kuvvetiyle tamahkârlığı ve beklentisi canlanır. Kişi, tamah ettiği ve beklenti içerisinde olduğu şeylerin çoğunda ancak hüsrana uğradığını görür ve bu yüzden acı çeker. Kişi uzlette olunca ne dünyanın süsünü görür, ne bunlara tamah eder ve ne de arzu duyar. Yüce Allah bu hususta şöyle buyurmuştur: "*Sakın onlardan bazı sınıflara verdiğimiz dünya malına göz dikme!*" (Hicr, 15/88) Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem de şöyle buyurmuştur: "*Sizden aşağıda olanlara bakın, sizden yukarıda olanlara bakmayın. Çünkü böyle yapmak, Allah'ın size vermiş olduğu nimetleri küçümsememeniz için daha uygundur*."

Avn b. Abdullâh şöyle söylemiştir: "Eskiden zenginlerle birlikte olurdum. Ne zaman kendi elbisemden daha güzel bir elbise ve bineğimden daha atik bir binek görsem üzülürdüm. Sonra fakirlerle birlikte olmaya başladım ve bu durumdan kurtuldum."

Bil ki, dünya süslerinden birini gören kişinin mizacı, onu elde etmek için harekete geçer. Eğer bunu yaparsa zararlı çıkar ve kaybeder. Nefsiyle mücahede ederse sabrın acılığını tadar. Herkesin efendisi olan Hz. Muhammed sallallâhu aleyhi ve selleme "*Sakın onlardan bazı sınıflara verdiğimiz dünya malına göz dikme!*" buyurulmuşken nasıl böyle olmasın ki!

6- Anlayışı kıt ve ahmak kimseleri görmekten ve onların huylarına katlanma derdinden kurtulmak. Calinus şöyle söylemiştir: "Anlayışı kıt ve ahmak kişilere bakmak ruhun hummasıdır."

İmam Şâfiî hazretleri bu hususta şöyle demiştir: "Hangi ahmak adamla oturduysam vücudumun ona yakın olan kısmının bana diğer kısmından daha ağır geldiğini hissettim."

Bil ki insan, ahmak kimselerden zarar veya eziyet gördüğü zaman onların gıybetini yapar. Ahmaklar ona, karalamak ve kötülemek suretiyle eziyet etmişlerse o da onlara karşılık verir ve bunun sonucunda iş dinin fesada uğramasına kadar gider. Uzlet ise bundan selamette olmayı sağlar.

UZLETİN ÂFETLERİ [VE İNSANLARLA BİRLİKTE OLMANIN FAYDALARI]

Bil ki, dinî ve dünyevî maksatlardan biri de başkasından yardım istemek suretiyle elde edilen faydadır. Bu yardım ise ancak insanların içinde yaşamakla elde edilir. İnsanların içinde yaşamakla elde edilen her şey uzlet hâlinde elden kaçar. O şeyin elden kaçması ise uzletin âfetlerinden biridir.

İnsanlarla birlikte yaşamanın faydalarını şöyle sayabiliriz: İlim öğretmek ve öğrenmek, başkasına faydalı olmak ve başkasından faydalanmak, başkasını terbiye etmek ve başkasından terbiye almak, arkadaş edinmek ve başkasına arkadaş olmak, mükâfat elde etmek ve başkalarının haklarını yerine getirmede onlara mükâfat temin etmek, mütevazılığı huy edinmek, insanların hâllerini görerek tecrübe elde etmek ve onlardan ibret almak. Burada yedi fayda saymış olduk. Şimdi söz konusu faydaları ayrıntısıyla ele alalım:

1- İlim öğretmek ve öğrenmek. İlim öğrenmenin ve öğretmenin faziletini İlim kitabında daha önceden zikretmiştik. Bu iki şey dünyadaki en büyük ibadetlerdendir. İlim öğrenmek ve öğretmek ise ancak insanlarla birlikte yaşamakla elde edilir. Fakat ilimler pek çoktur ve bazılarını öğrenmek zorunludur. Kendisine farz olan bilgiyi öğrenmeye muhtaç olan kimse uzlete çekilirse âsi olmuş olur. Farz olan bilgiyi öğrendikten sonra kendisinin diğer ilimleri öğrenmeye yeteneği olmadığını ve ibadetle meşgul olması gerektiğini düşünürse o zaman uzlete çekilsin! Eğer şeriat ilimlerinde temayüz etmeye yeteneği varsa ilim öğrenmeden önce uzlete çekilmesi onun hakkında son derece zararlı olur. Bundan dolayı Rebî b. Huseym şöyle söylemiştir: “Önce kendini öğrenmeye verip fıkıh sahibi ol, sonra uzlete çekil.”

Öğrenmeden önce uzlete çekilen kişinin sonu, bütün vaktini elleriyle yapmış olduğu birtakım virdlerle geçirmektir. Bu virdleri yaparken bütün çabasını boşa çıkaracak, kendisi hissetmeden amelini geçersiz kılacak olan gururdan kurtulamaz. Söz konusu kişi, itikadı hususunda yüce Allah ve O’nun sıfatları hakkında hoşlanacağı birtakım vehimlerden ve aklını kuşatacak bozuk düşüncelerden kendisini kurtaramaz. Böylece bu kişi çoğu zaman şeytanın oyuncağı olduğu hâlde kendisini âbidler arasında görmeye devam eder!

İlim dinin esasıdır. Avamın ve cahillerin uzlete çekilmesinde hayır yoktur. Nefis, kendisini tedavi edecek nazik ve şefkatli bir tabibe ihtiyaç duyan hastaya benzer. Cahil hasta, tıbbı öğrenmeden önce tabibe gitmezse

göreceği zarar kuşkusuz kat kat fazla olur. Uzlet ancak bilenlerin işidir. Âlimlerden birine sorarlar: “Cahilin uzleti hakkında ne dersin?” Şöyle cevap verir: “Bir delilik ve vebaldir.” Kendisine âlimin uzleti hakkında ne düşündüğü sorulunca şöyle der: “Senin onunla ne işin olur? Onun ayağı ve su kırbası var. Sahibi onu buluncaya kadar subaşına gider ve ağaçlardan otlanır.”[481]

İlim öğretmeye gelince, öğreticinin niyeti sahihse ilim öğretmede büyük sevap vardır. İlim öğretmekten kasıt makam elde etmek ve bağlılarının sayısını çoğaltmak olursa dinin helâkine sebep olur. Bunun açıklaması İlim kitabında geçmişti.

Bu zamanda genellikle ilim öğrenmeye çalışanlar kötü niyetler taşımaktadır. Vaaz sırasında halkın teveccühünü sağlayacak süslü sözleri veya akranları susturmaya yarayacak ve başkalarına karşı övünmek için kullanılacak karmaşık cedelleri öğrenmeye çalışanlardan başkasını görmek neredeyse imkânsız hâle gelmiştir.

Rağbet edilen en önemli ilim mezhep ilmidir. Bu ilim de akranları geçmeye ve çeşitli idarî görevlere atanmaya vasıta olmaktan başka bir amaç için neredeyse hiç talep edilmemektedir. Din ve sağduyu, bu gibilerden uzak durup uzlette olmayı gerektirir.

Allah rızası için ilim öğrenmek ve ilmiyle O’na yakınlaşmak isteyen bir talibe rastgelinirse ondan uzak durmak caiz olmaz ve ilmi ondan gizlemek helâl değildir. “İlmi Allah’tan başkası için öğrendik, ilim ise Allah için olmakta ısrar ediyor.” diyen kişinin bu sözüne aldanmamak gerekir. Çünkü o bu sözüyle Kur’an ve hadis ilmine, peygamberlerin ve sahâbenin yaşantılarını öğrenmeye işaret etmiştir. Bu ilim ise korkutmayı ve kaçındırmayı ihtiva eder ki bu da yüce Allah’tan korkma duygusunu uyandırır. O anda uyandırmasa bile daha sonra uyandırır.

Kelâm ve hilâf ilmine gelince, bunlar dünyaya meyilli olan kişiyi Allah’a döndürmediği gibi, üstüne üstlük bu ilme sahip olan kişi ömrünün sonuna kadar dünyaya meyletmeye devam eder. O hâlde insanın kendisini aldatmaması gerekir. Çünkü âlim olan kusurlu kişi, mağrur olan cahilden veya kandırılmış olan cahil gibi görünenden hâl olarak daha mutludur.

Kendisini insanlara kabul ettirmek ve makam elde etmek amacı taşımadan ilim öğretmeye istekli olan âlim bulmak muhâldir. Böylelerinin kazandıkları tek şey, nefsin yaptığı işten aldığı zevk ve cahillere karşı övünüp onlara tepeden bakmaktır. İlmin âfeti kibirdir. İşte bundan dolayı ilim, ona sahip olanlara hizmet eden biri konumuna gelmiştir. Öğrenilen ilim, ona sahip

olanların amaçlarını gerçekleştirmeye çabalar, bazen onlara rızık getirir veya bir kamu görevine tayin ettirir. Bunu yapan kişi şeriatı yaydığını zanneder. Eğer düşünmüş olsaydı bu zamanda bozulmanın en önemli sebebinin, haram helâl demeden ne bulurlarsa üstüne atlayan bu türden ilim öğrenmeye çalışanların mevcudiyeti olduğunu anlardı.

2- Başkasına faydalı olmak ve başkasından faydalanmak. İnsanlardan faydalanmak kazanç elde etmek ve onlarla alışveriş yapmakla olur. Bu ikisi ise ancak insanların arasında yaşamakla gerçekleşebilir. Para kazanmaya ve alışveriş yapmaya muhtaç olan kimse uzleti terk etmek zorundadır. Çalışıp Para Kazanma kitabında zikrettiğimiz gibi, şeriatın para kazanma ve alışveriş hususunda koyduğu kurallara uygun hareket etmek istiyorsa insanlarla birlikte yaşarken nefsiyle mücahede etmesi gerekir. Eğer kendisine yetecek kadar geliri varsa uzlet onun için daha faziletlidir. Ancak kazandığını tasadduk etmeye niyeti varsa durum değişir. Böyle bir tasadduk uzletten daha faziletlidir. Fakat girdiği uzlet, birtakım fasit vehimler ve hayaller olmadan onun Allah'ı tanımasını ve O'nunla ünsiyet kurmasını sağlarsa hüküm değişir ve uzlet daha hayırlı olur.

Başka insanlara faydalı olmak, malıyla veya bedeniyle insanlara faydalı olmak ve sevabını Allah'tan umarak onların ihtiyaçlarını görmek demektir. Müslümanlar'ın ihtiyaçlarını görmeyi üstlenmekte sevap vardır. Bu ise ancak insanların arasında bulunmakla olacak bir şeydir. Şeriatın koyduğu kurallara uyarak bu işi yapabilecek olan kişi için böylesi uzletten daha hayırlıdır. Tabiî eğer uzletteyken sadece nafile namazlar ve bedenî ibadetlerle meşgul olacaksa böyledir. Eğer zikre ve fikre devam etmek suretiyle kalbiyle amel etme yolu kendisine açılmış olan biriyse bu, bir başka şeye asla denk değildir.

3- Başkasını terbiye etmek ve başkasından terbiye almak. Bizim burada kastettiğimiz şey, nefsi kırmak ve arzuları sindirmek amacıyla insanların verdiği sıkıntılarla eğitilmek ve onların eziyetlerine tahammül göstermede çaba sarfetmek suretiyle olgunlaşmaktır. Bu husus da insanların arasında yaşamakla elde edilebilecek faydalardan biridir. Ahlâkı henüz olgunlaşmamış kimseler için bunu yapmak uzlete çekilmekten daha faziletlidir.

Hayvanın eğitilmesinden (riyazet) amaç nasıl ki onun bizatihi eğitimi değilse, eğitimin de bizatihi amaç edinilmemesi gerektiği iyice anlaşılmalıdır. Aksine, hayvanın eğitilmesinde amaçlanan şey uzun yolculuklarda bir binek olarak hizmet vermesidir. Beden de bir binektir ve

onunla âhiret yolculuğuna çıkılmıştır. Bedenin birtakım arzuları vardır ve bu arzular kırılıp gemlenmediğinde yolda giderken üzerine binen kişiyi dinlemez, âsi olur. Ömrü boyunca kendini eğitmekle ve riyazetle uğraşan kimse, hayvanının ömrü boyunca onu terbiye etmekle meşgul olup ona binemeyen adama benzer. Kişinin bu yaptığı işten göreceği tek fayda hayvanın kendisini ısırmasından, tekmelemesinden ve dörtnala gitmesinden kurtulmak olur. Elbette bunlar da birer faydadır. Ancak maksadın çoğu bunlar değildir. Rahibin birine "ey rahip" diye seslenilince şöyle der: "Ben rahip değilim! Ben sadece azgın bir köpeğim! İnsanları ısırmamak için nefsimi hapsettim!" Başkalarını ısıranlar için bu (uzlet) güzel bir şeydir. Ancak sadece bununla yetinmemelidir. Önce insanların arasında yaşamak, işin sonunda uzlete çekilmek gerekir.

Başkasını terbiye etmekten kastımız, kişinin başkasını eğitip yetiştirmesidir. Bu, zahitlerin şeyhinin hâlidir. Çünkü şeyh, zahitlerin yanında bulunmadan onları eğitip terbiye edemez. Onun hâli ve hükmü muallimin hâline ve hükmüne benzer. İlmin neşri sırasında kişiye bulaşan birtakım ince âfetler ve riya söz konusu ettiğimiz terbiyeciye de bulaşır.

4- Arkadaş edinmek ve başkasına arkadaş olmak. Takva sahipleriyle arkadaş olmak gibi, bazen böyle bir arkadaşlık müstehap olur. Bazen de arkadaşlıkla, yalnızlığın kasveti ve kederi karşısında kalpleri rahatlatma amacı güdülür. Arkadaş edinmenin, vaktinin geri kalanını fesada uğratmayacak olan kimseler için, vaktinin belirli bir zamanını alması gerekir. Arkadaşlık ederken din konusunda konuşmaya gayret etmeli ve bu hususta istekli olmalıdır. Özetle söylemek gerekirse, kişinin kiminle beraber olacağını seçmesi ve arkadaşlığı sırasında kalbinin hâlini gözden geçirmesi gerekir.

5- Mükâfat elde etmek ve başkalarının haklarını yerine getirmede onlara mükâfat temin etmek. Mükâfat elde etmek; cenazelere katılmakla, hastaları ziyaret etmekle, bayram namazlarında, cemiyetlerde ve davetlerde bulunmakla olur. Mümini sevindirmek bakımından bütün bu hususlarda sevap vardır.

Başkalarının mükâfat kazanmalarını sağlamak ise kendisine taziyede bulunmak, kutlamak veya hasta ziyareti için gelenlere kapısını açmakla olur. Çünkü bu gelenler, kendilerine kapının açılmasıyla sevap kazanırlar. Yine, âlim olan kişinin kendisini ziyarete gelenlere izin vermesi de bu bâptandır. Ancak bu insanlarla birlikte olma sevabının, insanlarla birlikte olmanın âfetleriyle tartılarak karşılaştırılması gerekir. Bunlardan hangisi

ağır basarsa ona göre kişi uzleti veya insanlarla birlikte olmayı tercih eder. Selefin çoğunluğu uzleti insanların arasında bulunmaya tercih ederlerdi.

6- Mütevazılığı huy edinmek. Tevazu, yalnızken olacak bir şey değildir. Kibir, bazen uzleti tercih etmeye sebep olur. Evinde uzlete çekilen nice kimsenin bunu yapmasının sebebi kibirdir. Birçoklarının insanların bulunduğu mahfillere gitmelerine engel olan şey, kendisine saygıda ve öncelik verilmesinde kusur edilmesidir. Bazen de kişi kendini insanlardan yüksekte gördüğü veya adının dillerden hiç düşmemesi için onlarla bir arada bulunmak istemez. Bazen de insan, toplum arasına girdiğinde birtakım çirkin taraflarının ortaya çıkması korkusuyla uzleti tercih eder. Bu gibi durumlarda, zühde ve ibadetle meşgul olmaya niyet edilmez. Böylece kişi, insanların onun zâhid ve âbid olduğuna inanmaya devam etmeleri amacıyla çirkin yönlerini gizlemek üzere evinde oturup toplum arasına çıkmaz.

Bu tarife uyan kişinin alâmeti, ziyaret edilmeyi sevmesi ama başkalarını ziyaret etmeyi sevmemesi, makam sahiplerinin ve avamın kendisine yakın olmalarına, kapısında toplanmalarına ve elini öpmelerine sevinmesidir. Eğer onu insanların arasına girmekten alıkoyan şey nefsiyle meşguliyeti olsaydı insanların kendisini ziyaret etmelerinden hoşlanmazdı. Hâtemü'l-Esamm hazretleri kendisini ziyarete gelip "Bir ihtiyacın var mı?" diye soran valiye şöyle der: "Tek ihtiyacım seni görmemek ve senin de beni görmemendir!"

Bu sebeple uzlete çekilmek şu iki yönden bilgisizlik demektir:

a) Tevazu ve insanların arasında yaşamak, ilmiyle veya dindarlığıyla temayüz etmiş kimsenin konumunu alçaltmaz ve düşürmez. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem pazarda dolaşır, kölelerin davetlerini kabul eder, ümmetin ihtiyaçlarını görmeye çalışır, kendi ihtiyacı için bir şeyler satın alır ve aldıklarını kendisi taşırdı. Hz. Ebû Bekir es-Sıddîk radıyallâhu anh da bazı fakirlerin koyunlarını onlar için sağar, satacak olduğu elbiseleri pazara kadar taşırdı. Hz. Ömer radıyallâhu anh, geceleri tek başına bütün Medine'yi dolaşıp kontrol eder ve kendi ihtiyaçlarını görmek için yürür, bineğe binmezdi. Hz. Osmân radıyallâhu anh mescitte öğle uykusu uyur ve onlardan biri gibi insanlarla beraber otururdu. Hz. Ali radıyallâhu anh ise ücret karşılığı su çeker, ihtiyaç maddelerini evine kadar sırtında taşır ve şöyle derdi:

Kâmil olan adamın kemâlini eksiltmez
Taşıyıp ailesine götürdüğü faydalı şey.

Halife Mervân tarafından Medine valisi tayin edilen Ebû Hureyre radıyallâhu anh, bir bağ odunu evine kadar sırtında taşır ve şöyle derdi: “Valinize yol verin!” Hasen b. Ali radıyallâhu anhümâ miskinlerle birlikte oturur ve sohbet ederdi. Onların bu davranış şekli geneldi ve hepsine şamildi. Burada değinmemiz gereken bir incelik var ki o da şudur: Eksik olan adam bu eksikliğini kibriyle tamamlamaya çalışır. Kâmil insan ise tamamlayıcı bir unsura ihtiyaç duymaz. Çünkü o kendisiyle iftihar eder. Bir meclise girdiği zaman kâmil olan adamın oranın en alçak yerinde oturduğunu görürsün. Çünkü o, yüceliğin oturulan yerle ilgisi olmadığını bilir. Ona göre yücelik kişinin oturduğu yerden değil, konumundan gelir. İşte bundan dolayı alimler şöyle demişlerdir: “Makamı, yetki sahibi olduğu makamda büyüklenen kişiden daha büyüktür. Makamında mütevazı olan kişi ise makamından daha büyüktür.”

b) İnsanları hoşnut etmek ve kendisi hakkında iyi şeyler düşünmelerini sağlamak için kendisini meşgul eden kişi aldanmış demektir. Çünkü o gerçeği tam olarak anlamış olsaydı insanların Allah katında ona hiçbir faydası olmayacağını, zararın ve faydanın ancak Allah’ın eliyle meydana geldiğini bilirdi. Hz. Âişe radıyallâhu anhâ şöyle demiştir: “*Allah’ın gazabını çekmek pahasına insanları hoşnut eden kişiyi öven insanlar bir gün gelir onu kınarlar!*” Sürekli ibadetle meşgul olan bir kadın da şöyle demiştir: “Övgüyü Allah taksim ettiğine göre kime karşı yapmacık tavırlar takınalım!”

O hâlde, insanların kendisi hakkında iyi düşünmesi ve güzel sözler söylemesi için evinden dışarı çıkmayıp uzlete çekilen kimse dünyada bir azap içerisinde olur. Eğer böyleleri bilmiş olsalar âhiret azabı daha büyüktür. Buraya kadar saydıklarımız uzleti tercih ederken sakınılması gereken bazı gizli gailelerdi. Bunlar kişiyi kurtaran şeylermiş gibi görünmesine rağmen onu helâke götüren şeylerdir.

7- İnsanların hâllerini görerek tecrübe elde etmek. Çünkü tecrübe insanların arasında yaşamakla ve onların hâllerini gözlemlemekle elde edilir. Doğuştan var olan akıl, din ve dünya maslahatlarını anlamada yeterli değildir. Söz konusu maslahatlar tecrübe ve uygulamayla öğrenilir. Tecrübelerle pişmemiş olan kişinin uzlete çekilmesinde hayır yoktur. Çocuk uzlete çekildiği zaman tecrübesiz ve bilgisiz olarak kalır. Aksine, çocuğun bilgi edinmekle meşgul olması gerekir ki öğrenim gördüğü süre zarfında ileride ihtiyaç duyacağı tecrübeleri elde edebilsin. Zaten bu kadarı ona yeter. Geriye kalan tecrübeleri ise insanların hâllerini dinlemekle edinebilir

ve bunun için insanların içinde yaşamasına gerek yoktur. Tecrübelerin en önemlisi kişinin nefsini, ahlâkını ve bâtınî sıfatlarını tecrübe edip sınamasıdır. Bu ise halvette yapılabilecek bir iş değildir. Çünkü kinci, hasetçi ve şerli kimse insanlardan uzak yaşadığı zaman kötülüğü ortaya çıkmaz. Bunlar insanı helâke götüren vasıflar olup ortadan kaldırılmaları ve yok edilmeleri gerekir. İnsanlardan uzak durarak bu tür vasıfların harekete geçmelerine engel olmak yeterli değildir. İnsanların arasında yaşamak onları harekete geçirir ve böylece hangi seviyede oldukları öğrenilmiş olur.

(…) Cüneyd-i Bağdâdî'nin naklettiğine göre, Seriyy es-Sekatî şöyle söylemiştir: "Otuz sene boyunca bir kusurumu öğrenememiştim. Şöyle ki, biz cuma namazına erkenden giden bir gruptuk ve bizim olduğu herkes tarafından bilinen bir yerimiz vardı, neredeyse hep orada otururduk. Bir cuma günü komşularımızdan bir adam vefat etti. Onun cenazesine katıldım ve bundan dolayı camiye erken vakitte gidemedim. Yolda giderken camiye iyice yaklaştığımda nefsim bana dedi ki, şimdi seni görecekler! Her zamanki vaktinden geç kaldın. Bu bana çok ağır geldi ve nefsime dedim ki, otuz yıl boyunca hiç bilmeden senin gösteriş yaptığını anlıyorum! O günden sonra her zaman namaz kıldığım yeri terk ettim ve yerim bilinmesin diye değişik yerlerde namaz kılmaya başladım." Bazılarının anlattığına göre Seriyy es-Sekatî bir keresinde şöyle demiştir: "Otuz yıl kılmış olduğum namazları iade ettim."

Uzletin faydalarını ve gailelerini öğrendiğin zaman, olumlu veya olumsuz uzlet hakkında mutlak bir hüküm vermenin hatalı olacağını görürsün. Bilakis, bu hususta şahsın kendisine ve hâline, insanlarla birlikte yaşamasını gerektirecek şeye ve onların arasında yaşarken elden kaçırabileceği faydalara bakılması gerekir. Sonra elden kaçıracağı faydalı şeyler ile kazanacağı şeyler mukayese edilir ve böylece hangisini yapmanın doğru olduğu ve uzletin mi yoksa insanlarla birlikte yaşamanın mı daha faziletli olduğu ortaya çıkar. İmam Şâfiî hazretleri şöyle söylemiştir: "İnsanlardan uzak durmak düşmanlığa sebep olur. Onların yanında çokça bulunmak kötü arkadaşlar edinmeye sebep olur. O hâlde sen ne onlardan tam olarak uzak dur, ne de sürekli onların yanında bulun."

Görüldüğü gibi, insanların arasında yaşamakta ve uzlette itidalli olmak gerekmektedir. Bu ise hâllere göre değişir. Bu iki hareket şeklinin faydaları ve afetleri değerlendirilmek suretiyle kişi için en uygun olanı ortaya çıkmış olur. İşte apaçık gerçek budur. Bu söylediklerimizden başka dile getirilenlerin hepsi yetersiz ve eksiktir. Bu iki hareket şekli de kişinin

içerisinde bulunduğu özel hâli belirtir. Buna göre, belirli bir hâlde bulunan kişiye başka bir hâlde bulunan kimsenin hareket şeklini dayatmak ve öyle yapması gerektiğini söylemek caiz değildir.

Uzletin edepleri nelerdir, denilirse şöyle deriz: Uzlete çekilen kişinin en önce yapması gereken şey, uzlete girerken kendi şerrinden insanları kurtarmaya niyet etmektir. Sonra ikinci olarak şerlilerin şerrinden esenlikte olmayı, üçüncü olarak Müslümanlar'ın haklarını tam olarak yerine getirememe âfetinden kurtulmayı ve dördüncü olarak da bütün gayretini Allah'a ibadete odaklamayı talep eder. Bu saydıklarımız, uzlete girme niyetinin edepleriydi.

Uzlete giren kişinin halvetteyken uzletin meyvelerini toplaması için ilim öğrenmeye, öğrendikleriyle amel etmeye, zikre ve fikre devam etmesi gerekir. Vaktini kendisine ayırabilmesi için insanların çok sık onu ziyarete gelmelerine engel olmalıdır. İnsanların ne yaptıklarına dair soru sormamalı, yaşadığı beldedeki söylentilere kulak vermemeli ve insanların neyle meşgul olduklarını merak etmemelidir. Çünkü bütün bunlar kalpte yer eder ve namaz sırasında ortaya çıkıp kişiyi meşgul eder. Kulağa giren haberler, toprağa düşen tohumlara benzer ve bitip dal budak salmaları kaçınılmazdır.

Uzlete çekilen kişinin yapacağı en önemli işlerden biri, yüce Allah'ı zikretmesine engel olan vesveseleri ortadan kaldırmaktır. Kulağa gelen haberler vesveselerin kaynağı ve köküdür. Uzlette olan kimse az bir geçimlikle kanaat etmelidir. Aksi hâlde, fazlasını istemek onu insanların arasında bulunmaya zorlar. İnsanların eziyetlerine sabırlı olmalıdır. Ne uzlete çekildiği için kendisini övenlere ne de insanların arasında yaşamadığı için kendisini yerenlere kulak asmamalıdır. Çünkü bu gibilerin sözlerine kulak asmak kalbi etkiler ve kişi mesafe alamaz.

Âhiret yolunda yolculuk yapmak ya kalp huzuruyla (tam olarak kendini vererek) virde ve zikre devam etmekle veya yüce Allah'ın azameti ve hükümranlığı hakkında düşünmekle veya amellerin inceliklerini, kalbi ifsat eden şeyleri tefekkür etmek ve onlardan kurtulmayı istemekle olur. Bütün bunlar ise sakin bir ortamda bulunmayı gerektirir ve kalbi bulandırıp meşgul eden şeylere tahammülü yoktur. Uzlete çekilen kişinin, bitkin düştüğünde bir an bile olsa yanında rahatlayabileceği güvenilir, salih bir arkadaşı olmalıdır. O bir anlık rahatlaması kalan zamanında ona yardımcı olur.

Uzlet esnasında tam olarak sabredebilmesi için dünya isteklerinden tamamen vazgeçmelidir. Söz konusu isteklerden ise ancak emelini kısa

tutmakla vazgeçebilir. Uzlete çekilen kimse sabah olduğunda akşama çıkamayabileceğini, akşam olduğunda sabaha kavuşamayabileceğini düşünmelidir. Böyle yaparsa bir günlük sabrı gerçekleşmiş olur. Kalbi yalnızlıktan ne zaman daralsa ölümü ve kabirdeki yalnızlığı daha fazla hatırlamalıdır.

Uzlete giren kişi kesin olarak bilmelidir ki kalbinde kendisine aşina olacak Allah zikri ve marifeti olmayan kimse ölümden sonraki yalnızlık acısına dayanamaz. Yine bilmelidir ki ölüm, Allah'ın zikrine ve marifetine aşina olan kişinin aşinasıdır.

Çünkü ölüm, ünsiyetin ve marifetin yerini yıkamaz. Tıpkı yüce Allah'ın şehitler hakkında buyurduğu gibi: "*Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü sanmayın. Bilakis onlar diridirler, Rableri yanında rızıklara mazhar olmaktadırlar.*" (Âl-i İmrân, 3/169) Nefsiyle cihat ederken kendisini Allah'a adayan herkes şehittir. Tıpkı sahâbeden birinin dediği gibi: "*En küçük cihattan en büyük cihada döndük.*"

---

[480]. Buhârî ve Müslim'in rivâyeti.

[481]. Kendisine yetecek kadar ilim öğrenmiş olan âlimin uzleti, burada kaybolmuş deveyi kendi hâline bırakmaya benzetilmiştir. Şöyle ki Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem kaybolmuş devenin kendi hâline bırakılmasını ve ona ilişilmemesini emretmiştir. Onun ayakları ve su kırbası (hörgücü) vardır, ot bulacağı yere gider ve sahibi onu buluncaya kadar başına bir şey gelmesinden korkulmaz. Fakat kaybolmuş koyun böyle değildir.

YOLCULUK ÂDÂBI KİTABI

İbretleri kabul etmek üzere velilerinin kalplerini hazırlayan ve böylece kalplerinin o ibretleri hazerde ve seferde tahsil edip müşahede ettiklerinden en güzel şekilde etkilenip onlardan ne kastedildiğini anlayarak bunu başkalarına haber vermelerini sağlayan Allah'a hamd olsun. O'nun, insanların efendisi olan peygamberi Hz. Muhammed'e, yüzleri ak olan ve ahlâk ve yaşam tarzında onun izinden giden ashâbına çokça salât ve selâm olsun.

Şüphesiz ki yolculuk, kaçılan bir şeyden kurtulmaya veya sevilen bir şeye ulaşmaya vesiledir. Yolculuk iki çeşittir. Birincisi; kişinin bedeniyle vatanından ayrılıp başka bir yere gitmesidir. İkincisi; kalbin sırrı ile esfelü's-sâfilîn'den göklerin melekûtuna doğru yolculuk yapmaktır. Söz konusu yolculukların en şereflisi bâtınla yapılan yolculuktur. Çünkü doğduktan sonra, yetişmiş olduğu hâlde kalarak atalarından öğrendiği davranış şekilleri içinde kalıp kabuğunu kıramayan kişi sürekli olarak hata yapar, eksiklik rütbesiyle yetinir ve genişliği göklerle yer kadar olan bir yurdu, içinde bulunduğu zindanın karanlığına ve hapsin darlığına tercih eder. Ebu't-Tayyib bir şiirinde şöyle söylüyor:

İnsanların sahip oldukları kusurlar içerisinde
Kendisi tamamlamaya gücü yetenlerin eksikliği gibisini görmedim.

Fakat söz konusu yolculuğa izinsiz bir şekilde birden dalıp giren kimse, yolun bilinmezliklerinden ve koruyucusu olmadığından dolayı tehlikeye düşer, girdiği yolun izini bulamaz ve arkadaşsız kalır. Bu yolculuk kendisine müyesser olan kişi, vatanında olduğu hâlde cennette dolaşır. Bu yolculuğun ganimetleri sürekli olup alınması serbesttir, meyveleri sürekli artar ve kesilmez. Ancak yolcu, çıktığı yolculukta başka bir yola saparsa bunlar elinden alınır. Çünkü Allah, kendi nefislerindekini değiştirinceye kadar bir topluluğun içinde bulunduğu hâli değiştirmez.

Bedenle çıkılan yolculuğa gelince, bu bazen ilim öğrenmek, bazen din uğrunda, bazen de para kazanmak için olur. Bu tür yolculuğun kendine mahsus birtakım edepleri ve şartları vardır. Bunları yerine getiren kişi âhiret için çalışanlardan olur. Kim de bu şartları ihmal ederse dünya için çalışanlardan olur. Söz konusu yolculuğun edeplerini ve şartlarını iki bâpta ele alacağız.

Birinci bâp: Yolculuğa hazırlık aşamasından itibaren geriye dönünceye kadar uyulması gereken edepler.

İkinci bâp: Yolculuğa çıkanın öğrenmesi gereken ruhsatlar, kıblenin ve namaz vakitlerinin belirlenmesi.

BİRİNCİ BÂP:
YOLCULUĞA HAZIRLIK AŞAMASINDAN İTİBAREN GERİYE DÖNÜNCEYE KADAR UYULMASI GEREKEN EDEPLER

YOLCULUĞUN FAYDALARI, FAZİLETİ VE NİYETİ

Bil ki, yolculuğun birtakım faydaları olduğu gibi, âfetleri de vardır. Yolculuğa çıkmaya sebep olan faydalar ya bir şeyden kaçıp kurtulmak veya bir şey elde etmektir. Çünkü yolcunun ya kendisini bulunduğu yerde rahatsız eden bir şey vardır ve o olmasa yolculuğa çıkmayacaktır veya ulaşmak ve elde etmek istediği bir şey vardır.

Kendisinden kaçılan şey ya bulaşıcı bir hastalık ve veba gibi kişiye zarar verici dünyevî bir şeydir veya fitne ve husumetten kaynaklanan bir korku veya fiyatların artmasıdır. Söz konusu korku ya yukarıda zikrettiğimiz gibi umumîdir veya kendi şehrinde zarar görmekten korkup oradan kaçan kimsenin durumunda olduğu gibi hususîdir.

Kaçılan şey; yaşadığı beldede mal, makam ve nimet bolluğuyla imtihan edilen ve bu yüzden kendisini yüce Allah'a adayamayan kimse örneğinde olduğu gibi, kişinin dinine zarar veren bir husus da olabilir. O kişi de gurbeti tercih edip tanınmadığı bir yere gitmek ister, bolluktan ve makamdan uzak durur. Zorla bir bidati işlemeye veya üstlenmesi helâl olmayan bir yetkiyi üstlenmeye çağırılan kişi örneğinde olduğu gibi, bu durumlardan kaçmak ister.

Yolculuğa çıkanın ulaşmak ve elde etmek istediği şeylere gelince, bunlar ya mal, makam gibi dünyevî veya dinî olur. Dinî olanlar ya ilim öğrenmek veya amel etmektir. Öğrenilmek istenen ilim ya dinî ilimlerdir veya tecrübe edinmek için yolcunun ahlâkını ve vasıflarını anlatan ilimlerdir veya Zülkarneyn'in yolculuğunda olduğu gibi yeryüzünün mucizelerine ve acayipliklerine dair ilimlerdir.

Amel etmek için yolculuğa çıkmaya gelince, söz konusu amel ya hac, umre ve cihat gibi bir ibadettir veya Medine, Beytü'l-Makdis ve sınır boylarındaki şehirleri ve kaleleri (ribat) görmek gibi ziyarettir. Çünkü söz konusu sınır şehirlerinde bulunmak bir kurbettir (Allah'a yakınlık). Bazen de velileri ve âlimleri ziyaret etmek için yolculuğa çıkılır. Bu yaptığımız taksimattan yolculukla ilgili şu kısımlar ortaya çıkmış oldu:

1- İlim öğrenmek için yolculuğa çıkmak. Bu tür bir yolculuk öğrenilecek olan ilmin vacip veya nafile oluşuna bağlı olarak ya vacip veya nafiledir. Söz konusu ilim ya dinî ilimlerdir ya nefsinin huylarına dair ilimdir veya yüce Allah'ın yeryüzündeki âyetlerine dair ilimlerdir. Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem bu hususta şöyle buyurmuştur: "*İlim öğrenmek amacıyla evinden çıkan kişi geriye dönünceye kadar Allah yolundadır. Kim ilim öğrenmek amacıyla bir yola girerse Allah ona cennete giden bir yol açar*."

Saîd b. Müseyyeb hazretleri bir tek hadisi öğrenmek için günlerce sürecek yolculuklara çıkardı. Şa'bî hazretleri bu hususta şöyle demiştir: "Bir adam, kendisine doğru yolu gösterecek bir kelimeyi öğrenmek amacıyla Şam topraklarının en uç bölgesinden Yemen'in en uzak noktasına yolculuk yapsa yolculuğu boşa gitmiş olmaz." Câbir b. Abdullah radıyallâhu anh da bir hadisi öğrenmek için Medine'den kalkıp bir ay yürüyerek Mısır'a gitmiştir. Sahâbe zamanından bizim çağımıza kadar geçen sürede adı anılan ilim erbabı, pek azı dışında ilmi yolculuk yaparak öğrenmiş ve ilim öğrenmek için yolculuklar yapmışlardır.

Kişinin nefsi ve huyları hakkında da bilgi edinmesi gerekir. Çünkü âhiret yoluna girmek ancak huyları güzelleştirmekle mümkün olur. İç dünyasının sırlarını ve çirkin vasıflarını bilmeyen kişi kalbini onlardan temizleyemez. Seferin (yolculuk) bu adı almasının sebebi, insanın huylarını ortaya çıkarmasıdır. Özetle söylemek gerekirse, kendi vatanında olan nefis, mizacına uygun olan alışkanlıklarına aşina olduğu için çirkin huylarını ortaya çıkarmaz. Gurbetin sıkıntıları ve zorluklarıyla sınanan nefsin gaileleri de ortaya çıkmaya başlar. Böylece nefsin kusurları öğrenilir ve tedavisiyle meşgul olmak mümkün hâle gelir. Uzlet kitabında, meşguliyetleri artırıp sıkıntı ve zorluklara göğüs gererek insanların arasında yaşamanın faydalarından söz etmiştik.

Yüce Allah'ın yeryüzündeki âyetlerine gelince, bunları müşahede etmekte ibret alanlar için elbette birtakım faydalar vardır. Yeryüzünde birbirine komşu büyük kıtalar, o kıtalarda dağlar, çöller, denizler, çeşitli hayvanlar ve bitkiler vardır. Yeryüzünde bulunan her şey yüce Allah'ın bir olduğunun şahididir ve fasih bir dille O'nu tesbih edip yüceltmektedir. Söz konusu tesbihi ancak kulak verip şahit olan kişi idrâk edebilir. İnatçılar, gafiller ve dünya süsünün serabına aldanan kimseler bu söylediklerimizi ne görebilir ne de işitebilirler. Çünkü onlar bunları işitmekten alıkonulmuş ve Rablerinin âyetlerini görmekten perdelenmiş olanlardır: "*Onlar, dünya hayatının görünen yüzünü bilirler. Âhiretten ise tamamen gafildirler.*"

(Rûm, 30/7) Buradaki işitmekten kasıt kulakla işitmek değil, bâtın kulağıyla işitmektir. Hâl lisanının konuşması bâtın kulağıyla idrâk edilir. Kazık ile duvar arasında geçen konuşmayı anlatan kişinin şu sözünde olduğu gibi: Duvar kazığa dedi ki, beni neden yarıyorsun? Kazık dedi ki, beni kırıp yontan, sonra da bırakmayıp buraya koyana sor!

Göklerde ve yeryüzünde ne kadar zerre varsa hepsi çeşitli yollarla Allah'ın birliğine şahitlik etmektedir ki bu onların tevhididir. Onlar çeşitli yollarla, kendilerini yaratanı takdis ve tesbih etmektedirler. Ancak insanlar onların yaptıkları tesbihi anlamıyorlar. Çünkü onlar zahir kulağı geçidinden geçip bâtın kulağının geniş alanına ve konuşma dilinin yetersizliğinden hâl lisanının fasihliğine doğru yolculuğa çıkmamışlardır. Bu zikrettiğimiz şahitlikleri, ilâhî yazıyla cansızların sayfalarına yazılmış olan satırlarda okumak isteğiyle yolculuğa çıkan kişi, bedeniyle uzun yolculuklara çıkmaz. Aksine, bir yerde durarak zerrelerin tesbih nağmelerini işitebilmek için kalbini boşaltıp onlara yer açar. Kişinin kırlarda ve çöllerde dolaşmasına ne gerek var? İnsanın göklerin melekûtunda, güneşte, ayda ve yıldızlarda alacağı ibretler vardır. Söz konusu cansız varlıklar ayda ve yılda defalarca basiret sahiplerinin gözlerine doğru yolculuk etmektedir. Hatta bunlar sürekli olarak hareket hâlindedirler. Kâbe'nin kendisini tavâf etmesi emredilen insanın değişik mescitleri bıkıp usanmadan dolaşıp durması çok gariptir!

Yolculuğa çıkan kişi, zahirî gözüyle mülk ve şehâdet âlemini görmeye ihtiyaç duyduğu sürece, henüz yüce Allah'a doğru seyreden ve O'nun huzuruna çıkmak üzere yolculuk edenlerin menzillerinin ilk basamağındadır. Bu durumda olan kimse vatanının kapısında oturup kalmış ve yolculuk onu fezanın genişliğine henüz çıkarmamıştır. Bu menzilde uzun süre kalmanın korkaklık veya yetersizlikten başka bir sebebi yoktur. Nice yolcunun elinden tutan başarı (tevfik), ona doğru yolu göstermiştir ve hedefteki menzile eriştirmiştir. Fakat diğerleri çölde helâk olup gitmiştir. Şüphesiz ki gücü yettiği hâlde mülkü talep etmeye girişmeyen kişi ya âcizdir veya tehlikenin büyüklüğü ve uzun süreli yorgunluk sebebiyle bunu yapmaktan korkar.

Nefisler büyük oldukları zaman,
İstekleri uğrunda bedenleri yorulur.

Yüce Allah, din ve dünya hususlarındaki izzeti ve mülkü ancak tehlike ve riskin sırtına yüklemiştir. Buraya kadar söylediklerimiz, bâtınî yolculuğa hazırlık yapmak maksadıyla yeryüzündeki âyetleri mütalaa etmek için yapılan zahirî yolculuğun hükmüydü. Şimdi esas konumuza geri dönelim.

2- Kişinin, cihat veya hac için yolculuğa çıkması gibi, ibadet amacıyla yola çıkması. Bunun faziletini, edeplerini, zahirî ve bâtınî amellerini Haccın Sırları kitabında zikretmiştik. Peygamberlerin, velilerin ve salihlerin kabirlerini ziyaret etmek de bunun kapsamına girer. Ahlâklarını özümsemek ve onlara bakmak dışında, nefeslerinden ve fiillerinden alınması beklenen ilmî yararlar nedeniyle dirileri ziyaret etmek ölüleri ziyaretten daha iyidir. Üç mescidi ve orada ribat görevini yerine getirmek için sınır boylarındaki bölgeleri ziyaret dışında başka yerlere ziyaret maksadıyla yolculuk etmenin bir anlamı yoktur. Hac kitabında her iki haremin faziletlerini zikretmiştik. Beytü'l-Makdis'in de aynı şekilde fazileti vardır.

3- Kişi, dinini bozup zedeleyecek olan bir şeyden kaçıp kurtulmak amacıyla da yolculuğa çıkabilir. Bu da güzel bir şeydir. İnsanın, dayanamayacağı şeylerden kaçması peygamberlerin sünnetlerinden biridir. Kaçılması gereken hususlar; kamu görevleri, makam, yoğun ilgiler ve kalbi bulandıracak hâle gelen maddî faktörlerdir.

Din ancak Allah'tan başkasının bulunmadığı bir kalpte tam ve eksiksiz yaşanabilir. Eğer kişinin kalbinde başka şeyler varsa ancak onları boşalttığı oranda dinle meşgul olması tasavvur edilebilir.

Dünyadayken, kalbin dünya işlerinden ve zorunlu ihtiyaçları düşünmekten uzak kalması tasavvur edilemez. Fakat söz konusu hususları hafifletmek ve azaltmak tasavvur edilebilir. Bunları azaltanlar kurtulmuş, artırıp çoğaltanlar helâk olmuştur. Söz konusu yükleri azaltan, dünyaya ilgi duymayan kimsedir. Bu ise şöhreti yayılmış ve ilgileri çoğalmış olan kişi için kendi vatanında olacak bir şey değildir. Onun bu işi başarabilmesi için gurbete çıkıp yabancı biri hâline gelmesi, namsız nişansız kalması ve kaçınabileceği ilgileri kesmesi gerekir ki nefsini bir süreliğine eğitip terbiye edebilsin. Sonra belki yüce Allah ona yardım elini uzatır ve nefsini kuvvetlendirip kalbine güven verecek olan nimeti ona bahşeder. Böylece o kişinin gözünde artık kendi vatanında olmakla gurbette olmak, geçim vasıtalarının ve ilgilerin bulunmasıyla bulunmaması arasında bir fark kalmaz. Hâl böyle olunca, artık onu yüce Allah'ı zikretmekten hiçbir şey

alıkoyamaz. Böyle bir hâli elde etmek gerçekten pek nadirdir. Çoğunlukla kalpler zayıftır ve halk ile Hâlık olan Allah'ı içine alacak kadar büyük değildir. Söz konusu ettiğimiz kuvvetle ancak peygamberler ve veliler mutluluğu yakalamışlardır. Her ne kadar çalışıp gayret etmenin bir etkisi olsa da bu gücü çalışarak kazanmak çok zordur.

Bu hususstaki bâtınî kuvvetin kişiden kişiye farklılık göstermesine örnek olarak uzuvlardaki zahirî gücün kişiden kişiye değişmesini gösterebiliriz. Nice kuvvetli, kirişleri sağlam ve bünyesi dayanıklı adam vardır ki ağırlığı mesela 1000 rıtl gelen bir yükü tek başına kaldırabilir. Oysa zayıf ve hasta birisi o adamın durumuna erişmek istese ve sürekli ağırlık kaldırma egzersizleri yapsa yine de o seviyeye ulaşamaz. Fakat egzersiz yapmak ve ağırlık kaldırmada gayret göstermek kuvvetini belirli ölçüde artırır. Bu durum onu ağır yükü kaldıran adamın derecesine ulaştırmasa bile, en yüksek dereceye ulaşmaktan ümidini kesmemesi ve gayreti elden bırakmaması gerekir. Çünkü böyle bir durumda gayret ve çabayı elden bırakmak son derece cahilce bir davranış olur. Selefin âdeti, fitnelerden duydukları korku sebebiyle vatanlarını terk etmeleriydi. Süfyânü's-Sevrî hazretleri bu konuda şöyle söylüyor: "Bu öyle bir zamandır ki kişi bir beldeden başka bir beldeye gider. Ne zaman bir yerde tanınmaya başlasa hemen başka bir yere göçer!"

4- Bulaşıcı bir hastalık gibi bedene veya temel tüketim maddeleri fiyatlarının aşırı derecede artması vb. durumlar gibi mala zarar veren şeylerden kaçıp kurtulmak için yolculuk yapmak. Bulaşıcı hastalıktan kurtulmak için oradan kaçmak, hakkında yasak olduğu için bu hükümden müstesnadır. Buhârî ve Müslim'in Abdurrahmân b. Avf radıyallâhu anhdan naklettiklerine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Bir yerde tâûn olduğunu duyarsanız oraya gitmeyin. Sizin bulunduğunuz yerde ortaya çıkarsa ondan kaçmak için oradan dışarı çıkmayın.*"

Yine, Buhârî ve Müslim'in Üsâme b. Zeyd radıyallâhu anhdan naklettiklerine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Bir yerde tâûn olduğunu duyarsanız oraya girmeyin. Sizin bulunduğunuz yerde ortaya çıkarsa oradan dışarı çıkmayın.*"

Buhârî'nin Hz. Âişe radıyallâhu anhâdan naklettiği efrâd hadislerden birinde geldiğine göre Hz. Âişe radıyallâhu anhâ bir keresinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve selleme tâûn ile ilgili bir soru sorunca ona şöyle buyurmuştur: "*Tâûn, yüce Allah'ın dilediği kimselere göndermiş*

olduğu bir azaptı. Sonra Allah onu müminler için rahmet eyledi. Bulunduğu yerde tâûn ortaya çıkan bir kul, oturduğu beldede kalır, ecrini Allah'tan bekleyerek buna sabreder ve başına ancak Allah'ın yazmış olduğu şeyin geleceğini bilirse şehit sevabı kazanır."

Buhârî ve Müslim'in Enes b. Mâlik radıyallâhu anhdan naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Tâûn, her Müslüman için bir şehadettir.*"

Temel gıda maddelerinin pahalılanması sebebiyle vatanından göç etmek de güzeldir. Ebû Nuaym bu hususta şöyle söylemiştir: "Süfyânü's-Sevrî'yi su tulumunu eline asmış ve heybesini sırtına koymuş bir hâlde görünce dedim ki, nereye gidiyorsun ey Ebû Abdillâh? Dedi ki, haber aldığıma göre bir şehirde ucuzluk varmış, orada ikamet etmek istiyorum. Etrafındakiler ona dediler ki, bunu yapacak mısın ey Ebû Abdillâh? Dedi ki evet, bir şehirde ucuzluk olduğunu duyarsan orada ikamet et. Çünkü böyle yapman dinin açısından daha güvenli ve daha az endişe vericidir." Bu söylediğimiz, fiyatların artmasından kaçmakla ilgiliydi.

Buraya kadar saydığımız yolculuğa çıkma kısımlarından ortaya çıktığına göre yolculuk kınanmış, övülmüş ve mübah olmak üzere üç kısma ayrılır. Kınanmış olan yolculuk, kölenin efendisinden kaçması ve ana babasına karşı gelen evladın gurbete çıkması gibi haram ve tâûn olan yerden çıkmak gibi mekruh olmak üzere ikiye ayrılır. Övülmüş olan yolculuk ise hacca gitmek ve her Müslüman'a farz olan ilim öğrenmek için yola çıkmak gibi vacip ve âlimleri ziyaret etmek gibi mendup olmak üzere iki kısma ayrılır.

Yolculuğa çıkarken âhireti talep etme niyetiyle çıkmak gerekir. Ancak bu niyet vacip ve mendup olan yolculuk çeşitlerinde açık olmasına rağmen mekruh ve haram olanlarda söz konusu olmaz. Mübah olan yolculuk çeşidine gelince; kişi para kazanmak, dilenmekten kurtulmak, eşi ve ailesi karşısında mertliğini korumak ve ihtiyaç miktarından fazlasını sadaka olarak dağıtmak maksadıyla yolculuğa çıkarsa, mübah olan yolculuğu bu niyeti sayesinde âhiret amellerinden biri hâline gelir. Kişi başkalarına gösteriş yapmak ve namını duyurmak kastıyla hacca gitmiş olsa yapmış olduğu yolculuk âhiret ameli olmaktan çıkar. Ameller elbette niyetlere göredir.

Yolculuğun mu yoksa bir yerde ikamet etmenin mi daha faziletli olduğu konusundaki tartışmaya gelince, bu husus uzletin mi yoksa insanların arasında yaşamanın mı daha faziletli olduğu hakkındaki tartışmaya benzemektedir. Uzlet kitabında bunu belirlemenin yöntemini zikrettik. Bu

da oradan anlaşılsın. Çünkü yolculuk da bir çeşit, insanlarla birlikte olma işidir. Fakat yolculukta fazladan olarak yorulma, çabanın bir yere odaklanamaması sıkıntısı ve çoğu insan için akıl dağınıklığı vardır. Yolculuğa çıkan kişi bazen canı ve malı hususunda endişeye düşer, bazen de kendi yaşadığı beldede alışmış olduğu şeylerden ayrılmaktan dolayı rahatsız olur. Yolculuk sırasında yanında mal yoksa başkalarından medet bekler. En iyisi, din hususunda kişiye en çok yardım edecek olanıdır. Dünyadayken dinden elde edilecek semerenin en güzeli yüce Allah'ı tanımak ve O'nun zikrine aşinalık ve ünsiyet kazanmaktır. Bunların her ikisi de sürekli düşünmek ve tefekkür etmekle elde edilir. Yolculuğa çıkmak, işin başında kişinin ilim öğrenmesine yardımcıdır. Bir yerde ikamet etmek ise işin sonunda öğrenilen ilimle amel etmeye yardım eder.

Herhangi bir niyet olmadan ve belirli bir yeri ziyaret amacı gütmeden yeryüzünde seyahat etmek yasaklanmış bir iştir. Tâvûs'un hadisinden bize nakledildiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*İslâm'da ruhbaniyet, evlenmemek ve sürekli seyahat etmek yoktur*."

İmam Ahmed b. Hanbel hazretleri şöyle söylemiştir: "Sürekli seyahat etmenin İslâm ile hiçbir ilgisi yoktur ve ne peygamberler ne de salihler sürekli seyahat etmişlerdir."

(…) Atâ b. Ebî Rebâh, Ebû Hureyre radıyallâhu anhın şöyle söylediğini nakletmiştir: "*Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem, tek başına çöle gidene lânet etti.*"

Daha önce zikrettiğimiz gibi, yolculuk kişinin aklını dağıtır. Bu yüzden de müridin ilim öğrenmek veya ahlâkını özümsemek amacıyla bir şeyhi görmek dışında yolculuk yapması doğru olmaz. Müridin tefekkürü veya öğrendiklerini uygulama ve işi ciddiye alma sevgisi güçlendikçe yolculukla sükûnet bulması daha iyidir. Buraya kadar yolculuğun kısımları ve yolcunun niyetinden söz ettik.

YOLCULUĞA HAZIRLIK AŞAMASINDAN İTİBAREN GERİYE DÖNÜNCEYE KADAR YOLCUNUN UYMASI GEREKEN EDEPLER

Söz konusu edepler on beş tanedir:

1- Bazı insanların haksız yere bir şeyini almışsa onu geri vermek, borcu varsa ödemek, bakmakla yükümlü olduğu kimselerin geçimleri için gereken

parayı hazırlamak, yanında emanet varsa sahibine vermek. Bütün bunları Hac kitabında zikretmiştik.

2- Bir yol arkadaşı seçmek.

3- Ailesi ve arkadaşlarıyla vedalaşmak. Bütün bunlar Hac kitabında açıklanmıştır.

4- İstihare namazı kılmak. Bu husus da Namaz kitabında geçti.

5- Yola sabah erken vakitte çıkmak.

6- Yolculuğa perşembe günü çıkmak.

7- Evden çıkmadan yapılacak olanlar.

8- Evin kapısına gelindiğinde yapılacak olanlar.

9- Bineğe binerken yapılacak olanlar.

10- Çoğunlukla gece vakti yol almak.

11- Tek başına yürümemek.

12- Bir tepeye çıkıldığı veya bir vadiye inildiği sırada yapılacak dualar.

13- Konaklamak ve konaklama anında yapılacak dualar.

14- Yolculuk sırasında sağlığı ve bakımı için misvak, tarak, sürmelik ve ayna gibi aletleri yanında bulundurmak.

15- Yolculuktan dönerken uyulacak olan edepler. Bütün bunlar Hac kitabında açıklanmış olup burada tekrarını uygun görmedik. İsteyenler o bölüme baksınlar.

Yolculuğun bâtınî edeplerine gelince, özetle şunları söyleyebiliriz: Yolculuk etmek kişinin dindarlığını artırmadığı sürece sefere çıkmamak gerekir. Kişi, kalbinin noksanlaşmaya doğru değiştiğini görürse orada dursun ve bilsin ki yolculuğu hasta ve kusurludur. Yolculuğa çıkan kimse her beldeye girişinde oradaki şeyhleri görmeye ve “görüştüm” demek için değil, amel etmek için onların ilimlerinden ve edeplerinden istifadeye niyet etmelidir. Geldiği beldedeki şeyhin bulunduğu yere gittiğinde, o dışarıya çıkıncaya kadar kapısında beklemelidir. Ona soru sormadan önce, kendisine soru sormak için izin istemelidir. Bir beldedeki din kardeşini ziyaret etmişse onun evinde üç günden fazla kalmamalıdır. Çünkü misafirliğin sınırı üç gündür. Çıkmış olduğu gurbette aziz ve saygın olması için, müridin hevâ ve arzusunun vatanından sefer etmesi lazımdır.

İKİNCİ BÂP:
YOLCULUĞA ÇIKANIN ÖĞRENMESİ GEREKEN RUHSATLAR, KIBLENİN VE NAMAZ VAKİTLERİNİN BELİRLENMESİ

Yolculuğa çıkan kimsenin hem dünya hem âhiret azığı edinmesi gerekir. Dünya azığı; yiyecek, içecek ve yolculukta ihtiyaç duyulan araç ve gereçlerdir. Kişinin "Tevekkül ederek yola çıkıyorum ve yanıma hiçbir azık almıyorum." dememesi gerekir. Çünkü yanına azık almak tevekküle aykırı değildir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Azığınızı yanınıza alın.*" (Bakara, 2/197) Hz. Mûsâ aleyhisselâm, Hz. Hızır ile buluşmaya giderken yanına azık almıştı. Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem de Medine'ye doğru hicrete çıkarken yanına azık aldı. Anlayışı olmayan birtakım insanlar türedi ve tevekkülün sebeplere sarılmamak olduğunu zannettiler. Bu, onların ilmi ve hikmeti bilmediklerini gösterir. Tevekkül sebepleri terk etmek olsaydı, onlara göre kuyudan su çekmek için ip ve kova taşımak gereksiz olurdu. Suya ulaşmayı sağlayan bu aletleri taşımak tevekkülü zedelemediğine göre, suyu ve yiyeceği yolculuk sırasında taşımak da tevekküle zarar vermez.

Âhiret azığı ise kişinin yolculuk esnasındaki temizliğinde, namazında ve ibadetlerinde ihtiyaç duyacağı ilimdir. Çünkü yolculuk bazen kişinin üzerindeki bazı yükümlülükleri hafifletir. Bundan dolayı yolculuğa çıkan; namazları kısaltmak, cem etmek ve oruç tutmamak gibi, seferin hafifletip kolaylaştırmış olduğu yükümlülüklerini bilmeye ihtiyaç duyar. Bazen de yolculuk, kıblenin nerede olduğunu bilmek ve namaz vakitlerini tespit etmek gibi, ikamet ettiği yerde kolayca yapabildiği birtakım şeyleri zorlaştırır. Çünkü kişi kendi vatanında ikamet ederken müezzinlerin ezanı ve mescitlerin mihraplarıyla yetinerek bunları kolaylıkla öğrenebiliyordu. O hâlde yola çıkan kişinin öğrenmek zorunda olduğu hususlar iki kısma ayrılmaktadır:

1- Yolculukta geçerli olan ruhsatları bilmek. Yolculuk, taharet konusunda iki ruhsat sunar ki bunlar mestler üzerine meshetmek ve teyemmümdür. Farz namazlarında da iki ruhsat vardır ki bunlar namazları kısaltmak ve cem etmekle ilgilidir. Nafileler konusunda da iki ruhsat vardır. Bunlardan biri binek üzerinde namaz kılmak, diğeri ise yürürken namaz kılmaktır. Oruç

konusunda ise yolculukta bir tek ruhsat vardır o da oruç tutmamaktır. Böylece ruhsatların hepsi yedi oldu. Şimdi bu ruhsatları teker teker açıklayalım:

a) Mestlerin üzerine meshetmek. Müslim'in Hz. Ali radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde geldiğine göre bir keresinde kendisine mestlerin üzerine meshetmekle ilgili bir soru sorulunca şöyle demişti: "*Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem, yolculuk yapan için üç gün üç gece ve mukim için bir gün bir gece meshetmeye izin verdi.*"

Safvân b. Assâl radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: "*Yolculukta Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem ile birlikteyken cünüplük hâli hariç ve büyük abdest, küçük abdest ve uyku hâlleri dâhil olmak üzere bize üç gün boyunca mestlerimizi çıkarmamamızı emrederdi.*"

Mestler, cürmûklar[482] ve çoraplar üzerine meshetmek caizdir. Meshin caiz olmasının şartı, bu sayılan şeylerin tam bir taharetten sonra giyilmiş olmasıdır. İmam Ahmed hazretlerinden nakledildiğine göre bu şart değildir. Meshin ancak ayakların yıkanması farz olan kısmını örten yerin üzerine yapılması caizdir. Mestler ister deri ister keçe, ister ahşap ister cam olsun üzerlerine meshetmekle meshin hükümleri sabit olur. Eğer ayağın bir kısmı görünecek kadar mestlerde yırtık veya her iki topuk görünecek şekilde geniş delikler varsa, çorap ince olup ayağı gösteriyorsa veya geniş olup ayaktan düşüyorsa üzerlerine meshetmek caiz değildir. Kişi çorapların üzerine ayakkabı giyer ve onların sayesinde çoraplar kaymazsa üzerlerine meshetmek caiz olur. Bu kişi ayakkabılarını çıkartırsa abdesti geçersiz olur.

Sünnet olan, mestlerin altını ve arka tarafını değil, üstünü meshetmektir. Kişi mesh yaparken elini ayak parmaklarının olduğu yerin üstüne koyarak bacağına doğru gezdirir. Mesh müddeti, iki görüşten en doğru olanına göre mestleri giydikten sonra abdestin bozulması anında başlar. Diğer görüşe göre ise abdest bozulduktan sonraki meshetme anından başlar. Mest ayağından çıktığında ve mesh müddeti bittiğinde iki görüşten birine göre yeniden abdest alır. Diğer görüşe göre ise sadece ayaklarını yıkaması yeterlidir.

Mukimken meshedip sonra yolculuğa çıkan veya yolcuyken meshedip sonra mukim olan kişi, mukîmin mesh müddetini tamamlar. Mukimken meshetmeye başlayıp sonra yolcu olan kimse hakkında İmam Ahmed yolcu gibi mesh müddetini tamamlayacağını söylemiştir. Kişi meshetmeye mukimken mi, yoksa yolculuğa çıktıktan sonra mı başladığı hususunda şüphe ederse ihtiyat üzere hareket edip mukimin mesh müddetini tamamlar.

Yolculuk esnasında meshetmeye başlayan kişi, ikamet hâlinde abdest bozmuş olsa bile yolcunun mesh müddetini tamamlar. Mestlerini giymek isteyen kişinin, içlerinde bulunabilecek diken veya akrep gibi zararlı şeylerden korunmak için onları silkelemesi müstehaptır.

b) Teyemmüm. Teyemmüm, bulunmadığı zaman suyun yerine geçen şeydir. Bazen su bulunmaz, bazen bulunur ancak yırtıcı hayvanlar veya düşmanlar yüzünden ulaşılamaz veya içmek için gereklidir. Eğer söz konusu su çorba yapmak, et yemeği pişirmek veya peksimeti ıslatmak için ihtiyaç duyulan bir su ise teyemmüm almak caiz olmaz. Çünkü kişinin kuru peksimetle yetinmesi ve çorba içmemesi mümkündür. Kişiye su hibe edilirse kabul etmesi vacip olur. Eğer su alabilmesi için para hibe edilirse minnet içerdiğinden dolayı kabul edilmesi vacip olmaz. Eğer su normal fiyattan satılıyorsa (abdest almak için) onu satın alması gereklidir.

Su yoksa onu önce yükü içerisinde, sonra kapları ve daha sonra konakladığı yerin etrafında araması gerekir. Suyu bir yerde unutmuşsa ve unutmuş olmasa onu kullanabilecek durumda olduğu hâlde teyemmüm alıp namaz kılmışsa namazı iade eder. Suyun bulunma ümidi varsa namaz vaktinin sonuna kadar teyemmüm almayı tehir eder. Temizlik kitabında teyemmümün nasıl alınacağını zikretmiştik.

Bedeninin bir kısmı için yetecek kadar su varsa onu kullanması ve eğer cünüpse bedeninin geri kalanı için teyemmüm eder. Cünüp değil de abdesti bozulmuşsa bu durumda ne yapacağı konusunda iki görüş vardır. Teyemmüm aldığı zaman vaktin namazını kılar, kaçırmış olduğu namazları kaza edebilir, iki namazı cem ederek kılar ve vakit çıkıncaya kadar nafile namaz kılabilir. Vakit çıkınca, iki görüşten birine göre vakti giren namaz için yeniden teyemmüm alır. Diğer görüşe göre ise abdesti bozuluncaya kadar o teyemmümle namaz kılmaya devam eder. Suyla abdest aldığı zaman hastalığının artacağından veya yarasının yavaş iyileşeceğinden korkarsa teyemmüm alması caizdir. Havanın çok soğuk olmasından korkan kişi teyemmüm alıp namaz kılar ve yolcuysa namazını tekrar kılması gerekmez. Böyle bir durumunda mukimin ne yapacağı hakkında iki görüş vardır. Ne su ne de toprak bulamayan kimse namazını yine kılar. Böyle bir kimsenin su bulduğunda namazını yeniden kılıp kılmayacağı hakkında iki görüş vardır.

c) Farz olan namazları kısaltmak. Her merhale sekiz fersah, her fersah üç mil ve her mil dört bin adım olmak üzere iki merhale (96.000 adım) yol kat eden ve yolculuğu ana babasına âsi olarak evinden ayrılmak, (köle için)

sahibinden veya zengin olduğu hâlde alacaklısından kaçmak, yol kesmeye veya fesat çıkarmaya gitmek gibi bir günahı ihtiva etmeyen kişi farz namazlarını kısaltarak kılar. Bu durumdaki kişinin, bulunduğu şehrin evlerinden veya yaşadığı obanın çadırlarından ayrıldıktan sonra dört rekâtlı namazları iki rekât olarak kılma ruhsatı vardır. Fakat öylesine seyahat eden kişi gibi, herhangi bir maksada yönelik olarak yola çıkmamışsa bu ruhsattan faydalanması caiz değildir.

Yolculuk sırasında rekât sayılarını kısaltmak tam olarak kılmaktan daha faziletlidir. Kişi, gittiği yerde dört günden fazla ikamet etmeye niyet ederse namazları tam olarak kılar. İmam Ahmed'e göre yirmi iki vakit namaza niyet etmişse tam olarak kılar, daha azına niyet etmişse kısaltır. Bir ihtiyacını görmek üzere bir yerde kalır ve orada ikamet etmeye niyet etmezse sonuna kadar namazları kısaltır. Aynı şekilde, yolculuk sırasında bir sultan veya düşman tarafından hapsedilirse hüküm böyledir.

İkamet mahallindeyken namaza başlayıp sonra yola çıkar veya yolculukta namaza başlayıp sonra mukim olur veya bir mukime veya mukim ve yolcu olup olmadığını tam olarak bilmediği birine uyarak veya kısaltmaya niyet etmeksizin namaz kılarsa rekâtları tam kılması gerekir. Yolculukta namaz kılmayı unutup da mukim olduğu yerde hatırlarsa veya mukimken bir namazı unutup yolculukta hatırlarsa veya vaktin girmesinden sonra yola çıkarsa namazı kısaltması caiz olmaz.

d) Öğle ile ikindi namazını ve akşamla yatsı namazını vakitlerinde cem etmek. Kısa değil de uzun yolculukta bu şekilde namazları cem etmek caizdir. Kişi ilk namazı ikincisinin vaktine kadar tehir etmek veya ikinci namazı birincinin vaktine almak hususunda muhayyerdir. Müstehap olan, birinci namazı ikincisinin vaktine kadar tehir etmektir. Birinci namazın vaktinde iki namazı cem ederse şu üç şartın bulunması gerekir:

Birinci namazı öne almak, iki görüşten birine göre ilk namaz için tekbir alırken cem etmeye niyet etmek -diğer görüşe göre birinci namazı bitirdikten sonra niyet etmek de caizdir- ve iki namaza kamet getirecek veya abdest alacak bir süreden daha uzun ara vermemek. İki namaz arasında sünnet kılarsa iki görüşten birine göre cem geçersiz olur, diğerine göre olmaz.

İkinci namazın vaktinde cem etmek isterse, vaktin çıkmasına namazı kılacak kadar az bir süre kalmadıkça ilk namazın vakti içerisinde ceme niyet etmesi yeterlidir. Namazları tefrik etmesinin şart olup olmadığı hususunda iki görüş olup en doğrusu şart olmadığıdır. Ashâbımızdan Ebû

Bekr'in dediğine göre, namazları kısaltma ve cem etmede bunlara niyet etmek gerekli değildir. Yolculuk sırasında nafile namazlar ihmal edilmemelidir. Çünkü bunların sevabı yolculuğun kârından daha fazladır.

Yağmur yağması da yolculuk gibi namazları cem etmek için bir mazeret sayılır. Cuma namazını kılmamak da aynı şekilde yolculuğun ruhsatlarından biridir. Kişi ikindi namazını kıldıktan sonra ikamet etmeye niyetlense ve ikindinin vaktine ikamet mahallinde yetişse ikindiyi ve geçmiş namazlarını eda etmesi gerekir. Çünkü mazeretinin ikindinin vakti çıkıncaya kadar kalması şartıyla buna cevaz verilmiştir.

e) Binek üzerinde nafile namaz kılmak. Kişi yolculuk sırasında nafile namaz kılarken kıbleye dönmesi gerekli değildir. Aksine, döndüğü her tarafa doğru namaz kılabilir. Eğer kıbleye dönük olarak namaza başlaması mümkünse bunu yapması gerekir. Sonra ister binek üzerinde ister yürür vaziyette olsun namazını hâline göre tamamlar.

f) Yürüyerek yolculuk yapanın nafile namaz kılması da caizdir. Bu durumda yolcu, rükû ve secdeleri ima ile yapar ve teşehhüt için oturmaz. Çünkü böyle yapmak bu ruhsatın faydasını geçersiz kılar. Yürüyerek namaz kılanın hükmü de binit üzerinde kılanın hükmü gibidir. Ancak yürüyen kişinin namaza başlarken kıbleye dönmesi gerekir. Çünkü binit üzerinde namaz kılanın aksine yürüyenin bir anda kıbleye dönmesinde bir zorluk yoktur. Bir düşmandan, selden veya yırtıcı hayvandan kaçan herkesin farz namazını binek üzerinde veya yürürken, nasıl mümkünse öylece kılma hakkı vardır.

g) Oruç tutmamak. Yolcunun, sabah mukimken sonradan yola çıkması durumu haricinde orucunu tutmama hakkı vardır. Çünkü sabah vakti kendi vatanında olduğu günün orucunu tutmaması caiz olmaz. İmam Ahmed hazretlerinden nakledilen bir başka rivâyette, böyle birinin oruç tutmamasının caiz olduğu söylenmiştir. Yolcu, oruçlu olmadığı hâlde gündüz vakti yurduna dönerse tek görüşe göre orucunu kaza etmesi gerekir. Günün kalan kısmında yemek yememesinin gerekip gerekmeyeceği hakkında iki görüş vardır.

Oruç tutmamak ve namazlarını kısa kılmak, yolcu için oruç tutmak ve namazları tam olarak kılmaktan daha faziletlidir. Yolculuğa çıkmadan önce kişinin bu ruhsatlara dair bilgileri öğrenmesi vacip midir, diye sorulursa cevap olarak şöyle deriz: Yolculuğa çıkan kişi ruhsatlara uymaya niyetli değilse teyemmümle ilgili olan bilgi haricindekileri öğrenmesi gerekmez. Çünkü suyunun sürekli olarak akmasına güvenilen bir nehrin kıyısında

yolculuk yapması haricinde, suyun bulunup bulunmaması kişinin elinde değildir. Yanında, ihtiyaç duyduğunda sorup öğreneceği bir âlimin bulunması hâlinde de bu işi ihtiyaç duyacağı ana ertelemesi caizdir.

"Nasıl olup da yolculuğa çıkan kişinin teyemmümle ilgili bilgileri öğrenmesi gerekir diyebiliyorsunuz? Oysa henüz adamın teyemmüm alacağı namaz ona farz olmamış ki." denilirse cevaben şöyle deriz: Nasıl ki ihrama girmeden önce hac menâsikini öğrenmek gerekli ise burada da öyle gereklidir.

2- Yolculuk etmek sebebiyle tekrarlanan görevlerdir ki kıbleyi ve namaz vakitlerini bilmekten ibarettir. Bunları bilmek ikamet hâlindeyken de vacip olmakla beraber, herkesin ittifak ettiği bir mihrap ve namaz vakitlerini gözetleyen bir müezzin bulunduğu takdirde hükmü kalmaz. Fakat yolcunun kıblenin ve namaz vakitlerinin nasıl belirleneceği hakkında bilgiye sahip olması gerekir.

Kıble; yıldızlar, güneş, rüzgârlar, sular, dağlar ve Samanyolu vasıtasıyla bulunabilir. Yıldızların en sabit olanı Kutup yıldızıdır. Kutup yıldızı küçük bir yıldız olup yeri Küçükayı takımyıldızının iki küçük yıldızı sayesinde bilinir. Çünkü bu iki yıldız onun altındadır. Kutup yıldızının etrafında Küçükayı ve Büyükayı yıldızları bulunur. Namaz kılan kimse Kutup yıldızını sağ kulağının arkasına alırsa kıbleye dönmüş olur.[483]

Güneş sonsuza değin namaz kılan kişinin sol tarafından ve sol omzunun kenarını hizalayarak doğar, sağ omzunun kenarını hizalayarak batar.

Güney rüzgârı namaz kılan kimsenin sol omzunun iç tarafına doğru eserek yüzünü yalayıp sağ tarafından geçer. Kuzey rüzgârı ise sağ tarafından geçip güney rüzgârının estiği yöne gider. Batı rüzgârı, namaz kılan kişinin yüzünün sağ tarafına doğru eser. Sabâ rüzgârı ise onun tam tersi yönden, yani namaz kılanın sırtına doğru eser.

Sulara gelince, Dicle ve Fırat nehirleri gibi namaz kılanın sağ tarafından hafif bir sapmayla sol tarafına doğru akarlar. Yatakları değiştirilen nehirler ile biri Horasan'da diğeri Şam'da bulunan ve her birine "maklûb/tersine dönmüş"[484] denilen nehirlere bu hususta itibar edilmez. Çünkü bu nehirlerin suyu namaz kılanın sol tarafından sağına doğru akar.

Bütün dağların yüzleri ve cepheleri kıbleye dönüktür.[485]

Samanyoluna gelince, "Gökyüzünün Semeri" denilen Samanyolu gecenin başlarında namaz kılan kişinin sol omzundan kıbleye doğru uzanır, sonra gecenin sonunda başı namaz kılanın sağ omzu üzerine gelinceye kadar kıvrılır.

Kişi bu yöntemlerle kıbleyi tam olarak kestiremezse, bu konuda içtihat edip vardığı sonuca göre namazını kılar. Bir sonraki namazın vakti girince yine kıbleyi belirlemek için içtihat edip namazını öyle kılar. Eğer sonraki içtihadı öncekine muhalifse ilk kıldığı namazı iade etmez. Çünkü bir içtihat başka bir içtihat sebebiyle bozulmaz.

Beş vakit namazın vakitlerini bilmek şarttır. Öğlenin vakti güneşin batıya dönmesiyle başlar. Günün başında her şahsın batı tarafında uzun bir gölgesi olur. Sonra bu gölge güneş tam tepe noktasına gelinceye kadar kısalmaya devam eder. Güneş tepe noktasını geçip batıya meylettikten sonra söz konusu gölge doğu yönünde uzamaya başlar ve güneş batıncaya kadar uzamaya devam eder. Yolculuk yapan kimse bir yerde ayakta dursun veya düz bir sopayı yere diksin ve ortaya çıkan gölgenin ucunu işaretleyip baksın. Gölgenin kısaldığını görürse henüz öğle namazının vakti girmemiş demektir. Gölge uzamaya başladığı zaman güneş batıya dönmeye başlamış ve öğle namazının vakti girmiş demektir. Öğle namazının vakti, her şeyin gölgesi iki misli olduğu zaman sona erer. İmam Ahmed hazretlerinden nakledilen görüşe göre, öğle namazının vakti güneş sararmaya başlayıncaya kadar sürer. Sonra tercihli vakit (ihtiyâr vakti) çıkar ve güneş batıncaya kadar cevaz vakti kalır. Akşam namazının vakti güneş battığı zaman başlar ve batı ufkundaki kızıllık kaybolunca kadar devam eder. Ufuktaki kızıllık kaybolduğunda yatsı namazının vakti girer ve gecenin üçte biri oluncaya kadar devam eder. İmam Ahmed hazretlerine göre gecenin yarısı oluncaya kadar yatsının vakti devam eder. En faziletli olanı, yatsı namazını tehir edip vaktinin son saatlerinde kılmaktır. Sonra tercihli vakit çıkar ve ikinci fecir (fecr-i sâdık) doğuncaya kadar cevaz vakti kalır. İkinci fecir doğunca veya tan yeri ağarınca sabah namazının vakti girer.

Vakti çıkmadan önce namazın bir rekâtını kılmış olan kişi namaza yetişmiş demektir. Namaz vaktinin girdiğinden kesin olarak emin olmadıkça veya galip zanla bilmedikçe namazı kılmak caiz olmaz.

---

[482]. Şiddetli soğuktan dolayı mestlerin üzerine giyilen kısa mestler.

[483]. Müellif burada, Şam topraklarında ve ona yakın yerlerde namaz kılan kimseden söz etmektedir. Fakat Yemen’de, Mısır’da ve dünyanın doğu ve batı ucunda yaşayanların her birine göre bu durum değişir.

[484]. Müellifin burada kastettiği nehir, Suriye’nin Hama şehri yakınlarından geçip Antakya yakınlarında Akdeniz’e dökülen Âsi nehridir. Nehrin bu adı almasının sebebi, çevrede bulunan diğer nehirler kuzeyden

güneye doğru akarken onun tam tersine güneyden kuzeye doğru akmasıdır. (Bkz: *Mu'cemü'l-Büldân*, 4/67)

[485]. Müellifin burada söylediği söz tartışmalıdır. Gerçekler ve yapılan gözlemler bu görüşe aykırıdır.

SEMÂ VE VECD
(KENDİNDEN GEÇME) KİTABI

Kendisini tam anlamıyla tanımayı sadece velilerine bahşeden, onların kalplerinde zatına muhabbet ateşini alevlendiren, içlerini kendisine kavuşma ve görme isteğiyle dolduran Allah'a hamd olsun. O'nun dostları, yaratmış olduğu şeylerde her an Allah'ı görürler ve her mahlûktan hâl diliyle O'nun hitabını işitirler. O'na hamd ederim. Hamd etmek de O'nun nimetlerinden biridir. Elçisi Hz. Muhammed'e, onun ashâbına ve güzelce sünnetine uyanlara çokça salât ve selâm ederim.

Bil ki, bizim burada kastettiğimiz semâ şarkı olup İblis onu kullanarak kalpleri bozmuş ve avam bir yana, sayısız âlimi ve zahidi aldatmıştır. O aldatılanlar, insanı coşturan şarkıları dinledikleri zaman kalplerinin Allah'ın huzurunda bulunduğunu iddia etmişler ve semâın meydana getirdiği kalp coşkusunun ve tedirginliğinin âhirete dönük bir vecd hâli olduğunu zannetmişlerdir. Hatta bazen nefislerinin içinde bulunduğu hâli anlamaz duruma gelmişlerdir. Bu konuda doğruyu bilmek istersen ilk devirde yaşayanlara bak! Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem ve ashâbı acaba böyle şeyler yaptılar mı? Sonra tâbiînin, onlara tâbi olanların ve İmam Mâlik, Ebû Hanife, İmam Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel gibi ümmetin fakihlerinin sözlerine bak! Bütün bu saydığımız insanlar şarkı dinlemeyi kınamışlardır. Hatta İmam Mâlik hazretleri şöyle söylemiştir: "Bir kimse cariye satın alsa ve sonradan şarkıcı olduğunu öğrense onu iade etme hakkı vardır." Bir keresinde kendisine şarkı söylemek hakkında ne düşündüğü sorulunca şöyle demiştir: "Bize göre bu işi fasıklar yapar!"

Bir keresinde İmam Ahmed hazretlerine sorarlar: "Adamın biri öldü ve geriye bir çocuk ile şarkıcı bir cariye bıraktı. Çocuk cariyeyi satmak zorunda kaldı. Ne yapması gerekir?" İmam şöyle cevap verir: "Cariyeyi şarkıcı olarak değil, normal bir köle olarak satabilir." Dediler ki: "Cariye şarkıcı olarak satılırsa otuz bin ediyor. Hiçbir mahareti olmayan normal bir köle olarak satılırsa ancak yirmi dinar eder!" Bunun üzerine İmam şöyle cevap verir: "Sadece normal bir köle sıfatıyla satılabilir!"

Bütün fakihler şarkıdan menetmişlerdir. Sonrakilerden ve İmam Şâfiî'nin önde gelen ashâbından olan Ebu't-Tayyib et-Taberî bu hususta bir kitap tasnif etti ve biz de onu kendisinden dinledik. O kitabında şarkıyı oldukça şiddetli bir şekilde menetti. Şarkı dinlemenin mübahlığına yapışanlar ancak

akılları başlarından gitmiş olan birtakım kimselerdir. Onlar diyorlar ki, seleften bazıları şarkı dinlemeye cevaz vermişlerdi. Bir keresinde Ahmed b. Hanbel hazretleri bir mecliste kavvâlin (ilâhî okuyan kimse) sesini işitince şöyle der: "Bunda bir beis yok!"

Akıllı olan kişinin, cevazına fetva verenlerin ne hakkında fetva verdiklerini incelemesi gerekir. Onların cevaz verdikleri şey sadece çalgı, el çırpma ve dans etme olmaksızın okunan züht ve benzeri şeylerle ilgili birtakım şiirlerdir. Hz. Âişe radıyallâhu anhânın şu hadisi de buna hamledilir: "*Yanımda, Ensâr'ın Buâs savaşında söyledikleri şarkıları okuyan iki cariye varken Ebû Bekir içeri girdi ve dedi ki, Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin evinde şeytanın mezmurlarını mı dinliyorsun? Bunun üzerine Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem ona şöyle buyurdu: Bırak onları ey Ebû Bekir! Çünkü her toplumun bir bayramı vardır ve bu da bizim bayramımız.*" Bilindiği üzere, Ensâr'ın söylemiş olduğu şarkılar nağmeli olsalar bile kişiyi coşturup oynatmıyordu. Bir keresinde İmam Ahmed hazretlerine insanların okumuş oldukları bazı duygusal kasideler hakkında soru sorulunca şöyle der: "Nasıl bir kasideden söz ediyorsunuz?" şöyle derler:

Rabbim bana dediği zaman
Bana isyan etmeye utanmadın mı?

Bunu duyan İmam şöyle der: "Bir kere daha oku!" Onların dinledikleri, bu ve benzeri şeylerdi. Fakih olan kimse tabibe benzer; zamanı ve kişiyi tartıp sonra insaflı bir şekilde fetva vermesi gerekir. İşte bundan dolayı Hz. Âişe radıyallâhu anhâ şöyle söylemiştir: "Eğer Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem, kadınların ondan sonra neler icat ettiklerini bilmiş olsaydı mescide gitmelerini yasaklardı!"

Şu husus apaçık ortadadır ki ilk devirde yaşayanların, sonrakilerin icat ettikleri zilli defleri, kavalları ve şarkı söylediklerinde dillendirdikleri arzuları kamçılayıcı ince şiirleri yoktu. Söz konusu şiirler, nefislerin derinliklerinde gizli olan duyguları harekete geçirir ve kişiyi coşturur. Cahil de bu coşkunun âhirete ilişkin olduğunu zanneder, heyhat! Keşke şöyle demiş olsalardı: "Bu mübah olan bir eğlencedir ve biz onu dinleyip dinleniyoruz." Onlar böyle demeyip yaptıklarının Allah'a yakınlaşma vesilesi olduğunu zannediyorlar ve aklın sınırlarını zorlayan coşku hâline "vecd" diyorlar!

Bazen söz konusu coşku öyle bir hâle varıyor ki elbiseyi parçalamak ve kendine vurmak gibi helâl olmayan davranışlara sebep oluyor. Bütün bunlar selefin yolundan tamamen uzaktır. Akıllı kişinin bildiği üzere, bütün bunlar dosdoğru geniş yoldan sapmaktan ibarettir. Kişinin kendisini kandırmaması gerekir. Doğru ve sahih olan gerçek vecd, Kur'an ve vaaz dinlediği zaman kalbin coşmasıdır. İşte o zaman kişinin içerisinden bir azap korkusu, sevaba ulaşma şevki, işlediği kusurlara pişmanlık ve gayret etme azmi zuhur eder. Bütün bu bâtınî hareketler havaya sıçrayıp el çırpmayı değil, zahirin sükûnet ve dinginlik içerisinde olmasını gerektirir. Kur'an, vaazlar ve zühtle ilgili şiirler bize az mı geldi de kalpleri yüce Allah'ın kapısına götürmek için Selmâ'yı ve Sü'dâ'yı anmaya ihtiyaç duymaya başladık! Söz konusu şiirlerin bazılarında bir işaret olarak alınabilecek bazı sözlerin bulunabileceğini inkâr etmiyoruz ancak bu şiirlerin çoğunda kalpleri dünyevî arzulara meylettiren sözler var. Âhireti için kendisine yarayacak olan bazı şeyleri bu şiirlerden devşirmeye çalışan kişi şöyle diyen adama benzer: "Kâdir olan Allah'ın sanatına hayran olmak için tüyü bitmemiş yakışıklı gence bakarım!" Böyle söyleyen kişi yolunu şaşırmıştır. Çünkü şehvetin ve mizacın böyle bir bakış anında kapmış olduğu görüntü, tefekkür yolunu bulandırır ve insanı düşünmekten alıkoyar. Bundan dolayı böyle yapmayı menedip şöyle diyoruz:

Sen, içerisinde kalbini bulandıracak bir unsur bulunmayan şeye bak: "*Üstlerindeki göğe bakmazlar mı ki onu nasıl bina etmiş ve nasıl donatmışız. Onda hiçbir çatlak da yok.*" (Kâf, 50/6) Kim "Bunları dinlemek ne benim ne de başkasının mizacını arzularına uymak yönünde etkilemiyor." derse, insanın fıtratına aykırı olan bir şeyi iddia etmiş olur ve bu iddiasına bakılmaz. Selefin salihleri Kur'an dinledikleri zaman ağlarlardı. Hatta içlerinden bazıları bayılır ve ölürdü! Bazıları da dinlemiş olduğu bir şiirden kendisini tedirgin edip ağlatan bir işaret alırdı. İnsanı coşturan şarkının yaptığı ifsat, ıslahından çok daha fazladır. Bütün bu hususları *Telbîsü İblîs* adlı kitabımda ayrıntılarıyla geniş bir şekilde anlattım. Burada konuyu daha fazla uzatmayı uygun görmedim, zikrettiklerim yeterlidir.

İYİLİĞİ EMRETMEK VE KÖTÜLÜĞE ENGEL OLMAK KİTABI

Tapılmaya ve anılmaya en lâyık olan, hamde ve şükredilmeye en çok yaraşan, akıl sahipleri tarafından bilinip inkâr edilmeyen, masiyetlerden menedip korkutan ve öğüt veren, velilerini iyiliği emretmek ve kötülüğe engel olmak üzere görevlendiren Allah'a hamd olsun.

Anlayıp tefekkür edenlerin hamd ettiği gibi O'na hamd eder, işleri erken yapanların en şereflisi olan elçisi Hz. Muhammed'e, ashâbına ve dünyada öğüt almayanların âhirette öğüt alacakları zamana kadar ona tâbi olanlara çokça salât ve selâm ederim.

Şüphesiz ki iyiliği emretmek ve kötülüğe engel olmak dinin en büyük esasıdır. Bu öyle bir esastır ki yüce Allah bütün peygamberleri bu işi ayakta tutmak için göndermiştir. İyiliği emretme ve kötülüğe engel olma görevi terk edilmiş, uygulanması ve nasıl yapılacağının öğrenilmesi ihmal edilmiş olsa peygamberlik işlevsiz kalır, din yok olup gider, sapıklık her yere yayılır, fesat kol gezer ve ülkeler harap olurdu. Şimdilerde kalpleri halka yağcılık yapma isteği istila etmiş, yaratıcıyı murakabe etme hâli kalplerden silinmiş ve insanlar hayvanlar gibi hiçbir kayda bağlı olmadan arzularına uyar hâle gelmişler. Allah uğrunda bir kimsenin kendisini kınamasına aldıranların sayısı çok azalmıştır. İlmini öğretmeyi üzerine alarak veya uygulamak üzere kollarını sıvayarak bu fetret dönemini telâfi edip gediği kapatmak için çaba sarfeden kişi, zamanın öldürdüğü bir sünneti diriltmekle ve bütün Allah'a yakınlık derecelerinin altında kalmış olduğu bir yakınlık amelini yaymakla halkın arasından seçilmiş biri olur. İşte biz söz konusu ettiğimiz bu ameli dört bâpta açıklayacağız:

Birinci bâp: İyiliği emretmenin ve kötülüğe engel olmanın vacipliği ve fazileti

İkinci bâp: İyiliği emretmenin ve kötülüğe engel olmanın rükünleri ve şartları

Üçüncü bâp: İyiliği emretme ve kötülüğe engel olma yerleri ve âdet hâline gelmiş bazı kötülükler

Dördüncü bâp: Kamu yöneticilerinin iyiliği emretmeleri ve kötülüğe engel olmaları

BİRİNCİ BÂP:
İYİLİĞİ EMRETMENİN VE KÖTÜLÜĞE ENGEL OLMANIN VACİPLİĞİ VE BUNUN İHMALİ HÂLİNDEKİ KINAMA

Bu hususta ki âyetlere gelince, yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Sizden hayra çağıran, iyiliği emredip kötülüğe engel olan bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir.*" (Âl-i İmrân, 3/104) Burada, iyiliği emretmenin ve kötülüğe engel olmanın farz-ı ayın değil, farz-ı kifâye olduğu ve bir grup insan tarafından bu görev yerine getirildiğinde farziyetin diğerlerinin uhdesinden düşeceği görülmektedir. Çünkü âyette yüce Allah "Hepiniz iyiliği emredin" buyurmadı, "*Sizden hayra çağıran bir topluluk bulunsun.*" buyurdu. O hâlde bir kişi veya bir grup bu görevi yerine getirdiği zaman diğerleri üzerindeki sorumluluk kalkar. Âyette kurtuluş, bu görevi yerine getiren ve yapanlara tahsis edilmiştir. Eğer hiç kimse bu görevi yapmazsa elbette onu yapmaya gücü yetenlerin hepsi günahkâr olur.

Başka bir âyette yüce Allah şöyle buyurmuştur: "*Hepsi bir değildir; ehli kitap içinde istikamet sahibi bir topluluk vardır ki gece saatlerinde secdeye kapanarak Allah'ın âyetlerini okurlar. Onlar, Allah'a ve âhiret gününe inanırlar, iyiliği emrederler, kötülüğe engel olurlar ve hayırlı işlere koşuşurlar. İşte bunlar salihlerdendir.*" (Âl-i İmrân, 3/113, 114) Yüce Allah, burada sadece Allah'a ve âhiret gününe iman etmeleriyle onların salihlerden olacaklarını söylememiş, iyiliği emredip kötülüğe engel olmalarını da eklemiştir.

Yine, yüce Allah şöyle buyurmuştur: "*Mümin erkeklerle mümin kadınlar birbirlerinin velileridir. Onlar iyiliği emrederler, kötülüğe engel olurlar.*" (Tevbe, 9/71) Yüce Allah, burada müminleri iyiliği emredenler olarak nitelendirmektedir. O hâlde iyiliği emretmeyi bırakan kişi bu âyette nitelenen müminler zümresinden değildir.

Başka bir yerde yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*İsrâiloğulları'ndan kâfir olanlar, Dâvud ve Meryem oğlu İsâ diliyle lânetlenmişlerdir. Bunun sebebi, söz dinlememeleri ve sınırı aşmalarıdır. Onlar, işledikleri kötülükten birbirlerini vazgeçirmeye çalışmazlardı. Yaptıkları şey ne kötüdür!*" (Mâide, 5/78, 79); "*Sizden önceki asırlarda, yeryüzünde* (insanları) *bozgunculuktan alıkoyacak faziletli kimseler bulunsaydı ya!*" (Hûd, 11/116); "*Ey iman*

edenler! Adaleti titizlikle ayakta tutan; kendiniz, ana-babanız ve akrabanız aleyhinde de olsa Allah için şahitlik eden kimseler olun.” (Nisâ, 4/135) Bu hususta ki âyetler pek çoktur.

İyiliği emretmek ve kötülüğe engel olmakla ilgili hadislere gelince, zalim ve günahkâr olan kişinin elinden tutmakla ilgili olanlar: (…) Nu’mân b. Beşîr radıyallâhu anhdan nakledildiğine göre iki parmağıyla kulaklarını göstererek Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğunu işittiğini söylemiştir: “*Allah’ın koymuş olduğu sınırların yanında duran, onları aşan ve onlar hakkında hileye başvuran kimseler bir gemide yolculuk eden insanlara benzer. Onlardan bir kısmı geminin en alt, en zorlu ve en kötü katında, bir kısmı da en üst katında yolculuk yapmaktadır. Geminin alt katında olanlar su almak istediklerinde üst kattan geçmekte ve oradakilere eziyet vermektedirler. Derler ki, payımıza düşen alt katta bir delik açsak da oradan su alsak ve böylece üst kattakilere eziyet vermesek! Üst kattakiler onları ve yapmak istedikleri şeyi hâline bırakırlarsa hep birlikte helâk olurlar. Onların ellerinden tutarlarsa hep birlikte kurtulurlar.*”[486]

Yapılan şeyi inkâr etmekle ilgili olan hadisler: (…) Ebû Saîd el-Hudrî radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: “*Mervân, daha önce yapmadığı hâlde bir bayram günü minbere çıkıp namazdan önce hutbe vermeye başlayacaktı ki adamın biri kalkıp şöyle dedi: ‘Ey Mervân, bu yaptığın sünnete aykırıdır. Daha önce çıkmadığın halde bayram günü minbere çıktın ve daha önce yapmadığın şekilde namazdan önce hutbeye başladın.’ O sırada Ebû Saîd el-Hudrî bu sözleri söyleyen adamın kim olduğunu sorunca, filan oğlu filandır, dediler. Bunun üzerinde dedi ki, bu adam üzerine düşen görevi yaptı. Ben, Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğunu duymuştum: Sizden biri bir kötülük gördüğü zaman onu değiştirmeye gücü yeterse hemen yapsın. Eliyle yapmaya gücü yetmezse diliyle yapsın. Diliyle yapmaya gücü yetmezse kalbiyle yapsın. Bu ise imanın en zayıfıdır.*”[487]

Bir keresinde Huzeyfe radıyallâhu anha yaşayan ölünün kim olduğu sorulunca şöyle cevap verdi: “Yaşayan ölü, kötülüğü ne eliyle ne diliyle ve ne de kalbiyle inkâr etmeyen kimsedir.”

Kendisinden korkulan kişinin yaptığı kötülüğü inkâr etmekle ilgili olanlar: (…) Ebû Saîd el-Hudrî radıyallâhu anhın naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Sizden birisi, Allah için hakkında söz söylenmesi gereken bir iş görüp de söz söylemeyerek sakın kendisini rezil etmesin. Allah azze ve celle ona şöyle buyurur: O iş hakkında söz söylemene engel olan neydi? Adam der ki ey*

Rabbim, insanlardan korktum! Yüce Allah buyurur ki ben, korkulmaya daha lâyık olanım!”

(…) İmam Ahmed hazretlerinin İbni Ebî Adiyy-Süleymân-Ebû Nadra yoluyla Ebû Saîd el-Hudrî radıyallâhu anhdan naklettiği bir hadiste Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*İnsanlardan çekinmesi, sizden birinin gördüğü veya duyduğu bir hak konusunda söz söylemesine sakın engel olmasın*!” Ebû Saîd hazretleri demiştir ki, keşke bu hadisi duymamış olsaydım!

Bu hadis, zalim birinin evine girmek veya bayram günlerinde işlenen kötülüklere bakmak gibi, ortadan kaldırmaya gücünün yetmediği bir kötülüğe karışmanın hiç kimse için caiz olmadığına dikkat çekmektedir.

Ebû Dâvûd’un, Ebû Saîd radıyallâhu anhdan naklettiğine göre bir keresinde kendisine, cihadın en üstünü nedir, diye sorulan Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle cevap vermiştir: “*Zalim bir sultanın yanında doğruyu söylemektir.*”

(…) Rebî b. Süleymân’ın naklettiğine göre İmam Şâfiî hazretleri şöyle demiştir: “Amellerin en ağırı şu üç şeydir: Yanında az bir şey varken cömertlik etmek, yalnızken takvaya uygun davranmak ve kendisinden bir şey umulan ve korkulan birinin yanında doğruyu söylemek.”

İyiliği emretmek ve taraf tutmamak hususunda elinden geleni yapmakla ilgili hadisler: (…) Abdullâh b. Amr radıyallâhu anhın naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Ümmetimin zalime ‘sen zalimsin’ demekten korktuğunu gördüğün zaman ıslah olmalarından ümidini kes!*”

İbni Mes’ûd radıyallâhu anhın rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Sizden öncekilerden birisi günah işlediği zaman bir başkası tazir yoluyla ona engel olur, ertesi gün sanki dün onu günah işlerken görmemiş gibi onunla oturup yer içerdi. Allah onların bu durumunu görünce hepsinin kalplerini birbirine benzetti, sonra da Dâvûd ve Meryem oğlu İsâ diliyle onlara lânet etti. Muhammed’in nefsini elinde tutana yemin ederim ki ya iyiliği emredip kötülüğe engel olur, aptallık edenin elinden tutup onu doğruya döndürürsünüz ya da Allah kalplerinizi birbirinize benzetir, sonra da onlara lânet ettiği gibi size de lânet eder.*”

(…) Mâlik b. Dînâr şöyle anlatıyor: “Evi erkek ve kadınlarla dolup taşan, onlara nasihat edip Allah’ın günlerini hatırlatan İsrâiloğulları’ndan bir haham vardı. Bir gün oğullarından birinin oraya gelen kadınlara kaş göz

işareti yaptığını görür ve ona iki kere, yavaş ol oğlum, diye seslenir. O sırada oturduğu kürsüden düşer, iliği kesilir, gebe karısı çocuğunu düşürür ve daha sonra oğulları savaşta öldürülür. Allah azze ve celle İsrâiloğulları'nın peygamberine, o hahama gidip şunları söylemesini vahyeder: Benim için gazaplanmadığın sürece senin neslinden asla bir sıddîk çıkarmayacağım!"

Gücü yettiği hâlde gördüğü kötülüğü inkâr etmeyenin günahı hakkındaki hadisler: (…) Kays şöyle anlatıyor: "Ebû Bekir radıyallâhu anh, Allah'a hamd edip O'nu övdükten sonra şöyle dedi: Ey insanlar, sizler *'Ey iman edenler! Siz kendinize bakın. Siz doğru yolda olunca sapan kimse size zarar veremez.'* âyetini okuyorsunuz. Bizler Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğunu duyduk: *İnsanlar kötülüğü görüp onu değiştirmezlerse pek yakında Allah onların hepsini birden cezalandırır.*"

(…) Abdullah b. Cerîr'in babasından naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Aralarında sürekli günah işleyen bir adam bulunan ve onun yaptıklarına engel olmayan her topluluk Allah tarafından cezalandırılır.*"

Ebû Hureyre radıyallâhu anhın naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Ya iyiliği emredip kötülüğe engel olursunuz ya da Allah kötülerinizi iyilerinize musallat eder ve iyileriniz bundan kurtulmak için dua ederler ama duaları kabul edilmez.*"

Hz. Âişe radıyallâhu anhâ şöyle anlatıyor: "*Bir keresinde Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem nefes nefese eve girdi. Yüzünden onu bir şeyin bu hâle getirdiğini anladım. Hiç konuşmadan abdest alıp dışarı çıktı. Ben de odamın tavanına asılıp onu izledim. Minbere çıkıp Allah'a hamd ü sena ettikten sonra şöyle buyurdu: Ey insanlar, şüphesiz ki Allah sizlere şöyle buyuruyor: Bana dua edip duanızı kabul etmeyeceğim, benden bir şey isteyip istediğinizi vermeyeceğim ve benden yardım talep edip size yardım etmeyeceğim zaman gelmeden önce iyiliği emredin ve kötülüğe engel olun.*"

İbni Mes'ûd radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Başınızdaki idareciler çoğalıp kadınlarınız haddi aştığı zaman hâliniz ne olacak! Dediler ki, bu söylediklerimiz olacak mı ey Allah'ın elçisi? Buyurdu ki evet, bundan daha kötüsü de olacak! Dediler ki, bundan kötüsü nedir ey Allah'ın elçisi? Buyurdu ki, iyiliği emretmez ve kötülüğe engel olmaz hâle gelmenizdir. Dediler ki, bu da olacak mı ey Allah'ın elçisi? Buyurdu ki evet, bundan daha fazlası olacak! Dediler ki, fazlası nedir ey Allah'ın elçisi? Buyurdu ki,*

iyiliği tanımaz ve kötülüğü inkâr etmez hâle gelmenizdir. Dediler ki, bu da mı olacak? Buyurdu ki evet, daha fazlası olacak! Aranızda iyilik kötü, kötülük ise iyilik sayılır hâle gelecek!”

Mâlik b. Dînâr şöyle söylemiştir: “Tevrat’ta şöyle yazdığını okudum: Günah işleyen bir komşusu olup da ona engel olmayan kişi onun yaptığı günaha ortak olur.”

Mis’ar hazretleri şöyle demiştir: “Bir meleğe bir şehri yere batırması emri verilir. Melek der ki ey Rabbim, orada filanca âbid var! Allah o meleğe şöyle vahyeder: İşe ondan başla! Çünkü onun yüzü benim için bir an olsun asla değişip sararmadı!”

---

[486]. Hadis sadece Buhârî tarafından tahriç edilmiştir.

[487]. Hadisi sadece Müslim tahriç etmiştir.

İKİNCİ BÂP:
İYİLİĞİ EMRETMENİN RÜKÜNLERİ VE ŞARTLARI

Bil ki, iyiliği emretme ve kötülüğe engel olma görevini içerisine alan bir ifade olan hisbenin rükünleri dörttür: Hisbe görevini yerine getiren kimse (muhtesip), hisbeye nesne olan kimse (muhtesep aleyh), hisbenin konusu olan şey (muhtesep fîh) ve hisbenin kendisi (ihtisap). Bu dört rükünden her birinin kendine göre birtakım şartları vardır.

A. Hisbe Görevini Yerine Getiren Kimse (muhtesip)**:**

Bu kimsede bazı şartların bulunması gerekir. Şöyle ki mükellef, Müslüman ve işini yapmaya kâdir olmalıdır. Buna göre deli, çocuk ve kâfir bu işi yapamaz. Her ne kadar bu işi yapmaya izinli olmasalar bile toplumun her ferdi hisbe görevini yerine getirebilir. Fasık, köle ve kadın da hisbe yapabilir. Şimdi ortaya koyduğumuz şartları neden şart olarak kabul ettiğimizi ve dışarıda bıraktıklarımızı neden dışarıda bıraktığımızı açıklayalım.

Birinci şart olan mükellefliğe gelince, bunu şart koşmanın sebebi gayet açıktır. Çünkü mükelleften başkasını hiçbir iş ilgilendirmez. Bizim zikrettiğimiz şartlardan kastımız vaciplik şartlarıdır. Fakat aklın mümkün görüp cevaz verdiği şeyi söyleyecek olursak, onun için kişinin sadece akıllı olması yeterlidir. Hatta mümeyyiz ve mürâhık olan çocuk mükellef olmasa bile bu işi yapabilir. Onun görmüş olduğu bir kötülüğü reddetme, şarabı dökme, müzik aletlerini kırma hakkı vardır. Çocuk bunları yapınca sevap kazanır ve hiç kimsenin mükellef olmadığı için ona engel olma hakkı yoktur. Çünkü bu, namaz ve namazda imamlık yapmak gibi, kişiyi Allah'a yaklaştıran bir ameldir ve çocuk da onu yapmaya ehildir. Bu işi yapmanın hükmü, kamu görevlerine atanmanın hükmü gibi değildir ki mükelleflik şartı aransın. Bundan dolayı, her ne kadar bir çeşit kamu görevi olsa bile kölelerin ve toplumun bütün fertlerinin bu görevi yerine getirebileceğini söyledik. Fakat bu görevi yerine getirmek için müşriği öldürmek gibi, sadece iman sahibi olmak yeterlidir. Çocuğun bunu yapma hakkı vardır. Kişinin günah işlemesine engel olmak küfrüne engel olmak gibidir.

İkinci şart olan iman şartına gelince, bunu şart koşmanın sebebi de açıktır. Çünkü bu görevi yerine getirmek dine yardımcı olmaktır. Nasıl olur da aslen dini inkâr eden ve ona düşman olan biri bu görevi yapabilir? Çünkü

bu kâfir zorla bir Müslüman'a engel olsa, onun bir Müslüman'ı zorlama hakkı yoktur. Kâfirin mertebesi bu değildir.

Bazıları bir üçüncü şart olarak bu görevi yapacak olan kişinin âdil olması gerektiğini ileri sürmüşler ve şöyle demişlerdir: Fasık ve günah işleyen bir adamın muhtesib olma hakkı yoktur. Belki de onlar bu görüşlerinde yüce Allah'ın şu kavlini delil olarak kullanmışlardır: "İnsanlara iyiliği emredip kendinizi unutuyor musunuz?" (Bakara, 2/44) Onların bir diğer delilleri de yüce Allah'ın Hz. İsâ'ya vahyettiği şu sözlerdir: "Önce nefsine öğüt ver! Eğer öğüdünü tutarsa o zaman insanlara öğüt ver. Aksi hâlde benden utan!"

Kıyas yönünden adalet şartına bakacak olursak diyebiliriz ki başkasına doğru yolu göstermek doğru yolu bulmanın bir şubesidir. Aynı şekilde, başkasını düzeltmek de düzelmenin bir şubesidir. Başkalarını ıslah etmeye çalışmak da salâh nisabının zekâtıdır. Kendisi salih olmayan bir kişi başkasını nasıl ıslah edebilir? Ağaç eğriyse gölgesi nasıl doğru olabilir? Bütün bu sorular delil teşkil etmezler. Çünkü bunlar iyiliği emretmek için değil, onu yapmamayı reddetmek için söylenmiş sözlerdir. Doğru olan şey, fasık olan kişinin de hisbe görevini ifa etmesidir. Buna delil olarak şunu söyleriz: Hisbe görevini yerine getirenlerin hepsinin bütün günahlardan uzak olmaları şart mıdır? Eğer bunun şart olduğu söylenirse o zaman icma delinmiş ve hisbe kapısı kapanmış olur. Çünkü ne sahâbe ne de mertebe olarak onlardan aşağıda olanlar masum değillerdir. Peygamberlerin masumluklarında bile ihtilaf vardır. Bu şarta küçük günahların dâhil olmadığını ve buna göre ipek elbise giyen birinin zinaya ve içki içmeye engel olabileceğini iddia ederlerse deriz ki; şarap içen birisi kâfirlere karşı gaza edebilir mi? Eğer bu sorumuza "hayır" cevabını verirlerse icmayı delmiş olurlar. Çünkü Müslümanlar'ın ordusunda iyiler olduğu gibi günahkârlar da vardır ve onlar hiçbir şekilde gazaya çıkmaktan menedilmemişlerdir. Eğer sorumuza "evet" cevabı verirlerse deriz ki, şarap içen biri adam öldürmeye engel olabilir mi? Eğer buna "hayır" cevabı verirlerse deriz ki, o hâlde bu adam ile ipek elbise giyen arasındaki fark nedir? Çünkü ipek elbise giyenin şarap içen adama engel olmasını caiz görmüşlerdi. Adam öldürmek şarap içmeye kıyasla daha büyük bir günah olduğu gibi, şarap içmek de ipek elbise giymeye oranla daha büyük bir günahtır ve buna göre aralarında fark yoktur. Eğer "evet" cevabı verirler ve konuyu tafsilata döküp "bir günah işlemeye yeltenen herkesin ne onun bir benzerine ne de daha aşağı seviyede olanına engel olma hakkı yoktur, sadece daha üst seviyedekine engel olabilir" derlerse, bu yaptıkları

despotluktur. İçki içenin zinaya ve adam öldürmeye engel olamayacağı düşünülemiyorsa aynı şekilde, zina edenin de içki içene engel olmaması düşünülemez. Hatta kişinin kendisi içki içtiği hâlde hizmetkârlarının içki içmelerine engel olması nasıl düşünülemez? Söz konusu kişi der ki, içki içmeyi bırakıp başkalarının içmesine de engel olmak benim görevim. Bu iki şeyden birinde Allah'a isyan etmem diğerinde de isyan etmemi gerektirmez. İçki içilmesine engel olmak bana vacipse benim içki içmemle bu vaciplik nasıl sakıt olur? Çünkü "Kendisi içki içmediği sürece başkalarının içki içmesine mâni olabilir, eğer kendisi içerse bu menetme görevi ondan sakıt olur." demek mümkün değildir.

Eğer "Buna göre birinin çıkıp şöyle söylemesi gerekir: Abdest almak ve namaz kılmak bana vacip oldu, namaz kılmasam bile abdest alırım." denilirse buna cevaben deriz ki, abdest gerekli olduğu gibi namaz kılmak da gereklidir. Abdest aldığı hâlde namaz kılmayan kişi iki farzdan birini yerine getirmiş olur ve alacağı ceza hem abdesti hem de namazı terk edenden daha az olur. O hâlde bırakın da içki içilmesine engel olmayıp kendisi de içen kişinin alacağı ceza, kendisi içtiği hâlde başkalarının içmesine engel olan kimseden daha büyük olsun! Nasıl böyle olmasın ki; abdest bizatihi amaç değil, namaz kılmak için bir araçtır ve namaz olmadan abdestin bir hükmü yoktur. Hisbe görevi de kişinin menettiği şeyi kendisinin yapmaması ve emre uymasında şart değildir. Bundan dolayı ikisi arasında bu yönden bir benzerlik yoktur.

"Buna göre kişi yüzü örtülü bir kadınla zor kullanarak zina etmiş olsa ve kadın kendi tercihiyle yüzünü açsa adam da ona yüzünü örtmesini, çünkü yüzünü açmaya değil, zinaya zorlanıyorsun demiş olsa bu yapılan çirkin bir hisbedir." denilirse şöyle cevap veririz:

Bunun çirkin olmasının sebebi, dizginiyle birlikte atı gaspedilen birinin gemini talep edip atından söz etmemesi gibi, daha önemli bir şey varken önemsiziyle meşgul olmaktır. Bil ki, fasıkın iyiliği emretmesi ve kötülüğe engel olması, insanların onun fasık olduğunu bilmelerinden dolayı bir işe yaramaz. Ancak şarapları dökmesi ve müzik aletlerini kırmasında olduğu gibi, bizzat engel olmaya gücü yetiyorsa o zaman işe yarar.

Bazıları da dördüncü bir şart olarak hisbe görevini yerine getiren kişinin sultan veya vali tarafından izinli olması gerektiğini söylemişler ve toplumun diğer fertlerinin bu görevi yapmasına cevaz vermemişlerdir. Bu şart fasittir. Çünkü daha önce zikretmiş olduğumuz âyetler ve hadisler bir kötülük karşısında susan herkesin âsi olacağını göstermektedir. Bu görevi yerine

getirmek için sultandan yetki alınmasını şart koşmak aslı olmayan bir despotluktur. Şaşılacak şeydir ki Rafızîler buna ilave olarak şöyle demişlerdir: “Masum imam ortaya çıkmadıkça iyiliği emretmek caiz değildir.” Bunların söz söylemeye hakları yoktur. Hatta can ve mal konusundaki haklarını talep etmek üzere hâkimin huzuruna geldikleri zaman onlara şöyle cevap verilmelidir: “Size yardımcı olmak iyiliği emretmek ve haklarınızı size zulmedenlerden almak kötülüğe engel olmak bâbındandır. Sizin haklarınızı talep etmeniz de iyiliği emretme bâbındandır. Şimdi zulme engel olma ve hakları talep etme zamanı değil. Çünkü masum imam henüz ortaya çıkmadı!”

“İyiliği emretmek, emredilen kişi üzerinde egemenlik ve velayet yetkisini ispat etmek demektir. Bu yüzden, bir hak olmasına rağmen kâfirin müslüman hakkında böyle bir yetkisi sabit olmamıştır. Buna göre, sultanın yetki verdiği kişiler haricinde toplumun diğer fertlerinin bu görevi yapmaları doğru olmaz” denilirse şöyle deriz:

Kâfir, egemenlik ve gözetim unsurlarını içermesinden dolayı bu göreve getirilemez. Zelil olan kâfir, Müslüman’ı gözetim altında tutma izzetine nail olmayı hak etmez. Toplum içerisindeki diğer Müslüman fertler ise bu izzeti İslâm dininden olmaları ve bilgileri sebebiyle hak ederler. Bu görevin egemenlik ve gözetim şerefini içermesi, öğretme şerefi gibi yetkiyle yapılmasına gerek bırakmaz. Çünkü cahilliğinden dolayı kötülük yapmaya yeltenen cahil birine haramları ve vacipleri öğretmede valinin iznine ihtiyaç olmadığı konusunda ihtilaf yoktur. Öğretme işinde kişilere doğruyu gösterme şerefi vardır. Kendisine bilgi verilen kişi ise cahil olmanın zilleti içerisindedir. Birisine bu konuları öğretmede sadece Müslüman olmak yeterli olduğu gibi kötülüğe engel olmakta da yeterlidir.

Bütün bunları açacak olursak hisbe görevinin beş mertebesi vardır:

1- Bilgilendirmek

2- Yumuşak sözlerle nasihat etmek

3- Ağır sözler söyleyip azarlamak. Burada ağır sözler söylemekten kastımız adama sövmek değil, aksine “ey cahil, ey ahmak, Allah’tan korkmuyor musun” gibi sözler söylemektir.

4- Müzik aletlerini kırmak ve şarapları dökmek gibi zor kullanarak engel olmak.

5- Korkutmak ve dövmekle tehdit etmek veya yaptığı kötülükten vazgeçinceye kadar adamı dövmek. Bu mertebe her şeyden önce sultanın yetkisine ihtiyaç duyar. Çünkü bazen bu dövme işi fitneye yol açabilir.

Selefin, valiler üzerinde kullandıkları hisbe sürekli olarak böyle bir yetkilendirmeden uzak olarak devam etmiştir. Vali, kendisine iyiliği emreden birinden razı ise istenen de budur. Eğer böyle yapan birine kızarsa, bu kızgınlığı kötü bir şey olup reddedilmesi ve kendisinin uyarılması gerekir. Nasıl olur da bu hususta onu uyarmak için bir izne ihtiyaç olabilir? Bize nakledildiğine göre adamın biri kalkıp halife Mervân'ın yaptığı şeyin kötü olduğunu kendisine söylemiş, bunu işiten Ebû Saîd el-Hudrî radıyallâhu anh ise şöyle demiştir: "Bu adam üzerine düşeni yaptı."

Eskiden birçok insan sultanlara nasihat eder ve onların yanında rahatça konuşurlar, sultanlar da iyi niyetli olduklarını bildikleri için onlara katlanırlardı. İleride onlara dair haberleri nakledeceğiz.

"Acaba çocuk babasına, köle efendisine, karı kocasına ve halk yöneticiye karşı hisbe görevini yapabilir mi?" diye sorulursa şöyle deriz:

Bu yetki herkes için sabittir. Hisbenin beş mertebeden oluştuğunu söylemiştik. Çocuğun hisbesi ilk iki mertebede gerçekleşir ki biri babasını bilgilendirmek, diğeri de ona yumuşak bir şekilde nasihat etmektir. Yine, çocuğun beşinci mertebeden olmak üzere müzik aletini kırma, şarabı dökme, gaspedilen malı sahibine geri verme, duvarlardaki nakışlı suretleri silme hakkı vardır. Bu sıralamanın köle ve kadın hakkında da bu şekilde olması gerekir. Çünkü kölenin efendisi ve kadının kocası baba mertebesine yakındır. Halkın yönetici karşısındaki durumuna gelince, yöneticinin durumu babanınkinden daha önemlidir. Halkın yönetici karşısında, onu bilgilendirmek ve nasihat etmekten başka bir seçenekleri yoktur.

Beşinci şart ise hisbe görevini yerine getirecek olan kişinin bunu yapmaya kâdir olmasıdır. Şurası açıktır ki âciz olan kişinin hisbe görevi ancak kalbiyle gerçekleşir. Hisbe görevinin sakıt olması sadece hissî acziyete bağlı değildir. Aksine, başına gelebilecek hoş olmayan bir durumdan korkmak da âcizlik anlamına gelir. Aynı şekilde, kişi gördüğü kötülüğü reddetmesinin bir işe yaramayacağını anladığı zaman da hüküm budur. İyiliği emreden kişi hakkında şu dört hâl ortaya çıkmaktadır:

1- Kötülüğün kendisinin sözü ve fiiliyle ortadan kalkacağını ve ona karşı bir kötülük yapılamayacağını bilirse yapılan çirkin işi reddedip engel olur.

2- Sözünün işe yaramayacağını ve bir şey söylediğinde dövüleceğini bilirse bu görev kendisinden sakıt olur.

3- Yapılan çirkin fiili reddetmenin bir işe yaramayacağını bilir ancak başına kötü bir şey gelmesinden korkmazsa faydasız olmasından dolayı

iyiliği emretmesi gerekli değildir. Ancak İslâm şiarını izhar etmek ve dinin hükümlerini hatırlatmak için yapılması müstehap olur.

4- Başına kötü bir iş geleceğini ancak müzik aletini kırmak ve şarabı dökmek örneklerinde olduğu gibi kendi fiiliyle o çirkin işin ortadan kalkacağını ve işin sonunda dövüleceğini anlarsa, zalim sultanın yanında doğruyu söylemenin fazileti hakkında zikrettiğimiz hadisten dolayı vaciplik ortadan kalkar ve geriye müstehaplık kalır.

Eğer "Yüce Allah'ın '*Elinizle kendinizi tehlikeye atmayın.*' (Bakara, 2/195) kavli ne anlama geliyor?" diye sorulursa şöyle cevap veririz:

İbni Abbâs'ın belirttiğine göre bu âyette kastedilen şey Allah yolunda para harcamayı bırakmaktır. Berâ b. Âzib'in dediğine göre bu âyetin anlamı, kişinin bir günah işledikten sonra "tövbem kabul edilmez" demesidir. Bir tek Müslüman'ın, öldürüleceğini bilse bile kâfirlerin saflarına hücum edip onlarla çarpışmasının caiz olduğu konusunda hiçbir ihtilaf yoktur. Çünkü bir Müslüman'ın bunu yapması kâfirlerin kalplerini kırar ve İslâm'ın delilinin ne kadar güçlü olduğunu onlara gösterir. Savaş sırasında bunu yapmak caiz olduğuna göre hisbe görevini yerine getirirken de caizdir. Fakat kişi, kendisini düşman önüne atan kör adam örneğinde olduğu gibi kâfir ordusunun saflarına saldırmasının onlara hiçbir zarar vermeyeceğini anlarsa o zaman bunu yapması haram olur ve âyetin umumluğu kapsamına girer. Aynı şekilde kişi, yanında bir kılıç ve elinde şarap kadehi bulunan bir fasıkı gören ve onun bu yaptığının kötü olduğunu söyleyip engel olmaya çalıştığında şarabını içip kılıcıyla kendisini öldüreceğini anlayan kimsenin hisbe görevini yerine getirmesi caiz olmaz. Çünkü bunu yapması, dinde kendisine canını feda etmesini gerektirecek kadar büyük bir kazanç sağlamaz. Söz konusu çirkin fiili ortadan kaldırmaya gücü yettiği veya yapacağı şeyin açık bir faydası olacağı takdirde olaya müdahil olması müstehap hâle gelir. Kişi, hisbe görevini yerine getirdiği takdirde kendisiyle birlikte arkadaşları, akrabaları ve dostlarının da dövüleceğini bilirse görevi yerine getirmesi caiz olmaz. Çünkü bu durumda o, yapacağı eylemin başka kötü sonuçlar doğuracak olması sebebiyle gördüğü çirkin fiile engel olamaz. Bu durumda ise kişinin kudretinden söz edilemez.

Buraya kadar dile getirdiğimiz "bilirse" sözüyle biz galip zandan başka bir şeyi kastetmiyoruz. Kişi galip zanla başına kötü bir iş geleceğini bilirse gördüğü kötülüğü reddetmesi ve engel olması kendisine vacip olmaz. Eğer galip zannıyla başına kötü bir şey gelmeyeceğini anlarsa o zaman bunu

yapması vacip olur. Eğer bu hususta şüpheye düşerse şüphesiz ki sırf şüphenin bulunması vacipliği düşürmez. Korkakların hâline itibar edilmez. Çünkü korkak olan gerçekleşmeyecek olan şeyin vukuundan korkar. Başına kötü bir şey gelmesinin mümkün olmadığını sanan tedbirsiz ve deli dolu cesur kimselere de bu hususta itibar edilmez. Aksine, mutedil tabiatlı ve düzgün mizaçlı kimselere itibar edilir.

Yukarıda dile getirdiğimiz "kötü bir şey"den kastımız dövülmek veya öldürülmektir. Kişi dövülmeyip adına leke sürüleceğini ve şehirde herkes tarafından tanınıp meşhur olacağını anlarsa susmasına ruhsat verilmiştir. Çünkü böyle bir şeyin başa gelmesi, kalbe dövülmekten daha çok acı verir. Aynı şekilde, malının zorla gaspedileceğini anlarsa yine hüküm böyledir. Ancak bu iki durumda da gördüğü kötülüğe engel olması müstehap olarak kalmaya devam eder. Fakat küfredilmesi ve azarlanıp sövülmesi susmak için bir mazeret sayılmaz. Çünkü iyiliği emreden kişinin bu gibi şeylerle karşılaşması kaçınılmazdır.

"Bir insan başka birinin uzvunu kesmeye kastetse bundan dolayı onu öldürebilir mi?" sorusuna "Evet, nasıl olur da bir uzvun kesilmesi karşılığında can almaya kalkışılabilir?" diye cevap verirseniz şöyle deriz: Onun bunu yapmasına engel olur ve onunla mücadele ederiz. Çünkü bizim amacımız sadece bir uzvu korumak değil, aksine bütün kötülüklerin yolunu kapatmaktır. Bir kötülük yapan kişiyi bundan vazgeçirmeye çalışırken onu öldürmek bir masiyet değildir. Fakat onun bir uzvu kesmesi masiyettir. O hâlde bu durum bir Müslüman'ın malına saldıran kişiye, ölümüne yol açacak şekilde engel olmaya benzer. Çünkü bunu yapmak caizdir. Bu, bir dirhem karşılığında bir can almak anlamına gelmez. Aksine, Müslümanlar'ın malını haksız yere almak masiyet olduğu için buna cevaz verilmiştir. Bu masiyeti işleyen kişiye engel olmak isterken onu öldürmek masiyet değildir.

B. Hisbenin Konusu Olan Şey (muhtesep fîh)**:**

Hisbeye konu olan şey, hâlen mevcut olan, hisbe görevini yerine getiren tarafından araştırmaya gerek kalmaksızın açık bir şekilde görülen ve içtihada ihtiyaç olmadan münker olduğu bilinen her çeşit münker veya kötü fiildir. Şimdi, tarifte saydığımız dört şartı teker teker inceleyelim.

1- Hisbeye konu olan fiilin münker olmasından kastımız, vukuunun şeriata göre haram sayılmasıdır. "Masiyet" değil de "münker" dememizin sebebi, bu lafzın masiyetten daha genel olmasıdır. Çünkü bir çocuğu veya deliyi şarap içerken gören kişinin görevi, şarabı dökmek ve ona engel

olmaktır. Aynı şekilde, bir delinin başka deli bir kadınla veya bir hayvanla zina ettiğini gören kişinin onlara engel olması gerekir. Söz konusu fiil, deli hakkında bir masiyet değildir. O hâlde "münker" ifadesi "masiyet" lafzından daha doğru ve daha geneldir. Bunun umumluğuna küçük ve büyük günahları dâhil ettik.

2- Hisbeye konu olan fiilin hâlen mevcut olup devam etmesi. Bu ifade, bir miktar içtikten sonra şarap içmeyi bırakmış olan kişileri tarif dışında bırakır. Çünkü böyle bir adamı uyarmak kişilerin görevi değildir. Bu ifade aynı zamanda, ileride vuku bulacak bir içki içme eylemini de tarif dışına çıkarmaktadır. Şöyle ki, hâl karinesiyle bir adamın gece vakti içki içmeye niyetli olduğunu bilen kişinin, ona öğüt vermek dışında bir hisbe görevi yoktur. Eğer adamın böyle bir niyeti olmadığı biliniyorsa o zaman ona öğüt vermek de caiz olmaz. Çünkü böyle bir şey yapmak Müslüman'a kötü zan beslemek anlamına gelir.

3- Münkerin veya kötülüğün hisbe görevini yerine getiren tarafından araştırmaya gerek kalmaksızın açık bir şekilde görülmesi. İnsanların gözünden uzakta, evinde günah işleyen ve kapısını kapatan kişinin, müzik aletlerinin sesleri gibi dışarıdan geçenlerin duyabileceği şekilde olması haricinde, evinde ne yaptığını araştırmak caiz değildir. Fakat evin yanından geçen biri söz konusu müzik sesini duyarsa eve girip müzik aletlerini kırma hakkı vardır. Aynı şekilde, içki içip sarhoş olmuş adamların kendi aralarında söyledikleri küfürlü sözleri işiten kimse bakar, eğer ortada içki kokusu varsa en doğrusu onlara engel olmanın caiz olmasıdır. Müzik aleti olarak kullanılan ud örtülü olsa hüküm yine aynıdır. Çünkü içkinin kokusundan anlaşılması gibi, ud da şeklinden belli olur. Fakat içinde içki bulunan kaplar fasık birinin elbisesinin altındaysa kabın içinde sirke olması ihtimalinden dolayı onlara ilişmek caiz olmaz. Hiç kimsenin böyle bir adama "Elbisenin altındakini bana göster, bakayım!" deme hakkı yoktur. Çünkü böyle yapmak tecessüs (kişinin ayıbını araştırmak) sayılır.

4- Hisbeye konu olan şeyin içtihada ihtiyaç olmadan münker olduğunun bilinmesi. İçtihadı gerektiren hiçbir şey hisbe görevine dâhil değildir. Hanefî olan birinin üzerine besmele çekilmemiş eti yiyen Şâfiî mezhebinden olan birini uyarması caiz olmadığı gibi, Şâfiî olan birinin sarhoşluk vermeyen nebîzi içtiği için Hanefî olan adamı uyarması caiz olmaz.

C. Hisbeye Nesne Olan Kimse (muhtesep aleyh)**:**

Bir kişinin hisbeye konu olabilmesi için yasaklanmış olan fiilin kendisi hakkında münker olması şartı aranır. Bu hususta kişinin insan olması yeterlidir, mükellef olması şart değildir. Daha önce açıkladığımız gibi, çocuk şarap içmiş olsa ona engel olunur ve ergenliğe girmemiş olsa bile uyarılarak ona öğüt verilir. Çocuğun mümeyyiz olması şart değildir. Daha önce söylediğimiz gibi, deli bir adam deli bir kadınla veya bir hayvanla zina etmiş olsa ona engel olmak gerekir.

"Hisbeye konu olan nesnenin canlı olmasıyla yetin, insan olmasını şart koşma. Çünkü bir hayvan ekinleri çiğneyip yemeye başlasa delinin zina etmesine engel olunduğu gibi, ona da engel oluruz." denilirse şöyle deriz:

Hayvana engel olmayı "hisbe" olarak adlandırmanın bir anlamı yoktur. Çünkü hisbe, yüce Allah'ın (kamunun) hakkından dolayı bir münkere engel olmak ve fiili işleyen kişiyi münkere dalmaktan korumaktır. Biz, hayvanı korumak için ona engel oluyor değiliz. Aksine, Müslüman'ın malını korumak için bunu yapıyoruz.

D. Hisbenin Kendisi (ihtisap)**:**

Hisbenin birtakım dereceleri ve edepleri vardır. Söz konusu derecelerin ilki öğrenmek, sonra öğretmek, sonra engel olmak, sonra öğüt verip nasihat etmek, sonra ağır sözler söyleyip azarlamak, sonra işlenen fiili elle değiştirmek, sonra dövmekle tehdit etmek, sonra dövmek, sonra silah çekmek, sonra da yardımcılar ve askerler vasıtasıyla onu yenmeye çalışmaktır.

1- Derecelerin ilki öğrenmektir. Bununla kastımız münkerin nasıl cereyan ettiğini öğrenmek istemektir. Bu ise daha önce zikrettiğimiz tecessüs olup yasaklanmış bir eylemdir. Kişinin, müzik aletlerinin sesini duyabilmek için başkasının evini dinlemesi, içkinin kokusunu alabilmek için koklamaya kalkması, elbisenin altında müzik aleti olup olmadığını anlamak için eliyle yoklaması ve olan biteni kendisine haber vermek üzere komşularını istihbarat işinde kullanması doğru değildir. İki âdil kişi, kendilerinden bilgi vermeleri istenmeksizin filanca adamın evinde şarap içtiğini veya evinde içilmek üzere hazırlanmış içki olduğunu söyleseler işte o zaman hisbe görevini yerine getiren kişinin o eve girme hakkı doğar ve izin alması gerekmez.

2- Öğretmek. Şüphesiz ki cahil kimse bir münkeri işlerken onun münker olduğunu bilmez. Eğer yaptığı şeyin münker olduğunu öğrenirse yapmaktan vazgeçer. Tıpkı namaz kılarken düzgün rükû ve secde yapmayan köylü adam gibi… Böyle birine güzelce konuyu öğretmek ve kıldığının namaz

olmadığını ona yumuşak bir üslüpla anlatmak lazımdır. Adam namaz kılmak istemeseydi zaten namazı kökten bırakırdı. Kişinin cahil olduğunu kendisine söylemek de öğretmek kapsamına girer. Bir adama cahil olduğunu söylemek bir çeşit eziyettir. Mizaçlar, gerçek bir kusuru gizlemekten daha çok cahillik kusurunu örtmeye meyillidir. Çünkü cahillik nefsin suretindeki bir çirkinlik ve kalbin yüzündeki bir kara lekedir. Oysa avret mahallinin çirkinliği bedenin suretiyle ilgilidir. Nefis ise bedenden daha şereflidir ve onun çirkin olması bedenin çirkinliğinden daha kötüdür. İnsan, cahilliğinin ortaya çıkmasına çok daha fazla üzülür. Buna karşın bilgili olması onu sevindirdiği gibi, bilgili oluşunun başkası tarafından bilinmesi aldığı lezzeti daha da artırır.

Eğer hisbe görevini yapan kişinin bu öğretmesi, karşısındakinin bir kusurunu ortaya çıkaracak ve kalbini kıracaksa o zaman işin bu yönünü telâfi etmek için onu yumuşaklıkla ele alıp hastalığını tedavi etmeli ve şöyle demelidir: Ey kardeşim, insan bilgili olarak doğmaz. Âlimler bize öğretinceye kadar namazı nasıl kılacağımızı biz de bilmiyorduk. Belki senin yaşadığın köyde âlim yoktur veya olsa bile namazı anlatma ve açıklama hususunda ihmalkâr davranmıştır.

Bu şekilde gönül alıcı sözler söylenerek doğruyu öğretme işi ona eziyet vermeksizin yapılmalıdır. Münker karşısında susma sakıncasından kaçınıp yapmaması mümkünken onun yerine Müslüman'a eziyet verme sakıncasını yapmayı yeğleyen kişi kanı idrarla yıkamış demektir. Dinle ilgisi olmayan bir hata görürse ona doğruyu öğretmesi gerekmez. Çünkü hatayı yapan senden bir bilgi öğrenir ama sana düşman olur. Fakat vermiş olduğun bilgiyi ganimet bileceğini ve sana düşman olmayacağını bilirsen bunu yapabilirsin. Böyle adamlar ise pek nadir bulunur.

3- Öğüt verip nasihat ederek münkere engel olmak ve münkeri işleyen adamın Allah'tan korkmasını söylemek. Bu sayılanlar, münker olduğunu bildiği hâlde kötü bir fiili işleyen veya içki içmeye, zulmetmeye ve gıybete devam eden kimseler gibi, yaptığı şeyin münker olduğunu bile bile onda ısrar edenler için geçerlidir. Böyle yapanlara öğüt verilmeli, Allah'tan korkması söylenmeli, yaptığı çirkin fiille ilgili azap tehditlerine dair hadisler okunmalı, selefin hayat hikâyeleri ve takva sahiplerinin örnek davranışları anlatılmalıdır. Bütün bunları yaparken son derece şefkatli ve nazik olmalı, onu azarlayıp kızmamalı ve merhametle yaklaşmalıdır. Bu görevi yerine getiren kişi, karşısındaki adamın günaha girmesini kendisi

için bir musibet olarak görmelidir. Çünkü Müslümanlar tek bir nefis gibidirler.

İşte burada büyük bir tehlike vardır ki ondan sakınılması gerekir. Çünkü bu tehlike ölümcüldür. Söz konusu tehlike, bilgisi olan adamın bu cahile doğruyu öğretme anında bilgisi sayesinde kendisinin aziz ve karşısındakinin cahilliği sebebiyle zelil olduğunu zannetmesidir. Hatta bazen bu görevi yerine getirmeye çalışan kişi doğruyu öğretirken diğerini zelil kılmak ve bilginin şerefiyle ayrıcalıklı biri olduğunu göstermek ister. Eğer görevini yapmaya çalışan kişinin amacı buysa, onun işlediği bu münker engel olmaya çalıştığı münkerden daha çirkindir. Böyle yapan bir hisbe görevlisi, başkasını ateşten kurtarıp kendisini yakana benzer. Bu ise cehaletin zirvesidir.

Bu, büyük bir hata ve korkunç bir felakettir. Şeytan, bu yöntemi kullanarak yüce Allah'ın kendisine nefsinin kusurlarını gösterdiği ve hidayetinin nuruyla basiret gözünü açtığı kimseler dışında her insanı tuzağa düşürür. Çünkü başkasına hükmetmek ve onu kontrol etmek şu iki yönden nefse büyük bir zevk verir: Birincisi bilmenin rahatlığı, diğeri ise başkasına hükmetme ve onun üzerinde yetki kullanmaktır. Bunlar ise gösterişten ve makam talebinden kaynaklanır ki bu, kişiyi gizli şirke götüren gizli arzudur. Bu durumu anlamanın bir ölçüsü vardır ve hisbe görevini yerine getirenin bizatihi kendisinin bununla sınanması gerekir. Şöyle ki, kötülüğü işleyen insanın kendi kendine veya başka bir hisbe görevi yapan kişinin eliyle o münkerden kaçınması, kendi eliyle kaçınmasından daha çok hoşuna gidiyorsa, hisbe işi kendisine zor ve ağır geliyor ve başkasının kendi yerine bu işi yapmasını daha çok istiyorsa hisbe görevini yapmaya devam etsin. Çünkü bu durumda onu harekete geçiren şey din demektir. Fakat günah işleyen kişinin kendi öğüdünü dinlemesini ve onun engel olmasıyla günahını terk etmesini, başkasının öğüdünü dinleyip günahı terk etmesine tercih ediyor ve buna seviniyorsa, nefsinin arzusuna uyan ve yaptığı hisbe görevini kendisinin makamını ortaya koymak için bir vesile olarak kullanan biri demektir. Bu durumda yüce Allah'tan korksun ve önce kendi nefsini hesaba çeksin! Böylesine şöyle denilir: "Önce nefsine öğüt ver! Öğüdünü dinlerse o zaman insanlara öğüt vermeye başla. Aksi hâlde benden utan!"

Bir keresinde Dâvûd et-Tâî'ye şöyle denilir: "Bu devlet yöneticilerinin yanına girip onlara iyiliği emreden ve kötülük yapmalarına engel olan adam hakkında ne dersin?" Dâvûd der ki, onu kamçılamalarından korkarım. Derler ki, o buna dayanır! Der ki, onu öldürmelerinden korkarım. Derler ki,

o buna da dayanır! O zaman Dâvûd şöyle der: “Onun gizli hastalığa, kendini beğenme hissine kapılmasından korkarım.”

Ancak burada gizli bir incelik var. O da şu: Ne bilgi sahibi olma ne de başkasına hükmetme saikine bakmaksızın, münkerin ortadan kalkması onun eliyle olmazsa bunun sevabını kazanamaz. Bu ise pek nadirdir.

4- Ağır sözler söyleyip azarlamak. Bu yönteme başvurulabilmesi için günah işleyen kişinin yumuşaklık ve nezaketle bundan vazgeçmemesi, yaptığında ısrarcı olup öğüt ve nasihatlere alay ederek karşılık vermesi gerekir. Bu, Hz. İbrâhim aleyhisselâmın şu sözüne benzer: “*Size de, Allah’ı bırakıp tapmakta olduğunuz şeylere de yuh olsun! Siz akıllanmaz mısınız?*” (Enbiyâ, 21/67) Burada ağır sözler söylemekten kastımız müstehcen ve yalan sözler söylemek değildir. Aksine, günahı işleyen kişide bulunan çirkin vasıfları müstehcen sayılmayan ifadelerle dile getirmektir. “Ey fasık, ey ahmak, ey cahil, Allah’tan korkmuyor musun, ey köylü, ey beyinsiz…” gibi sözleri buna örnek verebiliriz. Çünkü her fasık, ahmak ve cahildir. Ahmak olmasaydı Allah’a isyan etmezdi. Bu mertebenin iki edebi vardır:

a) Zaruret ve yumuşak davranmanın fayda vermemesi hâli dışında bu yönteme başvurmamak.

b) Ağır sözleri söylerken doğruyu söylemek, ağzına geleni söylememek. Gerekli olduğu kadar söz söylemek gerekir. Hisbe görevini ifa eden kişi bu sözleri söylemenin karşısındakini etkilemediğini anlarsa sadece ona kızgınlığını göstermekle, onu hakir görmekle ve işlediği günahtan dolayı konumunu küçümsemekle yetinsin. Eğer ağır sözler söylediği zaman dövüleceğini, münkerden hoşlanmadığını mimikleriyle gösterdiğinde dövülmeyeceğini anlarsa o zaman bunu mimikleriyle belli etmesi gerekir. Ama bunu yaparken işlenen münkeri kalbiyle inkâr etmesi yetmez. Aksine kaşlarını çatıp surat asarak yapılan işten hiç hoşlanmadığını göstermesi gerekir.

5- Müzik aletlerini kırmak, şarabı dökmek ve gaspçıyı gaspettiği evden çıkarmak örneklerinde olduğu gibi, münkeri elle düzeltmek. Bu mertebede de iki edep söz konusudur:

a) Münkeri işleyen kişiyi ona müdahale etmeden konuşarak yaptığı işten vazgeçirebiliyorsa elini kullanmaması gerekir. Münker işleyen birini gaspettiği araziden ve mescitten çıkma hususunda ikna etmek mümkünse onu zorla çıkarması ve sürüklemesi caiz olmaz. Hisbe görevini yerine getiren kişi, münkeri işleyenin içtiği içkiyi dökmesini ve çaldığı müzik

aletini kırmasını sağlayabiliyorsa kendisinin zor kullanarak bunu yapmaması gerekir.

b) Münkeri elle düzeltirken ihtiyaç duyulan miktarla yetinmeli, daha ileri gitmemelidir. Şöyle ki, çirkin fiili yapanı elinden tutarak götürmek varken ayağından sürüklemek doğru olmaz. Çünkü bu hususta kişiye daha fazla eziyet vermeye gerek yoktur. Müzik aletlerini yakmamalı, onun yerine onları kırarak iş görmez hâle getirmelidir. Kırmanın sınırı da söz konusu müzik aletinin, onu yenibaştan yaparken çekilen sıkıntı kadar tamir sıkıntısına sebep olacak şekilde işlevsiz hâle getirilmesidir. Şarapları dökerken de mümkün mertebe şarabın içinde olduğu kapları kırmaktan kaçınmalıdır. Şarap kaplarını taş atmakla kırmaktan başka çaresi yoksa bunu yapmasında bir beis yoktur. Bu durumda şarap kabının kıymetini ödemesi gerekmez. Çünkü söz konusu kap içkiyi dökmesine engel teşkil etmiştir. Eğer içen adam şarabı eliyle örterse onu dökmesini sağlamak için eline vururuz. Çünkü kişinin kaptaki mülkiyetinin dokunulmazlığı canının dokunulmazlığından fazla değildir. Eğer içilen şarap ağzı dar olan şişelerde bulunuyorsa ve onu dökmeye çalışmak uzun zaman alacak ve bu arada diğer fasık arkadaşları gelip buna engel olacaksa o zaman hisbe görevini yapan kişi şişeleri kırabilir. Bu bir mazerettir. Fakat şarap içenin fasık arkadaşlarının gelmesinden korkmaz da zaman kaybetmekten ve şarabı dökmek için harcayacağı zaman zarfında kendi işlerinin kesintiye uğrayacağından endişe ederse şişeleri kırmasında bir beis yoktur. Şarabı kolayca dökmesi mümkünse şişeyi kırması caiz olmaz.

“Gaspçıyı, zecretme yoluyla gaspettiği evden zorla çıkarmak caiz oluyor da şarap şişesini zecretme yoluyla kırmak neden caiz olmuyor?” diye sorulursa şöyle deriz: Zecretmek, o münkerin gelecekte tekrarlanmaması, ceza vermek ise geçmişte işlenen münker içindir. Savuşturmak ve defetmek ise münker işlendiği anda olur. Toplum bireylerinin yapacağı şey sadece münkeri gördükleri anda onu savuşturup defetmeleridir ki bu o münkeri imha etmektir. Bundan başka bir şey yapmaya hakları yoktur. Münkeri imha etmekten daha fazlasını yapmak ise ya önceki bir suçtan dolayı kişiyi cezalandırmak veya ileride gerçekleşecek bir suçtan zecretmek anlamına gelir. Bunları yapmak ise halkın değil, kamu yöneticilerinin görevidir. Kamu yöneticisi, böyle bir şeyi yapmada maslahat olduğunu görürse yapabilir.

“Zecir yoluyla devlet başkanının fasıkların yaşadığı evleri tahrip etmesi niçin caiz değil?” diye sorulursa şöyle deriz: Eğer şeriatta buna dair bir

hüküm olsaydı elbette maslahatlar haricinde olmazdı. Ancak biz maslahatları icat etmiyoruz, aksine maslahatlara uyuyoruz. Şeriatın ilk döneminde şarap kaplarını kırmak zecre şiddetle ihtiyaç olduğu için yapılan bir uygulamaydı. Daha sonraları çok fazla ihtiyaç olmadığı için bu uygulamanın yapılmaması kırma hükmünün ortadan kalkması anlamına gelmez. Aksine hüküm, illetinin ortadan kalkmasıyla ortadan kalkar, illetin geri dönmesiyle geri döner. Devlet başkanının bunu yapmasına cevaz vermemizin sebebi maslahatlara uymaktır. Halkın böyle bir şeyi yapmasına cevaz vermememizin sebebi ise konu hakkındaki içtihat yaklaşımının örtülü ve herkes tarafından anlaşılmaz olmasıdır. O hâlde diyoruz ki ilk önce şaraplar dökülürse daha sonra kapların kırılması caiz olmaz. Kapların kırılması, şaraptan dolayı caiz olmuştur. Kaplarda şarap olmadığı hâlde kırılmaları, sadece şarap için kullanılan kapların kırılması dışında mal telef etmek anlamına gelir. İlk asırdaki uygulamanın şu iki anlamı ifade ettiğini söyleyebiliriz: Birincisi insanları şarap içmekten zecretmeye duyulan şiddetli ihtiyaçtır. İkincisi ise içleri şarapla dolu olan kapların şaraplara has olmasıdır. Bu iki mânâ hükümde etkili olup onları yok saymak doğru olmaz. Bir üçüncü anlam ise bu hükmün, insanları şarap içmekten zecretmeye şiddetle ihtiyaç olduğu görüşünde olan kamu yöneticisinden çıkmasıdır. Bu da hükmün verilmesinde etkilidir. Maksada ulaşmak için bunlardan başka yol yoktur. Buraya kadar söylediklerimiz hisbe görevini yapacak kişinin bilmesi gereken fıkıhla ilgili inceliği olan davranış şekilleriydi.

6- “Bu yaptığını bırak yoksa sana şöyle şöyle yaparım.” sözünde olduğu gibi, münker işleyeni tehdit edip korkutmak. Adamı dövmeden önce mümkün mertebe bu tehdidin yapılması gerekir. Bu mertebede gözetilmesi gereken edep, “elbette evine el koyacağım” veya “karını alacağım” gibi sözler söyleyerek yapılması caiz olmayan bir şeyle adamı tehdit etmemektir. Çünkü bu sözleri samimî olarak söylerse haram işlemiş olur. Samimî olarak söylemezse yalancı sayılır. Hisbe görevini yapan kişinin, adamı yaptığı işten caydıracağına kanaat getirdiğinde yapmak niyetinde olmadığı şeyleri söyleyerek onu korkutmasında bir beis yoktur.

7- Doğrudan elle, ayakla veya başka bir şeyle, silah çekmeden münkeri işleyeni dövmek. Zaruret hâlinde ve adamın yaptığı işten vazgeçmesini sağlayacak kadar olması şartıyla halktan birinin bunu yapması caizdir. Adam münkeri bıraktığında onu bırakmak ve dövmeye devam etmemek gerekir.

8- Hisbe görevini yapan kişinin tek başına münker sahibiyle başa çıkamayıp silahlı adamlara ihtiyaç duyması. Bazı durumlarda suçlu olan adam da kendi yardımcılarından destek alabilir ve silahlı çatışma çıkabilir. Bu durumda ne yapılacağı hakkında ihtilaf edilmiştir. Bazıları böyle bir durumda kamu yöneticisinin iznine gerek olmadığını söylemişlerdir. Çünkü gazaya çıkan fertlerin kâfirlerle savaşması caizdir. Toplumun bireyleri de fesatçıları sindirme hakkına sahiptir. Diğer bazılarına göre ise bu hususta kamu yöneticisinin iznine ihtiyaç vardır. Çünkü ondan izin almaksızın bireylerin kendi başlarına bu işe kalkışmaları fitneye ve fesadın dalga dalga yayılmasına sebep olur. Doğru olan bu sonuncu görüştür.

HİSBE GÖREVİNİ YERİNE GETİREN KİŞİNİN UYMASI GEREKEN EDEPLER

Hisbe ile ilgili mertebelerin her birinde uyulması gereken edepleri yukarıda açıkladık. Şimdi söz konusu edepleri ve kaynaklarını özet olarak zikredelim. Hisbe görevini yerine getirecek olan kimsenin uyması gereken bütün edeplerin kaynağı yine kendisinde bulunan ilim, takva ve güzel ahlâktan oluşan sıfatlardır.

İlme gelince, hisbe görevini yerine getirecek olan kişinin hisbenin nerede yapılacağını, sınırlarını, nasıl yapılacağını bilmesi gerekir ki şeriatın koyduğu sınırlar içerisinde kalabilsin.

Takvaya gelince, kişiyi bildiğine aykırı hareket etmekten alıkoymak içindir. Çünkü her ilim sahibi bildiğiyle amel etmez. Hatta bazen kişi hisbe işinde aşırıya kaçtığını ve şeriatın izin verdiği ölçülerin dışına çıktığını bilir ancak herhangi bir garaz onun böyle davranmasına sebep olur. Bir de hisbe görevini yerine getiren kimsenin takva sahibi olması onun öğüdünün münkeri işleyen tarafından kabul edilmesini kolaylaştırır. Çünkü fasık birisi bu görevi yapacak olursa karşı taraf onunla alay eder. Bu da münkere karşı kişinin cüretli olmasına sebep olur.

Güzel ahlâka gelince, hisbe işini yerine getirenin bunu yumuşaklık ve nezaketle yapabilmesi için bu gereklidir. Bu işin aslı ve esası budur. Çünkü kişi kızdığı zaman, tabiatında güzel ahlâkı kabul etme yeteneği yoksa kızgınlığını sindirmede ilmi ve takvası yeterli olmaz. Doğruyu söylemek gerekirse takva ancak kişide güzel ahlâk, arzu ve kızgınlığa gem vurma kudreti varsa tam mânâsıyla yaşanabilir. Hisbe görevini yerine getiren kişi, yüce Allah’ın dini uğrunda başına gelen musibetlere ancak güzel ahlâkı sayesinde sabredebilir. Aksi hâlde kendisine küfür edildiği veya dövüldüğü

zaman, yaptığı hisbe görevini unutur ve yüce Allah'ın dinine dikkat etmeyip kendi nefsiyle meşgul olur. Hatta bazen makam ve nam talep ederek daha işin başında nefsine göre hareket etmeye başlar.

Yukarıda saydığımız üç sıfat sayesinde hisbe görevi kişiyi Allah'a yaklaştıran bir ibadet hâline gelir ve kötülükler defedilir. Eğer bu sıfatlar bulunmzsa kötülükler ortadan kalkmaz. Bazen hisbe görevinin kendisi, şeriatın sınırları aşıldığından dolayı münker hâline gelebilir. İşte bu yüzden seleften birisi şöyle söylemiştir: "Emrederken ve yasaklarken şefkatli olan, emrederken ve yasaklarken yumuşak davranan, emrettiği ve yasakladığı şeyin fıkhını bilen kişiden başkası iyiliği emredemez."

Hasenü'l-Basrî hazretleri şöyle demiştir: "İyiliği emreden kimselerden biriysen insanlara iyi davran. Aksi hâlde helâk olursun."

(…) Üsâme radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kıyamet günü adam getirilir ve cehenneme atılır. Adamın bağırsakları cehennemde eriyip dökülür. Eşeğin değirmen taşının etrafında döndüğü gibi döner. Cehennemdekiler adamın başına toplanıp derler ki, neyin var be adam? Bize iyiliği emreden ve kötülükten meneden sen değil miydin? Adam der ki; size iyiliği emredip kendim yapmıyor, kötülükten menedip kendim yapıyordum.*"[488]

Bu anlamda şu şiiri söylemişlerdir:

Sen aynısını yaptığın hâlde
Başkasının yaptığını ayıplama
Bir şeyi ayıplayıp da aynısını yapan
Sadece kendi aklını rezil etmiş olur!

İlgi duyduğu şeyleri azaltmak ve yağcılığı ortadan kaldırmak için halktan bir şey beklememek de hisbenin edeplerindendir. Anlatıldığına göre bir şeyhin küçük bir kedisi vardı. Her gün yanıbaşındaki bir kasaptan kedisi için bir miktar sakatat alırdı. Bir keresinde kasabın bir münker işlediğini gördü. Evine girip kedisini dışarı çıkardı, sonra kasaba gidip yaptığı münkerin yanlış olduğunu söyledi. Bunun üzerine kasap ona dedi ki, bundan sonra kedin için sana bir şey vermeyeceğim. O da kasaba şöyle dedi: Ben ancak kediyi evden attıktan ve senden bir şey beklememeye karar verdikten sonra yaptığın şey hakkında seni uyardım. Bu anlatılanı yapmak doğrudur.

İnsanlardan şu iki şeyi bekleyen kişi onların işlediği münkere engel olamaz: Birincisi, insanların kendisine gösterecekleri kibarlık ve nezakettir. Diğeri ise insanların kendisinden hoşnut olup onu övmeleridir.

İnsanlara karşı yumuşak olmak yapılması gereken bir davranıştır. Mûsâ aleyhisselâma ve kardeşi Hârûn aleyhisselâma Firavun'a gitmeleri emrediliği zaman şöyle denildi: "*Ona yumuşak söz söyleyin.*" (Tâhâ, 20/44)

(…) Ebû Kılâbe'nin anlattığına göre Ebu'd-Derdâ radıyallâhu anh bir keresinde günah işlemiş bir adamın yanından geçer. Yanındakiler, günah işlediği için adama küfür etmektedir. Onlara şöyle sorar: 'Bu adamı bir kuyunun içindeyken görmüş olsaydınız onu oradan çıkarmaz mıydınız?' Derler ki evet, çıkarırdık. Bunun üzerine Ebu'd-Derdâ hazretleri der ki, o hâlde bu kardeşinize küfür etmeyin ve sizi bu duruma düşmekten koruyan Allah'a hamd edin. Dediler ki, ona kızmıyor musun? Dedi ki: "Ben sadece onun yaptığı işe kızıyorum. Yaptığı işi bıraktığı zaman o benim kardeşimdir."

(…) Sâbit el-Bünânî şöyle anlatıyor: "Sıle b. Eşyem, mezarlığa gider ve orada ibadet eder, oynayıp eğlenen birtakım gençler oradan geçerken onlara şöyle derdi: 'Söyleyin bana, uzun bir yolculuğa çıktıkları hâlde gündüz vakti yollarından sapıp geceleyin uyuyan bir grup insan menzillerine ne zaman varabilirler?' Ne zaman bu gençler onun yanından geçseler onlara bu şekilde öğüt verirdi. Bir gün o gençler yine oradan geçiyorlardı. Sıle onlara aynı sözleri yine söyleyince gençlerden biri şöyle dedi: 'Arkadaşlar, bu adam söylediği şu sözle vallahi bizden başkasını kastetmiyor! Bizler gündüz eğlenip gece olunca uyuyoruz.' Sonra o genç Sıle'ye bağlandı ve ölünceye kadar hep onunla mezarlığa gidip ibadet etti."

Bir keresinde Sıle b. Eşyem hazretleri elbisesi yeri süpüren bir gence rastladı. Sıle'nin yanında bulunan arkadaşları hemen o gence ağır sözler söylemeye niyetlenirken Sıle onlara "Bırakın sizin yerinize bunu ben yapayım!" dedikten sonra o gence dönerek şöyle dedi: "Ey kardeşimin oğlu, benim senden bir ricam var." Genç ona ne istediğini sorunca şöyle dedi: "Elbiseni biraz yukarı kaldırmanı istiyorum." Genç dedi ki tamam, başım gözüm üstüne! Sonra genç elbisesini kaldırdı. Bunun üzerine Sıle hazretleri arkadaşlarına dönerek şöyle dedi: "Bu, sizin yapmak istediğiniz şeyden daha iyi oldu. Eğer ona sövüp eziyet etmiş olsaydınız, o da size sövecekti."

Süleymân et-Teymî şöyle demiştir: "Kızdırmış olduğun bir adam senin hiçbir sözünü kabul etmez."

Bir keresinde Hasenü'l-Basrî hazretleri bir düğün yemeğine davet edilmişti. Önüne gümüşten bir tepsi içerisinde yemek getirildi. O da tepsiyi ters çevirip içindekini bir pidenin üzerine döktü ve ondan sonra yedi. Bunu gören bir adam şöyle dedi: "Bu, sessizce yapılan bir uyarıdır."

Bir keresinde Muhammed b. Münkedir hazretleri, harap bir evde bir adamın bir kadınla konuştuğunu görünce şöyle dedi: "Şüphesiz ki Allah sizi görüyor. Allah bizi ve sizi gizlesin."

Feth b. Şuhruf hazretleri şöyle anlatıyor: "Elinde bıçak olan adamın biri bir kadına asılmıştı. Yanına kim yaklaşırsa onu yaralıyordu ve oldukça cüsseli biriydi. İnsanlar bu hâldeyken ve kadın avazı çıktığı kadar bağırırken Bişr b. Hâris oraya geldi. Bişr adama yaklaşıp omzunu onun omzuna sürttü. O anda adam yere kapaklandı, kadın kaçtı ve Bişr hazretleri çekip gitti. İnsanlar üzerinden ter boşanan yerdeki adamın yanına yaklaşıp ne hâlde olduğunu sordular. Adam şöyle dedi: 'Ne olduğunu bilmiyorum ancak bir şeyh bana sürtündü ve dedi ki, Allah seni ve ne yaptığını görüyor! Onun bu sözlerinden sonra ayaklarımın bağı çözüldü ve çok şiddetli bir şekilde korktum. Bütün bunlar o adam yüzünden mi oldu bilmiyorum!' İnsanlar dediler ki, o adam Bişr b. Hâris idi. Adam dedi ki; vah benim utancıma, bugünden sonra onun yüzüne nasıl bakarım! Adam o gün içinde ateşlendi ve yedi gün sonra öldü."

Allah İçin Sevmek ve Allah İçin Buğzetmek bâbında bu türden bazı örnekleri vermiştik. Hisbe görevinin mertebelerine ilişkin olan sözlerimiz burada tamamlanmış oldu.

---

[488]. Buhârî ve Müslim.

ÜÇÜNCÜ BÂP:
ÂDETLERDE GİZLENMİŞ VE ALIŞKANLIK HÂLİNE GELMİŞ MÜNKERLER

Burada söz konusu münkerlerin bir kısmına işaret edip benzerlerini okuyucunun takdirine bırakacağız. Çünkü bu tip münkerleri sayıp dökmenin bir gereği yok.

Mescitlerde İşlenen Münkerler:

Bil ki, münkerler mekruh ve haram olmak üzere ikiye ayrılır. “Bu mekruh olan bir münkerdir.” dediğimizde bil ki ona engel olmak müstehap, susmak ise mekruhtur, haram değildir. Fakat münkerin faili, yaptığı işin mekruh olduğunu bilmiyorsa ona bunun bildirilmesi gerekir. Çünkü mekruhluk şeriatın bir hükmüdür ve onu bilmeyene tebliğ edilip öğretilmesi gerekir. “Bu haram olan bir münkerdir.” veya sadece “münkerdir” dediğimizde bundan kastımız o fiilin haram olduğudur. Bu durumda, engellemeye kudreti olan kişinin o fiilin karşısında susması haram olur.

Mescitlerde çokça görülen fiillerden biri rükû ve secdesini yarım yamalak yaparak kılınan namazlardır. Bu, namazı geçersiz kılan bir münker olup engellenmesi gerekir. Fakat bu fiilin namazın sıhhatine mâni olmadığına inanan Hanefî mezhebinden olan kişinin bunu yapması gerekmez. Bir münkeri görüp de onu ayıplayıp reddetmeyen kişi, günah hususunda faile ortak olmuş olur. Aynı şekilde, namaz kılanın elbisesi üzerinde bulunan ve onun görmediği her çeşit necasette ve karanlık veya körlük sebebiyle kıbleden dönmek vb. şeylerde kişinin uyarılması gerekir.

Mescitlerde görülen münkerlerden biri de Kur’an’ı hatalı okumaktır ki bunu yapan kişiyi uyarmak ve doğrusunu göstermek gerekir. Mescitte itikaf yapan kişinin bu türden münkerleri düzeltmekle ve doğrusunu göstermekle meşgul olması zikir ve nafile ibadet yapmasından daha faziletlidir. Çünkü münkeri düzeltmek farzdır ve faydası başkalarına da dokunur. Bundan dolayı faydası sadece kişinin kendisine dokunan nafile ibadetlerden daha faziletli görülmüştür.

Diğer bir münker de birden fazla müezzinin bir araya gelerek seslerini uzatıp nöbetleşe ezan okumaları ve ezanın kelimelerini iyice uzatmaları veya birinin, diğerinin ezanı bitmeden ezan okumaya başlamasıdır. Bu ise mescitte bulunanların ezan cümlelerini tekrar ederken hata yapmalarına

sebep olur. Bunlar mekruh olan münkerler olup ilgili şahıslara öğretilmeli ve engellenmelidir.

Bir diğer münker, müezzinin ezandan önce ve sonra birtakım tesbihât ve zikirleri okuyup ezana karıştırmasıdır ki bunun sonucunda ezan cümlelerinin diğerlerinden ayrılması zorlaşır. Bir başka münker, hutbe okuyan kişinin ipek elbise giymesi veya elinde altın işlemeli bir kılıç bulunmasıdır.

Diğer bir münker, birtakım kıssa anlatan kimselerin, mescitlerde fitnelere sebep olacak şekilde düşüncesizce derin konulara dalması veya sadece dinleyenlerin ümitlenmelerini sağlayacak şeyler söyleyip böylece onları günahlara karşı cüretlendirmesi örneklerinde olduğu gibi, çoğu kez yalan ve yasaklanmış olan şeyleri anlatmalarıdır. Erkeklerin kadınlarla bir arada bulunması da reddedilmesi gereken münkerlerden biridir. Bu hususlardan bir kısmını *Kussâs* kitabında zikrettim.

Mescitlerde işlenen münkerlerden biri de cuma günleri ilaç, yiyecek ve birtakım muskaları satmak için insanların halka oluşturup bir yerde kümelenmeleri, dilencilerin kalkıp şiir okumalarıdır. Bu tür fiillerin bir kısmı, birtakım yalancı doktorların, gözbağcılığı yapanların ve çoğu zaman muska satanların yalanlarında olduğu gibi, insanları kandırdığı ve yalandan ibaret olduğu için haramdır. Çünkü bu fiileri yapanlar, çocukları ve saf köylüleri kandırmaktadır. Bu ise hem mescitlerde hem de mescitlerin dışında yapılması yasak olan bir şeydir.

Diğer bir münker; terzilik yapmak, ilaç, kitap ve yiyecek satmak gibi mescit dışında yapılması mübah olan fiillerdir. Bunları mescit içinde nadir vakitlerde yapmak, arızî bir sebep olmadıkça haram değildir. Arızî sebepten kastımız, namaz kılanları sıkıştırmak ve namazlarını zedelemektir. Fakat mescitleri dükkân hâline getirmek haramdır.

Diğer bir münker ise çocukların, delilerin ve sarhoşların mescitlere girmeleridir. Çocukların mescide girmesi, sürekli olarak orasını oyun yeri edinmedikleri sürece caizdir. Fakat mescidi oyun yeri hâline getirirlerse buna engel olunmalıdır. Mekânı kirletmelerinden, küfürlü sözler söylemelerinden veya avret mahallini açmak gibi çirkin bir fiili yapmalarından endişe edilmediği sürece delilerin mescide girmesinde beis yoktur. Sakin olan deliler susan kimseye benzerler ve onların mescitten çıkarılmaları gerekmez. Sarhoş olanlar da deliler gibidir. Sarhoş adamın kusmasından veya diliyle etrafına eziyet etmesinden endişe edilirse mescitten çıkarılması gerekir. Eğer ağzından şarap kokusu yayılıyorsa

hemen oradan çıkartılır. Çünkü Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem, soğan ve sarımsak yedikten sonra mescide gitmeyi yasaklamıştır. Soğan ve sarımsak yemek mübah olduğu hâlde böyle olduğuna göre, haram olan şarabın kokusu nasıl böyle olmasın!

Pazarlarda İşlenen Münkerler:

Pazarlarda alışkanlık hâline gelmiş münkerlerden biri, mal satarken yalan söylemek ve malın kusurunu gizlemektir. “Bu malı on dirheme aldım ve bir dirhem kârım var.” diyerek yalan söyleyen adam fasık olur. Bu gerçeği bilen kişinin müşteriye satıcının yalan söylediğini bildirmesi gerekir. Satıcının kalbini kırmamak için susarsa onunla birlikte bu hainliğe ortak olmuş olur. Aynı şekilde, Müslüman malının zâyi olmaması için, malın kusurlu olduğunu bilen bir adamın müşteriye bunu bildirmesi gerekir. Eski bir elbiseyi boyayıp yeniymiş izlenimini vererek satmak da böyledir. Giysinin deliklerini yamayarak sağlammış gibi göstermek de böyledir. Her çeşit kandırmaca ve göz boyama bu bâptandır. Tartıda ve ölçüde tezat olması da bu hükme dâhildir. Bu hususları bilen veya vâkıf olan kişinin bizzat kendisinin olaya müdahale etmesi veya müdahale edilmek üzere kamu yetkilisine bildirmesi gerekir. Pazarlarda işlenen bir diğer münker ise alışveriş sırasında şeriatın cevaz vermediği fasit şartlar ileri sürmek, faizli işlem yapmak, müzik aletleri ve şekil verilmiş suretler, resimler satmaktır.

Yollarda İşlenen Münkerler:

Yollarda işlenmesi alışkanlık hâline gelen münkerlerden bazıları; kişilerin sahip oldukları binalara bitişik olarak ilave direkler dikmeleri, kemerler yapmaları, binalarından çıkma yapmaları, yol kenarlarına ağaç dikilmesidir. Eğer bu saydığımız şeyler yolun daralmasına ve oradan geçenlerin zarar görmelerine sebep oluyorsa buna engel olunması gerekir. Eğer böyle bir soruna yol açmıyorsa engel olunmaz. Evlerin içerisine nakletmek üzere bir süreliğine yol üzerine odun veya yiyecek maddelerini koymak caizdir. Çünkü herkesin bunu yapmaya ihtiyacı vardır. Yolu daraltacak ve yoldan geçenlere zarar verecek şekilde yol üzerinde binek veya yük hayvanını bağlamak da inip binecek kadar az bir süre için olmadıkça engel olunması gereken bir münkerdir. Çünkü yollar herkesin ortak menfaati için kullanılan yerlerdir ve bundan dolayı hiç kimsenin ihtiyaç duyacağı miktardan fazla yolu işgal etme ve kullanma hakkı yoktur.

Yolda işlenen münkerlerden bir diğeri, insanların elbiselerini yırtıp parçalayacak şekilde hayvanlara dikenli çalıları yükleyip yoldan geçirmektir. Söz konusu dikenli çalıları bağlayıp insanların elbiselerine zarar vermeyecek şekilde derleyip toplamak veya daha geniş bir yoldan gitmek mümkünse aksini yapmak münkerdir ve engellenmesi gerekir. Fakat bu mümkün değilse engel olunmaz. Çünkü belde halkının buna ihtiyacı vardır. Ancak bunların nakledilme süresinden daha uzun bir süreliğine yol üzerine bırakılmasına izin verilmez. Aynı şekilde, hayvanlara güçlerinin yetmeyeceği yükleri yüklemek de münkerdir ve hayvan sahibinin bunu yapmasına engel olunması gerekir. Kasabın dükkânının kapısı önünde hayvan kesmesi ve yolu kanla kirletmesi engel olunması gereken bir münkerdir. Çünkü bu; yolu daraltmak ve pisliği etrafa sıçratmak yönünden insanlara zarar vermektir ve insanları iğrendirir. Temiz yollara süprüntü ve çöpleri atıp karpuz kabukları saçmak veya ayakların kaymasına sebep olacak şekilde su serpmek de böyledir. Belirli bir oluktan dökülüp birikinti oluşturan su da böyledir ve o oluğun sahibinin suyu temizlemesi gerekir. Eğer yağmurdan dolayı su birikmişse kamu yöneticilerinin bir kısım insanlara orayı temizletmeleri gerekir. Toplumun diğer fertlerinin bu hususta yapabilecekleri tek şey sadece öğüt vermektir.

Hamamlarda İşlenen Münkerler:

Hamamlarda işlenen münkerlerden biri, hamamların kapılarında veya içlerinde birtakım hayvan resimlerinin bulunmasıdır. Bu bir münker olup hamama giren veya o resimleri gören herkesin gücü yettiği kadar bunu ortadan kaldırması gerekir. Eğer resmin bulunduğu yer kişinin ulaşamayacağı kadar yüksekte olursa zorunlu olmadıkça o hamama girmesi caiz değildir. Başka bir hamama gitsin! Böyle bir münkeri gören kişinin söz konusu resmi tanınmaz hâle getirmesi de yeterlidir.

Bir diğer münker ise hamamda avret mahallini açmak ve başkalarının avret mahalline bakmaktır. Bu cümleden olmak üzere tellakın, kiri temizlemek veya avret mahalline ellemek amacıyla kişinin uyluğunu ve göbek altını açmasını zikredebiliriz. Müslüman bir kadının hamamda vücudunu zimmî kadınlara göstermesi caiz değildir.

Bir başka münker ise az olan bir suya pis elleri ve kapları daldırmaktır. Çünkü bu pislik az miktardaki suyu necis hâle getirir. Ancak bunu Malikî mezhebinden olan biri yaparsa ona ilişilmez. Aksine, yumuşak ve kibar bir

şekilde ona şöyle denilir: Temizliğime engel olarak bana zarar vermemeniz mümkün mü?

Bir diğer münker de hamamların girişlerinde ve sularının aktığı yerlerde üzeri pürüzsüz ve kaygan taşların bulunmasıdır ki dikkatsiz olanlar bunların üzerine basıp kayarak yere düşerler. Hamam sahibinin buna dikkat etmemesi hâlinde uyarılması gerekir. Aynı şekilde, hamamın zemininde insanların üzerine basıp kaymasına neden olacak şekilde sabun bırakmak da böyledir.

Ziyafetlerde İşlenen Münkerler:

Ziyafetlerde işlenen münkerlerden bazıları şunlardır: Erkekler için ipek döşeklerin ve halıların yayılması, gümüş veya altın buhurdanlıkta buhur yakmak, gümüş veya altın kaplarla içecek içmek, altın veya gümüş kaplardan veya başı altın veya gümüş olan kaplardan gülsuyu kullanmak, üzerlerinde resimler bulunan perdeler ve duvar örtüleri asmak, şarkıcı kadınları dinlemek, telli çalgılarla çalınan müziği dinlemek, kadınların fitneye düşmelerinden endişe edilen gençlere görünmeleri. Bütün bu sayılanlar münker olup engel olunması gereklidir. Bunlara engel olamayan kişinin o evden ayrılması gerekir.

Yastık ve yaygıların üzerindeki resimler münker değildir. Fakat tabakların ve kazanların üzerinde resim bulunması caiz değildir. Zaruret olmadıkça, ipek elbise giyen ve altın yüzük takan fasık birinin yanında oturmak caiz değildir.

Kadınların altın ve ipek kullanıp süslenmeleri caizdir. Altın küpe takmak için kız çocuğunun kulağını delmeye ruhsat yoktur. Çünkü bu acı verici bir cerrahî işlemdir ve benzeri bir fiil başka zaman olsa kısası gerektirir. Buna göre, damardan kan aldırma, hacamat ve sünnet gibi önemli bir ihtiyaç olmadıkça böyle bir cerrahî işlem caiz olmaz. Altın küpeler takıp süslenmek ise önemli bir ihtiyaç değildir. Aksine, o küpeyi kulağa takmak israf olup haddi aşmaktır. Bunun yerine gerdanlık ve bilezik takmak yeterlidir. Buna göre küpe takmak üzere kulağı delmek haramdır ve menedilmesi gerekir. Kulak deldirmek üzere birini çağırmak doğru olmadığı gibi, bunu yapmaktan dolayı ücret almak haramdır.

Bir diğer münker, ziyafeti verenin bidatçi olup bidati hakkında konuşma yapmasıdır. Böyle birine cevap verebilecek birinin ona cevap vermek amacıyla ziyafetine gitmesi caizdir. Eğer adama cevap vermeye gücü yetmeyecekse oraya gitmesi caiz olmaz. Eğer ziyafet sahibi bidatinin

propagandasını yapmıyorsa, ondan hoşlanmadığını göstermek ve yüz çevirmek şartıyla gidilmesi caizdir. Ziyafet verilen yerde küfürlü ve yalan sözler söyleyerek insanları güldürüp eğlendiren biri varsa oraya gidilmesi caiz değildir. Eğer gidilirse yapılan şeye engel olunması gerekir. Eğer yalan ve küfürlü sözler söylenmeden yapılan bir mizah ve eğlence varsa az olması kaydıyla mübahtır. Fakat bu mizah işinin bir sanat ve alışkanlık hâline getirilmesi yasaktır.

Bir diğer münker ise yemek ve bina konusunda yapılan israftır. Ziyafet için harcanan mal konusunda da münkerler vardır. Malı zâyi ve israf etmeyi buna örnek verebiliriz. Malı zâyi etmek; elbiseyi yakmak ve parçalamak, amaçsız bir şekilde binayı yıkmak, malı denize atmak örneklerinde olduğu gibi, kayda değer bir fayda temin etmeksizin bir malı elden çıkarmaktır. Malı veya parayı ölünün ardından ağıt yakan ağıtçı kadınlara, çalgıcılara ve çeşitli fesat işlerine harcamak da bu bâptandır. Çünkü bütün bu sayılan şeyler, şeriat tarafından haram kılınmış faydalardır ve bundan dolayı yok hükmündedirler. Bu türden münkerler pek çok olup sayıp dökmek mümkün değildir.

Genel Münkerler:

Pazarda devamlı olarak veya belirli vakitte işlenen bir münker olduğunu bilip de ona engel olmaya gücü yeten kişinin evinde oturmakla bu görevden uzak durması caiz değildir. Aksine, evinden çıkıp ona engel olması gerekir. Söz konusu münkerin bir kısmına engel olmaya gücü yettiği takdirde bile bunu yapması gerekli olur. Her Müslüman'ın bu işe önce kendisinden başlaması, farzları devamlı olarak yerine getirmek ve haramları terk etmek suretiyle nefsini ıslah etmesi, sonra ailesine ve akrabalarına öğretmesi, sonra komşularına, oturduğu belde halkına ve çevredeki belde ve köylerin halkına yayması gerekir. Yakında olan kişi bir münkere engel olduğu zaman bu görev uzakta olandan sakıt olur. Aksi hâlde ona engel olmaya gücü yeten herkes sorumlu olur.

DÖRDÜNCÜ BÂP:
KAMU YÖNETİCİLERİNE İYİLİĞİ EMRETMEK VE KÖTÜLÜK YAPMALARINA ENGEL OLMAK

Daha önce iyiliği emretmenin mertebelerini zikretmiş; ilkinin öğretmek, ikincisinin öğüt vermek, üçüncüsünün ağır sözler söyleyip azarlamak ve dördüncüsünün münkere zor kullanarak engel olmak olduğunu söylemiştik. Bu cümleden olmak üzere kamu yöneticileri karşısında yapılması caiz olan, ilk iki mertebedir: Öğretmek ve öğüt vermek. Fakat "ey zalim, ey Allah'tan korkmayan vb." sözleri söylemek, eğer kötülüğü başkasına dokunacak bir fitneye sebep olacaksa caiz değildir. Ancak sadece bu sözleri söyleyenin başına bir kötülük gelecekse âlimlerin çoğunluğuna göre söylenmesi caizdir. Selefin âdeti, canlarına mal olma pahasına bile olsa tehlikelere atılmaktı. Bana göre bunu yapmamak gerekir. Çünkü maksat münkerin ortadan kalkmasıdır. Devlet başkanı veya kamu yöneticisine yumuşak davranmak suretiyle onun münkeri ortadan kaldırmasını sağlamak, ortadan kaldırmasını amaçladığı münkerden daha önemlidir. Çünkü devlet başkanlarının ve kamu yöneticilerinin gıdası ve azığı saygı görmektir. Onlar, halktan birinin kendilerine "ey zalim, ey fasık" demesini kendileri için bir zül olarak görürler ve buna dayanamazlar. İmam Ahmed b. Hanbel hazretleri şöyle söylemiştir: "Kılıcı kınından çıkmış olan bir sultana müdahale etme!"

Selefin başına gelenlere gelince, onların devrindeki kamu yöneticileri âlimlerden ve zahitlerden korkarlardı. Selef, onların yanında rahat ve endişesiz davrandıkları zaman onlara katlanırlardı. Selefin, halifeler ve valilerle olan ilişkilerini anlatan hikâyeleri *Mısbâhu'l-Muzî*[489] adlı kitapta topladım. Burada söz konusu kitabımdan bazı hikâyeler seçip size anlatacağım.

(…) Saîd b. Âmir b. Hızyem, Hz. Ömer radıyallâhu anha bir keresinde şöyle demişti: "Ben sana İslâm'ın özlü sözlerinden birkaç söz edeceğim: İnsanlar hakkında Allah'tan kork, Allah uğrunda insanlardan korkma! Sözün fiiline aykırı olmasın. Çünkü sözlerin en hayırlısı fiil tarafından tasdik edilendir. Kendin ve ailen için istediğin şeyleri sana yakın ve uzak olan bütün Müslümanlar için iste. Bildiğin şey hususunda doğruyu

yapıncaya kadar tufanlara göğüs ger. Allah uğrunda hiçbir kınayanın kınamasından korkma.”

Bunları dinleyen Hz. Ömer radıyallâhu anh şöyle sordu: “Bunları yapmaya kimin gücü yeter ey Saîd?” Saîd’in cevabı bakın ne oldu: “Kendisinin boynuna, benim gibi birinin asıldığı kimsenin!”

Katâde radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: “Ömer b. Hattâb radıyallâhu anh, Cârûd el-Abdî ile birlikte mescitten çıkmış gidiyorlardı. Yol üzerinde bir kadınla karşılaştılar. Hz. Ömer ona selâm verdi, kadın da onun selâmını aldı ve şöyle dedi: ‘Ey Ömer, Ukâz panayırında sana küçük Ömer denilirken ve sen çocuklarla güreşirken tanımıştım seni. Günler çabucak geçti ve sana Ömer denilmeye başladı. Bir süre geçtikten sonra artık sana müminlerin emiri denilmeye başladı. O hâlde halk hakkında Allah’tan kork ve bil ki ölümden korkan adam ihmalkâr olmaktan endişe eder.’ Kadının sözlerini dinleyen Hz. Ömer ağlamaya başladı. Yanında duran Cârûd kadına dedi ki haydi git, müminlerin emiri karşısında küstahlık ettin ve onu ağlattın! Hz. Ömer dedi ki, ilişme kadına! Bu kadını tanımıyor musun? Bu kadın, yüce Allah’ın yedi kat semasının üzerinden sözünü dinlemiş olduğu Havle binti Hakîm’dir. Vallahi, Ömer’in onun sözünü dinlemesi daha uygundur.”

(…) Ezd kabilesinden yaşlı bir adamın anlattığına göre Ebû Bekre bir keresinde Muâviye’nin yanına girerek ona şöyle der: “Ey Muâviye, Allah’tan kork ve bil ki geçirdiğin her gün ve gece seni dünyadan uzaklaştırıp âhirete yaklaştırmaktadır. Ardında, ondan asla kurtulamayacağın bir talip (ölüm) var ve senin için asla geçemeyeceğin bir bayrak dikilmiş. Hızla o bayrağa doğru yaklaşıyorsun ve pek yakında ardından gelen ölüm seni yakalayacak. Bizler, içinde bulunduğumuz şeyler ve sen yok olup gideceğiz. Bizim gittiğimiz yerde olan şeyler ise kalıcıdır. İyilik yaparsan iyilik bulursun, kötülük yaparsan kötülük bulursun.”

(…) Süveyd el-Kelbî’nin naklettiğine göre Zirr b. Hubeyş, halife Abdülmelik b. Mervân’a öğüt veren bir mektup yazar. Mektubun sonunda şu ifadeler geçmektedir: “Ey müminlerin emiri, sakın vücudunun sağlıklı olmasına bakıp da uzun bir süre yaşayacağını zannetme. Sen kendini daha iyi bilirsin. Öncekilerin söylediği şu sözleri hatırla:

Adamların çocuklarının çocukları olduğu zaman
Yaşlılıktan dolayı vücutları yıprandığı zaman
Hastalıkları sık sık onu ziyarete geldiği zaman
Hasat vakti yaklaşmış olan ekinlere benzerler.”

Halife Abdülmelik mektubu okuyunca elbisesinin ucu ıslanıncaya kadar ağladı ve sonra şöyle dedi: “Doğru söylüyor. Bize bundan daha hafif bir mektup yazmış olsaydı daha nazik davranmış olurdu.”

(…) Ebû Hâzim’in torunu Abdülcebbâr şöyle anlatıyor: “Süleymân b. Abdülmelik Medine’ye geldi ve orada üç gün kalıp dedi ki, burada bize hadis anlatacak Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin ashâbından hiç kimse yok mu? Ona dediler ki, işte orada kendisine Ebû Hâzim denilen biri var. Süleymân ona bir adam gönderdi ve Ebû Hâzim yanına geldi. Süleymân ona dedi ki ey Ebû Hâzim, bu ne kabalıktır? Ebû Hâzim dedi ki, benim hangi kabalığımı gördün? Süleymân dedi ki, Medine halkının önde gelenlerinin hepsi yanıma geldiler ama sen gelmedin. Ebû Hâzim dedi ki; daha önceden seninle tanışıklığım yoktu ki ona dayanarak seni görmeye geleyim! Süleymân dedi ki; yaşlı adam doğru söylüyor, ey Ebû Hâzim, ölümden neden hoşlanmıyoruz? Ebû Hâzim dedi ki, çünkü sizler âhiretinizi harap edip dünyanızı mamur ettiniz ve mamur olan yerden harap yere gitmekten hoşlanmıyorsunuz! Süleymân dedi ki; doğru söyledin Ey Ebû Hâzim, Allah’ın huzuruna nasıl varılacak? Ebû Hâzim dedi ki: ‘İyi olan kişi, gurbetten eşinin yanına dönen adam gibi varacak. Kötü olan kişi ise efendisinin yanına gelen kaçkın köle gibi varacak!’ Bu sözleri işiten Süleymân ağlamaya başladı ve dedi ki ne kadar acı, bize Allah katında ne verilecek ey Ebû Hâzim? Dedi ki; kendini Allah’ın kitabına arz et, o zaman Allah katında ne alacağını anlarsın. Süleymân dedi ki ey Ebû Hâzim, sözünü ettiğin bilgiyi Allah’ın kitabının neresinde bulacağım? Dedi ki, yüce Allah’ın şu kavlinde bulursun: *İyiler muhakkak cennette, kötüler de cehennemdedirler.* (İnfitâr, 82/13, 14) Süleymân dedi ki ey Ebû Hâzim, Allah’ın rahmeti nerede kaldı? Dedi ki: İyilik edenlere Allah’ın rahmeti çok yakındır. (A’râf, 7/56) Süleymân dedi ki ey Ebû Hâzim, insanların en akıllısı kimdir? Dedi ki, hikmeti öğrenip insanlara öğretendir. Dedi ki, insanların en ahmağı kimdir? Dedi ki, zalim olan bir adamın arzusuna uyup başkasının dünyası için âhiretini satandır. Dedi ki ey Ebû Hâzim, duanın en çok kabule şayan olanı hangisidir? Dedi ki, mütevazı olup Allah’a boyun eğenlerin duası. Dedi ki, sadakanın en temizi hangisidir? Dedi ki, verecek bir şeyi olmayanın gayret edip verdiği sadaka. Dedi ki ey Ebû Hâzim, bizim durumumuz hakkında ne dersin? Dedi ki, beni bu sorudan muaf tut! Süleymân dedi ki, bir nasihat eyle o zaman! Ebû Hâzim dedi ki: ‘Birtakım insanlar bu işi (halifeliği) müminlere danışmadan ve onların icmasına dayanmadan zor kullanarak ele geçirdiler ve dünyalık uğruna bu yolda kan

döktüler. Sonra da bu dünyadan göçüp gittiler. Onların ne dedikleri ve haklarında ne söylendiği beni ilgilendirmiyor!’ Orada oturanlardan biri dedi ki ne kötü bir söz söyledin ey yaşlı adam! Ebû Hâzim dedi ki, yalan söyledin! Çünkü yüce Allah âlimlerden söz alıp şöyle buyurdu: *Onu mutlaka insanlara açıklayacaksınız, gizlemeyeceksiniz!* (Âl-i İmrân, 3/187) Süleymân dedi ki ey Ebû Hâzim, bizim yanımızda bulunursan sen bizden, biz de senden istifade ederiz! Dedi ki, bunu yapmaktan Allah’a sığınırım! Dedi ki, neden? Dedi ki, size bir miktar meyledip bunun sonucunda hayatın ve ölümün sıkıntısını çekmekten korkarım. Süleymân dedi ki, o hâlde bana öğüt ver. Dedi ki Allah’ın, yasaklamış olduğu bir şeyi yaptığını ve emretmiş olduğu bir şeyi yapmadığını görmesinden sakın! Dedi ki ey Ebû Hâzim, bize hayır dua et. Dedi ki: ‘Allah’ım, Süleymân eğer senin dostun ise ona hayırlı işler yapmayı kolaylaştır. Eğer senin düşmanın ise onu perçeminden yakalayıp hayırlı işlere yönlendir.’ Süleymân yanındaki kölesine dedi ki, yüz dinar getir! Sonra o yüz dinarı alıp dedi ki ey Ebû Hâzim, al bunları. Dedi ki, benim onlara ihtiyacım yok. Bu paraları dinlemiş olduğun sözlerime karşılık vermiş olmandan korkarım! Ebû Hâzim’in söylediği sözlerin Süleymân’ın hoşuna gittiğini gören Zührî dedi ki, otuz yıldan beri bu adam benim komşumdur, onunla hiç konuşmadım! Ebû Hâzim dedi ki, sen Allah’ı unuttuğun için beni de unuttun! Zührî dedi ki, beni mi kınıyorsun? Ebû Hâzim dedi ki: ‘Aksine, sen kendi kendini kınıyorsun! Komşunun komşu üzerinde hakkı olduğunu bilmiyor musun? İsrailoğulları doğruyu yaptıkları zaman yöneticileri âlimlere ihtiyaç duyuyorlar ve âlimler dinleri uğruna yöneticilerden kaçıyorlardı. İnsanların ayak takımından olan bir grup bu hâli görünce ilim öğrenip öğrendikleriyle yöneticilerin kapısına geldiler ve bu sayede yöneticilerin gerçek âlimlere ihtiyaçları kalmadı. Bu yöneticiler ve (sahte) âlimler hep birlikte günaha daldılar ve böylece bozulup mahvoldular. Eğer âlimlerimiz sahip oldukları ilmin onurunu korumuş olsalardı devlet yöneticileri onlardan çekinmeye devam edeceklerdi.’ Bu sözler üzerine Zührî dedi ki, sanırım beni kastediyor ve ima ediyorsun? Dedi ki, sözlerim işittiğin gibidir!”

(…) Bir keresinde Ömer b. Abdülaziz, halife Süleymân b. Abdülmelik’e der ki ey müminlerin emiri, kapıda sizinle görüşmek isteyen kararlı ve dili keskin bir adam var. Halife, adamın içeriye alınmasını emreder. Adam içeriye girince der ki ey müminlerin emiri, sana söyleyeceğim sözler hoşuna gitmezse tahammül et. Çünkü o sözlerin ardında, kabul ettiğin takdirde seveceğin şeyler var. Halife der ki, konuş bakalım ey bedevi! Adam şunları

söyler: ‘Ey müminlerin emiri, senin çevrende dinleri karşılığında senin dünyalığını ve Rablerinin gazabı karşılığında senin hoşnutluğunu satın almış, Allah hakkında senden korkup senin hakkında Allah’tan korkmayan, âhiretlerini harap edip dünyalarını mamur etmiş, âhiretle savaşıp dünya ile barışan birtakım adamlar kümelenmişler. Allah’ın sana emanet olarak vediği şeyler hususunda sakın onlara güvenme! Çünkü onlar emanet zâyi olurken ve ümmet batarken parmaklarını bile kımıldatmazlar. Sen onların yaptıklarından sorumlusun, onlar ise senin yaptıklarından sorumlu değiller. O hâlde âhiretinin fesada uğraması pahasına onların dünyasını mamur etme. Şüphesiz ki aldanmanın en büyüğü, başkasının dünyası pahasına âhiretini satmaktır!’

Bu sözleri dinleyen halife Süleymân b. Abdülmelik der ki, kılıcından daha keskin olan dilini kınından çıkarmışsın! Adam der ki evet ey müminlerin emiri, senin aleyhine değil, iyiliğin için bu sözleri söyledim. Halife der ki, kendin için istediğin bir şey var mı? Der ki halkın genel istekleri dışında benim özel bir isteğim yok. Sonra bedevi adam kalkıp gider. Halife Süleymân b. Abdülmelik yanında bulunanlara o anda şöyle der: Aferin! Ne aslı şerefli, kalbi dopdolu, dili keskin, niyeti samimî, nefsi takvalı bir adammış! İşte şeref ve akıl böyle olmalı!

(…) Ebû Hâzim şöyle anlatıyor: “Bir keresinde Ömer b. Abdülaziz benden kendisine öğüt vermemi istedi. Bunun üzerine ona şunları söyledim:

Yatağına uzan, sonra ölümü başucuna koy, öleceğin anda hangi durumda olmak istediğini düşün ve şimdi onu yapmaya başla. Öleceğin anda hangi durumda olmak istemiyorsan onu yapmayı bırak.

(…) Muhammed b. Ka’b bir keresinde Ömer b. Abdülaziz’e şöyle der: “Ey müminlerin emiri, dünya bir pazardır. İnsanlar kendilerine zarar ve fayda veren şeyleri alıp o pazardan ayrılırlar. Nice insan, içinde bulunduğumuz nimetlere benzer bir dünya nimetine aldanmış ve sonunda ölüme yakalanmıştır. Bu yüzden âhirette istedikleri şeyleri elde etmeleri için bir hazırlık yapmadan ve hoşlanmadıkları şeylerin başlarına gelmesinden korunacak bir tedbir almadan azarlanmış olarak dünyadan ayrılmışlardır. Geride bıraktıkları malları onları övmeyen kimseler paylaşmışlar ve kendilerini mazur görmeyecek olanın yanına gitmişlerdir. Ey müminlerin emiri, bizler onların gıpta ettiğimiz amellerine bakıp arkalarından onları yapmalı ve endişe duyduğumuz amellerine bakıp onları

yapmamalıyız. Ey müminlerin emiri, o endişe duyduğumuz ameller hususunda Allah'tan kork, kapılarını aç, insanlar yanına kolayca girebilsinler. Haksızlığa uğramışa yardım et ve haksızlık edeni geri çevir. Üç şeyi yapan kimsenin Allah'a imanı kemâle ermiş demektir: Hoşnut olduğu zaman hoşnutluğu kendisini bâtıla sokmayan, kızdığı zaman kızgınlığı kendisini haktan ayırmayan ve gücü yettiği zaman hakkı olmayan şeyi almayan kimse."

(…) Nevfel b. Umâre'nin naklettiğine göre Ömer b. Abdülaziz şöyle söylemiştir: "Beni ilk defa uyandıran kişi Müzâhım oldu. Bir keresinde bir adamı gereğinden ve hak ettiğinden fazla bir süre hapsetmiştim. Onu serbest bırakmam için Müzâhım benimle konuştu. Ona dedim ki, onu başına gelenden daha fazla gözetim altında tutmadıkça salıvermeyeceğim. Müzâhım dedi ki ey Ömer b. Abdülaziz, kıyamete gebe olan ve sabahında kıyametin kopacağı geceye karşı seni uyarıyorum! Ey Ömer, 'emir şöyle dedi, emir böyle dedi' sözünü işitmekten neredeyse ismini unutur oldum! Vallahi, Müzâhım'ın dediği doğruydu. O anda sanki yüzümdeki örtüyü açmış oldu. Birbirinize öğüt verin. Şüphesiz ki öğüt müminlere fayda verir."

(…) Osmân b. Atâ el-Horâsânî şöyle anlatıyor: "Hişâm b. Abdülmelik ile görüşmek isteyen babamla birlikte yola çıktım. Gideceğimiz yere iyice yaklaştığımızda üzengileri tahtadan olan bir eşeğe binmiş, üzerinde kirli bir entari, kirli bir cübbe ve kirli bir takke bulunan siyahî bir adama rastladık. Gülerek babama dedim ki, bu bedevi de kim? Babam dedi ki sus, bu adam Hicâzlı fakihlerin efendisi Atâ b. Ebî Rabâh'tır. Adam bize yaklaşınca babam katırından, o da eşeğinden indi ve kucaklaşıp hâl hatır sordular. Sonra dönüp oradan ayrıldılar ve ikisi birlikte Hişâm b. Abdülmelik'in kapısının önünde durdular. Babam geri döndüğünde ona sorup dedim ki, başınıza ne geldi bana anlatır mısın? Babam dedi ki, Hişâm'a kapıda Atâ b. Ebî Rabâh'ın olduğu haber verilince içeriye girmesi için ona izin verdi. Vallahi ben de ancak onun sayesinde girebildim. Hişâm onu görünce dedi ki merhaba, merhaba, buraya oturun, buraya oturun. Onu yanındaki yüksek yere oturttu, hatta dizi dizine değdi. Çevresinde şehrin ileri gelenleri vardı ve aralarında konuşuyorlardı. O anda sustular. Hişâm dedi ki ey Ebû Muhammed, istediğin nedir? Dedi ki: 'Ey müminlerin emiri, iki haremde yaşayanlar Allah'ın ehli ve Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin komşularıdır. Onların hediyelerini ve erzaklarını dağıt!' Hişam dedi ki peki, ey hizmetkâr, Medineliler ve Mekkeliler için iki hediye ve bir senelik erzaklarını gönder. Sonra dedi ki, bundan başka bir istediğin var mı ey Ebû

Muhammed? Dedi ki: ‘Evet ey müminlerin emiri, Hicazlılar ve Necidliler Araplar’ın aslı ve İslâm’ın liderleridir. Zekâtlarının fazlasını onlara geri gönder!’ Dedi ki, tamam, ey hizmetkâr yaz bakalım: Zekâtlarının fazlası kendilerine geri verilecek! Ey Ebû Muhammed, bundan başka bir dileğin var mı? Dedi ki: ‘Evet ey müminlerin emiri, sınır kalelerinde yaşayanlar sizin burada rahatça yaşamanız için oralarda ok atıyor ve düşmanlarınızla savaşıyorlar. Onlar için birtakım erzaklar ihsan etmiştiniz. O erzakları kendilerine dağıt! Çünkü onlar helâk olurlarsa düşman buralara kadar gelir!’ Dedi ki, tamam, yaz ey hizmetkâr: Erzakları kendilerine gönderilecek! Ey Ebû Muhammed, başka isteğin var mı? Dedi ki: ‘Evet ey müminlerin emiri, zimmet ehlinizin küçük yaşta olanlarından cizye alınmasın, büyükleri zorla yerlerinden edilmesin ve güçlerinin yetmeyeceği cizyeyi ödemekle yükümlü tutulmasınlar! Çünkü almış olduğunuz cizye düşmanlarınıza karşı kullanacağınız bir yardımdır.’ Hişâm dedi ki, peki, yaz ey hizmetkâr: Zimmîlerden, güçlerinin yeteceğinden fazla cizye istenmeyecek! Başka bir isteğin var mı? Dedi ki: ‘Evet ey müminlerin emiri, kendin hakkında Allah’tan kork! Çünkü sen tek başına yaratıldın, tek başına öleceksin, tek başına diriltileceksin ve tek başına hesaba çekileceksin! Vallahi bu gördüğün insanlardan hiçbiri yanında olmayacak!’ Bu sözleri dinleyen Hişâm başını önüne eğdi ve Atâ kalkıp oradan çıktı. Biz kapının yanındayken arkasından yetişip gelen bir adam, ona içerisinde dirhem mi dinar mı olduğunu bilmediğim bir kese uzattı ve dedi ki, müminlerin emiri bunun sana verilmesini emretti. Atâ dedi ki: ‘Bu öğütlerime karşılık sizden bir ücret istemiyorum. Benim ücretim âlemlerin Rabbine aittir.’ Vallahi, Atâ onların yanındayken bir yudum sularını bile içmedi.”

(…) Muhammed b. Ali şöyle anlatıyor: “Ben, müminlerin emiri Ebû Cafer el-Mansûr’un meclisinde bulunuyordum. Aynı mecliste İbni Ebî Züeyb ve Medine valisi Hasen b. Zeyd de vardı. O sırada Gıfâr kabilesinden bir grup geldi ve Ebû Cafer’e Medine valisi Hasen b. Zeyd’in yaptığı işlerden birini şikâyet ettiler. Bunun üzerine Hasen b. Zeyd, halifeden Gıfârlılar’ı İbni Ebî Züeyb’e sormasını istedi. O da ona sorarak dedi ki ey İbni Ebî Züeyb, Gıfârlılar hakkında ne diyorsun? İbni Ebî Züeyb dedi ki, onların insanların namuslarına değer vermediklerine ve çok fazla eziyet ettiklerine şahitlik ederim. Ebû Cafer dedi ki, sözleri işittiniz! Bunun üzerine Gıfârlılar dediler ki ey müminlerin emiri, ona Hasen b. Zeyd’in nasıl bir vali olduğunu sor. Halife dedi ki ey İbni Ebî Züeyb, Hasen b. Zeyd

hakkında ne diyeceksin? İbni Ebî Züeyb dedi ki, onun haksız yere hüküm verdiğine şahitlik ederim. Ebû Cafer dedi ki ey Hasen, İbni Ebî Züeyb'in ne söylediğini duydun ne diyeceksin? Hasen dedi ki ey müminlerin emiri, ona senin hakkında ne düşündüğünü sor? Ebû Cafer bu sefer dedi ki, benim hakkımda ne diyorsun? İbn Ebî Züeyb dedi ki ey müminlerin emiri, bana bunu sormayın! Ebû Cafer dedi ki, vallahi söyleyeceksin! Bunun üzerine İbni Ebî Züeyb dedi ki, senin bu malı haksız yere aldığına ve ehli olmayana verdiğine şahitlik ederim! Bu sözleri işiten halife Ebû Cafer el-Mansûr, elini İbn Ebî Züeyb'in ensesine koyarak ona dedi ki, vallahi ben olmasaydım İranlılar, Romalılar, Deylemliler ve Türkler bu yeri senin elinden elbette alırlardı! İbni Ebî Züeyb dedi ki, Ebû Bekir ve Ömer de halife oldular ve hem hakkı gözeterek vergi alıp herkese eşit olarak dağıttılar, hem de İranlılar'ı ve Romalılar'ı hezimete uğrattılar! Bunun üzerine Ebû Cafer onu serbest bırakıp dedi ki, vallahi samimî olduğunu bilmeseydim kesinlikle seni öldürürdüm! İbni Ebî Züeyb de dedi ki, vallahi ey müminlerin emiri, oğlun Mehdî'den dolayı sana nasihat ediyorum!"

(…) Evzâî şöyle anlatıyor: "Ben sahildeyken müminlerin emiri Ebû Cafer el-Mansûr bir adam gönderip beni çağırttı. Ben de yanına gittim. Huzuruna girdiğim zaman ona selâm verdim ve halifeliğini tebrik ettim. O da selâmımı aldı ve oturmamı istedi. Sonra bana dedi ki, bizim yanımıza geç gelmenin sebebi nedir ey Evzâî? Dedim ki, ne istiyorsun ey müminlerin emiri? Dedi ki, sizden bir şeyler öğrenmeyi istiyorum. Dedim ki ey müminlerin emiri, bizden bir şey dinleyip de sonra onunla ya amel etmezsen? Bu sözü söyleyince halifenin kapıcısı bana bağırıp eliyle kılıcı gösterdi. Halife Mansûr onu uzaklaştırıp dedi ki; burası ödüllendirme meclisidir, cezalandırma meclisi değil! Bu sözleri duyunca rahatladım ve sözlerime devam edip dedim ki ey müminlerin emiri, Mekhûl, Atıyye b. Bişr'den bana Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin şu hadisini nakletti: '*Halkını aldatmaya devam eden bir yöneticiye Allah cenneti haram kılar.*'

"Ey müminlerin emiri, önceden sadece kendi nefsinden sorumluyken şimdi kızılı, siyahı, kâfiri, Müslüman'ı; yöneticisi olduğun bütün insanlardan sorumlusun. O insanlardan her birinin senin üzerinde adaletten alacağı bir pay var. İnsanlar arasından arka arkaya büyük gruplar ortaya çıkıp da içlerinden her biri senin kendisine verdiğin bir zarardan veya yaptığın haksızlıktan şikâyet etmeye başlarsa ne yapacaksın?"

Ey müminlerin emiri, Mekhûl'ün bana Ziyâd b. Câriye-Hubeyb b. Mesleme yoluyla naklettiği bir hadiste şöyle deniliyor: '*Resûlullâh*

sallallâhu aleyhi ve sellem, kasten yapmadığı hâlde bir bedeviyi incitmesinden dolayı kendisine kısas yapılmasını istedi. Cebrâil onun yanına gelerek dedi ki ey Muhammed, Allah seni zorba ve kibirli biri olarak göndermedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem o bedeviyi çağırdı ve kendisine kısas yapmasını istedi. Bedevi dedi ki, anam babam sana feda olsun, hakkımı sana helâl ettim. Canımı bile almış olsan sana asla böyle bir şey yapamam. Bunun üzerine Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem ona hayır dua etti.'

Ey müminlerin emiri, önce nefsini eğit ve sonra onun için Rabbinden eman al. Ey müminlerin emiri, mülk ve iktidar senden öncekilerde kalmış olsaydı senin eline ulaşmazdı. Senden öncekilere kalmadığı gibi, iktidar sana da kalmayacak. Ey müminlerin emiri, '*Bu nasıl kitapmış! Küçük büyük hiçbir şey bırakmaksızın yaptıklarımızın hepsini sayıp dökmüş!*' (Kehf, 18/49) âyetini, dedenin (Hz. Abbâs) şöyle yorumladığı nakledilmiş: 'Küçük olan şey tebessüm, büyük olanı ise gülmek!' Hâl böyle olunca, ellerin yapıp dillerin hasat ettiği günahlara ne demeli?

Ey müminlerin emiri, bana Ömer b. Hattâb'ın şöyle söylediği haber verildi: 'Fırat kıyısında bir kuzu kaybolup ölse ondan sorumlu tutulmaktan korkarım!' Bir de senin yanında olduğu hâlde adaletinden mahrum olan kişi hakkındaki sorumluluğunu düşün! Ey müminlerin emiri, '*Ey Dâvûd! Biz seni yeryüzünde halife yaptık. O hâlde insanlar arasında adaletle hükmet, arzuna uyma.*' (Sâd, 38/26) âyetini, dedenin şöyle yorumladığı nakledilmiş: Ey Dâvûd, huzuruna iki hasım oturduğunda ve senin de onlardan birine meylin olduğunda sakın içinden hak sahibinin o olduğunu geçirip de hasmı karşısında onu haklı çıkarmayasın! Böyle yaparsan peygamberlik görevinden ayrılır ve halifem olmaktan çıkarsın. Ey Dâvûd, ben elçilerimi kullarıma deve çobanları gibi çobanlık etsinler diye gönderdim. Çünkü onlar çobanlık yapmayı bilirler ve hayvanları şefkatle güderler. Böylece yaralı olan hayvanı tedavi edip zayıf olanı otun ve suyun bol bulunduğu yere götürürler.

Ey müminlerin emiri, sen öyle büyük bir işle imtihan oluyorsun ki eğer o iş göklere, yere ve dağlara arzedilmiş olsaydı onu yüklenmekten kaçınırlar ve tedirgin olurlardı. Ey müminlerin emiri, Yezîd b. Câbir'in Abdurrahmân b. Ebî Amra el-Ensârî'den bana naklettiğine göre Ömer b. Hattâb, Ensâr'dan bir adamı zekât toplamakla görevlendirir. Günler sonra onun hâlâ yerinde oturduğunu görünce der ki, neden işini yapmaya gitmedin? İşini yaptığın zaman Allah yolunda savaşan bir mücahit gibi ecir alacağını

bilmiyor musun? Adam hayır, deyince Ömer sorar: Nasıl oluyor bu? Adam der ki, haber aldığıma göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuş: *‘İnsanların işlerinden birini yapmak üzere görevlendirilen her yetkili kişi kıyamet gününde elleri boynuna zincirlenmiş olarak getirilir ve cehennem üzerinde kurulmuş bir köprüde durdurulur. O köprü onu öyle bir silkeler ki her uzvunu yerinden oynatır. Sonra geri döndürülüp hesaba çekilir. Eğer iyilik yapmışsa o iyiliği sayesinde kurtulur. Eğer kötülük yapmışsa onun yüzünden o köprüyle birlikte yetmiş yıl cehenneme yuvarlanır.’* Ömer der ki, kimden duydun bunu? Adam der ki, Ebû Zerr’den ve Selmân’dan duydum. Ömer hemen onlara bir adam gönderip bunun doğru olup olmadığını sordurur. Onlar da doğru olduğunu ve bu hadisi Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemden işitmiş olduklarını söylerler. Bunun üzerine Ömer der ki, vah Ömer’in başına gelene! Hâl böyle ise bu görevi kim yapar? Bunun üzerine Ebû Zerr der ki yüce Allah’ın, burnundan çekip yanağını yere yapıştırdığı kimse bu görevi yapar!

Bunları işiten halife Mansûr mendili alıp yüzüne koydu ve ağlamaya başladı. Hatta öyle feryat ederek ağladı ki beni de ağlattı. Sonra dedim ki ey müminlerin emiri, bir keresinde deden Abbâs, Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemden Mekke, Tâif veya Yemen valisi olmayı istedi. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem ona şöyle buyurdu: *‘Amcacığım, kurtaracağın bir nefis, yerine getiremeyeceğin bir valilikten daha hayırlıdır.’* Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem, amcasına böyle nasihat etmiş ve görevi hakkıyla yerine getiremeyeceği endişesini belirtmişti. Böyle bir durumda Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem, Allah’ın vereceği bir cezayı amcasından savamazdı. Çünkü yüce Allah kendisine şöyle vahyetmişti: *‘Yakın akrabanı uyar.’* (Şuarâ, 26/214) Bu vahyi alan Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştu: *‘Ey Abbâs, ey Safiye, ey Fâtıma! Ben Allah karşısında size yardım edemem. Benim amelim bana, sizinki size.’* Ömer b. Hattâb şöyle söylemişti: ‘Aklıselim sahibi olan ve Allah yolunda hiçbir kınayanın kınamasından korkmayan kişi ancak insanların işlerini yürütebilir. Hükümdarlar dört sınıftır. Birincisi; hem kendisini hem de memurlarını kötülükten menedendir ki böylesi Allah yolunda cihat eden mücahide benzer ve Allah’ın rahmet eli ona uzanır. İkincisi; zayıf hükümdardır ki kendisini menettiği hâlde zayıf olduğu için memurlarını kötülükten menedemez. Böyle bir hükümdar, merhamet olunmadıkça uçurumun kenarındadır. Üçüncüsü; memurlarını menettiği hâlde kendisi kötülük yapan

hükümdardır. Böylesi hakkında Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: ‘*Çobanların en kötüsü despot ve sert olandır ki sadece kendisi helâk olur.*’ Dördüncüsü ise kendisi kötülük yaptığı gibi memurlarına da engel olmayan hükümdardır. Bunların hepsi birlikte helâk olurlar.

Ey müminlerin emiri, bana nakledilen bir hadiste şöyle deniliyor: ‘*Cebrâil, bir keresinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve selleme gelerek dedi ki Allah’ın, kıyamet günün için hazırlanıp alevlendirilmek üzere ateş körüklerinin cehennem üzerine konulmalarını emrettiği zamanda sana geldim. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem dedi ki ey Cebrâil, bana cehennemi tarif et. Dedi ki, yüce Allah emretti ve cehennem kıpkırmızı oluncaya kadar bin yıl boyunca yakıldı. Sonra sapsarı oluncaya kadar bin yıl daha yakıldı. Sonra simsiyah oluncaya kadar bin yıl daha yakıldı. Şimdi o simsiyah ve kapkaranlık olup alevi ışık saçmıyor ve koru sönmüyor. Seni hak ile gönderene yemin ederim ki cehennem halkının giydiği bir elbise yeryüzündeki insanlara gösterilmiş olsaydı hepsi birden ölürlerdi. Cehennem içeceklerinden bir kovası yeryüzündeki sulara dökülmüş olsaydı o sulardan tadanların hepsi ölürdü. Allah’ın zikrettiği zincirin bir arşını yeryüzünün dağları üzerine konulmuş olsaydı hemen eriyip yerle bir olurlardı. Bir adam cehenneme girip sonra oradan çıkarılmış olsaydı yeryüzündeki herkes onun kokusunun iğrençliğinden ve şeklinin çirkinliğinden dolayı ölürlerdi. Bunları dinleyen Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem ağlamaya başlayınca Cebrâil de ağladı ve dedi ki Allah gelmiş geçmiş günahlarını bağışlamış olduğu hâlde ağlıyor musun ey Muhammed? Buyurdu ki, şükreden bir kul olmayayım mı? Peki, sen Rûhu’l-Emîn olduğun hâlde niçin ağladın ey Cebrâil? Dedi ki, Hârût ve Mârût’un imtihan edildikleri şeyle imtihan edilmekten korkuyorum*!’

Ey müminlerin emiri, zorlukların en çetini Allah’ın hakkını yerine getirmek ve Allah katındaki en değerli şey takvadır. Kim izzeti Allah’a itaatte ararsa Allah onu yüceltir ve aziz eder. Kim de izzeti Allah’a isyan edip günah işlemekte ararsa Allah onu zelil eder ve alçaltır. İşte benim nasihatlerim bundan ibarettir. Selâm üzerine olsun, deyip kalktım. Halife bana dedi ki, nereye gidiyorsun? Dedim ki, müminlerin emiri izin verirse inşallah çocuklarımın yanına ve vatanıma gideceğim. Dedi ki; gitmene izin verdim, nasihatin için sana teşekkür eder ve onu kabul ederim. Allah iyilik yapmaya bizleri muvaffak eylesin ve yardımcımız olsun. O’ndan yardım diler ve O’na tevekkül ederim. O bana yeter, O ne güzel vekildir. Bunun

gibi nasihatleri etmek için gel, beni mahrum eyleme. Sen, yanımızda sözü kabul edilen ve nasihati hakkında itham edilmeyen birisin. Dedim ki, inşallah dediğiniz gibi yapacağım.”

Muhammed b. Mus’ab’ın anlattığına göre, Evzâî’ye şehirden çıkıp vatanına gitmesine yardımcı olması için yüklü bir para verilmesi emredilince parayı kabul etmeyip şöyle dedi: “Benim bu paraya ihtiyacım yok. Dünyanın bütün malları verilse nasihatimi para karşılığı satmam. Halife Mansûr onun bu hususstaki kararlılığını görünce daha fazla üstelemedi.”

(…) Ebû Amr eş-Şegâfî şöyle anlatıyor: “Halife Mehdi ile birlikte akşam namazını kıldık. Mehdi’nin adalet bakanı Avfî de vardı. Mehdi akşam namazını bitirince Avfî gelip onun kıble tarafına oturdu. Mehdi nafile namaz kılmaya başlayınca Avfî onun elbisesini çekmeye başladı. Namazını bitiren Mehdi dedi ki, ne istiyorsun? Avfî dedi ki, nafile namaz kılmaktan daha önemli bir şey söyleyeceğim! Mehdi dedi ki, ne söyleyeceksin? Avfî onun başucunda durup dedi ki azatlı kölen Sellâm, bir grup insana baskın yaptı ve arazilerini gaspetti. Bu haberi sağlam kaynaklardan aldım. Arazinin sahiplerine geri verilmesini emredin ve gaspçıları oradan çıkarmak için adam gönderin. Mehdi dedi ki, sabah olunca bakarız inşallah! Avfi dedi ki hayır, hemen şimdi yapmalısın! Mehdi dedi ki filanca komutan, hemen şu şu yere git ve oradakileri çıkar! Araziyi de filancaya teslim et!” Şegâfî’nin naklettiğine göre daha sabah olmadan arazi gerçek sahiplerine iade edildi.

(…) Yahyâ b. Abdüssamed şöyle anlatıyor: “Müminlerin emiri Mûsâ’ya bahçesiyle ilgili olarak dava açıldı ve konu başkadı Ebû Yûsuf’a iletildi. Hüküm görünüşte müminlerin emirinin lehineydi ama gerçek bunun tam aksineydi. Müminlerin emiri, Ebû Yûsuf’a dedi ki, sana iletilen dava hakkında ne yaptın? Ebû Yûsuf dedi ki, müminlerin emirini dava eden şahıs benden şahitlerinin doğruyu söylediklerine dair müminlerin emirinin yemin ettirilmesini istiyor. Müminlerin emiri Mûsâ dedi ki, sen de bu görüşte misin? Ebû Yûsuf dedi ki, İbni Ebî Leylâ (Kûfeli müçtehit imamlardan biri) da bu görüşü kabul etmişti. Bunun üzerine Mûsâ dedi ki, bahçeyi adama ver.” Ebû Yûsuf böyle demekle Mûsâ’yı oyuna getirip ona hile yapmış oldu.”

(…) Saîd b. Süleymân şöyle anlatıyor: “Ben Mekke’de Şatavî sokağında oturuyordum ve hemen yanıbaşımda Abdullâh b. Abdülaziz el-Umerî ikamet ediyordu. O sene halife Hârûn Reşîd haccetmeye geldi. Adamın biri Umerî’ye dedi ki ey Ebû Abdillâh, işte bak müminlerin emiri sa’y ediyor ve

sa’y etmesi için orası boşaltılmış. Umerî adama dedi ki Allah sana hayır vermesin, beni ihtiyacım olmayan bir şeyle görevlendirdin! Sonra Umerî sandaletlerini eline asıp kalktı, ben de onu takip ettim. Hârûn Reşîd. Merve’den Safâ’ya doğru yöneldiği zaman Umerî ona ‘ey Hârûn’ diye bağırdı. Halife kendisine bakınca dedi ki, buyur amca! Umerî dedi ki, Safâ tepesine çık! Halife Safâ’ya çıkınca ona dedi ki, Kâbe tarafına bak! Halife dedi ki, söylediğini yaptım. Umerî ona dedi ki, kaç kişiler? Halife dedi ki kimleri saymamı istiyorsun? Dedi ki, insanlar kişi? Halife dedi ki, Allah’tan başka hiç kimsenin sayısını bilemeyeceği kadar insan var! Umerî dedi ki, bil ki ey adam, o insanlardan her biri sadece kendi yaptığından hesaba çekilecek ama sen onların hepsinden hesaba çekileceksin! Bu sözleri dinleyen Hârûn Reşîd ağlamaya başladı ve olduğu yere oturdu. Hemen gözyaşlarını silmesi için bir mendil getirdiler. Umerî dedi ki, bir şey daha diyeceğim! Halife dedi ki söyle amca! Dedi ki, vallahi kişi kendi malını harcarken saçıp savurduğu zaman, malını dilediği gibi harcamaması için kısıtlanmayı (hacr) hak eder. Müslümanlar’ın mallarını saçıp savuran bir adam neyi hak eder bir düşün! Sonra Umerî, Hârûn Reşîd ağlamakta olduğu hâlde oradan ayrıldı.”

Muhammed b. Halef’in naklettiğine göre Muhammed b. Abdurrahmân şöyle söylemiştir: “Haber aldığıma göre Hârûn Reşîd şöyle demiş: Ben her sene haccetmeyi ve karşıma sadece Ömer’in soyundan gelen bu adamın çıkıp bana hoşlanmayacağım sözleri söylemesini istiyorum.”

Bir başka nakilde şunlar anlatılmıştır: “Umerî halife ile karşılaştığı zaman dedi ki ey Hârûn, yapacaklarını yaptın! Bunun üzerine halife Hârûn onun yanına oturup sözlerini dinlemeye başladı ve ona şöyle dedi: ‘Söylediklerin kabulümdür amca, başım gözüm üstüne!’ Umerî ona dedi ki ey müminlerin emiri, insanlar şu şu hâldeler. Halife dedi ki, bunlar benim bilgim ve emrim dışında olmuş. Umerî sözlerini bitirinceye kadar halife ayakta onu dinledi ve susunca yoluna devam etti.”

(…) Zeyd b. Abbâs şöyle anlatıyor: “Hârûn Reşîd hacca geldiğinde ona denildi ki ey müminlerin emiri, bu sene Şeybân da hacca gelmiş. Halife dedi ki, onu bana bulun! Şeybân’ı arayıp buldular ve halifenin yanına getirdiler. Halife ona dedi ki ey Şeybân, bana öğüt ver. Şeybân dedi ki ey müminlerin emiri, ben dili tutuk ve Arapça’yı düzgün konuşamayan bir adamım! Yanıma sözümü anlayacak birisini getir ki onunla konuşayım. Hemen onun dilinden anlayan bir adam getirdiler. Şeybân, adama Nebtî (Nebâtîler’in dili) diliyle şöyle söyledi: Ona de ki ey müminlerin emiri,

emniyette olacağın yere ulaşmadan önce seni korkutan kişi, korku duyacağın yere (âhirete) ulaşmadan önce emanda olduğunu söyleyen kişiden sana daha iyi nasihat eder. Halife dedi ki, bu ne anlama geliyor? Şeybân şöyle dedi: Ona söyle, sana demek istiyor ki Allah'tan kork! Çünkü sen bu ümmetten sorumlu olan bir adamsın. Allah seni bu ümmetin başına geçirip çoban yapmış ve işlerini senin emrine vermiş. Sen bu ümmetten sorumlusun. Halka âdil davran, herkesin payını eşit olarak dağıt, orduyla birlikte savaşa git ve nefsin hakkında Allah'tan kork. İşte seni korkutması gerekenler… Emniyette olacağın yere ulaştığın zaman esenlik içinde olursun. Bunları sana söyleyen adam, sana şu sözleri söyleyenden daha iyi nasihat etmiş demektir: 'Sizler bağışlanmış bir ailenin mensuplarısınız. Sizler peygamberinizin akrabasısınız ve onun şefaatine mazharsınız.' Bunları söyleyen adam, korku duyacağın yere ulaşıncaya kadar senin esenlik ve eman içerisinde olduğunu söyleyip durur. Sonunda korku duyacağın yere geldiğinde mahvolduğunu görürsün! Bu sözleri dinleyen Hârûn Reşîd o kadar ağlar ki çevresindekiler ona acımaya başlarlar. Halife ona biraz daha nasihat etmesini söyleyince der ki, bu kadarı sana yeter!"

(…) Alkame b. Mersed anlatıyor: "Ömer b. Hübeyre vali olarak Irak'a geldiğinde Hasenü'l-Basrî'ye ve Şa'bî'ye adam gönderip kendilerine ikamet etmeleri için bir ev tahsis edildiğini bildirdi. O evde takriben bir ay kadar kaldıktan sonra bir gün valinin adamı gelerek Ömer b. Hübeyre'nin ziyarete geleceğini söyledi. Ömer bir bastona dayanarak geldi, selâm verip onlara saygı göstererek yanlarına oturdu. Sonra şöyle dedi: Müminlerin emiri Yezîd b. Abdülmelik bana bazı mektuplar gönderiyor ve ben bu mektuplarda yazılan hususların yerine getirilmesi hâlinde helâk olacağımı biliyorum. Ona itaat etsem Allah'a isyan etmiş olacağım. Ona isyan etsem Allah'a itaat etmiş olacağım. Ona tâbi olmam hususunda bir çıkış yolu görüyor musunuz? Hasenü'l-Basrî dedi ki ey Amr'ın babası, halifenin emrini yerine getir. Bunun üzerine Şa'bî konuşmaya başladı ve İbni Hübeyre'nin istediği şekilde konuştu. İbni Hübeyre dedi ki, sen ne diyorsun ey Ebû Saîd? Dedi ki ey vali, Şa'bî'nin dediklerini duydun. İbni Hübeyre dedi ki, sen ne düşünüyorsun? Dedi ki; ey Ömer b. Hübeyre, pek yakında Allah'ın meleklerinden sert, haşin ve O'nun emrine isyan etmeyen bir melek yanına gelip seni geniş sarayından çıkarıp daracık kabrine sokacak. Ey Ömer b. Hübeyre, Allah'tan korkarsan seni Yezîd b. Abdülmelik'ten korur. Fakat Yezîd b. Abdülmelik seni Allah'a karşı asla koruyamaz. Ey Ömer b. Hübeyre, Yezîd b. Abdülmelik'e itaat etme hususunda yaptığın en

çirkin eyleme bakan Allah'ın bağışlama kapısını senin yüzüne kapatıp kapatmayacağından emin olamazsın! Ey Ömer b. Hübeyre, bu ümmetin önde gelen insanlarından bazılarına yetiştim. Onlar, dünya kendilerine gelirken ondan yüz çevirirlerdi. Oysa şimdi sizler dünya sizden yüz çevirdiği hâlde ona yöneliyorsunuz. Ey Ömer b. Hübeyre, ben Allah'ın seni korkutarak şöyle buyurmuş olduğu makama karşı korkutuyorum: '*İşte bu, makamımdan korkan ve tehdidimden sakınan kimselere mahsustur*.' (İbrâhim, 14/14) Ey Ömer b. Hübeyre, Allah'a itaat edersen Yezîd b. Abdülmelik'e karşı O sana yeter. Eğer Yezîd'in yanında olup Allah'a isyan edersen seni ona havale eder. Bu sözleri dinleyen Ömer b. Hübeyre ağlamaya başladı ve oradan ayrıldı. Ertesi gün Hasen ve Şa'bî'ye hediyeler gönderdi. Hasen'e daha fazla hediye göndermiş ama Şa'bî'ye karşı biraz cimrilik etmişti. Bunu gören Şa'bî mescide giderek şöyle konuştu: Ey insanlar, sizden kimin Allah'ı yarattıklarına yeğlemeye gücü yetiyorsa bunu hemen yapsın. Nefsimi elinde tutana yemin ederim ki Hasen'in bilip de benim bilmediğim hiçbir şey yoktu. Ancak ben İbni Hübeyre'nin hoşlanacağı şeyleri söyleyince Allah beni ondan uzaklaştırdı."

(…) Hattâb b. Ebû Ömer şöyle anlatıyor: "Muhammed b. Vâsi, çok sıcak bir günde Bilâl b. Ebî Bürde'nin yanına girer. Bilâl altın işlemeli döşekler üzerinde oturmakta ve yanında buz bulunmaktadır. Muhammed'e der ki ey Ebû Abdillâh, bu evimizi nasıl buldun? Muhammed der ki, şüphesiz ki evin çok hoş ama cennet ondan daha hoştur ve cehennemi hatırlamak bu evde eğlenmene engel olur. Bilâl der ki, kader hakkında ne diyorsun? Muhammed der ki komşuların kabirdekiler olacak, onları düşün. Çünkü onların kendilerini kaderi düşünmekten alıkoyacak dertleri var. Bilâl der ki, benim için dua et. Muhammed der ki, kapında her birine zulmetmiş olduğun kimseler dururken ve onların duaları benim duamdan önce Allah katına çıkacakken benim duamın sana ne faydası olacak! Sen zulmetmeyi bırakırsan benim duama ihtiyacın kalmaz!"

(…) İbni Habîb ed-Dâri şöyle anlatıyor: "Bizler çok gençken, daha sonra kadı olan Ebû Hâzim Abdülhamid b. Abdülaziz ile beraber olurduk. Onu kadı olarak bir kürsüye oturtarak bazı davalarımızı ona arzedip hükmünü sorardık. Günler çok çabuk geçti ve Ebû Hâzim gerçekten kadı oldu. Hüküm verirken o kadar tavizsiz davranırdı ki bir keresinde halife Mu'tezıd ona Tarîf el-Muhalledî'yi gönderdi ve şöyle dedi: 'Benim Zubaî'den alacağım var. Mu'tezıd'in ve başkalarının da alacakları var. Duyduğuma göre onun alacaklılarını belirlemişsin ve adamın malından her birine

paylarını dağıtmışsın. Bizi de o alacaklılardan say.’ Ebû Hâzim ona şunları söyledi: Ona de ki müminlerin emiri -Allah ömrünü uzun eylesin- beni bu makama tayin ederken söylediği sözleri hatırlıyordur umarım. Bana demişti ki bu sorumluluğu kendi boynumdan çıkartıp senin boynuna astım. Bu durumda benim, bir davacının sözüne bakarak bir adamın malından ona hisse verebilmem için delil gerekli! Tarîf halifenin yanına gidip olan biteni anlatınca Mu’tezıd şöyle söyledi: Ona de ki, filanca ve filanca kişiler bu davada şahitlik edecekler. Kadı Ebû Hâzim dedi ki benim huzurumda şahitlik edecekler ve ben onların âdil kişiler olup olmadıklarını araştıracağım. Eğer tezkiye edilip âdil oldukları ortaya çıkarsa şahitliklerini kabul ederim. Aksi hâlde elimdeki delillere göre hükmümü veririm! Kadının bu sözlerinden sonra adı geçen iki kişi korkarak şahitlik etmekten kaçındılar. Bundan dolayı halife Mu’tezıd’e hiçbir şey ödenmedi.”

Buraya kadar devlet yöneticilerine öğüt verenlere dair bazı hikâyeleri özet olarak sizlere aktarmaya çalıştık. Daha fazla bilgi isteyen *Mısbâhu’l-Muzî* adlı kitabımıza baksın. Âlimlerin emir ve yasaklar konusundaki davranışları ve âdetleri işte buydu. Onlar, Allah’ın hakkını yerine getirmeyi kendi bekalarına tercih ederek sultanların nüfuzlarına hiç aldırmazlar, şeriatı aziz kılmayı kendi canlarına tercih ederler ve delillere bakarlardı. Fakat şunu da söylemek lazım, o devrin sultanları ilmin hakkını ve üstünlüğünü bilirler ve o âlimlerin ve zahitlerin verdikleri öğütlerin eziyetine katlanırlardı. Benim görüşüme göre, çağımızda sultanlardan kaçmak gerekir. Böylesi herkes için daha iyidir. Eğer sultanla karşılaşmak kaderde varsa ona sadece yumuşak bir şekilde öğüt vermekle yetinilmelidir. Bunun iki sebebi vardır. Birincisi öğüt verenle ilgili olup onun bu öğüdü vermedeki kastının kötü olması ve bunu dünyalık elde etmek ve gösteriş için yapmasıdır. İkincisi ise öğüt verilen kişiyle ilgilidir. Çünkü dünya sevgisi, şimdilerde çoğu kişiyi âhireti düşünmekten alıkoymaktadır. Onların dünyaya önem vermeleri âlimlere saygı göstermeyi kendilerine unutturmuştur. Bu durumda müminin nefsini zelil düşürecek bir şey yapması doğru olmaz.

---

[489]. Müellif burada *Mısbâhu’l-Muzî fî Hılâfeti’l-Müstezî* adlı kitabından söz etmektedir. Bu eser 1997’de Bağdat’ta Nâciye Abdullâh İbrâhim’in tahkikiyle basılmıştır. (Bkz: *Kırâatün Cedîdetün fî Müellefâti İbni’l-Cevzî*, 113)

MAİŞET ÂDÂBI VE NÜBÜVVET AHLÂKI KİTABI

Her şeyi yaratıp terkibini muhkem yapan, şekil sahibi her şeyi tasvir edip en güzel şekilde düzenleyen, peygamberi Hz. Muhammed sallalâhu aleyhi ve sellemi eğitip en güzel şekilde terbiye eden, niteliklerini arıtıp onu kendisine halil ve habib edinen, her güzel huydan ona nasibini bolca veren, iki doğu ve iki batıyı onun hoş kokusuyla mis gibi kokutan, onu yalanlamayı isteyen her hasetçiyi rezil eden, Miraç gecesi Burâk'ı en değerli bineği yapan, *"İki yay aralığı kadar yakınlaştı."* kavlindeki gibi onu kendisine daha da yaklaştıran, kendisini eğitip yetiştirmek isteyenlerin ona uymalarını sağlayan Allah'a hamd olsun. Allah, doğan yıldızların batmayı istedikleri sürece ona, ashâbına ve âline çokça salât ve selâm eylesin.

Kuşkusuz insanın dışındaki edepler içindeki edebin göstergesi, uzuvların hareketleri düşüncelerin meyveleri, ameller huyların neticeleri, edepler marifet ve bilgilerin sızıntısı ve kalplerin özleri fiillerin ekildiği ve bittiği yerlerdir. İnsanın dışını aydınlatan, süsleyen ve ziynetlendiren şey özlerdeki nurlardır. Bu nurlar kötü huyları iyi huylara dönüştürür. Kalbi itaatkâr olmayanın uzuvları da itaatkâr olmaz. Göğsü ilahî nurların fanusu olmayan kişinin zahirinde nebevî edeplerin güzelliği görülmez.

Bu bölümü, maişetin edeplerini bir arada zikreden bir kitap ile bitirmemiz yerinde olurdu. Ancak İbadetler ve Âdetler bölümlerinde söz konusu edeplerin çoğu zikredildi. Onları tekrar etmek doğru olmaz. Çünkü mizaçlar tekrar edilen şeyleri sevmez. Biz de kitapta Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin edeplerini ve ahlâkını zikretmekle yetindik ki böylece Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin değerli ahlâkını müşahede etmekle iman pekişmiş olsun. Onun huylarının her biri bile Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin yaratılmışların en hayırlısı, onların en yüce rütbelisi ve en değerlisi olduğunu göstermeye yeter.

Burada ilk önce yüce Allah'ın onu Kur'an ile eğitmesine değinecek, sonra da güzel huylarından bir derleme yaparak konuşmasını, yumuşaklığını, cömertliğini, yiğitliğini, tevazusunu, suretini ve mucizelerini zikredeceğiz.

YÜCE ALLAH'IN, HABİBİ HZ. MUHAMMED'İ KUR'AN İLE EĞİTMESİ

Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem Allah'a çokça yalvarıp yakarır, daima Allah'tan kendisini güzel edeplerle ve değerli huylarla süslemesini ister ve dua ederken şöyle derdi: "*Allah'ım, huyumu ve yaratılışımı güzel eyle. Allah'ım, beni hoşlanılmayan huylardan uzak eyle.*" Yüce Allah, onun bu duasını kabul etmiş ve kendisine Kur'an edebini öğretmiştir. Hz. Âişe radıyallâhu anhâya Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin ahlâkı sorulduğu zaman şöyle demişti: "*Onun ahlâkı Kur'an idi.*" Yüce Allah onu, aşağıda örneklerini vereceğimiz Kur'an âyetleriyle eğitmiştir: "*Sen affetmeyi yeğle, iyiliği emret ve cahillerden yüz çevir.*" (A'râf, 7/199); "*Muhakkak ki Allah adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder; çirkin işleri, fenalığı ve azgınlığı da yasaklar.*" (Nahl, 16/90); "*Sabret! Senin sabrın ancak Allah'ın yardımı iledir.*" (Nahl, 16/127); "*Kim sabreder ve affederse şüphesiz bu hareketi, yapılmaya değer işlerdendir.*" (Şûrâ, 42/43)

Bunlara benzer daha birçok edep Kur'an'da zikredilmiştir. Uhud savaşında Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin ön dişlerinden biri kırıldığı zaman "*Peygamberlerine bunu yapan bir kavim nasıl felah bulur*" demiş, yüce Allah da onu eğitmek ve affetmeye teşvik etmek üzere şu âyeti indirmişti: "*Bu işte senin yapacağın bir şey yoktur.*" (Âl-i İmrân, 3/128) Sonra yüce Allah peygamberi Hz. Muhammed sallalâhu aleyhi ve sellemin ahlâkını tamamladığında onu şu kavliyle övmüştür: "*Sen elbette büyük bir ahlâk üzeresin.*" (Kalem, 68/4) Önce verip sonra öven Allah her türlü noksan sıfattan münezzehtir.

Daha sonra Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem halka yüce Allah'ın güzel huyları sevdiğini ve kötü huylardan hoşlanmadığını açıklamıştır. Güzel huylardan bazılarını şöyle sayabiliriz:

İnsanlarla iyi geçinmek, işini güzel yapmak, yumuşak huylu olmak, yemek yedirmek, herkese selâm vermek, hastaları ziyaret etmek, cenazelere katılmak, iyi komşuluk yapmak, yaşlı Müslümanlar'a saygı göstermek, yemek davetine gitmek, affetmek, insanların arasını düzeltmek, cömert olmak, kibar olmak, hoşgörülü olmak, selâmı ilk veren olmak, öfkeye hâkim olmak, yalan söylememek, gıybet etmemek, cimri olmamak, kabalık yapmamak, insanlara hile ve tuzak kurmamak, insanlar arasında laf taşımamak, insanlara küsmemek, kötü huylu olmamak, kibirli olmamak, kendini övmemek, böbürlenmemek, çirkin ve müstehcen sözler söylememek, insanlara kin beslememek, haset etmemek, uğursuz saymamak, haksızlık ve zulüm yapmamak.

HZ. PEYGAMBER SALLALLÂHU ALEYHİ VE SELLEMİN GÜZEL HUYLARINDAN ÖRNEKLER

Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem insanların en yumuşak huylusu, en yiğidi, en cömerdi ve en iffetlisiydi. Eli, sahip olmadığı hiçbir kadının eline asla değmemişti. Hiçbir isteyeni geri çevirmezdi. Ayakkabısını onarır, elbisesini yamar ve ailesine ev işlerinde yardımcı olurdu. Hareminde oturan bakire kızdan daha hayâlıydı. Kölelerin davetine gider, hastaları ziyaret eder, tek başına yürür, binekliyse terkisine adam bindirir, hediye kabul eder ve hediyeye karşılık verir, hediye edilen şeyi yer, sadaka olarak verileni yemezdi. Karnını doyuracak kadar kalitesiz hurma bile bulamazdı. Arka arkaya üç gün buğday ekmeğiyle karnını doyurmamıştı. Açlıktan karnına taş bağlardı. Önüne gelen yemeği yer, hiçbir yemeği kötülemez, bir şeye dayanarak yemez ve önünden yerdi. En çok sevdiği yiyecek etti. Koyunun kol etini yemeyi severdi. Sebzelerden kabağı, sıvı katıklardan sirkeyi, hurmalardan acveyi severdi. Ne bulursa onu giyerdi. Bazen pamuk veya ketenden yapılmış çizgili Yemen kumaşından bir elbise, bazen de yünden cübbe giyerdi. Bazen deveye, bazen katıra, bazen de eşeğe binerdi. Bazen yaya ve yalınayak yürürdü. Güzel kokuları sever ve çirkin kokulardan hoşlanmazdı. Fazilet sahibi ve önde gelen kişileri onurlandırırdı. Şerefli kimselere iyi davranır, hiç kimseye kabalık etmezdi. Kendisinden özür dileyen herkesin özrünü kabul ederdi. Bazen mizah yapar ama sadece gerçeği söylerdi. Kahkahaya kaçmadan gülerdi. Ashâbının sahip oldukları bahçelere girerdi. Vaktini ya Allah için ibadet ederek veya gerekli olan bazı ihtiyaçlarını karşılamak için çalışarak geçirirdi. Hiçbir kadına ve hizmetkâra asla lânet etmemiş ve şöyle buyurmuştur: “*Müslümanlar’dan kime ağır bir söz söylediysem onu kendisi için bir zekât ve ecir eyle.*” Allah yolunda cihat etmesi haricinde eliyle hiç kimseye vurmamıştır. Kendi nefsi için asla intikam almamıştır. Fakat Allah’ın yasaklarından biri çiğnendiği zaman onun cezasını verirdi. İki şey arasında tercih yapması istendiği zaman en kolayını tercih ederdi. Fakat günah işlemek veya akrabalık bağını kesmekle ilgili bir tercih söz konusu olduğunda insanların bunlardan en uzak duranı olurdu.

Enes radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: “*Kendisine dokuz yıl hizmet ettim. Bu süre zarfında yapmış olduğum bir şeyden dolayı bana ‘Bunu niçin yaptın?’ demediği gibi, ‘Şöyle yapsaydın ya!’ bile demedi*.”

Tevrat’ta Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin vasıfları şöyle anlatılmıştır: Muhammed Allah’ın elçisidir ve benim seçkin kulumdur.

Kaba ve sert değildir, çarşı pazarda bağırarak konuşmaz. Kötülüğe kötülükle karşılık vermez velâkin affeder ve kusurları görmez.

Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem, karşılaştığı kişi selâm vermeden önce ona selâm verir, birisiyle bir iş için ayakta yan yana durduğu zaman adam ayrılmadan kendisi ondan ayrılmaz ve elini tuttuğu zaman o bırakmadan asla elini bırakmazdı. Birisi kendisini çağırdığında hep "buyur" diye cevap verirdi. Ashâbıyla birlikteyken onlardan biriymiş gibi meclisin bittiği yere otururdu. O sırada yabancı biri gelirse hangisinin Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem olduğunu bilemez ve sormak zorunda kalırdı. Birlikte oturduğu herkesle aynı derecede ilgilenirdi. Bir keresinde yanına getirilen adam onun heybetinden titremeye başlayınca şöyle buyurmuştu: "*Sakin ol, ben bir kral değilim. Ben sadece kurutulmuş et yiyen Kureyşli bir kadının oğluyum.*"

Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem çoğu zaman susardı. Konuştuğunda ise sözü uzatmaz, düşünerek konuşur ve anlaşılması için tekrar ederdi. Kudreti olduğu hâlde cezalandırmayıp affederdi. Bir keresinde adamın biri ona "Âdil ol, âdil davranmadın!" deyince şöyle buyurmuştu: "*Ben âdil olmazsan kim âdil olacak! Allah, kardeşim Mûsâ'ya rahmet eylesin, bundan daha çok eziyet gördüğü hâlde sabretti!*"

Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin kızdığı veya hoşnut olduğu, yüzünden hemen anlaşılırdı. Vecdi arttığı zaman sürekli sakalına ellerdi. Hiç kimseye hoşlanmayacağı şeyler söylemezdi. Bir keresinde adamın birinin üzerinde sarı renk görünce "*bu adama söyleseniz de böyle yapmayı bıraksa*" buyurmuştu.

Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem insanların en doğru sözlüsü, verdiği söze en vefalısı, en yumuşak huylusu, en cömertiydi. İlk defa gören ondan korkar, bir süre yanında bulunup tanıyan ise onu severdi.

Ashâbı dünya işlerinden konuşurken onlara iştirak ederdi. Onlar cahiliye döneminde yaptıkları şeyleri anlatıp gülerler, Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem de tebessüm ederdi. Bir keresinde adamın birisi gelip ondan bir şeyler istemiş, o da adama iki tepe arasındaki bir vadide bulunan bütün koyunları vermişti. Adam koyunları alıp halkının yanına gitmiş ve onlara şöyle demişti: "Müslüman olun. Çünkü Muhammed, fakir düşmekten korkmayan birisi gibi bağış dağıtıyor."

Bir keresinde Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştu: "*Şu dikenli çalılar sayısınca elimde hayvan olsaydı elbette onları aranızda*

taksim ederdim. Sonra benim cimri, yalancı ve korkak olmadığımı görürdünüz.”

Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem insanların en cesuruydu. Ashâbından biri şöyle söylemiştir: “*Bizler savaş kızıştığı zaman Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve selleme sığınırdık.*”

Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem ne çok uzun ne de çok kısaydı, orta boyluydu. Yüzü parlaktı. Çok esmer değildi. Saçı ne çok düz, ne de çok kıvırcıktı, dalgalıydı. Geniş alınlı olup yay gibi kaşları vardı. Gözbebekleri simsiyah, kirpikleri uzundu. Kemerli ve ince bir burnu vardı. Yanakları düzdü. Sık sakallıydı. Boynu çok güzeldi. Geniş göğüslüydü. Göğsüyle karnı aynı hizadaydı. Avuçları geniş ve iriydi. El bilekleriyle dirsek arası uzundu. Eli ipekten daha yumuşaktı. Yürüdüğü zaman bir çukurdan dolayı yere batıyormuşçasına (tıpkı bir gemi gibi) inip çıkarak yürürdü. Yavaş ve acele etmeden yürürdü.

Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin isimlerini şöyle sıralayabiliriz: Ahmed, Muhammed, Mâhî, Hâşir, Âkıb, Mukaffâ, Rahmet Peygamberi, Tevbe Peygamberi, Savaş Peygamberi, Şâhid, Mübeşşir, Nezîr, Dahûk, Kattâl, Mütevekkil, Fâtih, Emîn, Hâtim, Mustafâ, Resûl, Nebî, Ümmî, Kusem.

Mâhî; küfrü silip hükmünü ortadan kaldıran demektir. Hâşir; insanların onun arkasında toplandıkları kimse demektir. Âkıb; peygamberlerin sonuncusu demektir. Mukaffâ; bu isim de Âkıb anlamına gelir, çünkü peygamberlerin ardından gelen demektir. Dâhûk; onun Tevrat’taki sıfatı olup böyle denilmesinin sebebi neşeli olmasıdır. Kusem; çok cömert ve iyiliği çok olan anlamlarına gelir.

Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin mucizelerine gelince, onun hâllerini müşahade eden, ahlâkına, âdâbına, halkın faydasına yönelik eşsiz uygulamalarına, akıllı ve zeki insanların ömürleri boyunca inceliklerini idrâk etmekten aciz kaldıkları şeriatın zahirinin ayrıntıları hakkındaki güzel işaretlerine dair haberleri işiten kişinin, bunun insan gücüne dayalı yolla meydana gelecek bir şey olmadığı ve semavî bir destek ve ilâhî bir kuvvetin yardımı olmaksızın meydana gelmesinin tasavvur edilemeyeceği konusunda hiçbir şüphesi kalmaz. Çünkü şarlatanlar ve yalancılar bunları yapamaz. Bilakis, Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin yaşantısı ve hâlleri onun doğruluğunu gösteren kesin delillerdir. İşte bundan dolayı Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemi gören uyanık kimselerden biri olan Abdullah b. Selâm şöyle demiştir: “Onu gördüğümde, yüzünün bir yalancının yüzü

olmadığını anladım.” Böylece Abdullah b. Selâm, yüce Allah’ın ona vermiş olduğu bilgi sayesinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin doğru söylediğini anlamıştır. Çünkü Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem hiçbir ilim öğrenmemiş ümmi bir insandı. Hiçbir kitap okumamış, ilim öğrenmek için yolculuğa çıkmamış ve cahil Araplar’ın arasında yetim, zayıf ve mazlum biri olarak yetişmişti. Vahiy olmasaydı, yaptığı işleri asla yapamazdı. Kur’an’dan başka bir mucizesi olmasaydı yine yeterli olurdu.

Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem, en büyüğü bütün yaratılmışların bir benzerini getirmekten âciz kaldıkları aziz Kur’an olan birçok mucize göstermiştir. Her peygamberin mucizesi onun dünyadan ayrılmasıyla sona ermiştir. Oysa Kur’an ebediyete kadar devam edecek bir mucizedir. Bazen Kur’an, lafzının bir benzerini getirmekten insanları âciz bırakmış, bazen de bilinmeyenlere dair verdiği haberlerle bu acziyeti ortaya koymuş ve olaylar onun haber verdiği şekilde meydana gelmiştir. Tıpkı yüce Allah’ın şu sözlerinde olduğu gibi: “*Bu iddianızda doğru iseniz haydi ölümü temenni edin! Onlar, kendi elleriyle önceden yaptıkları işler sebebiyle hiçbir zaman ölümü temenni edemezler.*” (Bakara, 2/94, 95); “*Şüphesiz ki inkâr edenler, mallarını* (insanları) *Allah yolundan alıkoymak için harcıyorlar. Daha da harcayacaklar. Ama sonunda bu, onlara yürek acısı olacak ve en sonunda mağlup olacaklardır.*” (Enfâl, 8/36)

Bu mucizenin yanında Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem Ay’ın ikiye bölünmesi, parmaklarının arasından su pınarlarının fışkırması, çok az bir yemekle oldukça kalabalık insanları doyurması, birkaç avuç toprak atıp yüzlerce müşriğin gözlerini doldurması ve üzerinde hutbe verdiği hurma kütüğünün yeni minber yapıldıktan sonra onu özleyerek ağlaması gibi, birçok mucize daha göstermiştir.

Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem gelecekte meydana gelecek olaylara dair de birtakım bilgiler vermiş ve olaylar onun söylediği gibi vuku bulmuştur. Hz. Osman’a “*Senin başına bir bela gelecek*”; Hz. Ammâr’a “*Seni isyancı grup öldürecek*”; Hz. Hasan için “*Allah onun sayesinde iki büyük müslüman grubun arasını ıslah edecek*” buyurmuştur. Yine, Hz. Fâtıma’ya, aile halkından kendisine kavuşacak ilk insanın o olacağını söylemiş ve söylediği gibi olmuştur. Bir keresinde eşlerine, aralarında en uzun eli (en cömert) olanın kendisine en önce kavuşacağını söylemiş, sadaka verme bakımından eşleri arasında en cömerti olan Zeyneb binti Cahş vefatından sonra kendisine kavuşan ilk eşi olmuştur. Bir keresinde de Katâde b. Nu’mân’ın gözü yerinden çıkınca onu yerine yerleştirmiş, o gözü

en sağlıklı ve güzel gözü hâline gelmiştir. Yine, gözleri iltihaplanan Hz. Ali radıyallâhu anhın gözüne tükrüğünü sürmüş ve o anda gözleri iyileşmiştir. Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem, düşmanları ve dostları arasında yaygın olarak şöhret bulmuş bunlara benzer birçok mucize daha göstermiştir. Çok yaygın ve bilinen mucizeler olmasından dolayı bunları inkâr etmeye yol yoktur. Bunlar hakkında kuşku duyan kişi, Hâtem'in cömertliği ve Hz. Ali'nin yiğitliği hakkında kuşku duyan adam gibi olur. Bilindiği gibi, onlar hakkında nakledilen haberler mütevatir değildir. Ancak vakaların toplamı, zorunlu bilgiyi doğurmuştur. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin hâllerini, sözlerini, ahlâkını, mucizelerini, getirmiş olduğu şeriatın günümüze kadar gelmesini ve dünyanın her yanına yayılmasını, asr-ı saadette ve daha sonraki asırlarda hükümdarların ona boyun eğmelerini gördükten sonra onun doğruluğundan şüphe eden kimse ne kadar ahmaktır!

Yüce Allah'tan bizleri onun hakkında şüphesi olmayanlardan ve ahlâkına uyanlardan eylemesini dileriz. Şüphesiz ki O Kerîm (çok cömert) ve Mücîb (istekleri yerine getiren) olandır.

HELÂK EDEN AMELLER BÖLÜMÜ

KALBİN ŞAŞIRTICI HÂLLERİNİN ŞERHİ KİTABI

Çekirdeği ve tohumu yaran, meyveyi ve otu yaratan, hareket edip yürüyen her şeye rızık veren, velilerini himaye edip savunan, yarattığı ve büyüttüğü her şeye karşı yumuşak davranan Allah'a hamd olsun. Büyütülüp yetiştirilene bakan kişi büyütüp yetiştiren Rabbi tanır. O, kalpleri çevirir ve dilediğini yapar. Derli toplu ve kararlı olan şeyi dağıtır. Nefislere hastalık verir ve dilediği zaman onları tedavi eder. Dilediğini uykuya daldırır ve dilediği zaman uyandırır. Takdir etmiş olduğu şeyler cereyan eder ve (Hz. Hamza'yı) öldürüp (dine) sövmüş olan Vahşî Müslüman olur. *Ebû Leheb'in elleri kurusun*, der ve kurur. Verip ihsan eden ve dilediği zaman verdiğini almaya hükmeden Allah'ı tesbih ederim. Şüphesiz ki bunda, kalbi olan kimseler için öğüt vardır.

Rüzgârlar estiği sürece O'na hamd ederim. Binekli kimsenin yürüdüğü ve koştuğu sürece O'nun elçisi Hz. Muhammed'e, kumrular dallarda öttüğü sürece ashâbına ve tâbilerine devamlı olacak ve ihtiyarladığı zaman yeniden gençleşecek şekilde çokça salât ve selâm ederim.

Biliniz ki -Allah sizleri muvaffak eylesin- insanın en değerli varlığı kalbidir. Allah'ı bilen, O'nun için çalışan, O'na koşan, O'na yaklaşan ve katındakileri gören kalptir. Uzuvlar ve organlar kalbin işçileri ve hizmetkârlarıdır. Kalp onları, kralların kölelerini ve çobanın koyunlarını kullandığı gibi kullanır. Uzuvlarda görülen ibadetler kalbin nurlarıdır. Uzuvlara sirayet eden çirkin fiiller kalbin eserleridir. Bazen kalp, işlenen hatalar sebebiyle karanlık olur. Bazen de takva ile aydınlanır. Kalbini tanıyan Rabbini tanır. Halkın çoğu kalplerini ve nefislerini tanımazlar. Allah, kişi ile kalbinin arasına girer. O'nun kişi ile kalbi arasına girmesi demek; kulun kendisini tanımasına, müşahede ve murakabe etmesine engel olması demektir. Kalbi ve sıfatlarını tanımak dinin aslı ve saliklerin yolunun esasıdır.

Bu kitabın ilk iki ana bölümünde uzuvlarla yapılan ibadetleri ve âdetleri zikretmiş ve kalan iki ana bölümde ise kalplerin insanı helâk eden ve kurtaran sıfatlarını açıklayacağımıza dair söz vermiştik. Bunlara geçmeden önce iki bölüm zikredeceğiz. Birinci bölümde kalbin sıfatlarını ve huylarını, ikinci bölümde kalbin nasıl eğitileceğini ve huylarının nasıl düzeltilip güzel

hale getirileceğini anlattıktan sonra yüce Allah izin verirse insanı helâk eden ve kurtaran şeyleri ayrıntısıyla açıklayacağız.

NEFİS, RUH, KALP, AKIL NE DEMEKTİR VE BU İSİMLERDEN MAKSAT NEDİR?

"Kalp" sözcüğü iki anlamda kullanılır. Birincisi; çam kozalağı şeklinde olup göğsün sol tarafında bulunan, içindeki boşlukta siyah kanın bulunduğu, ruhun kaynağı olan bir et parçasıdır. Bu kalp hayvanlarda, hatta ölüde bile bulunur. Bizim buradaki amacımız kalbin suretinden bahsetmek değildir.

İkinci anlama gelince, kalp rabbanî ve ruhanî bir latife olup yukarıda tanımladığımız cismanî kalple bir bağlantısı vardır. Söz konusu latife insanın hakikatidir ve insanın idrâk eden, bilen ve tanıyan parçasıdır. (Allah'ın hitabına) muhatap olan, sorumlu tutulan ve azarlanan odur. Bizim bu kitabımızda "kalp" diyerek işaret ettiğimiz şey bu latifedir. Muamele ilmi, kalbin sıfatlarını ve hâllerini bilmeye dayanır, hakikatini anlatmaya değil.

"Ruh" kelimesi de maksadımıza bağlı olarak iki anlamda kullanılır. Birincisi; ruh latif bir cisim olup kaynağı cismanî kalbin boşluğudur ve bütün vücuda dağılan damarlar vasıtasıyla yayılır. Ruhun bedende dolaşması ve hayat, his, işitme, görme ve koklama duyularının oradan bedenin diğer uzuvlarına yayılması bir evin köşe bucağında gezdirilen kandilden yayılan ışığa benzer. Söz konusu kandilin ışığı evin hangi noktasına ulaşırsa orayı aydınlatır. Hayat, duvarlarda meydana gelen ışığa, ruh da kandile benzer. Ruhun bâtındaki yayılışı ve hareketi kandilin evin her yanına götürülmesine benzer. Tabipler "ruh" dedikleri zaman bu mânâyı kastederler. Söz konusu edilen ruh latif bir buhar olup kalbin hararet sonucu oluşur. Bizim buradaki işimiz bu anlama gelen ruhu açıklamak değildir. Çünkü burada kastedilen, kalpleri tedavi eden tabiplerin ilgilendiği ruh değil, bedenleri tedavi eden tabiplerin ilgilendiği ruhtur.

İkinci anlamına gelince, buna göre ruh insandaki bilen ve idrâk eden latifedir ki kalbin iki tarifinden birinde açıkladığımız şey budur. Yüce Allah'ın şu kavlinde kastettiği de bu ruhtur: "*Sana ruh hakkında soru soruyorlar. De ki: Ruh, Rabbimin emrindendir.*" (İsrâ, 17/85) Ruh, hayret uyandıran rabbanî bir emirdir ki hakikatinin künhünü anlama konusunda akıllı ve zeki insanların çoğu aciz kalmıştır.

“Nefis” kelimesi de birçok anlama gelir. Bizim buradaki amacımıza göre iki anlama geldiğini söyleyebiliriz. Birincisi; nefis denildiği zaman insanın kızma ve arzu duyma kuvvetlerini kendisinde toplayan mânâ anlaşılır. Nefisle mücahede hususunda işaret edilen şey de budur. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin şu sözü de bu anlamda varit olmuştur: “*Gerçek mücahit, Allah uğrunda nefsiyle cihat edendir.*”; “*Yiğit, hasmının sırtını yere getiren değildir. Gerçek yiğit kızdığı zaman nefsine hâkim olandır.*”

İkinci anlamı ise yukarıda zikretmiş olduğumuz ve insanın hakikati olan latifedir. Nefis insanın kendisidir. Ancak nefis, hâllerinin çeşitlerine göre değişik vasıflarla nitelendirilir. Emniyet içinde sükûn bulduğu ve çeşitli arzularının kuşatmasından kaynaklanan ızdırabı ortadan kalktığı zaman “huzura ermiş nefis” adını alır. Söz konusu sükûna henüz kavuşamamış ancak arzularına engel olmaya ve onlara itiraz etmeye başlamışsa “kınayan nefis” adını alır. Eğer arzularına ve şeytanın çağrılarına boyun eğmişse “kötülüğü emreden nefis” adını alır. Şöyle demek de mümkündür: Birinci anlamdaki nefis, yukarıda açıkladığımız hususlardan ötürü kınanmıştır. İkinci anlamdaki nefis ise insanın hakikati olması nedeniyle övülmüştür.

“Akıl” kelimesine gelince, İlim kitabında ondan söz etmiştik. Bazen “akıl” denilince insanı meydana getiren latife de kastedilir. Eskilerin sözlerinde kalbin hâtırı, nefsin hâtırı, ruhun hâtırı ve aklın hâtırı şeklinde ifadeler kullanıldığı için bunları açıklama gereği duyduk.

KALBİN ASKERLERİ

Kalp hükümdara benzer ve iki ordusu vardır. Birisi baş gözüyle, diğeri ise basiret gözüyle görülen ordudur. Gözle görülen ordu, insanın dışındaki ve içindeki uzuv ve organlardır. Bu organlar insana hizmet etmek üzere yaratılmış olup ona muhalefet edemezler. İnsan, gözüne açılmasını emrettiği zaman açılır, ayağına hareket etmesini emrettiği zaman hareket eder… Bütün uzuvlar bu şekilde insanın emrine verilmiş ve ona boyun eğmiştir. Fakat bu durum, onların bir emre uymaları olarak nitelendirilemez.

Kalbin bu orduya ihtiyaç duymasının sebebi, yaratılış amacı olan yolculuğu için bineğe ve azığa muhtaç olmasıdır. Söz konusu yolculuk, yüce Allah’a doğru yaptığı yolculuktur ve O’na kavuşuncaya kadar çeşitli konakları aşması gerekir. Kalbin bineği bedendir, azığı ilimdir, ilk konağı dünya ve en son konağı âhirettir. Hâl böyle olunca kalp, bineği olan bedenine bakmaya ve onu korumaya ihtiyaç duyar. Onu korumak ise uygun

olan gıda vb. ihtiyaçlarını sağlamak ve uygun olmayıp ölmesine neden olacak şeylerden uzak tutmakla olur. Kalp, bedenin gıdasını elde etmek için iki orduya muhtaçtır. Bunlardan biri bâtınî ordu olan şehvet (arzu), diğeri zahirî ordu olan el ve gıdayı elde etmeye yarayan diğer uzuvlar ve organlardır. İhtiyaç duyduğu bütün arzular kalbin içerisinde yaratılmıştır. Ayrıca, arzuların aletleri konumunda olan uzuvlar da bedende yaratılmışlardır.

Kalp, helâk eden ve öldüren şeyleri kendisinden uzak tutmak için de iki orduya muhtaçtır. Biri bâtınî ordu olan gazaptır ki bedeni helâke götüren şeyler onun sayesinde defedilir ve düşmanlardan intikam alınır. Diğeri ise zahirî ordu olan el ve ayaklar gibi gazabın gerektirdiği hareketleri yapan uzuvlardır. Bu husus, beden haricinde bulunan silah vb. şeylerle tamamlanır.

Sonra, gıdaya muhtaç olan şey gıdayı tanımazsa yeme arzusunun ve aletinin kendisine bir faydası olmaz. Bu yüzden iki orduya ihtiyaç duyar. Bu ordulardan birisi bâtınî olup görme, tatma, koklama, işitme ve dokunma duyularından oluşur. Diğer ordu ise zahirî olup göz, kulak, burun vb. organlardır. Bunlara neden ihtiyaç duyulduğunu ve hikmetlerini açıklamak oldukça uzun sürer. Şükür kitabında bu hususların bir kısmına işaret ettik.

Kalbin askerlerinin hepsi şu üç sınıfta toplanmıştır:

1- Ya arzular gibi uygun ve faydalı olanı elde etmeye veya gazap gibi zararlı ve uygun olmayanı defetmeye yarayanlar. Bazen buna “irade” de denilir.

2- Uzuvları, söz konusu hedefleri elde etmeye sevkeden güçtür ki buna “kudret” denilir. Bu askerler bütün uzuvlara, özellikle de kaslara ve kirişlere dağılmıştır.

3- Casuslar gibi, eşyayı idrâk edip tanıyan askerlerdir ki görme, işitme, koklama, tatma vb. duyulardır. Bunlar da belirli uzuvlara dağılmıştır ve “ilim” ve “idrâk” diye tabir edilirler.

Bu bâtınî orduların her birinin yanında zahirî ordular da vardır. Söz konusu ordular yağ, kas, sinir, kan ve kemikten oluşan uzuvlardır ki bu orduların aletleri olarak tasarlanmışlardır. Çünkü tutma kuvveti ancak parmaklar sayesinde tutar, görme kuvveti de ancak göz sayesinde varlıkları idrâk eder. Diğer kuvvetler de böyledir.

Biz burada uzuvlardan oluşan zahirî ordulardan söz etmeyeceğiz. Çünkü bunlar bilinen şeylerdir. Biz göremediğiniz ordulardan söz edeceğiz. Bunların idrâk kabiliyetine sahip olanları ikiye ayrılır. Birincisi; zahirî

evlerde meskûn olan ve işitme, görme, koklama, tatma ve dokunma hislerinden oluşan beş duyudur. İkincisi ise beynin boşluklarından oluşan bâtınî evlerde meskûn olan askerlerdir ki bunların sayısı da beştir. Çünkü insan bir şeyi gördükten sonra gözlerini yumar ve kendi içinde o şeyin suretini idrâk eder ki buna "hayâl" denir. Sonra bu suret, hıfzettiği bir şey sebebiyle insanın yanında kalır, bu hıfzedici askerdir. Sonra insan hıfzettiği şeyi tefekkür eder ve bu tefekkürlerinin bir kısmını bir kısmına ekleyerek düşüncesini oluşturur. Sonra unutmuş olduğu şeyi hatırlayıp ona döner. Sonra duyularıyla algıladığı şeylerin mânâlarının hepsini, onlar arasında müşterek olan duyu (hiss-i müşterek) ile bir araya getirip derler. Bâtında; hiss-i müşterek, tahayyül, tefekkür, tezekkür ve hıfzetme kuvvetleri vardır. Yüce Allah hıfz, fikr, zikr ve tahayyül kuvvetlerini yaratmamış olsaydı el ve ayakların insan bedeninde bulunmaması gibi, dimağda da bunlar bulunmazdı. Bu saydığımız kuvvetler bâtınî askerler olup yerleri bâtındır.

Yukarıda zikrettiklerimiz kalbin askerleriydi. Bu askerlerden kuvvetli âlimler istifade ederler. Zayıfların anlayışlarının bunu idrâk edeceği şekilde konuyu açıklamak uzun sürecek bir iştir. Ancak biz burada örnekler vererek zayıfların da konuyu anlamalarına gayret edeceğiz.

KALBİN BÂTINÎ ASKERLERİYLE OLAN İLİŞKİSİNE DAİR ÖRNEKLER

Bil ki, gazap ve arzu askerleri bazen tam olarak kalbe boyun eğerler. Bu da kalbe, girmiş olduğu yolda yardımcı olur. Bazen de söz konusu askerler kalbe isyan edip karşı çıkarlar ve ona sahip olarak köle hâline getirirler. Bu durumda kalp helâk olur ve ebedî saadete ulaşmasını sağlayacak olan yolu kesilir.

Kalbin başka bir ordusu daha vardır ki ilim, hikmet ve tefekkürden ibarettir. İleride bunları açıklayacağız. Kalbin, Allah'ın taraftarı olan bu ordudan yardım alarak bazen şeytanın taraftarlarına katılan gazap ve arzu ordusuna karşı savaşması gerekir. Kalp bu yardımı almaz ve kendisine gazap ve arzuyu musallat ederse kesin olarak helâk olur ve apaçık bir şekilde hüsrana uğrar. Halkın çoğu bu hâldedir. Çünkü halkın akılları, arzularını yerine getirebilmek amacıyla çeşitli hileler aramak suretiyle arzularına boyun eğer hâle gelmiştir. Oysa aklın ihtiyaç duyduğu hususlarda, arzularının akıllarına boyun eğmesi gerekirdi. Biz bu konuyu üç örnekle anlatmaya çalışacağız.

1- Beden içerisinde bulunan insan nefsi -burada nefisten kastımız söz konusu ettiğimiz latifedir- bir şehrin ve memleketin valisine benzer. Çünkü beden nefsin memleketi, âlemi, karargâhı ve şehridir. Bedenin el ve ayaklar gibi organları ise zanaatkârları ve işçileri yerindedir. Bedenin akıl ve tefekkür gücü, nasihatçi ve akıllı vezir gibidir. Arzu ise şehre yiyecek ve erzak getiren kötü köleye benzer. Gazap ve hamiyet, polis şefine benzer. Erzak getiren köle yalancı, ikiyüzlü, hilekâr ve pis biri olup nasihatçi postuna bürünmüştür. Onun nasihatinin altında korkunç bir şer ve ölümcül bir zehir saklıdır. Onun işi gücü, aldığı bütün kararlarda nasihatçi vezire düşmanlık etmektir. Bir an olsun vezirin görüşlerine karşı çıkmaktan geri durmaz. Memleketin valisi, almış olduğu kararlarda bu pis kölenin sözüne aldanmasa ve hatta onun işaret ettiği şeylere bakarak doğru olanın onun söylediğinin tam tersi olduğunu anlayıp vezirine danışsa, polis şefini tedip edip ona vezirinin emirlerine uymasını ve kölenin güden değil güdülen, idareci değil memur oluncaya kadar bu pis köleyi, bağlılarını ve yardımcılarını kontrol altına almasını emretse memleketin işi düzene girer ve adalet sağlanmış olur. Nefis de böyledir. Nefis akıldan yardım istediği, hamiyet ve gazabı tedip ettiği ve onu arzuya musallat edip kontrol altına aldığında bütün kuvvetleri itidal bulur ve ahlâkı güzelleşir. Bu yoldan ayrılan kişiyi Allah bir ilme dayanarak saptırır.

Nefsin Terbiyesi kitabında bu ordularla mücahede etmenin ve onları birbirlerine kontrol ettirmenin nasıl olacağından söz edeceğiz.

2- Beden bir şehre ve akıl -insanın idrâk eden kuvvetini kastediyoruz- o şehri yöneten hükümdara benzer. Bedenin zahirî ve bâtınî duyulardan oluşan idrâk edici kuvvetleri o hükümdarın askerleri ve yardımcıları, bedenin uzuvları ise hükümdarın yönettiği halk gibidir. Arzulardan ve gazaptan ibaret olan kötülüğü emreden nefis ise memleketi hakkında hükümdarla çekişen ve halkını helâk etmeye çalışan düşmana benzer. Buna göre, insanın bedeni hudut boyundaki bir kale ve nefsi o kalede nöbet bekleyen bir asker gibidir. O asker düşmanla mücahede edip onu yenerse övgüye mazhar olur. Eğer kaleyi kaybederse kınanır ve kendisine denilir ki ey kötü çoban, eti yedin ve sütü içtin ama kaybolmuş koyunu geri getirmedin ve kırık kemiği sarmadın! Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şu kavliyle işte bu mücahedeye işaret buyurmuştur: “*En küçük cihattan en büyük cihada döndünüz.*”

3- Akıl, av avlayan atlıya benzer. Onun arzusu atına ve gazabı köpeğine benzer. Atlı mahir, atı eğitimli, köpeği terbiyeli ve eğitimli olursa avda

başarılı olur. Kendisi beceriksiz, atı söz dinlemez ve köpeği vahşi olursa, atı sözünü dinleyip ona itaat etmez ve köpeği onun işaretiyle harekete geçmez. Bu durumda istediğini elde etmesi bir yana, helâk olma ihtimali vardır. Atlı avcının beceriksizliği insanın cahilliğine, hikmetinin azlığına, basiretinin körlüğüne örnektir. Atın söz dinlememesi arzunun, özellikle de yeme ve cinsellik arzularının galip gelmesine örnektir. Köpeğin vahşiliği de gazabın galip gelmesine ve egemen olmasına örnektir.

İNSAN KALBİNİN ÖZELLİKLERİ

Bil ki; bütün hayvanlar arzuya, gazaba, zahirî ve bâtınî hislere sahip olmaları bakımından insanlarla ortaktırlar. Hatta koyun, kurdu gördüğü zaman kalbiyle onun kendisine düşman olduğunu bilir ve ondan kaçar. Bu, bâtınla idrâktir. İnsanın şerefli olmasını ve yüce Allah'a yakın olmaya uygun hâle gelmesini sağlayan kalbinin özellikleri ilim ve iradeye bağlıdır.

İlme gelince; dünyevî ve uhrevî şeylere ve aklî hakikatlere dair ilimdir. Çünkü bunlar duyularla algılanan şeylerin ötesindeki hususlardır ve insanın bunlarda hayvanlarla ortak bir yanı yoktur. Bilakis, küllî ve zarurî ilimler aklın hususiyetlerindendir. Çünkü insan, bir atın aynı anda iki yerde olmasının tasavvur edilemeyeceğine hükmeder. Bu, onun bütün atlar hakkındaki hükmüdür. Bilindiği üzere insan beş duyusuyla ancak birkaç atı idrâk etmiştir. Onun bütün atlar hakkında verdiği bu hüküm beş duyusuyla idrâk ettiği bilgiye ek bir bilgidir. Zarurî ilim konusundaki bu hususu anladıysan, diğer bütün nazarî bilgilerdekini daha iyi anlarsın.

İradeye gelince, insan aklıyla işin sonunu ve kendi maslahatına olduğunu idrâk ettiği zaman içinde o maslahata, vasıtalarını elde etmeye ve onu istemeye yönelik bir şevk doğar. Bu, arzu iradesinden başka bir şeydir. Çünkü akıllı kişi kan aldırmayı ve hacamat yaptırmayı diler ve hastalık hâlinde lezzetli yiyecekleri terk eder. Arzu ise bunu yapmaktan kaçınır. Yüce Allah, işlerin akıbetini önceden görebilen aklı yaratıp da aklın verdiği hükmün gereğine göre uzuvları harekete geçiren bu güdüyü yaratmamış olsaydı aklın verdiği hüküm zâyi olurdu. İnsan kalbi, sahip olduğu ilimler ve iradelerle diğer canlılardan ayrılmaktadır. Hatta söz konusu ilimler ve iradeler belirli bir yaşa gelinceye kadar çocukta da bulunmaz. Söz konusu hususlar ancak çocuk ergen olduğu zaman belirginleşir. Çocukta doğuştan var olan şey arzu, gazap, zahirî ve bâtınî duyulardır. Çocuk, bu ilimleri elde etmesi bakımından iki dereceye sahiptir.

Birincisi; imkânsız olan şeylerin imkânsızlığı ve açık bir şekilde mümkün olan şeylerin mümkünlüğü gibi, zarurî ve birinci derecedeki bilgilerin çocuğun kalbinde yer almasıdır. Nazarî bilgiler bu çocuğun kalbinde henüz mevcut olmamakla birlikte elde edilmesi mümkün hâle gelmiştir. Böyle bir çocuk tek tek harfleri öğrenmiş olmakla birlikte kelimeleri henüz okuyamayan ama pek yakında okumaya başlayacak olan kişiye benzer.

İkincisi; tecrübeler ve tefekkür yardımıyla çocuğun kesbî bilgileri öğrenmesidir. Bu durumda çocuğun öğrenmiş olduğu bilgiler onda depolanmış bilgiler gibidir ve dilediği anda onlara müracaat edebilir. Böyle bir çocuk, yazı yazmaya girişmese bile bunu yapabilecek kapasitesi olduğu için kendisine "kâtip" denilen usta yazıcıya benzer.

Bu zikrettiğimiz şey, insanlık derecesinin son sınırıdır. Ancak bu derecede birtakım mertebeler vardır ki halk, bazen bilgilerinin çokluğu ve azlığı, bazen bilgiye konu olan nesnenin şerefi ve güzelliği, bazen de elde edilme yöntemi sebebiyle farklı mertebelerde bulunurlar. Çünkü söz konusu bilgilerin bir kısmı bazı kalplere mükâşefe yoluyla ilâhî bir ilhamla gelir, bir kısmı da öğrenmek ve kesbetmekle elde edilir. İşte bu makamda âlimlerin, bilgelerin, velilerin ve peygamberlerin menzilleri farklılık arzeder. Söz konusu menziller tahdit edilemez. Sadece her salik ulaşmış olduğu menzili bilir. Salik, içinde bulunduğu ve ardında bıraktığı menzilleri bilir, önündekileri bilemez. Tıpkı ceninin çocukluk, çocuğun mümeyyizlik, mümeyyizin ergenlik, ergenin velilerin ve peygamberlerin hâlini bilememesi gibi… Bunların içerisindeki en yüksek rütbe, hiçbir kesbi olmaksızın ilâhî bir keşifle en kısa zamanda hakikatleri öğrenen peygamberin rütbesidir.

Bu zikrettiklerimizden ortaya çıkmış oldu ki insanın özelliği ilim ve hikmettir. İlimlerin en şerefli çeşidi ise Allah'a ve O'nun sıfatlarına dair ilimdir. İnsan da böyledir; bazı hususlarda eşek ve at ile ortak olmakla beraber ayırt edici özelliği olan bazı hususlarda onlardan ayrılır. Söz konusu özellik, Allah'a yakın olan meleklerin niteliklerindendir. İnsan, hayvanlar ile melekler arasındaki bir rütbede bulunur. Çünkü insan yemek yemesi ve üremesi yönünden bitki, hissetmesi ve hareket etmesi yönünden hayvan, sureti ve boyu itibariyle duvara çizilmiş bir resim gibidir. Onun ayırt edici özelliği eşyanın hakikatlerini bilme yeteneğidir. Bütün uzuvlarını ve kuvvetlerini ilim ve amel için kullanan insan meleklere benzemiş olur, onlara ilhak edilmeye hak kazanır, bir melek ve rabbanî olarak adlandırılmaya lâyık olur. Bütün çabasını bedene ait zevkleri yaşamaya

sarfeden kişi hayvanların derekesine düşer ve ya öküz gibi toy ya domuz gibi açgözlü ya köpek gibi itaatkâr ya deve gibi kinci ya kaplan gibi kibirli ya tilki gibi hileci olur ya da isyankâr bir şeytan gibi bu vasıfların hepsine sahip olur.

Beden nefsin bineğidir. Nefis ise ilmin mahallidir. İlim, insanın yaratılma gerekçesi olan özelliktir. At yük taşıma gücü bakımından eşekle ortak olsa da saldırıp geri çekilme yeteneği ve güzel görünüşü onu eşekten ayrıcalıklı yapmıştır. Buna göre at, söz konusu özelliği sebebiyle yaratılmıştır. Bu yeteneği olmayan bir at eşeğin rütbesine iner.

Saadetli olması takdir edilmiş olan kişinin kalbi, mülkünün karargâhı olur. Böylesi bir kişi dimağının ön kısmına konulmuş olan hayâl kuvvetini hazinedarı, dilini tercümanı, hareket eden uzuvlarını kâtipleri, beş duyusunu casusları yerine koyar ve o yönde kullanır. Çünkü beş duyu dış dünyadan haber almasını sağlar. Göz renklerin, kulak seslerin, diğerleri de kendi alanlarıyla ilgili hususların haberlerini alırlar. Bunlar söz konusu haberleri aldıkları zaman onları postacı mesabesinde olan hayâl kuvvetine iletirler. Postacı da onları hazinedara verir ki hazinedar hafızadır. Hazinedar da o haberleri hükümdara arzeder ve hükümdar memleketini idare etmede ve yapmakta olduğu yolculuğu tamamlamada ihtiyaç duyacağı bilgileri onların arasından seçip alır. Bunlar sayesinde hükümdar başına bela olan düşmanını sindirip kontrol altına alır. Bunu yaptığında başarıya ulaşmış ve Allah'ın nimetine şükretmiş olur. Bunları yapmazsa veya düşmanları olan arzu, gazap ve diğer dünya zevklerinin isteklerini yerine getirmede veya konak yeri olan âhiretini değil de yolu mesabesinde olan dünyasını mamur etmede kullanırsa başarısız olur ve yüce Allah'ın nimetine nankörlük eder.

KALBİN VASIFLARI VE BUNLARA DAİR ÖRNEKLER

Bil ki, insanın yapısında ve hilkatinde şu dört sıfat vardır: Yırtıcılık, hayvanlık, şeytanlık ve rabbânîlik. İnsan, yapısına gazap duygusu yüklenmiş olması yönüyle düşmanlık, insanlara saldırıp onları dövmek ve sövmek gibi yırtıcıların fiillerini yapar. Yapısına yüklenen arzu yönünden oburluk, hırs ve şehvet gibi hayvanların yaptıklarını yapar. Gazap ve arzu yönünden hayvanlara benzemesinden dolayı mizacı insanı istediği şeyleri elde etmek için hileye ve tuzak kurmaya sevkeder ki bu şeytanî yönüdür. Nefsi yönüyle insan, yüce Allah'ın "*De ki: Ruh Rabbimin emrindendir*"

(İsrâ, 17/85) kavlinde belirtildiği gibi rabbânî bir emir olmasından dolayı egemen olmayı, işlerinde başına buyruk olmayı, kulluk boyunduruğundan kurtulmayı ister ve bütün ilimleri öğrenmeyi arzular. Bütün bu sıfatlar kalpte mevcuttur. Sanki insanın derisi altında domuz, köpek, şeytan ve bilge adam bir arada bulunmaktadır. Domuz şehvettir ve insanı çirkin işler yapmaya çağırır. Köpek gazaptır ve insanı başkalarına haksızlık yapmaya ve zarar vermeye çağırır. Şeytan hevâdır ve domuzun şehvetini, yırtıcı köpeğin öfkesini harekete geçirip birini diğerine karşı kışkırtır, fıtratları gereği hoşlandıkları şeyleri onlara güzel gösterir. Aklı temsil eden bilge adam ise şeytanın tuzağını önlemek ve domuzun oburluğunu kırmakla görevlidir. Bilge adam onların hepsini yenip kendi idaresi altına aldığı zaman vücut memleketinde adalet ortaya çıkar ve iş düzene girer. Bilge adam onları yenemezse onlar onu yenerler ve kendi işlerinde kullanırlar. Hâl böyle olunca, bilge adam domuzu doyurmak ve köpeği razı etmek için sürekli olarak düşünür ve çareler arar. İnsanların çoğunun hâli budur. Bütün gayretleri midelerini doldurmak, cinsel arzularını tatmin etmek ve düşmanlarla yarışmaktır. Böyleleri arzularına uymada puta tapanlara benzerler. Hâlleri böyle olanlar putperestleri nasıl kınayacaklar! Efendi konumunda olması gereken aklın köle hâline getirilmesinden daha büyük bir zulüm var mıdır? Bunu yapan kişinin kalbine bu hâllerden kaynaklanan birtakım sıfatlar yayılır, onun üzerinde birikmeye başlar ve sonunda bir tutku ve huy hâlini alırlar. Çünkü arzuya uymak kötülüğe, yüzsüzlüğe, oyuna, hırsa, dalkavukluğa, hasede vb. huylara neden olur.

Gazaba uymanın sonucu olarak kalbe acelecilik, dikkatsizlik, gurur, kibir, kendini beğenme, başkalarını küçümseme, halka zulmetme arzusu vb. çirkin sıfatlar yayılıp yerleşir.

Şeytana, arzuya ve gazaba uymanın sonucunda ise hile yapmak, tuzak kurmak, kurnazlık, aldatma, sahtekârlık, dolandırıcılık vb. huylar kazanılır.

Durum tersine dönüp de bütün bunlar rabbânî sıfatın idaresi altına girerse o zaman kalpte rabbânî sıfatlar, ilim ve hikmet yer edinir, arzuyu zaptedip onu itidalli olmaya yönlendirmenin sonucunda kalbe iffet, kanaat, züht, verâ, takvâ, hayâ vb. güzel sıfatlar yerleşir. İnsan gazap kuvvetini zaptettiği ve onu itidal hâline döndürdüğü zaman cesaret, cömertlik, sabır, hilim, müsamahakârlık, affetmek, vakar vb. sıfatları elde eder. Kalp, kendisine tesir eden bu sıfatların çevrelediği bir aynaya benzer. Söz konusu tesirler sürekli olarak kalbe gelir. Yukarıda zikrettiğimiz övülmüş tesirler kalp aynasının netliğini, parlaklığını, ışığını ve ziyasını artırır, sonunda din

tarafından istenen şeyin hakikatini keşfeder. Böylece insanın kalbi bir öğütçü hâline gelir. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem bu hususta şöyle buyurmuştur: "*Allah bir kula hayır dilediği zaman kendisi için kalbinden bir öğütçü yaratır.*"

Kınanmış tesirler ise kalp aynasına doğru yükselen kapkaranlık bir dumana benzer ve bu dumanlar birikerek kalbi karartır ve karanlığa boğar. Böylece kalp bütünüyle yüce Allah'tan perdelenmiş olur. Yüce Allah bu konuda şöyle buyurmuştur: "*Biz onların kalplerini mühürleriz de onlar* (gerçekleri) *işitmezler*." (A'râf, 7/100) Kalp mühürlendiği zaman dünya işlerine önem verip âhiret işlerini önemsemez hâle gelir. Âhiretle ilgili bir şey işittiği zaman bir kulağından girip diğerinden çıkar ve kalbine ulaşmaz. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem bu hususta şöyle buyurmuştur: "*Mümin günah işlediği zaman kalbinde siyah bir nokta oluşur. Tövbe ettiği, günahı terk ettiği ve bağışlanma dilediği zaman kalbini parlatmış olur. Daha fazla günah işlerse siyah noktalar çoğalarak kalbini kaplar.*" İşte burada sözü edilen şey, yüce Allah'ın Kur'an'da şu kavliyle zikrettiği kirdir: "*Hayır! Bilakis onların işlemekte oldukları* (kötülükler) *kalplerini kirletmiştir.*" (Mutaffifîn, 83/14) Fakat günahın ardından hemen bir iyilik yapan kişi, aynaya nefes edip sonra nefesin buğusunu silen kişiye benzer. Böylece aynanın üzerini örten buğu ortadan kalkar.

KALBİN İLİMLERE GÖRE DURUMU

Bil ki, ilimlerin mahalli kalptir. Burada kalpten kastımız bütün uzuvları idare eden ve bütün uzuvlar tarafından kendisine itaat ve hizmet edilen latifedir. Kalp, ilme konu olan nesnelerin hakikatlerine nispetle varlıkların suretleri yanındaki aynaya benzer. Her varlığın bir sureti vardır ve söz konusu suretin misali aynada iz bırakır ve görünür. Aynı şekilde, ilme konu olan her malumun bir hakikati vardır. Bu hakikat onun suretidir ve bu suret kalp aynasında iz bırakarak orada görünür. Nasıl ki ayna başka şey, şahısların suretleri başka şey ve o şahısların aynadaki görüntüleri başka bir şeyse burada da üç husus söz konusudur: Kalp, eşyanın hakikatleri ve bu hakikatlerin kalpte görünen suretleri.

Âlim, eşyanın hakikatlerinin misalinin içerisinde bulunduğu kalpten ibarettir. Malum (ilme konu olan nesne) eşyanın hakikatlerinden ibarettir. İlim ise misalin aynada görünmesidir. Nasıl ki tutma fiili; el gibi bir tutana, kılıç gibi tutulan bir şeye ve kılıç ile el arasında kılıcın ele girmesiyle kurulan ilişkiye ihtiyaç duyuyor ve buna "tutma" deniliyorsa malumun

misalinin kalbe ulaşması da “ilim” adını alır. Daha önce hakikat ve kalp mevcut olduğu hâlde ilim elde edilmemişti. Çünkü ilim, hakikatin kalbe ulaşmasından ibarettir. Tıpkı kılıç ve elin mevcut olmasına rağmen alma ve tutma nitelemesinin, kılıcın ele girmemiş olmasından dolayı ortada bulunmaması gibi... Ancak tutma, kılıcın bizatihi ele girmesinden ibarettir. Malum da bizatihi kalpte ortaya çıkmaz. Ateşi bilen kişinin kalbinde ateş bizatihi bulunmaz. Ancak kalpte bulunan şey, ateşin suretine mutabık olan tarifi ve hakikatidir. Bundan dolayı onu ayna ile temsil etmek daha doğru oldu. Çünkü insanın bizatihi varlığı aynada görünmez. Aynada görünen şey onun varlığına mutabık olan misalidir. Aynı şekilde, malumun hakikatine mutabık olan misalin kalpte görünmesine “ilim” adı verilir.

Bil ki, suretin aynada görünmesi şu beş şeyden dolayı mümkün olmaz:

1- Yuvarlatılıp şekle sokulmadan ve parlatılmadan önceki demir cevheri gibi aynanın suretinin noksan olması.

2- Şekli tam olsa bile yüzeyinin kirli, paslı ve isli olması.

3- Suretin aynanın arkasında bulunması örneğinde olduğu gibi, aynanın suretin bulunduğu yönden başka bir tarafa çevrilmiş olması.

4- Ayna ile suret arasında bir perdenin bulunması.

5- Aynanın, suretin bulunduğu tarafa döndürülmesini imkânsız kılacak şekilde, aynada görünmesi istenen suretin bulunduğu yönün bilinmemesi.

İşte kalp, her şeyin hakikatinin içerisinde görünebileceği istidada sahip bir aynadır. Şu beş sebepten dolayı kalpler ilimden yoksun kalmıştır:

1- Çocuğun kalbi örneğinde olduğu gibi, zatındaki bir noksanlık. Bu kalbin noksan olmasından dolayı malumlar onda tecelli edip görünmezler.

2- Arzuların çok olmasından dolayı kalbin üzerinde birikmiş olan kir, pas ve is. Çünkü bunlar kalbin saflığını ve parlaklığını bozarak karanlığının ve biriken kirlerinin miktarı nispetinde hakkın görünmesine engel olur.

3- Kalbin, görünmesi istenen hakikatin bulunduğu yönden başka bir yöne dönük olması. Allah’a itaatkâr salih bir kimsenin kalbi her ne kadar safi olsa da hak açık bir şekilde orada belirmez. Çünkü o hakkı istememiş ve aynasını istenen şeyin yönüne doğru döndürmemiştir. Aksine, bu kimse geçim vasıtalarını hazırlama çabasına veya bedenî ibadetlere dalıp gitmiştir. Böyle birisi düşüncesini gizli ilâhî hakikatlere yöneltmez. Hâl böyle olunca da ancak düşünmekte olduğu şeyi kalp aynasında görebilir.

4- Perde. Şüphesiz ki Allah’a itaat eden, arzusunu yenmiş ve düşüncesini herhangi bir hakikate odaklamış olan kimseye de bazen bunlar görünmez. Çünkü bu kişi, çocukluğundan beri taklit yoluyla öğrenmiş olduğu bir inanç

sebebiyle bundan perdelenebilir. Kelamcıların ve mezhepler konusunda mutaassıp olanların, hatta salihlerin çoğu bu yüzden perdelenmişlerdir. Çünkü onlar, kalplerinde kök salmış olan taklidî inançlar sebebiyle perdeli hâle gelmişler, böylece söz konusu inançlar onların hakikatleri idrâk etmesine perde olmuştur.

5- İstenen şeyi bulmayı sağlayan yönü bilmemek. Şüphesiz ki ilim talibinin bilinmeyeni öğrenebilmesi ancak istediği şeye uygun olan ilimleri tezekkür etmesiyle olur. Söz konusu ilimleri tezekkür edip onları kendi nefsinde âlimlerin tasarlama yöntemleri vasıtasıyla bileceği şekilde özel bir sıralamaya tâbi tuttuğu zaman istediği şeyi bulmuş ve onun hakikati kalbine tecelli etmiş olur. Fıtrî olmayan, sonradan elde edilmek istenen ilimler ancak önceden var olan bilgiler ağı vasıtasıyla elde edilebilir. Hatta her ilim ancak daha önce öğrenilmiş ve özel bir şekilde birbirine bağlanmış ve eşleşmiş olan iki ilim sayesinde elde edilir. Söz konusu iki ilmin eşleşip birleşmesinden tıpkı erkek ve dişinin birleşmesinden yavrunun meydana gelmesi gibi üçüncü bir ilim meydana gelir. Bu usulleri ve birleşmenin nasıl olduğunu bilmemek ilmin öğrenilmesine engel olur.

Buna, insanın aynada sırtını görmek istemesini örnek verebiliriz. İnsan aynayı yüzünün hizasına kadar kaldırsa onu sırtı yönüne hizalamış olmaz ve sırtını göremez. Aynayı arkasına doğru ve sırtı hizasına kaldırsa aynayı gözünden uzaklaştırmış olur ve bu durumda ne aynayı ne de oraya yansıyan sırtının görüntüsünü görebilir. O zaman arkasına dikeceği ikinci bir aynaya ihtiyacı olur. Bu ayna diğerinin tam hizasında ve gözünün göreceği şekilde konumlanır. Böylece sırtının görüntüsü sırtı hizasında olan aynaya yansıdıktan sonra gözünün hizasında bulunan ikinci aynaya yansır ve bu şekilde göz sırtının suretini görmüş olur. Aynı şekilde, ilimleri elde etmenin de birçok hayret verici yöntemleri vardır ve bu yöntemlerde bizim ayna hakkında zikrettiğimiz şeylerden daha hayret verici sapmalar ve çarpıklıklar mevcuttur. Söz konusu sapmaların üstesinden gelme yollarını bilenler ise pek azdır.

Buraya kadar anlattıklarımız, kalplerin işlerin hakikatlerini öğrenmelerine engel olan sebeplerdi. Yoksa her kalp fıtratı gereği hakikatleri bilmeye elverişli olarak yaratılmıştır. Çünkü kalp rabbânî ve şerefli bir şey olup bu özelliği ve şerefi sebebiyle âlemin diğer cevherlerinden ayrılmaktadır. Bu özelliği sebebiyle göklerin, yerin ve dağların taşıyamadığı yüce Allah'ın emanetini yüklenebilmiştir. Söz konusu ettiğimiz emanet, marifet ve tevhiddir. Her insanın kalbi bu emaneti taşımaya müsaittir ve aslen buna

gücü yeter. Ancak yukarıda zikretmiş olduğumuz sebepler kalbin bu emanetin yükünü taşımasına ve tahkikine ulaşmasına engel olmaktadır. İşte bundan dolayı Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Her doğan çocuk fıtrat üzere doğar. Ancak anne ve babası onu Yahudi ve Hıristiyan yapar…*"

Bu tecellinin ve imanın üç mertebesi vardır:

1- Avamın ilk dönemlerindeki imanı ki bu sadece taklitle yetinenlerin imanıdır.

2- Âlimlerin delille elde ettikleri iman.

3- Yakîn sahiplerinin imanı. Yakîn, sonradan öğrenilen bilgilerin en önemlisidir.

Şimdi sana bu mertebeleri bir örnekle açıklayalım. Örneğin; Zeyd'in evde olduğuna dair inancının üç derecesi vardır.

Birinci derece: Doğru sözlü olduğunu daha önceden tecrübe ettiğin ve yalan söylediğini hiç duymadığın bir kişinin sana Zeyd'in evde olduğunu söylemesi. Bu durumda kalbin ona inanır ve güvenir. Bu, mücerret taklitle gerçekleşen imandır ve avamın imanı böyledir.

İkinci derece: Zeyd'in evden ve duvarların ardından gelen sesini işitmen ve böylece onun evde olduğunu anlaman. Bu inanç, başkasının haber vermesiyle varılan inançtan daha kuvvetlidir. Bu, delile dayalı imandır ve seslerin birbirine benzemesi sebebiyle hata payı vardır.

Üçüncü derece: Eve girerek Zeyd'i gözünle görmen gerçek bilgidir. Bu, sıddîkların ve Allah'a yakın olanların elde ettikleri bilgidir. Bu makamda bulunanlar bilgilerinin miktarı ve keşiflerinin dereceleri itibariyle birbirlerinden farklı yerlerde bulunurlar. Zeyd'i güneş doğarken yakından görmen ve başka bir kişinin onu akşam vakti uzaktan görmesini buna örnek verebiliriz. Zeyd'i akşam vakti uzaktan gören kişi kesin bilgi (yakîn) sahibi olmakla birlikte onun suretinin saklı taraflarını açık bir şekilde göremez.

AKLÎ, DİNÎ, DÜNYEVÎ VE UHREVÎ İLİMLERİN KISIMLARINA GÖRE KALBİN HÂLİ

Bil ki kalp mizacı ve içgüdüsü sebebiyle, daha önce sözünü ettiğimiz üzere ilme konu olan nesnelerin (malum) hakikatlerini kabule istidatlıdır. Ancak kalbe giren ilimler aklî ve şer'î olmak üzere ikiye ayrılır. Aklî ilimler zarurî (fıtrî) ve müktesep (sonradan kazanılan) olmak üzere ikiye ayrılır. Sonradan kazanılan ilimler de dünyevî ve uhrevî olmak üzere ikiye ayrılır.

Aklî ilimlerden kastımız, işitme ve taklit yoluyla elde edilmiş olmayıp sadece aklın verdiği kararla elde edilen bilgilerdir.

İnsanın bir şahsın aynı anda iki yerde olamayacağı ve bir şeyin aynı anda hem hâdis hem kadîm, hem var hem yok olamayacağı bilgisi gibi, aklî ilimlerden zarurî ya da fıtrî olanların nereden ve nasıl elde edildiği bilinmez. Çünkü bunlar, insanın çocukluğundan beri kendisinde bulunan bilgilerdir ve bu bilgiyi nereden ve nasıl elde ettiğini bilmez. Fakat o, bu bilgiyi yüce Allah'ın yarattığını bilir.

Sonradan kazanılan aklî ilimler, öğrenme ve delillere dayanarak çıkarım yapma yoluyla elde edilir. Burada kalp göz yerine ve akıl, gözdeki görme kuvveti yerine geçer.

Dinî ilimler peygamberlerden -aleyhimüsselâm- alınır. Bu da Allah'ın kitabını ve resûlünün sünnetini öğrenmekle ve mânâlarını anlamakla elde edilir. Kalbin sıfatlarının kemâli ve hastalıklardan selâmeti dinî ilimlerle olur. Çünkü aklî ilimler, her ne kadar onlara ihtiyaç duysa da kalbin selâmeti için yeterli değildir. Tıpkı aklın, beden sağlığını korumanın vasıtalarını sağlamada yeterli olmadığı gibi… Akıl bunu yapabilmek için doktorlardan öğrenip özel ilaçları ve hapları bilmeye ihtiyaç duyar. Çünkü sadece akılla bunlar bilinemez. Söz konusu bilgileri işittikten sonra anlayabilmek ancak akılla mümkün olur. Ne işitme olmadan akıl, ne de akıl olmadan işitme bir işe yaramaz. Aklı bir kenara bırakıp sadece taklitle yetinilmesini söyleyen kimse cahildir. Kur'an ve Sünneti bir tarafa bırakıp sadece akılla yetinen kişi de aldanmıştır. İki unsuru birlikte kullan! Çünkü aklî ilimler gıdalara, şer'î ilimler ilaçlara benzer. Hasta, ilaç almadığı zaman gıdadan zarar görür. Kalp hastalıkları da böyledir ve tedavi edilebilmeleri ancak şeriattan elde edilen ilaçlarla mümkün olur. Söz konusu ilaçlar, peygamberlerin kalpleri ıslah için terkip etmiş oldukları latif ibadetler ve amellerdir. Aklî ilimlerle yetinip hasta olan kalbini şeriatın öngördüğü ibadetler ilacıyla tedavi etmeyen kimse, hastanın yediği gıdadan zarar görmesi gibi o ilimlerden zarar görür.

Aklî ilimlerin şer'î ilimlere zıt olduğunu ve ikisinin bir arada bulunmasının mümkün olmadığını zanneden kişinin bu zannı basiret gözünün kör olmasından kaynaklanır. Böyle zanneden kişi bazen şer'î ilimlerden bazılarını birbiriyle uzlaştıramayıp onları birbirine aykırı zanneder ve kılın hamurdan çıkması gibi dinden çıkar. Çünkü acziyeti ona dinde tenakuz olduğu hayalini göstermiştir. Bu adam bir eve girip oradaki eşyalara takılarak yere düşen ve "Bu eşyalar ne diye yolumun üzerine

bırakılmış, yerlerine konulsaydı ya!” diyen kör bir adama benzer. Bu adama şöyle denilir: “Eşyalar yerli yerinde ama sen kör olduğun için yolunu bulamıyorsun! Hayret, nasıl olup da yere düşmeni körlüğüne bağlamayıp başkasının ihmalkârlığına bağladın!”

Bil ki aklî ilimler biri tıp, matematik ve mühendislik gibi dünyevî ilimler, diğeri ise Allah’ı, O’nun sıfatlarını, fiillerini, kalbin hâllerini ve amellerin âfetlerini bilmek gibi uhrevî ilimler olmak üzere ikiye ayrılır. Bu iki kısım ilimden birisiyle meşgul olup da diğeri konusunda ihmalkâr olmayanlar pek azdır. Ne zaman dünyevî ilimlerle meşgul olup dinî ilimlerden bir kısmını kabul etmeyen birisini görsen bil ki, bunun sebebi onun söz konusu ilimlerden uzak olmasıdır. Doğu yönüne doğru yola koyulmuş olan adam, batıya giden yolda bulunan hazineyi nereden elde edecek!

Yüce Allah bu hususta şöyle buyurmuştur: “*Onlar dünya hayatının görünen yüzünü bilirler. Âhiretten ise tamamen gafildirler*.” (Rûm, 30/7); “*Onun için sen, bizi anmaktan yüz çeviren ve dünya hayatından başka bir şey istemeyen kimselere yüz verme. İşte onların erişebilecekleri ilim bu kadardır*.” (Necm, 53/29, 30)

İLHAM İLE ÖĞRENME ARASINDAKİ FARK

Bil ki, zarurî olmayıp bazı hâllerde kalbe gelen ilimlerin geliş şekilleri farklıdır. Bazen söz konusu ilimler, nereden geldikleri bilinmeden kalbe hücum ederler, bazen de istidlâl ve öğrenme yoluyla kazanılırlar. Kalbe hücum eden ilimlerin bir kısmı kulun nasıl hâsıl olduğunu bilmediği bilgilerdir. Bu ilhamdır ve velilere aittir. Bir kısmının ise sebebi bilinir. Bu vahiydir ve peygamberlere hastır. Bir kısmı da sonradan öğrenme yoluyla elde edilir ve âlimlere mahsustur.

Bu konudaki gerçek şudur: Kalp, hakikatlerin kendisinde tecelli etmesine müsaittir. Ancak hakikatlerin kendisinde tecelli etmesine engel olan daha önce zikretmiş olduğumuz beş hususdur ki bunlar kalbin önüne indirilmiş perdeye benzer. Bazen bu perde bir elle, bazen de onu harekete geçiren bir rüzgâr esintisiyle kalkar.

ŞEYTANIN VESVESE VEREREK KALBE MUSALLAT OLMASI

Kalp aslî fıtratına göre doğruyu bulmaya kabiliyetli ve içerisine konulmuş olan şehvet ve hevâ sebebiyle doğru yoldan ayrılmaya meyillidir. İçlerinden

biri kalbi fethedinceye ve onu mesken edininceye kadar sürekli olarak kalpte melek ve şeytan orduları birbirlerine saldırırlar. Biri kalbi ele geçirdikten sonra diğerinin oraya girmesi aldatma yoluyla olur. Yüce Allah bu hususta şöyle buyurmuştur: "*O sinsi vesvesecinin şerrinden…*" (Nâs, 114/4) O vesveseci Allah zikredildiği zaman hemen siner, gaflet anında harekete geçer.

Kalplerin çoğunu şeytan fethetmiş ve onlara sahip olmuştur. Böylece bu kalpler dünyayı tercih edip âhireti bir kenara bırakmaya davet eden vesveselerle dolar. Kalbin istila edilmesi hevâya uymakla başlar. Kişi şeytanın ordusunu kalbinden ancak yüce Allah'ı zikrederek kovabilir. Çünkü şeytanın ordusu zikrin olduğu yerde duramaz.

ŞEYTANIN KALBE GİRİŞ KAPILARI

Bil ki kalp, bir kaleye benzer. Şeytan ise kaleye girip onu ele geçirmek isteyen bir düşmandır. Kaleyi korumak ancak kapılarını ve gediklerini korumakla mümkün olur. Kalenin kapılarının nerede olduğunu bilmeyen ise o kapıları koruyamaz.

Kalbe girdiği yerleri bilmeden şeytanı defetmek mümkün değildir. Şeytanın kalbe girdiği yerler ve kapılar kulun sahip olduğu birçok sıfattır. Ancak biz burada söz konusu sıfatlardan önemli olanlarına işaret edeceğiz.

Şeytanın kalbe giriş kapılarının en önemlilerinden ikisi haset ve hırstır. Kul bir şeye karşı haris olduğu zaman hırsı onu kör ve sağır eder, şeytanın giriş kapılarını bilen basiretinin nurunu örter. Kişi hasetçi ise durum yine aynıdır ve şeytan o zaman fırsat bularak kalbine girer. Şeytan, hırslı olan kişiye onu arzusuna ulaştıracak her şeyi münker ve çirkin olsa bile güzel gösterir. Anlatıldığına göre İblis, Nuh aleyhisselâm ile birlikte gemiye binmiş ve ona şöyle demiştir: "İnsanları helâk eden ancak haset ve hırslarıdır. Bana hasedimden dolayı lânet edildi ve hırs yüzünden Âdem'den başıma gelen geldi."

Diğer önemli iki kapı ise gazap ve arzudur. Gazap aklın âfetidir. Aklın ordusu zayıf düştüğü zaman şeytanın ordusu hücum edip insanla oynar. Anlatıldığına göre İblis şöyle demiştir: "Kul demir olsa bile çocukların topu çevirdikleri gibi onu istediğimiz yöne evirip çevirir iz. İnsanoğlu beni nasıl yenecek! Hoşnut olduğunda gelip kalbine girerim. Kızdığı zaman uçup başına girerim."

Diğer önemli bir giriş kapısı da ev, elbise ve ev eşyası konusunda süsü sevmektir. Şeytan sürekli olarak insanı evini mamur etmeye, tavanını ve

duvarlarını süslemeye, süslü elbiseler giymeye ve lüks ev eşyaları edinmeye davet eder. Böylece insanı ömrü boyunca kullanıp durur.

Diğer önemli bir kapı da doyuncaya kadar yemektir. Çünkü doymak arzuları güçlendirir ve kişiyi ibadetten alıkoyar.

Diğer önemli bir kapı ise insanlardan bir şeyler beklemektir. Çünkü bir şahıstan beklentisi olan kişi, kendisinde bulunmayan vasıflarla onu çok fazla över, ona yağcılık yapar, iyiliği emretmez ve kötülük yaptığında engel olmaz.

Diğer önemli bir kapı aceleci olmak ve işin sonunu düşünmemektir. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem bu konuda şöyle buyurmuştur: "*Acele şeytandan ve teenni yüce Allah'tandır.*"

Aceleci olmanın kınanmasının sebebi, yapılan bir eylemin basiretli ve sağduyulu olarak yapılması gerektiğidir. Basiretli olmak ise ancak işin sonunu iyice düşünüp araştırmakla olur. İblis, yandaşlarına şöyle tavsiyede bulunmuştur: "İnsanoğluna acelecilik ve tereddüt yoluyla musallat olun!"

Önemli kapılardan bir başkası ise mal sevgisidir. Bir kalpte yer eden mal sevgisi onu ifsat eder ve kişiyi gayri meşru yollardan mal edinmeye yöneltir. Mal sevgisi, kişiyi cimri yapar, fakir düşmekten korkutur ve malı üzerindeki hakları yerine getirmesine engel olur.

Diğer bir kapı da gereğini yapmak yerine, çeşitli mezheplerin görüşleri hakkında avamı tutuculuğa yöneltmektir. Hz. Ebû Bekir veya Hz. Ali hakkında tutucu ve taraftar olan kimi insanların ipek elbise giydiğini ve şarap içtiğini görürsün. Böyleleri bizatihi bu taraftarlığın kendilerine fayda vereceğini zannederler.

Kapılardan bir başkası, sonunda dinin esası hakkında onları şüpheye düşürmek amacıyla avamı Allah'ın zatı, sıfatları ve akıllarının almayacağı şeyler hakkında düşünmeye yöneltmektir. Şeytan onlara, Allah hakkında O'nun münezzeh olduğu bir hayal gördürür ve böylece insan kâfir veya bidat sahibi olur. Fakat bu hâldeki insan, kalbinde yer eden şeyle mutlu olur ve onun bir marifet (irfan) olduğunu zanneder.

Söz konusu kapılardan bir diğeri Müslümanlar hakkında kötü zan beslemektir. Kim bir Müslüman hakkında kötü zannına uyarak hüküm verirse onu küçümser, gıybetini yapmaya başlar ve kendini ondan daha hayırlı görür. Kötü zan ancak sahibinin pis biri olduğunu gösterir. Çünkü mümin, din kardeşi için mazeretler arar. Oysa münafık, müminin kusurlarını araştırır. Akıllı olan kişinin kötü zanna muhatap olmaması için kendisini töhmet altında bırakacak yerlerden kaçınması gerekir. Bir

keresinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem, gece vakti kendisini bir kadınla beraber yürürken gören iki adama yanındaki kadının eşi Safiye olduğunu söylemiştir.

Yukarıda saydıklarımız şeytanın insan kalbine girmek için kullandığı kapıların bir kısmıydı. Bu âfetlerin tedavisi, söz konusu girişleri kapatmak ve kalbi kınanmış sıfatlardan arındırmaktır. Allah izin verirse bu sıfatların her birini ileride müstakil bir kitapta ele alacağız.

Bu sıfatların kökleri kalpten sökülüp çıkarılınca şeytan için kalpte sadece istikrarı olmayan birtakım düşünceler ve geçici vesveseler kalır. Böylece yüce Allah'ı zikretmek şeytanı bunu yapmaktan meneder. Ancak zikrin zikir olabilmesi için kalbin kınanmış ve çirkin sıfatlardan temizlenmiş ve takva ile mamur edilmiş olması gerekir. Aksi hâlde zikir, kişinin kendi kendine konuşmasına benzer ve şeytanın hâkimiyetine engel olamaz.

Şeytan, sana yaklaşan aç bir köpeğe benzer. Elinde bir et veya ekmek parçası yoksa ona "defol" demenle birlikte çekilip gider. Sadece ses onu defeder. Elinde bir et veya ekmek parçası varsa aç olan köpek sadece ona "defol" demenle savuşup gitmez. İşte, içerisinde şeytanın azığı bulunmayan kalp de böyledir ve şeytan sadece zikirle o kalpten çıkıp gider.

Arzularına uyan kalpler, zikrin hakikatini kalbin dış zarına doğru itip uzaklaştırırlar ve bu yüzden zikrin hakikati kalbin içinde yer edinemez. Hâl böyle olunca şeytan oraya karargâh kurar.

Bunu doğrulayacak bir şey öğrenmek istiyorsan namazdaki hâlini bir düşün. Şeytanın böyle yerlerde kalbini nasıl çarşı pazarı, orada alışveriş yapanların hesabını ve dünya işlerini çekip çevirmeyi düşünmeye yönelttiğine bir bak. Çünkü kalp ahlât (karışımlar) ile dopdoludur. İlaç şerbetinin oraya girmesi bunları azdırıp ayaklandırır. Yapılması gereken şey, ilacın fayda vermesi ve hapsolmuş kalıntıların çıkarılması için şerbeti içirmeden önce yemeğin azaltılmasıdır.

KUL KALBİNDEKİ HANGİ VESVESELERDEN DOLAYI CEZALANIR, HANGİLERİ AFFEDİLİR?

Bil ki, insanın aklından geçen günahlar affedilmiştir ve yapmaya niyetlendikleri de buna dâhildir. Bir engelden dolayı işlemediği günahların yapmaya azmettikleri dışındakilerin affedilmesi umulur. Çünkü bir günahı yapmaya azmetmek günah sayılır. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve

sellem bu hususta şöyle buyurmuştur: “*İki Müslüman kılıçlarıyla karşı karşıya gelip dövüşseler öldüren de öldürülen de cehennemdedir.* Denildi ki, öldürülenin suçu ne? Şöyle buyurdu: *O da diğerini öldürmek istemişti.*”

Ameller niyetlere göre değerlendirildiğine göre, bir günaha azmetmek nasıl cezayı hak etmesin? Kibir, riyâ ve kendini beğenmek birer bâtın ameli değil midir? Bir insan yatağında yabancı bir kadının yattığını görse ve onu karısı zannetse onunla ilişkiye girmesinden dolayı günahkâr olmaz. Fakat eşini görüp de onu yabancı bir kadın zannetse bunu yapmakla günahkâr olur. Bütün bunlar kalbin kastına bağlı hükümlerdir.

Vesveseyi kalpten tamamen söküp atmak tasavvur edilebilir mi, diye sorulursa cevaben şöyle deriz: Bazı kişilerde vesvese bazı vakitlerde veya hâllerde kesilip sonra tekrar gelebilir. Fakat devamlı olarak ve bütün hâllerde kesilmesi asla düşünülemez. Çünkü Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem bir keresinde üzeri nakışlı bir elbise giyince şöyle buyurmuştu: “*Bunun üzerindeki nakışlar aklımı meşgul etti.*” Bir keresinde de bir yüzük takmış, sonra onu atmış ve şöyle buyurmuştu: “*Bir size, bir ona bakıyordum!*”

Vesvese sadece onu doğuran sebepler olduğunda artar. Tırnaklarını dünyaya geçirip sonra da şeytandan kurtulmak isteyen adam, bala bulanıp sonra da üzerine sinek konmayacağını zanneden kişiye benzer.

KALPLERİN HÂLDEN HÂLE GEÇME SÜRATİ

Bil ki, zikrettiğimiz sıfatlar kalbi çepeçevre sarmıştır ve tarif ettiğimiz kapılardan üzerine çeşitli tesirler sürekli olarak dökülmektedir. Sanki kalp bu hâliyle devamlı olarak her yandan isabet alan bir hedef tahtası gibidir. Kalbe bir şey isabet edip ondan etkilendiğinde diğer taraftan bunun zıddı olan bir başka şey isabet eder ve kalbin vasfı değişiverir. Bir yandan şeytan kalbe gelip onu arzusuna uymaya davet eder. Diğer taraftan melek gelip onu doğru yöne çevirir. Bazen de bir şeytan kalbi bir şeye, diğer bir şeytan ise başka şeye çekip götürür.

Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem yüce Allah’ın kalplerdeki büyük sanatını bildiği için duasında şöyle buyururdu: “*Ey kalpleri hâlden başka bir hâle çeviren!*”

(…) İbni Ömer radıyallâhu anhümâ şöyle anlatıyor: “*Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem yemin ettiği zaman şöyle buyururdu: Hayır, kalpleri hâlden hâle çevirene yemin olsun ki…*”

(…) Abdullah b. Amr radıyallâhu anhümânın naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Şüphesiz ki bütün insanların kalpleri tek bir kalp gibi Rahmân’ın iki parmağı arasındadır, onları dilediği şekilde çevirir*.” Sonra Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Ey kalpleri çeviren Allah’ım, kalplerimizi sana itaate çevir.*”[490]

Enes radıyallâhu anhın naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem çokça şöyle dua ederdi: “*Ey kalpleri çeviren Allah’ım, kalbimi dinin üzere sabit kıl. Dedik ki ey Allah’ın elçisi, sana ve getirdiğin dine iman ettik, bizim için korkuyor musun? Dedi ki evet, çünkü kalpler Allah’ın iki parmağı arasındadır, onları hâlden hâle çevirir.*”

(…) Enes radıyallâhu anhın naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Kalp, üzerinde ot olmayan bir arazideki kuş tüyüne benzer; rüzgâr onu dilediği yere götürür*.”

Bil ki, hayır ve şerde sebat etmesi ve bu ikisi arasında gidip gelmesi bakımından kalpler üçe ayrılır:

1- Takva ile imar edilmiş, riyazet ile temizlenmiş ve çirkin huylardan arındırılmış bir kalbe gaybın hazinelerinden hayır ve iyilik düşünceleri (havâtır) gelir ve melek onu hidayetle destekler.

2- Terk edilmiş, arzularla dolmuş, pisliklerle kirlenmiş ve çirkin huylarla bozulmuş bir kalbin aklı arzusuna hizmet etmeye alışmıştır. Böyle bir kalpte karanlıklar her yana yayılır ve arzunun her yana yayılmış olması sebebiyle meydanı iyice genişleyen şeytanın egemenliği güçlenir. Şeytan kalbe bazı şeyleri süslü gösterip onu aldatır. Bu arada Allah’ın sevap ve ceza vaadine olan inanç zayıflar. Kalp, arzu dumanıyla dolar ve nur yok olur. Sonunda kalp her yandan dumanla kaplanmış bir göz gibi olur ve etrafını görmesi mümkün olmaz. Bu durumda ona ne azarlamak ne de öğüt vermek tesir etmez.

3- Önce arzusuna uyma düşüncesine kapılıp kötülük yapmaya yeltenen ama sonra imanın gelip onu iyiliğe davet ettiği kalptir. Nefis kendi şehvetiyle kötülük yapma düşüncesine yardımcı olmaya gönderilir. Böylece şehvet güçlenir. Sonra akıl harekete geçip arzuyu defeder, fiilini çirkin bulur, kötülük yapmaya atılmakta ve yapacağı işin sonuçlarına dikkat etmemekte onu hayvanlara benzetir. Bunlar karşısında nefis aklın öğüdünü tutmaya meyleder. Şeytan hemen akla saldırarak arzu güdüsünü güçlendirir ve şöyle der: “Filanca ve filanca kişinin nasıl bizim arzumuza uyduklarını görmüyor musun?” Hatta şeytan ona bu arada bir grup âlimin ismini de

sayar. Bunun üzerine nefis şeytana meyleder. O sırada melek şeytana hamle yaparak şöyle der: “Ancak akıbetini unutanlar helâk olur! Bir arzuya karşı sabretmeyi zor görüyorsun da ateşin acısına sabretmeyi zor görmüyorsun! Yoksa insanların kendilerinden gafil olmalarına mı aldanıyorsun? Bir düşün, bütün insanlar yaz sıcağında güneş altında dursalar ve sen de serin bir evde olsan onlara uyup güneşin altında mı kalırsın, yoksa kendi menfaatini tercih edip serin evinde mi otururbut? Güneşin vereceği ızdırap konusunda insanlara uymuyorsun da sonu cehennem olacak fiilleri yapmakta mı onlara uyuyorsun?” Bunları dinleyen nefis, meleğin sözüne meyleder. Böylece kalpte ona lâyık olan melekî veya şeytanî sıfatlar galip gelinceye kadar iki ordu arasında gidip gelmeler devam eder. İyilik için yaratılmış kişiye iyiyi yapmak veya kötülük için yaratılmış kişiye kötüyü yapmak kolaylaştırılır. Yüce Allah bu hususta şöyle buyurmaktadır: “*Allah kimi doğru yola iletmek isterse onun kalbini İslâm’a açar; kimi de saptırmak isterse göğe çıkıyormuş gibi kalbini iyice daraltır.*” (En’âm, 6/125)

Kalbin hâllerine getirdiğimiz bu kadar açıklama muamele ilminin derinliklerini ve sırlarını bilmek için yeterlidir. Zahirle yetinmeyen ve öz varken kabuğa razı olmayanlar bu anlattıklarımızdan faydalansınlar.

---

[490]. Hadis sadece Müslim tarafından tahriç edilmiştir.

NEFİS TERBİYESİ KİTABI

Tedbiri ile bütün işleri çekip çeviren, hâlleri kendi takdirine göre icra eden, ahlâkı güzelleştirmeyi kula ve onun gayretine havale edip teşviki ve ikazı ile onu huylarını düzeltmesi için teşvik eden, yardımıyla özel kullarına huylarını düzeltmeyi kolaylaştıran Allah'a hamd olsun.

Az, çok vermiş olduğu nimetlerden dolayı O'na hamd ederim. Seçkin kulu, peygamberi, müjdecisi ve korkutucusu olan Hz. Muhammed'e, onun âline ve ashâbına üzerine konan kumrularda dallar sallandığı sürece çokça salât ve selâm olsun.

Güzel ahlâk, peygamberlerin ve sıddîkların sıfatıdır. Kötü huylar, sahibini şeytanın yoluna sokan ölümcül bir zehir ve ebedî hayatı elden kaçırtan hastalıklardır. O hâlde önce hastalıkların nedenlerini öğrenmek, sonra da tedavisi için kolları sıvamak gerekir.

Biz bu bölümde kalp hastalıklarının geneline işaret edip özele inmeden genel olarak bunların nasıl tedavi edilebileceğine değineceğiz. Kalp hastalıklarının her birini ise özel olarak diğer bölümlerde ele alacağız. Şimdiki amacımız, huyları düzeltip güzelleştirmenin yollarını göstermek ve bunun nasıl gerçekleştirileceğine giriş yapmaktır. Biz bunları zikredip insanların daha iyi anlayabilmesi için bedeni tedavi etmeyi anlattıklarımıza örnek vereceğiz.

Bütün bunlar; önce güzel ahlâkın faziletinin, sonra güzel ahlâkın hakikatinin, huyların değişmeye ve eğitilmeye müsait olmasının, güzel huyları elde etme vasıtalarının, huyları düzeltmeyi ve nefisleri eğitmeyi amaçlayan yolun üstünlüğünün, kalp hastalıklarının tanınmasını sağlayan alâmetlerin, insanın nefsinin kusurlarını öğrenme yolunun, kalpleri tedavi etmenin yolunun arzuları terk etmek olduğuna dair aklın gösterdiği delillerin, güzel ahlâkın alâmetlerinin, çocukların daha ilk günlerden itibaren eğitilmeleri gerektiğinin ve son olarak iradenin şartları ve mücahedenin öncüllerinin açıklanmasıyla ortaya çıkacaktır. Bütün bu başlıklar, bölümün anlatmak istediklerini bir araya getiren on bir fasıldan ibarettir.

GÜZEL AHLÂKIN FAZİLETİ VE KÖTÜ AHLÂKIN YERİLMESİ

Arkadaşlığın Edepleri kitabının başında güzel ahlâkın faziletlerini zikretmiştik. Burada tekrar edilmemesi için oraya bakılsın.

Bil ki insanlar, hakikatine değil de semeresine değinmek suretiyle güzel ahlâktan söz etmişler, bununla birlikte güzel ahlâkın bütün semerelerine de değinmemişlerdir. Aksine, her biri güzel ahlâkın semerelerinden o anda aklına geleni zikretmiştir. Hasenü'l-Basrî bu hususta şöyle demiştir: "Güzel ahlâk; güleryüzlü ve cömert olmak, başkasına zarar vermemektir."

Başkaları ise güzel ahlâkı şöyle tarif etmişlerdir: "Eziyete katlanmak ve cömert olmak." Onların bu konudaki sözleri çoktur ve hepsi de güzel ahlâkın kendisine değil, bazı semerelerine ışık tutmaktadır. Bu konuda gerçeğin ortaya konulması için şöyle denilmelidir: Çoğu kez "halk/dış görünüş" kelimesi "huluk/huy" kelimesiyle birlikte kullanılmıştır. Araplar şöyle derler: "Filancanın halkı ve huluku güzeldir." Yani, filanca kişinin dışı ve içi güzledir.

"Halk" kelimesiyle kastedilen dış görünüş, "huluk" kelimesiyle kastedilen ise iç görünüştür. Çünkü insan bir bedenden ve nefisten meydana gelmiştir. Beden gözle, nefis ise basiretle görülüp idrâk edilir. Bu ikisinin kendine has bir görünüşü ve sureti vardır ve bu görünüş çirkin veya güzeldir. Basiret gözüyle algılanan nefis, gözle görülen bedenden daha değerlidir. Bundan dolayı yüce Allah, onu kendisine izafe ederek şanını şöyle yüceltmiştir: "*Ben muhakkak çamurdan bir insan yaratacağım. Onu tamamlayıp içine de ruhumdan üfürdüğüm zaman, derhâl ona secdeye kapanın.*" (Sâd, 38/71, 72) Yüce Allah burada bedenin çamura ve ruhun kendisine mensup olduğuna dikkat çekmiştir.

Burada nefis ile ruh aynı şeyi ifade etmektedir. Huy; nefsin kendi içinde kök salmış, düşünmeye ve tefekküre ihtiyaç duymaksızın kolayca kendisinden fiillerin sadır olduğu biçiminden (hey'et) ibarettir. Eğer söz konusu biçimden aklın ve şeriatın övdüğü güzel fiiller sadır oluyorsa ona "güzel huy" denilir. Eğer kendisinden çirkin fiiller sadır oluyorsa o zaman bunun kaynağı olan biçime "kötü huy" denilir.

Söz konusu biçime "kök salmış" dememizin sebebi, arızî bir hâlden dolayı nadiren cömertlik yapan kişiye, bu huy nefsinde iyice kök salmadıkça "cömert" denilmez. Fiillerin kendisinden düşünmeye ihtiyaç duymadan kolayca sadır olduğunu söylememizin sebebi, güçlükle ve düşünmek suretiyle cömertlik edene ve kızgınlık anında susana "cömert" ve "halim" denilmez. İşte burada dört husus ortaya çıkmaktadır:

1- Güzel ve çirkin fiil,

2- Güzel ve çirkin fiili yapma kudreti,

3- Güzeli ve çirkini bilmek,

4- Nefsin bu fiillerden birisine meyletmesi ve güzel veya çirkin olan fiili yapmayı ona kolaylaştırması.

Huy sadece fiilden ibaret değildir. Nice şahıslar vardır ki huyları cömertlik olduğu hâlde ya malları olmadığı için veya başka bir engelden dolayı cömertlik edemezler. Bazen de kişinin huyu cimrilik olduğu hâlde bir sebepten dolayı veya gösteriş amacıyla cömertlik eder.

Huy kudretten ibaret de değildir. Çünkü kudret ve kuvvetin vermemeye ve vermeye, hatta iki zıdda olan nispeti aynıdır. Her insan fıtrat olarak vermeye ve vermemeye kâdir olarak yaratılmıştır. Bu ise cimrilik ve cömertlik huyunu gerektirmez.

Huy, bilmekten ibaret de değildir. Çünkü bilgi, güzele ve çirkine aynı şekilde taalluk eder. Bilakis, huy dördüncü mânâdan ibarettir ki o da nefsin kendisinden verme veya vermeme fiilinin sadır olmasına hazır hâle geldiği biçimdir. O hâlde doğrusu huyun, nefsin biçimi ve bâtındaki sureti olduğudur. Tıpkı zahirî suretin güzelliğinin burun, ağız ve yanaklar güzel olmadan sadece gözlerin güzel olmasıyla tam olmaması gibi… Aksine, dış görünüşün güzel olabilmesi için bunların hepsinin güzel olması gerekir. Aynı şekilde, bâtında da dört temel unsur vardır ki bunların hepsi güzel olmadan güzel ahlâk sahibi olunamaz. Söz konusu dört temel unsur düzgün, mutedil ve uyumlu olduğu zaman güzel ahlâk meydana gelir. Bu unsurlar şunlardır: İlim kuvveti, gazap kuvveti, şehvet kuvveti ve bu üç kuvvet arasındaki ilişkiyi düzenleyen adalet kuvveti.

İlim kuvvetinin güzelliği ve salahı; sözlerde doğru ile yalanı, inançlarda hak ile bâtılı ve fiillerde güzel ile çirkini birbirinden ayırt edecek idrâki kolaylaştıracak şekilde olmasıdır. Bu kuvvet salah bulursa hikmet meyvesini verir. Hikmet ise güzel ahlâkın başıdır.

Gazap kuvvetinin güzelliği, büzülmesinin ve genişlemesinin hikmetin gerektirdiği sınırı aşmamasıdır. Şehvetin güzelliği ve salahı da onun hikmetin -yani dinin ve aklın- işareti ve emri altında olmasıdır.

Adalet kuvveti ise gazap ve şehvet kuvvetlerini akıl ve şeriatın işareti ve emri altında tutmaktır. Akıl, öğüt verip doğruyu gösteren kişi yerindedir. Adalet kuvveti ise kudrettir. Kudret, aklın emrini uygulayan ve hükmünü infaz eden konumundadır. Emrin infaz edildiği merci gazaptır. Gazap av köpeğine benzer. Köpek, av üzerine salınması ve durmasının kendi

içgüdüsüyle değil de avcının emriyle olacak şekilde eğitilmeye ihtiyaç duyar.

Şehvet, avlanmak üzere binilen ata benzer. Bazen bu at eğitilmiş ve terbiye edilmiş olur, bazen olmaz. Bu sıfatlar kendisinde aynı seviyede ve mutedil hâlde olan kişi, özellikle bu mânâya nispetle güzel ahlâklıdır. Tıpkı yüzünün bazı kısımları güzel olup diğerleri olmayan kimse gibi…

Gazap kuvvetinin güzelliğine ve mutedil olmasına cesaret denilir. Şehvet kuvvetinin güzelliğine ve mutedilliğine iffet adı verilir. Gazap kuvveti itidalden sapıp artarsa buna tehevvür (düşünmeden bir işe atılmak) adı verilir. Eğer zayıflayıp noksanlaşırsa o zaman da korkaklık ve zayıflık olarak adlandırılır. Yeme arzusu itidalden ayrılıp artmaya doğru meylederse oburluk adını alır. Eğer noksanlaşırsa uyuşukluk olarak nitelendirilir. Bunların övülmüş olanı orta seviyede bulunanlardır. Fazilet de budur. İki uçta bulunanlar ise değersiz ve kınanmış olanlardır. Adalet elden kaçarsa onun artma ve eksilme diye iki uç noktası bulunmaz. Aksine, adaletin bir tek zıddı vardır o da zulümdür.

Hikmetin, bozuk amaçlar için kullanıldığı zamanki ifrat derecesine hile ve aldatma, az olanına ise budalalık adı verilir. Orta seviyede olanına özel olarak “hikmet” denilir. O hâlde huyların ana unsurları ve esasları dörttür: Hikmet, cesaret, iffet ve adalet. Burada hikmetten kastımız, nefsin bütün ihtiyarî fiillerde doğruyu hatadan ayırmasını sağlayan hâlidir. Adaletten kastımız, nefsin gazabı ve şehveti yönetip onları hikmetin gereğini yapmaya sevkeden, gereğine uygun olarak açılma ve büzülme hâllerinde onları zaptetme hâli ve kuvvetidir. Cesaretten kastımız, gazap kuvvetinin ileri atılırken ve geriye çekilirken akla boyun eğmesidir. İffetten kastımız ise şehvet kuvvetinin aklın ve şeriatın terbiyesi altına girmesidir. Bu dört esas unsurun mutedil olması hâlinde bütün güzel huylar ortaya çıkar. Çünkü akıl kuvvetinin mutedil olması sonucunda güzel idare, zihin mükemmelliği, isabetli görüş, doğru zan ve amellerin inceliklerini ve nefislerin âfetlerinin gizli taraflarını sezme gücü ortaya çıkar. Bunlar itidalden çıkıp ifrat derecesine varırsa kötülük, hile ve kurnazlık meydana gelir. Bu temel unsurların olması gerekenden az olması hâlinde budalalık, ahmaklık ve delilik ortaya çıkar. Ahmaklık ile delilik arasındaki fark şudur: Ahmağın maksadı doğru olmakla beraber yola giriş şekli bozuktur ve bundan dolayı maksada ulaşma yolunda doğru bir bakış açısı olmaz. Deli ise seçmemesi gerekeni seçer ve bundan dolayı yaptığı seçim ve tercihin aslı bozuk olur.

Cesaret huyundan onur, yiğitlik, gözüpeklik, tahammül, hilim, sebat, öfkeyi yenme, vakar, sakinlik vb. vasıflar doğar. Bütün bunlar ise övülmüş huylardır. Cesaretin ifrat derecesinde olması hâlinde -ki düşüncesizce bir işe atılmaktır- övünme, gurur, çılgınlık, kibirlenme ve kendini beğenme ortaya çıkar. Cesaret, itidal hâlinden daha az olursa o zaman horluk, zillet, endişe, bayağılık, kendini küçük görme ve yerine getirilmesi gereken hakları yerine getirememe hâlleri doğar.

İffet huyundan cömertlik, hayâ, sabır, müsamaha, kanaat, verâ, neşelilik, zerafet ve tamah azlığı meydana gelir. İffet huyunun ifrat ve tefrit derecesine varması hâlinde hırs, açgözlülük, yüzsüzlük, hainlik, israf, cimrilik, riya, dalkavukluk, haset, alaycılık vb. çirkin fiiller ortaya çıkar.

Görüldüğü gibi, güzel huyların başlıcaları bu dört huydur: Hikmet, cesaret, iffet ve adalet. Kalanlar bunların şubeleridir. Bu huyların en mükemmellerini nefsinde toplayan kişi halk arasında kendisine müracaat edilen ve uyulan, itaat edilen bir kral olmaya hak kazanır. Bu huylardan yoksun olup zıtlarını taşıyan kişiden şeytandan kaçılması gibi kaçmak gerekir. Allah'a ve resûlüne iman etmek aklın semeresi, hikmetin zirvesidir. Mal ile mücahede etmek, şehvet kuvvetini zaptetmeye bağlı olan cömertliktir. Nefis ile mücahede etmek, gazap kuvvetini akıl şartına ve itidal sınırına göre kullanmaya bağlı olan cesarettir. Yüce Allah sahâbeyi vasfederek şöyle buyurmuştur: "*Kâfirlere karşı çetin, kendi aralarında merhametlidirler.*" (Fetih, 48/29) Yüce Allah burada, çetin ve sert olmanın bir yeri ve merhametli olmanın başka bir yeri olduğuna işaret etmiştir. Mükemmellik her durumda çetin ve sert veya her durumda merhametli olmak değildir.

Buraya kadar huyun mânâsını, güzel ve çirkin huyun ne anlama geldiğini, huyların ana unsurlarını, semerelerini ve şubelerini anlatmış olduk.

EĞİTİM VE TERBİYE YOLUYLA HUYLARIN DEĞİŞEBİLMESİ

Tembelliği kanıksamış ve eğitimi zor gören insanlardan biri huyların değişmesinin asla düşünülemeyeceğini zannetmiş ve bu iddiasını desteklemek için şu iki delili ileri sürmüştür:

1- Dış görünüş (halk) zahirin sureti olduğu gibi, huy da bâtının suretidir. Nasıl ki çirkin birisini güzel hâle getirmek örneğinde olduğu gibi, dış görünüşü değiştirmek mümkün değilse iç görünüşü temsil eden huyları değiştirmek de mümkün değildir.

2- Gazap ve şehvet mizacın ve tabiatın gereği olup tabiatı değiştirmek mümkün değildir.

Bunların cevabı şudur: Huylar değişme kabul etmeseydi öğüt ve nasihatlerin bir anlamı olmazdı. Oysa Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Huylarınızı güzelleştirin.*" Huyların değişmesi nasıl inkâr edilebilir? Bizler avlanmış olan vahşi bir hayvanın evcil hâle geldiğini, av köpeğinin yakaladığı avı yemediğini, ata güzel yürüme ve verilen komutları anlama yeteneğinin kazandırıldığını görüyoruz.

Bu konudaki anlaşılmayan noktaları açıklamak üzere şöyle diyoruz: Mükemmel olarak yaratılan şeyin değişmesi mümkün değildir ve değişmez. Eksik olarak var olan ve içine mükemmel olma kuvveti yerleştirilmiş olan şey mükemmel olabilme şartını bulursa eksiğini tamamlaması mümkün olur. Çünkü bilindiği üzere hurma çekirdeği bir hurma ağacı değildir. Ancak hurma çekirdeği, terbiye görmesi şartıyla hurma ağacı olmasını mümkün kılacak bir potansiyelle yaratılmıştır. Bir hurma çekirdeği, bunun için hazırlanmış olması hâlinde değişme kabul edebiliyorsa huylar daha çok kabul eder.

Biz burada gazap ve şehvetin terbiye edilip eğitilmesiyle onların tesirlerinin tamamen ortadan kaldırılmasını kastetmiyoruz. Çünkü bunu yapmak mümkün değildir. Bizim burada kastettiğimiz şey, eğitmek suretiyle onları itidal hâline sevketmektir ve bu da mümkündür. İşte bundan dolayı şeriat böyle yapmayı emretmiştir. Ancak eğitime tâbi tutulanların bir kısmı kısa zamanda istenen şekli alırken, bir kısmı için bu oldukça zor ve zahmetli olmaktadır. Bu konuda insanların birbirinden farklı olmalarının iki sebebi vardır:

1- Fıtratın özünde var olan içgüdü kuvveti ve var olma müddetinin uzun olması. Bu hususta hâllerin en zoru ve değişime en çok direneni şehvettir. Çünkü şehvet insanda ilk önce var olan içgüdüdür. Çünkü şehvet çocuğun fıtratında yaratılmış hâldedir. Gazap ise ondan bir müddet sonra yaratılır.

2- Huy bazen, güzel olduğuna inanılarak kendi güdüsü gereği çok sık yapılan amelle pekişir ve yerini sağlamlaştırır. Eğitim ve riyazete devam edilerek ve doğruyu göstererek alışkanlık hâline gelen huyun yoğun sis bulutu dağılıp gider.

Kişinin mizacında olan şeyin asla değişmeyeceği düşüncesinde olan kişinin bu hayaline gelince, daha önce söylediğimiz üzere bizim kastımız söz konusu sıfatları bütünüyle yok etmek değildir. Arzu ve istek zarurî bir faydayı temin etmek için kişinin mizacında yaratılmışken bunu nasıl

söyleyebiliriz? Yeme isteği kesilecek olsa insan ölür, cinsel istek ortadan kalkacak olsa nesil tükenir, gazap bütünüyle yok olsa insan kendisini ölüme götürecek şeylere karşı savunma yapamaz. Arzu ve isteğin aslı devam ettiği sürece kişiyi bu isteğe ulaştıran mal sevgisi de devam eder.

Eğitim ve riyazetten kasıt, istek ve arzuyu ifrat ile tefrit arasında yer alan itidal hâline getirmektir. Aynı şekilde gazaptan yapması istenen şey de kişiyi koruması, aşırı uçlarda yer alan tehevvür ve korkaklıktan uzak olmasıdır. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "*Kâfirlere karşı çetin…*" Burada geçen çetin olma sıfatı gazaptan doğar. Gazap tamamen işlevsiz kalacak olsa kâfirlerle cihat etmek imkânsız hâle gelirdi. Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuşken gazabın kökten ortadan kaldırılması nasıl amaçlanabilir: "*Ben ancak bir insanım ve insanın gazaplandığı gibi gazaplanırım.*" Yüce Allah da "öfkesi olmayanlar" değil, "*öfkelerini yutanlar*" (Âl-i İmrân, 3/134) buyurmuştur.

Eğitim ve riyazetten amaçlanan şeyin, itidal hâlini elde etmek olduğunu gösteren delillerden biri şudur: Cömertlik, kişide bulunması istenen bir huydur ve aşırı uçları oluşturan israf ile cimrilik arasında bulunur. Yüce Allah, cömertlik ederken itidal hâlinde bulunanları şöyle övmüştür: "*Harcadıklarında ne israf ne de cimrilik ederler; ikisi arasında orta bir yol tutarlar.*" (Furkân, 25/67) Aynı şekilde, yeme isteğinde de istenen şey mutedil olması, oburluk ve çok az yemek derecesinde olmamasıdır. Yüce Allah bu hususta şöyle buyurmuştur: "*Yiyin, için fakat israf etmeyin.*" (A'râf, 7/31) Fakat müridine doğruyu gösteren şeyhin, onun gazap ve arzuya meylettiğini gördüğünde müridi orta yola çekmek için genel olarak gazabı ve arzuyu aşırı bir şekilde kınaması güzel bir davranış olur.

GENEL OLARAK GÜZEL AHLÂKI ELDE ETMENİN YOLU

Daha önce açıkladığımız üzere, güzel ahlâk itidalle olur. Bu itidal hâli ise bazen yaratıcının kişinin fıtratına bahşetmiş olduğu olgunluktan kaynaklanır. Nice çocuk vardır ki doğuştan doğru sözlü, cömert ve hikmet sahibi olarak yaratılmıştır. Bazen de söz konusu itidal sonradan eğitim ve riyazetle elde edilir. Bu riyazet, nefsi elde edilmesi istenen güzel huyları insana kazandıran amelleri yapmaya yöneltmektir. Cömertlik huyunu elde etmek isteyen kişi, kendi mizacına kazınıp huyu oluncaya kadar cömertlerin yapmış olduğu ihsan ve bağışta bulunma fiilini yapmaya çalışmalı, kendisini buna zorlamalıdır. Aynı şekilde, tevazu huyunu kazanmak isteyen

kişi de tevazu sahibi kimselerin fiillerini yapmaya çalışır. Diğer bütün güzel huylarda durum aynıdır.

Her ne kadar fiilini severek yapan kimse ile hoşlanmadığı bir fiili zorla yapan arasında büyük fark varsa da tekrarlanan eylemlerin (âdetler) insan üzerinde etkisi vardır. Kâtip olmak isteyen kişi kâtiplerin yaptıklarını, fakih olmak isteyen ise fıkhın sıfatı kalbini sarıncaya kadar fakihlerin yaptıkları tekrarları yapar. Ancak kişi bunları yaparken iki veya üç gün içerisinde tesir etmesini beklememesi gerekir. Bu tekrarlar devamlı olmak koşuluyla tesir eder. Tıpkı çocuğun gelişmesinde iki veya üç günde boyunun uzamasının beklenemeyeceği gibi…

Aynı şekilde, ibadetlerin az olanı da küçümsenmemelidir. Çünkü devamlı olarak yapılan az ibadet tesirlidir. Yine, günahın azı da küçümsenemez. Nasıl ki faziletli işleri yapmak nefse tesir edip onun tabiatını değiştiriyorsa sürekli olarak tembel durmak âdet hâline gelir ve kişiyi bütün hayırlı işlerden mahrum eder. Bazen güzel huylar iyilik yapanlarla arkadaşlık etmek suretiyle kazanılır. Çünkü kişinin tabiatı bir hırsız gibi iyiliği de kötülüğü de çalar.

HUYLARI DÜZELTMENİN YOLU

Huylar konusunda itidal sahibi olmanın nefsin sağlığına, itidalden ayrılmanın ise hastalanmasına neden olduğunu öğrenmiş oldun. Bil ki, çirkinlikleri yok edip faziletleri kazanmak suretiyle tedavi edilmede nefis bedene benzer. Bedenin tedavisi de hastalıkları yok edip ona sağlığı kazandırmakla gerçekleşir. Nasıl ki mizacın aslında itidal varsa ve hastalık arızî bir durumsa her doğan çocuk da fıtrat üzere doğar. Çocuğun anne ve babası onu Yahudi ve Hıristiyan hâline getirirler. Bu ise alıştırma ve öğretme yoluyla olur. Nasıl ki beden başlangıçta mükemmel olarak yaratılmıyor, büyüyüp gelişerek ve beslenerek mükemmel hâle geliyorsa nefis de aynı şekilde eksik fakat mükemmel olmaya kabiliyetli bir şekilde yaratılır. Nefis ancak arındırma, huyları düzeltme ve ilimle besleme yoluyla mükemmel hâle gelir.

Nasıl ki beden sağlıklı olduğunda doktorun işi sağlığını korumak, hasta olduğunda sağlığına kavuşturmak ise aynı şekilde nefsin de arınmış, temizlenmiş, huyları düzeltilmiş hâlde olduğunda bunları korumaya gayret etmesi, bunları korumak için daha fazla kuvvet sağlaması ve daha fazla arınması için çalışması gerekir. Eğer nefis mükemmel değilse ve arınmamışsa yapılması gereken şey bunları ona sağlamaktır.

Nasıl ki bedenin itidal hâlini değiştiren ve hastalığa sebep olan illet ancak zıddı olan şeylerle tedavi ediliyor; hastalık hararetten kaynaklanıyorsa soğuk, soğuktan kaynaklanıyorsa hararet gerekiyorsa aynı şekilde, kalbin hastalığı olan çirkin huyun ilacı da zıddı olan huydur. Buna göre cehalet hastalığı öğrenmek, cimrilik hastalığı cömert olmaya çalışmak, kibir hastalığı tevazu, açgözlülük ve oburluk hastalığı kendini zorlamak suretiyle iştah kabartan şeyden el çekmekle tedavi edilir.

Nasıl ki hasta bedenleri tedavi edebilmek için ilacın acılığına ve iştah kabartan şeylerden uzak durmanın sıkıntısına katlanmak gerekiyorsa aynı şekilde, kalp hastalığının tedavisi için mücahedenin ve sabrın acılığına katlanmak gerekir, hatta bu bedenin durumundan daha önemlidir. Çünkü beden hastalığından ölümle kurtulmak mümkündür. Kalp hastalığı ise öyle bir azaptır ki öldükten sonra sonsuza kadar devam eder.

Nasıl ki soğukluk sağlayan her ilaç belirli bir dozda olmadığı sürece sebebi hararet olan bir hastalığı tedavi etmeye yetmiyor; hastalığın şiddetine, zayıflığına, çokluğuna ve azlığına göre ilacın dozu değişiyor, faydalı olacak doz miktarının bilinmesi için bir ölçü olması gerekiyor ve ölçü kaçtığında hastalık daha da artıyorsa huyların tedavi yöntemleri de böyledir. Çünkü doktor hastalığın hararetten veya soğuktan kaynaklandığını bilmedikçe tedaviye başlamaz. Hastalığın sebebi hararet ise derecesinin düşük mü yüksek mi olduğuna bakar. Bunu öğrendikten sonra bedenin ve zamanın hâllerini, hastanın yaşını ve mesleğini inceler, sonra da bunlara göre bir tedavi yöntemi izler. Müritlerin nefislerini tedavi eden muallim de böyledir. Böyle bir muallimin nefislerini tedavi ettirmek isteyenlere, huylarını ve hastalıklarını öğrenmeden belirli bir alanda riyazet yaptırmaması gerekir. Çünkü her hastalığın tedavisi aynı değildir. Şeriatı bilmediğini görürse ona öğretir, kibirli olduğunu görürse onu mütevazı olmaya sevkeder, çok gazaplı birini görürse onu yumuşak davranmaya zorlar. Eğer kişinin huyunu terk etmediğini görürse aşamalı olarak huyunu değiştirmesine çalışır.

Bizim buradaki amacımız bütün hastalıkların ilacını zikretmek değildir. Çünkü Allah izin verirse bunları kalan bölümlerde ele alacağız. Şimdi amaçladığımız şey, tedavideki genel yöntemin alışkanlık hâline getirdiği çirkin fiiller konusunda nefse muhalefet etmek ve istediğini yapmamak olduğunu anlatmaktır. Nefsini eğitmek isteyen kişinin en çok ihtiyacı olan şey azimdir. Kişi tereddütlü olursa kurtulması zor olur. Nefsinin azminin zayıfladığını hissettiği anda dayanmaya çalışır. Nefsi azmini bozarsa tekrar

bozmaması için onu cezalandırır. Bir adamın nefsine söylediği şu sözlerde olduğu gibi: “Seni ilgilendirmeyen konularda konuşup duruyorsun. Bir sene oruç tutturmakla seni cezalandıracağım!”

KALBİN HASTA OLDUĞUNUN VE SAĞLIĞINA KAVUŞTUĞUNUN ALÂMETLERİ

Bil ki, bedenin her uzvu kendine has bir görevi yerine getirmek için yaratılmıştır ve söz konusu görevi yerine getirememesi veya zorlukla yapması sonucunda hastalanmış olur. Elin hastalığı tutma ve gözün hastalığı görme görevini yerine getirememesidir. Kalbin hastalığı ise özel görevi ve yaratılış gayesi olan ilim, hikmet, marifet, yüce Allah’ı sevme, O’na ibadet etme ve bütün bunları her çeşit isteğe tercih etme görevlerini yerine getirememesidir.

Bir insan her şeyi bilip de yüce Allah’ı bilmese hiçbir şey bilmemiş gibi olur. Marifetin alâmeti, sevgidir. Allah’ı tanıyan kişi O’nu sever. Sevginin alâmeti ise başka hiçbir sevileni O’na tercih etmemektir. Sevdiği bir şeyi Allah’a tercih eden kişinin kalbi, tıpkı çamur yemeyi ekmek yemeye tercih eden veya ekmek yeme isteği kaybolmuş mide gibi hastadır.

Kalbin hastalığı gizli olup bazen kişinin kendisi tarafından dahi bilinmez ve kişi bu yüzden hasta olduğundan gafildir. Kalbinin hasta olduğunu bilse bu kez ilacın acılığına sabretmesi ona zor gelir. Çünkü kalbin hastalığının ilacı arzularına muhaliftir. Bu ise ruhu çıkarmak gibidir. Kendisinde bu ilacın acılığına sabretme gücü bulan kişi bu kez de onu tedavi edecek uzman bir doktor bulamaz. Bu konunun doktorları şüphesiz ki âlimlerdir ve hastalık onları da istilâ etmiştir! Kendi hastalığını tedavi edemeyen doktora tedavi amacıyla gidenler pek azdır. Bundan dolayı hastalık amansız ve müzmin hâle gelmiştir. Böylece bu ilim ortadan kalkmış, kalpleri ve hastalıklarını tedavi etme mesleği bütünüyle inkâr edilir hâle gelmiştir. Sonunda insanlar, dış görüşü itibariyle ibadet fakat iç görünüşü âdet ve gösteriş olan birtakım amellere yönelmişlerdir. Bu ise hastalığın aslının alâmetidir.

Kalbin tedavi edildikten sonra sağlığına kavuşmasının alâmeti ise tedavi edilen illete bakmaktır. Eğer cimrilik hastalığı tedavi ediliyorsa bunun ilacı mal bağışlamak ve infak etmektir. Fakat bazen kişi israf derecesinde mal bağışlar. Bu durumda israf da bir hastalık hâline gelir. Bu, soğukluğu

sıcaklıkla tedavi etmeye çalışıp sıcaklığın artmasına sebep olan kişiye benzer. Oysa sıcaklık da bizatihi hastalıktır. İstenen şey ise sıcaklık ile soğukluk arasındaki mutedil hâldir. Önceki hâlde de istenen şey israf ile cimrilik arasındaki orta yoldur. Orta yolu öğrenmek istiyorsan çirkin olan huyun gerektirdiği fiile bak. Eğer söz konusu fiil sana kolay ve zıddı olan fiilden daha lezzetli geliyorsa o zaman sende galip olan o fiili yapmayı gerektiren huydur. Malı elinde tutup biriktirmenin sana onu hak sahiplerine vermekten daha zevkli ve kolay gelmesini buna örnek verebiliriz. Bu durumda bil ki sende galip olan cimriliktir. O zaman sen de sürekli olarak insanlara bağış ve ihsanda bulunmaya çalış! Malı hak sahiplerine vermek sana hakkın olanı elinde tutmaktan daha zevkli ve kolay hâle gelmişse o zaman sende israf huyu galip demektir. Bu durumda malı elinde tutmaya devam etme işine dön!

Nefsini murakabe etmeye ve fiillerin sana kolay veya zor gelmesine bakarak huyunu belirlemeye devam etmek suretiyle sonunda kalbinin mal ile ilgisi kesilir, ne onu elinde tutmaya ne de başkasına vermeye meyledersin. Yanındaki mal su hâline gelir veya bir muhtacın ihtiyacını gidermek için tutulur veya bir muhtacın ihtiyacını gidermek için verilir. Bu durumda senin gözünde onu vermek, yanında tutmaya ters olmaz. Bu hâle gelen her kalp, Allah'ın huzuruna özellikle bu makamdan selâmet bulmuş olarak gelir. Tabiî, kalbin diğer huylardan da selâmet bulması gerekir ki dünyaya ilişkin hiçbir şeyle bir alâkası kalmasın ve nefis dünyaya ait her şeyden ilgisini kesmiş ve ne ona ne de onun sebeplerine iltifat edip özlem duymaz bir hâlde dünyadan göç edebilsin. İşte o zaman nefis, Rabbine mutmain olarak dönmüş olur.

İki ucun arasındaki orta yol son derece belirsiz ve hatta kıldan ince, kılıçtan keskin olduğu için dünyada bu dosdoğru yolun ortasında giden kişi âhirette de bu yolun benzeri olan Sırat'ı geçer. Pek azı hariç kulların çoğu bu dosdoğru yolda -orta yolda- sebat edemez ve iki uçtan birine meyleder. Bu durumda kalbi, meyletmiş olduğu tarafa bağlanır kalır. Bu yüzden bir şekilde azaptan ve şimşek gibi bile olsa cehennemin üzerinden geçmekten kurtulamaz.

İstikamet üzere yol almanın zorluğundan dolayı kula şöyle denilmiştir: "Her gün defalarca '*Bizi dosdoğru yola ilet.*' diye dua et." Büyüklerden biri rüyasında Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemi görür ve ona der ki, ey Allah'ın elçisi "*Hûd suresi beni ihtiyarlattı.*" diye buyurdun. Bunu neden söyledin? Bunun üzerine Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle der:

Yüce Allah'ın şu kavlinden dolayı söyledim: "*Sana emredildiği gibi dosdoğru ol.*" (Hûd, 11/112)

Yolun tam ortasında istikamet üzere gitmek son derece zordur. Ancak insanın tam olarak istikametin hakikatini yerine getiremese bile ona yakınlaşmaya gayret etmesi gerekir. Kurtuluşa talip olan kişi bilsin ki salih amel olmaksızın kurtuluş olmaz. Salih ameller ise ancak güzel huylardan sadır olur. O hâlde her kul kendi sıfatlarını ve huylarını gözden geçirsin, onlardan her birini teker teker tedavi etmekle uğraşsın.

İNSANIN KENDİ KUSURLARINI ÖĞRENMESİNİN YOLU

Bil ki, yüce Allah bir kul için hayır dilerse ona kusurlarını gösterir. Basireti mükemmel hâle gelen kişiye kusurları gizli kalmaz. Kişi kusurlarını gördüğü zaman onları tedavi etmesi mümkün olur. Ancak halkın çoğu kendi kusurlarını bilmezler. Halktan biri kardeşinin gözündeki çöpü görür ama kendi gözündeki merteği görmez. Kendi kusurunu görmek isteyen kişinin izleyebileceği dört yol vardır:

1- Nefsin kusurlarını çok iyi bilen ve gizli âfetlerine muttali olan bir şeyhin huzurunda oturup onu nefsi üzerinde hakem yapıp ve mücahedesinde onun emrine tâbi olmak. Böylece şeyh ona nefsinin kusurlarını ve tedavi yolunu gösterecektir. Bu, çağımızda varlığı pek nadir olan bir şeydir. Kim böyle bir şeyhi bulursa uzman doktoru bulmuş demektir ve ondan asla ayrılmaması gerekir.

2- Doğru sözlü, basiretli ve dindar bir arkadaş bulup hâllerini ve fiillerini gözlemesi, kötü huylarından, fiillerinden, içindeki ve dışındaki kusurlarından dolayı kendisini uyarması için onu bir denetçi olarak görevlendirmek. Hz. Ömer b. Hattâb radıyallâhu anh şöyle derdi: "Bize kusurlarımızı gösteren kişiye Allah merhamet etsin."

Bir keresinde Selmân radıyallâhu anh, Hz. Ömer radıyallâhu anha gelerek şöyle der: "Duyduğuma göre sen bir sofrada iki çeşit yemek yiyormuşsun ve biri gündüz, diğeri gece giyilmek üzere iki elbisen varmış?" Hz. Ömer şöyle der: "Bunlardan başka bir kusurumu duydun mu?" Selmân radıyallâhu anh, hayır, cevabını verince şöyle der: "Bu iki şeyi terk ettim."

Hz. Ömer radıyallâhu anh, Huzeyfe radıyallâhu anha gidip "Ben münafıklardan mıyım?" diye sorardı. Çünkü uyanıklık mertebesine yükselen herkes nefsini daha çok suçlamaya başlar. Ancak bu ikinci maddedeki şeyi elde etmek de artık çok zor hâle gelmiştir. Çünkü arkadaşlar arasında yağcılık yapmayıp kişiye kusurunu açıkça söyleyen

veya haset etmeden gerekli olan sözden fazlasını söylemeyenler iyice azaldı. Yağcı olan arkadaş bazı kusurlarını sana söylemez. Hasetçi ise kusur olmayanı kusur olarak görür.

Selef, kusurlarını kendilerine söyleyip onları uyaran kimseleri severlerdi. Oysa şimdi, kusurlarımızı bize söyleyenler en sevmediğimiz insanlar hâline geldi! Bu da imanımızın zayıf olduğunu gösteriyor. Çünkü kötü huylar akreplere benzer. Birisi gelip de içimizden birinin elbisesi içinde akrep olduğunu söyleyip onu uyarsa ona minnet duyar ve akrebi öldürmeye çalışırız. Akrebin sokmasının bedende açacağı yaranın acısı bir günden fazla sürmez. Oysa kötü huyların kalbe açacağı yaranın acısı âhirette de devam eder. Bize kusurlarımızı gösteren kişinin söylediklerine sevinmememiz imanımızın zayıf olduğunu gösterir.

3- Nefsinin kusurlarını düşmanlarının dilinden öğrenmek. Hiç kuşkusuz, öfkeli birinin gözü insanın çirkin yanlarını ortaya çıkarır. Kişi, kendisine yağ çekip kusurlarını gizleyen bir arkadaştan daha çok, kusurlarını söyleyen hoşlanmadığı bir düşmandan fayda görür.

4- Halkın arasına katılıp onların çirkin gördüğü hâllerinden kaçınmak. Bir keresinde Hz. İsâ'ya -ona ve peygamberimize selâm olsun- "Sana kim edep öğretti?" diye sorulunca şöyle cevap verir: "Bana hiç kimse edep öğretmedi. Cahilin cahilliğini görüp onun yaptığından uzak durdum."

KALP HASTALIKLARININ TEDAVİSİNDE GEÇERLİ YÖNTEMİN ARZU VE İSTEKLERİ TERK ETMEK OLDUĞUNA DAİR DELİLLER

Bil ki nefsin arzu ve istekleri, daha önce açıkladığımız gibi, bir yararı temin etmek için ona yerleştirilmiştir. Çünkü yeme arzusu olmasaydı besin alınmaz ve cinsel istek olmasaydı nesil tükenirdi. Arzu ve isteğin kınanmış olanı, fazlası ve aşırısıdır. Birtakım insanlar bunu anlamamış ve nefsin her istediğini terk etmeye başlamışlardır. Böyle yapmak, hakkını vermemek suretiyle nefse zulmetmek anlamına gelir. Çünkü Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin şu ifadesinden dolayı nefsin insan üzerinde hakkı vardır: "Şüphesiz ki nefsinin senin üzerinde hakkı vardır." Hatta bunu anlamayanlardan biri şöyle der: "Şu kadar yıldır şunu arzu etmeme rağmen yemiyorum!" Bu, doğru yoldan sapmaktır. Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem iştahını çeken tatlıyı ve balı yerdi. Koyunun en çok kolunu sever ve onu talep ederdi. Bir gece beklemiş suyu içmeyi tercih eder, karısını öper ve dilini emerdi. Bu ise arzunun en kuvvetli göstergesidir. İlmi az ve nefsinin

arzu duyduğu her şeyi ona haram eden bir zahide sakın iltifat etme! Çünkü onun bu yaptığı adaletten daha çok zulme yakındır.

Arzu duyulan şeyin terk edilebilmesi için mekruh bir yolla elde edilmesi, onu elde etmekle nefsin azminin kırılmasından ve devamlı olarak onu istemesinden korkulması veya aşırı doygunluk meydana getirip kişiyi Rabbine ibadet etmekten alıkoyması gibi zorlu yollarla ulaşılması gerekir. O zaman nefse istediğini verme konusunda onunla cihat etmek gerekir. Bu durum hastayı tedavi etmek gibidir, övülür ama kınanmaz.

Sülûk yolunda kuvvet bulması için nefse yumuşak davranmakta bir beis yoktur. Azmi kuvvetli olup her yönden nefsiyle cihada gücü yeten ancak maslahatı olan şeyleri de nefsine veren kişinin hâli ne güzeldir! Çünkü böyle bir durumda kişinin nefsi, uçmaması ve alışmış olduğu şeyleri unutması için gözlerine maske takılan, sonra kendisini besleyen kişiye alışması maksadıyla elle beslenen şahine benzer. Azmi kuvvetli olan kişi de böyledir; kulaklarının ve gözlerinin alışmış olduğu şeylere engel olmak için halvete girip zikredilene aşina olabilmesi için nefsini zikre alıştırır. O hâlde azim sahibi olan kimse bu işin sıkıntısına sabretsin! Çünkü sütten kesilen çocuğun önceleri bundan hoşlanmayıp daha sonra alışması, tekrar meme emmekten hoşlanmaması ve başka gıdaları yemenin ona tatlı gelmesi gibi, bu iş kişiye tatlı gelmeye başlayacaktır. Âhiret hayatına nispetle ömrün ne kadar kısa olduğunu bilen kişi, ebedî olarak nimet içinde bulunmak için birkaç günlük yolculuğun sıkıntısına katlanır.

GÜZEL AHLÂKIN ALÂMETLERİ

Bazen mürit, günahların en çirkinlerini terk edinceye kadar nefsiyle mücahede eder, sonra da ahlâkını düzelttiğini zannedip mücahedeyi bırakır. Böyle yapmamalıdır. Çünkü güzel ahlâk müminlerin sıfatlarının toplamıdır. Yüce Allah müminleri tarif ederek şöyle buyurmuştur: “*Müminler ancak Allah anıldığı zaman yürekleri titreyen, kendilerine Allah’ın âyetleri okunduğunda imanlarını artıran ve yalnız Rablerine dayanıp güvenen kimselerdir. Onlar namazlarını dosdoğru kılan ve kendilerine rızık olarak verdiğimizden* (Allah yolunda) *harcayan kimselerdir. İşte onlar gerçek müminlerdir.*” (Enfâl, 8/2-4); “(Bu alışverişi yapanlar) *tövbe edenler, ibadet edenler, hamd edenler, oruç tutanlar, rükû edenler, secde edenler, iyiliği emredip kötülükten alıkoyanlar ve Allah’ın sınırlarını koruyanlardır. O müminleri müjdele.*” (Tevbe, 9/112); “*Gerçekten müminler kurtuluşa ermiştir; Onlar namazlarında huşû içindedirler, boş ve yararsız şeylerden*

yüz çevirirler, eşleri ve ellerinin sahip olduğu (câriyeleri) *hariç iffetlerini korurlar,* (bunlarla ilişkiye girmelerinden dolayı) *kınanmış değillerdir. Şu hâlde, kim bunun ötesini isterse, onlar haddi aşan kimselerdir. Onlar emanetlerine ve ahitlerine riayet ederler ve namazlarına devam ederler. İşte, asıl vâris bunlardır.*" (Mü'minûn, 23/1-10); "*Rahmân'ın kulları onlardır ki yeryüzünde tevazu ile yürürler ve kendini bilmez kimseler onlara lâf attığında 'selâm' deyip geçerler; gecelerini Rablerine secde ederek ve kıyam durarak geçirirler ve şöyle derler: Rabbimiz, cehennem azabını üzerimizden sav! Doğrusu onun azabı gelip geçici değil, devamlıdır. Orası cidden ne kötü bir yerleşme ve ikamet yeridir! Onlar, harcadıklarında ne israf ne de cimrilik ederler, ikisi arasında orta bir yol tutarlar. Onlar, Allah ile beraber başka bir tanrıya yalvarmazlar, Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar ve zina etmezler. Bunları yapan, günahının cezasını bulur, kıyamet günü azabı kat kat artırılır ve o azapta alçaltılmış olarak devamlı kalır. Ancak tövbe ve iman edip iyi davranışta bulunanlar başkadır; Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah çok bağışlayıcıdır, engin merhamet sahibidir. Kim tövbe edip iyi davranış gösterirse, şüphesiz tövbesi kabul edilmiş olarak Allah'a döner. Onlar yalan yere şahitlik etmezler, boş sözlerle karşılaştıklarında vakarla geçip giderler. Kendilerine Rablerinin âyetleri hatırlatıldığında ise onlara karşı sağır ve kör davranmazlar ve derler ki: Rabbimiz, bize gözümüzü aydınlatacak eşler ve zürriyetler bağışla ve bizi takvâ sahiplerine önder kıl. İşte onlara, sabretmelerine karşılık cennetin en yüksek makamı verilecek, orada hürmet ve selâmla karşılanacaklardır. Orada ebedî olarak kalacaklardır. Orası ne güzel bir yerleşme ve ikamet yeridir. De ki: Duanız olmasa Rabbim size ne diye değer versin?*" (Furkân, 25/63-77)

Hangi hâlde olduğunu bilmekte zorlanan kişi nefsini bu ayetlere göre kıyaslasın. Yukarıda sayılan bütün sıfatların bir kişide bulunması güzel ahlâkın, hiçbirinin bulunmaması ise kötü ahlâkın işaretidir. Bir kısmının bulunması hâlinde kişinin ahlâkında eksiklik olduğunu gösterir. Bu durumda bulunan kimse elinde olanı muhafaza etmeye ve eksik olanı tamamlamaya çalışmalıdır.

Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem, mümini birçok sıfatla nitelemiş ve hepsinin birlikte bulunmasını güzel ahlâk olarak değerlendirmiştir. Buhârî ve Müslim'in Enes radıyallâhu anhdan naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Nefsimi elinde tutana yemin*

ederim ki kendisi için istediğini din kardeşi için de istemedikçe hiçbir kul iman etmiş olmaz.”

Yine, Buhârî ve Müslim’in Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Allah’a ve âhiret gününe iman eden kişi komşusuna zarar vermesin. Allah’a ve âhiret gününe iman eden kişi misafirine cömert davransın. Allah’a ve âhiret gününe iman eden kişi hayırlı bir söz söylesin veya sussun.*”

Ebû Hureyre radıyallâhu anhın rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Müminlerin iman bakımından en kâmili, en güzel ahlâka sahip olanıdır.*”

Güzel huylardan biri de eziyete ve zarara katlanmaktır. Buhârî ve Müslim’in naklettiği bir hadiste Enes radıyallâhu anh şunları anlatmıştır: “*Kalın kenarlı, Necrân işi bir elbise giymiş olan Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem ile birlikte yürüyordum. Birden arkasından bedevinin biri gelip şiddetli şekilde elbisesini çekti. O kadar şiddetli çekmişti ki elbise kenarının Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin boynunda iz yaptığını gördüm. Sonra adam dedi ki ey Muhammed, yanında bulunan Allah’ın malından bana verilmesini emret! Bunun üzerine Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem ona doğru döndü, sonra da gülerek bir şeyler verilmesini emretti.*”

Kavmi kendisine eziyet ettiğinde Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyururdu: “*Allah’ım, kavmimi bağışla. Çünkü onlar bilmiyorlar.*”

Bir keresinde Ahnef b. Kays’a sordular: “Güzel ahlâkı kimden öğrendin?” Şöyle cevap verdi: “Kays b. Âsım’dan öğrendim. Bir keresinde onun evinde oturuyorduk. O sırada üzerinde kızarmış et bulunan bir ızgara demirini taşıyan hizmetçisi geldi ve elindeki ızgara demiri oğlunun üzerine düşüp ölmesine sebep oldu. Zavallı hizmetçi kadın dehşet içindeydi. Kays ona şöyle dedi: Korkma, seni Allah rızası için azat ettim, artık hürsün.”

Çocuklar kendisine taş attıkları zaman Üveys b. Âmir el-Karenî şöyle derdi: “Vah kardeşlerime! İlle de taş atacaksanız ayaklarımı kanatıp namazıma engel olmaması için bari küçük taşlar atın!”

Bir keresinde kadının biri Mâlik b. Dînâr’a “ey riyakâr” der. Bunun üzerine Mâlik ona şöyle cevap verir: “Basralılar’ın kaybettiği ismimi sen buldun.”

İbrâhim b. Edhem şehir dışındaki bir çöle çıkmıştı. O sırada karşısına bir asker çıktı ve şehrin ne tarafta olduğunu sordu. O da mezarlığı gösterdi.

Bunun üzerine asker başına bir darbe vurup yardı. Ona, başını yardığı adamın İbrâhim b. Edhem olduğu haber verilince onun ellerini ve ayaklarını öpmeye başladı. Bunun üzerine İbrâhim b. Edhem şöyle dedi: Asker başımı yarınca Allah'tan ona cenneti vermesini istedim. Çünkü ben, onun başımı yarmasından dolayı sevap alacağımı biliyordum. Bu olaydan dolayı benim ondan alacağım nasibin iyilik, onun benden alacağı nasibin kötülük olmasını istemedim!"

Adamın biri Ebû Osmân el-Hîrî'yi[491] evine davet eder. Ebû Osmân adamın evine gelince, oraya gelmesine bir sebep olmadığı cevabını alır ve geri döner. Adam bir kez daha onu davet eder, o da gelir. Bu kez de ona "dön" der, o da döner. Üçüncü kez Ebû Osmân'ı çağırınca yine gider. Adam onun bu durumdan hiç etkilenmediğini görünce şöyle der: "Seni denemek istemiştim!" Bunun üzerine Ebû Osmân şöyle cevap verir: "Bende gördüğün şu huy, çağırılınca gelen ve kovulunca giden bir köpeğin huyudur!"

Bir keresinde de Ebû Osmân bir sokaktan geçerken evlerden birinin üstünden üzerine kül atıldı. Yanındaki arkadaşları hemen ileri geri konuşmaya başladılar. Bunun üzerine onlara şöyle dedi: "Ateşi hak edip de küle razı olması için kendisiyle antlaşma yapılan kişinin kızmaması gerekir!"

Bunlar, riyazet ve eğitimle boyun eğip huyları düzgün hâle gelmiş nefislerdir. Bunlar, bâtınları hileden arındırılmış ve sonunda kazaya rıza meyvesini vermiş olan nefislerdir. Bunlar, güzel ahlâkın son haddine vardığı örneklerdir. Onların bulmuş oldukları alâmetlerden bir kısmını kendi nefsinde bulamayan kişinin bu hâle ulaşması için riyazete ve eğitime devam etmesi gerekir. Çünkü henüz istenen seviyeye varamamıştır.

İLK YAŞLARINDAN İTİBAREN ÇOCUKLARIN EĞİTİLMESİ, TERBİYE EDİLMESİ VE HUYLARININ GÜZELLEŞTİRİLMESİ

Bil ki çocuk, anne babasına verilmiş bir emanettir. Çocuğun kalbi çok değerli, sade, bütün nakış ve suretlerden arınmış bir mücevherdir. Çocuğun kalbi her nakşı işlemeye kabiliyetli ve kendisine verileni almaya müsaittir. Çocuk iyilik yapmaya alıştırılır ve ona iyilik yapmak öğretilirse iyilik yaparak yetişir ve annesi, babası ve öğretmeni yaptığı her iyiliğin sevabında ona ortak olurlar. Çocuk kötülük yapmaya alıştırılır ve hayvanların ihmal

edilmesi gibi ihmal edilirse sıkıntıya düşüp helâk olur ve bunun günahı onun velisi olan kişiye aittir. Yüce Allah bu hususta şöyle buyurmaktadır: “*Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun.*” (Tahrîm, 66/6) Ali b. Ebî Tâlib radıyallâhu anh, bu âyetin tefsiri sadedinde şöyle demiştir: “Onlara ilim öğretin ve eğitin.”

Hiç kuşkusuz, bir baba çocuğunun dünyada ateşte yanmasını istemez. Bu durumda onun âhiret ateşinde yanmasını evleviyetle istememesi gerekir. Çocuğu korumak onu eğitmek, terbiye etmek, güzel ahlâkı öğretmek ve kötü arkadaşlardan korumakla olur. Çocuğu lüks içerisinde yaşamaya alıştırmamak, süsü ve şatafatı sevdirmemek gerekir ki büyüdüğünde bütün ömrünü bunları elde etmek için geçirmesin. Çocuğu daha ilk yaşlarından itibaren kontrol altında tutmak, süt emzirme ve büyütülmesinde helâl yiyen, dindar ve saliha bir kadını görevlendirmek gerekir. Çünkü süt emziren kadının haramdan meydana gelen sütünde bereket yoktur. Çocuk böyle bir kadının sütüyle yetişip büyürse hamuru pislikle yoğrulmuş olur ve bundan dolayı mizacı pis şeylere meyleder.

Çocukta mümeyyiz olma alâmetleri belirdiği zaman bunların ilki hayâ ve utanma duygusu olur. Bunun sebebi, akıl nurunun onu aydınlatmasıdır. Bu duygu onun asil ve seçkin olacağının müjdecisidir. Çünkü utanma duygusu huyların itidalli ve kalbin saf olduğunu gösterir. Bu ise çocuk ergen olduğunda aklının kâmil olacağına alâmettir. Böyle bir çocuğun eğitiminde utanma duygusundan yararlanılır.

Çocuğa hâkim olan ilk sıfat yeme hırsıdır. Bundan dolayı çocuğa besmele çekmek, sağ elle yemek, lokmaları küçük olarak yutmak vb. yeme içme âdâbını öğretmek gerekir. Katığa alışıp da onu her zaman olması gereken bir şey gibi görmemesi için bazı vakitlerde çocuğa sadece ekmek yedirmelidir. Çok yemek yemeyi çocuğa çirkin bir şey olarak tanıtmak gerekir. Çünkü çok yiyen adam hayvanlara benzer. Renkli ve ipekli elbiseler yerine, çocuğa beyaz elbiseler giymeyi sevdirmeli ve böylece bu giysilerin kadınlar ve kadınsı hareketler yapan erkekler (hünsâ/muhannes) tarafından giyildiği anlatılmalıdır. Çocuğun, lüks içerisinde yaşamaya alıştırılmış olan çocuklarla ve onu böyle bir hayata teşvik edici sözler söyleyecek kimselerle birlikte olması engellenmelidir. Çünkü çocuk daha ilk yaşlarında ihmâl edilirse kötü ahlâklı biri olup çıkar.

Daha sonra mektepte çocuğa Kur’an ve kalbine salih insanların sevgisini dikmek için iyi insanlara ait hikâyeler öğretilmeli, aşktan ve âşıklardan söz eden şiirler ezberletilmelidir. Çocukta güzel bir huy veya övgüye değer bir

davranış belirdiğinde onu onurlandırmak, kendisini sevindirecek bir şeyle ödüllendirmek ve insanların önünde övmek gerekir. Bazı hâllerde çocuk aksi davranışta bulunursa görmezlikten gelinmeli, yüzüne vurulmamalıdır. Çünkü bunu çocuğun yüzüne vurmak bazen ona cesaret verir ve daha sonra yaptığı bir kötülüğün yüzüne vurulmasına aldırış etmez olur. Çocuk aynı hatayı tekrar ederse kimsenin olmadığı bir yerde azarlanır ve insanların onun bu hâlini öğrenebileceği söylenerek korkutulur. Bu durumdaki çocuğu çok fazla azarlamamalıdır. Çünkü bu, onun kendisini kınayan sözlere artık önem vermemesine yol açar.

Baba, sözünün heybetini muhafaza etsin ve çocuğunu her zaman değil, ara sıra azarlasın. Annenin çocuğu babasıyla korkutması ve onun utanç verici şeyler yapmasına engel olması gerekir.

Çocuğun gündüz vakti uyumasına engel olunmalıdır. Çünkü gündüz uykusu tembellik yapar. Geceleyin uyumasına engel olunmamalı ancak uzuvlarının kuvvetlenmesi için yumuşak yatakta yatırılmamalıdır. Böyle yapılmazsa vücudu incelip yumuşar ve lükse alışıp onsuz yapamaz hâle gelir. Çocuk yatak, giysi ve yiyecek konusunda sertliğe alıştırılmalıdır. Tembelliğe meyletmemesi için gündüzün bir kısmında yürümeye, harekete ve idman yapmaya teşvik edilmelidir. Akranlarına karşı anne babasının sahip oldukları şeylerle veya yedikleri ve giydikleriyle övünmesine engel olunmalıdır. Çocuğa, onunla birlikte olanlara karşı mütevazı ve cömert olma alışkanlığı kazandırılmalıdır. Kendisi gibi bir çocuktan bir şey almasına engel olunmalı, almanın adilik ve alçaklık, vermenin ve cömertlik etmenin ise yücelik olduğu ona öğretilmelidir. Onun yanında, altın ve gümüşü sevmenin kötü bir şey olduğu vurgulanmalıdır.

Çocuğa bir mecliste otururken tükürmeme, esnememe, başkasının önünde sümkürmeme, hiç kimseye arkasını dönmeme, ayak ayak üzerine atmama alışkanlığı kazandırılmalıdır. Çok konuşmasına engel olunmalı, cevap vermek dışında konuşmamaya, kendisinden büyük biriyle konuşurken onu güzel bir şekilde dinlemeye, büyük biri geldiğinde kalkmaya ve onun önünde oturmaya alıştırılmalıdır. Boş ve çirkin sözler söylemesine ve bu şekilde konuşanlarla birlikte olmasına engel olunmalıdır.

Çocukları eğitmenin esası onları kötü arkadaşlardan korumaktır. Çocuk mektepten çıktıktan sonra eğitimin verdiği yorgunluğu üzerinden atıp dinlenebileceği güzel bir oyunla vakit geçirmesine izin verilmelidir. Bu hususta şöyle denilmiştir: “Kalpleri dinlendirin ki kendini zikre verebilsin.”[492]

Çocuğa ana babasına ve öğretmenine itaat edip saygı göstermesi öğretilmelidir. Çocuk yedi yaşına girdiğinde namaz kılması emredilir ve alışkanlık hâline getirmemesi için abdest almadan namaz kılmasına müsamaha edilmez. Yalan konuşmaması ve hainlik etmemesi için korkutulmalıdır. Ergenlik çağına iyice yaklaştığında işlerin sırları ve gizli yanları onlara anlatılır. Çocuğa yemeklerin birer ilaç olduğu, bunları yemekten maksadın bedeni Allah'a ibadet etme hususunda takviye etmek olduğu, dünyanın sürekli olmadığı, ölümün gelip dünya nimetlerini kesintiye uğratacağı, ölümün her an pusuda olduğu ve akıllı olan kişinin âhireti için azık toplayan adam olduğu öğretilir.

Çocuk küçük yaştan beri doğru bir şekilde yetiştirilmişse nakışın taş üzerinde kalıcı olması gibi bunlar onun kalbine kazınır ve kalıcı olur. Eğer bu şekilde yetiştirilmemişse kalıcı olmaz ve söylenenler kalbinden çıkıp gider.

Sehl b. Abdullah şöyle söylemiştir: "Üç yaşındaydım ve gece vakti kalkıp dayım Muhammed b. Sevvâr'ın namaz kılmasını izlerdim. Bir gün dayım bana şöyle dedi: 'Seni yaratan Allah'ı zikretmez misin?' Dedim ki, O'nu nasıl zikredebilirim? Bana şunları söyledi: Gece vakti yatağında dönerken dilini hareket ettirmeden kalbinle üç kere de ki; Allah benimle beraberdir, Allah bana bakıyor, Allah beni görüyor! Geceleri bunları söyledim, sonra bunu dayıma bildirdim. Bunun üzerine bana dedi ki, her gece onları yedi kere söyle! Ben de dediği gibi yaptım, sonra bunu yine ona bildirdim. Bana dedi ki, onları her gece on bir kere söyle! Ben de söyleneni yaptım ve kalbim bundan tat almaya başladı. Bir sene sonra dayım bana dedi ki, sana öğrettiklerimi ezberle ve mezara girinceye kadar devamlı olarak yap! Ben de senelerce bunları yapmaya devam ettim ve sırrımda bundan tat almaya başladım. Sonra dayım bana şöyle dedi: 'Ey Sehl, Allah'ın beraber olduğu, baktığı ve gördüğü kişi ona isyan eder mi? Sakın O'na karşı günah işleme!' Sonra mektebe gittim ve altı veya yedi yaşlarımda Kur'an'ı ezberledim. Sonra sürekli olarak oruç tutmaya başladım, azığım sadece arpa ekmeğiydi. On üç yaşıma geldiğimde bir meseleyle karşılaştım ve Basra'ya gittim. Oradaki âlimlere o meseleyi sordum ancak kimse bana tatmin edici bir cevap veremedi. Sonra Abbâdân'a gittim ve orada yaşayan Ebû Habîb el-Abbâdânî diye tanınan bir adama meseleyi sordum, o da bana cevabını verdi. Sözlerinden faydalanmak için bir süre onun yanında kaldım. Sonra bütün geceyi ibadetle geçirmeye başladım."

İRADENİN ŞARTLARI, MÜCAHEDENİN ÖNCÜLLERİ VE MÜRİDİN RİYAZET YOLLARINA TEDRİCEN SOKULMASI

Bil ki, kalbiyle âhireti yakînî olarak müşahede eden kişi zorunlu bir şekilde âhiret ekinini isteyen, âhirete iştiyak duyan, dünyayı ve onun zevklerini küçümseyip âhiretin yoluna giren biri hâline gelir. Çünkü yanında bir inci bulunan kişi değerli bir mücevher gördüğü zaman inciye rağbet etmez ve kendisine "mücevhere karşılık onu sat" denildiğinde hemen satar.

Yüce Allah'ın bu hususta kendisine uyanıklık bahşettiği kimse bilsin ki bunun, iradenin başlangıcında öne alınması gereken bir şartı, sımsıkı yapışılması gereken bir kulpu, yolunu kesecek düşmanlardan emniyette olmak için sığınılması gereken bir kalesi ve yola girildiğinde devamlı olarak yapılması gereken birtakım görevleri vardır.

Öne alınması gereken şart, kişiyi Hak'tan perdeleyen örtüyü, yani günahları ortadan kaldırmaktır. Sımsıkı yapışılması gereken kulp, yollarda şeytanlara yem olmamak için kişiye yolu gösteren bir şeyhtir. Sığınılması gereken kale ise halvettir. Halvet sayesinde kişi gereksiz yere konuşmaktan kurtulur, kalbi meşgul eden şeylere bakmaz ve Samimî bir şekilde huyları hakkında düşünüp tefekkür etmeye fırsat bularak zararlı olanlarını defedip yalpa yapanlarını düzeltir.

Devamlı olarak yapılması gereken vazifeler ise şunlardır: Hevâya muhalefet etmek, çok zikretmek, virtler konusunda orta yolu tutmak. Riyazetin son sınırı, kişinin kalbini sürekli olarak Allah ile beraber hissetmesidir. Kalpte Allah'tan başkası olmadığı sürece bunun gerçekleşmesi mümkün değildir. Kalbin bu hâle gelmesi için uzun bir mücahede dönemi geçirmesi gerekir. Müridin riyazet programı ve tedriçteki sıralaması budur.

Her sıfat hakkında uygulanacak riyazetin tafsilatı ileride gelecektir. Şüphesiz ki insan üzerinde en etkili olan sıfatlar yeme, cinsellik ve konuşma arzusudur. Sonra söz konusu arzuları korumak için bir asker mesabesinde olan gazap gelir. İnsan yeme ve cinsellik arzularını sevip onlara alıştığında dünyayı sevmeye başlar ve bunları elde etmesi ancak mal ve makam sayesinde olur. İnsan mal ve makam sahibi olmayı istediği zaman kibirlenmeye, kendisini beğenmeye ve liderlik istemeye başlar. Bunlar insanda ortaya çıkıp da nefsi, dini tamamen bırakmasına izin

vermezse içinde liderliğin de bulunduğu dindeki konulara yapışır ve gurur kendisine galip gelir.

Şimdi biz Helâk Edenler bölümünü, bu kısmın başlarında zikretmeyi vaat ettiğimiz bölümlerle tamamlayıp en son Gurur Kitabı ve Tedavi Yolları bölümünü zikredeceğiz. Bu bölümün ilk kitabında zikrettiğimiz hususlar kişiyi kurtaran ve helâk eden şeylerin suretinin madeni olan kalbin sıfatlarının şerhidir. İkinci kitapta zikrettiklerimiz ise huyları düzeltmenin ve kalp hastalıklarını tedavi etmenin yolunu gösteren genel ilkelere işaret etmektedir. Bütün bunların ayrıntılarını yüce Allah'ın izniyle gelecek bölümlerde ele alacağız.

---

[491]. Tam adı Sa'd b. İsmâil el-Hîrî en-Neysâbûrî olup Şah Kirmânî ve Yahyâ b. Muâz er-Râzî'nin sohbetlerinde bulunmuş ve hicrî 298'de vefat etmiştir.

[492]. *Musannefü İbni Ebî Şeybe*, 36124; *Hılyetü'l-Evliyâ*, 3/104. Bu sözü tâbiînden olan ve hicrî 80 senesi civarında vefat eden Kasâme b. Züheyr el-Mâzinî el-Basrî söylemiştir. (Bkz: *Tehzîbü'l-Kemâl*, 23/602)

YEMEK VE CİNSELLİK ARZULARININ ÂFETLERİ KİTABI

Verdiği hükümlerde hikmet sahibi, infaz ettiği kararlarda âdil, yaptığı bağışta cömert ve kulun gizli ve açık olarak işlediklerini en iyi bilen Allah'a hamd olsun. Kulunu hasta edip şifa veren, onu öldürüp dirilten, yedirip içiren O'dur. Allah, arzuladığı yiyeceklerden besinini elde etmesi için yeme arzusunu ve babasının halefi olduğu gibi, kendi halefini ortaya çıkarması için cinsel arzuyu kuluna hâkim kılmıştır. Allah, kuluna bu iki arzunun aşırılıklarına engel olmasını emrederek onu sınamakta ve denemektedir ki kendisine nasıl itaat edip günahlardan kaçındığını görsün.

Bol nimetlerinden ve yardımlarından ötürü O'na hamd eder ve bedihî olarak değil, düşünmek suretiyle O'nun tek olduğunu kabul ederim. O'nun soylu nebisine ve seçkin resûlüne kendisini Allah'a yaklaştıracak, itibar kazandıracak, makamını yükseltecek ve kendisini yüceltecek şekilde, âline, ashâbına ve tâbilerine kişinin kardeşinden, annesinden ve babasından kaçacağı güne kadar devam edecek şekilde çokça salât ve selâm ederim.

İnsanı helâk eden şeylerin en önemlilerinden biri yeme arzusudur. Âdem aleyhisselâm onun yüzünden cennetten çıkarıldı. Mide, âfetlerin kaynağıdır. Çünkü cinsel arzu, midenin arzusu sonucunda ortaya çıkar. Sonra yemek ve cinsel arzuları mal ve makama şiddetli rağbet takip eder. Bunlardan sonra rekabet, haset, övünme ve kibir gibi çeşitli düşüncesizlikler ortaya çıkar ve bu durum kin ve düşmanlığa döner. Sonra da bunlar sahibini çirkin işler ve kötülükler yapmaya sevkeder. Bütün bunlar doymanın verdiği mağrurluk ve şımarıklıktan doğmaktadır.

Yeme arzusunun ne büyük bir âfet olduğu ortaya çıktığına göre, çok yemenin gailelerini, afetlerini ve onunla mücahede yolunu açıklamak gerekli olmaktadır. Biz, yüce Allah'ın yardımıyla bu konuyu şu başlıklar altında açıklamaya çalışacağız: Açlığın Fazileti, Açlığın Faydaları, Az Yemek Konusundaki Riyazet Metodu, İnsanların Hâllerine Göre Açlığın Hükmü ve Faziletinin Değişmesi, Arzuları Terk Etmede Riyâ, Cinsel Arzu, Evlenmek ve Evlenmemekten Hangisi Mürit İçin Uygundur, Cinsel Arzuya ve Gözün İsteğine Karşı Çıkan Kişinin Fazileti.

AÇLIĞIN FAZİLETİ VE DOYMANIN KINANMASI

(…) Ebû Hureyre radıyallâhu anhın naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Müslüman bir, kâfir ise yedi mideyle yer.*”

Buhârî’nin Muhammed b. Yesâr - Abdüssamed - Şu’be - Vâkıd b. Muhammed - Nâfi yoluyla naklettiğine göre, İbni Ömer radıyallâhu anhümâ kendisiyle birlikte yemek yiyecek bir miskin yanına getirilmeden yemezdi. Onunla birlikte yemesi için bir keresinde yanına bir adam getirmiştim. Adam çok fazla yiyince İbni Ömer bana dedi ki ey Nâfi, bir daha yanıma bu adamı getirme. Çünkü ben Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğunu işittim: “*Mümin bir, kâfir ise yedi mideyle yer.*”[493]

Buhârî ve Müslim’in Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiklerine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemden şöyle buyurmuştur: “*İki kişinin yemeği üç kişiye, üç kişinin yemeği dört kişiye yeter*.”

Müslim’in Câbir radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin aynı sözlerine yer verilmiş ancak şu ziyade nakledilmiştir: “… *Dört kişinin yemeği sekiz kişiye yeter.*”

(…) Mıkdâm b. Ma’dî Kerib radıyallâhu anhın naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Hiçbir insan midesinden daha şerli bir kap doldurmamıştır. İnsanoğluna belini doğrultacağı birkaç lokma yeter. İlle de yiyecekse midesinin üçte birini yemeğine, üçte birini içeceğine ve üçte birini nefesine ayırsın.*”

İmam Ahmed’in Muhammed b. Cafer-Şu’be-Ebû İsrâil yoluyla naklettiğine göre Cu’de radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: “Şişman bir adam gören Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem eliyle adamın karnına işaret edip şöyle buyurdu: *Karnın böyle olmasaydı senin için daha hayırlı olurdu.*”

Adamın biri İbni Ömer radıyallâhu anha dedi ki sana Cüvâriş yapayım mı? İbni Ömer dedi ki, Cüvâriş nasıl bir şey? Adam dedi ki çok yiyip de nefes alamayacak hâle geldiğin zaman onu hazmettiren ve seni rahatlatan bir şey! Bunun üzerine İbni Ömer dedi ki, dört aydan beri doyuncaya kadar yemek yemedim. Yemek bulamadığımdan dolayı böyle olmadı. Ancak ben bir gün yemek yiyip diğer gün aç kalan bir topluluk tanıdım ve onlarla birlikte yaşadım.

Bir keresinde Semüre radıyallâhu anha derler ki, oğlun bütün gece uyuyamadı! Der ki, hazımsızlık çekecek kadar çok yemek mi yemiş? Derler ki evet, öyle yapmış! Der ki, ölmüş olsaydı cenaze namazını kılmazdım!

Ukbe er-Râsibî şöyle anlatıyor: “Hasenü’l-Basrî’nin yanına girdiğimde yemek yiyordu. Dedi ki, yemeğe gel! Dedim ki, şimdi yiyemeyecek kadar çok yedim! Bunun üzerine şöyle dedi: Sübhânallah! Bir Müslüman, daha sonra yiyemeyecek kadar çok yemek yer mi?”

FASIL

Bil ki, bu konuda sabit olmayan birçok hadis rivâyet edilmiş olmasına rağmen biz onları buraya almaktan kaçındık. Zahitlerden ve sufîlerden bir grup, az yemek ve açlığa sabretmek konusunda çok ileri gitmişler ve böyle yapmayı emrederek teşvik etmişlerdir. Bütün bunların sebebi, maksadı kötü anlamış olmaktır. *Telbîsü İblîs* adlı kitabımızda onların girmiş oldukları yolun kusurlu olduğunu açıklamıştık. Bozuk olan inanışlara reddiye yazarak zamanı zâyi etmemek için bu kitapta maksada uygun düşmeyen hususları zikretmedik. Söz konusu yanlışın açıklamasını bu kitaptan önce yazmış olduğumuz başka bir kitapta yaptık.[494] Biz acı da olsa hiç kimseyi kayırmadan doğruları söyleriz ve şöyle deriz:

Bil ki, yüce Allah bu bedeni besinlerle ayakta duracak şekilde yaratmış ve arzuyu, insanı besinleri yemeye teşvik eden bir unsur kılmıştır. Ancak gıda ve besinler yendikten sonra mide ve bağırsaklarda genişleyip hacim kazanırlar. Buna göre insanın bir miktar iştahı varken yemekten el çekip sofradan kalkması gerekir. Çünkü besinler midede genişleyip şişer ve bunun sonucunda sonradan yenilenlerin etkisi azalır. Doyuncaya kadar yemek insana zarar verir. Yemek midede ve bağırsaklarda genişleyip hacmi artınca yiyene sıkıntı verir. İşte bundan dolayı doyuncaya kadar yemek kınanmıştır. Bu şekilde yemek bedene ağırlık verip tembelleştirir, çok uyumaya ve zihnin aptallaşmasına sebep olur. Bunun sebebi, çok yemenin fikir ve zikir işini yapan yeri örtecek şekilde dimağdaki buharı çoğaltmasıdır. Ayrıca bu durum başka hastalıklara da davetiye çıkartır.

Bu hususta orta yol bir miktar yeme arzusu varken yemekten el çekmektir. Bu hususta yapılacak şeylerin en güzeli Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin şu sözüdür: “*Midesinin üçte birini yemeğine, üçte birini içeceğine ve üçte birini nefesine ayırsın.*” Orta yollu yemek bedeni sağlıklı tutup hastalanmayı önler. Yemenin itidali acıkmayınca yemek yememek, sonra da hâlâ yeme isteği varken sofradan kalkmaktır. Bu hususta başarısız olan kişinin canında yemeğe karşı bir meyil kalır ve bu da kalbini meşgul eder. Tıpkı yemek yerken yanında bir köpek bulunup da ona

bir şey vermeyen kişinin hâlinde olduğu gibi ki böyle bir durumda köpek onun yemeği zevkle yemesine engel olur.

Devamlı olarak az yiyecekle idare etmek bedenin gücünü zayıflatır. Bir cihat olsa gitmek için kişi kendisinde kuvvet bulamaz. Eşi varsa onun cinsel yönden hakkını vermesi mümkün olmaz. Para kazanmak için çalışmak zorunda kalsa çalışmaya gücü yetmez.

Bazı kimseler yemeklerini iyice kısmışlar ve bunun sonucu olarak farz ibadetlerden geri kalmışlardır. Bu adamlar, cahilliklerinden dolayı yaptıkları şeyin bir fazilet olduğunu zannetmişlerdir. Oysa durum hiç de öyle değildir. Çünkü ne Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem ve ne ashâbı -radıyallâhu anhüm- böyle bir yola girmişlerdir. Tam aksine onlar yiyecek bir şey bulamadıkları zaman aç kalırlar, bazen de bulurlar ve yemeyi tercih ederlerdi. Onlar, yedikleri zaman doymadan sofradan kalkarlar, doyana kadar yemek yemeyi kınarlar ve açlığı överlerdi. Bu da onların daha önce zikrettiğimiz orta yolu tuttuklarına işaret etmektedir.

Selefin hâllerini ve hükümlerin şartlarını bilmeyen cahillerden nakledilen çok az yemekle ilgili hikâyelerden birine göre, içlerinden birisi günlük yiyeceği gıdayı bir hurma yaprağıyla tartıyordu. Hurma yaprağı gün geçtikçe kuruduğundan ağırlığı azalıyor, buna bağlı olarak o da daha az gıdayla yetiniyordu. Bir başkası ise yediği yemeği azalta azalta sonunda günde bir pideyle yetinir oldu. Bunlar faziletten çok harama ve mekruhluğa yakındır.

Âlimler çok az yemekle yetinmeyi mekruh saymışlardır. Onlardan birisi olan İmam Ahmed hazretleri bundan hoşlanmadığını söylemiştir. İbni Mehdî'den nakledildiğine göre bir grup insan pek az yemekle yetinmeye başlamışlar ve sonunda bu durum onları farzları yerine getirmekten alıkoymuştur. Bunun sebebi, daha önce zikrettiğimiz gibi çok az yemenin bedenin gücünü iyice zayıflatmasıdır. Sonra bu vücudun nemini azaltır, dimağı kurutur ve bunun sonucu olarak insana bozuk hayaller gördürür. Hatta bazen insan delirir. Bütün bunlar, İslâm şeriatının Hıristiyanlığın ortaya çıktığı döneme komşu olması sebebiyle ruhbanlıktan çalınmış olan uygulamalardır.

Bu hususta peygamberimizin ve ashâbının hâline itibar etmek gerekir. Onlardan hiçbiri bu yolu tutmamıştır. İbni Zübeyr radıyallâhu anhın günlerce bir şey yemeden durduğuna dair anlatılanlara bakılırsa bunun onun âdeti olması veya ekmek yemeyip başka bir gıdayla yetinmesi muhtemeldir. Çünkü Araplar bazen ekmek yerine birkaç hurmayla veya süt içmekle

yetinirlerdi. Ayrıca, onun savaş ve kuşatma sırasında böyle yapmış olması da muhtemeldir.[495] O hâlde bu mesele yoruma açık bir olaya dayalı olduğundan delil kabul edilemez.

YEME ARZUSUNU KIRMAKLA İLGİLİ RİYAZET YÖNTEMİ

Doyuncaya kadar yemeyi alışkanlık hâline getiren kişinin zamana yayarak kuvvetini azaltmayacak ve vücudunu zayıflatmayacak sınıra gelinceye kadar yediği yemek miktarını yemek yavaş yavaş azaltması gerekir. Bedenin gücünü zayıflatacak şekilde çok az yemenin neden kınanmış olduğunu daha önce açıklamıştık. O hâlde böyle yapılmasını övenlerin sözlerine iltifat edilmez.

İNSANLARIN HÂLLERİNE GÖRE AÇLIĞIN HÜKMÜNÜN VE FAZİLETİNİN FARKLI OLMASI

Bil ki, bütün hâllerde ve huylarda olması istenen şey orta yoldur. Çünkü işlerin en iyisi orta olandır. Bir kısmını yukarıda zikrettiğimiz aç kalmanın faziletlerine dair anlatılanlardan maksat orta derecedeki açlıktır. Ancak şeriatın sırlarından biri de mizacın bütünüyle bir fenne meylederek hedefine onunla varmak istediğini gördüğünde onu yasaklama konusunda mübalağa etmesidir. Cahil olan kişi de buna bakıp maksadın, mizacın gerektirdiği mümkün olan şeyin son sınırına varmaya aykırı olduğunu zanneder. Âlim olan ise maksadın orta yol olduğunu bilir. O, teşvik edici ile menedici olanın karşı karşıya gelmesi amacıyla bir gayeye bakıp onu başka bir gaye ile karşı karşıya getirir. Bu ikisi birbirine mukavemet edince orta yol elde edilmiş olur.

Cahil zahitler bu orta yolu anlayamamışlar ve Allah’a yakınlaşmak maksadıyla çok az yemeyi tercih etmişlerdir. Oysa onlar bunu yapmakla zulme yakınlaşmışlardır. Çünkü onların, bedenin hiç veya yeterli besin almadan ayakta kalmasına dair isteklerinin gerçekleşmesi mümkün değildir. Çünkü beden bunun aksini isteyecek şekilde yaratılmıştır. Yemek hususunda en uygun olanı, kişiyi tembelleştirip ibadetten alıkoymayacak, beden kuvvetini gidermeyecek, ne açlık ne de tokluk hissetmeyecek kadar yemektir. İşte o zaman beden sağlıklı olur, aklı başka bir şeyle ilgilenmez ve fikri berraklaşır.

ARZULADIĞI YİYECEKLERİ YEMEYEN VEYA PEK AZ YİYEN KİŞİYE ÂRIZ OLAN RİYA ÂFETİ

Bil ki, arzuladığı şeyleri yemeyen kişiye iki büyük âfet ârız olur ki bunlar arzuladığı şeyleri yemekten çok daha tehlikelidir.

1- Birinci âfet kişinin arzulamış olduğu bazı şeyleri terk edememesi, kendisinin onları arzuladığının bilinmemesini istemesi ve onları kimsenin olmadığı bir yerde yemesidir. Bu gizli şirktir. Böyle bir duruma müptela olan kişinin yapması gereken, arzuladığı şeyi herkesin görebileceği bir yerde yemesidir. Böyle yapması o arzusunu terk etmekle yapacağı mücahede yerine geçmiş olur. Marifet ehli, bunun tam zıddını yaparlardı. Onlardan biri arzu duyduğu yiyeceği satın alır ve onu yemediği hâlde sırf zahit olduğunu gizlemek için evinin bir köşesine asardı. İşte bu, zıddını göstermekle yapılmış olan zühd içinde zühd hâlidir ve sıddîkların amelidir. Çünkü bunu yapan kişi nefsine sabrı iki kere yudumlatmıştır ki ikinci yudumu daha acıdır.

2- İkinci âfet ise kişinin arzuladığı şeyi terk eden biri olarak meşhur olmayı istemesidir. Bu kişi, zayıf bir arzu olan yeme arzusuna muhalefet edip ondan daha kötü olan şöhret ve makam arzusuna itaat etmiş olur. Söz konusu arzu gizli olan bir arzudur ve onu kırıp üstesinden gelmek, birincinin üstesinden gelmekten daha önemlidir. Çünkü yeme arzusunu terk eden kişi, akrepten yılana kaçan adam örneğinde olduğu gibi riyaya düşer. O hâlde böyle bir kimse arzulamış olduğu yiyeceği yesin. Bu onun için daha iyi olur.

Ebû Süleymân ed-Dârânî şöyle söylüyor: “Sana arzu duyduğun bir şey takdim edildiği zaman ondan bir miktar al ve nefsine bütün istediğini verme! Böyle yaparsan arzu duyduğu şeyden yedirmekle nefsinin arzusunu gidermiş ve fazlasını vermediğinden zevkini bozup yediğini ona zehir etmiş olursun.”

CİNSEL ARZU

Bil ki, cinsel arzu insanoğluna şu iki faydasından dolayı verilmiştir:

1- Âhiret zevklerini kıyas edebileceği bir zevki tatmak. Türdeşi dünyada tadılmayan bir âhiret nimetine pek fazla iştiyak duyulmaz.

2- Neslin devamını sağlamak. Ancak cinsel arzu itidal hâlinde olmazsa birçok âfetlere ve mihnetlere sebebiyet verir. Cinsel arzu olmasaydı

kadınlar şeytanın tuzakları hâline gelmezlerdi. İblis şöyle demiştir: “Attığımda hedefini asla şaşmayan okum kadınlardır!”

(…) Üsâme b. Zeyd radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*İnsanlar arasında benden sonra erkeklere kadınlardan daha zararlı bir fitne bırakmadım*.”

Saîd b. Müseyyeb hazretleri şöyle söylemiştir: “Şeytan ne zaman insanoğlunu günaha düşürmekten ümidini kesse kadınları kullanarak ona yaklaşır.” Saîd b. Müseyyeb seksen dokuz yaşına gelip bir gözü görmez, diğeri ise pek az görür hâldeyken bile şöyle demiştir: “Kadınlardan daha fazla korktuğum bir şey yok!”[496]

Yûsuf b. Esbât şöyle söylüyor: “Bir adam bana bir evi emanet etse ona emanetini geri vereceğimi ümit ederim. Fakat bana zenci bir kadını, sadece bir saat yanımda kalmak üzere emanet etse nefsime asla güvenemem!”

Süfyânü’s-Sevrî hazretleri şöyle söylemiştir: “Ağzına kadar para dolu bir evi emanet etmede bana güven. Ama bana helâl olmayan siyahî bir cariyeyi emanet etmede asla güvenme!”

Bil ki, bu hataya düşmekten korkulduğu için yabancı bir kadınla baş başa kalmak haram kılınmıştır. (…) Câbir b. Semüre’nin anlattığına göre, bir keresinde Hz. Ömer radıyallâhu anh Câbiye’de[497] insanlara hitap ederek dedi ki, Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem bir gün benim yaptığım gibi insanlara hitap ederek şöyle buyurdu: “*Dikkat edin, sakın hiçbir erkek bir kadınla baş başa kalmasın. Çünkü onların üçüncüsü şeytandır*.”

Bize rivâyet edildiğine göre İblis, Hz. Mûsâ aleyhisselâmla karşılaşınca ona şöyle der: “Ey Mûsâ, sana helâl olmayan bir kadınla asla baş başa kalma. Çünkü bir adam kendisine helâl olmayan bir kadınla baş başa kalırsa onu kadınla fitneye düşürünceye kadar yanından ayrılmam.”[498]

FASIL

Bil ki, cinsel arzunun ifrat derecesi vardır ki aklın üstesinden gelir ve erkeğin aklını fikrini kadınlarla birlikte olmaya yönlendirir. Böylece kişiyi âhireti hatırlamaktan alıkoyar. Hatta bazen ifrat derecesinde olan cinsel arzu kişiyi çirkin amellere ve fuhşa yöneltir, bazen de şu iki çirkin işi yaptırır:

1- Kişi daha fazla cinsel ilişkiye girebilmek için arzularını güçlendirecek gıdaları yemeye yönelir. Böyle birisi, çevresi vahşi hayvanlarla kuşatılmış olan adama benzer. Vahşi hayvanlar bazı vakitlerde ondan gafil olurlar, o da önce onları kışkırtıp uyandırmak, sonra da yatıştırmak için çare arar. Böyle

kimseler, içgüdüden doğan harareti çıkarıp atmak için harekete geçerler ve bundan dolayı pek fazla yaşamazlar.

2- Bazen bu aşırı cinsel istek, sahibini tiryaki eder. Tiryakilik, hayvanlara benzemede onların yaptıklarını dahi geçmektir. Çünkü tiryaki olan kimse, arzuların en çirkini ve utanılmaya en lâyığı olan cinsel birleşme arzusunu tatmin etmekle yetinmez, bir de üstüne üstlük cinsel arzunun ancak bir tek yerden sona ereceğine inanır. Hayvan ise cinsel arzusunu nerede denk gelirse orada tatmin eder ve bununla yetinir. Oysa bu durumda olan kişi ancak belirli bir yerle yetinir. Hatta bu isteği sebebiyle zillet üstüne zilleti, kulluk üstüne kulluğu artar. Daha da kötüsü, aklını cinsel arzusuna hizmet etmek için kullanır. Oysa akıl, arzulara hizmet etmek ve onları gerçekleştirmek üzere çareler aramak için değil, kendisine her konuda uyulması için yaratılmıştır. Tiryakilik, işi olmayan boş bir kalbin hastalığıdır. Sürekli olarak bakmayı ve düşünmeyi bırakmak suretiyle bu tiryakiliğin başında ondan kaçınmak gerekir. Aksi hâlde yerini iyice sağlamlaştırıp kök salan tiryakiliği söküp atmak çok zordur. Bu hususta *Zemmü'l-Hevâ* adını verdiğim büyük bir kitap yazdım ve böyle bir hastalığa yakalanma durumunda nasıl tedavi edileceğini zikrettim.

Bil ki tiryakiliği işin başında kıran kişi, içeriye girmek üzere bir kapıya yöneldiği sırada hayvanın yularını çeken adama benzer. İyice kök saldıktan sonra tiryakiliğini tedavi etmeye çalışan kişi ise kapıyı geçip içeri girinceye kadar hayvanı serbest bırakıp sonra da onu kuyruğundan tutarak geri çekmeye çalışan adama benzer. Bu iki işi yapmak arasında çok büyük farklılık vardır.

O hâlde işin başındayken ihtiyat tedbiri alınmalıdır. Çünkü işin sonunda ağır ve çetin bir tedaviye gerek duyulur, bazen bu tedavi bile başarılı olmaz. Bazı insanlarda mal, makam, tavla ve satranç oynama ve kuş uçurma tiryakiliği olur. Bu sayılanlar kişinin kalbini öyle istila eder ki onsuz yapamaz hâle gelir, dinini ve dünyasını ona zehir eder. Cinsel istek ne zaman ifrat derecesine varsa bazen cinsel birleşme, bazen de açlıkla kırılmaya çalışılır. Buhârî ve Müslim'in naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Ey gençler, evlenin! Buna gücü yetmeyen oruç tutsun. Çünkü oruç onun için bir kalkandır.*"

EVLENİP EVLENMEME KONUSUNDA MÜRİDİN YAPMASI GEREKEN ŞEY

Bil ki sülûkün, işin daha başlarında olan müridin başka şeylerle ilgilenmesine engel olan bir tadı ve lezzeti vardır. İbni Mesrûk şöyle söylüyor: “Cüneyd ile beraber yürüyordum. Bağdat sokaklarından birine girdiğimizde birinin şu beyti okuduğunu duyduk:

Eskiden arzu duyduğun ve aşinası olduğun evler,
O günlerde sen günlere galip geliyordun.

Bu sözleri işiten Cüneyd ağlamaya başladı ve şöyle dedi: İlk zamanlarımı ve o günlerdeki şiddetli gayretimi hatırladım.”

Bil ki, işin başlarında müridin kalbindeki perde açılınca dünya arzularından ilgisi kesilir, yalnız kalmayı sever, oruca aşina olur ve nefsiyle cihat etmekten zevk alır. Bunları hissetmeye başlayan mürit kendisine fethedilen hâllere yönelsin ve elde ettikleri kalbinde iyice kök salıncaya kadar onlarla meşgul olsun.

İlim talebesi de böyle olmalı, bütün ilgisini ilme yöneltmeli ve istediğini sağlam bir şekilde elde edinceye kadar evlenmeyi ertelemelidir. Çünkü İmam Ahmed hazretleri kırk yaşına kadar evlenmemişti. Nefsinin fitneye düşmesinden endişe etmediği sürece bunu yapabilir. Nefsin fitneye düşmesinin alâmeti ise önüne bakamamak, kalbine gelen vesveseden kurtulamamak ve cinsel arzusunu tatmin etmek için aklına gelen düşünceleri defedememektir. Aç kalmak ve oruç tutmak kişinin oraya buraya bakmasına ve kalbine gelen vesveseye engel olamıyorsa hemen evlensin! Çünkü Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Gözlerin zinası bakmaktır.*” Bu âfetin başlangıcı bakmaktır.

İbadet ehli olan kimse tüyü bitmemiş oğlanlarla bir arada bulunmaktan ve onlara bakmaktan sakınsın! Çünkü ibadet ehli olan kişi çoğu kez kadınlara bakma kapısını kapatmış, çocuklar da ilim öğrenmek için ona sığınmışlardır. Onun bu konuda karşı karşıya bulunduğu tehlike kadınlardan daha büyüktür.

Tâbiînden birisi şöyle söylemiştir: “Ben tövbe etmiş olan bir genç için yırtıcı hayvandan korkmam. Asıl korkum birlikte oturduğu tüyü bitmemiş oğlandır.” *Zemmü’l-Hevâ* adlı kitabımızda bununla ilgili konuları uzun bir bâpta zikrettik. Bu hususta fitnenin gücü malumdur ve nice ibadet ehli olanlar bu fitneye düşüp günah işlemişlerdir.

Bu cinsel arzu kabarmasını teskin etmek isteyen kimse kendisinin iffetini koruyacak bir kadın arasın. Onu ararken nefsinin ne istediğine baksın.

Çünkü insanlar bu konuda farklı şeyler isterler. Kimisi herhangi bir kadınla yetinebilir. İmam Ahmed hazretleri evlenmek için bir kadına talip olunca kadının tek gözlü olan kız kardeşi bunu duyar ve gönlü kırılır. Bunu işiten İmam Ahmed hazretleri bu kez o tek gözlü kadına talip olur. Bunu elbette herkes yapamaz. Kimileri de ancak güzel bir kadınla evlendiklerinde iffetlerini koruyabilirler. Böyle bir adamın güzel bir kadın araması gereklidir. Ancak bunu yaparken öncelikle kadının dindar olmasını dikkate almalıdır. Çünkü güzel bir kadın dindar olmazsa kendisi helâk olduğu gibi kocasını da helâk eder ve onunla evlenmekten amaçlanan şey elde edilemez.

Seçilecek kadının en iyisi bakire olanıdır. Çünkü bakire, kocasının ahlâkına göre yetişip gelişir ve ona ısınır. O hâlde kişi, dindar ve fakir bir ailede yetişmiş güzel bakire bir kızla evlenmeye gayret etsin. İşin en güzeli budur. Evlenmekle alâkalı hususlar ilgili bölümde geçti.

(…) İbni Ebî Vedâa şöyle anlatıyor: “Saîd b. Müseyyeb ile birlikte otururdum. Bir keresinde günlerce beni arayıp sordu. Yanına gidince dedi ki, neredeydin? Dedim ki karım öldü, ondan dolayı gelemedim. Dedi ki, bize haber verseydin gelip cenazesine katılırdık! Sonra kalkmak istedim. Bana dedi ki, yeni bir kadın buldun mu? Dedim ki Allah sana rahmet etsin, beni kim evlendirir? İki üç dirhemden başka param yok! Dedi ki, ben evlendiririm! Dedim ki, gerçekten bunu yapar mısın? Dedi ki evet, yaparım! Sonra Allah’a hamd edip Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve selleme salât getirdi ve iki dirheme beni evlendirdi. Ben de sevincimden ne yapacağımı bilemez bir hâlde kalkıp evime gittim ve kimden borç alabilirim diye düşünmeye başladım. Akşam namazını kıldıktan sonra evime gittim. Oruçlu olduğum için iftar etmek üzere hemen ekmek ve zeytinyağından oluşan akşam yemeğimi hazırladım. O sırada kapı çalındı. Kim olduğunu sorduğumda, kapıdaki ‘Saîd’ diye cevap verdi. O anda Saîd b. Müseyyeb dışında ismi Saîd olan herkesi aklımdan geçirdim. Çünkü Saîd b. Müseyyeb kırk yıldır evi ile mescit arasından başka bir yerde görülmemişti. Kalkıp kapıyı açtım. Bir de ne göreyim, gelen Saîd b. Müseyyeb! İçinde bulunduğum durumu öğrendiğini zannettim ve dedim ki ey Muhammed’in babası, bir adam gönderseydin de ben sana gelseydim olmaz mıydı? Dedi ki hayır, sen ayağına gelinmeye daha lâyıksın! Dedim ki, ne emredersin? Dedi ki sen önceden bekâr bir adamdın, artık evlendin. Bu gece yalnız yatmanı istemedim. Bu senin karın! Bir de baktım, tam arkasında onun boyunda bir kadın var. Sonra kadının elinden tutup onu kapıdan içeriye soktu ve kapıyı

çekip gitti. O anda kadın utancından yere yığıldı. Hemen kapının kapandığından emin olduktan sonra onu alıp üzerinde ekmek ve zeytinyağı bulunan sofraya oturttum. Onu görmemesi için sofrayı kandilin gölgesine koydum. Sonra dama çıkıp komşulara mesaj gönderdim. Hemen yanıma gelip ne olduğunu sordular. Dedim ki yazık size, bugün Saîd b. Müseyyeb beni kızıyla evlendirdi ve ben habersizken kızı bana getirdi. Dediler ki, Saîd b. Müseyyeb seni evlendirdi ha! Dedim ki evet, işte bakın kız evde! Hemen yeni karımın yanına indiler. Annem durumu haber alınca gelip dedi ki, üç güne kadar karını hazırlamadan önce ona dokunursan bir daha yüzümü göremezsin! Ben de üç gün bekledim, sonra karımın zifaf odasına girdim. Bir de ne göreyim; insanların en güzeli, Allah'ın kitabını en iyi ezberlemiş olanı, Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin sünnetini ve kocasının haklarını en iyi bileni! Bir ay boyunca ne Saîd b. Müseyyeb bana geldi, ne de ben ona gittim. Bir ay geçince ilim halkasında sohbet etmekte olan Saîd'in yanına gittim. Ona selâm verince selâmımı aldı ve orada bulunanlar dağılıp gidinceye kadar benimle konuşmadı. Benden başka kimse kalmayınca dedi ki, nasılsın? Dedim ki iyiyim ey Ebû Muhammed, dostun hoşlanıp düşmanın hoşlanmayacağı bir hâldeyim! Dedi ki, bir şeyden şüphelenirsen sopa yanında! Sonra evime döndüm. Az sonra Saîd bana yirmi bin dirhem gönderdi."[499]

(…) Abdullah b. Süleymân[500] şöyle anlatıyor: "Saîd b. Müseyyeb'in kızını, halife Abdülmelik b. Mervân veliaht olarak ilan ettiği oğlu Velîd için istemişti. Saîd b. Müseyyeb kızını ona vermek istemedi. Abdülmelik b. Mervân, Sâid'i çeşitli vesilelerle kandırmaya çalıştı fakat bunu başaramayınca soğuk bir günde ona yüz kamçı vurdurdu, üzerine su döktü ve yün elbise giydirdi."

Abdullah b. Süleymân'ın belirttiğine göre, Saîd b. Müseyyeb'in kızını evlendirdiği İbni Ebî Vedâa'nın adı Kesîr b. Muttalib b. Ebî Vedâa'dır.[501]

CİNSEL ARZUYA VE GÖZÜN İSTEĞİNE MUHALEFET EDEN KİMSENİN FAZİLETİ

Harekete geçmiş olan cinsel arzu, diğer arzular içerisinde akla en çok üstün gelen ve onu en çok zorlayanıdır. Halktan utandığı, onlardan korktuğu veya makamını korumak için haram yollardan cinsel arzusunu gidermekten çekinen kişi bunu yapmasından dolayı sevap kazanmaz. Çünkü o böyle yapmakla nefsin bir hazzını diğer bir hazzına tercih etmiş olmaktadır.

Ancak bu sayılanlar onun namuslu kalmasını sağlamış olur ve böylece günahtan kurtulur. Fazilet ve sevap, Allah'tan korkarak gücü yettiği hâlde haramı terk etmededir. Yüce Allah bu hususta şöyle buyurmaktadır: "*Rabbinin huzurunda durmaktan korkan kimseye iki cennet vardır.*" (Rahmân, 55/46) Mücâhid bu âyeti şöyle yorumlamıştır: "Rabbinin huzurunda durmaktan korkan kişi, Rabbini hatırlayıp günahı işlemeyendir."[502]

Buhârî ve Müslim'in Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Yedi kişi vardır ki yüce Allah onları kendi gölgesinden başka bir gölgenin bulunmadığı günde gölgesinde gölgelendirecektir… makam sahibi ve güzel bir kadın kendisini çağırdığında 'Ben Allah'tan korkarım.' diyen adam.*"

Buhârî ve Müslim'in İbni Ömer radıyallâhu anhümâdan naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Üç kişi bir mağaraya girmişlerdi. O sırada dağın üzerinden mağaranın ağzına büyük bir kaya düştü ve onları içeride hapsetti. İçlerinden biri diğerlerine dedi ki, Allah için yapmış olduğunuz salih amelleri düşünün ve onları vesile kılarak dua edin. Umulur ki Allah bu sebeple sizi kurtarır. İçlerinden biri dedi ki Allah'ım, amcamın kızı vardı ve ben onu erkeklerin kadınlara duyduğu sevgiden çok daha fazla seviyordum. Ondan kendisini bana vermesini isteyince yüz dinar vermedikçe bunu yapmayacağını söyledi. Ben de gayret edip yüz dinar topladım. Onunla tam ilişkiye gireceğim sırada bana dedi ki ey Allah'ın kulu, Allah'tan kork ve mührü hakkını verdikten sonra aç! Böyle söyleyince hemen üzerinden kalktım. Allah'ım, bunu senin rızan için yaptığımı biliyorsan bizi buradan kurtar. Böyle dua edince kaya bir miktar açıldı…*"

Süleymân b. Yesâr[503] bize şöyle rivâyet etmişti: "Kadının biri Süleymân'ın yanına gelir ve onunla ilişkiye girmesini ister. Süleymân kadının istediğini yapmaz. Kadın ona yaklaşmasını söyleyince Süleymân kendi evinden çıkıp kaçar ve kadını orada bırakır. Rüyasında Hz. Yûsuf'u görür ve der ki, sen Yûsuf musun? Der ki evet, ben o işi yapmaya niyetlenen Yûsuf'um, sen ise onu yapmaya niyetlenmeyen Süleymân'sın!"[504]

Âbid olan Ahmed b. Saîd babasından naklen bize şöyle anlattı: "Kûfe'de bizim yanımızda sürekli olarak ibadetle meşgul olan, her zaman camide duran ve neredeyse oradan hiç çıkmayan çok yakışıklı bir genç vardı. Güzel ve akıllı bir kadın bir keresinde onu gördü ve âşık oldu. Kadının aşkı ona

galip gelince dayanamayıp bir gün gencin geçtiği yola çıkıp ona şöyle dedi: Sana bir şey söyleyeceğim, beni dinler misin? Genç başını öne eğerek dedi ki; bu bir töhmet yeridir ve ben töhmet altında kalmak istemem! Kadın dedi ki: ‘Vallahi ben burada senin nasıl birisi olduğunu bilmediğimden dolayı durmuyorum. Siz âbidler hemen kırılıverecek narin camlara benziyorsunuz. Ancak sana söyleyeceğim sözlerin özeti şu: Bütün uzuvlarım seninle meşgul! Aramızdaki şeyi Allah’a, Allah’a şikâyet ediyorum!’ Genç evine döndü ve namaz kılmak istedi ama nasıl namaz kılacağını akıl edemedi. Hemen bir kâğıt alıp not yazdı ve evden çıktı. Kadının yol üzerinde beklediğini gördü. Yazdığı notu ona atıp geriye döndü. Notta şöyle yazıyordu: ‘Bil ki ey kadın, yüce Allah kendisine isyan edildiğinde buna müsamaha gösterir. Kul aynı günahı yine işlerse onu örter. Fakat kul günah elbisesini giyerek isyana devam ederse yüce Allah öyle gazap eder ki yer ve gökler kişiye dar gelmeye başlar. O’nun gazabına kim dayanabilir? Senin söylediğin şeyin aslı yoksa eğer, sana göklerin erimiş maden ve dağların atılmış yün gibi olacağı, bütün ümmetlerin Cebbâr ve azametli Allah’ın gücü karşısında diz çökeceği günü hatırlatırım! Vallahi ben nefsimi ıslah etmekte zayıf olduğum hâlde başkasını nasıl ıslah edebilirim? Eğer söylediğin şeyin aslı varsa sana, hasta eden yaraları ve yakıp kavuran ağrıları tedavi eden bir tabip göstereyim; âlemlerin Rabbi olan Allah! İsteğinde samimî olarak O’na yönel. Çünkü ben yüce Allah’ın şu kavli sebebiyle seninle ilgilenemem: ‘*Yaklaşan gün hususunda onları uyar.* Çünkü o onda dehşet içinde yutkunurken yürekleri ağızlarına gelmiştir. Zalimlerin ne dostu ne de sözü dinlenir bir şefaatçisi vardır. Allah, gözlerin hain bakışını ve kalplerin gizlediğini bilir.’ (Gâfir, 40/18, 19) Bu âyetten nereye kaçılabilir?’ Kadın günler sonra yine gelip gencin yoluna çıktı. Genç uzaktan onu görünce evine dönmek istedi. Kadın dedi ki ey genç, dönme ne olur! Bir daha ancak Allah’ın huzurunda karşılaşacağız. Sonra kadın uzun bir süre ağladı ve dedi ki, bana hiç unutmayacağım bir öğüt ver ve uygulayacağım bir tavsiyede bulun! Genç dedi ki, sana nefsini nefsinden korumanı tavsiye ediyorum ve yüce Allah’ın şu kavlini hatırlatıyorum: ‘*Geceleyin sizi öldüren, gündüz de ne işlediğinizi bilen O’dur.*’ (En’âm, 6/60). Bu sözleri dinleyen kadın başını önüne eğip ilk ağlamasından çok daha şiddetli bir şekilde ağladı. Sonra kendine geldi, evine kapandı ve ibadetle meşgul olmaya başladı. Sonra bu hâldeyken kederinden öldü. Genç adam, ölümünden sonra onu hatırlayıp ağlar ve şöyle derdi: Ben, işin

başındayken onun bana duyduğu isteği kestim ve bunu Allah katında kendime azık edindim.”

Zemmü’l-Hevâ adlı kitapta bu konuyla ilgili pek çok şey zikrettim.[505] Daha fazla bilgi için oraya bakılsın.

---

[493]. Buhârî ve Müslim.

[494]. Müellifin burada kastettiği İ’lâmü’l-Ahyâ bi Aglâtı’l-İhyâ adlı kitabıdır.

[495]. Bu olay hicrî 73 senesinde Emevî halifesi Abdülmelik b. Mervân’ın hükmüne boyun eğmesi için Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî’nin Abdullah b. Zübeyr radıyallâhu anhümâyı Mekke’de kuşatması sırasında olmuştur. Söz konusu kuşatma beş buçuk ay sürmüş ve sonunda bir mancınık darbesiyle İbni Zübeyr hazretleri şehit olmuştur. (Bkz: *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, 12/177 vd.)

[496]. *Siyeru A’lâmi’n-Nübela*, 4/237.

[497]. Şam’ın güneybatısına düşen bir köydür.

[498]. İbnü’l-Cevzî, *Zemmü’l-Hevâ*, 163.

[499]. *Hılyetü’l-Evliyâ*, 2/167-169; İbnü’l-Cevzî, *el-Muntazam*, 6/324, 325; *Vefeyâtü’l-A’yân*, 2/376, 377; *Siyeru A’lâmi’n-Nübela*, 4/233, 234.

[500]. Yukarıdaki olayı nakleden râvilerden biri olan Abdullah b. Süleymân b. el-Eş’as.

[501]. İbni Ebî Vedâa’nın tam adı Kesîr b. Muttalib b. Ebî Vedâa Ebû Saîd es-Sehmî el-Kuraşî el-Mekkî’dir. Hayatı için bkz: Buhârî, *Târîhu’l-Kebîr*, 7/208; İbni Hibbân, *Sikât*, 5/331; *Tehzîbü’l-Kemâl*, 24/161.

[502]. *Tefsîru’t-Taberî*, 22/236; İbnü’l-Cevzî, *Zemmü’l-Hevâ*, 256.

[503]. Tam adı Süleymân b. Yesâr Ebû Eyyûb el-Medenî olup müminlerin annesi Hz. Meymûne radıyallâhu anhânın azatlısıdır. Hayatı için bkz: İbni Sa’d, *Tabakât*, 5/174; *Siyeru A’lâmi’n-Nübela*, 4/444.

[504]. *Hılyetü’l-Evliyâ*, 2/190, 191; Şüabü’l-Îmân, 7111, 7280; İbnü’l-Cevzî, *Sıfetü’s-Safve*,2/82; *Zemmü’l-Hevâ*, 271; Zehebî, *Siyer*, 4/446. Buna benzer rüyalar ve düşler herhangi bir âbidin veya zâhidin hiçbir peygamberden üstün olduğunu göstermez. Hz. Yûsuf aleyhisselâm hiçbir şekilde o işi yapmaya niyetlenmemiştir. Aksine, kesin delilin varlığından dolayı, onun hakkında böyle bir niyetlenme kesin olarak varit olmamıştır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “*Eğer Rabbinin delilini* görmeseydi o da kadına meyle*decekti*.” (Yûsuf, 12/24). Ayrıca bkz: Ebû Hayyân, *Bahru’l-Muhît*, 5/295.

[505]. İbnü’l-Cevzî, *Zemmü’l-Hevâ*, 511-513.

DİLİN ÂFETLERİ KİTABI

İnsanı yaratıp onu süsleyen, ona imanı verip kemâle erdiren, Kur’an’ı indirip temas kuran, güzel konuşmayı öğretip üstün kılan, söylemek istediği şeyler konusunda onu serbest bırakan Allah’a hamd olsun. Böylece insan, O’nun kendisine bahşettiği nimetlere diliyle şükretti. Üzeri örtülmüş olan gönlünün örtüsünü kaldırıp içerisinde bulunan bütün bilgileri ortaya çıkardı. Dil, kişinin işlerini düzelttiği gibi, bazen de onu öldürür.

Kul tekbir getirip “lâ ilâhe illallâh” dediği sürece O’na hamd ederim. O’nun tek ve ortağı olmadığına şahitlik ederim. Göndermiş olduğu elçisi, saygın kılıp şeref verdiği peygamberi Hz. Muhammed’e, ona arkadaşlık edenlere, tâbi olanlara ve onu kabul edenlere çokça salât ve selâm olsun.

Kuşkusuz dil, yüce Allah’ın en büyük nimetlerinden ve hayret uyandıran lâtif eserlerinden biridir. Çünkü dilin cirmi küçük ama itaati ve cürmü büyüktür. Çünkü itaat ve isyanın son noktası olan iman ve küfür ancak dilin şahitliği sayesinde ortaya çıkar. Dil vara yoğa, zanna veya vehme dayalı olan her şeye kabul veya ret şeklinde cevap verebilir. Bu, diğer uzuvlarda bulunmayan bir özelliktir. Çünkü göz renkler ve görüntülerden başkasını görmez, kulak seslerden başkasını işitmez, el cisimlerden başkasını tutamaz. Dilin sahip olduğu alanın bir sınırı yoktur. İnsanı en çok sıkıntıya düşüren şey dilidir. Kim dilinin dizginini serbest bırakırsa dili onu helâke (cehenneme) götürür. “İnsanları yüzüstü cehenneme atan ancak dillerinin ürünleridir.”

İnsanların çoğu dilin âfetlerinden sakınmak konusunda ihmalkâr olmuşlar ve onun gailelerinin farkına varamamışlardır. Biz, yüce Allah’ın tevfiki ile dilin âfetlerini ayrıntılarıyla açıklayarak her birini tarifleri, sebepleri ve gaileleri ile birer birer sayacak, bunlardan sakınma yollarını anlatacak ve kınanmaları hakkında söylenenleri zikredeceğiz. İlk önce susmanın faziletinden söz edeceğiz. Ardından sırasıyla; kişinin kendisini ilgilendirmeyen konularda konuşması âfeti, gereğinden fazla konuşmanın âfeti, bâtıla dalmanın âfeti, tartışma ve münakaşa âfeti, husumet âfeti, harfleri gırtlaktan çıkarıp fesahatte kendini yapmacık konuşmaya zorlama âfeti, müstehcen ve çirkin sözler söyleme ve sövme âfeti, lânet etme âfeti, şarkı ve şiir söyleme âfeti, şaka yapma âfeti, eğlenme ve alay etme âfeti, sır ifşa etme âfeti, yalan yere vaatte bulunma âfeti, yalan konuşma ve yalan yere yemin etme âfeti, gıybet âfeti, lâf taşıma âfeti, iki dilli olma âfeti,

övme âfeti, söylenen sözün içeriğindeki hatadan, özellikle de Allah'a ve sıfatlarına taalluk eden ve dinle irtibatlı olan hususlardaki hatalardan gafil olma âfeti, avamın Allah'ın sıfatlarına ve kelâmına dair soru sorması âfeti. Bütün bu âfetlerin toplamı yirmidir.

DİLİN TEHLİKESİNİN BÜYÜKLÜĞÜ VE SUSMANIN FAZİLETİ

Bil ki, konuşmanın âfetlerinin çok olmasından dolayı dilin tehlikesi büyüktür. Söz konusu âfetler kalbe tatlı gelir ve bunların mizaçtan kaynaklanan illetleri vardır. Bu tehlikeden kurtulmak ancak susmakla mümkündür. Bundan dolayı şeriat susmayı övmüştür. Susmak insanı söz konusu âfetlerden kurtardığı gibi, onun aklını derleyip toparlar ve düşünmeye vakit ayırmasını sağlar.

(…) Sehl b. Sa'd radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kim iki çene kemiği arasındaki* (dili) *ile iki ayağı arasındaki* (cinsel organı) *hakkında bana güvence verirse ben de ona cennete gireceğine dair güvence veririm.*"[506]

İmam Ahmed'in, İbni Nümeyr-Ya'lâ-Haccâc b. Dînâr-Şuayb b. Hâlid yoluyla Huseyn b. Ali radıyallâhu anhümâdan naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Şüphesiz ki kendisini ilgilendirmeyen konularda az konuşması kişinin İslâm'ının güzelliğindendir*."[507]

(…) Enes radıyallâhu anhın naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kulun kalbi doğru olmadıkça imanı ve dili doğru olmadıkça kalbi doğru olmaz. Komşusu âfetinden emin olmadıkça kişi cennete giremez.*"[508]

(…) Ebû Hureyre radıyallâhu anhın naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kul bir kelime söyler ve onun yüzünden doğu ile batı arasındaki mesafeden daha uzak bir şekilde cehenneme yuvarlanır.*"[509]

(…) Bilâl b. Hâris radıyallâhu anhın naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kişi Allah'ı hoşnut edecek bir kelime söyler ve sözünün ulaşmış olduğu dereceye ulaşacağını zannetmez. Yüce Allah o sözü sebebiyle ona, kendisiyle karşılaşacağı güne kadar hoşnutluğunu bahşeder. Başka bir kişi de Allah'ı gazaplandıracak bir kelime söyler ve sözünün ulaşmış olduğu dereceye ulaşacağını zannetmez.*

Yüce Allah o sözü sebebiyle onu, kıyamet gününe kadar gazabına maruz bırakır.”[510] Hadisin râvilerinden biri olan Alkame şöyle derdi: “Bilâl b. Hâris’in naklettiği hadis, nice sözü söylemekten beni alıkoydu.”

(…) Muâz b. Cebel radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: “*Bir seferde Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem ile birlikteydim. Bir gün yürürken ona yakınlaşma fırsatı buldum ve dedim ki ey Allah’ın peygamberi, beni cennete sokacak ve cehennemden uzaklaştıracak bir amel söyler misin? Şöyle buyurdu: ‘Çok zor bir şey sordun. Fakat yüce Allah’ın kolaylaştırdığı kimseye kolay gelir. Allah’a hiçbir şeyi ortak koşmadan O’na ibadet edersin, namazı dosdoğru kılarsın, zekâtı verirsin, Ramazan orucunu tutarsın ve Allah’ın evini haccedersin.’ Sonra şöyle devam etti: ‘Sana iyiliklerin kapısını söyleyeyim mi? Oruç bir kalkandır, sadaka günahı söndürür ve kişinin gece yarısı namaz kılması.’ Sonra şu ayeti okudu: ‘**Korkuyla ve umutla Rablerine yalvarmak üzere vücutları yataklardan uzak kalır ve kendilerine verdiğimiz rızıktan Allah yolunda harcarlar. Yaptıklarına karşılık olarak onlar için ne mutluluklar saklandığını hiç kimse bilemez.**’ Sonra şöyle buyurdu: ‘Sana işin başını, belkemiğini ve zirvesini söyleyeyim mi?’ Dedim ki,* söyle ey Allah’ın elçisi! Şöyle buyurdu: *‘İşin başı İslâm’dır, belkemiği namaz ve zirvesi cihattır.’ Sonra şöyle buyurdu: ‘Sana bütün bunların esasını haber vereyim mi?’ Dedim ki, haber ver ey Allah’ın elçisi! Bunun üzerine dilini tutarak şöyle buyurdu: ‘Bunu tut!’ Dedim ki ey Allah’ın elçisi, biz konuştuğumuz şeylerden dolayı hesap verip ceza görecek miyiz? Buyurdu ki, anan seni yitireydi ey Muâz! İnsanları yüzüstü cehenneme sürükleyen şey dillerinin ürünlerinden başkası değildir!*”[511]

(…) Süfyân b. Abdullâh es-Sekafî şöyle anlatıyor: “*Dedim ki ey Allah’ın elçisi, bana sımsıkı sarılacağım bir şey söyle. Şöyle buyurdu: Rabbim Allah’tır de, sonra dosdoğru ol. Dedim ki ey Allah’ın elçisi, benim için korktuğun şeylerin en korkutucu olanı nedir? Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem dilini tutarak ‘işte bu’ buyurdu.*”[512]

İbni Mes’ûd radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Âdemoğlunun en çok günahı dili yüzündendir*.”

İbni Ömer radıyallâhu anhümânın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Kim dilini tutarsa Allah onun kusurunu örter.*”

Kays[513] şöyle söylüyor: “Bir keresinde Ebû Bekir’in dilinin ucunu tutarak şöyle dediğini gördüm: Beni varılacak hedeflere bu vardırdı.”

Bir keresinde Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve selleme insanların cehenneme girmesine en çok neyin sebep olduğu sorulunca şöyle buyurdu: “*İki içi oyuk şey; ağız ve ferç* (vajina).”

İbni Mes’ûd radıyallâhu anh şöyle söylüyor: “*Vallahi, dilden daha uzun süre hapsedilmeye ihtiyaç duyulan bir şey yoktur*.”

Bir keresinde Şeddâd b. Evs hizmetkârına şöyle söyler: “Sofrayı getir de onunla biraz oyalanıp eğlenelim!” Onun böyle bir söz söylemesi yadırganınca şöyle der: “Vallahi, Müslüman olduğumdan beri bu sözden başka gem vurmadan söylediğim hiçbir sözüm yok.”

Ebu’d-Derdâ radıyallâhu anh şöyle söylüyor: “İki kulağının hakkını ağzından al. Sana iki kulak ve bir ağız verilmesinin sebebi, konuşmaktan çok dinlemendir.”

Fudayl er-Rakkâşî diyor: “Gününü ‘şöyle oldu, böyle oldu’ diyerek boş sözlerle geçirme. Çünkü söylediğin her şey aleyhine delil olmak üzere kayıt altına alınmaktadır.”

Rebî b. Haysem konuşmaktan son derece sakınırdı. Bir keresinde küçük kızı ona şöyle sordu: “Babacığım, oynamaya gidebilir miyim?” Dedi ki, git ve iyi şeyler konuş! Bu sözü üzerine ona dediler ki, ona böyle bir şeyi söylemene gerek yoktu. Dedi ki, bu sözün amel defterime yazılmamasına aldırmazlık edemem.

Rebî b. Haysem’e yirmi yıl boyunca arkadaşlık eden bir adam şöyle demiştir: “Hiçbir zaman onun ağzından ayıplanacak bir söz çıktığını işitmedim!”

Mücâhid şöyle söylemiştir: “Onlar çok az sözle yetinirlerdi.”

Yûnus b. Ubeyd şöyle diyor: “Ne söylediğine dikkat eden her insanın diğer amellerinin de iyi olduğunu görürsün.”

Bişr b. Mansûr şöyle söylüyor: “Eyyûb’ün yanındayken yüksek sesle konuştuk. Dedi ki, bırakın konuşmayı! Bugün konuştuğum her şeyi size teker teker söylemek isteseydim elbette söylerdim!”

Hârice b. Mus’ab şöyle söylüyor: “Yirmi dört yıl boyunca İbni Avn’a arkadaşlık ettim, meleklerin ona bir günah bile yazdıklarını sanmıyorum.”

Vehb b. Münebbih her gün söylediği cümleleri sayar ve yazardı.

Fudayl b. Iyâz şöyle söylemiştir: “Arkadaşlarımızdan biri, söylediği sözleri haftalık olarak sayardı.”

Ömer b. Abdülaziz şöyle demiştir: “Söylediği sözleri amelinden saymayan kişinin günahları çoğalır.”

Mahled b. Huseyn şöyle söylüyor: “Elli seneden beri özür dilemek zorunda kalacağım hiçbir söz söylemedim.”

Şümayt b. Aclân şöyle diyor: “Ey Âdemoğlu, sustuğun sürece esenliktesin. Konuşmaya başladığın zaman tedbirini al.”

Hâtemü’l-Esamm şöyle söylemiştir: “Bir kâtip, yanına oturup bütün söylediklerini yazmış olsaydı ondan sakınıp dikkatli olurdun. Söylediklerin yüce Allah’a arz edildiği hâlde bundan hiç sakınmıyorsun!”

Ma’rûfü’l-Kerhî şöyle diyor: “Kulun kendisini ilgilendirmeyen konularda konuşması yüce Allah’ın onu terk ettiğini gösterir.”

Bilgelerden biri şöyle demiştir: “Dil, yuvası ağız olan bir yılandır.”

---

[506]. Ahmed, 22823; Buhârî, 6474, 6807; Tirmizî, 2408; Beyhakî, Şüabü’l-Îmân, 5407; Ebû Ya’lâ, 7555; İbni Hibbân, 5701.

[507]. Ahmed, 1732. Munkatı olmasından dolayı hadisin isnadı zayıftır. Adı geçen Şuayb b. Hâlid, Huseyn b. Ali radıyallâhu anhümâya yetişmemiştir.

[508]. Ahmed, 13048. Râvilerden biri olan Ali b. Mes’ade el-Bâhilî’nin zayıf olmasından dolayı hadisin isnadı zayıftır. Hadisi ayrıca İbni Ebi’d-Dünyâ *Samt* (9) ve *Mekârimü’l-Ahlâk*’ta (342) ve Kuzâî, Zeyd b. Habbâb yoluyla *Müsnedü Şihâb*’da nakletmişlerdir.

[509]. Ahmed, 8923; Buhârî, 6477; Müslim, 49, 50, 2988.

[510]. Ahmed, 15825; Humeydî, 911; Hennâd, *Zühd*, 1141; Tirmizî, 2319; İbni Mâce, 3969; İbni Hibbân, 280, 281, 287; Taberânî, *Kebîr*, 1129, 1132; Hâkim, 1/45; Beyhakî, *Sünen*,8/165, Şüabü’l-Îmân, 4957; Begavî, Şerhu’s-Sünne, 4124.

[511]. Ahmed, 22016; Abdürrezzâk, 20303; Taberânî, *Kebîr*, 20/266; Tirmizî, 2616; İbni Mâce, 3973; Nesâî, *Kübrâ*, 11394.

[512]. Ahmed, 15419; Tirmizî, 2410; İbni Ebi’d-Dünyâ, *Samt*, 7; İbni Hibbân, 5699; Beyhakî, Şüabü’l-Îmân, 4920.

[513]. Tam adı Kays b. Ebî Hâzim el-Beclî Ebû Abdillâh el-Kûfî’dir. (Bkz: *Takrîbü’t-Tehzîb*, 392)

KONUŞMANIN ÂFETLERİ

1. KİŞİNİN KENDİSİNİ İLGİLENDİRMEYEN KONULARDA KONUŞMASI

Bil ki, zamanının değerini ve onun sermayesi olduğunu bilen kişi zamanını ancak faydalı şeylerde kullanır. Bunu bilmek ise kişinin kendisini ilgilendirmeyen konularda dilini tutmasını gerektirir.

Yüce Allah'ı zikretmeyi bırakıp kendisini ilgilendirmeyen bir mübahla meşgul olan kişi, bir mücevheri almaya gücü yettiği hâlde onun yerine bir parça çamur alana benzer. Bu ise çok değerli olan ömrü zâyi etmek demektir.

(…) Hz. Hüseyin radıyallâhu anhın oğlu Ali'nin babasından naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kişinin kendisini ilgilendirmeyen şeyleri terk etmesi Müslümanlığının güzel olmasındandır*."

Enes radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: "*Uhud savaşında bizden bir genç şehit oldu. Karnı üzerinde, açlıktan dolayı bağlanmış bir taş bulundu. Annesi yüzündeki toprakları sildikten sonra dedi ki sevgili oğlum, cennet sana kutlu olsun! Bunun üzerine Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: Cennete gireceğini nereden biliyorsun? Belki kendisini ilgilendirmeyen konularda konuşup zarar görmeyeceği konularda susuyordu.*"[514]

Ömer b. Hattâb radıyallâhu anh şöyle söylemiştir: "Seni ilgilendirmeyen işe karışma."

Bir keresinde Lokmân Hakîm hazretlerine hikmette hangi noktaya ulaştığı sorulunca şöyle cevap verir: "İhtiyacım kadarından fazlasını istemem ve beni ilgilendirmeyen şeyin külfetini yüklenmem!"

Bir keresinde Muâviye radıyallâhu anh adamın birine hilminin hangi noktaya ulaştığını sorunca şöyle cevap verdi: "Beni ilgilendirmeyen şeyle ilgilenmem!"

Müverrık b. Iclî şöyle der: "Yirmi yıldır isteyip de elde edemediğim bir şey var. Bu isteğimi asla terk etmeyeceğim!" Dediler ki, elde etmek istediğin şey nedir? Şöyle cevap verir: "Beni ilgilendirmeyen konuda susmak."

Bil ki sen, ilgili olmadığın bir konuda başkasına soru sorarsan vaktini zâyi etmiş ve soru sorduğun kişiyi de sana cevap vermek zorunda bırakmakla zamanını zâyi etmiş olursun. Bazen bir şahısla karşılaşır ve ona "Nereden geliyorsun?" dersin, o da sana cevap vermek istemez. Çünkü sana cevap verse başına bir zarar gelecektir, sana yalan söylemiş olsa günaha girecektir.

Anlatıldığına göre, bir keresinde Lokmân aleyhisselâm zırh örmekte olan Hz. Dâvûd aleyhisselâmın yanına girer ve gördüklerinden dolayı hayretler içerisinde kalıp onu seyretmeye başlar. Ona ne yaptığını sormak ister ancak sahip olduğu hikmet bunu yapmasına engel olur ve kendini tutarak soru sormaz. Hz. Dâvûd işini bitirip ayağa kalkarak zırhını giydiğinde şöyle der: "Zırh, savaşmak için ne güzel bir araç oldu!"

Bunun üzerine Lokmân aleyhisselâm şöyle söyler: "Susmak bir hükümdür ve onu yerine getirenler pek azdır." Yani, soru sormadan istenen şey öğrenilmiş oldu.

2. FAZLA KONUŞMAK

Bu da kişinin kendisini ilgilendirmeyen konulara dalıp ihtiyaç olmadığı hâlde gereksiz yere konuşmasıyla ilgili bir husustur. İki cümleyle maksat hâsıl olacaksa üçüncü cümleyi söylemek sözü pekiştirmek amacıyla olmadığı takdirde fazlalık olur.

İbni Mes'ûd radıyallâhu anh şöyle söylemiştir: "Her birinizi, ihtiyacınızı görecek kadar konuşmak haricinde fazladan konuşmaya karşı uyardım."

Atâ b. Ebî Rabâh şöyle diyor: "Sizden öncekiler fazla konuşmayı sevmezlerdi. Gün boyu doldurmuş olduğunuz amel defteri açıldığında, oradaki kayıtların çoğunun ne dininiz ne de dünyalığınızla ilgili olmadığını görecek olmaktan utanmıyor musunuz?"

İbrâhim Nehaî şöyle demiştir: "İnsanlar şu iki şeyi yaptıklarından dolayı helâk olurlar: Fazla konuşmak ve fazla mal sahibi olmak."

Bu âfetin ilacı, bir önceki âfetin ilacıyla aynıdır. Çünkü burada söz konusu olan, ömür sermayesinin değeridir ve onu gereksiz yerlere harcamaktan sakınılmalıdır.

3. BÂTILA DALMAK

Bâtıla dalmaktan kasıt; şarap sohbetlerinden ve fasıkların hâllerinden söz etmek gibi günahlar hakkında konuşmaktır. Daha önce, Bilâl b. Hâris radıyallâhu anhın naklettiği bir hadiste Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğunu söylemiştik: "*Başka bir kişi de Allah'ı*

gazaplandıracak bir kelime söyler ve sözünün ulaşmış olduğu dereceye ulaşacağını zannetmez. Yüce Allah o sözü sebebiyle onu, kıyamet gününe kadar gazabına maruz bırakır."

Buhârî ve Müslim'in Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kul bir kelime söyler ve onun yüzünden doğu ile batı arasındaki mesafeden daha uzak bir şekilde cehenneme yuvarlanır.*"

Yine, bir başka hadisinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kıyamet günü insanlardan en çok günahı olanlar, bâtıla en çok dalanlarıdır.*"

Bir keresinde Ebu'd-Derdâ radıyallâhu anh, sert ve arsız dilli bir kadın görünce şöyle der: "Bu kadın dilsiz olsaydı kendisi için çok daha hayırlı olurdu."

4. TARTIŞMA VE MÜNAKAŞA

İbni Abbâs radıyallâhu anhümânın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kardeşinle tartışma!*"

Bir başka hadisinde Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmaktadır: "*Haklı olduğu hâlde tartışmayı bırakan kişi için cennetin civarında bir ev inşa edilir.*"

Müslim b. Yesâr şöyle söylemiştir: "Tartışmaktan sakının. Çünkü tartışmak, âlimin cahil olduğu andır ve şeytan o anı kullanarak âlimin günah işlemesini ister."

Bil ki tartışma, hatasını açıklamak ve susturmak için bir şahısla çok fazla münakaşa etmektir. Böyle bir tartışmanın sebebi, karşıdaki kişiye tepeden bakmak ve münakaşa edilen kişinin eksiğini ortaya çıkarmak istemektir. Bunlar nefsin iki içsel arzusudur. Karşıdaki kişiye tepeden bakmak kibrin sonucudur. Başkasının eksiğini ortaya çıkarmak istemek ise vahşilik mizacıdır. Bu iki özellik kişiyi çeşitli günahlara sürükler.

İnsanın yapması gereken şey münker ve çirkin olan sözleri reddedip doğruyu açıklamaktır. Eğer karşıdaki kişi nasihati kabul ederse ne güzel, etmezse onunla tartışma yapılmaz. Bu, dinle ilgili olan durumlarda söz konusudur. Fakat dünya işleri söz konusu olduğunda tartışmaya ve münakaşaya asla yer yoktur.

Bu âfetin ilacı, üstünlük gösterisinde bulunmaya ve başkasında eksiklik bulmaya sebep olan kibri kırmaktır. Çünkü her hastalık ancak sebebini ortadan kaldırmakla tedavi edilir. Tartışmanın sebebi de zikrettiğimiz şeydir.

Arkadaşlığın Edepleri kitabında tartışma ile ilgili bilgiler daha önceden verilmişti.

5. HUSUMET

Husumet, tartışmanın ardında olan bir husustur. Çünkü tartışma, ondaki eksiklikleri ortaya çıkarmak için başkasının sözlerini eleştirip çürütmeye çalışmaktır. Husumet ise maksadı elde etmek amacıyla sözünde inat edip ısrarcı olmaktır.

Buhârî ve Müslim'in Hz. Âişe radıyallâhu anhâdan naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Şüphesiz yüce Allah'ın en sevmediği kişi husumette amansız ve söz dinlemez olandır*."

Ebû Hureyre radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*İlmi olmadığı hâlde husumet sırasında münakaşa eden kişi bu yaptığını bırakıncaya kadar Allah'ın gazabına maruz kalır.*"

Ömer b. Abdülaziz şöyle söylemiştir: "Kim dinini husumetleri için hedef hâline getirirse oradan oraya taşınıp durur."

Bil ki husumetin kınanıp kötülenmesi, ilmi olmadığı hâlde tartışmak veya bâtıl yolla tartışmakla ilgilidir. İnsanlardan bazıları tartışmayı hasmını yenmek maksadıyla yapar ve hatta şöyle der: "Maksadım onu yenmek! Hakkında tartışmış olduğum malı ondan alırsam hiç aldırış etmeden onu bir kuyuya atacağım!"

Başkasında hakkı bulunan kişinin yapması gereken şey mümkün mertebe husumetten vazgeçmektir. Çünkü husumet kalbi kinle doldurur, öfkeyi alevlendirir, nefret uyandırır ve karşıdaki kişinin namusuna dil uzatmaya sebep olur. Tartışma yapan kişinin itidal hâlinde kalabilmesi çok zordur.

6. FASİH KONUŞTUĞUNU GÖSTERMEK İÇİN HARFLERİ GIRTLAKTAN ÇIKARIP KENDİNİ BUNA ZORLAMAK

Bu sözünü ettiğimiz şey şişinerek konuşmak, secili ve hiç duyulmamış sözleri söylemeye çalışmak suretiyle gerçekleşir. (…) Ebû Sa'lebe el-Huşenî radıyallâhu anhın naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Âhirette bana en sevimsiz ve uzak olanınız kötü ahlâklı olanlarınızdır; kendini zorlayarak fazla konuşup gerçeği saptıranlar, ne söylediğine aldırmayan çenesi düşükler ve şişinip övünerek konuşanlardır*."[515]

(…) Mus’ab şöyle anlatıyor: “Ömer b. Sa’d, ondan bir şey istemek üzere babasının yanına geldi ve isteğini dile getirmeden önce bazı sözler söyledi. Bunun üzerine Sa’d b. Ebî Vakkâs radıyallâhu anh ona şöyle dedi: İstediğin şeyi elde etmekten şu anki kadar uzak olmuş değilsin! Ben Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğunu işittim: *Öyle bir zaman gelecek ki insanlar ineklerin otu dilleriyle geveledikleri gibi sözü dilleriyle geveleyip duracaklar!*”

(…) Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin kızı Hz. Fâtıma radıyallâhu anhânın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Ümmetimin en şerlileri çeşitli nimetlerle beslenen, her çeşit yiyeceği yiyen, her çeşit giysiyi giyen ve konuşurken şişinip övünenlerdir*.”[516]

Ömer b. Hattâb radıyallâhu anh şöyle söylemiştir: “Yapmacık bir şekilde fasih konuşmaya çabalayıp boş sözler söyleyerek zırvalamak şeytanın zırvalamalarındandır.”

Bil ki, fasih konuşmak için harfleri boğazdan çıkarmaya çalışmanın sebebi, zorlama ve yapmacık bir tavırla olmasıdır. Sonra karşılıklı konuşmalarda harfleri patlatarak ve kendini zorlayıp hiç bilinmedik garip kelimeler kullanarak konuşmak doğru değildir. Çünkü konuşmaktan maksat karşıdakinin ne söylendiğini anlamasıdır. Böyle konuşulduğu zaman bazen karşıdaki kişi ne söylendiğini anlamaz. Bundan dolayı karşılıklı konuşmalarda secili konuşmaya çalışmak çirkin sayılmıştır. Tıpkı bir bedevinin şu sözünde olduğu gibi: “Henüz yemek yememiş, su içmemiş ve doğmamış olan çocuk için diyet ödemeyiz. Böylesinin kanı hederdir, diyeti alınmaz.”[517]

Hutbelerde güzel lafızlarla konuşmak, ifrata kaçmadan ve garip kelimeler kullanmadan öğüt vermek çirkin görülmemiştir. Çünkü bundan maksat kalpleri harekete geçirip şevke getirmek, onların keyfini kaçırmak veya neşelendirmektir. Şık ve güzel sözler çok etkilidir ve bu maksada uygundur.

7. MÜSTEHCEN VE ÇİRKİN SÖZLER SÖYLEMEK, SÖVMEK

Bunlar hem ayıplanmış hem de yasaklanmış olan davranışlardır. Müstehcen ve çirkin sözler söylemenin sebebi şerli ve adi bir kişiliğe sahip olmaktır. Abdullâh b. Amr radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Müstehcen ve çirkin sözlerden sakının! Çünkü yüce Allah müstehcen ve ahlâksız sözleri*

sevmez.”[518]; “*Müstehcen ve ahlâksız sözler söyleyenlerin cennete girmesi haramdır.*”[519]

Bir başka hadisinde Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Dört sınıf insan vardır ki çektikleri eziyet yetmiyormuş gibi cehennemliklere eziyet verirler, hamîm ile cahîm arasında koşturup dururlar, feryat ve figan edip bağırırlar… Onlardan biri de ağzından kan ve irin akan adamdır. Ona denilir ki, söz konusu kişinin neyi var ki yeterince eziyet görürken bize eziyet verdi? Der ki, söz konusu kişi her çirkin ve pis söze yönelip müstehcen sözden zevk aldığı gibi onları söylemekten zevk alırdı*.”

İbni Mes’ûd radıyallâhu anh diyor ki: “Müminin en adi huyu müstehcen konuşmasıdır.”

Bil ki müstehcen ve küfürlü söz söylemek, çirkin sayılan konuları açık ibarelerle ifade etmek demektir. Bunların çoğu da cinsel ilişki ve ona bağlı şeylerle ilgili sözlerdir. Hayırlı kimseler bu türden ifadeler kullanmaktan kaçınırlar ve onların yerine kinaye kullanırlar. Tıpkı İbni Abbâs radıyallâhu anhümânın şu sözünde olduğu gibi: “Şüphesiz ki yüce Allah hayâ sahibi ve kerimdir. Çirkin şeyi, kinaye yoluyla güzel bir kelimeyle ifade eder. Cinsel ilişkiyi anlatmak üzere kinaye olarak dokunma kelimesini kullanmıştır.”

Abraş veya basuru olan kişiye “Abraşın veya basurun nasıl?” denilmez. Bunun yerine “Acı çektiğin rahatsızlık ne durumda?” diye sorulur.

Ömer b. Abdülaziz konuşma konusunda çok dikkatli davranır ve pek konuşmazdı. Bir keresinde koltukaltında bir yumru çıktı. Bakalım şimdi ne diyecek, deyip ona sordular: “Bu sende nereden çıktı?” Dedi ki, elimin içinden!

Küfürlü sözlere gelince, Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem bu konuda şöyle buyurmuştur: “*Müslüman’a küfretmek fâsıklıktır. Birbirine söven iki kişinin söylediklerinin günahı, mazlum olan haddi aşmadıkça sövmeye ilk başlayan üzerinedir.*”

8. LÂNET ETMEK

(…) Sâbit b. Dahhâk radıyallâhu anhın naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Mümine lânet etmek onu öldürmek gibidir.*”[520]

Müslim’in Ebu’d-Derdâ radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Lânetçiler kıyamet gününde ne şahit ne de şefaatçi olamazlar.*”

Müslim'in Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmaktadır: "*Sıddîk olan kimsenin lânetçi olmaması gerekir.*"

Hz. Huzeyfe radıyallâhu anh bu hususta şöyle söylemiştir: "Bir topluluktaki insanlar birbirlerine lânet ettikleri zaman kesinlikle azaba müstahak olurlar."

(…) İmrân b. Husayn radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: "*Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem bir seferdeyken Ensâr kadınlarından biri bir devenin üzerindeydi. Kadın deveye kızıp lânet edince Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem onun söylediklerini duydu ve şöyle buyurdu: 'Devenin üzerindekini alın ve onu serbest bırakın, çünkü o melundur!' İmrân diyor ki, sanki şimdi onu görür gibiyim; insanların arasında gezindiği hâlde hiç kimse deveye dönüp bakmıyordu.*"[521] Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin onlara deveye binmelerini yasaklamasının sebebi, ona lânet eden sahibine bir ceza vermek istemesidir.

Hz. Âişe radıyallâhu anhâ şöyle anlatıyor: "*Bir keresinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem, Ebû Bekir'in kölelerinden birine lânet ettiğini duyunca ona şöyle buyurdu: Ey Ebû Bekir, sıddîklar lânet ederler mi? Bu sözü işiten Ebû Bekir bazı kölelerini azat etti ve Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve selleme gelerek şöyle dedi: Vallahi bir daha asla yapmayacağım.*"

Bil ki, insan için en iyi şey dilini muhafaza etmektir. Çünkü bazen lânet edilmesi caiz olmayan birisine lânet edebilir. İbni Avn şöyle söylemiştir: "Kıyamet günü amel defterimden çıkacak olan iki söz var: Birisi 'lâ ilâhe illallâh', diğeri ise 'Allah filancaya lânet etsin!' Amel defterimden 'lâ ilâhe illallâh' sözünün çıkmasını, 'Allah filancaya lânet etsin!' sözünün çıkmasına tercih ederim."

9. ŞARKI VE ŞİİR SÖYLEMEK

Şarkı söylemekle ilgili konu daha önce geçmişti. Şiire gelince, şiir manzum bir ifade olup güzel olanı güzel söz, çirkini de çirkin söz hükmündedir. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem bu hususta şöyle buyurmuştur: "*Şüphesiz ki bazı şiirlerde hikmet vardır.*" Ancak diğer ilimleri bırakıp kendini şiire vermek kınanmış bir davranıştır. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmaktadır: "*Sizden birinin içinin, onu Allah'ı zikretmekten alıkoyacak şekilde irinle dolu olması şiirle dolu olmasından daha hayırlıdır.*"

10. ŞAKA YAPMAK

Şaka yapmak, kişinin rahat ve kalbinin şen olduğunu gösterir. Sık olmamak ve doğru söylemek şartıyla şaka yapmak yasaklanmaz. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem de şaka yapardı. Yaptığı şakalardan birinde adamın birisine şöyle söylemiştir: "*Ey iki kulaklı!*"

Bir başkasına da şöyle buyurmuştur: "*Seni bir dişi devenin yavrusuna bindireceğim. Adam bunu duyunca der ki, deve yavrusu beni nasıl taşıyacak? Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle cevap verir: Binilen develeri ancak dişi develer doğurur.*"

Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem bir keresinde yaşlı bir kadına "*Cennete yaşlılar giremez.*" dedikten sonra şu âyeti okumuştur: "*Biz o kadınları yepyeni bir şekilde yarattık.*" (Vâkıa, 56/35)

Bir keresinde başka bir kadına şöyle buyurmuştu: "*Kocan gözünde beyazlık olan adam mı?*" Bu örneklere baktığımızda Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin yaptığı şakalarda şu üç özelliğin bulunduğunu görürüz:

a) Yaptığı şakalar doğrulara dayalıdır. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Ben elbette şaka yaparım ama doğrudan başkasını söylemem.*"

b) Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin bütün yaptığı şakalar neredeyse tamamen kadınlara, çocuklara ve yumuşak davranılmaya ihtiyaç duyan zayıf ve yaşlı erkeklere yöneliktir.

c) Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem nadir olarak şaka yapardı. Bundan dolayı devamlı olarak şaka yapmak isteyen, onun yaptığı şakayı kendisi için delil gösteremez. Çünkü nadirin hükmü devamlı olanın hükmüne benzemez. Bir insan gece gündüz Habeşlilerle gezip onların oyunlarına baksa ve Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin Hz. Âişe için ayakta durup onun Habeşliler'in oyunlarını seyretmesine izin vermesinibu yaptığına delil gösterse hatalı bir iş yapmış olur. Çünkü Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin bu davranışı çok nadirdir. Şakada aşırıya kaçmak ve sürekli şaka yapmak yasaklanmış bir davranıştır. Çünkü böyle yapmak şakacının itibarını zedeler, insanların ona gülmelerine sebep olur, vakarını yok eder, kin ve nefrete yol açar. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem bu hususta şöyle buyurmuştur: "*Din kardeşinle tartışma ve ona şaka yapma.*"

Hz. Ömer radıyallâhu anh şöyle demiştir: "Şaka yapan kişi hafife alınır."

Saîd b. el-Âs oğluna şu tavsiyede bulunmuştur: “Sevgili oğlum, şeref sahibi adama şaka yapma, yoksa sana kin besler. Adi ve alçak adama da şaka yapma, yoksa sana küstahlık eder.”

Ömer b. Abdülaziz şöyle demiştir: “Şakadan uzak dur. Çünkü şaka yapmak kin doğurur.”

11. EĞLENMEK VE ALAY ETMEK

Eğlenmek ve alay etmek, karşıdaki kişiyi küçük görmek, onu değersiz saymak ve başkalarının ona gülmesine neden olacak şekilde kusurlarını ve eksiklerini ortaya koymak demektir. Bazen kişiyle eğlenmek ve alay etmek, fiille ve sözle onu taklit ederek olur. Bazen de işaret ve ima ile gerçekleşir. Bütün bu davranış şekilleri şeriat tarafından yasaklanmıştır. Yüce Allah bu hususta şöyle buyurmaktadır: “*Bir topluluk diğer bir topluluğu alaya almasın. Belki de onlar, kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da kadınları alaya almasınlar. Belki onlar, kendilerinden daha iyidirler. Kendi kendinizi ayıplamayın, birbirinizi kötü lâkaplarla çağırmayın.*” (Hucurât, 49/11)

Ümmü Hâni radıyallâhu anhânın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem, “*Toplantılarınızda edepsizlikler yapacak mısınız?*” âyeti hakkında şöyle buyurmuştur: “*Yoldan geçenlere taş atıp onlarla eğlenirlerdi.*”

Hz. Âişe radıyallâhu anhâ şöyle anlatıyor: “*Bir keresinde bir insanın taklidini yapınca Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem bana şöyle dedi: Bir insanın taklidini yapmayı ve benim şöyle şöyle meziyetlerim olduğunu söylemeyi sevmem.*”

Muâz radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Kim din kardeşini tövbe etmiş olduğu bir günahından dolayı ayıplarsa o ayıpladığı şeyi yapmadan ölmez.*”

Hasan radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*İnsanlarla alay edenlerden birine cennetten kapı açılır ve ‘gel, gel’ denilir. O kederiyle ve gamıyla oraya gelince bakar ki kapı kapanmış! Sonra bir başka kapı açılır ve ‘gel, gel’ denilir. O kederiyle ve gamıyla oraya gelince bakar ki kapı kapanmış! Bu durum o kadar çok tekrarlanır ki sonunda kapı açılıp kendisine ‘gel, gel’ denildiğinde gitmez olur.*”

12. SIR İFŞA ETMEK

Tanışlara ve arkadaşlara zarar verdiği ve onların haklarını basite almak anlamına geldiği için sır ifşa etmek yasaklanmıştır. Buhârî ve Müslim'in naklettiğine göre Enes radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: "*Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem beni iş için bir yere göndermişti. Annem Ümmü Süleym bana neden geç kaldığımı sorunca dedim ki, Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem beni bir yere göndermişti. Bana o işin ne olduğunu sorunca dedim ki, bu bir sır. Bunun üzerine annem dedi ki, Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin sırrını muhafaza et. Bugüne kadar o sırrı hiç kimseye söylemedim.*"

Buhârî'nin Ebû Bekir es-Sıddîk radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde kendisi şöyle söylemiştir: "Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin sırrını asla ifşa etmedim."

Câbir radıyallâhu anhın rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kişi bir söz söyleyip de o meclisten ayrıldığında, söylemiş olduğu söz emanettir*."[522]

Amr b. el-Âs radıyallâhu anh şöyle söylemiştir: "Bir kişiye sırrımı söyleyip de sonra onu ifşa ettiği için kendisini kınamam. Taşıyamayacağı bir şeyi yüklemişken onu nasıl kınarım!"[523]

Hasenü'l-Basrî şöyle söylemiştir: "Kardeşinin sırrını başkasına söylemen ona ihanettir."

Hikmet sahiplerinden birisi şöyle söylemiştir: "Kim sırrını başkasına açarsa onu kaybetmiş olur. Düşmanından gizlediğin şeyi dostuna da açma."

Bedevinin birisine sırrını nasıl sakladığı sorulunca şöyle cevap verir: "Kuşun kanatlarını dürüp altındaki teleklerini sakladığı gibi saklarım."

Bir başkası şöyle söylemiştir: "Sırrın canının bir parçasıdır. Onu ancak güvendiğin kimselere aç." Arkadaşlığın Edepleri kitabında sır tutmakla ilgili konulara değinmiştik.

13. YALAN VAATTE BULUNMAK

Şüphesiz ki dil vaat vermede yarışır. Nefis bazen verilen sözü yerine getirmeye müsaade etmez ve böylece verilen sözde durulmaz. Bu ise münafıklık alâmetidir. Yüce Allah bu hususta şöyle buyurmaktadır: "*Ey iman edenler! Akitlerin gereğini yerine getiriniz.*" (Mâide, 5/1) Yüce Allah, peygamberi olan Hz. İsmâil'i överek şöyle buyurmaktadır: "*Gerçekten o sözüne sâdıktı.*" (Meryem, 19/54)

Yezîd Rakkâşî bu konuda şöyle söylemiştir: "Allah'ın peygamberi İsmâil aleyhisselâm adamın birine söz vermişti. İsmâil aleyhisselâm tam yirmi iki

gün olduğu yerde o adamı bekledi ve sözünde durdu. Fakat adam oyalanıp daha sonra geldi.”

Hasenü’l-Basrî’nin naklettiği mürsel hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmaktadır: “*Verilen söz hediyedir.*”[524]

(…) Abdullâh b. Ebi’l-Hamsâ şöyle anlatıyor: “*Peygamber olmadan önce Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem ile bir alışveriş yapmıştım ve bende bir miktar alacağı kalmıştı. Alacağını bulunduğu yere getireceğime söz verdim ama o gün ve ertesi gün verdiğim sözü unuttum, üçüncü gün yanına gittiğimde yerindeydi bana dedi ki ey genç, bana sıkıntı verdin, üç günden beri burada seni bekliyorum*!”

(…) Hârûn b. Riâb anlatıyor: “Abdullâh b. Amr radıyallâhu anhümâ öleceği sırada şöyle dedi: Kureyşli bir adam kızımı istemişti. Ben de ona vaade benzer bir söz söylemiştim. Vallahi, Allah’ın karşısına üç nifak alâmetinden biriyle çıkamam. Şahit olun, kızımı o adama verdim!”

Abdullâh b. Amr radıyallâhu anhümâ bu ifadesiyle şu sahih hadise işaret etmiştir: “Şu üç şey kimde bulunursa o münafıktır: Söz verdiği zaman yerine getirmez…” Fakat âlimler bu ifadeyi sözünü tutmama niyetiyle söz veren ve mazereti olmadığı hâlde sözünü yerine getirmeyen kişiye hamletmişlerdir. Sözünü yerine getirme niyetinde olup da bir mazeret sebebiyle bunu yapamayan kişi münafık değildir. Ancak kişinin, gerçek nifaktan kaçındığı gibi, nifakın suretinden de kaçınması gerekir.

Abdürabbihî el-Kassâb şöyle anlatıyor: “İbni Sîrîn’e bir söz vermiş ve unutmuştum. Sonra vermiş olduğum sözü hatırladım ve öğle vaktine yakın yanına gittim. Bir de baktım beni bekliyor! Bana şöyle dedi: Güneş batana kadar gelmemiş olsaydın namaza veya ihtiyacımı görmeye gitmek dışında yerimden asla kalkmayacaktım.”

Şu’be şöyle söylüyor: “Eyyûb’e ne zaman bir söz versem ayrılacakken bana hep şöyle derdi: ‘Aramızda bir randevu yok!’ Söz verdiğim yere geldiğimde onun benden önce gelmiş olduğunu görürdüm.”

Abdullâh b. Mes’ûd radıyallâhu anhın arkadaşları şöyle söylerlerdi: “Abdullâh b. Mes’ûd söz verip de ‘inşallah’ dediği zaman asla sözünü yerine getirmezlik etmezdi.”

Avf b. Nu’mân cahiliye döneminde şöyle derdi: “Susuzluktan ölmeyi, sözümü yerine getirmemeye yeğlerim.”

14. YALAN KONUŞMAK VE YALAN YERE YEMİN ETMEK

(…) Abdullâh b. Mes’ûd radıyallâhu anhın naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Doğru sözlü olun. Çünkü doğruluk iyiliğe, iyilik de cennete götürür. Kişi doğru söyleye söyleye Allah katında doğru sözlü olarak yazılır. Yalan söylemeyin. Çünkü yalan günaha ve günah cehenneme götürür. Kişi yalan söyleye söyleye ve yalana talip ola ola Allah katında yalancı olarak yazılır*.”[525]

Buhârî ve Müslim’in Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Münafığın alâmeti üçtür: Konuştuğunda yalan söyler, söz verdiğinde yerine getirmez ve kendisine emanet verildiğinde ihanet eder.*”[526]

Buhârî ve Müslim’in Semüre radıyallâhu anhdan naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Bu gece içinizden biri rüya gördü mü? Dedim ki, hayır! Bunun üzerine şöyle buyurdu: Ama ben bu gece rüyamda iki adamın yanıma geldiğini gördüm. Adamlar elimden tutup beni geniş bir alana çıkardılar ve bir adamın yanına getirdiler. Bu adamın yanında bulunan birinin elinde demirden bir çengel vardı ve o çengeli adamın bir avurduna sokup ensesine kadar onu yarıyor, sonra çıkarıp diğer avurduna sokuyor, bu sefer önceki avurdundaki yarık kapanıyordu. Dedim ki, kim bu adam? Dediler ki, yalan söyleyip de söylediği yalanın dört bir yana taşındığı yalancının biridir! Kıyamet gününe kadar ona gördüğün şekilde azap edilecek, sonra da Allah ona dilediğini yapacak!*”[527]

Buhârî ve Müslim’in Enes radıyallâhu anhdan naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Size günahların en büyüğünü söyleyeyim mi? Yalan söylemek.* (veya şöyle dedi) *Yalancı şahitlik yapmak.*”[528]

Buhârî ve Müslim’in Esmâ binti Ebî Bekr radıyallâhu anhümâdan naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Kendisine verilmemiş olduğu hâlde fazilet sahibi olduğunu göstermeye çalışan kişi iki yalan elbisesi giyen gibidir.*”[529]

Sa’d b. Ebî Vakkâs radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Hıyanet ve yalan dışında müminin her eksikliği ve gediği kapatılır.*”

Hz. Âişe radıyallâhu anhâ şöyle anlatıyor: “*Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin ashâbının gözünde yalan söylemekten daha kötü bir huy yoktu. Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem de ashâbından birinin yalan söylediğini gördüğünde o yalandan Allah’a tövbe ettiğini öğreninceye kadar kalbi rahat etmezdi.*”[530]

Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Bana altı şey hakkında güvence verin, ben de size cennet hakkında güvence vereyim. Sizden biri konuştuğunda yalan söylemesin…*”

Ebû Bekir es-Sıddîk radıyallâhu anh şöyle demiştir: “Yalan söylemekten sakının. Çünkü yalan imanla bir arada bulunmaz.”

Hz. Ömer radıyallâhu anh şöyle söylemiştir: “Yalan söyleyen günah işler, günah işleyen ise helâk olur.”

Ali b. Ebî Tâlib radıyallâhu anh şöyle söylemiştir: “Allah katında günahların en büyüğü yalan söyleyen dildir.”

İbni Mes’ûd radıyallâhu anh ise şöyle demiştir: “Ne ciddi ne de şaka yoluyla yalan söylemek doğru değildir. Sizden birinizin çocuğuna bir şey almaya söz verip de sözünü yerine getirmemesi uygun değildir.”

Mesrûk şöyle demiştir: “Allah katında yalan söylemekten daha büyük bir günah yoktur.”

Leys b. Sa’d şöyle anlatıyor: “Saîd b. Müseyyeb’in gözleri çapaklanır, hatta çapaklar gözlerinin dışına taşıp burnunun üst kısmına kadar yayılırdı. Kendisine çapakları silmesinin iyi olacağı söylendiğinde şöyle derdi: Tabibin ‘gözlerine elleme’ sözü nerede kaldı! Ona gözlerime dokunmayacağımı söylemiştim.”

Ömer b. Abdülaziz anlatıyor: “Kendime çekidüzen verdiğim günden bu yana hiç yalan söylemedim. Bir keresinde Velîd benimle konuşurken yalan söylediğimi iddia edince dedim ki, yalan söylemenin kişiye halel getirip itibarını lekelediğini öğrendiğimden beri yalan söylemedim.”

İbni Semmâk şöyle söylemiştir: “Yalan söylemediğimden dolayı ecir alacağımı düşünmüyorum. Tenezzül etmediğim için onu bıraktım.”

İbnü’l-Mübârek şöyle demiştir: “Yalan söyleyene verilen ilk ceza, doğru sözüne değer verilmemesidir.”

Yüce Allah adına yemin ederken yalan söylemeye gelince, Buhârî ve Müslim’in Abdullâh b. Amr radıyallâhu anhdan naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Büyük günahlar*

şunlardır: Allah'a ortak koşmak, ana baba sözü dinlememek, adam öldürmek ve yalan yere yemin etmek."

Buhârî ve Müslim'in İbni Mes'ûd radıyallâhu anhdan naklettiğine göre, Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kim bir Müslüman'ın malını ele geçirmek için yalan yere yemin ederse Allah kendisine gazaplı olduğu hâlde O'nun huzuruna çıkar*."

Müslim'in Ebû Ümâme radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmaktadır: "*Yemin ederek bir Müslüman'ın hakkını ele geçiren kimseye yüce Allah cehennemi vacip, cenneti haram kılar. Adamın biri dedi ki, az bir şey olsa da mı? Şöyle buyurdu: Misvak ağacının bir dalı olsa bile*."[531]

YALAN SÖYLEMEYE İZİN VERİLEN YERLER

Bil ki, konuşmak maksada ulaşmada bir vesiledir. Övülmüş olan her maksada doğru ve yalan söylemekle ulaşmak mümkündür. Böyle bir maksada ulaşmak için yalan söylemek haramdır. Bir maksada doğru değil de yalan söylemekle ulaşmak mümkünse ve söz konusu maksadı elde etmek mübahsa orada yalan söylemek mübahtır. O maksadı elde etmek vacipse yalan söylemek de vacip olur. Müslüman'ın canını korumak vaciptir. Doğru söylendiği zaman zalimden gizlenen bir Müslüman'ın kanı akacaksa orada yalan söylemek vacip olur. Savaş, arabuluculuk veya haksızlığa uğramış birinin kalbini kazanmak amaçlarına yönelik olarak yalan söylemek, onsuz olamayacağı durumlarda mübahtır.

Ancak kişinin elden geldiğince yalandan kaçınması gerekir. Çünkü yalanın kapısı açıldığı zaman kaçınılması mümkün olan sözlere de zaruret sınırını aşanlara da çağrışım yapabilir. Buradan da yalanın zaruret dışında aslen haram olduğu ortaya çıkmış olmaktadır.

İbnü'l-Husayn'ın bize naklettiği şu hadiste zaruretin ne olduğu açıklanmaktadır: (…) Ümmü Külsûm binti Ukbe radıyallâhu anhânın naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*İnsanların arasını bulmak amacıyla yalan söyleyen, birinden diğerine iyi şeyler nakleden veya iyi sözler söyleyen kişi yalancı değildir*." Ümmü Külsûm diyor ki, Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin şu üç şey dışında insanların yalan söylemesine izin verdiğini duymadım: Savaş, arabuluculuk ve erkeğin karısına ve kadının kocasına söylediği sözler.[532]

(…) Esmâ binti Yezîd radıyallâhu anhânın naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Ey insanlar, kelebeklerin*

ateşe uçuştukları gibi yalan söylemeye sizi sevkeden şey nedir? Şu üç hâl dışında, söylediği bütün yalanlar insanoğlunun aleyhine yazılır: Karısını hoşnut etmek için ona yalan söyleyen, iki kişinin arasını bulmak için yalan söyleyen ve savaşta hile için yalan söyleyen."

Bu üç husus hakkında açıkça yalana istisna getirilmiştir. Kişinin kendisi veya başkası için elde edilmesi istenen geçerli bir maksatla irtibatlı olan yalanlar da buna ilave edilebilir. Kişinin, kendisi için geçerli olan maksatla ilgili yalan söylemesine gelince, zalim bir adamın kişiyi yakalayıp malının veya parasının nerede olduğunu sorması veya sultanın onu yakalayıp yalnız Allah ile kendisinin bildiği bir günahı itiraf etmesini istemesi örneğinde olduğu gibi yalan söyleme ve şöyle deme hakkı vardır: "Zina etmedim, şarap içmedim."

Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kim bu pisliklerden birini yaparsa Allah'ın örtüsüyle örtünsün.*" Çünkü çirkin ve pis şeyleri söyleyip açığa vurmak ikinci bir çirkinliktir. Kişinin yalanla bile olsa canını, malını ve itibarını koruması gerekir.

Başkasının itibarını korumak için yalan söylemeye gelince, kişiden din kardeşinin gizli bir şeyi hakkında bilgi istenmesi durumunda bilmediğini söylemesinde, iki kişinin arasını bulması veya her birini diğerinden daha çok sevdiğini söyleyerek iki eşinin arasını düzeltmesinde bir beis yoktur. Kişinin karısı, üzerinden kalkamayacağı bir şeyi yapmaya söz vermedikçe ona itaat etmeyecekse adamın o anda karısının gönlünü almak için o sözü vermesinde de bir beis yoktur. Aynı şekilde, kişinin bir insandan özür dilemesi durumunda özrünün ancak bir günahını inkâr etmek veya onu çok sevdiğini söylemekle kabul edileceği durumlarda bunları yapmakta bir beis yoktur.

Aslen haram olmasına rağmen bu saydığımız durumlarda yalan söylemenin mübah sayılmasının sebebi, böyle hâllerde doğru söylemenin de birtakım mahzurlara ve harama yol açmasıdır. Bu durumda kişinin iki mahzuru karşılaştırıp adalet terazisinde tartması gerekir. Doğru söylemekle ortaya çıkacak mahzurun, şeriatta yalan söylemekten daha ağır bir sonuca yol açacağını gördüğü zaman kişi yalan söyleyebilir. Eğer doğru söylemekle ortaya çıkacak sonuç diğerinden hafif olacaksa o zaman doğru söylemek gerekir. Eğer iki sonuç birbirine denkse o zaman doğru söylemek daha iyidir. Çünkü yalan söylemek zaruretten ve önemli bir ihtiyaçtan dolayı mübah sayılmıştır. Kişi söz konusu ihtiyacın önemli olup olmadığı hususunda şüphe ederse aslolan, yalanın haramlığıdır. Söz konusu ettiğimiz

maksatların mertebelerinin anlaşılması zor ve kapalı bir husus olduğundan dolayı insanın mümkün olduğu kadar yalan söylemekten kaçınması gerekir.

Kişinin ihtiyacı ne olursa olsun, kendi amaçlarını terk edip yalan söylememesi müstehaptır. Fakat başkasının itibarı ve namusuyla ilgili hususlarda onun hakkı konusunda müsamaha göstermek ve ona zarar vermek caiz değildir. İnsanların çoğunun söylediği yalanlar sadece kendi hazları ve zevkleriyle ilgilidir. Sonra bu yalanların çoğu daha fazla mal ve makam elde etmek ve elden kaçırılması mahzurlu olmayacak şeyler için söylenir. Hatta kadın kocası hakkında övüneceği şeyler anlatır ve kumalarını kızdırmak amacıyla yalan söyler. Bu ise haramdır.

(…) Esmâ binti Ebî Bekr radıyallâhu anhümâ anlatıyor: "*Bir kadın Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve selleme gelerek dedi ki ey Allah'ın elçisi, benim bir kumam var. Kocamın bana vermediği bir şeyi vermiş gibi göstermemde bir günah var mı? Bunun üzerine Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem* şöyle *buyurdu: Kendisine verilmeyen bir şeyi verilmiş gibi gösteren kişi iki yalan elbisesi giyen gibidir.*"[533]

Bil ki, tahkik edip incelemeden bir âlimin fetva vermesi, kesinliğini araştırmadan hadis rivâyet etmesi de bu kapsama girer. Çünkü onun bunları yapmadaki amacı kendi üstünlüğünü göstermektir. Bundan dolayı o "bilmiyorum" demekten hoşlanmaz. Bunu yapmak haramdır.

ÜSTÜ KAPALI SAHTE SÖZLER SÖYLEMEK

(…) İmrân b. Husayn radıyallâhu anhın naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Şüphesiz ki üstü kapalı sahte sözler yalana kapı aralar*."[534]

Aynı hadisi Ebû Avâne, Katâde-Mutrif-İmrân b. Husayn yoluyla mevkuf olarak nakletmiş olup daha şüphelidir.[535]

Ömer b. Hattâb radıyallâhu anh şöyle demiştir: "Üstü kapalı sahte sözlerde, Müslüman'ı yalan söylemekten kurtaracak şeyler yok mu?"[536]

Yine bir başka sözünde şunları söylemiştir: "Hakkında bilmiş olduğum şeylerden dolayı, üstü kapalı sahte sözler sayesinde eşimin ve malımın bir benzerine daha sahip olmaya sevinmem!"[537]

Bil ki, üstü kapalı sahte sözler söylemek ancak onlara ihtiyaç duyulduğu zaman doğru olur. Fakat ihtiyaç olmaksızın üstü kapalı sahte sözler söylemek mekruhtur. Çünkü bunlar yalana benzer.

İbrâhim en-Nehaî şöyle söylemiştir: “Onlar bir şeyden korktukları zaman, yalan söylemek yerine üstü kapalı birtakım sahte sözler söylüyorlar.”[538]

İbni Sîrîn hazretleri şöyle demiştir: “Söz söylemenin sınırları, zeki ve kurnaz bir kişinin yalan söylemesine ihtiyaç bırakmayacak kadar geniştir.”[539]

Üstü kapalı sahte sözlere örnek olarak İbrâhim aleyhisselâmın şu sözünü zikredebiliriz: “*Ben hastayım.*” (Sâffât, 37/89) İbni Sîrîn’in tefsirine göre İbrâhim aleyhisselâm hasta değildi ancak bu söylediği üstü kapalı sahte sözlerden biriydi.

Aynı şekilde, İbni Abbâs radıyallâhu anhümâ da Mûsâ aleyhisselâmın “*Unuttuğum şeyden dolayı beni kınama.*” (Kehf, 18/73) şeklindeki sözü hakkında şöyle demiştir: “Gerçekte unutmuş değildi. Ancak söylediği söz üstü kapalı sahte sözlerden biriydi.”[540]

Bir keresinde Hz. Abbâs radıyallâhu anh “Ey Allah’ın elçisi, Ebû Tâlib için bir şey diliyor musun?” diye sorunca Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştu: “*Rabbimden onun için bütün iyilikleri diliyorum.*”[541]

Bize rivâyet edildiğine göre, Abdullâh b. Revâha radıyallâhu anh bir cariyesiyle ilişkiye girer. Karısı durumu anlayınca bir bıçak alıp doğru onun yanına gider. Yanına vardığı sırada Abdullâh b. Revâha cariyenin üzerinden kalkmıştır. Ona der ki, kadınla yattın mı? Abdullâh hiçbir şey yapmadığını söyler. Bunun üzerine karısı der ki, ya bunu yapmadığına dair bir âyet okursun ya da bu bıçakla karnını deşerim! Karısının bu sözlerini işiten Abdullâh b. Revâha şu beyitleri okur:

Allah’ın elçisi aramızda, kitabını okuyor,
Sabah vakti şafak söküp güneş doğduğunda,
Yatağından uzakta geçiriyor gecesini,
Kâfirler yatarken derin uykularında,
Bizler körken hidayeti gösterdi bize ve kalplerimiz
Onun söylediği şeylerin gerçekleşeceğine emin!

Beyitleri dinleyen karısı der ki, Allah’a inandım ve gözümün gördüğünü yalanladım![542]

Nehaî hazretleri evde olduğu hâlde, arandığında hizmetkârına şöyle derdi: “Onlara de ki, onu mescitte arayın.”[543]

Daha önce de açıkladığımız gibi, yalana benzediğinden ötürü en güzeli bu türden gerçek olmayan üstü kapalı sözleri söylememektir. İşte bundan dolayı İbrâhim aleyhisselâm, kıyamet günü insanlar kendisinden şefaat talep ettiklerinde tasalanmış ve yukarıda naklettiğimiz sözünü hatırlamıştır. [544] Seleften birçok insan dillerini doğru söylemekten ayrılmamaya alıştırmak için gerçekle ilgisi olmayan üstü kapalı sözler söylemekten kaçınırlardı. Bize anlatıldığına göre, Rebî b. Haysem'in kız kardeşi hasta oğlunu ziyarete gelir ve ona der ki, nasılsın oğlum? Rebî ona sorar: "Onu emzirmiş miydin?" Emzirmediğini söyleyince Rebî ona şöyle der: "Ey kardeşimin oğlu, deseydin de doğruyu söylemiş olsaydın ne olurdu?"

15. GIYBET ETMEK

Aziz Kur'an gıybet etmeyi yasaklamış ve gıybet eden kişiyi ölü eti yiyene benzetmiştir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Birbirinizin gıybetini yapmayın. Sizden biri ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz!*" (Hucurât, 49/12)

Sahih bir hadiste nakledildiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Şüphesiz ki canlarınız, mallarınız ve şerefleriniz birbirinize haramdır*."

Bir başka hadiste şöyle gelmiştir: "*Müslüman'ın her şeyi; canı, malı ve şerefi diğer Müslüman'a haramdır.*"

Gıybet, kişinin şeref ve onurunu zedeleyecek sözler söylemektir. Hadisler bu hususu can ve malla birlikte zikrederek önemine vurgu yapmıştır. (…) Üsâme b. Şerîk radıyallâhu anh anlatıyor: "*Bedevilerin Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve selleme şöyle sorduklarını duydum: 'Şu şu hususlarda bize günah var mı?' O da şöyle buyurdu: Ey Allah'ın kulları, yüce Allah din kardeşinin şerefini zedeleyip gıybetini yapan kişi dışında diğerlerinden günahı kaldırmıştır. Ancak böyle yapan kişiye günah vardır.*"[545]

Ebû Hureyre radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Faizin en kötüsü kişinin din kardeşinin şerefi hakkında küstahça konuşmasıdır.*"[546]

(…) Ebû Berze el-Eslemî radıyallâhu anhın naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Ey diliyle iman ettikleri hâlde imanları kalplerine girmemiş olanlar, Müslümanlar'ın gıybetini yapmayın, onların kusurlarını araştırmayın! Çünkü Allah onların kusurlarını araştıran kişinin kusurunu takip eder. Allah kimin kusurunu takip ederse onu kendi evinde rezil eder*!"[547]

Câbir radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Gıybetten sakının! Çünkü gıybet zinadan daha ağır bir günahtır. Kişi bazen zina eder, sonra tövbe eder ve Allah tövbesini kabul eder. Gıybet eden kişi, gıybetini yaptığı kimse onu bağışlamadıkça bağışlanmaz.*"

Enes radıyallâhu anhın rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*İsrâ gecesi tırnaklarıyla yüzlerini tırmalayan bazı insanlara rastladım. Dedim ki ey Cebrâil, bunlar kim? Şöyle cevap verdi: Bunlar insanların gıybetini yapanlar ve onların şereflerini çekiştirenlerdir.*"[548]

Ömer b. Hattâb radıyallâhu anh şöyle demiştir: "İnsanları dilinize dolamaktan sakının. Çünkü böyle yapmak çok kötü bir hastalıktır."

Ahnef şöyle söylemiştir: "Yanımdan ayrıldıktan sonra hiç kimse hakkında kötü bir söz söylemedim."

Bekr b. Abdullâh şöyle diyor: "Kişinin kendi kusurunu unutup başkalarının kusurlarını araştırdığını görürseniz onun aldanmış olduğunu bilin."

Meymûn b. Siyâh hiç kimsenin gıybetini yapmadığı gibi, yanında başkalarının gıybet edilmesine de izin vermezdi. Eğer buna rağmen yanında gıybet edilirse kalkıp giderdi.

Feth b. Şuhruf evinin kapısının üzerine şunları yazmıştı: "Bu ölünün evine girip de onun yanında ölüleri iyilikle anan ölüye Allah merhamet etsin."

(…) Ebbân b. Hâlid er-Rabeî anlatıyor: "Camiye girdiğimde bazı insanların bir adamın gıybetini yaptıklarını gördüm. Onlara gıybet yapmamalarını söyledim. Bir süre sustular, sonra yine adamdan bahsetmeye başladılar. Bu arada ben de onlarla birlikte adamın gıybetini yaptım. Akşam uykuya daldığımda elinde bir parça domuz eti olan birisi yanıma geldi ve onu yememi emretti. Ben kabul etmedim. Yeniden yememi emretti, yine kabul etmedim. Üçüncü kez emredince ondan korktum ve eti ağzıma koyup çiğnemeye başladım. Ondan korktuğum için eti ağzımdan çıkaramadım. Gecenin bir kısmına kadar et parçası ağzımda kaldı. Sonra bir ay boyunca o domuz eti aklımdan çıkmadı ve ne zaman bir yemek yesem, bir içecek içsem onun tadını ağzımda hissettim."[549]

Hasenü'l-Basrî şöyle derdi: "Ey Âdemoğlu, insanları sende bulunan bir kusurla ayıpladığın ve önce kendi kusurunu düzeltmediğin sürece imanın

hakikatine eremezsin. Bunu başardığın zaman bütün işin nefsinle ilgilenmek olur. Yüce Allah'ın en sevdiği kul da böyle olan kuldur."

Rivâyet edildiğine göre İsâ aleyhisselâm havarileriyle birlikte yolda yürürken bir köpek ölüsüne rastlarlar. Havariler derler ki, bu leş ne kadar pis kokuyor! Bunun üzerine İsâ aleyhisselâm şöyle buyurur: "Dişleri ne kadar beyaz!" Böyle demekle havarilere öğüt vermiş ve onlara gıybeti yasaklamış olmaktadır.

Ali b. Huseyn şöyle demiştir: "Gıybetten sakın! Çünkü gıybet insan köpeklerinin katığıdır."

Bir keresinde Kuteybe b. Müslim bir adamın gıybetini yapan birisini görünce ona şöyle der: "Vallahi, sen onurlu kimselerin her zaman ağızlarından attıkları bir et parçasını yedin."

GIYBETİN MÂNÂSI

Bil ki gıybet; duyduğunda hoşlanmayacağı sözlerle gıyabında din kardeşini anmandır. Bedenindeki, soyundaki, ahlâkındaki, fiilindeki, dinindeki, dünya işlerindeki veya elbisesindeki bir eksikten söz ederek bunu yapmış olman bir şeyi değiştirmez. Bunların hepsi gıybettir.

Bedenindeki bir eksikliği dile getirerek din kardeşinin gıybetini yapmaya gelince; gözün iyi görmemesi, şaşılık, kellik, uzun veya kısa boyluluk gibi, hoşlanmayacağı her çeşit vasfı saymaktır.

Soyundaki bir eksikliği dile getirerek onun gıybetini yapmaya gelince, din kardeşin hakkında: "Babası Nebâtlı, Hintli, fasık, adi, ayakkabı tamircisi veya çöpçüdür" demendir.

Ahlâkındaki eksikliği dile getirmeye gelince, din kardeşin hakkında: "Kötü ahlâklıdır, cimridir, kibirlidir, ikiyüzlüdür, korkaktır, âcizdir" vb. sözler söylemendir.

Dinle ilgili fiilleri hakkında gıybetini yapmaya gelince, din kardeşin hakkında: "Yalancı, içkici, hain, zalim, namazını ihmal ediyor, güzel namaz kılmıyor, necasetlerden sakınmıyor" vb. sözler söylemendir.

Dünya ile ilgili fiilleri hakkında gıybetini yapmaya gelince, din kardeşin hakkında: "Edepsiz, geveze, obur, hiç kimsenin hakkını tanımayan birisi" demendir.

Elbisesi hakkında gıybetini yapmaya gelince, din kardeşin hakkında: "Uzun elbiseli, elbisesinin yenleri geniş, elbisesi kirli" demendir.

Gıybetin, insanda bulunan bir şeyi dile getirmek anlamına geldiğinin delili, (…) Ebû Hureyre radıyallâhu anhın naklettiği şu hadistir: "*Denildi ki*

ey Allah'ın elçisi, gıybet nedir? Şöyle buyurdu: Hoşlanmayacağı bir şeyle din kardeşinden söz etmendir. Denildi ki, sözünü ettiğim şey kardeşimde varsa ey Allah'ın elçisi? Şöyle buyurdu: Sözünü ettiğin şey kardeşinde varsa onun gıybetini yapmış olursun. Eğer yoksa ona iftira etmiş olursun."[550]

(…) Muâz b. Cebel radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: "*Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin yanındayken bir adamdan söz ettiler ve 'ne kadar beceriksiz biri' dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: 'Kardeşinizin gıybetini yaptınız!' Dediler ki ey Allah'ın elçisi, onda olan bir şeyi söyledik! Şöyle buyurdu: Onda olmayan bir şeyi söylemiş olsaydınız ona iftira atmış olacaktınız.*"

GIYBET SADECE DİLLE OLMAZ

Bil ki dille birinin gıybetini yapmanın haram olmasının sebebi, başkasına din kardeşinin bir eksiğini anlatmaktır. Söz konusu eksiği ima, işaret ve göz kırpma yoluyla anlatmak da açıkça anlatmak gibidir. Kınama ve ayıplama anlamına gelen her hareket gıybete dâhildir ve haramdır.

Hz. Âişe radıyallâhu anhâ bir keresinde Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin yanında bir kadından ve onun kısa boylu olduğundan söz edince Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem ona şöyle buyurdu: "*Onu gıybet ettin.*"

Bir başka hadisinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmaktadır: "*Bir insanın taklidini yapmayı ve benim şöyle şöyle meziyetlerim var, demeyi sevmem.*"

Yazı ile gıybet etmek de bu hükme dâhildir. Çünkü kalem iki dilden biridir. Örneğin, yazarın belirli bir şahsı zikredip onun sözlerini ayıplaması gıybettir. Ancak "bir grup şöyle dedi" diyerek diyenin kimliği belirtilmezse gıybet olmaz. Eğer işaret edilenlerin kimliği anlaşılırsa gıybet olur.

Gıybet çeşitlerinin en çirkini, zahit görünmeye çalışan ikiyüzlülerin yaptığı gıybettir. Çünkü onlar gıybet ederken hem sözünü ettikleri kişiyi kınarlar, hem de kendilerini överler. Bunu yaparken cahilliklerinden dolayı iki çirkin fiili bir arada yaptıklarının farkına varmazlar: Gıybet ve riyâ. Örneğin, yanlarında bir insandan söz edilse derler ki, bizi sultanın yanına gitmek ve geçici dünya malını talep ederken kendini satmakla imtihan etmeyen Allah'a hamd olsun! Veya şöyle derler: Hayâ azlığından Allah'a sığınırız! Allah'tan bizi, ondan korumasını dileriz!

Onların bu sözleri söylemedeki maksatları başkalarının kusurlarını anlatmaktır. Bazen sözü edilen kişinin gıybetini yapmadan önce onu överler ve “Filanca önceden ne kadar iyi hâldeydi. İbadetlerde gevşeklik etmiyordu. Ancak şimdilerde iyice ihmalkâr oldu ve sabır azlığından dolayı bizim güvende olmadığımız şeyle sınandı.” diyerek kendilerinden söz ederler. Maksatları başkalarını kötüleyip kendilerini kınama hususunda salihlere benzemeye çalışarak kendilerini övmektir. Böylece gıybet, riya ve nefislerini tezkiye etme gibi üç günahı aynı anda işlemiş olurlar. Durumları böyle olduğu hâlde, kendilerinin gıybetten çekinen dürüst kimseler olduklarını zannederler.

Bazen sohbet sırasında bir insanın kusurundan söz edilir ve orada bulunanlardan biri bunun farkına varmaz. Bu sırada oradaki zahit görünmeye çalışan adam der ki sübhânallâh, ne tuhaf adam! Bilmeyen kişi uyanık olsun! Bazen de şöyle der: “Filanca arkadaşımızın hafife alınması beni çok üzdü! Yüce Allah’tan onu rahatlatmasını dileriz!” Bunları söylerken üzüldüğünü belirtmesi ve dua etmesi yalandan ibarettir. Çünkü eğer dua etmeyi kastetmiş olsaydı bunu yalnızken yapardı. Üzüldüğü konusunda samimî olsaydı adamın hâlinin ortaya çıkarılmasına üzülür ve hatta şöyle derdi: “Bu zavallı adam büyük bir âfetle sınanmış! Allah bizim ve onun tövbesini kabul eylesin.” Oysa o açıktan dua edip niyetini gizlemektedir.

Gıybet çeşitlerinden biri de şaşkınlık belirterek gıybet edene kulak verip gıybetini dinlemektir. Çünkü böyle yapan kişinin şaşkınlığını ifade etmesinin sebebi, gıybet edenin şevkini artırıp kendini yaptığı gıybete kaptırmasıdır. Sanki o, gıybeti ondan bu yolla çıkarmak istemekte ve şöyle demektedir: “Çok garip! Onun böyle birisi olduğunu bilmiyordum! Bu zamana kadar onda iyilikten başka bir şey görmedim. Onun böyle bir şey yapacağını hiç düşünmezdim! Allah bizi onun belasından muhafaza eylesin!”

Bil ki gıybeti dinleyen de ona ortaktır. Gıybeti dinleyen kişi diliyle veya korkarsa kalbiyle sözü edilen şeyi reddetmediği sürece gıybetin günahından kurtulamaz. Oradan kalkıp gitmeye veya başka bir konuya girmek suretiyle gıybeti kesmeye gücü yetiyorsa bunu yapması gerekir. Diliyle “sus” dediği hâlde kalbiyle gıybetin yapılmasını istiyorsa bu bir nifak alâmetidir ve eliyle veya kaşlarıyla işaret edip gıybet edeni susturması yeterli olmaz. Çünkü böyle bir şey sözü edilen kişiyi hakir görmektir. Aksine, yapması gereken şey ona saygı gösterip açık bir şekilde gıyabında savunmaktır. Hz.

Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem bu hususta şöyle buyurmuştur: “*Bir kimsenin yanında mümin horlanır ve ona gıyabında yardım etmeye gücü yettiği hâlde yardım etmezse Allah bütün yaratılmışların önünde onu hor kılar.*”

Bir başka hadiste şöyle gelmiştir: “*Kim kardeşinin gıyabında onun şerefini savunursa onu cehennemden azat etmek Allah için hak olur.*”

Bir diğer hadiste Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: *“Saygınlığı ayaklar altına alınan ve şerefi lekelenen bir yerde Müslüman’ı terk edip yardımsız bırakan kişiyi yüce Allah, kendisine yardım edilmesini istediği bir yerde terk edip yardımsız bırakır. Şerefi lekelenip saygınlığı ayaklar altına alındığı yerde bir Müslüman’a yardım eden kişiye yüce Allah, kendisine yardım edilmesini istediği bir yerde yardım eder.”*[551]

Yine, Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Kim bir mümini, kendisini ayıplayıp şerefini lekeleyen bir münafıktan korursa yüce Allah bir melek gönderip kıyamet günü etini cehennem ateşinden korur. Kim de bir Müslüman’ı lekelemek amacıyla onu çekiştirirse yüce Allah onu, söylediği sözleri bırakıncaya kadar cehennem üzerindeki köprüde tutar*.”[552]

Amr b. Utbe’nin azatlı kölesi anlatıyor: “Amr, başka bir adamı çekiştiren biriyle birlikte olduğumu görünce bana dedi ki yazık sana, dilini nasıl çirkin sözlerden uzak tutuyorsan kulağını da çirkin sözleri dinlemekten uzak tut! Çünkü o sözleri dinleyen, onları söyleyenin ortağı olur. Çirkin sözler söyleyen adamın yaptığı şey, kendi kabındaki en kötü sözleri çıkarıp senin kabına boşaltmaktan ibarettir. Beyinsiz bir adamın sözlerini onun ağzına tıkmış olsaydın onları söyleyenin sıkıntıya düştüğü gibi, ağzına tıkan mutlu olurdu.”

Müslümanlar’ın birbirleri üzerindeki hakları ve birbirlerine yardım etmelerinin vacipliği hakkında birçok hadis mevcut olup bunlar Arkadaşlığın Edepleri kitabında geçti.

GIYBETİN SEBEPLERİ

Gıybetin sebepleri pek çoktur. Ancak bunları on bir sebepte toplayabiliriz. Bunlardan sekizi halkın geneli, kalan üçü ise dindarlar ve bilgili insanlarla ilgilidir. İlk sekiz sebebi şöyle sıralayabiliriz:

1- Öfkeyi dindirmek ve hıncını almak. Şöyle ki, bir insanın yaptığı şeyden dolayı diğeri ona öfkelenir. Adamın öfkesi ne zaman depreşse ötekini gıybet eder. Bazen bu öfke kişinin içinde birikir ve oraya yerleşerek kine dönüşür.

Bu da sürekli olarak o kişi hakkında çirkin sözler söylemeye sebep olur. Öfke ve kin, gıybete sebep olan çok önemli duygulardır.

2- Arkadaşlara şirin görünmek, dostlara dalkavukluk etmek ve konuşma sırasında onlara destek vermek. Dostlar ve arkadaşlar, insanların şeref ve itibarlarını ağızlarına dolayarak eğlenip hoş vakit geçirdikleri zaman kişi onların söylediklerini reddetmesi veya konuşmayı kesmesi hâlinde kendisini sıkıcı bulacaklarını ve yanından kaçacaklarını düşünür. Bunları düşünen kişi de onların sözlerini destekler ve bu yaptığı şeyin güzel geçinmek olduğunu zanneder.

3- Bir insanın kendisine kastedeceğini ve dil uzatacağını veya edepli birinin yanında hâlini çirkin göstereceğini hisseden kişi, o adamdan önce harekete geçip yapacağı şahitliğin etkili olmaması için hakkında kötü konuşmaya başlar. Bazen de sonradan yalan söyleyip bu yalanının başta söylediği doğru sözler sayesinde revaç bulmasını sağlamak üzere gıybetini yaptığı kişinin halini açıklama sadedinde önce doğruları söylemekle işe başlar ve şöyle der: “Yalan söylemek âdetim değildir! Size onun hâlini haber verdim, durum anlattığım gibidir!”

4- Kendisine bir şey isnat edilmesi ve ondan kurtulmak istemesi durumunda kişi, mazeretinin kabul edilmesine zemin hazırlamak için isnat edilen işi yapanı veya ona ortak olanı zikreder. İnsaflı davranırsa sadece kendini tenzih etmekle yetinir.

5- Tasannu yapmak ve övünmek istemek. Şöyle ki kişi başkasının kusurlarını söyleyip kendisini yücelterek şöyle der: “Filan adam cahildir, anlayışı kıttır, sözü zayıftır.” Kişinin bu sözleri söylemekten maksadı kendisinin üstünlüğünü anlatmak ve sözünü ettiği adamdan daha bilgili olduğunu göstermek veya onun yüceltildiği gibi yüceltilip sonra da bundan dolayı ayıplanmaktan kaçınmaktır.

6- Haset. Şöyle ki bazen kişi insanların övdüğü, sevip onurlandırdığı bir adamı çekemez ve onların söz konusu adamı övmeleri, onurlandırmaları kendisine ağır gelir. Bu durumda adamın sahip olduğu nimetin elinden gitmesini ister ve bunun tek yolunun onu karalamak olduğunu görür. İşte bu hasettir. Haset, öfke ve kinden farklıdır. Çünkü bunlar, öfke ve kin duyulan kişinin insana karşı bir suç işlemesi durumunda ortaya çıkarlar. Oysa bazen insana iyilik yapan bir arkadaşa ve uyum içinde olunan bir akrabaya haset edilebilir.

7- Oyun oynamak, eğlenmek, şakalaşmak ve gülerek hoşça vakit geçirmek. Şöyle ki kişi burada, taklit yoluyla insanları güldürecek şekilde

başkasından söz eder. Biz, bu yolla geçinen bir adam gördük! Bu adam Kur’an okuyucularını, vaizleri, tüccarları, Arapçayı düzgün konuşamayan yabancıları ayıplardı.

8- Eğlenmek, alay etmek ve küçük görmek. Bunun sebebi kibirli olmak ve alay edilen kimseyi küçük görmektir.

Gıybetin sebeplerinden geriye kalan ve bilgi sahibi havasla ilgili olan üç sebebe gelince, bunlar söz konusu sebeplerin en giriftleri ve en inceleridir. Çünkü bunlar, şeytanın iyilikmiş gibi gösterdiği kötülüklerdir.

1- Hayretini ve şaşkınlığını ifade ederek şöyle demek: “Filan adamın bu yaptığı ne kadar hayret edilecek bir şey!” Bazen bunu söyleyen doğru söylemiş olur ve hayreti işlenen kötülüğe yöneliktir. Ancak yapması gereken şey, işlenen kötülüğe hayret edip adamın adını söylememesidir. Şeytan ona, hayretini ifade ederken adamın ismini söylemeyi basit göstermiş ve böylece gıybetçi olmasını sağlamıştır. Kişinin şöyle söylemesi de bu baptandır: “Filanca adamın o çirkin cariyesini nasıl sevdiğine ve cahil olan filancanın önünde nasıl oturduğuna hayret ediyorum!”

2- Merhamet etmek. Kişi, bir insanın başına gelen musibetten dolayı üzülür ve şöyle der: “Filanca miskin adamın başına gelen beni üzdü.” Bu adam üzüldüğünü söylerken samimî olabilir ve üzüntüsü ona sözünü ettiği kişinin adını söylemekten kaçınması gerektiğini unutturur, o da adını söyler ve böylece gıybetçi konumuna düşer. Bu gıybeti sebebiyle de üzülmesinin sevabını alamaz.

3- Allah için kızmak. Kişi bazen bir insanın yapmış olduğu kötü bir işe kızar, kızdığını açığa vurup kötü işi yapan adamın adını söyler ve böylece tanımayanlara adamı tanıtmış olur.

DİLİN GIYBETTEN KORUNMASININ İLACI

Bil ki, bütün çirkin huylar ilim ve amel macunu ile tedavi edilir. Her illet, ona sebep olan şeyin zıddıyla tedavi edilir. O hâlde hastalığın sebebini araştıralım. Dili gıybetten korumak iki şekilde ele alınabilir. Birincisi genel, ikincisi ayrıntılıdır.

Genel olana gelince, kişinin yaptığı gıybetten dolayı Allah’ın gazabına ve nefretine maruz kaldığını, sahip olduğu iyiliklerin gıybetini yaptığı kişiye verileceğini, iyilikleri yoksa ötekinin kötülüklerinin kendisine yükleneceğini bilmesidir. Bu gerçeğe inanan kişinin dili gıybete bulaşmaz. Gıybet edeceği sırada kişinin kendi kusurlarını hatırlayıp onları düzeltmeye

çalışması veya kendi kusurlarının ortaya dökülmesinden utanması gıybetten kurtulmak için faydalı bir yöntemdir.

Kişi kendisinde bir kusur bulamazsa buna şükretmekle meşgul olur ve kendisini kusurların en çirkini olan gıybetle kirletmez. Kişinin kendisinde bir kusur olmadığını zannetmesi ise kusurların en büyüğüdür.

Başkasının onun yaptığı gıybetten dolayı hissettiği acının, gıybetinin yapılmasından duyduğu acı gibi olduğunu bilmek gıybetten uzak durmak için faydalı bir hususdur. Kişi gıybetinin yapılmasına razı olmadığı gibi, başkasının gıybetini yapmaya da razı olmamalıdır. Buraya kadar anlattıklarımız genel olarak uygulanacak tedavilerdi.

Ayrıntılı olan tedaviye gelince, kişinin kendisini gıybete sevkeden sebebi araştırmasıdır. Çünkü hastalığın tedavisi onun sebebini ortadan kaldırmakla gerçekleşir. Daha önce söz konusu sebepleri zikretmiştik. Kızmaya gelince, onun tedavisini Kızmanın Âfetleri kitabında zikredeceğiz.

Bu hususu özetle söylemek gerekirse kişinin kendi kendine şöyle demesidir: “Bu şahsa kızarsam onu gıybet ettiğim için Allah da bana kızar. Çünkü bana bunu yasaklamıştı.” Yüce Allah’ın indirdiği kitaplardan birinde şu ifade varit olmuştur: “*Ey Âdemoğlu, kızdığın zaman beni hatırla ki ben de kızdığımda seni hatırlayayım ve yok ettiklerimin arasına seni katmayayım.*”

Aynı mecliste oturduğu kişilerle uyum içinde olmaya çalışmanın tedavisi ise kişinin yüce Allah’ın, kendisinin gazabı karşılığında insanların rızasını talep edenlere gazap ettiğini bilmesidir. Bu durumda nasıl olur da yanındakilere hürmet edip ona böyle yapmayı yasaklayanın emrini önemsiz görebilir? Aksine, O’na isyan ettikleri için dostlarına Allah için kızman gerekir. Diğer maddelerin tedavisi de bu şekildedir.

Başkasını karalamak suretiyle kendisi için makam hazırlamaya çalışıp böyle yapmakla Rabbi katındaki makamını ıskat etmeye başladığını unutan kişiye şaşılır! Bir topluluk içerisinde şahsın birini karalayıp yarın kıyamet gününde bütün mahlûkların önünde cezaya çarptırılacağını unutanlara hayret edilir!

KALPLE GIYBET YAPMANIN HARAMLIĞI

Bil ki kalbin gıybeti, Müslümanlar hakkında kötü zan beslemesidir. Zan ise nefsin güvenip dayandığı ve kalbin meylettiği şeydir. Yüce Allah bu hususta şöyle buyurmaktadır: “*Zannın çoğundan kaçının. Çünkü zannın bir kısmı günahtır*.” (Hucurât, 49/12)

Tevili mümkün olmayan bir şey olmadığı sürece senin bir müslüman hakkında kötü zan beslemeye hakkın yok! Muhtemel olan hiçbir delilin tasdik edilmesi caiz değildir. Kalbin bu zanla oturup kalktığının alâmeti, o kişi hakkında daha önce hissettiği duyguların değişmesi, ondan kaçması ve onu huysuz bulmasıdır. Fakat âdil birisi o kişi hakkında sana böyle bir şeyi haber verir ve zannın onu tasdik etmeye meylederse o zaman mazur sayılırsın. Çünkü onu yalanlasan, yalan söylediğini zannetmiş olmakla adil kişiye karşı suç işlemiş olursun. Bu da kötü zandan sayılır. Birisine iyi zan besleyip diğerine kötü zan beslemek doğru değildir. Aksine, iki kişi arasında bir düşmanlık ve haset bulunup bulunmadığını araştırman, ondan sonra elde ettiğin neticeye göre zannını değerlendirmen gerekir.

Aklına bir Müslüman hakkında kötü bir düşünce geldiği zaman onu daha çok koruman ve kendisi için hayır dua etmen gerekir. Çünkü bunu yapmak şeytanı küplere bindirir ve onu senden uzaklaştırır. Dua ve koruma ile meşgul olacağından korktuğu için artık aklına kötü düşünceler sokmaz.

Bir Müslüman'ın yanlışını gördüğün zaman gizlice ona nasihat et, gıybetini yapma! Ona öğüt verdiğin zaman, seni yüceltip onu küçük görmeleri için eksiğini gördüğünden dolayı sevinmiş olduğun hâlde ona öğüt verip de öğüt verme küstahlığı sayesinde onun karşısında yücelmeye kalkma! Üzülmüş olduğun hâlde senin amacın onu günahtan kurtarmak olsun! Tıpkı bir kusur işlediğinde kendin için üzüldüğün gibi…

Sen nasihat etmeden onun bu yanlıştan dönmesini, nasihatin sayesinde dönmesinden daha çok istemen gerekir. Bunu yaptığın zaman hem öğüt verme, hem başına gelen musibete üzülme ve dini hususunda ona yardım etme sevabını birlikte kazanmış olursun.

Kötü zannın meyvelerinden biri de insanların kusurlarını araştırmaktır. Çünkü kalp zanla yetinmez ve araştırıp gerçeği öğrenmek ister. Bu yüzden de casusluk yapıp insanları izlemekle meşgul olur. Oysa bu yasaklanmış bir davranıştır, çünkü Müslüman'ın gizli olan bir şeyini ortaya çıkarmaya sebep olur. Eğer söz konusu gizli şey ortaya çıkmamış olsaydı kalbin o Müslüman'a karşı daha güzel duygular besleyecekti. İnsanların hâllerini araştırıp casusluk yapmayı İyiliği Emretmek kitabında zikretmiştik.

GIYBET YAPMAYI SERBEST HÂLE GETİREN MAZERETLER

Bil ki başkalarının kötü yanlarından söz etmeyi serbest kılan şey, şeriat tarafından geçerli kabul edilen ve ancak onlar sayesinde şeriatın maksadına

ulaşılan hususlardır. Bunlar gıybetin günahını ortadan kaldırırlar. Söz konusu şeyleri altı maddede toplayabiliriz:

1- Şikâyet etmek, dava açmak. Bir hâkimin kendisine zulmettiğini, ihanet edip kendisinden rüşvet aldığını söyleyen kişi gıybet etmiş ve isyankâr olmuş olur. Fakat hâkim tarafından zulme uğrayan adamın sultana şikâyette bulunması ve hâkimin haksızlık yaptığını söyleme hakkı vardır. Çünkü bunu yapmadan hakkını alması mümkün değildir. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem bu hususta şöyle buyurmuştur: "*Şüphesiz ki hak sahibinin söz söyleme hakkı vardır*."; "*Zenginin borcunu ödemeyip ertelemesi zulümdür.*"; "*Varlıklı adamın borcunu ödemeyip sözü eğip bükmesi onurunu ve cezalandırılmasını helâl kılar.*"

2- Kötü bir fiile engel olmaya yardım etmek ve günahkâr kişiyi doğru yola döndürmek. Bu maksatla olmadığı sürece gıybet haramdır.

3- Fetva sorup örneğin müftüye şöyle demek: "Babam veya kardeşim bana zulmetti, bundan kurtulmanın yolu nedir?"

Bu mazeretten dolayı isim vermek her ne kadar mübah olsa da en sağlıklı yol ima yoluyla konuşup şöyle söylemektir: "Babası veya kardeşi tarafından zulme uğrayan kişi hakkında ne dersin?" Tıpkı bir hadiste geçen Hind'in şu sözü gibi: "*Ebû Süfyân cimri bir adam...*" Böyle söylemiş olmasına rağmen Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem Hind'e mâni olmamıştır. Çünkü kastı fetva istemektir.

4- Müslümanlar'ı kötülüğe karşı uyarmak. Örneğin, bir fakihin bidat sahibi veya fasık bir adamın yanına gidip geldiğini görüp kötülüğün ona sirayet etmesinden korkman hâlinde ona durumu anlatmanda bir beis yoktur. Aynı şekilde, sahip olduğun kölenin hırsızlık yaptığını veya günah işlediğini öğrendiğin zaman onu satın alacak müşteriye bu hususları söylemek de aynı bâptandır. Çünkü müşterinin tarafını gözetmek, kölenin tarafını gözetmekten evladır. Yine, şahitleri tezkiye eden müzekkîye şahit hakkında soru sorulduğunda onun hakkında kötü konuşmasında bir beis yoktur. Evlendirme ve emanet teslim etme konularında kendisiyle istişare edilen kişinin, ona danışan kimseye arkasından çekiştirme kastıyla değil de nasihat etme amacıyla hakkında bilgi istenen kişiye dair bildiği şeyleri anlatmasında da bir beis yoktur. Tabiî, bu durum, istişare etmeye gelen kişinin ancak açık ifadeler kullanıldığında yapmak istediği şeyden vazgeçeceği biliniyorsa geçerlidir. Eğer danışmaya gelen kimsenin "sana uygun değil" sözüyle evlenmekten vazgeçeceği biliniyorsa vacip olan sadece bu sözü söylemekle yetinmektir.

5- İnsanın topal ve kör gibi, kusurunu ortaya koyan bir lâkapla tanınıyor olması. Böyle bir durumda olan kişiyi tanınmış olduğu lâkapla zikretmekte bir günah yoktur. Eğer o lâkap yerine başka bir ifade bulabiliyorsa onu zikretmesi evladır.

6- Hünsâ, açıktan içki içen ve insanların sırlarını ortaya döken kimse gibi açıktan fasıklık yapmak ve kendisine bunlar söylendiği hâlde vazgeçmeyip devam etmek. Rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kim hayâ örtüsünü yüzünden çıkarırsa onun hakkında söylenenler gıybet olmaz.*"

Hasenü'l-Basrî şöyle demiştir: "Bidat sahibi hakkında gıybet söz konusu değildir. Seninle fasık arasında hürmet yoktur."

Bir keresinde Hasenü'l-Basrî'ye açıktan günah işleyen kişiyi sahip olduğu sıfatla zikretmenin gıybet olup olmadığı sorulunca şöyle der: "Bu bir gıybet değildir ve onun şerefi yoktur."

GIYBETİN KEFARETİ

Bil ki, gıybet yapan kişi iki suç işlemiş olur:

1- Yüce Allah'ın hakkına karşı suç işlemiştir. Çünkü yüce Allah'ın yasakladığı bir fiili yapmıştır. Bunun kefareti tövbe etmek ve pişman olmaktır.

2- İnsanın şeref ve onuruna karşı suç işlemiştir. Eğer yaptığı gıybet o kişinin kulağına gitmişse onun yanına gider, hakkını helâl etmesini ister, önünde boyun büker ve yaptığına pişman olduğunu gösterir.

(…) Ebû Hureyre radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kim malı veya şerefi hakkında din kardeşine bir haksızlık etmişse yanında ne bir dinar ne de dirhem bulunmayacağı günde cezaya çarptırılmadan önce ona gidip hakkını helâl etmesini istesin. Çünkü o gün kendisinde iyilik varsa alınıp haksızlık yaptığı kişiye verilecek. İyilikleri yoksa haksızlık yaptığı kişinin kötülükleri alınıp ona yüklenecek.*"

Eğer yapılan gıybet kişinin kulağına gitmemişse ondan helâllik istemek yerine, bilmediği bir şeyi ona haber verip de kalbini kinle doldurmaması için yüce Allah'tan onun bağışlanmasını diler. Enes b. Mâlik radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Gıybetini yaptığın kişinin kefareti onun için istiğfar etmendir.*"

Mücâhid hazretleri şöyle söylemiştir: “Din kardeşinin etini yemenin kefareti, onu övmen ve onun için hayır dua etmendir.” Gıybeti yapılan kişi ölmüşse yapılacak şey yine aynıdır. Ebû Damdam’ın “Ben şerefimi tasadduk ettim.” şeklindeki sözü “Ben kıyamet günü, şerefime leke süren kişiden bir hak talep etmeyeceğim.” anlamına gelir. Yoksa Ebû Damdam bu sözüyle, kişinin şerefine leke sürüp gıybetini yapmanın helâl olduğunu kastetmemiştir.

16. LÂF TAŞIMAK (NEMÎME)

Yüce Allah bu hususta şöyle buyurmaktadır: “*İnsanları kötüleyen, lâf taşıyan…*” (Kalem, 68/11)

(…) Hemmâm b. Hâris anlatıyor: “*Huzeyfe radıyallâhu anhın yanındayken ona denildi ki filanca kişi Osmân’a hadis nispet ediyor! Bunun üzerine Huzeyfe dedi ki, ben Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğunu işittim: Başkalarını karalayıp onlara iftira eden kişi cennete giremez.*”[553] Hadisin lafızlarından birinde şu ifade geçmektedir: “*Lâf taşıyan cennete giremez.*”

Buhârî ve Müslim’in İbni Abbâs radıyallâhu anhümâdan naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem iki mezara uğramış ve şöyle buyurmuştur: “*Bunlar azap görüyorlar. Büyük bir günahtan dolayı azap görmüyorlar; birisi idrarından sakınmıyor, diğeri ise insanlar arasında lâf taşıyordu.*”

Esmâ binti Yezîd radıyallâhu anhânın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Size en kötülerinizin kimler olduğunu söyleyeyim mi? Dediler ki, söyle. Şöyle buyurdu: İnsanlar arasında lâf taşıyanlar, sevenleri birbirine karşı kışkırtanlar ve günahsız kimselerin zora düşmelerini isteyenler.*”

Ebû Hureyre radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Kıyamet gününde yüce Allah’ın en kötü kullarının, bunlara gidip şunların sözlerini, şunlara gidip bunların sözlerini taşıyan ikiyüzlüler olduğunu göreceksiniz.*”

FASIL

Bil ki genelde lâf taşıma/nemîme; “Filanca senin hakkında şöyle şöyle dedi.” örneğinde olduğu gibi bir insanın sözünü diğerine nakletmeye denir. Fakat lâf taşıma bundan ibaret değildir. Aksine, tam tarifi; ister söz, ister fiil olsun ortaya çıkması hoş olmayan şeyleri ortaya çıkarmaktır. Hatta kişinin

kendisine ait bir malı gömdüğünü görüp başkasına söylemek de lâf taşıma bâbındandır.

Lâf taşımanın sebebi, ya sözü nakledilen kişinin kötülüğünü istemek ya sözün nakledildiği kişiye onu sevdiğini göstermek veya konuşarak üzüntüyü dağıtmak ve fuzulî konulara dalmaktır.

FASIL

"Filanca senin hakkında şöyle dedi, senin hakkında şöyle yaptı, senin işini bozmak için tedbir alıyor vb." sözlere muhatap olan kişinin şu altı şeyi yapması gerekir:

1- Bunları nakleden kişiyi tasdik etmemek. Çünkü lâf taşıyan kimse fasık olup şahitliği kabul edilmez. Yüce Allah bunlar hakkında şöyle buyurmaktadır: "*Ey iman edenler! Eğer bir fasık size haber getirirse onun doğruluğunu araştırın. Yoksa bilmeden bir topluluğa kötülük edersiniz de sonra yaptığınıza pişman olursunuz.*" (Hucurât, 49/6)

2- Onu böyle işleri yapmaktan men etmek, nasihat etmek ve yaptığı işi çirkin bulmak. Yüce Allah bu hususta şöyle buyurmuştur: "*İyiliği emret, kötülüğe engel ol.*" (Lokmân, 31/17)

3- Allah için ona kızmak. Çünkü lâf taşıyan kişi Allah'ın gazap ettiği kimsedir ve Allah'ın gazap ettiğine kızmak gerekir.

4- Din kardeşine gıyabında kötü zan beslememek. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmuştur: "*Zannın çoğundan kaçının.*" (Hucurât, 49/12) Söz taşıyan bu adamın fasıklığı sabit olduğundan getirdiği habere itibar edilmez.

5- Kendisine anlatılan şey, kişiyi konuyu araştırmaya ve söylenenlerin gerçek olup olmadığını öğrenmek istemeye yöneltmemelidir. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Birbirinizin kusurunu araştırmayın.*" (Hucurât, 49/12)

6- Lâf taşıyan kişiyi men etmiş olduğun şeyi kendin de yapmamalı ve onun getirdiği lâfı başkasına taşıyıp "Filanca şunları şunları söyledi" dememelisin! Sen de bunu yapmakla gıybetçi olur ve başkalarını men ettiğin şeyi kendin işlemiş olursun.

Süleymân b. Abdülmelik adamın birine şöyle der: "Duyduğuma göre beni karalayacak sözler söylemiş ve şöyle şöyle demişsin!" Adam der ki ne böyle bir şey yaptım, ne de söyledim! Süleymân der ki, bana bu haberi getiren doğru sözlü bir adam! Bunun üzerine orada bulunan Zührî der ki, lâf taşıyan kişi doğru sözlü olamaz! Süleymân şöyle der: "Doğru söyledin ey Zührî, sen de ey adam, selâmetle gidebilirsin!"

Hasenü’l-Basrî şöyle demiştir: “Sana lâf getiren, senin lâfını da başkasına taşır.” Bu da lâf taşıyan kişiye kızılması ve doğru sözlü olduğuna güvenilmemesi gerektiğini gösterir. Sürekli yalan söyleyen, insanların gıybetini yapan, onları aldatan, ihanet eden, onları çekemeyen, ikiyüzlülük eden, insanların arasını bozmaya çalışan kimseye nasıl kızılmaz! Böyle bir adam, kurulması emredilen bağın kesilmesine çalışanlardan biridir.

Nakledildiğine göre Hz. Ali radıyallâhu anh, yanına gelerek başka birisini küçük düşüren adama şöyle der: “Be adam, biz senin ne dediğini soruştururuz. Eğer doğru söylüyorsan seni sevmeyiz. Eğer yalan söylüyorsan seni cezalandırırız. Eğer davadan vazgeçmek istersen seni muaf tutarız.” Bunun üzerine adam dedi ki, beni muaf tut ey müminlerin emiri!

Ka’b şöyle demiştir: “Lâf taşımaktan sakının. Çünkü lâf taşıyan adam kabir azabından kurtulamaz.”

Adamın biri diğerine der ki, filanca senin hakkında kötü şeyler söylüyor! O da ona şöyle cevap verir: “Adamla birlikte olmanın hakkına riayet etmedin ve onun sözlerini bize naklettin. O sözü bize bildirdiğinde de bizim hakkımızı yerine getirmedin. Ona bildir ki ölüm hepimize gelecek, kabir hepimizi kucaklayacak, aramızda Allah hüküm verecek. O hüküm verenlerin en hayırlısıdır.”

Hikmet sahibi birinin yanında iftira atanlardan söz edilince şöyle der: “Onlar dışında doğru sözlü olan herkesin övüldüğü birtakım insanlara ne dersin!”

Yahyâ b. Ebî Kesîr şöyle demiştir: “Lâf taşıyan kişi, büyücünün bir ayda bozamadığını bir anda bozar!”

(…) Humeyd şöyle anlatıyor: “Adamın biri kölenin biri hakkında sahibiyle pazarlık yaparken kölenin sahibi der ki, bunun lâf taşımasından ben sorumlu değilim! Müşteri olan adam der ki evet, böyle bir şey yaparsa seni suçlamam. Sonra adam köleyi satın alır. Köle yeni sahibine şöyle demeye başlar: ‘Karın zina ediyor, her zaman bunu tekrarlıyor, seni öldürmek istiyor!’ Sonra kadının yanına gidip ona da şunları söyler: ‘Kocan senin üzerine başka bir kadın almak istiyor. Onun sana bağlanmasını ve başka kadınla evlenmemesini istiyorsan usturayı al ve uyuduğu zaman arkasından bir tutam saçını kes!’ Sonra adama gidip şöyle söyler: ‘Karın, uykuya daldığında seni öldürmek istiyor!’ Bu sözleri işiten kölenin sahibi yatağa yatıp uyuyormuş gibi yapar ve kadın elinde usturayla gelip arkadan

saçını kesmeye çalışırken hemen elini tutup onu öldürür. Haberi alan kadının ailesi gelerek üzerine çullanır ve adamı öldürürler.”

17. İKİ DİLLİ OLMAK

İki dilli olmak; iki düşman arasında mekik dokuyarak birbirleri hakkındaki sözlerini nakletmek, her birine onun hoşuna gidecek sözler söylemek, kendisine yardımcı olacağını bildirmek veya birini yüzüne karşı övüp diğeri yanında onu karalamaktır.

Buhârî ve Müslim’in Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Şüphesiz ki insanların en kötüsü, şunlara bir yüzle, bunlara bir başka yüzle giden ikiyüzlülerdir.*”

Enes radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Dünyada iki dili olanlara kıyamet günü ateşten iki dil verilecektir.*”

Buhârî’nin naklettiği efrâd hadislerden şöyle gelmiştir: “*İbni Ömer’e denilir ki; bizler yöneticilerimizin yanına girince bir söz, dışarı çıktığımızda başka bir söz söylüyoruz. Buna ne dersin? İbni Ömer şöyle dedi: Biz Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem devrinde bunu münafıklık sayardık.*”

Bil ki bu hüküm, bunu yapmaya mecbur kalmayan kimseler hakkında geçerlidir. Fakat kişi yöneticilerin karşısında müdârât yapmaya (onu idare edecek sözler söylemeye) mecbur kalırsa bunu yapması caizdir. Ancak yöneticilere onlarla aynı fikirde olmadığını söylemeye gücü yettiği sürece böyle yapması caiz değildir. Yöneticilerin bâtıl sözlerini onaylasa ve onların bâtıl sözlerini tasdik etme anlamında başını sallasa veya onları övse münafık olur. Ancak bunları mecbur kaldığı veya benzer bir durumda yalan söylemenin mübah olduğu zorlama hâlinde söylerse münafık sayılmaz.

Ebu’d-Derdâ radıyallâhu anh şöyle söylemiştir: “Biz bazı insanların yüzlerine karşı gülüyoruz ama kalplerimiz onlara lânet ediyor.”

18. İNSANLARI ÖVMEK

Bu âfetin içerisinde altı âfet vardır ki bunların dördü öven, ikisi ise övülen kişiyle ilgilidir. Öven kimseyle ilgili âfetler şunlardır:

1- Bir insanı öven kişi, bazen onun hakkında kesin olarak bilmediği ve bilmesi mümkün olmayan bir şey söyler. Örneğin onun hakkında şöyle der: “O takva sahibidir, zahittir.”

(…) Abdurrahmân b. Ebî Bekre radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: “*Adamın biri Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin yanında bir adamı övünce Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem ona defalarca şöyle buyurdu: Yazıklar olsun sana, arkadaşının boğazını kestin! Sizden biri arkadaşını övmek zorunda kalırsa ‘Filancayı önemsiyorum ama Allah onu daha iyi bilir, hiç kimseyi Allah’ın önünde temize çıkarmam! Onun şöyle şöyle olduğunu zannediyorum.’ desin! Eğer öyle olduğunu biliyorsa bunları söylesin.*”[554]

Bize nakledildiğine göre Hz. Ömer radıyallâhu anh, bir adamı öven birisini işitir ve ona şöyle sorar: “Onunla birlikte yolculuk yaptın mı?” Adam hayır, deyince onunla birlikte bulunup bulunmadığını sorar. Adam birlikte bulunmadığını söyleyince şöyle der: “O’ndan başka ilâh olmayan Allah’a yemin ederim ki sen o adamı tanımıyorsun.”

2- Başkasını öven adam bazen kantarın topuzunu kaçırır ve işin sonu yalan söylemeye varır. Hâlid b. Ma’dân şöyle demiştir: “Kim şahitlerin huzurunda onda olmayan bir vasıfla bir adamı överse kıyamet gününde Allah onu kekeme olarak haşreder.”

3- Bazen de kişi bunu yaparken riyaya bulaşır. Çünkü kişi başkasını övmekle onu sevdiğini gösterir. Bazen kişinin içinde övdüğüne karşı bir sevgi bulunmayabilir ve söylediği her şeye inanmıyor olabilir. Böyle bir durumda ikiyüzlü ve münafık olur.

4- Bazen kınanması gereken birini övebilir. Rivâyet edildiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Fasık birisi övüldüğü zaman yüce Allah gazaplanır.*”

Hasenü’l-Basrî hazretleri şöyle demiştir: “Kim bir zalimin ömrünün uzun olması için dua ederse Allah’a isyan edilmesini istemiş olur.”

Övülen kişiyle ilgili ve ona zarar veren âfetler ise şunlardır:

1- Övülen kişide kibir ve kendini beğenme duygusu uyandırır. Bu iki şey insanı helâke götürür. Bize anlatıldığına göre Hasenü’l-Basrî şöyle söylemiştir: “Bir keresinde Hz. Ömer ayaktayken kamçısı yanında duruyordu ve etrafında insanlar vardı. O sırada Cârûd onlara doğru gelmeye başladı. Bunun üzerine adamın biri dedi ki, bu gelen Rebîa kabilesinin efendisidir! Bu sözü Hz. Ömer, etrafındakiler ve Cârûd işitirler. Cârûd Hz. Ömer’e yaklaşınca onu kamçısıyla dürter. Cârûd der ki, aramızda ne var ey müminlerin emiri? Hz. Ömer der ki aramızda ne var, söylenen sözü duymadın mı? Cârûd der ki duydum, bunda ne var? Hz. Ömer der ki, bu

sözden dolayı kalbine bir şey karışmasından endişe ettim ve kadrini düşürmek istedim!”

2- Kişi hayırla övüldüğünde nefsinden razı olur ve maksada ulaştığını zannederek amel etmekten geri kalır. Nefsini eksik ve kusurlu gören kimse ancak amele dört elle sarılır. İşte bundan dolayı Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem “*arkadaşının boğazını kestin*” buyurmuştur.

Hz. Ömer radıyallâhu anh şöyle söylemiştir: “Bir adamı övmek onu boğazlamak gibidir.” Çünkü boğazlanan canlı hareket edemez hâle gelir. Bir keresinde adamın biri Hz. Ömer’i övünce şöyle der: “Beni ve kendini helâk etmek mi istiyorsun?”

Bil ki, övme fiili bu âfetlerden uzak olursa kişiyi övmede bir beis kalmaz. Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem de bazı insanları; Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve diğer bazı sahâbesini övmüştür. Ancak övgü sözlerinin doğru ve övülen kişiyi değiştirmeyecek şekilde olması güzeldir.

ÖVÜLEN KİŞİNİN YAPMASI GEREKENLER

Övülen kişinin kibir, kendini beğenme ve gevşeklik âfetlerinden sakınması gerekir. Kişi nefsini tanımadan bu saydığımız âfetlerden kurtulamaz. Övgüye mazhar olan kişi şunu düşünmelidir: Onu öven kişi, kendisi hakkında bildiği şeyleri bilmiş olsa onu övmezdi. Sonra övülen kişi, riyanın gizli taraflarından ve amellerin âfetlerinden korkmalıdır. Sonra da son nefesteki tehlikeyi hatırlayıp övülmekten hoşlanmamalıdır.

Mutarrif şöyle demiştir: “Övüldüğümü duyduğumda nefsim gözümde küçülür.”

İbni Uyeyne şöyle söylemiştir: “Övülmek, nefsini tanıyan kişiye zarar vermez.”

Salihlerden bir adam övülünce şöyle demiştir: “Allah’ım, bunlar beni tanımıyorlar. Beni tanıyan sensin.”

19. SÖYLENEN SÖZÜN İÇERİĞİNDEKİ HATANIN İNCELİKLERİNDEN GAFİL OLMAK

Bu durum özellikle de Allah’a, sıfatlarına ve din işlerine dair sözlerde geçerlidir. Bu konularda söylenen sözleri düzeltmek ancak âlimlerin ve fasihlerin yapabileceği bir iştir. Bir ilimde veya fesahatte eksiği olan kişinin sözleri hatadan beri olmaz. Ancak cahilliğinden dolayı Allah onu affeder.

Bunun bir örneği Huzeyfe radıyallâhu anhın nakletmiş olduğu Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin şu sözüdür: "*Sizden biri 'Allah diledi ve sen diledin' demesin! Ancak şöyle desin: Allah diledi, sonra sen diledin!*" Çünkü mutlak olan atıfta ortak kılma ve denk sayma anlamı vardır. Bu ise Allah'a karşı gösterilmesi gereken saygıya aykırıdır.

İbni Abbâs radıyallâhu anhümâ şöyle anlatıyor: "*Adamın biri Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve selleme gelerek onunla konuştu ve şöyle dedi: 'Allah diledi ve sen diledin.' Bunun üzerine Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: Beni Allah'a denk mi tuttun? Bilakis, tek başına Allah diledi.*"

"*Bir keresinde adamın biri Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin yanında hitap ederek dedi ki; Allah'a ve elçisine itaat eden doğru yolu bulur, onlara isyan eden doğru yoldan sapar! Bunları dinleyen Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem adama şöyle buyurdu: De ki, Allah'a ve elçisine isyan eden…*" Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem, adamın "onlara isyan eden" şeklindeki ifadesinden hoşlanmamıştır. Çünkü bu ifade ikisini eşitleme ve birleştirme anlamına gelmekteydi.

Yine, Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Sizden biri 'erkek kölem, kadın kölem' demesin! Hepiniz Allah'ın köleleri, bütün kadınlarınız Allah'ın köleleridir. Ancak şöyle desin: Hizmetkârım ve cariyem.*"

İbrâhim en-Nehaî hazretleri kişinin "Allah'a ve sana sığınırım." demesini mekruh saymış, "Önce Allah'a, sonra sana sığınırım." demesine ruhsat vermiştir. Yine, "Allah ve filanca olmasaydı" denilmesini mekruh saymış, "önce Allah, sonra filanca olmasaydı" denilmesine izin vermiştir.

Ebû İmrân el-Cevfî şöyle diyor: "Zamanlarında yaşayıp tanıdığım kişilerin en üstünü olan dört kişi 'Allah'ım, bizi cehennemden azat eyle.' demeyi çirkin görüp 'Oradan ancak oraya girenler azat olurlar.' derlerdi. Yine şöyle derlerdi: Cehennemden Allah'a sığınırız."

İbrâhim en-Nehaî şöyle demiştir: "Bir adam diğerine eşek, domuz derse kıyamet günü ona şöyle denilir: Bunu eşek olarak, şunu domuz olarak yarattığımı mı gördün?" Bu ve benzeri sözleri sayıp dökmek mümkün değildir. Bizim dilin âfetleri hakkında serdettiğimiz bilgileri iyice düşünen kişi dilini serbest bıraktığında asla selâmete eremeyeceğini anlar. İşte o zaman Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin şu sözünün sırrını bilir: "*Susan kurtulur.*" Çünkü bu sayılan âfetlerin hepsi birer helâk olma vasıtasıdır ve konuşan kişinin tutumuna bağlıdır. Kişi susarsa selâmet bulur,

konuşursa yanında ilim, takva ve murakabe azığı olmadıkça tehlikede kalır. Konuşmasıyla bir şey elde edeceğini kesin olarak bilmeyen kişi sussun, selâmet bulsun! Çünkü selâmet iki ganimetten biridir.

20. AVAMIN ALLAH'IN SIFATLARI VE KELÂMI HAKKINDA SORU SORMALARI

Bil ki şeytan, avamdan birine şöyle hayal kurdurur: "Sen ilme kendini vermekle âlimlerden ve fazilet ehlinden oldun." Şeytan bu şekilde ona böyle düşünmeyi sevdirmeye devam eder ve sonunda adam bilmeden kendisini küfre düşüren sözü söyler. Avamdan olanlar için en iyi olan şey, hiçbir araştırma yapmadan Kur'an'da varit olan bilgilere inanmak ve Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin getirdiklerine teslim olmak, ibadetlere yönelmektir. Avamın ilmin sırlarını araştırmakla meşgul olmaya kalkması, hayvan bakıcılarının mülkün sırlarını araştırmaya kalkmasına benzer!

Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Sizi serbest bıraktığım sürece beni bırakın. Sizden öncekilerin helâk olmalarının sebebi, soru sormaları ve peygamberlerinin dediklerini yapmamalarıdır. Ben size bir şeyi yasaklarsam ondan uzak durun. Size bir şeyi emredersem gücünüz yettiği kadar onu yerine getirin.*";

"*Yakında insanlar birbirlerine soru sorup sonunda şöyle diyecekler: Bu Allah mahlûkatı yarattı, peki Allah'ı kim yarattı?*"

Avamın ilmin bazı anlaşılması zor ve girift konuları hakkında soru sormaları âfetlerin en büyüklerinden biridir. Onların Allah'ın sıfatlarının ne anlama geldiğine dair araştırma yapmaları onları ıslah eden değil, ifsat eden hususlardan biridir. Çünkü avamın yapması gereken şey tam teslim olmaktır.

---

[514]. Ahmed, 1737; Taberânî, *Kebîr*, 2886, *Sagîr*, 1080.

[515]. Ahmed, 17732, 17743; İbni Ebî Şeybe, 8/515; İbni Hibbân, 482; Taberânî, *Kebîr*, 22/588; Beyhakî, Şüabü'l-Îmân, 7989.

[516]. İbni Ebi'd-Dünyâ, *el-Gıybetü ve'n-Nemîme*, 10; İbni Adiyy, *Kâmil*, 5/1956; Beyhakî, Şüabü'l-Îmân, 5669; Münzirî, *et-Tergîb ve't-Terhîb*, 3096.

[517]. Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem bu sözleri söyleyen adama şöyle buyurmuştur: "*Bedevilerin secili sözleri gibi secili sözler mi söylüyorsun?*" (Bkz: Ahmed, 1/1813, 18148, 18149, 18177; Müslim, 1682;

Abdürrezzâk, 18351; İbni Ebî Şeybe, 9/255; Ebû Dâvûd, 4569; Nesâî, *Kübrâ*, 7026, 7028)

[518]. Nesâî, *Kübrâ*, 11519; Ahmed, 6487; İbni Hibbân, 5176; Tayâlisî, 2272; Beyhakî, Şüabü'l-Îmân, 7458, 10834, *Sünen*, 10/243.

[519]. Ebû Nuaym, *Hılye*, 1/288; Irâkî, *el-Mugnî an Hamli'l-Esfâr*, 3/117; Zebîdî, İthâfü's-Sâdeti'l-Müttakîn, 7/478; Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr*, 3/363.

[520]. Buhârî ve Müslim tarafından nakledilmiştir.

[521]. Müslim, 80, 2595; Ahmed, 19870.

[522]. Ahmed, 15062; Ebû Ya'lâ, 2212.

[523]. Buhârî, *Edeb*ü'l-Müfred, 886.

[524]. Yani, verilen söz bir hediye mesabesinde olup ondan caymak hediyeden caymak gibidir.

[525]. Ahmed, 3638, 3727, 3896, 4022, 4095, 4108, 4160, 4187; Buhârî, 6094; Müslim, 103, 105, 2607.

[526]. Buhârî, 33, 2682, 6095; Müslim, 59.

[527]. Ahmed, 20165; Buhârî, 1386, 7047; Müslim, 2275.

[528]. Ahmed, 12336; Buhârî, 5977; Müslim, 88.

[529]. Ahmed, 26921; Buhârî, 5219; Müslim, 2130. Burada anlatılmak istenen şey, söz konusu kişinin her yandan yalanla çevrelenmiş olduğu, niyetinin ve amelinin yalan olduğudur.

[530]. Ahmed, 25183; Beyhakî, Şüabü'l-Îmân, 4817; Abdürrezzâk, 20195; İbni Hibbân, 5736; Begavî, Şerhu's-Sünne, 3576.

[531]. Müslim, 137.

[532]. Buhârî, 2692; Müslim, 2605; Ahmed, 27272.

[533]. Buhârî, 5219; Müslim, 2130; Ahmed, 16921.

[534]. İbni Adiyy, *Kâmil*, 1/35, 3/96 (merfû olarak); Beyhakî, *Sünen*, 10/199, Şüabü'l-Îmân, 4795; Kuzâî, *Müsnedü'ş-Şihâb*, 1011.

[535]. Buhârî, *Edebü'l-Müfred*, 857; İbni Ebî Şeybe, 26096; Taberânî, *Kebîr*, 18/106; Hennâd, *Zühd*, 1378; Beyhakî, *Sünen*, 10/199, Şüabü'l-Îmân, 4794.

[536]. Buhârî, *Edebü'l-Müfred*, 884; İbni Ebî Şeybe, 26095; Beyhakî, Şüabü'l-Îmân, 4793.

[537]. İbni Ebî Şeybe, 26094.

[538]. İbni Ebî Şeybe, 26098.

[539]. İbni Adiyy, *Kâmil*, 4/32; Beyhakî, Şüabü'l-Îmân, 4998.

[540]. Suyûtî, *Dürrü'l-Mensûr*, 9/610. Suyutî bu sözü İbn Ebî Hâtim'e nispet etmiştir.

[541]. İbni Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 66/336.

[542]. Dârekutnî, 432; İbni Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 28/115, 116; *Tefsîru'l-Kurtubî*, 6/345, 346; Zehebî, *Siyer*, 1/236.

[543]. Yalan söylemiş olmamak için hizmetkârı bu sözüyle Nehaî'nin evindeki mescidini kastetmektedir.

[544]. Ebû Hureyre radıyallâhu anhın şefaat hakkında naklettiği hadis. (Bkz: Buhârî, 3340, 3361, 4712; Müslim, 194, 327)

[545]. Ahmed, 18454.

[546]. İbni Adiyy, *Kâmil*, 6/259; Beyhakî, Şüabü'l-Îmân, 6769.

[547]. Ahmed, 19776; Ebû Dâvûd, 4880; Ebû Ya'lâ, 7424; İbni Ebi'd-Dünyâ, *Samt*, 168; Beyhakî,*Sünen*, 10/247, Şüabü'l-Îmân, 6704.

[548]. Ahmed, 13340.

[549]. Beyhakî, Şüabü'l-Îmân, 6713.

[550]. Ahmed, 7146, 8985.

[551]. Ahmed, 16368; Ebû Dâvûd, 4884; Taberânî, *Kebîr*, 4735; Ebû Nuaym, *Hılye*, 8/189; Beyhakî, *Sünen*, 8/167, 168; İbni Ebi'd-Dünyâ, *Samt*, 241. Câbir b. Abdullâh ve Ebû Talha b. Sehl'in hadisi.

[552]. Ahmed, 15649; Ebû Dâvûd, 4883; İbnü'l-Mübârek, *Zühd*, 686; Taberânî, *Kebîr*, 20/433; Ebû Nuaym, *Hılye*, 8/188; Beyhakî, Şüabü'l-Îmân, 7631; Begavî, Şerhu's-Sünne, 3527. Muâz b. Enes el-Cühenî'nin hadisi.

[553]. Buhârî ve Müslim.

[554]. Buhârî, 6162; Müslim, 65, 3000; Ahmed, 20462.

KIZGINLIK, KİN VE HASEDİN ÂFETLERİ KİTABI

Korkanların affına sığındığı, âriflerin cezalandırmasından çekindiği, emniyette olanların ceza vaadinden tedirgin olduğu, nasıl hareket edeceklerini görmek için kullarını iştah duydukları şeyleri terk etmekle imtihan eden, kızdıklarında onlara öfkelerini yutmalarını, kinlendiklerinde kini silmelerini, haset ettikleri kimselere hasedi bırakmalarını emredip onları yüksek derecelere teşvik eden -ki her yüksek derecenin altı alçaktır-, kendilerine haksızlık ve zulüm yapıldığında affedenleri överek "*Kızdıkları zaman kusurları bağışlarlar.*" (Şûrâ, 42/37) buyuran Allah'a hamd olsun.

Olmuş ve olacak her şeyden dolayı O'na hamd eder ve gönlü rahatlatacak şekilde O'nun tek olduğunu kabul ederim. Emin olanların en şereflisi ve emanet verilenlerin en hayırlısı olan elçisi Hz. Muhammed'e, onun âline, ashâbına ve temel kurala göre onlara tâbi olanlara çokça salât ve selâm ederim.

Kızmak, Allah'ın tutuşturulmuş ateşinden alınmış bir ateş parçasıdır. Ancak bu ateş parçası sadece kalpleri etkiler. Söz konusu ateş gönlün katmanları arasında, korun küller arasında gizlenmesi gibi gizlenmiştir. Her zorba ve inatçı kişinin kalbinde gömülü olan kibir, taşın demirden ateş çıkarması gibi o ateşi ortaya çıkarır. Yakîn nuruyla bakanların gördüğü üzere, insanın bir damarı lânetli şeytana çekmiştir. Bu yüzden öfke ateşinin kendisini tahrik edip kışkırttığı kişide şeytana yakınlık kuvvetlenir. Yüce Allah'ın buyurduğu üzere şeytan şöyle demiştir: "*Beni ateşten, onu çamurdan yarattın!*" (A'râf, 7/12) Çünkü çamurun şanı sükûnet ve vakardır. Ateşin şanı ise parlamak, alevlenmek, hareket etmek ve kabarmaktır. Kızmanın neticelerinden ikisi kin ve hasettir. Helâk olanlar ve bozulanlar bu iki şeyden dolayı helâk olmuş ve bozulmuşlardır. Kin ve hasedin kaynağı öyle bir et parçasıdır ki o sağlıklı olduğunda bedenin diğer uzuvları da sağlıklı olur.

Kin, haset ve öfke kulu telef olma yerlerine sevkettiğine göre, kul telef olacağı ve kötü duruma düşeceği yerleri bilmeye muhtaçtır. Böylece kul onlardan sakınıp korunarak kalbinden kaldırır ve atar. Eğer kalbinde kök salmışlarsa onları tedavi eder. Çünkü kötülüğü tanımayan kişi onun içine düşer. Kötülüğü tanıyan kimseye, kötülüğü defedip onu uzaklaştıracak yöntemi bilmediği sürece bu da yeterli değildir.

Biz bu bölümde kızmanın kınanan bir davranış şekli olduğunu, kin ve hasedin âfetlerini zikredeceğiz. Bu konuları şu başlıklar altında inceleyeceğiz: Kızmanın kınanması, kızmanın hakikati, riyazetle öfkeyi izale etmenin mümkün olup olmadığı, öfkeyi harekete geçiren sebepler, harekete geçen öfkenin ilacı, öfkeyi yutmanın fazileti, hilmin fazileti, sözle yardım etme hıncını almanın caiz olan miktarı, kinin anlamı ve neticeleri, affetmenin ve yumuşak davranmanın fazileti, hasedin kınanması, hasedin hakikati, sebepleri ve tedavisi, hasedin izalesinde yapılması gerekenler, emsal, akran, kardeşler ve akrabalar arasında hasedin çok ve kuvvetli, başkalarında az ve zayıf olmasının sebebi, haset hastalığının kalpten çıkarılmasını sağlayacak olan ilaç, hasedin kalpten sürülmesi için gerekli olan miktar.

KIZMANIN KINANMASI

(…) Ebû Hureyre radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: "*Adamın biri Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve selleme gelerek kendisine bir tavsiyede bulunmasını isteyince ona tekrar tekrar 'Kızma!' buyurdu.*"

(…) Ebû Hureyre radıyallâhu anhın naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kuvvetli kimse pehlivan olan değildir. Asıl kuvvetli, kızdığı zaman kendisine hâkim olandır.*"

(…) Abdurrahmân b. Cübeyr b. Abdullâh b. Amr anlatıyor: "*Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve selleme sordum: Beni yüce Allah'ın gazabından ne uzaklaştırır? Şöyle buyurdu: Kızma!*"

(…) Abdullâh b. Ömer radıyallâhu anhümânın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kim öfkesine hâkim olursa Allah onun kusurunu örter.*" Aynı hadisi Enes radıyallâhu anh şu şekilde nakletmiştir: "*Kim öfkesine hâkim olursa Allah ona azap etmekten vazgeçer.*"

Süleymân b. Dâvûd oğluna şöyle nasihat etmiştir: "Sevgili oğlum, sakın çok fazla öfkelenme! Çünkü sık sık öfkelenmek hilim sahibi adamın gönlünü tahrik eder."

İbni Mes'ûd radıyallâhu anh şöyle demiştir: "Kişinin hilmini öfkelendiği zaman, emin olup olmadığını da tamah ettiği zaman kontrol edip deneyin."

İkrime, yüce Allah'ın "*efendi ve iffetli…*" (Âl-i İmrân, 3/39) şeklindeki kavlini şöyle tefsir etmiştir: "Efendi; öfkesine yenilmeyen kişidir."

Hasenü'l-Basrî şöyle demiştir: "Ey Âdemoğlu, ne zaman öfkelenip sıçrarsan sıçra, pek yakında öyle bir sıçrarsın ki cehenneme düşersin!"

Bize anlatıldığına göre, bir gün Zülkarneyn bir melekle karşılaşır ve ona şöyle der: “Bana imanımı ve yakînimi artıracak bir bilgi öğret.” Melek şöyle der: “Kızıp öfkelenme! Çünkü şeytan en çok kızdığı anda insanoğluna istediğini yaptırır. Öfkeyi yutkunarak geri çevir, onu teenni ile sakinleştir. Aceleden kaçın. Çünkü acele ettiğin zaman başarısız olursun. Tanıdığın ve tanımadığın herkese karşı yumuşak ve müsamahakâr ol. Zorba ve inatçı biri olma.”

Bize anlatıldığına göre, İblis bir gün Mûsâ aleyhisselâma görünür ve şöyle der: “Ey Mûsâ, öfkelenmekten uzak dur. Çünkü ben, çocukların topla oynadığı gibi öfkelenmiş kişiyle oynarım. Kadınlardan da uzak dur. Çünkü ben, bir kadınla kurduğum tuzaktan daha sağlam bir tuzak asla kurmadım. Cimrilikten de uzak dur. Çünkü ben, cimrinin hem dünyasını hem âhiretini mahvederim.”

Hayseme şöyle anlatıyor: “Eskiler şöyle derdi: Şeytan der ki, Âdemoğlu beni nasıl yenecek! Hoşnut olduğu sırada gelip kalbine girerim, öfkelendiği zaman uçup başına konarım!”

Cafer b. Muhammed şöyle demiştir: “Öfkelenmek bütün kötülüklerin anahtarıdır.”

Ensâr’dan birisi şöyle söylemiştir: “Ahmaklığın başı hiddetlenme, güdücüsü ise öfkedir.”

Vehb b. Münebbih şöyle diyor: “Küfrün dört rüknü vardır. Onlardan biri kızmak, diğeri şehvet, diğeri korkmak, diğeri de tamahtır.”

Bir keresinde İbnü’l-Mübârek’e şöyle sorulur: “Güzel ahlâkı bize bir cümlede özetle.” Şöyle cevap verir: “Öfkelenmemek.”

Hikmet sahiplerinden birisine şöyle denilir: “Filanca adam nefsine ne kadar hâkim!” Bunun üzerine onlara şöyle der: “O hâlde şehvet onu zillete düşürmüyor, öfkesine yenilmiyor ve arzusuna galip geliyor demektir.”

Eskiden şöyle denilirdi: “Öfkelenmenin izzetinden sakın. Çünkü o izzet, sonunda seni özür dileme zilletine sürükler.”

Yine şöyle derlerdi: “Öfkelenmekten sakının! Çünkü öfke, ödağacı suyunun balı ifsat ettiği gibi imanı ifsat eder. Öfke aklın düşmanıdır.”

KIZMANIN HAKİKATİ

Bil ki yüce Allah canlıyı, bedeni içindeki ve hariçteki birtakım sebeplerden dolayı bozulmaya ve ölüme maruz bir şekilde yarattığı zaman onu fesattan koruyacak ve belirli bir vakte kadar ölümden uzak tutacak vasıtaları da kendisine bahşetti.

Canlının bedeni içerisindeki sebeplere gelince, yüce Allah canlıyı rutubet (nem) ve hararetten (ısı) oluşturdu, hararet ile rutubet arasında bir düşmanlık ve zıtlık yarattı. Hararet, sürekli olarak rutubeti parçalamaya ve bütün varlığı buhar olup uçuncaya kadar onu kurutmaya uğraşır. Eğer rutubete, parçalanıp buhar olan kısmı telâfi edip yerine koyacak şekilde besinler tarafından bir destek gelmeseydi canlı ortadan kalkardı. Bundan dolayı yüce Allah, canlıların bedenlerine uygun olan besinleri yarattı. Canlıda da, eksilen kısımlarını telâfi edip açılan gedikleri kapatmak üzere çalışan bir görevli olarak şehveti (yeme isteği veya iştahı) yarattı ki bu sebepten dolayı ölüp gitmekten canlıyı koruyabilsin.

Söz konusu sebeplerin insanın maruz kaldığı hariçte olanlarına gelince, bunlar kılıç, mızrak vb. canlıyı öldüren araçlardır. Bu yüzden insan, içinden çıkıp onu öldürecek şeylere karşı savunma yapmasını sağlayacak bir güce ve korumaya ihtiyaç duydu. Buna bağlı olarak yüce Allah öfkeyi ateşten yaratıp onu insana batırarak dikti ve onu çamuruyla yoğurdu. Böylece ne zaman insanın isteklerinden birine saldırı olsa öfke ateşi alevlenip harekete geçer, kalpteki kan kaynamaya başlar, damarlara yayılır, ateşin ve tencerede kaynayan suyun yükseklere çıktığı gibi bedenin üst taraflarına çıkar. İşte bundan dolayı yüz, göz ve deri kızarır. Bütün bunlarsa, cam bardağın içerisinde bulunan sıvının rengini gösterdiği gibi ardındaki şeyin rengini; kanın kırmızı rengini gösterir.

Kişi kendisinden güçsüz birisine kızıp ona gücünün yettiğini hissettiği zaman kan serbestçe damarlarda yayılır. Eğer kişi kendisinden güçlü birisine kızmış ve ondan intikam almaktan ümidini kesmişse kan cildin yüzeyinden çekilip kalbin derinliklerine hapsolur. Bu da hüzün ve üzüntüyü doğurur. İşte bundan dolayı insanın cildi sararır. Kişi kendisine denk birisine kızmışsa kan deri yüzeyinde serbest olarak yayılmak ile kalbe çekilmek arasında gidip gelir ve bundan dolayı cilt kızarır, sararır ve kişi titremeye başlar.

Özetle söylemek gerekirse, öfke kuvvetinin mahalli kalptir. Öfkelenmek; kalpteki kanın intikam duygusuyla kaynamaya başlamasıdır. Bu kuvvet kaynamaya başlayıp harekete geçince onlara bulaşmadan önce insana zarar veren şeyleri uzaklaştırmaya yönelir. Bulaştıktan sonra ise onlardan intikam ve öç almaya çalışır. İntikam, bu kuvvetin gıdası ve tek arzusudur. Ondan zevk alır ve ancak intikam aldığında teskin olur. İnsanlar daha doğarken bu kuvvet konusunda üç kısma ayrılırlar: Tefrit (gevşeklik), ifrat (aşırılık) ve itidal.

Tefrite gelince, bu durum söz konusu kuvvetin kişide bulunmaması veya çok zayıf olmasından kaynaklanır. Bu ise kınanmış bir şeydir. Aynı zamanda bu, hamiyeti olmayanların sıfatıdır. İmam Şâfiî hazretleri bu hususta şöyle demiştir: "Gaspa uğrayıp da kızmayan adam eşektir!" Aslen hamiyet ve öfkelenme kuvvetini yitiren kişi çok eksik birisidir. Çünkü bu husus nefsin küçüklüğünü gösterir. Bunun sonucunda kişi karısı hakkında kıskanç olmaz. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Şüphesiz ki Sa'd çok kıskanç bir adamdır. Ben ondan daha kıskancım. Allah ise benden daha kıskançtır.*"

Kıskançlık, soyu muhafaza etmek için yaratılmış bir duygudur. Öfkesi zayıf olan adam kötü fiilleri gördüğü zaman susar. Oysa yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüz sopa vurun. Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız Allah'ın dininde onlara acıyacağınız tutmasın.*" (Nûr, 24/2); "*Ey Peygamber! Kâfirlere ve münafıklara karşı cihat et, onlara karşı sert davran.*" (Tevbe, 9/73) Sert davranmak, hamiyet adı verilen kızma kuvvetinin eserlerinden biridir. Yüce Allah, sahâbeyi bu vasıfla anarak şöyle buyurmuştur: "*Muhammed Allah'ın elçisidir. Beraberinde bulunanlar da kâfirlere karşı çetin, kendi aralarında merhametlidirler.*" (Fetih, 48/29)

Kızma ve öfkelenme kuvvetini kaybeden kişi nefsini eğitip terbiye etmekten âciz kalır. Çünkü riyazet ancak kızma duygusunu şehvete musallat etmekle tamamlanır. Böyle bir durumda kişi, değersiz şeylere arzu duymaya meylettiğinde nefsine kızar. O hâlde kızma duygusunun kaybı kınanmış bir durumdur.

İfrat durumu ise bu sıfatın kişiye galip gelmesi ve hatta onu aklın ve dinin kontrolünden ve itaatinden çıkarmasıdır. Böyle bir durumda kızmış olan kişide ne idrâk, ne düşünme, ne de akıl kalır. Hatta zor altındaki kişiye benzemiş olur.

Söz konusu duygunun insanı alt etmesinin sebebi, mizaçla ve alışkanlık hâline getirdiği şeylerle ilgilidir. Niceleri fıtratı icabı hemen öfkelenmeye istidatlıdır. Hatta onların fıtrattaki suretleri öfkeli adam suretidir. Kalp mizacının hararetli olması da bu duruma yardımcı olur. Çünkü öfke ateşten bir parçadır.

(…) Ebû Saîd el-Hudrî radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Dikkatli olun, öfke Âdemoğlunun kalbindeki bir kordur. Öfkelenmiş adamın gözlerindeki*

kırmızılığı ve şahdamarlarının şişmesini görmüyor musunuz? O hâlde kim öfkelenirse yanağını yere koysun.”

Kişinin alışkanlık hâline getirmiş olduğu ve öfkelenmesine neden olan sebeplerden söz edecek olursak şunları söyleyebiliriz: Kişinin, intikam almaktan ve öfkeye itaat etmekten gurur duyup övünen, üstelik bu yaptıklarına yiğitlik ve erlik adını verenlerle düşüp kalkması bunlardan biridir. Söz konusu sahte yiğitlerden birisi şöyle der: “Ben hiç kimsenin yaptığına tahammül edemem!” Bu sözün anlamı şudur: “Benim ne aklım, ne de hilmim var!” Kişi bu sözleri cahilliğiyle övünme sadedinde söylemiştir. Böylece onu dinleyen cahilin nefsinde öfkenin güzel bir şey olduğu ve böyle adamlara sevgi duyulması gerektiği hisleri kök salar ve öfke duygusu bu hislerle iyice güçlenir.

Öfke ateşi güçlenip alevlendiği zaman kişiyi her türlü öğüde karşı kör ve sağır eder. Hatta bazen öğüt vermek onu daha da öfkelendirir. Çünkü düşünmenin merkezi dimağdır. Öfke sırasında kalpteki kanın kaynamasından oluşan karanlık duman dimağa doğru yükselerek düşünme merkezini istila eder. Bazen de duyu merkezine sirayet eder ve kişinin gözü kararır, hiçbir şey göremez olur. Dünya onun gözünde kapkara olur ve dimağı, içerisinde ateş yakılıp havası dumandan dolayı kapkara olup içi ısınan, dumanla dolan bir mağaraya benzer. Dimağı benzetmiş olduğumuz bu mağarada bulunan zayıf bir kandil de böylece söner. Sonunda orada ne ayağını basacağın yeri görebilirsin, ne bir söz işitebilirsin, ne bir suret görebilirsin ve ne içerden, ne de dışarıdan yanmakta olan ateşi söndürebilirsin! Aksine, yanabilecek olan her şeyin yanmasını beklersin, yapacağın başka hiçbir şey yoktur! İşte öfke kalbe ve dimağa bunları yapar.

Gerçeği söylemek gerekirse, fırtınalı bir anda azgın dalgalar içinde yol almaya çalışan bir gemi, öfke içerisinde yalpalayıp duran nefisten daha iyi hâldedir ve kurtulma şansı ondan daha çoktur. Çünkü gemide, onu durdurup hareket ettiren, dümeni doğrultup yola sokan bir kaptan vardır. Burada ise geminin sahibi kalptir ve tedbir alacak vasıta elinden alınmıştır. Çünkü öfke onu kör ve sağır etmiştir.

Dış görünüş itibariyle bu öfkenin göstergesi yüz renginin değişmesi, kol ve bacakların şiddetle titremesi, kişinin hareketlerinde dengesizlik, hareketlerde ve konuşmada heyecan alâmetleri, gözlerin kızarması, avurtlarda köpüklerin ortaya çıkması, burun deliklerinin iyice açılıp dış görünüşün başka bir şekle bürünmesidir. Öfkelenmiş olan kişi çirkin suretini ve dış görünüşünün tamamen değiştiğini görmüş olsa kendini bu

hâle düşürmezdi. Bilindiği gibi, insanın içinin çirkinliği dışının çirkin olmasından daha kötüdür. Çünkü önce insanın içi çirkinleşir, sonra bu çirkinlik dışa yayılır. İşte bundan dolayı kişinin dış görünüşü içini gösteren bir aynadır. Bu saydıklarımız öfkenin bedendeki tesirleriydi.

Öfkenin dildeki tesirine gelince, öfkelenen insan ne söylediğine aldırış etmeden sövüp saymaya, akıl sahiplerinin hayâ edeceği çirkin sözler söylemeye başlar. Öfkesi geçtiğinde, bu sözleri söyleyen adam da onlardan utanır. Bunun sebebi, söz söyleme yetisinin dengesini yitirmesi ve kelimeler arasındaki düzenin tamamen bozulmasıdır.

Öfkenin uzuvlar üzerindeki tesirlerine gelince, öfkelenen kişi oraya buraya saldırır, karşısındakini döver, yaralar ve hatta öldürür. Öfkeye muhatap olan kişi kaçar veya öfkeli kişi ondan intikamını alamazsa öfke, sahibine geri dönerek elbisesini paralar, kendini tokatlar, elleriyle yere vurur. Hatta bazen öfkelendiği kişinin arkasından çılgına dönmüş biri gibi koşar. Bazen de yere yığılır, öfkesinden dolayı ne koşmaya ne de ayağa kalkmaya gücü kalmaz, bir çeşit baygınlık geçirir. Bazen cansız varlıklara ve hayvanlara vurur. Bazen sofrada bulunur ve öfkelenip sofrayı kırarak delilerin yaptıklarını yapar! Bazen de hayvana kızıp ona küfrederek akıllı birine hitap edermişçesine şöyle der: “Ne zamana kadar böyle yapacaksın bilmem nesini…” Bazen de hayvan onu tekmeleyince o da hayvanı tekmeler!

Öfkenin, öfkelenilen kişi hakkında kalpte meydana getirdiği tesirlere gelince, öfke duyulan kişiye karşı kin, haset, kötü düşünceler besleme, kötü duruma düştüğünde onunla alay etme, sevindiğinde üzülme, sırrını ifşa etme ve kusurlarını ortaya dökme niyeti vb. çirkin duygular beslemektir. Bu saydıklarımız ifrat derecesine varmış olan öfkenin neticeleridir.

Yukarıda kızmamanın kusurlu bir davranış şekli olduğunu açıklamıştık. Övülmüş olan kızma, aklın ve dinin emrini bekleyen, hamiyetli olmanın gerektiği yerde harekete geçen ve hilmin gerekli olduğu yerde sönen kızgınlıktır. Kızgınlığı itidal hâlinde muhafaza etmek en doğru yoldur. İşlerin en hayırlısı orta yollu olanlarıdır. Kızma duygusu körelmeye başlamış, yeri değilken zillete ve haksızlığa katlanır hâle geldiğini ve kıskançlığının zayıfladığını hisseden kişinin bu duygusu güçleninceye kadar kendisini tedavi etmesi gerekir. Kızma duygusu ifrata meyleden ve hatta kendisini düşüncesizce hareket edip çirkin fiiller yapmaya sürükleyen kişinin kızgınlığın şiddetini azaltmak ve iki aşırı ucun ortasındaki itidal noktasında durmak için nefsini tedavi etmesi lazımdır. Doğru yol, itidal

yoludur. Bunu yapamazsa kişi mümkün mertebe itidale yakın bir yerde durmaya çalışmalıdır. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "*Üzerine düşüp uğraşsanız da kadınlar arasında âdil davranmaya güç yetiremezsiniz. Hiç olmazsa birisine tamamen kapılıp da diğerini askıya alınmış gibi bırakmayın.*" (Nisâ, 4/129)

KIZMA DUYGUSUNUN ASLINI RİYAZETLE İZALE ETMEK MÜMKÜN MÜDÜR?

Bazı kimseler riyazet yoluyla kızma duygusunu tamamen yok etmenin mümkün olduğunu zannetmişlerdir. Bazıları da kızma duygusunun tedavisi olmadığını söylemişlerdir. Her iki düşünce de yanlıştır. Gerçek ise şudur: İnsan bir şeyi sevip başka bir şeyden hoşlanmadığı sürece kızma ve öfkelenme duygusundan kurtulamaz. Bir şey insana uygun gelip diğer bir şey gelmediği sürece kişinin kendisine uygun geleni sevmesi ve muhalif olandan hoşlanmaması kaçınılmazdır. Kızma duygusu da bunlara tâbidir. Kişinin elinden sevdiği bir şey alındığında kızması kaçınılmazdır. Kendisine hoşlanmadığı bir şey yapıldığında kesinlikle kızar. Ancak insanın hoşlandığı şeyler üç kısma ayrılır:

1- Bütün insanların zorunlu oldukları ve onsuz yapamayacakları temel gıda maddeleri, mesken, elbise ve vücut sağlığı gibi şeylerdir. Vücuduna yönelik bir vurma ve yaralama fiili sırasında kişinin kızması kaçınılmazdır. Aynı şekilde, avretini örten elbisesi alınan bir insan da kızar. Yine, oturmuş olduğu evden çıkarılan veya susuzluğunu gidermek için ihtiyaç duyduğu su yere dökülen bir insan kızar ve öfkelenir. Bütün bunlar zorunlu maddeler olup bunlara yapılan bir saldırı hâlinde insanın kızmaması mümkün değildir.

2- Hiç kimse için zarurî olmayan makam, ihtiyaç miktarından çok mal, hizmetkârlar ve hayvanlar gibi şeylerdir. Âdet icabı ve işlerin sonunu bilmemekten dolayı bu tür şeyler insanlar tarafından sevilir hâle gelmiş, hatta altın ve gümüş bizatihi sevilir hâle gelip biriktirilmeye başlanmıştır. Bundan dolayı insan, her ne kadar günlük gıdasını elde etmede bunlara muhtaç olmasa bile elindeki altın veya gümüşü çalan kişiye kızar. Bu cinsten şeylerde insanın kızma duygusundan kopması düşünülebilir. Kişinin kendi oturduğu ev dışında fazladan bir evi daha olsa ve o evi bir zalim yıksa buna kızmaması mümkündür. Çünkü kişinin dünya işleri konusunda basiretli olup ihtiyaç miktarından fazla dünyalığı terk etmesi ve böylece o dünyalık elinden alındığında kızmaması caizdir. Çünkü o, alınan şeyin

varlığından hoşlanmamaktadır. Eğer ona sahip olmaktan hoşlanmış olsaydı elinden alınması sebebiyle zorunlu olarak kızardı.

İnsan en çok kendisi için zarurî olmayan makam, şöhret, meclislerde başköşede olmak ve ilimle gösteriş yapmak gibi şeyler için kızar. Bu sevgiye yenik düşen kişi, herhangi bir mecliste başköşeye oturmak istediğinde kendisine rakip olan adama elbette kızar. Böyle bir sevgisi bulunmayan kimse ise ayakkabıların bulunduğu safta otursa bile nerede bulunduğuna hiç aldırış etmez. Çünkü o, başka birinin kendisinden yüksekte oturmasına kızmaz. Söz konusu çirkin âdetler, insanların hoşlandıkları ve hoşlanmadıkları şeylerin sayısını artırmış ve bu yüzden kızması da artmıştır!

İstekler ve arzular ne kadar çoksa, bunların sahipleri en aşağı ve en noksan rütbede olurlar. Çünkü ihtiyaç bir eksiklik sıfatıdır. İhtiyaçlar ne kadar fazla olursa eksiklik o kadar çoğalır. Cahilin bütün gayreti ihtiyaçlarını ve isteklerini artırmaktır. Oysa cahil bunu yapmakla gam ve üzüntü sebeplerini çoğalttığının farkına varmaz! Hatta bazı cahiller çirkin âdetleri ve kötü arkadaşları sayesinde kendisine şöyle denilmesine bile kızarlar: “Sen kuş ve satranç oyununu pek güzel oynayamıyorsun! Çok fazla şarap içemiyorsun! Çok fazla yemek yiyemiyorsun!” Bu ve benzeri birçok ahlâksızlık!

Bu türden şeylere kızmak zarurî değildir. Çünkü yukarıda sayılan şeyleri sevmek zarurî değildir.

3- Bazı insanlar için zarurî olup diğerleri için olmayan şeyler. Buna örnek olarak âlim için zarurî olan kitabı gösterebiliriz. Kitap, âlim için zorunlu bir gereçtir ve bu yüzden âlimler kitabı severler, onu yakan ve suya atan kimselere kızarlar. Ekmeğini ancak onlar sayesinde kazanan meslek erbabının kullanmış olduğu aletler de bu bâptandır. Zarurî ve sevilen bir şeye vesile olan her şey zarurîdir ve sevilir. Bu durum ise kişiden kişiye değişir. Gerçek zarurî sevgi Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin şu kavlinde işaret buyurmuş olduğu şeydir: “*Yaşadığı meskende güven içinde, bedeni sağlıklı ve günlük yiyeceği elinin altında olduğu hâlde sabahlayan kişiye dünya her şeyini sunmuş gibidir.*”

İşlerin hakikatlerini bilen ve yukarıda zikrettiğimiz üç şeyden selamette olan kişinin bunlardan başka şeyler için kızmayacağını tasavvur edebilirsin. Bunlar üç kısımdır. Şimdi riyazetin her bir kısımdaki gayesini zikredelim.

Birinci kısma gelince, bu kısımdaki riyazet kalbin öfkesinin tamamen ortadan kalkması için yapılmaz. Ancak kalbin öfkeye itaat etmemeye ve

zahirde öfkeyi, şeriatın kabul edip aklın güzel gördüğü yerler dışında kullanmamaya gücü yeter hâle gelmesi için yapılır. Hilim ve tahammül huyları kökleşip kalpte yer edinceye kadar bir müddet mücahedeyle ve kendini zorlayarak da olsa hilim ve tahammül göstermekle bu hâlin elde edilmesi mümkündür.

Mizacın gereği olan öfkenin kökünü kalpten çekip çıkarmak ise mümkün değildir. Ancak öfkenin içerdeki parlaması çoğalmayacak ve tesiri yüzde ortaya çıkmayacak şekilde köpürmesini ve parlamasını kırmak mümkündür. Ancak bu iş çok zordur. Bu da aynı şekilde üçüncü kısmın hükümlerinden biridir. Çünkü bir şahıs hakkında zarurî hâle gelen şeye, başkasının muhtaç olmaması onun öfkelenmesine engel olmaz. Burada riyazet yapmak, öfkeyle hareket etmeye engel olur ve içerisindeki parlamayı zayıflatarak öfkesini bastırmaktan doğan üzüntüsünü hafifletir.

İkinci kısma gelince, riyazet sayesinde kişi birtakım şeylere kızmaktan kurtulabilir. Çünkü onların sevgisini kalpten çıkarmak mümkündür. Şöyle ki insan; vatanının kabir olduğunu ve âhirette karar kılacağını, dünyanın bir geçit olduğunu, oradan sadece zaruret miktarınca bir şeyler alınabileceğini ve bundan fazlasının alan için bir vebal olacağını bilirse dünyada zahitçe yaşamaya başlar, kalbindeki dünya sevgisi silinip gider. İnsanın sevmediği bir köpeği olsa ve o köpeğe vurulsa buna kızmaz. Çünkü kızmak sevgiye tâbidir. Bu hususta riyazet yapmak bazen öfke ve kızgınlığın aslının ortadan kalkmasıyla sonuçlanabilir. Bu ise çok nadir bir sonuçtur. Bazen de söz konusu riyazet sonucu kişi öfkesine uymaz ve onun gerektirdiği şeyi yapmaz. Bu sonuç birinciden daha iyidir.

Denilirse ki birinci kısma ait olan zarurî şey, öfkelenmeksizin kişinin ihtiyaç duyduğu şeyin elinden gitmesine üzülmesidir. Çünkü temel gıdalarından biri olan koyunu ölen kişi, her ne kadar bu işten hoşlanmasa da hiç kimseye kızmaz. Her hoşa gitmeyen şeye kızmak zorunlu değildir. Çünkü insan kan damarından kan alınması veya hacamat yapılması sebebiyle acı hisseder ama kan alana veya hacamat yapana kızmaz. Tevhide gark olup da her şeyin yüce Allah’tan geldiğini gören kişi O’nun yarattığı hiçbir varlığa kızmaz. Çünkü bütün varlıkların, kâtibin elindeki kalem gibi Allah’ın kudret elinde emre âmâde olduklarını görür. Bir hükümdarın, boynunun vurulmasını imzaladığı kişi kaleme kızmaz. Yine, temel gıdası olan koyunu boğazlayan kimseye de kızmayacağı gibi, koyun kendiliğinden öldüğünde de kızmaz. Çünkü o, boğazlanma ve ölümün yüce Allah’tan olduğunu bilir. Böylece tevhidin galebesiyle kızgınlık uzaklaştırılır. Yine,

Allah'a karşı duyduğu hüsnüzan da kızmayı defeder. Allah'a karşı hüsnüzan duymak demek, her şeyi O'ndan bilmek ve kendisi hakkında ancak hayırlı olanın takdir edilmiş olduğunu görmektir. Belki de kişi için hayırlı olan açlıktır. Belki de hastalanması, yaralanması ve hatta ölmesi onun için hayırlı olabilir. O hâlde nasıl ki kanını alan kişiye kızmıyorsa bunlara da kızmaması gerekir. Çünkü kişi kan aldırmanın kendisi için hayırlı olacağını bilmektedir!

Yukarıdaki uzun paragrafın cevabı şudur: Bu hâlin bu şekilde gerçekleşmesi imkânsız değildir. Ancak tevhidin bu derece galebesi, anlık şekilde göz kamaştıran bir şimşek gibi gelip geçer, devamlı olmaz. Sonra kalp, doğal bir dönüşle vasıtalara yönelir ve onlardan uzaklaşmaz. Böyle bir hâlin insan için sürekli olması tasavvur edilecek olsaydı ancak Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem için tasavvur edilebilirdi. Oysa Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem yanakları kıpkırmızı olacak şekilde kızardı. Hatta Câbir radıyallâhu anhın belirttiğine göre bir keresinde şöyle buyurmuştu: "*Ben ancak bir insanım! Müslümanlar'dan hangi kulu yermiş, ona ağır bir söz söylemişsem Rabbimden dileğim bu yaptığım şeyin onun için bir temizlenme ve ecir kazanma vesilesi olmasıdır.*"[555]

Buhârî ve Müslim'in Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiklerine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Allah'ım, hangi mümin kula ağır bir söz söylemişsem, kıyamet günü bu sözümü onun için sana yakınlaşma vesilesi eyle.*"

Müslim'in Hz. Âişe radıyallâhu anhâdan naklettiği efrâd hadislerden birinde şöyle gelmiştir: "*Bir gece Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem yanımdan ayrıldı. Ben de onu kıskandım. Geri geldi ve ne yaptığımı görünce buyurdu ki ne oldu sana ey Âişe, kıskandın mı? Dedim ki, senin gibisini kıskanmayıp da ne yapayım! Buyurdu ki, sana şeytanın mı geldi? Dedim ki ey Allah'ın elçisi, yanımda şeytan mı var? Dedi ki evet, var! Dedim ki, her insanın yanında var mı? Dedi ki evet, var! 'Senin yanında da mı ey Allah'ın elçisi?' Bunun üzerine şöyle buyurdu: Evet, ancak Rabbim ona karşı bana yardım etti de Müslüman oldu.*"[556]

Müslim'in İbni Mes'ûd radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Sizden her birine Allah cinlerden olan karînini vekil tayin etmiştir. Dediler ki, sana da mı ey Allah'ın elçisi? Şöyle buyurdu: Evet bana da! Ancak Allah ona karşı bana yardım etti ve Müslüman oldu. Artık bana iyilikten başkasını emretmiyor.*"[557]

Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem, karîninin kendisini kötülüğe sevketmediğini kastetmiştir. Zikrettiğimiz şeylerden açıkça anlaşıldığı üzere Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem genel olarak vasıtalara yönelip onlara itibar ederdi.

Bazen kalp daha önemli zarurî bir şeyle meşgulken öfkenin aslı kaybolabilir ve başkasıyla meşgul olduğu için kalpte öfkeye yer kalmaz. Çünkü kalbin birtakım önemli şeylerle meşgul olması başka şeyleri hissetmesine engel olur. Rivâyet edildiğine göre, bir keresinde Selmân-ı Fârisî radıyallâhu anha küfür edilince şöyle der: “Eğer terazim hafif gelirse senin söylediğinden daha kötü biriyim demektir. Terazim ağır basarsa dediklerin bana zarar vermez!” Onun kalbi tamamen âhirete dönmüştü ve bundan dolayı kalbi kendisine küfür edilmesinden asla etkilenmedi.

Bir keresinde Rebî b. Huseym’e sövülünce kendisine sövene şöyle dedi: “Be adam, Allah söylediğin sözü işitti. Cennetle aramda bir engel kaldı, onu geçtiğim an söylediklerin bana zarar vermeyecek. Eğer o engeli geçemezsem söylediklerinden daha kötüyüm demektir.”

Bir gün adamın biri Şa’bî’ye küfür edince ona şöyle dedi: “Dediklerin doğruysa Allah beni bağışlasın. Dediklerin yalansa Allah seni bağışlasın.”

Kadının biri Mâlik b. Dînâr’a “ey ikiyüzlü!” deyince ona şöyle dedi: “Senden başkası beni tanıyamamış!” Mâlik hazretleri, ikiyüzlülük ve riya âfetini nefsinden uzaklaştırmakla ve şeytanın bu hususta kendisine verdiği vesveseleri reddetmekle uğraştığı için hakkında söylenenlere kızmazdı.

Adamın biri diğerine küfredince diğeri ona şöyle cevap verdi: “Allah’ın senin gözünden sakladığı şeyler bu söylediklerinden daha fazla!” Bu sözü söyleyen adam, yüce Allah’tan gerektiği gibi sakınmada yapmış olduğu ihmalkârlığa bakmakla meşgul olduğu için kendisine noksanlıklar nispet eden kişiye kızmamıştır.

Yukarıda sözü edilen kişilerden nakledilen haberler, kalplerinin dinin önemli saydığı şeylerle ve uğruna kızılan nefislerini küçük görmekle meşgul olmasından dolayı kızmamış olduklarını gösterebileceği gibi, söz konusu iğneleyici ifadelerin kalplerine etki etmiş olmasına rağmen bundan daha önemli olan şeylerin onların kendilerine söylenenlere aldırış etmemelerinin sebebi olabilir. Belki de affetmenin ve yumuşak davranmanın şerefini bildiklerinden sevabını almak için bu yolu tutmuşlardır. Kızgınlık ve öfke ateşinden kurtulmanın en güzel yolu, dünya sevgisini kalpten silmektir. Bu ise Dünyanın Kınanması adlı bölümde geleceği üzere, dünyanın âfetlerini ve gailelerini bilmekle gerçekleşir.

Üstünlük isteğini ve sevgisini kalbinden çıkartan kişi öfkelenme sebeplerinin çoğundan kurtulur. Silinip yok edilmesi mümkün olmayanların ise kırılması ve zayıflatılması mümkündür. Bu sayede öfke zayıflar ve bertaraf edilmesi kolaylaşır.

ÖFKEYİ KÖPÜRTEN SEBEPLER

Her hastalığın ilacının, hastalık unsurunu kesip koparmak ve sebeplerini ortadan kaldırmak olduğunu yukarıda öğrenmiş oldun. O hâlde şimdi öfkenin sebeplerini öğrenmek gerekiyor.

Öfkeyi köpürten sebepler şunlardır: Övünmek, kendini beğenmek, şaka yapmak, alay etmek, ayıplamak, tartışmak, zıtlaşmak, aldatmak ve fazladan mal ve makam elde etme konusunda çok hırslı olmak. Bütün bu saydıklarımız adi huylar olup şeriat tarafından yerilmişlerdir. Bu sebeplerin olduğu yerde öfkeden kurtulmak mümkün değildir. O yüzden bu sebeplerin, zıtları kullanılmak suretiyle ortadan kaldırılması gereklidir. Buna göre övünme huyunu tevazu, kendini beğenmeyi Kibir ve Kendini Beğenme kitabında açıklanacağı üzere nefsini tanıma, iftihar etmeyi senin de kölen gibi aynı babadan gelen bir insan olduğunu ve gerçek iftiharın ancak faziletler sayesinde olduğunu bilme vasıtasıyla ortadan kaldırabilirsin. İftihar ve kendini beğenme ayıpların en büyüğü, onların başı ve esasıdır. Eğer bunları bırakmazsan senin başkasına bir üstünlüğün söz konusu olamaz. Bünye, soy, zahirî ve batınî uzuvlar yönünden kölen ile aynı cinsten olduğun hâlde boşuna iftihar etme!

Şaka yapmaya gelince, bu huyu da bütün ömrü kaplayan ve eğer bilirsen ömrün bile yetmeyeceği dinin önemli saydığı işlerle meşgul olarak ortadan kaldırabilirsin.

Komiklik yapıp eğlenmeye gelince, bunu da faziletli amelleri, güzel huyları ve seni âhiret saadetine ulaştıracak dinî ilimleri talep etmede ciddi bir şekilde gayret ederek ortadan kaldırabilirsin.

Alay etmeye gelince, bunu da insanlara eziyet vermemek ve nefsini seninle alay edilmekten korumakla ortadan kaldırabilirsin.

Ayıplamaya gelince, onu da çirkin söz söylemekten kaçınmak ve nefsi cevabın acısından korumakla ortadan kaldırabilirsin.

Fazladan geçim vasıtaları elde etmeye karşı çok hırslı olmaya gelince, bunlar da kimseye muhtaç olmamanın izzetini talep edip başkasına muhtaçlığın zilletinden kurtulmak yoluyla zaruret miktarı olan geçim vasıtalarıyla yetinmek sayesinde ortadan kaldırılabilir.

Bu huylardan ve sıfatlardan her birinin tedavisi için eğitime ve meşakkate katlanmaya ihtiyaç vardır. Söz konusu huyların düzeltilmesinin kazancı da nefsin onları istemez hâle gelip çirkinliklerinden kaçması için onların gailelerini bilmesine bağlıdır. Sonra da nefsin alışkanlığı hâline getirip ona kolay gelinceye kadar uzun bir süre bu kötü huyların zıtlarını yapmaya devam etmelidir. Bunun sonucunda kötü sıfatlar nefisten silinip gittiği zaman söz konusu ayıplardan temizlenmiş ve arınmış olur. Aynı zamanda nefis, bu ayıpların bir sonucu olarak ortaya çıkan öfke illetinden de kurtulmuş olur.

Cahillerin çoğunda öfkeye sebep olan şeylerin en büyüğü öfkelenmeyi yiğitlik, erlik, izzetinefis ve azimlilik olarak adlandırmalarıdır. Öfkenin, ahmaklık ve cahillik eseri olarak birtakım övgü lâkaplarıyla nitelendirilmesi sonucu, nefis öfkeye meyletmeye ve onu hoş görmeye başlar. Bu husus, büyük kimseleri yiğit duruşlarıyla övme sadedinde anlatılan bazı hiddetle öfkelenme hikâyeleriyle iyice pekişir. Nefis, büyük insanlara benzemeye meyyaldir ve bundan dolayı kalpte öfke kaynayıp köpürmeye başlar. Böyle bir duyguyu izzetinefis ve yiğitlik olarak nitelendirmek tam bir cahilliktir. Hatta böyle yapmak kalbin hasta ve aklın noksan olduğunu gösterir. Bu ise nefsin zayıf ve noksan olmasından kaynaklanır. Öfkenin nefsin zayıflığından kaynaklandığının alâmeti, hasta bir kişinin sağlıklı olandan, kadının erkekten, çocuğun ve zayıf ihtiyarın gençten ve orta yaşlı olandan, kötü huy ve çirkin davranış sahiplerinin fazilet sahibi olanlardan daha çabuk kızıp öfkelenmesidir. Sefil kişi, yeme arzusuna yenik düştüğünden dolayı lokmayı elden kaçırdığında ve cimriliğinden dolayı küçücük bir şeyi elinden kaçırdığında kızıp öfkelenir. Hatta eşine, çocuklarına ve arkadaşlarına bundan dolayı kızar. Oysa gerçek yiğit, kızdığında kendisine hâkim olan kişidir. Tıpkı daha önceden naklettiğimiz bir hadiste Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin buyurduğu gibi: “*Yiğit, hasmının sırtını yere getiren değildir. Gerçek yiğit, kızdığı zaman nefsine hâkim olandır*.”

KÖPÜREN VE İYİCE ALEVLENEN ÖFKENİN İLACI

Yukarıda zikrettiğimiz şey, öfke unsurunu kesip atmak ve köpürüp alevlenmemesi için sebeplerini tamamen ortadan kaldırmakla ilgiliydi. Eğer kişi bütün bunlardan sonra herhangi bir sebeple öfkelenip köpürürse kişinin yerilecek birtakım davranışlara tevessül etmemesi için sebat göstermesi

gerekir. Köpüren ve alevlenmiş olan öfke ilim ve amel macunu ile tedavi edilir.

İlim macunu şu altı maddeden meydana gelir:

1- Kişinin öfkeyi yutmanın, affetmenin, hilim sahibi olmanın ve tahammül göstermenin fazileti hakkında nakledeceğimiz haberleri iyice düşünüp bunların sevabını kazanmayı istemesi. Böylece öfkesini yutmanın kendisine kazandıracağı sevabı elde etme yönündeki şiddetli istek, kişiyi öç ve intikam almaktan uzak tutar ve sonunda öfkesi diner.

Buhârî'nin İbni Abbâs radıyallâhu anhümâdan naklettiği efrâd hadislerden birinde şu ifade geçmektedir: "*Hurr b. Kays, Ömer b. Hattâb'ın yanına girmek üzere Uyeyne b. Hısn'dan izin ister. İzin çıkınca Hurr şöyle der: 'Ey Hattâb oğlu, vallahi bize bolca mal vermedin ve aramızda adaletle hükmetmedin!' Bu sözleri işiten Ömer, adamın üzerine atılacak kadar kızar. Tam bu sırada Hurr şöyle der: Ey müminlerin emiri! Yüce Allah, peygamberi Hz. Muhammed sallallâhu aleyhi ve selleme şöyle buyurmuştu:* ***Sen affı tut, iyiliği emret ve cahillerden yüz çevir!***"

O adam da cahillerden biriydi. Vallahi, adam âyeti okuduğunda Hz. Ömer daha ileri gitmedi. O, yüce Allah'ın kitabının koyduğu sınırda duran biriydi.

2- Kişinin, nefsini Allah'ın vereceği ceza ile korkutması. Bu, kişinin şöyle demesidir: Allah'ın bana gücünün yetmesi, benim bu adama gücümün yetmesinden çok daha fazladır. Bu adama duyduğum öfkenin gereğini yaparsam yüce Allah'ın affedilmeye en muhtaç olduğum kıyamet gününde bana gazap duymasından emin olamam! Yüce Allah, indirmiş olduğu sahifelerden birinde şöyle buyurmuştur: "*Ey insanoğlu, kızdığın zaman beni hatırla ki ben de kızdığım zaman seni hatırlayayım ve seni yok ettiklerimin arasına katıp yok etmeyeyim!*"

3- Nefsini düşmanlık ve intikamın akıbetine, düşmanın kendisine canla başla karşılık vermesi, heveslerini boşa çıkarmaya çalışması ve başına gelecek musibetlere gülmesi ihtimaline karşı uyarması. Kişinin başına her zaman bir musibet gelebilir ve düşmanlarının dilinde alay konusu olabilir. Yine, âhiretten korkmuyorsa öfkenin dünyadaki akıbetlerine karşı da kişinin nefsini uyarması gerekir. Bu ise bir arzuyu öfke üzerine musallat etmek anlamına gelir ve kişiye sevap kazandırmaz. Çünkü bir hazzı diğerinin önüne geçirmekten ibarettir. Ancak kişinin korkup çekindiği şey, âhiret işleri konusunda kendisine yardım edecek bir durumun değişmesi ise o zaman sevap kazanır.

4- Başkasının öfke anındaki görüntüsünü aklına getirmek suretiyle kendisi öfkelendiği zaman ne kadar çirkin göründüğünü düşünmesi. Yine, kişinin kendi kendine öfkelenmenin ne kadar çirkin bir şey olduğunu, öfkelenen kimsenin saldırgan bir köpeğe ve yırtıcı bir hayvana benzediğini, buna karşılık öfkelenmeyen, hoşgörülü ve ağırbaşlı kimsenin peygamberlere, âlimlere ve hikmet sahiplerine benzediğini düşünmelidir. Bunları düşünen adam, birazcık aklı kalmışsa nefsinin peygamberlere ve âlimlere uyma sevgisine meyletmesi için köpeklere, yırtıcı hayvanlara veya adi insanlara benzemek yerine, peygamberlere ve âlimlere benzemeyi tercih eder.

5- Kendisini intikam almaya sevk edip öfkesini yutmasına engel olan sebebin ne olduğunu düşünmesi. Mutlaka bunun bir sebebi vardır. Örneğin, şeytan kişiye şöyle der: Öfkeni yutarsan âciz olduğuna, izzetinefsinin bulunmadığına, zelil ve iktidarsız biri olduğuna hükmedilebilir, insanların gözünde hakir olabilirsin! Bu durumda nefsine şöyle desin: Şaşıyorum sana! Şimdiki bir ihtimalden çekiniyorsun da kıyamet gününde mahcup olmaktan, bu öfkelendiğin adamın senin elinden tutup da senden intikam almasının doğuracağı rezillikten çekinmiyorsun! İnsanların gözleri önünde küçük düşmekten çekiniyorsun da yüce Allah'ın, meleklerin ve peygamberlerin yanında küçük düşmekten çekinmiyorsun!

Kişi ne zaman öfkesini yutsa bunu sadece Allah için yapmalıdır. Bu, kişiyi Allah katında yüceltir. İnsanların ne düşüneceğinden ona ne? Kendisine zulmeden kişinin kıyamet günündeki zilleti, ondan şimdi alacağı intikam sonucu çekeceği zilletten daha ağırdır. Kıyamet gününde; "Ecrini Allah'ın vereceği kişiler ayağa kalksınlar." denildiğinde ayağa kalkanlardan biri olmak istemez mi? O gün bu hitap karşısında ancak insanları affedenler ayağa kalkacaklardır. Kişinin bu ve benzeri şeyleri kalbine kazıması gerekir.

6- Öfkesinin, kendi isteğine değil de Allah'ın isteğine uygun olarak cereyan eden bir şeyden kaynaklandığını bilmelidir. Bu durumda nasıl olur da Allah'ın isteğini bir kenara bırakıp kendi isteğini öne alabilir!

Amel macununa gelince; susmak, Allah'a sığınmak, konumunu değiştirmek ve eğer ayakta duruyorsa oturmayı, oturuyorsa uzanmayı sayabiliriz. Öfkelenmiş kişinin aynı zamanda abdest alması da emredilmiştir.

(…) İbni Abbâs radıyallâhu anhümânın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Ben öyle bir söz biliyorum ki bu adam onu söylese öfkesi diner. Eğer 'Kovulmuş şeytandan Allah'a sığınırım.' dese öfkesi gider. Adama, Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve*

sellemin ‘Kovulmuş şeytandan Allah’a sığınsın.’ buyurduğu söylendiğinde adam şöyle dedi: Ben deli miyim?”

Ebû Zerr radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Sizden biriniz ayaktayken öfkelendiği zaman hemen otursun. Öfkesi giderse ne âlâ, gitmezse uzansın.*”

Bil ki, ayakta duran kişi her zaman hareket etmeye ve karşısındakini yakalamaya hazırdır. Fakat oturan kişi bu yönden ayakta durandan daha pasiftir. Uzanmış olan ise söz konusu eylemlerden hiçbirini yapamaz. Bundan dolayı kişinin oturması ve uzanmasının emredilmesinin sebebi, kendisinden ayaktayken ve otururken daha sonradan pişman olacağı bir eylemin zuhur etmemesidir. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin oturma ve uzanma emrinin sebebi, hararet teskin etmek de olabilir. Çünkü öfkenin sebebi hararetin şiddetlenmesidir. Bu yüzden abdest alınmasını emretmiştir.

(…) Ebû Vâil şöyle anlatıyor: “*Urve b. Muhammed’in yanında otururken adamın biri ona bir söz söyleyince çok kızdı. Hemen kalkıp abdest aldı ve sonra gelerek şöyle dedi: Babamın, sahâbeden olan dedem Atıyye’den naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuş: Şüphesiz ki kızgınlık şeytandandır. Şeytan ise ateşten yaratılmıştır. Ateş ise suyla söndürülür. O hâlde sizden biriniz kızdığında hemen abdest alsın!*”

Bir gün Ömer b. Hattâb radıyallâhu anh öfkelenir. Hemen kendisine su getirilmesini emreder ve sudan alıp burnuna çektikten sonra şöyle der: “Şüphesiz ki öfke şeytandandır ve böyle yapmak öfkeyi dindirir.”

Yine, Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin oturmayı ve uzanmayı emretmesinin sebebi, kişinin yaratılmış olduğu toprağa yakınlaşması ve aslını aklına getirerek itaatkâr olma ihtimalinin bulunması olabilir. Bu itaatkârlığı nedeniyle tevazu göstermesi de mümkündür. Çünkü öfke kibirden doğar. Daha önce Ebû Saîd radıyallâhu anhdan naklettiğimiz bir hadiste Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem öfkeyi zikrederek şöyle buyurmuştu: “*Kim öfkelenirse yanağını yere yapıştırsın.*”

Bu da gösteriyor ki Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin ifadesinde kastedilen şey, nefsin zelilliğini hissedip öfkenin sebebi olan izzet ve kibirden vazgeçmesi için en değerli uzvu olan yüzünü yere yapıştırarak nefsini zelil kılmasıdır.

(…) Mutemir b. Süleymân şöyle anlatıyor: “Sizden önce yaşamış çok öfkelenen bir adam vardı. Bu adam üç sayfa yazı yazdı ve her sayfayı bir adama verdi. İlk sayfayı verdiği adama dedi ki, benim kızdığımı ve öfkemin

iyice şiddetlendiğini gördüğün zaman sana verdiğim sayfayı hemen bana getir. İkinci sayfayı verdiği adama dedi ki, öfkemin biraz dindiğini gördüğün zaman sana verdiğim sayfayı bana getir. Üçüncü sayfayı verdiği adama da dedi ki, öfkemin bir kısmının gittiğini gördüğünde sana verdiğim sayfayı bana getir. Bir gün adam kızdı ve öfkesi şiddetlendi. Birinci sayfayı verdiği adam hemen sayfayı ona vermek üzere yanına gitti. Sayfada şöyle yazılıydı: 'Vazgeç! Senin öfkeyle ne işin var? Sen bir ilâh değilsin! Sen sadece pek yakında parçaları birbirini yiyip toprak olacak bir beşersin!' Adam bunları okuyunca öfkesi bir miktar duruldu. Akabinde ikinci sayfayı verdiği adam yanına gelip sayfayı ona verdi. İkinci sayfada şunlar yazılmıştı: 'Yeryüzünde yaşayanlara merhamet et ki göktekiler de sana merhamet etsinler!' Bunları okuyan adamın öfkesi biraz daha sakinleşti. Bu kez üçüncü sayfayı verdiği adam sayfayı getirip verdi. Onda ise şunlar yazılıydı: İnsanları Allah'ın hakkını gözeterek cezalandır. Çünkü onlara uygun olan ancak budur."

Saîd b. Âmir şöyle derdi: "Hadleri uygulamayı sakın bırakmayın!"

(…) Ahmed b. Yûnus el-Bezzâr şöyle anlatıyor: "Bir keresinde Abbasî halifesi Mehdî adamın birine kızar ve hemen kamçılanmasını emreder. O sırada halifenin öfkesinin şiddetini ve insanların başlarını önüne eğip hiçbir şey söylemediklerini gören Şebîb şöyle der: 'Ey müminlerin emiri, sakın Allah için O'nun kendisi için gazaplanmasından daha şiddetli bir şekilde gazaplanma!' Bu sözleri işiten halife adamın salıverilmesini emretti.

ÖFKEYİ YENMENİN FAZİLETİ

Yüce Allah bu hususta şöyle buyurmaktadır: "*O takva sahipleri ki bollukta da darlıkta da Allah için harcarlar, öfkelerini yenerler ve insanları affederler. Allah da güzel davranışta bulunanları sever.*" (Âl-i İmrân, 3/134)

(…) Sehl b. Muâz'ın babasından -radıyallâhu anhümâ- naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kim istediğini yapmaya gücü yettiği hâlde öfkesini yenerse yüce Allah bütün yaratılmışların önünde onu çağırıp dilediği iri gözlü huriyi seçmesini söyler.*"[558]

İmam Ahmed hazretlerinin Ali b. Âsım-Yûnus b. Ubeyd-Hasen yoluyla İbni Ömer radıyallâhu anhümâdan naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Hiçbir kul, Allah katında yüce Allah'ın rızasını umarak yutkunduğu öfke yudumundan daha üstün bir şey yudumlamamıştır.*"[559]

İbni Ömer radıyallâhu anhdan nakledilen bir başka rivâyette Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmaktadır: "*Öfkesinin gereğini yerine getirmeye gücü yettiği hâlde bunu yapmayıp öfkesini yenen kişinin kalbini yüce Allah kıyamet günü rıza ile doldurur.*"

Ebû Hureyre radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Gereğini yerine getirmeye gücü yettiği hâlde kim öfkesini yenerse Allah onun kalbini emniyet ve imanla doldurur.*"

Bir keresinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem, bir mihrâsı[560] taşımak üzere birbirlerine meydan okuyan bir grup adam görünce onlara şöyle buyurdu: "*Pehlivanlığın bu taşı taşıyabilmek olduğunu mu zannediyorsunuz? Gerçek pehlivanlık sizden birinizin öfkeyle dolup sonra da öfkesini yenmesidir.*"

İbni Abbâs radıyallâhu anhümâdan naklettiğimiz bir hadiste Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmaktadır: "*Cehennemin bir kapısı var, oradan sadece öfkesini Allah'a isyan etmek suretiyle teskin edenler girerler.*"

Rivâyet edildiğine göre Ömer b. Hattâb radıyallâhu anh şöyle söylemiştir: "Kim Allah'tan sakınırsa öfkesinin intikamını almaz. Kim Allah'tan korkarsa dilediğini yapmaz. Kıyamet günü olmasaydı şimdi görmekte olduğunuzdan başka şeyler görürdünüz!"

Mâlik b. Ziyâd el-Eşcaî şöyle söylemiştir: "Yüce Allah, gereğini yerine getirmeye gücü yettiği hâlde öfkesini yenen kişinin kalbini narın içinin tanelerle dolması gibi imanla doldurur."

İbnü's-Semmâk şöyle anlatıyor: "Kureyşli bir kadının hizmetkârı bir hata işler. Kadın kamçıyı alıp ona doğru yürür. Ona yaklaştığında elindeki kamçıyı yere atar ve şöyle der: Öfkesinin intikamını alanı takva terk eder."

HİLMİN FAZİLETİ

Bil ki hilim, öfkeyi yenmekten daha üstün bir davranıştır. Çünkü öfkeyi yenmek zorlamayla halim olmaktan, yani kendini zorlamak suretiyle halim olmaktan ibarettir ve ancak öfkesi köpüren kişi öfkesini yenmeye ihtiyaç duyar. Bunu yapmak için ağır bir mücahedeye ihtiyacı vardır. Fakat bir müddet böyle yapmayı âdet edinirse bu hâl artık onun huyu hâline gelir ve öfkesi bir daha köpürmez olur. Köpürse bile onu yenmesi için pek fazla zorlanmaz. Bu anlattığımız tabiî hilimdir. Böyle bir hilim akıl olgunluğunun, aklın vücuda hâkim olduğunun ve öfke kuvvetinin yenilip

akla boyun eğdiğinin göstergesidir. Fakat bu tabiî hilmin başlangıcı kendini zorlayarak halim olmaya çalışmak ve zorla da olsa öfkeyi yenmektir.

Ebû Hureyre radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*İlim ancak ilim öğrenmeye çalışmakla, hilim de ancak hilim öğrenmeye çalışmakla elde edilir. İlimle birlikte sakinlik ve hilim isteyin. İlim öğrettiğiniz ve öğrendiğiniz kimselere yumuşak davranın. Kendini büyük gören âlimlerden olmayın, yoksa cahilliğiniz ilminize galip gelir.*"

Bir keresinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem, Eşecc Abdülkays'a şöyle buyurmuştur: "*Sende Allah ve Resûlünün sevdiği iki haslet var: Hilim ve teenni.*"

Yine, Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Sizden biriniz Ebû Damdam gibi olmaktan âciz mi? Ebû Damdam sizden önceki devirde yaşamış bir adamdı ve sabahlayınca şöyle derdi: Allah'ım, bana haksızlık yapanlara şerefimi sadaka olarak verdim.*"

Yine, bir başka hadiste Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmaktadır: "*Yüce Allah kıyamet gününde bütün yaratılmışları bir araya topladığı zaman bir görevli şöyle nida eder: Fazilet sahipleri nerede? O sırada sayıca pek az olan bir grup insan kalkıp hızla cennete doğru giderler. Yolda onları melekler karşılar ve derler ki hızla cennete gittiğinizi görüyoruz, siz kimsiniz? Derler ki, bizler fazilet sahipleriyiz. Melekler der ki, faziletiniz neydi? Derler ki zulme ve haksızlığa uğradığımızda sabreder, bize kötülük yapıldığında bağışlar ve aptalca davranıldığında müsamahalı olurduk. Sonra onlara şöyle denilir: Girin cennete, amel edenlerin ecri ne güzel!*"

Ebu'd-Derdâ radıyallâhu anh şöyle söylemiştir: "İnsanları tenkit edersen onlar da seni tenkit eder. Sen onları bıraksan onlar seni bırakmazlar. Onlardan kaçsan seni yakalarlar." Adamın biri dedi ki, peki ne yapayım? Şöyle cevap verdi: "Ona muhtaç olacağın gün için şerefini hibe et."

Amr b. Ehtem şöyle söylemiştir: "İnsanların en yiğidi, cahilliğini hilmi sayesinde püskürtüp geri çevirendir."

Halil b. Ahmed şöyle demiştir: "Eskiden şöyle denilirdi: Kötülük yapan kimseye iyilik yapıldığı zaman bir daha aynı kötülüğü yapmasına engel olacak şekilde kalbine bir set çekilir."

Sinan b. Lakît şöyle söylemiştir: "Düşmanını, dinine zarar verecek şeyden başkasıyla yaralayamazsan işe kendi nefsinden başla."

HALİM İNSANLARIN HÂLLERİNE DAİR BAZI ÖRNEKLER

Adamın biri Hz. Ali'nin oğlu Hasan radıyallâhu anhümâya söver, o ise adama mukabele etmez. Sonra adama şunları söyler: "Bizden seni taşımamızı istemiş olsaydın taşırdık, bizden sana destek olmamızı istemiş olsaydın sana destek olurduk, bizden yardım istemiş olsaydın sana yardım ederdik."

Mervân, kendisine sövmesi için ona (Hz. Hasan'a) bir adam gönderince gelen adama şöyle söyler: "Seni gönderene de ki, Allah'ın huzurunda buluşacağız!"

Adamın birisi İbni Abbâs radıyallâhu anhümâya söver. Söylediklerini bitirince İbni Abbâs şöyle der: "Ey İkrime bak bakalım, bu adamın bir ihtiyacı varsa onu giderelim!" Bunun üzerine söven adam başını öne eğer ve utanır.

Adamın birisi Muâviye'ye ağır sözler söyler. Bunun üzerine Muâviye'ye derler ki, ona niye ceza vermedin? Muâviye radıyallâhu anh şöyle cevap verir: "Ben, halkımdan birinin işlediği hata sebebiyle hilmimin daralmasından dolayı elbette Allah'tan hayâ ederim!"

Bir keresinde Muâviye radıyallâhu anh bazı kadife kumaşları taksim eder ve aralarından bir parça kadifeyi de Şam ahalisinden bir ihtiyara gönderir. Gönderilen kadife ihtiyarı memnun etmez ve onu Muâviye'nin başına vurmaya yemin eder. Sonra da Muâviye'nin yanına gidip bu yemininden söz eder. Muâviye radıyallâhu anh ona şöyle der: "Adağını yerine getir! Yalnız bunu yaparken, ihtiyar diğer ihtiyara (kendisini kastediyor) yumuşak davransın!"

Bir keresinde bedevinin birisi Muâviye radıyallâhu anhın yanında şahitlik yapınca Muâviye der ki, yalan söyledin! Bedevi şöyle cevap verir: "Asıl yalancı senin elbisenin içindekidir!" Muâviye radıyallâhu anh bunun üzerine adama şöyle der: "Bu, aceleci birinin cevabı!"

Kendisine ait bir koyunun bacağını kırmış olan hizmetkârı, Ebû Zerr radıyallâhu anhın yanına gelince ona sorar: "Bu koyunun bacağını kim kırdı?" Hizmetkâr der ki, seni kızdırıp bana vurman ve böylece günaha girmen maksadıyla kasten ben kırdım! Bunun üzerine Ebû Zerr; "Beni kızdırman için seni teşvik edene kızacağım!" der ve hizmetkârını azat eder.

Adamın biri Adiyy b. Hâtim'e söver, o ise susar. Adam söyleyeceklerini bitirince Adiyy der ki, daha söyleyeceğin bir şey varsa mahallenin gençleri

gelmeden söyle! Yoksa onlar senin şeyhlerine söylediğin sözleri duyarlarsa buna rıza göstermezler.

Ömer b. Hattâb'ın oğlu Âsım radıyallâhu anhümâ ile Kureyşli bir adam arasında bir arazi davası vardır. Kureyşli adam Âsım'a der ki, eğer doğru sözlüysen araziye gir bakalım! Âsım adama şöyle der: "Öfken bu dereceye vardı ha! Arazi senin olsun!" Kureyşli der ki beni geçtin, arazi senin! Böylece her ikisi de araziyi bırakırlar ve o hâldeyken ölürler. Onların ölümünden sonra çocukları da araziyi almazlar.

Bir keresinde Sâlim b. Abdullâh'ın bindiği deve adamın birini sıkıştırınca adam der ki, senin kötü biri olduğunu görüyorum! Sâlim ona şöyle der: "Söylediğin şeyin doğru olduğunu sanıyorum!"

Halife Ömer b. Abdülaziz karanlık bir gecede mescide girer ve orada uyumakta olan bir adamın üzerine basıp sendeler. Adam başını kaldırıp "Sen deli misin?" der. Halife Ömer b. Abdülaziz "hayır" diye cevap verir. Bu sırada halifenin korumaları adamı tartaklamak isteyince halife buna engel olarak şöyle der: "Bana sadece deli olup olmadığımı sordu, ben de hayır diye cevap verdim!"

Bir keresinde Ömer b. Abdülaziz minberdeyken adamın biri kalkıp der ki, senin fasık biri olduğuna şahitlik ederim! Halife der ki, bunu nereden biliyorsun? Sen yalancı bir şahitsin ve şahitliğini kabul etmiyoruz.

Yine, bir keresinde adamın biri ona çok ağır sözler söyler. O da şöyle cevap verir: "Şeytanın beni sultanlık izzetini kullanarak kışkırtmasını ve böylece senin yarın bana süreceğin lekeyi, bugün benim sana sürmemi istedin."

Adamın biri yolda Hz. Hüseyin'in oğlu Ali radıyallâhu anhümâ ile karşılaşınca ona söver. Bunu gören köleleri hemen adama saldırırlar. Ali onlara yavaş olmalarını emreder, sonra da adama dönüp şöyle der: "Bizde senin bilmediğin çok daha fazla kusur var. Görmemizi istediğin bir ihtiyacın var mı?" Adam utancından hiçbir şey söyleyemez. Bunu gören Ali, üzerindeki nakışlı elbiseyi çıkartıp adamın üzerine bırakır ve ona bin dirhem verilmesini emreder. Bu olaydan sonra adam şöyle demeye başlar: "Senin, Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin ahfadından olduğuna şahitlik ederim."

Adamın biri Hz. Hüseyin'in oğlu Ali'ye bir gün dil uzatınca onu duymazdan gelir. Adam ona der ki, bu sözleri sana söyledim! O da der ki, ben de seni görmezden geliyorum!

Bir keresinde adamın birisi Ali'ye çok ağır sözler söyler. Bunun üzerine Ali ona şöyle der: "Ey kardeşim, dediğin doğruysa Allah beni bağışlasın. Eğer söylediklerin yalansa Allah seni bağışlasın."

Bir keresinde Ali'nin yanında misafir vardı ve hizmetkârı tandırdaki kızarmış eti aceleyle getirdi. O sırada etlerin dizili olduğu demir şişler elinden düşüp Ali'nin çocuklarından birinin başına isabet etti ve ölmesine neden oldu. Bunun üzerine Ali hizmetkârına şöyle dedi: "Artık sen özgürsün, bu işi kasten yapmadın!"

Rebî b. Huseym bir keresinde pazara uğrar. Dolaşırken üzerine bir taş düşer ve başını yaralar. O ise yüzüne kadar inen kanları silerek şöyle der: "Allah'ım, o adamı bağışla. Çünkü o bunu bana kasten yapmadı."

Adamın birisi Vehb b. Münebbih'e filancanın kendisine küfrettiğini söyleyince Vehb şöyle der: "Şeytan senden başka bir postacı bulamadı mı?"

Adamın birisi Fazl b. Mervân'a filancanın kendisine sövdüğünü söyleyince Fazl şöyle der: "Ona böyle yapmasını emredene kızacağım. Allah onu bağışlasın." Yanında bulunanlar ona sorarlar: "Ona böyle yapmasını kim emretti?" Fazl şöyle cevap verir: "Şeytan!"

Adam gelip Hâris b. Süveyd'e söver, sövmesi sona erdiğinde Hâris ona şu âyeti okurdu: "*Kim zerre kadar iyilik yapmışsa onu görür. Kim de zerre kadar kötülük yapmışsa onu görür.*" (Zilzâl, 99/7, 8)

Adamın birisi karşısına çıkıp sürekli olarak Ebu's-Sevvâr el-Adevî'ye söver o da ona şöyle derdi: "Dediğin gibiysem, o zaman şüphesiz kötü bir adamım."

Bir adam Muhammed b. Vâsi'a söver, o ise adama hiçbir karşılık vermez. Adam susunca ona şöyle der: "Ey aldanmış adam, pek yakında bu yaptığına pişman olacaksın."

Adamın birisi İbni Avn ile tartışır. Bunun üzerine İbni Avn şöyle der: "Söyleyeceklerim aleyhime defterime kaydedilmeyecek olsaydı sana cevap verirdim."

Adamın birisi Velîd b. Hubre'ye küfreder. Bunun üzerine Velîd adama şöyle der: "Bu senin defterin, onu dilediğin şeyle doldur!"

Adamın biri İbni Zerr'e sövünce şöyle der: "Be adam, bize sövmede aşırı gitme. Barışmak için bir yer bırak. Çünkü biz, hakkımızda Allah'a karşı gelip günah işleyenlere onun hakkında Allah'a itaat etmekten daha fazlasını yaparak karşılık vermeyiz."

Bir keresinde Mühelleb b. Ebî Sufra bir grup insana uğrar, onlar da kendisine saygı gösterirler. O sırada adamın biri der ki, bu tek gözlü adamı

mı efendi yerine koyuyorsunuz? Vallahi bu adamı pazara çıkarsalar ancak iki bin dirhem eder! Mühelleb evine dönünce bu sözleri söyleyen adama iki bin dirhem gönderir ve şöyle der: “Eğer bize daha çok değer biçmiş olsaydın sana daha çok bağışta bulunacaktık.”

İki adam arasında tartışma çıkmıştı. Birisi diğerinden önce konuşup onu susturdu. Susan adam şöyle dedi: “Allah benim söyleyeceklerimi duyacak olmasaydı elbette konuşurdum.”

Adamın birisi diğerine şöyle der: “İnsanların senin hakkında söylediği şeylerden dolayı sana çok acıyorum!” Öteki şöyle sorar: “Beni onlar hakkında bir şey söylerken hiç duydun mu?” Adam “hayır, duymadım” diye cevap verince şöyle der: “O hâlde hakkımda ileri geri konuşanlara acı!”

Adamın birisi diğerine sövünce öteki şöyle der: “Allah sana doğruyu göstersin ve hatanı bağışlasın.”

Adamın birisi diğerine şöyle der: “Sana öyle bir söveceğim ki seninle beraber mezarına girecek.” Öteki şöyle cevap verir: “Vallahi benimle değil, seninle beraber mezarına girecek.”

İNTİKAM VE ÖÇ ALMADA CEVAZ VERİLEN SÖZÜN SINIRI

Bil ki, kişiden sadır olan her haksızlık ve zulme misliyle mukabele etmek caiz değildir. Buna göre gıybete gıybetle, casusluğa casuslukla, sövmeye sövmekle karşılık verilmez. Diğer günahlar konusunda da hüküm böyledir. Kısas ve karşılık verme işi ancak şeriatın kabul ettiği hususlarda geçerlidir. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem bu konuda şöyle buyuruyor: “*Kişi, sende bulunan bir şeyden dolayı seni ayıplarsa sen onda bulunan bir şeyden dolayı onu ayıplama.*”

Bir keresinde adamın biri Hz. Ebû Bekir radıyallâhu anha ağır sözler söyler. Bu sırada yanında bulunan Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem susmaktadır. Ebû Bekir radıyallâhu anh adama karşılık vermeye başlayınca Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem yanından kalkıp gider. Hz. Ebû Bekir sorar: “Adam bana ağır sözler söylerken susuyordun. Ben karşılık vermeye başlayınca neden kalktın?” Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurur: “*Çünkü melek senin yerine adama cevap veriyordu. Sen karşılık vermeye başlayınca melek gitti, şeytan geldi. Ben şeytanın bulunduğu yerde oturmam.*”

Bir grup âlim yalan olmamak şartıyla söylenen sözlere karşılık vermenin caiz olduğunu söylemişlerdir. Örneğin, kişiye karşı edepsizlik edildiğinde

“ey cahil” vb. sözler söyleyebilir. Bu görüşte olanlar İbnü’l-Husayn’in İbnü’l-Müzhib-Ahmed b. Cafer-Abdullâh b. Ahmed-babası-Muhammed b. Cafer-Şu’be-Alâ-babası yoluyla Ebû Hureyre radıyallâhu anhdan naklettiği şu hadisi delil göstermişlerdir: “*Birbirine söven iki kişinin söylediklerinin günahı, mazlum olan haddi aşmadıkça sövmeye ilk başlayan üzerinedir.*”[561]

Buhârî ve Müslim’in naklettiğine göre Hz. Âişe radıyallâhu anhâ şöyle anlatıyor: “*Bir gün Zeyneb içeriye girdi ve dedi ki ey Allah’ın elçisi, eşlerin beni sana elçi olarak gönderdiler ve Ebû Kuhâfe’nin kızı* (Hz. Âişe) *hakkında senden eşitlik istiyorlar. Sonra Zeyneb benim hakkımda bazı suçlamalarda bulundu. Ben de Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin ne zaman ona cevap vermem için bana izin vereceğini beklemeye başladım. Öylece beklerken anladım ki o benim karşılık vermemi istemiyor. Ben de Zeyneb’e cevap vermeye başladım ve ona konuşma fırsatı vermeden susturdum. Bunu gören Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem tebessüm etti ve şöyle buyurdu: Bu, kuşkusuz Ebû Bekir’in kızı.*”[562]

Bu ve benzeri davranışlara, kısas yoluyla ruhsat verilmiştir. En iyisi bunu yapmamaktır. Çünkü karşılık vermek gerisini getirir ve kişinin hakkı olan miktarı aşmayacak şekilde konuşması mümkün değildir. Çünkü insanların çoğu öfke anında nefislerine hâkim olamazlar.

İşte bundan dolayı sultanın, yüce Allah için değil de kendi nefsi için karşılık vermek üzere hakkı olan sınırı aşmaması için öfkelendiğinde ceza vermemesi gerekir. Ömer b. Abdülaziz, kendisini kızdıran bir adama şöyle demiştir: “Beni kızdırmamış olsaydın seni mutlaka cezalandırırdım.”

KİNİN ANLAMI, SONUÇLARI, AFFETMENİN VE YUMUŞAK DAVRANMANIN FAZİLETİ

Bil ki öfke, o sırada karşılık vermekten âciz kalındığı için yutulursa insanın içine döner ve orada toplanarak kine dönüşür. Kinin alâmeti, sürekli olarak o şahsa buğzetmek, onu görmeye tahammül edememek ve ondan kaçınmaktır. Kin, öfkenin semeresidir ve sekiz şeye sebep olur:

1- Haset. Kin, kişiyi kin duyduğu kimsenin elindeki nimetin son bulmasını temenni etmeye, ona verilen bir nimetten dolayı üzülmeye, başına gelen bir musibete sevinmeye sevkeder. Bütün bunların açıklaması Hasedin Kınanması bölümünde gelecektir.

2- Kişinin içindeki haset ateşi daha da artar ve haset edilen kişinin başına gelen bir belayı diline dolayıp onunla alay eder.

3- Haset ettiği kişiden uzak durur ve ona karşı tavizsiz olur.

4- Haset ettiği kişiyi küçük görerek ondan yüz çevirir.

5- Haset ettiği kişi hakkında helâl olmayacak şekilde yalan söyler, onun gıybetini yapar, sırrını ifşa eder ve namusuna leke sürer.

6- Alay edip dalga geçerek onun hakkında ileri geri konuşur.

7- Vurmak ve acı çektirmek suretiyle haset ettiği kişiye zarar verir.

8- Akrabası ise onu ziyaret etmez, borcunu ödemez veya hakkını vermez. Bütün bunlar haramdır. Kalbinde bir Müslüman'a karşı kin beslediğini hisseden kişinin bu kinine başka bir günah eklememesi gerekir. En iyisi, nefisle mücahede edip şeytanın burnunu sürtmek için kin duyduğu şahsa daha fazla iyilik etmeye çalışmalı ve kinin içindeki tesirlerini ortadan kaldırmaya gayret etmelidir.

Kendisine haset edilen kişi, karşısındakine gücü yettiği anda şunları yapabilir:

1- Ne fazla ne eksik olmamak kaydıyla hak ettiği şeyi tam olarak almak. Bu adalettir ve salihlerin derecesidir.

2- Onu affetmek ve ziyaretine giderek kendisine iyilikte bulunmak. İşte fazilet budur ve sıddîkların davranışıdır.

3- Hak etmediği şekilde ona zulmetmek. Bu ise haksızlıktır ve rezillerin davranışıdır.

AFFETMENİN FAZİLETİ

Bil ki affetmenin mânâsı; hakkı olan bir şeyi almayıp karşılığında kısas yapmamak veya ceza vermemektir. Bu ise hilimden ve öfkeyi yenmekten başka bir şeydir. Bundan dolayı affetmeyi özel bir başlık altında inceledik.

Yüce Allah affetmek hakkında şöyle buyurmaktadır: "*Affetmeniz takvaya daha yakındır.*" (Bakara, 2/237); "*O takva sahipleri ki bollukta da darlıkta da Allah için harcarlar, öfkelerini yenerler ve insanları affederler.*" (Âl-i İmrân, 3/134); "*Kim affeder ve barışı sağlarsa onun mükâfatı Allah'a aittir.*" (Şûrâ, 42/40)

(…) Ebû Hureyre radıyallâhu anhın naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Verilen hiçbir sadaka malı eksiltmez ve Allah, affeden kulunun ancak şerefini artırır.*"

Abdurrahmân b. Avf radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Üç şey vardır ki -nefsimi elinde tutana yemin ederim- onlar hakkında yemin etsem ederdim: Verilen hiçbir sadaka malı eksiltmez, o hâlde sadaka veriniz. Bir kişi, yüce Allah'ın*

rızasını umarak kendisine yapılmış olan haksızlığı affederse Allah, bu yaptığından dolayı onun kıyamet günü şerefini artırır. Kişi ne zaman başkalarından bir şey isteme kapısını açarsa yüce Allah da ona muhtaçlık kapısını açar."

Ukbe b. Âmir radıyallâhu anhın naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem ona şunları söylemiştir: "*Ey Ukbe, sana dünya ve âhiret halkının en üstün ahlâkını haber vereyim mi? Sana gelmeyene gitmen, sana vermeyene vermen ve sana haksızlık edeni affetmendir.*"

Bir keresinde Hz. Mûsâ aleyhisselâm Rabbine hangi kulunun daha aziz ve şerefli olduğunu sorunca yüce Allah şöyle buyurur: "*Gücü yettiği hâlde affeden kulum.*"

Hz. Ali radıyallâhu anh şöyle söylemiştir: "Düşmanına gücün yettiği zaman, gücünün yetmesinin şükrü olarak onu affet."

Muâviye radıyallâhu anh şöyle demiştir: "Fırsatı yakalayıncaya kadar yumuşak huylu ve müsamahalı olun. Fırsatı yakalayınca affedin ve ihsanda bulunun."

Hasenü'l-Basrî şöyle söylüyor: "Müminlerin en üstün huyu affetmektir."; "Kıyamet gününde bir görevli şöyle çağıracaktır: Ecri Allah'a kalmış olanlar ayağa kalksınlar. O gün ancak kendisine yapılmış bir haksızlığı affedenler ayağa kalkacaktır."

Halife Abdülmelik'in huzuruna İbnü'l-Eş'as vakasının esirleri getirilince Recâ b. Hayve'ye esirler hakkındaki görüşünü sorar. Recâ şöyle der: "Yüce Allah sana istediğin zaferi verdi. Sen de O'na istediği affı ver." Bunları işiten Abdülmelik esirleri bağışladı.

Eyyûb Sahtiyânî şöyle demiştir: "Kendisinde şu iki haslet bulunmadıkça kişi asil olamaz: İnsanların elinde olana tenezzül etmemek ve onların eziyetlerini affetmek."

Bir keresinde adamın birinin dinarları çalınır ve ağlamaya başlar. Ona derler ki malın için mi ağlıyorsun? Şöyle der: "Hayır! Ancak kendimi ve o hırsızı Allah'ın huzurunda hayal ettim ve aklım onun hüccetinin geçersiz olduğunu gördü. Ona duyduğum merhametten dolayı ağladım."

İbnü'l-Mukaffa bir arkadaşına, ihvanından birini affetmesini isteyen mektup yazarak şöyle der: "Filanca kişi işlemiş olduğu hatadan kaçıp senin affına sığınıyor, senden sana kaçıyor. Bil ki günah ne kadar büyük olursa affetmenin üstünlüğü o kadar çok olur."

YUMUŞAK HUYLU OLMANIN FAZİLETİ

Yumuşak huylu olmak güzel ahlâkın neticesidir. Ahlâk ise ancak öfke ve şehvet kuvvetlerine hâkim olup onları itidal üzere muhafaza etmektir.

(…) Hz. Âişe radıyallâhu anhânın naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Ey Âişe, yumuşak huyluluktan payı kendisine verilmiş olan kişiye dünya ve âhiret hayırlarından payı verilmiş demektir. Yumuşak huyluluktan payını alamamış olan kişi ise dünya ve âhiret hayırlarından mahrum olmuş demektir.*"

(…) Enes radıyallâhu anhın naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kuşkusuz, Allah yumuşak huyludur ve yumuşak huyluluğu sever. Zorbalık sayesinde vermediğini yumuşak huyluluk sayesinde verir.*"

Buhârî ve Müslim'in Hz. Âişe radıyallâhu anhâdan naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Şüphesiz ki yüce Allah bütün işlerde yumuşak huylu olunmasını ister*."

Müslim'in Hz. Âişe radıyallâhu anhâdan naklettiği efrâd hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Bir şeyde yumuşaklık oldu mu onu ancak süsler. Yumuşaklık bir şeyden çekilip alındığında ise onu çirkin hâle getirir.*"

Müslim'in Cerîr b. Abdullâh radıyallâhu anhdan naklettiği efrâd hadislerden birinde Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Yumuşaklıktan yana nasibini almamış kişi bütün hayırlardan mahrum kalmıştır.*"

---

[555]. Müslim'in rivâyeti.

[556]. Müslim, 2815.

[557]. Müslim, 2814.

[558]. Ahmed, 15637; Tirmizî, 2021; Ebû Dâvûd, 4777; İbni Mâce, 4186; Ebû Ya'lâ, 497.

[559]. Ahmed, 6114; Taberânî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, 51; Beyhakî, Şüabü'l-Îmân, 8307.

[560]. Mihrâs; abdest almak için kullanılan dikdörtgen şeklinde uzun ve ortası oyuk, ağır olduğu için adamların kaldırıp yerinden oynatamayacakları büyük bir taştır. İçerisine çok fazla su alır.

[561]. Sadece Müslim tarafından tahriç edilmiştir.

[562]. Buhârî, 2581; Müslim, 2442.

HASEDİN KINANMASI, HAKİKATİ, SEBEPLERİ, TEDAVİSİ VE İZALE EDİLMESİ GEREKLİ OLAN MİKTARI

HASEDİN KINANMASI

Bil ki haset, kinin doğurduğu sonuçlardan biridir. Kin ise öfkenin neticesinde ortaya çıkar. O hâlde haset, öfkenin şubesinin şubesidir. Hasedin sayılamayacak kadar kınanmış şubesi vardır.

(…) Zübeyr b. Avvâm radıyallâhu anhın naklettiğine göre Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Sizden önceki ümmetlerin hastalığı size sirayet etti: Haset ve nefret. Nefret tıraş eder. Saçı değil, dini tıraşlar. Muhammed'in canını elinde tutana yemin ederim ki birbirinizi sevmedikçe iman edemezsiniz. Onu yaptığınızda birbirinizi seveceğiniz bir şeyi size söyleyeyim mi? Selâmı aranızda yaygınlaştırın.*"

Buhârî ve Müslim'in Enes radıyallâhu anhdan naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Birbirinizden nefret etmeyin, birbirinize küsmeyin, birbirinize haset etmeyin, birbirinize sırt çevirmeyin. Allah'ın birbiriyle kardeş kulları olun.*"

Enes radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Haset, ateşin odunu yiyip bitirdiği gibi iyilikleri yiyip bitirir.*"

Enes radıyallâhu anhın naklettiği bir başka hadiste Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "Şu vadiden sizin karşınıza *cennet ehlinden olan bir adam çıkacak. O sırada bir adam çıkageldi. Ona hangi ameli yaptığı sorulunca şöyle dedi: Ben Müslümanlar'dan hiçbirine karşı, yüce Allah'ın ona bahşettiği bir iyilikten dolayı içimde bir hilekârlık ve haset duymam!*"

Ebû Hureyre radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Şu üç şeyden hiç kimse kurtulamaz: Zan, uğursuz sayma ve haset. Size bunlardan kurtulmanın yolunu anlatayım. Zan duyduğun zaman onu gerçek bilme. Bir şeyi uğursuz saydığın zaman onu yap. Haset ettiğin zaman haset ettiğine zulmetme.*"

Vâsile b. Eska radıyallâhu anhın naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kardeşinle açıktan alay*

etme. Yoksa Allah ona merhamet edip seni bir musibetle imtihan eder.”

Amr b. Meymûn şöyle anlatıyor: “Mûsâ aleyhisselâm arşın yanı başında bir adam görür ve bulunduğu konumdan dolayı ona gıpta ederek hakkında bilgi edinmek ister. Bunun üzerine melekler derler ki, sana onun amelini söyleyelim: Allah’ın fazlından kendilerine vermiş olduğu nimetlerden dolayı insanlara haset etmez, insanlar arasında lâf taşımaz ve ana babasına karşı gelmezdi.”

Abdülmelik b. Umeyr şöyle anlatıyor: Halife Ömer, Şam valiliğine Ebû Ubeyde’yi tayin edip Hâlid b. Velîd’i azletmişti. Bu haberi alan Hâlid şöyle dedi: “Sizin başınıza bu ümmetin emini gönderildi. Ben, Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin şöyle buyurduğunu işittim: *Bu ümmetin emini Ebû Ubeyde b. Cerrâh’tır.*” Ebû Ubeyde ise şu sözleri söyledi: “Ben de Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin şöyle söylediğini işittim: *Hâlid, yüce Allah’ın kılıçlarından biridir. O ne güzel yiğit dosttur!*”

Bizim naklettiğimiz bir kudsî hadiste yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “*Hasetçi, benim nimetimin düşmanı, hükmüme kızan ve kullarıma taksim ettiğim kısmete razı olmayandır.*”

Muâviye radıyallâhu anh şöyle söylemiştir: “Bir nimete haset eden kimse dışında her insanı razı edebilirim. Hasetçiyi ise ancak nimetin zevali razı eder.”

Asmaî şöyle anlatıyor: “Bir bedevinin şöyle dediğini duydum: Hasetçiden başka mazluma daha çok benzeyen bir zalim görmedim; peşini bırakmayan bir hüzün, devamlı bir nefes, şaşkın bir akıl ve hiç bitmeyen bir hasret.”

(…) Bekr b. Abdullâh şöyle anlatıyor: “Adamın biri hükümdarlardan birine uğrayıp onun karşısında durarak şöyle derdi: İyilik yapan kişiye, yapmış olduğu iyilikten dolayı iyilik et. Kötülük yapana ise yapmış olduğu kötülükler yeter. Hükümdarın yanındaki bu makamından ve sözünün dinlenmesinden dolayı adamın biri bu kişiye haset eder. Hükümdara giderek şöyle der: Senin karşında durup birtakım sözler söyleyen şu adam, hükümdarın nefesinin kötü koktuğunu iddia ediyor! Hükümdar ona der ki, bunun doğru olduğunu nereden bileyim? Adam der ki, onu davet et! Sana yaklaştığında kötü kokan nefesi koklamamak için elini burnuna koyacaktır. Hükümdar adama bu konuyu inceleyeceğini söyler ve çekilmesini emreder. Adam hükümdarın huzurundan çıkıp söz konusu adamı evine davet ederek ona içerisinde sarımsak bulunan bir yemek yedirir. Adam yemeği yedikten sonra oradan ayrılıp hükümdarın huzuruna çıkar ve karşısında durarak der ki; iyilik yapan kişiye, yapmış olduğu iyilikten dolayı iyilik et. Kötülük

yapana ise yapmış olduğu kötülükler yeter. Hükümdar o sırada der ki, bana yaklaş! Adam ona yaklaşır ve ağzındaki sarımsak kokusunu hükümdarın hissetmesinden korkarak ağzını eliyle kapar. Bunu gören hükümdar içinden der ki, filanca adam bana doğruyu söylemiş! Hükümdar kendi hattıyla ancak bir ödül vereceği veya iyilik yapacağı zaman ferman yazarmış. Hemen kendi hattıyla valilerinden birine adam için bir ferman yazıp ona verir. Fermanda şunlar yazılıdır: 'Bu mektubu getiren adamı öldür, derisini yüz ve derinin içini samanla doldurup bana gönder.' Adam bunlardan habersiz bir şekilde mektubu alıp yola çıkar. Yolda karşısına, kendisine haset edip onu gammazlayan adam çıkar ve elindeki mektubun ne olduğunu sorar. O da der ki, hükümdar kendi hattıyla benim için valilerinden birine bir ferman yazdı. Öteki der ki, onu bana ver! O da verir. Adam mektubu alıp valiye gider. Vali fermanı okuyunca der ki, getirdiğin mektupta ne yazdığını biliyor musun? Hükümdar bana, seni öldürmemi, derini yüzmemi ve içini de samanla doldurup kendisine göndermemi emrediyor! Adam der ki, bu mektup benim değil! Allah Allah! Hükümdara müracaat edip konuyu tahkik et! Vali der ki, hükümdarın fermanı geriye gönderilmez! Daha sonra vali adamı öldürür, derisini yüzdürür, içini samanla doldurtup hükümdara gönderir. Öteki adam her zaman geldiği gibi hükümdarın yanına gelip der ki iyilik yapan kişiye, yapmış olduğu iyilikten dolayı iyilik et. Kötülük yapana ise yapmış olduğu kötülükler yeter. Hükümdar ona der ki, senin için mektup yazıp gönderdiğim vali ne yaptı? Adam der ki; yolda filancayla karşılaştım, benden mektubu kendisine vermemi istedi, ben de verdim! Hükümdar der ki o mektubu verdiğin adam, senin benim nefesimin kötü koktuğunu iddia ettiğini söylemişti. Adam der ki hayır, böyle bir şey iddia etmedim! Hükümdar der ki, o hâlde bana yaklaştığın zaman neden elinle ağzını, burnunu kapattın? Adam der ki, çünkü o adam bana içinde sarımsak olan bir yemek yedirmişti, ben de hükümdarımızın sarımsak kokusunu hissetmesini istemedim! Hükümdar der ki, doğru söylüyorsun. Sen yine eskiden olduğu gibi bu makamda kalkıp söyleyeceğini söylemeye devam et."

İbni Sîrîn şöyle anlatıyor: "Dünya ile ilgili hiçbir şey için kimseye haset etmedim. Çünkü o kişi cennet ehlinden ise cennete gidecek olduğu hâlde nasıl olur da dünya ile ilgili bir şey için ona haset ederim? Eğer cehennem ehlinden ise cehenneme gidecek olduğu hâlde nasıl olur da dünya ile ilgili bir şey için ona haset ederim?"

Hasenü'l-Basrî, yüce Allah'ın "*Onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık hissetmezler.*" (Haşr, 59/9) şeklindeki kavlini tefsir ederken söz konusu rahatsızlığın haset olduğunu ifade etmiştir.

İblis, bir keresinde Hz. Nûh aleyhisselâma şöyle demiştir: "Hasetten kaçın! Çünkü beni bu hâle getiren hasettir. Hırstan da sakın! Çünkü Âdem'i cennetten çıkaran hırstır."

Bize anlatıldığına göre, adamın biri cömert kimselerden birine kendisini arz edip onun yanından ayrılmaz. O da onu maiyetine katar ve geçimini üstlenir. Fakat adam bunca nimeti görünce şımarır ve o cömert efendisini hükümdarın yanında küçük düşürür. Hükümdar ona bir adam gönderip o kimsenin kendisi hakkında söylediklerini iletir. Cömert adam durumun öyle olmadığını söyler. Hükümdarın adamı filancanın kendisi hakkında bunları iddia ettiğini ona söyleyince duruma çok şaşırır ve susar. Hükümdar der ki, neyin var? Cömert adam der ki, ona yaptığım iyiliğin eksik olmasından ve onu bu yüzden kötü huylarına dönmeye sevketmiş olmaktan korkuyorum. Hükümdar der ki: 'Sübhanallah! Huylarınız ne kadar şaşırtıcı. Sen ona acıyıp şefkat gösteriyorsun, o ise senin kanını dökmek için çabalıyor. Senin cömert, onun ise adi ve şerefsiz birisi olduğuna şahitlik ederim.' Sonra hükümdar o cömert adamın huzurdan çıkmasına izin verir ve o dönüp giderken arkasından şöyle der: Allah senin gibileri insanlar arasından eksik etmesin.

HASEDİN HAKİKATİ, HÜKMÜ VE MERTEBELERİ

Bil ki, ancak bir nimete haset edilir. Allah, din kardeşine bir nimet verdiği zaman senin o nimet karşısında iki tutumun olur:

Birincisi; o nimetin verilmiş olmasından hoşlanmazsın ve zeval bulmasını istersin. Buna haset denilir. Çünkü haset, nimetin verilmiş olmasından hoşlanmamak ve verilen kimsenin elinden gitmesini istemektir.

İkincisi; söz konusu nimetin zevalini istemezsin, varlığını ve devamını istersin ancak kendine de o nimetten verilmesini arzu edersin. Buna ise gıpta denilir. Âlimlerin söylediğine göre haset etmek haramdır. Çünkü haset, bazı kullarını diğer bazılarından üstün tutmada yüce Allah'ın verdiği hükme kızmak ve rıza göstermemek anlamına gelir.

Ben derim ki, bu konuda söylenenleri gerektiği gibi tahkik eden birini görmediğimi bilmelisin. Bundan dolayı konuyu iyice açıklamak gerekli oldu.

Bil ki, nefis yüce olma isteğiyle yaratılmıştır ve fıtratında bu vardır. Bundan dolayı nefis, elde edebileceği birtakım nimetler konusunda kendi cinsinden olan başka birinin ondan üstün olmasını istemez. Kendi cinsinden biri bu konuda ondan üstün olursa bu durum ona ağır gelir ve bundan hoşlanmaz. Bunun bir sonucu olarak, onunla denk hâle gelmesi için kendi cinsinden olanın ona üstünlük sağladığı şeyin zeval bulmasını ister. Bu, mizaçlara yerleştirilmiş bir şey olup hiç kimse bundan azade değildir ve hiç kimse kendisini bundan kurtaramaz. Yukarıda naklettiğimiz gibi Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmaktadır: "*Şu üç şeyden hiç kimse kurtulamaz: Zan, uğursuz sayma ve haset*."

Bu duygu sadece bazen Allah'ın verdiği hükme rıza göstermek, bazen dünya malını terk edip âhirette verilecek hesabını düşünmekle tedavi edilir ve bu şekilde kişi kendisini teselli ederek ne nefsinin istediğini yapar, ne de bunu dillendirir.

Tıpkı Mübârek b. Ali'nin bize (…) Humeyd'den naklettiği şu olayda olduğu gibi: "Bir adamın Hasenü'l-Basrî'ye 'Bir mümin haset eder mi?' diye sorduğunu işittim. Dedi ki, Hz. Yakûb'un oğullarının hasetlerinin sonucunda yaptıklarını yapmamalısın! Ancak hasedin üzüntüsü kalbinde olduğu sürece sana zarar vermez."

Derim ki, bu söz benim söylediklerimi açıklamaktadır. Çünkü Hz. Yûsuf'un kardeşlerinin yaptıkları gibi mizacındaki hasedin gereğini yapmayan, haset ettiği kişiyi karalamayan kişiye mizacında bulunan şeyin bir zararı olmaz. Onun mizacındaki hasetten hoşlanmaması kendisi için bir kefaret sayılır. Tabiî bu husus, haset konusu olan nimetlerin sırf dünyevî amaçlara ilişkin olduğu hâllerde doğal sayılabilir.

Fakat peygamberliğinden dolayı bir peygambere haset edip peygamber olmamasını istemek veya kendisine verilen ilimden dolayı bir âlime haset edip ona bu ilmin verilmemesini yeğlemek veya ilmin elinden gitmesini dilemek gibi durumlarda yukarıda söylediğimiz şey bir mazeret olamaz. Çünkü bu gibi haset örnekleri ancak kâfirlerin veya şerli kimselerin nefislerinin mizacıdır.

Kişi ilimle uğraşır, akranlarını geçmek ve onların elde edemedikleri bilgileri öğrenmek isterse bundan dolayı günahkâr olmaz. Çünkü o, akranlarının elde etmiş oldukları ilmin ellerinden gitmesini yeğlememiştir. Aksine, Rabbi katındaki başarısının daha fazla olması amacıyla onlardan yüksekte olmayı istemiştir. Tıpkı iki kölenin efendilerinin isteğini yerine getirmek için yarışıp birinin diğerini geçmek istemesi örneğinde olduğu

gibi… Yüce Allah bu hususta şöyle buyurmaktadır: “*İşte, yarışanlar ancak bunda yarışsınlar*.” (Mutaffifîn, 83/26)

Buhârî ve Müslim’in İbni Ömer radıyallâhu anhümâdan naklettiklerine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “*Ancak şu iki adamın hâline haset edilir* (kıskanılır)*: Allah’ın kendisine Kur’an verdiği, gece gündüz onunla meşgul olan adam ve Allah’ın kendisine mal verdiği, gece gündüz hak yolda o malı harcayan adam.*”

HASET VE REKABETİN SEBEPLERİ

Rekabetin sebebi, rekabet konusu olan şeyi sevmektir. Rekabet konusu olan şey dinle ilgili ise bu konudaki rekabetin sebebi yüce Allah’ı ve O’na itaat etmeyi sevmektir. Söz konusu şey dünyayla ilgili ise rekabetin sebebi mübah kılınmış olan dünyalıklar ve onlardan faydalanma isteğidir. Biz şimdi, yerilmiş olan hasedi inceliyoruz. Söz konusu hasedin nedenleri pek çok olmakla birlikte bunları şu yedi maddede özetleyebiliriz: Düşmanlık, gurur, kibir, kendini beğenmek, hoşa giden birtakım maksatları elden kaçırma korkusu, liderlik sevgisi, nefsin pis ve cimri olması.

Kişi, haset ettiği kimsenin elindeki nimetin gitmesini ya düşmanı olduğu için ister ve onun için asla hayırlı bir şey istemez. Bu durum aynı seviyedeki kişilere has bir haset türü değildir. Aksine, bazen halktan biri hükümdara haset edebilir ve onun elindeki nimetin zeval bulmasını isteyebilir. Çünkü hükümdarın kendisine veya sevdiği birisine yapmış olduğu kötülükten dolayı ona kinlenmiş olabilir.

Veya kişi, karşısındakinin elindeki nimet sebebiyle kendisine büyüklük taslayacağını bilir ve izzetinefsinden dolayı onun büyüklük taslamasına tahammül edemez. Gururdan maksat budur.

Veya kişinin mizacında, haset ettiği kişiye karşı kibirlenme huyu vardır ve haset edilen kişinin elinde nimetin olması bu kibirlenmeyi imkânsız kılar. Kibirden maksat budur.

Veya haset konusu olan nimet büyük ve makam görkemli olduğunda kendisini beğenip o kimsenin böyle büyük bir nimeti elde etmesini garip karşılar. Kendini beğenmekten maksat budur.

Veya haset ettiği kişinin elindeki nimet sayesinde kendisinin elde etmek istediği hedeflerde onunla rekabet etmesinden dolayı istediği hedefe ulaşamamaktan korkar.

Veya kişi, haset ettiği adama mahsus olan ve onunla aşık atamayacağı bir liderlik isteğine kapılır.

Veya haset, bu sebeplerden hiçbirine bağlı olmaksızın sadece nefsin pis ve Allah'ın kullarına iyilik yapma konusunda cimri olmasından kaynaklanır. Bu saydığımız sebepleri açıklamamız gerekiyor.

1- Düşmanlık ve nefret: Haset sebeplerinin en şiddetlisi budur. Çünkü herhangi bir sebeple bir insanın eziyetine maruz kalan ve bir şekilde istediğini elde etmesine engel olunan kişi bunu yapandan nefret eder ve ona kızar. Böylesinin nefsinde kin kök salar. Kin ise öç ve intikam almayı gerektirir. Kendisi bizzat öç almaktan âciz kalırsa zamanın ondan öç almasını bekler. Bazen de bunu Allah katındaki değerine bağlar ve düşmanı ne zaman bir belaya uğrasa sevinerek bunun kendisinin ondan nefret etmesinden dolayı Allah tarafından ona verilmiş bir ceza olduğunu zanneder. Düşmanı bir nimet elde etse buna üzülür. Çünkü bu, onun muradının zıddıdır. Bazen de kendisine eziyet vermiş olan düşmanından onun hatırına intikam almadığı, hatta ona nimet verdiği zaman Allah katında bir değerinin olmadığını anlar.

Özetle söylemek gerekirse haset, nefret ve düşmanlıktan ayrılmaz. Fakat burada korunmanın ve takvanın sınırı haset edilen kişiye zulmetmemek ve bunu yapmaktan hoşlanmamaktır. Fakat bir insandan nefret edip sonra da onun sevinmesini ve üzülmesini aynı seviyede karşılamak mümkün değildir. Yüce Allah kâfirleri, düşmanlıklarından dolayı hasetle vasıflandırmış ve şöyle buyurmuştur: "*Hep sıkıntıya düşmenizi isterler. Gerçekten, kin ve düşmanlıkları ağızlarından belli olmaktadır. Kalplerinde sakladıkları ise daha büyüktür. Eğer düşünüp anlıyorsanız, âyetlerimizi size açıklamış bulunuyoruz. İşte siz öyle kimselersiniz ki onlar sizi sevmedikleri hâlde siz onları seversiniz. Siz, bütün kitaplara inanırsınız. Onlar ise sizinle karşılaştıklarında 'inandık' derler, kendi başlarına kaldıklarında da size olan kinlerinden dolayı parmaklarının uçlarını ısırırlar. De ki: Kininizden ölün! Şüphesiz Allah kalplerin içindekini hakkıyla bilmektedir. Size bir iyilik dokunsa bu onları tasalandırır, başınıza bir musibet gelse buna da sevinirler.*" (Âl-i İmrân, 3/118-120)

Bil ki, nefret sebebiyle ortaya çıkan haset bazen çekişmeye, dövüşmeye ve haset edilen kişinin elindeki nimeti izale etmek için hileler aramakla ömrü geçirmeye yol açar.

2- Gurur: Başkasının, kendisinden üstün olmasının kişiye ağır gelmesidir. Kişinin akranlarından biri yetkili bir makama geldiğinde veya yüklü bir para kazandığında, kendisi ona büyüklük taslayamayacağı hâlde onun kendisine büyüklük taslayacağından korkar. Bundan dolayı nefsi onun

kendisine karşı iftihar etmesine tahammül edemez. Onun amacı büyüklük taslamak değil, aksine karşısındakinin büyüklük taslamasına engel olmaktır. Çünkü o, ötekiyle denk ve akran olmaya razı olmakla birlikte kendisine üstünlük kurmasına razı olmaz.

3- Kibir: Kişinin mizacında karşısındakine büyüklük taslama, onu küçümseme ve kullanma duygusu vardır. Bu yüzden ötekinin kendisine boyun eğmesini ve amaçları doğrultusunda onu takip etmesini bekler. Öteki bir nimete nail olduğunda, onun kendisine büyüklük taslamasına ve takipten vazgeçmesine tahammül edememekten korkar. Bazen de ötekine denk olmayı veya ona üstün gelmeyi ve böylece kendisine büyüklük taslanan biriyken büyüklük taslayan olmayı bekleyip özler.

Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemi inkâr edenlerin çoğunun hasedi bu gurur ve kibirden doğmuş, yetim ve fakir birinin kendilerinin önüne geçmesini gururlarına yediremeyip şöyle demişlerdir: “*Dediler ki: Bu Kur’an iki şehirden bir büyük adama indirilse olmaz mıydı?*” (Zuhruf, 43/31) Yani, dediler ki eğer bu Kur’an iki şehirden (Mekke ve Tâif) bir büyük adama indirilmiş olsaydı ona uymak bize ağır gelmezdi. Yine, o kâfirler müminler hakkında şöyle söylemişlerdir: “*Aramızdan Allah’ın kendilerine lütuf ve ihsanda bulunduğu kimseler de bunlar mı?*” (En’âm, 6/53) İnkârcılar bu sözleri, müminleri küçümsemek ve onlara tenezzül etmediklerini ifade etmek için söylemişlerdir.

4- Kendini beğenmek: Yüce Allah, geçmiş ümmetlerin şöyle söylediklerini bizlere haber vermektedir: “*Siz de ancak bizim gibi birer insansınız.*” (Yâsîn, 36/15); “*Gerçekten, sizin gibi bir beşere itaat ederseniz elbette kaybedersiniz.*” (Mü’minûn, 23/34) Bu sözü söyleyen inkârcılar, kendileri gibi bir insanın peygamberlik rütbesini elde etmesini garip karşılamış ve bunu gururlarına yedirememişlerdir. Bundan dolayı peygamberlere haset edip sahip oldukları rütbenin zeval bulmasını istemişlerdir. Onları bunu yapmaya iten şey ne kibir, ne liderlik isteği, ne de bir düşmanlıktır. Onlar bunu, kendileri gibi bir insanın onlardan üstün olmasına tasalandıkları için yapmışlar ve şaşkınlık içerisinde şöyle demişlerdir: “*Allah, peygamber olarak bir insanı mı gönderdi?*” (İsrâ, 17/94); “*İçinizden sizi uyaracak bir adam vasıtasıyla size bir zikir* (kitap) *gelmesine mi şaştınız?*” (A’râf, 7/63)

5- Maksatları elden kaçırma korkusu: Bu durum, aynı maksat için birbiriyle rekabet edenlere mahsustur. Çünkü birbiriyle rekabet edenlerden her biri, maksadını elde etme yolunda ona yardımcı olacak herhangi bir

nimetin ötekinin eline geçmesini istemez. Evlilikle ilgili maslahatlarda rekabette kumaların, değer verilme ve mal elde etme maksatlarına ulaşmak amacıyla ana babanın kalbinde yer edinme rekabetinde kardeşlerin, hocasının kalbinde yer edinmek için iki talebenin, makam ve mal elde etmek amacıyla kalbinde yer edinmede hükümdarın nedimlerinin ve has kullarının ve makam sahibi olmak amacıyla bir beldedeki vaizlerin birbirlerine haset etmeleri bu türdendir.

6- Liderlik sevgisi ve nefsin herhangi başka bir maksada ulaşma amacı olmaksızın sadece makam elde etmek istemesi: Herhangi bir dalda benzersiz ve eşsiz olmak isteyen, övülme isteği galip gelen ve hakkında "zamanının tek adamı ve kendi dalında asrının eşi olmayan adamı" denilmesine sevinip çıldıran kişiyi buna örnek gösterebiliriz. Böyle biri, dünyanın öte tarafında kendisine denk birinin bulunduğunu duyduğunda üzülür, onun ölmesini veya onunla ortak olduğu ilim, cesaret, ibadet, zanaat, servet vb. alanlardaki nimetin elinden gitmesini ister. Bu hasedin sebebi ne düşmanlık, ne gurur, ne kibir, ne de bir maksadın elden gitmesinden endişe duymaktır. Buradaki hasedin yegâne sebebi tek ve eşsiz olmak, lider olma isteğidir. Liderlik elde etmek dışında, bazı âlimler arasında cereyan eden makam elde etme ve insanların kalplerinde yer edinme isteği de bu hasedin sebeplerinden biridir. Yahudi âlimleri, liderlikleri elden gideceği ve toplum önderi olamayacakları endişesiyle Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemi tanıdıklarını inkâr etmişlerdi.

7- Nefsin pis ve yüce Allah'ın kullarına karşı cimri olması: Herhangi bir liderlik, kibir ve mal talebiyle ilgili olmadığı halde, yanında bir kulun yüce Allah'ın ona verdiği nimetteki güzel hali anlatıldığında birtakım kimselere bunun ağır geldiğini görürsünüz. Ama onlara insanların işlerinin düzgün gitmediği, hedeflerine ulaşamadıkları ve yaşam şartlarının çekilmez hale geldiği söylendiğinde sevinirler. Böyleleri her zaman başkasının işlerinin ters gitmesini isterler ve yüce Allah'ın kullarına verdiği nimeti kıskanırlar. Sanki Allah'ın kulları, bu nimeti onun mülkünden ve hazinesinden almışlar gibi cimrilik ederler.

Âlimler bu hususta şöyle demişlerdir: Cimri (bahîl) kendi malında cimrilik edendir. Pinti (şahîh) ise başkasının malında cimrilik edendir. Böyleleri, aralarında hiçbir düşmanlık ve bağ bulunmadığı hâlde Allah'ın kullarına verdiği nimete haset ederler. Bu davranışın tek sebebi nefsin pis ve fıtrat bakımından mizacın adi olmasıdır. Böyle bir hastalığın tedavisi çok zordur. Çünkü diğer sebeplerden kaynaklanan hasedin nedenleri arızîdir,

ortadan kalkmaları tasavvur edilebilir ve izale edilmeleri umulur. Oysa bu tür haset, mizaçtan kaynaklanan bir pislik olup arızî bir sebepten doğmadığı için izalesi zordur.

Buraya kadar hasedin sebeplerini saydık. Bazen bu sebeplerin bazısı, çoğu veya hepsi bir kişide bir araya gelebilir ve bundan dolayı sahip olduğu haset iyice büyür. Hâl böyle olunca içindekini gizlemeye gücü yetmez ve haset ettiği kişiye açıktan düşmanlık eder. Hasetlerin çoğunda bu sebeplerin hepsi birlikte bulunur ve pek azında bu sebeplerden biri bulunmaz.

BENZERLER, AKRANLAR, KARDEŞLER, AMCAOĞULLARI VE AKRABA ARASINDA HASEDİN ÇOK VE KUVVETLİ, BAŞKALARINDA İSE AZ VE ZAYIF OLMASININ SEBEBİ

Bil ki, haset ancak yukarıda zikrettiğimiz sebeplerin içlerinde çok fazla bulunduğu insanlar arasında çok olur. Haset, söz konusu sebeplerin tümünün bir arada bulunup ortaya çıktığı topluluklarda kuvvet kazanır. Çünkü tek bir şahsın büyüklük taslamaktan kaçınmaktan, büyüklük taslamaktan, düşman olmaktan vb. sebeplerden dolayı haset etmesi mümkündür.

Söz konusu sebepler birtakım bağların bir araya getirmiş olduğu insan grupları arasında daha çok görülür. Çünkü onlar bu bağlar sebebiyle sohbet meclislerinde bir araya gelmekte ve aynı düşünce ve hedefleri paylaşmaktadırlar. Onlardan birisi, düşüncelerinden biri hakkında ötekine muhalefet etse mizacı ondan nefret eder. Bunun sonucunda kalbinde ötekine karşı bir kin oluşur. Hâl böyle olunca ötekini küçümsemek, karşısında büyüklenmek, kendi düşüncesine muhalefet ettiği için ona karşılık vermek ister. Bunun yanında ötekinin, onu hedeflerine ulaştıracak olan nimetleri elde etmesinden hoşlanmaz.

Bütün sebepler tabaka tabakadır. Kuşkusuz iki ayrı beldede yaşayan iki kişi arasında bir bağ bulunmaz. Bundan dolayı da aralarında haset olmaz. Fakat iki şahıs komşu evlerde yaşıyor, aynı çarşıda iş yapıyor, aynı mescitte namaz kılıyor ve aynı okulda bulunuyorsa o zaman düşüncelerinin zıtlaştığı birtakım hedeflerde üst üste gelip örtüşürler. Düşüncelerin zıtlaşmasından dolayı anlaşmazlık ve nefret ortaya çıkar. Hasedin diğer sebepleri de bundan doğar. İşte bundan dolayı âlimin âbide değil, âlime; âbidin âlime değil, âbide; tüccarın tüccara ve hatta ayakkabı tamircisinin kumaş

satıcısına değil de ayakkabı tamircisine haset ettiğini görürsün. Fakat bazen aynı meslekte olmayanlar başka bir sebepten dolayı birbirlerine haset edebilirler. Kişi yabancılardan daha çok kardeşine ve amcaoğluna haset eder. Kadın da kocasının annesi ve kocasının kızından daha çok kumasına haset eder.

Çünkü kumaş satıcısıyla ayakkabı tamircisinin maksadı aynı değildir. Bundan dolayı maksatlar konusunda birbirleriyle rekabet etmezler. Çünkü kumaş tüccarının maksadı servet elde etmektir ve bunu da ancak daha fazla müşteri kazanarak sağlayabilir. Onunla bu hususta ancak başka bir kumaş tüccarı rekabet edebilir. Çünkü kumaş tüccarıyla ticaret yapmak isteyen kişi ayakkabı tamircisini aramaz, aksine kumaş tüccarını arar. Kumaş tüccarının komşusuyla olan rekabeti, çarşının diğer ucunda bulunan kumaş tüccarıyla olan rekabetinden daha çoktur. Bundan dolayı komşusuna olan hasedi daha çok olur. Aynı şekilde, yiğit olan adam da âlime değil, kendisi gibi bir yiğide haset eder. Çünkü onun maksadı yiğitlikle anılmak, onunla şöhret bulmak ve bu hasletle bilinmektir. Âlim ise onunla bu hedef konusunda rekabet etmez. Yine, âlim de başka bir âlime haset eder, yiğide haset etmez. Sonra vaizin başka bir vaize duyduğu haset, bir fakihe veya tabibe duyduğu hasetten daha çoktur. Çünkü her ikisinin arasında, daha özel bir maksada yönelik rekabet vardır.

Bütün bu hasetleşmelerin aslı düşmanlıktır. Düşmanlığın aslı da aynı amaç uğrunda rekabet etmektir. Tek bir amaç ise birbirinden uzak iki kişiyi değil, birbiriyle uyumlu iki kişiyi bir araya getirir. Bundan dolayı böyleleri arasında haset çok olur. Ancak makam hırsı çok olup bütün dünyada şöhret kazanmak isteyen kişi, uzak bile olsa iftihar ettiği haslet konusunda kendisiyle rekabet eden dünyadaki herkese haset eder.

Bütün bunların kaynağı ise dünya sevgisidir. Çünkü birbirleriyle rekabet eden kimselere dar gelen dünyadır. Oysa âhiret hususunda darlık yoktur. Âhiret, ilim nimetine benzer. Yüce Allah’ı tanımayı; sıfatlarını, meleklerini, peygamberlerini, yerinin ve göğünün melekûtunu bilmek isteyen kişi bunları öğrendiğinde başkalarına haset etmez. Çünkü marifet ariflere darlık vermez. Aksine, tek bir bilgiyi bir milyon âlim öğrenebilir, onu bildiği için sevinir, ondan zevk alır ve bir âlimin aldığı zevk başkasının aldığı zevk sebebiyle eksilmez. Hatta ariflerin çok olması sayesinde daha çok ünsiyet hâsıl olur, daha çok faydalı olunur ve faydalanılır. Bundan dolayı din âlimleri arasında hasetleşme olmaz. Çünkü onların maksatları Allah’ı tanımaktır ve marifet engin bir deniz olup orada herkese yer vardır, hiçbir

darlığı yoktur. Onların yegâne amaçları, Allah katında mertebe sahibi olmaktır ve bunda da Allah katındaki mertebeler açısından hiçbir darlık bulunmaz. Çünkü Allah katındaki nimetlerin en büyüğü ve en değerlisi söz konusu mertebelerin bekasının kişiye verdiği zevktir. Bu zevkte ise ne bir engel ne de rekabet söz konusudur. Bundan dolayı onlar birbirine darlık vermezler. Aksine, çok sayıda olmalarından dolayı bu durum ünsiyeti artırır.

Fakat âlimler mal ve makam elde etmek amacıyla ilim öğrenirseler o zaman birbirlerine haset ederler. Çünkü mal maddeden ve cisimlerden oluşur ve bir kişinin eline düşerse diğerinin elinden çıkar. Makam, kalplerin mülkü anlamına gelir. Bir şahsın kalbi bir âlime saygıyla dolarsa kesinlikle diğer âlime saygı duymaz hâle gelir veya saygısında eksilme olur. Bu da hasetleşmeye sebep olur. Bir şahsın kalbi Allah'ı tanımaktan dolayı sevinçle dolarsa bu durum başkasının Allah'ı tanımasına ve kalbinin aynı sevgiyle dolmasına engel olmaz.

İlim ile mal arasındaki fark şudur: Mal, başkasının elinden göçmedikçe diğerinin eline geçmez. Oysa âlimin kalbindeki ilim oraya yerleşmiştir ve onun kalbinden göçmeksizin öğretme yoluyla başkasının kalbine yerleşir. Mal ise cisimlerden ve maddelerden oluşur ve bunların bir sonu vardır. İnsan bütün dünyaya sahip olsa geriye başkasının sahip olabileceği bir mal kalmaz. Oysa ilim sonsuzdur ve tükenmesi düşünülemez. Kendisini Allah'ın celâlini, azametini ve melekûtunu tefekkür etmeye alıştırmış olan kişi, her nimetten daha çok bunu yapmaktan zevk alır. Bunları tefekkür etmesine ise ne bir engel olan ne de rekabet eden vardır. Bundan dolayı hiç kimseye karşı kalbinde bir haset duymaz. Çünkü başkası onun sahip olduğu marifete sahip olsa aldığı zevkte herhangi bir eksilme olmaz. Hatta onunla tanışmasından dolayı daha çok zevk alır. Böylece bu şahsın, melekûtun insanı şaşırtan yanlarını görmekten aldığı sürekli zevk, zahiri gözle cennetin ağaçlarına ve bahçelerine bakan kişinin alacağı zevkten daha büyük olur. Çünkü arifin nimetleri ve cenneti, kendi zatının sıfatı olan marifetidir. Arif, sahip olduğu bu marifetin zeval bulmasından emniyettedir ve sonsuza kadar onun meyvelerini devşirir durur. Arif, ruhu ve kalbiyle ilminin meyvesini yer. Söz konusu meyveler ona doğru sarkmıştır, hiç kimse tarafından koparılmadığı gibi, onları toplamasına engel olan da yoktur. Bundan dolayı ariflerin çoğu birbirlerine haset etmezler. Aksine, onlar karşılıklı tahtlar üzerinde oturan kardeşler olmuşlardır. Onların dünyadaki hâli budur. Perde kalkıp da ukbâ yurdunda sevgiliyi gördüklerinde ne olacağını bir düşünün.

Buraya kadar anlattıklarımızdan, hasedin ancak insanların herkese yetmeyecek bir maksada üşüşmeleri anında meydana geldiğini öğrenmiş oldun. Bundan dolayı insanların göğün süsüne bakmakta birbirlerine haset ettiklerini göremezsin. Çünkü o görkemli enginliğiyle gök bütün gözlere istediklerini verir. Eğer basiret sahibiysen ve nefsine acıyorsan rekabeti olmayan bir nimet ve bulandıranı olmayan bir zevk aramalısın. Böyle bir şey ise Allah'ı tanımak; O'nun sıfatlarını, fiillerini ve hayret uyandıran melekûtunu bilmek dışında dünyada bulunmaz. Âhirette ise bu ancak bu marifetle elde edilir.

Yüce Allah'ı tanımaya iştiyakın yok ise, bunun zevkini alamıyorsan ve ona rağbetin zayıfsa sen adam değilsin! Çünkü bu, adamların işidir. Kuşkusuz ki şevk, tattıktan sonra ortaya çıkar. Tatmayan bilmez. Bilmeyen şevk duymaz. Şevk duymayan talep etmez. Talepte bulunmayan elde edemez. Elde edemeyen ise mahrumların arasında kalır.

HASET HASTALIĞINI KALPTEN KOVAN İLAÇ

Bil ki haset, kalplerin önemli hastalıklarından biridir. Kalplerin hastalıkları ise ancak ilim ve amelle tedavi edilir. Haset hastalığı için faydası olan ilim, hasedin din ve dünya hususunda sana zarar verdiğini, haset ettiğin kişinin ise ne dünyasına ne de dinine zarar vermediğini kesin bir biçimde bilmendir. Hatta haset edilen kişi dünyası ve dini hususunda bundan fayda görür. Bunu kesin biçimde bildiğin, nefsinin düşmanı ve düşmanının dostu olmadığın zaman elbette hasedi terk edersin.

Hasedin dinine zarar vermesine gelince, sen haset etmekle yüce Allah'ın verdiği hükme kızmış, kullarına taksim ettiği nimetlerden ve bilinmeyen hikmetiyle mülkünde ikame ettiği adaletinden hoşlanmamış, bunu kötü ve çirkin bir şey olarak görmüş oluyorsun. Bu yaptığın tevhid membaına zarar vermek ve iman gözüne yabancı cisim kaçırmaktır. Bunun dine karşı işlenmiş suç olması bir yana, mümin birisini kandırdın ve ona nasihat etmedin! Aynı zamanda, Allah'ın kulları hakkında iyilik dileyen peygamberlerden ve velilerden ayrılıp müminler için bela ve ellerindeki nimetlerin zevalini isteyen İblise ve diğer kâfirlere katılmış oldun! Kalpteki bu pislikler, ateşin odunu yemesi gibi iyilikleri yiyip bitirir ve gecenin gündüzü silip yutması gibi iyilikleri yutar.

Hasedin dünyada sana zarar vermesine gelince, haset sebebiyle vücudun acı çeker ve azap duyar. Sürekli olarak üzüntü ve gam çekersin. Çünkü Allah, düşmanlarına nimet vermeye devam eder ve verdiği nimetleri onların

elinden almaz. Onlarda gördüğün her nimetten dolayı azap çeker, onlara dokunmayan her beladan elem duyarsın. Böylece gamlı ve mahrum bir şekilde, kalbi darmadağın ve göğsü daralmış olarak kalırsın. Düşmanlarının mihnete düşmelerini istiyordun, bundan dolayı mihnetin ve gamın hemen nakde dönüştü. Haset ettiğin kişinin elindeki nimet ise senin haset etmen sebebiyle onun elinden gitmedi.

Yeniden dirilmeye ve hesap vermeye iman etmiş olmasaydın, akıllı biriysen aklın gereği olarak kalbin acı çekmesine sebep olan ve hiçbir faydası bulunmayan hasetten kaçınırdın. Oysa hasedin âhirette şiddetli azaba sebep olacağını bildiğin hâlde bunu nasıl yapıyorsun! Akıllı birinin, hiçbir fayda elde etmeksizin ve hatta katlanacağı bir zarar ve çekeceği acı varken Allah'ın gazabına maruz kalarak faydasız yere hem dinini hem dünyasını helâk etmesi şaşılacak şey!

"Haset edilen kişinin dinine ve dünyasına zarar gelmez." sözümüze gelince, bu da gayet açıktır. Çünkü senin ona haset etmenle onun elindeki nimet gitmez. Aksine, Allah'ın takdir etmiş olduğu ikbal ve nimet O'nun takdir ettiği bir vakte kadar devam eder. Buna engel olmaya bir çare olmadığı gibi, değiştirmeye de yol yoktur. Çünkü her vaktin bir kitabı vardır. Haset sebebiyle ötekinin elindeki nimet gitmediğine göre, haset edilen kişi dünyada bundan zarar görmediği gibi, âhirette de günaha girmez.

"Haset edilen kişi, dini ve dünyası hususunda hasetten faydalanır." sözümüze gelince, bu da oldukça açıktır. Hasede maruz kalanın elde edeceği dinî fayda, özellikle de hasedin seni ötekinin sözlü ve fiilî olarak gıybetini yapmaya, onu karalamaya, kötülüklerini anlatmaya ve sırlarını ifşa etmeye yönlendirdiği hâllerde onun senin karşında mazlum ve haksızlığa uğrayan konumunda olmasıdır. Böylece sen iyiliklerini ona hediye etmiş olursun. Kıyamette onun karşısına iflas etmiş olarak çıkacaksın. Sen onun elindeki nimetin zevalini istemiştin ya, onun sahip olduğu nimetler yerinde durduğu hâlde seninkiler elden gitti. Çünkü yapmış olduğun iyilikler ona nakledildi ve böylece onun nimetine nimet katmış, kendi bedbahtlığını ikiye katlamış oldun!

Hasede maruz kalan kişinin dünyadaki menfaatine gelince, halkın güttüğü amaçların en önemlisi düşmanlarının üzülmeleri ve sıkıntıya düşmeleridir. Senin içinde bulunduğun haset hâlinden daha büyük bir azap yoktur! Düşmanlarının en büyük isteği kendilerinin nimetler içinde olup senin onlar yüzünden keder içinde olmandır. Sen kendi kendine onların istediği şeyi yaptın! Bundan dolayı düşmanın senin ölmeni arzulamaz, aksine Allah'ın

ona verdiği nimetlere bakıp kalbinin hasetten çatlaması için haset azabı içinde uzun bir hayat sürmeni ister. Tıpkı şairin dediği gibi:

Ölmesin düşmanların, yaşasınlar da görsünler
Kendilerini üzen nimetleri senin üzerinde
Bir nimetten dolayı hasede uğramaya devam et
Çünkü hasede uğrayan kişi ancak kâmil olandır.

Düşmanının senin üzülmenden ve hasedinden dolayı sevinmesi, kendi elindeki nimetten dolayı sevinmesinden daha fazladır. Senin kendi hasedinin kederi içinde debelenmen düşmanın arzuladığı şeydir. Zikrettiğimiz hususları iyice düşünürsen, senin kendinin düşmanı ve düşmanının dostu olduğunu anlarsın. Sen dünyada ve âhirette zarar göreceğin şeyi yaparken, düşmanına dünya ve âhirette fayda sağlıyorsun. Böylece halkın ve yaratıcının gözünde kınanmış, şu anda ve gelecekte bedbaht biri hâline geliyorsun. Buna karşın haset ettiğin kişinin sahip olduğu nimet, sen istesen de istemesen de devam ediyor!

Haset etmekle, düşmanının istediği şeyi elde etmesine sebep olmakla kalmadın, en yaman düşmanın olan İblise de en büyük sevinci tattırdın. Çünkü İblis, düşmanının sahip olduğu nimetlerden mahrum kaldığında onun nimete sahip olmasını sevmenden ve bu sevgi sebebiyle sevapta ona ortak olmandan korktu. Çünkü Müslümanlar'ın iyilik elde etmelerini seven kişi o iyilikte onlara ortak olur. Din büyüklerinin derecelerine ulaşamayan kişinin, hiç olmazsa onları sevme sevabını elden kaçırmaması gerekir. İblis, yüce Allah'ın kuluna dini ve dünyasıyla ilgili vermiş olduğu nimetleri sevip de sevme sevabını kazanmandan korktuğunda, amelinle onun peşinden gidemediğin gibi, sevginle de gidemeyesin diye onu sana sevimsiz gösterdi.

Buhârî ve Müslim'in İbni Mes'ûd ve Ebû Mûsâ radıyallâhu anhümâdan naklettiğine göre Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "*Kişi sevdiğiyle beraberdir.*"

(…) Enes radıyallâhu anh şöyle anlatıyor: "*Adamın biri Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve selleme kıyameti ve ne zaman kopacağını sordu. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem adama kıyamet için ne hazırladığını sorunca adam şöyle cevap verdi: 'Hiçbir şey hazırlamadım ancak ben Allah ve resûlünü seviyorum.' Bunun üzerine Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: Sen sevdiğinle berabersin.*" Hz. Enes radıyallâhu anh diyor ki biz, Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemin "*Sen sevdiğinle*

berabersin.” sözüne sevindiğimiz kadar başka hiçbir şeye sevinmemiştik. Ben de Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemi, Hz. Ebû Bekir’i ve Hz. Ömer’i seviyorum ve onlar gibi amel yapamamış olsam da onları sevmem sayesinde onlarla beraber olmayı umuyorum.[563]

İblise bir bak, seni nasıl da hasede düşürüp sevginin sevabını kaçırmanı sağladı. Sonra bununla da yetinmeyip onu sana sevimsiz gösterdi ve böylece günahkâr oldun. Nasıl olur da günahkâr olmazsın? Belki de bir âlime haset ettin ve onun Allah’ın dini konusunda hata etmesini, hatasının ortaya çıkmasını ve mahcup düşmesini istedin! Konuşamasın diye dilsiz kalmasını istedin! Başkalarına ilim öğretmesin veya kendisi öğrenmesin diye hastalanmasını istedin! Keşke ona yetişmeyi elinden kaçırıp sonra da bu yüzden üzüldüğünde günahtan esenlikte olsaydın! İblisin sana olan hasedi tükendi, oysa senin düşmanına ve hatta kendine duyduğun haset tükenmedi. Eğer içinde bulunduğu hâli uyanıklık hâlinde veya uyurken seyretmiş olsaydın kendini, öldürmek üzere düşmanına taş atan biri suretinde görecektin. Taş atan adam (sen) bir türlü düşmanına isabet ettiremez. Aksine, attığı taş geri dönüp sağ gözünü çıkarır ve bu yüzden daha da kızarak ilkinden daha şiddetli biçimde taş atmaya devam eder. Bu kez de taş geri dönüp diğer gözüne isabet ederek onu kör eder. Bunun üzerine öfkesi iyice kabarır ve üçüncü kez taş atar. Attığı taş geri dönüp bu sefer başını yarar! Bu arada düşmanına bir şey olmadığı gibi kıs kıs ona güler!

Bil ki senin haset hâlindeki durumun bu örnekte anlatılandan daha çirkindir. Çünkü geri dönen taş gözden başka bir kayba sebep olmamıştır. Eğer göz yerinde kalmış olsaydı zaten ölümle yine elden çıkacaktı. Oysa haset günah getirir ve günah ölmekle ortadan kalkmaz. Bazen de günah, kişiyi yüce Allah’ın gazabına ve cehenneme sürükler. Dünyada insanın bir gözünü kaybetmesi, onunla cehenneme gireceği bir göze sahip olmasından daha hayırlıdır.

Yüce Allah’ın hasetçiden nasıl intikam aldığına bir bak! Hasetçi, haset ettiği kişinin elindeki nimetin elinden gitmesini istemiş, Allah o nimeti adamın elinden almadığı gibi hasetçinin sahip olduğu nimeti elinden almıştır. Çünkü gam ve kederden esenlikte olmak bir nimettir. Günahtan esenlikte olmak bir nimettir. Bu iki nimet de yüce Allah’ın şu kavlini doğrularcasına hasetçinin elinden gider: “*Kötü tuzak ancak sahibini bağrına basar.*” (Fâtır, 35/43)

Bazen de hasetçi, düşmanı için arzuladığı şeyin aynısıyla müptela olur. Bir kişinin başına gelen kötü bir şeyden dolayı onunla alay edenlerin pek çoğunun başına aynı kötü olay gelmiştir. Rivâyet ettiğimiz bir hadiste Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurmaktadır: "*Din kardeşinle açıktan alay etme. Allah onu o durumdan kurtarıp aynı şeyle seni imtihan eder.*"

Bu, sadece hasedin günahıydı. Bir de hasedin sebep olduğu kötü huylar, hakkı inkâr ve düşmandan öç almak üzere dille ve elle alabildiğine çirkin işler yapmayı buna eklersen hasetçinin hâli daha iyi ortaya çıkmış olur. Haset, geçmiş ümmetleri helâk eden amansız bir hastalıktır.

Buraya kadar söylediklerimiz hasedi tedavi edecek ilimle ilgili ilaçlardı. İnsan saf bir zihin ve uyanık bir kalple bunları tefekkür ettiği zaman kalbindeki haset ateşi söner. Çünkü o, haset etmekle Rabbini kızdırdığını, kendisini helâke sürüklediğini, düşmanını sevindirdiğini ve hayatı kendisine zehir ettiğini anlamış olur.

Haset hastalığını tedavi etmede yararlı olacak pratik uygulamalara gelince; hasedin yapmasını emrettiği fiilleri yapmamak için kendini tutmaya çalışmalı, haset ettiği kişiyi karalama isteği ortaya çıkarsa onu övmeye ve yüceltmeye çalışmalı, ona karşı büyüklenme hissine kapılırsa kendini ona karşı mütevazı olmaya ve ondan özür dilemeye zorlamalı, ona verdiği nimeti kesmesi gerektiği duygusuna kapılırsa ona daha fazla ihsanda bulunmaya gayret etmelidir.

Seleften bir grup, bir şahsın kendilerini gıybet ettiğini duyduklarında ona hediye verip ihsanda bulunurlardı. (…) Tenûhî şöyle anlatıyor: "Mansur'un yaptığı camideydim ve hatip de minber üzerindeydi. Sol tarafımda Ali b. Talha el-Basrî oturuyordu. Etrafıma bir göz attım ve Abdüssamed'in[564] bana yakın bir yerde olduğunu gördüm. Kalkıp bana doğru gelmeye başladı. Ben de onu karşılamak üzere ayağa kalktım. Bana dedi ki otur ey kadı, ben senin yanına gelmiyordum. Ben şu adamın -İbni Talha- yanına gidiyordum. Çünkü nefsim onu hor görüyor. Ben de onun yanına gitmek suretiyle nefsimi ezip onun istediğini vermemek istedim. Az sonra İbni Talha kalkıp onun yanına geldi ve başını öptü!"

Bil ki haset edilen kişiyle ilişki kurulur, yüceltilir, karşısında mütevazı olunur ve ona ihsanda bulunulursa genellikle haset ortadan kalkar. Çünkü nimete sevinmenin verdiği duygu ihsanda bulunulan kişinin kalbini çeler, dostluğunu kazanır ve onun da ihsanda bulunmak suretiyle mukabele etmesine sebep olur. Sonra da haset edilen kişinin ihsanda bulunmaya ve

ilişki kurmaya kendisini zorlaması bir huy hâline gelerek kalbini hasetçiye karşı yumuşatır. Böylece iki taraftaki düşmanlığın sertliği kırılır ve şiddeti yok olur. Böyle davranmak kalpleri birbirine ısındırır ve onları zıtlaşmaktan uzak tutar. Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem bu hususta şöyle buyurmuştur: "*Hediyeleşin ki birbirinizi sevesiniz.*"

İblisin şu sözüne kulak vermemelisin: "Haset ettiğin kişiye, içinden gelmeyen zorlama davranışlarda bulunmak senin için bir zillet ve horluktur!" Şüphesiz bu tip sözler düşmanın hilelerinden biridir. Çünkü maksat kalplerin ve dinin selamette olmasıdır ve bu da bu şekilde sağlanır.

Buraya kadar zikrettiğimiz şeyler hasede karşı kullanılması gereken ilaçlardı. Bu ilaçlar çok faydalı olmakla beraber çok acıdır. Bu ilaçları içmeyi kolay hâle getiren şeylerden biri de her istediğin şeyin olmayacağını bilmendir. O hâlde sen de olabilecek şeyleri iste! İşte genel tedavi budur. Özel tedaviye gelince, hasedin sebeplerinden olan kibir, izzetinefis vb. hususları izleyip takip etmektir.

Söz konusu sebeplerin nasıl tedavi edileceğine dair ayrıntılı bilgiler ilgili yerlerde verilecektir. Çünkü bu sebepler hasedi oluşturan maddelerdir ve hastalık ancak maddesi (ona neden olan mikroplar, bakteriler ve virüsler) kontrol altına alınarak ortadan kaldırılabilir. Madde ortadan kalkmazsa sadece geçici bir süreliğine hastalık sakinleşir ve söner. Fakat daha sonra defalarca tekrarlanır. Bundan dolayı hastalığa sebep olan maddeler var oldukça teskin edilmesi uzun süreli sıkıntıya ve yorgunluğa neden olur. Çünkü kişi makam sahibi olmayı istediği sürece, makam ve mertebeyi tekelinde bulundurmak isteyenleri haset etmesi kaçınılmazdır. Bu da onu elbette gam ve hüzne boğar. Oysa yapması gereken şey, duyduğu üzüntüyü hafifletmeye çalışarak kafasına takmaması ve ne diliyle ne de eliyle üzüntüsünün gereğini ortaya koyacak hareketlerde bulunmamasıdır. Fakat hasetten tamamen temizlenmek mümkün değildir.

HASEDİ KALPTEN KOVMADA GEREKLİ OLAN MİKTAR

Bil ki, insana eziyet ve zarar veren şey mizaç tarafından sevilmez. Sana zarar veren kişiyi sevmen çoğu kez mümkün değildir. Böyle birisinin eline bir nimet geçtiği zaman bundan hoşlanman mümkün değildir. Şeytan sürekli olarak seni ona haset etmeye sürükler. Sendeki haset duygusu güçlenince, ihtiyarî fiillerin sebebiyle dışarıdan bakanın anlayacağı şekilde söz veya fiille içindeki hasedi dışa vurmaya başlarsın. Bu durumda sen hasetçi hâline gelir ve ettiğin haset sebebiyle isyankâr olursun. Dıştan

tamamen bu işten vazgeçtiğini göstersen bile içinden haset ettiğin kişinin elindeki nimetin gitmesini istersin. Bu konuda daha önce konuşmuş, mizaçlarda bir cinsin diğer cinse üstün gelmesinden hoşlanmama duygusunun yerleşik olduğunu, dünyevî işler konusunda kişinin içinde duyacağı böyle bir hasedin normal karşılanabileceğini ancak din ve âhiret hâlleri hakkındaki bir hasette asla müsamaha olmayacağını söylemiştik.

Akıllı olan adamın, dünyalık bir şey hususunda nefsinde bir haset gördüğünde ondan nefret etmesi ve eğer bu hasedi içinden söküp atabilirse mizacında yerleşik olan duyguyla mücahede etmeyi dilemesi gerekir.

Fakat mizacı değiştirmek, insanın tamamen yüce Allah'ın sevgisine gark olması hâli dışında mümkün değildir. Böyle bir durumda kişi ne haset ettiğine, ne de haset konusu olan dünyalığa dönüp bakar. Bu hâl bazen bir şahıs için gerçekleşir, sonra devamlı olmaz ve mizaç tekrar geri döner.

---

[563]. Buhârî ve Müslim.

[564]. Tam adı Abdüssamed b. Ömer b. Muhammed Ebu'l-Kâsim olup vaizdir. (Bkz: *Târîhu Bağdâd*, 11/44).